

Comisia Națională a
României pentru
U.N.E.S.C.O.

Federația
Comunităților Evreiești
din România

CONTRIBUȚIA EVREILOR DIN ROMÂNIA LA CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Coordonare generală:
Acad. NICOLAE CAJAL
Dr. HARY KULLER

București - 1996

**Comisia Națională a
României pentru
U.N.E.S.C.O.**

**Federația
Comunităților Evreiești
din România**

CONTRIBUȚIA EVREILOR DIN ROMÂNIA LA CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Coordonare generală:

Acad. NICOLAE CAJAL

Dr. HARY KULLER

București - 1996

Această carte a apărut cu sprijinul
d-lui prof. universitar dr. ing. TEODOR MAGHIAR.

REDACTORI: *Idel Segall și Teodor Gheorghiu*
TEHNOREDACTARE: *Florin Dumitrache*
CULEGERE ȘI PAGINAȚIE COMPUTERIZATĂ: *Anca Meșină*

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
Cuvânt înainte (Acad. Nicolae Cajal)	9
Introducere (Dr. Hary Kuller)	13
Intelectuali români despre evrei (texte selectate de Evelin Fonea)	19

PARTEA I: EVREII ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

În Dacia romană (Drd. Lya Benjamin)	25
În țările române între secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVIII-lea (Dr. Constantin Rezachevici)	26
În perioada domniilor fanariote (1711-1821) (Dr. Paul Cernovodeanu)	34
Între anii 1821 și 1918 (Dr. Ion Stanciu)	43
Evreii din Transilvania și din Banat până la 1918 (Dr. Victor Neumann)	73
Evreii din România Mare (1919-1944) (Drd. Lya Benjamin)	80
Unele particularități ale evreilor din provinciile integrate (Eva Țuțui, dr. Victor Neumann, Dumitru Hâncu)	89
Populația evreiască din România în cifre și date (Drd. Lya Benjamin)	97
Evreii în anii regimului comunist (Considerații generale) (Dr. Victor Neumann)	107

PARTEA a II-a: ȘTIINȚE TEORETICE ȘI APLICATE

Matematică (Prof. univ. S. Marcus, mat. Coca Roman)	115
Fizică (Conf. univ. D. Bally, dr. ing. J. Panaitescu)	121
Chimie (Dr. ing. N. Goldenberg și colab.)	125
Științele Pământului. Astronomie	129
Cibernetică-informatică. Automatică. Electronică	130
Probleme globale. Viitorologie. Ecologie. Energetică (Dr. ing. Al. Szmuk și colab.)	134
Activități didactico-științifice în universitățile tehnice și politehnice (Prof. dr. ing. Aria A. Arie și colab.)	137
Științe biologice (Dr. Andy Z. Lehrer)	147
Cercetări în agricultură	152
Medicină (Prof. dr. Gheorghe Brătescu)	153
Farmacologie și practică farmaceutică (Dr. Pincu Pascal)	193

Pag.**PARTEA a III-a: DISCIPLINE SOCIAL-UMANISTE**

Lingvistică și filologie (Prof. dr. Lucia Wald)	203
Științe juridice și practică juridică (Judecător Ida Schottek)	215
Discipline culturologice și filosofico-sociologice	226
Filosofie, sociologie, psihologie (Dr. Hary Kuller)	232
Economie politică (Dr. Hary Kuller)	242
Istoriografie (Dr. Gh. Țuțui, dr. Hary Kuller)	244
Istoriografia despre evreii din România (Țicu Goldstein, dr. Hary Kuller)	246

PARTEA a IV-a: LITERATURĂ

Contribuții la dezvoltarea literaturii române moderne (1848-1940) (Dr. Marin Bucur)	261
Epoca postbelică (Poeti, prozatori, critici literari) (Henri Zalis)	291
În literatura românească de science-fiction (Victor Bârlădeanu)	298
În dramaturgia românească de după 1944 (Victor Bârlădeanu)	299
În literatura maghiară din Transilvania (Szász János, în colab. cu Eva Țuțui)	302
Scriitori evrei din România în literatura universală (E. Suhor)	310
Imagologie: Personaje evreiești, atitudini în operele unor scriitori români (Evelin Fonea)	319
„Evreul imaginar“ versus „evreul real“, în folclorul și mitologia română (Andrei Ojșteanu)	329

PARTEA a V-a: ARTE, SPECTACOLE

Pictori evrei (Dr. Amelia Pavel)	345
Un document de epocă	349
Avangarda artistică (Dr. Radu Bogdan)	351
Artele plastice din Transilvania (Muradin Jenő)	352
Arhitectură (Documentar)	354
Muzică (H. Maiorovici)	358
Artă coregrafică (Miriam Răducanu)	365
Teatrul românesc (Willy Moglescu)	367
Teatrul evreiesc (Willy Moglescu)	374
Câțiva creatori evrei de teatru din Transilvania (Halász Anna)	381
Filmul artistic (Manole Marcus)	386
Filmul documentar (Doru Segall)	388
Sport (Braha Leibovici)	392

PARTEA a VI-a: PRESĂ, EDITURI

Contribuții în presa scrisă	397
În presa românească (Dr. Hary Kuller, în colab. cu L. Sărățeanu)	397

	<u>Pag.</u>
În presa evreiască (Dr. Hary Kuller)	399
Publicații evreiești (1855-1900) (Dr. Hary Kuller)	403
Presa evreiască în Transilvania (Eva Szmuk)	408
Gazetari evrei în presa românească de după cel de-al doilea război mondial (Victor Bârlădeanu)	410
Contribuții în popularizarea literaturii și artelor (Ț. Goldstein, H. Kuller)	414
Contribuții în știința popularizată (B. Leibovici, H. Kuller)	417

PARTEA a VII-a: ÎNVĂȚĂMÂNT

Instrucțiunea la evreii din România (Documentar)	421
Școli unice în Europa bântuită de fascism (Prof. dr. ing. Arie A. Arie)	440

PARTEA a VIII-a: ECONOMIE

Evreii și începuturile industriei românești (Dr. Liviu Rotman)	451
Participarea evreilor la dezvoltarea industriei în perioada interbelică (Dr. A. Rosen)	456
Câteva contribuții la dezvoltarea tehnică în industrie (Dr. ing. Alexandru Szmuk)	467
Industria textilă (Dr. ing. E. Enescu)	471
Anexă: Industrii și industriasi evrei în țările române și în România (Documentar)	480

PARTEA a IX-a: VIAȚA COMUNITAR-RELIGIOASĂ

Cultul Mozaic (Ițik Kara, dr. Hary Kuller)	489
Curentul luminist în viața comunitar-evreiască (Ițik Kara și colab.)	506
Activitatea Cultului Mozaic din întreaga țară de la 1918 până la 1943 (Documentar)	525
Micromonografii de localități (Eva Szmuk, Vera Zsigmund, dr. Hary Kuller)	553
Evreii sefarzi (spanioli) (Ezra Alhasid)	566
Evreii spanioli din România (Câteva date și lămuriri) (1938) (Documentar)	572

PARTEA a X-a: RELAȚII ROMÂNNO-ISRAELIENE

Relații româno-israeliene (G. Iosub)	579
--------------------------------------	-----

ADDENDA

Problema evreiască în România (Documentar)	587
Calendarul evenimentelor culturale (1857-1940 - Spicuri din presă)	595
Alte informații (1877-1905 - Spicuri din presă)	617

Comisia Națională a României pentru U.N.E.S.C.O., animată de spiritul de cooperare, respect reciproc, adevăr, înfrățire interetică și acceptarea diferențierii culturale, a inițiat și sprijinul de redactare a unei lucrări colective privind contribuția evreilor din România la crearea și promovarea unor valori ale culturii și civilizației. Întru realizarea acestui temerar proiect, au trebuit antrenate cadre de cercetare din domenii foarte variate și, în același timp, asigurată o anumită unitate de vederi în privința selectării domeniilor, temelor și contribuțiilor relevante, pregnante și oarecum concludive. Fiind primul efort de acest fel cu privire la aprecierea locului și rolului evreilor din România în construirea științei, tehnicii, literaturii și artelor, dar, și a economiei și vieții comunitare făurită pe aceste meleaguri, alături de poporul român și de celelalte minorități ale țării, a contribuțiilor aduse în toate aceste direcții atât de indivizi, cât și de etnie luată ca un tot, a trebuit surmontat, desigur, handicapul inexistenței unor lucrări de referință concludente în acest sens. De unde și anumite ezitări ori simple încercări de taxonomizare și evaluare operante de unii autori în lucrarea de față.

Varietatea materialului factual și diversitatea tematică din volumul Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație sunt cu totul impresionante. Cititorul divereselor capitole și paragrafe va lua, poate, un prim contact cu nume de persoane, activități, instituții, înfăptuiri ș.a.m.d., sigur neștiute de unii ori surprinzătoare pentru alții. Nu vor lipsi, poate, nici cei care să conteste o seamă de alegații făcute în lucrare.

Citită cu onestitate și fără de prejudecăți, însă, informația dobândită nu poate fi decât benefică pentru cel ce vrea să știe mai multe despre evreii din România.

Comisia Națională a României pentru U.N.E.S.C.O. își exprimă încrederea că această lucrare va contribui la o punere în valoare a diferențelor care apropie și întăresc unitatea poporului român.

Prof. dr. Mircea IFRIM,
secretar general al Comisiei Naționale a României pentru U.N.E.S.C.O.

Cuvânt înainte

Conceptul de spiritualitate românească nu numai că nu exclude contribuția intelectuală a minorităților conlocuitoare, dar o presupune chiar, în multe feluri. Fenomenul interacțiunii dintre cultura majoritarilor și minoritarilor în contribuția comună la edificarea unei civilizații în care libera dezvoltare a fiecăruia să fie condiția dezvoltării tuturor este esențial.

Dacă aceasta nu a fost întotdeauna sau în întregime astfel, nu înseamnă că nu trebuie să fie așa; democrația și statul de drept își fac un punct de onoare din realizarea unui atare deziderat.

Există însă și extremiști, care ar vrea să tulbure relațiile dintre majoritari și minoritari. Ei nu au, firește, nimic de-a face cu starea de democrație și statul de drept, în continuă extindere și la noi, după evenimentele din decembrie 1989, când s-a produs un adevărat reviriment politic atât în viața majoritarilor, cât și în aceea a minoritarilor, când s-a trecut la o nouă înfripire a societății civile.

O condiție a unei bune conviețuiri în noua societate civilă s-a dovedit a fi cunoașterea reciprocă, cunoașterea „celuilalt”. Căci, tocmai la acest „capitol”, cunoștințele erau deficitare, iar conștiințele tributare; nu doar pagini, ci secțiuni întregi din zbuciumata istorie recentă sau mai depărtată a românilor și minoritarilor sunt încă necunoscute sau prea puțin cunoscute, date fiind ocultarea lor sub totalitarismele ultimei jumătăți de veac și sechelele rămase până azi; în cazul evreilor, de pildă, era foarte puțin sau deloc cunoscută - mai ales de către cei tineri - adevărata lor situație din anii '40-'44 sau chiar de sub comunism. Imaginea despre evreii din România era adesea condiționată de informații aleatorii, când smolitoare, când edulcorante, cel mai adesea parazitate de prejudecăți ca, de pildă, stereotipul potrivit căruia „toți evreii au fost sau sunt comuniști”. Dar știut este, după cum susține și unul dintre autorii acestui volum, că, „dacă mulți comuniști erau evrei, nu mulți evrei erau comuniști”, putându-se dovedi aceasta prin variate serii de fapte.

Volumul de față, intitulat „Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație”, pune la dispoziția cititorului un larg spectru problematic, care sperăm să contribuie, în ansamblu, la înțelegerea locului și rolului real pe care evreii le-au avut în variate domenii ale științei, culturii, vieții economice ș.a. din țara noastră, inclusiv pe parcursul ultimei jumătăți de veac.

Considerăm că înfățișând cititorului de aici, și nu numai, informații pertinente despre istoria seculară a evreilor în România, contribuția lor, mai ales în ultimul veac, la dezvoltarea unor științe exacte și tehnice sau în domeniile biologiei, medicinei și farmaciei sau a unor discipline predate în învățământul tehnic și politehnic, a unor discipline social-umaniste, precum și în literatură, artă, presă etc., se va prezenta sugestiv autenticul evreiesc local.

Astfel, imaginea despre rolul și locul acestei minorități naționale - a doua în Vechiul Regat și apoi a patra în România Mare, dar a cărei pondere a scăzut treptat după ultimul război, fiind astăzi de circa 0,5% din întreaga populație a țării - va fi, sperăm, tot mai puțin expusă unor denaturări tendențioase.

Cartea de față, la care au trudit câteva zeci de cercetători, evrei și neevrei, de vârsta a treia,

deci coparticipanți la unele evenimente din ultima jumătate de veac, dar și tineri, cu o sensibilitate deosebită față de trecutul apropiat, a fost concepută, pe cât posibil, *sine ira et studio*, deci fără intenții polemice sau angajări în poziții partizane.

S-a pornit de la evidența faptelor și numai a faptelor, potrivit cărora România s-a dovedit un context favorabil pentru o creație culturală comună: dovadă - majoritatea realizărilor consemnate în lucrare.

Iar dacă în istoria evreilor de pe aceste meleaguri, mai ales în anii '40-'44, au intervenit contexte nefavorabile dezvoltării și super-viețuirii, ba chiar însăși supraviețuirii (ne referim la victimele acelor ani de prigoană, de pogromuri, deportări etc.), și dacă în deceniile V-IX, contexte socio-politice au condiționat emigrarea majorității evreilor de pe meleagurile lor de baștină, nici chiar în acest răstimp de aproape jumătate de veac nu a fost întreruptă colaborarea culturală evreo-română, cu efecte în ambele sensuri.

Pe parcursul secolelor, dar mai ales al ultimului veac și jumătate, din rândul populației evreiești s-au ridicat câteva generații de oameni de cultură și artă reprezentative și pentru spiritualitatea românească, în general, ca și o serie de personalități de seamă reprezentative pentru iudaismul evreilor de aici.

În primul sens amintit vom cămă oameni de știință, dublați de eminenti pedagogi, ca David L. Edeleanu, M. Haimovici, M. Bercovici, I. Blum, T. Revici, cu îndelungi state de activitate în domeniul învățământului tehnic și universitar; I. Barasch, F. Zicman, I. Fuhn, A. Kanitz ș.a. în domeniul biologiei; A. Haimovici, I. Barbălat, A. Froda, A. Hollinger, T. Ganea, I. Schoenberg, A. Sanielevici, I. S. Ausländer, S. Sternberg, E. Soru, E. Marcus etc. în domeniul științelor exacte și tehnice; N. Blatt, R. Brauner, M. Cajal, M. H. Goldstein, S. Iagnov, A. Kreindler, L. Meiersohn, B. Menkeș, M. Popper, A. Radovici, O. Sager, L. Strominger, A. Teitel, M. Wertheimer și alții în domeniul medicinei; J. Byck, Al. Graur, M. Gaster, L. Șăineanu, I. A. Candrea, H. Tiktin în domeniul lingvisticii și filologiei; E. Barasch, A. Schwefelberg, I. Rosenthal, W. Filderman, A. Stern în domeniul științelor juridice; C. Dobrogeanu-Gherea, H. Sanielevici, I. Brucăr ș.a. în domeniul gândirii social-filosofice. Lista mea ar putea fi continuată cu numele a zeci de literați, artiști, oameni de cultură, gazetari ș.a., repertoriați alfabetic pentru fiecare domeniu în grupajele de „Medalioane” ce vor constitui al doilea volum al lucrării de față: un total de peste o sută de medalioane, de personalități afirmate mai de mult sau care au mai trăit până de curând printre noi.

Ca personalități reprezentative pentru spiritualitatea evreiască din România, sunt evocate figurile unor fruntași ai vieții culturale mozaice, ca Șef-Rabinii dr. I. Niemirower, dr. Al. Șafran și recent dispărutul dintre noi dr. Moses Rosen.

Dacă în volumul de „Medalioane” vor fi evocate personalități ca acelea amintite, în corpul diverselor secțiuni și capitole ale volumului de față se fac ample trimiteri la cei de mai sus, precum și la zecile de creatori în viață - desigur, nu la toți - care au adus și mai aduc contribuții prețioase, în țară sau în locurile unde au emigrat, afirmându-se ca reputați matematicieni, fizicieni, chimiști, biologi, medici, lingviști, juriști, sociologi, economiști, psihologi, etnologi, istorici, scriitori de beletristică, artiști plastici, oameni de teatru, jurnaliști, sportivi etc.

Vom ilustra doar printr-un singur exemplu luat din domeniul matematicilor: în revista „Libertas Mathematica”, vol. IX, din 1989, a fost publicată de Academia Româno-Americană de Științe și Arte din S.U.A. o listă a matematicienilor din Diaspora românească. Pe listă figurează un număr de 211 persoane repute, dintre care 40 sunt evrei formați și afirmați intelectual în România.

Lucrarea de față, repertoriind contribuția evreilor din România la cultură și civilizație, aici sau peste hotare, lărgeste astfel și prin ei perimetrul contemporan al spiritualității românești.

*Cu asemenea credință am pornit la drum, acum trei ani, când, stimulați de Comisia Națională a României pentru U.N.E.S.C.O., s-a alcătuit un colectiv de câteva zeci de colaboratori, grupați pe domenii, în vederea elaborării de **sinteze și medalioane** pentru fiecare țară de activitate în parte. Un colectiv de cercetători de la Institutul de Istorie „N. Iorga” și-a asumat, în spiritul unei generoase colaborări cu colegi evrei din afara Institutului, redactarea părții prime a istoriei evreilor din România, de la începuturi și până la zi.*

La elaborarea capitolului de științe exacte și tehnice a colaborat un larg colectiv de specialiști în domeniile respective. Un alt colectiv de politehnicieni a coordonat capitolul referitor la disciplinele predate în universitățile tehnice și politehnice, iar alți trei specialiști reputați au asigurat textele pentru capitolele dedicate biologiei, medicinei și farmaciei. La alcătuirea capitolului dedicat științelor social-umaniste au participat zece colaboratori, iar partea a treia (literatură și arte) a fost asigurată de creatori apreciați în respectivele domenii. Aceeași grijă pentru o cuprindere documentar-tematică cât mai largă ne-a călăuzit și în căutarea specialiștilor pentru celelalte părți, secțiuni și capitole, fapt pentru care acum, la capătul drumului, mulțumim tuturor colaboratorilor lucrării de față, care s-au angajat dezinteresat în acest demers dificil și nu în toate cazurile bătitorit. Căci, în multe din domeniile amintite, cercetările sunt abia la început de drum. Îmi fac o datorie de cinstă în a le mulțumi tuturor celor care s-au încumetat să facă prime încercări nescutite, firește, de greutate, opintirile și insuficiențele inerente. Mulțumim, de asemenea, celor care s-au străduit să dea o minimă coerență unei lucrări atât de diverse: în primul rând secretariatului de redacție - domnului H. Kuller -, care, nu de puține ori, a avut de învins obstacole ce păreau insurmontabile. Dar iată că această lucrare apare și, oricâte omisiuni, deficiențe și neîmpliniri ar prezenta, este un merit al autorilor că ea vede lumina tiparului.

S-a verificat și în acest caz că un lucru nu este, până în cele din urmă, greu de făcut; este extrem de greu însă de a ajunge în situația de a-l face.

Iar dacă vor fi unii, chiar și mai mulți, care să spună că mai bine s-ar fi așteptat încă un număr de ani ca lucrarea de față să se fi dovedit impecabilă, fără cusur, omogenă ca stil și conținut, suntem pregătiți să răspundem că întotdeauna „dușmanul binelui este mai binele”, pe care, desigur, îl așteptăm din tot sufletul.

*Lucrarea de față, cu neîmpliniri știute și neștiute, se dorește a fi o primă treaptă spre edificiul unei **Enciclopedii despre evreii din România**, care să satisfacă exigențele cele mai ridicate, o armă a cunoașterii care sperăm să contribuie la apropierea umană, la prietenie și colaborare și, chiar dacă acest aforism va începe să pară banal - pentru că-l folosesc destul de des -, să demonstreze că în toate domeniile „cunoașterea apropie, necunoașterea îndepărtează”.*

Academician NICOLAE CAJAL

INTRODUCERE

Enunțul „Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație“, negat de unii, a fost pus de alții doar la interogativ; cei de bună credință l-au luat, însă, ca expresia unei realități obiective.

Lucrarea de față se dorește un demers imparțial, nici apologetic, dar nici denigrator, asupra aportului real de inteligență, inițiativă, îndrăzneală creatoare și spirit întrepred al evreilor din România în diferite țărâmurii ale culturii și civilizației - și, nu întâmplător, pe segmentul istoric al modernizării țării. Căci între dezvoltarea capitalistă și modernizarea României, pe de o parte și creșterea cantitativ-calitativă a evreilor pe aceste meleaguri, pe de alta, relația nu este întâmplătoare. Evreii au fost atrași pretutindeni de liberalism și nu sunt ultimii dintre cei care au atras după ei „îndeletniciri capitaliste“, cel puțin la începuturi, dar nu numai: anumite trăsături ale „etnos“-ului și „ethos“-ului lor, cum s-a observat în atâtea rânduri, păreau să poată fi asociate unei atare „vocații“. Avem în vedere trăsături, condiționate istoric, de felul flexibilității, capacității de adaptare, cumpănirii, spiritului pragmatic ș.a., elogiade de „progresiști“, incriminate de „tradiționaliștii-conservatori“. Este hazardat, însă, a atribui asemenea „trăsături“ doar unei anume caracterologii etnice.

Dacă la începuturile așezării evreilor în țările române particularitățile „mentalului lor colectiv“ - dar, mai ales, ale „existențialului“ lor social-economic (ocupații devenite în Diaspora tradiționale, inserția în palierele „piramidei sociale“ relativ vacante până la venirea lor) - îi recomandau mai ales pentru „opere de civilizație“, ulterior, prin emancipare treptată și aculturație, ei au dobândit o afirmare din ce în ce mai remarcată și în domeniile culturii și spiritualității.

Acest din urmă proces nu s-a petrecut nici lin, nici deodată, nici fără reculuri. O bogată literatură extremist-naționalistă deplângea - și sporadic mai deplânge încă - „efectul dizolvant“ al „spiritului iudaic“ în cultura românească. Lucrarea de față - înfățișând cititorului panorama aportului notabil reprezentat de activitatea concretă a unor creatori evrei și de înfăptuirile lor în diferite domenii ale științei, artei, literaturii ș.a.m.d. - se dorește o „demonstrație“ a contrariu.

Departate de gândul autorilor diverselor capitole din tomul de față orice intenție polemică; dorința lor a fost doar de a mărturisi asupra unor fapte de cultură și viață, unele bine intrate în conștiința publică românească, altele mai puțin știute ori uitate sau neglijate, de a realiza o consemnare a efectului benefic - în planul creativității culturale și al civilizației - datorat multiplelor interferențe pe care le realizează o colectivitate minoritară în condițiile Diasporei.

Nu mai puțin sunt aceia, inclusiv dintre evrei, care se întreabă dacă asemenea întrepătrunderi de culturi și civilizații - recte procesele de aculturație ce intervin - sunt, într-adevăr, fertile, dacă nu cumva fertilitatea spirituală a unei etnii este incompatibilă cu răspândirea ei în lume.

Opinăm că în cazul evreilor, cu o viață de Diaspora de peste două milenii, realitățile arată că până și în epoca medievală (cea arabă, de pildă), ca să nu mai vorbim de epoca modernă, când a avut loc cea de-a doua revoluție culturală iudaică, în speță cea luministă, raționalistă și de secularizare, anumite centre culturale s-au dovedit favorabile ivirii unor personalități creatoare de origine evreiască îndrumate de paradigme de gândire adeseori inovatoare, neîncorsetate de „matrice siliestice“ ce

condiționau, uneori, o anumite lentoare în asimilarea noului. Or, tocmai atare propensiuni confereau un anumite loc și rol, într-o societate dinamică, celor care contribuiau la impulsionarea schimbărilor și la alertarea devenirii.

Firește, lucrurile nu trebuie absolutizate, tradiția și inovația fiind rezultanta unei dialectici socio-culturale în care rolurile istorice de propovăduitori ai noului sunt în permanentă schimbare, chiar mutație; de unde și valoarea istorică deosebită a interferențelor social-etnice, dintre marile și micile grupuri umane, în special.

Interferența evreo-română este de aceea și ea o ilustrare a procesului general de integrare creatoare a evreilor în cultura și civilizația țării în care trăiesc: ea este un aspect major al felului de a fi evreu în Diaspora; a-l neglija înseamnă a practica o filosofie despre poporul evreu potrivit căreia viețuirea, ca o diversitate etnică, adeseori fertilă sub raportul creativității, ar fi doar o manifestare a discontinuității iudaice.

Compararea creativității evreilor pe aceste meleaguri în diverse etape și momente ale devenirii relevă, însă, deosebiri marcante între contextele favorabile și cele ostile integrării. Dacă, în perioada luptei pentru emancipare, creativitatea se realizează mai cu seamă în domeniile culturii specifice, după dobândirea statutului de naționalitate egală în drepturi, evreii și-au afirmat prezența pe toate planurile vieții sociale, culturale și științifice. Prigonirea evreilor în anii celui de-al doilea război mondial a pricinuit un relativ hiatus în această evoluție. Formele și condițiile devenirii, în deceniile postbelice, își au, de asemenea, specificul lor: căci, pe de o parte, ar fi nedrept să considerăm această ultimă etapă, de aproape o jumătate de veac - în care s-au afirmat puțințele creatoare în planul științei, artelor, culturii a mii de intelectuali evrei -, drept un hiatus cultural de tipul celui anterior, iar pe de altă parte, nu pot fi trecute cu vederea condițiile vitrege în plan spiritual și material ce au condiționat micșorarea treptată a numărului evreilor din România, inclusiv prin plecarea unor intelectuali și întreprinzători care, ajunși pe alte meleaguri, și-au dat măsura capacității lor.

În ciuda unor avataruri evidente, creația intelectuală a evreilor rămași sub comunism a produs valori chiar și în unele domenii în care tributul plătit ideologiei oficiale distorsiona grav producțiile științifice, artistice etc.: avem în vedere, în primul rând, tărâmul disciplinelor sociale și istorice, al literelor și criticii de artă ș.a. Este rațiunea pentru care, în volumul de față, sintezele nu au exclus din aria lor aceste tărâmurii, deși nu există încă distanța necesară pentru a le trata cu obiectivitate deplină și nici criterii sigure de a disocia valorile de nonvalori; cu atât mai mult cu cât față de întreaga cultură și civilizație din perioada comunistă a țării se exprimă azi, parțial îndreptățit, cele mai grave rezerve - implicit deci față de intelectualitatea evreiască considerată a fi dovedit, cel puțin în planul disciplinelor social-umanistice, un înalt grad de... integrare ideologică.

Volumul de față, prin datele și sintezele pe care le include, va constitui, poate, un început de clarificare a (ne)pertinenței unei atare evaluări referitoare la perioada postbelică, precum și a altor considerații părintitoare privind contribuția evreilor la cultura și civilizația țării în celelalte perioade ale devenirii ei din veacul dinaintea ultimului război mondial. Reamintim doar, în acest din urmă sens, că, deplângând pătrunderea evreilor în societatea românească, respectiv în economia, cultura și civilizația țării, unii cărturari din secolul trecut și de mai apoi - iritați de ceea ce ei numeau „invazia evreiască” - se manifestau vehement împotriva, „iudaizării” unor locuri, branșe și conștiințe românești.

În exagerarea respectivă, s-ar putea să fie cuprins și un sâmbure de adevăr, dacă ne gândim că istoria evreilor din România - sau, altfel spus, (evreii în) istoria modernă a României - a presupus, într-adevăr, o întrepătrundere: pătrunderea, mai anevoie sau mai lesne, a evreilor în societatea românească și pătrunderea valorilor românești în universul de gândire al evreilor; cea dintâi, printr-un proces preponderent social - o chestiune de *socius* deci -, cea din urmă, printr-un proces socio-cultural,

oarecum de etnos. Căci evreii au devenit pe aceste meleaguri, așa cum se autointitulau ei în secolul trecut, evreo-români. Pătrunderea evreilor în societatea românească n-a putut rămâne, astfel, fără efect asupra istoriei românilor înșiși: nu numai prin contribuțiile aduse - și pe care lucrarea noastră, ce se dorește cât mai edificatoare, le repertoriază -, ci și prin feed-back-ul produs, în anumite privințe, asupra procesului general de modernizare a economiei, politicii și chiar culturii făptuite de românii înșiși. Căci evreii de aici, văzuți fie și ca „negativitate“, condiționau tipuri de acțiuni și reacțiuni - în Parlament, la Palat, în publicistică, în viața economică ș.a.m.d. - care vedeau că populația evreiască - cândva a doua naționalitate a țării - nu era o „cantitate neglijabilă“ și nici în afara vieții statale românești, la care - deși n-a avut acces politic până la încetățenirea globală, intervenită relativ târziu, după întâiul război mondial - participa totuși.

La rândul lor, meandrele evoluției naționalismului român sunt intim asociate de prezența evreilor în România. Cum putem recunoaște, de asemenea, că ideea și practica naționalistă la români au înrăurit, poate, și ele mișcarea națională a evreilor români, respectiv patriotismul lor românesc, pe de o parte, dar și sionismul lor (la începuturi, mai firav), cât și migraționismul lor, mai extins încă din secolul trecut.

Cele de mai sus sunt doar câteva fațete, mai problematice, ale întrepătrunderii, interferențele benigne făcând, însă, regula; ele se exprimă într-o seamă de concretizări privind viețuirea, supraviețuirea și chiar super-viețuirea evreilor pe aceste meleaguri. De altfel, aici s-a produs geneza evreilor-români, respectiv Identitatea evreo-română.

Două sunt lucrările despre evreii din România, plănuite, concepute și începute în mai multe rânduri, dar neduse la capăt pe parcursul anilor: de parcă o complexitate deosebită ar fi întârziat coacerea acestui rod al cunoașterii „tribului“ evreo-român; este vorba de *Istoria evreilor din România* și de *Enciclopedia evreilor din România*.

Dar dacă aceste lucrări n-au fost făcute la vremea lor, când în România se aflau aproximativ 800 000 de evrei, deci 4% din întreaga populație a țării, vor fi ele făcute acum, când evreii reprezintă sub 1%? Acesta ar fi, însă, aspectul cantitativ al problemei; cel calitativ vizează împrejurarea în care scrierea, cu obiectivitatea corespunzătoare, a unei istorii a României, a culturii și civilizației ei - și care să se refere implicit și cosubstanțial la evreii de aici - ar mai face lucrările amintite la fel de necesare!? Din păcate, nu ne aflăm încă într-o asemenea situație fericită; de aceea lucrarea de față a fost concepută ca fiind pregătitoare pentru vremea când o asemenea istorie „neparalelă“ va fi scrisă.

Deocamdată, credem că, față de felul în care, *hic et nunc*, evreii polarizează, fără voia lor, disproporționat (în răspărul numărului și ponderii lor social-economice) și tendențios atenția opiniei publice, se impune urgentarea unor lucrări concepute *sine ira et studio*.

În legătură cu problema relevării specificului participării creative la cultura română, s-ar putea spune - și pe drept - că recursul la criteriul originii și al interferențelor specifice - coroborat, eventual, cu acela al asumării acestei origini și a „Destinului comun“ într-o Diasporă dată - întreprins în lucrarea de față este suficient: este el, însă, și necesar?! Nu revenim, oare, prin operaționalizarea acestui criteriu - mai larg spus, prin acest demers - la trista perioadă, din preajma și din timpul ultimului război, când „vânătoarea de intelectuali evrei“ conducea la întocmirea acelor lungi liste de profesori evrei, literați evrei, artiști evrei ș.a.m.d., folosite tocmai pentru a-i exclude din cultura și civilizația țării și nu pentru a-i integra ori prețui? Căci sintagma „intelectual evreu“ era infamantă și dizolva însuși primul termen al ei. Fiind identificat, evreul nu mai avea identitate intelectuală.

Se zice că în istorie aceleași situații pot apărea când într-o ipostază tragică-pesimistă, când în una dinamogen-optimistă. Originea evreo-română, dezvăluită în lucrarea de față, credem că nu dăunează celor repertoriați și nici „imago“-ului despre cultura și civilizația românească. Dimpotrivă chiar, poate

ajuta la o mai bună așezare a celor din urmă, în perspectiva unui pluralism cultural-etnic de înaltă relevanță politică și spirituală.

Ceea ce înscamnă: relevarea interferențelor benefice dintre reprezentanții diverselor etnii, recunoașterea complementarității culturale, a rolului evreilor-români formați sau ajunși în străinătate în dezvoltarea relațiilor culturale dintre România și lume, dintre intelectualii români (indiferent de naționalitate) și cei din alte țări, evidențierea contextelor de creativitate comune, în microgrupuri științifice, artistice, cuprinzând evrei și români laolaltă; punerea în lumină a rafinării procesului de integrare-receptare, în lumea intelectuală, prin colaborarea evreo-română, întru înfrimarea prejudecăților și crearea unui micromediu de tip cooperant, potrivit standardelor unei mentalități civilizate, deschise valorificării înaltelor performanțe prin competitivitate; ridicarea ideii și realităților naționale la cota acceptării și respectării celui alt, inclusiv a așa-zisului „străin” - prin toleranță și prin înțelegere reciprocă.

Secțiunea consacrată diverselor științe conturează prin date semnificative climatul de colaborare româno-evree, în diverse domenii de activitate ale țării - în primul rând, în învățământul superior -, cu referire la relațiile dintre creatorii de știință români și evrei, dascăli și ucenici.

Se fac, de asemenea, referiri la învățământul superior evreiesc, unic în Europa bântuită de fascism, și la cadrele științifice formate acolo, în condiții specifice. Elementele de specific pot fi surprinse și la oamenii de știință evrei formați în școli și pe lângă savanți din străinătate și orientați astfel încât să aducă cu ei un spirit de universalitate și de înnoire. Diferențierile în materie sunt, desigur, făcute pe fiecare știință în parte, pe fiecare etapă din dezvoltarea acesteia. Sunt surprinse, astfel, cu pertinență, contribuțiile în matematică, fizică, chimie, cibernetică, în analiza „problemelor globale” ș.a., ca și pe ramuri ale cercetării, proiectării, construcțiilor sau industriei.

În domeniile literelor, se fac trimiteri la romancieri, critici, dramaturgi, poeți etc. Lista personalităților evocate în sintezele literar-artistice depășește 150 de nume. Liniile specifice traseelor cultural-existențiale relevă posibilitatea evidențierii unor tipuri de scriitori evreo-români corespunzătoare unor anume generații: prima - Cilibi Moise, M. Schwarzfeld, I. Barasch, Ronetti-Roman, Dobrogeanu-Gherea, Moses Gaster, Lazăr Șăineanu, H. Tiktin ș.a.; a doua - Aderca, Baltazar, Tzara, Fundoianu, Voronca, Cosma, Pană, Călugăru, Peltz, Sebastian ș.a.m.d.

În oricare dintre cazurile menționate, pentru creatorul evreu se pune problema **specificului**, fie în termenii binecunoscuți, formulați de G. Călinescu, fie în aceia ai unor documente literare de autopercepere și mentalitate.

G. Călinescu scria: „Evreii, puțini printr-o proporție firească, prezenți și la noi ca în toate literaturile, rămân un factor din afara cercului rasial, făcând puntea de legătură între național și universal. O minte dreaptă, care nu confundă problemele politice cu lumea ideală a creației, nu poate să nu recunoască contribuția lor. Întâi de toate, fiind poligloși, din oroare de canonic, sunt contra stilului, a gramaticii, a stării pe loc lexicale. Dacă ei pot comite excese, noi, folosind revolta lor, tragem un concept mai liberal despre limbă. Unii evrei, dimpotrivă, din dorința sinceră de a se asimila, cultivă arhaicul și neoașul, dar abuziv. De aci a ieșit însă o sumă de filologi evrei (Moses Gaster, Lazăr Șăineanu, A. I. Candrea și încă alții) cărora ar fi regretabil să le tăgăduim contribuția la propășirea culturii. În literatură, ei sunt întotdeauna informați, colportori de lucrurile cele mai noi, anticlasiști, moderniști, agitați de probleme. Ei compensează inerția tradiției și o fac să se revizuiască”. (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Buc., Editura Minerva, 1982, p. 976).

De aceea, a vorbi despre scriitorii evrei în cultura română echivalează nu doar cu evidențierea unei minorități atașate, ci și cu acceptarea unei etnii ca parte organică din policroma familie de spirite și

de talente, devotate promovării culturii românești.

Diversitatea personalităților creatoare de origine evreiască poate constitui un izvor de reflecție cu privire la o posibilă tipologie **sui generis**, relevantă atât pentru diversele momente ale integrării evreilor pe aceste meleaguri, cât și pentru politropia lui *homo iudaicus*.

Respectiva reflecție poate opera când cu relevanța mediului familial, a educației, instrucției, micromediului de formare, traseului cultural-profesional, când cu aspectele și piedicile integrării (handicapuri ale asumării identității ori „dublei identități”), ale aculturației (la una sau mai multe culturi). Fiecărui „parametru” de acest fel îi pot fi atribuite valori de diverse mărimi, ceea ce conduce la disocierea unui număr enorm de categorii de creatori - de la cei cu iudaitate înaltă și creativitate limitată până la cei asimilați și cu operă persistentă. În toate cazurile, esențială se dovedește a fi **valoarea creației**, factorul etnic neputând constitui o circumstanță „favorizantă”. Căci, altminteri, criteriul specificității „în sine” n-ar face decât să dea dreptate dictonului: „scrie versuri proaste, dar își iubește părinții”.

Or, preocuparea autorilor volumului de față a fost tocmai aceea de a trimite la personalități și contribuții care, chiar dacă nu sunt toate (și în toate domeniile) dintre cele mai recunoscute, își merită dreptul de a fi cunoscute. Căci culturii și civilizației unei țări le aparțin, deopotrivă, roadele muncii și creației populației ei majoritare, precum și acelea ale minoritarilor ei. Este un patrimoniu comun de valori de care generațiile, în succesiunea lor, trebuie să țină seama.

Bibliotecile din România păstrează, astfel, sute de cărți ale unor scriitori evrei, pinacotecile găzduiesc sute de lucrări din domeniul artelor plastice, orașele numără multe clădiri proiectate de arhitecți evrei și realizate de ingineri constructori de faimă, învățământul poartă memoria unor importanți dascăli evrei și a unui tineret studios din care s-au recrutat apoi serii de reprezentanți ai intelectualității tehnice, științifice și umanistice. Lucrarea de față se dorește a fi, în acest sens, un ghid călăuzitor pentru cei dispuși să realizeze un prim „flash” în materie; el poate fi apoi adâncit în biblioteci, pinacoteci, săli de concerte sau fie și numai printr-o simplă preumblare prin orașele, târgurile și târgușoarele în care au trăit și activat nu puțini evrei - și în care se mai află urmele fapturilor lor materiale și spirituale: de la construcții industriale, edificii civile și... cimitire, până la urmele lăsate în mentalul colectiv. Iar dacă astăzi mai trăiesc în orașele României foarte puțini evrei, nu înseamnă că firul integrării lor în realitățile țării a fost întrerupt. Poate că nu întâmplător printre cei ce nu au plecat se află un număr de intelectuali legați în mod deosebit de cultura română și doritori să se exprime în limba și spiritul ei: a-i nesocoti ar însemna să păgubim atât cultura evreo-română, cât și pe cea română. Dar nu trebuie nesocotită nici activitatea acelor creatori de valori spirituale care, stabiliți în Israel sau în alte locuri, continuă să abordeze o tematică asociată țării lor originare, să se exprime în limba română, ba chiar să se și considere, unii, ca aparținând Diasporei românești.

Însăși preocuparea, tot mai insistentă, a unor cercetători evrei israelieni etc. originari de pe aceste meleaguri de a scrie despre istoria și cultura evreilor din România - preocupare sporită în ultimii ani, de când izvoarele documentare au devenit mai accesibile - reprezintă o propensiune semnificativă ce se cuvine alăturată efortului depus, în același sens, de istorici și culturologi evrei sau români din țară. Căci doar laolaltă și prin coroborarea muncii de cercetare - în arhive și biblioteci, în așezările de durată ale evreilor români, în cimitirele și monumentele pe care acestea le conțin -, cu depistarea imago-ului despre evrei, persistent în conștiința conlocuitorului său român etc., inclusiv în folclorul său, vor putea fi reconstituite integral locul, rolul și identitatea acestei etnii pe meleagurile românești.

... Volumul de față reprezintă o primă și modestă rezultată a acestui efort. Cu acest tom începe publicarea colecției *Evreii din România. Sinteze și medalioane*, orientată în spiritul unei largi cooperări naționale și internaționale privind contribuția evreilor din România la cultură și civilizație.

Acest volum a fost alcătuit de un numeros colectiv de colaboratori - câteva zeci de cercetători evrei și români, specialiști vârstnici alături de tineri lucrători în instituții academice -, care laolaltă și-au făcut un scop dezinteresat din studierea în biblioteci și arhive, din folosirea propriilor amintiri pentru a scoate în evidență contribuția evreilor din țară, ca și a unora originari de pe aceste meleaguri, pe diverse tărâmurile de activitate creativă. S-a beneficiat și de colaborarea cu informații și analize a unor specialiști din străinătate, dar nici pe departe pe măsura necesităților. Suntem conștienți că acest prim tom al colecției, oarecum de „încercare” și de aceea cu ambiția exhaustivității tematice, se dovedește mai puțin uniform (fiecare autor de text declarându-se responsabil pentru ceea ce a scris) și prezintă știute și neștiute omisiuni și insuficiențe (documentare, stilistice etc.). Cu strădania de a acoperi toate domeniile și de a aduce investigația „la zi”, acest volum reprezintă, în totalitatea sa, o încercare de a testa însăși posibilitatea unui atare demers „compozit”, dar cuprinzător. De aceea, ținem să afirmăm de la început că ne alăturăm insatisfacției pe care credem că o va provoca unora dintre cititorii acestei cărți caracterul, evident, lacunar al unora dintre capitole și subcapitole. O înțelegem, și vom privi cu interes și recunoștință sugestiile, propunerile, completările, rectificările pe care le veți face și de care va beneficia ediția a II-a a cărții. Vă asigurăm, stimați cititori, că s-a făcut maximum din ceea ce-a fost posibil pentru a obține materialele ce compun acest veritabil tiraj à essai. Ne adresăm „memoriei colective” a comunității noastre, precum și originarilor din România, oriunde s-ar afla, cu rugămintea de „a rotunji” cartea, de a spori utilitatea și atractivitatea ei. Altfel, riscăm ca o serie de fapte, acte, situații, date despre certe valori din sânul comunității noastre să rămână necunoscute prin neconsemnare. Forțele intelectuale de care am dispus, competențele dornice să colaboreze la acest prim volum și, nu în cele din urmă, mijloacele materiale derizorii de care am beneficiat se oglindesc în acest prim și modest început. Lucrarea a fost „gestată” în anul 1993 și depusă spre a fi dezbătută și trimisă la tipar în 1994. Adevărata dezbateră, suntem conștienți, nu poate avea loc, însă, decât după publicarea ei - care, deși mult întârziată, s-a produs totuși, adevărind proverbul: „Mai bine mai târziu decât niciodată”.

Inițiativa și sprijinul nemijlocit acordat de Comisia Națională pentru România a U.N.E.S.C.O. au fost condiția *sine qua non* a începerii acestui prim volum. Ca instituție națională și universală în același timp (și în virtutea marilor ei idealuri promovate de cooperare, respect reciproc, democrație, adevăr, înfrățire interetnică și acceptare a diferențierii culturale), C.N.R. - U.N.E.S.C.O. a inițiat și sprijinit demersul de față nu doar în scopul relevării contribuției pozitive a evreilor din România la cultura și civilizația țării, ci și al realizării, *eo ipso*, a unei educații axiologice necesare celor ce știu încă atât de puțin sau eronat despre respectiva contribuție.

Demonstrând participările unor personalități creatoare - în domeniile științelor pure și aplicative, ale umanisticii, ale progresului tehnic și social -, precum și contribuțiile „anonime” ale unor largi categorii de evrei în domeniile vieții economice și ale civilizației țării, imaginea deformată pe care și-au făcut-o unii despre evrei ar putea fi corectată astfel, cunoașterea biruind, poate, prejudecata.

Lucrarea este o mărturie implicită asupra condițiilor favorabile în care s-au desfășurat în țară creația evreilor din România, existența și munca lor în mijlocul poporului român, strânsa lor conlucrare cu marile personalități ale culturii românești, amplele procese de interferențe culturale (de aculturație) ce au avut loc. Multiplele și variatele exemple concrete oferite în lucrare vor contribui, poate, la spulberarea unor prejudecăți asociate, pe de o parte, de contribuția evreilor de pe aceste meleaguri și, pe de altă parte, de învinuirile referitoare la un așa-zis antisemitism local cuprinzător și omnistânjenitor.

Reiterarea până în zilele noastre a unor atare prejudecăți dă lucrării și o anume actualitate, ce nu trebuie subestimată într-o vreme în care atât imago-ul despre România, cât și acela despre evreii din România se cuvin a fi construite în spiritul obiectivității.

Dr. HARY KULLER

„...DINCOLO DE DREPTATE LOCUIESC FIARELE “ (Simion BĂRNUȚIU)

„Dacă voim ca Europa să fie dreaptă cu noi,
românii - și noi să fim dreپți cu toți din țară“.
(Alexandru Ioan CUZA)

„Cu greu Patria ar putea refuza numele și
drepturile de român celor ce-și jertfesc munca și
sângele în slujba României...“.
(Mihail KOGĂLNICEANU)

„Arta nu cunoaște distincții rasiale“.
(George ENESCU)

„Să ne plecăm unul asupra altuia nu pentru a ne
judeca, pentru a ne înțelege; pentru a ne bucura de
umanitatea fiecărui din noi“.
(E. LOVINESCU)

„Într-o țară cu adevărat cultă, oamenii se judecă
după intențiile lor bune, după partea pe care o aduc

la înaintarea obștească, indiferent de actul de
naștere“.

„...înțeleg patriotismul fără șovinism...“.
(Ovid DENSUSIANU)

„...Cuvântul cel rău este un ucigaș...“.
(C. A. ROSETTI)

„ura e negativă... distruge valori“.
(Petre ANDREI)

„O conștiință morală de cel mai înalt nivel este
incompatibilă cu prejudecățile...“.

„...simțământul de evlavie în fața fenomenului
raselor ne dictează să fim noi înșine, sub stelele
noastre și să îngăduim celorlalți să fie și ei tot ei
înșiși sub stelele lor...“.

(Lucian BLAGA)

Intelctuali români despre evrei...

„Neamul lui Israel este plin de toate calitățile și
are toate defectele suferinței nedrepte. Numai cine a
suferit și suferă nedreptății înțelege ceva din enigma
acestui neam... Ei n-au o soartă obișnuită printre
națiuni, ci un destin tragic...“

De la evrei toți cer și nimeni nu dă, nimeni nu
iartă...“.

(Petre PANDREA)

„I-am considerat cu același ochi și pe poezii
români și pe poezii evrei. În numele artei care plutește
peste granițe - deci, cu atât mai mult, înlăuntrul
granițelor - au crezut și suferit și unii și alții. Poezia
românească îi revendică cu egală dragoste“.

(PERPESSICIUS)

„Faptul că cei mai mulți dintre promotorii acestei
literaturi [de avangardă] sunt evrei nu ne poate, de
asemeni, împiedica de a lua în considerare [acest
fapt] în toate mișcările de avangardă sociale... sau

literare, ca simbolismul francez sau expresionismul
german, rolul evreului de propagandist al noutății
este pretutindeni identic. Departe de a fi dăunătoare,
prezența acestui agent poate fi binevenită...“.

(E. LOVINESCU)

„...evreii, ca și noi, sunt deopotrivă înclinați ca
să iubească țara în care s-au născut... când li se
aruncă evreilor în față învinuirea de nepatriotism,
răspunsul cel mai nimerit pe care pot să-l dea este să
numească pe cântăreții evrei care au cântat în limba
ponegritorilor...“.

(Gala GALACTION)

„Sunt 40 000 de evrei înrolați [în 1913] sub
steagurile țării noastre și al lor, 40 000 de oameni tot
atât de hotărâți și de eroici, ca toți românii. Ei n-au
stat la gânduri, n-au ezitat o singură clipă să aducă
jertfa lor de sânge pentru Patrie... acești oameni se
bucură de bucuriile noastre și se întristează de

întristările noastre; acești buni patrioți, cărora li s-a contestat, ca o supremă insultă, chiar dreptul la sinceritate și suferință au sărit cu toții în ajutorul Patriei, prea fericiți ca să o slujească...”

(Tudor ARGHEZI)

„În timpul marii noastre mișcări din 1857 un număr dintre dumneavoastră [evreii] s-au fost rostii cu entuziasm și au lucrat cu energie pentru marea noastră idee: Unirea”.

(Mihail KOGĂLNICEANU)

„Dar cele mai de căpetenie [virtuți], cum sunt dragostea de țară, mila pentru cei ce suferă, ura nedreptății și despotismului, vor trăi și mai puternic în acest suflet, împreună cu stoicismul în fața morții și cu credința nestrămutată că totul e știut de Dumnezeu, și că, într-o zi sau alta, tot sosește ora pedepsei pentru cei răi, și tot sună [ora] răsplatei pentru cei buni.

Deci să nu se înșele nimeni...”

(Alexandru MACEDONSKI)

„Cunoscând de aproape acești oameni, m-am convins și mai mult că, pentru o țară în care problema naționalităților există, evreii sunt cetățenii cei mai buni, cei mai patrioți, ei formează cimentul care leagă diversele națiuni...”

Căștigarea lor ca nație aparte pentru dragostea de țară este o chestie de care se leagă însăși existența aceluia stat...”

(Sebastian MORUZI)

„Că evreii nu mint când spun că țin la această țară fără care e și a lor și că nu pot fi altceva decât români de altă profesiune, stau măturie și faptele și elementele de bază ale sufletului lor”.

(G. CĂLINESCU)

„Scriitorii români și evrei ar face mult mai bine să se apropie în dragostea pentru frumos, ca niște poeți ai unei aceleiași religii și să conlucreze pentru puritatea limbii și unicul ei câștig”.

(D. NANU)

„M-am convins și o repet... evreii sunt un popor pașnic și recunoscător, care își iubesc țara natală... cei mai buni, mai atașați și mai devotați dintre prietenii mei au fost evrei. Ei sunt sensibili la tot ce e frumos, măreț, nobil și sublim - sensibil decizi față de adevărata artă...”

(Agatha BĂRSESCU)

„Născuți și crescuți pe pământul acesta, evreii nu au și ei dreptul să se bucure deopotrivă de toate drepturile celorlalți? Eu cred că da. Pentru că nu înțeleg să fiu născut undeva și să nu fiu la mine, pentru că nu aș putea pricepe că ocup un loc în spațiu și nu sunt nicăieri, pentru că nu pot înțelege a iubi ceva pe lume fără să fiu iubit la rândul meu. Când este așa, de ce aș sta la îndoială și aș fi laș să nu-mi spun cuvântul cu toată sinceritatea mea? De cei-aș exclude pe ei din solidaritatea națională și pentru ce aș primi cu simpatie curentele învrăjbitoare? Cuvintele de ură și de ponos nu duc la nimic, căci înainte de a fi români suntem oameni și înainte de a avea o solidaritate națională avem o solidaritate umană care trebuie să ne lege”.

(Dimitrie ANGHEL)

„Atâția oameni politici francezi, italieni au avut un rol covârșitor în istoriile naționale, deși erau evrei. Oare evreul Daniele Manin n-a fost șeful revoluționarilor venețieni de la 1848 și omul cel mai venerat în orașul său?

Astăzi evreii reprezintă o parte din intelectualitatea epocii noastre și nu pot, pentru nici o considerație, să fie excluși din viața societăților omenești. Și mai ales acum, când de o parte avem o intelectualitate care a produs acest monument superb care se cheamă cultura modernă, iar de altă parte o enormă masă de... incapabili să prețuiască această muncă milenară, această binefacere divină. Dacă avem astăzi o prăpastie, o adâncă prăpastie între aceste două concepții despre viață, apoi numai în izolarea umora și nepriceperea altora trebuie căutată cauza. Adevărații cărturari trebuie să cheltuiască de acum cele mai mari eforturi pentru apărarea culturii, care este un patrimoniu uman. Toate forțele sunt necesare pentru aceasta... Și e bine să se întrebe «fasciștii de la Iași»: ce au făcut ei pozitiv pentru nație ca să aibe dreptul ca să militeze negativ contra altora, angajând nația sub acțiunea lor...?”

(N. IORGA)

[Daniel Rosenthal, unu] „...dintre cei mai buni, cei mai sfinți, dintre cei mai devotați oameni ce Dumnezeu a putut face după imaginea lui. Și el a murit pentru România, a murit pentru libertățile ei, a murit pentru amicii săi români, pe care cu prețul vieții sale n-a voit u-i compromite, a murit chinuit, torturat, a murit ca un martir și este încă singurul martir ce România modernă are înscris în analele sale...”

Oricine veți fi voi, care veți citi aceste linii, destul numai să simțiți ceva pentru România, trebuie să-l plângeți și voi, căci, ca membri ai omenirii, ați

pierdut un amic și România a pierdut un susținător, un fiu devotat...

Acest amic, acest fiu, acest martir al României era ISRAELIT - el se numea Daniil C. Rosenthal.

Binecuvântați acest nume și, până să puteți face mai mult pentru memoria martirului, suvenirea să vă

facă buni, cel puțin toleranți: cugetarea la un israelit să vă facă mai buni creștini”.

(Maria C. A. ROSETTI)

.....C. D. Rosenthal, unul dintre cei dintâi martiri ai revoluției... de la 1848...”.

(Ionel JIANU)

...și despre antisemitism

„Sunt filosemit, așa cum sunt filofrancez, filogerman, filorus. Aparțin, sufletește, tuturor popoarelor, din ale căror hambare spirituale am cules bobii înțelepciunii.

Sunt filosemit, apoi, din mândrie. Mi-e rușine să mărturisesc - prin acte care meschinizează o concepție - că mă tem de o mână de oameni aparținând unei rase, pe care ne place s-o socotim în decadență. Ar însemna să strig, prin aceasta, inferioritatea neamului meu.

Sunt filosemit, fiindcă văd în elementul evreiesc un stimulent și nu o primejdie”.

(N. TONITZA)

„Dacă evreii nu i-ar avea de înfruntat decât pe antisemiții profesioniști, drama lor s-ar simplifica foarte mult... Nu există evenimente, nelegiuiri sau catastrofe de care adversarii lor să nu-i fi făcut vinovați... însetați de dreptate...” nu se pleacă în fața evidenței unei lumi nedrepte...”

(E. M. CIORAN)

„Stimăm și iubim pe cetățenii evrei, întrucât au contribuit la mărirea Patriei și și-au făcut cu prisosință datoria, soldații evrei luptând în aprigele lupte cot la cot cu soldații români...”

(General RĂȘCANU)

„Teroarea antisemită din Europa din ultimii ani le-a exacerbat firea. Cine a fost la Iași în toamna 1941, după excesele germano-legionare, a putut întui, fără a fi văzut ceva, atmosfera de groază după crucile de var pe care și le trăsese pe case și uluci, chiar români, indiciu al repeziunii sumare cu care se colectau victimele...”

„...dar mă întreb, după câte au pățimit, n-au oare ei dreptul nu numai la restabiliri, dar chiar la un prinos de gingășie și afecțiune?...”

„...Evreii au nevoie... să se simtă iubiți în ea [în țară], vindecați de orice suspiciune...”

(G. CĂLINESCU)

„Mie nu mi-a putut intra niciodată în cap ura de rasă, dar observ ceea ce se petrece la noi... Nu vezi ce căutare au la noi gazetele antisemite... sunt o sumă de oameni care văd în cultura antisemitismului o excelentă întreprindere, unde, cu un capital de vorbe late, se poate produce o bogată recoltă de popularitate, cu multiplele ei roade: situații, onoruri, distincțiuni etc.”

(I. L. CARAGIALE)

„Nu pot adeva fără dezonoare la nici o doctrină antisemită, fiindcă (între alte argumente) se întâmplă să fiu matematician; așadar tributar în ceea ce fac și scriu gândirii atâtor matematicieni evrei. A te hrăni din cugetarea lor și a-i declara apoi decăzuți rasial este grotesc și imoral...”

(Ion BARBU / D. BARBILIAN)

„În timpul regimului legionar numele meu a figurat pe diverse liste negre. Iar în vremea guvernării Antonescu m-am simțit umilit și crud jignit ca român de ororile care s-au petrecut în ea și apoi mai departe. Națiunea românească nu poate fi făcută însă răspunzătoare în întregime pentru faptele unei minorități iresponsabile...”

Asta ne-ar putea mângâia dacă morțile și nedreptățile ar mai putea fi răscumpărate.

După ce lașul a fost dezonorat prin crimele împotriva unei populații fără apărare, nu m-am mai putut întoarce în orașul de altădată atât de generos și de care mă leagă atâtea amintiri scumpe din tinerețe...”

(Mihail SADOVEANU)

„Orice cuvânt pe care l-am folosi ar fi prea palid ca să putem reda acei ani de teroare legionară-antonesciană. Toată nemernicia sufletească, toate instinctele animalice care se mai zbat în abisurile sinței omenesci s-au revărsat ca o lavă distrugătoare și au nimicrit acele uliși evreiești, uitate parcă de oameni și de viața prezentă...”

(Scarlat CALLIMACHI)

„Să fii antisemit? Să urăsc pe jidovi? Cum să-i urăsc când neamul lor ne-a dat pe Sulamita, sau *Cântarea Cântărilor* și *Răzvrătirea Profeților*, și *Tânguirile lui Iov*...”

(Anton BIBESCU)

„Să ne slăbească antisemii - ei, care n-au dat omenirii decât hoji, ucigași și cretini -, cu basmul inferiorității evreiești...”

(N. D. COCEA)

„Orice mi-ai spune, nu poți învinui pe oameni de la Dumnezeu, ca evreii, că sunt evrei, ca și când ei s-ar fi hotărât în burțile mamelor lor să fie jidani pe pământ, ca să poată alți oameni, care n-au avut nici un rol când s-a hotărât în burțile mamelor lor române să fie români, să-i împuște pe urmă, când s-or face mari pe cei care s-au născut în burți de evreice”

(Marin PREDĂ)

„Se poate zice că a fi antisemit e a nu fi patriot... Orice om e nepatriot când cade mai prejos de om și oricine cade mai prejos de om, când e condus de prejudecăți”

(Alexandru MACEDONSKI)

„Un bun patriot nu poate aproba mișcarea antisemită...”

„...xenofobia este un semn de primitivitate sau un semn de degenerare a naționalismului”

(C. RĂDULESCU-MOTRU)

„...Geniile produse de acest mic și împrăștiat popor au lucrat pentru binele omenirii în genere și și-au pus puterea lor intelectuală în serviciul tuturor cauzelor mari, tuturor chestiunilor care au interesat deopotrivă pe toate națiunile în mijlocul cărora aceste genii au trăit și au lucrat...”

(Mihail KOGĂLNICEANU)

„Socotesc antisemitismul ca un act de pauperitate a intelectualului ratat sau ca o iefină posibilitate de afirmare... antisemitismul nu poate fi privit decât ca un stupid ferment de agitație anarhică...”

(Ion SĂN-GIORGIU)

„Antisemitismul... este o stare de sentiment înșiorător. Este o teamă, o gelozie a unuia care se simte mai slab decât vecinul său, eu o numesc LAȘITATE și un asfel de sentiment față

de evrei n-ar putea avea loc în țara mea, care dorește să devină un factor de căpetenie în arena politică...”

„În țară ori în afară din țară, eu am trăit cu acest popor căruia omenirea îi datorește o parte din progresul ei... am avut deseori prilejul să-i apreciez bunătatea... dacă n-ar exista în mintea mea decât bunul, inimosul, umanul Herman Binder, ca singurul evreu persecutat, bătut, ruinat de huliganismul național... și încă mi-aș lega soarta mea personală de soarta poporului evreu, încă aș face din lupta lui pentru dreptate lupta mea personală, lupta tuturor persecutaților de pe pământ...”

(Panait ISTRATI)

„...Mi-am făcut datoria atunci și mi-o fac și acum: a declara că orice mișcare contra evreilor este o eroare politică, dar, mai ales în împrejurările noastre de astăzi, este de-a dreptul periculoasă și că în special ar fi o adevărată rușine a vedea profesori, studenți de universitate luând parte la asemenea agitațiuni retrograde...”

(Titu MAIORESCU)

„...mă mândresc a fi fericitul amic al unor prea stimabili evrei, maghiari, sași... bulgari...”

Cultul urii antisemite nu va înlocui pe pământ cultul universal al Păcii, al înfrățirii dintre oameni și, mai ales, al dragostei aproapelui nostru... nu nașterea sau credința religioasă vor servi la distincțiunile dintre oameni, ci munca, meritul și calitatea muncii...”

(C. COSTA-FORU)

„Pentru fiii lui Israel mărturisim că este o faptă înțeleaptă a nu se apăsa; ...[chemăm] pentru dânzii îngrijirea, dreptatea și dreptățile toate... Ori subit ce chip și pretext se arată apăsarea în lume tot strămbătate se cheamă; acei care ridică la sarcinile țării trebuie să aibe locul lor la bunuri și la folosuri; - precum românii se despart în români ortodocși și în români catolici, vor fi și români israeliți; și patria va câștiga fii mai mulți...”

(Alec RUSO)

Texte selectate de EVELIN FONEA

PARTEA I

EVREII
ÎN ISTORIA
ROMÂNIEI

1. ÎN DACIA ROMANĂ

Cercetări arheologice efectuate în secolul trecut, dar mai ales cele din ultimele decenii ale secolului al XX-lea atestă prezențe iudaice în Dacia romană. O monedă iudaică de bronz, emisă de Simon Bar-Kohba, datată cu probabilitate anii 133-134 e.a., a fost descoperită în apropierea castrului de la Pojejena; o diplomă militară acordată veteranului Barsimsus Calisthensis, din Caesarea, a fost descoperită, în 1851, la Jupa (Pubiscum) - și e foarte probabil că onomasticul a aparținut unui evreu; o piatră de inel cu inscripție iudaică a fost descoperită la Sarmizegetusa și, tot acolo, un altor cu inscripție votivă dedicată zeului Theos Hysistos, persoana care dedica inscripția - Aelia Cassia - fiind, probabil, de origine iudaică; o inscripție votivă descoperită la Zalău (Porolissum) purta cognomenul unui decurion roman de origine iudaică; o placă de ardezie cu simboluri iudaice incizate și o inscripție au fost descoperite în secolul al XIX-lea, în Transilvania. Toate aceste mențiuni indică secolul al II-lea al erei actuale. Pentru a doua jumătate a secolului al III-lea, o plăcuță de aur cu inscripție bilingvă, probabil de invocare a divinității ebraice Iao-Iahve, a fost descoperită la Orșova (Dierna) într-un sarcofag de cărămidă; și, tot acolo, a fost descoperită o plăcuță de aur cu semne și litere incizate, pe o foiță rulată inițial, cu simbolurile legate de divinitățile ebraice iudeo-ghostice. În sfârșit, un fragment de inscripție cu caractere grecești, în memoria unui negustor din Alexandria, de origine, probabil, iudaică, datând de la finele secolului al IV-lea, a fost descoperit la Constanța (Tomis). Sunt doar câteva dintre primele mențiuni ale unei prezențe evreiești în spațiul românesc, datând din anii prezenței trupelor romane pe acest teritoriu.

Primele indicii de luat în seamă ale unei activități economice intense, trimișând la actanți evrei ce urmează drumurile comerciale care leagă centrul Europei, via Ungaria, de lumea bizantină sau de cea est-europeană, apar în cuprinsul responselor (documente rabinice) din veacurile

IX-XII. Este, probabil, momentul dezvoltării unor obști evreiești în Ungaria medievală, împotriva cărora, după un timp, va funcționa o întreagă legislație restrictivă emanată de la regii arpadieni. După cum arată un autor, „este necesară o distincție între categoria slujbașilor evrei supuși acestei legislații și aceea a populației kazare de rit mozaic, venită în Ungaria odată cu migrația triburilor maghiare la sfârșitul veacului al IX-lea”. În ce privește mențiunile lui Benjamin din Tudela, ele evocă raporturile comunității evreiești din Bizanț cu vlahii sud-dunăreni. Se prefigurează astfel o zonă geografică locuită de evrei, în vecinătatea spațiului medieval românesc, încă din secolele X-XI.

Veacurile XIII-XIV indică prezența evreilor în voievodatul Transilvaniei și, probabil, o tranzitare a spațiului românesc de către comercianți evrei.

Deși pentru N. Iorga secolul al XV-lea reprezintă, din acest punct de vedere, o pată albă, documente mai recente indică tranzitarea acestui spațiu, în continuare, de către evrei. În Moldova, Ștefan cel Mare avea multiple legături cu trimisul evreu al lui Uzun Hassan sau cu medicul evreu al lui Mengli Ghirai. Spre sfârșitul secolului al XV-lea, numeroșii evrei veniți din Balcani, ca urmare a persecuțiilor din Peninsula Iberică, ajung, probabil, și pe meleagurile noastre. Prezența evreilor la nord de Dunăre, în cele trei țări române, este evidentă în secolul al XVI-lea, când apar ca locuitori ai Clujului sau ai Sibiului, ori străbătând drumurile Moldovei, între Imperiul Otoman și Polonia. Contactele dintre evrei și moldovenii ce practicau cărăușia, cu proprietarii de hanuri, unii chiar de origine evreiască; compar în fața unor instanțe de judecată ș.a.m.d.

Secolul al XVII-lea a fost acela al așezării unor comunități evreiești pe acest teritoriu, perioadă în care, în cadrul obștilor, încep a fi amintiți rabini și hahami, sinagogi (Iași, Focșani, Alba-Iulia) și cimitire (Iași și Piatra-Neamț).

Drd. LYA BENJAMIN

2. ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎNTRE SECOLUL al XVI-lea ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI al XVIII-lea

Înainte de al doilea sfert al secolului al XVI-lea, nu putem vorbi de existența unei comunități evreiești stabile în țările române. Până atunci apar doar câteva cazuri izolate și nesigure de eventuali evrei (după nume?), în Moldova (Frâham Efraim (?), 1448; negustorul „Evreul <Sido> din Moldova”, 1503) și în Transilvania („Gheorghe Evreul”, la Sibiu, poate un convertit, în prima jumătate a secolului al XVI-lea; „văduva lui Ștefan Evreul”, «poreclă?», având, la 1550, o sosie în comitatul Satu Mare). Nici din a doua jumătate a secolului al XVI-lea nu avem date sigure despre comunități existente în țările române. Aproape toate izvoarele se referă la negustori evrei din Polonia sau din Imperiul Otoman implicați în comerțul cu țările române. Situația lor era foarte bună în ambele state, și nu vedem de ce le-ar fi părăsit pentru a se stabili în țările române, unde nu se cunoaște nici un privilegiu în favoarea lor, ca în cazul comunităților armenesești creștine.

Negustorii evrei din Polonia au relații de afaceri la Brașov (1512) și, în timpul primei domnii a lui Petru Rareș, în Moldova (1527-1537), importă vite și piei în cantități atât de mari, adesea ocolind și vama moldoveană și vama leșească, încât provoacă reacția dregătorilor și negustorilor poloni, care, în 1534, se plâng Seimului de la Piotrików, „că tot negoțul s-ar afla în mâinile evreilor”, păgubind fiscul și vama și producând scumpete prin monopolul asupra comerțului cu vite și piei din Moldova. Astfel că, în a doua sa domnie (1541-1546), Petru Rareș a luat măsuri aspre, urmărindu-i și în Polonia, împotriva negustorilor evrei care păgubeau vistieria domnească, neplătind vitele cumpărate; el încerca, totodată, să-și scoată paguba, după obiceiul medieval, prin confiscarea cailor turcești tranzitați prin Moldova spre vânzare în Polonia, de la negustorii turci, armeni și evrei. La rândul lor, în 1557, și negustorii din Moldova, între care

erau și evrei, protestează la Liov împotriva unor negustori evrei din Vladimir, care le reținuseră mărfurile.

De altfel, de la mijlocul veacului al XVI-lea, când evreii încep să se implice tot mai mult în comerțul țărilor române extracarpătice cu Transilvania, cu spațiul polono-lituanian și cu cel balcanic, și chiar între Constantinopol și Polonia, sporesc izvoarele care menționează cazuri de ucidere a unor negustori, dar și creditori evrei, în trecere prin Țara Românească sau Moldova, de către jefuitori, soartă care nu ocolea, însă, pe negustorii de orice neam, în condițiile precare de siguranță ale vremii. În plus, evreii sefarzi din Balcani își asumau riscuri în Țara Românească și prin acordarea de împrumuturi cu dobânzi, chiar și în mediul rural, pe care încercau apoi să le recupereze personal sau prin oamenii lor de încredere.

Fiscalitatea sporită, îndeosebi în Țara Românească, ca urmare mai ales a necesităților de bani ale pretendenților la domnie din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în vederea cumpărării tronului la Poartă, dar și a cererilor sporite din partea acesteia, a făcut ca împrumuturile contribuabililor de la evreii sud-dunăreni să aibă drept consecință numeroase vânzări de proprietăți. Astfel că însuși sultanul Selim al II-lea poruncește, la 21 octombrie 1568, lui Alexandru Mircea, la cererea acestuia, să împiedice practicarea unor astfel de împrumuturi cu dobânzi mari de către evreii care veneau de peste Dunăre cu acest scop în satele Țării Românești (mai ales înaintea străngerii birului), pentru a nu-i ruina pe țărani. Practica împrumuturilor de la evreii sud-dunăreni, mai ales, dar și de la cei poloni, sau chiar de la cei din țările române, a continuat, însă, și în anii următori, printre beneficiari fiind o seamă de voievozi, precum și, nu puțini, boicri munteni și moldoveni.

Dar domnii din țările române aveau relații și cu evreii aparținând ierarhiei celei mai înalte de la Constantinopol. Astfel, evreul portughez Iosef Nassi, din familia Mendez, ridicat de sultanul Selim al II-lea la rangul de duce de Naxos și al

Cicladelor, una dintre cele mai influente persoane de la Poartă în perioada 1566-1579, evreul care a deținut cea mai mare putere politică în Europa, autorul moral al cuceririi Ciprului de la venețieni, deținător al monopolului comerțului cu vin din Moldova și cu ceară și miere din Polonia, l-a sprijinit mai întâi pe Despot Vodă în Moldova (1561-1563), a cărui politică tolerantă față de evrei - și în general față de străini - este bine cunoscută, iar apoi pe Alexandru Lăpușeanu, în obținerea celei de-a doua domnii (1564-1568). În 1570, agenții săi evrei din Polonia îl informau pe Nassi, prin Moldova, asupra a tot ce se petrecea la nord de Nistru, sultanul fiind gata, în 1571, să-i acorde chiar domnia Țării Românești sau a Moldovei. Pentru ca, în 1572, Iosef Nassi să sprijine revenirea în scaunul moldovean a lui Ion Vodă.

Evreii din Imperiul Otoman, creditorii domnești, au deținut poziții importante în slujba domnilor munteni Mircea Ciobanul (1545-1554, 1558-1559), Pătrașcu cel Bun (1554-1557) sau Petru cel Tânăr (1559-1568). Lor li s-au îndatorat în mare măsură și Petru Cercel (1583-1585), rivalii săi din familia Mihneștilor și mai cu seamă Mihai Viteazul (1593-1601). În Moldova, Iancu Sasu (1579-1582) se adresează, în 1582, unui evreu din Liov, dar face apel la mai mulți creditori evrei. Domnii Moldovei folosesc însă atât creditele sefarzilor, cât și pe acelea ale așkenazilor. Petru Șchiopul (1574-1579, 1582-1591) îl are în slujba sa pe faimosul medic de la curtea regelui Poloniei - și apoi de la cea a sultanului - Solomon Askenazi, zis Tedeschi, care insistă chiar, prin intervenția unui dregător otoman, să rămână în continuare în serviciul său. În sfârșit, în mâinile evreilor germani se află, încă de la 1593, obligația de plată a împrumutului acordat de Petru Rareș markgrafului Joachim de Brandenburg, pentru finanțarea campaniei imperiale din 1542, în vederea eliberării Budei de către turci.

Cât de puțini erau, însă, evreii stabiliți în Moldova la sfârșitul secolului al XVI-lea (nu este atestată documentar nici o comunitate a lor, ca, de altfel, nici în celelalte două țări române),

rezultă din măsura lui Petru Șchiopul, anunțată negustorilor lioveni, la 8 ianuarie 1579, anume aceea de a fi „alungat pe evrei de pe pământul nostru“, referindu-se, însă, la negustorii evrei din Polonia, care cumpărau vite din Moldova direct de la proprietari, aducând astfel pagube „negustorilor noștri“ (moldoveni), la plângerea cărora domnul a luat amintita măsură. Nu este vorba deci de evrei stabiliți în Moldova, care nici măcar nu sunt pomeniți. De altfel, și cu prilejul răscoalei antiotomane din 1594, a lui Aron Vodă (1592-1595), cauzată, între altele, de imposibilitatea de a plăti creditorii săi de la Poartă (între care se aflau și evrei), cei 19 evrei uciși erau evrei „turci“ aflați în Moldova.

Tot datoriile uriașe făcute la Poartă pentru dobândirea domniei - peste 400 000 de florini - au constituit una dintre cauzele ridicării la luptă antiotomană a lui Mihai Viteazul în Țara Românească, luptă coordonată, de altfel, cu acțiunea similară a lui Aron Vodă, la 13 noiembrie 1594. Potrivit cronicii vistierului Stavrinus, Ferhat pașa, informându-l pe sultan despre motivele răscoalei lui Mihai Viteazul, i-a făcut cunoscut că locuitorii Țării Românești „un moment nu puteau răsufla sărmanii de turci și de evrei ce cereau de la el [Mihai Viteazul - n.n.] nemăsurate datorii“, astfel că domnul i-a trecut prin sabie pe creditori, „ca să nu mai ceară galbeni“.

Cu prilejul incursiunilor făcute la sudul Dunării, începând din toamna lui 1594, oștenii lui Mihai au lovit, pe lângă turci, și bogatele comunități evreiești de la Nicopole, Vidin, Plevna etc. Iar Stavrinus pretinde că, întorși în Țara Românească, după campania din 1594-1595, i-au fugărit și tăiat „pe turci și pe evrei, dându-i pierzării“. Dacă afirmația lui Stavrinus este adevărată, ea trebuie să se refere, probabil, tot la creditori, care pusese ră mâna chiar și pe pământurile datornicilor, pentru a le vinde, de altfel, repede, cum a fost cazul viei de la Topliceni, județul Buzău, vândută de un anume Haim, înainte de decembrie 1593. Căci negustorii evrei sud-dunăreni aflați în legături cu Brașovul continuă să fie amintiți în izvoare (Abraham din Nicopole,

la 1595, Saffar din Vidin, la 1595 și 1618-1619 și chiar un „evreu din Târgoviște“, Panna, cu nume grecesc, la 1595). Deși i s-a atribuit lui Mihai Viteazul, cu prilejul campaniei din Transilvania, intenția de a-i „stârpi“ pe „cei ce împărtășesc credința iudaică“, aceasta nu a avut nici o urmare, de vreme ce cu trei zile înaintea bătăliei de la Mirăslău (18 septembrie 1600) împotriva nobililor unguri răzvâtiți contra sa, o relatare din tabăra acestora de la Cluj îi menționează tocmai pe evreii din Transilvania între partizanii domnului român. Astfel că: „toți valahii, sârbii, evreii și grecii care sunt de partea voievodului sunt uciși de către ai noștri“, adică de oștenii nobilului maghiar. Relatare confirmată de H. A. Ortelius, care, referitor la aceleași împrejurări, face o mențiune despre „toți valahii, sârbii și evreii care trecuseră de partea voievodului“.

De fapt, cel care a ordonat represiunea împotriva evreilor din toate cele trei țări române (din pricina negustorilor evrei trimiși de Sinan pașa în țările române extracarpatică, pentru a le desprinde de Transilvania) a fost Sigismund Báthory, principele Ardealului și suzeran, din vara lui 1595, al domnilor din Țara Românească și din Moldova. Înainte de septembrie 1595, o seamă de evrei au fost astfel duși la Alba-Iulia și spânzurați de-a lungul zidurilor cetății, iar după cucerirea Lipovei, au fost tăiați toți turcii și evreii prinși aici, „punând Sigismund să se proclame că evreii nu pot rămâne în Ardeal, Moldova și Muntenia și că oricine are dreptul să-i omoare, oriunde îi găsește“. Aceasta a fost, de fapt, prima măsură antievreiască luată în țările române - și ea s-a datorat unui principe ungar. Despre Mihai Viteazul se știe doar că l-a predat lui Sigismund Báthory, înainte de 1 martie 1595, pe medicul evreu al lui Sinan pașa, Iacob Rabino (Robeno), sosit în Țara Românească în calitate de creditor, pe care îl socotea, desigur, agent inamic. În vreme ce în Moldova evreii negustori în tranzit între Polonia și Constantinopol continuă să-și practice nestingheriți îndeletnicirea în timpul lui Ieremia Movilă (1595-1606), după relatările lui

G. An. Magini și G. Botero, fiind supuși de domn la unele taxe suplimentare (aceleași, însă, ca și pentru negustorii greci și armeni) doar în primăvara lui 1600, atunci când Ieremia se pregătea de retragere înaintea oștilor lui Mihai Viteazul.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, pe lângă evreii din spațiile polono-lituanian și otoman, care continuă să străbată țările române, îndeosebi în calitate de negustori, creditori sau medici (Eleazar din Cracovia a fost chemat, în 1606, chiar de principele Transilvaniei, Ștefan Bocskai; David Rebir l-a îngrijit, în 1629, pe Gabriel Bethlen etc.), apar primele semne ale existenței unor mici comunități evreiești. La Iași - unde o astfel de comunitate pare a fi existat încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, în legătură cu popasul negustorilor evrei din Polonia pe calea spre Imperiul Otoman, pe la Cetatea Albă sau Galați -, se oprește, în 1618, celebrul Iosef Solomon Del Medigo, sefard plecat din Constantinopol, fost elev al lui Galileo Galilei, aflat în drum spre Polonia. El va rămâne la Iași 11 ani, ca discipol al învățatului medic, sefard și el, Solomon ben Arayo, care se ocupa, de peste 40 de ani, cu studiul Cabalei, după care trece în Lituania, ca medic al familiei Radziwill. Cu toate că, în 1613, Ștefan Tomșa (1611-1615) deschisese pentru negustorii poloni, ucraineni, armeni și evrei drumurile pe la Cernăuți, Hotin și Soroca, războaiele sale și apoi cele ale lui Radu Mihnea cu Movileștii, din primul sfert al veacului al XVII-lea, i-au făcut pe negustorii străini, inclusiv pe evrei, să evite Moldova. La 1632, călugărul minorit P. Bonnicio, din Malta, menționa că la Iași sunt: „turci, tătari și evrei, dar sunt în trecere pentru negoț, nu pentru treburile stăpânilor lor“.

În Transilvania, însă, în ciuda măsurilor ordonate în 1618 de principele Gabriel Bethlen (1613-1625) împotriva sectei creștine iudaizante a sabatienilor, acesta apelează la agenți evrei, iar în 1623, în urma mijlocirii medicului evreu Abraham Sarsa, din Constantinopol, acordă o diplomă cu importante privilegii evreilor care „voiesc să se așeze în țara noastră a Transilvaniei“.

în vederea propășirii acesteia, după devastările pricinuite de felurite războaie. Erau vizaji îndeosebi negustorii din Constantinopol, pentru atragerea cărora Bethlen insistă tot atunci pe lângă reprezentantul său la Poartă, și cei proveniți din Spania. Acest privilegiu, aprobat de Dietă în 1627, a stat la baza legiferării normelor de viață ale evreilor din Transilvania în veacul al XVII-lea. Ulterior, de-a lungul anilor, Dieta a adăugat și alte privilegii, mai rar interdicții (referitoare la hainele militare ungurești în 1650, măsuri care-i priveau însă și pe greci) sau restrângeri, în sfera desfacerii mărfurilor, prevăzând, în 1653, desigur că în legătură cu valul de evrei așkenazi refugiați din Polonia după 1648, o singură restricție majoră: Alba-Iulia, reședința principatului, va fi singurul oraș ardelean deschis așezării evreilor. În acest fel, la Alba-Iulia, unde „strada italiană” ia numele de „strada evreiască” (1657), se constituie singura comunitate evreiască din Transilvania (situație care va dura, sub aspect juridic, până la 1848-1849), comunitate care, la 1698, număra doar 15 capi de familie (așadar, un total de 70-80 de oameni). Abia între anii 1711 și 1735, numărul evreilor din Alba-Iulia și de la sate s-a ridicat, în Transilvania, la circa 600-650 de persoane.

În epoca lui Matei Basarab (1632-1654) și Vasile Lupu (1634-1653), deci în al doilea sfert al veacului al XVII-lea, situația evreilor a fost reglementată și în Țara Românească și în Moldova, prin „pravile” adoptate în bună măsură după modele bizantine, și deci în parte discriminatorii pentru evrei. Pravila bisericească de la Govora (1640) interzicea preoșilor să aibă legături strânse cu evreii. *Cartea românească de învățătură*, tipărită la Iași în 1646, nu accepta jurământul evreului; în schimb, botezaților li se iertau toate greșelile din trecut, aceleași prevederi fiind preluate și de *Îndreptarea legii* (1652), redactată spre sfârșitul domniei lui Matei Basarab. Ultimele două reglementări de orientare judecătorească indică o preocupare de prozelitism religios, patronată îndeosebi de către domnul Țării Românești.

Astfel, în 1646, Matei Basarab acordă o moșie

în județul Teleorman lui Tanasie (Atanasie) al doilea portar, pentru „dreaptă slujbă și pentru căci că au fost om străin, de altă țeară și de lege ovreiască, el au cugetat de au venit și m-am milostivit de mi-am făcut domnia mea pomană de l-am botezat și l-am scos de la întuneric la lumină în legea creștină, care botez luminează pre toată creștinătatea. Și l-am și cununat domnia mea”, miluindu-l cu moșia amintită, ridicându-l astfel în rândul boierimii mijlocii. În 1657, Atanasie portarul, însoțindu-l prin Țara Românească, din poruncă domnească, pe patriarhul Macarie al Antiohiei, mărturisește secretarul acestuia, Paul de Alep, că înainte de creștinare fusese haham, venit în Țara Românească cu treburi de negoț, de la Constantinopol, unde se stabilise tatăl său, originar din Alep. După creștinare, el s-a consacrat acțiunii de convertire a evreilor, izbutind aceasta, chiar înaintea patriarhului de Antiohia, cu un evreu venit la Târgoviște, căruia, după botez, domnul Constantin Șerban (1654-1658) i-a făcut daruri, căsătorindu-l și înrolându-l ca lefegiu în oastea sa. Tot în 1657, patriarhul a botezat un tânăr evreu la mănăstirea Brâncoveni, și pe un altul, convertit tot de Atanasie portarul, la Craiova, acestea fiind primele mențiuni cu privire la evrei în banatul Craiovei (Oltenia de mai târziu).

Dacă, până spre mijlocul veacului al XVII-lea, evreii, cum aminteam, sunt încă puțin numeroși în țările române, pe care le vizitează mai mult ca negustori și creditori - pentru țărani, la 1613, 1614, de la care dețin în contul datorniilor pământ, pe care îl vând, la 1620; pentru mari dregători, ca Ianache banul Catargi, înainte de 1624; sau chiar pentru domnul Țării Românești, Gavril Movilă (1618-1620) - și în calitate de medici de curte, precum Arie Jehuda Sia (eruditul Leo Sia, chemat, la 1640, și în Transilvania, de Gheorghe Rákóczi I) sau Cohen (Coen) la Iași, ambii aflați în anturajul lui Vasile Lupu, din 1648 situația se schimbă. Un mare val de evrei așkenazi din Polonia se refugiază, începând din acest an, în Moldova, ajungând până în Țara Românească, punând astfel bazele primelor

comunități evreiești stabile și cu continuitate din țările române extracarpătice.

Cauza acestei masive mișcări de evrei din Polonia de sud și răsăriteană spre centrul și sud-estul Europei au constituit-o acțiunile antievreiești, adevărate pogromuri, desfășurate de cazacii zaporozieni ortodocși ai hatmanului Bogdan Hmelnițki, răsculați în 1648 împotriva coroanei polone, a nobililor poloni catolici și a colaboratorilor acestora - evreii -, care, de altfel, respinseseră încercarea hatmanului de a-i atrage de partea sa. Oastea căzăcească fusese mobilizată inițial pentru a participa la acțiunile ligii antiotomane, inițiată de regele Poloniei, Vladislav al IV-lea, în 1646-1647. Respingerea acestui proiect de către Seim și moartea, nu peste mult timp, a regelui au îndreptat această oaste asupra Poloniei, care a intrat astfel într-una din cele mai dificile perioade ale existenței sale. Odată cu aceasta a luat sfârșit și secolul de aur al comunităților evreiești (aşkenaze) din Polonia. Cazacii și aliații lor, tătarii crâmleni, au distrus cu sălbăticie satele și târgușoarele (ștetl) evreilor de pe Nistru, din Polonia și Rusia (Rutenia, Halici = Galiția), până în Lituania, determinându-i pe aceștia să ia calca exodului. În țările de refugiu, evreii au adus cu ei propria organizare socio-economică, tipul de așezare, îmbrăcămintea specifică etc.

Impactul celor nou veniți a fost îndată resimțit în țara de refugiu cea mai apropiată, Moldova. Aici au ajuns cei dintâi evrei „scăpați de sabia, funia și măcelul care a fost în țările Polonia și Rusia (Rosia)” (ante noiembrie 1649). În cronica acestor evenimente, apărută la Veneția, în 1653, Nathan Hanover, viitorul rabin ieșean, el însuși fugăr din fața cazacilor, relatează că evreii care au scăpat cu viață au fugit spre Bălți și la Iași. unde „s-au ascuns în mănăstirea Socola”. Încă din a doua jumătate a lui 1648, hanul Crîmcei îi scria lui Vasile Lupu că „de pe pământul lituanian au fugit la el, în Moldova, mulți jidovi cu toate averile lor”, cerând predarea acestora trimișilor săi. La care domnul răspunde, formal. „că în Moldova sunt puțini jidovi, negustori, dar aceștia

nu pot fi predați”. Nouă ani mai târziu, în 1657, orașul Soroca și târgul Ștefănești erau încă „ticsite de evrei, care se refugiaseră aici, parte din Polonia, parte din Ucraina, când i-au alungat cazacii din țara lor”. În 1654, un astfel de refugiat, evreul Enachi, îi relatează lui Paul de Alep că Bogdan Hmelnițki i-a masacrat și tiranizat pe evrei „mai rău decât Vespasian în antichitate”.

Războaiele care au urmat, culminând cu perioada „potopului” oștilor străine în Polonia (1655-1660), au adus noi valuri de refugiați evrei aşkenazi în tot spațiul românesc, dar mai cu seamă, în chip firesc, datorită vecinătății nemijlocite, în Moldova. Astfel, până la începutul lui 1657, au luat naștere primele comunități evreiești la Iași (unde, cum am văzut, existase și mai înainte, se pare, o mică comunitate, poate sefardă), Soroca, Ștefănești și Dorohoi, în vreme ce la Craiova și Târgoviște, după Paul de Alep, se întâlnesc doar indivizi izolați, iar la Mangalia și Ismail, pe teritoriul otoman, Evlia Celebi înregistra, pe la 1652, o aglomerare de evrei, la care se adaugă comunitatea cu puțin mai veche de la Alba-Iulia. Aproape toate noile comunități aveau sinagogi, cimitire (cel mai vechi din această perioadă e atestat în 1652, la Dorohoi), rabini, hahami etc.

Încă de la început, cei nou veniți în Moldova au fost loviți de oștile căzăcești ale lui Bogdan Hmelnițki; în 1652, cu prilejul nunții Ruxandrei, frica lui Vasile Lupu, cu Timuș Hmelnițki, 60 de evrei din Iași, care nu izbutiseră să se ascundă (deci comunitatea era mai numeroasă), au trebuit să se răscumpere de la cazaci, iar în anul următor, alții au suferit persecuții (răscumpărări, botezuri forțate) din partea cazacilor, în timpul luptelor cu oastea noului domn, Gheorghe Ștefan (1653-1658), Timuș având chiar faima, mult amplificată de oamenii săi, că, începând din 1648, ar fi ucis „cu sabia și cu mâna lui șapte mii de evrei”!

După încheierea „episodului căzăcesc” din istoria Moldovei, în 1654, evreii din noile comunități nu au mai avut nimic de suferit în spațiul românesc, ducându-și traiul tradițional neîngrădit de zidurile ghetourilor sau de măsurile infamante luate împotriva lor, în secolul al

XVII-lea, în centrul și apusul Europei, mai cu seamă în Imperiul Romano-German și în Italia. Doar în Olanda protestantă au mai întâlnit evreii europeni o libertate asemănătoare aceleia de care s-au bucurat în țările române în acest secol. În Franța, de unde fuseseră alungați în veacul al XIV-lea, ei încep să pătrundă abia după 1648, fiind îngăduiți doar la sate, în vreme ce în Anglia, de unde fuseseră expulzați la 1290, nici măcar Cromwell nu poate impune parlamentului admiterea oficială a evreilor, care trebuie să se mulțumească cu o toleranță neoficială.

În țările române extracarpătice, evreii alungați de cazaci, după 1648, se îndreaptă și spre mediul rural, ca în locurile lor de baștină, dar, neavând pământ și adesea nici bani pentru a-l achiziționa, devin uneori „orândari” (din care mai târziu se naște cuvântul „arendăși”, cu un conținut oarecum diferit) de tot felul. După 1653, Mosco Jidovul cumpără de la domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan, heleșteul de la Popricani, pe Jijia, în vederea exploatării peștelui, stăpânindu-l până în 1657. La Iași, în 1663, alături de armeni, evreii vând vin cumpărat de la sate, plătind o dare domnească. De obicei, lipsiți inițial de proprietăți imobiliare în noua patrie, evreii se stabilesc la orașe ca medici, negustori, slujitori ai comunităților lor etc. În 1657, un „Moisă doftorul” ocupă deja un loc de frunte ca martor la o vânzare în târgul Scheia, iar la 1662, același personaj cumpără case bisericesti, la Iași, de la feciorul vornicului de târg, pentru însemnata sumă de 100 de galbeni.

De altfel, la Iași apare ca rabin, înainte de 1666, cunoscutul învățat evreu, cronicar și cabalist, Nathan Hanover, sosit de la Veneția și care ajunge în fruntea comunității din orașul de reședință domnească a Moldovei, unde a găsit condiții bune de activitate ca predicator și de unde a întreținut legături cu multe personalități evreiești ale vremii.

Relatările unor observatori străini despre orașul Iași în ultimul sfert al secolului al XVII-lea îi plasează pe evrei întotdeauna după armeni, comunitatea acestora din urmă fiind mai numeroasă. În schimb, cea evreiască apare bine

structurată, cu o sinagogă mai nouă (construită după 1670) în mahalaua Curelarilor, cu cimitir lângă apa Bahluiului și cu măcelărie rituală („meserîța jidovilor”).

Înainte de 1677, apare comunitatea evreiască din Piatra-Neamț, cu cimitir. La 1685, în Târgu-Neamț e pomenit un „Lupul Jidov”, dar fără a se putea vorbi de o comunitate propriu-zisă înainte de 1710. Comunități evreiești apar, însă, înainte de 1691, la Focșanii Moldovei (unde un „orândar” evreu, cu casă, pământ și povarnă - distilerie de rachiu - e pomenit până la 1706, iar la 1698 e menționată o sinagogă) și, înainte de 1713, la Bârlad și Bacău. În vreme ce la Câmpulung Moldovenesc, în 1684, e amintită casa unui evreu, iar la Botoșani, în 1710-1711, se aflau „mulți evrei”. În sfârșit, aceștia mai sunt menționați pe teritoriul raialelor otomane, la Saccea, în 1677, iar la începutul veacului al XVIII-lea la Chilia, Babadag, Căușani și Tighina (Bender).

Dimătrie Cantemir, care scrie după 1714, referindu-se, însă, la situația de la sfârșitul veacului al XVII-lea, menționează că evreii din Moldova „sunt socotiți supuși și sunt obligați să plătească un bir anual deosebit, mai mare decât cel obișnuit; ei nu practică nici o meserie în afară de negoț și crâșmărit și pot avea oriunde sinagogi, dar de lemn, nu de piatră”. Totuși, evreii din Moldova - ca, de altfel, și cei din Țara Românească - nu dispun de sume de bani mai însemnate, de vreme ce domnii sau pretendenții la domnie din a doua jumătate a secolului al XVII-lea se împrumută cu banii necesari dobândirii tronurilor de la evreii din Constantinopol sau din Viena (Mihnea al III-lea, Gheorghe Ștefan, Radu Leon, Alexandru Iliăș), și chiar o familie boierească din ținutul Covurlui apelează, înainte de 1668, la un evreu din Constantinopol. Însuși Constantin Brâncoveanu împrumută bani pentru treburile țării de la evreii din Stanbul. Abia între 1700 și 1703, un căpitan domnesc împrumută bani de la un evreu din Moldova, punând zălog o jumătate de sat. Tot atunci, la 1701, vama de la Soroca, pe Nistru, era luată în arendă de către evrei.

În Țara Românească, comunitatea evreiască cea mai însemnată, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se afla în București. La 1676-1678, un misionar catolic relatează că aici se află mulți evrei bogăți, veniți din Imperiul Otoman, așadar sefarzi. În 1678, un evreu închiriaza de la vistierie un loc în viitoarea zonă comercială a Lipsanilor pentru a ridica prăvălii și case, iar la 1698, un altul închiriaza o prăvălie pe un loc al mănăstirii Cernica.

Înainte de 1700, evreii (ca, de altfel, și armenii sau negustorii din Brașov și Chiprovăț) erau organizați într-un „rufet” (breaslă fiscală) „în legături cu vistieria țării”. Condica vistieriei înregistrează, așadar, din 1698, o dată pe an, în martie, „haraciul dat de jidovii ot București și ot Focșani” (150 de ughi). În aceste locuri se aflau deci cele două comunități de evrei din Țara Românească, organizate în bresle, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor.

În aceeași perioadă, la 1703, e menționat și în Moldova, la Bârlad, un „baș staroste de jidovi” scutit de dările celorlalți evrei. Deci breslele evreilor au fost organizate cam în același timp în ambele țări române extracarpatice.

În vremea lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), în Țara Românească unii evrei se ocupă cu negoțul de tranzit cu Transilvania, îndeosebi pe la Căineni (Turnu Roșu), sau dincolo de Dunăre, pe la Târgu de Floci, Ciocănești, Lichirești (Călărași), Craiova, Strehaia, dar apar și ca măcelari. Un „jidov silitrar” produce silitră pentru „iarba de pușcă”, pe care o vinde curții domnești, între 1698 și 1703; medicul evreu Avram rezidează la curte, iar între 1702 și 1704 îl însoțește pe Brâncoveanu peste tot, inclusiv la Adrianopol, în 1703. Domnul cumpără personal mărfuri de la o evreică, iar în faimoasa bibliotecă a mănăstirii sale Hurezi se presupune că ar fi existat manuscrise ebraice și Biblii poliglote.

Între 1710 și 1714, secretarul de limbă latină al lui Brâncoveanu a fost un evreu florentin botezat, Anton Maria del Chiaro (Davide Taglia), medic și scriitor umanist, ale cărui memorii despre timpul petrecut în Țara Românească

(1710-1716) au fost preluate aproape integral de Dimitrie Cantemir în scrierea sa despre Brâncoveanu și Cantacuzini.

În Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul celui următor, sub autoritatea princiară și apoi sub cea habsburgică, nu a fost cunoscută oficial decât comunitatea evreiască de la Alba-Iulia, care, în 1698, număra doar 12 capi de familie. Această obște era impusă, începând din 1657, la o dare scăzută - în comparație cu cea plătită de greci -, fapt explicabil, desigur, prin numărul redus al membrilor săi. Dar evrei necuprinși în comunități recunoscute se aflau și în alte localități, alcătuind o „stare” ce depindea formal de comunitatea din Alba-Iulia și de judele evreilor de aici. Unii emigraseră din Moldova, atrași pe domenii nobiliare, unde, însă, au fost înregistrați ca iobagi și oprii de-a se întoarce la răsărit de Carpați sau la rudele lor din Polonia (1690), alții se aflau în secuime (Gheorghieni) și chiar în Maramureș (1668, 1676, 1691). Evreii din Transilvania erau de obicei negustori, arendași (în 1694, un membru al comunității din Alba-Iulia arendează o sticlărie - „glăjărie” - la Porumbacu de Sus), produceau și vindeau rachiu, se ocupau de negoțul cu sare pe Mureș (1658, 1661), puteau, din 1661, să vândă din carnea animalelor sacrificate pentru hrana lor (privilegiile generale priveau oficial doar comunitatea din Alba-Iulia), se ocupau de vânzarea în Imperiul Otoman și în Polonia a mercurului furnizat de principele Mihail Apafi I și de soția sa de pe domeniile princiare. De altfel, Mihail Apafi I confirmă în mai multe rânduri privilegiile comunității din Alba-Iulia (1673, 1678, 1680), hotărând ca membrii ei să nu fie judecați decât de „judele evreilor” (care depindea de judele curții) și de administratorul principelui și să nu fie obligați să încheie afaceri păgubitoare.

După instaurarea stăpânirii austriece în Transilvania, evreii sunt supuși la dări suplimentare în vederea susținerii războiului antiotoman din 1683-1699, iar negustorii străini, inclusiv evrei, sunt obligați să participe la cheltuielile publice (1702). Curând, însă, aceștia

din urmă sunt luați sub protecția principelui Francisc Rákóczi al II-lea (1704-1711), care le îngăduie transportarea aramei din Baia Mare în Polonia (1705). Alți evrei, însă, preferă să aibă relații cu autoritățile habsburgice. Astfel, bogatul Samuel Oppenheimer (1635-1703), un adevărat „evreu de curte” german, a fost, până în 1699, cel mai însemnat furnizor de pulbere și fituluri pentru muschete și de boi de cărașie pentru armata imperială din Transilvania. În 1698, el era „reprezentantul evreu” al lui Iosif I de Habsburg în Transilvania - unde rezida - și administrator al influentei „Case a sării” de aici.

În Banat, îndată după îndepărtarea stăpânirii otomane, numărul evreilor era foarte mic. La predarea cetății Timișoara imperialilor, în decembrie 1716, în cetate se aflau trei case ale evreilor și 144 de suflete; în perioada 1718-1720, se înregistrează 12 familii de sefarzi. Ulterior, măsuri oficiale au încercat să oprească așezarea evreilor la Timișoara și în restul Banatului.

În general, în țările române, până la începutul secolului al XVIII-lea, evreii, încă puțin numeroși, s-au bucurat de libertăți și chiar de privilegii. Un domn ca Antioh Cantemir, în timpul primei sale domnii în Moldova (1695-1700), nu se dă în lături să scrie, în 1699, voievodului polon de Kiev, pentru a-i cere ca o evreică din Iași să nu fie păgubită de câteva zeci de taleri datorăți de unii tunari din garnizoana polonă a Cetății Neamțului. Prevederi restrictive referitoare la evrei întâlnim numai pe teritoriul raialelor turcești - în 1709, la Tighina (Bender), îngăduindu-li-se evreilor oficierea cultului lor doar în propriile case și fiindu-le interzis portul turbanului. De asemenea, în Transilvania, la începutul stăpânirii imperiale, evreii au fost proscrisi în comitatul Maramureșului. Statutul acestui comitat, din 3 iulie 1691, prevedea că „evreii pe veci sunt proscrisi”. Oricine și ori de câte ori îi va adăposti va plăti greaua amendă de 100 de florini, iar cei aflați în comitat vor trebui să-l părăsească în răstimp de 15 zile. Dar prevederea nu s-a aplicat, pentru că în Maramureș evreii locuiau pe proprietățile nobililor, plătindu-le anual o sumă

de care aceștia ar fi fost privați.

La începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea, evreii încep să fie acuzați, și în țările române, de omoruri rituale. În 1710, însuși Dimitrie Cantemir (1710-1711) judecă o astfel de pricină, care incrimina comunitatea din Piatra-Neamț, făcând dreptate evreilor acuzați fără teme. Cinci ani mai târziu, însă, sub stăpânirea imperială, în Țara Bârsei, un anume Simon Henker a fost executat prin tăiere în patru sub acuzația de a fi vândut evreilor, în scopuri rituale, sângele unei slujnice ucise.

Singurul act de persecuție împotriva evreilor din țările române extracarpatice a avut loc în București, în pragul epocii fanariote. El se datorează lui Ștefan Cantacuzino (1714-1715) și avea drept cauză, ca aproape întotdeauna în astfel de cazuri în Europa, rațiuni politice fără nici o legătură cu evreii. Secretarul domnesc Anton Maria del Chiaro arată limpede că - încercând să abată atenția de la rolul său la Poartă în înlăturarea din domnie a vărului și predecesorului său, Constantin Brâncoveanu - în primăvara lui 1714, Ștefan Cantacuzino a desființat impopulara dare a văcăritului și i-a scutit pe toți preoții din țară de orice dări. „În afară de aceasta, a pus să fie dărâmată sinagoga evreilor, măcar că se afla într-un loc îndepărtat [în partea răsăriteană a cartierului de azi Văcărești - n.n.], poruncind cu strășnicie ca aceștia să nu se mai adune împreună pentru a-și face rugăciunile”. Ulterior, a luat - se pare - și alte măsuri privitoare la evrei. Del Chiaro arată că evreilor din Țara Românească (de fapt, celor din București), care „trăiesc destul de greu”, „nu le este îngăduit să poarte haine de altă culoare decât neagră sau vânătă, și nu se pot încălța cu cînduri galbeni sau roșii, ci numai negri”. Măsură singulară, ce nu se întâlnește nici înainte, nici după efemera domnie a lui Ștefan Cantacuzino, ca - de altfel - și dărâmarea sinagogii din București. Oricum, comunitatea de aici a continuat să se dezvolte nestingherit în cursul epocii fanariote.

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

3. ÎN PERIOADA DOMNIILOR FANARIOTE (1711-1821)

În epoca fanariotă, centrul de greutate al comunității israelite s-a plasat în Moldova, unde se aflau, de altfel, cei mai mulți evrei din Principate. În această perioadă, evreei au fost constituiți în „breasla jidovilor” - așa cum exista, de pildă, și „breasla armenilor” -, în cadrul căreia conducerea laică era asigurată de un staroste, iar cea religioasă de un rabin, ambii confirmați de domnie. Când obștile evreiești s-au înmulțit, breasla din Iași devenind reprezentanta tuturor comunităților, numărul staroștilor a sporit la doi sau trei, conducătorul lor fiind „roș medina” (capul „evreimii din țară”), iar rabinul a fost recunoscut, la rândul său, ca hahambașa, adică marele rabin al tuturor evreilor din Moldova, avându-i sub jurisdicția lui și pe coreligionarii din Țara Românească. Obștea evreiască era cuprinsă în complexul breslelor de negustori și meseriași neortodocși, dar supuși ai țării, nu străini. Ea plătea o dare fixă și se afla sub oblăduirea vistieriei sau a marelui cămăraș. Din venitul taxei instituite pe carnea cașer, pe tăierea rituală a vitelor și a păsărilor („crupca”, „gabela”) se plătea trimestrial, prin stărostie, către camera domnească, cota dărilor, proporțional cu numărul membrilor permanenți ai breslei. Restul banilor servea la întreținerea așezămintelor obștii - sinagoga, Talmud-Tora, rabinatul, azilul pentru săracii suferinzi, cimitirul, fondul de răscumpărare a robilor, cel destinat nevoiașilor din Palestina etc.

Rabinatul judeca - pe lângă cauzele de drept civil sau religios - și toate procesele de natură comercială. Apel se putea face - pentru acestea din urmă - și la marele cămăraș sau chiar la Divanul domnesc. Titulul de mare rabin sau hahambașa a fost, timp de aproape 100 de ani, în epoca fanariotă, apanajul scoborătorilor lui rabi Naftuli Cohen, căruia Poarta i-a acordat demnitatea ereditară în 1719. După conducerea impopulară și contestată a fiului acestuia, Bețalel (m. 1743), împotriva căruia evreei din Iași s-au

plâns lui Constantin Mavrocordat, la 24 septembrie 1741, că-i supăra mereu cu cereri de bani și alte angarale, nepotul lui Naftuli, Isac, a fost recunoscut de comunitate, care a căpătat scutiri de vamă și impozite de la Constantin Racoviță, în aprilie 1756, neplătind „desetina” pe 50 de stupi, „vădrăritul” pe 500 de vedre de vin și „cunița” pe 10 vite și nici o vamă pentru 3 „cuțe de horilcă (rachiu) aduse din Țara leșască”. După moartea lui Isac, în 1777, comunitatea a încercat să desființeze principiul eredității, alegându-l ca hahambașa pe Mordehai ben Moise Haim, rabin ale cărui erudiție și pricepere cântăreau mai mult decât dreptul strămoșesc al familiei Cohen. El a fost confirmat în această demnitate de Grigore al III-lea Ghica, în martie 1777, întărindu-i-se și vechile privilegii, precum și dreptul de a încasa taxe de la logodne, cununii și despărțiri, un impozit unitar de 1 leu pe cap de evreu al comunității și vechiul drept al „crupcâi”: „câte patruzeci și cinci de bani de vită [de carne] cașer”. Prin acest hrisov, domnul îi mai întărea și privilegiul să judece ca „hahambașa” pricinile dintre evrei, „după orânduiala și obiceiul legii lor”, iar pricinile mai importante să fie aduse la cunoștința marelui cămăraș și chiar a Divanului. Rabinatul lui Mordehai a durat până în 1790, după care a revenit la demnitatea de hahambașa vechea „dinastie” Cohen, reprezentată de Naftuli, fiul lui Isac, care, în 1793, a obținut hrisov de întărire de la Mihai Vodă Șuțu reîntărit, în 1799, de Constantin vodă Ipsilanti. După decesul lui Naftuli, demnitatea de hahambașa a fost ocupată, în 1809, pentru ultima oară, de fratele răposatului, Saim sau Isaia, care, prin greșelile comise, a compromis instituția și a contribuit la desființarea ei, în 1834.

Numărul evreilor din Moldova a crescut, în secolul al XVIII-lea, nu numai prin spor natural, ci și, mai ales, prin colonizări. Domnia, boierimea și înaltul cler erau interesate - în special pentru împopularea așezărilor urbane - să facă apel la alogeni, printre care se numărau și evreei, spre a-și spori veniturile și a asigura prosperitatea economică a orașelor și târgurilor din principat.

Un exemplu tipic îl constituie hrisovul dat de Constantin vodă Mavrocordat, la 2 aprilie 1742, pentru chemarea „oamenilor străini” în țară, asigurându-le imunități fiscale, în afara plății unui bir anual modic, de 5¹/₂ lei de cap de familie. În perioada fanariotă, întâlnim așezări evreiești - în afara comunităților mai vechi, stabilite la Iași, Suceava, Botoșani, Soroca, Bacău, Chișinău, Bârlad, Roman ș.a. - și în alte locuri: în târgurile Ștefănești (1720), Herța (ante 1746), Lăpușna (1735), Hârlău, Ocna și Orhei (1742), în orașele Rădăuți (ante 1746) și Bălți, din Basarabia (1792) etc.; de asemenea, unii domni au emis hrisoave prin care evreei, alături de alți alogeni, au fost chemați să înființeze târguri și așezări noi, cum ar fi, de pildă, la Șoldănești - numit ulterior Fălțuceni (1780), Mihăileni (1792), Telenești (1796), Pânzăreni (1805-6), Podu Iloaiei (1810) ș.a. După cum arată, în 1914, și cercetătorul dr. Elias Schwarzfeld, „evreei erau considerați în orașe ca târgoveți (bourgeois, Bürger), un titlu de care nu se bucurau în nici o țară occidentală din Europa și grație acestei calități erau puși pe picior de egalitate cu toți locuitorii târgului, bucurându-se de aceleași drepturi și îndatoriri, de aceleași favoruri, imunități și scutiri, luând parte și la administrarea lui”. Evreei (în special așkenazi) stabiliți în Moldova proveneau mai ales din Europa răsăriteană: Polonia, Ucraina și Rusia, dar unii dintre ei, puțini la număr, emigrau și din partea centrală a continentului (Austria, Ungaria, Boemia sau chiar Germania). Așadar, alături de vechii breslași israeliți (hrisoveliți*), s-au așezat în țară și evrei de origine străină, austriacă, polonă și rusă, constituiți în categoria aparte a „sudijilor” (supușilor), intrați, după 1782, sub autoritatea consulilor străini. Nu existau, în Moldova, restricții legale în ceea ce privește așezarea comunităților evreiești - exceptând mediul rural, unde n-aveau voie să se instaleze -, dar, de pildă, le era interzisă achiziționarea de proprietăți funciare și nu puteau depune în pricini de judecată ca martori împotriva creștinilor. În

schimb, după cum observa chiar istoricul evreu M. A. Halevy, „Ghetto”, „Judensteuer” sau „Leibzoll” n-au existat în țările române. Renegaților convertiți la creștinism li se asigurau favoruri considerabile: erau scutiți de bir, pe lângă că li se iertau toate „păcatele” - considerate ca atare după vechea legiuire a pravilelor - comise înainte de convertire.

În privința dinamicii populației evreiești din Moldova, până într-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu dispunem de cifre statistice. *Catastihul Iașilor din 1755* - parvenit nouă incomplet - specifică prezența în oraș doar a 65 de proprietari evrei din totalul de 1853, la care se adaugă trei botezați și, probabil, doi români, căsătoriți însă cu evreice. *Sama vistieriei Moldovei*, din anii 1761-1764, alcătuită în vremea domniei lui Grigore Calimachi, nu se pretează la aprecieri statistice, indicându-se, sporadic și imposibil de cuantificat, numai birurile plătite de diverși meseriași evrei (argintari, ceasornicari, cuiungii) din Suceava, Iași, Bârlad, Galați, fără a se putea determina numărul persoanelor. Date mai sigure le oferă primul recensământ al populației Moldovei, efectuat de autoritățile militare de ocupație ruse, în mai-iunie 1774, din care rezultă - adunați pe târguri, ocoale și ținuturi - cca 1 300 de evrei capi de familie, indicați ca „rufetași”, adică breslași beneficiind de un regim fiscal privilegiat față de restul birnicilor, aplicând coeficientul de 5 capului de familie, pentru determinarea aproximativă a restului membrilor ei, ar rezulta o populație evreiască, pe întreg principatul, de cca 6 500 de persoane.

După anexarea Galiției de către austrieci - cu prilejul primei împărțiri a Poloniei între lacomii ei vecini habsburgici, prusaci și țariști, în 1772 -, ținut pe care evreei îl populau în număr masiv, a început a doua emigrare a lor spre sud. Înainte de răpirea Bucovinei, ei se aflau instalați în număr redus în această provincie - după estimările generalului Karl von Enzenberg, comandant austriac, numărul familiilor nedepășind 175, adică mai puțin de 1 000 de persoane. În momentul alipirii administrative a

* Beneficiari ai hrisoavelor de privilegii domnești.

Bucovinei la Galiția, în 1790, s-au deschis larg porțile emigrării evreiești, atât în amintita provincie românească, cât și în Moldova. Bucurându-se de protecția imperială, ca „sudiți” ai influentului imperiu habsburgic, și având o deosebită înclinare pentru comerț, ei au izbutit să-și găsească lesne îndeletniciri rodnice în acest principat. Calculele economistului Eugen Țațomir, folosind, desigur, estimările oferite de *Condica liuzilor* pe 1803*, duc chiar la un total al populației evreiești din acel an de 11 732 de persoane. Ținutul Iași (jud. Iași și Cărligătura) deținea cea mai mare pondere, cu 2 972 de evrei, urmat de ținuturile Botoșani (jud. Botoșani și Hârlău), cu 2 608, Dorohoi (jud. Dorohoi și Herța), cu 2 136 și Suceava, cu 2 104; dintre orașe, capitala Iași număra 2 420 de evrei, Botoșani 1 400, Fălțiceni 828 și Dorohoi 660. În restul principatului, populația evreiască era mult mai rarefiată, cifrându-se între 540 de locuitori (ținutul Neamț) și 20 (ținutul Putna). În sfârșit, în preajma încheierii perioadei fanariote, în 1820, după calculele aceluiași economist, bazate pe recensământul orânduit de Mihai vodă Suțu, populația evreiască a Moldovei a mai crescut - prin spor natural și imigrări - cu 7 180 de persoane, atingând astfel cifra de 18 912.

În privința ponderii comunității evreiești față de restul populației, luând ca bază calculul aproximativ, pentru aceeași perioadă, al lui Dionisie Fotino, care a estimat numărul evreilor la vreo 10 000 de familii, față de un total de 104 500 autohtone - excluzând boierii, clerul ortodox și diverșii străini, neincluși în această socoteală -, rezultă că ei reprezentau atunci circa 8% din populația Moldovei.

În privința rosturilor economice, majoritatea evreilor din Moldova activau în comerț, arendășie și meșteșuguri. Negustorii mari, avuți, concurându-i cu succes pe alți străini, aflați sub protecția Porții, ceea ce a provocat, în 1750-1751, protestul sultanului (reinnoit în 1774) adresat domnilor români, își desfășurau

îndeletnicirile în capitală și în centrele urbane mai dezvoltate, desfăcând în prăvăliile lor postăvuri, articole de manufactură și galanterie, aduse în special de la Lipsca (Leipzig), atlase, taftale leșești, giuvaericele din Veneția, Constantinopol și Polonia, monopolizând, de asemenea, în mare măsură, negoșul de grâne, miere, vite (mai mult pentru export), lână și brânzeturi. Marchitanii sau negustorii de mărunțișuri umpleau micile lor dughene din târguri și chiar din sate cu tutun, bumbac, orez, sare, fier, frânghii, dohot*, aramă, ciubote și oale, mult căutate și folosite în gospodăriile țărănești. Evreii au contribuit, așadar, la dezvoltarea comerțului intern și extern al Moldovei, lărgind piața - așa cum au făcut-o și în alte părți -, care piață, la rândul ei, a jucat un rol benefic în direcționarea evoluției preponderent urbane a populației evreiești.

Concomitent cu negoșul, întreprinzătorii evrei s-au ocupat și cu arendășia, achiziționând ceea ce le putea aduce un câștig rapid și rambursarea investiției imediate (prețul arenzii): cârciumi, pivnițe de vin, velnițe de rachiu, mori, vaduri, vămi, poduri, prăvălii, ateliere. Sumele câștigate prin arendășie au dus la acumularea primitivă a capitalului, investit apoi de beneficiari în „întreprinderi” comerciale sau manufacturiere mai importante. În afara velnițelor de rachiu „jidovești”, întâlnite în această epocă mai ales la Soroca, un întreprinzător ca Heșel Marcovici capătă învoire de la domnie, în 1768, pentru a întemeia o fabrică de sticlă și alta de hârtie, iar un document din 1 august 1800 amintește de „fabrica” de carâte (trăsuri) a lui Aron Suhăr.

În ceea ce privește practicarea meșteșugurilor de către evrei, ea este variată, ei manifestându-se în domeniul agroalimentar (casapi, covrigari, halvagii), al textilelor (ceaprazari, croitori, ișlicari, postăvari, potcăpari, țesători), al pielăriei (ciubotari, cojocari, legători de cărți, tăbăcari), al blănăriei (blănari, căciulari), al lemnului (butnari,

* Liude = unitate contribuabilă înglobând 1-12 bimici.

* Lichid uleios, de origine vegetală, folosit la ungerea osiilor carelor și căruțelor.

cocieri), al sticlei (geamgii, fanaragii sau lampagii, sticlari), al metalelor (alămari), inclusiv al celor prețioase (argintari, tipsieri, zlătari sau aurari), al pietrelor prețioase (cuiungii sau bijutieri, giuvaergii). În domeniul profesiunilor liberale, întâlnim, în ramura medico-sanitară: băieși, ciocli, săpunari, precum și trei medici: Iosip, din Iași, în 1774, Cuter, din Suceava, în 1782 și Moise, din Roman, în 1792; de asemenea, un dascăl (Avram, din Iași, în 1774) și un tâlmaci (Solomon, din Iași, în 1774). Din rândul somităților medicale evreiești, funcționând la curtea domnească din Iași, este cazul să amintim de doctorul Iosif Conian (m. 1732), un învățat de origine sefardă, și de un alt doctor, savant din Bursztyn (Galiția), se pare tot sefard, aflat în slujba domnitorului Constantin vodă Racoviță (1752).

Meșteșugarii evrei erau organizați în bresle numite **poale țedek** (= lucrători cinstiți, făcători de bine) conduse de staroști puși sub ocrotirea hahambășiei. Breslașii nu aveau voie să angajeze calfe creștine și erau obligați să respecte prevederile eticii și religiei iudaice; pentru privilegiile lor, aceste bresle plăteau anumite taxe comunitare. Printre breslele meșteșugărești evreiești mai cunoscute, amintim pe acelea ale „ciocliilor jidovești” din Iași (1729) și Telinești (Orhei) (1794) și meșterilor ceaprazari din Iași (1796-1797), unită apoi cu cea a croitorilor, precum și bresla meșterilor potcăpări și căciulari (1797). În sfârșit, o categorie aparte o constituiau cămătarii și zarafii, recrutați și din alți alogeni - greci, armeni, turci -, întâlniți la Iași, Roman, Botoșani, Târgu-Troțuș, Soroca și în alte așezări, care compensau prin credit lipsa de capital rulant și asigurau circulația banilor, a cărei asigurare pe această cale era resimțită ca o cerință stringentă într-o țară care nu avea monedă proprie.

Un exemplu de viață citadină evreiască mai activă, în Moldova, ni-l oferă capitala principatului, Iași. Evreii își aveau aici, din vechime, cartierul lor, așa-numita „mahala jidovească”, care se întindea de-a lungul văii răsăritene a colinei centrale (o porțiune cuprinsă

între capetele fostelor străzi Aron Vodă și Apeduct). Alții mai locuiau și în „mahalaua nemțească”, iar cei bogați (cămătarii, zarafii, negustorii de țesături străine, cărciumarii ș.a.) ocupau case și prăvălii pe Ulița Mare. Mulțimea se înghesuia în Târgul Cucului, unde era sediul hahambășiei, în apropiere de sinagoga veche, construită între 1657 și 1682 pe un loc al mănăstirii Aron Vodă. Această sinagogă este menționată, în 1726, lângă fânăria domnească, cu prilejul tulburărilor antisemite provocate sub pretextul unui așa-zis omor ritual cărui se pretindea a-i fi căzut victimă un copil creștin din Onițcani (Orhei), incident care, datorită răsunetului său negativ la Poartă și comportamentului venal și inabil al lui Mihai vodă Racoviță, l-a costat pe acesta chiar tronul, fiind mazilit la 25 septembrie al aceleiași an. Între 1736 și 1751, sinagoga este menționată în documentele mănăstirii Aron Vodă, iar în 1762, a fost reclădită, având vreo 50 de enoriași, stăpânitori de jețuri. În afară de acest lăcaș de cult mai important, diferitele corporații de meseriași, ca, de pildă, croitorii, zidarii, stolerii, telalii și lemnarii, aveau propriile case de rugăciune; vechiul cimitir evreiesc - dezafectat în 1880 - se afla în mahalaua Ciurchi, de pe coasta sud-estică a Tătăranilor, unde au fost identificate pietre de mormânt din veacurile XVII-XVIII.

★

Regimul de care s-au bucurat evreii din Țara Românească - și îndeosebi cei din București - în epoca domniilor fanariote a fost aproape identic cu cel din Moldova. În secolul al XVIII-lea, comunitatea din București era condusă de un staroste - cu rol fiscal-administrativ -, dar prin faptul că, din punct de vedere religios, conducătorul obștii, hahambașa, își avea reședința la Iași, cu timpul acest staroste și-a arogat și anumite drepturi de lider spiritual, în calitatea sa de vechil sau locțiitor de hahambașa. Oricum, prin hrisovul acordat, în mai 1764, stărostiei din București și din alte târguri unde locuiau evrei, Ștefan vodă Racoviță întărește autoritatea asupra lor a hahambașei Isac ben Bețalel, membru al

„dinastiei“ Cohen din Iași, acesta urmând a primi câte un leu pe an de la fiecare membru al comunității din principatul muntean, pentru carnea de vită tăiată cașer. Cu un an înainte, la 25 iunie 1763, murise un Ișaiahu (Isaia) ben Bejalet, care trebuie să fi fost fratele lui Isac și, probabil, staroste și vechil de hahambașa. Această dublă demnitate este întărită de Alexandru vodă Ipsilanti, în 1775, unui anume Pilat sau Pelet, printr-un hrisov în care se înșiră și scutirile fiscale de care beneficia comunitatea, adică fumărit, vinărici, dijmărit pe casele, vinul, bucatele și 200 de stupi și dreptul evreilor de a-și menține povernele și sinagoga. La 7 octombrie 1783, Mihai vodă Suțu a acordat lui Iosif Simon un hrisov identic, pe care Nicolae Mavrogheni îl va reîntări, cu Divanul său, la 10 ianuarie 1787. După pacea de la Iași (1791), Mihai vodă Suțu, revenit în scaunul de domnie al Țării Românești, a reîntărit privilegiile comunității evreiești, la 2 decembrie 1792, recunoscând ca staroste și vechil de hahambașa pe învățatul David. Acesta a condus destinele conaționalilor săi până la 1812, dezbărându-se de tutela de la Iași și îngăduindu-și adoptarea de măsuri, fără a-l mai consulta pe hahambașa; David s-a considerat reprezentantul autorizat al evreilor din principatul muntean și a numit, cu de la sine putere, câte un vechil de staroste la Focșani, Craiova, Ploiești. Sudiții au îndurat cu greutate tutela autohtonilor și, profitând de protecția consulară, au căutat să se sustragă de la obligațiile lor bănești față de comunitate. De aceea, spre a împlini nevoile crescânde de bani ale comunității, Mihai vodă Suțu a aprobat, în 1802, urcarea taxei pe ocaua de carne cașer la două parale, „neputând întâmpina într-alt chip cheltuielile trebuințelor ce are breasla într-această vreme“. În perioada ocupației ruse din timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, se ajunge la un conflict deschis între hrisoveliși și sudiți, aceștia din urmă obținând de la generalul rus Stetter dreptul de a-l avea ca sindic al obștii, în locul lui David, pe un neam! Scandalul nu încetează decât după pacea de la București, când Ioan vodă Caragea

l-a confirmat ca staroste al obștii pe Haim Hers, în 1813, însărcinându-l să exercite un control riguros și asupra sudiților. Totodată, același domn, după raportul marelui postelnic Nicolae Scanavi, a hotărât că numai breasla „ovreilor pământeni“ avea dreptul să taie carnea cașer, iar nu și străinii, decizie pe care domnia o va repeta și în 1817. În sfârșit, în 1819, Alexandru vodă Suțu, ultimul domnitor fanariot, îl confirma ca staroste și hahambașa pe Moise, fiul lui David, a cărui erudiție o întrecea pe aceea a părintelui său. Toate vechile scutiri și prerogative ale stărostiei și hahambășiei au fost reconfirmate în hrisovul domnesc, alături de privilegiile breslei întregi din cuprinsul „acestei pravoslavnice Țări Românești“.

În privința numărului evreilor din principatul muntean - așkenazii (galițienii), coborându-se dinspre Milcov, iar sefarzii (spaniolii), cu un standard de viață mai ridicat decât primii, provenind din Imperiul Otoman -, nu dispunem de date precise; Dionisie Fotino îi înglobează, laolaltă cu toți ceilalți străini, la 1 500 de familii, pe când elvețianul François Recordon îi socotește cam la 5-6 000. Acest secretar domnesc al lui Caragea vodă recunoaște, de altfel, că evreii „în Țara Românească se bucură de o mare libertate în exercițiul cultului lor din partea stăpânirii; dar suferă aici, ca pretutindeni, insultele plebei. Și sunt aproape toți reușiți la București, Craiova și Ploiești, unde trag mai bine folos din negoțul și meseriile lor decât în celelalte orașe“. În catagrafia incompletă ce ne-a rămas, efectuată de administrația militară rusă, privind orașul București în 1810-1811, sunt recenzați individual doar 862 de evrei de ambele sexe, populând în special mahalalele Colțea, Sf. Gheorghe și Stelea. Cu o excepție, toți evreii recenzați locuiau cu chirie; cei mai mulți erau sluiți de personal domestic și doar unul singur, localnic, ce era și proprietar de casă, dispunea de un rob țigan. Din punct de vedere al cetățeniei, numai câțiva erau localnici, majoritatea având cetățenie austriacă, iar alții germană, franceză, rusă și chiar turcă (cei veniți din sudul Dunării). În 1820, erau

înregistrați în București doar 127 de evrei capi de familie birmici (însușind, probabil, cu familiile lor, aproximativ 635 de persoane), ce plăteau o capitație de 14 lei, adică un total de 1 778 de lei. În Țara Românească, mai este întâlnită, de prin 1719-1720, o comunitate și la Ploiești, continuând, cu multă probabilitate, una mai veche, așezată la Bucov, fosta capitală a județului Prahova, decăzută în urma avântului luat de centrul urban anterior amintit. Majoritatea evreilor din Ploiești se ocupau cu negoțul, posedând dugheni în oraș. Comunitatea este înprospătată, în 1806, cu emigranți sefarzi veniți de peste Dunăre, cărora li se îngăduie să-și ridice și o sinagogă, în fundul unei curți, pe „ulița evreiască”, plătuind pentru ea o chirie anuală de 50 de lei, sumă ce întrecea în acel timp valoarea unei proprietăți. Alți sefarzi, pribegind și din pricina tulburărilor provocate în Imperiul Otoman de rebelul pașă de Vidin, Pazvantoglu, populează Craiova, în deceniul 1805-1815, deși o comunitate cu negustori și meșteșugari este atestată încă din 1780; printre ei se aflau și proprietari de case, plătuind bezmăn la mănăstirea Hurezi. Comunități evreiești mai mici sunt întâlnite și la Cerneți, orașel populat de sefarzi, strămutați din Vidin între 1797 și 1807, precum și la Focșani (1798) și la Buzău, înainte de 1821.

Din punct de vedere profesional, evreii din Țara Românească se ocupau, ca și cei din Moldova, cu comerțul, arendășia și meșteșugurile. Comunitatea evreiască din București avea o principală ramură de activitate în industria și comerțul băuturilor: povernele de horică (rachiu), menționate în toate actele de privilegii din 1775, 1783, 1787, 1792, 1805 ș.a. și ridicate pe locuri puse anume la dispoziția lor de către domnie. Alți evrei, cu deosebire sefarzi, erau factori comerciali sau samsari, zarafi și practicau camăta; alții se ocupau cu negoțul de manufactură, „lipscănie”, ajungând la situații prospere, ca aceea a lui Herș Finkelstein (1818). Cea mai mare parte a populației evreiești din capitala principatului muntean era alcătuită, însă, din meseriași repartizați pe specialități: prelucrători

ai textilelor (ceaprazari, croitori, ișlicari), ai pieilor (cizmari, legători de cărți), ai sticlei (geamgii, sticlari), ai metalelor (tinichigii), inclusiv ai celor prețioase (argintari, aurari), ai pietrelor prețioase (giuvaergii), la care recurgeau, în afara locuitorilor de rând, chiar și boierii și uneori curtea domnească. În domeniul alimentar, întâlnim și în restul țării brutari și cășieri (preparatori de caș). În toate comunitățile sunt întâlniți evrei povarnagii, telali și bocceggii, iar la Craiova halvagii, ceaprazari și tinichigii. Printre profesiunile liberale sunt întâlniți dascăli și medici, dintre care cel mai însemnat a fost savantul sefard Daniel Fonseca (1672-1733), funcționând la curtea lui Nicolae vodă Mavrocordat, totodată ca pedagog, cărturar și diplomat ilustru.

În Țara Românească se menționa - ca rezultat al unei prejudecăți izvorâte, probabil, și din concurență comercială - interdicția de a se vinde imobile evreilor. Șicanele administrative erau destul de frecvente. De pildă, negustorii evrei care nu desfăceau produse alimentare erau opriți, încă din 1783, de a ține dughenile deschise în zilele de duminică și în „praznicele cele mari împărătești și ale Maicei Preciste”. În 1808, s-a interzis orice fel de comerț, până și cel ambulant, în zilele sărbătorilor ortodoxe, iar în 1811, trebuiau respectate „sâmbetele, duminicile și celelalte zile de sărbătoare, evreiești și creștine”. Renegații erau tot așa de favorizați ca și în Moldova, acordându-li-se tot felul de privilegii.

Despre lăcașurile de cult ale celei mai active comunități evreiești - cea din București - posedăm cele mai relevante date. După distrugerea sinagogii existente în 1715, comunitatea și-a construit altă casă de rugă, în cartierul evreiesc „mahalaua Popescului”, cuprinzând ulițele din preajma Jigniței, amintită în hrisoave domnești între 1764 și 1802. Evreii au mai făcut încercări să-și ridice sinagogi și în alte colțuri ale Bucureștilor, dar fanatismul vremurilor și prejudecățile antisemite, puternic înrădăcinate în conștiința înalților ierarhi din Orientul ortodox, atotputernici atunci, le-au zădărnicit eforturile. Astfel, în timpul lui Alexandru Scarlat Ghica

(1766-1768), comunitatea și-a făcut o sinagogă lângă hanul Sf. Gheorghe Nou, dar la intervenția lui Efreim al II-lea, patriarhul Ierusalimului (1766-1770), hanul fiind înclinat Sfântului Mormânt, lăcașul a fost dărâmat; în vremea lui Alexandru Ipsilanti (1774-1782), evreii au izbutit să-și ridice o sinagogă „mai jos de casele dumnealui vornic răposatul [Ștefan] Pârșcoveanu“, dar și aceasta „cu poruncă iarăși s-au stricat“; în sfârșit, o a treia încercare nereușită datează din 10 noiembrie 1793, când locuitorii din mahalaua Răzvanului s-au plâns lui Alexandru vodă Moruzi că evreii, „din cari cei mai mulți sunt sudiți“, au ridicat o sinagogă în hanul Niculescului, într-o casă pe „care o țin cu chirie de sunt ani patru“. Domnul poruncește, la 9 ianuarie 1794, dărâmarea ei, adevăratul motiv fiind concurența comercială pe care le-o făceau localnicilor negustorii evrei din amintita mahală. De-abia peste câțiva ani evreii au obținut dreptul de a-și clădi o altă sinagogă de lemn în mahalaua Schitu Măgurcanu, ce devenise un nou cartier evreiesc și unde se afla și baia comunității, iar în apropiere, vechiul cimitir - dezafectat de mult -, situat la capul Podului Mogoșoaiei (fost, odinioară, la intrarea prin strada Sevastopol). Noua sinagogă a ars complet în toamna anului 1813, ca și aceea din mahalaua Popescului, existentă de mai înainte, iar în locul lăcașurilor de rugăciune oficiale s-au improvisat mai multe „beit-midrașim“ în case luate cu chirie. Situația s-a prelungit până târziu, în vremea regimului regulamentar, când, în 1845, stărostia condusă de Israel Herș (Baraț) va întemeia Sinagoga Mare, aparținând obștii evreilor lehi.

Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, evreii sefarzi, deosebiți de coreligionarii lor așkenazi, n-au avut în București o sinagogă proprie, fiind prea puțini la număr. De-abia pe la începutul secolului al XIX-lea, numărul lor a crescut, prin așezarea câtorva zeci de emigranți din Turcia. Ei au înființat, la 1811, o „confreie sacră“ aparte și au izbutit să-și clădească o sinagogă, în 1818, cu îngăduința lui Ioan vodă Caragea, tot în mahalaua Popescului, din inițiativa lui Gabriel Cohen și a lui Marcu Alșech.

★

În ceea ce privește integrarea comunității evreiești în sânul obștii autohtone românești, ea a fost, în general, pașnică, coabitarea dovedindu-se benefică mai ales în desfășurarea activităților economice. Totuși, prejudecățile, superstițiile și obscurantismul, dominând pături destul de însemnate, insuficient maturizate, ale societății majoritarilor, au dus și la reprobabile acte de fanatism și intoleranță din partea acestora. Astfel, în afara condamnărilor acuze lansate împotriva evreilor, privind un pretins „omor ritual“ săvârșit la Onițani (Orhei), în 1726, acuze care au dezlănțuit persecuții pe cât de crude, pe atât de nejustificate, în timpul domniei lui Mihai Racoviță în Moldova, în aceeași provincie, în 1747, Ioan vodă Mavrocordat condamnă la moarte prin spânzurătoare, la Iași, pe un negustor evreu din Rădăuși, fugit la Constantinopol și acuzat de uneltiri la Poartă împotriva sa, la instigațiile adversarilor domnului din partida Ghiculeștilor. În 1765, comunitatea evreilor din Roman este pe nedrept acuzată de prădarea unei biserici, suferind jafuri și bătăi, până la descoperirea făptașilor, niște răufăcători greci. Tot la Iași, în 1803, în urma publicării unei cărți calomnioase și provocatoare intitulată *Înfruntarea jidovilor*, tipărită pe cheltuiala mitropolitului Iacob Stamati, răposat în luna martie a aceluiași an, plebea excitată a încercat să se dedea unei răfuielei sângeroase împotriva comunității evreiești. Membrii acesteia și-au găsit, însă, refugiul la Mitropolie, pe lângă persoana noului mitropolit, Veniamin Costache, o figură luminată și înțelegătoare, care a potolit spiritele ațâțate și a condamnat pornirile sălbatice ale mulțimii, împiedicând o tragică vărsare de sânge. Un incident similar a fost din nou provocat în capitala Moldovei, de către niște greci exaltați, în 1819, în preajma dezlănțuirii răscoalei Eteriei, tot ca urmare a tipăririi unei cărți injurioase, în 1818, intitulată *Răsturnarea religiei evreilor*.

În Țara Românească, nu cunoaștem cazuri de persecuții vădit antievreiești în perioada fanariotă, exceptând șicanele administrative

amintite, care n-au degenerat, însă, în răfuieli sângeroase. Se cuvine, totodată, să amintim pitacul (actul domnesc) lui Constantin vodă Ipsilanti, domn cultivat și animat de vederi iluministe, pe care, la 19 aprilie 1804, l-a înaintat mitropolitului Dositei Filitti și în care combătea intoleranța, obscurantismul și prejudecățile manifestate față de evrei în privința legendei atât de suspecte a „omorului ritual”. Documentul este revelator pentru inteligența și spiritul de libertate și echitate ale acestui domnitor fanariot, care și-a depășit epoca și mediul de unde a izvorât: „Prea Sfinția Ta, Părinte Mitropolit, unii din locuitorii politiei [orașului - n.n.] Bucureștilor, hrănind în cugetul lor o deșartă părere, că adică neamul ovreiesc ar fi omorât creștini într-adeins ca să ia sânge de la acel omorât, ei pricinuesc dintr-această planie [invenție, fantezie - n.n.] a lor multe netrebncii și turburare norodului de obște, căci dintr-aceasta dându-se pricină la cei mai mulți din [...] oameni proști [...] ca să se folosească pre sineși cu jafuri și hrăpiri, fac porniri asupra ovreilor, de care și este știut că nici este la orânduiala legeri lor un lucru ca acesta, nici s-au găsit prin cercetare vinovați la acest fel de urmare; de aceea dar poruncim ca să facă din partea Prea Sfinției Tale cărți, atât către tot norodul de obște, cât și mai vârtos către duhovnicii și preoții din toată politia, care cărți să se citească prin biserici în auzul tuturor de obște, adevărind și încredințând pre toți că deșartă este această planie ce hrănesc în cugetul lor și nici într-un chip la legea și la neamul ovreiesc nu se urmează o faptă ca aceasta, ci accasta o fac, precum s-a zis, acei netrebncii și proști numai și numai a se dobândi pe sineși cu nedrepte jafuri, care nedreptate nu poate fi primită, nici suferită a se auzi măcar la domnia noastră, căci nu numai nu este faptă creștinească de vreun folos sufletesc, ci numai vârtos este și păcat a pătimi nedreptate și jafuri oameni ce nu sunt vinovați”; dacă s-ar mai întâmpla asemenea fapte, „unii ca aceia strașnic se vor pedepsi de domnia mea, de care și însuși preoții vor fi invinovați”.

Desigur, prejudecățile au fost greu de înfrânt

și de abia în timpul lui Ioan vodă Caragea se poate constata o relativă renunțare la legenda „neagră” a omorului ritual.

Încheierea perioadei fanariote în Principate, la 1821, provocată de mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu și de dezlănțuirea „zaveriei” eteriste, până la revenirea regimului domniilor pământene, nu s-a desfășurat pașnic nici pentru comunitățile evreiești din Moldova și Țara Românească, care au trebuit să plătească un nemeritat tribut de sânge. În marșul lor dezordonat spre Dunăre, bandele nedisciplinate de „zavergii” ale lui Alexandru Ipsilanti, animate de un antisemitism primitiv, s-au datat la jafuri și omoruri într-o serie de localități din Moldova, unde au avut de suferit nu numai locuitorii turci, dar și evrei nevinovați. Atrocitățile au fost comise la Fălțiceni, Tg. Frumos, Herța, Piatra-Neamț, în acest din urmă oraș fiind ucis peste o sută de evrei; la Galați, membrii comunității au izbutit să scape cu viață, fugind peste Prut, la Reni, cu ajutorul viceconsulului austriac, dar sinagoga orașului a fost incendiată. Alți evrei au fost închiși de „zavergii” la mănăstirea Secu, unde au fost torturați de fanatici călugări greci.

În Țara Românească unde autoritatea eteriștilor era mult mai slabă, fiind contracarată de administrația lui Tudor Vladimirescu, persecuțiile antievreiești au avut loc doar la Târgoviște.

Intervenția militară turcească în Principate a dus la zdrobirea mișcării eteriste, slăbite după trădarea săvârșită împotriva lui Tudor Vladimirescu și a pandurilor săi. Rămășițele „zavergiilor” au fost urmărite și masacrate fără milă; însă, în timpul ocupației otomane din 1821-1822, represaliile s-au extins și asupra populației locale nevinovate. Evreii, deși au avut de suferit atât de mult din partea eteriștilor fanatici, au comis puține acte de vindictă împotriva acestora, doar la Secu și Slatina. În schimb, atitudinea lor față de localnicii români a fost, în majoritatea cazurilor, plină de solitudine, apărându-i, când au putut, ca, de pildă, la Tecuci, Focșani și Odobești, de furia soldășimii turcești dezlănțuite.

De altfel, și unii evrei au căzut victime exceselor turcești, în special la București și Iași, unde au fost uciși alături de români și armeni, incendiindu-li-se casele și prăvăliile. Încetarea intervenției militare a Porții Otomane, retragerea trupelor și reinstaurarea domniilor pământene, la 1822, au readus, în sfârșit, pacea și în rândul încercatelor comunități evreiești din Moldova și din Țara Românească, prin restabilirea ordinii și reintrarea vieții pe făgașul normal.

*

În concluzie, istoria comunităților evreiești din Principate a cunoscut, în perioada fanariotă, importante restructurări, prin creșterea numărului membrilor acestei etnii, datorită sporului natural, dar și, mai cu seamă, imigrărilor și colonizărilor cu elemente provenind din Galiția poloneză, Ucraina, Rusia și Imperiul Otoman, adăugându-se pământenilor „hrisovelii” „sudiții”, aflați sub protectorat străin. În același timp, s-a produs o cristalizare a instituțiilor comunitare din Moldova și Țara Românească, prin stratificarea evreilor în bresle cu caracter etnic, având drept conducători pe hahambașale și staroști. A

crescut, totodată, ponderea elementului evreiesc în viața economică a țărilor române, prin participarea acestora la îndeletniciri comerciale, meșteșugărești și manufacturiere, ceea ce a influențat - precumpănitor - pozitiv situația materială generală. Totuși, pentru păstrarea specificului etnic și religios, atât așkenazii, cât și sefarzii și-au conservat valorile vieții spirituale, îndrumată de rabini prin învățătura sinagogală. De aceea, și numărul convertirilor la creștinism a fost redus, în pofida privilegiilor pe care le obțineau cei ce părăseau iudaismul. În Principate, evreii și-au găsit un adăpost mai sigur împotriva persecuțiilor etnice suferite în special în Ucraina și Rusia, datorită toleranței de care au dat - în general - dovadă autoritățile centrale, care și stimulau, adeseori, stabilizările cu elemente alogene.

Treptat, odată cu scurgerea vremii, evreii din Moldova și din Țara Românească încep să capete un anumit specific în ansamblul comunităților iudaice din Europa, considerându-se mai târziu **evrei români**, coabitând - în genere, pașnic - cu populația majoritară, în pofida unor asperități sau neînțelegeri trecătoare.

Dr. PAUL CERNOVODEANU

4. ÎNTRE ANII 1821 ȘI 1918

În perioada care a urmat restabilirii domniilor pământene, după 1821, și mai cu seamă după războiul ruso-turc de la 1827-1828, societatea românească a intrat într-un proces de transformări, în sensul modernizării. În acest proces au fost antrenate toate segmentele societății, inclusiv cele etnice, iar între ele și populația evreiască. Procesul modernizării a eliminat și privilegiul istoric al destinelor paralele. Destinul populației evreiești avea să se lege strâns de însuși destinul societății românești, în mijlocul căreia trăia.

Această realitate, relevată în întregime abia mult mai târziu, s-a datorat căilor urmate de modernizarea societății românești, trăsăturilor generale și specificului, duratei și chiar ritmului modernizării.

În linia mari, modernizarea a cunoscut, și în cazul societății românești, un proces asemănător celui declanșat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în cea de-a doua sau chiar și mai târziu, în întreaga arie a Europei centrale, de est și de sud-est. Și în Principate transformările au demarat lent, dezvoltându-se repede necesitatea unor schimbări profunde, ample și, inevitabil, chiar dramatice. Presiunea covârșitoare, în multe momente, a marilor evoluții geopolitice care au afectat și spațiul românesc a trasat vizibil meandrele unor desfășurări interne și așa dificile, în care unor probleme mai vechi și grele, ținând de moștenirea istorică, li s-au adăugat altele, noi, generate de însuși procesul modernizării.

Abandonarea multora dintre cadrele de viață ale societății tradiționale, pe de o parte, și adoptarea unor instituții noi, stabilirea unor raporturi în concordanță cu spiritul vremurilor moderne, după criteriul eficacității, pe de altă parte, aveau să se dovedească a fi, în aceste condiții, obiectivele unei deveniri de mai lungă durată. O modernizare mai accelerată se înregistrează abia după 1880; în pragul secolului al XX-lea, societatea românească prezenta totuși un tablou dominat încă de frământările generate

de căutarea unei identități moderne. Sentimentul că schimbările majore (realizarea unității naționale, marile reforme sociale și politice) abia urmau a se înfăptui era, după 1900, acut și producea în spiritul public reorientări pronunțate, unele în direcții radicale chiar, cu preocupări pentru noi polarizări ale forțelor sociale.

Situația populației evreiești a cunoscut încă de la începutul acestui proces schimbări dramatice și a atras de vreme atenția. Când Regulamentele Organice, intrate în funcțiune în 1831, au intervenit să statueze și acest aspect al realității sociale, situația populației evreiești din Principate nu mai era aceeași cu situația de la începutul secolului anterior. Creșterea destul de substanțială înregistrată între timp în rândurile acestei etnii modificase atât ponderea ei în viața societății, cât și unele dintre raporturile sale cu mediul românesc.

Deși lipsesc statistici exacte privitoare la perioada respectivă, o serie de evaluări aproximative, cu considerarea, la nevoie, chiar a limitelor lor extreme, pun în lumină faptul că, mai ales în Moldova, populația evreiască devenise o componentă importantă - și nu numai sub aspect demografic. Dacă, în 1803, numărul persoanelor aparținând acestei populații fusese de 11 733, după o apreciere, sau aproximativ 30 000, după o alta, în 1848, se consemna o cifră cel puțin dublă, de 60 000 de persoane. În 1859, datele primei statistici oficiale evidențiau 124 867 de evrei în Moldova, ceea ce însemna 8,53% din populația ei. În Țara Românească, aceeași populație era atestată într-un număr mai redus, de 3 115 persoane în 1831 (peste 7 000, după o altă evaluare), sau 9 301 după statistica din 1859, locuind aproape numai în orașe, cea mai mare parte în București. În total, în Principate trăiau deci, după statistica din 1859, peste 134 000 de evrei, reprezentând 3% din populația țării.

Această evoluție demografică se datora într-o proporție greu de precizat (ca urmare a lipsei statisticilor) sporului natural înregistrat în rândurile populației evreiești împământenite încă

din perioadele anterioare. Comunităților acesteia, localizate îndeosebi în micile târguri din nordul Moldovei și constituite din persoane cu ocupații diverse (meșteșugari și negustori, mai ales), li s-au adăugat, între timp, în special după 1812, odată cu răpirea de către Rusia a Moldovei dintre Prut și Nistru, un număr - și el greu de fixat cu exactitate - de alți evrei. Ei aparțineau unui nefericit exod stărnit în Basarabia, dar și în alte regiuni apusene ale Rusiei, de poliția virulentă antievreiască - perseverentă și sistematică - inițiată de țarul Nicolae I. Provenind din aceste regiuni, ca și din Galiția austriacă, cei nou veniți, mulți dintre ei săraci, aflați în căutarea unui cămin mai primitiv, s-au așezat astfel mai ales în Moldova. Cum în Principate, înainte de 1831, nu existau restricții în privința prezenței străinilor și a practicării îndeletnicirilor pe care aceștia le aveau, evreii imigrați au dispus de o mare libertate în această privință. Ei au preferat, însă, să se așeze în preajma comunităților evreiești mai vechi, în micile orașele ale Moldovei - lărgind comunitățile existente, constituind altele noi - și doar un număr foarte redus s-au așezat în mediul rural.

Dimensiunea demografică și economică nouă și importantă pe care aceste evoluții au introdus-o în realitatea românească extracarpatică a avut curând și alte efecte. Ele au devenit foarte vizibile datorită prevederilor incluse în Regulamentele Organice ale Principatelor, care nu se limitau să înregistreze noile realități, ci vizau o schimbare a vechilor așezăminte și relații din societatea românească, intervenind cu o modificare drastică și în statutul populației evreiești și abordând toate aspectele legate de existența acestei etnii în termenii unei probleme de stat.

Starea juridică a evreilor din Principate era modificată, în raport cu trecutul, în primul rând prin prevederea regulamentară după care pământeni nu mai puteau fi decât persoanele de religie creștină. Necreștinii, în rândul cărora evreii constituiau de departe elementul cel mai numeros, nu mai beneficiau, în consecință, de

drepturile civile și politice ale pământenilor. Evreii, în bloc, chiar și aceia care mai înainte se bucuraseră de indigenat, intrau automat în categoria „străinilor“.

Regulamentul Organic al Moldovei aducea - la articolul 94 al părții a III-a, referitoare la organizarea finanțelor - și alte precizări care priveau viitoarea situație a evreilor, schițând aproape dimensiunile unei politici speciale: „este de netăgăduit că jidovii, ce sunt împrăstiați prin Moldova, al căror număr crește din zi în zi, cea mai mare parte a lor trăiesc cu vătămarea interesului pământenilor, folosindu-se de toate mijloacele speculațiilor, cu scăderea industriei obștești. Spre vindecarea în cât se poate a acestei neincuviințări, consiliile vor însemna în foaia înscrierii: starea și meșteșugul fieștecăruia jidov, pentru acei ce nu ar avea vreo stare și meșteșug și care, fără a urma vreun meșteșug folositor, ar trăi fără căpătâi să fie depărtați din țară și nici alții să nu poată intra în Moldova“.

Imigrația nu era, astfel, legal interzisă, dar se sugera instituirea unor măsuri legale vizând expulzarea evreilor - desigur, dintre cei mai nevoiași - găsiți în situația menționată.

Articolul L, referitor la organizarea „comunității izraelite“, introducea, la rândul lui, interdicția pentru locuitorii evrei de a poseda și lucra pământ în Principate. Pe baza Regulamentelor Organice, administrațiile regulamentare au adoptat și alte dispoziții și legi, amplificând cercul restricțiilor, atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Astfel, domnul Mihail Sturdza a urmărit să introducă în Moldova, cum se observa, unele dintre măsurile aplicate evreilor mai demult în Austria, de Iosif al II-lea, și mai de curând în Rusia, de țarul Nicolae I, precum: obligativitatea actului de legitămare, a garanției, a dovezii existenței unui capital la admiterea în țară, a dovezii de exercitare a unei profesii, a permisului administrativ pentru deplasarea în țară, sub amenințarea cu expulzarea. Același Mihail Sturdza a fost însă suspectat de contemporani că a favorizat imigrarea evreilor în Moldova din interese economice și pecuniare.

În general, însă, în timpul administrației instalate în Principate sub ocupația rusească din anii 1827-1834, nu toate aceste restricții s-au și aplicat. Ele au deschis, mai curând, calea corupției și abuzurilor cărora le-au căzut victime, în primul rând, evreii mai săraci. Măsurile s-au soldat, cum avea să remarce Nicolae Iorga, nu cu o reducere a imigrației, ci cu o creștere a numărului funcționarilor îmbogățiți.

Deși considerau populația evreiască drept străină, Regulamentele Organice prevedeau, de asemenea, continuarea intervenției statului în reorganizarea comunităților evreiești, în conducerea vieții lor. Prin articolul 57, comunitățile nu se mai intitulau, ca mai înainte, „breasla jidovilor” sau „breasla ovreilor”, ci „națiunea evreiască”, în acord cu noul ei statut, de populație străină. Autonomia fiscală și juridică a vechilor bresle era anulată, iar înstituția starostelui - sau hahambașei - era înlocuită cu organe alese, care funcționau după prescripții inspirate de decizii guvernamentale. Șeful spiritual al întregii comunități, marele rabin, nu mai era nici el numit de principe, ci ales de comunitate. El își pierdea calitatea suplimentară, de a fi și hahambașa. O comisie de 10 persoane alese de comunitate îl înlocuia pe staroste cu un corp reprezentativ, constituind o epitropie.

Introducerea principiului eligibilității în desemnarea persoanelor chemate să conducă comunitatea asigura, practic, relații mai bune cu autoritățile - eventual și posibilități de influențare din exterior a alegerilor - și crea o primă breșă în tradițiile comunității, privind organizarea acesteia.

Asemenea practici, ca și Regulamentele Organice în general, nu încurajau, totuși, o deschidere prea largă a comunităților evreiești către societatea în mijlocul căreia erau așezate. Pe lângă statutul special, restricțiile legale și multele ambiguități ale situației de fapt în care se afla, populația evreiască începea să se confrunte și cu efectele unei imagini negative asupra ei. Chiar din Regulamentul Organic al Moldovei, cum s-a putut remarca, răzbătea o asemenea

imagine, după care evreul apărea în culorile unui individ periculos pentru starea economică și morală a societății. Imaginea sa de parazit economic, negustor și cămătar rapace, de element exploatare sau vagabond, străin moralei curente, avea să înceapă a fi diseminată și prin apariția unor prime lucrări sau chiar producții literare ale vremii, dar această imagine nu a pătruns în straturile adânci ale societății românești. Ea era restrânsă la sfera încă redusă a celor direct afectați de conflictul de interese generat inevitabil de situația existentă. În această privință, chiar Regulamentele Organice, redactate sub ocupația rusească, inspirate de ocupant în folosul mării boierimi și al regimului ei conservator, vedeau îngrijorarea pe care o încercau unele categorii sociale, obișnuite cu o situație privilegiată, în fața prezenței populației evreiești. Marea proprietate rurală, asaltată de datorii, afectată în multe cazuri de o proastă administrare, era destul de vulnerabilă în fața acțiunii economice, mai ales financiare, a elementului evreiesc, dar nici nu se putea lipsi de o asemenea sursă de noi împrumuturi. La fel, dacă nu chiar mai expusă, se arăta a fi, mai ales în Moldova, și clasa de mijloc românească, în curs de constituire, încă foarte redusă numeric și slabă economic, pentru care meseriașul, negustorul sau cămătarul evreu erau mai mult decât un competitor redutabil. Această clasă se credea, îndeosebi în Moldova, în lipsa unor mijloace financiare suficiente și a unei organizări mai bune, amenințată de prezența unor evrei, pe o piață ale cărei cerințe nu funcționau după „criteriile morale” invocate pentru explicarea insuccesului. Realitatea acestei strânse competiții economice și a tensiunii ce o însoțea rămânea, însă, un fapt cu consecințe dramatice, în măsura în care afecta uneori grav indivizi aparținând unor întregi categorii sociale, dar se dovedea și inerentă unei situații date de împrejurările istorice, mai vechi și mai noi.

Regulamentele Organice, întocmite într-un spirit conservator și aplicate de regimul conservator al mării boierimi, încercaseră, desigur, să dea acestei situații o soluție

conservatoare, cu intenția protejării prin privilegii a intereselor intrate în conflict. Aspirația societății românești spre eliminarea privilegiilor, inclusiv economice, orientarea ei către o deschidere în sensul pieței libere au condamnat, totuși, până la urmă, Regulamentele Organice, care au sfârșit ca simbol detestat al oprămirii.

O soluție nouă a încercat să dea conviețuirii cu populația evreiască generația Revoluției de la 1848. Intenția și-a avut evident originea în idealurile democratice, de inspirație occidentală, care au animat generația fruntașilor politici ai revoluției, viziunea lor cuprinzătoare și radicală asupra reformelor pe care voiau să le întreprindă pentru modernizarea societății românești.

În Moldova, radicalizarea programatică s-a vădit abia mai târziu. Cum se cunoaște, în prima fază, fruntașii revoluției au formulat revendicări vizând în primul rând diminuarea abuzurilor și mai puține schimbări, iar intențiile lor privitoare la soarta viitoare a populației evreiești nu s-au manifestat. Abia după eșecul declanșării revoluției, după expulzarea fruntașilor ei, Mihail Kogălniceanu dădea o formulare acestor intenții în *Dorințele partidei naționale din Moldova*, program apărut în Bucovina, în august 1848. Între aspirațiile naționale, dictate de „legile programului nației”, se includeau, la punctul 2, și „egalitatea drepturilor civile și politice”, iar la punctul 23 „libertatea culturilor”, întrucât „religiile prigonite în alte țări au găsit pururea în țara noastră un azil”. Punctul 26 revenea cu precizarea acordării „drepturilor politice pentru orice compatrioți de orice credință”, căci „aceasta o cere epoha” și, în chip explicit, se prevedea, la punctul 27, „emancipățiunea generală a izraeliților moldoveni”, deoarece „marele număr de izraeliți străini veniți în Moldova, ignoranța adâncă în care această stare se află cere ca guvernul să se ocupe neadormit de această chestie importantă pentru țară; trebuie ca prin măsuri umane și progresive să se opereze cât mai în grabă furia izraeliților și prefacerea lor într-o stare de cetățeni folositori statului”.

Se făcea astfel promisiunea generoasă a unei

încetățeniri imediate a întregii populații evreiești din Moldova și se întrevădea, ca soluție, necesitatea asimilării ei cât mai grabnice.

Aceeași importanță specială au acordat situației populației evreiești și revoluționarii munteni. În primul lor program, lansat prin Proclamația de la Islaz, din 21 iunie 1848, prin punctul 21 se prevedea „emancipația izraeliților și drepturi politice pentru compatrioții de altă credință”.

Convinși că „s-au dus timpii silei și ai dreptului celui mai tare”, acționând cu îndrăzneală, revoluționarii munteni au întreprins - câtă vreme regimul lor s-a menținut la putere - și primii pași practici în direcția aplicării punctului 21. Ei au numit primul evreu în consiliul municipal al Bucureștilor, bancherul Hillel Manoach, i-au chemat pe evrei să se înscrie, în august 1848, în garda capitalei și au cerut acestora să sprijine revoluția, căreia i s-au alăturat, cu devotament, pictorii Barbu Iscovescu și Daniel Rosenthal, ultimul fiind și cel care a pictat simbolul revoluției, sub imaginea unei țărânci, în costum național, purtând tricolorul. Rosenthal a devenit mai târziu primul evreu din țările române martir al idealurilor revoluționare, victimă a torturilor suportate, în captivitate, fără a trăda.

Un alt evreu, bancherul Davicîon Bally, și-a pus averea la dispoziția revoluției, iar alții aveau mai târziu să sprijine cu bani imigrația revoluționară, în anii pribegiei.

Participarea - chiar limitată și individuală - a unor evrei la Revoluția de la 1848 din cele două Principate marca - dintr-o altă perspectivă - și începutul unui proces de rupere a lanțurilor pe care le instituiseră în jurul comunităților evreiești tradiția izolării, precum și începutul unei anumite integrări pe această cale în viața politică a societății românești.

Episodul revoluțiilor de la 1848 a furnizat populației evreiești din Principate ocazia unor speranțe de schimbare a situației sale în sensul generos al ideilor liberale. Chiar dacă aceste speranțe s-au dovedit până la urmă iluzorii, ele

nu au rămas cu totul fără consecințe.

Sub influența acelorăși idei, în perioada de după revoluție, o serie de măsuri luate mai cu seamă în Moldova au venit să modifice - treptat și în sensul așteptărilor populației evreiești - situația acesteia. Principele Grigore Alexandru Ghica, fără a le conferi drepturi politice, a lărgit într-o oarecare măsură sfera drepturilor civile acordate evreilor, revenind asupra dreptului lor de a deține vie și limitând măsura expulzării doar la evreeii veniți mai recent.

Urmare a creșterii prin spor natural, dar și a imigrării - care pentru Moldova a fost apreciată, în întreaga perioadă 1848-1859, la aproximativ 100 000 de persoane, cea mai mare parte, desigur, formând-o evreeii -, situația demografică suferise, de asemenea, modificări.

Surse ale vremii consemnau, astfel, că - dacă, în 1831, evreeii constituiau majoritatea populației în 21 din târgușoarele Moldovei - în 1838, ei compuneau aproape în exclusivitate populația unui număr aproximativ dublu de mici orașe ale principatului. În 1859, după date statistice certe, populația evreiască constituia cea mai numeroasă minoritate etnică a Principatelor.

În ceea ce privește viața proprie, comunitățile evreiești se bucurau în continuare de dreptul la exercitarea în deplină libertate a religiei mozaice, libertate tradițională în Principate pentru toate credințele străine. Religia și tradițiile istorice diferite puneau, totuși, aceste comunități într-o situație de izolare aproape totală, dar voluntară, neexistând prevederi legale care să impună traiul în ghetouri. În schimb, activitățile economice - și ele lipsite de restricții speciale - ofereau un larg câmp de manifestare elementului evreiesc, inclusiv în privința posibilității unor legături tot mai strânse cu mediul românesc. În acest sens, absența unor concurenți locali numeroși în multe dintre meseriile, activitățile comerciale și financiare pe care evreeii le practicau cu o abilitate de acum recunoscută, prețul redus și abundența produselor agricole și a diverselor materii prime pe piețele locale constituiau tot atâtea stimulente pentru preocupările economice ale populației

evreiești. O parte, cel puțin, din rândurile ei reușise să atingă o stare prosperă, situație care, în ansamblul ei, motiva existența atracției pe care Moldova și Țara Românească continuau să o exercite și pentru alți evrei, forțați să emigreze din țările vecine din cauza unor condiții de existență vitrege sau măcar mai puțin favorabile.

Împrejurările externe care au facilitat realizarea de către români, în 1859, a Unirii Principatelor au readus în discuție, încă din 1856, ansamblul problemelor pe care le ridica modernizarea Moldovei și a Țării Românești. Între ele au figurat din nou și problemele legate de situația populației evreiești.

Prin înfrângerea Rusiei în războiul Crimeii (1853-1856) și prin înlocuirea protectoratului rusesc cu protectoratul colectiv al marilor puteri, în care domina vocea puterilor occidentale, se deschidea calea unei modernizări susținute și din exterior, mai ales de Franța lui Napoleon al III-lea.

În noul context, tratatul de pace semnat de marile puteri la Paris, în martie 1856, prevedea, la articolul 23, asigurarea în Principate a deplinei libertăți a cultelor și a legiferărilor, lăsându-se viitoarelor Divanuri ad-hoc misiunea revizuirii în acest sens a Regulamentelor Organice, potrivit voinței românilor. Adunările urmau să se exprime deci, inevitabil, și asupra viitorului statut rezervat populației evreiești. În Țara Românească, în Adunarea ad-hoc fiind acceptate principiile generale sugerate de marile puteri, egalitatea în drepturi religioase, civile și politice a populației evreiești cu românii era implicit asigurată. În aceste împrejurări, dătătoare de optimism, evreeii din Principate, care nu ezitaseră să se manifeste, sub diferite forme, în favoarea și în sprijinul Unirii, aveau destule speranțe să aștepte o schimbare radicală, în bine, a statutului lor.

În Moldova, însă, în Divanul ad-hoc au triumfat vederile potrivit cărora - ca și, mai înainte, în Regulamentul Organic - drepturile civile și religioase trebuiau acordate doar creștinilor.

Majoritatea evreilor din Moldova, văzân-

du-și astfel spulberate speranțele într-o soluție favorabilă, au recurs la sprijinul coreligionarilor lor din străinătate pentru a obține pe această cale soluția așteptată. Prin Armand Lévy, prieten prețios al revoluționarilor români în timpul exilului lor în Franța, s-a intervenit pe lângă reprezentanții de la București ai puterilor protectoare, iar prin evreii influenți din Franța, pe lângă ministrul de externe al acestei țări, contele Walewski. În ciuda promisiunilor făcute de acesta, interesele Franței au prevalat; și în consecință, cedându-se insistențelor Rusiei, formularea adoptată în Convenția semnată de marile puteri la Paris, la 19 august 1858, nu includea prevederi clare, așteptate de evreii din Principate. Articolul 46 al Convenției stabilea că, pe baza alegerii reprezentanților din Adunările ad-hoc, „...Moldovenii și valahii de toate riturile creștine se vor bucura, de asemenea, de drepturi politice. Beneficiul acestor drepturi va putea fi extins și la alte culte, prin dispoziții legislative...”.

Convenția lăsa, cu alte cuvinte, la latitudinea românilor stabilirea de drepturi politice pentru populația necreștină din Principate.

În privința drepturilor civile, lucrurile promiteau să stea mai bine, dar cum avea să arate noul statut al populației evreiești era o întrebare al cărei răspuns se amâna. El a survenit doar în timp, pe măsura consolidării procesului unirii, atunci când noul stat național român și-a perfecționat și cadrul legislativ general.

Articolul 26 al Legii comunale din 31 mai 1864 intervenea cu o revenire, oarecum, la statutul de care evreii se bucuraseră anterior Regulamentului Organic, în sensul că era recunoscută categoria „pământenilor”. În această categorie intra cea mai mare parte a populației evreiești, care obținea drepturi politice, prin accesul la procesul electoral local - dar condiționat, selectiv deci.

Se bucurau de aceste drepturi evreii care întemeiaseră în România o fabrică sau o manufactură utilizând cel puțin 50 de lucrători, într-o activitate utilă statului, cei care dețineau titlul de doctor sau licențiat al unei facultăți

urmate în străinătate, cei care serviseră în armată și obținuseră un grad de subofițer sau cei care urmaseră un liceu sau o facultate în țară. Dicoșebirea creată între indigenii creștini și cei evrei era, prin această lege, evidentă, iar ulterior articolele 8, 9 și 16 ale Codului civil promulgat de domnitorul Al. Ioan Cuza, la 6 decembrie 1864, aduceau și alte precizări care delimitau noul statut al populației evreiești. După eșecul încercărilor care, după 1859, vizaseră o încetățenire rapidă și în bloc, principele Cuza, mai ales în urma loviturii de stat din 1864, a putut acționa eliberat de constrângerile politice anterioare, oferind un statut mai generos, sub raportul drepturilor civile și, selectiv, în privința celor politice. De fapt, Cuza, care mărturisise, într-o împrejurare, la 1 ianuarie 1864: „aș fi vrut să vă dau totul, dar nu am putut”, adoptase în cele din urmă calea „emancipării treptate”.

Chiar și evreii care n-ar fi obținut naturalizarea puteau beneficia, prin noul statut, de drepturi civile asemănătoare celor acordate străinilor de rit creștin, mai puțin dreptul de a deține în România imobile. Evreii care urmau să dobândească naturalizarea condiționată obțineau aproape toate drepturile civile corespunzătoare statutului de cetățeni, căci rămâneau în vigoare restricțiile privitoare la așezarea în comunele rurale, ca antreprenori de hoteluri, de cârciumi, la arendarea pământului. În ceea ce privește drepturile politice, ele erau limitate, dar începutul unei emancipări politice era incontestabil. Rămânea, desigur, de văzut dacă naturalizarea era accesibilă și categoriei evreilor cu mijloace economice mai modeste.

Elaborarea și promulgarea noului statut al populației evreiești, inclus în legile comunale și în Codul civil din 1864, nu s-au făcut însă fără rezistența, chiar ostilitatea, unor cercuri interne potrivnice unei emancipări - fie și treptate. Această opoziție reunea curente cu o motivație diferită. Unele invocau argumentele mai vechi, întreținute de prejudecăți religioase, care mergeau până la acuzațiile de omor ritual aduse evreilor, stârnind agitații soldate cu izbucnirea unor violențe ce au

culminat cu acelea din orașul Galați, la 12 aprilie 1859. Aici violențele au luat proporțiile unui veritabil pogrom, cu distrugeri și incendieri, determinând intervenția consulilor străini pe lângă autoritățile române pentru eliberarea evreilor arestați fără dovezi.

Un alt curent, mai nou, dar în curs de amplificare, atractiv mai ales pentru clasa mijlocie și intelectualitatea noilor generații, recurgea la argumentele mai convingătoare furnizate de protecționismul economic. El constituia doar una dintre soluțiile promovate cu vigoare de economiștii care teoretizau orientarea spre naționalismul economic, privit ca o singură alternativă la dezavantajele liberalismului *laissez faire*-ului pentru o țară ca România și, în general, pentru statele a căror modernizare era întârziată. Acest curent, care urmărea să motiveze atitudini deschise anti-evreiești, se păstra totuși, atunci când invoca realități economice importante, cu consecințe sociale grave, îngrijorătoare, în granițele unui limbaj și ale unor poziții moderate, afișând preocuparea pentru interesele consolidării statului național.

Mult mai înclinat spre exagerări de tot felul și spre eliminarea moderației în limbaj și sugestii se dovedea a fi un al treilea curent, care prelua, îmbogățea și propaga imaginea mai veche și negativă a evreului „distrugător al comerțului românesc“, „înșelător și falsificator“, corupător al „nobleței românești“. Însoțite cu îndemnul la o acțiune de preluare „din mâinile evreilor a industriei, capitalului și comerțului“, aceste argumente, care în 1865 își găseau locul chiar în unele scrieri (A. Kălimănescu, *Jidanii în România*, apărută la Iași, sau broșura *Evreii și relele lor*, scoasă la București) cultivau mai mult sau mai puțin insinuant ideea unui adevărat complot evreiesc, idee capabilă să provoace, desigur, puternice reacții anti-evreiești.

O combinație a acestuia din urmă cu intoleranța religioasă, protecționismul economic integral, xenofobia și naționalismul nu pare să se fi produs până în deceniul al șaptelea. Însă apropierea acestor curente era o realitate, iar

unele contaminări n-au putut fi evitate. Potențialul exploziv al situației se manifestase, simptomatic, în cele câteva acțiuni violente semnalate în 1859. Însăși opoziția care-l împiedicase pe Cuza să soluționeze problema, printr-un gest, în cadrul noului Statut, deschizând practic mai repede calea unei integrări a evreilor, era și ea un semn grăitor. Dintre români, vocile care se pronunțau în sensul unei soluții neîntârziate nu precumpăneau, dar noua societate românească se afla, în 1864, în fața unor întrebări care, într-o formă sau alta, ieșiseră la lumină: ce opțiuni aveau statul și autoritățile lui în fața unor asemenea violențe, cu ce preț se putea solda întârzierea integrării evreilor sau ce urmări puteau avea viitoare presiuni și ingerințe externe în favoarea populației evreiești, ce efecte putea produce întreaga confruntare, pe termen lung, asupra sentimentului public?

Chiar în mijlocul populației evreiești, semnele unei mai largi deschideri către societatea românească se înmulțiseră. În 1857, a apărut la București primul ziar evreiesc în limba română, „Izraelitul român“, în paginile căruia sentimentele prounioniste și-au găsit de la început loc. Un curent de orientare modernizatoare câștiga și el teren în comunitățile evreiești din Principate, curent care s-a angajat, prin reprezentanții lui, și în lupta pentru emanciparea populației evreiești, în mișcarea pentru integrarea acesteia în societatea românească.

Inițiatorul curentului modernizator în Principate a fost doctorul Iuliu Barasch (1815-1863), imigrat din Austria, care avea să fie și unul dintre principalii organizatori ai medicinei românești. În interiorul comunității evreiești din București, curentul modernizator a izbutit chiar să determine expulzarea, în 1864, a rabinului Malbim, fruntașul tendinței conservatoare. Această schimbare nu a reprezentat victoria definitivă asupra curentului tradiționalist, ci mai curând o victorie a spiritului ce domnea îndeosebi în rândurile comunității sefarzilor din Capitală. Aici se înregistra o tendință mai sesizabilă spre integrare, tendință ce contrasta cu atitudinea

majorității populației evreiești așezate în Moldova, care conserva încă aproape toate elementele vieții tradiționale.

*

În confruntarea declanșată între spiritul modernizator și spiritul tradiționalist din sânul comunităților evreiești, un rol important l-au jucat nu numai speranțele și dezamăgirile trezite, succesiv, de mersul emancipării. Chiar și interesul sau dezinteresul oficialităților române față de problemele interne ale comunităților au influențat viața comunităților evreiești. Renunțarea la supravegherea de către guvern a organizării interne a comunităților, printr-o decizie din 3 iulie 1864, a afectat negativ atmosfera, căci o mai largă libertate de organizare nu a putut totuși suplini avantajele pe care le oferea o situație legal recunoscută, ca mai înainte. Prin chiar amestecul limitat practicat de statul român, populația evreiască reușise să-și mențină până atunci instituțiile vieții tradiționale. După 1863, însă, ea a căzut pradă unei stări de confuzie, înregistrându-se chiar fenomene de dezagregare, ilustrate de disensiunile și rivalitățile declanșate. Ele erau nutrite de deosebiri în privința țărilor de origine, a condiției sociale și a nivelului cultural.

În aceste împrejurări, efectele aplicării Statutului elaborat în timpul domniei lui Cuza ar fi fost, desigur, adânci și importante. Începutul anului 1866 a surprins, însă, lucrurile într-o fază în care procesul de naturalizare după noua legislație încă nu se declanșase efectiv, iar situația politică nou creată a determinat, foarte curând, o redeschidere a întregii probleme.

Schimbarea petrecută la 1866 a avut, în general, pentru România, urmări dintre cele mai însemnate. Ele și-au avut originea în voința principalelor forțe politice ale țării de a debloca procesul transformărilor politice, pentru a se ajunge cât mai repede la un regim politic normal, în locul domniei personale a principelui Cuza, instaurată în mai 1864.

După ce Cuza a fost forțat să abdice, la 11/23 februarie 1866, au urmat - conform hotărârii Divanurilor ad-hoc din 29 octombrie 1857 -

aducerea prințului străin, în persoana lui Carol de Hohenzollern, apoi elaborarea primei Constituții a României, care înlocuia Statutul lui Al. I. Cuza din 2 mai 1864, Constituție menită să asigure vieții publice românești garanțiile de stabilitate și echilibru a căror lipsă se resimțea permanent după 1862.

Noul regim politic, întemeiat pe Constituția din 1866, a reușit, timp de aproape două decenii, să imprime un curs favorabil continuării modernizării societății românești, fiind primul regim democratic neafectat de precaritate. Consecințele acestui curs au fost cu totul notabile, atât pe plan intern, cât și pe plan extern, unele dintre ele imediat vizibile, altele detectabile doar mai târziu.

Acest regim a imprimat o traiectorie diferită și problemei populației evreiești, punând în lumină atât importanța ei aparte, cât și dificultatea rezolvării ei. De fapt, tocmai în noul cadru politic, chestiunile legate de situația populației evreiești au fost considerate drept o problemă în sine.

Situația s-a prezentat, la început, sub auspicii favorabile unei formule de încetățenire a evreilor mai generoasă chiar decât cea promisă mai înainte, prin legislația lui Cuza.

Motive de speranță dădea și prezența în guvernul Lascăr Catargiu a doi liberali radicali, cunoscuți pentru trecutul lor revoluționar de la 1848, și anume Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti. Totodată, dornici să se asigure, o dată mai mult, că în Constituție nu vor lipsi prevederile prin care să se acorde drepturi politice tuturor locuitorilor României, fără deosebire de origine etnică, reprezentanții populației evreiești nu au ezitat să intervină ei înșiși pe lângă oficialități în acest sens.

Din exterior a intervenit și Alliance Israélite Universelle (Alianța Israelită Universală), organizație care, din 1860, anul creării ei, mai intervenise, de altfel. Promisiunile primite, oficial și neoficial, inclusiv de la Ion C. Brătianu, au avut un ecou pozitiv în toate mediile interesate, fiind înregistrate și de presa occidentală, mai ales, de cea franceză. Cea din urmă semnala,

însă, și faptul că miniștrii liberali întâmpinau în această chestiune și o puternică opoziție din partea unui curent calificat drept „partid reacționar” care „exploatează contra evreilor pasiunile cele mai oarbe și prejudecățile cele mai detestabile” („Le Temps”, 16 iulie 1866).

Un asemenea partid, ca atare, nu exista și era greu de precizat la ce forțe se făcea referire, dar lucrurile păreau a nu fi tocmai simple, cum se crezuse la început, în chestiunea acordării cetățeniei.

Tocmai pentru a preveni influența unei asemenea opoziții, în rândurile căreia se remarcă, totuși, prin vehemența atitudinilor, mai ales numeroșii parlamentari din Moldova, a sosit la București, la începutul lunii iunie 1866, chiar președintele Alianței Israelite Universale, Adolphe Crémieux. Vizita sa a fost un succes, judecând după buna primire ce i-a fost rezervată în cercurile guvernamentale și parlamentare. El a încercat să sensibilizeze aceste cercuri față de ideea emancipării evreilor prin acordarea imediată a cetățeniei, idee pe care o reclama direct de la principiile umanitare afirmate și aplicate în Franța de Revoluția de la 1789; acordarea cetățeniei trebuia, în viziunea sa, să ofere soluția integrării populației evreiești în societatea românească. Principele Carol, care l-a primit și el pe Crémieux, observa că prejudecățile anti-evreiești erau „o rușine” și promitea că „emanciparea completă a evreilor va găsi în mine sprijinitorul cel mai activ și devotat”.

În același timp, însă, curentul ostil emancipării, condus tot de doi foști lideri ai Revoluției de la 1848, Cezar Bolliac și Ion Heliade Rădulescu, vedea în această emancipare „sacrificarea statului și a viitorului lui pentru un holocaust”.

În această atmosferă, articolul 6 al proiectului de Constituție prezentat parlamentului de către guvern concepea emanciparea evreilor în următorii termeni: „calitatea de român se câștigă, se păstrează și se pierde conform regulilor statornicite prin legile civile. Religia nu poate fi un obstacol în dobândirea calității de cetățean”.

Formularea era, desigur, generală, dar favorabilă.

La 16/28 iunie 1866, discutând proiectul guvernamental, comisia pentru redactarea Constituției a păstrat formularea referitoare la religie, dar a adăugat că „în ce-i privește pe evreii stabiliți mai demult în România, o lege specială va reglementa accesul lor treptat la naturalizare”. Față de promisiunea implicită a unei emancipări în bloc, cuprinsă în proiectul guvernamental, formularea comisiei prevedea doar naturalizarea treptată, printr-o lege specială viitoare, doar a celor care avuseseră indigenat, cărora li se retrăgea astfel naturalizarea acordată anterior de Cuza prin legislația curentă.

Chiar și această formulare făcută de comisia de redactare avea să fie moderată în raport cu tonul ce a dominat discutarea articolului 6 în plenul parlamentului, la 18/30 iunie 1866. Sub presiunea unei manifestații în jurul clădirii parlamentului, dezbaterile au trebuit să fie întrerupte, iar Ion C. Brătianu a anunțat că guvernul intenționa să retragă cu totul articolul privitor la evrei. Cauzele acestei răsturnări a situației, în ultimul moment, nu sunt tocmai clare. Brătianu a urmărit, poate, să liniștească lucrurile și să-și atragă sprijinul deputaților din Moldova sau să lipsească astfel de sprijin mișcarea separatistă care tocmai agita unele spirite la Iași. Cert este că el a declarat, pe un ton ferm, că nu dorea „să dea țara evreilor” și nici să le acorde acestora drepturi care ar fi putut leza în vreun fel interesele României.

Schimbarea de optică a guvernului a fost, de asemenea, percepută ca o încurajare dată elementelor ostile, ceea ce a transformat demonstrația de la parlament în violențe de stradă împotriva evreilor, încheiate cu devastarea fundațiilor Templului Coral din București, în aceeași seară. La reluarea dezbaterilor, la 21 iunie/3 iulie, parlamentul a adoptat, într-o atmosferă furtunoasă, un articol special privitor la evrei, articolul 7 al Constituției, care prevedea că „doar străinii de rit creștin pot obține calitatea de român”.

Devenit ulterior faimos prin această prevedere

și prin controversele pe care avea să le nască, articolul 7 reprezenta, practic, abandonarea totală a ideii emancipării treplate a evreilor. Se revenea, de fapt, la formula Regulamentelor Organice din 1830, care-i elimina de la dreptul de a dobândi cetățenia pe toți necreștinii, indigeni sau nu, **ipso facto** pe toți evreii; ambelor categorii li se rezerva statutul de străini. În raport cu această situație, calea asimilării părea lipsită de perspective, nedorită nici de legiuitor, care se arătase intolerant atunci când, prin glasul lui Ion C. Brătianu, se declarase preocupat chiar de eventuala expulzare a unei anumite părți a populației evreiești. Acesta subliniase, cu o zi înaintea adoptării articolului 7, în parlament, că „dacă se ridică astăzi chestiunea evreilor, cauza nu este religia lor; este înviazarea evreilor proletari, care a devenit o plagă pentru țara noastră”. Apreciind că situația era, sub raport demografic și economic, primejdioasă, Brătianu afirmase că singura soluție erau „măsurile administrative”. Era evident vizată populația evreiască mai săracă, venită mai recent, însă limitele acestei toleranțe puteau fi prevăzute, ca și mijloacele de aplicare a măsurilor sugerate, trezind astfel îngrijorarea întregii populații evreiești, șocată, de altfel, de schimbarea intervenită prin abandonarea tuturor promisiunilor de împământenire. Viitorul ei devenise cât se poate de nesigur.

În acest context, la 6 septembrie 1866, din inițiativa lui Ion Ghica, guvernul a luat pentru prima oară măsura expulzării evreilor considerați vinovați de vagabondaj. În 1867, devenit succesorul lui I. Ghica la Ministerul de Interne, Ion C. Brătianu a cerut prefectilor, mai ales celor din județele Moldovei, prin mai multe circulare, în lunile aprilie-mai, să ia măsuri mai energice contra evreilor vagabonzi, care nu mai aveau dreptul de a locui în comunele rurale, de a deține cârciumi la sate și de a arenda pământ. Stabilirea delictului de vagabondaj, mai ales la sate, dar și la orașe, viza îndeosebi protejarea de practici economice „dăunătoare” întregii clase țărănești și atrăgea după sine măsuri ce trebuiau aplicate „în toată rigoarea lor”.

Transpunerea în fapt a acestor circulare, care ar fi urmat să conducă la expulzări masive, după o perioadă în care oficial populația evreiască nu întâmpinase opreliști deosebite, echivala cu o veritabilă ofensivă împotriva acestei populații. Ea a produs repede o situație dramatică, în care s-au vădit atât limitele „toleranței” noii politici, cât și limitele mijloacelor guvernului de a acționa în această direcție.

Cum remarca și secretarul consulatului francez din Iași, exista, „din nefericire, un mare număr de evrei veniți din Galiția și Rusia”, care „nu aveau nici un mijloc de ocupație sesizabil”, dar încercarea de a se debarasa de aceștia se făcea în mod brusc și cu violarea legilor. Arestările operate erau ostenative, fără o sentință judecătorească „și încă din primele zile agenții subalterni s-au pus pe vânt evrei. Celulele prefecturii și ale comisariatelor de poliție s-au umplut imediat și s-au luat măsuri [...] ca să se rețină doar indivizii care nu-și mai puteau cumpăra libertatea”.

Această stare de lucruri, atestată mai ales pentru județele Moldovei, cum comenta același observator, s-a soldat cu o reanimare a „urii contra israeliților”. Se cerea expulzarea tuturor evreilor, care erau cu toții pradă unei „teribile panici”. Situația creată evolua la marginea legalității și exista, evident, primejdia ca guvernul să o scape de sub control.

Nemulțumirea față de această situație a început să apară, de altfel, și din partea unor personalități politice, cea mai mare parte chiar moșieri moldoveni. Dar o reacție cu mult mai virulentă s-a înregistrat în străinătate. Cercurile politice și diplomatice din Franța și Anglia, în primul rând, ca și presa franceză, engleză, belgiană, italiană, care se sesizaseră de adoptarea articolului 7 al Constituției și de consecințele lui, au început să urmărească foarte atent evoluția problemei evreiești din România, care era, astfel, internaționalizată.

Aproape fără excepție, reacțiile au fost, din aceste direcții, de aspră condamnare a „actelor de barbarie și intoleranță” ale guvernului din

București, solicitându-se energice proteste diplomatice. Intervențiile lui A. Crémieux în numele Alianței Israelite Universale, dar și ale altor fruntași evrei din țările occidentale, demersuri făcute în public, dar și în culisele politicii franceze și engleze îndeosebi, chiar și pe lângă împăratul Napoleon al III-lea, s-au multiplicat. Ele încercau să determine oprirea ultimelor abuzuri stârnite de circularele ministrului de interne și chiar să obțină demiterea, prin presiuni, a guvernului Brătianu, făcut responsabil de întreagă această evoluție.

Când, la 2/14 iulie 1867, într-un incident petrecut la Galați în legătură cu expulzarea a zece evrei, doi dintre ei au fost înecați, protestul marilor puteri a fost colectiv, reunind consulii Franței, Angliei, Austriei, Italiei și Rusiei. Incidentul a produs un nou val de critici la adresa României în presa occidentală, iar Alianța Israelită Universală a intervenit direct pe lângă principele Carol, prin secretarul său, avocatul francez Émile Picot. Acesta s-a deplasat, în iulie 1867, la Paris, într-o misiune care a contribuit mult, până la urmă, la formarea convingerii principelui Carol că menținerea guvernului condus de Ion C. Brătianu nu mai era posibilă. Mai ales în fața presiunilor externe legate de măsurile luate prin circularele din lunile aprilie-mai 1867, acesta a demisionat, la 16 august 1867, împrejurări care la rândul lor au dat naștere în România acelei impresii, greu de șters, că evreii acționau împotriva intereselor statului român, determinând intervenții străine în treburile interne ale României. Cristalizarea acestei convingeri, devenită ea însăși, cu vremea, un argument împotriva acordării cetățeniei populației evreiești, a adăugat un plus de vehemență reacțiilor antievreiești. Această evoluție survenea și pe fondul unor stări de spirit și așa suficient de iritate de multele obstacole și dificultăți pe care le întâmpina România, pe plan extern, confruntată fiind cu interesele potrivnice ale unor puteri.

În realitate, deși această acțiune a forurilor evreiești din străinătate în favoarea coreligionarilor lor din România era de înțeles, ea se

transformase, după 1866, într-o reacție reflexă, aproape, la vestea incidentelor mai mici sau mai mari care însoțiseră politica guvernului Brătianu. Era, de asemenea, la fel de evident că această acțiune, deși insistentă, nu avea mijloacele și puterea care să-i permită o răsturnare a noii situații create populației evreiești din România prin articolul 7 al Constituției din 1866. Doar amploarea surprinzătoare a unor incidente, în care lucrurile scăpau de sub controlul oficialităților române, soldându-se cu agresiuni de tot felul, a determinat de fapt intervențiile la guvernele marilor puteri.

Șansele de reușită ale intervențiilor evreiești din exterior erau, practic, condiționate de combinația conjuncturală a intereselor marilor puteri privind România și zona Europei de sud-est, interese mult mai ample, prin încrucișarea cărora guvernele din București dobândeau un spațiu de manevră cu mult mai mare.

Așa se face că, în august 1867, Adolphe Crémieux și Alianța Israelită Universală au hotărât să abandoneze sprijinirea ideii unei emancipări complete a evreilor din România, reluând intervențiile pe lângă cancelariile marilor puteri doar atunci când s-a constatat că noul guvern, condus de Ștefan Golescu, continua și el politica anterioară, adoptând alte măsuri antievreiești, urmate de alte incidente. La intervențiile din exterior, autoritățile românești răspundeau uneori invocând necesitatea măsurilor de „igienă” socială sau luând măsuri de aplanare, alteori negând, însă, în pofida adevărului, faptele sau declarând că „situația actuală a israeliților din România este complet satisfăcătoare”.

Pe linia încercărilor de influențare directă a autorităților române s-a înscris, începând cu 22 august 1867, și scurta vizită întreprinsă la București de Sir Moses Montefiore, nume cunoscut în lumea politică britanică. Primit ca un venerabil reprezentant al parlamentului din Londra, Montefiore a obținut și asigurările personale ale principelui Carol, cum că acesta avea să vegheze „la protecția israeliților, ca și a tuturor celorlalți români”.

Măsurile adoptate în 1867 împotriva populației evreiești generau frecvente abuzuri, chiar unele violențe anti-evreiești, ceea ce ar fi obligat oficialitățile să ofere explicații. Totuși măsurile ostile continuă să se deruleze, cu intermitențe, practic până în 1874.

Procesul a fost impulsivat, în 1868, de încercarea facțiunii liberale și independente a deputaților moldoveni din parlament de a obține chiar aprobarea unui proiect de lege pentru regularizarea situației evreilor din România, care propunea scoaterea lor și în afara dreptului comun, interzicerea de a locui în orașe, de a exercita activități comerciale și industriale. Protestele ale evreilor din țară și presiunile externe au stopat, însă, acest proiect. În 1869, măsurile luate de Mihail Kogălniceanu, ca ministru de interne, vizând prin circularele sale, pe un plan mai larg, reglementarea relațiilor în sfera activităților economice rurale, au stârnit, de asemenea, intervenții diplomatice, care au avut în vedere unul dintre obiectivele acestor măsuri și anume completa eliminare a evreilor de la sate.

În 1872, izbucnirea unor incidente anti-evreiești la Ismail, Cahul și Vâlcov și modul părtinitor în care autoritățile au înțeles să aplice legile au produs protestul colectiv al consulilor generali ai Angliei, Franței, Germaniei, Austro-Ungariei și Greciei. Lor li s-a adăugat și consulul S.U.A. la Galați, expresie a interesului incipient pe care-l arătau problemei evreilor din România atât unele organizații evreiești de peste ocean, cât și guvernul de la Washington.

Același interes a motivat și numirea de către guvernul american, în 1870, drept consul al său la București, a lui Benjamin Franklin Peixotto, ziarist și fost președinte al ordinului masonic evreiesc independent „B'nai Brith”. Neobișnuita misiune a acestui consul, ce avea să dureze până în 1875, a urmărit să contribuie la îmbunătățirea situației evreilor din România, iar urmările pentru viața comunităților evreiești au fost, în multe privințe, remarcabile. Peixotto și-a conceput astfel misiunea, încât să „revoluționeze viața socială și religioasă” a evreilor din România, mai ales prin

crearea de școli și încurajarea educației, „liberalizând gândirea și speranțele” în perspectiva viitorului mai curând decât a prezentului. În emanciparea intelectuală și abandonarea unor forme conservatoare, Peixotto vedea o cale spre salvarea poporului evreu, cum scria el însuși, încă din 1870. Guvernul român nu s-a opus activității sale, iar sprijinul moral, material și inițiativa lui Peixotto au dat roade destul de repede. El a propovăduit un spirit mai activ, de renunțare la atitudinea pasivă, la resemnare, a intervenit frecvent pe lângă autoritățile române, a cultivat ideile raționaliste și ale luptei pentru drepturi politice, a încurajat crearea organizației „Zion”, care, prin numeroasele ei filiale, venea în sprijinul evreilor ce aveau nevoie de ajutor. Peixotto a fost și autorul planului pentru extinderea învățământului profesional, care a contribuit substanțial la îmbunătățirea situației economice a evreilor din România. Tot el a fost și autorul unui alt plan, privind emigrarea în masă a evreilor către Statele Unite. Planul emigrării a fost agreat în țară și de unii români, care vedeau în el o alternativă la măsurile ultimelor guverne ce stârniseră atât proteste din exterior, cât și incidente în interior, demonstrând că ele nu făcuseră decât să înrăutățească situația, devenită dramatică.

Ideea unei asemenea emigrări a produs, însă, un ecou nefavorabil în rândurile fruntașilor populației evreiești din România, care i s-au opus. La prima conferință internațională a liderilor populațiilor evreiești din țările europene, ținută la Bruxelles, în zilele de 29 și 30 octombrie 1872, planul emigrării spre America a fost vehement combătut, în numele puternicului sentiment de atașament al evreilor din România pentru țara în care trăiau. Acest sentiment se împletea, însă, mai ales la generația evreilor influențați de ideile cultivate de Peixotto, cu un mai puternic sentiment național evreiesc, situație care consolida, în parte, orientarea activă către obținerea de drepturi politice și încetățenirea în România. Aceasta era și linia susținută de Alianța Israelită Universală, condusă de A. Crémieux, care a rămas principala

organizație evreiască din străinătate angajată în sprijinirea evreilor din România, inclusiv pe calea protestelor adresate direct oficialităților românești sau a intervențiilor pe lângă cancelariile străine. De altfel, după Congresul de la Bruxelles, din 1872, în general sprijinul acordat de organizațiile evreiești din străinătate a devenit și mai activ, reluându-se ideea susținerii emancipării politice a coreligionarilor din România.

Odată cu declinul puterii Franței pe continent și cu ascensiunea Germaniei, după 1871, în intervențiile diplomatice legate de problemele evreilor a început să se simtă și crescândă influența a Berlinului. Guvernele României, care respingeau sistematic protestele marilor puteri, pe baza faptului că invocatul tratat de la Paris, din 1856, nu mai putea constitui o sursă de drept pentru aceste intervenții în treburile interne ale țării, a profitat și el de noua conjunctură internațională, încercând să provoace o scindare a frontului marilor puteri.

O serie de prevederi incluse în convenția comercială semnată, la 10/22 iunie 1875, cu Austro-Ungaria au echivalat, în acest sens, cu o recunoaștere de către Viena a politicii României în problema evreiască. Aceeași semnificație o avea, în parte, și încheierea, la 15/27 martie 1876, a unei convenții de comerț și navigație cu Rusia, care, deși intervenea uneori în favoarea evreilor din România, ducea ea însăși o politică antievreiască, răspunzătoare, de altfel, de emigrația spre România. Anglia, Franța și Italia au refuzat, însă, să încheie asemenea convenții, care, consolidând autonomia statului român pe plan internațional, permiteau, însă, implicit acestuia și o mai mare libertate de acțiune - ce se dovedea nedreaptă prin consecințele ei - în problema evreiască. Ca urmare a acestor evoluții în aplicarea articolului 7 al Constituției din 1866, în ajunul războiului ce avea să aducă independența României, au apărut situații și tendințe notabile, preluate drept componente ale procesului istoric ulterior.

În cadrul noului statut, măsurile administrative antievreiești, luate în mai multe

rânduri și aplicate intermitent, conduseseră la o restrângere a drepturilor și acțiunii economice a populației evreiești, mai ales în zonele rurale. Scăzuse, de asemenea, numărul locuitorilor evrei la sate, dar, oricum, ponderea acestora în ansamblul populației rurale era, de la bun început, redusă. După date din 1859-1860, în Moldova, la o populație rurală de 1 037 353 de locuitori, doar 14 273 (1,4%) fuseseră evrei, în timp ce în Muntenia locuiau la sate doar 96 de evrei. Orășeni prin excelență, evreii alcătuiau în Moldova un procent important: 50% în orașelele mici (22 061 dintr-un total de 48 841) și 29,7% în orașele mai mari (43 681 din 147 192). Aceste procente crescuseră un deceniu mai târziu, iar pe ansamblul țării, față de cei peste 130 000 de evrei, reprezentând 3% din populația țării, în 1878 datele oficiale consemnau, pentru întreaga Românie, un număr de 218 304 evrei. Populația evreiască se dovedea legată, prin ocupația și activitățile ei economice, de societatea românească, deși trăia, în raport cu aceasta, într-o izolare socială și politică evidentă. În parte, procesul era și rezultatul noului statut juridic, astfel că doar un număr foarte restrâns de evrei comercianți și bancheri s-au putut asimila, în vreme ce majoritatea populației evreiești, formată din oameni de cele mai diverse îndeletniciri, era confruntată cu condițiile izolării, inclusiv culturale. Această populație contribuia vizibil, însă, la armonizarea raporturilor de producție și de schimb din economia țării, în vreme ce începea să se facă simțită și prezența unei active, dar încă foarte subțiri, pături de intelectuali și liber profesioniști evrei. În pofida măsurilor cu obiective declarat economice - luate de guvernele liberale ale perioadei - și a pozițiilor legale și economice pierdute, pe ansamblu însemnătatea populației evreiești, ca factor economic, nu scăzuse.

Devenită de interes public, abordată în presă, în viața politică, în parlament, chestiunea evreiască stârnise, în același timp, pasiuni puternice. Ele nu se manifestaseră în mediul rural, unde trăia majoritatea covârșitoare a populației țării, dar în mediul urban, mai ales în

orașele Moldovei și în București, au generat și incidente violente, de genul celor semnalate anterior. Guvernele vremii au contestat uneori producerea lor sau au încercat să le minimalizeze amploarea, în vreme ce protestele venite din exterior ajungeau să le dea adesea proporții exagerate. Rămânea, însă, un fapt: asemenea incidente stimulau și întrețineau resentimente motivate de o largă gamă de argumente, combinând vechi prejudecăți religioase, unele dintre cele mai șocante (imputări de omor ritual, de otrăvire de către evrei a apei creștinilor etc.), cu acuze de concurență economică neloială. Imaginea negativă, creată artificial, a evreului prezentat ca o primejdie și „o plagă” pentru țară menținea în acest mediu, care furniza și elementele turbulente, o stare de spirit nefavorabilă populației evreiești. În raport cu această stare de spirit, măsurile antievreiești luate de oficialități apăreau nu o dată ca moderate, insuficiente chiar, ceea ce oferea pretextul unor acțiuni pe cont propriu, în afara legilor.

Frecvent invocată în presă, în viața politică și în parlament, problema evreiască și-a găsit combatanți notorii, cu o anume influență în rândurile burgheziei orășenești, mai ales din Moldova. Numele lui Nicolae Ionescu și facțiunea liberală și independentă a deputaților moldoveni pe care o conducea erau binecunoscute în epocă pentru virulența cu care-și făceau capital politic în această problemă. Specularea în scopuri politice a unor evoluții demografice, economice și sociale generate de inserția populației evreiești în mediul românesc ar fi putut fi, desigur, greu de evitat. În regimul unei democrații restrânse, de genul celei asigurate prin sistemul electoral practicat în România după 1866, efectele unui asemenea fenomen inevitabil nu pătrundeau în masă, dar sensibilizau ușor scena îngustă a vieții politice. Pe această scenă, de altfel, nu toate forțele reprezentând clasa de mijloc românească, aflată în curs de afirmare, se simțeau la fel de amenințate ca burghezia orășenească din Moldova, iar moșierimea, inclusiv cea din Moldova, găsea chiar utilă intereselor ei prezența populației

evreiești și nu agreea ideea violențelor și exceselor antievreiești.

În mediul politic răzbăteau, de asemenea, argumentele unor personalități marcante ale lumii științifice și culturale a țării. Nu treceau, astfel, neobservate nume ca acelea ale lui Vasile Alecsandri, C. Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, care, de la observații născute din îngrijorarea pentru starea de înapoiere economică a României, de la teama față de o prezență prea numeroasă a străinilor din țară, din preocuparea pentru asigurarea independenței economice a țării pe calea protecționismului, ajungeau să formuleze și remarci cu privire la existența populației evreiești. Acuzată de lipsa dorinței de asimilare, aceasta era considerată, într-un context de motivații defensive, o primejdie economică și chiar națională pentru viitorul României.

În aceeași perioadă, viața comunitară a populației evreiești evidenția în mod paradoxal - tocmai datorită relativului dezintețes al statului român pentru soarta ei, ca urmare a noului statut - un proces de dezintegrare a structurilor tradiționale de organizare, pe a căror rigiditate se sprijinise - în parte - și izolarea ei. În diversitatea de tradiții religioase și culturale ce caracteriza masa populației evreiești, această nouă situație a încurajat pătrunderea unor curente spirituale modernizatoare, paralel cu opoziția și retransarea tendințelor conservatoare ale partidei ortodoxe, hasidice. Prima dintre tendințe a stimulat, după 1866, crearea unor școli israelite, printre materiile cărora figurau - pe lângă idiș - limba română și istoria României. Opoziția spiritului hasidic, dar și dificultățile existente în încadrarea în învățământul de stat românesc impuseseră crearea acestor școli; însă, cu timpul, a început să crească numărul elevilor evrei ce s-au putut înscrie în școlile de stat.

Sub raportul vieții comunitare, influența acțiunii desfășurate de consulul american Benjamin Peixotto s-a manifestat, o vreme, ca un însemnat factor de coeziune. Organizarea de școli, îmbunătățirea pregătirii școlare prin activități practice, activitatea Societății „Înfrățirea

Zion“ la București și a districtelor ei în țară, în timpul cât acestea au funcționat, între 1872 și 1878, au demonstrat concludent existența acestei influențe. Dar, în ansamblu, viața evreiască comunitară nu a depășit criza de organizare prin care trecea de mult timp. De altfel, nici statul român nu era interesat într-o schimbare, deoarece vedea în unitatea vieții comunitare un obstacol serios în calea unei asimilări a populației evreiești.

O evoluție semnificativă în viața publică a populației evreiești a constituit-o - în anii 1866-1877 - și dezvoltarea presei evreiești, cu apariții în limbile germană și franceză, dar tot mai frecvent și în românește (vezi capitolul Presa).

Pe plan extern, efectele internaționalizării problemei evreiești nu erau, cum s-a putut remarca, deloc neglijabile. Întreaga chestiune atrăsese atenția asupra României, mai ales prin ecourile critice și defavorabile întreținute de presa străină. Dar mult mai multă greutate aveau intervențiile și protestele diplomatice pe această temă. Generate mai mult sau mai puțin de un interes real pentru soarta populației evreiești, numeroasele demersuri de acest fel înregistrate după 1866 luau, desigur, caracterul unor ingerințe soldate, uneori, chiar cu înlăturarea guvernului în exercițiu, cum s-a întâmplat în 1868, producând frustrare în cercurile politice românești și, până la urmă, prea puține motive de mulțumire pentru populația evreiască. Diplomația românească, obligată să adopte o poziție defensivă în fața acestor proteste, a găsit căi și mijloace să le evite efectele colaterale negative, mai cu seamă în măsura în care ele ofereau pârgii de presiune unor puteri vecine ostile. Dar influența lor nu era, prin aceasta, anulată.

Izbucnirea, în 1875, a unei noi crize balcanice și ocazia ce se ivea astfel pentru România de a face un pas înainte în consolidarea statutului ei internațional aveau să pună, de altfel, în lumină, din nou, tocmai din această perspectivă, potențialul politic important asociat problemei populației evreiești. La început, desfășurarea evenimentelor din Balcani a reînviat interesul și chiar temerile din exterior pentru situația evreilor,

dat fiind contextul foarte nesigur. Guvernele marilor puteri întrevădeau din nou ocazia de a influența o nouă reglementare a acestei situații. În țară, populația evreiască a înțeles, firește, că evoluția evenimentelor nu putea să rămână fără impact asupra situației ei.

Încă din 1876, s-a făcut simțită prezența unui curent menit să sensibilizeze populația evreiască față de ideile emancipării sale și participării la efortul patriotic. În 1877, în întreaga țară s-au creat comitete evreiești, s-au lansat chemări care, asemeni *Apelului femeilor israelite din Capitală*, îndemneau la sprijinirea materială a campaniei militare, în folosul răniților, „în această frumoasă luptă pentru viitorul patriei“. Se cerea înrolarea evreilor ca voluntari în armata română, strângerea de ajutoare, căci, cum se adresa coreligionarilor lui Comitetul Central al Evreilor din București, de pildă, „patria noastră are nevoie de ajutorul tuturor copiilor ei, orice diferență și divergență dispăre în fața acestei necesități. Fiți fii buni!“.

În timpul campaniei din 1877-1878, au fost înrolați în armata română 883 de soldați evrei, unii dintre ei fiind decorați pentru merite ostășești. La Grivița s-a distins prin bravură subofițerul evreu Mauriciu Brociner.

În țară, comunitățile și societățile evreiești au contribuit la efortul de război, au organizat ambulanțe și au sprijinit spitale, iar bănci evreiești și-au înscris contribuția financiară. Directorii băncilor „Michel Daniel și fiii“, din Iași și „Hillel Manoach“, din București au fost decorați cu „Steaua României“. Aceste dovezi de devotament și solidaritate patriotică constituiau o mărturie clară a speranțelor pe care populația evreiască din România și le punea într-o schimbare a statutului său.

În așteptarea unei astfel de schimbări, începuseră, de fapt, a se înregistra contacte, declarații sau chiar unele promisiuni încă înainte de terminarea ostilităților, anticipând desfășurarea viitoarei conferințe de pace, care, în final, trebuia să confere Balcanilor, în ansamblu, o nouă configurație, în sensul noilor realități politico-militare.

Încă din iulie 1877, Mihail Kogălniceanu promisese reprezentanților Alianței Israelite din Austro-Ungaria că în România evreii aveau să fie emancipați. Dar nici după încetarea ostilităților, guvernul român nu acționase încă în nici un fel în acest sens, și, indiferent de motive, atitudinea în cauză a întărit convingerea mai veche a organizațiilor evreiești din străinătate că „soarta coreligionarilor noștri din România nu se va ameliora niciodată, dacă acest lucru nu se va face prin forța majoră a voinței europene“. Autorul acestor rânduri, Gerson de Bleichröder, bancher și consilier al cancelarului Bismarck, avea să-și propună, încă din februarie 1877, să obțină promisiunea fermă din partea guvernului de la Berlin că, în cadrul viitoarelor negocieri de pace, Germania își va folosi toată influența spre a impune emanciparea tuturor evreilor din Balcani - din Serbia, România și Bulgaria - ca una din condițiile cu care să se garanteze noul statut al acestora de state independente. Deoarece era convins că „de acum înainte interesul Europei cere egalitatea înaintea legii pentru toate confesiunile“ din spațiul fostului Imperiu Otoman, Bleichröder a reușit să determine organizarea unei campanii pe care organizații ale evreilor din Germania, Franța, Anglia, Austro-Ungaria și chiar Statele Unite, declanșând-o neîntârziat, să o ducă cu toată vigoarea, cerând „egalitatea în drepturi, în numele umanității, în numele pacificării Orientului, pentru toate religiile“. Această campanie, angajată în presă, prin memorii și petiții către guvernele marilor puteri, de Alianța Israelită Universală, Anglo-Jewish Association, Israelitische Allianz din Viena, Comitetul Român din Berlin, The Board of Delegates of American Israelites, reușise chiar, înainte de convocarea Congresului de pace de la Berlin, să obțină asigurări ferme de sprijin în favoarea emancipării evreilor din România, Serbia și Bulgaria, mai cu seamă din partea tot mai influentului cancelar Bismarck, figură dominantă a viitorului congres. Asigurări se primiseră și din partea guvernelor Franței, Austro-Ungariei, Angliei și chiar a celui american.

O parte, cel puțin, a frunțașilor evrei din România considera, însă, că aceste presiuni externe puteau face mai mult rău, într-o problemă care ținea de situația internă a țării. Dar alegerea variantei intervențiilor la Congresul de pace a avut câștig de cauză. Ca urmare, la întrunirea Congresului, în iunie 1878, la Berlin, seria acestor intervenții pe lângă toți principalii delegați, pentru a nu fi neglijată problema evreilor din Balcani, a fost reluată, iar la una dintre primele lui întrevederi cu cancelarul Bismarck, Ion C. Brătianu, întrebat de intențiile sale, a declarat că pregătea un proiect de lege pentru emanciparea evreilor pământeni. Evreii străini aveau să obțină o naturalizare pe cale individuală.

În cursul deliberărilor Congresului, plenipotențiarilor marilor puteri, cu excepția Rusiei, au impus cu insistență recunoașterea independenței Serbiei, cu condiția recunoașterii libertății religioase. Rusia, care luptase, în cazul Serbiei, împotriva impunerii unei libertăți religioase absolute, ce urma să implice drepturi politice și civile egale pentru evrei, n-a mai insistat în același sens și la discutarea cazului României, pe fondul tensiunii pe care ea însăși o crease prin răpirea Basarabiei de Sud. În aceste condiții, la 29 iunie, Congresul de pace a adoptat o formulă care, recunoscând independența României, o condiționa ca și pe aceea a Serbiei. Se observa că, în definitiv, România nu putea respinge, pentru noul său teritoriu, ce includea și Dobrogea, un principiu pe care Turcia îl aplicase până atunci supușilor ei. De asemenea, se invoca faptul că România, cerând „să intre în marea familie europeană, trebuie să accepte poverile și chiar neplăcerile situației ale cărei avantaje le reclamă și că nu se va mai ivi prea curând o ocazie atât de solemnă și decisivă de a afirma noile principii care fac onoarea și forța națiunilor civilizate“.

S-a ajuns astfel la includerea, în textul tratatului de pace relativ la România, a articolului 44, cu conținutul: „În România, deosebirea de credințe religioase și confesiuni nu va putea fi utilizată împotriva nimănui ca un

motiv de excludere sau imposibilitate în ceea ce privește folosirea de drepturile civile și politice, admiterea în servicii publice, funcții și onoruri sau exercitarea diferitelor meserii și profesii în indiferent ce localitate.

Libertatea și practicile exterioare ale tuturor cultelor sunt asigurate tuturor supușilor statului român, ca și celor străini și nici o opreliște nu se va aduce organizării ierarhice a diferitelor comunități sau raporturilor lor cu conducătorii lor spirituali“.

O încercare de a introduce în articolul 44 precizarea că evreii vor dobândi naționalitatea română a eșuat, în fața refuzului lui Bismarck, iar formularea inițială, pentru care cei mai insistenți fuseseră reprezentanții Franței, a rămas neschimbată în textul final al tratatului. Ea obliga doar în termeni generali la o eliminare a distincției religioase în acordarea de drepturi politice și civile, ceea ce, implicit, se putea referi și la populația evreiască. Articolul 44 al Tratatului de la Berlin, semnat la 1/13 iulie 1878, nu prevedea, însă, în mod expres, obligația de a acorda cetățenie, ci doar, la alineatul 2, libertăți religioase pentru străinii care locuiau în România, ceea ce pune sub semnul întrebării obligația implicită ce decurgea, din alineatul 1, în legătură cu situația evreilor.

La început, guvernul român a încercat să obțină recunoașterea independenței țării imediat și înainte de a se pronunța asupra aplicării articolului 44 din tratat. Doar Rusia și Austro-Ungaria au acceptat, însă, să recunoască, în octombrie 1878, independența României, în vreme ce celelalte puteri semnatare ale tratatului de pace au promis recunoașterea abia după modificarea articolului 7 al Constituției din 1866, în lumina prevederilor tratatului de pace.

În acest context, sentimentul că marile puteri încercau să forțeze mâna României, impunându-i condiții în schimbul recunoașterii independenței, a favorizat atitudinile mai vechi, ostile emancipării populației evreiești, iar în privința modificării articolului 7, opinia aproape generală a înclinat spre soluția unei naturalizări

individuale. Procedura de modificare, declanșată în noiembrie 1878, a durat până în 1879, cu tergiversări și dezbateri aprinse în parlament în jurul mai multor proiecte și variante, dar tonul adoptat de cea mai semnificativă parte a presei românești, ca și de cele mai multe și însemnate personalități ale scenei politice din țară indica, cu foarte puține excepții, precum cea a conservatorului P. P. Carp, că exista un acord pe fondul problemei în ceea ce privește respingerea încetățenirii în masă a evreilor. Ea era combătută ca o primejdie, în primul rând, pentru viitorul economic al României, în vreme ce formula naturalizării individuale oferea tuturor tendințelor ce se manifestau terenul unui compromis, inclusiv cu prevederile articolului 44 din Tratatul de la Berlin. Naturalizarea individuală era preferată ca soluție care părea să asigure un control asupra procesului asimilării populației evreiești, ce ar fi căpătat un caracter selectiv, de asimilare în timp.

A fost respinsă, în aceste împrejurări, petiția adresată Camerelor, în numele populației evreiești, în mai 1879, pentru revizuirea Constituției, act prin care se cerea încetățenirea, cel puțin, a evreilor indigeni, încurajându-se, totodată, cererile individuale de încetățenire.

Articolul 7, revizuit, al Constituției a fost adoptat, în final, în Cameră, la 7/19 octombrie 1879, cu 133 de voturi pentru și 9 contra, iar în Senat, la 11/23 octombrie, cu 56 de voturi pentru și 2 contra. Promulgat două zile mai târziu, el prevedea că: „Deosebirea de credințe religioase și confesiuni nu va constitui în nici un fel în România un obstacol pentru dobândirea de drepturi civile și politice și în exercitarea lor.

1. Străinul, indiferent de religia sa, dacă se bucură sau nu de o protecție străină, va putea obține naturalizarea în următoarele condiții:

a) va adresa guvernului petiția de naturalizare prin care își va face cunoscut capitalul pe care-l posedă, profesiunea sau meseria pe care o exercită și voința sa de a-și stabili domiciliul în România;

b) ca urmare a acestei cereri, el va trebui să locuiască în țară timp de zece ani și să dovedească prin acțiunile sale că este util țării.

2. Vor fi exceptați de la acest stagiou:

a) cei care vor introduce în țară industrii, invenții utile sau care vor poseda talente deosebite; cei care vor întemeia mari case de comerț sau industrie;

b) cei care, născuți sau educați în țară, nu s-au bucurat niciodată de protecție străină;

c) cei care au servit sub drapel în timpul războiului de independență, care vor putea fi naturalizați, de o manieră colectivă, la propunerea guvernului, printr-o singură lege și fără altă formalitate.

3. Naturalizarea nu poate fi acordată decât printr-o lege și individual.

4. O lege specială va stabili modul în care străinii își vor putea stabili domiciliul în România.

5. Românii (prin naștere sau naturalizați) sunt singurii care pot dobândi imobile rurale în România. Drepturile deja dobândite vor fi respectate. Convențiile internaționale deja existente rămân în vigoare cu toate clauzele lor și până la expirarea duratei lor¹⁴.

Articolul 7 revizuit permitea, astfel, o posibilitate de încetățenire prin naturalizare individuală, ceea ce nu se putea în nici un fel face prin vechiul articol. Noua formulare avea, însă, la bază aceeași distincție anterioară, după care evreeii constituiau o populație străină, la care acum se adăuga, cum specifică paragraful 1, o încadrare a populației evreiești la categoria străini fără protecție. Această precizare echivala, pentru toți accia care nu reușeau, în timp, să obțină naturalizarea individuală, cu o importanță schimbare de statut, ei fiind considerați străini fără țară care locuiau, totuși, în România. Cea mai mare parte a populației evreiești cădea în această categorie, așezată, prin modificarea articolului 7, într-o situație mai nesigură decât aceea a străinilor supuși ai altor state, al căror statut era precizat.

Noua formulare a articolului 7 al Constituției nu a fost socotită, de altfel, satisfăcătoare de către guvernele marilor puteri. Înainte de a proceda la recunoașterea independenței, Guvernului României i s-a cerut, în consecință, să-l completeze

cu o declarație oficială, care să stabilească o clarificare expresă a legăturii dintre articolul 7 modificat al Constituției și prevederile articolului 44 al Tratatului de la Berlin. Această declarație s-a dat - și ea preciza că articolul 7, în noua lui formă, sancționa principiul înscris în articolul 44 al tratatului de pace, că el a deschis israeliților accesul la dreptul la cetățenie, abrogând toate legile contrare principiului respectiv, pe care statul român se angaja să-l aplice „sincer și loial”. Statul român declara că urmarea, în consecință, „o asimilare din ce în ce mai completă a israeliților”, iar în așteptarea acestei situații „toți israeliții rezidenți în țară vor avea, din punct de vedere al dreptului privat, o poziție juridică asigurată, fără a se teme că vor fi supuși la măsuri administrative arbitrare sau la legi excepționale din cauza confesiunii sau religiei...”.

Parlamentul s-a grăbit, de asemenea, să acorde naționalitatea, printr-o lege unică, celor 883 de soldați evrei mobilizați în campania din 1877. A urmat - la scurt timp - și recunoașterea statutului de independență al României de către guvernele Italiei (în 1879), Germaniei (1880), Angliei și Franței. Și aceste momente au marcat evoluția ulterioară. În vreme ce Berlinul a acceptat o recunoaștere fără rezerve, insistând, în schimb, asupra răscumpărării de către statul român a acțiunilor Strousberg, ceea ce a confirmat cele mai negre bănuieli ale celor care nu crezuseră în buna intenție a marilor puteri, Parisul și Londra au urmat altă cale. Ele au consemnat, în recunoașterea lor, că noile dispoziții constituționale nu răspundeau în întregime vederilor semnatarilor Tratatului de la Berlin, dar, exprimându-și încrederea în voința guvernului princiar al României de a aplica dispozițiile tratatului și obligațiile ce și le asumase, guvernul francez și cel britanic acceptau să recunoască independența României și să intre în relații diplomatice normale cu guvernul român.

Odată încheiat dosarul diplomatic al recunoașterii internaționale a independenței României, situația populației evreiești a intrat într-o altă fază a istoriei ei. Aceasta a durat, în

linii mari, până la izbucnirea primului război mondial, fiind condiționată atât de statutul instituit prin modificarea constituțională din 1879, cât și de trăsăturile specifice etapei parcurse după 1880 de chiar societatea românească.

Noul statut a generat, pe de o parte, promisiunea unei deschideri, e drept, limitată, în direcția integrării și asimilării evreilor în mediul românesc, pe calea naturalizării individuale. De modul în care avea să concretizeze această promisiune depindeau, pe de altă parte, așteptările majorității populației evreiești. Fără posibilitatea unei naturalizări, pusă prin noul statut în situația incertă de populație străină fără protecție, ea trebuia să conchidă că perspectivele existenței sale în România se închideau pe termen lung.

În același timp, ca și în trecut, progresele economiei țării, mai semnificative după 1880, au jucat un rol important. Ele nu numai că au permis continuarea participării populației evreiești la viața economică, ci au oferit și posibilități noi de coabitare într-un proces care tindea să fie tot mai puțin unul de existență paralelă, în izolare, în ciuda demarcărilor trasate rigid prin legislație.

Evoluția sub raport demografic a populației evreiești a demonstrat, în continuare, stabilitatea acestei populații, înregistrând o creștere a numărului ei și după 1880. În 1899, statisticile oficiale consemnau că în România locuiau 269 015 evrei, față de peste 218 000 în 1878, ceea ce reprezenta un procent de 4,5% din populația totală a țării, de 5 912 520 de locuitori, față de procentul de 3% din 1859. În 1912, la o populație totală de 7 900 000 de locuitori, populația evreiască din România apărea în statistici cu 239 967 de persoane, reprezentând 3,3% din populația țării.

Atât creșterea evidențiată până la sfârșitul secolului trecut, cât și reducerea înregistrată după 1900 se petrecuseră, totuși, pe fondul unei explozii demografice a populației evreiești, care, ca și aceea a populației românești din perioada respectivă, fusese evidentă, deși urmasă o curbă proprie. Scăderea cifrei totale a populației

evreiești se datorase - în bună măsură - și apariției fenomenului emigrației, mai ales spre Statele Unite. În 1890, statisticile americane înregistraseră imigrarea a 517 evrei din România, pe când în 1900, numărul total al acestora era de 15 041 și avea să crească mereu, ajungând, în 1914, la peste 60 000 de persoane.

În România, populația evreiască rămânea, în majoritatea ei, concentrată în Moldova (168 590, în 1912), reprezentând trei sferturi din întreaga populație evreiască, deși un proces de migrație internă făcuse să crească și numărul evreilor din Muntenia (68 253, în 1912), în timp ce în Dobrogea, în 1912, trăiau 4 124 de evrei. Populația evreiască locuia, în continuare, în cea mai mare parte, în orașele Moldovei, la București (43 274, în 1893), în vreme ce în zona rurală numărul evreilor continua să fie redus (16 013, în 1899, în Moldova, și 958, în Muntenia).

Structura ocupațională a populației evreiești păstra, din trecut, preponderența categoriilor active de diverși meseriași și negustori, dar la începutul secolului actual crescuse proporția de antreprenori, industriași, bancheri, medici, avocați, ingineri. Aceste din urmă categorii dobândiseră merite recunoscute în introducerea de ocupații și industrii noi în România, cooperau cu statul în dezvoltarea unor producții de mare interes public, ca și cu burghezia română în afacerile bancare, comerciale și industriale. În aceeași perioadă, se atestă și apariția la baza piramidei sociale a unui proletariat evreiesc, ocupat nu în marea industrie, ca proletariatul român, ci cu predilecție în mica industrie.

Pe baza datelor anchetei industriale din 1912, se apreciază că marea majoritate (80%) a populației evreiești trăia din meserii și din comerțul de mică amploare, în proporții egale. S-a observat, de asemenea, că, după 1900, în vreme ce numărul negustorilor români a continuat în mod firesc să crească, cel al negustorilor evrei a diminuat constant, de la 26 239 în 1906, de pildă, la 24 574 în 1909. Această diminuare s-a datorat emigrației din România, dar negustorii și meseriașii evrei rămăneau, totuși, după cei

români, elementul cel mai numeros al acestor ocupații, importante pentru modernizarea economiei românești.

Date din 1901-1902 precizau că din totalul comercianților țării, 21,1% erau evrei, dintre meseriași 19,6%, dintre antreprenorii industriali 19,5% erau, de asemenea, evrei, iar dintre muncitori, 5,3%.

Această structură ocupațională, privită de aproape, era cât se poate de grăitoare asupra locului însemnat, deținut de evrei, sub raport social.

Mai ales acea parte a populației evreiești formată din bancheri, antreprenori, negustori și liber profesioniști, iar în anumite privințe și unii din meseriași ajunseseră să joace, de fapt, în societatea românească, un rol special, ușor de observat la sfârșitul secolului trecut și în pragul celui actual, rol care, în ciuda unor contestații izolate, era, în esență, acceptat. În procesul de creare a capitalismului românesc, alături de burghezia românească, aceste categorii ale populației evreiești deveniseră elementul neromânesc cel mai activ și mai important. Situația ilustra adevărul, greu înțeles la vremea respectivă, ca și mai târziu, după care, cum observa Ștefan Zeletin, procesul creării capitalismului era, în România, ca și în alte țări, „rezultat al unei necesități, am putea spune chiar al unei fatalități”. Deoarece nașterea burgheziei nu putea fi decât treptată și anevoioasă, încheindu-se doar odată cu dezvoltarea unei puternice industrii naționale, „burghezia este la început străină” în țările modernizate mai târziu, cum remarcă tot Zeletin. Jucând rolul acestei burghezii străine - de altfel, nu singura -, partea de fatalitate ce revenea elementului evreiesc din fatalitatea istorică cu care era confruntată România însăși sporea prin aceea că era elementul neautohton cel mai numeros și, totuși, era considerat străin, deși trecerea timpului îl legase și continua să îl lege tot mai mult de societatea românească.

Din această perspectivă, politica de naturalizare individuală nu a răspuns, până la urmă, așteptărilor populației evreiești. În afara combatanților evrei de la 1877, naturalizarea

individuală a fost acordată, după 1880 și până în 1913, unui număr de 529 de persoane, dintre zeci de mii de solicitanți. Partea covârșitoare a celor naturalizați era din rândul categoriilor foarte avute: bancheri, negustori și industriași. Fuseseră admiși la naturalizare și intelectuali de marcă, dar nu fără mari dificultăți, stârnind multă valvă, la vremea ei, de pildă, respingerea naturalizării renumitului profesor și savant filolog Lazăr Șăineanu. Politicii de naturalizare i s-au imputat intenții restrictive evidente, prin tergiversări și formalism procedural excesiv, dezbateri parlamentare inutile și agitate. S-a semnalat frecvent și rolul corupției în acordarea unor naturalizări.

Judecând după reacțiile față de politica de naturalizare, cea mai mare parte a populației evreiești a abandonat destul de repede speranțele inițiale de a dobândi pe această cale o schimbare de statut. Cu timpul, deziluzii create de ritmul naturalizărilor i s-a adăugat și îngrijorarea crescândă pe care avea să o genereze o suită de măsuri și prevederi legislative care au restrâns treptat și în domenii semnificative drepturile străinilor în România, măsuri și prevederi care indirect, dar clar, îi vizau pe evrei în primul rând.

Repercusiunile cele mai ample le-au avut prevederile care au afectat accesul la învățământ. La început cu reținere, dar apoi tot mai mult, evreii și-au trimis copiii la școlile primare de stat, bucurându-se de binefacerile învățământului românesc gratuit și dovedind un interes deosebit pentru educație. Apariția unui curent preocupat de „invadarea școlii de către evrei” a dus, mai întâi, la o acțiune de excludere, în 1887, a copiilor evrei din școlile primare, printr-o măsură administrativă. În fața unei reacții potrivnice, inclusiv din partea câtorva oameni politici români, măsura a fost retrasă. Prin noua lege a învățământului primar, intrată în vigoare la 23 mai / 4 iunie 1893, se prevedea, însă, că străinii, cu excepția celor din Dobrogea, nu mai beneficiază de gratuitate, ca românii, la înscrierea în această treaptă a învățământului public, decât cu dispensă excepțională a ministrului, iar acceptarea lor în școlile primare urma să se facă

doar în limita locurilor libere, după includerea românilor. Această prevedere, care a stârnit mari nemulțumiri și vehemente critici, chiar din partea unor spirite românești mai liberale, a supraviețuit tuturor modificărilor aduse ulterior legii învățământului primar. Principiile ei au fost extinse și la învățământul secundar și la cel superior, prin prevederile identice incluse în legea referitoare la acestea, dată în 23 martie / 4 aprilie 1898, taxele fiind aici cu mult mai mari (360 de lei la medicină). Ca urmare, numărul elevilor și studenților evrei a scăzut.

Articolul 37 al legii învățământului primar i-a exclus cu totul pe evrei de la școlile profesionale, de la cele de agricultură și silvicultură, după ce prin legea învățământului profesional din 9/21 aprilie 1891 se stabilise că în școlile de arte, meserii și comerț evreii erau admiși ca externi, doar în proporție de o cincime și contra unei taxe anuale ridicate. În școlile superioare de arte și meserii, legea din 21 mai 1906 prevedea, de asemenea, plata unei taxe anuale de 50 de franci pentru străini și acceptarea lor doar în proporție de o cincime din numărul total al locurilor rămase neocupate după admiterea românilor.

Cu toate aceste restricții, care instituiau proporții de acceptare, după o evaluare din 1899, învățământul primar public era frecventat de 3 800 de evrei, dintr-un total de 68 000 de elevi în mediul urban, și 342 de studenți din totalul celor 3 840 înscriși. O altă urmare a regimului restrictiv introdus în învățământul public românesc a fost crearea școlilor evreiești. Ele erau întreținute cu mijloace financiare obținute din donații personale, din taxe școlare și chiar din ajutoare furnizate de organizații evreiești din exterior, precum Jewish Colonization Association. Numărul acestor școli, după 1890, a crescut, în 1912 semnalându-se existența a 82 de asemenea școli primare, importante, în primul rând, pentru educația practică pe care o acordau.

O situație nouă era creată și de numeroasele prevederi restrictive pentru evreii nenaturalizați, incluse în legislația privind practicarea unor importante meserii. Unele dintre acestea din

urmă, legate de activități economice tradiționale, au fost total sau parțial interzise. Astfel, interdicția vânzării de către evrei a băuturilor spirtoase, ridicată în 1878, a fost reintrodusă în 1880, ea fiind extinsă și la micile orașe, într-o vreme când acest comerț era în plină înflorire și avea să se extindă în continuare, practicat de negustorii români.

Legea burselor și a comerțului, din 4/16 iulie 1881, a interzis, la rândul ei, evreilor practicarea activităților de agenți de schimb și de bursă, iar legea comerțului ambulant, din 17/29 martie 1884, a interzis evreilor activitatea din acest domeniu. Măsura a afectat brusc existența a 5 000 de familii evreiești, care trăiau din acest comerț - și el larg răspândit - și a trebuit să fie luate măsuri urgente, atât de către societățile evreiești din țară, cât și de cele din străinătate, pentru ajutorarea celor rămași fără mijloace de trai, inclusiv pentru emigrarea a 1 600 de evrei spre țările Europei apusene și Statele Unite. Alte legi, precum aceea a camerelor de comerț și industrie, din mai 1886, i-au exclus pe evrei de la luarea de decizii în probleme comerciale și industriale sau dintr-o serie de servicii publice, prin legea serviciilor vamale din 1882 sau a vămilor generale din 1905, din serviciile căilor ferate, prin legea serviciului căilor ferate din februarie 1899. Prin legea loteriei, din 1883, evreii erau eliminați din acest domeniu, ca și din cel vizat de legea comerțului cu produse de drogherie, din 1886. Legea monopolului tutunului, din 28 februarie 1887, îi excludea pe evrei din comerțul cu tutun și din activitățile monopolului.

Guvernul român a trebuit să dea asigurări, în 1902, că articolul 4 al legii de organizare a meseriilor nu-i viza și pe evreii indigeni, căci aplicarea acestuia ar fi împins mii de meseriași evrei într-o situație disperată. Articolul respectiv prevedea, fără altă precizare, că străinii care intenționau să practice o meserie în România trebuiau să ateste că în țările de origine se acordau și românilor drepturi echivalente. Prin noua lege a organizării meseriilor, din 27 ianuarie 1912,

s-a prevăzut apoi expres că străinii care nu se bucurau de nici o protecție erau exceptați de la prevederile articolului 4.

Legea pentru încurajarea industriei, din 1886, îi afecta și ea pe deținătorii de fabrici evrei, întrucât, la cinci ani după deschiderea fabricii, ei erau obligați ca două treimi din angajați să fie români.

Mai multe măsuri și legi au vizat ocupațiile liber profesionale, de la care, de asemenea, evreii erau excluși sau obligați să-și reducă prezența. Astfel, legea sindicatului ziaristilor, din aprilie 1900, îi excludea din rândurile acestui sindicat. Articolul 2 al legii din 1884 privind exercitarea ocupației de avocat interzicea evreilor nenaturalizați practicarea acestei profesii în toate instanțele de judecată.

O atenție deosebită s-a acordat excluderii evreilor nenaturalizați din practica medicinei, de orice fel. Atât legea sanitară din 3 aprilie 1885, cu modificările ulterioare, cât și legea sanitară din 20 decembrie 1910 închideau toate posibilitățile de angajare a evreilor nenaturalizați ca medici, agenți sanitari, moașe, medici și agenți veterinari, infirmiere, farmaciști, chimiști, în diferite genuri de servicii publice și chiar private, exceptând doar cazurile în care lipseau alte persoane, numai pe bază de contract și temporar.

Și legislația militară a inclus prevederi care creau discriminări pentru evreii necetățeni. O lege mai veche, din 11 iunie 1868, prevăzuse înrolarea militară ca o datorie atât a românilor, cât și a străinilor fără cetățenie. Deși s-a recunoscut participarea meritorie a evreilor pământeni la campania din 1877-1878, legislația militară ulterioară a evoluat, însă, într-o direcție discriminatorie. Până în 1882, s-a încercat excluderea evreilor din armată, iar după aceea, restabilindu-se obligația serviciului militar și pentru ei, se prevedea că datoria respectivă decurgea din calitatea lor de „locuitori ai țării”, calitate pe care nu o aveau ceilalți străini, fiind supuși ai altor state. Această prevedere a supraviețuit și ea modificărilor legii militare, până la primul război mondial, păstrând, de

asemenea, prevederea ce oprea accesul evreilor la gradele militare, de orice fel.

Această legislație mai importantă, ca și alte prevederi legislative au fost adoptate atât sub guvernările liberale, cât și sub acelea conservatoare, stârnind proteste repetate, agitate dezbateri parlamentare, dar și vii discuții în afara parlamentului, în presa românească și în cea evreiască, împotriva, dar și în favoarea ei.

Măsurile de expulzare sub acuzația de vagabondaj au atras și ele atenția, încă din 1879, dar mai ales după intrarea în vigoare a legii asupra străinilor, din 6/18 aprilie 1881. Presa și diplomația străină, ca și opinia publică din țară s-au sesizat nu numai de condiția mizeră a celor expuși măsurilor de expulzare, ci și de prezența printre expulzați a unor intelectuali evrei de primă mărime, acuzați de tulburarea liniștii publice și de amenințarea siguranței statului prin ideile susținute. Au fost celebre la vremea lor cazurile savantului M. Gaster și jurnalistului E. Schwarzfild, ca și ale altor intelectuali evrei, care au fost expulzați împreună cu alte sute de evrei. Între 1880 și 1894, se estimează că au fost expulzate 859 de persoane, dintre care 163 erau evrei, iar între 1894 și 1904, 6 529, dintre care 1 177 evrei.

Expulzările din zonele rurale au continuat și ele și chiar s-au intensificat spre sfârșitul secolului trecut.

În fața acestor evoluții, reacția populației evreiești s-a orientat spre câteva opțiuni. Cea mai disperată a fost aceea a emigrării. La ea chema, de pildă, în 1902, Comitetul Asociației Meseriașilor Evrei din București, cu convingerea că evreii deveniseră victimele unui „antisemitism modern”, ce utiliza formula: „pe evrei să nu-i gonim, ci să-i lovim la pungă (legi economice)”. Este exact momentul când, sesizat de amploarea imigrației evreiești și de condițiile evreilor venind din România, guvernul american a intervenit, în septembrie 1902, cu o notă diplomatică adresată semnatarilor Tratatului de la Berlin din 1878, propunând o intervenție a acestora pentru a îmbunătăți situația evreilor din România și a

stopa astfel emigrația. „Nota Hay“, cum a rămas în analele diplomației această intervenție, a sensibilizat într-o anumită măsură Anglia și Franța, dar nu și Germania, Austro-Ungaria și Rusia.

În aceste condiții, emigrația a continuat, luând, pe ansamblu, proporții de masă, judecând după aprecierea că, până în 1914, au emigrat aproximativ 90 000 de persoane, reprezentând o treime din întreaga populație evreiască din România. Opțiunea asimilării - îmbrățișată de evreii bogați și de unii intelectuali din elita populației evreiești atrași de cultura română - sau chiar a unei integrări în societatea românească și-a avut și ea reprezentanții ei, dar aceștia rămâneau, totuși, doar o minoritate, în comparație cu evreii atrași de perspectiva emigrării.

O altă opțiune, cu tendința de a antrena o masă mai mare, fără a fi reușit imediat să-și schițeze, clar și practic, intențiile, a fost cea sionistă.

Pentru schimbarea dramatică pe care ea o aducea în gândirea și în viața populației evreiești, această tendință a și fost apreciată ca o revoluție, iar în fenomenul mai amplu al sionismului, care s-a manifestat în mijlocul populațiilor evreiești din întreg spațiul est și central-european, contribuția evreilor din România a fost considerată ca remarcabilă.

În sânul populației evreiești din România, ideile în stare să trezească o conștiință și o mișcare națională erau mai vechi, atestate sub forma intenției de organizare a unei colonizări agricole în Palestina, încă din 1867. Asemenea intenții, deși nu porneau de la ideea de a susține cumva politica guvernului Brătianu, la 1868 motivau totuși deschiderea cu acesta a unui dialog asupra perspectivei unei posibile emigrări în masă a evreilor din România în Palestina. Curentul sionist părea să privească cu o luciditate extremă fatalitatea care domina situația evreilor din România și evoluția acesteia, găsind în chiar situația reală argumentele în stare să genereze tăria noii simțiri naționale.

Prezența și activitatea consulului american

Peixotto, în 1872, este favorabilă, în general, orientării emigraționiste, iar în 1875, la Moinești, ideea colonizării agricole în Palestina se materializase, experimental, în fondarea Societății „Ishub Eretz Israel“ („Colonizarea Patriei Israel“). Crearea de societăți asemănătoare a dat amploare mișcării sioniste și renașterii naționale evreiești, iar în 30-31 decembrie 1881 și 1 ianuarie 1882, la Focșani, s-a putut ține o conferință sionistă, prima de acest fel din istoria sionismului. Această reuniune, la care au fost reprezentate 50 de societăți de colonizare, a avut drept rezultat declanșarea acțiunii de coordonare a plecării organizate spre Palestina, realizată practic în august 1882, când din Galați pleca primul vas cu 228 de evrei. Ei au fondat primele colonii agricole din Palestina. Astfel începea nu numai o nouă etapă în istoria poporului evreu, ci și amplificarea acestui curent de acțiune în România, ducând la stabilirea de contacte, după 1897, cu mișcarea sionistă internațională (ridicată pe altă treaptă de Th. Herzl și de primul Congres sionist, de la Basel), dezvoltarea unei prese, propagande și literaturi sioniste în România, evoluții care, la 1914, defineau deja existența unei mișcări ample, orientată spre recuperarea tradițiilor evreiești, dar ca elemente ale unei conștiințe naționale; de unde și apariția unui conflict pe tema asimilării, sionistii opunându-se curentului asimilaționist, ideilor și argumentelor vehiculate de presa și literatura acestuia, și ea destul de bogată spre 1914.

În vreme ce sionismul conta pe o masă destul de largă de aderenți (4 000 în 1907), iar emigrația determinase și ea o acțiune de masă, se contura și o a patra opțiune - de asemenea, extremă în felul ei. Ea și-a atras susținătorii tot în numele unei mase, aceea a populației evreiești mai sărace, dar recurgea la limbajul noilor idei care, în vestul ca și în estul Europei, închegaseră deja mișcarea utopică și apoi politică a socialismului. Ea propunea, în fond, opțiunea unei asimilări în bloc, printr-o revoluție politică și socială de tip socialist, găsindu-și în România, din rândul populației evreiești, reprezentanți de seamă, care

au intrat în analele istoriei socialismului românesc. Începând cu doctorul Ștefan Stăncă-Stein, continuând cu figura cea mai proeminentă, teoreticianul necontestat al începutului socialismului românesc, Constantin Dobrogeanu-Gherea și apoi cu generația de lideri ai mișcării socialiste și ai P.S.D.M.R. (Max Wexler, Littman Ghelerter, Mendel Haimovici), aceștia, ca și liderii socialiști români ce li s-au alăturat, vedeau în socialismul internaționalist soluția tuturor problemelor societății românești și, în context, a celei evreiești. În programul acestui partid, în presa social-democrată, în activitatea cluburilor socialiste, acordarea de drepturi civile și politice evreilor din România avea să apară, prin urmare, în mod constant, ca un obiectiv programatic.

După reconstituirea, în 1910, a Partidului Social-Democrat din România, acest obiectiv programatic a reapărut și el. În 1915, se putea citi, la punctul 10 al programului social-democrației românești, acordarea de „depline drepturi pentru evreii indigeni, adică drepturi civile și politice, egale cu cetățenii români“.

Formularea acestor opțiuni și acțiunile întreprinse în numele lor dovedeau, pe de o parte, un cert proces de diversificare a curentelor și tendințelor ce se manifestau în viața comunităților evreiești, tendințe cu deschidere spre exterior, pornind chiar de la problemele condiției complicate în care trăia populația evreiască; pe de altă parte, situația dezvăluia sentimentul acut al nevoii acestor comunități de a participa direct la găsirea unor soluții care să reducă tensiunile ce se acumulasă în relațiile cu societatea românească, tensiuni manifestate mai ales în mediul urban.

Episodul dramatic al răscoalei țărănești din 1907 dovedea că situația era, în ansamblu, chiar și mai complicată. Deși problema țărănească avea rădăcini adânci în istoria socială a României și cu toate că aparținea marilor probleme încă nerezolvate ale modernizării țării, începutul marii răscoale din 1907 s-a legat, cel puțin printr-un aspect, nu neimportant, și de problema populației evreiești. Răscoala se aprinsese pe pământurile

arendate unor evrei, iar în prima fază a desfășurării ea produsese victime și în rândul populației evreiești, mai ales din micile târguri ale Moldovei, atacate de răsculați. Evenimentele au avut urmări numeroase. Pe lângă victimele și panica produse în rândul populației evreiești în primul moment, împrejurările au generat imediat acuze violente ale cercurilor antievreiești, care s-au grăbit chiar să arunce întreaga răspundere a răscoalei asupra elementului evreiesc implicat în exploatarea țărănimii. Pe măsură ce răscoala s-a întins și generalizat în restul țării, iar numărul violențelor a crescut în regiuni unde nu era populație evreiască, percepția asupra cauzelor și desfășurării răscoalei a devenit mai obiectivă. S-a putut atunci observa că răsculații îi atacaseră la fel, dacă nu chiar mai violent pe alocuri, pe moșierii români, că în unele situații țărani se opuseseră, ca în comuna Dersca (din fostul județ Dorohoi), măsurilor de expulzare forțată a evreilor din sate, măsuri care și ele au făcut parte din reacția imediată a autorităților în fața întinderii răscoalei în Moldova. După o statistică din 1907, rezultă, de altfel, că numărul arendașilor evrei era de 472, dintr-un total de 3 332, alți 2 417 fiind români și 443 străini de alte etnii. Dintre arendașii exploatați fiecare peste 4 000 de hectare, evrei erau 28, români 77, iar alți străini 27. Din totalul suprafețelor arendate, de 2,3 milioane ha, arendașii evrei dețineau 18,87%, cei români 63,34%, iar alți străini 17,79%.

Cifrele erau destul de grăitoare pentru ansamblul situației care generase răscoala țărănilor. Chiar dacă izbucnirea ei se produsese, accidental, pe pământul arendat unor evrei, explicațiile întregului fenomen depășeau evident realitatea particulară din zona nordului Moldovei, chiar și problema arendașiei în ansamblu, deși ea apăruse cea dintâi la suprafața situațiilor evidențiate de răscoală.

Victimele, violențele și distrugerile cauzate de răscoală în rândul evreilor au produs, de asemenea, un ecou puternic în întreaga presă din Europa și din Statele Unite. Comentariile au informat sau reamintit publicului internațional,

cu acest prilej, existența problemei evreilor din România, dar și a problemei jărănești, rezultatul fiind o presă proastă pentru România, în general.

Aceleași evenimente, legate de răscoala din 1907, au constituit pentru multe organizații evreiești din Franța, Anglia, Germania, Statele Unite un motiv în plus de a arăta înțelegere și solidaritate față de coreligionarii lor din România. S-au strâns fonduri, s-au trimis ajutoare pentru evreii refugiați, expulzați, afectați material sau moral, pentru cei care n-au avut altă soluție la îndemână decât emigrarea din România.

În țară, din gama largă a reacțiilor stărnite de răscoala din 1907, s-a remarcat, de asemenea, curentul dominat de idei și sentimente ostile evreilor. Fenomen care, cum s-a văzut, însoțise permanent, în cursul existenței sale, problema conviețuirii societății românești cu populația evreiască. Acest curent cunoscuse, după 1878, o evoluție mai pronunțată, dezvoltându-și o serie de forme, de expresii și chiar o dinamică proprie. Împrejurările legate de oficializarea și chiar internaționalizarea problemei evreiești, mai ales în perioada Congresului de la Berlin și a recunoașterii independenței României, au contribuit substanțial la un proces de conceptualizare, ideologizare, organizare și radicalizare a atitudinilor antievreiești, care și-au găsit corespondent și suport și în alte mișcări similare din exterior, și ele pe cale de afirmare la vremea respectivă. Ca și în alte țări din Europa de centru și de răsărit, în România reacția de respingere generată de mecanisme subtile ale psihologiei publice, confruntată cu problemele dificile ale modernizării societății și ale conviețuirii, în aceste condiții, cu etnii diferite, a produs, pe marginea chestiunii evreilor, aprinse dezbateri parlamentare, precum cele din 1878-1879 sau din anii următori.

Realitățile economice, sociale, politice și culturale, atât de importante, rezultate din existența minorității evreiești au determinat, aproape inevitabil, un mare număr de referiri și comentarii pe marginea chestiunii evreiești în legătură cu, practic, mai toate întrebările majore

mai vechi sau mai noi care frământau societatea românească: cu problemele economice, cu cele legate de doctrinele politice, privind națiunea, statul, spiritul național, naționalismul, identitatea culturală, fondul creștin și dimensiunea latină ale spiritualității române, tradiția și modernismul, ideile de rasă, de misiune istorică și de civilizație.

Asemenea referiri, comentarii și chiar teoretizări de pe poziții antievreiești, care nu depășeau, totuși, limitele unor reflexe defensive, se întâlneau nu o dată în discursurile lui V. Alecsandri, în pamfletele lui Ioan Slavici, în scrierile economice ale lui P. S. Aurelian, la A. D. Xenopol, în operele filosofice ale lui V. Conta, la B. P. Hasdeu. Din perspectiva naționalismului integral, s-a referit pe larg la evrei și problema evreiască și Mihai Eminescu, după cum din perspectiva poporanismului au făcut-o și C. Stere și Nicolae Iorga.

Atitudini ofensive și acuze mai noi se întâlneau, însă, mai ales în discursurile politice și parlamentare. Fără a veni din partea unor politicieni de primă mărime, mai cu seamă până în 1880, aceste discursuri vehiculau deja o serie de acuze care, mai târziu, aveau să fie invocate tot mai frecvent: lipsa de loialitate a evreilor față de România, intenția de constituire a unui stat în stat, de subminare a geniului creștin și latin al românilor, de subminare a naționalității și rasei, utilizarea forței oculte a banului și francmasoneriei.

După 1890, această tendință ofensivă și-a găsit o expresie mai violentă în scrierile și activitatea politică și publicistică ale lui A. C. Cuza, care avea să ajungă părintele antisemitismului românesc, ca ideologie și politică.

Formal, mișcarea antisemită și-a făcut intrarea în arena vieții politice românești prin ținerea la București a unui Congres antisemit româno-european, între 7 și 9 septembrie 1886. Deși nu număra printre lideri personalități marcante ale vieții politice, această mișcare, care îndemna deschis la violență contra evreilor, a provocat încă de la început unele incidente de stradă. S-au

făcut, de asemenea, încercări pentru organizarea unei rețele de comitete antisemite în Moldova și chiar a unui partid național antisemit, dar existența acestora a fost efemeră.

În 1885, la București, s-a fondat - după modelul de organizare al francmasoneriei - un gen de ordin „Alianța Antisemită”, având printre membri și pe C. Istrati, ministru al instrucțiunii publice. El a fondat, în 1900, ziarul „Apărarea națională”, într-o vreme când alte câteva ziare antisemite își făcuseră și ele apariția, fără a rezista vreunul mai mult de trei ani. S-a observat că, deși efemere, aceste mișcări antisemite prezentau noutatea, spre deosebire de cele ce apăruseră în aceeași perioadă în Occident, de a nu instiga împotriva statului, ci de a-l sprijini pe linia naționalismului extrem, în direcția „românismului”. Incidente și tulburări de stradă cu caracter antievreiesc s-au produs, în acest context, în anii 1897, la București și 1899, la Iași, unde s-a înregistrat și participarea unui Comitet Național al Studenților, urmată de crearea, în unele orașe ale Moldovei, a unor ligi antisemite.

Crearea, în 1910, a Partidului Naționalist Democrat, de către N. Iorga și A. C. Cuza și activitatea acestui partid au contribuit, de asemenea, la vehicularea ideilor antisemite, căci, chiar dacă noul partid nu îndemna la acțiune violentă, în programul lui, inspirat de A. C. Cuza, se enunțau teze ale unei „soluții naționaliste a problemei evreiești”, ce urmărea în final, „eliminarea evreilor, înlocuirea lor gradată din toate ramurile de activitate”. Partidul Naționalist Democrat, deși nu a avut mare pondere în viața politică a vechii României, s-a bucurat, totuși, de audiență, mai ales în mediul studenților, al învățătorilor și al proșimii.

Societatea românească a generat, în același timp, o reacție de răspuns la ideile și sentimentele antievreiești. Această reacție s-a făcut remarcată prin atitudinile unor personalități cu prestigiu incontestabil în viața politică și intelectuală a țării, ca Petre Carp, Titu Maiorescu și, tot dintre liderii conservatori, J. G. Miculescu, sau, dintre liderii liberali, Gh. Panu. Activ în combaterea

antisemitismului, pe care-l vedea ca o expresie a „naționalismului sălbatic și a urii față de străini”, s-a arătat a fi, prin scrierile sale, și filosoful și psihologul Constantin Rădulescu-Motru. Împotriva aceluiași curent al antisemitismului și a agitațiilor întreținute de el, a scris, în revista „Viața nouă”, filologul și lingvistul Ovid Densusianu, în timp ce, la 1907, s-a remarcat prin combaterea campaniei antievreiești, în „Adevărul”, publicistul Constantin Mille. În literatură, Ion Luca Caragiale, din generația clasicilor, dar și reprezentanți ai tinerei generații de valoroși poeți și prozatori, precum Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, au avut între personajele scrierilor lor și evrei, ale căror portrete le-au construit cu sentimente de înțelegere și compasiune.

În această fază a evoluției istorice, odată cu izbucnirea războaielor balcanice, în 1912, problema situației populației evreiești avea să revină în actualitatea politică. Mai ales schimbarea perspectivei în viața politică internațională, dar și în cea internă, cadrul în care atenția forțelor politice se concentra în direcția abordării marilor reforme, agrară și electorală, au încurajat manifestarea mai vie a unui curent preocupat de reluarea acțiunilor pentru obținerea emancipării evreilor. În 1910, acest curent reunise mai multe asociații care s-au constituit în Uniunea Evreilor Pământeni, organizație ce ajunsese, până în 1916, să vorbească în numele a 87 de asociații, totalizând 12 000 de membri. Ea și-a început demersul printr-o petiție solemnă adresată Camerei Deputaților, cerând reexaminarea chestiunii evreiești „în spiritul imparțialității și justiției”. Petiția nu a avut, însă, nici un rezultat; drept urmare, Uniunea a trecut la tactica intervențiilor pe lângă marile puteri, sperând să obțină emanciparea politică prin presiunile acestora la viitoarele aranjamente de pace privind Balcanii. Ca și în trecut, cu sprijinul unor organizații evreiești din Anglia, Italia, Statele Unite, au fost sesizate guvernele Franței, Angliei, Italiei, cărora li s-a solicitat o intervenție decisivă în determinarea unei formule de emancipare

politică a evreilor din România.

Între timp, în țară, mobilizarea și efortul de război din 1913 au generat o reacție atât de favorabilă în rândul populației evreiești, prin numărul înrolărilor voluntare, al participărilor la subscripții, încât s-a recunoscut public faptul că atitudinea evreilor demonstra veritabile sentimente patriotice. Take Ionescu observa cu acest prilej că „evreii s-au comportat foarte bine” și „din toate părțile și fără vreo înțelegere prealabilă cuvântul de ordine a fost că va trebui să-i naturalizăm pe evreii mobilizați”.

Cel puțin soluția emancipării mobilizaților și a familiilor lor părea certă, fiind susținută în mediile politice, precum și de o mare parte a presei, dar momentul euforiei din 1913 a trecut fără ca situația să se schimbe. La Conferința de pace de la București, din 1913, problema emancipării evreilor nu a fost pusă în discuție, iar promisiunile din 1913 n-au prins viață.

Un an mai târziu, în 1914, izbucnirea războiului mondial a plasat problema emancipării evreilor într-un context general încă și mai favorabil decât acela al războaielor balcanice.

În perspectiva participării României la război, în scopul întregirii sale ca stat național, ideal la care românii aspirați de multă vreme, această problemă, ca și altele, de altfel, căpăta dintr-o dată o importanță sporită. În teritoriile de peste Carpați - în Transilvania, în Banat -, precum și în Basarabia și Bucovina, revendicate în numele dreptului românilor la unitate națională, exista, de asemenea, o minoritate evreiască. O modificare de statut care să privească toată populația evreiască era, deci, inevitabilă, deoarece viitoarea Românie urma să fie, cu certitudine, reînnoită în privința rânduielilor ei politice, social-economice, lucru ce-l impunea însăși amploarea deosebită a aspirațiilor antrenate de idealul întregirii naționale. Victoria acestor aspirații lăsa astfel să se întrevadă și speranța unei emancipări a populației evreiești.

Cât de apropiat avea să fie momentul ei, în ce context avea să survină, nu erau, desigur, aspecte lipsite de însemnătate.

Din desfășurarea evenimentelor s-a văzut că, în vreme ce Ion I. C. Brătianu părea decis să aștepte sfârșitul războiului pentru a lua o decizie, populația evreiască și liderii ei doreau ca acest moment să fie cât mai apropiat.

La aflarea știrii că România s-a decis să părăsească neutralitatea, declarând război Austro-Ungariei, Uniunea Evreilor Pământeni a lansat, chiar la 15/28 august 1916, un apel semnificativ către populația evreiască, demonstrând că își propunea să grăbească momentul emancipării printr-o chemare la sprijinirea efortului general. Amintind tradiția atitudinilor patriotice arătate la 1877 și 1913, ea îi chema pe evrei să-și pună din nou toate energiile la dispoziția țării, „cu scopul de a atinge cât mai curând, cât mai rapid, singurul țel pe care trebuie să-l avem astăzi în vedere și care este victoria”.

Aproape 25 000 de evrei urmau să fie înrolați, în 1916, în armata română, luând parte astfel mai întâi la campania militară dură a toamnei și iernii 1916-1917. Până la sfârșitul războiului, un număr apreciabil dintre aceștia aveau să-și dea viața pentru întregirea României.

Populația evreiască a mai participat la efortul de război și prin strângerea de fonduri pentru Crucea Roșie, prin voluntari înrolați în serviciul sanitar, prin localurile și mijloacele puse la dispoziția autorităților românești.

În primăvara lui 1917, în plin efort de război, de refacere a armatei române și de pregătire a viitoarei campanii militare care trebuia să ducă la eliberarea teritoriului pierdut, prin câștigarea unor bătălii decisive împotriva ocupanților, chestiunea evreiască a revenit în atenția cercurilor politice românești, în împrejurări care conturau importanța ei și direcția în care evoluau lucrurile.

Prilejul l-a oferit problema reformelor în general, pe care izbucnirea revoluției din Rusia, intrarea Statelor Unite în război, în aprilie 1917, și nevoia consolidării moralului armatei române o readuseseră în discuție. La 6 aprilie 1917, regele Ferdinand promisese pe front soldaților reforma agrară și cea electorală, pe care guvernul român s-a grăbit să le propună, ele intrând în

dezbateră parlamentului de la Iași.

În mai 1917, prin canalele sale diplomatice, guvernul condus de Ion I. C. Brătianu primea, însă, informații că omiterea din programul de reforme a unei prevederi în problema evreilor nu scăpase neobservată, mai ales la Londra și Washington. Pe aceeași cale, s-a aflat că „numai prin concesii” în problema respectivă se putea câștiga sprijinul Statelor Unite și al Angliei în chestiunile financiare și politice. Ion I. C. Brătianu, care nu credea în necesitatea unei propagande intense în exterior, ar fi întârziat să reacționeze la aceste știri, dar Take Ionescu, apreciind că mișcarea evreilor din străinătate, în primul rând cea din Statele Unite, avusese și avea o puternică influență asupra situației României, era convins că problema drepturilor politice ale populației evreiești din România trebuie să-și găsească acum o soluție definitivă și, deci, venise momentul să se dea unele asigurări publice. Asigurările au fost date prin ministrul României la Londra, N. Mișu, ele fiind inserate în presa britanică, în sensul că emanciparea evreilor avea să capete, după război, o rezolvare definitivă.

Această linie de conduită explică și eșecul încercării pe care a făcut-o, în mai 1917, Uniunea Evreilor Pământeni de a anticipa momentul emancipării. Printr-un memoriu, Uniunea a propus oficialităților și parlamentului român să se acorde o emancipare mai grabnică, preferabilă uneia oferite mai târziu, sub presiunea evenimentelor, când guvernul ar fi putut cu greu înlătura impresia că era forțat să o facă.

Asigurări suplimentare au căutat să obțină, la rândul lor, și organizațiile evreiești din străinătate. Foarte active s-au arătat mai ales cele din Statele Unite, unde îndeosebi National Federation of Romanian Jews și ordinul religios „B'nai Brith” au insistat pe lângă președintele Wilson, în 1917 și 1918, să obțină o promisiune clară că la viitoarele negocieri de pace Statele Unite vor sprijini și, la nevoie, vor determina o formulă de emancipare a evreilor din România.

Înainte de conferințele finale de pace, pacea

efemeră impusă de Germania prin Tratatul de la București, semnat la 24 aprilie / 7 mai 1918, sub amenințarea ocupării imediate a ceea ce mai rămăsese din România părăsită de aliați, a mai adăugat și ea o filă la istoria emancipării depline a evreilor din vechea Românie.

Articolul 27 al capitolului VII din acest tratat prevedea egalitatea cultelor minoritare cu cultul ortodox pe teritoriul României. Articolul 28 aducea apoi stipulații exprese și ample în virtutea cărora „diferența de confesiune religioasă nu poate exercita în România nici o influență asupra stării civile și, în particular, asupra drepturilor politice și civile”. Se prevedea că, până la ratificarea tratatului, guvernul român trebuie să dea o lege prin care evreii urmau să fie înocetățeniți în bloc. Guvernul Marghiloman a promulgat, în acest sens, la 27 mai 1918, o lege specială „pentru naturalizarea străinilor născuți în țară”, care acorda cetățenia evreilor ce serviseră în armata română, celor născuți în România din părinți născuți și ei în România, celor care făcuseră campania din 1913, precum și soțiilor și copiilor celor din toate aceste categorii.

Articolele 27 și 28 din capitolul VII al Tratatului de la București din mai 1917, la includerea cărora un rol important îl avuseseră și insistențele organizațiilor evreiești din Germania, precum și legea Marghiloman nu au supraviețuit, totuși, înfrângerii militare a Germaniei. Reintrată, la 9 noiembrie 1918, în rândul aliaților, România a declarat nule prevederile întregului tratat, care nu fusese, de altfel, nici ratificat. Legea Marghiloman a fost și ea anulată, iar guvernul român, preluat de Ion I. C. Brătianu, a pregătit o nouă legislație în această problemă.

După alte insistențe ale Uniunii Evreilor Pământeni pentru ca emanciparea să fie efectuată în bloc, în vreme ce diplomații aliați urmăreau și ei evoluția întregii chestiuni, guvernul Brătianu a făcut public, la 29 decembrie 1918, un decret-lege care stabilea noul statut provizoriu al populației evreiești. Decretul, care apărea, deloc întâmplător, chiar înaintea plecării delegației române la conferința de pace ce urma să se

deschidă la Paris în ianuarie 1919, prevedea, la art. 1, că locuitorii Regatului, majori, fără deosebire de religie și care nu s-au bucurat de plenitudinea drepturilor de cetățenie vor putea dobândi exercitarea acestor drepturi de cetățenie când vor dovedi, după formele legii de față, că sunt născuți în țară și nu au fost supuși ai unui stat străin. Erau considerați naturalizați și făceau excepție de la prevederile acestui decret mobilizații în campania din 1913, în cea din 1916-1918, iar articolul 2 extindea beneficiul cetățeniei și la soțiile și copiii legitimi minori ai mobilizaților menționați, la părinții și văduvele cu copii legitimi minori ai mobilizaților decedați în campaniile militare amintite, la văduvele și copiii legitimi minori ai celor încetățeniți individual înaintea de războiul mondial. Cererile de obținere a cetățeniei aveau un termen de prezentare de trei luni pentru cei aflați în țară și de șase luni pentru cei aflați în străinătate.

Acest decret, deși admitea naturalizarea - în plus față de decretul dat anterior de guvernul Marghiloman - și pentru evreii născuți în țară fără o dovadă că și părinții lor se născuseră în România, stabilea o procedură pe care Uniunea Evreilor Pământeni a considerat-o defavorabilă masei populației evreiești. Uniunea cerea ca legea să fie „o lege de emancipare generală pentru toți evreii indigeni, fără altă formă de procedură decât o simplă declarație“. Se imputa, de fapt, decretului din 29 decembrie 1918 că nu excludea arbitrarul magistratului în decizia de admitere a cetățeniei, că procedura era, în fond, individuală și că prezentarea unei dovezi în sensul că solicitantul nu a fost supus al unui stat străin era, practic, aproape imposibilă.

Aceste nemulțumiri au deplasat confruntarea, din nou, în afara țării, la conferința de pace. Aici, intervențiile reprezentanților evreilor din țară și din străinătate pe lângă delegațiile marilor puteri, mai ales pe lângă cea a Franței, dar și pe lângă acelea ale Statelor Unite și Angliei, s-au concentrat pentru a obține o încetățenire în bloc, simplă, dar și garanții internaționale că ea avea să se mențină în legislatura ulterioară a României.

Intervențiile și presiunile au avut până la urmă efect, dar au dăunat intereselor generale ale României la conferința de pace, în măsura în care atmosfera creată în jurul țării la conferință era defavorabilă, iar interesele urmărite de marile puteri nu se puteau disocia întotdeauna de protestele, intervențiile și presiunile lor. Ca urmare, atmosfera rezultată a creat de multe ori delegaților români situații imposibile, afectând contacte și întâlniri importante, ca acelea cu președintele Statelor Unite, Woodrow Wilson, de pildă, generând frecvent tensiuni și încordarea relațiilor.

Într-o încercare de a opri aceste efecte negative, dar și pentru a preveni înscrierea în tratatul cu Austria a unor prevederi speciale cu privire la regimul minorităților, Ion I. C. Brătianu a acționat pentru o amendare a decretului-lege din 29 decembrie 1918. Un nou decret, din 22 mai 1919, elimina decizia tribunalului în admiterea cererii de încetățenire, ea fiind înlocuită printr-o simplă declarație. O simplă mențiune, în declarație, că solicitantul nu a fost supus al unei puteri străine era și ea suficientă, iar termenul de depunere a cererilor era prelungit. Printr-un alt decret, la 12 august același an, acest termen s-a prelungit apoi din nou.

Faptul că marile puteri au insistat să impună totuși noilor state din Europa de Est, inclusiv României, un tratat al minorităților, prin care semnarii trebuiau să asigure nu numai egalitatea acestora din urmă, ci chiar o anumită autonomie, a sfârșit prin a produce „revolta“ țărilor mici la conferință. Chiar unii reprezentanți ai populației evreiești nu mai erau convinși că impunerea unui regim special era un lucru bun. Ion I. C. Brătianu a devenit, de altfel, un îndârjit adversar al tratatului minorităților, a refuzat semnarea lui și a trecut la o politică de „rezistență“ față de conferință, începând din luna iulie 1919.

În situația în care ajunseseră lucturile, chestiunea evreiască „nu mai exista în România“, cum considera primul delegat român, adresându-i-se într-o scrisoare din 6 iulie 1919 președintelui Wilson. Chestiunea era „moartă și

în normantată“, iar „a o reînvia sub indiferent ce formă nu ar fi în interesul nimănui și ar otrăvi atmosfera din țară în detrimentul tuturor“. Ion I. C. Brătianu urmărea, cu aceste observații, să acționeze în interesul „unei pacificări egale și definitive“ în problema populației evreiești, dar la conferința de pace marile puteri au reușit să impună tratatul minorităților. Neseminat de Ion I. C. Brătianu, suferind modificări ulterioare, textul tratatului a fost semnat de delegatul României abia la 9 decembrie 1919.

El conținea asigurări că România avea să respecte și să nu nege ulterior populațiilor minoritare și, în mod expres, evreilor deplina libertate a cultelor și emanciparea civilă și politică. La articolul 1 al acestui tratat se preciza, astfel, că „România se angajează că stipulațiile conținute la articolele 2 și 8 ale prezentului capitol vor fi recunoscute ca legi fundamentale și că nici o altă lege, vreun

regulament sau act oficial nu vor fi în contradicție sau în opoziție cu aceste stipulații și că nici o lege, nici un regulament, nici o acțiune oficială să nu le stânjenească“.

Mențiunea expresă referitoare la evrei se află în articolul 7: „România se angajează să recunoască ca supuși români, cu drepturi depline și fără nici o formalitate, pe evreii locuitori ai tuturor teritoriilor României și care nu pot să se prevaleze de nici o altă naționalitate“.

Prevederile tratatului minorităților nu mai prezentau, de fapt, în momentul semnării lui, decât valoarea unei asigurări **post factum**, ceea ce nu fusese cazul cu prevederile Tratatului de la Berlin. Noul statut al populației evreiești era deja, în 1919, o realitate anticipată prin decretele din decembrie 1918 și mai 1919. Mai trebuia, desigur, ca viitoarea Constituție a României Mari să consfințească definitiv și să garanteze acest statut.

Dr. ION STANCIU

5. EVREII DIN TRANSILVANIA ȘI DIN BANAT PÂNĂ LA 1918

a. Transilvania

Procesul de așezare a evreilor în Transilvania este de lungă durată. El începe în secolele evului mediu timpuriu. Primele informații demne de încredere provin din răspunsurile veacurilor al IX-lea - al XII-lea. Acestea amintesc participarea evreilor la tranzacțiile de bunuri comerciale, la legăturile comerciale dintre Constantinopol și lumea germanică, lăsând să se presupună formarea primelor obști în Ungaria și Transilvania. Cert este că evreii ocupau în acele timpuri demnități importante în aparatul economic al voievodatului, de vreme ce ei sunt controlorii extracției de sare. Privilegiile de ordin comercial alternau cu persecuțiile. Edificatoare sunt restricțiile statuate în Ungaria și Transilvania prin actele din 1222 și 1234, consecințe ale măsurilor anti-semite luate de papalitate în urma Conciliului al IV-lea de la Lateran, din 1215, precum și ale celor luate de regele Ludovic I de Anjou în secolul al XIV-lea.

Cel mai important document medieval privitor la viața și organizarea evreilor în teritoriul transilvan datează de la 1623. Este vorba de actul de privilegiu acordat de Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, ca urmare a cererii medicului său, evreul constantinopolitan Abraham Sarsa. Este documentul care deschide epoca reglementărilor moderne. Prin el li se oferea evreilor dreptul de stabilire pe teritoriul țării, libertatea exercitării credințelor și datinilor iudaice, siguranța îndeletnicirilor, îngăduința de a circula fără opreliști, dorința mărturisită a principelui fiind aceea ca, prin „adunarea la un loc a feluritelor neamuri”, să contribuie din plin la înflorirea Transilvaniei. Cuvintele lui Bethlen sunt cât se poate de lipsite de echivoc, demonstrând politica sa deschisă, toleranța față de evrei: „...înfățișându-se deosebita mijlocire a distinsului Abraham Sarsa, medic evreu din Constantinopol, am crezut de bine ca să binevoim a hotărî cu milostivire scutirile de față, trecute în rândurile de mai jos, tuturora din neamul evreiesc, care cu îndurata noastră încuviințare voiesc să așeze în țara noastră a Transilvaniei; am hotărât [ca acele scutiri] să le fie hărăzite cu milostivire și îngăduință și respectate de toți locuitorii țării noastre”. Erau amii în care se afirma cercul cosmopolit de la Alba-Iulia, Gabriel Bethlen urmând tradiția lui Ioan al II-lea Sigismund.

Câteva decenii mai târziu, Dieta nobilimii transilvane reia discuția privitoare la soarta evreilor de pe aceste meleaguri, hotărând o măsură restrictivă: ei să nu poarte haine militare ungurești. Gheorghe Rákóczi al II-lea va reveni asupra statutului, remarcând (în 1653) faptul că (în conformitate cu Approbata Constitutio, V, paragraful 82) ei pot practica liber comerțul, având, totodată, dreptul de a se așeza în Alba-Iulia. Sub Mihai Apafi beneficiază din nou de ocrotirea casei princiare: „...le poruncim la toți, în mod foarte serios - se scrie într-un document al vremii -, să nu îndrăznească de acum încolo sub nici un motiv să ocărăască, să prindă, să păgubească, să ia impozite fie locuitorilor evrei, fie evreilor străini și să nu-i împiedice în negoșul lor și să nu permită nici altora să-i supere, altfel nu vor putea evita puternica mea supărare...”. Mai apoi, turcii, sub a căror suzeranitate se afla principatul Transilvaniei, aveau nevoie de evrei în această regiune, pe de o parte, pentru comerț și diplomație cu Europa centrală, pe de alta, pentru obținerea alimentelor și fabricarea armamentului necesare armatei turcești. Nu întâmplător, un segment din rândul lor este originar din Imperiul Otoman. Deci sefarzi. De altfel, repetatele mișcări din regiune vor aduce și nenumărate convergențe între așkenazi și sefarzi. Așa se întâmplă, de regulă, în țările rămase sub ocupație ori suzeranitate otomană, în zonele ocupate de habsburgi ori în cele de interferență, dobândind un statut de parțială autonomie în fața marilor puteri. Dacă în Spania evreii se aflau între spanioli și arabi, în Transilvania ei se aflau între turci și imperiali. Lucrurile nu sunt identice decât în măsura în care sesizăm și în Transilvania tragedia Diasporei, constând în nesiguranța vieții cotidiene, a vieții comunitare, în arbitrarul legilor instituite de administrațiile locale sau imperiale, nu puține provocate de lupta pentru extinderea sferelor de influență ale celor două puteri din zonă.

În Transilvania, ordinea feudală era mai birocratizată decât în Moldova și Muntenia, astfel că statutul juridic al Companiei evreilor are unele particularități față de acela al breslelor din ținuturile învecinate. Activitatea Companiei evreilor fusese reglementată de principii transilvani, de legile de bază ale țării, codificate în constituțiile, aprobatele și compilatele Transilvaniei. Prevederile lor au rămas în vigoare până în secolul al XIX-lea, unele dintre ele generând o stare insuportabilă pentru cei nou veniți și stabiliți aici. De

pildă, restrângerea domicilierei evreilor în perimetrul orașului Alba-Iulia a condus la suprapopulare, alături de îngreunarea desfășurării comerțului și meșteșugurilor. Așa se explică faptul că mulți se vor așeza în alte localități, rurale și urbane, situația lor juridică fiind recunoscută de guvernul Transilvaniei printr-o patentă emisă abia în anul 1726; adică, vor intra direct în subordinea Companiei și Rabinatului din Alba-Iulia. Și întrucât Alba-Iulia este reluată în posesie de episcopatul romano-catolic, fiind un domeniu medieval al acestuia, Compania evreilor va dobândi un nou statut, nu înainte de a fi implicată în controversele celor ce își disputau puterea în cetate. Astfel, între 1716, dată la care Alba-Iulia redevine domeniu episcopal, și 1751, când autoritățile municipale recunosc noua subordonare a Companiei, evreii trăiesc momente de mare tensiune, fiind nevoiți să accepte dubla stăpânire. Situația este diferită în „partium”, adică în regiunile de vest și nord-vest ale Transilvaniei, unde comunitățile evreiești, formate în secolul al XVIII-lea, vor depinde de comandamentele militare habsburgice (de pildă, la Oradea) sau de administrația domeniială, în cazul celor de la sate.

Măsurile imperiale din secolul al XVIII-lea se bazează pe o cunoaștere amănunțită a mai vechilor stări de lucruri din Transilvania, când dietele se întruneau spre a dezbate refuzul negustorilor greci, armeni, evrei și sârbi de a participa, proporțional cu veniturile lor, la cheltuielile publice. Hotărârile sunt luate acum prin scaunele de judecată ale comitatelor, prin consiliile municipale și magistraturi. Interdicțiile de așezare sunt numeroase în prima jumătate a secolului. Arbitrare sunt obligațiile la plata dării militare, la darea anuală; la fel, când familiile de evrei își exprimă dorința de a se așeza și în alte orașe decât Alba-Iulia. La Cluj și Dej, formalitățile de admitere în sânul cetății vor întârzia mult. Străinii și, mai ales, evreii ar aduce mari prejudicii locuitorilor - se scrie într-un document din 1722. Motivul? Vânzarea palincii, situație pentru care magistratura le îngăduie dreptul de a comercializa băuturi alcoolice și le interzice stabilirea în orașele amintite. Nu sunt singurele împrejurări când evreul e silit să trăiască în zona extra muros sau la țară. La Alba-Iulia, suplica adresată, în 1729, de compania comercială a evreilor guvernului Transilvaniei consemnează alte samarvolnicii, de data aceasta ale județului și ale consiliului orașenesc. De fapt, încălcarea prevederilor referitoare la evrei se repetă periodic. Sunt necesare, uneori, chiar intervențiile consiliului gubernial regal, respectiv ale secretarului gubernial, Samuel Köleseri, pentru restabilirea dreptului de liberă exercitare a comerțului. Este știut, însă, că în spatele documentelor cu un conținut restrictiv se află o mentalitate încă limitată la propriile-i precepte medievale, așa încât istoria hărțurilor emise în cabinete și cancelarii (de exemplu, bunele intenții ale lui Gabriel Bethlen și Mihai Apafi) nu consumă întodeauna cu aceea desfășurată în realitate. Deseori, omul ignoră hârtia, din neștiință sau cu bună știință. Mai apoi, dispozițiile de moment, conjuncturile joacă și ele un rol important în apropieri, în dispoziția sufletească ce asigură un prim pas spre comunicare și înțelegere. Nu numai atunci și în Transilvania se petrec lucrurile astfel.

Sunt multe aspecte care concurează la o mai liberă sau o mai restrânsă activitate și circulație a evreilor. Cauzele obiective nu lipsesc nici ele. În 1738, ciuma făcea ravagii în imperiu, ceea ce l-a determinat pe Carol al VI-lea ca, spre a preveni primejdia, să limiteze circulația mărfurilor, interzicând accesul în Ungaria, Banat și Transilvania, nu numai al evreilor, ci și al sârbilor, al românilor de la sud de Carpați, al armenilor. Multe localități erau contaminate de boala epidemică; numai astfel răspândirea ei putea fi prevenită. Figurau indicii sigure cu privire la flagel: cazuri suspecte la Ocna-Sibiului, Porumbacu și Șușterija; la Alba-Iulia, doi evrei, originari din Ploiești, decedaseră ca urmare a molimei; multe victime erau la Timișoara, unde toată populația fusese afectată între 1738 și 1740.

De unde erau originari evreii din Transilvania, din părțile Sătmăului, Maramureșului și Bihorului? Rezultatele conscripțiilor din secolul al XVIII-lea arată proveniența lor din Polonia, Germania, Cehia, Ungaria. Într-un document emis la Pressburg (Bratislava) de consiliul locumtenențial ungar (organ asemănător guvernului transilvan), se consemnează numele protectorilor lor nobiliari din Transilvania: conții Batthyány și Czobor, baronul Palocsay; alături, ale protectorilor lor nobiliari străini: contele Kaunitz și principele Lichtenstein din Moravia, principele de Nikolsburg, principele Visnyovszki din Polonia, principele Dietrichstein din Frankfurt ș.a. În Alba-Iulia, lucrurile stau și nu stau întocmai. Alături de evreii sosind aici din Lublin, Lemberg, Köln, din Moravia și din Ungaria, se vor așeza și cei veniți din Grecia, Bulgaria, Țara Românească și Moldova. Încă o dată, un *mixtum compositum* se creează, dacă ținem seama de împrumuturile lingvistice și mentale funcționând ca o șansă de supraviețuire în Diasporă. Să ilustrăm cele

spuse, apelând la declarația lui Moises Judas, solicitată, de altfel, tuturor locuitorilor evrei, și nu numai lor, din Alba Carolina (Alba-Iulia) de „guberniul regal și a măritului director suprem al camerei cesaro-crăiești din Transilvania, în urma hotărârilor stabilite de comun acord”: „M. J., circa 28 de ani, provenind dintr-o familie venită din Turcia, și anume din orașul Nicopole, este de neam evreu, căsătorit. Se află în Transilvania, la Alba-Iulia. Nu are casă proprie, ci este chiriaș. Este în compania evreilor din Transilvania, plătește taxa episcopală, precum și darea țării în valoare de 30 de florini ung[urești] și 40 de den[ari]. Nu contribuie la vreo altă companie în afară de cea amintită. Sub titlul de taxalist, posedă o casă, a cărei taxă comunală se ridică la 30 de fl[orini] ung[urești]. Face comerț între granițele Transilvaniei, cu mărfuri turcești, dar mai ales cu cele aduse de la Viena, de unde are un câștig de 200 fl[orini] ung[urești]”. Sau un alt exemplu: „...Aron Isac, circa 48 de ani, originar din Moldova, din orașul Iași, de neam evreu, este căsătorit. Se află în Transilvania de 40 de ani, iar în Alba-Iulia de 30 de ani”. Ce se observă? Atât evreii spanioli, cât și evreii germani s-au întâlnit în spațiul noii provincii austriece. Nu numai coabitează, dar sunt și ecolul lumilor din care provin, al civilizației iudaice, dar și al celor cunoscute pe parcursul peregrinărilor.

O legislație foarte semnificativă pentru noua etapă a așezării și organizării evreilor în Transilvania este elaborată în anul 1783, în vremea domniei împăratului Iosif al II-lea. Ea se intitulează: *Systematica gentis Judaicae Regulatio* (Rezoluția regală în domeniul regulamentului sistematic al neamului iudaic) și a fost promulgată de consiliul locumtenențial ungar. Era valabilă pentru Ungaria și Transilvania. Potrivit acesteia, tineretul evreu avea dreptul să frecventeze școli, să studieze în instituții de învățământ proprii, manualele școlare fiind supuse aprobării imperiale. Are dreptul să urmeze cursurile de învățământ superior, cu condiția să cunoască limbile oficiale: germana, maghiara sau sârba. Limba ebraică rămânea să fie utilizată în procesunile religioase, în studiul cărților de cult. Profesorii puteau fi evrei sau de altă apartenență etnică și confesională. Să fi fost cu puțință o atare deschidere? Să fi fost un gest dezinteresat? Dacă vom cerceta ideile timpului, dacă vom reflecta de pe poziția istoricului culturii și civilizației Europei Centrale, vom fi în măsură să formulăm un punct de vedere mai echilibrat. În tot cazul, comprehensiunea se va situa în sfera relativității interpretării faptelor istorice (niciicând liniare). Cu deosebire când e vorba de evrei, cunoscându-se și sămburele tare al acestei civilizații, absolutizarea fenomenelor e mai mult decât nocivă.

Așadar, secolul luminilor aduce și în Transilvania o anumită deschidere. Nu e neapărat meritul imperiilor. Cel puțin la nivel intelectual. Cărțile, inclusiv rațiunile noului ev, pătrund prin profesori și studenți, prin funcționarii imperiali, prin negustori și nobili, prin burghezia informare; renumiți colportatori de carte apar la Cluj, Sibiu, Alba-Iulia, Târgu-Mureș. Alături de discursul religios, își face loc și discursul laic. Antidogmatismul, mai limpede afirmat în Occident, va fi receptat și în mediile aulice din Răsărit. În acel moment are loc o importantă apropiere culturală de valorile iudaismului; bibliotecile particulare achiziționează, prin posesorii lor, tomuri ebraice de mare valoare, cărți de istorie și cultură evreiască. Să amintim în acest sens rolul lui Samuel Köleseri, teolog calvin și ebraist transilvan, care cumpără pentru biblioteca sa un important număr de cărți ebraice tipărite în Occident; între ele, lexicoane și dicționare, manuale de retorică practică și de gramatică, volume de istorie monetară, de istorie antică, biblii. Informația a ajuns până la noi printr-o *Conscriptio et Aestimatio librorum Samuelis quondam Köleseri de Kereses*. Varietatea titlurilor se explică prin caracterul studiilor enciclopedice ale luministului. Măcar așa și tot vor fi cunoscute în cercuri mai largi, uneori chiar aprofundate, Tanahul, Talmudul babilonian, ceremoniile religioase și civice ale evreilor, geografia biblică, istoria marelui Templu din Ierusalim, sinagoga iudaică etc. Asemenea forme nu sunt izolate, sugerând ridicarea câtorva punți de legătură. De exemplu, preocupările de ebraistică ale lui Ion Budai-Deleanu sunt concludente. Tipographia Universitatis Hungaricae Budae, a cărei activitate modernă începe la 1777, tipărește cărți de ebraică și pentru comunitățile din Transilvania, așa cum o face în toate limbile popoarelor din imperiu. Titlurile cuprinse în *Index Librorum Selectorum* arată preocuparea pentru cultura, religia și istoria lui Israel. Prin urmare, *Systematica gentis Judaicae Regulatio* se înscrie într-un context mai larg, într-un curent de idei care dovedește un alt orizont cărturăresc, dar și social-politic. Așa se explică dreptul de a se stabili în toate orașele libere regești, cu excepția celor miniere, dreptul de a desfășura orice activitate economică, religioasă și culturală, respectând contractele, obligațiile, testamentele, cărțile comerciale, documentele și hotărârile judecătorești. Așa se face că actele juridice și publicațiile semnate (de conducerile comunităților) în limba ebraică dobândesc valabilitate pe tot cuprinsul imperiului. Firește,

interesele Casei vieneze sunt evidente: deschiderea de manufacturi, mai târziu de fabrici; dezvoltarea rețelei comerciale; diversificarea schimbului de mărfuri; o administrare cu folos a manufacturilor; o ameliorare a veniturilor visteriei; dobândirea de furnizori pentru producerea de armament și echipament militar; încurajarea meșteșugurilor de croitor, sticlă, argintar, aurar, tapijer, tipograf, legători de cărți. Evreii vor avea de suferit și câteva restricții formulate în același document: să-și taie bărbile și să-și germanizeze numele, înțelegând prin aceasta vădite intenții de asimilare.

Nu e lipsit de interes să precizăm că reglementările introduse de habsburgi nu sunt doar simple consecințe ale principiilor despotismului luminat și nu sunt nici altruiste (cum par la prima vedere). Ele se datorează în mare măsură și memoriilor colective formulate de conducerea comunităților, făcute publice pe calea tiparului. Evreii solicitaseră acordarea de condiții asemănătoare grecilor și armenilor, exprimând dorința de a promova o industrie manufacturieră și de a desfășura munci agricole. Interesant este fenomenul din Maramureș (rar întâlnit în Europa, deoarece în puține regiuni evreii au dobândit un asemenea privilegiu), unde, primind pământ, ei își exercită, alături de români, profesiunea de agricultor. Jurisdicțiile rabinice iau act de rezoluțiile oficiale (vezi *Opinio de Judaeis*), angajându-se să supravegheze companiile comerciale patronate de evrei, la fel cum vor proceda în coordonarea sinagogilor și școlilor. Membrii comunității au dreptul de a frecventa instituțiile creștine de învățământ, dar și obligația de a învăța limba locului în care trăiesc. Prin urmare, reciprocitatea serviciilor este principala caracteristică, deși controversale nu vor înceta în Transilvania secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea.

Cazul evreilor din Maramureș este semnificativ pentru un important segment. Aici ei veniseră din Galiția, dar și din celelalte ținuturi ale Poloniei și din Ungaria. Persecuțiile poloneze din secolele al XVI-lea și al XVII-lea sunt bine cunoscute, antisemitismul aceluși timp, practicat de cnezi și de nobili, nefiind decât un episod dintr-o suită de tristă amintire. Nu e, deci, întâmplătoare deplasarea evreilor spre regiunile înconjurătoare, în perioada de tranziție spre evul modern. În 1780, G. von Windisch semnalează un număr de 1 200 în ținutul Sătmărilor (Satu Mare), de 300 în Bihor, fără a aminti de cei din Maramureș, câteva mii de suflete. Potrivit conscripțiilor, ritmul de creștere a populației evreiești din această regiune este ridicat - pe de o parte, din pricina sporului natural, iar pe de alta, din cauza imigrărilor. În cele trei plase de pe malul Tisei, numărul mediu anual de creștere este de 46-47 de persoane. Cel mai de seamă dintre centrele în care se va organiza evreimea este Sighetul Marmăției, unde, la începutul secolului al XIX-lea, existau o sinagogă, un rabin și un jude național evreu; în veacurile precedente, evreii au trecut foarte des prin Maramureș, atrași de marile târguri ce se organizau la Baia Mare. Niciodată, până la finele secolului al XVIII-lea, nu s-au așezat aici. Motivul? Inconvenientele create de magistratul orășenesc. Abia în secolul al XIX-lea documentele atestă și aici o prezență, precum, în mediile rurale, împământinirea. După 1850, evreii din Maramureș devin agricultori și păstori, fără a părăsi mai vechile ocupații - negustoria și meșteșugurile. Devin stăpâni pe pământurile cumpărate în munși. Deprind oieritul de la românii maramureșeni. Ridică stâni pe „fonși”, după modelul celor românești, prepară brânză cașer și aranjează interiorul stâniei după tipul celei maramureșene, iar exteriorul după tipul celei someșene. Variația e în funcție de împrejurări. Stâniile evreiești sunt așezate lângă văi, la altitudini mici, spre deosebire de cele ale românilor, aflate la altitudini mari. Până la începutul secolului al XX-lea, stâniile evreiești din Maramureș se vor înmulți considerabil. Păstoritul evreiesc se transformă într-o realitate economică imposibil de neglijat, devenind o particularitate istorică, una dintre nenumăratele trăsături ale Diasporei iudaice. Să mai amintim că în Maramureș existau și alte elemente particularizatoare, distincte ale vieții evreiești: comunități de plasă, în fruntea cărora se aflau juzi, asemenea juzilor nobililor, cu atribuții fiscale și administrative. În fruntea mai multor juzi era un prim-jude, reprezentând întreaga evreime din regiune. Se realizează aici, mai mult decât în alte zone ale Transilvaniei, o coabitare fericită între factorii religioși și cei civili.

În secolul al XIX-lea, evreii transilvăneni vor manifesta două tendințe: mai întâi, una conservatoare, stimulată de formă de cult tradițională, ortodoxă; mai apoi una neologă-reformistă, cu înclinație spre simplificarea cultului, spre asimilarea formelor de viață europeană, spre deschiderea către lumea înconjurătoare. În activitățile religioase, dar și în cele culturale, influența hasidismului se face resimțită. Mai atrăgător pentru evreii din Maramureș, hasidismul își va pune amprenta asupra mentalului acestei colectivități. Mulți dintre evrei, învățând carte în școlile imperiale, vor folosi limbile germană și maghiară în mod curent. (În a doua

jumătate a veacului trecut, acestea vor deveni, în nu puține familii, limbi mateme). E categoria celor care acceptă integrarea sub multiple aspecte. Cel mai important eveniment din acest secol este emanciparea realizată în anul 1868, promulgată de imperiali în urma unei îndelungate lupte și motivații juridice aduse de evrei, dar și de învățați neevrei. Valabilă pe tot cuprinsul imperiului, legea emancipării va facilita și în Transilvania o mai rapidă înstărire, dobândirea de case, prăvălii, proprietăți, intrarea în servicii publice, exercitarea profesiunilor liberale în condiții onorabile. Ascensiunea burgheziei evreiești în Transilvania sfârșitului de secol al XIX-lea este urmarea emancipării; ea nu poate fi minimalizată, căci principalele burguri - Oradea, Cluj, Brașov, Sibiu, Târgu-Mureș, Satu Mare - sunt considerabil stimulate în dezvoltarea lor economică de această nouă categorie socială. Evreii au dovedit o adaptare foarte bună la spațiul transilvan; conviețuirea, multi și pluriculturalitatea zonei sugerează cum a fost cu puțință să se dezvolte aici o stare de civilizație în care ei au jucat roluri dintre cele mai felurite, dar și mai benefice, în finanțe, comerț, școli, meserii, cultură, contribuind la conturarea societății urbane moderne. Sinagogle ridicate de comunități, proiectele de urbanizare la care au participat evreii, fabricile pe care le-au deschis, societățile întemeiate, băncile și magazinele stăpânite ori conduse de ei sunt exemple cât se poate de concludente cu privire la locul lor în istoria Transilvaniei.

Contradicțiile politice (de la începutul secolului al XX-lea) n-au rămas fără ecou în comportamentul și atitudinea evreilor din Transilvania în timpul primului război mondial și în anii imediat următori. Era perioada în care, în urma îndelungatelor eforturi, ei au ajuns la un standard acceptabil al vieții tuturor categoriilor sociale. Era însă și epoca în care imperiul dualist arăta semnele cele mai evidente ale îmbolnăvirii sale. Suita de conflicte interetnice, lupta pentru emancipare a popoarelor și, deci, intenția ieșirii lor de sub stăpânirea Austro-Ungariei se vor resimți și în viața comunităților evreiești. Sionismul politic este din ce în ce mai activ, fiind prezent și în Transilvania, unde, în primul deceniu al secolului, apare o publicație cu o asemenea orientare. Organizațiile evreiești, presa evreiască, personalitățile vieții culturale și economice se confruntă din când în când cu atitudinile antisemite ale grupărilor politice extremiste. Totuși, climatul central-european își va fi pus amprenta, iar discriminările existente atunci în multe dintre statele est-europene nu se manifestă față de evreii din cadrul imperiului. Evreul din Transilvania nu va reprezenta modelul negativ pentru mișcarea naționalistă; nu va fi „șapul ispășitor” invocat de antisemitismul din Vechiul Regat. După Unirea Transilvaniei cu România, la 1 Decembrie 1918, evreii din fosta provincie austro-ungară decid să adere la actul de la Alba-Iulia. Comitetul populației evreiești din Transilvania, reunit la 18 martie 1919, în București, acceptă, fără rezerve, Declarația de la Alba-Iulia, subscrie la programul și la stipulațiile privind libertatea națională: folosirea limbii mateme în școli, în administrație, reprezentarea proporțională în parlament și guvern, drepturi egale sub raport administrativ, religios și cultural, libertatea cuvântului le sunt garantate. Firește, multe diferențe existau între evrei din Transilvania și cei din Vechiul Regat; ele erau de natură culturală, mentală, lingvistică. Îi uneau, în schimb, religia și lupta împotriva antisemitismului, care în anii interbelici va atinge apogeul în raport cu întreaga istorie modernă a României.

Câteva nume de personalități ar putea întregi imaginea asupra evreilor din Transilvania până la 1918. Între acestea, rabinii figurează la loc de frunte, atât prin contribuția la viața culturală, prin cota de reprezentanță în fașa autorităților, cât și, nu în ultimul rând, prin erudiția lor, prin meritele lor în conservarea și propagarea marii culturi ebraice. De pildă, la Alba-Iulia, ei vor fi în mod constant principala referință: Iosif Reisz Auerbach (1742-1750, anii de rabinat); Jonathan Trebitsch (1752); Salom Zeligb, Saul Kohen (1754-1757); Jochanan ben Izsák (1758-1760); Benjâmin Zeeb Wolff (1764-1777); Mózes ben Samuel Levi Margolioth (1778-1817); Jakob ben Mozes (1818); Menachem ben Ioshua Mendel (1818-1823); Ezekiel ben Iosef Paneth (1823-1845); Friedmann Abraham (1846-1872).

Dintre cărturarii evrei din Transilvania veacului al XIX-lea, un rol excepțional l-au avut: Henrik Fináby, a cărui carieră științifică este legată de marile instituții de la Cluj (Universitatea, Muzeul Transilvaniei, Asociația Muzeului Transilvaniei), dar și de Academia Ungară de Științe, al cărei membru a fost; a studiat matematica, astronomia, dar s-a remarcat prin studiile fundamentale realizate ca specialist în filologie clasică, arheologie și istorie; Henrik Marczali, istoric de faimă, autorul unei *Mari istorii a lumii*, tipărită în 12 volume, al unei *Istorii a Ungariei*, al mai multor monografii, membru al Academiei Ungare de Științe începând cu anul 1893; Ignác Acsády, cu însemnată contribuție la dezvoltarea istoriografiei sociale și

economice din Transilvania și Ungaria, autor al mai multor monografii și sinteze istorice, membru corespondent al aceleiași academii; Dávid Angyal, care a depus o lungă și valoroasă activitate științifică și didactică în prima jumătate a secolului nostru, fiind, între altele, profesor la Universitatea din Budapesta, director al Institutului de Studii Ungare din Viena, editor (de la 1912 până la 1922) al prestigioasei publicații „Történeti Szemle”, specialist de primă mărime în istoria și cultura Europei centrale.

Documentar întocmit de dr. VICTOR NEUMANN

b. Banat

Există un indiciu în legătură cu o posibilă viață comunitară evreiască în Banat, datând din veacul al XVII-lea: anume, o piatră tombală, aflată în cimitirul din Timișoara (Calea Lipovei), are înscris pe ea numele lui Assael Azriel, medic chirurg și rabin, care a murit în anul 1636. Pe de o parte, cimitirul, pe de altă, profesiunea de rabin sugerează un început de viață evreiască la Timișoara, în vremea în care Banatul era sangeac turcesc, fiind încorporat unei alte forme administrative a Imperiului Otoman, pašalâcul de Buda. Supoziția, chiar dacă nu e însoțită de o mărturie documentară, pare, totuși, plauzibilă, deoarece în orașele apropiate Timișoarei - Belgrad, Vârșej - sau mai îndepărtate (dar aparținând aceleiași zone geografice) - Sarajevo, Ragusa -, comunitățile de sefarzi sunt o realitate istorică.

Cele dintâi piese arhivistice care vorbesc de o organizare evreiască în Banat datează din 1739, și, respectiv, 1743. În primul caz, o conscripție provenind din arhivele statului ungar atestă componența variată a comunității din Timișoara, din care se formaseră cele două obști: sefarzi și așkenazi. Documentul precizează condiția populației evreiești din orașul bănățean, aceea de tolerată, aidoma celei de pe întreg cuprinsul Imperiului habsburgic. O a doua mărturie provine din arhivele comunității evreiești din Timișoara și indică acceptul imperial (respectiv, al comandantului trupelor austriece staționate la Belgrad, contele Georg Olivier Wallis) privind transferul populației evreiești din cetatea Belgradului în cetatea Timișoarei. Conscripțiile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea arată că evreii s-au mai așezat în: Caransebeș, Lugoj, Arad. La 1774, potrivit statisticii funcționarului imperial J. J. Ehrler, în Banat „numărul evreilor este de 340 de suflete”; cifra este foarte aproximativă și ea se referă mai degrabă la Timișoara și împrejurimi decât la întreaga regiune.

*În vreme ce, în Transilvania, comunitățile se aflau în subordinea guberniului, doar acesta putându-le permite așezarea, în Banat, mișcarea demografică se desfășoară sub directă coordonare a administrației militare de la Timișoara sau a celei din Serbia. Sunt situații când funcționează raporturi între conducerile comunităților și consiliul locumtenențial ungar, în speță, după 1779, când Banatul intră într-o nouă formă administrativ-teritorială, fiind încorporat Ungariei. La Timișoara, Lugoj, Caransebeș, evreii admiși în cetăți (întotdeauna pe baza unei taxe impuse de autoritățile imperiale, a dovedirii utilității lor în domeniile meșteșugurilor, comerțului și profesiilor liberale, precum și în funcție de starea sănătății fiecărei persoane) sunt foști locuitori ai Belgradului și Ragusei, ai Nicopole-lui și Rusciuk-ului, deci sefarzi (spanioli). Ei au organizat ceea ce documentele consemnează sub numele de „Spanische Judengemeinde”. Evreii care s-au născut la Buda, Viena, Pressburg (Bratislava de astăzi), Cracovia erau așkenazi, alcătuiind - potrivit acolorași **Conscriptio Judaeorum** - „Deutsche Judengemeinde”. Scurtă vreme, evreimea spaniolă și cea germană au format două comunități distincte. Începând cu anul 1743, administrația imperială încearcă să instituie cu forța o singură comunitate, hotărând alegerea unui singur conducător, fără a ține seama de obișnuitele alegeri interne. În general, organizarea era dependentă de ceea ce dicta Casa de Habsburg. Viena avea să exercite, periodic, controlul asupra evreilor din Banat, ceea ce nu înseamnă că viața culturală nu se putea desfășura conform prescripțiilor iudaice sau că nu exista o anumită libertate a deciziilor privind activitățile interioare ale comunităților. Uneori, regulamentele fixate de Viena nu erau întru totul respectate. Cert este că, după unirea celor două comunități, evreii germani vor juca rolul de coordonatori, fiind preșefii de administrația imperială. Se instaurează un gen de colaborare, ceea ce presupunea o subordonare. Rabinul, judele evreu, precum și funcționarul de legătură redactau toate documentele în limba germană, socotelile fiind înaintate la început, spre verificare, administrației locale, mai apoi, celei vieneze; e vorba de taxele*

obligatorii, de așa-zisele impozite, statutul evreilor rămânând acela de tolerat până la 1867, când e recunoscută emanciparea lor pe tot cuprinsul imperiului.

Ordonanța din 1776 - „Judenordnung” - îi privește direct pe evreii din Banat și arată că împărăteasa Maria Tereza decretase o politică anti-evreiască de inspirație medievală. Legile cuprinse în „Judenordnung” erau dictatoriale și, chiar dacă nu toate au fost puse în aplicare sau respectate de comunitățile regiunii, reflectau caracterul discriminatoriu aplicat de Casa imperială. Deciziile din 1776 prevedeau ca, la Timișoara, de exemplu, comunitatea să nu poată număra mai mult de 45 de familii (deși la acea dată erau stabilite deja aici 76 de familii), cărora să li se adauge un rabin, un dascăl și doi cantori. Săptămânal, comisarul local trebuia să verifice tabelul cu numele celor decedași și cu acela al nou-născuților; nici un evreu nu se putea căsători fără permisiunea administrației cezaro-craiești; conducătorii urmau să fie aleși fără a se ține seama de apartenența rituală; evreii nu aveau voie să ia în casele lor creștini, respectiv, să țină servitori creștini. Acestea, sub masca așa-ziselor legi protecționiste. Pe de altă parte, tot habsburgii sunt aceia care admit ridicarea a două lăcașe de cult în anul 1762 - o favoare acordată de Viena și posibilă în urma intervenției baronului Diego d'Aguilar, administratorul și intendentul general al monopolului de tutun austriac, protector și mecena al evreilor sefarzi din Timișoara.

Legislația din secolul al XVIII-lea a încurajat doar anumite categorii de evrei. Numai cei mai bogași au fost primiți în cetăți ca Timișoara, Lugoj, Arad. Evreul cerșetor nu avea dreptul să intre în jara Banatului. Comercianții ambulănți erau opriți la graniță, cu excepția perioadei iarmaroacelor. În pofida restricțiilor, comunitățile se vor dezvolta, evreii jucând un rol important în industrializarea orașelor, în asigurarea relațiilor comerciale cu marile centre europene, în dezvoltarea finanțelor. În secolul al XIX-lea, populația evreiască a Timișoarei crește la: 1 200 de persoane, în 1840; 2 202, în 1858; 4 870 (15% din totalul populației), în 1890; 6 728, în 1910. În orașele bănățene, evreimea a format o puternică burghezie liberală, simbolizând acea clasă de mijloc pe care avea să se sprijine autoritatea vieneză și care a contribuit mult la instituirea stării de civilizație proprie Europei Centrale. În satele și comunele Banatului, evreii se ocupau cu meșteșugurile și micul comerț sau erau medici, farmaciști, notari, funcționari, profesori, învățători. În localitățile ceva mai mari, s-au organizat comunități, ca, de pildă, la Buziaș, Lipova, Nădlac, Vinga, Făget, Recaș, Deta. În a doua jumătate a secolului trecut, funcționau în Banat trei tipuri de comunități: **ortodoxă**, păstrând tradițiile și formele de exprimare religioasă din vechime; **neologă**, adeptă a reformelor, a deschiderii spre societatea laică, modernă; **status-quo**, deseori indecisă, oscilând între comunitatea ortodoxă și cea neologă. După congresul general evreiesc din 1868, comunitatea din Timișoara se declară neologă. Comunitatea ortodoxă se va constitui separat, în anul 1871, iar sinagoga acesteia va fi construită în anul 1895. Abia după al doilea război mondial, comunitățile se vor reuni, prin ordin guvernamental.

Primele școli evreiești demne de luat în considerare datează din 1825, la Timișoara, din 1832, la Arad și, din 1833, la Lugoj. Până atunci funcționaseră doar școlile de pe lângă sinagogi, ieșivele locale. Evreii puteau, conform regulilor Casei de Habsburg, să frecventeze școlile oficiale, folosind una dintre limbile recunoscute de imperiali: germana, maghiara, sârba. În școlile evreiești, limbile de instrucție au fost: ebraica, germana, idiș și maghiara. După unirea Banatului cu România, în 1918, între limbile de instrucție din școlile evreiești va figura și româna.

Dr. VICTOR NEUMANN

6. EVREII DIN ROMÂNIA MARE (PERIOADA 1919-1944)

Pentru evrei, ca și pentru toate celelalte minorități etnice, înfăptuirea Marii Uniri din 1918 a însemnat începutul unor procese social-economice, cultural-spirituale etc. ce au marcat o nouă etapă în devenirea acestei colectivități din spațiul carpato-danubiano-pontic. Prin întregirea țării, numărul evreilor a crescut considerabil - în pofida unei natalități ușor involutive și a unei balanțe migraționiste deficitare. România, unită în hotarele sale istorice, avea, în 1930, o suprafață de circa 300 000 km² și o populație de 18 milioane de locuitori. În același an, în România Mare trăiau 756 930 de evrei, repartizați procentual, față de totalul populației țării, după cum urmează: 10,9% în Bucovina; 7,2% în Basarabia; 7,0% în Crișana - Maramureș; 6,7% în Moldova; 2,5% în Transilvania; 2,3% în Muntenia; 1,5% în Banat; 0,5% în Dobrogea și 0,2% în Oltenia. În București locuiau, în 1930, 76 480 de evrei - circa 12% din totalul populației Capitalei. Procentele de mai sus, oscilând în jurul unei medii pe țară de 4,2%, reflectă varietatea condițiilor de dezvoltare istorică a populației evreiești în diferitele ținuturi și localități. După Marea Unire din 1918, România include în noile ei granițe provinciile Transilvania, Banat, Basarabia, Bucovina și partea de sud a Dobrogei (încă din 1913). Populația evreiască, de la 230 000, înainte de război, se triplează astfel, situându-se, în statistica minorităților etnice, pe locul al treilea, după maghiari și germani.

Aceste noi provincii aduc, însă, o populație evreiască preponderent rusofonă (în Basarabia), germanofonă (în Bucovina), maghiarofonă (în Ardeal): așadar, de limbă și cultură neromânească. Evreimea din aceste provincii fusese încetățenită și oarecum integrată economic în vechile state aparținătoare, mai de mult sau mai de curând, în raport cu cea din Vechiul Regat. Incluziunea acestor evrei în România Mare și alături de evreimea regăteană nu s-a dovedit de la început lesnicioasă. Dificultățile s-au atenuat, însă, cu

timpul, unificarea „românească” a tuturor evreilor din țară fiind mai curând un fapt social-economic decât unul cultural-comunitar, ceea ce, de altminteri, explică, în parte, unele tensiuni interne intraevreiești, unele particularități sociale și culturale, pe provincii, oglindite chiar și în unele aderențe politice specifice. Deosebiri puteau fi, de altfel, constatate și la românii înșiși din provinciile alipite. Este motivul pentru care integrarea tuturor acestora, evrei și neevrei, în România Mare, realizarea interferențelor culturale¹³ spirituale, contopirea lor au constituit un proces mult prea complex pentru cadența istorică scurtă, din perioada interbelică. Dar tocmai politropia culturală evreiască din România întregită, precum și diferențierile benigne menținute în provincii au sporit cromatica spiritualității acestei etnii, determinând contribuția ei plurală atât la cultura românilor, cât și la aceea a celorlalte naționalități de pe teritoriul statului român, inclusiv la cultura evreiască însăși.

Încetățenirea în masă a populației evreiești are loc imediat după primul război mondial și după Marea Unire din 1918, la care evreii au aderat în majoritate; drepturile cetățenești din provinciile unite cu România preexistând, n-au fost puse în discuție. S-a creat astfel premisa unei ample activități civice, economice și social-politice pentru o populație dinamică și cu oarecare exercițiu pe acest tărâm. Nu fără tensiuni și contradicții, evreii își fac din ce în ce mai simțită prezența în viața economică, izbutind ca în anul de maximă dezvoltare antebelică a țării - potrivit datelor cuprinse în *Enciclopedia României*, editată în 1940 - să dețină 31,14% din totalul întreprinderilor comerciale și industriale (procent, ce-i drept, inegal repartizat pe provincii: în timp ce în Oltenia procentul era de 3,72, iar în Dobrogea de 5,2, în Basarabia acesta atingea 63,17, iar în Moldova 56,12).

Populația evreiască din România se concentra, în principal, în orașe, cifrându-se, în 1930, la 530 235, ceea ce reprezenta 14,4% din totalul populației urbane a țării. Structura socio-profesională a populației evreiești în perioada

interbelică - deși anevoios de evaluat din pricina insuficienței datelor și investigațiilor în materie - înfățișează un profil dominat de categoria persoanelor active în domeniul bancar, al comerțului și al industriei, urmate imediat de categoria de meseriași și muncitori și, la oarecare distanță ca pondere, în ordine descrescândă, de categoriile liber profesioniștilor, corpului didactic, funcționarilor și, paradoxal, de cei cu așa-zise ocupații independente diverse (totalizând - potrivit datelor recensământului din 1930 - nu mai puțin de 105 407 persoane).

Un capitol special din volumul de față este consacrat participării evreilor la viața economico-industrială a țării, în această perioadă, fapt pentru care nu vom include aici respectiva problematică.

Simpțomatic pentru tendința populației evreiești de a se implica în ramurile economice și sociale care solicitau la maximum aptitudinii și caracter întreprinzător, știință de carte etc. este faptul - semnalat de aceeași *Enciclopedie a României* - că, în perioada 1921-1936, un procent de 7,6% dintre copiii evrei înscriși în școlile elementare ajungeau să absolve învățământul universitar, în timp ce procentul copiilor români era doar de 1,5%.

Evreii încep să participe și la viața politică (partide, parlament ș.a.), contribuind la consolidarea statului național unitar român, la dezvoltarea democrației și pluralismului, la modernizarea socială și sincronizarea României cu alte state civilizate ale Europei. Formele acestei participări erau diverse: de la activități militante în rândul partidelor democratice și muncitorești până la militantismul politic presupus de o organizație politică proprie sau de mișcări sioniste în evidentă creștere în epocă.

Reformele din anii 1917-1923 au schimbat radical, în România, după cum se știe, vechile structuri sociale și politice: legea agrară din 1921 a desființat practic marea proprietate, proliferând micile proprietăți; în 1919, se introduce sufragiul universal - cu milioane de votanți, inclusiv evrei, care încep să se bucure, în masă, de drepturi cetățenești; pe arena politică a țării apar numeroase

partide, interesate în folosirea diversă a corpului electoral, inclusiv a celui evreiesc, organizat sau informal. Partidul Liberal, Partidul Țărănesc, apoi Național-Țărănesc, Partidul Poporului, Partidul Național-Democrat (al lui Nicolae Iorga), precum și partidele de la stânga eșichierului politic românesc, uneori chiar și unele partide de centru-dreapta, toate aflate pe arena politică dintre cele două războaie mondiale, aveau în obiectivul lor, într-un fel sau altul, și atragerea electoratului alcătuit din evrei. Începând din anul 1920, aproximativ 165 000 de evrei s-au putut prezenta la urne, iar din 1930, circa 200 000. În 1932, 17 partide s-au prezentat la urne: votul evreiesc n-a fost desconsiderat decât de dreapta naționalistă. Evreii votau până și pentru averescani și liberalii disidenți („georgiști”), care, în 1936, numărau în rândurile lor și evrei.

Un sinoptic al distribuirii mandatelor și al parlamentarilor evrei, aleși pe listele unor partide din cele menționate, sau reprezentând înjghebbări politice evreiești - Blocul Evreiesc (B.E.), Uniunea Evreilor Pământeni (U.E.P.), ulterior transformată în Uniunea Evreilor Români (U.E.R.); Partidul Evreiesc (P.E.) ș.a., aflate pe aceleași liste sau pe liste separate, evidențiază următoarele:

- în alegerile din 1919, figurează doi deputați evrei din Basarabia;

- în alegerile din 1920, figurează doi deputați evrei pe listele diferitelor formațiuni socialiste;

- în alegerile din 1922: 5 deputați pe lista liberalilor, 1 deputat pe lista Blocului Evreiesc;

- în alegerile din 1926: 1 deputat pe lista averescanilor, 2 deputați pe lista independenților;

- în alegerile din 1927, U.E.R. obține locuri pe liste liberale, iar „evreii naționali” (B.E.) pe liste ale P.N.Ț.;

- în alegerile din 1928, U.E.R. obține, pe liste ale P.N.Ț., 4 deputați, care vor crea chiar un „Club Parlamentar Evreiesc”, în care vor intra și alți deputați evrei (S. Rosenberg, A. Weiss, N. Hegedus, ca și senatorul de drept, Șef-Rabinul Niemirower);

- în alegerile din 1931, U.E.R. obține, pe liste

ale P.N.D., 7 locuri de senatori evrei; Partidul Evreiesc, pe listă aparte, obține 4 locuri de deputați (doi din Transilvania, doi din Bucovina);

- în alegerile din 1932, U.E.R. obține, pe listele partidelor reunite în Frontul Economic, 4 deputați; Partidul Evreiesc, pe liste aparte, obține cinci parlamentari;

- în alegerile din 1933, U.E.R. obține, pe liste ale P.L., trei locuri parlamentare; Partidul Evreiesc, pe liste aparte, nu obține nici un loc;

- în alegerile din 1937, nici U.E.R., pe liste comune, și nici P.E., pe liste separate, nu obțin locuri în parlament.

Noile alegeri pentru care se pregătea guvernul Goga-Cuza, la începutul anului 1938, nu s-au mai ținut, iar sistemul de reprezentare pseudo-parlamentară, introdus de dictatura regală, a exclus minoritatea evreiască din grupul naționalităților cu drept de reprezentare.

Analizând orientarea evreilor ce au reprezentat în forul legislativ diverse partide sau/și organizații politice evreiești, trebuie să arătăm că alegerea în parlament a unor deputați de origine evreiască nu însemna, *eo ipso*, că toți aceștia exprimau, nemijlocit, interesele populației evreiești sau că aderau la programe politice specifice. Mulți dintre deputați exprimau, în primul rând, orientările politice ale partidelor din care făceau parte, întocmai ca și fruntașii evrei din alte organisme politice statale. În ceea ce privește reprezentarea expresă a evreilor în viața politică a țării, după programe proprii, ale unor înjghebări ca Blocul Evreiesc, Uniunea Evreilor Români, Partidul Evreiesc, nu trebuie să se înțeleagă că deputații astfel angajați neglijau în vreun fel susținerea intereselor generale ale țării. Analiza intervențiilor lor în parlament spulberă stereotipurile formulate în acest sens de unele cercuri antisemite.

Activitatea parlamentarilor evrei, fie că ei reprezentau diverse partide, fie că îi reprezentau nemijlocit pe evrei, se înscria în sensul întăririi democrației și statului de drept. Astfel, parlamentari ca Adolf Stern (U.E.R.), pe listă a P.N.Ț., între 1922 și 1926; Maier Ebner, Horia

Carp, Wilhelm Filderman (U.E.R.) sau toți cei din Clubul Parlamentar Evreiesc (creat în 1928, de deputații M. Ebner, Theodor Fischer și M. Landau) îmbinau fericit pledoaria lor pentru apărarea evreilor cu aceea privind interesele generale ale democrației. Senatorul de drept, Șef Rabinul dr. Iacob Niemirower, se afla în fruntea acestei orientări.

O seamă de parlamentari de origine evreiască țineau, însă, să nu-și depășească pozițiile stricte de exponenți ai partidelor - liberal, național-țărănesc, național-democrat etc. - pe care le reprezentau. Aprecierea poate fi extrapolată la o seamă de alți oameni politici evrei, care - în locurile de răspundere pe care le-au deținut ca fruntași politici sau ca membri în delegații politice, de stat etc. - nu acordau intereselor etnice vreun rol în activitățile de reprezentare depuse. Cazul avocatului S. Rosenthal, ales să joace un rol deosebit în delegația guvernamentală la Conferința de pace din 1919, este convingător în acest sens. Și asemenea exemple nu sunt singulare. Iar parlamentarii U.E.R. sau cei de orientare națională evreiască, inclusiv sioniștii, în acțiunile lor de reprezentare specifică, în țară sau în afară, nu rupeau niciodată interesele evreilor de cele generale ale României.

În reprezentarea evreilor în viața politică a țării, înjghebările politice evreiești - U.E.P. (1910-1923), U.E.R. (1923-1940), Partidul Evreiesc (1928-1940), Blocul Evreiesc (1920-1924) - sau parlamentarii din Clubul Parlamentar Evreiesc (1928) au militat pentru aplicarea principiului egalității cetățenești și pentru respectarea Constituției.

Contrar unor stereotipuri *en vogue*, potrivit cărora evreii ar fi contribuit prin aceste demersuri la deteriorarea *imago*-ului României, faptele demonstrează contrariul. În perioada dintre războaie, evreii își apără drepturile proprii, susținând tocmai marile cuceriri democratice ale țării.

La Paris, evreul Honigman, ziarist reputat, conduce o publicație menită să acrediteze în Vest o imagine cât mai favorabilă a României,

îndemnând la sprijinirea politicii externe și interne democratice a țării.

Atunci când se aflau în străinătate, în calitate oficială sau neoficială, personalitățile evreiești apărau interesele României întregite. În același sens acționau și marile personalități evreiești invitate să viziteze România. Iată doar un exemplu în acest sens: în 1927, când Chaim Weizmann, președintele Organizației Sioniste Mondiale, vizitează Bucureștiul, la mitingul ținut la Templul Coral acesta îi întâlnește pe I. G. Duca, R. Franasovici și pe primarul Capitalei. La recepția organizată de Asociația Prietenilor Universității din Ierusalim, în prezența lui Ch. Weizmann, mai iau parte la un colocviu comun profesorii Disescu, Gusti, Rădulescu-Motru, Gerota, Minovici, Trancu-Iași, Gr. Iunian. Ch. Weizmann este primit de către Ion I. C. Brătianu și N. Titulescu.

În 1930, când fruntașul evreu Nachum Sokolov vizitează România, sau, în același an, cu prilejul vizitei făcute de W. Jabotinski (conducătorul unei puternice organizații sioniste), respectivii frunțași ai sionismului mondial sunt puși în contact cu oameni politici ai României și stabilesc relații utile țării.

La rândul lor, acțiunile evreilor din străinătate, originari din România, desfășurate la New York, ca și la Londra și la Paris, se dovedesc a fi în sprijinul valorilor politice democratice și al spiritualității românești. La întoarcerea sa din S.U.A., în preajma anilor '30, savantul și omul politic N. Iorga are cele mai elogioase aprecieri cu privire la prestația evreilor originari din România, în ceea ce privește sprijinirea țării.

Relatarea, pe scurt, a unor aspecte preponderent politice din devenirea evreimii locale între 1919 și 1944 arată că, în acest sfert de veac, istoria minorității evreo-române a fost mai densă și mai contradictorie ca oricând: încetățenire globală și drepturi civice moderne pentru toți, pe de o parte, marginalizare civico-politică totală și primejdia nimicirii, în anii '40-'44, pe de altă parte; implicarea masivă în noile structuri ale țării - în economie, societate, cultură -, pe de o parte, excluderea cvasitotală la finele perioadei,

pe de altă parte ș. a. m. d.

La întrebarea: „Ce au făcut evreii pentru România în această relativ scurtă perioadă istorică?”, se poate răspunde relevând primii termeni ai contradicțiilor de mai sus; la întrebarea: „Ce au intenționat extremiștii români să facă din evreii țării?”, se întrevide răspunsul din faptele (și teoriile subiacente lor) presupuse de ultimii termeni ai contradicțiilor semnalate.

În volumul de față, sferul de veac avut aici în vedere este și el ilustrat prin relevarea contribuțiilor pozitive rezultate din interferențele benigne ale evreilor cu întreaga populație a țării: cu întreprinzătorii și artizanii vieții economice, cu oamenii orașelor - dar și cu cei ai satelor -, cu funcționarii, cu tineretul studios, cu intelectualii, cu oamenii politici etc.

România interbelică, după cum se știe, a fost, sub raport economic, economico-agrar în speță, o mare exportatoare de cereale; în comerțul cu grâne, evreii au jucat un rol ce nu poate fi subestimat.

În domeniul economiei industriale din perioada interbelică, se știe că întreprinderile au progresat continuu, culminând în anul de referință 1938 prin cota valorilor ei cele mai ridicate. Evreii au beneficiat și ei, indirect, de politica protecționistă activă de apărare a industriei naționale.

În urbanistică, evreii, ca locuitori cu precădere ai orașelor, au contribuit la dezvoltarea fondului locativ cu sute de blocuri moderne și mii de locuințe, uneori construite după proiecte avangardiste ce spărgeau monotonia construcțiilor tip.

În cultură și învățământ, datele indică dimensiunile populației școlare de origine evreiască - factor evident pozitiv sub raportul integrării, dar nescutit de toate contradicțiile sociale ivite în epocă, atât prin mișcările studențești, cât și prin agitarea unor sloganuri care cereau *numerus clausus* și chiar *numerus valachicus* în învățământ.

Intelectualitatea epocii interbelice, inclusiv lumea artistică și scriitoricească din România, a cuprins în rândurile ei, în răstimpul sfertului de

veac analizat aici, creatori evrei în toate domeniile artei, literaturii, științelor teoretice și aplicative, disciplinelor umanistice - nume cunoscute și recunoscute în cultura română. Evocarea aici a oricăreia dintre personalitățile afirmate într-un târâm al culturii sau altul n-ar face decât să repete ceea ce se află descris în extenso în capitolele lucrării, consacrate anume acestui domeniu. Semnalăm, de aceea, doar importanța creatorilor evrei aliniați curentelor de avangardă sau deosebit de receptivi față de orientările moderne din arhitectură, arte plastice, muzică, filosofie etc.

Paralel cu contribuțiile intelectualității de origine evreiască la cultura țării, la ampla aculturație evreo-română, sunt de menționat și deschiderile intelectualității „național-evreiești” pentru curentele moderne din sânul iudaismului mondial, pentru îmbogățirea culturii evreiești (ebraice, idiș sau exprimate în limba țării ori în alte limbi) cu o literatură, artă și chiar umanistică (în primul rând, „știința iudaismului”) aflate la interferența iudaismului tradițional (biblic), a mentalului iudaic local și a modernității iudaice, inclusiv a celei sioniste*.

*

Evreimea din România, fiind constituită din comunități relativ distincte - cele din Moldova, ca și cele din Basarabia, cu alură mai evident răsăriteană; cele din Muntenia, oarecum mai occidentale, iar cele din Ardeal și Bucovina, de factură central-europeană (granițele dintre ele

nefiind, desigur, rigide) -, se poate vorbi de caracteristici diferențiale originare privind: limba vorbită, modul de viață, standingul, tradiția, nivelul aculturației, gradul de integrare ș.a., toate reflectate în ideologii corespunzătoare. Căci însăși secularizarea și modernizarea au cunoscut ritmuri relativ deosebite de la o provincie la alta. Astfel, în Moldova, mișcarea zisă haskalistă, de modernizare, era mai târzie decât cea din vestul țării: înseși cultura și nivelul conștiinței iudaice erau mai puțin conturate decât la cei din Basarabia, de pildă. În schimb, evreii din Muntenia, mai ales sefarzii, vădeau atât o bunăstare, cât și un nivel ideologico-integraționist superioare așkenazilor „coborâți” din provincii spre Capitala țării sau spre alte orașe din Muntenia.

Toate aceste particularități erau repercutate și în plan cultural-politic; în Bucovina, s-a dezvoltat, încă de la începutul secolului, o mișcare cultural-idișistă, dublată de una politică, concretizată în Partidul Popular-Național Evreiesc, în frunte cu Beno Straucher, susținător al ideii idișiste și al autonomiei naționale extrateritoriale. Spre deosebire de „Bund” și „Poale Zion”, din Basarabia, cele de mai sus nu aveau un caracter socialist.

În Basarabia, se afirma și organizația politico-religioasă numită „Agudat Israel”, în frunte cu rabinul I. L. Zirelsohn (1860-1940).

În Transilvania, „Agudat Israel”, care avea oarecare influență, era, mai ales în Maramureș, net antisionistă și antiluministă. Aici, fanatici

* Dintre propagatorii ideilor național-evreiești sunt de amintit:

- promotorii „autonomismului cultural” exprimat în promovarea limbii și culturii idiș și ebraice (în Basarabia - în anii '20, la o populație de 200 000 de evrei erau 75 de instituții instructiv-culturale „Tarbut” în limba ebraică: 20 de grădinițe, 40 de școli elementare, 15 școli superioare - cu 450 de profesori și 10 000 de elevi -, la care se adaugă 52 de școli generale de limbă idiș; multe școli de acest fel au trecut apoi în rețeaua de stat - la fel ca și școlile „Tarbut” de limbă ebraică din Transilvania primilor ani de după Unire, dizolvate pe această cale);

- doctrinari locali ai sionismului cultural și, mai ales, politic;

- promotorii ideologiilor religioase, atât în formele ei ortodoxiste, hasidiste, cât și, mai ales, în formele ei sincrone cu iudaismul contemporan;

- susținătorii emigraționismului, în oricare din locurile de imigrație;

- protagoniștii integraționismului ce presupunea „conștiința de sine”.

În mișcarea ideologico-politică a țării sunt de menționat mai ales figurile proeminente ale socialismului românesc, atât din vechea mișcare (Dobrogeanu-Gherea, alias Katz ș.a.), cât și din cea nouă (I. Moscoviici ș.a.).

Nu au lipsit nici ideologii evrei integrați în marile curente ce au călăuzit doctrinar mișcările liberale, social-democrate și chiar naționale; un loc deosebit au deținut evreii în mișcarea de idei marxist-comuniste.

hasidimi, mai ales conducătorii lor, tzadikimii, erau vestiți pentru opoziția față de orice formă de emancipare, secularizare și viață publică a obștilor evreiești. De o tristă celebritate, în acest sens, s-a însoțit Sاتمارة-rebe, a cărui opoziție față de integraționism și sionism s-a menținut până azi.

Cu toate cele de mai sus, integraționismul a fost mișcarea cea mai puternică, atât în Vechiul Regat, cât și în restul țării. Sionismul s-a dovedit, în epocă, a fi puternic mai ales în Basarabia, unde s-au menținut atât formele sionismului tradițional din Rusia veche, cât și noile forme ale sionismului politic herzlian.

În Transilvania, încă din 1918, este creată Uniunea Națională Evreiască, devenită ulterior, un sprijin pentru Partidul Evreiesc din România (deopotrivă integraționist și sionist).

În Vechiul Regat, deși U.E.R. a fost o mișcare importantă, rolul sionismului nu s-a dovedit - mai ales în Moldova - minor: s-au organizat mișcări de Alia sporadice, dar simbolice, încă de la finele secolului al XIX-lea,

Varietatea tendințelor sioniste în România Mare se exprima în existența a zeci de organizații de tineret și a numeroase partide ce acopereau eșichierul politic de la extrema stângă până la extrema dreaptă. De unde și dificultatea reconstituirii unei istorii a sionismului din România în toate amănunțele ei.

O mare dispersie se înregistrează și în planul organizării comunitare, care, multă vreme, s-a limitat doar la înjghebările strict locale, nefederalizate la nivelul întregii țări decât cu începere din 1937, dar nici atunci pe deplin, persistând Uniunile de comunități ale provinciilor. A existat o anume luptă pentru hegemonie între comunitatea evreilor din Vechiul Regat și unele aflate în noile provincii ale României Mari: Transilvania, Basarabia, Bucovina.

Evreii din România Mare se vedeau, astfel, diversificați atât din pricina locurilor de baștină, cât și a orientărilor dominante din acele locuri: adepți ai politicii naționaliste evreiești, în teritoriile noilor provincii, dar și ai politicii

evreiești integraționiste, în Vechiul Regat. U.E.R. din Vechiul Regat (continuatoare a U.E.P. fondat în 1910), organizație a burgheziei bucureștene, a favorizat integrarea evreilor, luptând, în același timp, pentru egalitatea lor în drepturi. Adolf Stern (1848-1931), urmat de W. Filderman (1882-1963), erau exponenții de vârf ai acestei orientări. În perioada interbelică, U.E.R. a rămas organizația „regăjenilor“, cei din noile provincii fiind „rezervați“ oarecum față de această organizație politică.

Adversarii evrei ai U.E.R. o considerau pe aceasta ca având propensiuni asimiliste, deși o atare acuză nu poate fi susținută pentru perioada dintre cele două războaie mondiale, când, deși organizația nu era deschis sionistă, nu era nici antisionistă sau antinațional-evreiască (unii U.E.R.-iști sprijinind sionismul); ea a continuat să militeze împotriva antisemitismului și se exprima pentru drepturi confesionale specific evreiești. U.E.R., deși s-a opus ideii creării unui partid evreiesc, după modelul celui ceh, preferând să se alieze, în timpul alegerilor, cu partide românești, milita, totuși, pentru cauza evreiască. Un fruntaș al U.E.R., Horia Carp, declara astfel, în 1927, în Senatul României, că evreii nu sunt doar o minoritate religioasă, ci și un grup etnic special, o „naționalitate etnică“, identificată cu aspirațiile poporului român, cu istoria, cultura și limba acestuia. Pentru România, o atare autopercepere a evreilor - ca fiind de origine etnică evreiască, de naționalitate română, de religie mozaică - era de preferat tendințelor unor evrei din provincii de a se considera evrei-maghiani, evrei-ruși ș.a.m.d. Ideologia cvasinațională a U.E.R. corespundea, astfel, unei anumite stări de fapt privind statul unitar român și exprima speranța acestei organizații că evreii se vor putea integra deplin în populația țării.

În orientarea evreilor spre integrare în viața politică a țării, U.E.R. a avut, așadar, un rol important - rol deținut înainte de Uniunea Evreilor Pământeni, constituită la București încă din 1910 și care, după adoptarea Constituției din 1923, s-a transformat în Uniunea Evreilor Români.

La rândul său, Partidul Evreiesc (creat în 1931) pornea de la considerentul că evreii din România sunt indestructibil legați de entitatea națională a poporului evreu, dar, totodată, identificați cu națiunea română în privința devotamentului față de patrie și stat. Partidul Evreiesc din România a participat prima dată la alegerile parlamentare în iunie 1931, când a întrunit 64 193 de voturi, obținând patru mandate în parlament. Deputații P.E., ca și cei ai U.E.R., au desfășurat o intensă activitate parlamentară, concretizată în interpelări, participări la discuții pe marginea legilor supuse la vot, intervenții pentru repararea abuzurilor organelor administrative. Partidul Evreiesc s-a situat adesea pe pozițiile apărării unor principii democratice, tocmai datorită coincidenței acestor principii cu drepturile cetățenești dorite de minoritatea etnică evreiască din România. Dovadă a acestei coincidențe este și faptul că revendicări asemănătoare formula și Uniunea Comunităților din Vechiul Regat, care, în alegerile generale, mergea adeseori în cartel - pe baza acceptării unor puncte de program comune - cu partidul de guvernământ.

Personalități democratice românești au sprijinit cu tenacitate și vervă atât acțiunile desfășurate de evrei prin partidul propriu, cât și pozițiile ferme ale unor L. Țirelsohn, W. Filderman, Horia Carp, ori ale socialiștilor Ilie Moscovici, Iacob Pistiner ș.a. - deputați din alte partide - în apărarea, cu fermitate, curaj și argumente corespunzătoare a dreptății evreilor, care se vedeau tot mai mult confrunțați cu samavolnicile comise de uniți antisemiți, a căror activitate era stimulată mai mult sau mai puțin camuflat. O contribuție importantă la demascarea și stăvilirea temporară a agresiunii antisemite aduceau personalități de seamă ale vieții politice, culturale și științifice românești, ca dr. N. Lupu, V. Iamandi, V. Madgearu, C. G. Costa-Foru și chiar contradictoriul N. Iorga, ca să ne referim doar la cei mai cunoscuți.

O evocatoare pagină de demnitate și curaj civic - într-o epocă în care, și sub influența

hitlerismului german, în România agitațiile antisemite, ostilitatea activă față de evrei deveneau tot mai amenințătoare, când norii negri ai extremismului mijiseră deja la orizont - a înscris întreaga mișcare antifascistă și democratică, înlăuntrul căreia se realizase o exemplară solidaritate între români, evrei, maghiari ș.a. - în lupta comună pentru zăgăzuirea gălăgioasei și pernicioasei agitații antisemite declanșată înaintea de primul război mondial de A. C. Cuza, continuată apoi de legionarii lui Corneliu Zelea-Codreanu și care nu reprezenta doar expresia urii împotriva evreilor, ci și revanșa împotriva democrației.

Istoria și-a urmat însă cursul dramatic. La mai puțin de două decenii după obținerea emancipării depline, adică la 21 ianuarie 1938, guvernul Goga-Cuza, inaugurând noua legislație antisemită, va lărgi un proces politic nefast, care va duce, pentru început, la „revizuirea cetățeniei evreilor“. În august 1940, guvernul Gigurtu creează baza „legală“, folosită și amplificată de guvernarea dictatorială a lui Ion Antonescu pentru posedarea evreilor de toate drepturile politice și supunerea lor - în plan economic - legilor de românizare, plasându-i în afara vieții economice și sociale și lăsându-i la discreția bunului plac și a oricăror ingerințe. Populația evreiască de pe cuprinsul teritoriului rămas sub administrație românească după pierderile teritoriale din vara și toamna anului 1940 devine victima unor măsuri discriminatorii, concretizate - pe lângă românizarea tuturor bunurilor imobile - în eliminarea ei din serviciile publice, în interzicerea liber profesioniștilor de a-și practica ocupațiile. Prin decretul din octombrie 1940, evreii sunt eliminați din toate gradele și formele de învățământ, începând cu grădinițele de copii și terminând cu învățământul superior. Introducerea muncii forțate pentru bărbați, care sunt excluși din armată, dislocarea a zeci de mii de familii de evrei din sate și orașele pentru a-i concentra în reședințe de județe (unde mii de oameni locuiau deja în case și în barăci insalubre) au fost măsuri care, chiar dacă nu atingeau tragismul genocidului

din alte țări, totuși, tindeau să ducă la degradarea socială și civică a unei colectivități umane care, prin strădaniile multor generații, dobândise, în țară, un anumit statut social prin contribuția ei la devenirea modernă a societății românești.

În același timp, începând cu anul 1940, evreii din România îndură experiența tragică a unor pogromuri - la Dorohoi, București, Iași ș.a. -, a unor nimicitoare deportări în Transnistria. Șirul crimelor în masă începe cu pogromul din Dorohoi (1 iulie 1940) și cu cel din ianuarie 1941, când, în lupta pentru putere dintre Antonescu și legionari, aceștia din urmă asasinază, în București, 126 de evrei și se dedau la jafuri și maltratări. Peste numai câteva luni, diversiunea de la Iași - primul mare pogrom din timpul celui de-al doilea război mondial, soldat cu mii de victime - înscrisă o pagină sumbră pe meleagurile României, intrată și ea într-o perioadă tragică, prin pierderea unor teritorii naționale, venirea la putere a unor guverne totalitare, antrenarea țării într-un război pustiitor. Pentru evrei, acești ani au însemnat: masacrarea și deportarea în Transnistria a unor colectivități întregi din Bucovina, Basarabia și județul Dorohoi, în jur de 200 000 de oameni trecuți prin foc și sabie și înfometaji, din care aproape jumătate au pierit în Basarabia și peste Nistru; în Ardealul de Nord, aflat între 1940 și 1944 sub ocupație horthystă, încercarea de lichidare totală a evreilor a dus la nimicirea a circa 80% dintre ei - cei mai mulți asasinați prin gazare la Auschwitz.

Eforturile de salvare și autosalvare a evreimii române se înscriu ca o importantă pagină în istoria rezistenței din acești ani. Astfel, cronologic vorbind, prima organizație evreiască care a inițiat și practicat opoziția față de politica de discriminare promovată de regimul antonescian a fost Federația Uniunii Comunităților Evreiești, dizolvată la 17 decembrie 1941 și înlocuită prin Centrala Evreilor din România (al cărei regulament de funcționare este publicat la 31 ianuarie 1942), organism menit să asigure aplicarea măsurilor și legislației discriminatorii, dar folosit și pentru anumite forme de adaptare la unele realități vitrege a asistenței, învățământului ș.a. Lupta F.U.C.E. a

fost continuată de un for clandestin, denumit Sfatul Evreiesc (alcătuit în principal din dr. W. Filderman, fostul președinte al Federației Uniunii Comunităților, Șef-Rabin Al. Șafran și dr. Mișu Benvenisti, reprezentant al organizațiilor sioniste), care, printr-o Comisie de Ajutorare, în frunte cu A. Schweffelberg, a contribuit la organizarea unei acțiuni de sprijinire și salvare a unor evrei din Transnistria. Tot în această perioadă acționa în adâncă clandestinitate, dar uneori și în relație cu unii membri ai guvernului, organizația sionistă, care depunea mari eforturi pentru realizarea unor plecări în Palestina.

Este demn de relevat faptul că toate aceste organizații evreiești, uneori și cu sprijinul autorităților românești, au reușit să întreprindă transporturi de evrei spre Țara Sfântă - cca 3 000 de persoane (cam 1/3 găsindu-și, însă, sfârșitul în valurile Mării Negre) -, să asigure ajutorarea materială și salvarea de vieți în cazul evreilor polonezi refugiați în România sau al evreilor din Transilvania de Nord, care au izbutit să răzbată în România în primăvara anului 1944, pentru a scăpa de consecințele aplicării „soluției finale” din Ungaria.

O pagină memorabilă în lupta pentru supraviețuirea culturală înscrisă, în acești ani, autoorganizarea pe planul activității culturale-educative. Astfel, organizațiile evreiești obțin aprobarea oficială pentru funcționarea, fără drept de publicitate, însă, a unui important număr de școli evreiești primare și gimnaziale în București și în alte orașe, precum și a unui institut de învățământ superior cu 13 facultăți, 1 500 de studenți și 133 de cadre didactice, care a devenit, atunci, unul dintre cele mai importante colegii bucureștene.

Un exemplu semnificativ al vitalității culturale a evreilor din România a fost regruparea celor 200 de slujitori ai scenei românești, izgoniți din toate teatrele țării în cursul anului 1940, în jurul Teatrului „Barașeum”, instituție culturală despre care publicistul democrat român Tudor Teodorescu-Braniște spunea că: „n-a fost numai adăpostul atâtor actori și scriitori evrei, ci și

refugiul ultimului spirit de protestare cetățenească“.

Cercetătorul acelor ani de tristă amintire are, totuși, și satisfacția să poată consemna că o parte însemnată a colectivității evreiești din România a supraviețuit tragediei Holocaustului. Rămâne încă o sarcină de viitor a istoricilor să evidențieze totalitatea împrejurărilor care au concurat ca, aici și atunci, să nu fi pierit întreaga colectivitate. Până atunci, istoricul are doar obligația morală să consemneze că, datorită primarului cernăuțean Traian Popovici, nu au fost deportați toți evreii din localitate, că, datorită ultimului comandant român al lagărului de la Vapniarca, G. Motora, câteva sute de evrei aflați în acel lagăr au fost readuși

în țară în primăvara anului 1944 și salvați de la moarte, că, datorită, totuși, unor pertractări impuse de conjunctură și practicate chiar de I. Antonescu sau de împuterniciții acestuia pentru problema evreiască, evreii din România nu au fost deportați în lagărele germane de exterminare, că autoritățile românești au consimțit tacit la intrarea în România a sute de evrei din Transilvania de Nord aflată sub ocupație horthystă. Dar toate aceste fapte nu îndreptățesc nici un istoric să absolve în fața posterității pe aceia care s-au făcut vinovați de nimicirea unei părți a populației evreiești din România ori să oculteze dimensiunea rasistă a extremismului politic și statal practicat în numele etnocentrismului abuziv.

Drd. LYA BENJAMIN

7. UNELE PARTICULARITĂȚI ALE EVREILOR DIN PROVINCIIILE INTEGRATE

a. Evreii ardeleni

Numărul evreilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș se ridică la 181 340 (3,57%, față de populația totală de 5 063 224, conform datelor recensământului din 1920). Funcționau 111 comunități, dintre care 80 ortodoxe (135 000 de suflete), coordonate de Biroul Central Ortodox, constituit în 1921, cu sediul la Bistrița și aflat sub o puternică influență hasidică, 23 comunități neologe și 8 status-quo-ante, cuprinzând 46 000 de suflete (v. Comunitățile evreiești din Ardeal). Limba și cultura evreilor ardeleni erau în proporție de 73,3% maghiare. În zonele de nord și nord-est, se folosea limba idiș, iar la Arad și în împrejurimi, precum și în Banat, o parte a evreilor vorbeau și comunicau în germană. Deși după Unirea din 1918 tineretul evreu și-a însușit limba română, cultura evreilor a rămas predominant maghiară, după cum atestă presa, creația literară și artistică.

În privința așezării pe teritoriu, în perioada interbelică puteau fi distinse două zone: regiunile din nord și vest, cu o populație evreiască mai densă, și județele estice, centrale și sudice, cu un procentaj redus (de la 20,9%, în județul Maramureș la 0,7%, în județul Sibiu). Dacă populația evreiască era în majoritate urbană (10% din totalul populației), în Maramureș 17,4% și în județul Satu Mare 4,9% trăiau la sate, ca agricultori și tăietori de lemne.

În noiembrie 1918, s-a constituit, la Cluj, Federația Națională a Evreilor din Ardeal, afiliată, în 1920, Organizației Mondiale Sioniste. Grupele locale ale Federației au împânzit întreg teritoriul, desfășurând propagandă sionistă. În 1927, secția organizatorică s-a mutat la Timișoara. În 1926, Uniunea Evreilor Români a creat o filială pentru Ardeal, cu sediul la Cluj.

Viața economică. Averile evreiești formate în timpul conjuncturii de război au diminuat după Unire, fluctuațiile valutare, depresiunea economică, diferitele măsuri legislative și de administrație publică au dus la pauperizarea unei părți însemnate a evreilor, iar în Maramureș chiar la o stare de mizerie. Cu toate acestea, evreii dețineau o pondere însemnată în comerț (la Cluj, în 1937, ponderea comercianților evrei era de 46,65%, iar a meseriașilor de 24,30%), ocupau posturi de conducere în numeroasele întreprinderi industriale fondate sau dezvoltate de ei (ca: „Dermata” la Cluj, Uzinele metalurgice „Princz” la Satu Mare, „Phoenix” la Baia Mare, Fabrica de ciment la Turda, „Industria sârmei” la Câmpia Turzii și „Phoebus” la Oradea), mai ales în exploatarea forestieră, marile întreprinderi din această ramură - „Foresta”, „Lomaș”, „OFA”, „Groedel” ș.a. - fiind administrate de evrei. De asemenea, au înscris contribuții active în editarea și difuzarea de carte, în presă. În bănci și finanțe erau reprezentati în mai mică măsură, cu excepția filialelor Băncii „Marmorosch-Blank & Co”. Pentru ajutarea micilor meseriași și comercianți, „Joint”-ul a creat, începând din 1926, șapte bănci cu un capital total de 5 250 000 de lei, având depozite în aceeași valoare. În 1927, împrumuturile totalizau 46 866 060 de lei.

Situația politică. Deși egalitatea politică era asigurată de Constituția din 1923, guvernele care se succedau erau neputincioase în fața agitației antisemite, în urma căreia atmosfera a devenit deosebit de nefavorabilă evreilor, mai ales intelectualilor, elevilor și studenților. În consecință - față de 296 de studenți evrei din totalul de 2 302 (12,85%), în anul 1913-1914 -, în anul universitar 1926-1927, dintre 2 428 de studenți 127 erau evrei (5,23%). Unii și-au întrerupt studiile, mai mulți au plecat la școli superioare din străinătate, înfruntând sărăcia. Pentru ajutorarea studenților, s-a constituit Comitetul de Sprijinire a Studenților, care acorda suma de 2 500 000 de lei anual pentru satisfacerea nevoilor celor mai îndreptățite. S-a organizat o cantină pentru studenți, cu gratuitate sau reducere substanțială pentru cei săraci. Unele comunități mai mari ofereau un sprijin suplimentar studenților din raza lor. În 1923, elevilor evrei li s-a interzis frecventarea școlii maghiare. A fost dezvoltată o rețea de școli primare și secundare evreiești. În rândurile personalului didactic al școlilor de stat, evreii erau extrem de pușini, la fel și în alte ramuri ale serviciilor de stat sau publice, fiind angajați cel mult ca ingineri la căile ferate sau în funcții subordonate.

În urma intensificării agitației antisemite, în 1927 studenții naționaliști români, adunaji la o conferință pe lângă la Oradea, au organizat acțiuni antisemite violente. Dezordinile s-au extins în zonele din vecinătatea orașului, în localitățile situate în preajma liniei ferate Oradea-Cluj și chiar la Cluj. În 1936-1937, când Garda

de Fier și-a constituit filiale în toată țara, au fost create centre ale acestei organizații în majoritatea orașelor transilvănene, mai ales la Arad. După 1933, majoritatea covârșitoare a populației germane - șvabii din Banat și sașii din Ardeal - s-au proclamat susținători ai Germaniei hitleriste și au intrat în organizațiile naziste din Transilvania. Însă acestea nu au luat măsuri active împotriva evreilor, limitându-se la boicot economic și ostracizare socială. La sfârșitul anului 1937 și începutul lui 1938, când a ajuns la putere guvernul fâșiș antisemit O. Goga - A. C. Cuza, evreii, sub conducerea sioniștilor, au format organizații clandestine de autoapărare, care au reușit să prevină acte de brutalitate. A fost creată o organizație economică evreiască pentru protejarea celor amenințați cu concedierea. Guvernul următor a continuat discriminarea împotriva evreilor; au apărut probleme economice grave, accentuându-se pauperizarea. Organizațiile evreiești făceau eforturi pentru a acorda ajutor. Plecările spre Palestina s-au intensificat, deși certificatele de imigrare acordate evreilor din Transilvania erau puține. În această perioadă, numărul evreilor ardeleni era de aproximativ 200 000, formând 1,8% din populația Ardealului istoric, 20,9% din aceea a Maramureșului, 5% în Crișana și 1,2% în Banat.

Începând din 1930, Partidul Evreiesc din România a avut o filială la Cluj, care a participat la alegerile parlamentare și municipale. Deputații ardeleni au militat în Parlamentul român împotriva discriminării antievreiești de către guvern și pentru acordarea drepturilor prevăzute în mod expres în Tratatul de pace de la Trianon.

Dacă evreii nu au făcut parte activă din partidele democratice române - o excepție: Mihai Szmuk, deputat al P.N.L. în Maramureș -, marii reprezentanți ai burgheziei și intelectualității din Oradea susțineau Partidul Maghiar; dr. Weiss Sándor și Hegedüs Nándor au fost deputați ai Partidului Maghiar, rabimul neolog dr. Kecskeméti Lipót era un susținător al acestuia, iar Hexner Béla și Veiszlovits Emil au fost chiar dați în judecată pentru revizionism și iredentism. Totodată extrema stângă se bucura de un sprijin masiv din partea micii burghezii, intelectualității și muncitorimii evreiești, participând atât în conducerea locale, cât și în cea superioară ale partidului comunist (Béla Breiner, dr. Kohn Hillel, Alexandru Jakab, Nicolae Goldberger ș.a.). În Partidul Social-Democrat, participarea evreilor era relativ mai redusă. Politic, evreii erau expuși la atacuri atât din partea naționaliștilor români, cât și a revizionistilor maghiari. Fărămijarea politică a mărit vulnerabilitatea evreilor în fața acuzațiilor din partea diferitelor forțe antisemite.

Dacă teroarea guvernării Goga-Cuza și măsurile antievreiești din timpul dictaturii regale nu i-au afectat pe evreii ardeleni mai mult decât pe cei din alte regiuni ale țării, grava criză politică din vara lui 1940 a scos în evidență antisemitismul maselor ungurești alunecate spre dreapta.

Începând din toamna anului 1940, cei circa 40 000 de evrei din partea de sud a Transilvaniei, ca și cei din Vechiul Regat erau supuși unor vexațiuni. Pământul deținut de comunități a fost confiscat, bărbații erau trimiși în detașamente de lucru. Întregii comunități evreiești din sate și orașe mai mici au fost concentrate în reședințele de județ. Totuși, comunitățile au fost capabile să continue activitățile religioase și de asistență. Mișcarea sionistă a activat mai departe; din centrul ei de la Timișoara au fost organizate acțiuni de salvare și apărare.

În partea de nord a Transilvaniei, căzută sub ocupație horthystă, soarta celor 150 000 de evrei a fost diferită. Guvernul fascist ungar, care a ocupat acest teritoriu în prima jumătate a lui septembrie 1940, a introdus dreptat un regim de restricții economice, sociale și culturale împotriva evreilor, în conformitate cu legislația antievreiască din Ungaria. Din prima zi a dominației ungare, au fost interzise atât presa evreiască, cât și activitatea sionistă. Evreii au fost imediat demși din oficiile juridice și publice, iar numărul elevilor evrei a fost redus la sub 4% din numărul total. Organizațiile evreiești au luat imediat măsuri pentru a remedia situația: au fost înființate două licee, unul la Cluj și altul la Oradea. Comunitățile ortodoxe și neologe au cooperat în organizații centrale de asistență. În 1942, comandamentul militar ungar a început să încorporeze bărbați evrei între 18 și 52 de ani. Au fost formate detașamente de muncă forțată, majoritatea fiind trimise pe frontul de Est, până în primele linii. Cei mai mulți au pierit în condiții cumplite.

Mișcarea sionistă din Transilvania, care a funcționat clandestin, a reușit să trimită tineri și adulți în Palestina, via România și Marea Neagră.

O nouă cotitură dramatică s-a produs la 19 martie 1944, când germanii au ocupat Ungaria. După câteva săptămâni, s-a trecut la formarea ghetourilor și deportarea în lagărul morții de la Auschwitz, autoritățile

germane invocând pretextul că zona ar fi periculoasă sub aspectul securității, iar cele ungare au accelerat întreaga acțiune, care s-a desfășurat între 3 mai și 6 iunie 1944, cuprinzând peste 137 000 de persoane, numărul înfim al celor scăpați prin trecerea frontierei române și al celor ascunși sau exceptați ridicându-se la numai câteva sute. În 1945, supraviețuitorii lagărelor de exterminare și ai detașamentelor de muncă au început să se întoarcă în regiune. Numărul lor nu s-a stabilit cu exactitate, estimările variind între 25 000 și 45 000. Aceștia li s-au adăugat evreii veniți din Transilvania de Sud și din alte părți ale României. Potrivit unei aprecieri, în 1947, se aflau în Ardeal circa 44 000 de evrei, în Crișana 13 000, în Banat 15 000. Instituțiile comunitare tradiționale au fost reconstituite, iar organizațiile sioniste au activat, de asemenea, până în 1949, căutând soluții pentru plecarea în Israel. După război și, în special, după înființarea Statului modern Israel, multe mii de evrei au plecat în Țara Sfântă. În 1971, populația evreiască din regiune era estimată la 6-7 000. În orașe cu comunități tradiționale - Cluj, Oradea, Arad, Timișoara și alte câteva -, organizațiile comunitare au continuat să activeze, fiind afiliate Federației Comunităților Evreiești din România, cu sediul central în București. În 1990, numărul evreilor ardeleni era de câteva mii.

Documentar Intocmit de EVA ȚUȚUI

b. Evreii bănățeni

În Banat, conviețuirea cu românii, germanii, maghiarii, bulgarii, sârbii, plurilingvismul și cosmopolitismul regiunii au făcut ca evreii să ducă o viață mai liniștită decât în alte părți și să se integreze mai ușor în structurile sociale, economice, administrative. Antisemitismul n-a fost nicicând o constantă a populației Banatului. Dimpotrivă, interferențele culturale și religioase au creat o mentalitate favorabilă afirmării valențelor multiple ale evreității. Timișoara și Lugojul devin importante centre ale sionismului; în perioada interbelică, Timișoara este cartierul general al organizațiilor Jewish National Fund și Palestine Foundation Fund. Partidul Național Evreiesc este foarte activ în acest centru. Între 1920 și 1940, periodicul Organizației Sioniste din Transilvania, „Uj Kór” („Epoca nouă”), apare la Timișoara. Pușinele acțiuni antisemite datează din aceeași perioadă și ele au loc la Timișoara și la Lugoj, inițiatorii lor fiind Garda de Fier și grupurile extremiste ale șvabilor bănățeni simpatizante ori atașate ideologiei hitleriste. În 1936, la Timișoara, Garda de Fier a atacat teatrul evreiesc, explozia unei bombe pricinuind acolo moartea mai multor evrei și rănirea altora. Naționalismul și xenofobia profesate de legionarii și de simpatizanții lor nu au infestat însă conștiința locuitorilor Banatului. Dovadă - la Timișoara, după 1940, populația evreiască crește ca număr: de la 10 950, în 1940, la 11 788, în 1942, iar mai apoi 13 600, în 1947, ceea ce se explică tocmai prin spiritul tolerant ce domnea în oraș și chiar prin solidaritatea populației cu suferințele evreilor.

În timpul dictaturii lui Antonescu, legislația antisemită intră în vigoare și în Banat, așa încât situația se înrăutățește comparativ cu anii anteriori. Restricțiile economice și confiscarea averilor sunt o realitate confirmată de documentele din arhivele regionale și comunitare. Populația evreiască este silită și aici, ca în toate provinciile țării, să participe la detașamentele de muncă forțată. Ordinele în acest sens soseau de fiecare dată de la București. Se încearcă organizarea deportărilor în Transnistria. În arhivele Comunității Evreilor din Timișoara există listele cu numele celor care urmau să fie deportați, dar acest plan n-a post pus în aplicare.

După instaurarea regimului comunist, evreii din Banat părăsesc, treptat, regiunea și țara. Profesiunile liberale și condiția de „bürgerliche Gesellschaft” fiind compromise ori distruse definitiv de comuniști, aceasta a provocat plecarea masivă spre Israel, S.U.A., Germania. În 1971, comunitatea din Timișoara mai număra doar 3 000 de suflete, pentru ca, la sfârșitul lui 1989, să se reducă la aproximativ 1 000. Astăzi, ea este într-o scădere și mai dramatică. Obyțiile din Lugoj și Arad au ajuns cu totul nesemnificative, atât sub raportul numeric, cât și sub aspectul vieții religioase. Din punct de vedere economic, în anii comunismului, rolul evreilor a fost redus. Cultural, ca prezență în viața universitară, științifică, scriitoricească, ponderea este mai mare decât în anii interbelici și învers proporțională cu mișcarea demografică. Actualmente, singurul rabbin din Banat este dr. Ernest Neumann, Prim-Rabinul Timișoarei, datorită activității căruia evreimea de aici continuă să beneficieze de un cadru administrativ și cultural corespunzător, participând, totodată, la viața socială și spirituală a zonei. El este mentorul filialei locale a Asociației Culturale de Prietenie România-

Israel, precum și cărturarul care a stimulat studiile de iudaistică și de istorie evreiască desfășurate în ultimele decenii, studii distincte față de orientarea oficială comunistă.

Prin ce se evidențiază evreii din Banat în istoria lor de aproximativ 300 de ani? Întâi de toate, prin participarea la dinamizarea vieții economice; prin contribuția masivă la modernizarea și diversificarea industriei; prin implicarea în dezvoltarea comerțului și a sistemului bancar; prin înființarea societăților filantropice, organizarea cluburilor și asociațiilor culturale și sportive. Evreii din Banat au o activitate remarcabilă în presă, în creația și interpretarea muzicală, în tipărirea și difuzarea cărților, în muzeistică, medicină, tehnică. Meseriile lor cele mai dens consemnate în documentele vremii sunt: lăcătuș, tinichigiu, mecanic, zugrăv, constructor, brutar, ospătar, legător de cărți, hotelier, lustruitor de curele, meșter în reparații de instrumente muzicale, bijutier, conducător de locomotivă, croitor, măcelar, tipograf. Viața religioasă se distinge prin nașterea și răspândirea aici a mișcării neologe-reformate. Înmoirea cultului - respectiv, simplificarea procesiunii religioase, acceptarea orgii în sinagogă, utilizarea limbilor maghiară și germană cu ocazia slujbelor - se datorează lui Chorin Aron, Șef-Rabinul Aradului între anii 1789 și 1844. Cărturar de o întinsă erudiție, analist al dogmelor iudaice, figură notorie a vieții publice din cadrul Imperiului habsburgic, Rabinul Chorin Aron a provocat îndelungi controverse în sânul iudaismului, beneficiind de o atenție specială până astăzi. Ecoul mișcării reformiste a rabinului arădean s-a întins în Europa Centrală, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Alte celebrități: Jakob Steinhardt, urmașul lui Chorin Aron, rabinul care va juca un rol de seamă în emanciparea evreilor din imperiu, prin influența pe care avea s-o exercite asupra baronului Eötvös József; David Oppenheimer, Șef-Rabinul comunității din Timișoara; Francisc Sárkány, primarul Aradului; Iosif Vészi, redactorul-șef al cunoscutului ziar „Pester Lloyd”; Miksa Löwinger, directorul spitalului comitatului Arad; frații Neumann - mari industriași în Arad, în prima jumătate a secolului nostru; Sigismund Szana, consulul englez la Timișoara și directorul Băncii Comerciale din oraș la sfârșitul veacului al XIX-lea; Frigyes Hajdu, deputat în Parlamentul ungar ș.a.

Dr. VICTOR NEUMANN

c. Evreii basarabeni

Negustori evrei sefarzi din Constantinopol frecventau Basarabia sau foloseau marile drumuri ce străbăteau în lungime teritoriul ei. Mai târziu, negustori evrei din Polonia călătoreau și ei pe aceste drumuri, spre sud. Unii s-au și stabilit prin aceste regiuni, documentele atestând o vechime considerabilă a evreilor (secolele XV-XVI), mai ales în sudul provinciei. La începutul secolului al XVIII-lea, sunt cunoscute centre permanente evreiești în mai multe localități, iar în secolul următor, pe la 1812, numărul evreilor din acest ținut era evaluat la 20 000. Statutul evreilor în Basarabia a fost similar celui din restul Moldovei. Erau organizați în comunități autonome, sub autoritatea unui hahambașa, respectiv a celui din Iași. Practicau, de regulă, ca și în restul provinciilor românești, comerțul și meseriile. După ocuparea Basarabiei, în 1812, de către Rusia, populația evreiască s-a concentrat în principal la Chișinău și în alte orașe, unde, în 1836, se aflau circa 20 000 de suflete, iar în 1867, peste 40 000. În 1897, Basarabia număra un sfert de milion de evrei, adică 11,8% din totalul locuitorilor. Populația așezată în mediul urban se ridica la aproape jumătate, iar cea din târguri și sate reprezenta altă jumătate. Prin Tratatul de la Paris (1856), un teritoriu din sudul Basarabiei a fost retrocedat României, multe localități, inclusiv Chișinăul, făcând parte din această zonă. Evreii din noua Basarabie s-au integrat crescând în noile realități ale țării, deși un număr de manifestări antievreiești (la Ismail, Cahul și Vulcova, în 1872) au lezat din plin această populație. În 1878, noua Basarabie a fost iar dată Rusiei, iar evreii au avut o soartă grea, marcată de numeroase restricții și privațiuni.

După săurirea României Mari, în 1918, evreii au obținut cetățenie română, iar cei peste un sfert de milion incluși în noua lor patrie s-au dovedit utili atât prin activitățile depuse în agricultură, cât și prin cele industriale și comerciale. În 1930, 41 de bănci evreiești pentru economii și împrumuturi creditau mii de fermieri evrei, beneficiari a circa 7-10 acri de pământ, primiți la reforma agrară. În Basarabia, agricultura ca îndeblicire ocupa la evrei locul al doilea, după Palestina. În 1935, circa 3 000 de familii cultivau un total de aproximativ 20 000 ha.

În Basarabia, cu precădere la Chișinău, s-au dezvoltat importante centre de activitate politică sionistă, numeroase aşezăminte de cultură. Sioniştii şi idiştiştii şi-au extins influenţa şi asupra şcolilor evreieşti, luând locul vechilor „grupe de presiune culturală”, ruseşti. Autorităţile române au încurajat aceste tendinţe. Dintre importante centre de cultură ebraică, poate fi menţionată şi şcoala secundară „Maghen David”, fondată în 1923.

Prin Tratatul germano-sovietic, din iunie 1940, U.R.S.S. a anexat Basarabia, iar după revenirea administraţiei române, evreii, în totalitatea lor, au fost evacuaţi în Transnistria, unde, din cauza bolilor şi a foametei, au pierit peste 70% dintre ei. Deportarea sistematică a început la mijlocul lui septembrie 1941, celor evacuaţi din Basarabia alăturându-li-se şi cei din Bucovina (cu excepţia unora din Cernăuţi), precum şi o parte a populaţiei evreieşti din judeţul Dorohoi şi chiar din sudul Bucovinei. Acest prim val de deportări a atins, în 1941, cifra de 118 877 de persoane. Deportările au continuat la începutul verii 1942, cu încă 4 200 de evrei din Cernăuţi şi 450 din Dorohoi. A treia serie de deportări a urmat în iulie 1942: este vorba de evreii care au fugit din taberele de muncă forţată şi de familiile lor.

Conform unor surse germane, în Transnistria au fost deportaţi în total, până în august 1942, 185 000 de evrei. În decembrie 1943, Ministerul de Interne al României informa guvernul că în Transnistria se mai află doar 50 741 de supravieţuitori.

d. Evreii bucovineni

Când, în toamna lui 1918, prăbuşirea monarhiei bicefale nu mai lăsa loc nici unei îndoieli, în sânul populaţiei evreieşti din Bucovina şi-a făcut loc ideea organizării unei reprezentanţe naţionale proprii. La 14 octombrie, delegaţii diferitelor partide evreieşti s-au întrunit într-o consfătuire pregătitoare, în vederea convocării unui Consiliu Naţional - similar cu acelea ale celorlalte naţionalităţi din provincie - şi care, ulterior, s-a pronunţat în favoarea unirii Bucovinei cu România. Rememorând poziţia populaţiei evreieşti din Bucovina faţă de întregirea ţării, un articol apărut la 11 noiembrie 1924, în „Ostjüdische Zeitung”, de sub conducerea dr.-ului Mayer Ebner - cu ocazia dezvelirii, la Cernăuţi, a Monumentului Unirii - sublinia: „Când i-a sunat ceasul, monarhia [austro-ungară - n.n.] s-a dezmembrat în părţile ei componente, iar ceasul i-a sunat atunci când ultimul împărat a dat naşunilor ei dreptul de a alege Consiliul Naţional şi a-şi hotărî singure destinul. Tot atunci s-a văzut că provinciile au fost doar alăturate una celorlalte. Ele n-au constituit, se pare, nicidecum o unitate organică. Iar în epoca redeşeptării naţionale, nici chiar o dinastie atât de veche nu mai putea alcătui liantul care să menţină naşunile trezite într-un stat unic... Bucovina rămăsese fără o legătură teritorială cu ţările austriece, ereditare şi era limpede că trebuia să se unească cu una din ţările vecine. Imperative istorice, geografice şi economice impuneau unirea cu România. Un adevăr şi nu o simplă frază este că: Bucovina s-a unit cu patria ei mamă.

Noi, evreii, considerăm această unire sub specie aeternitatis”.

E adevărat, autorul articolului mai adăuga şi că, în zilele acelea de sărbătoare ale poporului român, evreii erau gata să uite de grijile şi umilinţele la care erau supuşi la tot pasul. El se referea, desigur, la un context de împrejurări specifice Bucovinei şi având certe şi dureroase repercusiuni asupra populaţiei evreieşti de acolo. Căci ce se întâmplase?

Mulţumită unor împrejurări istorice favorabile, evreii din Bucovina se ridicaseră mult deasupra unor comunităţi din Europa răsăriteană. Gradul înalt atins de instrucţia lor generalizată, marea număr al celor cu studii superioare şi exercitând profesii liberale ori pe cele de funcţionari ai unor instituţii de stat şi municipale le conferiseră un statut bine definit în societatea bucovineană. Medicii, inginerii, avocaţii, profesorii evrei erau unanim apreciaţi pentru competenţa lor, iar funcţionarii evrei pentru priceperea şi eficienţa lor, chiar şi de cei ce nu vedeau cu ochi buni această situaţie. La fel se întâmplase şi cu industriaşii, comercianţii, meseriaşii sau cu evreii având îndelemnici legate de cultivarea pământului sau de munca la pădure.

Războiul şi răstimpul care i-a urmat au modificat în mod defavorabil această stare de lucruri. Evreii bucovineni s-au văzut, astfel, mai întâi, în postura de a trebui să lupte - de altfel, ca şi consăngenii lor din restul ţării - pentru recunoaşterea unor drepturi cetăţeneşti, de care ei - spre deosebire de cei din Vechiul Regat - se

bucuraseră anterior și de multă vreme. Apoi, împrejurarea că urmaseră școli și universități de limbă germană s-a răsfrânt brusc și în chip foarte dezavantajos asupra unor largi categorii de intelectuali evrei: avocați, profesori, judecători etc., întrucât noile autorități românești au introdus de pe o zi pe alta ca limbă oficială limba română în instituțiile de stat, în învățământ, în practica judiciară ș.a.m.d. Încercările de a obține o perioadă de grație pentru ca intelectualii evrei pe care-i priveau noile măsuri să învețe românește nu s-au bucurat de înțelegerea autorităților centrale și, în felul acesta, un mare număr dintre ei au fost destituiți sau mutați arbitrar. Toate acestea au creat neliniști, proteste, care, la rândul lor, au provocat reacții antievreiești, învinuiri de antiromânism, conferind chiar o anume tentă specifică antisemitismului din Bucovina.

După un timp, lucrurile s-au așezat însă și, în 1923, dr. Mayer Ebner a putut declara, într-un interviu acordat ziarului „Universul” din București: „Germanii, evreii și polonezii s-au alipit fără rezerve la statul român... La aceste trei națiuni sunt excluse tendințele iredentiste... La noi există multă simpatie pentru poporul român, deoarece îl găsim bun și prietenos. Toate neînțelegerile și măsurile severe provin de la o pătură pe care o favorizează totdeauna guvernul și care este naționalist-șovinistă, sub teroarea celor mai radicali naționaliști”. Iar către finele lunii aprilie 1926, când printre evreii din Cernăuți s-a răspândit știrea morții episcopului Vladimir de Repta, ziarul „Ostjüdische Zeitung” a scris îndurerat: „Vestea morții lui Repta a stârnit regrete în toată populația, inclusiv cea evreiască. Ea s-a răspândit pretutindeni și pretutindeni nu se auzeau decât amintiri despre defunct. Comunitatea evreiască și instituțiile sale au arborat drapelul în bernă”. Cortegiul funerar s-a oprit și în fața Templului evreiesc, iar Șef-Rabinul dr. Mark a rostit în ebraică: „În fața acestui sfânt Templu, împodobit și luminat în cinstea ta, în fața sularilor pe care, în timpul războiului, le-ai luat sub scutul tău atunci când au fost amenințate cu profanarea, îți transmit salutul evreimii din Cernăuți, care te-a respectat și te-a iubit”.

În același an, de altfel, și o altă moarte, dar de astă dată o omucidere, anume asasinarea, în chiar clădirea tribunalului din Cernăuți, a elevului Falik, îndoliase evreimea bucovineană, ca și întreaga populație evreiască din țară. Asasinul - otrăvit sufletește de propaganda antisemită și transformat de aceasta într-un trist erou al ei - după mai multe simulacre de proces prin fața câtorva tribunale, până la urmă... a fost achitat, în ciuda intervențiilor și interpelărilor făcute în Camera Deputaților de dr. Ebner și în Senat de dr. Karl Klüger. Sentimentele de frustrare și indignare pricinuite de verdict, ca și de evidentă îngăduință arătată de guvernul liberal față de mișcările antisemite prilejuite de așa-numitul Congres Studențesc de la Oradea, din anul 1927, au făcut ca în alegerile din 1928 populația evreiască să sprijine masiv Partidul Național-Țărănesc, cu care a și încheiat un cartel electoral. În urma acestor alegeri, în Cameră au fost aleși trei deputați evrei: dr. Theodor Fischer, dr. Josef Fischer și Michel Landau, iar în Senat dr. Mayer Ebner, care au și constituit primul grup parlamentar evreiesc din istoria Parlamentului României.

În ciuda acestor avataruri pricinuite de împrejurări pe care nu le putea înfrâuri, ci doar să le sufere consecințele, populația evreiască din Bucovina ducea o existență remarcabilă din multe puncte de vedere și cu caracteristici ce-i confereau o notă distinctă în concertul celorlalte comunități din România.

Astfel, mișcarea de emancipare națională, mișcarea sionistă, era mai puternică printre evreii din Bucovina decât în restul țării. În 1920, începuse o intensă activitate de pregătire a tinerilor dornici să construiască un cămin național propriu în Palestina, mișcare ce-a și izbutit să formeze sute de viguroși „haluși” pregătiți în tehnicile agricole pe care urmau să le utilizeze în Țara Sfântă. La rândul ei, mișcarea sionistă feminină, condusă de Klara Klinger, educa generații de tinere fete în dragostea față de Sion și în ideea muncii pentru reclădirea acestuia. Asociația sportivă „Macabi” îi antrena pe tinerii evrei într-o serie de discipline sportive, dar îi educa și în spiritul idealurilor sioniste. Liderul ei bucovinean, ing. Michael Schindler, a dovedit în serviciul acestei activități atât o mare capacitate organizatorică, cât și un exemplar spirit de răspundere față de educația noilor generații.

Activitatea de ocrotire a sănătății și de asistență socială a populației evreiești bucovinene înregistra și ea progrese vrednice de semnalat. În centrul orașului Cernăuți, a fost construit un cămin pentru îngrijirea copiilor orfani; grație soților dr. Gustav și Zunia Schifter, a fost ridicat un spital pentru îngrijirea bolnavilor de tuberculoză; la Cecina, nu departe de Cernăuți, a fost organizată tabăra de vacanță pentru copii „Eliezer Steinberg” după numele poetului omonim; sub impulsul unor femei inimoase, au luat ființă un număr de grădinițe de copii, dintre care una a fost numită „Regina Maria”; vechiul spital evreiesc a fost mărit și

modernizat; în fine, pentru ajutorarea tinerilor studiosi nevoiași, a fost construit un cămin studențesc, dotat și cu cantină. În plus, în afara acestor instituții de primă însemnătate, în întreaga provincie acționau societăți de binefacere inițiate de cele mai multe ori de femei active și generoase.

Continuând o mai veche tradiție, în Bucovina sfința, de asemenea, o rețea de instituții private de învățământ în limbile ebraică și idiș. Dintre cele dintâi, se cuvin a fi amintite măcar moderna Ieșiva din Vijnjița - în care, în afara obligatoriilor cunoștințe de Talmud, cursanții erau pregătiți și pentru diverse meserii sau munci agricole - și Talmud Tora din Cernăuți; iar dintre cele din urmă, școlile înființate de „Asociația școlară în limba idiș” („Jüdisches Schulverein”), care publica lucrări pedagogice și literare ale scriitorilor de limbă idiș. Societatea „Morgenrot” întreținea o școală de meserii cu secții separate pentru băieți și pentru fete, iar într-o altă clădire, ridicată ulterior, o sală de teatru destinată să contribuie la finanțarea procesului de învățământ. În aceeași clădire funcționa și biblioteca „Wladimir Medem”.

Dar poate că ceea ce conferea o notă realmente distinctă evreimii bucovinene era, mai ales, calitatea vieții ei spirituale.

Teatrul evreiesc, care-și avea originea încă de pe vremea trecerii prin Cernăuți a lui Avram Goldfaden, a cunoscut, în perioada interbelică, o sensibilă mărire și modernizare. Trupe de teatru evreiești de peste hotare - cu actori celebri, ca Mali Picon, Nelly Kessmann, Mișa Fischson, Paul Baratov - erau prezente în fiecare stagiune, iar teatrul din Vilnius nu neglija să-și prezinte la Cernăuți cele mai bune spectacole.

Pictori și sculptori, ca Moses Barasch, Jacob Eisenscher, Artur Kolnik, Șlomo Lerner sau Bernhard Reder, înăușeau viața artistică a Cernăușului cu opere care au rezistat cu succes trecerii timpului.

Dar evreii bucovineni erau și mari amatori de muzică. Întemeiată încă din 1878, „Societatea de muzică” („Musik-Verein”) a stimulat drumul spre notorietate al compozitorului Norbert Gingold și al tenorului de celebritate mondială Joseph Schmidt, care și-a început cariera în corul Templului cernăușean.

De asemenea, evreii bucovineni ocupau poziții de frunte în presa de limbă germană a provinciei. Ziare ca „Germwitzer Allgemeine Zeitung”, „Czemowitzer Morgenblatt”, „Vorwärts”, „Der Tag”, „Ostjüdische Zeitung” sau „Sonn-und-Montagszeitung” erau citite, de altfel, nu numai la Cernăuți sau la București, ci și la Berlin și la Viena. Conștiința apartenenței la un neam cu un mare trecut a impulsionat alcătuirea și publicarea unei lucrări de amploare cum este *Jüdische Nationalbiographie*, a lui S. Wininger, apărută, în șapte volume, între 1925 și 1936.

Din sânul evreimii bucovinene a ieșit o pleiadă de scriitori de primă mărime, atât de limbă idiș - ca Ițic Manger sau Eliezer Steinberg -, cât și, mai ales, de limbă germană, pe care vicisitudinile vremurilor i-au împrăștiat apoi în lumea întreagă. Isac Schneyer a apucat, de pildă, să se refugieze în S.U.A., Victor Wittner în Elveția, Eric Singer și Josef Kalmer în Anglia, Clara Bloom mai întâi la Moscova și apoi în China; Moses Rosenkranz a cunoscut gulagul sovietic, de unde a izbutit să scape abia la sfârșitul deceniului al cincilea, pentru a se stabili la Lenzkirch (în Pădurea Neagră); Alfred Gong a ajuns până la urmă la New York; Paul Celan, după o scurtă etapă bucureșteană, a ales ca reședință Parisul, dar este, pe drept cuvânt, socotit cel mai important poet de limbă germană din a doua jumătate a secolului nostru; Rosalia Scherzer, intrată în marea literatură germană sub pseudonimul Rose Ausländer, și-a sfârșit zilele la Düsseldorf; Alfred Kittner, Immanuel Weissglass au cunoscut lagărele din Transnistria; Selma Meerbaum-Eisinger n-a mai supraviețuit Transnistriei, iar opera ei n-a apucat să vadă lumina tiparului decât datorită faptului că o prietenă a purtat-o într-un rucsac prin toată Europa, înainte de-a o duce în Israel. Alfred Margul Sperber, care a izbutit să ajungă la timp la București, unde și-a câștigat prietenia și admirația unor figuri proeminente ale literaturii române, a făcut enorm pentru a-i ajuta pe mulți din cei amintiți înainte. O frumoasă antologie din opera a 22 de poeți evrei bucovineni, intitulată *Faden ins Nichts gespannt (Fire întinse în neant)*, a apărut în 1991, în binecunoscuta editură „Insel”, din Germania. Expoziția itinerantă „În limba ucigașilor”, organizată de „Literaturhaus-Berlin”, a fost deschisă, rând pe rând, în capitala Germaniei, la Viena, Salzburg, Frankfurt și București (în saloanele Institutului „Goethe”).

Începând din vara anului 1940, odată cu intrarea trupelor sovietice în Bucovina de Nord, răpită României prin Pactul Ribbentrop-Molotov, pentru populația de acolo - ca și pentru cea românească, desigur - a început o perioadă de cumplită restriște. Evreii erau ab inițio suspecți sovieticilor, fiind proprietari de pământ, industriași, comercianți, bancheri etc. sau intelectuali de factură occidentală. Prima măsură împotriva lor a

fost o campanie sistematică de spoliere a „exploatorilor”, prin confiscarea caselor, pământurilor, depozitelor bancare etc., după care a avut loc concedierea din serviciile publice a tuturor rudelor lor. În școli n-au mai fost tolerate ca limbi de predare decât rusa și ucraineana. Apoi au început să acționeze noile tribunale sovietice, care, pentru vini ridicole sau chiar imagine, pronunțau pedepse de 20 de ani de temniță. Culmea arbitrarului ocupației sovietice a fost atinsă, însă, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, când câteva mii de locuitori, dintre care 80% evrei, au fost „strămuțați” în Siberia. Printre „dușmanii poporului” căzuți pradă furiei dezlănțuite a N.K.V.D.-ului și acoliților săi locali s-au numărat atunci - evident, printre mulți alții - dr. Theodor Weisselbeger, conducătorul organizației sioniste, dr. Benedict Kasswan, președintele Societății culturale „Ihud”, dr. Karl Klinger, șeful „Oficiului Palestinian”, ing. Jerome Baltinester, vicepreședintele Clubului sportiv „Macabi”, dr. Berthold Falikman, membru al organizației sioniste, citați aici doar cu titlu de exemplu. Deportajii au fost siliți să semneze declarații prin care arătau că acceptau „de bună voie” să plece, dar de revenit n-au mai revenit decât foarte pușini și după mulți ani.

Și totuși, cele mai grele încercări pentru populația evreiască a Bucovinei aveau abia să urmeze. Ele au început chiar în primele zile ale războiului lui Hitler împotriva U.R.S.S. Asasinate cu sânge rece au fost comise, astfel, la Ciudin (fostul jud. Storojineț), la Costâna-Suceava, la Săhărești, Șerbăuți, Comănești, Găureni, Igești. După instalarea Gestapo-ului la Cernăuți, crima a devenit organizată, sistematică. Una dintre cele dintâi personalități evreiești arestate a fost Șef-Rabinul dr. Abraham Iosef Mark, căruia singura știre care i-a mai parvenit a fost incendierea frumosului Templu al comunității cernăuțene. Agenții ai Gestapo-ului au adus la fața locului două butoaie cu benzină și i-au dat foc, având grijă ca toate cele 63 de Suluri Sfinte să fie prefăcute în scrum! Apoi, sub comanda unui căpitan, pe nume Finger, au fost înconjurată toate străzile învecinate Templului, evreii au fost scoși din case și, sub o ploaie de lovituri, „încolonați” și duși la Casa de Cultură, unde, după un simulacru de interogatoriu, au fost scoși în afara orașului și executați. Ceva mai târziu, un alt grup de evrei a avut aceeași soartă. Tot evrei au fost siliți să sape gropile comune și să le astupe... În zilele și lunile care au urmat, masacrele și deportările evreilor din Bucovina de Nord s-au desfășurat fără încetare. Nu putem consemna aici nici măcar cele mai scandaloase crime. Din Vatra Dornei și împrejurimi au fost deportați, în cinci ore, 2 650 de evrei. La 13 octombrie 1941, au fost deportați evreii din Storojineț și din alte ghetouri; la 22 octombrie, au fost adunați și expediați peste Nistru 8 000 de evrei din împrejurimile Cernăușului și din fostul județ Rădăuși... Datele statistice pot spune, eventual, doar câte ceva despre amploarea tragediei evreimii din Bucovina de Nord. La 29 decembrie 1930, fuseseră oficial recenzați în toată Bucovina 93 101 evrei, pentru ca, la 20 mai 1942 - tot după date oficiale -, să nu mai fi rămas decât 17 033. Poate că nimic nu vorbește, totuși, mai răspicat și mai elocvent despre voința deliberată de a nimici o întreagă populație decât un scurt comunicat - apărut la vreun an și jumătate după deportările de evrei executate de autoritățile antonasciene -, în oficiosul „Bucovina” (anul III, nr. 548, din 9 aprilie 1943), sub titlul anodin: *De la Curtea Marțială. Iată-i cuprinsul: „Soții evrei Geldner Meyer și Geldner Regina, evacuați în Transnistria, s-au reîntors fraudulos în țară, la Cernăuți. Fiind descoperiți, au fost înaintați spre judecată la Curtea Marțială.*

Curtea Marțială, în completul dlor colonel Davideanu ca președinte, dr. maior Munteanu, căpitan Grigoroviș și a domnului procuror Pocubschi Francisc, luând cazul în deliberare, a condamnat vineri în 3 aprilie crt. pe soții Geldner Meyer și Regina la moarte”.

Vina de-a se înapoia pe meleagurile unde se născuseră și trăiseră atâtea generații de înaintași ai lor a fost considerată un păcat capital.

DUMITRU HÂNCU

8. POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN ROMÂNIA ÎN CIFRE ȘI DATE (până la 1948)

Date statistice în legătură cu populația evreiască a țării permit anumite aproximări restrânse pentru perioade mai vechi (de până la finele secolului al XIX-lea), însă numai recensămintele oficiale pot sta la baza unor aprecieri globale sigure. De aceea, dacă în capitolele anterioare au fost avansate unele estimări privind numărul evreilor din țările române în perioadele de dinaintea recensământului din 1899, în acest capitol, cu caracter statistic-demografic, ne vom rezuma doar la reproducerea câtorva tabele privind:

- populația totală și cea evreiască ale României în anii 1899-1942;

- populația evreiască, în 1930 și în 1942 - pe orașe - și procentul față de întreaga populație a orașelor respective;

- populația evreiască față de populația totală - pe medii - în 1930 și în 1942;

- populația totală a țării și procentele populației evreiești - pe provincii și medii - în 1930 și în 1941;

- populația evreiască potrivit situațiilor probabile la începutul anului 1947, pe provincii, județe și medii;

- populația care s-a declarat a fi de origine evreiască (sau de confesiune mozaică, sau vorbitoare de limbă evreiască-idiș etc.) la recensămintele efectuate după 1948.

Considerăm că cifrele acestor tabele - provenite din surse oficiale - nu necesită comentarii. Deși statisticile în cauză se întemeiază pe o metodologie care diferă sub raportul criteriilor folosite (de pildă, cel „de sânge”, folosit ca bază pentru recensământul din 1942, pe temeiul Decretelor-Legi nr. 3416/1941 și 1257/1942), operațiunile de înregistrare a celor încadrați ca populație evreiască au rigoarea necesară unei inventarieri globale. În cazul recensămintelor bazate pe simpla

declarație de apartenență la respectiva etnie, erorile de înregistrare cauzate de anumite declarații neconforme nu sunt excluse, dar ele nu reprezintă un procent care să altereze imaginea statistică globală și în planul numerelor mari.

Tabelele statistice selectate pentru acest capitol nu acoperă, firește, toți indicatorii demografici, interesul lucrării de față neacoperind decât distribuția și dinamica populației evreiești din România, comparativ cu totalul populației țării, pe provincii, localități urbane și medii. Prin caracterizarea acestor indicatori fie și numai în expresia lor cantitativă, evaluarea coeficientului de creativitate a populației evreiești pe aceste meleaguri, contribuția acesteia la cultura și civilizația țării vor putea fi gândite și în raport cu ponderea ei numerică în diverse etape de dezvoltare a României moderne.

Între anii 1948 și 1988, au plecat din România circa 95% din numărul total al evreilor din România. Deoarece nu dispunem de date statistice privind dinamica acestor plecări (pe ani și pe locuri de destinație), menționăm doar că acest mare exod care a condus la „golirea” țării de evrei s-a produs în câteva „valuri”: 1948-1953, când au plecat cca o treime; 1958-1964, altă treime, iar ultima treime după 1965. Majoritatea covârșitoare a evreimii românești s-a stabilit în Israel, statul în care evreii de pretutindeni, împreună cu familiile lor, sunt primiți ca cetățenii săi de drept.

Evreii din România reprezintă, azi, în raport cu populația totală a țării, în jur de 0,5%, după ce în perioadele de vârf, după estimări și recensăminte, dețineau o pondere de 4,5% la 1899, 4,4% la 1920, 4,2% la 1930, 3,8% la 1939 și tot atât la 1 iunie 1940. Dacă în 1930 trăiau în România 756 930 de evrei, iar în 1947 428 312, în 1992 nu mai erau decât - potrivit recensământului populației și locuințelor din 7 ian. 1992 - în jur de 9 000. La recensământul din 1956, se înregistrau în România 146 300 de evrei, la cel din 1966, 42 900, la cel din

1977, 24 700.

Întrucât aceste cifre rezultă din libera declarație a fiecărei persoane recenzate (unii minoritari evrei declarându-se de naționalitate română, maghiară etc.), ele impun o anume corectură - pe care o facem pe baza unor izvoare comunitare evreiești existente, nici acestea complete sau recoltate cu metode statistice omologate.

Pornind de la asemenea izvoare, se poate, totuși, opera o anume corectură în sensul aprecierii că în România existau, în preajma anului 1945, peste 350 000 de evrei, în 1947 circa 450 000, în 1956 în jur de 170 000, în 1966, 60 000, în 1977, 35 000, în 1990, 18 000, iar în 1992, în jur de 15 000. Pentru 1995, se poate estima existența a circa 14 000 de evrei, din care „activi”, circa 3 000.

Potrivit cifrelor de mai sus, descreșterea

populației evreiești din România a fost de 75 de ori față de 1930 și de circa 43 de ori față de 1947.

Au emigrat din România, în jumătatea de veac scursă de la ultimul război, circa 400 000 de evrei: în jur de 300 000 s-au stabilit în Israel, iar circa 80 000 în diferite țări ale lumii occidentale.

Dacă etnia evreiască constituia, numeric, la finele secolului trecut, a doua naționalitate a Regatului României, iar în România reîntregită, de după 1918, a patra, astăzi ea se află pe ultimul loc. Sub raport calitativ, această etnie, care în trecut prezenta o piramidă a vârstelor echilibrată, iar a populației active, cu o predominanță a palierelor „mijlocii” - meseriași, comercianți etc. -, astăzi aproape 3/4 sunt vârstnici, pătura activă fiind constituită, preponderent, din specialiști și alți intelectuali.

Drd. LYA BENJAMIN

POPULAȚIA TOTALĂ ȘI CEA EVREIASCĂ ÎN ANII 1899-1942

Raportul procentual dintre aceste populații

ANUL	ÎNTREAGA POPULAȚIE	POPULAȚIA EVREIASCĂ	%
1899 recensământ	5 956 690	266 652	4,5
1900	6 045 332	262 935	4,3
1901	6 125 674	259 294	4,2
1902	6 195 732	255 700	4,1
1903	6 291 972	252 156	4,0
1904	6 392 213	248 661	3,9
1905	6 480 240	247 928	3,8
1906	6 585 683	247 212	3,8
1907	6 684 984	246 489	3,7
1908	6 772 430	245 771	3,6
1909	6 866 447	245 064	3,6
1910	6 966 711	243 729	3,5
1911	7 087 505	242 405	3,4
1912 recensământ	7 234 919	241 088	3,3
1913	7 352 855	243 452	3,3
1914	7 771 341	245 917	3,2
1915*	7 897 311	248 057	3,1
1919**	14 669 841	600 476	4,1
1920	15 632 606	692 235	4,4
1921	15 880 909	699 917	4,4
1922	16 118 399	708 230	4,4

* Lipsesc datele pentru stabilirea situației din anii 1916-1917-1918.

** Exclusiv Bucovina.

ANUL	ÎNTREAGA POPULAȚIE	POPULAȚIA EVREIASCĂ	%
1923	16 354 682	716 609	4,4
1924	16 594 347	724 843	4,4
1925	16 838 007	731 671	4,3
1926	17 072 923	737 354	4,3
1927	17 283 357	741 885	4,3
1928	17 555 491	746 715	4,3
1929	17 778 401	751 730	4,2
1930 recensământ	18 057 028	756 930	4,2
1931	18 283 907	759 625	4,2
1932	18 546 639	761 492	4,1
1933	18 796 369	763 487	4,1
1934	19 018 117	765 069	4,0
1935	19 200 900	765 333	4,0
1936	19 427 627	765 964	3,9
1937	19 651 125	766 434	3,9
1938	19 857 044	766 221	3,9
1939	20 050 520	765 218	3,8
1940 (1. VI)	20 095 178	763 741	3,8
1940 (28. VI)	16 318 869	485 102	3,0
1940 (30. VIII)	13 708 559	326 613	2,4
1940 (6. IX)	13 299 185	325 783	2,4
1941 (6. IV)			
recensământ	13 492 983	302 090	2,2
1941 (14. X)	17 017 991	426 181	2,5
1941 (1. VII)	16 843 539	292 149*	1,7

* Recensământul locuitorilor „având sânge evreiesc” a fost efectuat în ziua de 20 mai 1942, pentru Vechiul Regat și Ardeal și în perioada aprilie-iulie 1942, pentru Bucovina și Basarabia.

POPULAȚIA EVREIASCĂ ÎN 1930 ȘI 1942 - PE ORAȘE - ȘI PONDERA EI ÎN POPULAȚIA TOTALĂ A ORAȘELOR RESPECTIVE (conform noii împărțiri administrative)

Orașul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
România în 1930	530 235	14,4		
Teritoriul ocupat România în 1942	80 260	15,2	289 610*	8,3
Abrud	17	0,7	--	--
Adjud	696	10,3	643	15,4
Aiud	475	5,0	360	3,7
Alba-Iulia	1 558	12,7	1 654	10,7
Alexandria	50	0,3	26	0,2
Arad	7 801	10,1	9 406	11,0
Babadag	109	2,4	--	--
Bacău	9 593	30,8	13 038	33,8
Baia de Aramă	--	--	--	--
Băilești	1	*	--	--
Balș	4	*	--	--
Bălți	14 259	46,6	--	--
Bârlad	3 727	14,2	3 224	13,0
Beiuș	483	11,3	490	6,3
Blaj	227	4,9	636	7,0
Bolgrad	1 222	8,6	--	--
Botoșani	11 840	36,6	15 502	53,0
Brad***	102	2,4	21	0,3
Brăila	7 134	10,4	5 075	6,7
Brașov	2 594	4,4	2 767	3,2

* Sub 0,1%.

** Inclusiv 646 recenzi în lagărul de la Tg.-Jiu.

*** Comună rurală în 1930.

Orașul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
București	76 480	12,0	98 048	9,9
Buhuși	1 972	22,8	1 705	19,6
Buzău	1 604	4,5	1 276	2,9
Cahul	803	7,1	--	--
Calafat	57	0,7	1	*
Călărași	327	1,8	203	1,0
Călărași-Târg	3 662	76,7	--	--
Călimănești	2	*	--	--
Câmpina	319	1,9	49	0,4
Câmpulung Muscel	20	0,1	16	*
C-lung Mold.	1 488	14,8	28	0,3
Caracal	118	0,8	72	0,4
Caransebeș	329	3,8	330	3,0
Carmen Silva	4	0,5	--	--
Cernăuți	42 932	38,2	16 776	21,4
Cernavodă	46	0,7	1	*
Cetatea Albă	4 239	12,3	--	--
Chilia-Nouă	1 969	11,4	--	--
Chișinău	41 405	36,0	100	0,2
Comrat	392	3,2	--	--
Constanța	1 821	3,1	1 532	1,9
Corabia	63	0,7	2	*
Cozmeni	640	13,0	--	--
Craiova	2 274	3,6	1 762	2,6
Curtea de Argeș	11	0,2	2	*
Darabani	1 917	17,8	--	--
Deva	914	8,7	1 496	9,6

* Sub 0,1%.

Orașul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Dorohoi	5 820	36,7	2 315	15,0
Drăgășani	73	1,0	17	0,2
Dunbrăveni	90	2,2	147	3,5
Eforie	—	—	—	—
Făgăraș	390	5,0	263	2,5
Fălciu	154	3,4	—	—
Fălești	3 258	51,9	—	—
Fălcieni	4 216	29,9	5 085	40,8
Fetești	14	0,2	—	—
Filipești de Târg	—	—	—	—
Focșani	4 301	13,2	4 309	13,3
Găești	137	2,6	2	*
Galați	19 915	19,8	12 946	13,7
Giurgiu	240	0,8	110	0,4
Govora	1	0,1	—	—
Gura Humorului	1 951	32,3	18	0,3
Hârlău	2 032	22,4	1 936	20,3
Hârșova	—	—	—	—
Hațeg	464	13,7	831	22,6
Herța	1 810	21,4	—	—
Hotin	5 786	37,7	67	0,9
Hunedoara	173	3,8	162	2,7
Huși	2 514	14,7	2 096	11,2
Iași	35 465	34,5	32 369	29,4
Isaccea	21	0,5	2	*
Ismail	1 680	6,7	—	—
Leova	2 326	35,6	—	—

* Sub 0,1%.

** Comună rurală în 1930.

Orașul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Lipova	255	4,3	5	*
Lugoj	1 418	6,0	1 244	4,8
Măcin	31	0,6	—	—
Mangalia	4	0,1	3	*
Mărășești	77	1,7	14	0,2
Medgidia	34	0,5	3	*
Mediaș	718	4,6	757	3,8
Mihăileni	1 490	40,4	—	—
Mizil	19	0,3	1	*
Moinești	1 761	26,6	1	*
Ocnele Mari	2	*	2	*
Odobești	789	9,7	504	8,8
Oltenița	52	0,5	22	0,3
Orăștie	211	2,9	120	1,2
Oravița	147	1,5	401	5,8
Orhei	6 408	41,9	--	--
Orșova	192	2,4	143	2,4
Ostrov	—	—	—	—
Panciu	677	9,9	1	*
Pașcani	1 485	10,61	1 440	11,0
Petroșeni	1 071	7,0	328	2,2
Piatra-Neamț	7 591	25,5	7 202	23,4
Pitești	615	3,1	483	1,8
Plenița	—	—	—	—
Ploiești	3 843	4,9	2 075	2,0
Predeal**	41	1,9	—	—
Pucioasa	10	0,2	--	--

* Sub 0,1%.

** Comună rurală în 1930.

Orașul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Rădăuți	5 647	33,6	64	0,5
Rm. Sărat	1 040	6,9	970	4,7
Rm.-Vâlcea	197	1,3	176	1,1
Reuș	1 201	10,1	—	—
Reșița	348	1,8	35	0,1
Rezina-Târg*	2 889	76,7	—	—
Roman	6 035	20,9	6 485	24,8
Roșiori de Vede	53	0,5	14	0,1
Sadagura	1 488	16,6	—	—
Săveni	1 774	35,8	—	—
Sebeș	118	1,3	—	—
Sibiu	1 441	2,9	1 350	2,1
Sighișoara	161	1,2	282	1,9
Sinaia	99	2,4	7	0,1
Siret	2 121	21,4	—	—
Slănic (Bacău)**	3	0,2	1	*
Slănic (Prahova)	3	*	—	—
Slatina	184	1,6	88	0,6
Slobozia	9	0,1	—	—
Solca	191	6,8	—	—
Soroca	5 452	36,3	—	—
Ștefănești	2 361	26,6	—	—
Storjineț	2 482	28,5	36	0,5
Strehaia	2	*	—	—
Suceava	3 533	20,7	27	0,2
Sulina	102	1,6	1	*
Sulița	4 280	60,2	—	—

* Sub 0,1%.

** Comună rurală în 1930.

Orașul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Târgoviște	551	2,5	126	0,7
Tg. Frumos	1 608	32,6	1 637	21,0
Târgu-Jiu	100	0,8	59	0,4
Târgu-Neamț	2 507	26,5	2 505	24,6
Târgu-Ocna	913	7,3	1	*
Târnăveni	595	9,1	559	7,2
Techirghiol	4	0,2	—	—
Tecuci	1 577	9,2	2 311	13,6
Tighina	8 294	26,4	—	—
Timișoara	9 368	10,2	11 788	10,7
Tulcea	824	4,0	695	3,2
Turda	852	4,3	1 805	6,1
Tr.-Măgurele	130	0,8	41	0,4
Tr.-Severin	446	2,1	382	1,3
Urleași	12	0,2	2	*
Urziceni	135	1,6	5	0,1
Vâlcov	176	2,4	—	—
Văleni de Munte	1	*	—	—
Văscăuți pe Ceremuș	856	13,5	2	*
Vaslui	3 279	21,4	3 824	27,9
Vatra Dornei	1 750	17,8	21	0,3
Vijnița	2 666	70,2	—	—
Zastavna	635	12,4	—	—
Zimnicea	10	*	—	—

* Sub 0,1%.

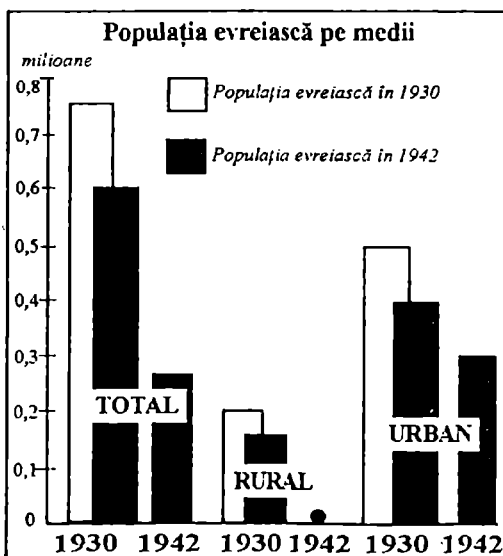
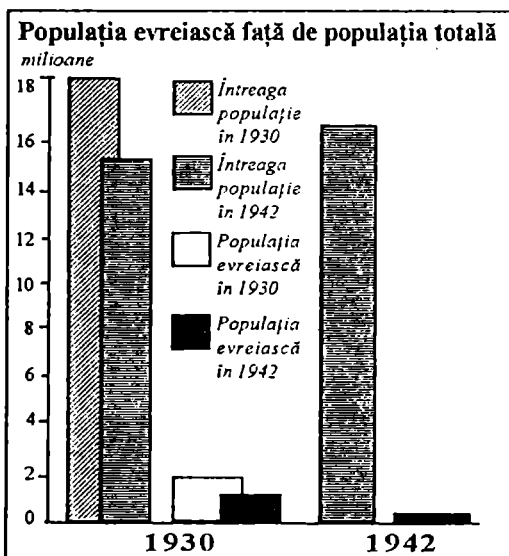
POPULAȚIA EVREIASCĂ FAȚĂ DE POPULAȚIA TOTALĂ, PE MEDII, ÎN 1930 ȘI 1942*

Teritoriul	1930			1942		
	Populația totală	Populația evreiască		Populația totală	Populația evreiască	
		Cifre absolute	%		Cifre absolute	%
TOTAL						
România în 1930	18 057 028	756 930	4,2	16 843 539	292 149	1,7
Teritoriul ocupat	2 751 648	149 019	5,4			
România în 1942	15 305 380	607 911	4,0			
RURAL						
România în 1930	14 376 297	226 695	1,6	13 344 841	2 539	**
Teritoriul ocupat	2 221 921	68 759	3,1			
România în 1942	12 154 376	157 936	1,3			
URBAN						
România în 1930	3 680 731	530 235	14,4	3 498 698	289 610	8,3
Teritoriul ocupat	529 727	80 260	15,2			
România în 1942	3 151 004	449 975	14,3			

* Conform noii împărțiri administrative.

** Sub 0,1%.

POPULAȚIA EVREIASCĂ, LA 1930 ȘI 1942

POPULAȚIA TOTALĂ A ȚĂRII ȘI PROCENTELE POPULAȚIEI EVREIEȘTI

PROVINCIA	TOTAL		URBAN		RURAL	
	1930	1941	1930	1941	1930	1941
ROMÂNIA*	14 279 694	16 113 017	3 075 421	3 806 907	11 204 273	12 306 110
% evrei	3,3	2,9	11,9	10,0	1,0	0,7
Fără Ardealul de N.	11 885 553	13 535 757	2 615 796	3 297 502	9 269 757	10 238 255
% evrei	2,8	2,3	11,0	8,9	0,5	0,2
Oltenia	1 513 175	1 673 255	193 709	228 561	1 319 466	1 444 694
% evrei	0,23	0,17	1,7	1,2	**	**
Muntenia	4 029 008	4 904 712	1 132 574	1 583 227	2 896 434	3 321 485
% evrei	2,3	2,3	8,2	7,2	**	**
Dobrogea	447 810	519 297	126 376	153 712	321 434	364 585
% evrei	0,7	0,6	2,4	1,8	0,6	**
Moldova	2 401 143	2 769 380	572 045	617 875	1 829 098	2 151 505
% evrei	6,7	4,9	24,1	19,9	1,2	0,6
Transilvania	1 587 873	1 731 038	275 751	354 685	1 312 122	1 376 353
% evrei	1,2	0,9	4,5	3,2	0,5	0,3
Banat	939 672	957 957	164 691	195 344	774 981	762 613
% evrei	1,5	1,5	7,3	6,8	0,3	0,2
Crișana	628 120	643 903	81 474	94 502	546 646	549 401
% evrei	1,9	1,6	10,2	8,7	0,6	0,4
Bucovina	338 752	336 215	69 176	69 596	269 576	266 619
% evrei	7,0	5,4	24,6	23,4	2,5	0,7
Ardealul de Nord	2 394 111	2 577 260	459 625	509 405	1 934 516	2 067 855
% evrei	6,2	5,9	17,3	17,1	3,6	3,1

* Cu frontierele stabilite în urma primului război mondial.

** Sub 0,1%.

POPULAȚIA TOTALĂ A ȚĂRII ȘI PROCENTELE POPULAȚIEI EVREIEȘTI

PROVINȚII JUDEȚE	TOTAL		URBAN		RURAL	
	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%
ROMÂNIA*	428 312	100,00	411 378	100,00	16 934	100,00
Fără Ardealul de N.	383 606	89,56	377 903	91,86	5 703	33,68
Oltenia	3 406	0,80	3 406	0,83	---	---
Dolj	2 527	0,59	2 527	0,61	---	---
Gorj	104	0,02	104	0,03	---	---
Mehedinți	533	0,12	533	0,13	---	---
Romanați	49	0,01	49	0,01	---	---
Vâlcea	193	0,05	193	0,05	---	---
Muntenia	163 144	38,09	163 144	39,66	---	---
Argeș	450	0,11	450	0,11	---	---
Brăila	5 950	1,39	5 950	1,45	---	---
Buzău	1 400	0,33	1 400	0,34	---	---
Dâmbovița	130	0,03	130	0,03	---	---
Ialomița	139	0,03	139	0,03	---	---
Ilfov	150 021	35,03	150 021	36,47	---	---
Muscel	20	**	20	**	---	---
Olt	107	0,02	107	0,03	---	---
Prahova	3 140	0,73	3 140	0,76	---	---
Râmnicu Sărat	1 500	0,35	1 500	0,36	---	---
Teleorman	102	0,02	102	0,02	---	---
Vlașca	185	0,04	185	0,04	---	---
Dobrogea	3 279	0,77	3 279	0,80	---	---
Constanța	2 429	0,57	2 429	0,59	---	---
Tulcea	850	0,20	850	0,21	---	---
Moldova	150 651	35,17	147 942	35,96	2 709	16,00
Bacău	19 093	4,46	18 980	4,61	113	0,67
Baia	5 815	1,36	5 570	1,35	245	1,45
Botoșani	22 585	5,27	21 630	5,26	955	5,64
Covurlui	13 000	3,04	13 000	3,16	---	---
Dorohoi	10 580	2,47	10 470	2,55	110	0,65
Fălciu	2 870	0,67	2 750	0,67	120	0,71
Iași	38 980	9,10	38 530	9,37	450	2,66
Neamț	12 900	3,01	12 900	3,14	---	---
Putna	7 379	1,72	7 312	1,78	67	0,40
Roman	7 969	1,86	7 900	1,92	69	0,41
Tecuci	2 765	0,65	2 600	0,63	165	0,97

* În 1947.

** Sub 0,1%.

PROVINCIILE JUDEȚE	TOTAL		URBAN		RURAL	
	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%
Tutova	3 100	0,72	3 100	0,75	—	—
Vaslui	3 615	0,84	3 200	0,78	415	2,45
Transilvania	15 847	3,70	14 397	3,50	1 450	8,56
Alba	2 866	0,67	2 393	0,58	473	2,79
Brașov	3 500	0,82	3 500	0,85	—	—
Cluj-Turda	1 607	0,38	1 025	0,25	582	3,44
Făgăraș	360	0,08	360	0,09	—	—
Hunedoara	2 961	0,69	2 634	0,64	327	1,93
Sibiu	2 020	0,47	2 020	0,49	—	—
Târnava Mare	1 610	0,38	1 610	0,39	—	—
Târnava Mică	923	0,22	855	0,21	68	0,40
Banat	15 963	3,73	15 920	3,87	43	0,25
Caraș	345	0,08	345	0,08	—	—
Severin	1 994	0,47	1 975	0,48	19	0,11
Timiș	13 624	3,18	13 600	3,31	24	0,14
Crișana	13 928	3,25	13 430	3,26	498	2,94
Arad	13 363	3,12	13 200	3,21	163	0,96
Bihor	565	0,13	230	0,06	335	1,98
Bucovina	17 388	4,06	16 385	3,98	1 003	5,92
Câmpulung	4 740	1,11	4 610	1,12	130	0,77
Rădăuți	7 700	1,80	7 700	1,87	—	—
Suceava	4 948	1,16	4 075	0,99	873	5,16
Ardealul de N.	44 706	10,44	33 475	8,14	11 231	66,32
Bihor	9 283	2,17	8 190	1,99	1 093	6,45
Ciuc	444	0,10	330	0,08	114	0,67
Cluj	7 355	1,72	6 845	1,66	510	3,01
Maramureș	5 596	1,31	2 308	0,56	3 288	19,42
Mureș	3 526	0,82	3 240	0,79	286	1,69
Năsăud	1 941	0,45	1 410	0,34	531	3,14
Odorhei	271	0,06	89	0,02	182	1,07
Sălaj	3 369	0,79	1 175	0,29	2 194	12,96
Satu Mare	10 597	2,47	8 530	2,07	2 067	12,21
Someș	2 155	0,50	1 210	0,30	925	5,46
Trei Scaune	169	0,04	128	0,03	41	0,24

NOTĂ. Datele acestui tablou au fost stabilite în urma aprecierilor maxime făcute în tot cursul anului 1946 de către corespondenții Congresului Mondial Evreiesc și de comunitățile evreiești din țară. S-a ținut seama, de asemenea, de datele mișcărilor de populație înregistrate de noi mai ales în legătură cu persoanele strămutate până la începutul anului 1947. Există, însă, desigur, o oarecare marjă de aproximație care trebuie avută în vedere, mai cu seamă în centrele unde numărul populației evreiești depășește pe acela al evreilor înregistrați la recensământul din 1930.

9. EVREII ÎN ANII REGIMULUI COMUNIST Considerații generale

În 1947, populația evreiască din România număra 428 312 persoane, din care 150 000 populație activă. Potrivit unei anchete a forurilor evreiești, 35% dintre acestea erau meșteșugari, 20% bugetari, 25% lucrau în comerț și industrie, 8% erau liber-profesioniști și 12% reprezentau alte categorii. Prin urmare, apreciabile, ca pondere, erau categoriile meseriașilor și burgheziei liberale, adică industriașii și comercianții. Promisiunile teoretice privind așa-numitul „umanism comunist“ au fost atrăgătoare pentru oamenii săraci, pentru un număr de intelectuali care studiaseră opera lui Marx și traversaseră perioada național-socialismului. Nu mai puțin, pentru o parte dintre supraviețuitorii deportărilor, martori ai ororilor războiului, cei care cunoscuseră din proprie experiență legile biologismului, ale rasismului, **numerus clausus** și tot ceea ce implică discriminarea pe considerente etnice. Pe parcurs, însă, unii evrei au sesizat prăpastia dintre teorie și practică, așa încât nu puțini dintre „încrăzătorii“ de la început au abandonat dogma, s-au retras într-o profesie onorabilă, au preferat regula bunului simț, dacă nu chiar au optat pentru plecarea definitivă în Israel. Grupul „zeleșilor“ și-a continuat, însă, activitatea. Era epoca stalinistă, în care locul conflictelor etnice fusese luat de conflictele sociale. Afirmarea credinței privind „interesele maselor populare“ și egalizarea grupurilor etnice figura în doctrina regimului.

Cel mai numeros grup din sânul minorității evreiești nu a intrat în jocul impus de comuniști. E vorba de meseriași și de comercianți, de burghezia industrială și de cea financiară, de diplomați și cărturari, medici și avocați. Toți aceștia aveau o gândire de orientare liberală. Mai mult, din cauza absentismului, a întârzierii în aderarea la partidul comunist sau a refuzului deschis față de „entuziasmul revoluționar“, categoriile amintite fuseseră acuzate de

colaboraționism cu vechiul regim. Nimeni din sfera noii puteri nu avea atunci urechi să audă argumentele celor care pledau pentru o democrație autentică, pentru pluripartidism. Foarte mulți politicieni din anii postbelici și-au creat, însă, capital politic pe seama evreilor. Acuzele comuniștilor la adresa sioniștilor se fac auzite și ele se vor înmulți în anii de după 1948-1949. Organizațiile sioniste aveau preocupări cu totul diferite de cele comuniste. După război, lupta pentru crearea unui stat al evreilor a necesitat o foarte mare concentrare de forțe la scară internațională, ceea ce trebuia să se materializeze - și așa s-a și petrecut - în apariția pe harta lumii a Israelului. Sioniștii erau etichetați - în limbajul stalinist - naționaliști, extremiști și chiar fașciști. În articolele de propagandă comunistă va persista această acuză, formulată în termeni fantasmagorici, ceea ce va marca profund populația evreiască. Cea mai mare parte a ei va lua drumul Israelului. Două valuri masive pleacă în 1949 și în 1950-1951, înjumătățind numărul acestei minorități din România. În deceniul următor, sioniștilor li se alătură un prim grup din foștii comuniști, epurați din aparatul de partid pe considerente etnice. Antisemitismul era practicat tacit în nomenclatura tuturor partidelor comuniste. Mai ales în perioadele de criză.

În 1947-1948, printr-o manevră rapidă, sunt schimbate fizionomiile comunităților evreiești; lideri cu vechime și care asiguraseră o stabilitate în vremurile tulburi sunt înlocuiți cu persoane fidele regimului nou instalat. Așa au fost îndepărtați cunoscutul președinte Wilhelm Filderman (constrâns să se autoexpatrieze), precum și Șef-Rabinul Alexandru Șafran. Era primul semnal direct dat evreității de către noua putere. Măsurile de „disciplinare“ a minorității constau în: instituirea contrapropagandei la adresa presei evreiești democratice, coordonarea din umbră (de către comuniști) a vieții comunitare și reeducarea „elementelor burgheze“ prin mijlocirea unui organism artificial (creat tot de comuniști) numit Comitetul Democrat Evreiesc. Acest din urmă comitet opera el însuși în viața

comunităților. O spun rapoartele din Arhiva Federației Comunităților Evreiești, datând din acea perioadă: „...încât activitatea acestora [a comunităților] să se constituie ca o contribuție importantă la întărirea forțelor democratice și ale păcii din R.P.R.“. Penibilele trucuri ale clasei politice aflată la putere le sesizăm și în grija aceluiasi partid, autointitulat al muncitorilor, de a-i elimina pe sioniști din orice funcție, inclusiv din cadrul Federației Comunităților Evreiești. De fapt, sub asemenea pretexte, personalități de vârf ale vieții economice, financiare, culturale, oameni culți, cu bună școală juridică, diplomatică și rabinică, proprietari de fabrici sunt rând pe rând eliminați.

În prima fază, propaganda comunistă (dirijată, nu arearească, de evrcii dogmatici) avea să înlocuiască propensiunea iudaic-mozaică, să dezavueze ideea reconstituirii vechiului Israel, să creeze o imagine ideală a statului în care toți oamenii vor fi egali sub aspect social și material, etnicul și religiosul urmând a fi diminuate și, mai târziu, eliminate. Materialele ce vizau îndoctinarea în sânul comunităților evreiești erau pregătite de Comitetul Democrat Evreiesc și sunau astfel: „Sionismul - armă otrăvită a imperialismului...“; „Imperialismul american și englez - dușman de moarte al păcii și libertății popoarelor“; „U.R.S.S. în fruntea luptei pentru pace“; „R.P.R. - factor activ în lagărul păcii“. Gazeta „Unirea“ e și mai categorică, titlul unui articol din 1949 arătând tragedia dezbinării evreilor pe criterii ideologice: **Cum urmărește ziarul sionist „Viața evreiască“ înstrăinarea maselor muncitoare din R.P.R.** Scenariile îndelung exersate la Moscova fuseseră transferate la București și în celelalte capitale ale Estului, fiind aplicate în toate mediile și cu același scop. Diversionismul în varianta sa balcanică va dobândi, cu timpul, un rang „academic“. Poate de aceea participarea la erezia comunistă va fi potrivit s-o analizăm de la individ la individ, nuanțat și cu detașarea necesară.

Un caz concret ar lămurii și mai mult ce se petrecea în anii imediat următori războiului; el

ne este evocat de Rabinul Șafran în memoriile sale. Confruntând conținutul lor cu acela din dosarele Arhivei Federației Comunităților Evreiești, el devine credibil. Fostul șef rabin recunoaște, între altele, că, împreună cu Wilhelm Filderman, a cerut ajutorul lui Iuliu Maniu în timpul războiului, iar Maniu le-a acordat acest ajutor. După război, politicianul român fusese urmărit și anchetat de puterea sovietică. Șafran n-a cedat presiunilor Moscovei, n-a intrat în jocul murdar propus și în urma căruia Maniu a fost arestat. Iată pentru ce vechea Federație (și conducătorii săi) era acuzată în aceiași termeni ca și partidele istorice. Cât privește situația lui Filderman, acesta era învinuit de colaborare cu Antonescu, de contacte cu naștiții, dar și cu forțele aliate occidentale ostile lui Hitler. El ar fi avut aceeași soartă cu Iuliu Maniu, dacă nu reușea să fugă peste graniță. Fenomenul este similar schimbării forțate a celorlalte instituții democratice românești; conducerea comunitară, fiind văzută ca o promotoare a iudaismului și nu a comunismului, trebuia să suporte „rigorile“ ideologice impuse de noul regim. Și le-a suportat. Formula „divide et impera“ își reia locul și rolul arbitrar pe care le-a avut dintotdeauna în istorie. Imperiul dogmei comuniste a funcționat, în cazul evreilor „inadaptabili“, la fel ca în cazul celorlalte națiuni asupra cărora s-a abătut modelul stalinist. Deziudaizarea evreilor comuniști ar putea fi asemănată cu ateizarea reprezentanților altor etnii sau națiuni.

Reevaluarea condiției evreului sub comunism presupune cunoașterea stratificărilor sociale și intelectuale, precum și a motivațiilor care au stat în spatele opțiunilor ideatice. Sionismul politic și cultural de pretutindeni (cu o bună și îndelungată activitate în România modernă) a avut un impact ieșit din comun asupra evreilor de aici. Propaganda și organizațiile sioniste erau interzise - mulți dintre lideri fiind închiși. N-a încetat, însă, dorința din ce în ce mai mare a evreilor de a pleca în Israel și de a participa la reconstrucția sa. Deci, dublul motiv, pe de o parte, „egalitarismul“ comunist, pe de alta, renașterea

vechiului Israel, a contribuit în mod esențial la diminuarea masivă a numărului evreilor din România. Firește, au existat și motive de ordin economic; dovadă este faptul că o parte au optat pentru emigrarea în S.U.A., Franța, Germania. Un segment puțin numeros din rândul evreilor a preferat să rămână în România, fără să facă politica Partidului Comunist, fără să fi fost integrat în structurile organizatorice ori ideologice ale aparatului de partid. Practicând minima rezistență în fața regimului - unii, prin profesarea religiei în mod curent, alții, prin știință, literatură, artă -, acești evrei au avut un rol foarte important în conservarea - fragmentară, desigur - a mediilor aristocrat-intelectuale, în învățământul universitar, în instituțiile de cercetare și în cultură, adică în acele domenii care și-au păstrat cât de cât un caracter liberal. Uneori, folosit de puterea comunistă în dezvoltarea industriei de vârf, încurajat în afirmarea pe plan științific, grupul amintit a făcut o notă distinctă în raport cu mult mai cunoscutul cerc de evrei integrat deplin fanaticului discurs oficial. A avut o poziție aparte și în raport cu reprezentanții culturii mozaic. Trebuie să recunoaștem că Federația Comunităților Evreiești, cu precădere Șef Rabinul Moses Rosen, a întreținut, totuși, viața iudaică în România, a jucat un rol important în diplomatie - respectiv, în relațiile evreilor cu Israelul, dar și în relațiile politice ale Israelului în această zonă. Grupul cultural-științific, la rândul său, n-a făcut nicicând o disidență propriu-zisă, dar a împlinit un rol în opoziția tacită față de propaganda oficială, față de superficialitatea clasei politice, față de egoismul în forma sa brutală, cultivat, în ultimele decenii, de cei doi dictatori.

O examinare lucidă a istoriei evreilor din România comunistă va arăta că la ororile „obsedantului deceniu” au participat - în calitate de actori principali - și reprezentanți proveniți din sânul acestei comunități; chiar dacă nu-și mai recunoșteau apartenența etnică sau religioasă, se cuvine ca numele lor să fie amintite: Ana Pauker, Iosif Chișinevski, Ghizela Vass, Barbu Zaharescu, Petre Lupu, Simion Bughici, Ștefan Voicu, Leonte Răutu sunt doar câteva dintre ele. Rolul lor în viața politică - mai precis, în propagarea demagogiei staliniste, în instituirea logicii perverse a totalitarismului, în crearea mitului roșu - este la fel de semnificativ ca și al altora. Transpunând în practică o altă credință, ei o părăsiseră pe cea a părinților. Și pentru că influența kominternistă a fost totală în cadrul comunismului românesc, e imposibil de acreditat ideea confruntării dintre un grup „național” și unul „cosmopolit-internaționalist”, mai cu seamă în anii de început. Comuniștii se confruntau din motive tactice și îndeosebi în competiția pentru putere. Epurările de mai târziu, din anii '50-'60 și din deceniul următor, atâtea câte au fost, reflectă tendințele antisemite cultivate (în anumite momente) de noile generații, cel mai adesea încurajate de Kremlin și reluate în toate țările Estului european.

Sub regimul comunist, evreii din România au îndurat aceleași privațiuni, aceleași mizerii, au fost supuși aceluiași regim absurd de jocului partidului unic. În schimb, spre deosebire de alte țări comuniste și datorită multiplelor relații și interese reciproce cu Orientul Mijlociu, în România ei au avut șansa de a-și păstra identitatea în mod legal și de a pleca în Israel, dobândind aprobarea regimului.

Dr. VICTOR NEUMANN

BIBLIOGRAFIE

Cap. 2

- Brociner, J. B. *Chestiunea israeliților români*, I, București, 1910.
- Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*, București, 1973.
- Catalog de documente din Arhivele Statului, Iași, Moldova, I, 1398-1595, București, 1989.
- Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului, I-V, Supliment, I, București, 1557-1575.
- Catalogul documentelor Țării Românești, II-V, București, 1574-1585.
- Documenta Romaniae Historia, A, I-III, București, 1975-1980; A, XIX, XXI-XXII, București, 1969-1974; B, I-VII, București, 1965-1988, XI, București, 1975, XXI-XXV, București, 1965-1985; C, XI-XII, București, 1975-1981.
- Documente privind istoria României, A, veacul XIV, XV - 1, XV - 2, XVI - 1-4, XVII - 1-5, București, 1951-1957; B, veacul XIII-XV, XVI - 1-6, XVII - 1-4, București, 1951-1960; C, veacul XI-XIII - 1, XIII - 2, XIV - 1-4, București, 1951-1955.
- Documente referitoare la istoria județului Teleorman, 1441-1700, Catalog I, București, 1989.
- Eisenberg, Josy. *O istorie a evreilor*, București, 1993.
- Glück, Eugen. Populația evreiască din orașele și satele Transilvaniei (1688-1920), în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XXXI (1992), p. 157.
- Halevy, M. A. Problema bazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300, în „Sinai”, II (1927), p. 9-13.
- Halevy, M. A. *Comunitățile evreilor din Iași și București, I. Până la 1821*, București, 1931.
- Iorga, N. *Istoria evreilor în țările noastre*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. II, t. XXXVI, 1913.
- Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, I, ed. Victor Eskenasy, București, 1986; II¹, ed. Mihai Spielmann, București, 1988, II², ed. L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, București, 1990.
- Koestler, Arthur. *Al treisprezecelea trib. Imperiul khazarilor și moștenirea sa*, f.l., 1987.
- Papacostea, Șerban. *Jews in the Romanian Principalities During the Middle Ages*, în „Shvut”, 16, 1993, p. 59-71.
- Rosenbaum, Lazăr. *Documente și note privitoare la istoria evreilor din țările române*, I, 1476-1750, București, 1947.
- Schwarzfeld, M. *Ochire asupra istoriei evreilor în România, din cele mai vechi timpuri până la jumătatea veacului XIX*, în „Anuar pentru israeliți”, București, X (1887), p. 19-72.
- Tezaur de monumente istorice pentru România, I, ed. A. Papiu Ilarian, București, 1862.

Cap. 3

- Brociner, J. B. *Memorii și documente istorice despre comunitățile israelite în România*, Galați, Tipo-litografia J. Schenk, 1896.
- Caproșu, I. *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1989.
- Cernovodeanu, Paul. *Elemente incipiente ale burgheziei în societatea românească sub fanarioți*, în „Revista istorică”, tom 40 (1987), nr. 5, p. 479-492.
- Cernovodeanu, Paul; Gavrilă, Irina; Panait, I. *Panait. Catagrafia orașului București din anii 1810-1811*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom I (1990), nr. 7-8, p. 705-723.
- Denize, Eugen Bernard. *Sephardic Culture in the Romanian Countries (1700-1821)*, în „Shvut. Jewish Problems in the USSR and Eastern Europe”, Tel Aviv, vol. 16 (1993), p. 105-115.
- Documente privind istoria României. *Răscoala din 1821*, vol. V, *Izvoare narative*, București, Editura Academiei, 1962.

Fotino, Dionisie. *Istoria vechii Dachii, a Transilvaniei, a Valahiei și a Moldaviei, adunată din mulți vechi și noi istornici* (în traducere românească de George Sion), vol. III, București, 1859.

Giurescu, Constantin C. *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, Editura Științifică, 1972.

Giurescu, Constantin C. *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, Editura pentru literatură, 1966.

Giurescu, Constantin C. *Istoria Românilor*, vol. III, partea a doua (1601-1821), București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946.

Halevy, M[ayer] A. *Comunitățile evreilor din Iași și București. I. Până la 1821*. București, Institutul de istorie evreo-română, 1930.

Halevy, Mayer A. *Médecins juifs d'origine hispano-portugaise dans les Pays roumains*, în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, Paris, mars 1957, no. 35, p. 21-30.

Iorga, Nicolae. *Istoria evreilor în țările noastre*, București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl S-sor I. St. Razdescu, 1913.

Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, vol. II, partea 1 [1701-1750]. Volum alcătuit de Mihai Spielmann. București, Centrul pentru Studiul Istoriei Comunităților Evreiești din România, Centrul de documentare, 1988; vol. II, partea 2 [1750-1800]. Volum întocmit de L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, București, Editura Hasefer, 1990.

R[ecordon], F[rançois]. *Lettres sur la Valachie, ou observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu*, Paris, Lacomte et Durey Libr., 1821, 154 p.

Rosenbaum, Lazăr. *Evreii în scrierile lui Constantin Dapontes*, în „Balcania”, vol. V, partea I (1942), p. 421-427.

Schwarzfeld, dr. E. *Evreii sub Zavera*, în „Anuarul pentru israeliți” pe anul 5645 (1884-1885)”, București, 1884, p. 13-34.

Schwarzfeld, dr. E. *Evreii din Moldova sub ocupația turcească - Căimăcămia lui Ștefan Vogoride - Caimacamii Teodor Balș și Petrache Sturza (1821-1822) (Un capitol din istoria evreilor din țară)*, în „Almanahul Israelit ilustrat pe anul 5664 (1903-1904)”, București, anul I, p. 17-28.

Schwarzfeld, dr. E. *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și a târgușoarelor în Moldova*, București, Editura Uniunii Evreilor Pământeni, 1914.

Schwarzfeld, Moses. *Excursiuni critice asupra Istoriei Evreilor în România de la început până la mijlocul acestui veac*, București, Tipo-Lit. Eduard Wiegand, 1888.

Stanciu, Sergiu. *Structure et organisation des communautés juives depuis leur première forme jusqu'à l'obtention de l'autonomie interne*, în „Schvut. Jewish Problems in the USSR and Eastern Europe”, Tel-Aviv, vol. 16 (1993), p. 117-132.

Țațonur, dr. Eugen. *Contribuțiuni la studiul Evreilor ca element producător în economia națională. Fenomenul distribuției topografice a populației evreiești din România* [Teză de doctorat], București, Imprimeriile „Curentul” S.A., 1937.

Urechia, V. A. *Istoria românilor*, vol. VIII, București, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, 1897; vol. X A, București, Tipografia Basilescu, 1900; vol. XII, București, Tipografia Basilescu, 1898.

PARTEA a II-a

ȘTIINȚE
TEORETICE
ȘI
APPLICATE

1. ȘTIINȚELE EXACTE ȘI TEHNICE

a. Introducere

Participarea evreilor la viața științifică a fost determinată atât de nivelul școlii românești, cât și de situația social-politică a evreimii locale în diferite perioade istorice.

Deși, în trecut, evreii au avut posibilități reduse de a activa la catedre universitare, totuși, având libertatea de a studia, cerceta și publica, s-au afirmat - fiind sprijiniți și de dascălii lor din politehnicile bucureștene și ieșene - încă din prima jumătate a secolului actual. Ei au putut participa, de asemenea, ca specialiști, încă și mai de timpuriu, la cercetarea, proiectarea și dezvoltarea tehnologică a unor ramuri industriale.

Dar evreii au contribuit din plin la dezvoltarea cercetărilor fundamentale și aplicate mai ales după cel de-al doilea război mondial.

Se știe că, înainte de această perioadă, cercetările științifice erau efectuate - cu puține excepții - în cadrul catedrelor universitare. Institute de cercetare specializate existau numai în domeniile biologiei, agriculturii, silviculturii și geologiei. La sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, au fost înființate institute de cercetări fundamentale și aplicate în toate domeniile. Sub auspiciile Academiei Române, au luat ființă: Institutul de Matematică - avându-i la conducere, succesiv, pe Dimitrie Pompeiu, Simion Stoilow și Miron Nicolescu; Institutul de Fizică, devenit ulterior Institutul de Fizică Atomică, condus de Eugen Bădărău și, respectiv, de Horia Hulubei; Centrul de Chimie Fizică, transformat în Institutul de Chimie Fizică, coordonat de Ilie Murgulescu; Institutul de Mecanică Aplicată, sub direcția lui Elie Carafoli și Institutul de Energetică, ai cărui directori au fost, succesiv, Gh. Nicolau, I. S. Gheorghiu și Remus Răduleț.

De asemenea, au fost înființate unități de cercetare la filialele din Iași, Cluj și Timișoara. Membrii secțiilor corespunzătoare ale Academiei au participat în mod creator la activitatea tuturor unităților din Capitală și din provincie.

În domeniul științelor tehnice, au fost create peste 20 de institute de cercetări departamentale, inclusiv cele de cercetări-proiectări corespunzătoare. Specialiștii evrei având acces la aceste institute, perioada ultimelor decenii a marcat un progres în ceea ce privește participarea lor la viața științifică din țară, dar și din străinătate.

Însă, tot în acești ani, trebuie menționată emigrarea unor specialiști români, inclusiv evrei români, în țările apusene, iar celor din urmă li se adaugă și evreii care au plecat în Israel (Alia) începând încă dinainte de război.

În domeniul matematicii, exodul a luat amploare în urma desființării, în 1974, a Institutului de Matematică al Academiei Române. În revista „Libertas Mathematica”, vol. 9, din 1989, a fost publicată de Academia Româno-Americană din S.U.A. o listă a matematicienilor din Diaspora românească, în care, dintr-un număr de 211 persoane, 18% sunt evrei.

În capitolul de față, vor fi menționate, ca urmare, și câteva dintre realizările obținute în străinătate de oameni de știință și specialiști evrei originari din România, mai ales că - fapt ce trebuie subliniat - majoritatea personalităților lumii științifice care au părăsit țara s-au afirmat și în marile universități ale lumii.

Dr. ing. Al. SZMUK

b. Matematică

Dezvoltarea matematicii în România a trecut prin mai multe etape: etapa întâi, de constituire, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a învățământului matematic universitar și de inițiere a cercetării matematice; etapa a doua, de formare, la începutul secolului al XX-lea, a primilor matematicieni cu o activitate extinsă pe mai multe decenii; etapa a treia, de apariție, începând cu deceniile al treilea și al patrulea ale secolului al XX-lea, a primilor matematicieni, dintre care aveau să se detașeze șefii de școli matematice apărute după al doilea război mondial; etapa a patra, a exploziei marilor talente din anii

'50 și '60 ai secolului nostru și etapa a cincea, a generației anilor '70 și '80.

Prezența specialiștilor evrei s-a făcut remarcată în fiecare fază de dezvoltare a matematicii românești. Ei au alternat ipostaza de discipol cu aceea de maestru, s-au dăruit misiunii lor științifice și educaționale și au beneficiat de dăruirea altora, rezultatul fiind o interacțiune armonioasă cu colegii lor de naționalitate română. Ținând seama de faptul că matematica românească s-a format în strâns contact cu marile școli matematice occidentale, la acest metabolism științific și educațional au participat, în special în etapa a treia, și unii matematicieni francezi, germani și italieni de origine evreiască.

În etapa întâi, se detașează **David Emmanuel** (1854-1941), profesor la Facultatea de Științe din București în perioada 1882-1928, cu o teză de doctorat (tratând despre integralele abeliene de speța a treia) la Sorbona (1879). Mulți matematicieni de seamă, de la Gheorghe Țițeica și Traian Lalescu, până la Simion Stoilow, Octav Onicescu și Miron Nicolescu, i-au fost studenți și au recunoscut rolul deosebit pe care l-au avut în dezvoltarea gândirii matematice în România, în perioada ei de pionierat.

Are și meritul de a fi predat, pentru prima oară în România, capitole moderne ale matematicii, cum sunt teoria grupurilor și teoria lui Galois - la Școala Normală Superioară, condusă, din 1898, de Al. Odobescu. A fost profesor, de asemenea, la Școala specială de artilerie și geniu (1881-1890) și la Școala de poduri și șosele (1881-1928), contribuind la formarea a 45 de generații de ingineri. Cursul său de teoria funcțiilor eliptice - tratat clasic în domeniu - a fost utilizat timp de aproape un veac. În 1936, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

În 1897, își susține teza de doctorat la Sorbona **Paul Israel Suchar** (1869-1916), născut la București. În perioada 1897-1902, este conferențiar de analiză matematică la Universitatea din București. Teza sa a tratat despre inversiunea integralelor eliptice. În 1902,

Suchar se stabilește în Franța.

În etapele a doua și a treia, se manifestă **Simion Sanielevici** (1870-1963), cu o teză de doctorat la Sorbona, în 1909, tratând despre ecuațiile diferențiale ale coardelor și membranelor vibrante. A funcționat ca profesor la catedrele de mecanică rațională, de geometrie descriptivă și proiectivă, de algebră superioară și de calcul diferențial și integral, toate la Universitatea din Iași. Datorită realizărilor științifice în aceste domenii, în 1948 a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

În etapa a treia, îl întâlnim pe **Ernest Abason** (1897-1942), elev al lui Traian Lalescu și profesor la Politehnica din București. Orientat cu precădere spre aplicații ale analizei matematice în inginerie, Abason poate fi considerat un precursor al „funcțiilor spline“.

Alexandru Froda (1894-1973) își susține teza de doctorat în 1929, la Sorbona, tratând despre distribuția proprietăților de vecinătate ale funcțiilor de variabile reale. A fost marcat, în orientarea sa, de influența exercitată de profesorul său, Dimitrie Pompeiu. Chiar în primul său articol (publicat în 1928, la Paris), Froda stabilește o teoremă care avea să devină clasică: „punctele de discontinuitate de primă specie ale oricărei funcții reale de o variabilă reală formează o mulțime cel mult numărabilă“. În perioada 1931-1940, a fost profesor de economie matematică la Școala de statistică, actuarial și calcul, aflată sub direcția profesorului Octav Onicescu. În 1947, a fost numit conferențiar, iar în 1948, a devenit profesor la Universitatea din București, unde a predat până în 1964, când devine profesor consultant.

Mendel Haimovici (1906-1973) este un produs tipic al școlii ieșene de geometrie, condusă de Alexandru Myller, iar teza sa de doctorat la Universitatea din Roma, în 1933 (comisia de doctorat fiind prezidată de Tulio Levi-Civita), a tratat un subiect din domeniul mecanicii fluidelor. Opera sa este, în primul rând, de geometrie diferențială, disciplină în care a continuat, între altele, opera lui Gh. Vrânceanu privind spațiile

neolome. Are contribuții și în analiza matematică (sisteme diferențiale, sisteme Pfaff) și în mecanică. Asistent la Universitatea din Iași încă din 1930, devine profesor șef de catedră abia în 1946 - din motive politice -, în ciuda sprijinului puternic acordat de către Grigore C. Moisil. Este ales membru corespondent al Academiei Române, în 1949, și membru titular, în 1963.

Adolf Haimovici (1912-1993), format în cadrul școlii de geometrie de la Iași, își susține, în 1938, teza de doctorat (în geometria spațiilor conforme). În 1945, asistent, în 1947, profesor suplinitor, devine, în 1948, profesor titular și șef de catedră la Universitatea din Iași. Continuându-l pe Vito Volterra, a studiat modelul matematic al fenomenului biologic de histeresis. Alte contribuții se referă la ecuații cu derivate parțiale și la mecanică.

Froim Marcus (1904-1983), după o peregrinare în inginerie (în care își trece un doctorat, în 1929, în Italia), face cercetări în geometria diferențială proiectivă, sub influență italiană (Guido Fubini) și ieșeană (Octav Mayer). Cu excepția unui articol din 1938, toate lucrările lui F. Marcus au fost publicate după cel de-al doilea război mondial. În anii '70, a devenit cetățean israelian, continuând să publice în același domeniu, al geometriei diferențiale.

Absolvent al Facultății de Științe din Cernăuți, **Abraham Hollinger** (1905-1985) s-a dedicat problemelor învățământului matematic, publicând un mare număr de manuale școlare și de articole de metodică (dintre care unele au fost traduse în străinătate). A predat matematica înainte și după cel de-al doilea război mondial. A funcționat mulți ani ca redactor-șef al „Gazetei Matematice”, seria A.

Ion Barbălat (1907-1987), licențiat în matematică la Sorbona, în 1930, și-a desfășurat activitatea de cercetare după al doilea război mondial, în domeniul topologiei și, mai ales, al teoriei calitative a ecuațiilor diferențiale. În ultimele decenii de viață, a fost profesor de matematică la Institutul de Construcții din București. Ca și F. Marcus, I. Barbălat aparține,

prin formație, etapei a treia, iar prin activitatea de cercetare, etapei a patra.

George Theiler (n. 1909), aparținând școlii O. Onicescu - G. Mihoc, a publicat în domeniul probabilităților și al statisticii matematice, începând cu anul 1955.

În etapa a treia trebuie să-i situăm și pe unii matematicieni care, născuți și formați în România, și-au desfășurat activitatea de cercetare la diferite universități din S.U.A. și Canada. Astfel, **Iso Schönberg** (1903-1990), doctor al Universității din Iași, a ajuns profesor la universități din străinătate; în 1933, devine membru al prestigiosului Princeton Institute for Advanced Studies, din S.U.A. Este considerat unul dintre creatorii funcțiilor spline, care a contribuit la dezvoltarea teoretică a calculatoarelor.

Emil Grosswald (1912-1989), licențiat al Universității din București, devine profesor la Temple University din Philadelphia (S.U.A.). Este cunoscut pentru lucrările sale în teoria elementară și analitică a numerelor.

Richard Blum (elev al profesorului Gh. Vrănceanu, căruia i-a fost student la Universitatea din Cernăuți), a emigrat, în anii '60, în Canada, funcționând ca profesor la Universitatea din Saskatoon, până la decesul său, în urmă cu câțiva ani.

Maria Neumann (n. 1905) a lucrat în timpul războiului la Liceul Israelit și apoi ca asistent și conferențiar la Institutul Pedagogic și la Universitatea din Timișoara. A publicat în domeniul geometriei diferențiale și al fundamentelor matematice.

În ceea ce-i privește pe matematicienii evrei din etapa a patra, cei mai în vârstă și-au făcut studiile fie în timpul războiului, la colegiile evreiești pentru studenții din București, fie în anii imediat următori războiului.

Filip Obreanu, cu lucrări de teoria mulțimilor și topologie, s-a aflat printre cei care au introdus gândirea grupului autointitulat Bourbaki în țara noastră, în anii '40. Acest grup de matematicieni francezi au dezvoltat, începând cu anul 1938, un vast proiect de sistematizare a matematicii

moderne, pe baze structuraliste. Curentul Bourbaki a exercitat o influență profundă asupra dezvoltării matematicii contemporane. În anii '60, a emigrat în Canada, unde a profesat la Queen's University (Kingston, Ontario).

Printre cei care au inițiat, în România, cercetările de topologie în mod de sine stătător (deci nu ca o anexă a altor discipline matematice) s-a aflat **Tudor Ganea** (Universitatea din București), elev al profesorului Stoilow. În anii '60, a emigrat în S.U.A., funcționând ca profesor la Universitatea din Seattle, Washington, până la decesul său, în 1971.

În domeniul algebrei, s-a manifestat cu o mare consecvență **Mihai Bernado** (n. 1924), elev și asistent al profesorului Dan Barbilian. Tot în domeniul algebrei și tot ca asistent al lui Dan Barbilian a lucrat un timp și **Aristide Halanay** (n. 1924), care ulterior și-a deplasat preocupările în domeniul teoriei calitative a ecuațiilor diferențiale - în acest domeniu formând, la rândul său, o școală, în special în jurul seminarului său de la Universitatea din București, unde este și actualmente profesor. De asemenea, **Liviu Solomon**, care ulterior și-a transferat preocupările în domeniul mecanicii (în special, ramura elasticității liniare), a fost conferențiar la Universitatea din București, iar la sfârșitul anilor '60 a emigrat în Franța, unde a devenit profesor la Universitatea din Poitiers. Un elev ceva mai tânăr al lui Dan Barbilian a fost **Alexandru Solian** (care a rămas fidel algebrei), conferențiar la Universitatea din București și, din 1978, profesor la University of Carolina. **Monica Pavel** a predat la Universitatea din București, cu preocupări de topologie. A emigrat, în anii '60, în Franța, unde a publicat în domeniul obiectelor topologice ale recunoașterii formelor. **Bernard Bereanu** (1924-1985), cercetător principal la Institutul de Statistică din București, a publicat lucrări de programare matematică și de economie matematică, în special în anii 1960-1980.

Dinu Wechsler (1931-1989) și-a făcut studiile în Rusia, iar doctoratul la București, sub conducerea lui Miron Nicolescu. Principalele

contribuții din teza sa au fost încorporate în monografia *Teoria calitativă a sistemelor de impulsuri* (1968), tradusă și în limba rusă. A emigrat în Franța, unde a fost profesor la Universitatea din Namur. A mai publicat lucrări privind extinderi infinite dimensionale ale rezultatelor lui V. M. Popov în stabilitatea absolută. Soția lui, **Elena Kreindler-Wexler**, a fost profesoară la Universitatea din Paris; a decedat în 1993.

În domeniul topologiei, s-au afirmat, în etapa a patra, **Israel Berștein**, elev al profesorului Stoilow; cercetător principal la Institutul de Matematică al Academiei, a emigrat, în anii '60, în S.U.A., fiind profesor la Cornell University, până la decesul său, în 1991. Un alt topolog, preocupat în special de aspectele topologice care apar în studiul ecuațiilor diferențiale și al sistemelor dinamice, este **Felix Albrecht**, care a fost cercetător la Institutul de Matematică al Academiei, până în anii '60, când a emigrat în S.U.A., unde a devenit profesor la Universitatea Illinois din Urbana. **Imre Toth**, conferențiar de istoria matematicii la Universitatea din București, a devenit, în anii '60, profesor de istoria și filosofia matematicii la Universitatea din Regensburg (Germania). Este autor al identificării unor surse de geometrie neeuclidiană anterioară lui Euclid.

Eliza Roman (n. 1924), de la Biblioteca Academiei Române, este autoarea unor volume de bibliografie a matematicii românești, primul dintre acestea fiind prefațat de Grigore C. Moisil. În domeniul istoriei și pedagogiei matematicii, a lucrat **David Rimer** (n. 1917), stabilit în Israel în anii '70.

În domeniul combinatoricii și al analizei numerice a lucrat **Ferencz Radó**, profesor la Universitatea din Cluj-Napoca, decedat în urmă cu câțiva ani. **Erwin Schechter** (n. 1933), conferențiar la aceeași universitate, cu lucrări în domeniul ecuațiilor diferențiale și soția sa, **Micheline Froda Schechter** (n. 1933), cu lucrări în domeniul algebrei, lector la aceeași universitate, au emigrat, în anii '80, în Germania, unde predau la Universitatea din Kaiserslautern.

M. Rosenblatt Roth, după ce a funcționat un timp la Universitatea din Iași, a trecut o teză de doctorat la Moscova, sub conducerea lui A. N. Kolmogorov; apoi a devenit conferențiar la Universitatea din București. În anii '70, a emigrat în S.U.A., lucrând inițial la State University of New York at Buffalo. **Corina Reischer** (n. 1931) a lucrat la Universitatea din Iași, publicând în domeniul algebrei combinatorii și al limbajelor formale, pentru ca, în anii '70, să emigreze în Canada, devenind profesor de teoria probabilităților la Universitatea din Québec a Trois Rivières.

Elev al profesorului Miron Nicolescu, **Solomon Marcus** (n. 1925) este profesor la Universitatea din București. După o activitate de un deceniu în domeniile funcțiilor reale, al teoriei mulțimilor și al topologiei, s-a aflat, la sfârșitul anilor '50, printre inițiatorii lingvisticii matematice și, ulterior, al poeziei matematice, domeniu în care a format o școală. Este recunoscut ca unul dintre reprezentanții de talie mondială ai lingvisticii și poeziei matematice. În 1993, a fost ales membru corespondent al Academiei Române. Face parte din conducerea unor organizații științifice internaționale și, în mod frecvent, este invitat să țină conferințe și cursuri în țările avansate.

Dintre matematicienii din etapa a patra, care și-au încheiat studiile după anul 1950, îl menționăm pe **Ivan Singer** (n. 1929), absolvent al Universității din Cluj-Napoca. Aflat la început sub influența școlii de analiză numerică și teoria aproximării, inițiate de profesorul Tiberiu Popoviciu în orașul transilvan, a evoluat ulterior spre alte domenii, desfășurând o activitate îndelungată în domeniile analizei funcționale și al teoriei optimizării. Este recunoscut ca unul dintre creatorii teoriei moderne a celei mai bune aproximări în spații normate. În 1992, a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

Din corpul didactic al Universității din Timișoara a făcut parte **Iosif Kaufman**, autor al unor cercetări valoroase în domeniul teoriei

funcțiilor și al calculatoarelor electronice. A plecat din țară în 1983.

În școala de geometrie de la Iași s-a format **Izu Waisman** (n. 1938), ulterior stabilit în Israel. Tot la Universitatea din Iași au efectuat cercetări în domeniu și s-au format **Eric Goldhagen** (ecuații cu derivate parțiale), **Solomon Sender** (ecuații integrale), **Dan Simovici** (combinatorică și informatică teoretică), emigrat în anii '80, în S.U.A., actualmente la University of Boston, Massachusetts, și **Sorin Istrail** (teoria automatelor și a limbajelor formale); și acesta din urmă a emigrat în anii '80, în S.U.A., funcționând până în 1992 la Wesleyan University, Middletown, Connecticut, iar din 1992 la Sandia National Laboratories, Albuquerque, New Mexico.

Din domeniul mecanicii, o menționăm pe **Beatrice Horovitz** (n. 1921), colaboratoare a profesorului Elie Carafoli la Institutul de Mecanică Aplicată al Academiei, până la emigrarea în S.U.A., în 1966. A studiat la București probleme de mecanica fluidelor compresibile la viteze mari. În S.U.A., a aplicat cunoștințele sale la procesele industriale. La același Institut de Mecanică Aplicată a lucrat și **Tiberiu Haecker** (1924-1993); a întreprins cercetări în stabilitatea avionului; în ultimii ani, a lucrat la Institutul de Aviație din București. Ca unul dintre precursori, poate fi menționat ing. **Ernest Grünbaum**, constructor de plane și avioane, care a făcut ascensiuni încă în 1909. În mecanica teoretică, au avut contribuții o serie de ingineri de la I.M.A.: **Julian Dresher** (**Dan Darel**), expert în construcția avionului; **Liviu Librescu**, în elasticitate, rezistență, mecanica fluidelor; **Ernest Laris**, în aeroelasticitate, gazoelasticitate, mecanica fluidelor; **Lulu Rozianu** (lubrificație, uzură), actualmente în Diasporă; precum și profesorul **Leon Hamburger**, de la Institutul Politehnic din București. În acest context, este de menționat, în mod deosebit, **Mircea Arcan**, provenit de la I.M.A., în prezent profesor șef de catedră la Universitatea din Tel Aviv.

În domeniile economiei matematice, al programării matematice și al combinatoricii s-au manifestat **Egon Balas** (de formație economist, dar ulterior cercetător în matematică) și **Peter I. Hammer** (Ivăncescu), inițial elevi ai profesorului Gr. C. Moisil la Institutul de Matematică al Academiei. În anii '60, s-au stabilit peste ocean; Egon Balas este profesor la University of Pittsburgh, iar Peter I. Hammer profesor și directorul Centrului de Cercetări Operaționale la University of Butgers, precum și editorul-șef al revistelor „Discrete Mathematics” și „Discrete Applied Mathematics”. **Meinhard Mayer** a fost asistent și apoi lector, în anii '50, la catedra de ecuații diferențiale a profesorului N. Teodorescu; a publicat lucrări în domeniul fizicii matematice. În anii '60, a emigrat în S.U.A., unde funcționează la o universitate din California. **Samuel Zaidman**, absolvent al Universității din București, în deceniul al șaselea, după o scurtă perioadă de activitate în țară, în domeniul ecuațiilor cu derivate parțiale, a emigrat și este profesor la Université de Montréal, continuând să publice în domeniul metodelor de analiză funcțională în studiul ecuațiilor cu derivate parțiale. **Norbert Schlomink**, din aceeași generație cu S. Zaidman, a fost, o perioadă, asistent la Facultatea de Matematică a Universității din București, apoi a emigrat în anii '60, fiind profesor la Université de Montréal.

Lior Tzafriri, profesor la Universitatea din Ierusalim, este coautor, cu Lindenstrans, al tratatului în două volume *Classical Banach Spaces*, lucrare de referință în domeniu. A plecat în Israel pe când era student (sub numele Lucian Tirilman) la Facultatea de Matematică a Universității din București. **Aldo Lazăr**, absolvent al Universității din București, este de câteva decenii profesor la Universitatea din Tel Aviv, cercetările sale privind analiza funcțională și teoria operatorilor. **Harry Cohn**, după un doctorat în teoria probabilităților, a devenit profesor la Universitatea din Melbourne (Australia). **Elemer Rosinger**, absolvent, în

deceniul al șaselea, al Facultății de Matematică din București, a predat la A.S.E., apoi a plecat în Israel și, de acolo, în Africa de Sud (la Pretoria).

Trecând acum la etapa a cincea, trebuie să-l menționăm mai întâi pe **George Lusztig**, absolvent al liceului la Timișoara, cu studii universitare la București, emigrat (în anii '70) în S.U.A., actualmente profesor la prestigiosul M.T.T. (Massachusetts Institute of Technology). Contribuțiile sale în teoria reprezentării grupurilor au permis rezolvarea problemei clasificării grupurilor finite. A candidat la medalia „Fields”, cea mai înaltă distincție în domeniul matematicii din S.U.A. și a fost ales membru al National Academy of Science, Washington, D.C. În domeniul ecuațiilor cu derivate parțiale lucrează **Sergiu Kleinerman**, absolvent al Universității din București, actualmente profesor la Princeton University (S.U.A.). În 1991, a primit Premiul Mac Arthur în domeniul analizei funcționale și al teoriei operatorilor. **Hary Bercovici**, discipol al profesorului Ciprian Foiaș, căruia i-a fost student la Universitatea din București, a emigrat la scurt timp după absolvire (sfârșitul deceniului al optulea), devenind profesor la Indiana University, Bloomington (S.U.A.). **Hary Moscovici**, topolog, absolvent al Universității din București, în anii '70, este acum profesor la Universitatea din Columbus, Ohio (S.U.A.).

În domeniul limbajelor formale, a lucrat la Institutul de Etnologie din București **Liana Sfarț-Barak**, stabilită în Israel în anii '80; lucrează acum la Tehnion (Haifa) în domeniul aplicării teoriei jocurilor în inginerie. **Ionel M. Navon**, emigrat după absolvire, specialist în optimizare și computere, a devenit profesor la Florida State University. **Stephan Ylan Solomon**, absolvent, în anii '70, al Universității din București, a lucrat în lingvistica algebrică, apoi a emigrat în S.U.A. **Al. Buium** este cercetător principal în domeniul geometriei algebrice la Institutul de Matematică al Academiei. A fost profesor invitat la Columbia University (New York) și la alte universități, fiind actualmente beneficiar al unei burse Humboldt. **Andrei Iacob** a publicat o monografie

de topologie. S-a stabilit în Israel, apoi în S.U.A., unde lucrează la „Mathematical Reviews“. Boris Singer este cercetător principal în domeniul analizei stohastice la Centrul de Statistică Matematică al Academiei Române.

Prof. univ. S. MARCUS
Mat. COCA ROMAN

c. Fizică

Ceea ce se numește astăzi, cu un termen mai general, **fizica modernă** s-a născut odată cu secolul al XX-lea. Principalele capitole incluse în noua fizică - teoria relativității, fizica atomică și nucleară, mecanica și electrodinamica cuantică, fizica particulelor elementare - au beneficiat, încă de la început, de contribuții fundamentale ale unor savanți evrei.

Fizicienii din România, printre care se numără și evrei, au contribuit creator la dezvoltarea fizicii, în general, și, în special, a noilor ramuri ale acesteia. Unii dintre ei au fost dascăli ai unor generații de fizicieni, alții le-au continuat opera, contribuind cu toții la formarea și consolidarea școlii românești de fizică.

Numeroși fizicieni evrei formați în România lucrează în prezent peste hotare - în Israel, Statele Unite, Franța, Germania și în alte țări -, unde reprezintă cu cinste școala românească de fizică. Un număr mai mic activează încă în țara în care s-au născut, alături de oamenii de știință români. La aceștia se adaugă și o serie de ingineri prin formație care au lucrat în colective împreună cu fizicienii, participând la elaborarea unor aparaturi complexe de cercetare în fizică și, în primul rând, a aparatului electronic.

Din generația trecută se desprind cu pregnanță două nume care au rămas în istoria fizicii pe meleagurile românești: Alexandru Sanielevici și Iosif Ausländer, care au lucrat, împreună cu profesorii Horia Hulubei și Șerban Țițeica, la întemeierea și dezvoltarea Institutului de Fizică al Academiei (devenit apoi Institutul de Fizică Atomică).

Alexandru Sanielevici (1899-1969) a fost

fiul matematicianului academician Simion Sanielevici, profesor de mecanică rațională la Universitatea din Iași. După studii în România, pleacă în Franța, unde lucrează în laboratorul soților Irène și Frédéric Joliot-Curie, laureați ai Premiului Nobel pentru descoperirile lor în domeniul radioactivității artificiale. Reîntors în țară, a funcționat ca profesor de liceu, profesor la Colegiul pentru studenții evrei, conferențiar și apoi profesor la Facultatea de Fizică a Universității din București. Întreaga sa activitate științifică a fost consacrată studiilor în domeniile radioactivității și al metrologiei radiațiilor nucleare, domenii în care a orientat și activitatea laboratorului organizat de el în Institutul de Fizică al Academiei și al cărui conducător științific a fost până la încetarea din viață. A fost membru corespondent al Academiei. A lucrat mai mulți ani în cadrul Agenției Internaționale pentru Energia Atomică cu sediul la Viena, unde a lăsat o puternică amintire prin două realizări importante: întemeierea și conducerea unui laborator de cercetare asupra radiațiilor nucleare și organizarea unei Școli Internaționale de Fizică, sub auspiciile A.I.E.A., care și-a câștigat un binemeritat prestigiu internațional.

Iosif Ausländer, originar din Cernăuți, a studiat în România și apoi în Germania, cu mari fizicieni ai vremii. A fost profesor la Institutul Politehnic și la Universitatea din București. La I.F.A., a întemeiat și condus laboratorul de raze cosmice și de energii înalte, în cadrul căruia a adus o contribuție majoră la dezvoltarea analizei evenimentelor fizice ce apar cu frecvență mică și la formarea de specialiști în domeniu. În ultimii ani ai vieții, a fost profesor la Universitatea din Karlsruhe (Germania).

Erwin Friedländer, membru corespondent al Academiei Române, discipol al lui Iosif Ausländer, i-a succedat acestuia la conducerea laboratorului de raze cosmice și de energii înalte. După o serie de lucrări publicate în reviste de prestigiu din străinătate, și-a continuat activitatea de cercetare în același domeniu, la renumitul laborator din Berkeley al Universității din California.

În același laborator au lucrat **Jacques Cohen** și, mai târziu, **Alexandru Marin**. Primul a plecat în Israel, unde și-a continuat activitatea de cercetare în domeniul fizicii aplicate. Al doilea a optat în continuare pentru domeniul științelor spațiale, în cadrul căruia, între altele, a participat la pregătirea unora dintre experiențele ce-au fost efectuate cu ocazia zborului spațial al cosmonautului român Dumitru Prunariu. Alexandru Marin a plecat apoi în S.U.A., fiind în prezent profesor la Universitatea din Boston.

Șef al catedrei de fizică teoretică a Facultății de Fizică din cadrul Universității din Iași, profesorul **Ioan Gottlieb** și-a făcut studiile la Universitatea din Cluj, iar doctoratul la Universitatea din Iași, sub îndrumarea profesorului Teofil Vescan, al cărui continuator la conducerea școlii de fizică teoretică din Iași a fost. A lucrat și lucrează în domeniile gravitației și al relativității generale, precum și în cel al fizicii cuantice.

În domeniul gravitației și apoi în cel al cosmologiei au lucrat în colaborare dr. **Nicolae Ionescu Palas** și **Harry Hafner**, al doilea fiind în prezent cadru didactic al Universității din New York.

În domeniile fizicii teoretice (cu preocupări în fizica particulelor elementare), al fizicii nucleare și atomice, al fizicii solidului, s-au remarcat prin contribuții originale: **Meinhard Mayer**, cercetător principal la I.F.A., apoi la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna (Rusia), actualmente la Universitatea din California, Irvine (S.U.A.); **Chaim Yatom (Yussim)**, care și-a început activitatea de cercetare tot la Universitatea din București, fiind acum profesor în Israel; **Mioara Mugur Schächter**, actualmente la Paris. În acest context, merită să-l amintim pe **Stephan Berko**, din Sighetu Marmăției, care, deportat la vârsta studenției, și-a făcut studiile în străinătate, ajungând profesor de fizică teoretică la Universitatea din Boston și membru al lui National Academy of Science, Washington, D.C. Aparținând unei generații mai tinere, **Cecil Pompiliu Grünfeld**, cercetător principal la Institutul de Gravitație și Științe

Spațiale din București, secretar științific al acestui institut, s-a remarcat prin lucrările publicate în domeniile fizicii nucleare și al fizicii statistice. Aparținând aceleiași categorii de vârstă, **Paul Gartner**, cercetător principal la Institutul de Fizică și Tehnologia Materialelor din București, s-a făcut cunoscut prin rezultatele obținute în fizica corpului solid, domeniu în care s-a preocupat de stările electronice în semiconductorii amorfi, de teoria transportului electronic în sisteme dezordonate și de transportul în sisteme mezoscopice.

În domeniul fizicii nucleare experimentale, s-a impus, prin rezultatele obținute, **Adrian Gelberg**. A fost cadru didactic al Universității din București - unde a ocupat succesiv posturile de asistent și conferențiar universitar - și șef de laborator la Institutul de Fizică al Academiei, apoi la Institutul de Fizică Atomică, unde a organizat și condus Laboratorul de spectroscopie nucleară. Este doctor în fizică și doctor docent în științe. A inițiat la noi cercetările în domeniul spectrometriei Mössbauer și a dezvoltat cercetările asupra spectrometriei nucleare, care i-au adus un binemeritat prestigiu. Este profesor al Universității din Köln și are colaborări științifice în Israel și Japonia.

O disciplină, astăzi, de largă actualitate este fizica plasmei, în cadrul căreia, abordând problemele fizicii ionilor negativi de hidrogen, a adus contribuții importante **Martha Bacal**, astăzi director de cercetare la École Polytechnique din Paris, fosta colaboratoare științifică a laboratorului I.F.A., condus de A. Gelberg.

În legătură cu fizica solidului, care are numeroase ramuri și este de mare actualitate, relevăm dezvoltarea, la Institutul de Fizică al Academiei, încă din deceniul '50, a fizicii straturilor subțiri, sub îndrumarea profesorului Florin Ciorăscu. În laboratorul întemeiat de el, au lucrat, chiar de la început, **Andrei Devenyi** și **Nathan Croitoru**, obiectul cercetărilor lor fiind straturile subțiri metalice. Câțiva ani mai târziu, ei își continuă cercetările în Institutul de Fizică din București, unde, sub îndrumarea

academicianului Radu Grigorovici, abordează problema semiconducătorilor amorfi. **Andrei Devenyi**, doctor în fizică, este actualmente coordonatorul colectivului de straturi subțiri din Institutul de Fizică și Tehnologia Materialelor, abordând, în cercetările pe care le efectuează, problematica materialelor de tip cermet, a aliajelor metalice și semiconductoare. Bursier în două rânduri al Fundației Humboldt, este autorul a numeroase contribuții științifice, care, publicate, se bucură de apreciere internațională. **Nathan Croitoru**, doctor în fizică, de asemenea bursier al Fundației Humboldt, este în prezent profesor la Universitatea din Tel Aviv, unde își continuă cercetările, incluzând în sfera preocupărilor sale și fibrele optice. Tot în fizica straturilor subțiri a lucrat profesorul **Leonard Müller**, de la Universitatea din București, care a studiat semiconducătorii amorfi și organici; el a mai înscris un aport original și în domeniul spectrometriei de raze X. Activitatea sa didactică a fost fericit marcată, la începuturile ei, de îndrumarea academicienilor profesori Gh. Atanasiu și I. Agârbiceanu.

În cadrul Institutului de Fizică al Academiei, sub conducerea lui G. Comșa, astăzi profesor la Universitatea din Bonn și director de institut la Jülich, s-au dezvoltat cercetări în domeniul fizicii suprafeței, continuate la Institutul de Fizică Atomică. În laboratorul de specialitate de la I.F.A. s-a făcut cunoscută, prin rezultatele obținute, **Beatrice (Ata) Iosifescu**. Tot în domeniul fizicii suprafeței, a lucrat **Bruha Raicu**, care s-a ocupat de ameliorarea proprietăților unor suprafețe prin implantare de ioni; activitatea ei, începută la I.F.A., este continuată în prezent în California, în renumita Silicon Valley, centru al cercetărilor și industriei semiconducătorilor.

Din grupul de pionieri ai industriei materialelor și dispozitivelor semiconductoare din România a făcut parte și dr. **Alfred Goldenblum**. Format sub îndrumarea acad. Radu Grigorovici, colaborator al profesorului C. Constantinescu, autor a numeroase lucrări de specialitate în direcții ca proprietățile electrice și

optice ale unor compuși semiconductori, conduce acum, în cadrul Institutului de Fizică și Tehnologia Materialelor, un colectiv care studiază proprietățile de transport electric și cele optice asupra straturilor policristaline.

În domeniul magnetismului și al materialelor magnetice, o contribuție importantă a adus și aduce **Mihai Rosenberg**. Asistent, conferențiar și apoi profesor la Facultatea de Fizică a Universității din București, a desfășurat o fructuoasă activitate didactică de formare de specialiști în domeniu, dintre care mulți i s-au alăturat la catedra sau în laboratorul de magnetism, pe care l-a organizat și condus la Institutul de Fizică din București. Autor a numeroase lucrări științifice, și-a câștigat un binemeritat prestigiu internațional. Actualmente este profesor (a fost director de institut) la Universitatea „Ruhr“ din Bochum (Germania). Este unul dintre cei care sprijină și invită cercetătorii din România pentru colaborare.

Tot în fizica corpului solid, dar cu interesul orientat către studiul proprietăților de transport electric, a lucrat **Manfred Nachman**, cadru didactic la Institutul Politehnic și la Universitatea din București și apoi șef de laborator la Institutul de Fizică Atomică. A făcut parte din grupul de specialiști care au contribuit la punerea în funcțiune a primului reactor nuclear, inițind și dezvoltând studii referitoare la influența radiațiilor nucleare asupra proprietăților fizice ale corpului solid. Actualmente este profesor în Canada.

Într-un domeniu de graniță între fizica atomică și fizica solidului s-a impus, prin rezultatele obținute, **Dorel Bally**, conferențiar la Universitatea din București și șef de laborator la Institutele de Fizică al Academiei și de Fizică Atomică, unde a organizat și condus laboratorul de fizica neutronilor. După o perioadă în care a lucrat la Institutul de Reactori Nucleari Energetici, își desfășoară acum activitatea la Institutul de Fizică și Tehnologia Materialelor. Este doctor docent în științe. A întreprins cercetări în domeniile difracției și spectrometriei de raze X și a inițiat și dezvoltat la noi cercetările în domeniul

interacțiunii neutronilor termici cu materia condensată.

În fizica aplicată s-a evidențiat dr. ing. **Leon Schächter**, a cărui activitate s-a desfășurat în Institutul de Fizică Atomică și de Fizică și Inginerie Nucleară. A adus contribuții importante la dezvoltarea cercetărilor privind fizica arderii combustibilului nuclear în reactor și apoi la dezvoltarea conceptelor fizice privind procesele neconvenționale de conversie a energiei nucleare de fisiune în energie electrică.

Tot în fizica aplicată, **Elly Ruckenstein**, cercetător principal la Institutul de Fizică Atomică și apoi profesor la Institutul Politehnic din București, și-a câștigat autoritatea profesională prin rezultatele obținute în transportul termic în sisteme fizico-chimice complexe. Actualmente își continuă cercetările la Boston (S.U.A.).

În ramura fizicii aplicate cu finalități în agricultură, folosind metodele difracției de raze X și microscopiei electronice, s-a remarcat **Lelia Arcan**, cândva colaborator științific la I.F.A.-I.F.B. și la Institutul de Hidrologie, stabilită actualmente în Israel.

La granița dintre fizica aplicată și tehnică, și-a adus contribuția fizicianul **George Holos**, care, în cadrul Institutului de Fizică Atomică, s-a preocupat de problemele fizicii tensiunilor înalte la acceleratoarele electrostatice de tip Van der Graaf. El și-a continuat și dezvoltat aceste preocupări la Institutul „Weizmann” din Rehovot (Israel), în cadrul laboratorului constituit pe lângă acceleratorul Van der Graaf tandem.

Tot la Institutul de Fizică Atomică și-a început activitatea dr. ing. **Iulian Panaitescu**, astăzi la Institutul de Fizică și Tehnologia Aparatelor cu Radiații, care a participat la realizarea unei serii de betatroane, primele acceleratoare de particule proiectate și construite în România, dezvoltând apoi preocupări privitoare la defectoscopia cu radiații penetrante. Se numără printre pionierii aplicării teoriei informației la evaluarea performanțelor controlului radiografic.

În domeniul controlului nedestructiv a adus contribuții remarcabile și fizicianul **Raimond**

Grimberg, care a organizat și condus un laborator de profil la Institutul de Fizică Tehnică din Iași. Principala sa preocupare se referă la controlul pieselor metalice cu ajutorul curenților electrici turbionari.

Cercetările în privința aparatului electronic pentru fizica nucleară și realizările competitive pe acest tărâm s-au dezvoltat în România numai după ce profesorul Tudor Tănăsescu, membru corespondent al Academiei, a organizat la I.F.A. secția de profil, al cărei prim conducător a fost dr. ing. **Elly Katz**, conferențiar la Institutul Politehnic din București. Competența și autoritatea sa profesională au avut un rol determinant în succesele obținute în acest domeniu. Calitățile profesionale ale lui Elly Katz au fost recunoscute și în decursul activității sale la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna (Rusia).

Mia Drăghicescu și Baruch Ianculovici au fost printre pionierii cercetărilor privind realizarea și proprietățile detectoarelor cu radiații. Ulterior, B. Ianculovici a lucrat în domeniul aparatului de rezonanță magnetică, sfera sa de preocupări interferându-se cu aceea a lui **Iancu Pascaru**, care, după o rodnică muncă de cercetare la I.F.A., își continuă activitatea la Cleveland (S.U.A.).

Un student de excepție al Facultății de Fizică a Universității din București a fost **Adam Schwimmer**. El a plecat în Israel, în 1962, devenind, încă de tânăr, profesor de fizică teoretică la Institutul „Weizmann” din Rehovot. În prezent, este șef de departament la Institutul Internațional de Fizică Teoretică de la Trieste, făcându-se cunoscut prin lucrări de fizică particulelor elementare, direcție în care este unul dintre cei mai citați autori.

Tot în fizica particulelor elementare s-a remarcat **Vladimir Rittenberg**. Asistent la Facultatea de Fizică din București, mai târziu a coordonat colectivul de Teoria câmpului și a particulelor elementare de la Institutul de Fizică din București. După plecarea din țară, în 1969, a lucrat la mari universități din Israel și S.U.A., fiind în prezent profesor de fizică teoretică la

Universitatea din Bonn și bucurându-se de un înalt prestigiu internațional.

Unul dintre pionierii cercetărilor privind electronica corpului solid a fost **Kurt Nachmann**, care a înființat și condus mulți ani laboratorul de cercetări pentru dispozitive semiconductoare de la Institutul de Cercetări Electrotehnice și de la Centrul de Cercetări al Întreprinderii de Semiconductoare de la Băneasa.

La urmă, dar nu în ultimul rând, trebuie amintiți **Theodor Teitel** și **Martin Birnbaum**, care au avut o contribuție majoră la organizarea proiectării și construcției de aparatură pentru fizica nucleară la I.F.A., aducând o contribuție importantă la dezvoltarea unor ateliere care ulterior au devenit o parte din Fabrica de aparatură nucleară. În prezent, ambii sunt la Paris și lucrează în conducerea unor importante întreprinderi de aparatură electronică.

Conf. univ. D. BALLY
Dr. ing. J. PANAITESCU

d. Chimie

Termenul poate desemna atât o disciplină științifică, cât și conținutul tehnologic al unei ramuri industriale. Întrucât activitățile sunt greu de delimitat, în cele ce urmează ne vom referi și la preocupări preponderent teoretice-fundamentale, dar și la cercetări și dezvoltări tehnologice.

În cadrul unor prestigioase nuclee de cercetări academice și universitare, unde s-au format școli conduse de academicienii **Ilie Murgulescu**, **C. D. Nenișescu**, **E. Angelescu** și alții, s-au remarcat și unii specialiști evrei. Este vorba, în primul rând, de puternica școală de chimie fizică din Capitală, unde, începând cu anul 1949, **Ilie Murgulescu** a preluat conducerea Institutului de Chimie Fizică al Academiei Române (care mai târziu i-a preluat numele), precum și a catedrei de chimie fizică a Universității din București. El a inițiat cercetări reprezentative pentru domeniile spectroscopiei moleculare, cineticii chimice și electrochimice. Printre discipolii și colaboratorii profesorului se

numără și câțiva evrei. **Eugen Segal** (n. 1933), doctor docent, profesor la catedra deținută anterior de maestrul său, a continuat lucrările acestuia, dezvoltând următoarele direcții de cercetare: cinetica reacțiilor eterogene în sisteme solid-gaz; chemosorbția și cinetica reacțiilor catalitice eterogene; cinetica formală. Rezultatele activității științifice s-au concretizat în 330 de lucrări, dintre care peste jumătate apărute în străinătate. Este membru corespondent al Academiei Române (din 1991) și membru în Comitetul de Cinetică al Conferinței Internaționale de Analiză Termică (începând din 1985).

Solomon Sternberg (1923-1990), dr. doc. ing., a fost profesor șef de catedră de chimie fizică și electrochimie la Institutul Politehnic din București (1950 - până la deces); în paralel, a fost cercetător științific, succesiv la ICECHIM, la ICEMET și, din 1957, la Institutul de Chimie Fizică al Academiei Române. Principalele direcții ale cercetărilor sale, desfășurate sub îndrumarea lui **Ilie Murgulescu**, au fost chimia fizică și electrochimia sărurilor topite, multe dintre studiile sale teoretice și aplicative fiind finalizate în tehnică și producție (fabricarea aluminiului, a magneziului și a zincului, precum și a unor lubrifianți). Principalele sale contribuții s-au situat în plan teoretic; dintre acestea, menționăm: studii termodinamice pentru săruri topite, săruri hidratate și electroliți apoși (rezultatele fiind prima dată raportate în literatura de specialitate); studii electrochimice și structurale pentru săruri topite; studii de coroziune și electrochimie organică. Este considerat organizator și conducător de școală științifică în domeniul electrochimiei electroliților. A primit Premiul Academiei (1957) și Premiul de Stat (1963). A fost membru al Comitetului Internațional de Termodinamică și Cinetică Electrochimică și al altor organizații internaționale.

Yvette Steinberg-Davidescu (n. 1913), doctor în științe (teza de doctorat: *Contribuții la studiul relațiilor dintre tensiunea superficială și starea coloidală*, sub conducerea prof. E.

Angelescu), șef al sectorului de coloizi în fostul Centru de Chimie Fizică condus de Ilie Murgulescu, a abordat în lucrările sale termodinamica și energetică interferențelor corelate cu specificul structurilor respective.

Dintre actualii cercetători ai Institutului de Chimie Fizică, îi amintim pe: **Horia Căldăraru**, doctor în științe, șeful laboratorului de structură moleculară, care a primit, în 1992, Premiul Academiei Române, și **Monica Căldăraru**, doctor în științe, a cărei teză de doctorat - sub conducerea lui Ilie Murgulescu - a abordat cinetica reacțiilor catalitice eterogene, domeniu în care lucrează în continuare.

Remarcăm și contribuțiile teoretice în chimia generală și în cea fizică ale unor personalități care au lucrat în alte centre de cercetare, ca prof. **Landauer**, prof. **E. Ruckenstein**, acesta din urmă emigrat în S.U.A., invitat fiind de o universitate în baza publicațiilor sale, **N. Almásy**, profesor la Universitatea din Cluj-Napoca, **E. Rotschild Almásy**, în prezent în Israel, **S. Fischel**, profesor la Universitatea din Iași, precum și **Tiberiu Braun** (1932), astăzi profesor la Universitatea din Budapesta.

Prezența specialiștilor evrei în domeniul chimiei a fost determinată și de specificul dezvoltării industriei în diferite perioade. Într-o primă etapă, interesul unor tineri pentru acest domeniu era stimulat, fără îndoială, de nevoia preluării, la nivel superior, a unor tradiții profesionale de familie, în producția de uleiuri și săpunuri, de hârtie, în tăbăcărie sau în industria textilă. Edificator pentru această etapă este exemplul zonei Bacău, în care a apărut o importantă concentrare de specialiști evrei tocmai în industriile enumerate, în care dețineau poziții importante familii ca **Blum**, **Filderman** ș.a.

În acea perioadă - sfârșitul secolului al XIX-lea-începutul acestui secol -, majoritatea studenților evrei învățau în străinătate, în special în Germania și Franța - odată întorși, fiind angrenați efectiv în activități industriale.

Afirmarea unor școli moderne superioare românești de chimie, la București, Iași și Cluj,

după Marea Unire, a creat nu numai perspective de studiu mai favorabile, ci și posibilitatea de a menține contacte cu profesorii cu care studenții s-au pregătit, premisă majoră a dezvoltării multor specialiști. Între cele două etape menționate nu există, practic, o separare cronologică, ci, mai degrabă, o deplasare a ponderii.

Deși se formează mai mulți chimiști, prezența lor în viața universitar-științifică este neglijabilă, fiind identificat un singur cadru universitar evreu (**I. Blum**). Această absență este, fără îndoială, legată de existența, în acest mediu, a unor puternice discriminări etnice. În chimie, unde latura experimentală este practic inevitabilă, afirmarea era limitată de absența unor laboratoare cât de cât dotate. Excepție făcea industria petrolieră, unde, pe lângă o celebritate ca **L. Edleanu**, au mai fost remarcăți și alți specialiști, ca: **I. Kantor**, **S. Stenczell**, **H. Sadagurski**, **Iancu Horațiu** și **Gottfried Brenner**.

În acest mediu, în industrii conexe, s-au afirmat, cu succese recunoscute, inovatori ca **H. Goldenberg**, titular a peste 40 de invenții și posesor al unei biblioteci de specialitate de referință, la Ploiești, sau **A. Weissberg**, promotor al industriei de auxiliari textili, la București.

Atmosfera tulbură din perioada preliminară războiului și apoi instalarea fascismului au determinat emigrarea unor specialiști și eliminarea din activitate a celorlalți.

Perioada postbelică a creat premisele afirmării multor chimiști evrei, atât prin eliminarea restricțiilor în privința accesului lor în orice activitate, cât și, mai ales, prin inițierea și dezvoltarea industriei chimice românești. Această dezvoltare, implicând învățământ, cercetare, proiectare, construcție și exploatare, a oferit posibilitatea consacării multor cadre de valoare. În anii '50, a fost înființată o rețea densă de institute de cercetare, s-a extins învățământul de specialitate, s-au constituit centre de proiectare - toate acestea fiind necesare pentru producția de pe platformele industriale nou construite.

Industria chimică mare, preponderent anorganică în perioada antebelică (Făgăraș,

Târnăveni, Turda), este acum dezvoltată; în același timp, apar primele platforme petrochimice și de sinteză organică, la Borzești, Onești, Săvinești, Pitești, Rm.-Vâlcea, București ș.a. În această etapă, industrializarea s-a bazat pe forțe proprii, etapa licențelor străine fiind caracteristică deceniilor 6-7. Marii chimiști ai epocii s-au angajat plenar în atare acțiuni. Academicienii G. Spacu, Ilie Murgulescu, C. D. Nenișescu, E. Angelescu, profesorii Em. Bratu și I. V. Nicolescu (la București), academicienii Radu Cernătescu și Cristofor Simionescu, profesorii C. V. Gheorghiu și I. Matei (la Iași), academiciana Raluca Ripan, prof. I. Macarovici (la Cluj-Napoca), academicianul C. Drăgulescu și profesorii Nanu și V. Reichel (la Timișoara) și-au asumat activ rolul de consultanți pentru specialiștii implicați în producția noilor obiective industriale, stimulându-le contribuția din punct de vedere științific și moral.

O asemenea conjunctură a permis afirmarea unor reale personalități, printre care și o serie de evrei.

Domeniul chimiei organice și cel al chimiei metalelor au inclus un număr mai mic de specialiști. Între ei, pe primul loc se situează prof. N. Mendelsohn, care, pe baza unei solide experiențe industriale proprii, a predat la Institutul Politehnic din București tehnologia îngrășămintelor. În sfera metalurgiei, la școala prof. Tr. Negrescu și prof. C. Manta, s-au format cadre valoroase. Astfel, prof. Al. Lupu, hidrometalurg, stabilit în Israel, a dezvoltat acolo o disciplină nouă - analiza relicvelor antice -, devenind o autoritate internațională. Sunt, de asemenea, de amintit numele lui M. Fruchter, R. Fischgold, B. Rothenstein, în prezent în Israel.

Petrochimia își are pe celebrul său precursor Lazăr Edeleanu (1861-1941), al cărui procedeu de rafinare selectivă a petrolului cu bioxid de sulf lichid a cunoscut o largă răspândire în toată lumea în perioada celor două războaie mondiale. În acest domeniu merită a fi evocați ing. H. Iosif, autor în premieră mondială al unui procedeu de conversie a metanului la acetilenă, și ing. Martin

Bank, care a înregistrat, în 1920, primul brevet din lume pentru fabricarea acetilenei din gaz metan. Obținerea monomerilor, ramură total nouă, este legată de lucrările lui T. Messinger, stins din viață în plină tinerețe.

În domeniul cărbunelui, este de remarcat Isac Blum (1894-1975), profesor șef de catedră la Institutul Politehnic din București, considerat autoritate internațională în domeniul combustibililor solizi, datorită aportului său în cercetare și în industrie. Discipolul său, Ilie Barbu (n. 1922), a avut realizări substanțiale privind folosirea cărbunilor românești pentru fabricarea cocsului.

Chimia organică a înscris cele mai multe nume de specialiști evrei, prezentarea lor impunând o grupare pe profile mai înguste. În domeniile acizilor și alcoolilor grași și al detergenților, se cuvine a fi amintiți M. Klang și Dr. Manasse (laureați ai Premiului de Stat), soții Jules și Suzana Holzman, stabiliți în Israel, toți cu contribuții majore la dezvoltarea actualei industrii. În chimia produselor organice de bază, s-au remarcat J. Herșcovici, șef de secție la ICECHIM, autor al unui procedeu de vârf pentru obținerea anilinei (Premiul Academiei Române) și A. Brenman, colaborator al prof. Nenișescu, autor și coautor al unor procedee de sinteză de mare complexitate.

În sfera polimerilor, componentă de bază a progresului contemporan, cea mai proeminentă figură rămâne prof. R. Mihail (1920-1985). Format pe lângă prof. C. D. Nenișescu și prof. Em. Bratu, lui R. Mihail i se atribuie, pe drept cuvânt, atât meritul abordării la zi a cercetărilor de profil, cât și priorități importante, fiind citat ca precursor al polimerizării olefinelor cu catalizatori superactivi. El și-a concentrat activitatea didactică și de cercetare în teoria reactoarelor chimice, ajungând o autoritate internațională în domeniu. Principalele contribuții științifice originale, caracterizate deopotrivă prin utilitate teoretică și tehnologică, sunt: reactoarele chimice - modelarea, simularea și optimizarea acestora; modelele matematice de

control și optimizare pentru reactoarele de piroliză, catalitice ș.a.; polimerizarea și condensarea; conversia metanolului prin obținerea etilenei și benzinelor aromatice ș.a. Principala sa activitate a fost cea didactică, fiind profesor șef de catedră la Institutul Politehnic din București; paralel, a lucrat în cercetare, la ICECHIM și în proiectare, la IPROCHIM. A obținut două premii ale Academiei Române (1953 și 1985). Este considerat chiar făuritor de școală, la propriu și la figurat; discipolii lui au ajuns doctori ingineri și cadre didactice, unii dintre ei lucrează în prezent în S.U.A., Franța, Siria, Algeria.

În domeniul polimerilor, pe plan didactic, dar și în câmpul cercetării, s-au mai remarcat prof. **O. F. Solomon** (la București) și prof. **D. Feldman** (la Iași), care și-au continuat cariera universitară în Canada, precum și prof. **E. Popper**, specialist în chimia celulozei și a hârtiei. Dintre cercetătorii din ICECHIM care și-au închinat cariera lumii polimerilor, un loc aparte îl ocupă **Silvia Bittman**, autoare a unor lucrări meritorii, care își continuă preocupările în S.U.A.

Cercetările privind caracterizarea, evaluarea și prelucrarea polimerilor, care au format o școală de specialitate a domeniului pe parcursul a patru decenii, au fost conduse de **N. Goldenberg** (laureat al Premiului de Stat), autor al cromoplasticității, metodă nouă de studiu pe modele al deformărilor plastice. De realizarea în țară a polimerilor sunt legate numele lui **P. Koslavski**, **P. Szabó**, **M. Banc**, **I. Minzer** (în prezent în Germania), **E. Sandor** ș.a. Merite de pionierat revin lui **Vică Stoica** (laureat al Premiului de Stat), inițiatorul în țară al protecției anticorozive moderne.

Cercetarea în domeniul chimiei organice, cu toate compartimentele sale, a cunoscut participări valoroase, dintre care, fără îndoială, cea mai importantă este aceea a lui **H. Sanielevici**. Membru al unei strălucite familii de savanți, el este, în domeniul coloranților și al intermediarilor acestora, creatorul învățământului, al cercetării și al industriei de profil în România. Prin capacitate, dăruire și modestie, el a constituit un

model uman pentru zeci de promoții de specialiști. Dintre colaboratorii săi evrei, s-au distins prof. **L. Floru**, în învățământ și **Felicia Brodman**, în cercetare. Prin înfăptuirile lor științifice și didactice care au vizat utilizarea rațională a coloranților, s-au evidențiat prof. **M. Grindea**, conf. **Rita Zeidman**, conf. **Tania Forst** (la Iași) și inginerii **C. Călin** și **P. Goldștein** (la București), datorită colaborării cărora un meșteșug s-a ridicat la nivelul științei, afirmație valabilă și pentru activitatea depusă de prof. **Hoffenberg** (la Iași), în chimia organică și fotochimie; în prezent, acesta este profesor asociat la Lille (Franța).

În ramura chimiei alimentare, se remarcă profesorul **Bernard Freier** (1921-1986), din București, mulți ani șef de laborator la Institutul de Cercetări în Industria Alimentară. Este realizatorul mai multor produse noi, fabricate în țară, cum este margarina.

În activitatea de cercetare, proiectare și management industrial, s-au mai evidențiat inginerii **Alfred Savu**, **Andrei Altman**, **Isac Munteanu**, precum și **Ștefan Farago** (în prezent în Germania).

La interferența chimiei cu biologia, s-a remarcat activitatea profesorilor **Simion Oeriu** și **Eugenia Soru**, ambii membri corespondenți ai Academiei Române. Prof. Simion Oeriu a studiat mai ales biochimia și chimia tuberculozei, publicând în această direcție numeroase lucrări, printre care sinteze de substanțe cu acțiune tuberculostatică și tuberculică; căi noi de inhibare a rezistenței microbiene; biochimia în biologia vârstelor; biochimia creierului. Contribuția Eugeniei Soru se referă îndeosebi la biochimia proteinelor și hidraților de carbon, cu rezultate însemnate în enzimologie, mai ales în enzimologia bacteriană, realizări concretizate în brevete de invenții.

Tot în domeniul biochimiei, este menționat **Steven Taussig** (n. 1914), în anii '40-'50 asistent la Universitatea din Timișoara și inginer-șef al fabricii „Solventul“, care a fost cea mai mare întreprindere de procese de fermentație din sud-

estul Europei. Din 1960, în S.U.A., președinte al Chemical Consulting Inc. din Honolulu, este autor de patente privind procese noi de fermentație și produse bazate pe enzime pentru produse cosmetice, farmaceutice și agricultură. A fost ales membru al American Chemical Society și al Society of Industrial Microbiology.

Dr. ing. N. GOLDENBERG și colab.

e. Științele Pământului. Astronomic

Unul dintre cei mai importanți exploratori din țara noastră a fost **Julius Popper** (1857-1893), care, deși a avut o viață scurtă, a străbătut numeroase regiuni ale lumii - China, Japonia, Siberia, Alaska, Cuba, Mexic -, studiind și cartografiind. În anii 1886-1893, întreprinde o expediție în Țara de Foc, pentru prospectarea bogățiilor minerale, făcând, în același timp, cercetări geografice și etnografice, dând nume românești descoperirilor sale (Rio Ureche, Rio Rosetti, Punta Sinaia, Monte Lahovary), denumiri care figurează pe hărți și atlase.

Un alt pionier cu viață scurtă a fost **Samuel Feișel** (1868-1893), din Arad, care a explorat Noua Guinee, strângând, din regiunile locuite de papuași, o vastă colecție de fluturi, insecte, melci, păsări, precum și peste 3 000 de obiecte etnografice indigene. A fost răpus de friguri galbene.

Dintre geografi, îl menționăm pe dr. **Iacob Dermer**, profesor la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighetu Marmăției, care a publicat, în 1933, una dintre importantele monografii județene, *Maramureșul românesc*, în care abordează nu numai geografia fizică, dar și aspecte demografice, viața socială și economică, prezentând date statistice și ilustrații caracteristice.

În domeniul geologiei, trebuie amintit, în primul rând, profesorul **David Roman** (1884-1927), considerat unul dintre creatorii școlii românești de prospecțiuni. În anul 1925, a organizat primul serviciu de prospecțiuni geologice la Institutul Geologic al României, pe care l-a condus până la sfârșitul vieții sale. Dintre lucrările sale mai importante, putem evidenția

monografia masivului granitic de la Greci. Un alt geolog, **Sergiu Peltz** (n. 1933), și-a terminat studiile la Universitatea din București, unde și-a susținut teza de doctorat, despre *Studiul petrografic al părții de sud-est a munților Călimani* (1967), sub conducerea profesorului său, acad. Dan Giușcă. Între anii 1965 și 1988, a fost cercetător științific principal la Institutul de Geologie și Geofizică din București. A publicat 82 de lucrări, majoritatea lor cuprinzând rezultatele studiilor petrografice asupra rocilor eruptive din Carpații Orientali. Din 1989, își continuă activitatea științifică în Israel, în domeniul cartării și al studiului petrologic, în special al riolitelor andezitice și al bazaltelor cretacee. A participat la activitatea științifică internațională, ținând și conferințe ca lector invitat la universitățile din Roma, Florența ș.a. **Teofil Silberman Roman**, discipol și colaborator al vestitului savant român Ludovic Mrazec, a întocmit și publicat studii teoretice cu privire la petrografie, mineralogie și tectonică, cu aplicații la zăcămintele de minereuri din România. **Renée Segal** (n. 1931), prima femeie inginer geofizician din România, a lucrat în geomagnetism și aeromagnetism. A colaborat la alcătuirea primei hărți aeromagnetice a României. Din 1972, lucrează în Israel, unde a pus bazele primului observator cu activitate continuă și a înființat un observator cu înregistrare digitală. A condus elaborarea hărților magnetice de valori absolute ale Israelului. Alți specialiști în științele Pământului care au lucrat în România și care în prezent își continuă activitatea în străinătate: **Adrian Solomon**, geofizician (din 1975, în Germania), **Elvira Gelberman**, geofizician (din 1970, în Israel), **Barbu Lang**, geolog (în Israel), **Margareta Peltz**, geolog (din 1988, în Israel).

În geotehnică și hidraulică, se înscrie aportul unor specialiști remarcabili. Astfel, dr. ing. **René Jacques Bally** (n. 1925) este autorul unor studii privind caracteristicile geotehnice și comportarea în construcție a unor pământuri specifice (loessuri, aluviuni etc.), electroosmoza și consolidarea pământurilor prin electrosilizare, migrația

apei, prevenirea alunecărilor de teren, fundarea construcțiilor pe terenuri slabe; între 1953 și 1990, a fost șef al Laboratorului de Geotehnică al fostului Institut de Mecanică Aplicată al Academiei Române, actualul Institut de Cercetări și Ingineria Mediului; în paralel, a fost conferențiar universitar la Institutul de Construcții și la Institutul Agronomic din București (Facultatea de Îmbunătățiri Funciare). A obținut Premiul Academiei Române (1966). **Hugo Lehr**, (1898-1975), eminent inginer și profesor, a fost șeful catedrei de geotehnică și fundații la Institutul de Construcții din București și autor de tratate și manuale de specialitate. Dr. ing. **Ernest Răzvan**, specializat în cercetări hidraulice și aplicații în construcții, autor de studii publicate în țară și străinătate, stabilit apoi în Israel, este în prezent profesor la Institutul Internațional de Hidraulică și Ingineria Mediului din Delft (Olanda).

În anul 1976, a apărut o lucrare fundamentală din domeniul astronomiei, la care au participat cei mai competenți specialiști români, sub conducerea renumitului astronom Constantin Drâmba. E vorba de marele catalog de stele slabe: *Bucharest KSZ. Catalogue of Faint Stars for 1950*. Lucrarea a apărut sub redacția **Ellei Marcus** (1909-1982), personalitate marcantă a acestei discipline; a lucrat o viață întreagă la Observatorul din București, fiind coordonatoarea observațiilor la luneta meridiană și a celor privind sateliții artificiali, cu utilizarea antifocarului. Sub redacția ei a apărut și *Catalogul de stele sudice de referință*. Numeroasele sale lucrări teoretice și practice apărute în publicațiile de specialitate din țară și străinătate conțin idei și metode fecunde pentru astronomia viitorului. A predat la Universitatea din București astrofizica și teoria orbitelor. Rezultatele obținute de Ella Marcus au determinat alegerea ei ca membru al Uniunii Astronomice Internaționale și al Biroului Comisiei de Astrometrie Meridiană.

Mai menționăm, dintre astronomii evrei români, pe **Irina Soru**, care a lucrat la Observatorul din București, la cercetarea Soarelui, până la începutul anilor '70, când a plecat în

Occident; **Hary Reiuș**, de la același observator, cu cercetări de fotometrie; a plecat în Israel, în 1988.

Dr. ing. AL. SZMUK și colab.

f. Interdisciplinaritate. Cibernetică-informatică. Automatică. Electronică

Vom prezenta în cele ce urmează și câțiva savanți de origine evreiască din țările avansate care au contribuit la dezvoltarea acestor orientări moderne. Unul dintre precursorii cei mai marcanți ai interdisciplinarității a fost Robert Julius Oppenheimer, savant fizician american, director al Institutului de Înalte Studii Avansate din Princeton, timp de peste un deceniu și jumătate, până la capătul vieții sale (1967). Institutul acesta, unic în felul său, a reunit, pe perioade mai scurte sau mai lungi, iluștri reprezentanți ai unor discipline științifice, precum și personalități din artă și cultură, din așa-zisele domenii extraștiințifice. Printre membrii prestigiosului institut din Princeton s-a numărat - din 1933 - și un savant român de origine evreiască, matematicianul **Iso Schoenberg**.

În mai multe lucrări, R. J. Oppenheimer a arătat că dezvoltarea uriașă a științelor contemporane nu mai face posibil ca un savant să cuprindă - în manieră enciclopedică - și alte domenii, decât acela în care s-a specializat, ceea ce face necesară colaborarea, corelarea și conexarea concepțiilor, a teoriilor, a modelelor și a metodelor din diferite discipline și chiar crearea de noi discipline științifice.

Poate cea mai importantă disciplină științifică nouă a vremurilor noastre este cibernetica, creată de savantul evreu american Norbert Wiener, care a definit-o inițial drept: „știința comunicării și a conducerii sistemelor vii și a mașinilor“ (1948). Bazându-se pe pilonii: informație și control, el a dezvoltat teoria reglajului automat atât în sistemele fizico-mecanice, cât și în cele biologico-fiziologice.

Analogia dintre sistemele vii și cele nevii a contribuit la dezvoltarea explozivă a informaticii,

a calculatoarelor electronice și a aplicațiilor de inteligență artificială în diferite domenii ale vieții sociale, în automatizarea și robotizarea producției industriale. În felul acesta, cibernetica, disciplină structurală și metodologică, a devenit o parte a teoriei sistemelor, cu un mare impact asupra civilizației umane.

Principalele concepte ale ciberneticii, principiile metodologice și utilitatea acestora au fost prezentate și analizate de către filosoful evreu român **Pavel Apostol**, în cartea sa *Cibernetica - cunoaștere, acțiune*, publicată în 1969. El încearcă să fixeze locul ciberneticii în tabloul general al științei. O culegere apărută în limba engleză, editată de Academia Română în 1981, sub titlul *Dialektik-System-Science*, care conține studii ale unor renumiți oameni de știință români, ca Octav Onicescu, Mihai Drăgănescu și Mircea Malița, include și un studiu al lui Pavel Apostol cu privire la abordarea sistemică a interdisciplinarității.

O altă corelare interdisciplinară între sistemele vii și nevii o reprezintă cercetările savantului belgian de origine evreiască Ilya Prigogine. Intrigat de faptul că interpretarea probabilistică a legii de creștere a entropiei (mărime termodinamică) duce la ideea dezorganizării sistemelor, el a dovedit că acest lucru nu este valabil nici pentru organismul uman și nici pentru societatea umană, care, dimpotrivă, au o evoluție ascendentă în organizare.

În țara noastră a existat, în anii '80, un centru de studii interdisciplinare prezidat de acad. Ștefan M. Milcu, care, în lucrările sale privind fenomenele patologice în terapeuica neuroendocrină, a aplicat metode preluate din cibernetică și teoria sistemelor. În străinătate, se țin cursuri de „biologie cibernetică” pe baza teoriilor sale. În domeniul studierii relațiilor materiale dintre sistemele vii și nevii, savantul român acad. Ștefan Nicolau, împreună cu savantul evreu român acad. Nicolae Cajal au prezentat ideea - cu caracter prioritar - că virusul constituie cea mai simplă formă a vieții. Unul

dintre colaboratorii acestuia din urmă, biochimistul evreu român **Vladimir Eșanu**, s-a ocupat de rolul tehnicii în geneza noii discipline a biologiei moleculare, subliniind faptul că, datorită deschiderii interdisciplinare actuale, se vor putea evita mari întârzieri, cum a fost întârzierea cu patru decenii a folosirii cromatografelor și a aparatelor de difracție în biochimie.

Este de remarcat viziunea interdisciplinară a savantului matematician evreu român **Solomon Marcus**, referitoare la rolul matematicii ca disciplină structurală și metodologică nu numai privind disciplinele științifice, dar și cele extraștiințifice, ca artele și literatura. Lucrările sale teoretice și aplicative în lingvistică și poetică matematică, semiotică, arte și sociologie sunt bine cunoscute în străinătate.

Încă din anii '50, au apărut, pe plan mondial, primele preocupări pentru aplicarea principiilor ciberneticii în studiarea fenomenelor economice. În această privință, este de remarcat influența lucrărilor savanților evrei Oscar Lange (Polonia) și John Kornay (Ungaria - S.U.A.). Progresele făcute sunt strâns legate de cele privind programarea matematică, modelarea, optimizarea, teoria sistemelor, informatica, econometria ș.a. În România, promovarea ciberneticii economice începe, îndeosebi în domeniul matematicii, prin lucrările savanților Grigore C. Moisil, Octav Onicescu, Gheorghe Mihoc, Edmond Nicolau, Mircea Malița, precum și ale evreilor români **Adolf Haimovici**, **Solomon Marcus**, **Aristide Halanay** ș.a.

În domeniul programării matematice, s-au afirmat, din anii '70, câțiva oameni de știință evrei români. Astfel, **Egon Balaș** și **P. L. Hammar** (în prezent profesori universitari în S.U.A.) au avut realizări recunoscute la nivel mondial în domeniul programării matematice discrete, iar **B. Bereanu** în domeniul programării stohastice.

Trebuie reținută, de asemenea, contribuția unor oameni de știință și specialiști evrei români în domeniul modelării fenomenelor economice.

Egon Balaș a lucrat, în anii '50-'70, la institute de cercetări din țară. El a elaborat unul dintre primele modele de dimensiuni mari pentru ramura economică. După plecarea sa din țară, fiind cunoscut prin lucrările sale, devine unul dintre membrii marcanți ai unor organizații științifice internaționale. **T. Schatteles** aduce contribuții în domeniul teoretic al modelării economice. Dintre lucrările lui, amintim: *Modelul în științele economice* (1967); *Metode econometrice moderne* (1968); *Previziunea economică* (1972) ș.a. În prezent, lucrează în Canada.

Marcel Horovitz a lucrat la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române, realizând contribuții teoretice și aplicative ale diverselor modele în economia românească. Li se alătură studiile privind modelarea stohastică a proceselor economice, aparținând lui **Boris Singer** și **Judit Samuel**, cercetători la Centrul de Statistică Matematică.

Moise Altăr este profesor la Facultatea de Cibernetică, Statistică și Informatică Economică și șeful Laboratorului de Modele Cibernetică de la A.S.E. din București, începând din 1967. Are contribuții în fundamentarea abordării sistemelor în economie, a modelării creșterii economice și a fenomenelor de producție, precum și în aplicarea concretă a unor modele de prognoză și optimizare a investițiilor, a dezvoltării teritoriale ș.a. Este unul dintre principalii coautori al unei lucrări de anvergură cu privire la fundamentele ciberneticii economice, publicată în 1979, la Editura Academiei Române. Este autor și coautor a 7 cursuri universitare și 9 monografii din specialitatea sa. A fost vicepreședinte al Comisiei de Cibernetică a Academiei Române.

În domeniul informaticii teoretice și aplicate, se evidențiază contribuția lui **Dan Simovici**, care a predat cursuri de specialitate la Universitatea din Iași. Principala sa lucrare, *Limbaje formale și tehnice de compilare* (1978), se adresează atât studenților informaticieni de formație matematică, cât și cercetătorilor și proiectanților de software. Este coautor la lucrarea *Introducere*

algebraică în informatică, vol. I, „Teoria automatelor“ (1973).

Trebuie să subliniem și aici influența substanțială a teoriilor lui **Solomon Marcus** asupra dezvoltării ciberneticii și informaticii. Menționăm lucrarea sa *Algebraic Linguistics, Analytical Models*, apărută la Editura „Academic Press“, New York, 1973. A participat ca invitat și a prezentat comunicări la cel de-al VII-lea Congres Internațional de Cibernetică și Sisteme, ținut la Londra, în septembrie 1987. O lună mai târziu, a prezentat un raport la cel de-al IV-lea Colocviu de Sisteme-Modele-Informatică și Cibernetică din București (octombrie 1987). La acest colocviu a participat cu lucrări și **Moise Altăr**, fiind și membru în comitetul de organizare.

Influența ciberneticii s-a concretizat, începând din anii '50, și în țara noastră, prin dezvoltarea informaticii atât sub aspectul său de analiză, modelare și programare (software), cât și sub acela de tehnică de calcul (hardware), cuprinzând calculatoare și aparataj electronic. Toate acestea au permis introducerea conducerii prin calculator a proceselor tehnologice și intensificarea automatizării. În cele ce urmează vom prezenta participarea unor specialiști evrei la preocupările științifice și tehnice din țara noastră în aceste domenii. În domeniul automaticii, trebuie relevat aportul teoretic al lui **Aristide Halanay**. El este considerat unul dintre creatorii școlii românești de ecuații diferențiale aplicate în automatică, macro și microeconomie, biologie etc., aceasta constituind liantul teoretic pentru cibernetică și teoria sistemelor. În seminariile științifice organizate de el la Universitatea din București, încă din 1953, s-a format și cel mai de seamă creator român de automatică, **V. M. Popov**, membru al Academiei Române, a cărui lucrare *Hiperstabilitatea sistemelor automate* (1966) a fost tradusă în limbi de largă circulație. În prezent, **V. M. Popov** este profesor la câteva universități din S.U.A. (din 1970), fiind considerat unul dintre clasicii în viață ai teoriei sistemelor automate și, totodată, alături de savanții evrei **V. A. Jakubovici** (Rusia) și **R. E. Kalman** (S.U.A.),

unul dintre pilonii teoriei matematice a sistemelor din anii '60-'80. El a realizat, de altfel, primul calculator analogic din țara noastră. Dintre colaboratorii săi evrei din fostul Institut de Energetică al Academiei Române, îl relevăm pe **Vladimir Răzvan** (n. 1945), profesor de automatică teoretică și decan al Facultății de Automatică, Calculatoare și Electronică a Universității din Craiova, consecvent continuator al ideilor lui V. M. Popov, prin introducerea acestora atât în cursurile universitare, cât și în lucrările sale publicate în perioada 1970-1992, dintre care menționăm *Stabilitatea absolută a sistemelor automate cu întârziere* (1975) și monografia *Teoria stabilității* (1987).

Se distinge în mod special contribuția la creșterea mai multor generații de ingineri automatiști a profesorului evreu **Sergiu Călin** (n. 1923), decan al Facultății de Automatică de la Institutul Politehnic din București (1968-1976).

Dintre specialiștii evrei care, pe lângă activitatea lor teoretică, au realizat și aplicații industriale, îl amintim pe inginerul **Dorel Damsker**, autor al lucrării *Principii și mijloace noi de automatizare a acționărilor electrice* (1964), care a îndrumat colectivul din Institutul de Cercetări și Proiectări Electrotehnice (I.C.P.E.), fiind transferat ulterior la Institutul de Proiectări în Automatizări (I.P.A.); a realizat primele sisteme de reglare unificate electronice, denumite UNIDIN, ale căror elemente au constituit primele echipamente de automatizare realizate și implementate în mai multe ramuri industriale din țara noastră; a dezvoltat secții de fabricație la uzinele „Electrotehnica“ și „Electroputere“.

Un alt specialist care a făcut parte din colectivul menționat este inginerul **Ioan Doré Landau** (n. 1938), doctor în electronică, coautor la volumele *Circuite cu tranzistoare* (1963-1966), apărute sub coordonarea profesorului său Tudor Tănăsescu. Autor al mai multor brevete, el a realizat sisteme de modele de reglaj CONTISIN, prin care industria românească a atins, chiar și dacă pentru o perioadă scurtă, nivelul mondial în

domeniu. Studiile sale privind reglajul adaptiv l-au făcut cunoscut în străinătate. În prezent, este profesor de automatică la Universitatea din Grenoble (Franța).

În domeniul informaticii - echipamente de calcul (hardware) -, menționăm contribuția inginerului evreu **Armand Segal**, care și-a început activitatea la I.F.A. (Institutul de Fizică Atomică) al Academiei Române, participând, în anii '50, la crearea în premieră pe țară a aparatului electronice și folosind, la primele cercetări cu memorie electrostatică, aparatul de selecție a feritelor de memorie și de condensator ș.a. Format în colectivul condus de academicianul Victor Toma, creatorul primului calculator numeric paralel în țară, el a participat la realizarea primului calculator numeric seria CIFA 101 și la producția celor 5 calculatoare CIFA 102, cu care au fost înzestrate centrele de calcul, unde s-au format primele cadre de analiști și programatori. La sfârșitul anilor '60, s-a ocupat, în cadrul Institutului pentru Tehnică de Calcul, de elaborarea tehnicii de calcul de birou și electronică aplicată, cel mai eficient produs fiind familia de mașini de facturat-contabilizat FC-128, produsă în serie mare și pentru export.

Valoroasă este și contribuția inginerului V. **Löwenfeld** și a matematicianului S. **Kaufman** la construcția primei mașini numerice MECIPT și la înființarea școlii de tehnică de calcul, la începutul anilor '60, la Timișoara. Acest tip de calculator a fost folosit și în cercetările de traducere automată efectuate de **Erica Nistor**, din Timișoara, care au dus, în 1962, la implementarea parțială a unui sistem de traducere automată.

O contribuție substanțială la asimilarea în producție a primelor calculatoare a avut inginerul **Sandu Segal**, începând cu tipurile FELIX, puse în fabricație de serie la Fabrica de calculatoare electronice din București.

Trebuie înscrisă în acest cadru contribuția managerială și de cercetare-dezvoltare-proiectare a unor ingineri evrei, privind echipamente de calcul și alte aparate electronice. Astfel, dr. ing. **Samson Schächter**, fost șef de secție la Institutul

de Proiectări pentru Automatizări (I.P.A.) și fost profesor la Academia Militară (1960-1965), a contribuit la înființarea I.P.A., unde a inițiat elaborarea sistemelor de conducere prin calculator a unor procese industriale, între care și a comenzi electronice programate a mașinilor-unelte. În prezent, lucrează la un institut de calcul din Israel. De asemenea, ing. **Iosif Argintaru**, fost șef de laborator la I.P.A. și la Radiodifuziune, a inițiat elaborarea și producția în serie a primelor modele de calcul numeric în două sisteme unitare, denumite UNILOG și USILOG, care au anticipat actualele circuite integrate. A fost coordonator al sonorizării Sălii Palatului, în colaborare cu firma „Siemens“. În prezent, lucrează în

specialitate la Montréal - Canada. Ing. **Vasile Schönberger**, fost manager al întreprinderilor „Electromagnetica“ și „Automatica“, a contribuit la întemeierea activității industriale de automatizări, pornind de la cercetarea, proiectarea și fabricarea de aparate și instalații complexe; la ora actuală, lucrează în Israel. Dr. ing. **Mario Duma** și ing. **Puiu Wecsler**, șefi de laboratoare la institute de specialitate (I.C.P.E., I.P.A. și, respectiv, ICEMENERG), au inițiat activități de telemecanică, contribuind la primele instalații mari la câmpurile de sonde de petrol și la conductele de gaze.

Dr. ing. AL. SZMUK și colab.

g. Probleme globale. Viitorologie. Ecologie. Energetică

În procesul revoluționar de dezvoltare a civilizației în epoca noastră, apar, din păcate, și efecte nedorite ale aplicării necontrolate a științei și tehnicii, efecte și pericole definite ca „probleme globale ale omenirii“, necesitând acțiuni de anvergură pentru combaterea poluării mediului, evitarea epuizării resurselor naturale, în special a celor energetice, eliminarea malnutriției și preîntâmpinarea autodistrugerii nucleare ș.a.

În legătură cu relațiile om-natură și om-resurse, din cercetările lui I. Prigojine a rezultat că societatea umană, ca sistem deschis, prelevând energie utilă și returnând căldură disipată neutilizabile, reziduuri și gaze nocive, produce poluarea mediului înconjurător, ducând, totodată, la reducerea resurselor primare de energie. Aceste cercetări au contribuit la o mai bună cunoaștere a fenomenelor de poluare și a metodelor de combatere a acestora.

Bazat și pe aceste rezultate, cunoscutul savant american de origine română N. Georgescu-Roegen a adâncit sfera problemelor ecologice, inaugurând o nouă disciplină, denumită de el **bioeconomie**.

O altă disciplină nouă, a cărei necesitate a fost urgentată și amplificată de accentuarea problemelor globale ale omenirii, este **viitorologia**. În acest context, se cuvin menționați doi savanți americani de origine evreiască. Astfel, Herman Kahn este considerat unul dintre părinții viitorologiei, fondatorul Institutului de studii asupra viitorului Hudson Institute, din S.U.A. În principalele lucrări, *Anul 2000* (1967) și *Viitorul lumii, 1980-2000* (1979), el sesizează pericolul pe care îl prezintă uriașa acumulare a armelor de distrugere în masă. Se consideră că lucrările sale sunt primele care au provocat dezbaterile consecințelor pe care le-ar avea pentru omenire un război nuclear. Lucrările sale sunt, însă, optimiste; în viziunea sa, va exista o „mare tranziție“, o societate așa-numită „supraindustrială“, care se va desăvârși în anul 2010, când oamenii vor fi îndestulați și vor controla perfect mediul lor înconjurător. O concepție asemănătoare cu privire la tranziția către viitor prezintă și Alvin Toffler, cunoscut deosebi prin lucrările sale *Șocul viitorului* și *Al treilea val* (1981). El prezintă un tablou complex al viitorului, o societate superindustrială, bazată în special pe dezvoltarea peste așteptări a informaticii și folosirea calculatoarelor în toate activitățile vieții sociale.

Este de menționat și contribuția viitorologului evreu român **Pavel Apostol**, membru fondator al Federației Mondiale de Studii asupra Viitorului. În principala sa lucrare, *Viitorul* (1972), el prezintă o metodologie de abordare științifică și interdisciplinară a modelelor globale ale omenirii, punând un accent deosebit pe „crearea viitorului“, prin orientarea spre acțiuni concrete bazate pe previziunile și strategiile pe termen lung. A fost directorul executiv al celei de-a III-a Conferințe Mondiale de Cercetare a Viitorului, la care s-a adoptat cunoscuta „Declarație de la București“.

Problemele globale au fost tratate temeinic în rapoartele Clubului de la Roma, la elaborarea unora dintre

ele participând și politologul evreu român **Silviu Brucan**.

La forumul mondial de la Oxford (1988), cu titlul „Problemele globale ale supraviețuirii omenirii”, savantul american de origine evreiască Carl Sagan a apreciat că „un sfert de secol de explorare planetară a dezvăluit zeci de corpuri cerești, dar fără urmă de viață pe ele [...], viața pe pământ e un fenomen rar [...], să nu ne autodistrugem”.

În lucrarea *Provocarea științei*, **Solomon Marcus** susține necesitatea unei noi organizări a învățământului, a cărui structurare pe discipline să fie îmbinată cu structurarea pe probleme, dând ca exemple majore problemele globale ale mediului ambiant și criza energetică (1988).

În anii '60, îndeosebi ca urmare a studiilor prospective ale Clubului de la Roma cu privire la poluarea mediului înconjurător, s-a format o nouă știință interdisciplinară: ecologia. În acest cadru, vom menționa participarea unor oameni de știință și cultură evrei la crearea unor activități cu caracter științific, umanitar și educațional în țara noastră.

Puțin discutate în România dinaintea decembrie 1989, problemele ecologice au devenit subiect de atracție chiar din ziua de 24 decembrie a aceluiași an, când publicistul și scriitorul **Toma George Maiorescu** a fondat Mișcarea Ecologistă din România, la care s-au alăturat și numeroși oameni de știință. De asemenea, în martie 1990, ia ființă prima Universitate Ecologică din România, instituție de învățământ superior având ca obiectiv studierea aspectelor ecologice din toate științele cunoscute: medicină, drept, inginerie, științele naturii, fondator și rector fiind prof. univ. dr. ing. **Dolphi Drimer**. Creată la București, Universitatea Ecologică și-a inaugurat facultăți de profil la Arad, Deva, Timișoara, precum și la Chișinău, reunind în total peste 8 000 de studenți, cu perspectiva, deci, de a forma mii de tineri specialiști înarmați cu cunoștințe temeinice în diferite discipline, toate congruente în sensul protecției mediului înconjurător și a organismului uman.

Necesitatea unor astfel de activități a fost relevată în Apelul de la Heidelberg, din iunie 1992, semnat de peste 250 de personalități, dintre care 62 de laureați ai Premiului Nobel, inclusiv câțiva savanți evrei. Printre aceștia s-a numărat laureatul Premiului Nobel pentru pace din 1988, **Elie Wiesel**, din S.U.A., originar din România, care, în mai toate demersurile sale, militează pentru depunerea de eforturi în vederea rezolvării multiplelor probleme globale ale omenirii.

În ultima vreme, a luat proporții acțiunea ecologiștilor vizând încetarea folosirii energiei nucleare și reducerea drastică a folosirii cărbunilor și a hidrocarburilor. Energeticienii caută, însă, să argumenteze că aceste măsuri ar însemna renunțarea la civilizație. Unul dintre reprezentanții marcanți ai acestui curent este savantul american de origine evreiască **Alain Weinberg**, directorul Institutului de Cercetări Nucleare din Oak Ridge (S.U.A.), care, încă de la începutul anilor '80, a demonstrat că omenirea nu poate încă, în stadiul actual al cunoștințelor, să renunțe la aceste resurse; problema constă în a aplica măsuri eficiente, oricât de costisitoare ar fi, pentru reducerea efectelor poluante.

Principalul domeniu vizat cu acuitate de problemele globale ale omenirii poate fi considerat acela al **energeticii**, cel puțin din două puncte de vedere. În primul rând, pentru faptul că epuizabilitatea resurselor materiale ale Terrei se întrevede deja în privința patrimoniului ei energetic, în speță a petrolului. În al doilea rând, pentru faptul că singurele resurse „clasice” disponibile în deceniile următoare, combustibilii solizi (cărbunii) și combustibilii nucleari, constituie principalii factori poluanți ai mediului.

Cerințele actuale privind asigurarea în perspectivă a necesarului crescând de energie, precum și spectrul epuizării resurselor de hidrocarburi la nivel mondial au determinat apariția unei noi discipline de graniță, cu o largă deschidere interdisciplinară, **energetica generală**. Precursorul acestei noi ramuri științifice în țara noastră a fost acad. **Martin Bercovici**; el a înființat, în 1951, la Institutul de Energetică al Academiei Române, o secție de energetică generală, pe care a condus-o timp de două decenii, până la sfârșitul vieții sale (1971). Prima acțiune de mare anvergură efectuată de această secție, în colaborare cu alte secții de specialitate din Institut, a fost inventarierea resurselor de energie primară din țara noastră. Astfel, au fost întocmite *Atlasul resurselor hidroenergetice* și *Atlasul resurselor termoenergetice*. O altă activitate de anvergură a constat în stabilirea metodologiei și întocmirea bilanțurilor energetice generale, care cuprind și toate resursele și utilizarea lor în ramurile economice. Pe această bază, au fost elaborate, sub îndrumarea acad. M. Bercovici, studii de prognoze și programe folosite pentru stabilirea strategiilor energetice în țara noastră.

Unul dintre colaboratorii apropiați și continuator al operei sale în domeniul energeticii generale a fost

Alexandru Szmuk (1918-1995). Absolvent al Institutului Politehnic din București (1946), a elaborat teza sa de doctorat sub conducerea profesorului Constantin Dinculescu, având ca temă *Contribuții la metodele de elaborare a programelor de dezvoltare a resurselor energetice*. Este autor și coautor a 70 de lucrări științifice privind folosirea informaticii la modelare, analize și previziuni energetice. Lucrarea sa *Model de simulare aplicat la studierea unui program de perspectivă a energiei nucleare în România* (1971) a fost folosită la întocmirea strategiei nucleare în țara noastră, ținând seama de necesitatea evitării dificultăților energetice previzionate pentru deceniile următoare. A fost autor și coautor al rapoartelor prezentate la conferințele mondiale O.N.U. și W.P.C., de la Belgrad (1957), Geneva (1958) și București (1971). În urma trecerii institutului respectiv de cercetări la M.I.C.M., a întocmit studii privind influența evoluției structurii resurselor și a noilor tehnologii asupra construcției de utilaj energetic greu, ținând seama și de imperativul reducerii efectelor de poluare, precum și studii în vederea evidențierii randamentelor și a posibilităților de conservare (economisire) a energiei în industrie. Paralel, pe perioade scurte, a avut și activitate didactică de conferențiar universitar și redacțională. Alte contribuții în domeniu au adus ing. **Safir Ignat** (autor și coautor la lucrări științifice, inclusiv la raportul pentru conferința O.N.U. de la Geneva - 1958; conferențiar universitar la A.S.E. din București, cu un curs de energetică economică, fiind și autorul manualului corespunzător) și ing. **Martin Weiss** (a lucrat, în anii '50-'70, la secția de energetică generală, fiind autor și coautor al unor studii de electrificare rurală și agricolă în România).

O contribuție substanțială la inventarierea, clasificarea și valorificarea combustibililor solizi din țara noastră a avut profesorul **Isac Blum**, considerat creator de școală în acest domeniu. Pe lângă activitatea sa didactică și științifică la institutele de cercetări cu profil chimic și carbonifer, a fost și șeful secției de termoelectrică și combustibil din Institutul de Energetică al Academiei Române (1948-1961). Sub conducerea sa, secția a desfășurat cercetări complexe pentru determinarea proprietăților fizico-chimice, a metodelor de preparare și tehnologice ale diferitelor sorturi de cărbuni și alți combustibili solizi. Aceste lucrări au stat la baza întocmirii *Atlasului de resurse termoelectrice*, din care a rezultat că țara noastră dispune de rezerve importante de ligniți, aceștia având însă caracteristici inferioare. De procesele de ardere dificile ale acestor ligniți s-a ocupat inginerul **D. Buiumovici**, care a făcut doctoratul, cu această specialitate, la Kiev. Sub conducerea sa, colectivul secției a studiat și realizat instalații experimentale cu ardere în strat răscolit pentru focare industriale și apoi instalații cu ardere în stare pulverizată pentru marile unități energetice. Rezultatele au fost folosite în proiectarea primelor instalații industriale. Dintre colaboratorii evrei, pot fi menționați **George Singer**, **Martin Rosenberg** și **Florin Westfried**, aflați în prezent în străinătate.

În cadrul secției de termoelectrică, s-au studiat și procese și instalații de arderea combustibililor lichizi și gazoși. Dintre participanți, îl amintim pe **Marcel Binner**, stabilit în Canada. Problemele corelației dintre combustibilul lichid și motorul cu ardere internă au fost studiate de **Faur Simion**, având și teza de doctorat cu această temă. Profesorul **Berthold Grünwald**, de la Institutul Politehnic din București, stabilit în Germania, și-a adus contribuția la studiul proceselor termodinamice care au loc în motoarele cu ardere internă, domeniu în care s-a manifestat și profesoara **Gabriela Hassan**, de la Academia Militară.

Precizăm că specialiștii din domeniul electroenergeticii și ai electrotehnicii sunt prezenți în capitolele privind învățământul superior tehnic și dezvoltarea tehnică în industrie.

Dr. ing. AL. SZMUK

2. ACTIVITĂȚI DIDACTICO-ȘTIINȚIFICE ÎN UNIVERSITĂȚILE TEHNICE ȘI POLITEHNICE

Universitățile tehnice și institutele politehnice din România au format, în general, elemente cu o pregătire tehnică și didactică de largă recunoaștere și peste hotare.

Profesori ca Dimitrie Leonida, Traian Lalescu, Dimitrie Pompeiu, Șerban Țițeica, Constantin Budeanu, Ion S. Antoniu, Ion S. Gheorghiu, Alexandru Popescu, Remus Răduleț, Constantin Dinculescu, Plautius Andronescu, Vasile Hanganu, Mihail D. Hangan, Ion Ștefănescu, Costin Nenișescu, Gheorghe Buzdugan și alții au contribuit ca aceste centre de învățământ să se situeze la nivel mondial, deopotrivă, sub raportul conținutului și al metodologiei, al nivelului de exigență.

O confirmare a valorii la care s-a ridicat învățământul tehnic și politehnic românesc - împreună cu cel din alte domenii -, o constituie și rezultatele strălucite obținute de marea majoritate a concurenților din România la Olimpiadele din țară și din străinătate.

La toate acestea au contribuit în mod evident, alături de marile personalități de naționalitate română, și intelectuali cu foarte bună pregătire din rândurile minorităților naționale, inclusiv evrei.

Printr-o fructuoasă conlucrare, s-a creat un climat didactic și științific foarte prielnic realizărilor exemplare.

În cele ce urmează ne vom referi și la unele personalități evocate în capitolul anterior; aici vor fi menționate pentru aportul lor în învățământ.

David Emmanuel (1854-1941) a fost profesor de matematică la Școala Specială de Artilerie și Geniu (1881-1890) și la Școala de Poduri și Șosele (1881-1927), precum și profesor titular la catedra de algebră și teoria funcțiilor de la Facultatea de Științe a Universității din București (1882-1928). Potrivit opiniei afirmate de acad. Simion Stoilow, el este „întemeietorul școlii matematice românești”, aducând o contribuție

decisivă la edificarea învățământului matematic superior (tehnic și universitar). În anul 1936, a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Este autorul tratatelor: *Sur les intégrales pseudo-élliptiques* (1904), *Leçons de teoria funcțiilor*, partea I (1924) și partea a II-a (1927).

Simion Sanielevici (1870-1963) a fost, între altele, profesor titular de calcul diferențial și integral (1920-1929) și de mecanică rațională și aplicată (1921-1938) la Universitatea din Iași. Dintre lucrările pe care le-a elaborat, remarcăm tratatul de mecanică rațională, vol. I și II (1929, 1931): *Statica și dinamica sistemelor, echilibrul și mișcarea corpului solid* (Tipografia „Opinia”, Iași), unul dintre primele tratate de mecanică rațională în care se folosește un limbaj vectorial, într-o epocă în care mecanica rațională era abordată în general folosindu-se coordonate analitice. Primul volum se ocupă de statica și dinamica punctului material, iar cel de-al doilea de statica și dinamica sistemelor. Intitulat cu modestie „curs”, tratatul reușește ca, prin folosirea metodelor vectoriale, să redea foarte clar și concis, într-un număr restrâns de pagini (195, vol. I și 144, vol. II), bazele mecanicii raționale. Este o lucrare model atât în conținut, cât și în formă, valabilă oricând.

Ernest Abason (1897-1942), profesor și director de studii la Școala Politehnică din București, a primit o apreciere deosebită în raportul comisiei de concurs pentru ocuparea postului de profesor de geometrie descriptivă la Școala Politehnică, redactat de profesorii Gh. Țițeica și David Emmanuel, în termenii următori: „Activitatea candidatului este interesantă: profesor titular secundar, asistent la Școala de Poduri și Șosele, conferențiar suplinitor la cursul de matematici generale [...], a scos cărți didactice, exerciții de mecanică, cursuri de matematici generale etc. În toate aceste cursuri autorul dă dovadă de cunoștințe solide și de o minte limpede”.

Mai putem adăuga că, la catedră, pe lângă „cunoștințe solide și minte limpede”, profesorul Ernest Abason era de o precizie și minuțiozitate remarcabile. Dreptele erau linii perfecte, punctele

erau mici cercuri. Pe tablă se așternea o dantelă fină. A fost un mare erudit, format după ani de studii strălucite, diplomat al Școlii Naționale de Poduri și Șosele din București, șef de promoție, licențiat în matematică, doctor în matematică, ceea ce i-a permis să abordeze în activitatea sa o diversitate de domenii, de la electricitate până la ecuații integrale. Excepționala sa capacitate creatoare în știință este pusă în lumină de numeroasele lucrări publicate, care reflectă unele dintre principalele preocupări științifice ale epocii sale. Poate fi citată, în acest sens, lucrarea litografiată *Ecuatiile lui Maxwell, precedate de noțiuni de algebră și analiză vectorială* (București, 1927). De asemenea, se ocupă de „analiza armonicelor unei funcții periodice poligonale”, problema care-i interesează și astăzi pe electrotehnicienii. Mai elaborează studiul asupra unei clase de polinoame pentru rezolvarea unor ecuații diferențiale și integrale, problemă de bază în fizica matematică.

Un aport didactic deosebit îl constituie cărțile sale de mecanică, geometrie, algebră, astronomie pentru învățământul secundar.

Datorită erudiției și talentului său metodic, didactic și pedagogic, a primit și funcția de director (adjunct) științific al Școlii Politehnice din București (la 1 februarie 1930). De remarcă că, deși îl exercita *de facto*, postul de director i s-a recunoscut cu greu *de jure*. A fost decorat cu „Coroana României” în grad de ofițer (1931), dar - cu toate marile sale merite științifice și didactice -, în anul 1940, ca urmare a legilor rasiale, a fost scos din învățământul superior. Răspunsul său: împreună cu avocatul Marcu Onescu, continuă lupta pentru lumină, înființând colegiul „Cursuri și lucrări practice pentru absolvenții de liceu și studenții evrei”. De numele lui Ernest Abason se leagă contribuții importante în domeniul funcțiilor periodice, în mecanică și în electrotehnică.

Isac Blum (1894-1975), licențiat în chimie din anul 1920, după ce a participat la războiul din 1916-1918, a depus, timp de 54 de ani, o activitate continuă în învățământul superior, pe

toate treptele didactice. În 1932, este șef de secție de cercetare științifică la Institutul de Chimie Industrială din cadrul Facultății de Științe al Universității din București. În anii 1946-1947, este conferențiar la Facultatea de Chimie Industrială din cadrul Școlii Politehnice, iar apoi, prin concurs, devine profesor titular, pentru ca în perioada 1948-1962, să fie profesor șef de catedră. În 1949-1950, este decan al Facultății de Chimie Industrială, iar după pensionare și până în ultimele zile ale vieții, a fost profesor consultant, îndrumând o serie de lucrări de doctorat.

În principal, s-a ocupat de valorificarea cărbunilor din România. În 1929, a primit Premiul „Lignitul” al Academiei Române, iar în 1956, a primit Premiul „Traian Vuia”.

A adus contribuții valoroase în lămurirea rolului acizilor humici la brichetarea fără liant a cărbunilor bruni pământoși și a ligniților. A evidențiat și lămurit, din punct de vedere științific, neconcordanța dintre „vârsta geologică” și „vârsta chimică” pentru cărbunii din Valea Jiului. Într-o serie de lucrări, a prezentat soluții tehnologice valoroase, cum ar fi prepararea hidromecanică, brichetarea, gazificarea, utilizarea ca îngrășământ agricol a ligniților românești; a participat la primele gazogene construite în România.

Timp de 43 de ani, profesorul I. Blum a crescut peste 300 de specialiști, care au realizat lucrări de o deosebită valoare, în industrie și cercetare, atât în domeniul în care au fost pregătiți, cât și în ramuri înrudite.

Lazăr Edeleanu (1862-1941), doctor chimist, a îndeplinit diverse funcții în învățământ, cercetare și producție. Asistent al dr. C. Istrate, apoi șef de lucrări la Laboratorul de Chimie Organică al Universității din București (1889-1903), și șef al Laboratorului de Chimie și al Institutului Geologic din București (1906-1913), după teza de doctorat *Asupra unor derivați și a acizilor fenilmetacrilic și fenilizobutiric*, sub îndrumarea prof. Hofmann, de la Universitatea din Berlin (1887), a fost chemat, în 1888, să lucreze sub conducerea prof. Hodgkinson, ca asistent și șef de lucrări la Royal Artillery College

din Londra.

În 1887, a sintetizat fenilzopropilamina și i-a stabilit formula, substanța fiind cunoscută sub numele de benzedrină, folosită în medicină.

A efectuat studiul fizico-chimic al petrolului românesc, insistând asupra compoziției chimice a fracțiunilor ușoare aromatice, naftice, parafinice și asupra rafinării cu acid sulfuric. În 1907, a separat din fracțiunile ușoare ale țițeiurilor din Berca, Câmpeni și Câmpina benzen, toluen, xilen, pseudocumen.

Doctor chimist, Edeleanu a întreprins numeroase cercetări în domeniul petrolului și a inventat multe procedee tehnologice importante. Evidențiem pe acela care îi poartă numele, respectiv, „procedeele de rafinare bazat pe solubilitatea selectivă a diverselor clase de hidrocarburi (parafinice, etilene, aromatice) în bioxid de sulf lichid”. Procedeele Edeleanu a fost extins la rafinarea uleiurilor, la extracția selectivă a hidrocarburilor aromatice din benzine, la fracționarea uleiurilor de uns etc., fiind încercat pentru prima oară în România, pe scară semiindustrială, la Rafinăria „Vega”, unde dr. Edeleanu a fost director în anii 1906-1910.

A fost membru de onoare al Institute of Petroleum Technologists din Londra (1925), i s-a acordat Medalia Redwood (Londra, 1932), a reprezentat România la congresele și reuniunile internaționale de petrol.

O parte importantă a cercetărilor și studiilor sale au apărut în publicațiile de specialitate din țară și străinătate.

Personalitatea lui Lazăr Edeleanu a fost ea însăși obiect de studiu în lucrările unor valoroși specialiști români și străini: *Opera dr. L. Edeleanu*, de E. Cazimir, în „Monit. Petr. Times” (1941); *Rafinarea uleiurilor prin procedeele Edeleanu*, în „Petr. Times” (1932); *Dr. L. Edeleanu*, de L. Mrazec, în „Monit. Petr. Roum.” (1941); *Bibliografia lucrărilor și brevetelor în limba engleză ale dr. L. Edeleanu*, de O. Păduraru, în „Anglo-Roumanian Bibliography”, București, 1946; *Lazăr Edeleanu, precursor al chimizării petrolului*, de I. Drimuș și C. Tache, în „Revista de chimie” (1958).

Iosif Herzog (1859-1915), inginer diplomat, este unul dintre pionierii calculului rețelelor și al iluminatului electric. Rezultatele cercetărilor sale științifice au fost sintetizate în numeroase articole apărute în publicații de specialitate de mare prestigiu, dar lucrările sale de căpetenie sunt tratatele apărute în 1893 și 1921. Primul tratat, *Berechnung elektrischer Leitungsmetze in Theorie und Praxis*, a apărut în anul 1893, la „Springer” - Berlin, iar cel de-al doilea tratat, cu același titlu, este scos la aceeași editură, împreună cu profesorul C. P. Feldman, în 1921, după moartea lui Herzog. Aceste tratate au pus bazele calculului rețelelor electrice pe plan mondial.

În prima lucrare, autorul elaborează și demonstrează condițiile de trecere de la rețelele clasice complet buclate la rețelele electrice simbolice deschise (sarcini reprezentate prin săgeți). Este una dintre cele mai importante simplificări aduse în calculul rețelelor electrice.

De asemenea, a stabilit metodele de transfigurare a rețelelor electrice. A folosit metode numerice de calcul în determinarea circulației de curenți în rețelele electrice și a căutat să introducă în acest domeniu și metode geometrice.

Activitatea sa practică s-a manifestat prin aplicarea studiilor lui la electrificarea și iluminatul primelor orașe din Europa, printre care Timișoara și Sankt-Petersburg.

Teofil Revici (1895-1980) a fost una dintre marile personalități ale învățământului și științelor telurice din România, profesor inginer de poduri metalice. Pe baza vastei sale experiențe din producție (a lucrat la Căile Ferate Române, unde s-a ocupat în principal de proiectarea și execuția podurilor metalice), este promovată, în 1948, în învățământul superior.

De menționat că, între anii 1940 și 1944, a predat și la Școala Tehnică „Bercovici”.

În 1948, este conferențiar la Școala Politehnică din București, iar după un an, este numit profesor la disciplina poduri metalice, la Institutul de Căi Ferate din București. Între 1958 și 1965, este profesor la Institutul de Construcții - Facultatea de Căi Ferate, Drumuri și Poduri.

A adus contribuții importante în sistemul de transporturi pe calea ferată, reparând - atât în timp de pace, cât și în timpul celor două războaie (1916-1918 și 1941-1945) - numeroase poduri, printre care și cel de pe brațul Borcea. Pentru aceasta a primit înalte distincții, printre care și „Steaua României“.

A elaborat o metodă originală de reparare a podurilor în funcțiune. Metoda are în vedere optimizarea timpilor de întrerupere a circulației, precum și nevătămarea acelei părți a structurii podului care nu este supusă reparării.

Lucrarea sa de bază (elaborată împreună cu Alfred Pilder) se intitulază *Poduri metalice speciale*.

La împlinirea vârstei de 85 de ani, a fost omagiat de către colegii de catedră, înmânându-i-se o diplomă și o plachetă pe care este scris „O viață dedicată podurilor“, iar pe diplomă „Omagiu profesorului consultant Teofil Revici“.

Leon Hamburger (1897-?), absolvent al Facultății de Științe, secția matematică, din Iași, iar în 1923, al Școlii Politehnice, a fost, în anii 1940-1944, profesor de dinamică și cinematică la „Școala Bercovici“, iar din 1948 până în 1952, a funcționat în calitate de conferențiar la Institutul Politehnic din București și, din anul 1949, a fost profesor de termotehnică la Institutul de Construcții.

Erudiția lui s-a manifestat și prin elaborarea unor lucrări din domenii diferite. Astfel, este autorul lucrărilor: *Fundații de mașini* (împreună cu Gh. Buzdugan și L. Werniescher), *Teoria vibrațiilor în construcția mașinilor* (împreună cu Gh. Buzdugan), *Combaterea vibrațiilor* (tot în colaborare cu Gh. Buzdugan) și *Introducere în teoria propagării căldurii. Conducția prin solide* (monografie de fizică).

Carol Steinberg (1899-1964) și-a făcut studiile universitare la Danzig, obținând diploma de inginer electrician (1922). După ce predă, în perioada 1940-1944, la cursurile de pregătire tehnică „Școala Bercovici“, este încadrat la Institutul Politehnic din București, unde a contribuit la punerea bazelor unei noi specialități

în teoria și proiectarea aparatelor electrice. La catedră, a folosit vasta experiență din producție, pe care a dobândit-o la „Mecanica“ București S.A., la Compania Generală de Electricitate „A.E.G.“ și la Societatea Comunală de Electricitate Constanța, unde a condus importante lucrări de dezvoltare a instalațiilor electrice.

Lucrează, în calitate de inginer-șef, la coordonarea activității de concepție la Întreprinderea „Electroaparataj“. În învățământ, este încadrat conferențiar, în 1950, iar în anul următor, profesor.

Începând din 1950, este invitat să țină cursuri de teoria aparatelor electrice și la Institutul Tehnic din Craiova.

După opinia dr. ing. Valeriu Panait, urmașul său la catedră, „a fost unul dintre specialiștii cu mare autoritate profesională în domeniul industriei constructoare de aparate și echipamente electrice din România, dublat de un talent didactic deosebit, care l-a făcut, în egală măsură, stimat și respectat de studenți și de colegi“.

Dintre numeroasele articole publicate, menționăm: *Verificarea efectului camerelor de stingere și stabilirea unor principii pentru dimensionarea acestora în studii și realizări electrotehnice*, Craiova, 1957, și *Pulsația forței de atracție la electromagneții monofazați*, în revista „Electrotehnica“, nr. 12, București, 1959.

În 1964, i-a apărut cursul *Teoria și proiectarea aparatelor electrice*, la Editura Didactică și Pedagogică.

Martin Bercovici (1902-1971) a studiat la Școala Superioară Politehnică din București (1921-1926), devenind inginer electromecanic. În 1926, se angajează la Societatea de Gaz și Electricitate, unde ia parte la lucrările de instalații pentru alimentarea cu energie electrică a populației orașului București, în rapida ei creștere, de la 300 000 de locuitori, în 1918, la peste 1 000 000, în 1930. Contribuie, împreună cu eminenții ingineri ai Societății de Gaz și Electricitate, la dezvoltarea rețelelor de 5 kV, 30 kV și a primelor instalații de 110/30kV din țară.

În temeiul competenței sale deosebite, în 1939, este promovat subdirector tehnic. În anii 1940-1944, nu se lasă strivit de vremuri, străduindu-se să mențină trează, prin cursurile superioare evreiești pe care le-a înființat la București, dorința de învățatură a tineretului evreu și să-l pregătească din punct de vedere tehnic și moral pentru vremuri mai bune.

Subliniem că aceste școli au fost unice într-o Europă bântuită de fascism. A fost o muncă titanică, pentru care, așa cum spunea acad. Constantin Dinculescu, „mulți ingineri și tehnicieni trebuie să-i fie recunoscători“.

În 1949, ca director, organizează Institutul de Studii și Proiectări Energetice (I.S.P.E.), unde atrage cele mai bune forțe din domeniul electrificării. Aduce contribuții la elaborarea planului de electrificare și folosire a apelor. Desfășoară o intensă activitate împreună cu specialiști din Iugoslavia pentru realizarea nodului de navigație Porțile de Fier. De asemenea, militează pentru electrificarea căilor ferate în sistemul modern de 50 Hz.

În 1947, a fost chemat în învățământul superior, și anume la Institutul Politehnic din București, unde, după un an, devenea profesor titular al cursului de rețele și sisteme electrice, iar din 1968 până la sfârșitul vieții, a fost șeful catedrei de rețele electrice.

A creat o școală de sisteme și rețele electrice, tratându-le pe acestea din urmă ca pe un tot unitar de concepție, proiectare și funcționare.

În 1952, a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1963, membru titular. A fost distins cu Premiul de Stat cl. I și cu numeroase ordine și medalii românești și străine.

Pe lângă remarcabila sa capacitate creatoare pe plan tehnic, organizatoric și științific, Martin Bercovici a dovedit și un mare talent pedagogic, dublat de o întinsă erudiție.

A scris, în colaborare, cărțile: *Rețele electrice. Calculul mecanic* (cu A. Arie), 1963; *Rețele electrice. Calculul electric* (cu A. Arie și Al. Poiată), 1974, precum și numeroase articole privind aplicarea calculului matricial și al

topologiei în rețele electrice și folosirea mașinilor de calcul numeric în același domeniu.

Este total întemeiată aprecierea făcută de Constantin Dinculescu, mulți ani rector al I.P.B.: „A fost un om între oameni“.

Mendel Haimovici (1906-1975), licențiat în matematică al Facultății de Științe a Universității din Iași (1930), a susținut, la Universitatea din Roma, teza de doctorat intitulată *Sur l'écoulement des liquides pesants dans un plan vertical* (1932-1933).

Între 1930 și 1940, a fost asistent la Universitatea din Iași, întrerupându-și activitatea didactică, din motivele cunoscute, până în 1944. Apoi a fost reprimat, tot ca asistent, la aceeași universitate, al cărei profesor de mecanică teoretică (și, din 1948, șef de catedră) a fost.

Personalitate tehnică cu vaste cunoștințe, a predat și capitole speciale cu derivate parțiale, un curs de fizică teoretică și mecanică ondulatorie, precum și un curs de teoria elasticității.

Pentru contribuții importante în geometria diferențială, analiza matematică și mecanică, a devenit, în 1949, membru corespondent al Academiei Române, iar în 1963, membru titular. A fost numit director al Institutului de Matematică la filiala Iași a Academiei Române și i s-a decernat, în 1952, Premiul de Stat.

Pintre numeroasele sale contribuții, le cităm pe acelea care au vizat spațiile Finsler, geometria diferențială, geometria spațiilor cu grup fundamental și cu conexiune etc., în mecanică scurgerea lichidelor perfecte pe un fund dat, iar în teoria sistemelor diferențiale exterioare descompunerea acestor sisteme, printr-o metodă care constituie o vastă generalizare a metodei lui Darboux pentru ecuații de ordinul al doilea.

A publicat *Curs de geometrie analitică* (în colaborare, 1951), *Teoria elasticității* (1969).

Ecaterina Arie (1923-1975) a absolvit Institutul Politehnic din București, în 1947, cu mențiunea „cum laude“. În același an, este angajată la Societatea de Gaz și Electricitate, unde, sub conducerea eminentului ing. Gh. Hodoș, ia parte la proiectele de extindere a rețelei

subterane de 30 kV și la lucrările substației Combinatului Poligrafic și ale substației Centru. De asemenea, colaborează la tehnologizarea rețelei de 60 kV București-Tâncăbești. În 1949, recunoscându-i-se deosebita pregătire științifică, a fost transferată la Institutul de Energetică al Academiei Române, primind funcția de director adjunct științific până în 1954, după care se ocupă numai cu problemele sistemului electroenergetic. A efectuat cercetări legate de modificarea sistemelor electroenergetice, regimurile staționare și dinamice, folosirea calculatoarelor analogice și numerice, fenomene specifice regimurilor deformante, tensiunile prelungite cu neutru izolat etc.

Rezultatele obținute în aceste domenii au fost unanim apreciate, dovadă fiind Premiul „Traian Vuia” al Academiei Române, ce i s-a acordat în 1963.

După trecerea secției sale la ICEMENERG, Ecaterina Arie și-a continuat cercetările începute, dându-le un mai accentuat caracter aplicativ, în cadrul sistemului energetic național.

A elaborat o teorie de tip Leapunov pentru stabilitatea tranzitorie a sistemului electromecanic.

Rezultatele obținute sunt cuprinse în cele peste o sută de articole pe care le-a publicat în „Revue Roumaine de Sciences Techniques”, seria „Electrotechnique et énergétique”, a cărei secretară științifică a fost până la sfârșitul vieții sale.

David S. Poppel (1922-1985), inginer de drumuri și poduri, a participat la construcția drumului național 17A Câmpulung-Sadova-Sucevița-Rădăuși (51 km drum și 19 poduri), a modernizat peste 500 km de șosele și peste 50 de poduri în Moldova, a organizat un laborator regional pentru drumuri în cadrul Întreprinderii de Drumuri și Poduri din Iași.

Victor Iancovici (1924-1991) a activat la Facultatea de Electrotehnică, catedra de mașini electrice, a Institutului Politehnic din București, ca asistent, șef de lucrări și conferențiar (1952-1957), a participat la proiectarea și realizarea

seriei unitare de transformatoare de forță „Dinamo”, pentru care a primit Premiul de Stat. A fost proiectant la „Electroputere” - Craiova, director la I.R.E.B., Energotrust I, a lucrat la C.S.P. - Direcția tehnică-științifică și Centrul de calcul.

A publicat articole în diferite reviste de specialitate.

Mihail Raul (?-1989) a absolvit Facultatea de Chimie Industrială, cu mențiunea „foarte bine”, realizându-și apoi teza de doctorat (*Procese de transfer însoțite de reacție chimică în sistemele eterogene*) sub conducerea acad. Emilian Bratu.

Principala sa activitate a fost cea didactică (1949-1985), la Institutul Politehnic din București, catedra de procedee și aparate, transformată ulterior în inginerie chimică. Paralel, a desfășurat activitate de cercetare (1948-1962) și proiectare (1962-1965).

Contribuția sa științifică, deosebit de fructuoasă, include teme ca: *Modelarea proceselor chimice* (pentru care a luat Premiul „Gheorghe Spacu” al Academiei, 1983) și *Catalizator și proces pentru conversia metanolului* (Premiul „Nicolae Teclu” al Academiei, 1985), după ce, în 1954, obținuse Premiul de Stat cl. I pentru *Sinteza monomerului și polimerului de clorură de vinil*. În 1985, a fost ales membru al Societății Inginerilor Chimисти din S.U.A.

S-a numărat printre aceia care au introdus și dezvoltat studiul reactoarelor chimice în învățământul tehnic din țară, elaborând, în acest scop, un curs apreciat de specialiști din țară și străinătate.

În 1986, a fost editată cartea sa *Modele cinetice de polireacții*, care promova o metodă originală privind cinetica reacțiilor de polimerizare.

Preocupările sale științifice au fost preluate în literatura de specialitate, de exemplu, în „Science Citation Index”, sau, în 1992, de către prof. A. M. Al. Tawel, de la Technical University of Nova Scotia.

Angel Fridman (1885-1963) a absolvit Școala Superioară Tehnică din München (1910),

devenind inginer diplomat în specialitatea electromecanică. A fost reprezentantul firmei „Brown Boveri” în România. În această calitate, a contribuit la echiparea Centralei electrice Grozăvești cu cazane moderne pentru epoca respectivă.

Roman Emanuel Silberman (1899-1970) a studiat matematica și științele chimice la Universitatea din București. Ultima facultate a absolvit-o cu „magna cum laude”. A obținut doctoratul în științe chimice, la Padua, în 1926, lucrând apoi în industria zahărului. În 1940-1944, a fost profesor de fizică la „Școala Abason”. După război, din 1949, a fost conferențiar la Institutul de Petrol și Gaze, iar din 1956, profesor la Institutul de Chimie Alimentară din București și, ulterior, la cel din Galați, unde a funcționat până în 1968.

A publicat, în 1936 (în Franța), studiul *Sur les réseaux au symétrie cristalline*, iar în 1956, un curs universitar (editat de Institutul de Chimie Alimentară), *Chimie fizică și coloidală*.

Roman Teofil Silberman (1883-1934), doctor în chimie, a fost profesor la Universitatea din Charlottenburg. În 1926, revine la București, pentru a lucra cu Ludovic Mrazec la organizarea cercetărilor mineralogice moderne în România.

A înființat prima fabrică de cerneluri din țară, „Vulturul”.

Inginerul chimist **Mislum Grindea**, profesor titular provizoriu și, din 1962, profesor titular definitiv la Institutul Politehnic din București, a participat, în 1949-1950, la organizarea Direcției Tehnice din Ministerul Industriei Ușoare, iar în 1950, a făcut parte din colectivul de organizare a institutelor de cercetări din industria ușoară (textilă, pielărie, cauciuc), unde a funcționat până în 1952, ca șef al sectorului de chimie textilă.

În cadrul Institutului Politehnic din Iași, a reîntâlnit o parte dintre foștii săi profesori, împreună cu care a susținut înființarea catedrei de tehnologie chimică textilă, al cărei conducător a fost numit.

În 1969, împreună cu asist. ing. Ana Hanganu, a studiat la Întreprinderea „Ciba” din Basel

metode moderne de măsurare a culorii și unele aspecte ale aplicării coloranților reactivi pe fibre proteice.

A publicat peste 100 de articole științifice în domeniul chimiei textile și a editat mai multe lucrări didactice pentru studenți, ingineri și specialiști. A scris lucrări pe teme tehnice, publicând singur sau în colaborare 12 cărți de specialitate și nenumărate broșuri de informare științifică.

Dintre cadrele didactice din generația celor în viață menționăm, în cele ce urmează, o seamă de specialiști.

Ignat Saphier (n. 1908) a urmat cursurile Școlii Politehnice Federale din Zürich, pe care a absolvit-o în 1933.

Între 1942 și 1944, a fost profesor la „Școala Bercovici”, devenind, în 1948, profesor la A.S.E., unde a lucrat până în 1960. S-a ocupat de probleme economice, recuperări de pierderi de căldură, elaborând lucrarea *Utilizarea rațională a presiunii de zăcământ a gazelor naturale* (împreună cu V. Pisner și C. Vasilescu), pentru care a primit Premiul de Stat.

Theodor Blumenfeld (n. 1915) a urmat Liceul Național din Iași (1925-1933), iar în 1933-1939 a studiat la Facultatea de Electrotehnică a Institutului Politehnic din Iași.

Din 1940 până în 1942, a funcționat ca profesor la Liceul Evreiesc din Iași, iar din septembrie 1942, a fost rechiziționat ca inginer la calea ferată, la inspecția L-CFR din Iași, lucrând la secțiile L (linii) din Roman, Bârlad și Iași.

Începând cu 1944, a fost inginer la Inspecția LS (lucrări speciale) din Iași, iar în 1949, a fost transferat la București, unde, în temeiul meritelor sale profesionale, a ocupat funcția de director de studii (prorector) la Institutul de Căi Ferate și profesor la catedra de organizarea și conducerea lucrărilor de construcții.

Între 1951 și 1961, a fost ministru adjunct al căilor ferate, în atribuțiile sale intrând și electrificarea căilor ferate. În 1966, a ieșit la pensie din funcția de director general al

drumurilor. S-a dedicat activității din cadrul conducerii Federației Comunităților Evreiești din România, fiind una dintre personalitățile acestei obști.

George Theiler (n. 1909) a studiat la Facultatea de Științe a Universității din București, pe care a absolvit-o în 1931, obținând diploma de licențiat în matematică.

În perioada 1931-1950, a fost numit lector la catedra de matematică a Institutului de Petrol și Gaze din București. În 1960, a susținut teza de doctorat cu tema: *Contribuții la teoria statistică neparametrică*, devenind doctor în matematică.

În 1962, a fost numit conferențiar de analiză matematică la Institutul Pedagogic din București, iar după un an, șef de sector (statistică matematică) la Institutul de Matematică al Academiei; din aprilie 1964, lucrează ca șef de secție la Centrul de Statistică. În 1968, este numit profesor titular la Universitatea din București. Și-a dedicat numeroase lucrări proceselor stohastice și teoriei probabilității.

Arie-Avram Arie (n. 1921) a studiat la Institutul Politehnic din București, Facultatea de Electromecanică, absolvind-o, în 1947, cu mențiunea „cum laude”. În același an, s-a angajat la Societatea de Gaz și Electricitate, unde a lucrat în birourile de proiectare linii de transport, linii electrice de înaltă și foarte înaltă tensiune, iar după proiectarea și punerea lor în funcțiune - ca șef al secției rețele exterioare. A întocmit studii și proiecte de sistematizare pentru rețelele cu cabluri ale orașelor Ploiești, Pitești și Craiova.

În 1951, începe să lucreze la Institutul de Studii și Proiectări Energetice (I.S.P.E.), în cadrul căruia a elaborat proiectul de sistematizare a sistemului energetic Muntenia pentru situații imediate și de perspectivă - respectiv, a stabilit un ax de 110 kV între Giurgiu și Brașov (cca 250 km), ax care a permis dezvoltare economică a sistemului energetic Muntenia și interconectarea lui cu sistemele energetice vecine. O lucrare majoră pentru economia națională a fost stabilirea sistemului de funcționare și alimentare a Căilor Ferate Române în curent alternativ 50 Hz, lucrare

ce s-a bucurat de concursul unor importante personalități ale energiei. Din 1947, este asistent la Institutul Politehnic din București, unde a avansat până la gradul de profesor titular.

În 1966, sub conducerea academicianului Constantin Dinculescu, a susținut teza de doctorat: *Influența căilor ferate electrificate asupra sistemului energetic din care se alimentează*, teză cu un conținut original recunoscut.

A publicat tratate de bază în legătură cu transportul și distribuția energiei electrice, atât din punct de vedere al calculului electric, cât și al celui mecanic. Primele două tratate au fost elaborate împreună cu academicianul Martin Bercovici, al cărui urmaș a rămas la catedra pe care acesta a condus-o.

A elaborat o serie de teoreme generalizate pentru calculul scurt-circuitelor în rețelele electrice. A creat o serie de laboratoare de bază în Institutul Politehnic din București, sub conducerea directă a academicianului Constantin Dinculescu. S-a ocupat și se ocupă de probleme pluri-disciplinare, în mod deosebit de problema vibrațiilor conductoarelor electrice.

Este conducător de doctorantură și, în continuare, profesor consultant; face parte din Consiliul tehnic al RENEL. De asemenea, este responsabilul secției „Linii cu capacitate mărită de transport”, secție care aparține Comisiei de Energetică a Academiei Române.

Hermine Albert (n. 1925) a absolvit, în 1949, Institutul Politehnic din București - Facultatea de Electromecanică. S-a angajat la Institutul de Studii și Proiectări Energetice (I.S.P.E.), iar între anii 1954 și 1964, a avut o contribuție directă la realizarea (dotarea tehnică) a Dispeceratului Energetic Național, lucrând la acest important centru energetic ca șef de serviciu, apoi ca director adjunct, până în 1964, când revine la I.S.P.E., unde își continuă activitatea în calitate de consilier. Concomitent, după terminarea facultății, a fost asistent și șef de lucrări la Institutul Politehnic din București, catedra bazele electrotehnicii.

Împreună cu matematicianul Mircea

Brădescu, a elaborat o metodă - larg utilizată - de studiu și calcul al siguranței în funcționarea instalațiilor energetice, cu prioritate nu numai în țară, ci și pe plan mondial.

În 1974, a obținut Premiul „Aurel Vlaicu” al Academiei Române, drept recunoaștere a contribuției sale în domeniul sistemului electroenergetic, concretizată în mai multe lucrări publicate, precum și pentru participarea la lucrarea *Calculul și proiectarea sistemelor electroenergetice*.

Este autoarea unui număr de inovații, ca și a unor volume, printre care cel intitulat: *Pierderi de putere și energie în rețele electrice* (Editura Tehnică, 1984).

Emanuel Poppel (n. 1925) a absolvit, în 1949, Facultatea de Chimie Industrială din Iași, dobândind titlul „cu merit” de inginer chimist.

Fiind șef de promoție, a fost chemat, în 1949, să lucreze în învățământul superior. A participat la organizarea, pentru prima oară în România, a unui curs universitar în domeniul celulozei, hârtiei și fibrelor artificiale. A parcurs toate treptele didactice, de la asistent universitar (1949), șef de lucrări, conferențiar, până la profesor titular (1970), funcție pe care o îndeplinește și în prezent.

În 1958, prin susținerea tezei *Cercetări de chimie aplicată în tehnologia hârtiei*, a dobândit titlul de doctor inginer, apoi, în 1971, a devenit doctor docent în științe.

Din 1970, este conducător de teze de doctorat în tehnologia chimică a lemnului (reologie), chimia și tehnologia celulozei și hârtiei. A publicat șapte cărți și monografii, printre care: *Rheologie und Elektrokinetische Vorgänge in der Papiertechnologie*, apărută, în 1979, la o editură din Leipzig.

A adus contribuții la obținerea și folosirea unor polimeri naturali sau sintetici, ca aditivi sau fibre chimice etc. sau în procese și operații de bază ale fabricării hârtiei.

Din 1976, este membru de onoare al Federației Britanice Pita/Pira, iar din 1978, membru titular al Academiei Internaționale de Științe IAWS (S.U.A.).

Manfred Stein (n. 1926) a urmat cursurile Institutului Politehnic din București, pe care l-a absolvit în 1949, an în care s-a încadrat la Institutul de Studii și Proiectări Energetice (I.S.P.E.), unde a lucrat până în anul 1959.

Între 1959 și 1963, a lucrat la Întreprinderea „Electromontaj”, în grupa tehnică condusă de ing. Vasile Stoicescu. În această activitate, s-a remarcat în proiectarea de prefabricate industriale a celulelor metalice echipate pentru tensiuni de 6-20 kV, necesare acoperirii cu utilaj a planului de electrificare.

În 1963, revine la I.S.P.E., unde, până în 1988, a deținut funcția de șef de serviciu la secția electroproiect, iar în prezent, lucrează în calitate de consilier.

Maty Rol G. Blumenfeld (n. 1928) și-a făcut studiile superioare la Institutul Politehnic din București, absolvind Facultatea de Mecanică (1952). Este profesor la catedra de rezistența materialelor a aceluiași institut.

În 1964, a obținut titlul de doctor inginer, în urma susținerii tezei *Metoda generalizată de recuranță a celor trei necunoscute aplicată sistemelor elastice*.

A predat cursuri de rezistența materialelor la facultățile de Utilaj, Metalurgie, Electronică, Automatică, Energetică, Aeronave, precum și teoria mecanismelor și organelor de mașini la Facultatea de Electronică.

Mai predă la Departamentul de Științe Inginerești (rezistența materialelor), în limba engleză.

A desfășurat activitate tehnică și de cercetare la catedra de rezistența materialelor, la Institutul de Energetică al Academiei (1951-1956) și la Institutul de Cercetări Metalurgice. A avut preocupări în domeniul metodelor numerice aplicate în mecanica corpurilor deformabile, vibrații mecanice ș.a.

A publicat, singur sau în colectiv, studii, monografii, manuale, culegeri de probleme, precum și peste 50 de articole în publicații de specialitate.

În 1990, a înființat, împreună cu un grup de

cadre didactice și ingineri, Societatea de Inginerie Asistată de Calculator (S.I.A.C.), societate care are ca scop promovarea utilizării calculatoarelor.

S-a înscris cu importante contribuții în problema aplicării elementului finit, în domeniul rezistenței materialelor, publicând numeroase cursuri și peste 50 de lucrări în reviste de mare prestigiu. Dintre lucrările sale mai importante, amintim: *Metoda elementelor finite. Programe și aplicații introductive* (I.P.B. - 1992) sau *Manualul inginerului mecanic: Materiale, Rezistența Materialelor, Stabilitatea elastică, Vibrații* (Editura Tehnică, 1973).

Otto Adler (n. 1929) a urmat cursurile Institutului Politehnic din București - Facultatea de Mecanică, pe care a absolvit-o în 1954.

Între 1954 și 1960, a fost asistent și șef de lucrări la același institut, iar în perioada 1960-1987, cadru didactic asociat. A predat cursuri de termotehnică la Facultatea de Metalurgie și a

ținut prelegeri la cursurile postuniversitare ale Facultății de Energetică. Între 1960 și 1991, este cercetător, șef al laboratorului de cercetări pentru economic de combustibili și energie, consilier în probleme de energie și protecția mediului.

A publicat cărți de specialitate în domeniile: arderii, transmiterii căldurii, dinamicii gazelor, utilajelor energetice, proceselor energetice. Are 13 brevete de invenție vizând arzătoare, utilaje energetice pentru metalurgie și procedee și aparate pentru măsurători termice.

La 15 ani - în luna mai 1944 - acest viitor eminent cercetător a fost deportat la Birkenau și apoi la Dachau, de unde a fost eliberat în aprilie 1945.

În virtutea excepționalei sale competențe și activități profesionale și a calității lucrărilor sale, începând din 1987 este expert O.N.U. pentru „Comisia 1, anul 2000” (economia de energie și protecția mediului ambiant).

Prof. dr. ing. ARIE A. ARIE și colab.

3. ȘTIINȚE BIOLOGICE

Deși numărul specialiștilor și al personalităților evreiești care s-au afirmat în România în domeniul științelor biologice este foarte mic, activitatea și, mai ales, contribuția lor în diferite domenii ale cunoașterii naturii este cu totul deosebită și, de cele mai multe ori, deschizătoare de drumuri. Dintre ei, primele figuri romantice care s-au remarcat la mijlocul și la sfârșitul secolului al XIX-lea, exercitând o înrăurire excepțională asupra dezvoltării multilaterale a biologiei românești, au fost dr. **Iuliu Barasch** (1818-1863), în Muntenia și prof. **Augustin Kanitz** (1843-1896), în Transilvania.

Cunoscut ca primul propagator al concepțiilor evoluționiste ale darwinismului în țara noastră și un excelent mânăuitor al condeiului, dr. **Iuliu Barasch** a fost întruchiparea tendințelor progresiste și de avangardă în învățământul biologic și medical, în cercetarea medicală și în difuzarea științei în rândul maselor. El este considerat astăzi una dintre personalitățile înscrise definitiv în mișcarea românească de stimulare a gândirii evoluționiste, științifice și antibigote, un inepuizabil om de idei, cu un aport remarcabil în științele biomedicale naționale.

Augustin Kanitz a avut un rol deosebit în stimularea cercetării floristice, atât prin realele sale calități didactice (a fost primul profesor de botanică al Universității din Cluj și editor al primei reviste botanice din Ardeal), cât și prin acelea de savant cercetător (a creat prima Grădină Botanică din Cluj, care a fost refăcută și dezvoltată, după moartea sa, de către prof. Al. Borza).

În domeniul botanicii, două mari personalități din primele decenii ale secolului al XX-lea, colaboratoarele eminentului savant Traian Săvulescu, au fost în special promotoarele de seamă ale micologiei și fitopatologiei românești: **Tscharna Rayss** și **Alice Săvulescu**.

După *Studiul florei Basarabiei*, lucrare în trei părți, elaborată împreună cu mentorul ei, în care sunt menționate peste 1 000 de specii de plante, apreciată elogios și peste hotare, **Tscharna**

Rayss a pus în evidență prezența unei boli noi la porumb, în România (1930), determinată de *Nigrospora oryzae*, studiind fenomenul sub aspect biologic, evidențiind acțiunea acestuia în procesul putrezirii porumbului (1933-1934), rezistența soiurilor de porumb la atacul parazitului, influența condițiilor de mediu asupra dezvoltării lui (1934) etc. Ea a evidențiat un parazit al pinului, pușin cunoscut în Europa, *Neopeckia coulteri* (Peck.) Šacc.; a identificat numeroase specii de Peronosporacee și a cercetat combaterea bolilor produse de ele la plante; a avut o contribuție importantă la îmbogățirea *Herbarium Mycologicum Romanicus* și a fost cofondatoarea revistei „Starea fitosanitară în România“.

Alice Săvulescu (1905-1970), specialist de anvergură în micologie și fitopatologie, a studiat ciupercile cu importanță economică în agricultură (mălura grâului, micozele cerealelor, ale porumbului, ale bolilor sfeclei de zahăr, plantelor industriale și medicinale, ale pomilor fructiferi și viței de vie) și, ulterior, ciupercile care degradează substratele plastice, operele de artă, monumentele istorice, arhivele etc. A făcut investigații radiobiologice pentru combaterea bolilor sau pentru ameliorarea și crearea de noi soiuri de plante. A inițiat cercetări asupra virusurilor patogene, a relațiilor dintre ele și insectele-vectori și a imunochimiei diferitelor genuri.

Zoologii evrei din România constituie grupul cel mai însemnat de biologi, care au adus contribuții valoroase și originale la dezvoltarea diferitelor ramuri ale faunei, parazitologiei, biogeografiei, fiziologiei animale, hidrobiologiei și arheozoologiei.

În domeniul entomologiei, **Francisc Por** face prima încercare de sinteză și caracterizare biogeografică a ordinului Odonatelor din România. Concomitent, întreprinde un studiu de morfologie comparată a stomacului triturator la larve, scoțând în evidență variabilitatea specifică și generică a microstructurilor acestui organ. Studiul îl va conduce la formularea unor ipoteze filogenetice de apropiere între subordinea Zygoptera și Anisoptera (1957).

Lazăr Botoșăneanu face studii faunistice, sistematice, morfologice, paleontologice, etologice, ecologice, biogeografice etc. asupra ordinului Trichopterelor din România, din alte regiuni palearticte și din zona Caraibe. Descrie sute de specii noi pentru știință și realizează lucrări de sinteză, uneori cu caracter monografic regional (*Cercetări asupra Trichopterelor din Masivul Retezat și Munții Banatului* [Bibl. de Biol. anim.], I, Editura Academiei, 1959), european (*Trichoptera*, în: „Limnofauna Europaea”, 1967, 1978) sau orientalo-mediteranean (*Trichoptera of the Levant - imagines*, în „Fauna Palaestina”, *Insecta*, VI, Israel Acad. Sci. and Human., 1992). Aduce contribuții importante cu privire la cunoașterea morfologiei genitaliei adulților, precum și la aceea a larvelor și nimfelor acestor insecte. Face studii asupra speciilor fosile de vârstă cretacică sau terțiară (Birmania, Canada, Alaska) și observații sinecologice foarte interesante asupra lor ca hidroindicatori ai diverselor ape curgătoare.

Cu privire la ordinul Diptera, sub conducerea academicianului N. Botnariuc, **Paula Albu** întreprinde cercetări despre sistematica și ecologia familiei *Chironomidae*, iar **Pepietta Spătaru** aduce contribuții originale referitoare la taxonomia familiei *Ceratopogonidae*. Aceasta din urmă studiază și metamorfoza unor specii de Ceratopogonide în condiții naturale și de laborator (1967-1972), reușind să elaboreze chei unice de determinare a tuturor stadiilor lor de dezvoltare.

Andy Lehrer realizează numeroase lucrări faunistice asupra câtorva familii de diptere (*Stratiomyidae*, *Conopidae*, *Tachinidae* etc.), publică monografia familiei *Calliphoridae* din România (1972), în colecția de „Faună” a Editurii Academiei Române și se consacră, mai ales, taxonomiei și biologiei dipterelor cu importanță parazitologică. Aprofundează familia *Sarcophagidae* din regiunile paleartică și etiopiană, de unde descrie un număr impresionant de taxoni noi pentru știință (mulți dintre ei fiind dedicați unor mari entomologi sau personalități laureate ale Premiului Nobel), abordând în același

țimp și biomorfologia dezvoltării postembrionare a familiilor *Oestridae* și *Hypodermatidae*. Introduce pentru prima dată (1957) și generalizează metoda de cercetare a genitaliei masculine în taxonomia românească a dipterelor superioare, precum și morfologia scleritelor larvare în identificarea specifică stadială a celor parazite sau parazitoide. Se preocupă în mod deosebit de taxonomia și faunistica familiei *Tabanidae* din România.

Medeea Weinberg elaborează o serie de lucrări faunistice asupra unor familii și, în colaborare cu academicianul M. A. Ionescu, publică monografia familiei *Asilidae* în colecția de „Faună” a Editurii Academiei Române.

Cât privește ordinul *Hymenoptera*, numeroase familii de Hymenoptere Vespiforme au fost studiate din punct de vedere faunistic de Andy Lehrer, în colaborare cu soția sa, **Maria Lehrer** (de exemplu: *Sphecidae*, *Psammocharidae*, *Scoliidae*, *Eumenidae*, *Vespidae*, *Chrysididae* ș.a., din diferite provincii ale țării), elaborând și câteva cataloage sinonimice, sistematice și zoogeografice ale unor grupe.

Carol Nagy a completat cercetările faunistice asupra familiei *Scoliidae*, realizând o teză de doctorat foarte bine documentată despre aceste insecte.

Cu privire la cercetarea clasei *Arachnida*, sunt demne de a fi reținute numele a trei mari specialiști.

Ion Fuhn (1916-1987) este renumitul cunoscător, de notorietate mondială, al ordinului *Aranea*; a publicat monografia taxonomico-faunistică a păianjenilor din familia *Lycosidae* (1971) și a depus spre publicare Editurii Academiei Române, înainte de decesul său, monografia familiei *Salticidae*.

Zicman Feider (1903-1979), promotorul acarologiei terestre și edificatorul unei școli de valoare internațională, întreprinde studii taxonomic și sistematic al multor grupe de *Acarina*: *Trombidia*, *Ixodoidea*, *Oribatidae*, *Gamasidea*, *Rhinonyssidae*, *Erythraeidea*, *Prostigmata* inferioare din România;

Nicolletiellidae și genul *Sternostoma* de pe tot globul; al unor grupe din fauna Germaniei, insulei Sf. Elena, Coreii de Nord, Nepalului, Mongoliei, Americii de Sud. Singur sau în colaborare cu numeroșii săi discipoli, a descris peste 100 de specii, 30 de genuri, 4 subgenuri, 14 familii, 6 subfamilii, 1 falanx și 2 subfalanxuri noi pentru știință. A găsit indicatori filogenetici noi în structurile trichobotriilor, aspisului și plăcilor genitale și anale, în chetotaxia larvelor și a organelor vizuale la *Ixodidae* sau în aparatul respirator, creasta metopică și armătura genitală ale *Trombidiilor*. În încununarea muncii sale îndelungate a fost publicarea celor trei monografii din colecția de „Faună” a Editurii Academiei Române: *Trombidoidea* (1955), *Ixodoidea* (1965) și *Trombiculoidea* (sub tipar).

Unul dintre cei mai străluciți colaboratori și continuatori ai școlii acarologice conduse de Zicman Feider este **Libertina Solomon**. Ea s-a consacrat - pentru prima dată în țară - taxonomiei, biologiei și ecologiei *Gamasidelor* ectoparazite la reptile și mamifere mici. A descris numeroase specii noi pentru știință, care au fost dedicate unor acarologi renumiți ai lumii, unor personalități românești (*Hypoaspis antipai*, *Myonyssus feideri*) sau unor zone specifice din România (*Ophidilaelaps ponticus*). De asemenea, a menționat zeci de gazde noi pentru diversele specii de ectoparaziți, intensitatea și localizarea parazitării a *Gamasidelor*. A studiat unele colecții deosebit de bogate din Suedia, Elveția și Maroc.

În legătură cu Vertebratele, **Ion Fuhn** devine un nume de mare prestigiu în cunoașterea amfibienilor și reptilelor din țară și de peste hotare. Le dedică două monografii de bază, în seria de „Faună” a Editurii Academiei (1960 și 1961), precum și o carte de știință popularizată (*Broaște, șerpi, șopârle*, Editura Științifică, 1969, col. „Natura și Omul”).

Dintre cei care au studiat mamiferele, îl putem menționa pe **Salo Hellwing** (1927-1992), care s-a ocupat de dinamica populațională a mamiferelor mici (în special *Soricidae*) din plantațiile forestiere de la Valu lui Traian și din

alte zone ale țării (Suceava și Iași).

În domeniul parazitologiei, studiile faunistice și biocologice cu privire la unele grupe de nevertebrate au dus la elucidarea unor probleme privind raporturile cu medicina umană și cu cea veterinară. **Zicman Feider** a făcut investigații minuțioase asupra acarienilor paraziți la mamifere din grupele *Ixodidae*, *Gamasidae* și *Trombiculidae*. Ca paraziți ai păsărilor, a studiat *Rhinomyssidae* și *Trombiculidae*, iar dintre cei ai reptilelor, *Gamasidae* ș.a. El a descoperit acarieni care parazitează dăunătorii din grupele insectelor sinantropice, a celor fitofage (mai ales coleoptere) etc.

În studiul parazitocenozelor, **Libertina Solomon** a abordat unele probleme privind specificitatea și intensitatea parazitării a *Gamasidelor*, localizarea lor pe gazde-mamifere mici și în cuiburile lor.

Andy Lehrer este primul care identifică (1980) cel mai important și mai distrugător agent miazigen al ovinelor de rasă cu lână fină și semifină din România, achiziționate din import (Australia, Noua Zeelandă și fosta U.R.S.S.), *Wohlfahrtia magnifica* (Schiner). El aduce contribuții originale în biologia, morfologia stadiilor și interstadiilor larvare și asupra mijloacelor de combatere a parazitului. Face studii privind extinderea parazitologică și geografică a lui *Wohlfahrtia magnifica* (Schiner) la celelalte specii de animale domestice (bovine, cabaline, porcine, canide etc.) și abordează studiul altor diptere cu importanță veterinară în economia națională, ca: hematofagii (*Tabanidae*), miazigenii accidentali (*Phaenicia sericata* Meigen), miazigenii majori obligatori ai ovinelor (*Oestrus ovis* L.) și bovinelor (*Hypoderma bovis* L. și *H. lineata* Villers), aducând numeroase contribuții originale.

Cercetările foarte intense din ultimele decenii în domeniile floristice și faunistice au impus adoptarea unor metode arealografice mai moderne, mai precise. Astfel, în cartografierea faunei și florei României, **Andy Lehrer** a adus o contribuție de pionierat, introducând sistemul

arealografic internațional al proiectelor biogeografice europene (1972), pe baza unei hărți originale cu rețeaua kilometrică *Universal Transverse Mercator*, construită pe elipsoidul Europa-50. Realizând această hartă biogeografică de bază de tip NATO și codificarea tuturor localităților (1977, 1990) pe trei rețele cartografice subdivizionare (cu carouri de 10×10 km, 5×5 km și 2×2 km) în limbajul alfanumeric U.T.M., el a ajutat - împreună cu Maria Lehrer - la întocmirea arealogiei naționale moderne și la racordarea datelor fito și zoogeografice (terestre și acvatice) românești la cele de pe plan european și mondial, cu consecințe aplicative: inventarierea și aprecierea fondului biologic, gestionarea sa rațională, măsuri de conservare a patrimoniului natural național etc.

Pot fi, de asemenea, evidențiate cercetări de fiziologie animală care au adus numeroase contribuții valoroase, în ciuda puținilor specialiști ce li s-au consacrat. Cu referire la fiziologia comportamentală determinată de capacitatea de condiționare, de formele alimentare ale animalelor, studiată de **Eugenia Chenzbraun**, în colectivul, condus de academicianul P. Jitariu, al fostului Centru de Cercetări Biologice din Iași, în cadrul căruia s-a remarcat și **Pincu Rotinberg**, au fost abordate: rolul pigmentilor carotenoizi în metabolismul celular din timpul ontogenezei gândacului de Colorado, păstrăvului *Salmo gaidneri* și puului de găină; efectele câmpurilor electromagnetice asupra diferiților parametri fiziologici, sanguini, enzimatici, biochimici etc. ai embrionului de găină; neurofiziologia hipotalamusului prin investigarea interrelațiilor hipotalamo-hipofizo-glande țintă. Pincu Rotinberg întreprinde cercetări de farmacodinamică preclinică *in vitro* și *in vivo*, pentru descoperirea unor produse de biosinteză și semisinteză cu acțiune antitumorală, precum și a unor antibiotice de biosinteză ca potențiali agenți antiaterosclerotici și cu acțiune imunomodulatoare.

Fiziologia și metabolismul mușchiului striat la pești a constituit preocuparea de bază a lui

Carol-Gioio H. Wittenberger, care a elaborat și o serie de concepte noi, prima schemă a parametrilor și principiilor progresului funcțional, prima monografie asupra evoluției unei funcții la animale și a fundamentat noțiunea de „evoluție generală”, ca obiect al unei noi discipline.

În domeniul hidrobiologiei, **Francisc Por** a adus contribuții faunistice la cunoașterea Eulamelibranchiatelor și Copepodelor de pe litoralul Mării Negre, descoperind câteva genuri și specii noi pentru știință. Aceasta a constituit începutul unei activități prodigioase viitoare cu privire la Crustaceele *Isopoda* și *Copepoda* din alte zone palearticte și neotropicală.

Biologia apelor curgătoare (izvoare, pâraie), în care **Lazăr Botoșăneanu** a avut un rol preponderent, a cunoscut o importanță dezvoltare, adoptându-se și metodele de clasificare a acestora, considerate mai ales din punct de vedere faunistic (1963). Prin cercetările sale, a deschis o direcție nouă în studiul apelor curgătoare - și anume zona lor biologică longitudinală. A mai abordat investigarea apelor subterane ale grotelor din Munții Banatului ș.a., editând - în final - cea mai completă monografie colectivă a faunei apelor subterane pe plan mondial, *Stygofauna Mundi* (1986).

În studiile hidrobiologice ale ecosistemelor piscicole din complexul Crapina-Jijila, coordonate de academicianul N. Botnariuc, **Pepietta Spătaru** a inițiat cercetări asupra nutriției și relațiilor trofice ale peștilor din această zonă inundabilă a Dunării. Astfel, au fost deschise unele perspective de intervenție competentă a omului în reglarea relațiilor interspecificice și de ridicare a productivității piscicole.

Arheozoologia - știință de graniță apărută în deceniul al cincilea al secolului nostru, în România - s-a consolidat la Iași, mai întâi, prin eforturile coordonatoare ale academicienei Olga Necrasov (1956-1960), iar apoi prin cele susținute de **Sergiu Haimovici**. Acesta pune în evidență modul de evoluție a raporturilor dintre animale, activitățile umane și ponderea unor ocupații (cum ar fi: creșterea animalelor, vânătoarea, pescuitul,

culesul) din diferite stațiuni, culturi, civilizații, epoci și perioade, din mezolitic și până în evul mediu. Sesizează diferite practici în cadrul acestor ocupații, dar și unele rituri și ritualuri legate de depunerile de ofrande în necropole. Pe baza morfologiei osoase a resturilor unor mamifere holocene (*Equus hydruntinus*, *E. hemionus*, *Alces alces*, *Lynx lynx*, *Cervus elaphus*, *Bison bison* ș. a.), face numeroase considerații zoogeografice, demonstrând existența unui optim climatic postglacial în regiunile noastre - cam pe la mijlocul holocenului - și evidențiază unele caracteristici ale litoralului românesc al Mării Negre, în trecutul pre și postistoric. Constată că în neoliticul vechi existau diferite specii domestice (câini, tauri, ovicaprine, porcine), unele dintre ele având însă alți strămoși înainte de epocile bronzului și fierului. Descoperă calul „de elită” al traco-getodacilor - pe lângă cel obișnuit - și tipul acornut de taurine la geto-daci, deosebit de cel cunoscut la sciți. Descrie o serie de afecțiuni osoase pe resturi arheozoologice (paradontopatii, fracturi, distrofii, artroze etc.), corelate cu factorii stresanți, determinați de schimbarea condițiilor de mediu și de hrană.

În legătură cu tematica paleofaunistică, Sergiu Haimovici s-a preocupat și de taurică, elucidând taxonomia ornamentelor animaliere de pe obiectele prețioase traco-geto-dacice din epoca

fierului și din spațiul balcano-carpatic.

O mențiune finală pentru Carol-Gioio H. Wittenberger (1925-1989). Licențiat în științe naturale, specialitatea fiziologie animală (1948) și în filosofie (1951) la Universitatea „Victor Babeș” din Cluj; doctor în biologie (1961) și doctor docent în științe (1972), șef de laborator (1970) al colectivului de fiziologie animală de pe lângă Academia Română, filiala Cluj. Direcțiile sale de cercetare au fost: fiziologia ecologică a animalelor acvatice (1950-1968, sub conducerea academicianului Eugen Pora); fiziologia și metabolismul mușchiului striat la pești (1958-1988); metabolismul muscular în ontogeneza găinii (1973-1988); evoluția funcțională (1956-1988). Împreună cu E. Pora, pleacă în Cuba (1967) pentru o perioadă de cinci luni, lucrând la Institutul de Oceanologie al Academiei de Științe a Cubei, de la Marianao. La 11 ianuarie 1980, i se precizează diagnosticul de tumoare malignă intraoculară; la 10 mai, i-a fost enucleat ochiul stâng, iar în 1988, face tratamente cu citostatice. A publicat peste 150 de lucrări științifice și trei cărți: *Evoluția funcției musculare la vertebrate*, Editura Academiei, 1971; *Eseuri de biologie teoretică*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981; *Mecanismele mișcării în lumea vie*, Editura Academiei, 1987 (în colaborare cu M. Keul).

Dr. ANDY Z. LEHRER

3. Cercetări în agricultură

Contribuția redusă a evreilor din România la dezvoltarea științelor agricole se explică prin numărul relativ mic de tineri evrei care au urmat studii superioare în acest domeniu.

Un caz aparte îl constituie prezența agricultorilor evrei în vechiul Maramureș, zonă în care a avut loc un fenomen de restructurare socială naturală, care a făcut ca un număr de evrei să activeze și în agricultură.

Caracteristicile de relief din zona menționată, cu suprafețe arabile relativ reduse, dar cu pășuni montane și submontane întinse, au dus la o pondere mare a creșterii taurinelor și ovinelor. Importurile repetate de taurine de rase perfecționate, din regiunile alpine, au avut drept urmare absorbția treptată a taurinelor locale și realizarea unei zoopopulații noi, cu producții ridicate de lapte și carne și o bună adaptare la condițiile din Maramureș. La această realizare deosebită, alături de crescătorii români, și-au înscris contribuția și crescătorii evrei, dintre care îl putem menționa pe fermierul Mihai Szmuk, participant la expoziții internaționale de vite cornute, câștigător de medalii pentru creșterea unor vaci de mare productivitate.

Trecând la contribuția directă a cercetătorilor evrei la activitatea științifică din domeniul agriculturii, pe baza datelor fragmentare pe care le avem la dispoziție, îl amintim pe dr. ing. Silviu Grünberg, specialist agronom, care a lucrat la Institutul de Cercetări de la Fundulea până în 1972 (anul plecării în Israel), în cadrul Laboratorului de ameliorare a porumbului. Numeroase lucrări, publicate împreună cu specialiști români, se referă îndeosebi la testarea unor hibrizi simpli și dubli de porumb, care au fost ulterior omologați și răspândiți în cultură în diferite zone din țară.

O altă specialistă de prestigiu, ing. Rica Grünberg (în prezent în Israel), și-a desfășurat activitatea în cadrul Institutului de Cercetări Zootehnice și, apoi, la Institutul de Avicultură de la Balotești, până la pensionare, în 1988. Elevă a renumitului om de știință dr. Albert Mauch, german din România, a condus și rezolvat numeroase teme de cercetare legate de tehnologiile de nutriție și întreținere a păsărilor în condițiile sistemelor intensive de exploatare. Analele științifice publicate de institutele menționate cuprind multe dintre rezultatele cercetărilor efectuate împreună cu specialiști români, rezultate care au contribuit la situarea, la un moment dat, a aviculturii de tip intensiv din România la un nivel deosebit de ridicat.

Dr. ing. Tiberiu Lărintz a lucrat în domeniul geneticii animale, mai întâi în cadrul unui colectiv al Academiei, condus de prof. dr. N. Teodoreanu, iar apoi la Institutul de Cercetări de la Periș, până în anul pensionării (1987). Dintre lucrările sale, se remarcă acelea referitoare la stabilirea cariotipului la reproducătorii masculi și în special la decelarea anomaliilor cromozomiale, pentru a se evita transmiterea acestora la descendenți. Totodată, prezintă un deosebit interes rezultatele pe care le-a obținut prin studiile referitoare la efectul diferitelor doze de iradiere asupra embrionilor la păsări.

*Dr. ing. Liviu Beriş (n. 1928), specialist în zootehnie, și-a desfășurat activitatea în special în domeniul ameliorării genetice a animalelor, în cadrul Institutului de Cercetări Zootehnice și ulterior în Institutul de Cercetări de la Periș. Alături de colegi ca profesorii dr. ing. Șt. Popescu-Vîfor și dr. ing. C. Drăgănescu, face parte din generația care a trebuit să lege firul rupt odată cu interzicerea studiului geneticii mendeliene, în 1948. Numeroasele cercetări și comunicări publicate au avut drept corolar realizarea, de către un colectiv condus de dr. ing. L. Beriş (împreună cu colaboratorii săi, ing. Maria Stoiciu și dr. ing. N. Zeneci), a unei rase noi de animale, cu însușiri deosebite în producția de carne, care a fost omologată în 1987, sub denumirea de LS 345 Periș, precum și a unor hibrizi comerciali. În urma rezultatelor obținute, i s-a acordat titlul de cercetător științific principal gradul I și i s-a încredințat funcția de șef al Laboratorului de ameliorare genetică a animalelor al Institutului de la Periș. Se mai poate adăuga publicarea unor cărți de specialitate - dintre care, două ca autor principal - și anume *Ameliorarea genetică a ovinelor* (1984) și *Hibridarea ovinelor* (1977). Maria Stoiciu este autoarea secțiunilor de genetică ale altor două cărți dedicate problemelor creșterii animalelor.*

Drept încheiere, nu putem să nu reamintim personalitatea academicienei Alice Săvulescu, fitopatolog de renume, a cărei operă a fost tratată în cadrul biologiei.

4. MEDICINĂ

Prezența unor medici evrei originari din Peninsula Iberică este atestată în Europa de Răsărit înainte ca regii catolici spanioli să fi edictat, în 1492-1496, alungarea evreilor supuși ai lor care refuzau să se creștineze.

Astfel, prin 1473, la curtea lui Ștefan cel Mare, s-a înfățișat Isaac-beg, medic „de neam spaniol, dar de credință evreiască”, purtător al unui mesaj din partea lui Uzun-Hassan, șahul Persiei turcomane, care se străduia să câștige aliași pentru o mare campanie împotriva sultanului Mohamed Cuceritorul.

Faptul că Isaac-beg n-a venit la Suceava pentru a dovedi priceperea sa într-ale vindecării nu are de ce să ne mire, întrucât, deși frecventaseră școlile medicale din Spania, Italia sau Franța, mulți dintre doctorii evrei semnalai atunci în Imperiul Otoman și prin părțile noastre nu practicau sistematic meșteșugul hipocratic, ci îndeplineau funcții de consilieri politici ai prinților și înaltelor căpetenii administrative musulmane sau creștine, desfășurau activități diplomatice ori se îndeletniceau cu afacerile, ca bancheri sau neguțători.

Printre doftorii strănsi lângă patul de suferință al lui Ștefan cel Mare, înainte de sfârșitul acestuia, la 2 iulie 1504, s-a aflat și „medicul iudeu al împăratului tătarilor”. Numele celui practician al artei lecuirii nu-l cunoaștem (B. Delavrancea i-a zis „Șmil”, în drama *Apus de soare...*), dar semnificativ este faptul că tămăduitorul apare desemnat făcându-se referire la confesiunea sa. Trebuie remarcat că, dincolo de toate rezervele și suspiciunile manifestate la vremea aceea, ca și mai târziu, față de necreștini, medicii de rit mozaic erau îndeobște priviți cu mare respect, recurgându-se la serviciile lor ori de câte ori era cu putință.

O atestare a bunului renume de care se bucurau vindecătorii evrei nu este oferită de scrisoarea din septembrie 1537, prin care Petru Rareș îl chema în Moldova pe doctorul Froim, din Veneția, promițându-i 3 000 de ducați pentru

prestația sa medicală. Chiar dacă ar fi valabilă presupunerea medico-istoricului N. Vătămanu că doctorul Froim nu era decât o născocire, deoarece scrisoarea îi era, de fapt, adresată lui Carol Quintul, domnitorul moldovean angajându-se, într-un limbaj convențional, astfel ca turcii să nu priceapă despre ce era vorba în caz că ar fi interceptat mesajul, să-i furnizeze suveranului spaniol și german 30 000 de ostași pentru o eventuală expediție antiotomană, documentul acesta dă, în felul său, mărturie despre prestigiul medicilor evrei.

Pentru lecuirea suferințelor sale, Ștefan Bocskai, principele Transilvaniei, s-a adresat, în iulie 1606, lui Sigismund al III-lea, regele Poloniei, cu rugămintea de a-i trimite pe medicul evreu Eleazar, „a cărui faimă și îndemănare în meserie” ajunseseră departe. Pe toamnă, Eleazar s-a deplasat la Cașovia (Košice), unde zăcea prințul, a cărui sănătate a părut o vreme să fie influențată favorabil de tratamentul aplicat.

Despre instalarea de durată a unui medic evreu la Iași ni se încunoștințează o relatare din 1618 privitoare la trecerea prin Moldova a „ilustrului și fenomenalului savant Rabi Iosef S. Del Medigo”, care l-a întâlnit în capitala țării pe „savantul și sfântul Rabi Solomon Ben Arayo (sau Arowi), medic distins, care se ocupa serios acolo, de mai mult de 40 de ani, cu studiul Cabalei, și care compusese diferite opere”; drept urmare, Del Medigo a poposit în acel oraș timp de 11 ani, pentru a-și perfecționa cunoștințele științifice și cabalistice sub îndrumarea maestrului ieșean.

Când s-a decis, în 1623, să acorde importante privilegii și scutiri evreilor stabiliți în Transilvania, principele Gabriel Bethlen a întreprins aceasta la îndemnul „distinsului Abraham Sarsa, medic evreu din Constantinopol”, aflat atunci la Cluj în serviciul curții. Printre măsurile dictate în acele împrejurări, era și dreptul nelimitat de liberă trecere și circulație acordat medicului populației evreiești din principat. În același an, Gabriel Bethlen dădea instrucțiuni emisarului său la Înalta Poartă să consulte un

anume medic evreu în privința medicamentelor ce urmau să-i fie trimise la Alba-Iulia și chiar să-i înmâneze acestuia o sută de taleri, în cazul când ar accepta să vină în Ardeal. Peste doi ani, solului transilvan în misiune la Buda i se transmite indicația: „Despre medicul evreu să-i amintești vizurului în felul în care ai fost informat de noi“. Iar în 1629, când Gabriel Bethlen, suferind de ascită, era îngrijit de medici germani, italieni, francezi, polonezi, nu este pomenit pe nume, dintre toți aceștia, în cronică lui Georg Kraus, decât „doctorul evreu“ David Hyberius (Ryberius).

Că medicii evrei care se perindau la curtea princiară transilvană erau oameni cu preocupări științifice și culturale rezultă și dintr-o însemnare făcută pe o carte cumpărată în august 1635, la Alba-Iulia, de către David Valerius, „[rofessor] M[edicinae]“.

La Timișoara, în cimitirul evreiesc vechi, se păstrează piatra de pe mormântul lui Asrael sau Assael, din Salonic, rabin și medic cu renume, decedat în 1636.

Vasile Lupu a arătat și el preferință pentru vindecătorii evrei. În 1640, principele Ardealului, Gheorghe Rakoczi I, îi cerea pentru o jumătate de an, în vederea îngrijirilor de care avea nevoie soția sa, pe medicul domnesc de la Iași, Aria Jehuda Sia, căruia îi făgăduia 500 de taleri.

Multă vreme îl găsim alături de voievodul moldovean pe un anume doctor Cohen. Când, în 1644, misionarul catolic Marco Bandini a plecat spre Iași, i s-a recomandat să-l folosească acolo ca „mediator“ pe lângă domnitor pe „doctorul evreu“ al curții, care nu putea fi atunci decât Cohen. De menționat că acesta avea să-l însoțească pe Vasile Lupu, în calitate de medic, în peregrinările sale de după pierderea, din 1653, a tronului Moldovei.

E. Schwarzfild pune pe seama trecerii de care se bucura doctorul Cohen pe lângă domnitor includerea în Pravila împărătească a lui Vasile Lupu a unei originale dispoziții privitoare la valoarea expertizelor efectuate de oricare vraci (medic) în cazuri de rănire: „Orice va zice vraciul vom crede pentru rană, măcar de nu s-ar giura

sau de ar fi vraciul și jidov sau și de altă leage; atunce vom crede mai mult!...“.

Pe medicul evreu Mathea, chemat, în 1659, din Lemberg, să-l tămăduiască pe Mihnea al III-lea (Mihail Radu), domnitorul muntean l-a „umplut de binefaceri“, deoarece îl vindecase de o „boală grozavă“.

Încep să fie semnalaji, în același secol al XVII-lea, evrei care își au domiciliul în țările noastre ca practicieni ai meșteșugului medical, fără a fi neapărat în slujba domnitorilor. În 1662, Iorga Karaioane îi vinde doftorului Moise o casă în târg la Iași, pe Ulița Strâmbă, lângă Podul Vechi. Acest Moise nu pare să fi fost doctor în medicină, posesor al unei diplome eliberate de o instituție universitară, ci doar un vindecător care și-a dobândit cunoștințele profesionale în preajma vreunui alt om de meșteșug, pregătit în același chip.

Tot un doctor Moise va fi răsplătit, în 1792, de Episcopia Romanului cu un loc de casă, pentru că a dovedit multă sârguință și silință „de-a pururea, ori în ce vreme când au fost trebuință“, căutând „pe câți s-au bolnăvit din oamenii aceștii case“; în documentul de danie se precizează că doctorul „jidov“ și-a construit pe locul primit o dugheană, poate cumva o „oficină“, un fel de cabinet medical. Prin urmare, apartenența confesională la iudaism nu era deloc incompatibilă cu angajarea unui medic de către o instanță bisericească ortodoxă.

În condica de cheltuieli a curții lui Constantin Brâncoveanu, figurează, în 1703, și medicul „Avram jidovul“.

O adevărată personalitate medicală a epocii a fost maranul portughez, cu studii în Franța și practică în Imperiul Otoman, **Daniel de Fonseca**. În 1719, ambasadorul francez de pe lângă Înalta Poartă i-a acordat acestuia îngăduința să intre în serviciul lui Nicolae Mavrocordat, principele Valahiei, beneficiind însă pe mai departe de protecția regelui Franței. După moartea lui Nicolae Mavrocordat, doctorul Fonseca avea să-l slujească și pe Constantin Mavrocordat, probabil mai puțin ca medic, decât, mai ales, ca

sfătuitor în chestiuni diplomatice și în activități culturale.

O piatră tombală din vechiul cimitir evreiesc din Iași atestă că, în 1732, a decedat și a fost înmormântat acolo „savantul, înțeleptul, medicul iscusit, învățătorul nostru, seniorul **Iosif Conian**, sefard“. N. Iorga presupune că ar fi vorba de un reprezentant al vestitei familii de evrei spanioli Conigliano.

În catagrafia populației Moldovei întocmită, în 1774, de Administrația militară rusă, îl aflăm, în mahalaua Bărboiul din târgul Iașilor, pe un nume „Iosăp, jidov, doftor“, deținător al unei dughene. După toate aparențele, avem a face cu un lecuitor netrecut prin școli, deci cu un „gerah“ sau „hirurg“, cum li se spunea atunci celor care se îndeletniceau cu îngrijirea rănilor, cu tăierea buboaielor, cu lăsarea sângelui sau cu punerea de lipitori, ocupații pe care, de regulă, le completeau și cu prestații bărbieresti.

Statistica pe profesia a evreilor locuind în Bucovina curând după instalarea stăpânirii austriece menționează un medic, trei subchirurghi, trei bărbieri și o moașă. Nici o îndoială că acești membri ai firavului „corp medico-sanitar“ al epocii își ofereau serviciile nu numai coreligionarilor, căci nu întâmpinau nici o opreliște când era vorba de a acorda asistență creștinilor.

Guberniul Transilvaniei, cu sediul la Sibiu, a emis, în 1787, o ordonanță prin care li se interzicea moașelor creștine, precum și mamoșilor creștini să-i boteze pe nou-născuții evrei, nici măcar invocând pericolul de moarte în care s-ar fi aflat aceștia. Mai mult încă, se recomanda autorităților locale, în vederea înlăturării abuzurilor de orice fel, să încurajeze frecventarea de către „mujerile jidovești“ a școlilor de moșit. Botezarea cu sila putea determina populația necreștină să renunțe la serviciile obstetricale prestate de personalul calificat.

În 1825, a decedat, la Iași, doctorul **Nissim Boaz**, născut în insula Rhodos. Acest sefard, își aminteau cei care-l cunoscuseră, se îmbrăca potrivit deprinderilor evreilor polonezi. Avea

faima unui vindecător miraculos. În orice caz, nu rareori era chemat în consult împreună cu doctorii în medicină creștini. A fost, afirmă L. Mayersohn și M. A. Halevy, ultimul reprezentant în Principatele Române al medicilor de origine iudeo-spaniolă sau orientală formați la universitățile sud-europene.

Un medic anume Pesah, care purta tot veșminte de tip iudeo-polonez, s-a instalat la Iași, în 1834. Aflăm despre el că se mulțumea cu jumătate din onorariul plătit îndeobște doctorilor. Dar fiindcă mai aflăm că era solicitat mai ales pentru vaccinarea copiilor, trebuie să admitem că Pesah nu era doctor în medicină, ci doar chirurg vaccinator. Ceea ce nu se împotrivea acceptării de către farmaciștii ieșeni a rețetelor semnate de el...

Tot pe-atunci, îl găsim, la Huși, pe lanchel doftorul, cu numeroasă clientelă atât printre evrei, cât și printre români. Faptul că, după reglementarea exercițiului medicinei, din anii '30 ai secolului trecut, lanchel nu figurează pe listele medicilor cu liberă practică dovedește că el nu poseda nici un fel de diplomă. Dar, până în 1848-1849, când a fost răpus de holeră, lanchel a continuat să fie chemat la căpătâiul bolnavilor din familiile boieresti.

În 1828, „dandistul“ evreu **Iosif Seliger** a tipărit la București, „cu a dumnealui cheltuială“, cărțuia *Povățuire pentru curățenia gurii și păstrarea sănătății dinților și a altor boale ale gurii*, prima lucrare de stomatologie apărută în românește. Merită subliniată recomandarea consemnată aici de a folosi, pentru îngrijirea danturii, peria și praful, o inovație care, la vremea aceea, încă nu se încetățenise nici în țările cele mai înaintate ale Europei. Seliger dovedea atât buna stăpânire a meșteșugului său, cât și dorința de a fi de folos societății românești.

După ce a dobândit, în 1847, atestatul de dentist la Viena, **David Lempart** a venit să profeseze la București. Ca dentist orășenesc, a solicitat, în câteva rânduri și mereu cu bună reușită, concedii și ajutoare bănești pentru călătorii de studii la Viena sau la Paris, urmând

să aducă de acolo instrumentar și material „spre facerea de dinți după metod nou“. Un anunț din 1859 al Sfatului orașenesc îi îndemna pe cei ce suferă „dureri de gură“, fiind și lipsiți de mijloace materiale, să ceară îngrijiri gratuite la cabinetul lui Lempart.

Doctor în medicină n-a fost nici **Benedict Steiner**, ci doar magistrul în chirurgie, cu diplomă din 1835, de la Viena. Stabilindu-se în Țara Românească, avea să fie folosit acolo unde se simțea nevoia, chiar și ca medic veterinar pe lângă Comitetul carantinilor. Pentru meritele sale profesionale, i s-a acordat, în 1851, rangul de pitar. În acel an, îl aflăm pe „doctorul“ Steiner funcționând la nou-înființatul spital pentru boli venerice de la Dudești. În 1863, a fost medic al Penitenciarului Capitalei, post din care avea să iasă la pensie.

De fapt, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, au activat în Principatele Române destul de puțini medici evrei. De pildă, în catagrafia orașului București realizată în 1838, sub îndrumarea Departamentului Treburilor din Lăuntru, sunt înregistrați cu totul 38 de medici, dintre care israeliți era unul singur, **Haim Șapier**, de 29 de ani, supus chezară-crăiesc. Nici una dintre cele 13 moașe oficiale ale capitalei Țării Românești nu era atunci evreică.

Dar foarte curând, situația aceasta avea să se schimbe. La numai trei ani după efectuarea recensământului din 1838, a poposit la București eminentul medic, filantrop și om de cultură **Iuliu Barasch**. Numeroși alți medici evrei aveau să se distingă în România celei de-a doua jumătăți a secolului trecut.

★

Iuliu Barasch (1815-1863) s-a instalat ca oculist la București în 1841, chiar în anul când obținuse la Berlin diploma de doctor în medicină. În 1843, a devenit medic oficial al carantinei de la Călărași, iar peste patru ani medic al județului Dolj. În 1851, s-a întors în capitala Țării Românești, unde i s-a încredințat postul de medic al „văpșei“ de Negru. Acordând sărguincios asistență pacienților din toate clasele și din diferite

ținuturi, a putut cunoaște în amănunțime starea sanitară a principatului.

De aceea, nu l-a satisfăcut postura de practician competent și devotat suferinșilor, ci a năzuit să participe la ameliorarea sănătății publice. Ca autor al unor mult apreciate publicații de popularizare a cunoștințelor naturaliste și medicale, ca profesor la Colegiul „Sf. Sava“, la Școala de agricultură și la Școala militară, a contribuit din plin la educația igienico-sanitară a populației. În 1856, a început editarea revistei de informare științifică „Isis sau Natura“, căreia i s-a alăturat peste doi ani periodicul „Țăranul“, anume destinat lumii rurale. Conferințele publice pe care le ținea sistematic pe teme medicale și științifice aveau un puternic ecou printre bucureșteni.

I. Barasch a fost cătorul unor importante așezăminte medicale. După ce, în 1853, a tipărit studiul *Despre unele din instituttele filantropice din Europa*, în care a demonstrat necesitatea ocrotirii sănătății nou-născuților și copiilor, a luat inițiativa înființării la București a unui spital de copii, care avea să funcționeze, începând din toamna lui 1858, în chiar propria sa locuință din mahalaua Crucea de Piatră. Pe lângă spital a fost organizat un ambulatoriu. Atât la spital, cât și la dispensar, asistența era oferită fără plată, nefăcându-se nici un fel de discriminare pe criterii de naționalitate sau religie. În apelul pe care-l adresase coreligionarilor săi de a sprijini bănește această operă filantropică, Barasch a ținut să precizeze că urma să fondeze un spital „unde vor fi primiți toți, fără deosebire de cult“.

Bucurându-se de un deosebit respect din partea lui Carol Davila, acesta a obținut, în 1856, numirea lui ca profesor de istorie naturală în învățământul medical care tocmai luase ființă la București. Până la decesul său, Barasch a fost unul dintre cei mai prețuiți magiștri ai Școlii Naționale de Medicină și Farmacie.

În cadrul aceleiași instituții, a fost programat, începând tot din 1856, un curs de parabolologie, adică de tehnica îngrijirii curente a bolnavilor aflați la pat, curs încredințat doctorului **Moriț**

(Mauriciu) Wertheimer (1812-1895). În anul următor, acesta a publicat manualul de peste 300 de pagini *Curs de parabolologie pentru formare de garde-malade (îngrijitori de bolnavi)*, din care a distribuit gratuit multe exemplare. Tot în 1857, a primit sarcina să țină la Școala lui Davila și lecții de farmacologie, dar peste doi ani cariera sa didactică se întrerupe brusc; probabil, această sincopă s-a datorat faptului că nu putuse prezenta documente convingătoare despre încheierea, la sfârșitul anilor '30, a studiilor medicale pe care le efectuase la Universitatea din Erlangen.

Wertheimer venise în țară prin 1840 și funcționase ca doctor al județului Săac și apoi al județului Prahova. În 1853, a publicat lucrarea de sinteză balneologică *Descrierea tuturor apelor minerale din România și unele din străinătate*. În 1856-1859, deci în intervalul cât a predat la Școala lui Davila, Wertheimer a deținut postul de chirurg al orașului București. Tot atunci, s-a ocupat stăruitor de punerea în funcțiune a Spitalului israeliților pământeni, din mahalaua Crucea de Piatră, așezământ deschis în 1857 și în care el a lucrat efectiv.

Survenind, în 1857-1858, o exacerbare a tensiunilor dintre apărătorii „tradiției” și „modernității” din comunitatea evreiască bucureșteană, Wertheimer a luat poziție în favoarea orientării „conservatoare” reprezentate de rabinul Malbim; acesta se opunea inovațiilor pentru care milita, printre alții, Iuliu Barasch, partizan al unei cât mai strânse apropieri între israeliți și populația autohtonă.

S-ar părea, de altfel, că multe dintre acțiunile lui Wertheimer și-au aflat impulsul în dorința de a-l înfrunța și întrece pe Barasch, rivalul său pe linie profesională, culturală și comunitară, fie că era vorba de înființarea unor instituții medicale, de afirmarea pe teren didactic sau de editarea unor reviste de popularizare.

În 1862, a fost numit medic al orașului și carantinei Giurgiu, post din care s-a retras peste câțiva ani, pentru a se dedica publicisticii și activității editoriale. În broșura sa din 1879,

Lumina și adevărul, propunea, invocând considerente de medicină profilactică, practicarea circunciziei la întreaga populație masculină a țării, dat fiind că printre bărbații de rit mozaic nu se înregistrau aproape deloc, la vremea aceea, boli venerice.

A decedat la Berlin, unde voia, la vârsta de 83 de ani, să valorifice noua sa invenție, un reflector speculum pentru examenele ginecologice.

Iacob Felix (1832-1905) se numără printre fruntașii necontestăți ai științei medicale românești din secolul trecut. Îndată după obținerea la Viena, în 1857, a titlului de doctor, a venit în Țara Românească, unde a funcționat mai întâi ca medic al carantinei Oltenița și apoi ca șef al serviciului sanitar din districtul Muscel.

Pentru a-l aduce la București în fruntea catedrei de igienă de la Școala Națională de Medicină și Farmacie, Carol Davila, aflat atunci și la conducerea administrației sanitare a Principatelor Unite, l-a numit, în 1861, medic al unei „văpsele” a Capitalei. Apreciindu-i excepționalele calități de organizator, Davila l-a propus în anul următor pentru postul de viceinspector general al Serviciului Sanitar al României, ceea ce s-a aprobat. În 1869, Felix a fost considerat cel mai îndreptățit să devină profesor de igienă la nou-înființata Facultate de Medicină din București.

Iacob Felix este unanim apreciat ca fondatorul necontestat al școlii românești de igienă și organizare sanitară. Al doilea volum al tratatului său de igienă publică și poliție sanitară, apărut în 1889, reprezintă, pe plan mondial, cel dintâi manual de epidemiologie bazat pe principiile pasteuriene. Lucrarea sa *Istoria igienei în România* inaugurează studiul sistematic al trecutului medicinei și sănătății publice de la noi. A adus o contribuție hotărâtoare la elaborarea, în 1874, a primei legi sanitare a României și apoi a regulamentelor aferente. Timp de peste două decenii, a deținut funcția de medic șef al Capitalei, iar în 1892-1899, a condus Direcția Generală a Serviciului Sanitar al României. O mărturie a stimei ce i se arăta este și desemnarea sa, în 1884,

ca președinte al primului Congres național al medicilor, veterinarilor și farmaciștilor.

Marele savant și înfăptuitor se născuse într-o familie evreiască din Boemia. Către încheierea studiilor universitare, la Viena, s-a creștinat. De-a lungul celei aproape o jumătate de secol, cât a trăit în România, a refuzat să vorbească despre antecedentele sale pe plan confesional, dar nici n-a adoptat vreo atitudine menită cumva să marcheze o respingere a iudaismului.

Din corpul profesoral al Școlii Naționale de Medicină și Farmacie din București a mai făcut parte oculistul și otorinolaringologul **Leopold Kugel** (1833-1914). În paginile gazetei „Monitorul medical” din 1863-1864, se păstrează (lucru rar pentru epoca aceea) notele luate de unul dintre elevii școlii la cursul de otiatrie ținut de Kugel.

Acesta se născuse într-o localitate de lângă Bratislava actuală. A devenit doctor la Viena în 1859, după care a lucrat în clinicile universitare din acel mare centru științific medical. În 1863, a venit în România, fiind îndată numit medic la consultațiile gratuite pentru bolile de ochi și urechi de la Spitalul Colțea, șef al serviciului oftalmologic de la Spitalul Militar și profesor la Școala Națională de Medicină.

În 1869, s-a stabilit la Istanbul, unde a organizat un serviciu clinic de oculistică. După aproape un deceniu, s-a înapoiat la București, lucrând un timp la Spitalul Brâncovenesc. În 1887, a creat o secție spitalicească de specialitate la Sofia, rămânând apoi opt ani în capitala Bulgariei. Întors la București, a preluat conducerea serviciului de consultații oculistice de la Spitalul „Caritas”, unde a activat până în 1911.

Kugel este cel care a introdus în România instrumentarul modern oftalmologic și otorinolaringologic. El a demonstrat primul laringoscopia indirectă și a amenajat cele dintâi camere obscure pentru investigații clinice. S-a preocupat și de perfecționarea aparatului otologic. Printre altele, a inventat un nou tip de cornet acustic. Dar marele său merit este de a fi deschis

drumul pentru afirmarea specialităților de oftalmologie și otorinolaringologie în România, Turcia și Bulgaria. După moartea lui Kugel, profesorul N. Manolescu a ținut ca una dintre sălile serviciului de boli de ochi din Spitalul Colțea să poarte numele eruditului și generosului său maestru.

Theofil Gluck (1824-1884) s-a născut într-o familie evreiască din Cracovia, dar de mic copil a fost botezat. În 1851, când a obținut diploma de doctor în orașul său natal, a venit la Iași. Aici s-a angajat succesiv ca medic militar, medic comunal și medic primar la Spitalul „Sf. Spiridon”. În 1863, s-a transferat la București, unde a funcționat mai întâi la Spitalul Colentina, înfuițat de curând. Îl va înlocui, în anul următor, la conducerea Serviciului Sanitar al Țării pe Carol Davila, care nu mai era agreeat de domnitorul Cuza. De-a lungul celor doi ani cât a deținut acel post, Gluck s-a străduit să se dovedească vrednic de încrederea ce i se arătase și nu mai prejos de predecesorul său, drept care s-a preocupat de reglementarea activității instituțiilor medico-sanitare, elaborând instrucțiuni amănunțite pentru diferitele categorii de funcții medicale și farmaceutice. A lucrat timp de două decenii în cadrul Așezămintelor Brâncovenesti, fiind și medic personal al lui Alexandru Ioan Cuza și apoi al lui Carol I.

Într-o notă publicată în gazeta „Românul” din 4 iunie 1871, doctorul **Moriț Rosenthal**, fost medic militar, pleda pentru generalizarea efectivă a vaccinării antivariolice și, totodată, lansa o chemare către colegii săi de breaslă în favoarea intensificării activității științifice medicale în România.

În aprilie 1859, **Isac Silberzweig**, care cu doi ani mai înainte dobândise la Breslau titlul de doctor, s-a angajat în armata Principatelor Unite ca medic de batalion clasa I. După câteva înaintări în grad, îl aflăm, în 1862-1864, șef al Serviciului medical din Spitalul Militar de la Brăila și membru al Consiliului orașenesc de igienă și salubritate publică. Îl vom regăsi apoi la Iași, practicând ca medic civil și publicând broșuri

împotriva antisemitismului.

În capitala Moldovei, au activat, de-a lungul secolului trecut, câteva remarcabile personalități medicale evreiești.

Emanuel Fränkel se născuse, ca și Barasch, la Brodi, în Galiția. Curând după ce, în 1837, și-a luat doctoratul la Leipzig, s-a stabilit la Iași. A fost unul dintre membrii de vază ai Societății de Medici și Naturaliști, prima asociație științifică înființată în țara noastră. În 1844, a fost ales al doilea secretar al acestui onorabil for, încredințându-i-se sarcina purtării corespondenței științifice cu străinătatea.

Nu la aceeași înălțime s-a dovedit în postul de medic primar al Ospitalului israelit din Iași, post pe care l-a ocupat din 1855 până în 1863, când, ca urmare a nepriceperii sale în treburile administrative, s-a văzut silit să demisioneze. De altminteri, prea norocos n-a fost nici ca om de afaceri. În cercurile evreiești din Iași, ne informează un contemporan, mulți îl priveau cu simpatie, dar și mai mulți îi arătau o antipatie nedisimulată.

George Flaişlen (Fleischlein) avea diploma de doctor de la München, din 1843. Peste patru ani, el va sosi în Moldova, pentru ca, în 1850, să-l aflăm medic la Mănăstirea Neamțu. Va rămâne aici zece ani, ocupând funcțiile de medic primar al Spitalului din Târgu-Neamț și al ospiciului de alienați de la Neamțu, precum și cea de „fizic” al districtului Neamț.

În 1860, a fost numit chirurg și mamoș al orașului Iași. Începând din 1863, va funcționa și ca medic primar al diviziei chirurgicale din Spitalul evreiesc. În 1875, primește postul de medic primar al Iașilor, ceea ce implica și vicepreședinția Consiliului de igienă și salubritate publică al orașului. În această calitate, va tipări un șir de cuprinzătoare și documentate rapoarte anuale asupra problemelor igienico-sanitare ale capitalei Moldovei. A decedat în 1881.

Născut la Pesta și doctor de la Viena, **Ferdinand Mandel** s-a instalat, în 1856, la Iași. În 1863, a fost numit medic primar la Ospitalul israelit, în locul lui Em. Fränkel. Dar Mandel avea să

orbească peste câțiva ani, se spune că din cauza unei infecții contractate în cursul activității sale profesionale. În 1867, s-a retras definitiv la Viena.

De faima unui abil practician și a unui filantrop respectabil a beneficiat și **Bernard Taussig** (1835-1896), născut la Schwarzochs, în Boemia. După ce a funcționat ca medic de arondisment la Vaslui, s-a stabilit la Iași. Cât era de apreciat rezultă din faptul că, în 1886, a fost desemnat să vorbească în numele corpului medical și al prietenilor la înhumarea lui Gh. Cuciureanu, principalul organizator al asistenței spitalicești în Moldova și membru de onoare al Academiei Române. Doctorul Taussig s-a manifestat și ca militant pentru interesele evreilor pământeni.

O figură proeminentă a medicinei ieșene a fost **Emil Max** (1834-1894). Se născuse la Botoșani, unde tatăl său, „magistrul acuzer” Iosif Max, cu diplomă de la Pesta, din 1832, a practicat moșitul vreme îndelungată.

Emil Max a obținut titlul de doctor la Viena, în 1858. La Iași, a funcționat mai întâi ca medic comunal, fiind apoi angajatul marilor așezăminte spitalicești de acolo. În 1864, a fost numit administrator și profesor la Institutul Gregorian, unde a condus, timp de 13 ani, școala de moașe. Pentru silința pe care și-a dat-o în vederea „înzestrării comunelor cu moașe române”, Parlamentul a aprobat, în 1872, un fond din care să se asigure retribuția profesorului și întreținerea școlii. Dar în 1877, ca urmare a unor intrigi, Epitropia „Sf. Spiridon” l-a îndepărtat pe Max din Institutul Gregorian. Intervenția guvernului în favoarea vrednicului medic s-a dovedit neputincioasă. Emil Max a publicat ulterior o serie de lucrări medicale, printre care manualul din 1888-1891 *Arta obstetricală*.

Karpel Lippe (1830-1915) s-a afirmat deopotrivă ca slujitor al lui Hipocrat și ca apărător al demnității și drepturilor populației israelite. Se născuse la Tismenița, în Galiția, și urmase cursurile școlii de medicină din Lemberg. La Iași, s-a stabilit în 1860 și a activat aici peste o jumătate de secol ca medic al sărăcimii evreiești.

Timp de câțiva ani, a fost medic secundar la Spitalul israelit. Pentru obținerea, fie și cu întârziere, a titlului de doctor în medicină, a prezentat atunci o lucrare la Universitatea din Erlangen. În numeroase scrieri, a denunțat psihoza antisemită, și-a susținut opiniile ostile asimilismului și a sprijinit proiectele de plecare a evreilor în Palestina. A fost unul dintre fondatorii filialei „B'nai Brith” din Iași. În 1897, a avut satisfacția de a deschide, ca președinte de vârstă, primul Congres Executiv Sionist, de la Viena. În 1911, s-a retras la Przemysl și apoi la Viena, unde a decedat.

Dar nu numai la Iași puteau fi întâlniți medici evrei foarte merituoși. **David Almogen** (1828-1897) se născuse și el la Tismenița. Poseda diplomă de doctor tot de la Erlangen, dar obținută în 1853, la încheierea studenției. Este semnalat la Iași în același an, ca medic la Spitalul temporar al holericilor evrei. Prin 1866, a fost numit medic al spitalului și orașului Huși, localitate în care avea să profeseze peste 30 de ani. N-a fost numai doctorul celor necăjiți și profesorul de igienă al seminarului de pe lângă Episcopia Hușilor, dar și un harnic publicist. Pentru uzul seminaristilor, a tipărit, în 1880, manualul *Igiena privată și publică*, dând la iveală, în același an, și studiul *Idei pentru fondarea unei terapii naturale*. În cursul Războiului din 1877-1878, a propus un nou tip de brancardă, pare-se apreciat de serviciile sanitare ale armatelor rusă și română.

La Botoșani, a activat doctorul **Franț Isac (Isaak)** (1827-1907), originar din Lemberg și doctor, din 1857, de la Würzburg (după ce poposise o vreme în Moldova). Până în 1865, a fost medic al orașului Botoșani, după care i s-a încredințat postul de medic primar al Spitalului evreiesc din acea localitate. Dar îndată, a trecut la conducerea Spitalului orășenesc din Botoșani, patronat de Epitropia „Sf. Spiridon”, rămânând aici până la pensionare, în 1886, când Parlamentul a votat încetățenirea sa.

Numele doctorului Isac este pomenit și azi, în legătură cu îngrijirea plină de devotament pe care i-a acordat-o lui Mihai Eminescu în unele

faze anevoioase ale evoluției bolii acestuia.

Într-o margine de țară, la Târgu-Neamț, a apărut, în 1878, periodicul medical „Nosograful Ospitalului de Neamț”, unul dintre cei doi redactori ai săi fiind **Mauriciu Moscovici**, născut în 1851 și doctor de la Paris din 1874. De remarcat că Moscovici n-a fost de față la ieșirea de sub tipar a unor numere pe care le pregătise ale revistei, deoarece se angajase în unitățile sanitare de pe teatrul de luptă de peste Dunăre.

În cursul Războiului din 1877-1878, populația evreiască și-a manifestat sub toate formele holărarea de a sprijini eforturile de cucerire a independenței statului român. Un șir de medici și studenți în medicină, precum **Aronovici, Bally, Eichenbaum, Lupus, Friedman, Steiner Jr.** sau mai sus amintiții **Flaișlen, Isac și Moscovici**, au participat la campanie în diverse formații sanitare.

Prin colectă publică, a fost organizată, de către Societatea „Zion”, o ambulanță deservită exclusiv de personal medico-sanitar israelit, care nu era retribuit. Medicul șef al acestei unități mobile era **Alexandru Cociu (Cohn)** (1845-1901), care, student fiind în timpul Războiului franco-prusian din 1870 și în zilele Comunei pariziene, făcuse parte, ca voluntar, din Ambulanța presei franceze. Personalul Ambulanței „Zion” se compunea dintr-un medic adjunct, în persoana licențiatului în medicină **L Lebell**, din Iași, trei studenți interni, 11 externi și un farmacist. Cinci trăsuri erau folosite pentru transportul răniților și al echipamentului de campanie. Câțiva dintre mediciniști s-au îmbolnăvit de tifos exantematic, **Iosif Hasan** căzând jertfă epidemiei. La încetarea campaniei, toți membrii ambulanței au primit decorații de război, iar doctorul Cociu, care se înrolase ca medic căpitan, a fost avansat maior. Ulterior, acesta a deținut postul de medic la Comunității evreiești spaniole din București.

Îi vom menționa aici doar pe trei dintre cei care erau studenți în 1877.

Isac Uziel a fost declarat, în 1881, doctor al Facultății de Medicină din București, dar la numai

cinci ani după aceea, a încetat din viață, când încă nu împlinise 30 de ani, în urma infecției contractate la efectuarea unei autopsii. În mormântarea, în februarie 1886, la Ploiești, a acestui „martir al științei“ a prilejuit o emoționantă manifestare de simpatie și respect din partea corpului medical și a populației, indiferent de apartenența religioasă. Prietenul său, Alexandru Spiroiu, a tipărit atunci o broșură „în memoria doctorului I. Uziel“.

Alexandru Vianu (Weinberg) (1855-1926) a vizitat, după ce și-a luat doctoratul la București, clinicile din Viena, Berlin și Paris. A fost medic primar al județului Vlașca și al orașului Giurgiu. Ca profesor de medicină legală la Școala liberă de științe politice și administrative din București, a publicat, în 1891, un curs de specialitate. A fost tatăl eminentului om de cultură Tudor Vianu.

Înrolat ca subchirurg voluntar la ambulanțele militare ale Diviziilor a III-a și a IV-a teritoriale, **Filip Westfried (1855-1920)** a acordat asistență, în 1877, răniților de la asaltul redutei Grivița. A obținut titlul de doctor în 1882, la facultatea bucureșteană. A lucrat apoi la Spitalul „Caritas“ și a funcționat 23 de ani ca medic al Societății de ajutorare „Fraterna“. S-a devotat organizațiilor evreiești, precum Cercul medical, Junimea studioasă medicală și Asociația generală a israeliților pământeni, pe care a și prezidat-o.

Mauriciu Roth (1844-1899), bucureștean de obârșie, doctor din 1870 de la Viena, a condus, în 1877, campania pentru redeschiderea Spitalului israelit din Capitală, instituție care, din lipsă de fonduri, își încetase activitatea de mai bine de un deceniu și jumătate. Pe Roth l-au preocupat, de asemenea, unele probleme medico-sociale dezbătute atunci cu pasiune, cum era aceea a dinamicii demografice caracteristice pentru diversele etnii conlocuitoare. În 1880, la un an după ce obținuse naturalizarea, a publicat studiul *Memoriu asupra cauzelor mortalității populațiunii româno-creștine în raport cu cea de rit mozaic, cu un proiect pentru ameliorarea relelor existente*. Aici, el se străduiește să raporteze datele statistice la realitățile igienico-sanitare

și la comportamentele tradiționale specifice grupurilor etnico-religioase în cauză. Doctorul Roth a fost, pe rând, medic șef al Spitalului israelit, medic diriginte al casei de sănătate din strada Teilor și, din 1882, medic comunal.

Tot demografiei comparative i-a consacrat, în 1881, **Solomon Mendelssohn**, născut în 1839 și doctor, din 1868, de la Berlin, lucrarea *Câteva considerațiuni asupra mișcării populațiunii României*, în care, invocând statistica oficială și scrierile lui I. Felix, supune unei critici pătrunzătoare teoria, cu mare circulație la vremea aceea, cum că, în orașele noastre, și mai cu seamă la București, populația creștină descrește datorită precumpănirii deceselor asupra nașterilor. Doctorul Mendelssohn atrage atenția că, în realitate, este vorba de un fenomen întâlnit în toate ariile de urbanizare rapidă. În concluzie, el pledează pentru industrializarea țării ca soluție a „problemei demografice“.

Preocupări similare celor ale lui M. Roth și S. Mendelssohn vom întâlni, peste câteva decenii, la medicul ieșean **L. Ghelerter**, care a publicat, în 1916, studiul *Descreșterea populației israelite în România*. Pentru a combate teoria potrivit căreia ar exista un pericol evreiesc decurgând din faptul că „alogenii“ se înmulțesc mult mai grăbit decât „autohtonii“, Ghelerter recurge la statistica oficială, care arată că, în intervalul 1899-1912, populația mozaică a scăzut relativ cu 1,1%, întrucât, la sfârșitul secolului precedent, reprezenta 4,5% din totalul locuitorilor țării, iar în 1912 doar 3,4%.

În lumea medicală bucureșteană, de o anumită notorietate beneficia, către sfârșitul secolului trecut, **Sigmund Steiner (1841-1891)**, care a făcut parte din conducerea Spitalului israelit „Caritas“ și era angajatul reprezentanței diplomatice a Austriei. De menționat că practica tratamente prin hipnoză. A fost mare maestru al unei loji masonice.

În perioada cât a funcționat ca medic al orașului Călărași, **Abraham Bally**, născut în 1847 și doctor de la Paris din 1875, a publicat două interesante scrieri de popularizare a

cunoștințelor medicale și igienice: *Doctorul practic sau dicționar de medicină, igienă și farmacie populară* (1882) - sfaturi pentru apărarea sănătății dispuse în ordinea alfabetică a materiei - și *Sănătatea copiilor și conșilii date murelor de familie* (1884). Ulterior, a condus spitalele de la Fierbinți (Ilfov) și Pechea (Covurlui).

Teza de doctorat susținută, în 1891, la Facultatea de Medicină din București de către **Ștefan Stâncă (Stein)** (1865-1897) a beneficiat de un răsunet neobișnuit. În 1894, ea avea să fie publicată fragmentar în revista pariziană „L'ère nouvelle”, iar în 1897 și 1956, să fie retipărită integral. Renumele pe care autorul l-a câștigat datorită mai ales acestei scrieri s-a concretizat, la mai bine de o jumătate de secol după apariția ei, prin atribuirea lui Șt. Stâncă a titlului de membru de onoare post-mortem al Academiei Române. S-a apreciat atunci că este vorba de prima aplicare, pe plan mondial, a doctrinei marxiste în domeniul sănătății publice. Tânărul militant socialist afirma că, în orânduirile bazate pe exploatare, cele mai multe dintre bolile cu mare răspândire bântuie în virtutea unui determinism social-economic; de unde concluzia că prin lichidarea exploatarii se vor eradica dintr-o dată toate „bolile sociale”. Tocmai fiindcă proclama necesitatea reformelor sociale radicale, această teză de doctorat a fost inclusă printre lucrările de referință ale vechii mișcări socialiste din România.

Șt. Stâncă a publicat numeroase articole cu orientare marxistă, printre care unele privind „chestiunea evreiască” abordată de pe platforma asimilistă a priorității ce trebuie acordată emancipării economice și politice a tuturor celor ce muncesc. Doctorul Stâncă a practicat medicina în Capitală, la sate și în centre muncitorești. Dar la vârsta de 31 de ani avea să fie răpus de tuberculoză.

Deschiderea, în 1869, a Facultății de Medicină din București a dat un puternic impuls vieții științifice medicale în România. Chemarea în fruntea unor catedre, în 1887, a unor savanți consacrați, precum V. Babeș, N. Kalinderu și G.

Assaky, iar ulterior a lui Th. Ionescu, G. Marinescu sau I. Cantacuzino a înlesnit școlii de medicină bucureștene dobândirea unei bune reputații pe plan european. Era firesc ca elementele cele mai valoroase dintre medicii noștri de origine evreiască să aspire la admiterea în corpul didactic al tinerei, dar prestigioasei instituții.

Devenind doctor la Paris în 1885, prin susținerea unei foarte onorabile teze despre gastrostomii, **Marcel Cohen** a obținut dreptul de liberă practică în România. Colaborările sale la revista „Spitalul” și la analele Institutului de Chirurgie din București n-au trecut neremarcate. În ianuarie 1891, doctorul Marcel (cum i se spune în „Anuarul pentru israeliți”), care lucra atunci la Spitalul Brâncovenesc, a inaugurat un curs liber, teoretic și practic, de laringoscopie și rinoscopie, în cadrul institutului condus de profesorul Assaky. De fapt, acest curs înseamnă un serios pas înainte pe calea modernizării practicii otorinolaringologice inaugurată de L. Kugel. Îl vom regăsi, în 1896, pe doctorul M. Cohen îndrumând policlinica particulară „Regina Elisabeta”, pusă mai cu seamă în slujba botnavilor cu slabe mijloace materiale.

Trebuie însă recunoscut că afirmarea la noi a medicilor evrei, atât în ierarhia sanitară, cât și în cea științifică, era destul de anevoioasă în pragul acestui secol. Problema acordării nerestrictive a cetățeniei române întregii populații evreiești nu fusese rezolvată după Războiul de Independență, astfel că, în multe cazuri, accesul evreilor în administrația medico-sanitară și în funcțiile din instituțiile de învățământ medical era, dacă nu complet barat, cel puțin serios stânenit.

„Anuarul pentru israeliți” din 1889 semnala odiseea doctorului, **W. Loewenthal**, născut la Brăila, care, după studii universitare la Berlin și München, n-a primit autorizația de liberă practică în țara sa de origine. După ce a funcționat un timp ca medic secundar în capitala Germaniei, a intrat în serviciul unui prinț caucazian. Cu fondurile astfel adunate, a deschis o casă de comerț la Brăila, dar nemulțumit de o asemenea activitate și neizbutind să se instaleze ca medic la

București, a plecat în Elveția, unde a devenit profesor de igienă la facultatea din Lausanne...

Daniil Critzman a obținut doctoratul în 1892, la Paris, cu teza *Încercări asupra siringomieliei*, premiată de Facultatea de Medicină. El funcționase ca preparator de anatomie prin concurs la Școala practică a facultății pariziene și se remarcase în campania de combatere a holerei în nordul Franței. În 1895, s-a înapoiat la București, unde a fost numit șef al laboratorului de pe lângă clinica medicală de la Spitalul Brâncovenesc, condusă de N. Kalinderu. Aici a programat conferințe pentru studenți și personalul clinicii. Dar, cum aflăm din „Anuarul pentru israeliți“, în 1896, a decis să plece definitiv la Paris, „unde sunt altfel apreciate cunoștințele sale“. A rămas însă în legătură cu cercurile noastre științifice, mai ales cu profesorii Victor Babeș și Thoma Ionescu, ocupându-se de editarea în Franța a unor periodice medicale patronate de aceștia.

Nu numai dorința de a activa într-un mediu mai favorabil creației științifice, dar și temerile legate de eventualele obstacole de ordin politico-administrativ pe care medicul de obârșie evreiască se aștepta să le întâlnească aici i-au îndemnat uneori pe tinerii „israeliți“ născuți în România să se strămute în alte țări pentru a se realiza profesional. În studiul din 1915 al lui L. Mayersohn, *Evreii în medicină*, sunt menționate câteva celebrități ale timpului originare din țara noastră: profesorul Glück de la Berlin (este vorba de Themistokles, fiul lui Theofil Glück), profesorul Moscovits, chirurg la Viena, Marcu Mützner, medicul șef al Spitalului francez din Petrograd, Enric Iscovescu (nepot al pictorului și revoluționarului de la 1848), stabilit la Paris, cu lucrări originale asupra dializei...

Numeroși au fost însă și medicii evrei dispuși să înfrunte adversitățile pentru a contribui aici la apărarea sănătății celor mulți. **Gheorghe Miron-Sigalea** (1866-1930), doctor din 1892 de la Iași, a arătat un interes constant problemelor de medicină și igienă socială. Ca medic de plasă în județul Botoșani, a fost impresionat de marea

mortalitate a lehzurilor, ca și de frecvența cazurilor de tetanos la copii. În 1905, a publicat broșura *Fălcariga sau tetanosul nou-născuților și mortalitatea copiilor în țara noastră* și, tot atunci, a înființat la Salcea o societate „pentru ocrotirea sugacilor“ - pare-se, prima de acest fel în România -, societate căreia regina Elisabeta i-a acordat patronajul său. Profesorul Babeș l-a felicitat public pe Miron-Sigalea pentru bunele rezultate obținute în campania de reducere a mortalității infantile. Scurtă vreme, acesta a funcționat ca asistent al Clinicii dermatologice din București. Fiind numit medic comunal, a amenajat, în 1908, într-o mahala bucureșteană, ajutat de o vrednică moașă, un adăpost pentru femeile care se pregăteau să nască. Încurajat de persoane caritabile, a pus atunci bazele asociației „Azilul pentru lehzurile sărace de la periferia Capitalei“, care a reușit, în anii următori, să deschidă câteva mici maternități, însumând 140 de paturi.

Alexandru Manolescu (Cahana Solomon) (1867-1943) și-a prezentat lucrarea inaugurală la facultatea din Iași, în 1895. A funcționat apoi ca medic de plasă în județul Botoșani, ceea ce i-a prilejuit publicarea unor sfaturi igienice destinate părinților de la țară. Dăătoare de seamă pentru orientarea și amplexarea preocupărilor sale medico-sanitare este lucrarea, pe care a publicat-o în 1896, *Una mie cazuri de angină difterică în plasa Siret, jud. Botoșani*. După primul război mondial, îl găsim practicând în București, unde va fi unul dintre cei mai asidui participanți la ședințele Societății Române de Istoria Medicinii, din comitetul căreia a făcut parte, în 1935-1940.

S-au înregistrat totuși, la începutul secolului, și o serie de reale reușite pe plan profesional-științific ale medicilor evrei de la noi. În schița *Luna de miere*, publicată în „Moftul român“ din 1901, I. L. Caragiale îl pune pe un personaj să se intereseze de prescripțiile formulate cuiva de doctorii Buicliu, Schachmann și Urechia. Faptul că, în această insolită împrejurare, se găsea flancat de personalități precum reputatul internist profesorul Christea Buicliu și faimosul medic și scriitor Alceu V. Urechia demonstrează

considerația de care **Max Schachmann** (1859-1926) se bucura în opinia publică. Se născuse la București și își luase doctoratul la Paris, în 1887, după ce lucrase ca intern în marile spitale din capitala Franței. Ulterior, avea să colaboreze sistematic la revistele medicale franceze. După înapoierea în țară, a funcționat ca șef al lucrărilor anatomopatologice la clinica medicală de la Spitalul Brâncovenesc. În 1891, a fost numit medic primar al Spitalului „Caritas“, unde a activat neobosit până la sfârșitul vieții, inaugurând aici, în 1896, un curs liber de clinică medicală. Remarcăm că încercarea sa din 1895 de a ocupa prin concurs o funcție la Spitalul Colentina a eșuat. Pare interesantă relatarea lui Caragiale cum că Schachmann recomandase pacientului tratamentul cu o „mașină electrică“; clinicianul bucureștean era deci cunoscut ca un partizan al inovațiilor terapeutice îndrăznețe. Mai consemnăm amănuntul că Max Schachmann a fost tatăl celebrului actor francez Jean Yonnel.

Părtaș la o memorabilă realizare științifică a fost, în 1909, **Moise H. Goldstein** (1872-1955), care a colaborat cu C. I. Parhon la redactarea tratatului *Secrețiile interne - patologie și fiziologie*, publicat la editura pariziană Maloine. Această lucrare a constituit în literatura internațională de specialitate cea dintâi prezentare sintetică a întregului domeniu al endocrinologiei ca disciplină științifică independentă. M. H. Goldstein obținuse titlul de doctor la București, în 1900, cu o teză de terapeutică urologică. Dar, încă din anii internatului, efectuase, împreună cu colegii săi C. I. Parhon și C. Popescu, cercetări experimentale în domeniul neurologiei. În cariera sa științifică ulterioară, avea să se orienteze mai ales către neurohistologie, secondându-l pe G. Marinescu, ca șef de lucrări la clinica neurologică de la Spitalul Colentina, în investigațiile acestuia privind structura și organizarea scoarței cerebrale.

O specialitate în care au excelat medicii evrei de la noi în preajma primului război mondial a fost otorinolaringologia. Am amintit mai sus despre Marcel Cohen; îi vom adăuga alte patru remarcabile personalități.

Heinrich Neumann, născut în 1862, și-a susținut la București, în 1897, teza de doctorat despre zgomotele subiective ale auzului. A fost președinte ales al Societății Române de Otorinolaringologie, în 1913-1914. A făcut parte din grupul de medici ai Palatului regal.

Calități excepționale de practician, de educator și de organizator științific a dovedit **Samuel Birman-Bera** (1871-1954), doctor din 1899 de la Paris. La întoarcerea în țară, a condus un dispensar comunal, iar după 1918, a îndrumat asistența O.R.L. din unitățile Casei Centrale a Asigurărilor Sociale. În acest cadru, a ținut, în 1926-1930, un curs liber de specialitate pentru studenții în medicină. S-a numărat printre cei trei inițiatori din 1908 ai Societății Române de Otorinolaringologie, a cărei președinție a deținut-o în 1914-1915. A participat și la fondarea Societății „Prietenii științei“ și a manifestat multă râvnă în direcția popularizării cunoștințelor medicale și igienice prin conferințe și publicații. A fost un distins muzician și un meloman, ceea ce l-a îndemnat să întreprindă cercetări experimentale asupra structurii și funcționalității aparatului auditiv la compozitori și la virtuozii.

Hugo Seligman (1876-1938), doctor din 1899 de la Viena, s-a instalat la București în 1902. Timp de 30 de ani, avea să lucreze la Policlinica „Regina Elisabeta“, angajat fiind, totodată, ca medic al Seminarului arhiepiscopal romano-catolic. În 1924-1925, a fost președinte al Societății Române de O.R.L.

Pasiunea nutrită de **Lazăr Mayersohn** (1879-1954) pentru studiile de iudaistică se vedește și în subiectul tezei de doctorat prezentate în 1905 la Facultatea de Medicină din Paris, sub semnătura „L. Mayer zis Mayersohn“, *Despre circumcizie și în special despre circumcizia rituală, considerată din punct de vedere istoric, igienic, preventiv și profilactic*. Specializarea în otorinolaringologie a efectuat-o în capitala Franței, după care a lucrat în diferite unități medicale bucureștene, mai ales la Policlinica „Regina Elisabeta“. S-a remarcat ca un prolific autor de lucrări științifice și social-politice.

Mayersohn a fost membru fondator al Societății Române de O.R.L., al cărei secretariat l-a condus timp de trei decenii. În 1925, a inițiat publicarea buletinului acestei societăți, devenind apoi secretar de redacție al periodicului. În cursul primului război mondial, a comandat serviciul medical al Regimentului I Grăniceri, angajat în luptele de la Oituz. A fost vicepreședinte al Uniunii Evreilor Români, fiind totodată, desemnat secretar general al unor organizații depinzând de aceasta. Nu s-a dat înapoi de la nici o activitate vizând țeluri științifice și patriotice sau promovând încadrarea în vaste eforturi creatoare a intelectualității evreiești.

Paul Marcovici (1863-1921) a fost cel dintâi stomatolog din vechea Românie care a posedat diploma de doctor în medicină. Este adevărat că lucrarea sa inaugurală, pregătită sub îndrumarea lui V. Babeș și susținută la facultatea bucureșteană în 1889, nu aborda tematica odontologiei, căci trata despre etiologia febrei tifoide. Marcovici a devenit însă specialist atestat în stomatologie prin frecventarea unor cursuri de profil la Geneva, în 1895-1896. A deschis apoi un cabinet de dentistică la Galați, iar din 1898, a lucrat la București.

De o apreciere deosebit de favorabilă s-a bucurat în țară și peste hotare *Eseul de psihologie militară individuală și colectivă*, publicat în 1902, la Paris, de **Marcu Câmpeanu** (1872-1948), doctor, din 1896, al Facultății de Medicină din București. După ce a funcționat câțiva ani în cadrul Serviciului Sanitar Militar, avea să profeseze în județele Putna și Râmnicu-Sărat ca medic de circumscripție și de spital.

Prima evreică doctor în medicină la facultățile românești a fost **Rosa Lupu Goldenberg**, care a obținut titlul la Iași, în 1898, cu o teză despre marsupializare în chistele ovariene, după ce fusese internă la secția chirurgicală a Spitalului „Sf. Spiridon“ și la maternitatea din capitala Moldovei. A practicat la Ploiești și apoi la București.

★

La 2 iulie 1913, deci îndată după intrarea României în Războiul balcanic, organizațiile evreiești au încunoștințat forurile guvernamentale

că în comunitățile locale s-a trecut la amenajarea unor spitale prevăzute cu echipamentul și personalul sanitar corespunzător.

Trei medici evrei au primit în 1913 „Virtutea militară de aur“ pentru excepționale manifestări de abnegație și devotament față de răniți și bolnavi în cursul operațiilor militare. **Herman Solomonovici**, doctor, din 1896, de la facultatea din Iași, a decedat răpus de holera contractată de la ostașii pe care-i îngrijea.

Cel care parcurge listele de medici eroi publicate de generalul N. Vicol în volumul *Cartea de aur a ofițerilor sanitari și a personalului morți pentru patrie (1916-1920)* îi întâlnește aici pe **Cohen Lupu**, **Glaufstein Iosif**, **Grünberg Adolf**, **Grünberg Samoil**, **Horovitz Mendel**, **Landes Saia Ozias**, **Leibovici Mendel**, **Leibovici Sigmund**, **Levy Maier**, **Marcovici Isidor**, **Mendelson Berman**, **Rabinovici B.**, **Sanielevici L.**, **Scharf Hersch**, **Schwartz Aron Maier**, **Solomon Israel**, **Weiser Ițic**. Am reprodus câteva dintre zecile de nume de medici și mediciniști evrei care, în anii Războiului de Întregire, au căzut la datorie, fie la posturile de prim ajutor, fie mai ales lucrând în spitalele de boli contagioase. Unii dintre ei aveau grade ofițerești, numărându-se printre evreii care obținuseră, prin legi individuale, drepturi civice depline. Dar cei mai mulți intrau în categoria medicilor ajutoari și a asistenților, tocmai fiindcă nu făceau parte din armata regulată.

Sfârșitul victorios al războiului și Conferința de pace aveau să aducă recunoașterea, fără restricții și discriminări, de către Parlamentul României, a drepturilor cetățenești pentru întreaga populație evreiască, situație care trebuia să se resimtă pozitiv și în privința dreptului neîngădit la instruire și practică profesională al medicilor evrei. Dar tocmai acum aveau să se înregistreze tentative tot mai brutale de limitare pentru etnicii evrei a accesului în instituțiile de învățământ medical.

De altfel, primele grave manifestări antisemite la Facultatea de Medicină din București s-au produs încă înainte de încheierea războiului. În

toamna lui 1918, Societatea studenților în medicină evrei din București se adresa decanatului, protestând împotriva molestării unor membri ai ei la cursul de anatomie descriptivă. Printre agresori se aflau și unele elemente străine de facultate. Tulburările n-au fost curmate decât ca urmare a intervenției energice a corpului didactic și a administrației. De menționat că, multă vreme după aceea, provocatorii antisemiți aduceau în favoarea tezei lor despre atitudinea antipatriotică a evreilor în cursul războiului „argumentul” că, sub ocupația germană, la Facultatea de Medicină din București au funcționat și doctorii Mauriciu Cohn și Sigismund Cohl, trecând însă sub tăcere prezența, în 1917-1918, la conducerea catedrelor a numeroși reprezentanți de seamă ai medicinii românești, în frunte cu V. Babeș.

Incidentele care, an de an, mai ales în cursul lunii decembrie, perturbau grav viața universitară și chiar viața publică, în general, aveau ca principal pretext așa-numita „chestiune a cadavrelor”. Naționaliștii extremiști pretindeau ca studenților evrei să nu li se îngăduie să efectueze disecții, în cadrul lucrărilor practice programate în anii I și al II-lea ai facultăților de medicină, pe cadavrele unor decedați creștini. De fapt, aplicarea strictă a unei asemenea măsuri ar fi echivalat cu excluderea evreilor de la învățământul anatomiei, deoarece societățile filantropice și de asistență care funcționau în cadrul comunităților israelite vegheau cu strășnicie, din considerente religioase, ca rămășițele decedaților evrei să fie neapărat și cu promptitudine înhumate, fără „profanarea” în vreun fel a leșurilor respective. Recurgând la teroarea morală și fizică, extremiștii împiedicau, în anumite împrejurări, intrarea colegilor evrei la cursuri și lucrări practice. De multe ori, intervenția autorităților universitare și polițienești era ezitantă, ceea ce îi încuraja pe agresori. Trebuie însă amintit că titularul catedrei de anatomie descriptivă de la Facultatea de Medicină din București, profesorul Fr. I. Rainer, nu s-a lăsat niciodată intimidat de elementele huliganice. El a refuzat categoric să facă discriminări pe

considerente naționale sau religioase la primirea în sălile de disecție și chiar a barat cu revolverul în mână năvala celor care atacau sediul catedrei sale.

Și alți profesori de mare prestigiu și cu convingeri democratice au socotit de datoria lor să îndrume îndeaproape formarea științifică a unor medici evrei care dovedeau calități deosebite. Asemenea maeștri au fost G. Marinescu, I. Cantacuzino, C. I. Parhon, D. Ionescu, D. Danielopolu, I. Hațieganu, N. Gh. Lupu, Șt. Gh. Nicolau, N. Hortolomei, I. M. Iacobovici, C. Ionescu-Mihăiești și alții.

Presă de extremă dreaptă agita în permanență sperietoarea prezenței copleșitoare a evreilor în corpul medical de la noi. Pentru „salvarea medicinii românești”, naționaliștii împiedicau uneori cu brutalitate accesul candidaților evrei la concursuri și examene, ca, de pildă, la selecționarea externilor și internilor organizată de Casa Centrală a Asigurărilor Sociale, în februarie 1936, sau la admiterea în Facultatea de Medicină din București, din toamna lui 1937.

În ciuda dezlănțuirilor antisemite, în perioada interbelică s-au afirmat în România numeroși medici evrei, care au demonstrat aptitudini remarcabile pe planul practicii profesionale, al creației științifice și al organizării activităților de asistență socială.

Sigismund Cohl (1880-1959), care a obținut titlul de doctor la București, în 1910, cu o teză despre operațiile cezariene, a inițiat, în 1921, împreună cu Thérèse Bally, Societatea „Noua maternitate”, având ca obiectiv clădirea unui local destinat ocrotirii mamei și copilului. Dispensarul și serviciul cu paturi „Noua maternitate” vor fi incluse în complexul spitalicesc „Caritas”, patronat de Comunitatea Evreilor din București.

O altă realizare medico-socială din aceeași perioadă a fost așezământul „Iubirea de oameni”, creat prin strădaniile lui **Litman Ghelerter** (1873-1945). Acest ieșean a activat, încă din adolescență, în mișcarea socialistă, iar în 1899, și-a susținut teza de doctorat la facultatea din orașul natal, tratând despre *Alcool și alcoolism*.

Adeziunea la lupta de emancipare politică a maselor muncitoare și preocuparea lui constantă pentru problematica socială a medicinei s-au concretizat și în întemeierea, din inițiativa și sub direcția sa, a unui șir de instituții filantropice, de asociații cooperatiste și de formații politice. După ce, înainte de primul război mondial, înfiinșase, la Iași, un spital de copii, în 1923, a creat, la București, Societatea de asistență socială și medicală „Iubirea de oameni”, care și-a început de îndată activitatea prin inaugurarea unui dispensar policlinic; în 1926, s-a deschis și spitalul, într-un local provizoriu, pentru ca, în 1931, să se termine lucrările de construcție a impunătorului local propriu de pe strada Mircea Vodă.

Fondurile necesare pentru clădirea așezământului și pentru întreținerea policlinicii și a spitalului proveneau în mare măsură din donații oferite de persoane particulare și asociații evreiești din țară și chiar de peste hotare. Deservirea era și ea asigurată de evrei - medici, farmaciști și cadre ajutătoare. Pe lista personalului întâlnim, totuși, și consultanți neevrei, precum reputații profesori C. I. Parhon, N. Hortolomei sau C. Poenaru-Căplescu. Aceasta, fiindcă L. Ghelerter a ținut ca în instituția pe care a creat-o să nu se cultive exclusivismul național. Darea de seamă pe 1937 precizează, de pildă, că, dintre cei 852 de bolnavi internați la Spitalul „Iubirea de oameni” în acel an, mozaici erau 587, creștini ortodocși 210, catolici 35, protestanți 10 și reformați 10. În cadrul policlinicii, funcționau numeroase servicii de specialitate, până și unul de igienă și profilaxie mintală, care oferea sfaturi educative părinților și institutorilor. Doctorului Ghelerter nu i-a fost dat să vadă împlănit un ultim proiect al său, căminul sanatoriu „Mira” de la Eforie Nord fiind deschis în 1946, la un an după decesul ctitorului.

Ca și la Spitalul „Caritas”, la „Iubirea de oameni” și-au completat formația clinică, sub îndrumarea competentă și binevoitoare a unor adevărați măștri, mulți studenți și tineri medici evrei, care aveau să se afirme după al doilea

război mondial ca figuri proeminente ale științei medicale românești.

Internistul Jules (Idel) Grossmann (n. 1872) s-a bucurat de o foarte bună reputație în cercurile medicale bucureștene. În teza sa de doctorat din 1898, el aducea mulțumiri șefului clinicii medicale de la Spitalul „Colțea”, profesorul G. Stoicescu, care-i patronase lucrarea inaugurală, precum și doctorului M. Schachmann, al cărui serviciu de la „Caritas” îl frecventase asiduu și cu bun folos. La rândul lui, Grossmann a creat o școală de gastroenterologie, cel mai merituos elev al său fiind Samuel Kahane.

Balneologul Isac Ica Daniel (n. 1892), doctor din 1920 de la București, cu studii de specializare la Viena, a întreprins cercetări asupra efectelor terapeutice ale apelor de la Olănești. În 1925, a obținut titlul de docent universitar.

La Cernăuți, a practicat Arthur Loebel (1857-1939), medic originar, pare-se, din Roman, cu diplomă de la Viena din 1883, care, începând cu monografia tipărită la Leipzig și Viena în 1896, *Dezvoltarea istorică a băilor feruginoase de la Dorna*, a publicat un șir întreg de lucrări despre calitățile acelei stațiuni balneare bucovinene.

În perioada interbelică, s-au mai remarcat ca interniști viitorul profesor Simion Iagnov și viitorul conferențiar Leon Caffé.

Nandor Gingold (1905-1986) a debutat ca asistent la Institutul de Igienă și Sănătate Publică din București, fiind, totodată, asistent onorific al Institutului clinico-medical de la Spitalul „Filantropia”, al cărui director era D. Danielopolu, sub îndrumarea căruia își pregătise, în 1929, teza de doctorat. În 1935, a publicat la Oradea o voluminoasă scriere de popularizare a cunoștințelor medicale, intitulată *Sănătatea în familie*. În timpul dictaturii antonesciene, a fost numit, datorită prestigiului său profesional, președinte al Centralei Evreilor din România, organismul administrativ creat pentru a se asigura aplicarea măsurilor rasiale și colectarea prestațiilor impuse populației evreiești. Fiindcă nu a îndrăznit să refuze această „demnitate”,

doctorul Gingold a avut mult de suferit ulterior. Dar, așa cum va rezulta din analiza obiectivă a comportamentului său în acea sinistră perioadă, el a desfășurat atunci eforturi sistematice și adesea încununat de succes întru apărarea intereselor masei obișnuite. Îl vom afla mai târziu publicând lucrări monografice din domeniul hematologiei: *Leucemiile*, în 1972, cu o prefață de profesorul parizian G. Mathé, și *Eozinofilul, eozinofilia, eozinopenia*, în 1981.

În 1929-1948, **Jozsef Jakobi** (1882-1967) a funcționat ca medic primar internist la dispensarul și apoi la spitalul evreiesc din Cluj. Deschiderea acestui spital, în 1931, se datorește și strădaniilor sale. S-a preocupat, în cadrul Școlii „Eszter“, pe care a condus-o, de instruirea surorilor medicale necesare așezămintelor evreiești din Transilvania.

Foarte solicitat ca specialist în boli de copii a fost, înainte de primul război mondial, **Bernard Frenkel** (1871-1934).

O activitate complexă de practician, cercetător, pedagog și popularizator în domeniul pediatriei a desfășurat **Marcu Cajal** (1885-1972), doctor al facultății bucureștene din 1913. A activat în mai multe instituții spitalicești din Capitală, dar mai cu seamă la „Caritas“, unde a zăbovit aproape trei decenii. În 1930, i s-a acordat titlul de docent în terapeutila infantilă. În cursul ultimului război, a organizat învățământul mediciniștilor evrei, care, datorită discriminărilor rasiale, nu își mai puteau continua studiile la facultățile de stat. În 1947, a fost numit profesor de clinică pediatrică și puericultură la Institutul de Medicină și Farmacie din București. A condus, în 1933-1937, un institut „de fortificare pentru copii“, în stațiunea maritimă Carmen Sylva. A efectuat cercetări referitoare la tratamentul sifilisului ereditar, utilizarea autoseroterapiei în bronhopneumonia copiilor, patogenia și clinica a numeroase sindroame și afecțiuni infantile. A colaborat cu profesorul M. Manicature la elaborarea, în 1928, a primului tratat românesc de terapeutilă infantilă, scriere premiată de Academia Română.

Un pediatru care a dobândit notorietate

datorită în special activității sale publicistice a fost **Alfons-Missel Fruchter** (1909-1979), doctor al facultății bucureștene din 1934, cu o teză despre laptele pulverizat în alimentația sugarului normal. Cartea sa *Cum să îngrijim, să alimentăm și să educăm copilul* a apărut în numeroase ediții (fie ele cu titlul ușor schimbat), până în anii '60. Și-a încheiat existența în Israel.

Timp îndelungat, a condus Spitalul de copii din Oradea distinsul pediatru **Alexandru Bălint** (1895-1965), doctor din 1918 al facultății budapeștene. A fost unul dintre fondatorii periodicului orădean „Medicul nou“ și, ulterior, membru în colegiul de redacție al revistei „Pediatria“.

Un destin sinuos a avut **Sandu Lieblich** (1901-1971), care și-a început studiile medicale în Iașiul său natal. Ca extern la Spitalul de Neuropsihiatrie de la Socola, condus de profesorul Parhon, s-a avântat în mișcarea politică de extremă stângă, ceea ce i-a atras eliminarea din facultate. Și-a continuat studiile la București, unde a obținut, în 1930, titlul de doctor. Materialul pe care îl adunase pentru redactarea tezei de doctorat a fost prelucrat în scrierea de netă orientare antifascistă pe care a tipărit-o în același an, *Rasele umane în lumina concepțiilor endocrinologice*. A practicat în sectorul neurologiei și endocrinologiei, a activat în mișcarea comunistă ilegală, a publicat în periodicele de stânga, a frecventat cercurile literare și artistice de avangardă. După ultimul război, a făcut parte din conducerea Comitetului Democrat Evreiesc, unde atitudinea lui politică intransigentă și de multe ori chiar fanatică i-a adus mari necazuri, culminând cu o detenție de câțiva ani. După eliberarea sa, în 1955, a funcționat ca endocrinolog la Spitalul clinic „G. Marinescu“ și apoi la Spitalul „Bucur“. De asemenea, a condus secretariatul Comitetului Național de Istoria și Filozofia Științei de pe lângă Academia Română.

Printre specialiștii formați în preajma lui C. I. Parhon la „școala de la Socola“, s-a distins și **Mareș Cahana** (1901-1985), doctor din 1926,

cu o teză despre variațiile în funcție de vârstă ale electroliților din sânge și țesutul muscular. A lucrat ca medic secundar la Socola, până în 1930, când a fost numit medic șef al secției de boli mentale, nervoase și endocrine a marelui spital de la Dicioșânmartin. În 1940, acest ieșean de obârșie a emigrat în U.R.S.S., ca după război să conducă o catedră de fiziologie a omului și animalelor la Universitatea din Chișinău. În perioada interbelică, a publicat în țară și peste hotare articole și studii (unele în colaborare cu C. I. Parhon sau cu V. Mârza) referitoare la variatele aspecte experimentale și clinice ale endocrinologiei, neuropsihiatriei, ilikibiologiei și biochimiei.

Profesorul Parhon a patronat, în 1937, la Facultatea de Medicină din București, meritoria teză de doctorat *Resorbția percutană a hormonilor și vitaminelor*, susținută de Iosef Sternberg (n. 1912), care avea să devină după război o eminentă personalitate în domeniul medicinei nucleare canadiene și mondiale.

În sectorul neurologiei și endocrinologiei, a activat Louis Copelman (n. 1910), doctor din 1935, cu o teză, mult apreciată de G. Marinescu, despre valoarea psihodiagnostică a testului lui Roschach. După 1944, a lucrat la clinica endocrinologică din București, abordând de preferință teme de reflexologie sau privitoare la raporturile dintre endocrinologie și neuropsihiatrie. Și-a terminat existența în Israel.

Unul dintre cei mai reputați neurologi ai perioadei interbelice a fost Anghel Radovici (1885-1956), doctor din 1913 la facultatea bucureșteană. A funcționat ca preparator, ca asistent și apoi ca șef de lucrări la Clinica de boli nervoase și electroterapie de la spitalele Pantelimon și Colentina. În 1922, i s-a acordat titlul de docent universitar. Din 1926, a condus serviciul de consultații pentru bolile de nervi de la Spitalul „Filantropia”. S-a numărat printre colaboratorii apropiați ai profesorului Marinescu, împreună cu care a studiat unele aspecte ale fiziopatogeniei isteriei și a descris reflexul palmo-mentonier pentru punerea diagnosticului în

sindroamele piramidale. În decursul stagiilor de perfecționare la clinicile pariziene, a efectuat cu profesorul J. J. Lhermitte cercetări referitoare la encefalita epidemică, iar cu G. Bourguignon investigații în legătură cu cronaxia senzitivă. Deosebit de valoroase sunt studiile sale clinice și anatomoclinice despre patogenia și tratamentul sifilisului nervos, despre crizele oculogive, despre epilepsia reflexogenă, despre hemiplegia optico-piramidală. A fost un pasionat popularizator al cunoștințelor de neuropsihiatrie prin cărți de largă accesibilitate și, totodată, de ținută științifică și prin conferințe publice, până și la Universitatea Populară „N. Iorga” de la Vălenii de Munte. Către sfârșitul vieții, l-au preocupat suferințele neurologice ale deportaților evrei din perioada 1941-1944.

La clinica de neurologie de la Colentina, au mai funcționat ca asistenți Oscar Sager, Arthur Kreindler și Enric Façon, care aveau să dea întreaga măsură a capacității lor științifice și didactice după 1944.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, câțiva medici evrei din România au manifestat un anumit interes pentru psihanaliză, dar nu în asemenea măsură încât să se dedice cu exclusivitate practicării terapiei analitice.

Prima teză de doctorat cu subiect psihanalitic prezentată la facultățile românești este cea susținută, în 1913, la București, de băcăuanul Matyias Ilian (1885-1941), intitulată *Starea actuală a psihoanalizei lui Freud*. Dar doctorul Ilian avea să deschidă un cabinet de stomatologie, renunțând la orice veleitate de analist.

Paul H. Schwartz (1904-1965), doctor de la București din 1929, cu o teză de chirurgie, a publicat, în 1933, volumașul *Biblioteca psihanalitică*, inserând aici eseurile sale „Freud și Dumnezeu” și „Tratamente psihanalitice”. Iar în anul următor a tipărit primul (și de fapt unicul) număr al „Revistei internaționale de psihanaliză”, cuprinzând producții originale ale bucureștenilor A. Kreindler și M. Schaechter, precum și traduceri ale unor studii semnate de S. Freud și W. Stekel. Nu știm cât și cum va fi aplicat doctorul Schwartz

tehnici psihanalitice în cabinetul său de boli interne.

Neurologul **Justin Neuman** (n. 1898), doctor din 1924 la facultatea bucureșteană, n-a dobândit nici el reputația de freudist prin rezultate obținute în practica terapeutică efectivă, ci datorită lucrărilor sale apărute în intervalul 1932-1937, când a redactat texte în care a apelat la principiile psihanalizei pentru a interpreta fondul unor scrieri literare ale lui G. Ibrăileanu, Mircea Eliade, M. Blecher sau Fr. Torberg și a explica anumite fenomene social-politice de actualitate, precum ascensiunea fascismului și agravarea psihozei de masă antisemite.

Suceveanul **Ludwig Berghoff** (1897-1986), doctor de la Viena din 1929, a recurs la tehnicile psihanalitice în practica sa de cabinet și la Policlinica „Iubirea de oameni“.

Mai fidel freudismului s-a arătat a fi **Miklós Elekes** (1897-1947), care, încheindu-și, în 1921, studiile medicale la Cluj, a fost numit asistent la Clinica de psihiatrie. Împreună cu profesorul C. I. Urechia, titularul clinicii, avea să publice în țară și peste hotare numeroase articole, dar nici unul pe teme psihanalitice și nici măcar propriu-zis psihiatrice, ci abordând probleme de neurologie și mai ales de neurohistologie. Din 1931, M. Elekes a condus secția de neuropsihiatrie a nou-înființatului Spital evreiesc din Cluj. În 1944, a suferit rigorile deportării; s-a întors de acolo cu un manuscris rămas inedit, în care a consemnat reacțiile neuropsihiatrice ale câtorva mii de deportați bolnavi de tifos exantematic.

Încă din epoca studenției sale începute la Viena și Budapesta, s-a interesat de doctrina lui Freud, iar în 1927, a ținut un curs de psihanaliză în cadrul activităților culturale ale sindicatelor muncitorești din capitala Transilvaniei. Pe de altă parte, a organizat un cerc de studii freudiene pentru intelectualii clujeni; s-au programat aici prelegeri și s-au purtat discuții despre psihanaliză, manifestându-se, totodată, preocuparea pentru o anumită inițiere a cursanților în practica analizei terapeutice.

De notat însă că nici Elekes, nici Schwartz,

nici Neuman, nici Berghoff și, se poate adăuga, nici unul dintre cei care au condus până de curând cure analitice la noi în țară nu posedau atestarea „reglementară“ de psihanalști obținută numai prin supunerea viitorului terapeut unei așa-numite „analize didactice“.

Singurul despre care se poate afirma cu certitudine că, înainte de a practica la noi psihanaliza, îndeplinise un asemenea ritual inițiativ a fost doctorul în medicină de la Breslau din 1926 **Heinrich Winnik** (1902-1982), un bucovinean strămutat în Germania. El a trecut la Berlin și Viena prin toate probele necesare omologării competenței sale de psihanalist. Datorită amenințărilor legate de ascensiunea nazismului, Winnik a părăsit în 1933 Germania și, după un popas la Viena, s-a instalat la București, unde a deschis un cabinet de boli nervoase, în care aplica și tratamente analitice. În 1941, a reușit să plece din România cu o ambarcațiune ilegală, ajungând în Țara Sfântă, unde a devenit profesor la Facultatea de Medicină din Ierusalim și președinte al Societății psihanalitice israeliene.

Nu numai freudismul, dar și adlerismul, orientare psihanalitică rivală, a găsit adepți în România. Ardeleanul **Ernö Kahana** (1890-1982), doctor din 1914 de la Viena, a funcționat, în 1914-1917, ca asistent suplinitor la Clinica neuropsihiatrică din Cluj, după care a fost numit medic de circumscripție la Ditrău, în județul Harghita. Instalându-se, în 1920-1922, la Viena, pentru o cură antituberculoasă, a luat contact acolo nu numai cu comuniștii austrieci, dar și cu Societatea de psihologie individuală condusă de Alfred Adler, ale cărui teorii psihanalitice cu puternică tentă sociologică îl atrăgeau mai mult decât acelea ale lui Sigmund Freud. La înapoierea în patrie, a desfășurat, la Miercurea-Ciuc, la Brașov și la București, unde s-a stabilit în preajma războiului, pe lângă activitatea sa politică de extremă stângă, eforturi de informare a publicului, prin conferințe și publicații în limba maghiară, asupra doctrinei psihologiei individuale. În cabinetul său de cardiologie și neuropsihiatrie,

recurgea adesea la procedeele de tratament adleriene. După 1944, a fost director al Spitalului Ministerului Afacerilor Interne și apoi medic primar internist la Spitalul „Elias”. Totdeauna s-a bucurat de faima unui cardiolog priceput.

Printre bucureștenii care, în anii '30, s-au raliat la un moment dat punctelor de vedere adleriene îl întâlnim și pe **Mendel Schächter** (n. 1903), originar dintr-un sat din județul Hotin, doctor din 1930 al Facultății de Medicină din Nancy. În presa medicală românească, dar și în cea franceză, M. Schächter-Nancy a publicat mai ales articole atrăgând atenția asupra malversațiilor și mutilărilor la care erau supuși unii copii în vederea transformării lor în cerșetori. După 1941, îl vom găsi stabilit în Franța, unde va semna studiile sale de medicină și psihologie socială ca M. Schächter (Marseille).

Un chirurg de vază a fost, în perioada interbelică, **Mátyás Mátyás** (1888-1966), doctor din 1910 al Facultății de Medicină din Cluj, unde avea să funcționeze, în intervalul 1912-1919, ca preparator și apoi ca asistent la catedrele de dermatologie, ginecologie și chirurgie. În 1919, a preluat, pentru scurtă vreme, conducerea clinicii chirurgicale, dar în același an, a înființat la Cluj sanatoriul particular „Parc”, căruia avea să-i asigure, prin strădaniile sale, un foarte bun renume. A fost unul dintre fondatorii Societății „Paul Ehrlich” a medicilor evrei din Transilvania. În 1945, a ținut prelegeri de ginecologie la facultatea clujeană, iar în 1949, i s-a încredințat catedra de chirurgie de la Institutul de Medicină din Târgu-Mureș, unde a funcționat până în 1957. Principalele sale lucrări științifice se referă la chirurgia abdomenului, tratamentele postoperatorii stomacale, tromboza și emboliile postoperatorii, tuberculoza enterală și genitală, cancerul gravidelor. De-a lungul unei îndelungate cariere, a efectuat 70 000 de intervenții chirurgicale. În 1948, a publicat piesa de teatru *Scene din viața unei clinici* (în limba maghiară).

Alfred Toff (1897-1973), doctor din 1924 de la București, a lucrat la serviciul de chirurgie de la Spitalul „Caritas”, în întreg intervalul 1925-

1952, iar apoi la Spitalul Coletina. A adus contribuții la perfecționarea unor tehnici operatorii și s-a preocupat sistematic de formarea și perfecționarea tinerilor chirurși. Împreună cu I. Chiricuță și alții, a publicat, în 1953, monografia *Arsurile*.

Printre ortopezii de prestigiu trebuie amintit **Darius (David) Cuper** (n. 1896), doctor din 1922 al facultății bucureștene, cu o teză despre fracturile bazei craniului la copil și tratamentul lor prin puncții lombare repetate. După ultimul război, conferențiarul Cuper a condus un serviciu de chirurgie la Spitalul de Urgență, fiind apreciat ca unul dintre cei mai competenți reprezentanți ai „ortopediei albe”; încă în 1933, elaborase, în cadrul clinicii chirurgicale și ortopedice din București, un memoriu despre tratamentul nesăngerând al luxației congenitale a soldului.

Medicul militar **Herman Vascoboinic-Birnbaum** (1900-1967), doctor de la Iași din 1924, cu o teză despre autogrefe și autoplastii osoase, a descris, împreună cu generalul dr. Gh. Pârvolescu, „fractura grenadierilor”, ruperea humerusului ca rezultat al unei contracții musculare.

În cadrul clinicii chirurgicale din Cluj, conduse de profesorul I. Iacobovici, a activat docentul **Marcel Roth**, colaborator la manualul *Propedeutica chirurgicală*, publicat în 1927. După Dictatul de la Viena, doctorului Roth, care lucrase și la spitalul evreiesc clujean, i s-a oferit postul de medic primar chirurg al Spitalului evreiesc din Budapesta. Aici avea să dispară în 1944, victimă a terorii nyilasiste.

Un urolog de excepție a fost **Leon Strominger** (1877-1948). În timpul studenției, a făcut parte din comitetul de redacție al revistei „Spitalul”. În 1904, a ținut, la Societatea „Junimea studioasă medicală”, al cărei președinte era, o conferință despre „Boalele nervoase la evrei”, unde pleda pentru orientarea coreligionarilor săi către viața în contact direct cu natura și către profesiile implicând eforturi fizice sistematice, o asemenea orientare contribuind la prevenirea manifestărilor nevrotice. Deși în teza sa de doctorat din 1905,

redactată în serviciul lui G. Marinescu de la Spitalul Pantelimon, abordase o temă de neurologie: sensibilitatea vibratorie, Strominger avea să se consacre urologiei, sub îndrumarea profesorului Petre Herescu. În 1911, a fost numit șef de laborator la clinica de boli urinare de la Spitalul Colțea, iar în anul următor, a obținut invidiatul titlu de docent universitar, în specialitatea urologie. În 1912-1920, a funcționat ca șef de lucrări în amintita clinică și apoi a condus serviciul de urologie de la Spitalul „Iubirea de oameni“. Monografia sa *Colibaciloza. Studiu clinic și terapeutic*, publicată în 1935, la Paris, cu prefață de profesorul F. Legueu, avea să fie distinsă cu un premiu al Academiei de Medicină a Franței. Tot la Paris au apărut lucrările sale *Psihologia sexuală*, în 1938, cu prefață de M. Laignel-Lavastine și *Erorile și greșelile în urologie*, în 1939, cu prefață de G. Marion. După război, a tipărit la București o versiune românească amplificată a cărții despre colibaciloză, precum și un studiu de medicină socială referitor la blenoragie.

Doctor de la Paris din 1932, **Marcel Streja** (1907-1991) a fost, până în 1940, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui N. Hortolomei. Împreună cu acesta și cu Th. Burgele, a redactat, în 1934-1935, un studiu experimental asupra dinamicii căilor urinare, lucrare citată în marile tratate de urologie ale vremii. A condus secția de boli ale aparatului urinar de la Spitalul „Caritas“, iar după război, a lucrat la Spitalul „I. Cantacuzino“, până la emigrarea sa în Germania.

Cunoscut mai ales ca poet și dramaturg, **Adrian Vereș** (1876-1944) a făcut temeinice studii medicale la București și Paris. A condus serviciul de otorinolaringologie de la Spitalul „Iubirea de oameni“ și a fost vicepreședinte al Societății Române de O.R.L., în 1934-1936. A imaginat un amigdalecton, pe care casa Carol Büniger l-a fabricat în serie.

Avram (Albert) Lobel (1878-1959) a obținut, în 1905, titlul de doctor la București, cu o teză despre tratamentul local în câteva maladii generale. După specializarea în boli de ochi, la

Paris, a lucrat la București în instituții spitalicești și ca medic al Casei regale.

Dintre oftalmologii care au activat în perioada interbelică, **Nicolae Blatt** și **Miron [Segaller]** **Miron** vor deține, după 1944, funcții universitare.

Emil Liebreich (n. 1887), doctor de la București din 1913, s-a specializat în bolile de piele la Facultatea de Medicină din Berna, unde a funcționat o vreme ca asistent. În 1921, a publicat, la Editura Masson din Paris, monografia *Sângele in vitro*. A fost unul dintre cei mai bine pregătiți dermatologi bucureșteni ai epocii. **Mauriciu Blumenthal** va conduce o catedră universitară, după 1944. La Cluj, a activat, în sectorul dermato-venerologiei, **Ede Goldberger** (1887-1959), doctor din 1911 al facultății din capitala Ardealului, unde a și funcționat câțiva ani ca asistent la clinica dermatologică, a fost medic primar la Spitalul evreiesc din Cluj și președinte al Asociației științelor medicale, „Paul Ehrlich“ a medicilor evrei din Transilvania. A publicat în țară și în străinătate lucrări de patologie și farmacologie sifiligrafică, precum și scrieri de propagandă antiveneriană. În 1944, doctorul Goldberger a cunoscut ororile deportării.

Oscar Millian (n. 1895), doctor din 1920 al facultății bucureștene, a efectuat la Berlin stagii de specializare în pediatrie, iar din 1927, a funcționat la serviciul de boli contagioase al Spitalului de Copii din București. În 1932, a primit titlul de docent, după depunerea unui memoriu referitor la tuberculoză ca factor de malignitate în scarlatină. A redactat lucrări despre diagnosticul, tratamentul și profilaxia afecțiunilor transmisibile ale copilului.

O personalitate de marcă în domeniul pneumologiei a fost **Maximilian Popper** (1895-1960), doctor din 1922 de la București. A funcționat mai întâi ca asistent la catedră de histologie a facultății bucureștene, devenind apoi un membru sânguinos al colectivului catedrei de clinică medicală de sub conducerea lui Dimitrie Ionescu. În colaborare cu maestrul său, a efectuat cercetări privitoare la splenomegalia paludică. Interesul lui M. Popper s-a concentrat, în această

perioadă, asupra hematologiei clinice. Prin concurs, a fost numit, în 1930, conferențiar universitar. La clinica de la Colentina a profesorului N. Gh. Lupu, a predat patologia aparatului respirator, insistând asupra semiologiei bolilor de piept. În aceeași perioadă, a lucrat și la serviciul de consultații pneumologice de la Spitalul „Caritas“.

În 1948, a fost înființată, în cadrul acestui spital, o clinică a bolilor aparatului respirator, a cărei conducere a fost încredințată profesorului M. Popper. Aici s-a amenajat prima secție de bronhologie de la noi din țară și s-au practicat primele exereze pulmonare. Sub îndrumarea directă a profesorului M. Popper, s-au elaborat studii și monografii privitoare la patologia tuberculozei și a cancerului bronhopulmonar, la supurațiile bronhopulmonare, la metodele de explorare în bolile aparatului respirator.

Merite deosebite îi revin, în domeniul fiziologiei, lui **Mauriciu Blechmann** (n. 1900), doctor al facultății bucureștene din 1927, colaborator statornic al lui M. Nasta la Institutul „I. Cantacuzino“. Blechmann a întreprins asidue investigații de teren referitoare la eficiența vaccinării B.C.G.

Bercu Șapira (1895-1966) a obținut, în 1922, la București, titlul de doctor, cu o teză de puericultură, ca apoi să se dedice igienei, devenind unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai profesorului G. Banu, atât în cercetarea științifică sau la catedră, cât și la redactarea „Revistei de igienă socială“. În 1941-1944, a predat igiena la colegiile pentru tinerii evrei. În 1945, a ținut prelegeri la cursurile de igienă industrială organizate de Institutul de Medicină Socială, unde era șef de lucrări. B. Șapira l-a secondat pe G. Banu la elaborarea unei vaste sinteze despre biologia poporului român, lucrare rămasă nefinisată.

Heinrich Schlesinger (1876-1956), doctor din 1902 de la București și diplomat al Institutului Stomatologic din Viena, unul dintre fondatorii „Revistei științifice dentare“, a publicat, la sfârșitul primului război mondial, studiul *Chirurgia*

maxilarului inferior în războiul din 1916-1918.

Zoltan Vass (1898-1970), doctor din 1923 de la Cluj, s-a specializat tot aici în stomatologie, devenind asistent al profesorului Gh. Bilașcu. A fost secretar de redacție la „Revista stomatologică - Fogorvosi szemle“, care apărea în capitala Ardealului. Până în 1944, a funcționat ca medic primar la Spitalul evreiesc din Cluj. La înapoierea din deportarea la Auschwitz-Birkenau, a fost numit director al amintitului spital și a funcționat scurtă vreme ca profesor de patologie bucală la Facultatea de Stomatologie din Cluj.

Osiás Kauffmann-Cosla (n. 1894) a obținut, în 1921, titlul de doctor în medicină la București, cu o teză despre efectele terapeutice ale Techirghiolului. Peste doi ani, avea să fie numit asistent la catedra de farmacologie a facultății bucureștene. În 1925, a devenit licențiat în chimie la Universitatea din Berlin. În anii '30, a funcționat ca șef al laboratorului de la Spitalul „I. Cantacuzino“, încredințându-i-se și postul de conferențiar la catedra de farmacologie. Mult remarcate au fost lucrările sale experimentale despre patogenia diabetului și acțiunea insulinei, carbonuria disoxidativă, vitamine și avitaminoze, principiile alimentare și tulburările de nutriție, influențarea metabolismului de către apele minerale, farmacodinamia celulară. După război, O. Kauffmann-Cosla a emigrat în S.U.A.

În 1924, **Herman Fischgold** (1899-1983), un fiu al Botoșanilor, și-a prezentat teza de doctorat la Facultatea de Medicină din București, după care a plecat în Franța, unde avea să facă o strălucită carieră de radiolog, încununată prin numirea sa la conducerea catedrei pariziene de specialitate și alegerea ca președinte al societăților franceze de radiologie și electroencefalografie. În toate împrejurările, profesorul Fischgold a ținut să sublinieze că bazele pregătirii sale fuseseră puse în România.

La serviciul radiologic al Spitalului „Caritas“, a lucrat vreme îndelungată **Oscar Meller** (1885-1971), doctor din 1912 al facultății bucureștene, autor a numeroase studii de specialitate, printre care cele privind encefalo-mielografia lichidiană

(cu Anghel Radovici), responsabilitatea în practica electroradiologiei (cu Amilcar Georgescu), roentgenoterapia în abcesele pulmonare. În 1935, i s-a decernat un premiu al Academiei Române. A publicat lucrări de popularizare a cunoștințelor medicale, în legătură mai ales cu igiena sexuală.

În 1933, a apărut, la Cluj, un *Tratat practic de roentgenologie medicală* redactat de frații **Izidor, Jenő și Ferenc Herschkovits**, prima lucrare de acest gen publicată în românește. Izidor Herschkovits (1894-1944) a fost doctor din 1919 de la Cluj, s-a specializat în radiologie la o clinică vieneză, a condus serviciul de specialitate de la Spitalul evreiesc din capitala Ardealului și a fost redactor principal al periodicului clujean „Revista medicală - Orvosi szemle”.

La Timișoara, a văzut lumina tiparului, în 1925, un îndreptar de radiodiagnostic și radioterapie în limba maghiară, semnat de **Mór Juhl**. Acesta (n. 1892) a obținut, în 1917, titlul de doctor la Budapesta, după care s-a stabilit la Timișoara, unde a funcționat o vreme ca medic șef al Sanatoriului bănățean. A practicat radiologia și dermato-venerologia, desfășurând, totodată, o susținută activitate publicistică în periodicele medicale și în cele de cultură timișorene. În 1942, a pierit într-un lagăr din Transnistria.

În Laboratorul de medicină experimentală al profesorului I. Cantacuzino, s-a format ca bacteriolog și a desfășurat o fructuoasă muncă de cercetare **Max Marbe** (1884-1959), doctor din 1921. Una dintre preocupările sale majore a fost introducerea și perfecționarea vaccinării antidifterice cu anatoxină nativă. A condus și laboratorul Policlinicii „Iubirea de oameni”.

Alice Magheru, născută **Focșăneanu** (1892-1983), doctor din 1921 al facultății bucureștene, a fost una dintre cele mai reprezentative personalități ale „școlii cantacuziniste”, atât prin pasiunea științifică pe care a manifestat-o, cât și prin fervoarea cu care a cultivat marile valori ale creației culturale și artistice. După ce, ca studentă, a lucrat în preajma lui V. Babeș, s-a apropiat de

cercul cantacuziniștilor, inserându-se curând în programele de cercetare microbiologică și imunologică ale acestuia. Împreună cu soțul său, doctorul **George Magheru**, a efectuat, printre altele, interesante investigații privind patogenia afecțiunilor provocate de enterobacteriacee, în special a febrei tifoide. A pasionat-o, de asemenea, studiul fenomenului de bacteriofagie.

Fidel tradiției cantacuziniste s-a dovedit a fi și **Borelly Wisner** (1900-1983), doctor din 1926, care, printre altele, a efectuat valoroase studii referitoare la vibriionul holerice, enterobacteriacee, bacteridia carbunoasă și virusurile poliomielitice.

Timp de patru decenii, între 1901 și 1940, a apărut „Sănătatea”, periodic subintitulat „revistă bilunară ilustrată de medicină populară”. Editorul său a fost **Rudolf Mayer Sigmand** (1870-1941), doctor de la București din 1898, care, sub pseudonimul **Sigmand-Sigma**, a oferit publicului dornic de instruire igienică și medicală această respectabilă foaie, precum și nenumărate broșuri educativ-sanitare, de obicei traducerii, dar și scrieri originale. Răspunsurile date în revistă la întrebările cititorilor au însemnat, de-a lungul timpului, multe mii de consultații individuale.

Doctorul **Y grec** a fost un nume cu rezonanță în presa democrată și în publicistica de propagandă sanitară din perioada interbelică. Era vorba, desigur, de un pseudonim, și anume pseudonimul ieșeanului **Ion Glicsman (Haim Glücksmann)** (1871-1938), doctor din 1898 al facultății de medicină din orașul său natal. Colaborarea la periodice a început-o încă de pe băncile liceului. Până în 1923, când a fost numit director al statisticii, studiilor și propagandei în Ministerul Sănătății, a funcționat ca medic al administrației sanitare în multe sate și orașe ale țării, fără să întrerupă cumva prolifică sa activitate publicistică. A tipărit sfaturi pentru mame, pentru țărani, pentru tinerii din fabrici, dicționare medicale destinate publicului larg, studii privind statistica medicală și organizarea sanitară a țării, note medico-istorice, eseuri despre marii gânditori evrei. În intervalul 1923-1930, a fost redactorul buletinului și analelor Ministerului Sănătății. A

încetat din viață curând după ce începuse editarea apreciatei reviste de popularizare „Medicul nostru“.

Serviciul de propagandă și statistică din Direcția sanitară a municipiului București a fost dirijat de **Iosif Westfried** (1893-1970), care a și publicat, în 1930, un istoric al administrației sanitare a Capitalei. A obținut titlul de doctor la București, în 1921, după care s-a remarcat prin contribuțiile sale publicistice, fiind autorul câtorva studii de medicină legală și al unor scrieri de sexologie și educație sexuală. A editat „Noua revistă medicală - Nouvelle revue médicale“, organul bilingv al Uniunii Medicale Franco-Române.

Problemele sexualității au fost abordate, mai ales sub pseudonimul Michail Prunk, și de către otorinolaringologul și scriitorul **Emil Dorian** (1893-1956), doctor de la București din 1920. Revista „Tribuna medicală“, care, în 1933-1938, s-a afirmat ca „organ de luptă profesională“, militând, mai ales, pentru sindicalizarea medicilor, l-a avut redactor principal pe Emil Dorian; așa se explică, de altfel, preocupările literar-artistice prezente sistematic în această publicație.

Numele lui **Aurel Avramovici** (1883-1942), doctor din 1913, este legat de revista „București medical“, pe care a fondat-o în 1929 și căreia a reușit să-i asigure apariția până în vara lui 1940, o revistă de apărare a intereselor profesionale, dar și de promovare a unei autentice culturi medicale. În paginile acestui periodic, se întâlnesc semnăturile multor medici români merituoși, ca și ale unor personalități de frunte ale medicinei universale.

Radiologul **Bertalan Tarjan** a fost redactorul responsabil și diriguitorul efectiv al revistei „Cernăuți medical“, fondată de el, în 1934, împreună cu generalul dr. Gh. Pârvulescu.

La Societatea Română de Istoria Medicinii, înființată, în 1929, din inițiativa lui V. Gomoiu, au activat câțiva evrei, dintre care s-au remarcat **Lazăr Mayersohn**, **Al. Manolescu**, **Eugen Spirt** (1871-1935) și **Leon Vaian** (1886-1936); literatul

Barbu Lăzăreanu și istoriograful rabin **Mayer A. Halevy** au fost adeseori prezenți cu comunicări la ședințele societății.

Botoșăneanul **Grigore Graur** (1884-1969), doctor de la Viena din 1908, a activat, până în 1938, ca balneolog la Karlovy Vary, de unde trimitea periodicelor noastre interesante note despre relațiile medicale și culturale dintre Boemia și ținuturile românești.

Foarte utilă a fost publicarea, în 1921, de către **Oscar Engelberg** (1894-1976), doctor din 1918 de la Cluj, a unei lucrări, în limba maghiară, prefăcută de profesorul I. Hațieganu, în care era prezentată terminologia medicală româno-maghiară. După ce a funcționat ca medic de spital la Cluj, avea să se stabilească la Dej.

Un medic care s-a distins printr-o permanentă strădanie de a da impuls vieții comunitare evreiești bucureștene a fost **Moritz Gottfried** (1876-1937), doctor din 1901 de la București, care, printre altele, a deținut funcțiile de președinte al „Cercului medical“ și al Asociațiunii „Lumina“, a condus „Junimea studioasă universitară“ și a făcut parte din conducerea Uniunii Evreilor Români.

În alte orașe ale țării, medicii și-au asumat sarcini importante în cadrul obștii evreiești. Astfel, la Galați, **Idel David** (1875-1935), doctor de la Montpellier din 1901, valoros chirurg, șef al secției O.R.L. din spitalul civil și medic primar otorinolaringolog la spitalul militar gălățean, s-a preocupat de intensificarea activităților culturale și de asistență socială desfășurate de comunitatea evreiască locală.

La Botoșani, **Emil Tauber** (1874-1960), doctor de la București din 1904, s-a devotat timp de o jumătate de secol instituțiilor medico-sanitare și de asistență puse în serviciul populației evreiești. Mai mult de două decenii, a participat la conducerea comunității botoșănene, al cărei președinte a fost, în 1932-1942. A contribuit la înființarea unei policlinici pentru evreii săraci, a cărei piatră fundamentală a pus-o, în 1937, pe un teren donat de primăria orașului, la solicitarea lui. Prin ostenele sale, Spitalul israelit din Botoșani a fost refăcut și s-a deschis acolo o

școală de infirmiere.

În cuvântarea pe care a rostit-o la înmormântarea doctorului **Iuliu Friedman-Câmpina** (1880-1935), profesorul Em. Gheorghiu, reprezentantul Casei Centrale a Asigurărilor Sociale, a insistat asupra modului exemplar în care decedatul se pusese în serviciul maselor de muncitori din sectorul petrolifer. Friedman-Câmpina avea diploma de la București din 1906. Timp de 25 de ani, a fost unul dintre liderii respectați ai Uniunii Evreilor Români.

Dintre evreii care, ca medici de circumscripție rurală, s-au identificat, în perioada interbelică, cu interesele și necazurile lumii țărănești, îl amintim pe **Bernat (Herșcu) Burăh Moscovici** (1876-1951), care a obținut titlul de doctor în 1901 la Viena. După ce a funcționat la dispensarele și la spitalele rurale din Moldova și s-a distins pe timpul războiului în formațiile sanitare militare, a fost numit, în 1920, medic al circumscripției Buftea, unde a lucrat până la pensionarea sa, în 1938. La înhumarea lui, au venit să-i aducă un omagiu de recunoștință numeroși săteni, în frunte cu preotul.

De menționat că fiul său, **Samuil Burăh Moscovici** (1908-1979), doctor de la Pavia din 1936, a preluat moștenirea morală a părintelui, funcționând la circumscripția sanitară Buftea, între 1945 și 1970, când a fost pensionat. Recunoscându-i-se competența în problemele deservirii medico-sanitare a populației rurale, în 1959, a fost angajat ca asistent la catedra de organizare sanitară a Facultății de Igienă din București.

O atitudine creatoare față de etnoiatrie a manifestat medicul focșănean **Moise Solomon** (1898-1992), doctor de la Iași din 1924, cu stagii de perfecționare la Paris, care a studiat sistematic sindromul dureros abdominal denumit de popor „vătămătură” și a elaborat o metodă originală de tratare a lui.

★

Una dintre temele predilecte ale campaniilor antisemite care se intensificaseră în preajma celui de-al doilea război mondial a fost pretinsul

fenomen de marginalizare, cel puțin din punct de vedere cantitativ, a elementului românesc în practica medicală, marginalizare acționând în favoarea celui evreiesc. Statistici întocmite fără o culegere riguroasă a datelor își luau uneori libertatea să demonstreze că în România, inclusiv în Capitală, exercițiul medicinei a încăput pe mâna „străinilor”.

Potrivit datelor prelucrate de Colegiul Medicilor din România și consemnate în buletinul din 1938 al acestuia, erau recunoscuți atunci în întreaga țară 8 810 medici, dintre care 4 386 români și 3 147 evrei. Faptul că medicii aparținând minorităților naționale (evrei, maghiari, germani etc.) îi depășeau cifric, la vremea aceea, pe colegii lor români se explică în bună măsură prin aflulxul de practicieni proveniți din provinciile istorice reunite cu vechea Românie în 1918. Într-adevăr, în 1938, exercitau profesia medicală în Basarabia 476 de evrei (dintr-un total de 858 de medici înregistrați în respectiva provincie), în Bucovina 396 de evrei (dintr-un total de 548 de medici), în Maramureș 122 de evrei (dintr-un total de 302 medici), în Transilvania 344 de evrei (dintr-un total de 1 435 de medici), iar în Banat 259 de evrei (dintr-un total de 549 de medici). Trebuie însă remarcat că, în perioada interbelică, s-a desfășurat un proces spontan de continuă echilibrare numerică, vizând creșterea proporției practicienilor proveniți din naționalitatea majoritară.

Nu corespundeau defel adevărului afirmațiile că în facultățile noastre de medicină se aflau înscriși mai mulți minoritari decât tineri aparținând națiunii majoritare și tot atât de inexactă era aprecierea că diplomele obținute la facultățile de medicină din străinătate, pe care le prezentau pentru echivalare mai ales doctori evrei, n-ar fi fost, de regulă, decât simple falsuri. Ceea ce n-a împiedicat ca, în 1937-1938, să se procedeze la o zgomotoasă operație de revizuire a tuturor diplomelor din această categorie.

O imagine și mai exactă a stărilor de lucruri din domeniul practicilor medicale avea să fie obținută la încheierea prelucrării datelor colectate

în cursul recensământului medicilor din 15 martie 1941. De ținut însă seama că, la vremea aceea, din trupul țării fuseseră desprinse Basarabia, Bucovina de Nord și Transilvania de Nord.

În primăvara lui 1941, deci înaintea intrării în război a României, erau înregistrați în toată țara 8 421 de medici, dintre care 5 671 erau români și 2 089 evrei. Dintre cei 3 115 medici bucureșteni, 2 080 erau români și 970 evrei. La acea dată, din totalul celor 2 089 de medici evrei, 1 584 locuiau în municipii, 426 în orașe nemunicipii și 79 în mediul rural (de menționat că acest recensământ a fost efectuat după ce medicilor evrei li se interzisesse să mai ocupe posturi în rețeaua medico-sanitară de stat, inclusiv în cea rurală). Femeile reprezentau 13,98% din medicii evrei, proporția respectivă fiind de 17,68% la medicii români. Dintre medicii evrei înregistrați, 82,42% practicau efectiv medicina, fie în cabinete particulare, fie ca angajați.

Iată și repartizarea medicilor evrei după specialități: medicina generală - 688; boli interne - 416; stomatologie - 291; ginecologie-obstetrică - 183; boli de copii - 101; dermatovenerologie - 71; genito-urinare - 56; radiologie - 52 etc.

În ceea ce privește distribuția medicilor pe județe, se poate observa o mai mare concentrare de practicieni evrei în județele Rădăuți: 30, dintr-un total de 53; Câmpulung: 32, din 59; Suceava: 23, din 47; Dorohoi: 23, din 51. Aceeași proporție se prezenta astfel în anumite municipii: la Galați erau înregistrați 87 de medici evrei, față de 182 în total; la Arad 78, față de 182; la Iași 188, față de 441; la Timișoara 97, față de 290.

La interpretarea tuturor acestor cifre trebuie, desigur, ținut seama și de proporția de atunci a evreilor în totalul populației respectivei provincii istorice, județe și localități.

Dar problema acută a sănătății publice în România nu era nicidecum relativ marele număr de medici minoritari și în special evrei, ci, așa cum arăta în 1937 Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică, mișul număr de medici din țara noastră și repartizarea inechitabilă a celor existenți, cu nesocotirea mai cu seamă a

lumii satelor. Făcând această precizare, doctorul Manuilă lua, totodată, poziție împotriva antisemitismului și a propunerii de a se împiedica admiterea evreilor în universități, mai ales în facultățile de medicină, prin legiferarea lui **numerus clausus**.

În 1940, organele guvernamentale au adoptat măsuri de limitare a exercitării profesiei medicale de către evrei și de desființare a accesului lor în învățământul medical de stat. Printr-un decret din 15 noiembrie 1940, practicienii evrei au fost excluși din Colegiul Medicilor, astfel că ei nu mai aveau dreptul să acorde asistență decât coreligionarilor. Dar tocmai sub egida Colegiului Medicilor, Asociația profesională a medicilor evrei - secția Ilfov avea să tipărească, în 1943, un *Indice alfabetic al medicilor evrei înscrși în asociația Ilfov*, indice cuprinzând 892 de nume, cu precizarea adresei fiecărei persoane.

În intervalul 1941-1944, au funcționat în Capitală trei cursuri de medicină pentru tinerii evrei bucureșteni, toate trei autorizate de Ministerul Educației Naționale.

Cel înființat la școala condusă de matematicianul Ernest Abason s-a deschis în februarie 1941, ca secție de „biologie umană” a „Cursului de pregătire pentru studenții evrei”. Începând din anul școlar 1942-1943, secția medicală a școlii a căpătat titlatura „cursul de pregătire sanitară”. În 1943-1944, coexistau în cadrul instituției patru ani de studii.

La școala Abason au fost înscrși vreo 90-100 de medicinști, care au avut posibilitatea să efectueze disecții pe cadavru, lucrări practice în laboratoare de chimie medicală, histologie și bacteriologie și stagii clinice sau gărzi în spitalele „Caritas” și „Iubirea de oameni”. Din corpul didactic au făcut parte Z. și S. Iagnov, B. Menkes, A. Teitel, O. Sager, A. Kreindler, Eugenia Soru, M. Popper, H. Aronovici, M. Cajal, R. Brauner, M. Blumenthal, B. Wisner, M. Marbe, I. Daniel, E. Façon, A. Radovici, G. Rosenthal, B. Șapira și alții.

Cursurile medicale de pe lângă colegiul Onescu au fost inaugurate în decembrie 1941,

astfel că, în 1943-1944, fînțau acolo trei ani de studiu. Practica medicală se efectua mai ales la Policlinica Crucii Roșii din strada Bradului. Personalul didactic era alcătuit din B. Menkes, D. Cuper, H. Askenasy, N. Blatt, Miron S. Miron, J. Grossmann, Em. Șander, P. Herșcovici, L. Caffé, E. Tudor, M. H. Goldstein și alții.

Colegiul Onescu a editat și materiale didactice multigrafiate, cum ar fi cursul de *Introducere în știința biologiei*, ținut, în 1943-1944, de doctorul L. Strominger, curs litografiat potrivit unei autorizații ministeriale din 1943.

În martie 1941, Ministerul Educației Naționale a răspuns favorabil la cererea docentului M. Cajal de a se permite deschiderea unor „cursuri pentru studenții în medicină evrei”, la care să-și continue pregătirea acei studenți care, din cauza legiuirilor rasiale, nu mai erau admiși în universitățile de stat. La „școala de la Caritas” sau „școala Cajal”, cum era desemnată curent noua instituție, s-au predat, în amfiteatrele, laboratoarele și amenajările clinice de la Spitalul „Caritas”, toate cele 28 de materii din programa anilor III-VI ai facultăților de medicină, de către conferențiarii M. Blumenthal, M. Popper, A. Radovici, docenții S. Birman-Bera, M. Cajal, I. Daniel, Mina Goldenberg-Bayler, S. Iagnov, O. Millian, O. Sager, A. Teitel, medicii primari L. Adlersberg, H. Askenasy, S. Cohl, H. Elias, F. Gottlieb, A. Lobel, O. Meller, G. Rosenthal, Eugenia Soru și B. Wisner. Peste 50 de foști mediciniști evrei au reușit astfel să-și continue și unii chiar să-și încheie pregătirea universitară pe care o începuseră la facultățile din București, Iași sau Cluj.

Asemenea cursuri pentru tinerii evrei, unice în Europa aflată sub control nazist, n-ar fi fost înființate și n-ar fi funcționat fără sprijinul permanent al unor personalități ale vieții publice românești; dintre specialiștii de vază care au arătat atunci o deosebită sollicitudine școlilor evreiești, trebuie amintiți N. Gh. Lupu, C. I. Parhon, Șt. S. Nicolau, I. Costinescu, S. Manuilă.

Condițiile de studiu de la cele trei noi unități de învățământ medical nu au fost deloc ușoare.

De pildă, procurarea cadavrelor necesare disecțiilor era legată de mari dificultăți, iar asigurarea spațiilor pentru lucrările practice ridica și ca probleme. Studenții fuseseră scutiți, în 1941-1942, de prestarea muncii obligatorii, dar ulterior au trebuit să lucreze în fiecare dimineață câte șase ore la Institutul Central de Statistică, astfel că pentru îndeplinirea îndatoririlor școlare le rămăneau la dispoziție doar după-amiezele. Depunând mari eforturi, ei au izbutit să-și însușească materia de studiu, lucru verificat cu prilejul exigentelor examene și probe de control la care erau supuși sistematic de instructorii lor științifici. De aceea, recunoașterea, în octombrie 1944, de către Ministerul Culturii Naționale, a valabilității examenelor depuse la cursurile de medicină din 1941-1944 pentru evrei a constituit o măsură a cărei justețe n-a fost pusă de nimeni la îndoială. Este semnificativ și faptul că nouă dintre cadrele didactice ale „școlii de la Caritas” aveau să fie primite curând în rândurile profesorilor și conferențiarilor Facultății de Medicină din București.

★

Regimul instalat în România la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, regim în care pârghiile de comandă erau deținute de partidul comunist, a avut de la început să facă față, în domeniul sănătății publice, unor împrejurări extrem de dificile, ca urmare a pierderilor și distrugerilor de tot felul produse de conflagrație, a amenințării foametei provocate de o secetă îndelungată și a izbucnirii unor grave epidemii. În conducerea Ministerului Sănătății au fost aduse atunci cadre ale partidului, medici și nemedici, oameni cu sau fără experiență în munca organizatorică sanitară. Lor li s-a încredințat sarcina de a grăbi lichidarea flagelelor epidemice, de a normaliza funcționarea instituțiilor medico-sanitare și, totodată, de a pune bazele a ceea ce avea să se numească sistemul socialist de ocrotire a sănătății. Printre medicii desemnați să acționeze în aceste direcții s-au numărat și câțiva evrei, care s-au străduit să adapteze realităților românești modelul sovietic de organizare sanitară, model a

cărui valabilitate nu era și nici nu putea fi pusă în discuție.

Ca adjuncți ai ministrului sănătății, au funcționat, în primul deceniu al „democrației populare”, **Horia Dunăreanu** (n. 1916), doctor, din 1940 al facultății clujene, care s-a ocupat cu deosebire de sectorul medicinei preventive, **Iosif Bogdan** (1912-1962), doctor din 1939 al facultății din Cluj, care a îndrumat instituțiile de asistență curativă, și **Marcel Saragea** (n. 1914), doctor din 1939 al facultății bucureștene, care avea să se consacre activității didactice și de cercetare. Înainte de a deveni istoric al medicinei, **Gabriel Barbu** (1904-1987), doctor din 1932 de la București, a funcționat succesiv la Ministerul Sănătății ca inspector general sanitar, consilier tehnic și secretar general, iar în 1948, a devenit deputat în Marea Adunare Națională. După ce a condus medicina asigurărilor sociale, **Paul Pruteanu** (1908-1966), doctor de la Geneva din 1932, a dirijat reforma unificării pe plan teritorial a spitalelor cu policlinicile și cu circumscripțiile medico-sanitare; ulterior, el se va distinge ca teoretician al organizării sanitare și ca istoriograf al medicinei. **Vasile Bratu** (n. 1916), doctor de la Cluj din 1939, a lucrat în conducerea sectorului balneo-climatic și în cel al asistenței spitalicești. De problemele planificării și organizării muncii medico-sanitare s-a ocupat **Ștefan Oprișan** (1919-1972), doctor din 1946 al facultății ieșene, ajutat de **Alexandru Tudor** (n. 1916), doctor al aceleiași facultăți din 1939. Formația medicală a **Nataliei Scurtu-Corotcov** (1905-1981) a cunoscut etape agitate: tânăra originară din Chișinău și-a început studiile la Liège, dar misiunile politice primite atunci au obligat-o să se strămute în Germania; la înapoierea în România, a fost arestată și ținută în detenție, în 1934-1939; emigrând apoi în U.R.S.S., s-a aflat în refugiu, pe timpul războiului, la Tașkent, unde și-a continuat studiile; printre alte misiuni pe care P.C.R. i le-a încredințat după război, a fost aceea a îndrumării Direcției de ocrotire a mamei și copilului din Ministerul Sănătății. La organizarea rețelei de pediatrie a contribuit și

Geza Grosz (1909-1979), doctor de la Cluj din 1936, care a devenit apoi conferențiar la catedra de medicină socială de la I.M.F. București. Problematika igienei copilului și adolescentului a stat în centrul preocupărilor **Herminei Tismăneanu** (n. 1915), absolventă, în 1944, a unui institut de medicină din Moscova, după ce participase ca voluntară, în tabăra republicană, la războiul civil din Spania. Chirurghul **Leon Solomon** (1914-1957), doctor din 1944 al facultății din Iași, a fost încadrat, în 1948-1953, la Direcția sanitară și antiepidemică din Ministerul Sănătății, în perioada organizării marii campanii de eradicare a malariei în România. **Ilie Lazarovici** (n. 1909), doctor de la Iași din 1936, a fost unul dintre organizatorii centrelor și punctelor de transfuzie a sângelui. **Andrei Gartner** (n. 1914), doctor din 1939 al facultății clujene, a fost director al personalului în Ministerul Sănătății, după care s-a ocupat de organizarea științifică a luptei antituberculoase. În perioada reformei din 1948 a învățământului superior, Direcția învățământului medical din Ministerul Sănătății a fost condusă de **Alexandru Cerbu** (n. 1914), doctor din 1938 de la București, ulterior cercetător la Institutul „I. Cantacuzino”. De organizarea învățământului medical s-a ocupat și **Andrei Kelemen** (n. 1920), doctor de la Cluj din 1948, care a dirijat apoi activitatea Centrului sanitaro-antiepidemic din Capitală. **Petre Mureșan** (n. 1917), doctor din 1940 al facultății clujene, a condus timp de decenii Direcția statisticii din Ministerul Sănătății. Sfatul medical științific de pe lângă acest minister l-a avut ca secretar pe **Heinrich Lack** (1901-1989), doctor din 1925 al facultății bucureștene, fost medic al Spitalului israelit din Galați. Ca medic șef al Capitalei, a funcționat, în 1950-1952, **Iulius Zucman** (1916-1976), doctor de la Iași din 1939. O contribuție importantă la crearea rețelei de educație sanitară și la dezvoltarea activității editoriale de propagandă sanitară a adus **Petre Penciu** (1912-1982), doctor de la Cluj din 1938. **Alexandru Pescaru** (1925-1991), absolvent al Facultății de Igienă din București, în 1950,

candidat în științe medicale de la Moscova din 1953, a elaborat numeroase lucrări privind teoria sănătății publice, sociologia medicală, statistica medico-sanitară și demografia; și-a încheiat existența în Germania.

★

După 1944, numeroși medici cvrei s-au distins în activități clinice, științifice și didactice.

Unul dintre cei mai dotați discipoli ai profesorului Fr. I. Rainer a fost **Zalman Iagnov** (1896-1962), numit preparator în 1921 și asistent în 1923 la catedra de anatomie descriptivă din București. A continuat să lucreze aici și după ce, în 1928, a obținut titlul de doctor, cu o teză asupra periostului, redactată potrivit concepției raineriene despre structura funcțională. A lucrat în paralel ca medic secundar la serviciul de chirurgie de la Spitalul Colentina. În 1945, a devenit profesor de anatomie descriptivă la Facultatea de Medicină din Timișoara, ca în 1953 să fie transferat la I.M.F. București. A efectuat, de pe o platformă morfofuncțională, cercetări referitoare la structura plămânului, a inimii și a ficatului și la irigația osului. A colaborat la redactarea unor tratate universitare de anatomie și a unor manuale pentru învățământul mediu.

Alt valoros elev al lui Fr. I. Rainer a fost **Benedict Menkes** (1904-1987), doctor al facultății bucureștene din 1930. În intervalul 1945-1974, a condus succesiv, la Facultatea de Medicină din Timișoara, catedrele de histologie, anatomie patologică și biologie medicală. În cadrul Centrului de embriologie experimentală pe care l-a creat la Timișoara ca bază de cercetări a Academiei Române, a efectuat investigații aprofundate privind morfogeneza sistemului nervos central și variate aspecte ale teratogeniei în legătură cu fenomenele de moarte celulară. În 1974, a publicat, în colaborare, un atlas de anatomie topografică a embrionului uman.

Lazar Wasserman (1909-1973), doctor de la Iași din 1936, cu o teză despre forma spinoasă a globului roșu, a lucrat până în 1940 ca preparator la Institutul de Anatomie din capitala Moldovei. În 1950, a fost numit conferențiar, iar în 1971,

profesor titular la catedra de anatomie patologică de la I.M.F. Iași. A întreprins cercetări asupra morfopatologiei toxoplasmozei și a bolii incluziilor citomegalice, asupra histogenezei în ulcerul acut, asupra leziunilor cardiovasculare prin hipervitaminoză D₂, asupra pneumopatiilor cronice și cirozei experimentale, asupra tumorilor sistemice. La fel de apreciate au fost studiile sale privitoare la trecutul medicinei în Moldova, cu specială referire la dezvoltarea învățământului medical ieșean. Tot la Iași, conferențiarul **Max Leibovici** (n. 1919) a studiat procesele de ateroscleroză și modificările anatomopatologice determinate de intoxicațiile acute.

Primele cercetări și publicații ale lui **Alexandru Eskenasy** (1918-1988), doctor din 1945 al facultății bucureștene, privesc domeniul hematologiei: hemograma în practica medico-chirurgicală (1949), anemiile (1952, reeditare în 1955), hematopoieza normală și patologică (1957, în colaborare). Ulterior, el și-a cantonat investigațiile în domeniul histopatologiei pulmonare, abordând teme precum morfopatologia tuberculozei (1957, în colaborare), tumorile bronhopulmonare (1961, în colaborare), imunomorfologia și imunopatologia plămânului în condițiile tratamentului cu tuberculostatice (1972, cu versiune engleză), pneumopatiile cronice (1981). La începutul anilor '50, doctorul Eskenasy a fost redactorul principal al publicațiilor medicale tipărite de Editura de Stat pentru Literatură Științifică.

György Kemény (1925-1973), absolvent din 1950 la I.M.F. Tg.-Mureș, conferențiar din 1970 la catedra de histologie a acestui institut, a fost unul dintre promotorii cercetărilor de histologie clinică în România. A efectuat remarcabile lucrări privind structura și funcțiile unor epiteli, patologia ficatului, osificarea heterotropă pe cale experimentală. A deținut și funcția de redactor la „Revista medicală - Orvosi Szemle” din Tg.-Mureș.

După sesiunea din 1950 a Academiei de Științe și a Academiei de Științe Medicale din U.R.S.S., consacrată problemelor fiziologice

pavloviste, forurile științifice de la noi s-au considerat date să asigure fundamentarea întregii activități medicale, atât a celei teoretice, cât și a celei practice, pe învățătura lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară.

Curând aveau să se întoarcă de la Leningrad câțiva candidați în științele medicale, tineri trimiși acolo pentru a se adăpa direct de la izvorul gândirii pavloviste; printre ei se aflau Robert Floru, Corneliu Giurcea, Iuliu Rosner și Iancu Foni. De menționat că, la înapoierea în țară, ei nu au intrat în rolul care li se destinașe, de „comisari politici“ ai vieții științifice medicale, ci au preferat să desfășoare în laboratoare și la catedră eforturi în vederea unei receptări cât mai corecte a bazelor fiziologiei și fiziopatologiei pavloviste. **Robert Floru** (n. 1922), absolvent al I.M.F. București în 1950, a întreprins cercetări privitoare la formele complexe de comportament al animalelor și la psihofiziologia atenției și a activității de orientare. Împreună cu C. Giurcea și M. Saragea, a publicat, în 1956, sinteza *Probleme fundamentale ale activității nervoase superioare*, iar cu Tatiana Slama-Cazacu, în 1968, un atlas de psihologie. Ulterior, a lucrat în Franța și Germania. **Corneliu Giurcea** (n. 1923), absolvent, în 1950, al I.M.F. București, a debutat prin cercetări referitoare la elaborarea reflexului condiționat prin excitarea directă a scoarței cerebrale. Ulterior, a lucrat în Belgia. **Iuliu Rosner** (n. 1922), doctor din 1947 al facultății bucureștene, a studiat reflexele condiționate și necondiționate după lezarea receptorilor cutanați și viscerali. Ulterior, a lucrat în Franța. **Iancu Foni** (n. 1921), doctor al facultății ieșene din 1948, cu o teză de biochimie, a cercetat, printre altele, problema ocluziei intestinale experimentale. Ulterior, a lucrat în S.U.A. La catedra de fiziologie din Cluj, s-a ocupat de problema explorărilor funcționale **Vera Kuhn-Derevenco** (1928-1972), fostă deportată la Auschwitz, absolventă a Institutului de medicină din Cluj în 1952, autoarea unor lucrări de medicină nucleară.

Marcel Saragea, doctor din 1930 al facultății din București, a primit inițierea în metodele de

cercetare experimentală și clinică la catedra profesorului D. Danielopolu. Până în 1947, a condus un laborator de explorări funcționale la Spitalul „Caritas“, după care a lucrat în clinica semiologică a profesorului S. Iagnov. În 1952, a obținut titlul de candidat în științele medicale la Leningrad. În același an, a fost numit conferențiar și i s-a încredințat conducerea catedrei de fiziopatologie, iar în 1967, a devenit profesor titular, putând fi astfel considerat creatorul învățământului de fiziopatologie de la noi. A efectuat cercetări privind mecanismele, în special cele neurogene, care tulbură reglarea funcțională viscerală, fiziopatologia stomacului și intestinelor, reglarea circulației pulmonare, fiziopatologia termoreglării. O importantă direcție de investigații a fost cea referitoare la studiul hipersensibilității, alergiei și bolilor autoimune, acordând o atenție deosebită fenomenelor alergice caracteristice anumitor boli profesionale. Publicarea, începând din 1981, a tratatului *Fiziopatologia* constituie o valoroasă realizare a profesorului M. Saragea. El a organizat, potrivit unei concepții originale, Căminul-spital „Amalia și Șef Rabin dr. Moses Rosen“ din București.

După ce a lucrat în domeniul igienei muncii și al bolilor profesionale, **Avram Faibiș** (1911-1988), doctor din 1939 de la Cluj, a cercetat, în cadrul catedrei bucureștene de fiziopatologie, problemele fiziologiei și fiziopatologiei miciei circulației; și-a continuat activitatea științifică în Israel.

Profesorul **Aurel Sneer** (n. 1924), absolvent din 1952 al I.M.F. Iași, a întreprins aici, înainte de a se strămuta în Israel, cercetări în domeniul fiziopatologiei digestive și pulmonare, abordând, printre altele, problemele homeostaziei glicemice și ale dislipidemiilor.

Eva Rosenfeld (n. 1925), absolventă a Facultății de Medicină Generală din Cluj în 1950, a activat în cadrul catedrei de fiziopatologie al aceiași institut, obținând, în 1991, titlul de profesor onorar. Actualmente, este titulara disciplinei de fiziopatologie de la Facultatea de Medicină din Oradea.

Fiziologia umană și animală a fost predată, în 1949-1960, la Universitatea „Bolyai” din Cluj, de conferențiarul **Árpád Schwartz** (1909-1960), diplomat din 1934 al Facultății de Medicină din Basel. Printre altele, a publicat în 1957 o monografie despre insulină, în limba maghiară.

Simion Iagnov (1892-1958), doctor din 1922 al facultății bucureștene, a obținut, în 1927, titlul de docent universitar. A lucrat ca medic primar internist la Spitalul „Caritas”, până în 1946, când a fost numit profesor la clinica medicală nou înființată în cadrul Spitalului de Urgență. În 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Române. A inițiat cercetări de hematologie care au permis elaborarea unor teste de investigare funcțională a măduvei osoase. L-au interesat, de asemenea, problemele gastroenterologiei, printre care cele privind patologia și diagnosticul gastritelor, bolii ulceroase și cirozei hepatice. A acordat multă atenție aspectelor didactico-pedagogice ale activității clinicii sale; o lucrare a sa din 1947 se intitulează semnificativ *Principiile logice ale diagnozei medicale*.

Teza de doctorat despre autoseroterapia intrarahidiană în encefalita epidemică acută prezentată în 1925 de **Rudolf Brauner** (1900-1974) era pregătită sub îndrumarea profesorului D. Danielopolu. Tânărul doctor a fost numit, în 1926, șef de laborator la clinica de la Spitalul „Filantropia” condusă de maestrul său. În 1931-1939, R. Brauner a funcționat ca asistent la catedra de anatomie patologică a facultății bucureștene, ca apoi să fie încadrat la clinica profesorului N. Gh. Lupu de la Spitalul Colentina. În 1948, a devenit profesor de clinică medicală la Spitalul Brâncovenesc, încredințându-i-se timp de trei ani și sarcina conducerii învățământului de fiziopatologie. A inițiat cercetări de hematologie clinică și experimentală și a abordat studiul sechelelor hepatitei epidemice.

Dintre practicienii care avuseseră legături cu mișcarea comunistă ilegală, au fost selectați câțiva competenți interniști pentru deservirea medicală sistematică a celor din conducerea regimului.

Unii au primit titlul de conferențiar universitar: **Leon Bercu** (1907-1977), doctor de la București din 1934, **Leon Caffé** (1896-1973), doctor de la București din 1923, **Francisc Köppich** (1909-1991), doctor de la Cluj din 1934, **Abraham Schächter** (1916-1973), doctor de la București din 1945. Ultimul dintre aceștia a desfășurat o bogată activitate în cadrul clinicii medicale de la Spitalul de Urgență și a publicat, în colaborare, monografiile privind modalitățile atipice de debut în medicina internă, medicația diuretică, intoxicațiile acute. Tragicul său sfârșit este învăluit de mister, fiind pus în legătură cu o presupusă încercare a doctorului A. Schächter de a sesiza nucleul de conducere al P.C.R. despre tot mai amenințătoarea afectare a psihicului lui N. Ceaușescu.

În 1949, a fost numit profesor de clinică medicală la Târgu-Mureș, pentru a fi transferat în anul următor la Timișoara, **Desideriu Merkle** (n. 1901), doctor din 1926 de la Viena.

În domeniul cardiologiei, s-a afirmat **Lazăr Kleinerman** (1911-1988), doctor de la Iași din 1945, candidat în științe medicale de la Moscova din 1953, autor sau redactor principal al unor monografii privitoare la insuficiența pulmonarocardiică, la mica circulație, la cardiopatiile ischemice (cu ediții în 1966, 1973 și 1981), la electrocardiografia practică; a decedat în Israel. Alți cardiologi valoroși au fost **Valentina Goldenberg** (1909-1963), doctor din 1937 al facultății bucureștene, colaboratoare a profesorului C. C. Iliescu, împreună cu care a publicat, în 1953, o sinteză asupra infarctului miocardic, și **Ionel Lobel** (1911-1974), doctor de la Paris din 1936, asistent al profesorilor B. Theodorescu și C. C. Iliescu și unul dintre promotorii la noi ai investigațiilor electrocardiografice complexe.

Samuel Kahane (1900-1986), doctor din 1926 al facultății bucureștene, cu o teză despre explorarea funcției secretorii gastrice, format profesional în preajma lui J. Grossmann, a lucrat la Spitalul „Iubirea de oameni” până în 1950, când i s-a încredințat conducerea nou înființatului Centru de gastroenterologie de la Spitalul

Brâncovenesc.

De problemele fizioterapiei s-a ocupat **László Birek** (n. 1918), doctor al facultății clujene din 1941, șef al catedrei de balneologie de la I.M.F. Tg.-Mureș. A activat în echipele medicale trimise în Coreea și China (1952-1955). S-a distins și prin publicistica sa de critică muzicală. Actualmente, este stabilit în Canada.

Marcel Dulce (n. 1913), doctor de la București din 1939, colaborator al profesorului N. Gh. Lupu, și-a concentrat preocupările în domeniul leucozelor. În 1958, a publicat, împreună cu maestrul său și cu Speranța Halunga-Marinescu, o lucrare despre diagnosticul și tratamentul limfadenopatiilor. În anii '60, s-a stabilit în Israel.

Internistul **David-Bercu Salzberg** (1906-1988), doctor din 1932 de la Viena, a deținut funcția de decan al Facultății de Medicină Generală din I.M.F. București.

Marc Steinbach (n. 1920), doctor din 1947 al facultății bucureștene, a lucrat la clinica medicală de la Spitalul Colentina, din 1946 până în 1984, când s-a strămutat în R. F. Germania. A întreprins cercetări asupra aterosclerozei și a cardiopatiei ischemice. În 1961, a publicat studiul *Prelucrarea statistică în medicină și biologie*, după apariția căruia i s-a încredințat conducerea sectorului de biologie și medicină al Centrului de Statistică Matematică, înființat în 1964.

În cadrul clinicii medicale din Cluj de sub conducerea profesorului I. Goia a activat **David Rub** (1921-1989), doctor în medicină din 1949, care a întreprins cercetări în domeniul electrocardiografiei și al afecțiunilor cardiovasculare.

La clinica pediatrică de la Spitalul „Gr. Alexandrescu”, a funcționat conferențiarul **Berthold Răsvan** (1903-1989), doctor de la București din 1925. De un deosebit prestigiu profesional s-a bucurat pediatrul **Pincu Herșcovici** (1898-1974), doctor din 1925 al facultății bucureștene, cu o teză despre patogenia și tratamentul icterului nou-născuților; a publicat, în colaborare, studii și monografii despre

imaturitate, fiziopatologia neonatală și patologia perinatală. Cel mai cunoscut medic de copii din Iași a fost, în perioada postbelică, **Rubin Bărbuță** (1909-1987), doctor din 1936 al facultății ieșene, cu stagii de specializare la Paris; conferențiarul **Bărbuță** a publicat lucrarea de referință *Puericultura* (trei volume, 1975-1979-1983).

Endocrinologul bucureștean **Herman Zimel** (1919-1977), absolvent al I.M.F. București în 1951, a întreprins investigații în vederea punerii în evidență a unor factori hormonalni capabili să stimuleze sau să inhibe dezvoltarea tumorilor grefate. Sub îndrumarea profesorului Șt. M. Milcu și în colaborare cu catedra de chimie a Institutului Politehnic, el a realizat o combinație între hormonul estrogen stilbestrol și azot-iperită, produsul astfel obținut având efecte terapeutice în cancerul de prostată și în cancerul mamar după vârsta de 60 de ani. Lucrând împreună, endocrinologii **Lupu Vaisler** (1923-1968), absolvent al I.M.F. București în 1951, și **Emma Costiner** (1924-1974), absolventă din 1954, au studiat stimularea hormonală a secreției biliare și acțiunea hormonilor somatotropi, a insulinei și a vosopresinei asupra ficatului *in vitro*. Aceiași cercetători au elaborat tehnici originale de perfuzie a ficatului și a pancreasului izolat de șobolan. Rezultatele acestor investigații au fost expuse în monografia din 1967 a lui Șt. M. Milcu, L. Vaisler și Emma Costiner *Ficatul și hormonii*.

Unul dintre cei mai prestigioși reprezentanți ai neurologiei românești a fost **Oscar Sager** (1894-1981), doctor de la București din 1921. A efectuat stagii științifice în Olanda, Germania și S.U.A. În 1931, a obținut titlul de docent al Facultății de Medicină din București. Până în 1940, a funcționat ca șef de lucrări la catedra de neurologie a acestei facultăți. În 1948, devine profesor de clinică neurologică la Institutul de Medicină din Timișoara, iar în 1953 se transferă la București. Începuturile activității sale de cercetător au fost patronate de G. Marinescu, împreună cu care O. Sager a întreprins investigații electroencefalografice de pionierat. A adus contribuții originale referitoare la structura și

funcționalitatea normală și patologică a scoarței cerebrale, a formațiilor subcorticeale și a cerebelului. Împreună cu G. Marinescu și cu alți colaboratori ai acestuia, a publicat, în 1937, monografia despre tonusul mușchilor striati. Deosebit de valoroase sunt lucrările lui Sager privitoare la morfologia, fiziologia și fiziopatologia formației reticulate. Prin cercetări experimentale pe maimuță, confirmate de constatările anatomoclinice făcute la om, a individualizat trei sindroame talamice. A adus importante precizări în legătură cu mecanismele de autoreglare în relațiile cortico-subcorticeale. În 1963, a fost ales membru al Academiei Române.

Alt corifeu al școlii neurologice române, demn urmaș al lui G. Marinescu, a fost **Arthur Kreindler** (1900-1988). Teza de doctorat pe care a prezentat-o, în 1926, la Facultatea de Medicină din București trata despre tonusul vegetativ și probele sale farmacologice. A efectuat stagii de informare și perfecționare la laboratoarele lui G. Bourguignon și L. Lapique de la Paris. Între 1927 și 1940, a fost asistent al clinicii de neurologie de la Spitalul Colentina. Concomitent, a activat la Centrul de igienă mintală de pe lângă Spitalul „Iubirea de oameni”. În 1932, a obținut titlul de docent universitar. În 1948, a fost numit profesor de clinică neurologică, iar în 1950, director al nou creatului Institut de Neurologie și Psihiatrie al Academiei Române. În 1948, a fost ales membru titular al Academiei. Începând cu prima sa importantă lucrare originală, un studiu despre explorarea funcției de integrare a sistemului nervos cu ajutorul metodei cronaximetrice, publicat, în 1931, ca memoriu pentru concursul de docență, A. Kreindler a dat dovadă de îndrăzneală în concepții, ingeniozitate în elaborarea tehnicilor de investigație și preocupare pentru valorificarea în practica medicală a rezultatelor obținute. A efectuat, de-a lungul a peste o jumătate de secol, cercetări privind electroencefalografia, reflexele condiționate, mecanismele și tulburările somnului, semnificația fiziologică și fiziopatologică a sinusului carotidian, patogenia

și tratamentul epilepsiei, nevroza astenică, substratul morfofuncțional al afaziei, accidentele vasculare cerebrale. În lunga sa carieră științifică, a înregistrat succese răsunătoare, dar a trecut și prin momente foarte dificile, datorită, mai ales, fluctuațiilor politice de tot felul dinainte și de după 1944. Niciodată nu s-a lăsat însă înfrânt sau măcar demoralizat.

Conferențiarul **Enric Façon** (1900-1982), doctor de la București din 1927, a studiat, împreună cu G. Marinescu și A. Kreindler, atrofiile musculare consecutive leziunilor cerebrale, temă asupra căreia avea să revină peste un sfert de secol. A efectuat investigații privitoare la tulburările din epilepsia paraltică, la fenomenele vegetativo-trofice din coreea cronică, la patogenia și tratamentul nevrozelor.

Eduard Crigel (n. 1913) a devenit doctor al Facultății de Medicină din București, în 1938, cu o teză despre durere în cadrul sensibilității generale. A activat în domeniul neurologiei, colaborând la cercetări de fiziologie și patologii nervoasă în legătură cu reactivitatea corticală, nevralgiile craniene, diverse tipuri de epilepsie. Se află acum în Israel.

Datorită calităților sale de cercetător manifestate precoce, **Mircea Steriade** (n. 1924), absolvent al I.M.F. București în 1951, avea să se impună curând în cercurile științifice din țară, dar și de peste hotare. În 1958, a publicat la Paris, în colaborare cu A. Kreindler, o monografie despre fiziologia și fiziopatologia cerebelului, ca în 1969 să tipărească, tot la Editura Masson, un studiu consacrat fiziologiei căilor și centrelor vizuale. S-a stabilit în Canada, afirmându-se ca unul dintre neuromorfologii de renume mondial.

Tot în cadrul Institutului bucureștean de Neurologie, **Ionel Poilici** (n. 1924), absolvent din 1951, a întreprins cercetări pletismografice referitoare la vasomotricitate în neuropatologie. În 1959, a publicat o apreciată monografie despre reactivitatea vasculară în bolile sistemului nervos central. Ulterior a activat în Germania.

Beno Pollinger (1916-1988), doctor din 1940 al facultății ieșene și fost medic al Spitalului

israelit din capitala Moldovei, a participat la cercetări de neurologie clinică, fiind coautor al unor studii despre arterioscleroza cerebrală și nevroza cu predominanța tulburărilor cardiace.

Appreciate lucrări în domeniul neurofiziologiei, neurofiziopatologiei și neuro-lingvisticii a elaborat **Alexandru Fradis** (n. 1925), absolvent al I.M.F. București în 1952, cercetător principal la Institutul de Neurologie din Capitală. A publicat, în colaborare cu A. Kreindler, studii monografice despre afazie și a efectuat investigații asupra dislexiei la copii.

Dintre evreii care, în ultimele decenii, au activat în domeniul psihiatriei, îi menționăm pe **Chivu Constantin Lichter** (1896-1977), doctor de la București din 1924, promotor al terapiei prin hipnoză, pe **Isidor Iancu** (1907-1987), doctor din 1935 al facultății bucureștene, care, pe lângă activitatea desfășurată la Spitalul Clinic „G. Marinescu“, a ținut, în calitate de conferențiar, cursuri de psihopatologie la Facultatea de Psihologie a Universității din București, și pe **Elmano Costiner** (n. 1927), absolvent în 1925 al Institutului de Medicină din Timișoara, competent specialist în psihiatria infantilă.

La afirmarea acestei ultime discipline au adus contribuții remarcabile conferențiarul ieșean **Șmil Blumenfeld** (1914-1983), doctor de la Iași din 1939, fost director al Spitalului Socola, și conferențiarul clujean **Maximilian Müller** (n. 1911), doctor de la Cluj din 1936, ulterior strămutat în Israel. O activitate bogată pe plan teoretic și practic a desfășurat la Timișoara psihiatrul **Ștefan Stössel** (n. 1925), absolvent al institutului timișorean în 1951, actualmente în Germania.

Chirurgul **Josef Fux** (1913-1987), doctor de la București din 1938, cu o teză despre sindromul dureros acut datorat concrețiilor calcare din regiunea umărului, a fost asistent la catedra de anatomie, devenind apoi colaborator al profesorului I. Juvara; împreună cu acesta și cu Al. Prișcu, a publicat, în 1957, un studiu despre tactica și tehnica în chirurgia pancreasului. Și-a încheiat existența în Israel.

Întreaga activitate profesională a brăileanului **Aurel Kaufmann** (n. 1925) este legată de învățământul medical clujean. A absolvit în 1950 Institutul de Medicină din Cluj, fiind îndată numit preparator, ca, după parcurgerea tuturor treptelor ierarhice, să devină, în 1980-1981, șeful clinicii a II-a chirurgicale din I.M.F. Cluj-Napoca. A efectuat cercetări în legătură cu patologia vasculară periferică, în special referitoare la patogenia și tratamentul edemelor. A înființat primul laborator experimental de microchirurgie din România și a creat un centru de formare a specialiștilor în chirurgia vasculară.

Edmund Neumann (1920-1979) și-a început studiile medicale la Cluj, dar pe timpul războiului le-a întrerupt, fiind deportat în Polonia ocupată de naziști. A absolvit I.M.F. Cluj, în 1949. După stagii științifice la catedrele de anatomie patologică și fiziologie, s-a consacrat chirurgiei experimentale. Ca șef de lucrări la clinica I chirurgicală din Cluj-Napoca, a organizat și condus un laborator în care a făcut investigații privitoare la agresologie și fiziopatologia șocului, circulația hepatică, rolul trofic adaptativ al sistemului nervos. A decedat pe când se afla într-o vizită la Ierusalim.

În 1968, a fost numit conferențiar la catedra de chirurgie de la I.M.F. Tg.-Mureș **Zoltán Naftali** (1917-1991), doctor din 1940 al facultății clujene. A efectuat cercetări privind tratamentul osteomielitei, terapia chirurgicală a tuberculozei cavernoase, chirurgia cancerului de stomac.

Filip Gottlieb (1897-1966), doctor de la București din 1929, a practicat chirurgia la Spitalul „Caritas“, în 1930-1948. Împreună cu **Janeta Solomon-Binstoc**, a publicat, în 1939, un studiu despre acțiunea terapeutică locală a vitaminelor în chirurgie. După ce a devenit, în 1948, conferențiar universitar, a condus, în intervalul 1952-1961, Clinica chirurgicală infantilă și ortopedică de la Spitalul de Copii din București.

Urologul **Leonard Wechsler** (n. 1922), profesor la I.M.F. Iași, a întreprins cercetări privitoare la implicațiile patologice ale rinichiului

mic unilateral și la relațiile dintre adenomul paratiroidian și litiaza renală.

La Cluj, a ocupat postul de conferențiar, în cadrul Clinicii chirurgicale I, **Iudith Steiner-Szabó** (n. 1928), absolventă la IMF Cluj din 1953, autoare a unor lucrări referitoare la patologia splinei și a tubului digestiv.

Conferențiarul **Andrei Voinea** (n. 1922) a lucrat la Clinica de ortopedie și traumatologie de la Spitalul Brâncovenesc. S-a preocupat de tehnica osteosintezei metalice și de problemele chirurgiei reumatismului.

În 1938, a obținut titlul de doctor la București **Alfons Dortheimer** (n. 1912), cu o teză despre tumorile benigne solitare osoase cu celule gigante. Până la stabilirea sa în Israel, se remarcase prin cercetări referitoare la patologia osoasă și la tratamentul ortopedico-chirurgical al acestei patologii.

Lucrarea inaugurală prezentată în 1940 de **Neuman Marcovici** (1917-1964) la Facultatea de Medicină din București trata despre centrii vegetativi din scoarța cerebrală. În 1945, a efectuat investigații privitoare la latirism, afecțiunea care a bântuit în 1942-1943 printre deportații de la Vapniarka. După obținerea, în U.R.S.S., a titlului de candidat în științele medicale, s-a consacrat neurochirurgiei. A publicat studii despre abordarea chirurgicală a cornului anterior al ventriculului lateral cerebral și despre morfopatologia, profilaxia și tratamentul cicatricilor cerebrale.

Octavian Vago (n. 1912) a obținut titlul de doctor la Cluj, în 1935, cu o teză despre tulburările oculare în sarcină. După război, a lucrat în serviciile de ginecologie și obstetrică din București. A tipărit lucrări despre urgențele obstetricale, profilaxia durerilor de naștere, tratamentul hormonal în ginecologie și obstetrică, inflamațiile aparatului genital feminin. Tot în sectorul obstetrico-ginecologic, a activat **Eugenia Gross-Streja** (n. 1912), doctor de la București din 1935, colaboratoare a profesorilor Eug. Aburel și N. N. Gheorghiu, actualmente în Germania.

Un dramatic final de carieră științifică și

didactică i-a fost hărăzit lui **Nicolae Blatt** (1890-1965), doctor din 1913 al Facultății de Medicină din Cluj. După primul război mondial, a efectuat stagii de specializare în repute clinici oftalmologice. A practicat la Târgu-Mureș și s-a stabilit apoi la București, unde a fost angajat și de Curtea regală. În 1946, a fost numit profesor de oftalmologie la Institutul de Medicină din Timișoara. La vremea aceea, se bucura de un real prestigiu științific, datorită celor aproape 400 de articole publicate în periodicele medicale din țară și din străinătate. Odată cu declanșarea, în U.R.S.S., a campaniei de demascare a „cosmopoliților fără patrie”, profesorul Blatt a devenit ținta atacurilor oficialităților noastre culturale, sub pretextul că disprețuiește realizările oftalmologiei sovietice și „se ploconeste” în fața Occidentului imperialist prin aceea că editează o revistă de specialitate cu articole publicate în limbi de circulație internațională. Ulterior, a fost îndepărtat din învățământ. În 1964, i s-a permis să plece în Germania, unde a fost îndată numit profesor-oaspete la Universitatea din Frankfurt-am-Main, oraș în care a decedat în anul următor.

Miron S. Miron (1898-1972), doctor din 1935 de la București, cu o teză despre manifestările oculare în botulism, a făcut stagii de specializare la Paris și Viena și a lucrat la Spitalul „Iubirea de oameni”. În 1949, a fost numit conferențiar, încredințându-i-se direcția serviciului clinic de la Spitalul oftalmologic nr. 22 din București, unde a organizat un centru de keratoplastie și ortoptică. A efectuat studii asupra nistagmusului, tuberculozei oculare, trahomului, tumorilor maligne ale ochiului, terapiei cu țesuturi. În 1925, a construit, la Paris, un oftalmoscop electric, adoptat în clinica de la Hôtel-Dieu.

Oftalmologul **Aurel Rosin** (n. 1920), doctor din 1949 al facultății din București, a abordat problemele țesutoterapiei, ale diagnosticului și tratamentului tuberculozei oculare, ale aplicațiilor homeopatiei în oftalmologie și a întreprins cercetări medico-istorice.

În domeniul otorinolaringologiei, s-a remarcat **Herman Neumann** (n. 1907), doctor

din 1935 al facultății bucureștene. În 1949, a fost numit șef de lucrări la clinica de O.R.L. din Capitală, ca, în anul următor, să ocupe postul de director adjunct al Institutului de O.R.L. În 1952, a devenit conferențiar la Institutul pentru Perfecționarea și Specializarea Medicilor, dovedind reale calități de pedagog.

Mauriciu Blumenthal (1895-1955), doctor de la București din 1922, a fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai academicianului Șt. Gh. Nicolau, șeful clinicii dermatologice de la Spitalul Colentina. În 1931, Blumenthal, care se distinsese atât prin lucrările sale de morfopatologie și microbiologie, cât și prin studii de medicină experimentală, a fost numit conferențiar universitar. Totodată, a funcționat la serviciul bolilor de piele de la Spitalul „Caritas”. În 1948, a devenit profesor titular de „dermato-venerologie.

În aceeași specialitate, a activat **Alfred Maisler** (n. 1906), doctor de la Paris din 1938. Și-a început cariera didactică la București, în 1948, când a fost numit conferențiar de dermatologie. Această carieră s-a întrerupt prin plecarea lui în Franța.

O merituosă activitate organizatorică, științifică și clinică a desfășurat în domeniul fiziologiei conferențiarul **Alfred Brill** (1907-1964), doctor din 1930 de la București. **Avram Șaim** (1902-1989), care și-a luat doctoratul la aceeași facultate și în același an ca Brill, a efectuat stagii de specializare la clinicile de fiziologie de la Viena și Paris și la Institutul Carlo Forlanini din Roma. A participat la marile campanii de combatere a tuberculozei, preocupându-se de depistarea cât mai precoce, de dispensarizarea sistematică și de aplicarea vaccinărilor BCG. Lucrarea sa din 1939 *Tuberculoza, boală vindecabilă* a fost primită cu interes de cercurile medicale și de opinia publică. În 1982, înainte de a se strămuta în Israel, a publicat, în colaborare cu academicianul Șt. M. Milcu, monografia *Endocrinopatii tuberculoase*.

Conferențiarul **Haim Elias** (n. 1900), doctor de la București din 1926, a lucrat ca specialist în bolile contagioase la Spitalul „Elias”, iar apoi la

clinicile universitare. Avea să se stabilească în Franța.

Studii privind hepatita virală, pneumopatiile și enteropatiile acute infecțioase a întreprins, la Cluj, conferențiarul **Michael Gidaly** (n. 1920), deportat în Ucraina și la Mauthausen, în 1941-1945, absolvent al facultății clujene în 1949, după care s-a consacrat clinicii bolilor contagioase.

Paralel cu activitatea pe care a desfășurat-o, până în 1953, la Ministerul Sănătății, doctorul **Leon Solomon** a condus secția de igienă comunală din Institutul de Igienă, în care calitate a inițiat studii asupra regimului sanitar al bazinelor naturale de apă, alimentației cu apă a centrelor populate, impurificării aerului atmosferic din București, problemei locuințelor în țara noastră.

Bernard Barhad (n. 1918), absolvent al I.M.F. București în 1950 și candidat în științe medicale de la Leningrad din 1953, a fost numit în același an director adjunct al Institutului de Igiena Muncii și Boli Profesionale, iar în 1964, director adjunct al Institutului de Igienă și Sănătate Publică. Specialist în igiena muncii, a condus cercetări privind reactivitatea organismului uman în medii cu pulberi industriale, fiziologia și patologia muncii în diferite ramuri ale industriei, prevenirea îmbolnăvirilor prin combaterea noxelor din mediul industrial. S-a interesat de problemele ecologice decurgând din poluarea aerului atmosferic.

Profesorul **Hugo Straus** (1922-1986), absolvent din 1950 al I.M.F. Cluj și candidat în științe medicale din 1953 de la Leningrad, a lucrat la Institutul de Igienă și la catedra de igienă din Cluj; în 1969, a preluat coordonarea acestei catedre. A desfășurat o bogată activitate didactică și a întreprins cercetări în toate sectoarele igienei.

O puțin obișnuită carieră profesională a avut **Tibor Frits** (1909-1973), cu studii medicale la Paris și cu titlul de doctor obținut în 1938 la Cluj, unde a lucrat ca biolog și biochimist la fabrica de medicamente „Terapia”. Ulterior, a condus laboratorul de fiziologie experimentală a muncii

de la Institutul de Igienă din Cluj, efectuând investigații referitoare la dinamica circulatorie intracraniană și intrapulmonară.

József Steinmetz (n. 1925), absolvent al I.M.F. Tg.-Mureș din 1950, a devenit, în 1967, conferențiar la catedra de igienă a acestui institut, unde a funcționat până în 1980, când s-a stabilit la Ierusalim, continuând să desfășoare acolo activitate didactică. În publicațiile sale s-a ocupat de metodele igienico-profilactice și de problemele poluării mediului. A ținut, de asemenea, cursuri de microbiologie stomatologică.

Hună Aizicovici (n. 1912), doctor de la Iași din 1937, s-a afirmat în domeniul igienei alimentației, prin lucrări asupra valorii nutritive a hranei locuitorilor Moldovei și Deltei Dunării, asupra depozitării pesticidelor organo-clorurate în țesuturile umane și asupra utilizării adaosului de acid nicotinic în sarea consumată de populația zonelor pelagogene; a activat ulterior în Israel și S.U.A.

Un expert, cu recunoaștere mai ales internațională, în domeniul ionobiologiei a fost conferențiarul **Mauriciu Deleanu** (1920-1992), absolvent al I.M.F. Cluj în 1949. A lucrat aproape patru decenii la catedra de igienă și la Institutul de Igienă din capitala Transilvaniei, în care interval a întreprins cercetări experimentale privind modificarea aeroionizării în diferite medii de viață și de muncă și modalitățile de aplicare a aeroionoterapiei. I s-a solicitat colaborarea la monografiile și tratatele editate în țară și peste hotare.

Profesorul **Andrei Nass** (1897-1989), doctor în medicină din 1922 și specialist în stomatologie din 1928 de la Cluj, a condus, în intervalul 1948-1967, catedra de terapie buco-dentară a Facultății de Stomatologie de la I.M.F. București. Preocupările sale științifice s-au îndreptat către studiul paradontopatiilor, al gangrenei dentare, al cariilor secundare și recidivelor de carii, al reconstituirii dinților.

Alexandru Schlesinger (1904-1988) a obținut, în 1928, titlul de doctor la București, după care s-a specializat în stomatologie la Viena și Paris. Din 1930, a funcționat ca asistent benevol

la cursurile de dentistică organizate de Facultatea de Medicină din București. Împreună cu Ev. Staicovici, a publicat, în 1931-1945, o suită de fascicule ale unui *Tratat de proteză restauratrice buco-dentară și ortopedie maxilo-facială*. Începând din 1944, a predat ortodontia și stomatologia ortopedică studenților în medicină și medicilor veniți pentru specializare la Institutul de Stomatologie din București.

Conferențiarul **Mauriciu Schapira** (1907-1990), doctor în medicină din 1935 și specialist în stomatologie de la Cluj, a întemeiat, în 1962, învățământul de stomatologie infantilă din capitala Transilvaniei.

În domeniul microbiologiei, s-au evidențiat numeroși cercetători de valoare: **Alice Tauber Saragea** (n. 1914), doctor din 1939 de la București, a efectuat remarcabile lucrări privind patogenia, epidemiologia și profilaxia infecțiilor cu coci patogeni, a rickettsiozelor și a micobacteriilor, precum și lucrări care au contribuit la eradicarea, în 1968, a difteriei clinice la noi în țară și au dus la crearea, în Institutul „Cantacuzino”, a primului Centru internațional de referință pentru difterie al Organizației Mondiale a Sănătății; **Jean Bittner** (1922-1993), absolvent al I.M.F. București în 1949, a excelat în studiul infecțiilor cu germeni anaerobi și a elaborat scrieri de istorie a microbiologiei; **Yvonne-Constance Faur**, născută **Ardan** (n. 1916), doctor din 1940 al facultății bucureștene, s-a ocupat, înainte de a emigra în S.U.A., de etiologia și epidemiologia tusei convulsive; după ce și-a încheiat activitatea la Ministerul Sănătății, **Alexandru Cerbu** a participat, în cadrul Institutului „I. Cantacuzino”, la lichidarea brucelozei umane de origine bovină; **Copel Bercovici** (n. 1913), doctor din 1945 de la Iași, a întreprins, înainte de a pleca în Israel, investigații microbiologice și epidemiologice privind enterobacteriaceele și leptospirozele; **Iancu Sechter** (n. 1919), doctor din 1947 de la Iași, s-a remarcat prin studii de microbiologie sanitară referitoare la poluarea apei și a solului și a adus contribuții la utilizarea fagilor pentru tipizarea

bacteriilor; actualmente se află în Israel; **Victor Lorian** (n. 1925), absolvent în 1951 al I.M.F. București, a publicat în 1956, împreună cu M. Popper și cu alții, o sinteză asupra metodelor de explorare în bolile aparatului respirator; actualmente este profesor în S.U.A.; **Thea Horodniceanu Horaud**, născută **Wagman** (n. 1928), absolventă în 1953 a aceluiași institut, a efectuat cercetări fundamentale de genetică bacteriană pe enterobacterii; actualmente lucrează în Franța; **Maria Zalman Wechsler**, după 1946, a fost șefă a catedrei de microbiologie de la Facultatea de Medicină din Timișoara; s-a remarcat prin studii asupra brucelozelor, leptospirozei și micoplasmelor, având zeci de comunicări și articole publicate în reviste de specialitate românești și din străinătate.

Timpe de un sfert de secol, Institutul de Virusologie din București a fost condus de profesorul **Nicolae Cajal** (n. 1919), doctor din 1946 al facultății bucureștene, membru al Academiei Române și al Academiei de Științe Medicale. Alături de academicianul Șt. S. Nicolau, maestrul său, a desfășurat o amplă activitate științifică, didactică și organizatorică. A elaborat lucrări privind etiologia, imunologia, diagnosticul și epidemiologia turbării, herpesului, poliomielitei, hepatitei epidemice, encefalopatiilor virale, rujeolei. A inițiat cercetări despre relațiile dintre virusuri și bolile tumorale, genetica virală, profilaxia specifică a infecțiilor virale. A activat ca expert pentru virusologie al Organizației Mondiale a Sănătății și a fost președinte al Asociației europene pentru studiul poliomielitei. A publicat numeroase scrieri de popularizare a cunoștințelor științifice medico-biologice și a manifestat un interes constant pentru studiul istoriei medicinei universale și românești, punând în lumină cu acest prilej realizările și creația multor personalități evreiești din trecut. Academicianul N. Cajal a îndrumat și dirijat vreme îndelungată activitatea de asistență din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România. În 1994, alegerea sa ca președinte al Federației a fost unanim salutată.

Alți valoroși virusologi ai acestei perioade sunt: **Adelina Derevici** (1899-1985), doctor din 1924 de la Iași, cu stagii de specializare la Institutul Pasteur din Paris, a lucrat înaintea ultimului război ca șef de laborator la spitalele „Iubirea de oameni” și „Filantropia”, iar din 1945 la Institutul de Virusologie din București, unde s-a remarcat prin cercetări privind gripa, precum și prepararea și aplicarea vaccinului antigripal; **Yolanda Copelovici** (n. 1928), absolventă în 1954 a I.M.F. București, a efectuat cercetări cu caracter fundamental și aplicativ referitoare la parotidita epidemică, hepatita epidemică și gripa și a elaborat studii prioritare în țara noastră asupra relațiilor dintre virusuri și patologia sarcinii și nou-născutului; **Ion Christophe Aderca** (n. 1923), absolvent la București din 1951, a făcut cercetări în domeniul turbării și hepatitei epidemice și a organizat unul dintre primele laboratoare din România pentru culturile celulare cu utilizare virusologică; actualmente trăiește în Canada; **Mignou Gruia** (n. 1925), absolventă în 1952 a aceluiași institut, s-a ocupat de profilaxia gripei, a infecției urliene și a enterovirozelor; s-a stabilit în Canada; **Iosif Samuel** (1928-1982), absolvent în 1953 al aceluiași institut, a urmărit demonstrarea infectivității acizilor nucleici extrași din virusuri cu compoziția biochimică complexă; **Marius Ianconescu** (n. 1929), absolvent din 1954 al aceluiași institut, a adus contribuții la perfecționarea tehnicilor de culturi celulare și la prepararea unor vaccinuri cu utilizare umană sau veterinară; este stabilit în Israel.

Maurice Nachtigal (n. 1933), absolvent în 1957 al I.M.F. București, a întreprins, la Institutul „Șt. S. Nicolau” și apoi la Facultatea de Medicină din Craiova, cercetări experimentale de genetică și citologie virală; este profesor de virusologie în S.U.A.

Dintre virusologii care au lucrat la Institutul „I. Cantacuzino” în jurul profesorului C. Ionescu-Mihăiești, s-a distins **Florian Horodniceanu Horaud** (n. 1925), absolvent în 1951 al I.M.F. București; a efectuat cercetări privind biologia și

genetica polivirusului și a inițiat prepararea vaccinului antipoliomielitic, activitate a cărei reușită a fost atestată prin desemnarea sa ca expert al Organizației Mondiale a Sănătății în această problemă; după strămutarea lui la Paris, doctorul Horodniceanu și-a continuat cariera ca profesor la Institutul „Pasteur”. În aceeași echipă au mai activat **Richard Klein** (n. 1926), absolvent în 1953 al I.M.F. București, actualmente profesor în S.U.A.; **Dina Sergiescu** (n. 1925), absolventă în 1951 al I.M.F. București, actualmente în Franța; **Alfred Fenyves** (n. 1927), absolvent în 1951 al I.M.F. București, stabilit în Germania; **Radu Crainic** (n. 1937), absolvent în 1961 al I.M.F. București, actualmente în Franța.

Oncologul **Sebastian Pineles** (1898-1988), doctor din 1924 de la Iași, a redactat un îndreptar de diagnostic precoce al cancerului.

Ileana Banu, născută **Pollak** (n. 1919), doctor din 1945 al facultății clujene, absolventă în 1950 a Facultății de Chimie din București și candidată în științele medicale la Moscova din 1964, a efectuat cercetări în domeniile chimiei biologice, radiobiologiei și medicinei nucleare.

O îndelungată activitate didactică universitară și de cercetare științifică a desfășurat **Alfred Teitel** (1900-1980), doctor din 1924 al Facultății de Medicină din București. În 1931, a obținut titlul de docent în patologia experimentală. Începând din 1920, când a fost admis în laboratorul de anatomie al lui Fr. I. Rainer, și apoi în perioada 1923-1940, când a lucrat alături de renumiți clinicieni, precum D. Ionescu și N. Gh. Lupu, doctorul Teitel a manifestat o curiozitate științifică, un spirit de observație și o dexteritate tehnică puțin obișnuite, efectuând cercetări în domeniul morfologiei și fiziologiei, biofizicii și biochimiei, farmacologiei și patologiei. Din 1948, când a fost numit profesor de farmacologie la I.M.F. București, a inițiat investigații asupra structurilor fine ale substanței vii. Și-a încheiat existența în Germania.

La catedra de farmacologie din București, a mai funcționat, începând din 1949, conferențiarul **Carli Marcu** (1914-1977), doctor din 1938 de la

București, care a studiat farmacodinamia substanțelor cu utilizare în farmacologie și a tipărit îndrumare și manuale de specialitate. **Mihail Neuman-Maur** (n. 1914), doctor din 1938 al facultății bucureștene, a publicat apreciate formulare terapeutice și monografii privind marile familii de medicamente folosite curent; trăiește în prezent în Franța.

Catedra de istorie a medicinei de la I.M.F. Târgu-Mureș a fost condusă de profesorul **Iosif Spielmann** (1917-1986), doctor din 1940 de la Cluj, care, pe lângă numeroase producții iatroistoriografice, a elaborat lucrări de filozofie a științei, etică medicală și sociologie a medicinei. Cuprinzătoarele studii (unele cu caracter monografic) pe care le-a consacrat lui I. Mátyus, I. Piuaru-Molnar, F. Nyulas, V. Popp, C. Lechner și altora izbutesc să demonstreze că, în Transilvania, iluminismul a avut susținători fervenți printre discipolii lui Hipocrat. Contribuția medicilor la cultura ardeleană a secolelor XVI-XIX este înfățișată sintetic în volumul din 1980 *Restituiri istorico-medicale*. În colaborare cu membrii altor catedre ale institutului mureșean, profesorul Spielmann, care poseda o frumoasă pregătire de internist, a întreprins cercetări clinice și de laborator pentru evaluarea acțiunii terapeutice reale a unor remedii etnoiatrice, în scopul îmbogățirii mijloacelor vindecătoare folosite în medicina științifică.

Iuliu Ghelerter (1903-1967), doctor din 1929 de la Paris; primul conferențiar de istoria medicinei la I.M.F. București, se remarcă, în anii '30, prin activitate de internist desfășurată la Spitalul „Iubirea de oameni”, întemeiat de tatăl său. În publicațiile lui medico-istorice, este evidentă preocuparea de a pune în lumină influența exercitată de mișcarea muncitorească asupra gândirii medicale și a organizării sanitare în lumea modernă, cu deosebire în țara noastră. Lucrările lui I. Ghelerter vădesc o informare conștiințioasă, acuratețe stilistică și strădania de a scoate la iveală gesturile nobile și inițiativele generoase ale unor medici militanți pentru idealuri revoluționare.

Urmașul marelui iatroistoriograf V. L. Bologa la catedra acestuia de la I.M.F. Cluj-Napoca a fost elevul și colaboratorul său cel mai apropiat, **Samuel Izsák** (n. 1915), doctor din 1948 de la Cluj după studii medicale începute în Italia, cercetător care a manifestat un egal interes pentru istoria medicinei și istoria farmaciei. Într-adevăr, profesorului Izsák i-a revenit rolul de organizare a Muzeului de Istoria Farmaciei din Cluj, inaugurat în 1954, după cum tot el a servit drept consultant la amenajarea unei expoziții permanente cu profil similar la Sibiu. Atestarea deplină a competenței sale de farmacoistoriograf i-a asigurat-o apariția, în 1979, a sintezei *Farmacia de-a lungul secolelor*. A elaborat studii despre unele personalități de frunte ale medicinei noastre, precum I. Piuariu-Molnar, N. Kretzulescu, I. Barasch, Șt. Stâncă, Maria Cutzarida-Crătuțescu, N. Vitzu, V. Babeș și a pus în lumină trecutul legăturilor medicale româno-maghiare. Remarcabile cercetări a efectuat referitor la înființarea facultății românești de medicină din Cluj și la dezvoltarea învățământului medical după 1918 în Transilvania.

Cel dintâi titular al catedrei de istoria medicinei de la I.M.F. Iași, din 1950 și până în 1962, a fost **Lazăr Wasserman**, despre a cărui operă de anatomopatolog s-a amintit mai înainte. Profesorul L. Wasserman a întreprins studii asupra unor medici cu vederi sociale și științifice înaintate, asupra trecutului morfopatologiei și mai ales asupra învățământului medical ieșean, înainte și după înființarea, în 1879, a facultății.

Gabriel Barbu și-a început relativ târziu, după ce împlinise 50 de ani, cariera medico-istorică, atunci când și-a încheiat misiunea politico-administrativă despre care s-a consemnat și aici. O direcție predilectă a investigațiilor sale a fost trecutul medical al Capitalei, la care se referă volumul din 1967 *Arta vindecării în Bucureștii de odinioară*. În legătură cu crearea învățământului medico-sanitar românesc, a elaborat monografiile *Nicolae Kretzulescu*, din 1964, și *Carol Davila și timpul său*, din 1958,

precum și memoriul *Școala de chirurgie din Iași a doctorului N. Negură*. În *File dintr-o istorie necunoscută*, volum tipărit în 1969, s-a ocupat de începuturile serviciului sanitar al armatei pământene. La sărbătorirea centenarului Independenței i-a apărut cartea *Cu ambulanțele la '77*. Laborioase cercetări a desfășurat privitor la sistemul carantinal românesc de la Dunăre, la medicii din epoca regulamentară, la fondarea Societății noastre de Cruce Roșie. L-a caracterizat pasiunea pentru documentul inedit, drept care a petrecut ani întregi în Arhivele Statului.

În ultimul deceniu al existenței sale, conferențiarul de organizare sanitară de la I.M.F. Iași **Paul Pruteanu** (despre a cărui contribuție la organizarea noului Minister al Sănătății am pomenit mai sus) s-a arătat a fi un atât de competent iatroistoriograf, încât se poate afirma că, în ciuda multiplelor și serioaselor sale publicații din domeniul organizării ocrotirii sănătății, el rămâne în amintire mai ales ca un cercetător destoinic al trecutului medicinei moldovene. Astfel, a stabilit că primul veritabil spital din Principatele Române este cel înființat la Suceava către sfârșitul secolului al XVII-lea, a precizat formele deservirii medicale a lucrătorilor de la Târgu-Ocna în jurul lui 1800, a deslușit începuturile circumscripției medicale urbane în Moldova, a reconstituit funcționalitatea primului spital evreiesc din Iași, a prezentat concepțiile lui I. Felix în materie de organizare sanitară. În 1957, a publicat lucrarea de referință *Contribuție la istoricul spitalelor din Moldova*. Clarificări importante aduc studiile sale privitoare la protomedicii Moldovei și la medicii moldoveni dinainte de Regulamentul Organic. Când s-a stins din viață, la numai 58 de ani, P. Pruteanu tocmai publicase monografia *Jacob Cihac*, rod al unor ample investigații prelungite și peste hotare.

Multă vreme, brașoveanul **Arnold Hutmänn** (n. 1912), doctor din 1935 de la Praga, s-a împărțit între practica la un nivel înalt a cardiologiei, conducerea cercului local de istorie a medicinei și cercetarea celor mai vechi tipărituri românești. A publicat studii de aleasă ținută

despre medicii, farmaciștii și empiricii din vechiul Brașov, despre cele dintâi spitale din Țara Bârsei, despre marile epidemii din Transilvania medievală, despre legăturile științifice ale medicilor ardeleni cu lumea occidentală. Devenind, în 1979, profesor onorar de istoria medicinei la Aachen, în Germania, A. Huttmann a continuat să se ocupe de trecutul medical al țării noastre și să colaboreze la publicațiile iatroistoriografice de la noi. În 1979, a tipărit, în „Siebenbürgisches Archiv“, care apare la Köln și Viena, un impecabil documentat studiu de sinteză despre liniile directoare ale istoriei medicinei în Transilvania.

Evocări romanțate ale practicii vindecătoare în vechiul București, dar și scrieri de popularizare a istoriei muzicii a oferit **Isidor Weinberg** (1896-1967), doctor din 1923 al Facultății de Medicină din București.

Încă de pe când practica la Târgu-Ocna, **Bruno Lazare** (n. 1923), absolvent în 1949 al I.M.F. București, a militat pentru afirmarea personalității științifice a disciplinei de medicină generală. După ce s-a stabilit în Israel, el continuă, de data aceasta pe plan internațional, aceeași luptă.

Dintre cei care s-au remarcat în domeniul „medicinilor paralele“, îi menționăm pe reumatologul **Dinu Conitz** (1918-1993), doctor din 1948 al facultății bucureștene, care a elaborat tehnici originale de kinesi terapie, și pe radiologul **Silviu Gropeanu** (n. 1923), doctor din 1949 al aceleiași facultăți, care a urmărit o sinteză a

procedeeleor homeopatiei și acupuncturii.

După un secol de la publicarea de către M. Wertheimer a faimosului său curs de parabolnologie, orădeanul **Carol Mózes** (n. 1917), doctor de la Cluj din 1941, a redactat cu un grup de colaboratori *Tehnica îngrijirii bolnavului*, manual în două volume pentru școlile de asistente medicale, tipărit în patru ediții (prima din 1961) de Editura Medicală, alte două fiind publicate de Editura Didactică și Pedagogică.

În ziaristica medicală, a ostentit, vreme îndelungată și cu bune rezultate, ca redactor-șef al gazetei „Muncitorul sanitar“, **Alfons Profeta** (n. 1921), doctor din 1948 al facultății clujene și cercetător la secția de malarie a Institutului „I. Cantacuzino“.

★

De un secol și jumătate, evreii constituie o prezență foarte activă în medicina română, atât pe planul practicii profesionale, cât și pe cel al creației științifice. Nu trebuie pierdut din vedere că acești 150 de ani corespund tocmai perioadei de cristalizare a sistemului medico-sanitar modern în România și de afirmare multilaterală a științei medicale românești. Aportul medicilor evrei în ambele direcții s-a dovedit a fi considerabil. Este neîndoios că, în pofida momentelor de descumpănire care n-au lipsit din istoria acestui interval, existența unui important contingent de medici evrei a influențat benefic viața medicală românească.

Prof. dr. GHEORGHE BRĂTESCU

5. FARMACOLOGIE-ȘI PRACTICĂ FARMACEUTICĂ

Medicina populară evreiască își are originea în Talmud: numeroase exemple o dovedesc. În multe cazuri, la baza tratamentelor populare se află dieta și igiena. În cazuri determinate, se folosesc descântecelor cu pronunțat caracter talmudic, dar și unele produse vegetale, ca: oișanett (ramuri de răchită), pentru a spori laptele vacii, zeama de salcie, pentru dureri de stomac, frunzele de lulav, pentru zăbale etc.

Moses Gaster și I. A. Candrea sunt numai două nume de savanți care s-au aplecat în studiiile lor asupra modului în care evreii din România au recurs la elementele medicinei populare. A. Gorovei exagerează, însă, influența medicinei populare românești - și în special a descântecelor - asupra populației evreiești. La acea epocă, în orașele în care evreii constituiau o masă importantă, existau de mult spitale, și chiar înaintea înființării lor cunoaștem numeroase exemple de solicitare, la nevoie, a ajutorului medicilor evrei din țările învecinate (A. Gorovei - *Descântecelor românilor*, 1931).

Începând din secolul al XVI-lea, s-au perindat prin țările române mulți medici evrei; îi vom enumera doar pe Solomon Nathan Aschenazi (1580-1620), Iosef Solomon Delmedigo (1615-1620?), Leib Medico (1595), Giacob rabino, doctorul Cohen (al lui Vasile Lupu) etc.

Cei mai mulți erau și spișeri sau aveau cunoștințe deosebite privitoare la medicamente. Despre unul dintre ei, Delmedigo, prof. I. Kara afirmă că „ducea cu el cărți și manuscrise, instrumente și leacuri“, și că Șlomo ben Aroyo (Solomon Aschenazi) i-ar fi dezvăluit puterea de vindecare a unor leacuri folosite de moldoveni și verificate de el personal; la despărțire, i-a dat și pungi cu buruieni tămăduitoare culese de pe pământul Moldovei. Despre același Delmedigo, o legendă consemnată de Haim Zeilig Brucăr spune că acesta ar fi cunoscut, pe Ceahlău, un lac ce avea virtuți tămăduitoare: Lacul Veacului. Regretatul dr. Gh. Iacomi, cunoscutul montanist,

căruia i-am comunicat cele de mai sus, a încercat să identifice acest lac, căci toponimul nu mai este cunoscut și probabil că a dispărut odată cu lacul.

În 1651, domnitorul Matei Basarab încearcă să scuze față de autoritățile brașovene întârzierea pe teritoriul Țării Românești a „spiciarului Avram, care, în drum spre Constantinopol, s-a îmbolnăvit aici, neputându-și continua drumul“. După N. Vătămanu, acesta s-ar fi dus să se aprovizioneze cu droguri. Dr. G. Barbu explică mai plauzibil răspunsul domnului către brașoveni: Avram pare să fi fost un medic ce practica și spișeria, căci un spișer lipsit de medicamente nu avea cu ce-l ajuta pe domnitor. După S. Izsak, acest spișer Avram va mai reveni la București, după zece ani. Despre celălalt Avram (sau Azram), jidovul ce l-a însoțit pe domnul Brâncoveanu la Constantinopol, iar după alți autori numai până la Odriiu (Adrianopol), N. Vătămanu formulează ipoteza cea mai convingătoare: el ar fi fost ajutor de spișer, căci primește de la domn 20 de taleri, iar spișerul 30. La fel de controversată este și „istoria lui Anton (Andoni) Faerman, primul spișer angajat al spitalului Sf. Spiridon din Iași, despre care V. Gomoiu afirmă că era evreu. De loc din Transilvania, el conduce spișeria ieșeană din 1764 până în 1770, când pleacă, împreună cu familia, la Pesta, unde își încheie viața. Probabil că era un evreubotezat. Nicolae Iorga amintește despre un spișer evreu la Iași, în anul 1833, fără a da amănunte. Tot evreubotezat pare să fie și „magistru farmaciieru cu diploma Universității din Viena din anul 1838“, căci un document al Mănăstirii Neamțu ne informează că acesta ar fi primit de la mănăstire „715 lei și 20 de parale“ prin părintele Irinarh, pentru care „jidovul spișeriu din Tg.-Neamț a dat averință“. Documentele îi mai menționează, sub același atribut generic de spișer, pe negustorii evrei de „materialuri“, de tipul lui Jupân Strul, „negustor de băcăniruri, ghileală, sulimială, boia de păr, chiclazuri, piatră vânăță, piatra sulimanului sau piatră bună de făcut alifie de obraz, salcie, fumuri și alte otrăvuri“. Documentele amintesc, însă, de asemenea, negustori de anvergură. Astfel, în

1825, au trecut prin vama Bârlad „Hascal jidov, cu 50 oacă calaican, mergând la Eși“, iar „Avram jidov au ridicat 10 oacă chiper negru, 20 oacă piatră acră și 5 oacă piatră vânăță și un sac de nohot de Moldova, mergând la Eși“.

Merită amintiți și cei doi angroșiști evrei care aprovizionau populația Moldovei cu lipitori.

În 1858, ceva se schimbă în politica oficială față de spișerii evrei. **Bernard Zvas**, care dobândește în Bavaria diploma de magistru în farmacie și stăruie a fi examinat de „Comisia Doctorească“, „pentru a putea cârmui o spișerie ca provizor sau ca însuși proprietar“, alarmează Colegiul farmaceutical Moldovei, care i se opune cu argumentele că „pe temeiul legilor medicale ale Austriei, păzite și în Moldova [...] să nu se îngăduiască nici un israelit a putea cârmui o spișerie în această țară“. De asemenea, sunt invocate „motive de relație și alte considerații sociale“ ce s-ar opune din partea populației. Totuși, după doi ani, Zvas va fi spișer la Iași. Funcționează, în același timp, „spișeriile“ negustorilor evrei, căci la începutul secolului nostru întâlnim în lucrarea prof. N. Leon *Istoria naturală medicală a poporului român*, următoarea indicație: „Se ia de la o spișerie jidovească de 1 leu picături de chihlimbar și de 2 lei picături de șofran“. Iată descrierea unui astfel de spișer:

„**Mihel Burăh**

Nație: jidov. Născut în Cernăuți. Lege jidovească.

Vremea venirii: de 28 de ani.

Adeverință: Pașaport K.K. al agenției din 1 ghenarie 1823, nr. 253.

Fizionomie: om scurt, ochi negri, părul sur.

Portul: moldovenesc.

Stare: însurat cu fimeie din Cernăuți.

Statornicie: șade în dugheană cu chirie.

Briasia: spișări“ (Arh. St. Iași, *Indicele catagrafiei sudișilor din 1824*).

Printre farmaciștii evrei de la sfârșitul veacului trecut, îi amintim pe: **Alfons Brociner**, autorul lucrării *Introducere în chimia analitică cantitativă* (1888), **Issiel Cohn** (n. 1847, la Iași), naturalizat în 1880, absolvent al Facultății de

Farmacie a Universității din München, farmacist în Tg.-Neamț; **Max Frenkel** (n. 1847), posesor al farmaciei „Minerva“ din Roman, din anul 1874, până în 1884; **Gheorghe Milețianu** (evreu botezat, n. 1861), Facultatea de Farmacie din Viena; **Joseph Raitman** (n. Roman, absolvent al Facultății de Farmacie din München, 1872).

Cel cu care deschidem „lista“ farmaciștilor evrei din secolul nostru este întreprinzătorul farmacist **Gherș I. Sain**, care înființează la București, în anul 1906, un „Laborator de produse lactate“, în care prepară „kefir medicinal, cultura fungei de kefir și lapte maternal“. În 1912, va fonda societatea anonimă „Aurora“, pentru industrializarea laptelui.

În 1910, este înființată instituția umanitară „Salvarea“, din comitetul de inițiativă fac parte farmaciștii **E. Goldhamer** și **D. Herzenberg**.

În 1912, din inițiativa dr. **M. Iacob** și a farmacistului **Osias Hermelin** (Buhuși), s-a fondat Societatea pentru ajutorarea tuberculoșilor și a celor ce suferă de reumatism, strângându-se fonduri de 30 000 de lei.

În 1920, obțin concesiile de farmacii: **David Tarasonchi** (Măgurele - Ilfov), **Alexandrina Apotecker** (Balaci - Teleorman), **Maria Alpern** (Vrânceni - Zastavna), **Feiga Brocman** (Târnova - Soroca), **Frida Scharf** (Frasin - Câmpulung). În 1921, ia ființă, la Tg.-Neamț, Banca Comerțului, al cărei fondator și președinte este farmacistul **Leon Stern**. În același an, apare la Chișinău primul număr din revista „Mijlocitorul farmaceutic“ (în limbile rusă și română), sub redacția farmacistului **N. Averbuch**.

În 1922, farmacistul **G. I. Sain** înființează societatea anonimă industrială „Adria“, pentru fabricarea de ciocolată, cacao, diverse produse zaharoase și paste făinoase.

În 1923, au loc, la Londra, lucrările celei de a IV-a adunări generale a Federației Internaționale Farmaceutice, România fiind reprezentată, din partea conducerii Asociației Generale a Farmaciștilor din țară, de **Iosef Cofman-Nicoresți**, farmacist stabilit la Londra.

În 1924, se acordă urnătoarele concesiile de farmacii: **Ecaterina Schaye** (Doma - Candreni), **Rivca Galperin** (Taraclia - Tighina), **Mosco Vaisblit** (Vertujeni - Soroca). În 1925, obține concesic farmacistul **Meier Bernstein**, la Părlita-Sărulești-Ilfov. Anul următor, se acordă noi concesiile farmaciștilor **Adolf Berall** (Dornești - Siret), **Leon Blumer** (Cogealec - Constanța), **Ghizela Rabinovici** (Bozieni - Roman), **Saia Grinspun** (Bolotino - Bălți), **Lazăr Sehtman Sterenșiș** (Româncăuți - Hotin) și **Rebeca Balter Cogan** (Cotingenii Mari - Soroca).

În anul 1926, apare *Codexul medico-farmaceutic*, autori fiind N. Deleanu și Lupu Coniver, despre care colegii lor dr. A. Mihalovici, Emil Belcot și C. A. Damian afirmă: „primul *Codex medico-farmaceutic*, atât de apreciat în cercurile medicale și farmaceutice, dat fiind competența autorilor“. În 1927, obține concesiile de farmacii **Mordco Steinberg** (Colveca - Cetatea Albă), **Samuil Weisz** (Remetea - Ciuc), **Tivia Voskoboinic** (Edineți - Hotin). În același an, Epitropia „Sf. Spiridon“ comunică spitalului din Roman că farmacia „Minerva“ a fost vândută la licitație pe veci farmacistului **Josef Horowitz**, ultimul ei arendaș.

În această perioadă, se înțește mișcarea antisemită în Moldova. Reamintim părerile unor farmaciști creștini despre acest regretabil și condamnabil fenomen social: „Tulburările antisemite de astăzi nu duc decât la dezordine înăuntrul țării și la compromiterea ei în afară, cei ce-și iubesc țara nu pot privi cu simpatie asemenea mișcări. Programul dlui Cuza [este vorba de cunoscutul politician antisemit A. C. Cuza - n.n.], pentru mine ar fi realizabil numai dacă România ar ieși din concertul popoarelor europene, ceea ce este o imposibilitate“ (farm. C. T. Dumitriu, din Piatra-Neamț, fondatorul farmaciei „Centrala“). „Adevărații patrioți și naționaliști ar avea atâtea de făcut și de îndreptat în biata România Mare, că nu le-ar mai rămâne timp pentru patriotism de operetă. Nu evreei sunt cauza relelor de care suferă țara, ci politicianismul nenorocit și sterp, cu discursurile și vorbele goale,

cu lipsa de muncă pozitivă și constructivă“ (farm. Constantin Vorel, fondatorul Laboratorului Vorel, din Piatra-Neamț).

În anul 1929, drogheria „Regal“ din Cluj, proprietatea lui **Maurițiu Rozsa**, devine societate anonimă pe acțiuni, cu un capital de 10 milioane de lei. În 1933, farmaciștii și medicii evrei din România boicotează medicamentele germane, ca urmare a venirii la putere a lui Adolf Hitler.

În 1934, obțin noi concesiile de farmacii: **Mirlea Bernstein** (Măgurele - Ilfov), **Moisei Nedelman** (Hăncești - Lăpușna), **Marcel Axler** (Țigănești - Iași), iar în 1937, **Iacob Ortenberg** (Colibași - Cahul).

La o populație de peste 20 de milioane de locuitori - câți erau în 1940 -, numărul total al farmaciilor publice era de 1 603, din care 775 la orașe. În Vechiul Regat, din 720 de farmaciști, 505 erau români, 158 evrei și 57 alți minoritari. În Transilvania și Banat, din 614 farmaciști, 109 erau români, 190 evrei și 315 alți minoritari. În Bucovina și Basarabia, din totalul de 269, 34 erau români, 222 evrei și 13 alți minoritari. În total, români 40%, evrei 36%, alți minoritari 24%.

La 3 octombrie 1940, se publică Decretul-lege pentru interzicerea arendării farmaciilor la evrei, valabil și în privința drogheriilor.

La 15 ianuarie 1941, are loc consfătuirea farmaciștilor, droghiștilor și întreprinzătorilor din domeniul chimico-farmaceutic, privind românizarea tuturor întreprinderilor. La 13 februarie, se emite Decizia pentru asimilarea cu gradele din armată a medicilor, farmaciștilor, veterinarilor, inginerilor și arhitecților și stabilirea semnelor distinctive pe care aceștia le vor purta.

La 15 iunie, are loc recensământul tuturor farmaciștilor cu drept de liberă practică în România și al farmaciilor în funcție. În total, au fost recenzați 3 424 de farmaciști, dintre care 1 564 femei și 1 860 bărbați, 2 461 „arieni“ și 963 evrei (555 bărbați și 408 femei). Farmaciști evrei proprietari de farmacii, drogherii, depozite, laboratoare erau 191, arendași 3, salariați 264, care nu profesează 505. La aceeași dată,

funcționau în țară 935 de farmacii, ai căror proprietari erau 508 români, 178 evrei, 157 germani și 92 maghiari.

În noiembrie 1941, se publică Decretul-lege nr. 1 039, privind reglementarea concesiunilor de farmacii, drogherii, depozite de medicamente, laboratoare și fabrici de produse medicamentoase aparținând evreilor.

La 31 decembrie 1944, se publică Legea nr. 641, pentru abrogarea măsurilor antievreiești, desființându-se toate măsurile discriminatorii luate din motive rasiale, inclusiv contra farmaciștilor.

În secolele al XIX-lea și al XX-lea, s-au perindat în România peste 1 000 de farmaciști, droghiști, întreprinzători sau salariați evrei ai diverselor instituții sau întreprinderi farmaceutice, proprietari, diriginți de farmacii. În rândurile ce urmează, scoatem din colbul uitării numele unor farmaciști evrei din trecut care s-au distins prin activitatea lor profesională, științifică etc. și, firește, despre care posedăm date.

Pascal Alămaru (n. 1914, la Piatra-Neamț), șef de serviciu la Laboratorul Vorel din localitate, timp de 13 ani, de la 1 aprilie 1929 până la 31 august 1941. **Aurel Barhad** (n. 1916, originar tot din Piatra-Neamț), licențiat al Facultății de Farmacie din București în 1939; în 1946, deschide în orașul natal un depozit de produse farmaceutice en-gros, „Biogen”; secretar al Colegiului farmaceutic al județului Neamț (1946), subdirector în Ministerul Sănătății - Direcția farmaciilor și medicamentelor (1948). **Haim Berall**, farmacist ieșean, autor sau coautor a numeroase lucrări de farmacie și chimie, printre care *Incompatibilități farmaceutice* (1955), *Contribuții la studiul conservării medicamentelor* (1956), *Îndreptar pentru controlul medicamentelor la masa de analiză din farmacie* (1957), *Controlul medicamentelor* (1958), *Dierctive pentru redactarea monografiilor din Farmacopeea Română*, ediția a VII-a (1960), *Analiza în picătură aplicată în farmacie* (1960), *Farmacopeea Română*, ediția a VIII-a, Completări (1960). **Rachela Barber**, teză de

doctorat în farmacie: *Cercetări asupra compoziției chimice a cenușei câtorva specii microbiene* (1931); **Mayer Baruch**, farmacist șef și farmacist-diriginte la Piatra-Neamț; **Aurel Bernstein**, secretar general al Colegiului general al farmaciștilor (1958); **Herman Brand**, președintele Colegiului farmaceutic al județului Fălciu (1948); **Zalman Bruckmayer** (n. 1906), absolvent al Facultății de Farmacie și Chimie Biologică, președintele Colegiului farmaceutic al județului Roman (1948); **Gheș Bogonov**, președintele Colegiului farmaceutic al județului Tulcea (1948); **Simion Caufman** (1909-1992), dr. farmacist; publică lucrări de specialitate și duce o bogată activitate obștească; **Lupu Coniver**, dr. în farmacie, asistent universitar (1948), autor și coautor a numeroase lucrări de specialitate, printre care: *Tehnologia medicamentelor* (1954), *Manual de farmacodinamie* (pentru școlile tehnice sanitare) (1958); **E. Deleanu (Goldstein)**, director al Oficiului farmaceutic Bacău; în anii '60, la îndemnul său, farm. Const. Vorel scrie *Istoria pe scurt a Farmaciei și Laboratorului Vorel din Piatra-Neamț*, **Iosub A. H. Einhorn (A. Samil)**, doctor în farmacie cu teza *Contribuții la studiul eterilor fenolici* (București, 1915); **Sandu Făinaru**, președintele Colegiului farmaceutic al județului Bacău (1948); **Iosif Grünberg**, licențiat al Facultății de Farmacie din București (1940), diriginte (1948), inspector la Oficiul farmaceutic Bacău; **Charlotte Goldner**, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Argeș (1948); **Wilhelm Gbelberg**, președintele Comisiei interimare a Colegiului farmaceutic al județului Baia (1948); **Isac Guttman**, membru în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Rm. Sărat (1948); **Emil Goldstein**, idem, Tutova (1948); **Alexandru Goldner**, idem, Timiș (1948); **Enta Goldenberg**, idem, Vaslui (1948); **Fanny Heifler**, idem, Dorohoi (1948); **Henriette Haimovici**, idem, Iași (1948); **Theodor Hisch**, idem, Prahova (1948); **Iosif Horowitz**, președintele Comisiei inetrimare a Colegiului farmaceutic al județului Roman (1948); **Mariette**

Ianculescu, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Fălciu (1948); **Rașela Ifrim (Mendel)**, farmacistă în Piatra-Neamț, membră în consiliul Colegiului farmaceutic al județului Neamț (1937); **Șloim Iosepovici** (n. 1902), absolvent al Facultății de Farmacie din București (1928), lucrează la București, Panciu și Roman; în timpul războiului, își riscă viața trimițând clandestin deportaților din Transnistria haine, alimente, medicamente și bani; membru în comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Roman (1948), **Ettela Iuster (Fichman)** (n. 1899), absolventă a Facultății de Farmacie din București, fondează farmacia „Sănătatea” la Piatra-Neamț (1926); **Israel Kanner**, membru în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Buzău (1948); **Jean Klarfeld** (n. 1890), absolvent al Facultății de Farmacie din Cernăuți, doctor în farmacie și chimie; în 1923, prezintă în revista „Farmacia” o mașină - construită după planul său - de produs supozitoare și globule vaginale; arendașul farmaciei „Speranța”, din Piatra-Neamț (1924-1927); **Moise Kreisel**, salariatul Laboratorului Vorel, din Piatra-Neamț; conduce Laboratorul în 1944; **Larry Lazarovici**, farmacist în București (1948), în același an face parte din conducerea Cercului de studii al Colegiului general farmaceutic; **Iulia Leibovici**, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Baia (1948); **Ghitla Lovinson**, idem, Rm. Sărat (1948); **Iosif Mihailovici** (n. 1908), absolvent al Facultății de Drept; diriginte al farmaciei din Buhuși; a lucrat și în mediul rural; **Ilie Mendel**, director adjunct la Centrofarm - București (1948); **Marcel Moscovici**, farmacist principal la Oficiul farmaceutic Iași; alcătuiește, împreună cu consilierul Emil Zup, *Îndrumar în legislația pentru rețeaua farmaceutică* (1970), autor, împreună cu Marțian Cotrău și Rodica Grigoruță, al lucrării *Măsuri de prim ajutor în intoxicațiile acute* (1973); **Dora Marcu-Braeșter**, autoare, împreună cu Const. Bellu, H. Varcovici, V. Pilea, a lucrării *Posologia medicamentelor în terapeutila infantilă*;

N. Polak (n. 1897), absolvent al Facultății de Farmacie din Iași, în timpul studenției a fost președinte al Societății studenților în farmacie de la Universitatea din acest oraș; după terminarea facultății, conduce o secție a Laboratorului „Racovița”, joacă un rol important în alcătuirea și aplicarea Legii de restituire a farmaciilor, după 1944; **Anna Rosenblat**, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Prahova (1948); **Marcus M. Rosenstein**, doctor în farmacie, cu teza *Contribuții la identificarea mercurului în România* (1947); **Eugen Rosenberg**, președintele Comisiei interimare a Colegiului farmaceutic al județului Prahova (1948); **Avram Rosner**, idem, Bacău (1948); **Israel Schaffer**, idem, Tecuci (1948); **Rașela Segal Kohan**, idem, Vaslui (1948); **Isac Negal** a lucrat la Fabrica de medicamente din Iași; **Eugen Solomonică**, doctor în farmacie, cu teza: *Acțiunea diazoderivaților alifatici asupra pirolului și omologilor săi* (1931); **Mișu Solomon**, doctor în farmacie, cu teza: *Studiul sintezei biochimice a beta-glicozidelor și beta-galactozidelor câtorva alcoolii nemiscibili cu apa* (1934); **Henrietta Solomovici**, doctor în farmacie, cu teza: *Contribuții la studiul emulsiilor* (1938); **Theodor A. Veissman**, doctor în farmacie, cu teza: *Contribuții la studiul unor elemente constitutive ale sângelui și urinei a câtorva cazuri de cancer* (1937); **Ozias Weintraub**, absolvent al Facultății de Farmacie din Torino, doctor în farmacie.

În continuare vom face o prezentare mai largă a activității a doi farmaciști evrei și vom reproduce un document în legătură cu un al treilea.

Dr. farm. **Simion Cauffman**, născut la Iași în 1909, absolvent al Facultății de Farmacie, publică, în 1948, un studiu cu tema *Alterarea salicilatului de sodiu*. În 1949, își susține teza de doctorat la București, cu teza: *Cercetări experimentale cu un antihistaminic de sinteză (Neoantergan) asupra variațiilor unor electroliți din serul sanguin*. Este secretar al Colegiului farmaceutic din Iași, iar din anul 1967, președinte al Comunității Evreilor din Iași. Organizează la

Iași un muzeu de istorie a evreilor din localitate. Publică, în 1991, în „Revista Culturii Mozaic“, articolul „Măcelul din duminica aceea“, despre pogromul din 1941 de la Iași. Moare în februarie 1992.

Farmacistul principal **Baruch Mayer**, născut în 1906, la Câmpulung-Moldovenesc, licențiat al Facultății de Farmacie din Iași, promoția 1933. Din 1936, este diriginte al unor farmacii din țară. Un timp, este profesor de limba germană la Liceul Teoretic Evreiesc din Piatra-Neamț. În octombrie 1941, ambii săi părinți, Itzig și Regine Mayer, sunt deportați din orașul Suceava. Tatăl său este evacuat din Spitalul Suceava, după ce i se amputase un picior și moare în timpul evacuării, iar mama sa se stinge la Șargorod (guvernământul Transnistriei), în februarie 1942. După 1944, este farmacist șef al Depozitului de medicamente din județul Neamț, apoi farmacist diriginte la Farmacia nr. 13 din Piatra-Neamț, coordonator al raionului Piatra-Neamț și reprezentant al Oficiului farmaceutic Bacău pentru unitățile farmaceutice din raion. A fost președintele Comitetului sindical raional.

Farmacistul locotenent-colonel (rez.) **Leon Stern** s-a născut la Pașcani, în 1884. Tatăl său, Iancu Stern, a fost veteran al Războiului pentru Independență, după cum ne arată documentul de mai jos:

Certificat nr. 2886

Noi, Primarul Comunei Urbane Pașcani, din județul Baia,

Potrivit cererii făcute acestui oficiu de către dl Leon Iancu Stern, farmacist din Tg.-Neamț, născut în comuna Pașcani, în anul 1884, prin petiția nr. 2686,

Certificăm că sus-numitul este fiul veteranului Iancu Stern, din războiul 1877-1878, după cum se constată din diploma de încetățenire a numitului Iancu Stern, sub no. 854 din 1879.

Drept care i s-a eliberat acest certificat.

Primar (indesc.)

Absolvent al Facultății de Farmacie din Geneva, obține dreptul de liberă practică în 1910. A lucrat la Geneva, venind apoi în țară, unde este diriginte și proprietar al farmaciei „La Coroana lui Ștefan cel Mare“, din Tg.-Neamț. În acest oraș, fondează societatea filantropică „Salvarea“. Participă la Războiul pentru Întregirea României (1916-1918). În 1918, este membru al filialei din Tg.-Neamț al Uniunii Evreilor Pământeni. În 1921, înființează „Banca Comerțului - societate anonimă“, al cărei președinte este. În 1926, devine membru al Camerei de Comerț din județul Neamț, făcând parte din consiliul de conducere al Camerei. În 1927, este membru al Consiliului comunal Tg.-Neamț. În 1925, intră în comitetul Școlii Israelito-Române din localitate.

Dr. PINCU PASCAL

BIBLIOGRAFIE

Cap. 4

- R. Adrian, **Învățământul pentru studenții evrei medici în timpul războiului**, în „Revista Culturii Mozaic“, XXIV (1980), nr. 455 din 1 mart., p. 2.
- „Almanahul medicinei“, I (1924), Societatea de editură medicală culturală - București.
- „Anuarul medical al României - 1938“, Editura Aesculap, București.
- „Anuarul medicilor - 1948“, M.O. Imprimeria centrală, București, 1948.
- A. Arie, **Școli superioare evreiești, unice în Europa bătuită de fascism**, în „Revista Culturii Mozaic“, XXXV (1990), nr. 694 din 15 iun., p. 7.
- A. Axelrad, **Popa și ovreiu**, în „Curierul israelit“, XXX (1937), nr. 29 din 5 oct., p. 3.
- G. Barbu, **Arta vindecării în Bucureștii de odinioară**, Editura Științifică, București, 1967.
- G. Brătescu, **Concepția despre igiena a lui Iacob Felix**, în „Igienă“, XIX (1970), nr. 12 din dec., p. 705-710.
- G. Brătescu, **Grija pentru sănătate**, Editura Medicală, București, 1988, p. 44-45.
- N. Cajal, **Gânduri despre tatăl meu la 100 de ani de la nașterea lui**, conferință din 14 oct. 1985 la Federația Comunităților Evreiești din România (manuscris).
- N. Cajal, **Dr. Gabriel Barbu-Feldman**, în „Revista Culturii Mozaic“, XXXI (1987), nr. 628 din 1 aug., p. 1-6.
- N. Cajal, **Despre primii medici evrei în țara noastră**, conferință din 27 aug. 1992 la Federația Comunităților Evreiești din România (manuscris).
- P. Cernovodeanu, **Date de interes medical din catagrafia orașului București de la 1838**, în vol. *Din tradițiile medicinei și ale educației sanitare*, Editura Medicală, București, 1978, p. 205-207.
- Colegiul medicilor - Asociația profesională a medicilor evrei - Secția Ilfov - **Indice alfabetic al medicilor evrei înscrși în Asociația Ilfov**, București, 1943.
- P. Cortez, **Un neobosit luptător pentru dreptate și adevăr, doctorul Sandu Lieblich**, în vol. *Apărarea sănătății ieri și azi*, Editura Medicală, București, 1984, p. 377-380.
- Gh. Crăinicianu, **Literatura medicală românească**, Editura Academiei Române, București, 1907.
- Elena Diina și Cora Barbu, **Dr. Gabriel Barbu - Biobibliografie**, București, 1992.
- Dr. doc. Adelina Derevici**, în „Revista Culturii Mozaic“, XXXI (1987), nr. 619 din 15 mart., p. 4.
- Dr. Rubin Bărbuță**, în „Revista Culturii Mozaic“, XXXI (1987), nr. 630 din 15 sept., p. 4.
- E. Dorian, **Dr. I. Felix, primul igienist român**, în vol. *Din trecutul nostru științific*, Editura Medicală, București, 1955, p. 3-24.
- I. Dorobanțu, **În amintirea doctorului Petre Penciu**, în vol. *Apărarea sănătății ieri și azi*, Editura Medicală, București, 1984, p. 507-510.
- M. Dumitru și Em. Dumitrescu, **Alexandru Cociu, un medic solidar cu comunarzii, participant la Războiul pentru independența României**, în vol. *Retrospective medicale*, Editura Medicală, București, 1985, p. 309-311.
- B. Dușescu și N. Marcu, **Iuliu Ghelelter**, în vol. *Din tradițiile medicinei și ale educației sanitare*, Editura Medicală, București, 1978, p. 573-575.
- Evreii față cu țara în război**, în „Anuar pentru israeliți“, II (1878-1879), p. 93-94.
- I. F. Georgescu-Văște, **Paul Pruteanu, istoriograf al spitalelor**, în vol. *Spitale vechi și noi*, Editura Medicală, București, 1976, p. 421-426.
- I. F. Georgescu-Văște, **Doctorul Ygrec - om de cultură și educator sanitar**, în vol. *Trecut și viitor în medicină*, Editura Medicală, București, 1981, p. 535-544.
- I. Ghelelter, **Studiile lui Ștefan Stâncă la Facultatea de Medicină din București**, în vol. *Din istoria medicinei românești și universale*, Editura Academiei, București, 1962, p. 423-433.
- Eug. Glück, **Medici evrei din Transilvania**, în „Revista Culturii Mozaic“, XXIX (1984), nr. 561 din 1 octombrie, p. 5.
- Eug. Glück, **Aspecte din contribuția medicilor evrei la dezvoltarea activității curative în Transilvania**

în secolele XVI-XVII, în „Revista Culturii Mozaic“, XXIX (1985), nr. 367-368 din 1-15 ian., p. 10.

V. Gomoiu (cu Gh. Gomoiu și Maria V. Gomoiu), *Repertoriu de medici, farmaciști, veterinari (personalul sanitar) din ținuturile românești*, vol. I, Tip. Presa, Brăila, 1938; adaos la vol. I, Tip. Cultura, București, 1941.

M. A. Halevy, *Le rôle d'Isaac-Beg, médecin et ambassadeur de Uzun-Hassan, en Moldavie et dans les pays voisins, communication présentée au XV-e Congrès international d'histoire de la médecine - Madrid, sept. 1956* [București, 1956].

M. A. Halevy, *Médecins juifs d'origine hispano-portugaise dans les Pays roumains*, în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque“, XXXIV (1957), nr. 35, p. 21-30.

Fl. Hera, *Doctorul Iuliu Baraș, medicul și omul*, în vol. *Retrospective medicale*, Editura Medicală, București, 1985, p. 277-281.

Corneliu Ionescu, *Primii dentiști din Țara Românească (1828-1859)*, în „Viața medicală“, XXXV (1987), nr. 6 din iun., p. 139-143.

Corneliu Ionescu, *Prima lucrare de stomatologie în limba română (1828)*, în „Igienă“, XXXVIII (1989), nr. 5 din sept.-oct., p. 469-476.

N. Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, în „Analele Academiei Române“, Mem. Secției ist., XXXVI (1913), nr. 7.

Istoria medicinei românești (redactori V. L. Bologa, G. Brătescu, B. Dușescu, Șt. M. Milcu), Editura Medicală, București, 1972.

Istoria științelor în România - Medicina (redactori Șt. M. Milcu și B. Dușescu), Editura Academiei, București, 1980.

S. Izsák, *Dr. Iuliu Baraș, un mare popularizator al științelor naturii*, Editura Medicală, București, 1956.

Lzvoare și mărturii referitoare la evreii din România, Federația Comunităților Evreiești din România, București, vol. I, 1986; vol. II/1, 1988; vol. II/2, 1990.

Învățământul medical și farmaceutic din București (redactori T. Ilea, I. Ghelerter, B. Dușescu, C. I. Bercuș), I.M.F. București, București, 1963.

Iudith Kahana-Moscu, *Un medic militant revoluționar în Transilvania interbelică (dr. E. Kahana)*, în vol. *Momente din trecutul medicinei*, Editura Medicală, București, 1983, p. 791-794.

B. Lăzăreanu, *Doctorul Paul Marcovici*, în „Presa dentară“, I (1921), nr. 4-5 din iul.-aug., p. 66.

Al. Manolescu, *Contribuția medicilor evrei. Răspuns dlui Al. Vaida-Voevod*, în „Curierul israelit“, XXVII (1935), nr. 18 din 19 mai, p. 3.

L. Mayersohn, *Evreii în medicină*, Societatea culturală „Saron“, București, 1915.

L. Mayersohn și M. A. Halevy, *Médecins juifs dans les Pays Roumains du XIVe au XVIIIe siècle, în IXe Congrès d'histoire de la médecine. Comptes-rendus*, București, 1932, p. 321-324.

[L. Mayersohn], *Evreii în știința românească*, în „Curierul israelit“, XXX (1937), nr. 23 din 20 iun., p. 6.

M. Șorar, *Dr. Karpel Lippe - 150 de ani de la moarte*, în „Revista Culturii Mozaic“, XXV (1980), nr. 467 din 15 sept., p. 6.

I. M. Ștefan, *Colegiul Onescu*, în „Revista Culturii Mozaic“, XXIII (1977), nr. 392 din 1 iun., p. 6.

I. M. Ștefan, *Contribuții ale evreilor bucureșteni la științele exacte și tehnice din România*, în „Revista Culturii Mozaic“, XXXVI (1991), nr. 727-728 din dec., p. 6.

Sanda Văleanu, *Aurel Avramovici, directorul revistei „București medical“*, în vol. *Retrospective medicale*, Editura Medicală, București, 1985, p. 553-556.

N. Vătămanu, *Petru Rareș și doctorul Froim*, în vol. *Voievozi și medici de curte*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 79-89.

N. Vicol, *Cartea de aur a ofițerilor sanitari și a personalului morți pentru patrie (1916-1920)*, Editura Cultura, București, [1932].

Au oferit informații dr. doc. B. Barhad, acad. prof. dr. doc. N. Cajal, dr. Al Cerbu, dr. Yolanda Copelovici, dr. E. Costiner, prof. dr. doc. M. Cotrău, prof. dr. S. Izsák, dr. A. Petrescu, A. Reiner, prof. dr. doc. M. Saragea, dr. doc. V. Săhleanu, M. Spielmann și alții.

PARTEA a III-a

DISCIPLINE

SOCIAL-

UMANISTE

1. LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE

Contribuțiile cercetătorilor evrei din România în domeniul lingvisticii și al filologiei se manifestă începând cu ultimele decenii ale secolului trecut, în chiar perioada de constituire, atât în țara noastră, cât și pe plan european, a lingvisticii ca știință de sine stătătoare, separată de filologie și cu specializarea, ca discipline independente, a diferitelor ei ramuri. Prin orientările lor, în tot cursul istoriei, ei s-au încadrat în curentele care, rând pe rând, au dominat știința limbii în ultima sută de ani: neogramatic, sociologic, structuralist, generativist.

Lucrările elaborate de lingviști și filologii evrei din România impresionează atât prin cantitatea, cât și prin varietatea domeniilor abordate. Profesori sau cercetători, ei au adus contribuții valoroase - atât sub aspect teoretic, în domeniul teoriei limbii sau al studiului limbii materne și al limbilor străine, cât și în cel aplicativ - prin manuale, dicționare și îndreptare destinate școlii și publicului larg.

Din mulțimea de lingviști și filologi evrei din România se detașează câteva personalități care, la timpul respectiv, au devenit nume de referință în cadrul disciplinei lor, pe plan național sau european, ca promotori ai unor noi direcții de cercetare sau chiar ai unor noi discipline.

Cum este și firesc, un loc important în activitatea lor l-a ocupat studiul limbii române, în variatele ei aspecte sincronice și diacronice.

În domeniul studiului sunetelor, a prevalat interesul pentru **fonetica istorică**. Printre primele abordări științifice ale domeniului sunt studiile lui **M. Gaster** referitoare la consoanele guturale (1870) și cele ale lui **H. Tiktin** privitoare la întreg inventarul fonetic (1884, 1886, 1890). **I. A. Candrea** a urmărit evoluția consonantismului românesc de origine latină (1902), iar **Al. Graur** - transformarea, pe teren românesc, a unor grupuri consonantice din latină (1935).

Al. Graur, în colaborare cu **Al. Rosetti**, a stabilit inventarul fonologic al limbii române, una dintre primele lucrări de aplicare a

structuralismului (1938).

Pe baza inventarului fonologic al limbii române, **S. Marcus** a aplicat metode matematice în studiul consonantismului (1960), a prezentat un model matematic al fonemului (1963, 1966), fiind inițiatorul, pe plan internațional, al unor atare cercetări.

Printre lingviștii care au adus argumente în favoarea unei **ortografii** fonetice a limbii române s-a aflat și **H. Tiktin** (1890). După 1950, problemele de ortografie și punctuație au stat în atenția lui **Al. Graur** - care a alcătuit un mic tratat pentru uzul publicului larg (1974) - și a lui **J. Byck**, care a participat la redactarea dicționarelor ortografic (1953), ortoepic (1956) și a îndreptarului de punctuație a limbii române (1956).

Bazele studiului **semantic** al limbii române au fost puse prin lucrarea de licență a lui **L. Șăineanu** (1887), una dintre primele cercetări de semantică pe plan european. În ea, studiul evoluției sensurilor se face în strânsă legătură cu viața și mentalitatea vorbitorilor, printr-o orientare sociologică ce conferă cercetării o bază științifică și interpretări care nu și-au pierdut valabilitatea.

În cadrul aceluiași domeniu, **F. Hasan** s-a ocupat de aspecte ale omonimiei în română (1960), iar **L. Wald** a relevat comportamentul morfologic diferit al abstractelor negative din română în raport cu antonimele lor (1983).

În domeniul **lexicologiei române**, sunt de remarcat studiile lui **J. Byck** privitoare la istoria vocabularului științific și tehnic în secolul al XVIII-lea (1954) și contribuția lui **L. Fischer** despre formarea cuvintelor în română, pe fondul limbilor romanice, în lexiconul colectiv apărut la Tübingen (1989). **Al. Graur** a publicat prima lucrare de sinteză asupra fondului principal lexical al limbii române (1954 și 1957) - analizat sub multiple aspecte: statistic, etimologic, semantic și morfologic -, în care a definit și delimitat sfera acestei noțiuni, luată ca bază în multe alte lucrări cu orientare teoretică și practică. Conceptul de fond principal lexical a fost analizat, dintr-un unghi propriu, și de **I. Fischer** (1958).

Problemele etimologiei au constituit o

preocupare a multor lingviști evrei. În acest domeniu complicat și controversat, cel mai supus unor interpretări arbitrare sau subiective, cu implicații de ordin istoric și sociologic, ei s-au ferit de idei preconcepute și s-au străduit în permanență să aplice metode științifice care să asigure veridicitatea interpretărilor.

Numeroase clarificări și soluții noi, unele deosebit de ingenioase și susținute cu argumente convingătoare, care le-au făcut acceptate până astăzi, au adus **M. Gaster**, **L. Șăineanu**, **I. A. Candrea**, considerat și în prezent unul dintre cei mai buni etimologi, calitate dobândită atât prin buna cunoaștere a numeroase limbi vechi și moderne, cât și printr-o deosebită capacitate de interpretare a datelor. El a fost urmat, în acest domeniu, de **Al. Graur**, care, pe baza unui remarcabil simț al limbii și a unei temeinice pregătiri de specialitate (limbi clasice, română, lingvistică generală), a elaborat numeroase studii și articole, precum și două volume intitulate *Etimologii românești* (1963) și *Alte etimologii românești* (1975), oferind interpretări noi în determinarea originii a numeroase cuvinte românești al căror etimon era fie considerat necunoscut, fie greșit postulat.

Unele contribuții în sfera etimologiei române au adus și **F. Hasan** și **L. Fischer** (1979).

În domeniul onomasticii românești, **I. A. Candrea** s-a ocupat, în câteva studii, de poreclele la români (1894-1895) și de onomastica Olteniei (1936), iar **Al. Graur** a acordat un spațiu larg onomasticii românești în lucrarea sa, cu caracter general, *Nume de persoane* (1965). Problemele toponimiei românești au constituit o preocupare a lui **M. Gaster** și, mai ales, a lui **I. A. Candrea**, care a participat, cu o contribuție importantă, la alcătuirea unor dicționare toponimice premiate de Societatea Geografică Română (1896, 1897), a publicat studii privitoare la toponimia Olteniei și a Banatului (1928, 1933, 1935). Același lingvist a relevat toponime de origine română în zone limitrofe din afara României (1900) și a publicat cursuri universitare axate pe problemele teoretice și metodologice ale toponimiei românești.

Lexicografia românească, reprezentată atât de dicționare de uz curent (explicative sau bilingve), cât și de lucrări destinate specialiștilor, a beneficiat de contribuția rodnică a numeroși lingviști evrei. În 1886, **A. Steinberg** a publicat unul dintre primele dicționare pentru marele public, în care explica sensul neologismelor din română. Dicționare bilingve german-român (1887) și română-german (1889) a publicat **L. Șăineanu**. Între anii 1895 și 1925, au apărut, în fascicule, cele trei volume ale valorosului dicționar română-german al lui **H. Tiktin**, care reunește calitățile unui dicționar explicativ, de traducere, istoric și etimologic. El cuprinde întregul lexic românesc din epocă sub aspect sincron (dialectal) și diacronic (pe epoci), cu un inventar de circa 35 000 de cuvinte extrase din peste 550 de texte din toate epocile și din toate stăturile. Lucrarea, de o deosebită ținută științifică prin corectitudinea definițiilor (date în germană), prin indicațiile gramaticale și de frecvență, corecta alegere a citatelor și a numeroase unități frazeologice, este consultată și astăzi cu folos de cercetători de la noi și de peste hotare.

Printre dicționarele explicative ale limbii române, pe primul loc s-a aflat, timp de o jumătate de veac, *Dicționarul universal al limbii române* (1896) al lui **L. Șăineanu** - reeditat de opt ori până în 1943 -, care se remarcă prin calitatea definițiilor, finețea analizelor semantice, numărul mare de neologisme consemnate și explicate, ilustrarea prin exemple bine alese și unele indicații etimologice, în marea lor majoritate corecte. El a fost urmat de dicționarul enciclopedic ilustrat al limbii române, publicat de **I. A. Candrea** în 1931 - considerat, până la sfârșitul deceniului al șaselea, cel mai bun dicționar explicativ al limbii române.

Se mai cuvin menționate activitatea lui **Al. Graur** și a **Luciei Wald** în comisia de etimologie a Dicționarului academic al limbii române, precum și instructivele dicționare de diverse tipuri, destinate publicului larg, publicate de **Al. Graur**.

Gramatica descriptivă a limbii române a constituit, de asemenea, o preocupare constantă a multor lingviști evrei. Prin originalitate, se

detașează, în primul rând, gramatica lui **H. Tiktin** (I-II, 1891-1893), cu multe elemente inovatoare, remarcabilă prin analiză subtilă și interpretare, prin armonioasa îmbinare a aspectelor teoretice cu cele aplicative, prin indicațiile normative și introducerea unei terminologii noi, moderne. A fost relevată anticiparea, de către Tiktin, a analizei de tip structural, prin procedeul sintezei figurate sub formă de scheme arborescente. Mult utilizată pentru caracterul ei științific și, totodată, didactic, a fost reeditată în mai multe rânduri, ultima oară de către I. A. Candrea, în 1945. Tot **H. Tiktin** a compus, pentru uzul străinilor, în limba germană, o descriere a foneticii și gramaticii române (1888), precum și un manual universitar (1905).

În același scop, **I. A. Candrea** a publicat, la Paris, în franceză, un curs complet de gramatică a limbii române (1900).

În numeroase studii și articole, **Al. Graur** a abordat o problematică foarte variată de morfologie și sintaxă a limbii române, detașându-se contribuțiile referitoare la genul personal (1945), verbele reflexive (1938, 1945), întrebunțarea timpurilor (1951, 1955), diateze (1961), părțile principale ale propoziției (1962), sintaxa propozițiilor principale (1956) etc.

Într-o serie de articole și studii, **J. Byck** - singur sau în colaborare cu **Al. Graur** - a adus numeroase soluții și interpretări noi în domeniul verbului și a relevat valențele stilistice ale unor trăsături morfologice sau procedee sintactice, cercetări apreciate pentru finețea analizei și un deosebit simț al limbii. **J. Byck** și **Al. Graur** au adus o contribuție esențială în conducerea activității colectivului care a elaborat *Gramatica limbii române* (1954), de sub egida Academiei, precum și în coordonarea seriei de volume *Studii de gramatică*, conducând la elucidarea a numeroase aspecte nerelevante sau controversate și la elaborarea unei ediții revizuite și perfecționate a *Gramaticii* (1963).

În domeniul morfologiei și al sintaxei limbii române contemporane, trebuie consemnate și studiile publicate de **F. Hasan** în problema diatezei (1960) și în aceea a complementului

(1961). O preocupare constantă pentru problemele ale sintaxei limbii române a manifestat, prin numeroasele sale contribuții, **F. Edelstein**, în articole privind construcțiile cu gerunziu (1966), propoziția de excepție (1970), legătura relativă (1971), în valoroasa sinteză despre sintaxa gerunziului românesc (1972), care a constituit teza de doctorat, în cercetări despre dubla subordonare în română (1981).

În cadrul susținutei sale activități menite să introducă în cercetarea lingvistică românească conceptele logicii simbolice și metodele matematice, **S. Marcus** a elaborat numeroase studii, pe material din română, prin care a propus un model logic al categoriei gramaticale elementare (1962), al genului gramatical (1962), al părților de vorbire (1962), un model matematic al categoriei cazului (1963).

În problema formării cuvintelor în limba română actuală, se pot menționa articolele lui **I. Rizescu** cu privire la derivarea cu prefixe (1959, 1960, 1962, 1967, 1969) și cu sufixe (1972) și, în special, elaborarea primei lucrări de sinteză asupra compunerii în română (1970), de către **F. Hasan** (în colaborare cu **F. Ciobanu**).

Stilistica limbii române a beneficiat de contribuția lui **J. Byck**, ale cărui studii în acest domeniu atestă o remarcabilă subtilitate analitică și un deosebit simț al nuanțelor semantice-lexicale și gramaticale, calități care s-au evidențiat în cercetarea conotațiilor peiorative ale unor forme de feminin (1933), a valorilor stilistice ale repetiției în română (1934), a folosirii afective a pronumelui personal în română (1937), a unor implicații stilistice ale sintaxei (1939), remarcile privind stilul scriitorilor (1956), stilul presei (1960), stilul și compoziția (1963).

În domeniul stilisticii poetice, printre cercetătorii care au aplicat metode de cercetare structurală și generativ-transformațională se cuvine a fi citați **T. Pavel** (1962) și **S. Marcus** (1970).

Printre puținele participări ale lingviștilor evrei la cercetări în domeniul dialectologiei românești, poate fi menționat interesul lui **H.**

Tiktin pentru introducerea dialectismelor în vastul său dicționar român-german, pentru care a alcătuit în 1886 un chestionar, precum și studiul său, în germană, despre dialectul istro-român (1887).

Singurul lingvist evreu preocupat de dialectologia română a fost L. A. Candrea. El a fost la noi promotor al aplicării metodei geografiei lingvistice, a publicat prima monografie dialectală - despre graiul din Țara Oașului (1907). Tot L. A. Candrea a alcătuit un atlas lingvistic al Banatului, o serie de studii despre megleno-română, însoțite de un glosar și de o culegere de texte (1923-1925); în colaborare cu Ov. Densușianu și Th. Speranția, a adunat texte din toate regiunile locuite de români, publicate sub titlul *Graiul nostru*, I-II (1906-1908). În cursuri universitare, a prezentat principiile dialectologiei cu specială privire la dialectele românești (1919-1920) și cercetările în acest domeniu, analizate critic (1924) și relațiile dintre dialectologie și folclorul romanic (1930).

În câteva studii (1956, 1958, 1960), Al. Graur a formulat un punct de vedere propriu asupra raporturilor dintre limbă și dialect, cu aplicare la idiomurile romanice de la sudul Dunării (aromân, megleno-român, istro-român).

În mult dezbătută problemă privind conceptul de limbă literară, se cuvin menționate clarificările aduse de Al. Graur și J. Byck - delimitarea sferei acestei noțiuni, raporturile limbii literare cu limba națională și cu limba populară.

În legătură cu istoria limbii române și gramatica istorică, evoluția inventarului și a structurii limbii române la diversele ei nivele s-a aflat în centrul atenției celor mai de seamă cercetători de la noi, de la constituirea lingvisticii ca știință. Între aceștia s-au aflat și M. Gaster, L. Șăineanu, L. A. Candrea, Al. Graur, I. Fischer și alții, ale căror contribuții s-au axat, în principal, pe trei aspecte: fondul latin al limbii române, influențele străine și direcțiile de evoluție.

În 1883, M. Gaster a publicat un studiu referitor la stratificarea elementului latin în română, iar în 1888, un altul, în germană, despre

elementele nelatine din română. De elementul latin al limbii române s-a ocupat și L. A. Candrea, care, în teza sa de doctorat (1902), a urmărit evoluția consonantismului în trecerea de la latină la română; ulterior (1904-1905), a publicat trei volume reunite sub titlul *Din elementele latinești ale limbii române*.

De la începutul activității sale științifice, Al. Graur a cercetat și explicat evoluția unor sunete și grupuri de sunete din latină în română și a propus numeroase corectări românești la dicționarul etimologic al limbilor romanice al lui Meyer-Lübke. Tot Al. Graur a formulat ipoteze noi în unele aspecte referitoare la substratul limbii române, a precizat locul limbii române printre limbile romanice (1965). După publicarea, în câteva limbi de mare circulație, a unui studiu sintetic despre evoluția limbii române (1965), a elaborat valoroasa și originala lucrare *Tendențele actuale ale limbii române* (1968).

În domeniul gramaticii istorice a limbii române, sunt bine cunoscute studiile de referință ale lui Al. Graur asupra articolului postpus din română (1934, 1937, 1967) și a genului neutru (1937, 1938, 1954, 1960).

Elevul său I. Fischer a adus o serie de corectări în probleme de detaliu din istoria limbii române și a contribuit, cu un punct de vedere științific argumentat, la elucidarea complexei probleme privind aspectul lingvistic al romanizării Daciei (1978). Un aport de seamă al aceluiași cercetător îl reprezintă capitolele pe care le-a redactat pentru vol. al II-lea din *Istoria limbii române* (1969).

În sfera tematică a influențelor străine asupra limbii române, se detașează contribuția lui L. Șăineanu privind influența turcă, mai întâi în câteva articole, apoi în lucrarea capitală, în trei volume, *Influența orientală asupra limbei și culturii române* (1900), în care distingem două perioade ale acestei influențe: secolele al XV-lea - al XVII-lea, când, prin intens contact între cele două popoare, au pătruns în limba română elemente devenite de uz curent, fără echivalent local, și epoca fanariotă (sec. al XVIII-lea), cu împrumuturi în terminologia politico-administrativă.

Autorul a cules un vast material din cronică și documente, folclor și literatură cultă, l-a analizat și clasificat onomasiologic, pe domenii și stiluri, a consemnat modificarea elementelor fonetice, semantice și morfologice la adaptarea lor în română. Lucrarea, unanim apreciată de specialiști, a rămas până astăzi un material bibliografic de referință.

În domeniul influențelor străine asupra limbii române, Al. Graur a fost printre puținii lingviști de la noi care au cercetat, în mod științific, împrumuturile din limba romilor (1926, 1934, 1935, 1936).

În privința influenței slave, sunt de semnalat contribuțiile lui Al. Graur (1947) și ale lui I. Rizescu (1965, 1968) și, cu specială referire la împrumuturi din rusă, cele ale lui S. Weinberg și E. Tauberg.

Anii 1870-1918 sunt considerați epoca de aur a filologiei române. Printre lucrările realizate, se numără și câteva aparținând unor cercetători evrei.

O lucrare a cărei valoare s-a menținut până astăzi este culegerea de texte vechi datorată lui M. Gaster. În 1891, învățatul evreu a publicat, în două volume, un material pe care l-a adunat și selectat timp de zece ani, l-a transcris cu alfabet latin, l-a analizat și interpretat. El constă din fragmente semnificative din peste 200 de monumente de limbă română aparținând perioadei secolelor al XVI-lea - al XIX-lea (1830), tipărite sau în manuscris, texte de o mare varietate stilistică și dialectică, ordonate cronologic. Însoțită de o introducere documentată și de un glosar, lucrarea este consultată cu folos și în prezent.

Una dintre primele ediții științifice ale unui text din secolul al XVI-lea a fost efectuată de I. A. Candrea, care a publicat, în 1916, *Psaltirea scheiană* - ediție considerată de Al. Rosetti ca fiind piatra unghiulară a studiilor asupra românei vechi, atât prin acuratețea transliterării, cât și prin studiul introductiv și glosar. Tot I. A. Candrea a publicat, în 1900, o culegere conținând cele mai vechi monumente de limbă românească,

precum și un studiu despre limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea (1916).

Elev al lui I. A. Candrea, J. Byck i-a continuat opera de filolog. În 1930, el a publicat o antologie de texte românești vechi, prin care a făcut cunoscut un sistem propriu de transliterare a alfabetului chirilic și o metodă de studiere comparativă a unor texte înrudite. În 1943, a apărut, fără consemnarea numelui său, monumentală ediție a *Cazaniei lui Varlaam* (1643), apreciată de specialiști ca superioară ediției lui I. A. Candrea, ca model neegalat până atunci. Același autor a publicat ediții critice ale unor opere literare din trecut, precum și studii referitoare la aspecte teoretice și metodologice ale filologiei române.

Din generația următoare pot fi menționate numele lui I. Rizescu, editor, în 1971, al *Pravilei notarului Lucaci* (1581) și I. Fischer, care a dat o ediție științifică a operei lui Gr. Alexandrescu (1956).

Un alt domeniu în care, după 1944, numeroși cercetători evrei din România și-au înscris numele a fost cel al studiului limbilor străine moderne.

În cadrul limbilor romanice, studiul limbii italiene a beneficiat, timp de mulți ani, de rodnică activitate, unanim recunoscută, a Ninei Façon, autoare a unor studii de bază privitoare la istoria limbii italiene (1959, 1962, 1968), a unei gramatici istorice a acestei limbi (1963), coordonatoare a lucrărilor la dicționarul italian-român (1963, 1971). În cadrul activității sale de traducătoare, pe primul loc se situează monumentală ediție, în limba română, a operelor lui G. B. Vico, *Autobiografia și Principii di scienza nuova*, cu un amplu studiu introductiv și un impresionant aparat critic, de peste 200 de pagini. Ca profesor universitar, ea a pus bazele școlii românești moderne de italianistică.

În domeniul predării limbii spaniole, se înscrie activitatea depusă de Rencé Jerusalem, care a publicat un manual (1965) și o culegere de texte (1969, în colaborare), precum și un studiu de lexicologie contrastivă spaniol-român (1972).

Ileana Constantinescu și-a axat interesul asupra unor materiale necesare procesului de

predare a limbii franceze studenților economiști (1987, 1989); în teza sa de doctorat, a studiat influența engleză asupra lexicului economic francez (1980).

În domeniul germanisticii, trebuie consemnată contribuția la studiul limbii engleze, adusă, în numeroase lucrări, de E. Iarovici, printre care o istorie a limbii engleze (1970, 1973), o carte despre engleza americană (1971), articole referitoare la conversiunea în engleza veche (1962), medie (1963) și modernă (1966), analiza particularităților variantei americane a limbii engleze (1961, 1976), analize contrastive privind engleza și româna (1972, 1974), utile atât pentru procesul de învățământ, cât și pentru traduceri, problemă căreia i-a consacrat câteva studii (1962, 1976); menționăm și participarea ei la lucrările colective de bază - gramatica și dicționarul limbii engleze (1962, 1974). Printre autorii gramaticii limbii engleze în două volume (1962), se numără și Paula Iancovici.

O abordare de pe pozițiile lingvisticii descriptive algebrice a omonimiei și a categoriilor gramaticale din engleză a prezentat, în 1973, S. Marcus (în colaborare cu Veronica du Feu).

În domeniul slavisticii, cu excepția câtorva cercetări privind influența slavonei asupra limbii române vechi ale lui L. Șăineanu (1878) și, în vremea noastră, cele ale lui S. Weinberg privind caracteristici ale slavonei de pe teritoriul românesc, majoritatea contribuțiilor aduse de lingviștii evrei se referă la contacte recente ale românei cu limbile slave și în special cu limba rusă. O activitate susținută în acest domeniu au depus S. Weinberg și S. Wolf, care s-au ocupat de variate aspecte ale interferenței lingvistice slavo-române în studii contrastive româno-bulgară (1982) și româno-ruse (1958, 1969, 1983); despre contactul cu limbile slave de răsărit au scris și E. Tauberg (1961) și P. Schweiger (1969).

Tot S. Weinberg a publicat analize privind probleme de semantică și morfologie a verbului rus (1975) și s-a preocupat de didactica limbilor moderne, în special în predarea limbii ruse (1975),

ca și S. Wolf.

Un subiect mai puțin tratat în epocă - acela al identificării și al interpretării elementelor românești din limbile slave - a fost tratat de L. Șăineanu și de L. A. Candrea.

În domeniul limbii maghiare, este de consemnat preocuparea Friedei Edelstein privind aspectul verbal (1955) și contribuția sa la elaborarea dicționarului român-maghiar (1964).

Orientalistica românească a fost ilustrată de câțiva cercetători care, fiecare în specialitatea sa, au fost - sub diverse aspecte - promotori în acest domeniu. Bazele studiului influenței turcești asupra limbii române au fost puse de L. Șăineanu, într-o lucrare de tinerețe din 1885, continuată de studii parțiale și de opera sa de referință din 1900, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*. (Despre orientaliști evrei din România - vezi și nota de la pag. 256).

Arabistica a fost întemeiată - ca disciplină de studiu - în 1958, la Universitatea din București, de Yves Goldenberg. El a predat primele cursuri de limba arabă contemporană, istoria limbii arabe, istoria culturii și a civilizației arabe, gramatica comparată a limbilor semitice și a format primele generații de arabiști din țara noastră. Y. Goldenberg a publicat studii privitoare la activitatea de arabist a lui T. Cipariu (1962) și la manuscrisele arabe aflate în biblioteca acestuia (1971), articole despre unele scrieri românești referitoare la Coran și la Islam (1972), despre raporturile dintre araba neoclasică, literară și idiomurile arabe vorbite (1969), a prezentat comunicări despre manuscrise arabe din Dobrogea (1970), despre traducerea românească a Coranului (1970), precum și observații privind traducerea în arabă a unor texte din scriitorii români (1971).

Sinologia a fost introdusă ca disciplină universitară, în 1956, prin activitatea neobosită de pionierat depusă de Toni Radian, care, în decurs de peste trei decenii, s-a impus ca dascăl și specialist de necontestat în domeniul limbii chineze. Ea a inaugurat în România cursurile de filologie și lingvistică chineză, în toată varietatea

lor (fonetică, scriere, lexicologie, gramatică), axându-și preocupările asupra procesului de învățământ, într-un domeniu deosebit de dificil și în care nu avea predecesori. T. Radian a publicat un studiu referitor la unele aspecte ale împrumutului lexical în chineză (1970), un foarte util dicționar chinez-român de termeni lingvistici (1976), precum și numeroase traduceri exemplare din beletristica chineză.

Elevul ei **B. Wechsler** - cercetător și apoi cadru universitar - i-a continuat activitatea la catedră, unde a predat cursuri de limba și cultura chineză. El a alcătuit și publicat (1964) norme unitare privind transcrierea limbii chineze în alfabet latin (necesare în special pentru toponime și antroponime) și a analizat unele aspecte ale structurii limbii chineze (1965).

Studiul limbilor africane a fost inițiat la noi în 1961 (și încheiat prin prematura ei moarte în 1983) de către **Iulia Marian**, singura cunoscută - prin studii făcute la Leningrad - a acestui domeniu. Ea a predat, la Universitatea din București, cursuri de limbile **hausa**, **swahili** și **amhara** și a publicat numeroase materiale de uz didactic: o gramatică a limbii hausa (1977), antologii de texte în limbile hausa (1972), amhara (1974) și swahili (1979), un dicționar swahili-român (1979), precum și o serie de articole despre împrumuturile engleze în hausa (1967), despre ton și accent în aceeași limbă (1969); în teza ei de doctorat, a cercetat situația împrumuturilor lexicale în cele trei limbi africane (1971). Pentru marele public, a alcătuit un ghid de conversație swahili-român și a efectuat traduceri din poezia africană.

Studiul limbilor clasice a fost dominat, începând din deceniul al treilea al secolului nostru, de activitatea științifică și didactică a lui **Al. Graur**.

În domeniul limbii latine, s-au făcut remarcate studiile publicate încă din perioada specializării sale în Franța. Alături de numeroase note de latină vulgară (1927, 1928, 1930), în tezele sale de doctorat el a adus interpretări noi în probleme de fonetică latină: a clarificat situația

vocalelor **i** și **u** în funcție de poziția lor în cuvânt și în diferitele epoci istorice, a urmărit modul de transpunere, în grafia latină, a sunetului intermediar între **i** și **u** (**y**) în împrumuturi din greacă (1929), a analizat caracterul expresiv al consoanelor geminate rezultate din asimilări (1929) și a explicat modul de formare a consoanei ț (**ts**) în latină (1970).

În cadrul morfologiei latine, a cercetat comportarea temelor nominale în **-us**, **-oris** (1937) și evoluția, pe teren românesc, a substantivelor imparisilabice latinești (1975); a propus interpretări proprii privind formarea conjugării a IV-a în latină (1939), prezentul verbului **fero** (1950) și semantica verbelor în **-ito** (1963), a demonstrat rolul substratului celtic în modificarea sensului unor prepoziții latine (**ab**, **ad**, **apud**, **cum**) în latina din Gallia (1932), a pus în lumină o varietate de stil indirect în latină (1970). A propus soluții noi în multe probleme controversate, privite din perspectiva teoriei limbii, a publicat note de critică de text (1950, 1962), a coordonat lucrările la vol. I, *Limba latină, din Istoria limbii române* (1965).

Timp de peste o jumătate de veac, a fost cel mai de seamă reprezentant și promotor la noi al studiilor clasice, a format numeroase generații de profesori și cercetători, a fost membru fondator al Societății de studii clasice și redactor responsabil al revistei „Studii clasice”.

O contribuție importantă la studiul limbii latine a adus **L. Fischer**, cel mai dotat discipol al lui **Al. Graur**. Prin lucrările sale, a adus numeroase contribuții, în special în sfera foneticii și a lexicologiei latine. Dintre acestea, se cuvin citate studiile privitoare la consonantismul latin în perioada târzie (1976), la interpretarea fonologică a inventarului consonantic (1979), la asibilarea fonemului **y** (1980). Printre studiile referitoare la lexicul latin, se remarcă, în mod deosebit, sinteza publicată în *Limba latină*, vol. I din *Istoria limbii române* (1965), prima imagine de ansamblu asupra vocabularului latin, cercetat atât sub aspectul originii, cât și al repartiției stilistice, capitol recepționat deosebit de favorabil de

cercetători din țară și de peste hotare. Specialist necontestat al domeniului, titular al cursului de lexicologie latină, el a continuat să aprofundeze acest domeniu într-o serie de articole (1971, 1972, 1973).

Un alt domeniu abordat de I. Fischer a fost cel al latinei dialectale, ale cărei trăsături a reușit să le stabilească, prin coroborarea datelor din monumentele epigrafice cu cele rezultate din reconstrucția romanică (1984). În această sferă de preocupări, un loc aparte l-a acordat latinei dunărene; după redactarea capitoului privitor la lexic, din vol. al II-lea al *Istoriei limbii române* (1969), în care, alături de fondul panromanice și de inventarul termenilor latini păstrați numai în română, a prezentat și elementele panromanice absente din română, a realizat o foarte instructivă clasificare onomasiologică a lexicului latinei dunărene și o descriere a derivării.

După un studiu prealabil privitor la trăsături specifice ale latinei dunărene (1982), a realizat prima sinteză asupra acestui idiom, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române* (1985).

În domeniul morfologiei latine, a publicat un studiu privitor la nominativul singular al declinării I (1985) și prima parte a cursului universitar *Substantivul din Morfologia istorică a limbii latine* (1985). Pot fi menționate și preocupările sale referitoare la problematica împrumuturilor grecești în latină (1980), precum și colaborarea sa la lucrarea colectivă despre relațiile lingvistice greco-latine în Balcani (Tübingen, 1992).

Elevă a lui Al. Graur, absolventă a secției de filologie clasică, Lucia Wald a publicat unele studii privitoare la aspecte ale lexicului și morfologiei lui Lucrețiu (1968) și la semiotica augustiniană, terminologia semiotică (1975), conceptul de ambiguitate (1977), analiza funcției expresive a semnului verbal (1978), raportul dintre *signum-designatum* (1979). A colaborat la redactarea *Tratatului de istoria limbii române*, vol. I, *Limba latină* (1965), cu capitole de morfologie și sintaxă. A relevat, într-un studiu,

concordanțele dintre interpretarea logică și cea istorică a sistemului cazual din latină (1983) și a cercetat terminologia latină pentru noțiunea de cuvânt (1990). În lucrările sale, a încercat să aplice, în studiul limbii latine, unele orientări sau metode ale lingvisticii moderne structurale, generative sau ale semioticii.

Cercetătoare și cadru didactic universitar la Cluj, Frieda Edelstein și-a axat studiile asupra unor probleme de sintaxă latină: construcția nominativ cu infinitiv (1971), acuzativul cu infinitiv cu dubla subordonare (1975), propuneri de clasificare a atributului substantival (1976), analiza circumstanțialei restrictive din latină (1980), acuzativul extensiunii în spațiu (1960), atestând o temeinică pregătire teoretică și o bună cunoaștere a textelor.

În sfera limbii vechi grecești, sunt de reținut contribuțiile etimologice ale lui Al. Graur (1964). În cadrul preocupărilor sale privind istoria limbii grecești, I. Fischer a inaugurat la noi, chiar de la primele încercări pe plan european, studiile de micenologie, domeniu în care a publicat interpretări proprii, unanim apreciate.

Domeniul dificil al reconstrucției unor trăsături sau elemente ale unor limbi indo-europene dispărute a fost abordat de Al. Graur, cu aplicare la domeniul tracic (1927, 1938). În aceeași direcție se înscriu valoroasele cercetări ale lui I. Fischer, care, într-o serie de studii (1958, 1960), a prezentat concluziile sale privitoare la raporturile genealogice postulate între limbile italice osca, umbriana, veneta, precum și la interpretarea monumentelor lor epigrafice. Același cercetător a adus clarificări în domeniul fonologiei acestor limbi - sistemul vocalic al limbii osce, corelațiile consonantice în unele limbi „mediteranene“, randamentul funcțional al oclusivelor în limbile italice și în miceniană etc. (1952, 1970) -, aplicând principii metodologice ferme și clare într-un domeniu extrem de dificil și, de aceea, puțin abordat.

În cadrul cercetărilor privind reconstrucția limbii indo-europene comune, se înscriu contribuțiile metodologice ale lui Al. Graur

(1934, 1940). Aceeași problemă a fost tratată de L. Wald din diferite unghiuri: reconstrucția limbii indo-europene a fost analizată în raporturile ei cu lingvistica generală (1977), cu istoria (1978), cu tipologia (1982/1983) și cu semantica (1987).

Aceeași cercetătoare a semnalat caracterul neindo-european al celor mai vechi nume de sclavi din limbile indo-europene (1963) și a prezentat ipoteze referitoare la înruderile limbilor indo-europene cu alte familii de limbi (1987).

După publicarea cursului de *Fonetică indo-europeană* (1979), conținând expunerea asupra inventarului fonologic al limbii comune și a transformării lui în diferitele limbi indo-europene vechi, L. Wald a redactat (în colaborare cu D. Slușanschi) o lucrare de sinteză asupra limbii și culturii indo-europene (1987), în care, pe baza datelor oferite de limbile indo-europene vechi, se reconstituie inventarul și structura limbii comune, al cărei vocabular (coroborat cu datele arheologice) este luat ca bază pentru reconstituirea culturii materiale și spirituale a populației care vorbea această limbă.

Domeniul la care cercetătorii evrei din România au participat în număr foarte mare și au adus o contribuție remarcabilă în planul filosofiei limbajului, al aplicării metodelor moderne și al matematicii, al semioticii a fost acela al lingvisticii generale, sub diversele ei aspecte, pur teoretice sau cu bază în studiul unor limbi concrete. Domeniul, puțin practicat la noi în trecut, a devenit disciplină universitară în 1950, fiind reprezentat, timp de câteva decenii, de Al. Graur și elevii săi; alături de el s-au impus prin originalitatea cercetării S. Marcus și H. Wald.

Teoria limbii a fost abordată în câteva direcții importante.

Relațiile dintre limbă și gândire au fost luate în considerare de H. Tiktin în singura sa lucrare cu caracter teoretic, *Viața cuvântului* (1884-1890), în care se referă la raportul dintre cuvânt și noțiune, dintre categoriile logice și cele gramaticale, susținând independența relativă a limbii în raport cu gândirea. O lucrare specială a dedicat acestei probleme L. Șăineanu (1891),

specificând că, deși cele două fenomene prezintă diferențe de natură și evoluează diferit, după legi specifice, ele se află în strânsă interacțiune. Problema modului în care semnul cuvântului reflectă gândirea a fost discutată de Al. Graur (1966) și de F. Hasan (1955).

O contribuție esențială la discutarea acestei probleme, în special sub aspectul rolului pe care îl are limba în formarea ideilor, a adus, prin lucrările sale, H. Wald. După cartea cu această temă din 1957, au urmat o serie de volume dedicate aceluiași domeniu și cu titluri semnificative: *Realitate și limbaj* (1968), *Limbaj și valoare* (1973), *Puterea vorbirii* (1981), *Ideea vine vorbind* (1983), *Tensiunea gândirii* (1991) etc., în care a demonstrat, cu numeroase argumente și într-un stil atractiv, că vorbirea nu este - așa cum se afirmă îndeobște - doar mijlocul principal de comunicare a gândurilor, dar și mijlocul principal de formare, de constituire a lor, nu este numai haina gândirii sau vehiculul ei de la vorbitor la ascultător, dar și însuși fundamentul realizării formelor ei logice - noțiune, judecată, raționament. Totodată, autorul a cercetat și a pus în lumină modalitățile prin care limba contribuie la creșterea expresivității ideilor, fie direct, prin mijloacele ei stilistice, fie indirect, prin intermediul paralimbajelor (plastică, muzică, dans, teatru, cinematograf).

Problema naturii și a evoluției limbii a fost discutată pe baze științifice de către H. Tiktin, cu argumente atestând o concepție superioară a ideilor ce dominau orientările din epocă. S-a apropiat de ideea că limba este un fenomen social, a cărui evoluție progresivă se realizează în strânsă legătură cu istoria poporului care o vorbește; ca promotor al culturii, limba trebuie să se afle în continuă mișcare și dezvoltare, fapt confirmat de superioritatea limbilor moderne față de cele vechi - româna fiind caracterizată de el drept treaptă superioară a latinei.

Teza caracterului social al limbii a fost dezbătută sub variate aspecte de Al. Graur (1960).

Evoluția limbii, privită ca fenomen social

specific, a fost analizată din diverse unghiuri: ca rezultat al luptei dintre vechi și nou, de către **Al. Graur** (1960), al interacțiunii factorilor interni și externi, de **Al. Graur** (1960) și **L. Rizescu** (1961).

După ce, în câteva studii, **L. Wald** a urmărit procesul diferențierii în limbă, al opoziției dintre nume și verb (1967), diferențele de ritm în evoluția limbilor (1969), a analizat pe larg, în teza sa de doctorat, *Progresul în limbă* (1969), modul în care se produce evoluția ascendentă a limbii, trăsăturile specifice ale progresului la diferitele nivele, aspecte privind inventarul și reorganizarea structurii, ilustrate prin evoluția de câteva mii de ani a limbilor indo-europene.

Legile evoluției limbii au fost discutate în toată complexitatea lor de **Al. Graur** (1960).

Dintre aspectele sincronice ale limbajului, au fost puse în evidență modalitățile de reflectare a unor categorii dialectice, precum întâmplare și necesitate, de către **Al. Graur** (1960) și **F. Hasan** (1959), abstract și concret, de către **Al. Graur** (1960) și **H. Wald** (1961), negarea negației, de către **Al. Graur** (1960) și **L. Wald** (1960).

Caracterul sistematic al limbii a fost cercetat atât prin prisma unor teze filosofice, cât și sub impulsul orientărilor structuraliste.

O analiză multilaterală a fost efectuată, pentru prima oară, de **Al. Graur** (1954, 1960), care a urmărit, la toate nivelele, organizarea inventarului, mobilitatea sistemului, presiunea acestuia asupra elementelor neregulate și influența reciprocă a subsistemelor - cercetare prin care a explicat, în mod unitar și argumentat, numeroase modificări lingvistice.

L. Rizescu a evidențiat aspecte ale sistemului lexical (1960), iar **B. Wechsler** a prezentat tipurile de subsisteme ale limbii în ierarhia lor (1966).

În privința problemelor de semantică abordate de lingviști evrei, este de semnalat, mai întâi, interesantul studiu al lui **L. A. Candrea** despre tabu în limbă și despre nume interzise (1927), cu exemple din cele mai diferite limbi. **L. Rizescu** a publicat o cercetare de sinteză asupra

calculului lingvistic (1958). **F. Hasan** a adus contribuții la definirea sensului lexical și la evidențierea caracteristicilor lui (1962) și a propus criterii de delimitare a polisemiei de omonimie (1960). **L. Wald** a prezentat modalitățile de organizare a antonimelor (1980).

În lucrarea *Nume de persoane* (1965), **Al. Graur** a dat prima monografie de onomastică cu numeroase exemple din multe limbi vechi și moderne și a urmărit evoluția formei unor antroponime din limbile clasice sau din Biblie, până în limbile actuale.

Aspecte ale proceselor de bilingvism și de interferență a limbilor au fost analizate în câteva studii ale lui **Al. Graur** (1939, 1947) și în anii din urmă, cu specială privire la contactul dintre limba română și limbile slave, de către **S. Weinberg** (1958, 1961, 1986).

Mai consemnăm interesul lui **Al. Graur** pentru problemele teoretice ale traducerii (1964), precum și valoroasele contribuții ale lui **P. Schweiger** la studiul patologiei vorbirii (1966, 1968, 1970, 1972, 1973), printre puținele apărute la noi. Despre relațiile lingvisticii cu alte științe și-a exprimat, între alții, punctul de vedere **S. Marcus** (1973, 1974).

Interesat de analiza limbii cu metode moderne, formalizante, **S. Marcus** și-a formulat, într-o serie de studii, punctul de vedere asupra eficienței criteriului distribuțional în clasificarea cuvintelor (1962), a gramaticilor contextuale (1968), a analizei contextuale și a operatorilor contextuali aplicați în cercetarea categoriilor morfologice (1968), a privit, dintr-un unghi propriu, eficiența gramaticilor generative (1969) și relația lor cu modelele analitice și cu lingvistica generală (1969), a abordat aspecte ale sintaxei (1965, 1989) și a definit structura proceselor de abstractizare în lingvistica modernă (1977).

În semiotică, observații pertinente referitoare la semnul lingvistic au fost formulate de **H. Tiktin** în lucrarea sa din 1889/1890, în care menționa că raportul dintre latura fiziologică (sonoră) a cuvântului și latura lui psihologică (semantică) este de natură socială și nu fiziologică

sau psihică și afirma, pentru prima oară la noi, în mod explicit, caracterul arbitrar al semnului lingvistic.

Problema raportului dintre forma și conținutul cuvintelor a fost abordată de Al. Graur într-un articol din 1953 și de L. Wald (1961). Analiza semiotică a laturilor componente ale semnului verbal și a raportului dintre aspectul motivat și cel arbitrar al acestora a fost expusă, dintr-un unghi personal, de Al. Graur (1954, 1960). În sfera semioticii se înscrie și lucrarea lui H. Wald *Homo significans* (1970). Un studiu comparativ al principalelor sisteme de semne (verbal, gestual, grafic), cu relevarea aspectelor comune și a celor specifice în alcătuirea și funcționarea lor, a efectuat L. Wald în lucrarea *Sisteme de comunicare umană* (1973).

O valoroasă contribuție la dezvoltarea semioticii românești a adus, prin studiile sale, S. Marcus. În ele a fost abordată problematica simbolului (1980) și a semnelor care au ca referent alte semne (1979), a fost definită semiotica limbajelor științifice și au fost emise aprecieri și judecăți de valoare privitoare la scopurile semioticii (1986) și la relațiile ei cu matematica (1986) și cultura (1989).

Lingvistica matematică a fost inițiată la noi de către Gr. C. Moisil și reprezentată cu strălucire de S. Marcus, ale cărui lucrări - unele prime pe plan mondial - au situat România în fruntea cercetărilor de acest fel. Dintre numeroasele sale studii, pot fi amintite acelea prin care a construit modele matematice ale unor categorii lingvistice, în sfera fonologiei limbii române (1963, 1966), a cazului gramatical (1963), a sintaxei (1965), a aplicat teoria grafelor la consonantism (1960) și la opozițiile lingvistice (1962) și teoria mulțimilor la morfologie (1961, 1963), a interpretat, prin metode matematice, aspecte tipologice (1970) - aproape toate ilustrate cu materiale din limba română.

Totodată, a publicat analize, din unghiul matematicii, ale unor abordări moderne ale limbii - a gramaticii structurale (1967) și a celei generative cu număr finit de stări (1963, 1965);

din unghiul lingvisticii algebrice, a valorizat conceptele de analitic și generativ (1967), categoriile morfologice și analiza contextuală (1967) și a propus metode distribuționale algebrice în lingvistică (1977).

Deosebit de importante și dătătoare de sugestii sunt lucrările sale de sinteză, unele traduse în numeroase limbi: *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică* (1963, 1966), *Gramatici și automate finite* (1964).

Tot S. Marcus se numără printre puținii cercetători de la noi care au abordat din unghiul logicii simbolice diferite aspecte ale limbii sau ale studiului ei. A construit un model logic al categoriilor gramaticale și în special al genului (1962) și al părților de vorbire (1962), al topologiei limbilor (1963), a relevat raportul logic al opozițiilor lingvistice (1962), a raportat definițiile lexicografice la cele logice (1970) și a prezentat raportul dintre cele două științe (1979).

În cadrul teoriei informației, se cuvin semnate studiile elaborate de P. Schweiger (în colaborare cu J. Muthé), urmărind construirea de algoritmi în vederea traducerii automate (1960, 1963, 1965).

În același domeniu, al construirii limbilor de programare și al analizei limbajelor formale, se înscriu studiile lui S. Marcus (1979, 1986, 1988).

Stilistica și poetica au dobândit o nouă orientare prin introducerea unor metode moderne, lingvistice, semiotice sau matematice.

Domeniul acesta a fost ilustrat la noi și prin contribuțiile aduse de S. Marcus și T. Pavel.

S. Marcus a relevat, în mai multe studii, aspecte stilistice ale limbajului științific, în general, și ale celui matematic, în special - structurile lui ritmice în raport cu cele ale limbajului liric (1968), metafora și metonimia în textul științific (1975, 1990), figurile retorice (1991) -, a prezentat variatele tipuri de traducere care-i sunt proprii și a specificat raporturile stilisticii cu semiotica și cu teoria informației (1974).

O altă serie de studii au fost dedicate limbajului poetic, privit atât în comparație cu cel

științific (1974), cât și prin abaterile caracteristice acestui limbaj (1968, 1970).

De o deosebită valoare sunt cercetările sale teoretice de aplicare a matematicii în sfera poeziei și, în special, lucrarea sa devenită clasică și tradusă în numeroase limbi *Poetica matematică* (1970).

O activitate prodigioasă în domeniul poeziei moderne a desfășurat, în ultimele trei decenii, Toma Pavel, stabilit în străinătate. A publicat zeci de studii și numeroase volume (unele abia acum traduse în română), dintre care se remarcă cele referitoare la figuri despre cuvinte (1968), sintaxa narativă (1976), stil și expresivitate poetică (1972), poetica subiectului operei (1985), universul ficțiunii (1986, 1989), mirajul lingvistic (1988) etc.

În domeniul istoriei lingvisticii și a filologiei, prima lucrare aparține lui L. Șăineanu (1892); ea conține o analiză pertinentă a orientărilor lingvistice din țara noastră (începând cu epoca fanariotă), privity pe fondul istoriei culturii. Personalități ale lingvisticii românești au fost evocate într-o serie de studii și monografii. Despre B. P. Hasdeu au scris J. Byck (1949) și L. Wald (1963), despre H. Tiktin - un articol J. Byck (1949) și o monografie L. Rizescu (1971); P. Schweiger a evocat personalitatea lui S. Pușcariu (1970), iar L. Wald - pe aceea a lui L. Șăineanu (1984). Tot L. Wald a scris despre modernitatea gramaticii lui Fl. Crasan (1985). Despre contribuțiile românești în domeniul lingvisticii

matematice (1972, 1973, 1989) și despre studiile semiotice în România a scris S. Marcus. L. Wald a colaborat la redactarea lucrării colective *Istoria lingvisticii românești* (1978) și a coordonat, participând și cu unele capitole, lucrarea în trei volume de antologie de texte din istoria gândirii lingvistice românești.

În domeniul evaluării unor orientări lingvistice, se înscriu contribuțiile publicate de L. Wald despre structuralism (1960), de P. Schweiger despre generativism (1970), de S. Marcus despre lingvistica algebrică (1970) și lingvistica matematică (1970).

Au fost evocate figuri de gramaticieni și lingviști din diverse epoci: L. Wald a scris despre concepțiile lui M. Terentius Varro (1958) și ale lui Priscian (1985), ale lui J. Harris (1974), W. von Humboldt (1962), I. A. Baudouin de Courtenay (1958, 1970), iar S. Marcus despre N. S. Troubetzkoy și urmașii lui (1961) și despre relația dintre L. Hjelmslev și Godel (1985).

L. Wald a urmărit aspecte ale relației dintre interpretarea logică și cea istorică în lingvistică (1983), dintre aspectul teoretic și cel aplicativ (1983) și despre modelele concrete la care s-a apelat în cursul istoriei lingvisticii (1972).

O prezentare de ansamblu a teoriilor și a metodelor au oferit Al. Graur și L. Wald prin volumul *Scurtă istorie a lingvisticii* (1959, 1969, 1977); L. Wald a fost redactor responsabil la patru volume de antologie de texte comentate din istoria lingvisticii generale (1981, 1983, 1984, 1985).

Prof. dr. LUCIA WALD

2. ȘTIINȚE JURIDICE ȘI PRACTICĂ JURIDICĂ

În țările române, înainte de introducerea instituției hahambașiei, nucleele evreiești din orașe și târguri funcționau pe bază de hrisoave domnești, care recunoșteau fiecăruia dintre ele dreptul de a se organiza și administra autonom ca persoană morală (cahal), sub autoritatea laică a starostelui și sub aceea religioasă a rabinului local.

Această organizare, vegheată de ocărnuire, era o condiție *sine qua non* a viețuirii evreilor ca etnie deosebită în mijlocul poporului român.

Trecerea de la acest sistem originar descentralizat de organizare comunitară la cel centralizat al hahambașiei (Landruf) s-a încheiat, probabil, în forme embrionare, în Moldova, încă de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, iar deplina dezvoltare a căpătat-o după urcarea pe tronurile Principatelor Române a domnitorilor fanarioți.

În afară de funcțiile legate de strângerea birurilor și a taxelor, de autoritatea religioasă și transmiterea prin persoana hahambașei a puterii de reprezentant oficial al tuturor evreilor, ca și de transmitător al tuturor dispozițiilor ocărnuirii către comunitățile evreiești, această investitură avea în orice caz și funcție de jurisdicție.

Aceasta rezultă și dintr-o mențiune a celebrului rabi Petalua ben David, din Lido (venit ca refugiat la Iași, în jurul anului 1704, când suedezii lui Carol al XII-lea au ocupat Lembergul), care, în prefața la culegerca postumă a părintelui său, apărută la Amsterdam, în 1719, arată că a funcționat în comunitatea ieșeană ca „arbet din veroș metinta“ (președinte al tribunalului), ceea ce ar echivala cu funcția de hahambașa.

Desființarea oficială a acestei instituții s-a realizat în 1849, sub Mihai Sturza, când prin anaforaua Sfatului, confirmată prin rezoluția domnitorului, printre alte motive care au dat rațiune unei astfel de decizii, este inserată mențiunea „că Șaim Naftulovici n-ar avea destulă învâțătură pentru a fi căpetenia legilor“, deci nu

avea cunoștințe juridice și, probabil, nici pricepere.

Atâta timp cât evreii de pe aceste teritorii nu au fost considerați cetățeni, ei nu puteau în nici un caz să fie apărători oficiali ai dreptului, fiind cu atât mai puțin îndreptățiți să aplice prevederile legale.

După realizarea Unirii Principatelor, Alexandru Ioan Cuza a promis că emanciparea evreilor urmează să se realizeze „gradat“, adică treptat, în raport cu condițiile politice obiective. După abdicarea lui Cuza și venirea la conducerea statului a lui Carol de Hohenzollern, problema situației juridice a evreilor a devenit din ce în ce mai acută. Pușinii susținători ai emancipării evreilor făceau o deosebire între evreii pământeni și noii veniți, cerând pentru primii drepturi egale, iar pentru ceilalți posibilitatea naturalizării. Dușmanii emancipării îi considerau, însă, pe toți evreii drept „străini“, iar prin faptul că legea nu acorda drept la naturalizare decât creștinilor, îi transformau implicit pe toți evreii din Principate în apatrizi.

La Congresul de la Berlin, din 1878, în urma Războiului de Independență, s-a cerut, din nou, ca legislația română să recunoască drepturile cetățenești și politice ale tuturor locuitorilor, fără deosebire și independent de credința lor religioasă. Pe această bază, a apărut Legea cetățeniei, din 1879, care stabilea naturalizarea individuală, însă în urma analizării fiecărui caz în parte. Astfel, au fost rezolvate circa 800 de cazuri de naturalizare a unora dintre evreii care au participat ca luptători în Războiul de la 1877-1878. După 1879, numărul cazurilor de naturalizare scade într-o măsură din ce în ce mai mare. De-abia după primul război mondial, în condițiile României Mari, locuitorilor evrei din România li s-a recunoscut cetățenia, prin Constituția din 1923.

Se poate afirma, așadar, că întregul interval istoric dintre anii 1859 și 1923 se caracterizează din punct de vedere juridic - pentru evreii din Principatele Române și apoi din România - ca o perioadă de luptă neîntreruptă pentru recunoaș-

terea drepturilor lor juridice, civile și politice.

Chiar și după dobândirea drepturilor de cetățeni, datorită legislației existente pe teritoriul Vechiului Regat, nu era posibil accesul evreilor la funcții publice, acestea fiind condiționate și de apartenența la religia oficială și, ca atare, juriștii care încep a se afirma nu aveau altă cale decât practicarea avocaturii.

Primul avocat evreu despre care există informații certe este **Adolf Stern** (1848-1931), președintele Uniunii Evreilor Români. A ajuns și deputat în Parlamentul României, intervenind la tron împotriva manifestațiilor antievreiești.

A publicat lucrări juridice, între care menționăm *Codicile române adnotate*. La Școala de Științe Politice și Administrație, a ținut cursuri de drept internațional public și privat. Literat, filosof, ziarist, traducător (a tradus în germană din versurile lui V. Alecsandri, Cezar Bolliac, povestirile lui Slavici, iar în română - din Schiller, Goethe și 11 piese ale lui Shakespeare), a colaborat la publicații românești și evreiești. A fost președinte de onoare al Comunității Evreilor din București și președinte al Templului Coral.

Stărnind invidii și gelozie profesională din partea unor avocați colegi de barou - Danielopolu și Dissescu -, se încearcă excluderea lui, făcându-se apel la jurământul „more judaico“.

Adolf Stern a luptat în permanență pentru a demonstra că evreii băștinași sunt români și nu străini, militând pentru a pune de acord, în general, legislația și administrația internă cu tratatele internaționale și cu standardele europene.

Acest prim avocat evreu împărțea o trăsătură comună juriștilor evrei români - multilateralitatea. Ei au îmbrățișat toate ramurile de drept, uncori acționând în paralel în câteva dintre ele, dar, pe lângă aceasta, au avut preocupări literare, publicistice, de traducători.

Ca talmăcitori ai operelor literaturii universale în limba română, au ajutat la pătrunderea acestora în România. Ca traducători ai scriitorilor valoroși din România în limbi străine, au permis mai buna cunoaștere a acestora peste hotarele țării.

Din seria avocaților evrei cu preocupări

diverse, ilustrând cele de mai sus, îi menționăm pe următorii:

Ștefan Antim (A. Wechsler) (1879-1944), avocat renumit, cunoscut, de asemenea, ca economist și sociolog. A colaborat la cele mai de seamă publicații românești și evreiești din timpul său. În domeniul științelor juridice, a colaborat la „Dreptul“ și la „Pandectele române“.

Un cunoscut jurist și autor de lucrări juridice a fost și **Marco L. Barasch** (1897-1955), specialist în legislația muncitorească. Consilier tehnic al Ministerului Muncii, șeful Contenciosului Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie, inițiator, alături de C. Hamangiu, al revistei juridice „Pandectele române“, a ținut un curs de legislație industrială și drept muncitoresc la Școala Superioară de Documentare și Științe Administrative, publicându-l în 1928 sub titlul *Elemente de economie socială și de legislație muncitorească* - primul curs de acest fel din România. A contribuit la elaborarea a numeroase proiecte de legi supuse Parlamentului și, de asemenea, a comentat un număr important de legi.

Dintre volumele publicate, pot fi amintite: *Legislația internațională a muncii* (1927, ediția a II-a, 1929); *Principii de legislația muncii* (1932); *Legislația muncii în cadrul politicii sociale* (1936); în colaborare cu Paul I. Demetrescu, *Legea asupra Concordatului preventiv* (1929) și *Noua lege asupra Concordatului preventiv* (1932).

A mai publicat lucrări privind condiția juridică a femeii salariate, problema repaosului duminical, contractul de muncă, criza și șomajul în România ș.a.

În aceeași perioadă, s-a făcut cunoscut și dr. **Iosif Brucăr** (1888-1960), care a practicat și avocatura, dar s-a ilustrat mai mult ca filosof și istoric.

Aureliu Weiss (1893-?), avocat și publicist, orator și om de acțiune, a fost unul dintre fruntașii populației evreiești în perioada postbelică. În 1932, a figurat printre candidații Partidului Național-Țărănesc la alegerile pentru Camera

Deputaților. Și-a început cariera juridică imediat după primul război mondial. S-a ocupat în mod deosebit de dreptul comercial și a publicat două lucrări bine apreciate la timpul lor: un studiu despre gajul comercial, iar un altul cu privire la contractul de transport.

A publicat numeroase articole în „Pandectele române” și în „Curierul judiciar”.

În toamna anului 1944, a întocmit un inventar al dispozițiilor legale antisemite, publicat în ziarul „Universul”, prin care a scos în evidență nu numai numărul covârșitor de mare al acestor acte normative, dar și varietatea și sadismul prevederilor ce statuau obligațiile evreilor.

Unul dintre cei mai reprezentativi juriști evrei a fost **Samuel Rosenthal**, nepotul pictorului C. D. Rosenthal „pașoptistul”. El a reprezentat nu numai interesele numeroasei și strălucitei sale clientele, ci și pe acelea ale statului român, în ocazii multiple.

Un luptător pentru dreptate, mai ales în vremurile de restriște ale celui de-al doilea război mondial, a fost dr. **Wilhelm Filderman**, care a făcut parte de timpuriu din conducerea Uniunii Evreilor Pământeni și a participat la lupta pentru obținerea drepturilor egale pentru evreii din România. A amplificat lupta sa în organizația Uniunea Evreilor Români, al cărei președinte a fost desemnat (1924), ca urmaș al dr.-ului Adolf Stern. În 1927, a fost ales deputat în Parlamentul român, unde a desfășurat în mod neîntrerupt o activitate intensă pentru apărarea drepturilor evreilor. A scris, în 1925, în vederea apărării evreilor împotriva curentului antisemit, o lucrare intitulată *Adevărul asupra problemei evreiești în lumina textelor religioase și a statisticii*.

Sub pseudonimul Vișan, a scris broșura *Lecții de agricultură practică*.

Elev devotat al lui Bergson, a urmat însă și cursurile Școlii de Artă și Arheologie de la Livru. Adoptând o poziție îndrăznească și curajoasă, i-a înfruntat pe Antonescu și pe baronul von Killinger, cerând încetarea deportărilor evreilor în Transnistria.

Aceste fapte, cu adevărat eroice, au fost

evocate de Tudor Arghezi în tableta „Voinicul”, publicată în anii războiului.

Avocați evrei cu autoritate profesională și probitate morală sunt prezenți în toate provinciile României.

În Bucovina, intelectualitatea tânără evreiască militează pentru drepturile sale avându-l în frunte pe avocatul dr. **Benno Straucher**, cel care, în anul 1897, a fost ales și în Parlamentul austriac.

Tot în Bucovina, **Solomon Kessner**, doctor în drept, cunoscut avocat din Cernăuți, a colaborat intens la elaborarea lucrării *Evreii din Bucovina*, apărută în *Lexiconul evreiesc*, editat la Berlin, în 1928.

Mayer Ebner (1872-1939), consilier juridic la Cernăuți și om politic reductabil, a fondat, în Bucovina, împreună cu Leon Keller, Partidul Național Popular Evreiesc (1910). Începând din 1918, a fost președintele Organizației Sioniste din Bucovina. În anii 1926-1927, a fost deputat în Parlamentul român, făcând parte, concomitent, și din conducerea comunității israelite din Cernăuți. De asemenea, din 1923, a fost redactor la ziarul „Ostjüdische Zeitung”, înființat în 1919.

Eugen Ehrlich (1862-1922), cunoscut jurist, profesor de drept roman în anii 1899-1914 la Universitatea din Cernăuți, odată cu alipirea Bucovinei la patria mamă a fost obligat de studențimea extremistă și presa șovină să abandoneze catedra universității, consacându-se muncii științifice, ale cărei rezultate au fost unanim recunoscute.

În aceeași ordine de idei, trebuie menționați și juriștii evrei care și-au dovedit eroismul pe câmpul de luptă. Unul dintre aceștia a fost avocatul **Carol Spiegler Fronda**. În Războiul de Întregire, a fost înscrisă în analele Regimentului de infanterie 40 Călugăreni o mențiune referitoare la „plutonul ce s-a risipit în timpul luptelor și pe care plutonierul Carol Spiegler Fronda îl readună sub focul întesit al inamicului și conduce subalternii, la 20 martie, în focul mitralierei și infanteriei, în picioare - disprețuind moartea - înflăcărand prin exemplul său oamenii, care pornesc într-un asalt ce se oprește numai când

ajung pe poziția inamică, luând prizonieri, o mitralieră și o enormă cantitate de muniții și echipament“. Deși grav rănit la piciorul drept, refuză a părăsi frontul și rămâne pe poziție. Luptă în continuare, primește două schije în piciorul stâng și sub umăr și apoi un glonț de mitralieră în brațul stâng. Refuză totuși să se urce în ambulanță și, grav rănit, conduce oamenii, îmbărbătându-i timp de două ore; astfel sunt respinse trei atacuri ale inamicului, căruia îi este stăvilită înaintarea.

Numai după ce vede succesul bătăliei asigurat se lasă evacuat la spital, unde, după o scurtă perioadă de refacere, cere cu insistență și obține retrimiterea sa pe front.

A luat parte la 14 lupte, fiind astfel iubit de superiori și de ostași și decorat cu Ordinul rusesc „Sf. Gheorghe“ și cu distincția „Coroana României“, în grad de ofițer. A fost decorat și omagiat și în anul 1967, când a fost sărbătorit semicentenarul victoriei armatei române la Mărășești.

Un alt erou din primul război mondial a fost avocatul **Madger**, fost vicepreședinte al Ligii chirișilor. În toamna anului 1916, în preajma evacuării Bucureștiului, Madger, cu plutonul său, reputează o strălucită victorie locală, capturând prizonieri și material de război. Într-un comunicat oficial, este menționată această faptă de arme, dar în acel act numele eroului este trecut Magdu și nu Madger. Ulterior, se depun stăruințe pentru a-l determina să-și schimbe numele, care astfel ar fi confirmat presupusa eroare de tipar. Madger refuză, cerând a se rectifica actul mai sus menționat.

Rectificarea apare mult mai târziu, în partea a II-a a „Monitorului Oficial“, făcându-se numai mențiunea că în comunicatul militar respectiv trebuia „să se treacă Madger“, fără a se specifica despre ce nume era vorba în acel comunicat.

Un eroism de altă factură a fost și cel al jurisconsultului **Nicu Focșeneanu**, care continuase să lucreze în contenciosul Ministerului Finanțelor și în anii prigoanei rasiale, întrunind condițiile legale. Pentru că a putut funcționa și

atunci, s-a crezut obligat să-l ascundă în casa lui, câțiva ani mai târziu, pe directorul său, urmărit de organele penale; fiind descoperit, el și soția sa au fost condamnați la închisoare, confiscarea averii etc.

Alexandru Velescu - avocat de renume -, în timpul primului război mondial, deși specialitatea lui erau dreptul civil și cel comercial, a lucrat în slujba justiției militare, din dorința de a se evita crori grave ce se puteau produce, inclusiv pedepse disproporționate.

Prin 1930, a devenit prim-redactor al revistei „Curierul judiciar“. După 1944, a fost cercetător științific la Institutul de Cercetări Juridice, colaborator la „Biblioteca Marilor Procese“, „Jurisprudența generală“, „Pandectele române“, „Revista de drept“.

Tot ce realizase el în urma muncii juridice depusă de decenii - vila sa de pe str. Schitu Măgureanu - a donat-o Ministerului de Justiție.

Între cele două războaie, s-a afirmat, ca autor de cărți juridice, **Aron Zalman** (1894-1973), cunoscut sub numele de avocat A. Zalman-Galați, doctrinar care a îmbinat teoria juridică cu pragmatismul avocaturii. Prima sa lucrare, *Formularul avocatului* (apărută prin 1922 sau 1923), ajunsă în 10 ani la ediția a IV-a, reprezintă o culegere de acte (civile și comerciale), contracte, formulare, modele de acțiuni judecătorești - prima la noi în țară - foarte utilă în practicarea avocaturii. Specializat în drept comercial, în 1934 îi apare *Legea asupra cambiei și biletului la ordin*, un studiu de drept comparat, comentat, aseasonat cu jurisprudențe, în momentul în care România a adoptat o legislație unifromă, aplicabilă ținuturilor alipite după primul război mondial. A urmat *Moratoriul antè și post falimentar*, necesitat de bulversarea adusă vieții comerciale de criza economică din anii 1929-1933.

După război, în colaborare cu av. Iuliu Seg. Seveanu, editează un număr de broșuri utile activității în domeniul juridic, printre care: *Cum se dobândește cetățenia română*, *Legea numelui* ș.a.

În anii grei, datorită activității sale sioniste.

avocatul **Mișu Benvenisti** a fost întemnițat alături de Al. Zissu, Jean Cohen, dr. Simon Zalman ș.a., ani de zile, îndurând privațiunile temnițelor, fără altă vină decât aceea de a fi crezut în posibilitatea, devenită azi certitudine, de adunare a obștii evreiești de pe toate meridianele în Țara Făgăduinței.

Așa cum s-a mai menționat, numărul avocaților evrei din toate orașele țării era ridicat, acesta fiind singurul lor mod de a-și asigura existența, întrucât nu erau numiți nici judecători, nici procurori, grefieri, conducători administrativi, potrivit pregătirii lor profesionale. Dar nici în avocatură n-au mai putut profesa, datorită manevrelor legate de revizuirea înscrierii lor în barou.

Legea pentru organizarea Corpului de avocați, din decembrie 1931, prevedea, printre altele, o cale de drept pentru controlarea condițiilor de admisibilitate, denumită „revizuire“, cale care nu exista în precedenta legiuire organică, din 1923.

Art. 22 din noua lege deschidea calea revizuirii pentru o seamă de condiții ce nu ar fi fost respectate la data înscrierii în barou. Folosindu-se în mod abuziv și vădit eronat dispozițiunile acestei legi, au fost radiați și suspendați din barou în primul rând avocații evrei. Cităm, astfel, din „Lumea românească“ din 18 martie 1938: „Baroul de Ilfov, revizuire actele unei serii de avocați, a dispus radierea definitivă de pe tabloul avocaților a dlor Samuel Kornfeld, Laura Katz, Nona Kahan, Leon Kaufman, Oskar Kendler, Arthur Kanner și Samuel Mayer, pentru că la dosarele lor nu s-au găsit diplomele Facultății de Drept și nici diploma de bacalaureat“.

Un alt pretext care a servit baroului pentru a radia zeci și sute de avocați evrei a fost: „dovada naționalității române“. Mulți avocați, dovedind cetățenia română cu titlul de cetățenie al părintelui lor, n-au depus în momentul înscrierii și actul de căsătorie al părinților lor, iar dacă veneau cu acest act la judecarea revizuirii, dovada era înlăturată, deoarece nu fusese prezentată la... data înscrierii!

Tot în legătură cu dovada cetățeniei, s-au invocat ca abateri până și cele mai mici diferențe de ortografiere a numelui. Deși asemenea diferențe existau și în actele unor avocați români (Dumitrescu - Demetrescu, Gheorghe - George etc.), nimeni dintre aceștia nu a suferit de pe urma acestor mărunte erori.

Iată ce se scrie în decizia din 30 mai 1936 a Baroului Ilfov:

„Având în vedere că extrasul de naștere și diploma de bacalaureat sunt liberate pe numele I. Aurbach, că diploma de încetățenire și jurământul de credință sunt liberate pe numele I. Auerbach [...] și că dl I. Auerbach nu face dovada că este aceeași persoană cu I. Aurbach, [...] admite cererea de revizuire și șterge din tablou“.

Un alt caz a fost acela al avocatului care semna Adolf B. Ascher. Lui i s-a contestat a fi fiul lui Burelli Samson Ascher, pretinzându-se că semnătura sa trebuia să fie Adolf Burelli Ascher. Inițiala numelui tatălui a fost considerată insuficientă, avocatul a fost radiat din barou, iar apelul său respins.

Motive de radiere au constituit și alte chestiuni, precum: situația serviciului militar, neindicarea avocatului la care va lucra stagiarul; neafișarea cererii de înscriere; neafișarea deciziei; necomunicarea deciziei către Uniunea Avocaților și, în sfârșit, chestiunea jurământului. În legătură cu aceasta din urmă, motivul invocat era faptul că pe formularul de jurământ erau cuvintele „jur pe sfânta cruce“, simplă formulă stereotipă care nu se ștergea chiar când cel ce semna era evreu. Oricât încerca cel radiat să dovedească cu martori, iar la rigoare prin inscripție în fals, că nu a prestat jurământul pe „sfânta cruce“, apelul era respins pe baza faptului că formularul purta „propria semnătură a apelantului“.

Revizuirii s-au făcut cu sutele, toate pe motivele de mai sus, toate au fost admise și, fără a se fi încuviințat vreun probatoriu, toate - absolut toate - apelurile au fost respinse.

În perioada guvernării Goga-Cuza, calitatea de jurist își pierdea valoarea pentru cetățeanul român cu statut de evreu.

De-abia după anul 1944, avocații evrei își vor putea exercita în mod egal profesia pentru care erau pregătiți.

Printre juriștii care, dedicându-se specialității lor, au găsit timp, putere și talent de-a se preocupa de literatură, trebuie menționați și acei juriști evrei talentați care și-au făcut un renume tocmai prin activitatea lor de poeți, prozatori, dramaturgi, regizori, publiciști.

Mihail Sebastian (Hechter) a rămas în memoria poporului român nu ca avocat al Baroului de Ilfov și al Legației engleze la București, ci ca romancier, eseist și dramaturg. Pușini, însă, cunosc împrejurarea că a colaborat la redactarea proclamației citite de regele Mihai în seara zilei de 23 august 1944 la postul de radio București.

Marcel Breslașu era doctor în drept la Paris, dar a rămas cunoscut ca poet și președinte al Uniunii Scriitorilor, după 1950.

George Silviu, jurist, chiar secretar general la Ministerul de Interne în guvernul Blocului Partidelor Democratice, era deopotrivă eseist, poet, prozator.

La zărele „Adevărul” și „Dimineața”, în anii '20, lucrau juriștii **Mișu Graur**, **Alfons Vogel**, frații **Ralea Jean** și **Mișu ș.a.**

Eugen Mirea (Maier), doctor în drept de la Paris, s-a afirmat ca un iubit și apreciat textier de muzică ușoară.

Moni Ghelerter a fost avocat, dar și-a câștigat notorietatea ca regizor la Teatrul Național.

I. Flavius a fost publicist.

Lupu Dichter, redactor-șef la „Constituționalul”, a înființat și ziarul „Independentul”.

În toți acei ani de vicisitudini pentru obștea evreiască din România și de greutăți în exercitarea profesiei de jurist, trebuie să arătăm că, în lupta pentru obținerea de drepturi și pentru recunoașterea oficială a unor realități existente de mult pe aceste meleaguri, numeroși români de bună credință i-au ajutat. Asemenea atitudini generoase și îndrăznețe ale unor cetățeni, care oglindesc de fapt simțămintele generale ale unei largi păături a intelectualității române, constituie exemple de neuitat. Cităm câteva dintre ele.

Cu ocazia judecării recursului formulat de ziaristul Iosef H. Fior (Iosub), din Botoșani (reputat în Apus între 1883 și 1888 și reîntors în țară doar pentru a lupta alături de foștii lui concetățeni evrei), împotriva deciziei de expulzare, la Casație și Curtea de Apel din Galați au pledat din oficiu pentru condamnat avocații Tache Gianu, Titu Maiorescu ș.a., care, în pledoariile lor, au adus argumente zdrobitoare în sprijinul tezei că locuitorii pământeni nu pot fi legalmente expulzabili.

Tot Titu Maiorescu a fost acela care a înfierat și în alte situații metoda expulzărilor, considerând-o „prigoană administrativă”, în deplin acord cu juriștii din alte țări, ca prof. De Ban, membru al Curții Internaționale de la Haga, cerând ca aceste probleme să formeze obiectul unor tratate interstatuale.

În fapt, metoda expulzărilor îi aducea sub incidența prevederilor art. 217 Cod Penal pe „jidanii vagabonzi”, constatarea fiind urmată de expulzare.

De pildă, la Iași, trei meseriași evrei, David Butnaru, Avram sin Calman Croitoru și Falman sin Mahman Ciubotaru, fiind judecați în 1867, l-au avut ca apărător pe Manolache Costache Epureanu, fost prim-ministru al țării și președinte al Constituantei din 1866.

Acesta a făcut un aspru rechizitoriu al măsurilor prigonitoare luate împotriva evreilor țării, al spoliei lor de cele mai elementare drepturi umane, dovedind că cei trei inculpați sunt născuți în țară, au meserii statornice, domiciliu stabil și chiar nume românești. Spre cinstea lui, procurorul de ședință a pus concluzii alături de apărare, arătând că nu există dovezi că sus-numiții evrei ar fi vagabonzi, iar curtea a admis apelul și i-a achitat pe inculpați prin decizia sa din 18 iunie 1867.

Dacă, în perioada 1880-1894, dintre 859 de expulzați ca vagabonzi, „numai” 160 erau evrei, între 1894 și 1913, din 2 520 de expulzați ca vagabonzi, aproape jumătate (1 177) erau evrei, care, probabil, nu au avut asemenea apărători redevabili.

De fapt, și în alte momente tensionate ale vieții populației evreiești, i-au stat alături figuri reprezentative de români, care au încercat eliminarea unor nedreptăți ce urmau a fi statuate prin acte legislative.

Deși Alex. I. Cuza, în 1864, declara unei delegații evreiești care îi adresa felicitări de Anul Nou: „Israeliiții români vor avea să se felicite de mai multe drepturi. Am voit să le dau totul, dar nu s-a putut. Veți avea o emancipare graduală. Pretutindeni unde am fost v-am iubit și n-am făcut nici o deosebire de religione” - lucrurile nu s-au concretizat astfel.

Codul civil, la art. 8, consfințează principiul dobândirii naționalității române prin faptul nașterii pe teritoriul țării (*jus soli*), dar ulterior, pentru a se eluda principiul, s-a considerat „extra lege” că acest mod de dobândire a cetățeniei este aplicabil numai celor de rit creștin.

Discuțiile avute în Constituantă pentru adoptarea art. 7 din Constituție, referitoare tot la aceste probleme, au generat luări de poziție vădit dușmănoase împotriva populației evreiești, dar și de înțelegere și milă față de această masă de oameni.

Deputatul Ghica Comăneșteanu spunea: „Nu cred să fie o pretenție mai dreaptă decât pretenția israeliților de a fi considerați cetățeni când sunt supuși ai statului nostru, când sunt domiciliati și născuți în țară din neam în neam, când sunt supuși la recrutații și la alte asemenea îndatoriri exclusiv cetățenești [...]. Știm cu toții de câte sacrificii, de câtă abnegațiune personală sunt capabili israeliții pentru interesul societății lor [...]. Nu voi crede niciodată că este imorală o religione care conține în capul ei legile cele mari ale lui Moise, acele legi atât de simple în stil și, totodată, atât de mărețe în principii, că nimeni nu poate sta la îndoială că în adevăr sunt cuvinte ale Dumnezeuirii”. El a mai declarat, cu un alt prilej: „Dacă israeliții, ca străini, au contribuit atâta, judecați ce ar fi în stare să dea dacă ar avea și ei dreptul la cetățenie [...]. Să le dăm o patrie de iubit”.

Un alt jurist de seamă, Petre Carp, cu ocazia

discuțiilor controversatului art. 7, al. II, a luat, de asemenea, o atitudine favorabilă populației evreiești.

Lupta obștii evreiești pentru obținerea de drepturi civile și pentru recunoașterea statutului de cetățeni s-a referit și la prevederile Legii comunale din 6 martie 1864.

Această lege, inițiată de guvernul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în dezvoltarea principiilor proclamate de Revoluția de la 1848, a pus pe tapet, printre altele, problema emancipării graduale a evreilor pământeni din orașe, prin acordarea statutului de alegător și eligibil în consiliile comunale orășenești (art. 26 din proiect). Și acest text a provocat discuții controversate la ședințele Adunării obștești din 5-6 martie 1864, când s-a analizat posibilitatea acordată acestui statut și populației evreiești. Vasile Boerescu, Manolache Costache Epureanu, G. Costaforu și Constantin Brăiloiu au încercat să obțină această decizie. Dar au fost mai puțin consecvenți M. Kogălniceanu, Al. Crețulescu și Lascăr Catargiu, care admiteau electoratul comunal numai pentru o categorie redusă de evrei, instruiți sau folositori țării, până la lichidarea unei preținse „ignorante seculare” a majorității populației evreiești.

Vasile Boerescu, în special, merită menționat pentru pledoaria din acele zile depusă în favoarea obținerii acestor drepturi: „Oare israeliții nu plătesc și ei ca toți toate dările, toate sarcinile comunei? [...] Cine are sarcinile trebuie să aibe și drepturi [...]. Sunt români ca și noi, cu nu pot considera altfel pe un israelit și pe oricare alt străin, fie el un chinez, fie un fiu al lui Zoroastru, decât ca compatriot al meu pe cât timp este stabilit aici în țară și nu este supus la nici o autoritate străină... Până când o să mergem cu persecutarea lor? Trebuie să consfințim principiul egalității, fără să ne uităm la deosebirea de culte, trebuie să dăm la israeliți drepturi ca la toți pământeni [...]”.

G. Costaforu, deputat de Moldova, declara cu aceeași ocazie: „Așadar, încă o dată protestez contra unei temeri injuste care, după a mea părere, ne micșorează, după cum a observat dl

Epureanu, pe noi, adică Moldova, arătând atâta teamă că evreii ar putea să ne fie periculoși“.

Rezultatul final a fost că numai câțiva intelectuali (dr. Roth, dr. Blumenfeld, Sewalka Rosenthal și încă trei evrei din Iași) au cerut înscrierea în liste electorale comunale în 1871, iar cererile lor au fost respinse. Judecându-se acțiunile acestora împotriva respingerilor, la Înalta Curte de Casație, au avut ca avocat pe Titu Maiorescu, care a răspuns astfel: „Primesc cu plăcere procesul, chestia este foarte interesantă. Dacă se câștigă procesul, s-ar câștiga o bază pentru emanciparea evreilor pământeni [...]“.

Un alt reprezentant de frunte al intelectualității române, care s-a alăturat populației evreiești în momente grele a fost Gheorghe Panu (1848-1910), „semănător de idei“, ziarist și om politic democrat. Într-o lungă suită de articole, publicate în 1891, în ziarul „Lupta“, ca și în broșura *Chestia evreilor*, la București, în 1893, dezavuează metodele practicate de deputatul N. Ceașu Aslan (care dezlănțuise o campanie antisemită, printr-o interpelare adresată guvernului român la 9 iunie 1891, privitor la măsurile ce se cer a fi luate pentru a stăvili „invazia evreiască“, cerând folosirea forței față de evrei).

Gh. Panu, amintind că aceste metode au fost practicate în trecut de Inchiziția spaniolă și de poliția rusească, consideră că nu este cazul ca ele să fie îndreptate împotriva evreilor „asimilați prin limbă și cultură, care nu au interese contrare României și totuși sunt supuși la persecuții și discriminări“.

Dispozițiile legislative discriminatorii fiind abrogate în întregime după cel de-al doilea război mondial, juriștii evrei din România acced la activități diverse, atât în organele de jurisdicție, devenind judecători, procurori, notari, consilieri juridici în instituții, cât și ca deținători ai unor posturi de răspundere în aparatul de stat, cu rang de ministru, secretar general, director etc.

Parte dintre cei care au practicat și între cele două războaie mondiale avocatura revin la bară, iar alții își valorifică cunoștințele profesionale în

învățământul juridic. Un număr de juriști evrei devin autori de cursuri universitare, tratate, studii, articole în revistele de specialitate, sunt numiți în învățământul universitar, unii fiind recunoscuți și pe plan internațional pentru activitatea dusă în domeniul lor de specialitate.

Astfel, prof. **Edvin Glaser**, de la catedra de drept internațional public a Facultății de Drept din București, a fost prezent ca delegat al României în comitetele specializate ale O.N.U. în perioada în care a lucrat în cadrul Ministerului de Externe. Prof. **Feller**, de la catedra de drept penal special a Facultății de Drept din București, plecând în Israel, de unde și provenea, a ajuns decanul Facultății de Drept al Universității din Ierusalim. În intervalul în care a trăit în România, a condus o perioadă și Direcția legislativă a Ministerului de Justiție.

Cunoscutul avocat ieșean **Albert Schreiber**, devenit profesor de teoria statului și dreptului la Facultatea de Drept din București, a fost unul dintre fondatorii revistei „Justiția Nouă“, fiind ani de zile redactorul ei șef. A fost avocatul statului în anumite procese (de pildă, cel de la Winterturn, în deceniul al șaselelea, în apărarea lui Solvan Vișianu).

Prof. **Marcu Witzman** a predat și el la Facultatea de Drept (legislația muncii) și a condus, până la deces, Arbitrajul Central de Stat, organism jurisdicțional pentru rezolvarea litigiilor economice. Preocupat de această activitate, a elaborat numeroase lucrări de drept economic, dorind să fundamenteze teoretic o nouă ramură, inexistentă în sistemul nostru de drept, dreptul economic, stârnind numeroase și controversate dezbateri în acest domeniu.

Conferențiarul **Siegfried Kahane**, fost avocat în Baroul de Ilfov, iar după 1944, prim-consilier în Ministerul de Justiție, a predat procedura penală, fiind și șeful sectorului de procedură penală la Institutul de Cercetări Juridice. Lucrarea sa *Explicații teoretice ale Codului penal și ale Codului de procedură penală* a obținut un premiu al Academiei, în 1974. A fost și membru în colectivul de elaborare a codurilor penale și de

procedură penală și al Societății Internaționale de Legislație Comparată de la Paris, din anul 1969.

Dr. **Arthur Hilsenrad**, licențiat și doctor al Facultății de Științe Juridice și Economice de la Paris (Sorbona), lucrează inițial ca avocat la Baroul de Ilfov, iar după 1944, în Ministerul de Justiție (consilier șef), în Consiliul Legislativ și la Facultatea de Drept din București. A publicat cursuri și studii privind organizarea judecătorească, procesul civil, probleme de notariat. Având o competență deosebită în domeniul tehnicii legislative, este cel care pune în tipare legislative dispozițiile legale în cele mai diverse domenii, până la plecarea în Israel (la peste 70 de ani).

Avocatul și profesorul **Marcu Onescu** inițiază, în timpul celui de-al doilea război mondial, o universitate pentru studenții evrei, la care predau cadre didactice alungate din învățământul superior. Este vorba de Institutul „**Marcu Onescu**”. După 1945, predă la Facultatea de Drept din București.

Conferențiarul dr. **Savely Zilberstein** predă procedura civilă, lucrând paralel la Institutul de Cercetări Juridice; publică lucrări și cursuri de referință în domeniul procedurii civile, studii și articole în reviste de specialitate. Actualmente, trăiește în Israel.

Între anii 1950 și 1960, la Facultatea de Drept din București au mai lucrat: **M. Oprescu**, **Fred Lazarovici**, **Mihaela Manase**, **Alfred Müller**, **Iosif Cristian**, **Ida Schottek**, **Rado Ivan**, **Sara Zelingher** (avocat în Israel) și alții.

La Facultatea de Drept din Iași, s-a remarcat conf. univ. **Renée Sanielevici**, care a predat dreptul civil; în prezent, la Facultatea de Drept din Ierusalim, este tot atât de activă. Tot la Iași au funcționat apreciate cadre didactice, ca **Ihıl Berditer** și **Berthold Braunștein**.

La Facultatea de Drept din Cluj a predat **Geza Kiss**.

Pentru juriștii evrei, abolirea legislațiilor rasiale a însemnat și realizarea unui deziderat care părea de neatinș: intrarea în magistratură a

unor evrei.

Dintre primii magistrați evrei trebuie enumerați **Mihai Oprescu**, judecător și cadru didactic la Facultatea de Drept, **Barbu Solomon** - o perioadă, vicepreședinte al Tribunalului Ilfov și apoi judecător la Tribunalul Suprem, unde funcționa și un alt jurist evreu, **Ladislau Ronay**.

În municipiul București, au fost judecători **Teodor Câmpeanu**, **I. Beunenfeld**, **Silvia Plăeșu** (transferată de la Iași), **Magda Silianu** (sora lui **Sașa Pană**) și **Picu Rosner**.

Un fost procuror, **Rudolf Rosman**, a funcționat scurtă vreme, până la deces, în calitate de ministru adjunct al justiției.

La Bacău, soții **L. și T. Lungu** au fost judecător și, respectiv, inspector judecătorec.

Un alt organ de jurisdicție interzis accesului evreilor anterior anului 1945 a fost procuratura. Niciodată nu se pomenise pe teritoriul României un procuror evreu. Iată, „minunea” s-a întâmplat, juriști evrei fiind angajați la această instituție, pe toate treptele ierarhiei și la toate nivelele.

La Procuratura Generală, au funcționat **F. Schechter**, **Laurențiu Isac**, **Mișu Schwartz**, **Marilena Barach**, **S. Weisman**, iar în prezent **Hary Colișer**.

La Procuratura municipiului București, până la pensionare, a lucrat procuror gr. I **Martin Schottek**, iar la sectoarele din București **Marian Witzman**, **Lupu Herșcovici**, **Iancu Cremer**, **Ita Rosner**, **Natalia Marcovici**, **M. Melichson**.

În serviciile notariale, s-au remarcat, lucrând și în prezent, **I. Schechter-Șapsa** și **M. Șaimovici**, iar la nivel ministerial, în aceeași activitate, a funcționat **Hugo Witzman** (azi la Parlamentul României).

În afară de aparatul de justiție propriu-zis, de organele judecătorești de toate gradele, numeroși juriști evrei au lucrat într-un organ de jurisdicție special, creat după 1950 - Arbitrajul de Stat.

În conducerea Arbitrajului de Stat au lucrat ani de zile fostul avocat **Iancu Herșcovici** în calitate de prim-arbitru adjunct și **E. Barasch**, director de studii. Ulterior, cum am menționat mai înainte, a devenit prim-arbitru de stat prof.

M. Witzman.

În cadrul direcției de studii, au întocmit proiecte de decizii evreii: **L. Livănescu**, **Eva Gorun**, **Eugen Kirmaier** (care ulterior a făcut o frumoasă carieră juridică în Israel), **L. Davidson**, **Ida Schottek**, **Leiba Kalman-Novacovici** (care lucrează în probleme similare la Tel-Aviv).

La secția de arbitraj: **Iancu Cioară**, **Paul Andrei** și, mai târziu, un tânăr valoros și deosebit de înzestrat, **Ivan Iczkovits** (care lucrează în același domeniu de activitate în Canada). De asemenea, la secția de consultanță arbitrală au lucrat **M. Flavian**, **Moșe Schvartz** (avocat în Israel), **Hermina Hariton**, **Justin Herșcovici** (avocat în S.U.A.), **Hary Faibiș**.

La arbitrajele de stat interjudețene, lucrau: la Iași - **L. Schulinson**, la Timișoara - **Mircea Sterescu**, la Bacău - **M. Krebs**, la Suceava - **T. Rudich** și **M. Șor**.

Activitatea de mîgală, de răspundere, depusă de lucrătorii acestei instituții a dus la întărirea disciplinei contractuale în întreaga economie și la ridicarea prestigiului acestui organ.

Juriști evrei din colectivele mai sus enunțate au contribuit la dezvoltarea teoriei și practicii judiciare în această nouă materie, dând la iveală numeroase lucrări științifice, studii, articole, note publicate în propria revistă, „Arbitrajul de Stat”, precum și la „Revista Română de Drept”.

Este dificil să-i enumerăm pe toți avocații din barourile țării, dar în orice caz pe cei din București vom căuta a-i aminti (în ordine alfabetică): **Israel Bacal**, **Moritz Bacal**, **Benedict Bernstein**, **Isidor Birenberg**. Ne vom opri asupra acestuia din urmă, pentru a menționa că, în afara calităților sale de bun cunoscător al legilor și remarcabil orator, a fost și un fin psiholog și logician. Aceste calități i-au permis ca, din noianul de acte puse la dispoziție în unele procese din perioada interbelică, să descopere de fapt pe adevărații autori ai unor asasinat (Solacolu și Stravolea).

O mențiune deosebită trebuie făcută și în legătură cu cariera altui avocat celebru - **Iosif Cohen**. Acesta a fost membru al Comisiei de unificare legislativă, al Societății de Legislație

Comparată din Paris, asociat al Societății de Studii Legislative din Franța, membru al Comitetului de direcție al Academiei de Drept Comparat din Bruxelles. De altfel, a fost și decorat cu „Legiunea de Onoare” și delegat al Guvernului român la Congresul Internațional de la Haga.

Continuăm a enumera avocați remarcabili: **Betinio Diamant** (colaborator la revista „Realitatea Evreiască”), **Marcel Câmpeanu**, **Sache Davidson**, **Cohu Drăcșineanu**, **L. G. Calmanovici**, **Mayer Ebner**, **Iosif Ebercon**, **Leopold Filderman**, **Marcel Fischer**, **Theodor Fischer**, **Doru Gherson (Pavel)**, **Norbert Goldhammer**, **Șerban Leibovici**, **Paul Moscovici**, **Mihail Mayo**, **Eduard Manolescu**, **Tina Nahtigal**, **Alfons Nahtigal**.

Mult admirat a fost acesta din urmă, avocat în Baroul de Ilfov după 1945, denumit „privighetoarea baroului” pentru frumusețea pledoariilor sale.

În anii din urmă, numărul avocaților evrei s-a diminuat, ajungând azi să reprezinte sub 1% din numărul total de avocați din țară.

În București au rămas în birourile de avocați: **Puiu Kahane**, care un timp a predat și cursuri de filosofie în cadrul Universității din București, **Carmen-Tea Kahane**, care inițial a funcționat ca judecător, apoi procuror și ulterior notar și cercetător științific, **Ernest Morgenstein**, **Martin Leonard (Șmilovici)**, **Carola Katz**, **L. Ninosu** și, până recent, **Simona Brenner** (în prezent, avocată în Israel).

La Arad, s-a bucurat de prestigiu **Ivan Rado**, la Timișoara - **Pavel Vogo**, la Galați - **L. Klein**, **M. Leibovici**, iar în prezent, **Hanrieta Craiu**.

Mai trebuie menționat că parte dintre acești străluciți oameni cu pregătire juridică au avut o prodigioasă activitate, dedicată obștii evreiești, începând cu dr. **Moses Rosen** și cu **Amalia Rosen (Rukenstein)**, fost consilier juridic la CASBI, apoi **Israel Bacal**, șef al Oficiului juridic din Ministerul Industriei Bunurilor de Consum și, totodată, președinte al Federației Comunităților Evreiești (1947-1961); avocatul **Daniel Segal**, ani de zile în fruntea Comunității Evreilor din

București; avocatul **Emil Șechter**, secretar general al Federației Comunităților Evreiești din România (până în 1991).

În perioada 1941-1944, când numeroși intelectuali evrei au executat muncă obligatorie la Centrul de Statistică, majoritatea era formată din avocați evrei scutiți de alte munci grele, fizice, pe motiv de invaliditate, boli grave etc. În acea perioadă, s-a realizat și recensământul evreilor, sub conducerea av. **Jean Chizes**, secretar general la Centrala Evreilor fiind **Nicu Fondianu**, iar avocatul **A. Halbertal** fiind președintele Comunității Evreilor din București.

Numeroși și valoroși juriști au lucrat, în perioada 1945-1990, în ministere, în centralele industriale, în instituții guvernamentale, în întreprinderi.

La Ministerul Finanțelor, a fost adjunct al ministrului **Radu Mănescu (Mutzner)**. Tot în finanțe, ca șef al Oficiului juridic la Banca Națională a României, a lucrat **I. Merișan**, iar azi în același post se află un tânăr evreu de certă valoare, **I. Silbertstein**, în prezent vicepreședinte al A.R.O.L.I.D. (Asociația Română pentru Libertate Personală și Drepturi Umane).

În cadrul Ministerului Finanțelor, a funcționat un jurist finanțist foarte pregătit, de care am mai amintit, **Ionel Kirmayer**, care s-a preocupat și de strângerea materialului documentar-istoric legat de activitatea juriștilor evrei.

La Ministerul de Externe, a fost director la Direcția Tratatelor juristul **Adrian Iosifescu**, în timp ce juristul **Cornel Bogdan** era ambasadorul României în S.U.A., **Paul Davidovici** era prim-secretar al Ambasadei Române în Israel, iar **F. Hera** secretar la

Ambasada României de la Moscova.

La Ministerul de Interne, a fost menționat **George Silviu**, care a fost urmat în același post, de secretar general, de **L. Schraier**.

În cadrul Direcției Generale a Poliției, a lucrat ca ofițer superior în legătură cu Interpolul **Iosif Vianu (Weldman)**, la Departamentul Cultelor, un jurist cunoscut - **Sorin Iulian**, la M.I.M.C., avocatul **Dan Stark**, la A.D.A.S., **I. Iancovici**, la Romtrans, **Beno Sârcu**, la Comitetul de Radiodifuziune, **Silviu Balter**, la I.C.V.L., **Iulia Ionescu**, la Academie, în calitate de consilier științific-șef, **Marc Clarian**, care ulterior a funcționat la I.S.P.I.F., iar în ultimii ani s-a ocupat de adunarea documentelor cu privire la obștea evreiască din România. Tot la Academic, la Oficiul juridic, a lucrat **Alexandru Garcea**, iar la CENTROCOOP, **L. Rappaport** ș.a.

La Ministerul Muncii, pe când era ministru **Lotar Rădăceanu**, postul de secretar general era deținut de un mare specialist în legislația muncii, **Iosif Crunrariu**.

F. Froimescu a fost avocatul desemnat de **Menahem Elias** în comitetul de conducere al Fundației ce-i poartă numele, fiind și cel care a vegheat la îndeplinirea acestui mandat.

Despre toți acești juriști trecuți rapid în revistă și despre unii dintre cei pe care nu i-am pomenit aici trebuie spus că, deși legile pe care ei trebuiau să le aplice sau să le interpreteze nu au fost totdeauna drepte, și-au făcut profesia cu demnitate, aplicând principiile cât mai echitabil cu putință. Dar în această pădure de juriști evrei ar fi nedrept să nu vedem și „uscăturile“ sau momentele negative din activitatea unora dintre cei care au făcut exces de zel în aplicarea „justiției comuniste“.

Judecător IDA SCHOTTEK

3. DISCIPLINE CULTUROLOGICE ȘI FILOSOFICO-SOCIOLOGICE

Literatura socială din România cuprinde numeroase nume de autori, titluri de cărți și studii, articole de presă ș.a.m.d. care atestă prezența activă a evreilor și pe acest tărâm. O bibliografie a domeniului înregistrează, pentru un răstimp de numai un secol și jumătate, câteva zeci de autori și câteva sute de scrieri.

În circuitul general al țării au intrat, desigur, doar o parte dintre lucrările de literatură socială și umanistică. Cei mai cunoscuți creatori - repertoriați în dicționare, tratate, monografii, istorii ce abordează aceste specialități - sunt, de regulă, și cei mai importanți, cu o operă validată de scurgerea vremii, uneori „clasicizată” chiar. Alții - și ei importanți, uneori de primă mărime - sunt cunoscuți, însă, doar în mediile profesionale și savante: cum e cazul folcloristului și enciclopedistului Moses Gaster, al filologului H. Tiktin, al juristului și literatului Ad. Stern, al gazetarului M. Schwarzfeld, al antropologului H. Sanielevici, al filosofului I. Brucăr, al istoriosofului I. Niemirower - și lista poate fi îndelung continuată. Alții sunt de notorietate doar în medii intelectuale evreiești, deși opera lor este de importanță mai largă. Dar oamenii, ca și cărțile, își au soarta lor!

O rememorare *ad-hoc* a gândirii sociale produse de autori evrei din România cuprinde, inevitabil, în orizontul ei personalități și scrieri atât din sfera celor intrați în circuitul general, cât și din aceea a celor mai puțin știuți, dar valoroși. Cât de valoroși?! Întrebarea este mai curând o aporie, dacă avem în vedere că în domeniul social-umanisticii valoarea unei scrieri este acut relativizată de varii contexte: de la cele sociale până la cele ideologice.

Este rațiunea pentru care, alături de somitățile unor domenii ale disciplinelor umanistice - ca filologia și lingvistica, științele juridice și istorice -, am socotit necesar să realizăm un succint tur de orizont și asupra unor domenii mai puțin populate de autori evrei în trecut, ca, de pildă, filosofia,

economia politică, sociologia, psihologia, pedagogia și chiar politologia. În ultima jumătate de veac, s-au afirmat, însă, nu puțini evrei și în aceste domenii. Vom putea constata astfel că, într-o formă oarecum sincretică, aceste domenii au fost prefigurate încă în scrierile unor autori de la finele secolului trecut. Au fost chiar pe atunci și câțiva autori de excepție ai respectivelor domenii, recunoscuți, în cercuri mai largi de specialitate.

Contribuția unor gânditori și publiciști evrei din România la mișcarea de idei social-umanistice începe, așadar, cu un secol și jumătate în urmă, când diverși autori elaborează scrieri de acest fel în limbile română, germană, franceză și chiar idiș. Avem în vedere lucrări social-filosofice în care, adeseori, elementele de psihologie, pedagogie, etnologie, juridico-sociologice, de economie politică, de istoriografie sunt cuprinse într-o formă implicită. De aceea, la începuturi, asemenea scrieri nu se dovedeau strict profilate.

Dintre autorii care și-au început activitatea în deceniile 6-8 ale secolului trecut facem mai întâi trimiteri pasagere la nume și lucrări mai puțin cunoscute.

La Iași și în restul Moldovei, sunt, astfel, de menționat - pentru lucrările lor ce „aplicau” anumite idei pedagogice moderne - o seamă de institutori, începând cu un **Moritz Schwartz**, ajuns inspector școlar, originar din Germania, ebraist și talmudist recunoscut, pedagog cu vocație, om de cultură. El a editat cărți didactice în ebraică și în traducere română. Cursul său de cetire și scriere pare a fi primul abecedar din țară construit după metoda intuitivă, ceea ce la vremea aceea reprezenta o valoroasă contribuție de pedagogie aplicată. Mai scoate „o aritmetică” (alcătuită după principiile pedagogice germane moderne) și câteva antologii literare, călăuzite de o concepție pedagogică fermă.

Moise Ornstein, și el simplu institutor, are prețioase colaborări la reviste de specialitate din țară și străinătate, el însuși fiind editorul unei reviste ebraice locale, precum și autorul unei *Istории a Egiptului*. S-a afirmat ca gânditor,

risipind în articolele și studiile publicate o reală eseistică filosofică, pe care, din păcate, nimeni n-a adunat-o în vreo culegere sau monografie.

Tot dintre ieșeni, ar fi de amintit: **M. Feldman**, primul evreu din Moldova care a scris eseuri în limba română, urmat de tânărul **I. B. Brociner**, care, ulterior, stabilit la Galați, va elabora o suită de lucrări, constituind tot atâtea aplicații ale unor teze social-juridice „emancipaționiste“.

La București, sunt de semnalat pentru aceste decenii: mai întâi cunoscutul **Moise Schwartz**, poreclit **Cilibi Moise**, autor de broșurele cu sentințe și satire care consacră în literatura română un gen de aforistică populară, rămasă de referință. O parte din aceste apropo-uri se zice că ar fi fost dictate direct de Cilibi Moise lui **I. L. Caragiale**, al cărui tată era prieten cu înțeleptul popular. Opera lui constituie o îmbinare originală de umor balcanic, evreiesc și românesc. Unele aforisme pot figura într-un tratat de psihologie socială sau de sociologie economică. Ca, de pildă, semnificativa butadă de mare circulație atribuită lui, dar frecvent reluată în epocă: „evreii fac economie, românii fac politică și împreună fac economie politică“.

Joseph Halevy, din Adrianopol (pe atunci mare centru cultural evreiesc), institutor la prima școală israelită a sefarzilor din România, este autor de studii de orientalistă și arheologie (împreună cu savantul **Papadopol Calimah**). În deceniul 8, ajuns la Paris, devine membru al Institutului Franței. Sunt de remarcat considerațiile sale istoriosofice răspândite în diverse studii.

Michel Azicel, fondatorul, în 1873, al ziarului „Hajoezt“ și unul dintre idiștii renumiți, este colaborator de seamă la prestigioasa revistă „Analele Societății Istorice «Iuliu Barasch»“, cu fine notații despre viața socială evreiască. Se remarcă prin câteva contribuții monografice.

Iacob Psanter, folclorist, „nativ“ și cu vocație de istoriograf, devine, printr-o stăruință neobișnuită, primul cronicar al evreilor din România.

I. Ipcar, traducătorul unui roman cu subiect

evreiesc, precum și al altor lucrări de beletristică, contribuie, prin analizele sale în materie, la dezvoltarea gustului „en vogue“ pentru literatura de idei „filosofică“.

Beriruş Goldenberg editează diverse monografii despre școlile israelito-române, face trimiteri și evaluări pedagogice referitoare la programele lor de învățământ.

Nu vom stăruia asupra ideilor filosofico-teologice vehiculate în lucrările unor vestiți rabini din Iași și București, ca **Șulem Taubes**, **I. Landau**, **M. Sofer**, **I. Falic**, cu toții colaboratori la reviste din țară și străinătate.

În deceniile 9-10, se înmulțesc contribuțiile la mișcarea de idei sociale exprimate în limba română. **D. Critzman**, **E. I. Critzman**, **L. H. Funi** popularizează în scrierile lor idei ale „luminismului iudaic“, ultimul scriind o biografie a filosofului evreu din Germania, iluministul **M. Mendelssohn**.

Sunt anii când un **L. Șăineanu** își afirmă identitatea sa iudaică și prin abordarea unor teme referitoare la filosofia limbii și culturii evreilor. La rândul lor, un **M. Rudinescu** adaptează și prelucrează, în spiritul unei pedagogii moderne, diverse metode pentru învățarea limbilor română și franceză, iar **Leon Wolf (Lupescu)** depune o activitate etnologică de reținut.

În acest deceniu, medici cu diplome obținute în țară și străinătate vehiculează - în preambulul tezelor lor de doctorat - interesante considerații de filosofie socială. Îi avem în vedere pe: **A. Weinberg** (tatăl lui **T. Vianu**), colaborator la „Progresul medical român“, **D. Almogen**, care publică *Higiena privată și publică* și traduce, în același timp, scrierea lui **Imm. Kant** *Despre puterea sentimentului* - introducând astfel în cultura română o importantă lucrare clasică de filosofie universală.

Dublarea preocupărilor de specialitate cu altele, mai generale, de filosofie etc. nu constituie o excepție în acest caz. Căci doctorul **S. Mendelson**, în ale ale *Câteva considerațiuni asupra populațiunii României*, oferă comentarii de filosofie a populației de real interes pentru

istoria acestei discipline în țara noastră.

Pentru deceniul 9, mai sunt de menționat:

I. Cohn, traducător, ziarist, secretar de redacție la gazeta „Egalitatea”, care, în activitatea sa publicistică, popularizează importante idei sociale cu circulație la acea vreme în Occident.

M. Stăureanu, unul dintre rarii absolvenți evrei ai Facultății de Litere și Filosofie din București, se afirmă în „Revista Olteană” cu contribuții de pedagogie.

O mențiune specială pentru **Haim Bejerano**, director al școlii comunității evreo-spaniole și apoi rabin, care elaborează importante scrieri etnografice despre evreii spanioli din țară. Ulterior, a devenit hahambașa la Adrianopol și chiar al întregului Imperiu Otoman. Își oferă cunoștințele în materie de inscripții otomane și arabe, devenind principal consultant al orientaliștilor români.

Un exemplu de autodidact, devenit o notorietate în epigrafie, științe istorice și iudaistică, a fost **Mendel Braunstein-Mibaschan**, institutor de ebraică la Iași, Vaslui, Piatra-Neamț. Colaborator la principalele reviste evreiești, a dat în „serial” o istorie a evreilor, reunită apoi în patru volume (în limba ebraică). A scris numeroase studii în germană, franceză și engleză. Prin cercetările sale epigrafice, făcute asupra pietrelor tombale din vechile cimitire evreiești (Iași ș.a.), a îmbogățit cunoștințele asupra vechimii evreilor pe aceste meleaguri.

Dintre medicii de la finele veacului, cu deschideri spre gândirea socială, mai sunt de menționat: dr. **Leon Iarchi**, participant la Ambulanța „Zion” din timpul Războiului de Independență a României, **L. Meyersohn**, **L. Kugel**, autori de tratate în domeniile oftalmologiei, dar și propagatori ai unor idei de medicină socială ș.a.

Figura de gânditor cea mai importantă în epocă a fost, desigur, **Paul Weisengrün**, din Iași, urmaș al bancherilor cu același nume, cu studii temeinice la Viena, unde și publică trei importante lucrări filosofice, comentate și în țară. Este vorba de scrierile: *Die Entwicklungsgesetze der*

Menschheit. Eine Sozialphilosophische Studie; Das Problem, Grundzüge einer Analyse des Realen; Verschiedene Geschichts-Auffassungen. A creat o operă discutată de eminenți specialiști. „La Revue philosophique” din Paris îl consideră unul dintre filosofi de frunte ai vremii. Teoriile sale filosofice au găsit aderenți, dar și oponenți.

Un alt nume de circulație printre filosofi a fost dr. **I. Nacht**, care s-a dedicat teologiei și filosofiei religiei. Rabin la Focșani, apoi la Brăila, primește în cele din urmă o catedră în Alsacia, dar apoi se stabilește în Palestina.

Marcu Farchi, doctor în litere și filosofie de la Paris, profesor de filosofie la liceul din Ploiești, comentează, în câteva dintre studiile redactate, mișcarea de idei legată de pozitivismul contemporan.

În altă ordine de idei, sunt de menționat și contribuțiile de știință socială din scrierile unor diverși gânditori.

Adolf Stern, care ține un curs de drept internațional la Școala Liberă de Științe Politice și Administrative din București.

Eduard Ludwig, creator al unui Institut Pedagogic în București, specializat în predarea pentru institutori a limbilor ebraică, română și germană; institutul său a contribuit la creșterea și dezvoltarea intelectuală a unei serii întregi de tineri.

Frații Șaraga, considerați arhivari de seamă prin numărul mare de documente istorice colectate de-a lungul multor ani și după criteriile riguroase.

S. Schechter, savant ebraist, originar din Focșani, și-a câștigat un renume în câmpul filosofiei iudaice, prin cercetarea și editarea, după manuscrise, a unor tratate fundamentale de orientalistă.

Adolf Last, doctor în drept, publică o seamă de studii critice în „Revista politică” și în „Lupta”. În critica literară, se pronunță mai ales în legătură cu drama lui Caragiale *Năpasta*, pe care o apără împotriva detractorilor ei.

Marco Brociner, doctor în filosofie, se consacră literaturii de idei, fiind atras în beletristica sa mai ales de pitorescul etnografic,

dar și de tensiunile sociale din mediile descrise.

M. Canianu, cunoscut la acea vreme ca etnograf și folclorist (mai ales pentru polemica sa pe marginea culegerii Alecsandri), a propus primele îndrumări metodologice de culegere neutră și obiectivă, fără adăugiri și estetizări, a folclorului românesc.

Nicu Weisengrün, doctor în drept, decedat timpuriu, a lăsat în urma sa câteva studii cuprinzând notații social-etnografice privindu-i pe concetățenii săi moldoveni.

Dr. K. Lippe, aflat la sfârșitul carierei sale științifice și publicistice, cuprinde, în ultimul său volum apărut antum, *Rabinisch-Wissenschaftliche Vorträge*, reflecții de filosofia religiei și etnologie.

Ștefan Stâncă s-a făcut cunoscut prin scrierile sale referitoare la chestiuni politice, sociale și evreiești. În teza sa *Mediul social ca factor patologic* (cu o schiță biografică de S. Nădejde), vehiculează idei de referință în literatura socială a vremii.

Cercetările privind scrierile, de mai lungă sau de mai scurtă respirație, în materie de idei social-filosofice au evidențiat numeroși alți autori mai puțin cunoscuți sub acest aspect.

Astfel, **Adolf Steuerman**, amintit la capitolul de beletristică, dar care poate fi evocat și aici, pentru eseurile sale și mai ales pentru traducerea în limba română a lucrării filosofului V. Conta *Teoria undulațiunii universale* (2 vol., Editura Șaraga, Iași, 1894), precum și pentru considerațiile sale psiho-sociale, risipite în diverse lucrări personale.

W. Löwenthal, cu exprese preocupări pe tărâmul filosofiei și al medicinei sociale. Ajuns profesor la universitățile din Lausanne și Paris, va scrie *Méthode dans les sciences médicales. Essai d'une étude historico-philosophique*, de răsunet în epocă.

O scoatere în relief deosebită se cuvine pentru: dr. **Sigma (Sigmond Rudolf)**, care, în revista „Sănătatea”, insera numeroase articole cu caracter de popularizare a științelor psihologice și sociale; dr. **Sigmund Cohl**, medic, profesor

universitar, care scrie despre Spinoza și Philon, iar în revista „Noua maternitate”, pe care o editează, pune în circulație idei pedagogice moderne privind relația dintre părinți și copii; în sfârșit, **Horia Carp**, a cărui activitate culminează în secolul nostru, este menționat aici doar pentru debutul său (vezi „Ilustrația română”) cu scurte proze sociale, iar dr. **Glicsman** (cunoscut în epocă sub pseudonimul „Ygrec”) pentru contribuțiile sale la popularizarea științei, precum și a filosofiei, prin lucrări, în premieră în limba română, ca *Viața și filosofia lui Spinoza*, *Viața și filosofia lui H. Bergson*.

În partea a doua a secolului al XIX-lea, în care s-au afirmat cei menționați până aici, se relevă, așadar, un tip de creatori evrei care își asumau apartenența la diverse profesii, practicând în același timp cu interes cultura socială și chiar filosofia.

Această stare de lucruri se va prelungi și în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Primul deceniu înregistrează chiar o sensibilă deplasare a centrului de gravitate al preocupărilor intelectualității creatoare evreiești spre domenii noi, de interes general.

Integrarea crescândă în profesiunile proliferate de dezvoltarea țării și statului român prilejuiește afirmarea unor variate tipuri de profesioniști (ingineri etc.) pe care-i amintim aici doar pentru deschiderile lor la problematica social-umanistă.

Urmas al cunoscutului tipograf și editor, inginerul **Samitca**, de pildă, specializat la Școala Centrală din Paris și angajat apoi la Căile Ferate Române, în afară de contribuțiile remarcabile aduse la modernizarea drumului de fier din țară, publică, paralel cu lucrările sale de specialitate, importante studii de management industrial.

Dr. **B. Lieber (Librescu)** se face cunoscut ca medic, dar și prin articolele sale de ordin social, publicate în ziarul „Munca” din București. Publică o lucrare de pediatrie socială de mare succes (*Copilul și căminul părintesc*), cu numeroase inserturi pedagogice.

Unul dintre cei mai activi, reputați și

consacrați medici, încă de la debutul său în profesie, a fost dr. **Lion Rodescu (Rabinovici)**, cunoscut pentru cele circa 50 de lucrări de specialitate, dar și pentru reflecțiile sociale împrăștiate chiar în monografiile redactate, cât și prin articolele special consacrate medicinii sociale.

Îl menționăm aici pe dr. **Lazăr Meyerson**, somitate medicală în domeniul otorinolaringologiei, pentru teza sa de doctorat (1905) consacrată circumciziunii rituale (la evrei), văzută din punct de vedere istoric și social, precum și pentru studiile sale istoriografice privind: *Evreii în medicină* (1914) și *Evreii în medicina română* (1919).

În aceleași decenii, întâlnim debutul unuia dintre cei mai neobosiți scormonitori de arhive și biblioteci, scriitor despre trecutul evreilor și al țării ce i-a găzduit, respectiv pe **Barbu Lăzăreanu**, creator de texte sociale scurte, cu un cuprins informativ substanțial. Pornind din Botoșaniul său natal, cu versuri și mici proze literare în ghiozdan, va excela prin numeroasele sale eseuri, studii și articole cu care a colaborat întreaga-i viață la reviste și ziare și pe care le-a reunit apoi în plachete și tomuri. În urma tuturor acestor contribuții, B. Lăzăreanu este revendicat, nemijlocit, atât de cultura evreiască, cât și de cea română, atât ca folclorist, cât și ca filolog, atât ca „om social“, cât și ca erudit și om de bibliotecă.

★

Panorama autorilor și scrierilor evocate ridică, desigur, întrebarea asupra impactului acestora în medii de specialitate sau populare.

Răspunsul pozitiv se bazează pe cele consemnate în presa vremii în general, în cea evreiască în special.

Cultura socială - mai bine zis, curentele de idei sociale vehiculate în medii evreiești -, în partea a doua a secolului trecut și în primele două decenii ale secolului actual, îngăduie trimiterile făcute la autorii menționați, deși astăzi sunt atât de puțin cunoscuți: în epocă, se bucurau din plin de atenția gazetelor evreiești sau chiar de elogiile unor cărturari de seamă neevrei din țară și din

străinătate.

Ar fi, totuși, impropriu să-i numim pe toți cei repertoriați „oameni de știință socială“, respectiv filosofi, sociologi etc., cu denumiri ce trimit la tot atâtea specializări ale disciplinelor sociale, cum nu existau la acea vreme. I-am amintit totuși în acest capitol tocmai pentru receptarea de care s-au bucurat la acea vreme - și în această calitate - în mediile intelectualității evreiești în formare.

★

Pe fundalul unor mutații socio-economice, intervenite la finele secolului trecut și puse în evidență în alte capitole din lucrarea de față, piramida straturilor sociale active evreiești avea alura următoare: la bază, categoriile, în extindere, de artizani și comercianți; la mijloc, păturile nevoiașe, proletarizate sau de tip „lumpen“; spre vârf, burghezia mijlocie, inclusiv cea intelectuală, firavă încă, iar la vârf, marea finanță, industriașii.

Sub raport ideologic, categoriile din primele două nivele ale piramidei trăiau în universul de idei și credințe ale mozaismului tradițional-ortodox, cu deschideri, mai mari sau mai mici, pentru aculturație și secularizare, iar în unele cazuri, spre curentele de idei socialiste, ca și spre cele sioniste, emigraționiste. Regula o constituia, însă, orientarea integraționist-modernistă, nescutită uneori de alunecări asimiliste evidente, mai ales în straturile superioare ale populației evreiești.

Intelectualii evrei cu studii în străinătate, ca și cei trecuți prin școlile românești, erau printre primii care se implicau în răspândirea unor idei social-filosofice, devenite „monedă curentă“ pe alte meleaguri: cititorul evreu de presă și carte (în limba română sau în alte limbi) devenise consumator predilect al unor atare idei. Numeroase gazete evreiești existente în epocă (vezi capitolul *Presă*) le puneau în circulație în primul rând.

Este, poate, concluzia majoră pe care o putem trage din succintul excurs, făcut în paragraful de față,* cu privire la ideile promovate de autorii amintiți. Dar propovăduitorii *en titre* de idei filosofice și sociologice au fost gazetarii și

teoreticienii. Dintre aceștia din urmă, ei înșiși gazetari, **Iuliu Barasch** s-a impus ca figura cea mai de seamă.

În ce privește curentele de idei sociologice majore, la care aportul unor intelectuali evrei se dovedea substanțial, sunt de menționat, în primul rând, gânditorii socialiști.

Socialismul doctrinal își face apariția în România prin scrierile lui **Constantin Dobrogeanu-Gherea** (1855-1920), născut în Ucraina și refugiat în România în 1875, unde va trăi până la sfârșitul vieții. Ideile sale sociologice, economice, istorice, estetice-critice conturează un sistem de gândire original de mare impact cu realitățile culturale și sociale ale țării. Este fondatorul unei variante locale de marxism ce va călăuzi teoretic, multe decenii, social-democrația română. Ideile sale ce nu se revendicau în vreun fel din particularisme etnice - și în mod special, chiar ostentativ din cele iudaice sau israelite românești - au fost continuate de o pleiadă de socialiști evrei (și nu numai), dar neaplicate și în variantele evreiești ale mișcării socialiste din țară, respectiv în cunoscutul cerc socialist din Iași, numit „Lumina“ (ce edita oficiosul „Der Vecker“, apărut în două serii, la 1896 și la 1915), cât și în alte organizații (de tipul „Bund“-ului etc.).

Contribuția lui Gherea la cultura română s-a exprimat, însă, în aceea că a fost primul și cel mai reputat teoretician marxist, inițiator al unei estetici și critici literare zise „științifice“, precum și al sociologiei marxiste a culturii din România, cu toate amendările pe care cele de mai sus le comportă astăzi.

Deși sensibil la fenomenul antisemit (vezi scrierea sa despre antisemitism), C. Dobrogeanu-Gherea), pe numele său Nahum Katz, și-a refuzat identitatea iudaică în numele internaționalismului, religia mozaică, în numele creștinismului ortodox adoptat (și al căsătoriei mixte făcute cu o româncă), ceea ce nu poate împiedica, însă, posteritatea sa critică de a-i analiza gândirea social-filosofică și prin prisma originii sale socio-culturale etnice (născut într-o

familie evreiască tradițională), cât și a traseului său existențial. Demersul poate fi urmat deopotrivă și în cazul altor socialiști români de origine evreiască: de la Ștefan Stâncă-Stein până la... Șerban Voinea.

Pentru cultura socială din România, unele dintre scrierile fruntașilor socialiști vor rămâne nu numai în tezaurul de idei al social-democrației locale, ci și în cel al culturii naționale.

Lucrări originale de felul celor produse de C. Dobrogeanu-Gherea (*Anarhism și socialism*, 1908), (*Neoiobăgia*, 1910), de P. Zosin (*Socialism și pozitivism*, 1920), de Ottoi-Călin (*K. Marx*, 1908), de L. Geller-Iași (*Problemele vremii*, 1919), de C. Graur (*Din istoria socialismului român*, 1910), de A. Luncă-Lando (*Filosofia marxistă în lumina filosofiei contemporane*, 1910), de B. Lăzăreanu (*Dr. Ottoi*, 1919), de I. Moscoviți (*Problemele actuale ale mișcării socialiste*) reprezintă mai mult decât o pură valoare documentară.

Reflectând asupra curentului socialist de idei, promovat de evreii amintiți, ca și de alții de peste hotare, se pare că într-un fel acesta se află într-o oarecare atingere și cu... universalismul iudaic. În epoca modernă, iudaismul s-a lărgit considerabil, atât prin rădăcinile sale ancestrale, cât și, mai ales, sub semnul culturii progresiste. Evreul datorează însăși emanciparea sa culturii progresiste, luminismului și democrației. În curentele socialiste de gândire, unii intelectuali evrei au găsit, poate, și condiția internațională a coreligionarilor lor - ca populație cu o Diaspora apreciabilă pe glob. Evreul socialist nu este un anticrist: asimilismul său nu-l face, însă, nici antimozaic. Idealismul evreului socialist de până la 1920 și din perioada interbelică putea fi probat și prin faptul că statusul său politic nu-i putea aduce mari satisfacții din înregimentarea în mișcare; frunțași socialiști ca Max Vexler sau cei din perioada interbelică, precum Ilie Moscoviți, Ghelerter, Geller, Edelstein, Horodniceanu, Pistiner, nu puteau spera la dregătorii și posturi ministeriale, rezultate din activitatea lor politică. Vexler

s-a ales chiar cu pierderea vieții. Iar după al doilea război mondial, în anii 1945-1947, activitatea social-democrată a unor Șerban Voinea, P. Marc, Leopold Filderman nu a condus decât la exilul lor.

O mențiune specială pentru atitudinea net antibolșevică și anticomunistă a fruntașilor socialiști (Moscovici ș.a.) care n-au aderat la Internaționala Comunistă: ba mai mult, i-au demascat tendințele încă de la început.

a. Filosofie, sociologie, psihologie

Evreii se mândresc (unii se fălesc chiar) cu contribuțiile aduse în domeniul filosofiei: în epoca antică - Biblia și Talmudul, dar și Philo din Alexandria; în medievalitate - Cabala și Mistica Mesianică, dar și Saadia, Maimonide, Nachmanide ș.a.; în epoca modernă - Spinoza, Mendelssohn, Maimon ș.a.; și apoi, în epoca contemporană - Cohen, Cassirer, Husserl, Bergson, Einstein, Freud, Buber ș.a.

Sunt mulți?! Puțini?! Sunt cu toții intrați în istoria cugetării, ca și în istoriosofie (Marx, Lassalle ș.a.), în filosofia dreptului și a mentalităților (Lazarus, Steinthal, Stein ș.a.), în sociologie („cei trei Lévy“ - Bruhl, Strauss, Moreno; Simmel, Durkheim, Gurvitch etc.).

Evreii români, considerându-se îndreptății - ca evrei - să-și adjucece acest Panteon de spiritualitate, sunt, totuși, nevoiți să-și caute și căugetătorii proprii, apăruți pe solul lor natal. Deși, în România, categoria de intelectuali evrei care să fi strălucit în aceste domenii este relativ subțire - cele de mai sus nefiind îndeletniciri profesate de o intelectualitate evree abia în formare -, putem evoca, totuși, câteva personalități de seamă.

Dr. Iuliu Barasch, afirmat încă de la mijlocul veacului trecut, este cel dintâi și, într-un anume sens, cel mai reprezentativ. Că a fost și un distins creator de idei filosofice, pentru vremea sa, o atestă înșiși unii filosofi de seamă. Dan Bădărău, cunoscut logician, face, într-unul din cursurile sale universitare, remarca: „Barasch este un filosof clasic în toată puterea cuvântului, înzestrat cu o

mare doză de curiozitate științifică, 'plin de înțelepciune și vervă'.

Textul Apelului adresat de Barasch cercurilor științifice din Occident (vezi „Allgemeine Zeitung für das Judentum“, din 29 iun. 1844), în care se expune și se fundamentează planul acelei mari opere filosofice, realizată de el în manuscris (trei volume, 22 de caiete voluminoase), cât și primul volum din acest triptic, apărut la Viena ulterior, în 1856, dedicat logicii, metafizicii, psihologiei, eticii, esteticii, dreptului natural și filosofiei religiei (celelalte volume fiind consacrate științelor exacte, istoriei și istoriei filosofiei), dau măsura culturii enciclopedice a autorului, dar și a capacităților sale de sinteză filosofică. Primul volum din *Ozar Chochma (Comoara înțelepciunii)* face trimitere la circa 40 de filosofi universali, consultați în limbile în care au scris - un loc important deținând izvoarele ebraice și autorii iudaici. Pe firul unei cugetări raționaliste ferme - și spre uzul luminării și emancipării intelectuale a coreligionarilor săi din România -, Barasch se dovedește, în această lucrare, a cultiva o antropologie filosofică pe deplin umanistă. El scrie: „trebuie să iubim pe toți oamenii, indiferent de religia căreia aparțin“. Într-o altă lucrare, rămasă în manuscris și intitulată provizoriu *Ideen über Leben und Tod aus einem medizinisch-philosophischen Gesichtspunkte gehalten* (partea I: „Despre Viață“, partea a II-a: „Despre Moarte“), se exprimă o înaltă considerație pentru Omul generic, ca „cea mai înaltă manifestare a Totului“ și o senină abordare a dialecticii viață-moarte, una fiind condiția celeilalte. La faimoasa replică de pe un mormânt etrusc: „tot ce e trecător e nimic“, Barasch ar fi răspuns că nimic nu e mai peren decât ce e trecător!

Prin vasta sa operă de naturalist, a ilustrat din plin menirea omului de a studia viețuitoarele: perenitatea vieții și caracterul trecător al viețuitoarelor.

A fost Iuliu Barasch un filosof? În strictul sens al cuvântului, poate că nu. Tratatul de sinteză *Filosofia românească de la origini până în zilele noastre*, vol. V, din seria *Istoria filosofiei*

(București, 1941), nu-l cuprinde și nici dicționarele filosofice sau alte lucrări de referință de acest fel în limba română. I. Barasch figurează doar în unele monografii ocazionale, interesate să-l revendice abuziv, pentru materialismul și „naturalismul” său.

Cele mai de sus relevă, așadar, dificultățile și avaturile includerii unui gânditor robust de felul lui I. Barasch în... filosofia românească.

Vom mai evoca, în paragraful de față, câteva personalități creatoare, de astă dată, din prima parte a acestui secol, care au contribuții în domeniile filosofiei, sociologiei, economiei politice.

În filosofie, au reținut atenția, mai ales în perioada interbelică, numele unor autentici specialiști, ca Albert Speier, Iacob Levy Moreno, Lucien Goldman - dintre cei afirmați în străinătate - și H. Sanielevici, I. Brucăr, S. M. Littman, J. Aberman, care și-au publicat lucrările în limba română.

Este de remarcat, de asemenea, relevanța pentru filosofie a scrierilor unor esești și literați ca E. Relgis, B. Fundoianu ș.a., analizați, însă, la capitolul dedicat literaturii.

Albert Speier, fost institutor la școlile evreiești din Bacău, Fălticeni și Vaslui și care a ajuns apoi profesor la Facultatea de Filosofie a Universității din Caen (Franța), a străbătut, și în țara sa de origine, drumul unei evoluții intelectuale ce-l desemna deja pentru o carieră strălucită în domeniul umanisticii și filosofiei. A debutat, înaintea primului război mondial, cu un substanțial studiu de pedagogie (*Dreptul la educație*), apoi a continuat, sub pseudonimul A. Spiru-Bacău, să publice studii critice și eseuri pe teme de estetică în „Pagini literare”, „Convorbiri critice” (a lui M. Dragomirescu). Dedicat apoi în întregime filosofiei, pleacă la Paris, unde se specializează și publică principalele sale lucrări: *Problèmes métaphysiques de la mémoire, Bonnes moeurs et autonomie, Les Images mentales*. Consacrarea i-au adus-o, însă, cele două volume intitulate: *La Pensée et la quantité* și *Pensée concrète*, cea dintâi fiind premiată de Academia Franceză.

În *La Pensée et la quantité*, a tratat problemele filosofiei științelor matematice, lămurind o serie de obscurități ale fundamentelor acestor științe. În *Pensée concrète*, se face încercarea unei reduțiuni intelectualiste a intuiției bergsoniene. În fond, însă, filosofia lui Speier este o psihologie a gândirii (*Denkpsychologie*), care schimbă, ca orice psihologie de acest fel, logica formală a gândirii cu faptul psihologic al produsului gândirii înseși.

Prestigiul dobândit de Speier în lucrările sale îi asigură o carieră didactică, ca profesor la universități din Franța, Elveția, Belgia, fiind, în același timp, conducătorul celebrei reviste „Recherches Philosophiques”.

Valorificarea ideilor acestui filosof în România au asigurat-o I. Brucăr, în „Revista de Filosofie” (1939), C. Floru, J. Aberman, F. Aderca, E. Furtună, S. Podoleanu ș.a. - unii dintre ei, de asemenea, creatori evrei în domeniul filosofiei.

La moartea lui A. Speier, „Adevărul” din 1934 remarca: „A dispărut unul din cei mai erudiți și mai profunzi cugetători ai filosofiei contemporane”.

Un alt gânditor de origine evreo-română (dar emigrat la fragedă vârstă), devenit celebru în străinătate, a fost marele sociolog și psihiatru american Jacob Lewy Moreno (1892-1975). S-a stabilit, în 1927, în S.U.A., unde, nu după multă vreme, s-a făcut cunoscut ca fondator al unei noi ramuri psihosociologice, numită sociometrie.

Atras de freudism, dar depășindu-l în sens sociologic, a elaborat tehnicile sociogramei și matricei sociometrice.

A elaborat tehnica psihodramei și sociodramei ca mijloace terapeutice de reducere a conflictelor interpersonale.

Adepii sociometriei, exagerând și extrapolând nepermis unele premise stabilite de creatorul ei, au căutat să transforme această disciplină într-un panaceu pentru problemele sociale. Principalele lucrări ale lui Moreno sunt: *Cine va supraviețui* (1934), *Sociometria și știința despre om* (1956), *Psihodrama* (3 volume, 1959-1969, ultima și cea mai importantă dintre lucrările sale).

Lucien Goldman (1913-1970), filosof și sociolog francez originar și cu studii în România, s-a preocupat de probleme ale istoriei filosofiei, filosofiei culturii și, în principal, de sociologia culturii.

Operând cu conceptul de „structură semnificativă” în explicarea valorilor culturale autentice, Goldman evidențiază importanța: coerenței interne a valorilor, necesității lor, ierarhiei nivelurilor lor supra și subordonate. Metoda sa explicativă este dialectică, dinamică și structural-funcțională globală, dar cu inserturi istorice.

Lucrarea sa de început, *Introducere în filosofia lui Kant* (1948), este urmată de *Științele umane și filosofia* (1952), *Dumnezeul ascuns* (1955), *Pentru o sociologie a romanului* (1964), *Structurile mentale și creația culturală* (1970), *Sociologia literaturii* (1970), tradusă și în limba română, în 1972.

H. Sanielevici (1875-1951), sociolog, antropolog, filosof al culturii, teoretician și critic literar, este unul dintre cei mai activi fermenți ai curentelor intelectuale ce înconjurau ca un halou revistele, cenacurile și chiar agora.

S-a implicat în presa și mișcarea socialistă încă din tinerețe, apoi în mișcarea și presa literară, conducând reviste („Curentul Nou” ș.a.), colaborând cu studii critice și sociologice incitante („Viața Românească” etc.) ani de-a rândul. El se numără, mai presus de orice critică îndreptățită ce i s-ar putea aduce, printre personalitățile culturale originale din primele decenii ale secolului al XX-lea. Călinescu îl compară cu Hasdeu, considerându-l un erudit cu o solidă pregătire științifică, mai ales sociologică, pe care se întemeiază judecățile sale filosofico-estetice. Istoria literaturii îi plasează vârful sau momentul creator între 1900 și 1910, când Sanielevici se află printre inițiatorii mișcării literare antisemănătoriste.

În anii '20 ai secolului, acest gânditor s-a preocupat îndeosebi de antropologie și paleontologie, cu nu puține „alunecări” filosofico-sociologice.

Lucrarea sa *Icoane fugare*, în care a descris viața agricultorilor din ținuturile Dobrogei, a fost premiată de Academia Română. Un caracter pronunțat sociologic are lucrarea *Probleme sociale și psihologice* (1920), iar de filosofie, tomurile *Cercetări critice și filosofice* (1928) și *Alte cercetări critice și filosofice* (1925).

Teoriile sociale și filosofice emise de Sanielevici au stârnit vii polemici, prin care se arătau: precaritatea tezelor biologism-materialiste vehiculate, dogmatismul cauzalității unidirecționale adoptat ca schemă de explicație chiar și pentru fenomene de o complexitate și o discreție deosebite.

Cu toate rezervele pe care le impun contribuțiile teoretice ale acestui autor, circulația cărților sale a fost notabilă în epocă și citirea lor nu este fără de folos nici chiar astăzi.

I. Brucăr (1888-1960), filosof și publicist, s-a născut în comuna Bosancea (Bucovina). A urmat la București liceul și Facultatea de Litere și Filosofie, apoi s-a specializat la Jena și Leipzig, fiind licențiat în drept și doctor în filosofie (cu o teză de doctorat dedicată lui Spinoza). Debutul și l-a făcut la „Noua revistă română”, în 1918, cu studii de filosofie. I. Brucăr a redactat, timp de doi ani, revista literară *Lumea evreei*, asumându-și deplin dubla identitate, evreo-română, și ajutând la formarea și afirmarea unei generații de gânditori evrei.

Ca președinte al Institutului de Cultură al Templului Coral, a ridicat prestigiul instituției, fiind mentorul unui nucleu ales de cercetători.

Fără a abandona publicistica, I. Brucăr se consacră cu precădere studierii și răspândirii filosofiei europene, în special a celei germane, în strădania de a conecta cultura română la gândirea contemporană. *Probleme noi în filosofie* (1931) constituie, de fapt, o introducere în filosofia modernă, îmbogățind toate disciplinele - epistemologie, metafizică (ontologie, cosmologie), logică, morală, estetică; este o lucrare de adâncime, ridicându-se la valoarea operelor celor mai buni gânditori ai generației sale. Brucăr dovedește o stăpânire excepțională a limbajului

filosofic, într-o vreme în care acesta deținea deja o cotă înaltă în cultura românească. El a pus în circulație, la noi: filosofia germană contemporană, de la Speier, Liebert, Rickert, Fiedler, până la Husserl, Heidegger și Cassirer, s-a aplecat asupra operei lui Bergson și mai ales asupra celeia a lui Spinoza. În spațiul filosofic românesc, a interpretat lucrări din opera lui Titu Maiorescu, Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru. În *Filosofii și sisteme* (1933), sunt reunite câteva monografii, cu o introducere revăzută ulterior și transformată într-o lucrare de sine stătătoare, în care încearcă să întemeieze o nouă disciplină: filosofia filosofiei. Pe gânditor nu-l interesează atât sensul ontologic sau metafizic al sistemelor, cât semnificația lor axiologică. Sistemele sunt văzute în verticalitatea lor, iar nu în succesiunea lor istorică. Filosofia lui Brucăr se antrenează în jurul „Corelatelor“, principală fiind relația subiect-obiect, autonomie soluționată relativist: „dacă privim raportul dinspre obiect, sistemul este materialist, iar dacă îl privim de la subiect la obiect, el este idealist“. Timp de o jumătate de veac, sub cele două regimuri autoritare și totalitare, Brucăr a fost practic „uitat“, nefiind nici reeditat, nici antologat. Evreu și sionist pentru unii, „idealist“ pentru alții sau amândouă, filosoful evreu a rămas un indezirabil oficial pentru toți. Fusese, totuși, sprijinit și încurajat de C. Rădulescu-Motru, iar Lucian Blaga îl considera „cel mai bun cunoscător al metafizicii“ din țara noastră.

A colaborat la: „Noua revistă română“, „Idea europeană“, „Lumea evree“, „Adevărul literar și artistic“, „Literaturul“, „România literară“, „Sinai“, „Puntea de fildeș“, „Omul liber“, „Adam“, „Studii filosofice“, „Revista generală a învățământului“, „Revista de filosofie“, „Familia“ ș.a. - în care și-a răspândit câteva zeci de studii, reunite mai apoi în volumele intitulate: *Încercări și studii* (1919), *Filosofia lui Spinoza* (1930), *Cadențe filosofice* (1934), *Despre neant* (1938), *Filosofia lui Bergson* (f.a.). După război, va scoate (în colaborare) un compendiu de *Psihologie* (1947) și va lăsa în manuscris

O istorie a logicii.

Jean Aberman (1893-?), doctor în filosofie de la Universitatea din București, cu studii și specializări la Sorbona și Geneva, se remarcă în publicistică prin studiile și articolele inserate mai ales în presa evreiască a timpului. Ca membru și secretar general al Institutului de Cultură al Templului Coral din București și ca redactor al Buletinului acestui Institut, va scrie pentru această publicație, ca și, de altfel, pentru multe altele, articole privind filosofia iudaică și gândirea unor filosofi de orientare iudaică.

În *Lexiconul sionist*, pe care intenționa să-l publice, a cuprins fișe despre întreaga gândire sionistă a vremii. În calitate de profesor de istoria filosofiei la Colegiul pentru studenții evrei (care a funcționat în anii 1941-1944), a ținut un curs mult apreciat în cercurile de specialitate.

Lucrearea sa de căpetenie este, însă, *Curentul antiintelectual francez* (București, 1938), în care întreprinde o acută critică a curentelor iraționaliste din epocă, mai ales a celor exploatate în sens totalitar.

Un alt gânditor, coleg de generație cu cel de mai sus, a fost S. M. Littman (1907-1984), care și-a încheiat viața în Israel. Cu licență în filosofie la București, elev al școlii lui Gusti și cu un doctorat în psihologie luat la Sorbona, a fost profesor de filosofie la liceele „Mihai Viteazul“ și „Cultura“, precum și la Institutul Politehnic din București. S-a stabilit în 1973 în Israel, unde s-a angajat ca psiholog la spitalul de psihiatrie de la Ness Ziona. A fost membru al Institutului de Estetică din Paris. S-a remarcat ca psiholog și pedagog, a frecventat cercuri filosofice franceze din jurul lui H. Bergson. În țară, s-a împărțit între îndeletnicirile sale de profesor și preocupările de studiu într-ale filosofiei și iudaismului. Colaborează la „Revista tinerimii“ din București, la „Recherche pédagogique“ din Paris și la „Viața noastră“. Este coautor la *Lexiconul iudaic* (București, 1935), *Lexiconul evreiesc* (vol. I, București, 1947), la *Antologia literaturii evreiești* (București, 1939) și la numeroase alte lucrări cu caracter enciclopedic sau iudaic. Împreună cu

I. Șafran, pregătește, încă dinaintea celui de-al doilea război mondial, un interesant și cuprinzător *Breviar filosofic*, pe care-l va publica abia în 1947. Deși concepută pentru a servi ca manual școlar, în această lucrare, ultima care a văzut lumina tiparului în România precomunistă, sunt expuse cu talent și pătrundere principalele curente de idei din filosofia, psihologia, logica, sociologia etc. etc., practicate de gânditorii cei mai de seamă ai timpurilor. Este și autorul unei monografii valoroase închinată lui Philo din Alexandria, dar rămasă în manuscris.

De o anume relevanță pentru filosofie sunt și scrierile unor esești și literați ca E. Relgis, B. Fundoianu ș.a. Pentru o istorie a gândirii social-filosofice românești din perioada interbelică, asemenea autori sunt de recuperat nu doar pentru multitudinea articolelor și eseurilor lor, de mici dimensiuni, ci și pentru câteva din lucrările lor de bază.

Eugen Relgis - prin editarea la Iași, încă din 1920, a publicației lunare „Umanitatea“, în care și-a inserat prețioase eseuri de filosofie a umanitarismului, sau prin câteva din articolele publicate în „Cugetul liber“, în 1927, ca și prin lucrările despre umanitarism tălmăcite în limbi de mare circulație - dovedea, indiscutabil, și o vocație filosofică. Volumele care cuprind gândurile sale filosofice - pacifiste și umanitare - sunt: *Coloana printre ruini* (1921), *Umanitarismul și internaționala intelectualilor* (1922), *Umanitarism și socialism* (1925), *Umanitarismul biblic* (1926), *Internaționala pacifistă* (1929), *Umanitarism și eugenism* (1934). Relgis introduce în circuit românesc importante idei filosofice prin traducerea lucrărilor *Așa vorbit-a Zarathustra*, de F. W. Nietzsche și *Erasmus*, de St. Zweig.

B. Fundoianu, prin prețuita sa lucrare de filosofie intitulată *Conștiința nefericită* (apărută mai întâi în limba franceză, la Paris, în 1936) și recent tradusă în română (Editura Humanitas, 1993), va aduce în circuit local idei ale lui Nietzsche, Gide, Husserl, Bergson, Freud, Heidegger, Kierkegaard, Dostoievski, Șestov ș.a.

După cum este știut, răstimpul anilor de război (1940-1944), care a adus pentru unii evrei o seamă de restricții severe în ceea ce privește libera și creativa lor manifestare, iar pentru cei mai mulți grave vexațiuni - până la suprimarea existenței fizice -, nu s-a dovedit prielnic unei afirmări intelectuale nestingerite, N-au mai fost editate cărți, activitatea de presă a fost limitată doar la „Gazeta evreiască“, organ al semioficioasei instituții numită Centrala Evreilor din România (C.E.R.), menită să sprijine aplicarea politicii oficiale a vremii, privitoare la evrei.

Repliați în straniul lor ghetou spiritual, ivit *ad-hoc*, creativitatea intelectualilor evrei, de astă dată revenită la strictul cadru comunitar-etnic, n-a încetat să se afirme chiar și în acei ani grei. În volumul de față, o seamă de paragrafe se referă la organizarea de școli de toate gradele (inclusiv superioare), la stimularea activității teatrale și culturale, la intensificarea vieții religioase - toate desfășurate într-un cadru comunitar menit să fie un scut și o cale de supraviețuire în acei ani. Creativitatea intelectuală s-a exersat în toate aceste activități, iar concentrarea întregii intelectualități în „spațiul etnic“ (societatea globală excluzându-i) a dus la o seamă de creații (cursuri predate în școlile superioare, lucrări originale consumate în manifestările cultural-artistice ș.a.), care, deși nefinalizate în scrieri, au pregătit o materie intelectuală ce va vedea lumina tiparului sau va cunoaște alte forme de integrare în cultura țării, în anii de imediat după război. Semnificativ apare faptul că din înseși textele (articole etc.) inserate de creatorii evrei în acea amintită „Gazetă evreiască“ (la care colaborau, vrând-nevrând, condeie evreiești strălucite, ce nu se mai puteau afirma altunde), s-au putut alcătui imediat după război interesante lucrări, pregnante pentru rezistența operată în însăși oficina Centralei Evreilor din România.

Efervescența intelectuală și, în genere, socială a evreilor din anii imediat următori războiului poate fi asemănată cu detenta ce urmează unei supercompresii: n-a mai fost vorba de o emancipare, ci de o eliberare dintr-o primejdie

de moarte. Dorința de activitate, de egalitate în dreptul de afirmare a condiționat o dispersie a elementului evreiesc, inclusiv a celui cu calificări și profesii intelectuale, spre toate componentele societății românești civile sau formalizate. Au afluat spre partidele politice democratice (dar și în cel comunist), spre unitățile și instituțiile sociale, inclusiv spre învățământ, știință, cultură; spre ramurile economiei naționale ș.a.m.d. Curentele de idei și orientările sociale ce captau interesul evreilor erau pentru unii integraționalismul, socialismul, comunismul, pentru alții emigraționismul, sionismul, autonomismul cultural și câte altele. Erau ani ai opțiunilor condiționate de coșmarul Holocaustului trecut și de viitorul pe care puțini îl întrevedeau așa cum va fi aieva.

În planul ideilor, intelectualii evrei fie continuau - cei mai în vârstă - teoriile împărtășite înainte de război, fie - cei tineri, în special - se entuziasmau de ideile „noi“, cu mai mică circulație înainte vreme: idei socialiste, marxiste, leniniste chiar. Nu au lipsit, însă, numeroșii adepți ai ideilor sioniste, culturalist-iudaice sau de altă natură, similare. Peisajul intelectual era, așadar, deosebit de variat și pentru aceasta stau mărturie înseși scrierile și activitățile intelectualilor evrei din acei puțini ani de interludiu între cele două totalitarisme.

A reduce întreaga această efervescență la sloganul simplificator că „mulți comuniști erau evrei“ înseamnă a desconsidera epoca și a nesocoti că „nu mulți evrei erau comuniști“. Dovadă stau și paragrafele din acest volum consacrate evreilor în mișcarea social-democrată, în mișcarea sionistă ș.a. Plecarea în masă, după 1946, are în acest sens valoarea unui test de serendipitate. Au plecat mulți intelectuali evrei cu vederi liberale și s-au realizat corespunzător în străinătate. Mișcarea de idei anticomunistă din Occidentul european, dar mai ales din America a cuprins și cuprinde numeroși evrei proveniți din România, unii chiar foști marxist-leniniști.

În anii de imediat după război, încep să apară

cărți și numeroase articole în care sunt oglindite toate aceste tendințe. Lucrările consacrate sionismului sunt cele mai numeroase: scriu, în acest sens, Theodor Löwenstein, cunoscut pedagog și fruntaș al sionismului local, M. Benvenisti, om politic și fruntaș al mișcării sioniste locale, Al. Șafran, Șef-Rabinul cultului mozaic, A. L. Zissu, figura cea mai remarcabilă a intelectualității de orientare sionistă, președinte al Partidului Evreiesc și al Secțiunii române a Congresului Mondial Evreiesc. Cu studii și articole, ce susțineau orientarea politică și culturală a celor de mai sus, sunt de menționat un M. H. Bady, I. Herzig, S. Zoller ș.a.

Orientarea integraționistă este susținută în scris de câțiva fruntași ai social-democrației (L. Filderman, O. Șraier ș.a.), de cei grupați în jurul revistei „Răspântia“ (B. Lăzăreanu, S. Gregore, I. Ludo, F. Brunea-Fox, H. Relu ș.a.).

În calitatea sa de conducător al Uniunii Evreilor Români, W. Filderman va fi principalul om politic și ideolog (cu numeroase scrieri) al orientării integraționist-liberale.

La antipod, grupați în jurul publicației „Unirea“ și al organizației comuniste numită Comitetul Democrat Evreiesc, o seamă de vechi și noi comuniști vor milita pentru educarea masei evreiești în spirit „proletar“, precum și pentru menținerea, în plan spiritual și temporar, a câtorva modalități firave de colportare a literaturii laice idiș (prin traduceri, presă) pentru a satisface sloganul politic comunist: „cultură socialistă în fond și națională în formă“.

★

După 23 august 1944, în interludiu celor câțiva ani de relativă democrație, de circulație a ideilor și de gândire liberă, puțini au fost intelectualii evrei care să se dedice unor preocupări filosofice de specialitate. Cu excepția unui interesant *Breviar filosofic enciclopedic*, redactat, la un nivel de înaltă competență, de filosofii S. M. Littman și I. Șafran, nu mai poate fi citată vreoa carte semnificativă. În gazete și reviste au apărut, însă, cum arătam, numeroase articole purtând semnătura unor intelectuali de

seamă din generația formată sau afirmată în perioada interbelică.

Noua generație de intelectuali evrei, abia în formare sau la începuturile carierei publicistice, considera ideile social-filosofice marxiste ca exprimând nu doar un adevăr printre altele posibile, ci... Adevărul. În consecință, mulți autori de bună credință s-au angajat în învățarea și colportarea marxismului, în traducerea de texte din „clasici“, unele la prima lor editare în limba română. Teoretic, angajarea în marxism deriva, poate, din aparenta noutate, în peisajul local, a ideilor dialecticii, materialismului, istorismului, sociologismului ș.a.m.d. Practic, marxismul constituia pentru intelectualul evreu o ispită prin internaționalismul și chiar cosmopolitismul său imanente, ce trimiteau la idei și practici politice străine xenofobiei, șovinismului și antisemitismului. În acei ani, tandemul „marxism-leninism“ sau „treimea“ numită marxism-leninism-stalinism încă nu intraseră deplin în circuitul local de idei și nu-și dezvăluiseră substanța dogmatică ce avea să paralizeze cugetarea multora și pentru multă vreme; deși intelectualii social-democrați avertizaseră copios în această privință, profetizând o atare evoluție.

Anul 1948 a constituit „cotitura“ în privința separării și izolării vechii gândiri (și „vechilor“ gânditori), ziși „burghezi“, pe de o parte, și a promovării noilor cadre cu perspectivă marxist-leninistă, pe de altă parte. Dintre scriitorii evrei de texte filosofice, din perioada interbelică (I. Brucăr, J. Aberman, S. M. Littman ș.a.) sau chiar dintre cei marxști nedogmatici, angajați în anii 1944-1947, foarte puțini au trecut de pragul primelor epurări - ca, de altfel, orice intelectual autentic, indiferent de originea lui etnică.

Vidul produs prin îndepărtarea acestora a fost de îndată umplut cu „cadre“ noi, sau „vechii noi“, dispuse nu doar să accepte comandamentele partidului unic, ci să le și promoveze cu asiduitate în așa-zisele științe filosofice (diseminate de la catedre, prin instituții de cercetare, prin presă etc.).

Întreaga cultură și viață spirituală urma să fie „așezată“ pe temeiul ideologiei marxist-leniniste, menită să producă o „renaștere intelectuală“, ca factor de discontinuitate în raport cu gândirea socială „idealistă“. Această discontinuitate, la nivel individual, însemna - mai ales în filosofie, economie politică, politologie (devenită „socialism științific“) - îndepărtarea vechilor specialiști și înlocuirea lor cu intelectuali „de tip nou“, adeseori total necunosători ai ideilor și curentelor de gândire „burgheze“.

Un fost prodecan al Facultății de Filosofie, prin anii '51-'52, relatea, adeseori, cu mândrie, că punctul său forte era necunoașterea filosofiei „burgheze“ - fapt deosebit de apreciat nu doar în cercurile de partid, dar chiar și de către unii specialiști convertiți la „noua“ filosofie. Protagonistul celor amintite mai sus a fost, din păcate, evreu. Dar nu mulți evrei, dintre cei - nu puțini - angajați, după 1948, în domeniile amintite, mai ales în primul cincinal, se aflau în această condiție intelectuală tragică. De regulă, însă, cei atrași spre științele filosofice, mult mai numeroși ca în trecut, se arătau avizi de cultură și cu o sensibilitate, sporită oarecum, pentru curentele moderne de idei, pentru cărțile de bază în materie. Memoria selectivă reține cazuri de studenți evrei în filosofie care, în anii '50-'52, au fost podepsiși pentru lecturile tănuite pe care le făceau din Platon, Kant, Cohen, Bergson sau... Blaga.

Dacă recunoaștem deschis că unele cadre universitare sau liceale, unii cercetători sau chiar academicieni evrei au plătit, ca și cei mai mulți dintre colegii lor neevrei, un grav tribut dogmatismului marxist-leninist, funciarmente ostil gândirii libere și politropiei culturale, aceasta nu înseamnă că trebuie să escamotăm faptul că, după depășirea „crizei inițiale de valori“ (care la unii a durat câțiva ani, la alții un deceniu, iar la câțiva - autoexcluzi din cultură - întreaga lor viață), aceiași protagoniști au produs lucrări în specialitate ce nu se cuvin date uitării. De aceea, socotim că în perioada 1948 (mai bine zis, 1954)-1990 se regăsesc suficiente nume de filosofi,

sociologi, economiști - ca să nu numim decât domeniile cele mai poluate de ideologie - care au produs lucrări valide, deși valoarea lor comportă încă discuții. Cu atât mai mult cu cât, în momentul de față, cei care contestă „în bloc“ orice contribuție în materie a autorilor la care ne vom referi fac legiune. Acestor autori li se reproșează, astfel, că: au practicat un marxism agresiv; au produs scrieri marcate de conjunctură și efemer; s-au menținut în pseudocultură; au poluat spiritualitatea română cu idei „străine“ și au izgonit din cultura română marile valori și a. m. d. Analiza atentă a obiectului acestor acuze arată cât de nedrepte sunt ele atunci când operează o departajare „etică“, nediferențiată. Căci din cohorta celor ce au activat în științele sociale (identificate cu marxism-leninismul), chiar dacă la începuturi făceau parte mulți evrei, ulterior numărul cadrelor didactice și cercetătorilor români, total dependenți de ideologie, era preponderent. Componența etnică a așezământului universitar „Ștefan Gheorghiu“ ori aceea a Academiei de Științe Sociale și Politice, creată în 1970, sunt exemple decisive în acest sens. La aceasta din urmă - for tutelar al principalelor institute de cercetări social-umaniste, foste ale Academiei R.S.R. - printre zecile de personalități ale culturii române ce o compuneau figurau, ce-i drept, și un număr de personalități de origine evreiască, precum: I. Anghel, M. Florescu, M. Levente, I. Rachmuth, V. Rausser, Șt. Voicu, B. Zaharescu, M. Grindea (la Secția de științe economice); P. Apostol, I. Banu, M. Breazu, N. Kallos, H. Wald, N. Bellu, C. Borgeanu, R. Florian (la Secția de filosofie și logică); N. Goldberger, E. Bantea, E. Stănescu (la Secția de istorie și arheologie); E. A. Barasch (la Secția de științe juridice); L. Răutu, V. Roman, N. Corbu (la Secția de științe politice); E. Gall și M. Cernea (la Secția de sociologie); R. Floru (la Secția de psihologie și pedagogie); Ov. S. Crohmălniceanu, I. Csehi și I. Ianoși (la Secția de teoria și istoria artei și literaturii).

Valoarea acestor personalități era, desigur, inegală și numeroși sunt cercetătorii, universitarii

etc. care ar fi meritat, poate, mai mult decât unii dintre cei enumerați să poarte titlul de membru sau membru corespondent al unei autentice Academii de Științe Sociale și Politice. Oricum, selecția operată nu a fost, totuși, doar politică, în multe din cazuri fiind promovate personalități de întinsă cultură, de adâncă specialitate, cu lucrări valoroase la activul lor. Fidelitatea față de marxism era, desigur, presupusă indiscutabilă. Cu atât mai mult cu cât constituirea acestui for academic prevestea revenirea în forță la ideologizarea acută a disciplinelor sociale. Faptul că primii ei membri erau N. Ceaușescu și, după el, un viceprim-ministru, ministrul de externe, adjunctul său, ministrul chimiei, guvernatorul B.N.R., ministrul de finanțe, secretari ai unor comitete județene de partid, consilieri prezidențiali arăta locul secund pe care-l dețineau în acest nou for respectivii oameni de reală cultură, chiar dacă unii dintre ei figurau în organele de conducere.

Când actualii analiști vor dobândi suficientă obiectivitate și răgaz să parcurgă lucrările scriitorilor de literatură filosofică, economică, sociologică, juridică - spre a nu mai vorbi de cea filologică, folclorică, istorico-critică (de artă etc.) -, vor fi, poate, obligați să constate că și creatorii evrei în aceste domenii au dovedit, ca și confracții lor de alte naționalități, că, după un debut scurt de 3-5 ani (1948-1952), în care au practicat scrieri reprobabile, tematic și ideatic, s-au prenumerat printre cei dintâi capabili să abordeze teme de respirație culturală și să le trateze într-o manieră autentică.

Demersul critic asupra lucrărilor celor 15-20 de științisti sociali și filosofi, mai mult sau mai puțin prolifici în deceniile șase-opt, indică posibilitatea unei analize nuanțate, pe tipuri de creatori și etape, realitatea evidențiind că, dacă la începuturi situația se prezenta involutivă, treptat, pe măsură ce marxismul profesat de un autor sau altul era dublat de o bună ancorare în cunoașterea societății și a omului, rezultatele se traduceau în autentice demersuri euristice. Cu atât mai vârtos, cu cât, după câteva eșecuri vulgar-sociologizante,

respectivii autori își rafinează demersul hermeneutic, fie că e vorba de logică, dialectică, ontologie, metafizică, estetică, epistemologie, fie de etică, sociologie, istoria gândirii, istoria artelor și culturii etc.

Vehiculând o informație culturală europeană, cercetătorii evrei au adus și ei în circuitul cultural al țării idei intuționiste și neoraționaliste (Clara Dan), idei kantiene (N. Bellu), idei filosofice universale ale antichității (I. Banu), idei sociologice occidentale (H. Culea, M. Cernea, O. Hoffman, I. Natansohn, A. Roth etc.) și, nu în ultimul rând, idei filosofice românești profesate în secolele XIX-XX sau mai înainte (Z. Ornea, N. Tertulian, P. Vaida, E. Gall ș.a.), idei estetice moderne (M. Breazu, dar mai ales N. Tertulian și I. Ianoși, ca și mai vechiul cărturar E. Schileru).

I. Banu dă la iveală lucrări referitoare la Heraclit din Efes (1963), comentarii asupra filosofiei Orientului antic (1967), un important curs în trei volume despre *Filosofia antică europeană și orientală* (1974-1976). Se consacră lui Platon *Heracliticul* (1972) și scrie despre *Filosofia elenismului ca etică* (1980), despre Aristotel și *Profeții biblice*.

Unul dintre marxștii consecvenți, care în gândirea sa a dus până la capăt metoda implicată de această concepție, este Henri Wald. Cu o continuitate dusă până la obsesie, filosoful a conferit limbajului (în semnificația sa cea mai largă) valoare formativă - atât în plan logic și cognitiv, cât și estetic, spiritual și cultural-comunicațional. Și-a rafinat continuu această teorie, dând la iveală numeroase scrieri valoroase.

Un alt gânditor marxist, cu o bogată cultură literar-filosofică, Ion Ianoși, a valorificat - spre beneficiul esteticii și criticii literare românești - o seamă de idei filosofice profesate de mari romancieri (Th. Mann, Dostoievski, Tolstoi ș.a.), de mari oameni de artă și, firește, de filosofi (Marx, Engels ș.a.). Analiza nuanțată a fenomenului artistic și estetic a devenit pentru el o preocupare asociată înseși nevoii de a rafina continuu instrumentul său, marxist, de investigație.

Deși cu o activitate mai redusă ca întindere în țară (deoarece autorul emigrează în anii '80), N. Tertulian își înscrie contribuția estetică în aceeași familie de preocupări, pentru a adapta demersul marxist la realitatea artistică.

Pavel Apostol, figură contestată, mai ales pentru felul raportării sale la Lucian Blaga, a lăsat un număr de lucrări din domeniile filosofiei, dar și al altor discipline social-umaniste. Cel puțin acestea din urmă nu vor putea fi neglijate.

Pe Marcel Breazu (ca, de altfel, și pe Radu Sommer și Ion Pascadi) unii înclină, pe drept, a-l situa la capitolul „popularizatori” (vulgarizatori) ai ideilor estetice în general, marxiste în special. Limpezimea stilului său și metoda abordării unor teme dau scrisului lui Marcel Breazu o anume eleganță și chiar profunzime.

Nicolae Bellu, punând în conexiune marxismul cu etica, a înțeles din timp că - pentru elucidarea chestiunii drumului între cele două - Kant și metafizica moravurilor reprezintă un reper sigur.

Clara Dan, după un scurt intermezzo prin bergsonism, ancorază în neoraționalism, căutând o logică și epistemologie a paradigmatelor gândirii științifice, mai ales în disciplinele sociale. Scrierile publicate sunt însă prea puține și nerelevante deplin pentru profunzimea gândirii sale,

Sorel Vieru, logician format în anii '60, a adus contribuții apreciate, de strictă specialitate în logica matematică, iar în ultimii ani se afirmă și în planul ideilor sociale. Studiul său *Axiomatizări și modele ale sistemelor silogistice* (1975) este citat de autori dintre cei mai prestigioși.

La Cluj, au activat ca universitari de orientare marxistă în domeniul filosofiei și sociologiei Gall Ernő, Csehi Gyula, Kallos Miklós și Roth Andrei. Contribuția lor bibliografică este apreciabilă și, nu de puține ori, au introdus în circulația gândirii românești o tematică și idei originale.

La Iași, vechiul latinist I. Davidsohn excelează ca traducător de texte filosofice antice,

iar mai tânărul **I. Natansohn** se consacră sociologiei, elaborând două lucrări adânc ancorate în mișcarea occidentală de idei.

Tot în domeniul sociologiei, se vor afirma, încă din anii '60, **Mihail Cernea** (emigrat în 1975 în S.U.A. și actualmente șeful Departamentului de sociologie al Băncii Mondiale); **H. Culca** (care întreprinde, încă din anii '70, o critică a ideologiei - vezi *Sociologia cunoașterii*, 1969); **O. Hoffman**, specializat în operaționalizarea și indicializarea unor concepte de investigare socială; **Gh. Kepeș**, cunosător al realităților urbane și autor al unor protocoale de cercetare sociologică asupra Bucureștilor; **Pavel Câmpeanu**, specializat în sociologia mass media, iar mai recent, analist preocupat de sociologia politică și organizator de sondaje de opinie.

În domeniul politologiei, este de la sine înțeles că asimilarea la marxism-leninism nu îngăduia originalitatea decât în rama acestei concepții sau prin refuzul ei. O seamă de universitari, în frunte cu prof. **Silviu Brucan**, sau chiar dintre cei care au practicat neînterupt la catedre disciplina așa-zisă a „socialismului științific“, au încercat fie o interpretare nedogmatică a tezelor marxiste, fie respingerea lor tacită în beneficiul unei viziuni mai largi. Numele unui **Radu Florian**, dar mai ales al lui **S. Brucan** sunt dintre cele mai notabile în politologia românească de după decembrie 1989.

Publicistica psihologică, în special cea de orientare psihanalitică, freudistă, trimite la o seamă de condeie de gazetari și publiciști, cunoscuți în epocă, dar neomologați pentru istoria domeniului, pentru stricta specialitate științifică. Abia în ultimele patru decenii, se impune contribuția unor cercetători ca **R. Floru** (în domeniul psiho-fiziologiei atenției), **E. Gulian** (relația atenție-activitate), **T. Bogdan** (psihologie pedagogică și juridică), **S. Marcus** (empathia ca trăsătură emoțional-atitudinală), dar mai ales cea datorată grupului de medici - **A. Kreindler**, **L. Kopelman**, **M. Schechter** - și psihologului **E. Weigel** (în domeniul psihologiei medicale), lui **Sen Alexandru** (în domeniul psiho-pedologiei)

și lui **E. Fischbein** (în domeniul psihologiei gândirii).

Realizările celor doi din urmă sunt astăzi unanim recunoscute, iar contribuția lui **E. Fischbein** cunoscută în întreaga lume savantă a psihologilor: de aceea, vom stărui doar asupra acestuia din urmă, făcându-l cunoscut și în România, unde, după stabilirea sa în Israel, numele nu i-a mai fost pomenit - după cum era obiceiul vremii și al locului.

E. Fischbein (n. 1920, București) își face studiile liceale și universitare în Capitală. Licențiat în filosofie, în anul 1945, la Universitatea din București și doctor în psihologie la aceeași universitate, în 1965, a fost profesor de matematică la Liceul „Matei Basarab“ (1949-1959), lector la catedra de psihologie a Universității din București, iar în 1959-1975, șeful secției de psihologie a Institutului de Psihologie al Academiei.

Pleacă, în 1975, în Israel, unde devine profesor de psihologie la School of Education a Universității din Tel Aviv, desfășurând tot aici o prestigioasă activitate științifică în problema aspectelor psihologice ale gândirii științifice și matematice.

Fischbein este considerat de către comunitatea științifică internațională ca fiind principalul deschizător de drumuri în domeniul psihologiei educației matematice. În 1976, fundează Asociația Internațională pentru Psihologia Educației Matematice (P.M.E.), care își ține anual lucrările în diferite țări ale lumii.

A publicat câteva sute de articole și numeroase cărți, dintre care unele au apărut și în România. Printre acestea din urmă, figurează: *Cum cunoaștem lumea* (1958); *Conceptele figurale* (1963); *Concepte și imagini în dezvoltarea gândirii matematice* (1965); *Arta de a gândi* (1968).

Dintre lucrările sale cele mai importante apărute în străinătate, menționăm: *The Intuitive Sources at Probabilistic Thinking by Children* (Holland, 1975); *Intuition in Science and Mathematics* (Holland, 1987); *Matematica a*

Scuola: Teorie ed Esperienze (în colaborare cu Gr. Vengnaud, Bologna, 1992).

Contribuția științifică a profesorului Fischbein este citată în numeroase articole și cărți de specialitate apărute în lumea întreagă. Principalele direcții în care lucrările sale au jucat un rol semnificativ sunt: teoria intuiției (în special rolul gândirii intuitive în interpretarea unor concepte matematice fundamentale, ca, de pildă, noțiunea de infinit și procesele stochastice); teoria modelelor mintale (în special teoria modelelor tacite); teoria conceptelor figurale (entități mentale ce posedă simultan proprietăți conceptuale și figurale).

Contribuțiile profesorului E. Fischbein conturează un caz paradigmatic de savant, originar din România, care, deși cu merite deosebite în domeniul său de activitate, imediat după plecarea în Israel, a fost „decăzut”, ca, de altfel, mulți alții, din dreptul său firesc de a figura în România într-o istorie a domeniului său de activitate. De aceea, includerea sa în paragraful de față reprezintă un act de reparare morală făcută nu doar unui creator evreu de valoare, ci și unui om de știință originar din România care și-a câștigat un loc cert în istoria științei*.

Dintre cei menționați la început, cu contribuții în domeniul psihologiei, scoatem în relief contribuțiile mai cu seamă ale lui **Sen Alexandru** (n. 1924), absolvent al Facultății de Pedagogie și Psihologie a Universității din București (1950) și doctor în științe pedagogice (1973), cunoscut mai ales prin importanțele sale monografii, dintre care spicuiem: *Elemente de neuro-psihologie* (în colaborare, 1971); *Laboratorul de psihologie clinică* (1978); *Educație și terapie* (1978); *Arta memoriei - antrenament și dezvoltare* (1992). Lucrează îndeosebi în investigarea psihologică a bolnavilor cu afecțiuni neuro-psihice, în psihoterapie, în recuperarea bolnavilor afazici și în

psihologia defectologică.

Tot în domeniul interferente ale psihologiei și medicinei se afirmă **R. Floru**, cunoscut neurofiziolog, a cărui activitate s-a axat pe problemele psihoneurofiziologice ale unor procese mintale.

S. Marcus a studiat îndelung mediul creativ al actorilor, punând în evidență abilitățile necesare acestei profesii.

În domeniul tangente cu pedagogia, s-au afirmat cercetători ca **O. Șafran**, **T. Trușter** ș.a.

O mențiune deosebită pentru cercetătorii evrei, deosebit de activi la începutul secolului, de care am mai amintit și mai ales pentru **Th. Löwenstein**, **O. Moscuna** și **A. Benari**.

Dr. HARY KULLER

b. Economie politică

Articole și chiar studii cu caracter economic au scris, încă de la finele secolului trecut, numeroși gazetari evrei din presa evreiască și din cea română, unii fiind chiar redactori responsabili ai rubricilor economice. Ei sunt, însă, amintiți la capitolul presă, fapt pentru care facem trimiterea cuvenită; la fel, în cazul managerilor vieții economice - bancheri, industriași ș.a. -, mai ales din perioada interbelică, pomeniți la capitolul dedicat economiei românești dintre cele două războaie. Vom reține deci, pentru acest paragraf, doar câțiva scriitori de literatură economică, afirmați în primele decenii ale secolului și, întrucâtva, după primul război mondial.

Șt. Antim (1879-1944) este personalitatea evreiască cea mai prolifică de pe tărâmul economiei și sociologiei din prima jumătate a secolului al XX-lea. A colaborat, cu un număr imens de articole și studii, la peste 15 publicații evreiești și românești: „Dreptul”, „Curierul israelit”, „Noua revistă română”, „Idea europeană”, „Adam”, „Pandectele române” etc. Din seria lucrărilor sale cele mai cunoscute, amintim: *Intervenționismul și tocmelele agricole* (1907); *Studii sociologice. Substratul economic al subjugării femeii* (1907), *Chestiunea socială*

* Din păcate, ascemenea acte reparatorii, atât de necesare după perioada comunistă, nu am putut face în multe alte cazuri și domenii, date fiind insuficiențele informații ce ne-au parvenit de la cei plecați din România mai de mult ori mai de curând.

în România (1908), *Aristide Blank* (1929), *Problema rurală* (1932), precum și suita cercetărilor critice asupra lui P. P. Carp, T. Ionescu, A. A. Bădărău, I. I. C. Brătianu, N. Filipescu sau lucrările *Chestia țărănească* (1919), *Legea proprietarilor* (1933) și *Despre monetă* (1937).

După al doilea război mondial, în speță, în anii 1945-1948, economiștii evrei fie că erau încadrați în mișcările și partidele politice (de pildă, **Șerban Voinea**, eminent economist și sociolog al Partidului Social-Democrat de orientare Titel Petrescu), fie că se aflau în conducerea unor unități economice ori chiar în aparatul de stat. Este de semnalat că, începând de prin 1947, un număr de economiști teoreticieni, printre care și evrei, și-au legat numele de nechibzuita propovăduire a naționalizării forțate și a trecerii la economia socialistă.

Ștefan Voicu a tratat, printre cei dintâi, în „Lupta de clasă“ (nr. 1/1948), despre *Industria naționalizată - sector socialist al economiei noastre naționale*. În același spirit, milita, tot în 1948, **M. Grindea** pentru o reșezare radicală în *Industria textilă română*, iar **V. Rausser** pentru *Planificarea economiei naționale*.

Dar, trecând peste aceste „începuturi“, pline de zel, însă tot atât de reprobabile - când scrierile produse erau mai curând de sorginte politică decât de economie politică -, se pune întrebarea dacă în domeniul acestei științe sociale - al economiei socialismului în general sau al branșelor sale aplicative, toate de inspirație marxist-leninistă, în transcriere ideologico-politică tip P.C.R. - contribuțiile în materie, indigene sau „alogene“, sunt în întregime lovite de caducitate. Mai mult chiar, spun unii: economia socialistă dovedindu-se falimentară în cele din urmă, tot ce s-a gândit pentru edificarea ei devine, *eo ipso*, antiștiință; a desprinde, astfel, „contribuțiuni“ în materie devine un nonsens! Nu împărtășim o atare opică nihilistă, dat fiind că, așa cum există o anume „substanță“ a economicului, care persistă în orice manifestare a ciclului producție-circulație-distribuție-consum,

tot astfel o reflecție pertinentă, teoretică ori aplicativă, sau de filosofie a economicului referitoare la ea, nu este, ca atare, lovită de caducitate. Cu atât mai vârtos când contribuțiile sunt de ordin metodologic sau de aplicare a matematicii în economie.

Este, astfel, meritoriu că, încă din 1956, economistul **Tiberiu Schatelesz** publica o carte (*Introducere în istoria economică a S.U.A.*) aflată la mare distanță de dogmatismul epocii în abordarea unei atare chestiuni. Același autor, într-o serie de studii, se arată preocupat de soluții moderne menite să definească *Metodologia științelor sociale și criteriul exactității* (1967) sau de descrierea *Modelului în științele economice* (1967), a *Modelului creșterii economice* (1968), a *Jocurilor strategice și analizei economice* (1969). În anii '70, econometria se afla, în lume, la începuturile ei. Cercetătorii români de origine evreiască, economiștii **Egon Balaș** și **T. Schatelesz**, erau printre primii care și-au adus și ei contribuția în materie. Cel dintâi, printr-o suită de studii de înaltă acuratețe, ultimul, prin lucrarea expres intitulată *Metode economice moderne. O analiză critică* (1971).

În schimb, recitind astăzi o seamă de lucrări datorate unor economiști evrei, de oarecare notorietate în epocă, ai sentimentul unei caducități provocate nu atât de tema abordată, cât de orizontul limitat și dogmatic al abordării. Este vorba de manualele de economie politică scoase pentru uz liceal de **Barbu Zaharescu** și pentru uz universitar de **I. Rachmuth**.

„Contribuții“ discutabile și contestate, pe drept, de acest ultim fel vizează nu doar scrierile teoretice de economie socialistă, abordate de cei amintiți, ci și studii ale unor **V. Rausser**, **R. Goldhamer**, **A. Popper** ș.a. Multe dintre scrierile anilor '60, însă, ce abordau probleme speciale privind finanțele (**F. Deutsch**, **I. Tobiciu**, **B. Comisioner**), creditul, investițiile, corelațiile macroeconomice (**A. S. Zeiger**, **M. Novac**), prețurile (**G. Gaston-Marin**) ș.a., cât și studiile scrise în anii '70-'80 relevau o informație modernă pertinentă. În anii '70, au putut vedea lumina

tiparului unele lucrări de interes privind sistemul de prețuri (St. Arsene, 1974), modelul economic optim (M. Horovitz, 1970). Nici chiar gândirea teoretică pură, ori epistemologia economică, spre a nu mai vorbi de valorificarea unor idei economice din trecut (N. Marcu) sau a altora occidentale, moderne, nu au fost străine unor cercetători valoroși afirmați în ultimele două decenii. **R. Mănescu** va publica lucrarea *Bugetul de stat* (1962); **Armand Popper** va scrie o *Istorie a doctrinelor economice* (1964); **Dan Grindea** va scrie despre *Învățământ - producție* (1973); **L. Rachmuth** despre *Teoria și practica în domeniul prețurilor* (1970) ș.a.

Considerăm, însă, că scrierile cu caracter economic durabile sunt tot cele produse, încă de la începutul secolului, de gânditori liberali ca **Șt. Antim**, economistul **George Stroe** și alții mai puțin cunoscuți.

Dr. HARY KULLER

c. Istoriografie

Istoriografia română, marcată încă de la mijlocul secolului al XIX-lea de personalități proeminente, ca Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu, impusă pe plan internațional prin savanți ca D. Onciul, A. D. Xenopol și N. Iorga, a afirmat, în primul rând, o doctrină națională.

Evreii, încă neîncetățeniți la acea vreme și considerați străini prin definiție, optau, în angajarea lor, pentru cercetarea istorică, mai ales pentru cercetarea propriei lor deveniri pe aceste meleaguri. Cu preocupări general-istorice sau istoriografice, în tangență cu științele sociale, pot fi citați **M. Gaster**, **E. Schwarzfeld** ș.a., aflați în relație cu unii reprezentanți ai școlii istorice naționale. La rândul său, un **C. Dobrogeanu-Gherea**, evreu refugiat din Rusia țaristă, prin teoriile sociologice ce susținea, implica largi explicații asupra fenomenului istoric modern românesc.

Contribuția celor câțiva istorici evrei dintre cele două războaie mondiale a vizat cu precădere problematica specifică, excepție făcând doar cei

preocupați de mișcarea muncitorească și socialistă (**B. Lăzăreanu**, **C. Graur**, **N. Deleanu** ș.a.).

După cel de-al doilea război mondial, numeroși evrei, formați în instituțiile de învățământ superior din țară și străinătate, au profesat - ca muzeografi, cercetători, universitari - diverse discipline istorice, cu predilecție, însă, istorie modernă și contemporană, axate pe o tematică de istorie socială.

Cei mai presați să-și orienteze lucrările în spiritul politicii și ideologiei oficiale - în speță, marxist-leniniste, în prima etapă și naționalist-comuniste în cea din urmă - erau istoricii care se ocupau de actualitate.

Cele mai atinse de caducitate sunt, firește, lucrările marcate de intoleranță față de punctele de vedere divergente și orientate să devină „arme“ în lupta ideologică a partidului comunist.

Într-un fel sau altul, toți autorii la care ne vom referi s-au făcut, în mai mare sau mai mică măsură, vinovați de: interpretări hazardate și pripite; conceperea istoriei ca o istorie a luptei de clasă; desconsiderarea evenimentelor legate de acțiunea personalităților politice și exagerarea ponderii reprezentate de acțiunea maselor; supradimensionarea prezenței slavilor și rușilor în istoria românilor etc.

O vină deosebită în acest sens revine activistului în istorie **Mihail Roller** (1908-1958), inspiratorul unor scrieri istorice în spiritul celor arătate mai sus. Dar aceluiași i se datorează și unele acțiuni de sprijinire a extinderii cercetării istorice, de editare a unor vaste culegeri de documente, de sprijinire a săpăturilor arheologice ș.a. Același activist comunist, care asigurase „cotitura“ comunistă în științele istorice în primii ani de după 1948, prin 1955 inițiase campania unor ample înregistrări de mărturii făcute de notabilități ale regimului anterior (militari, politicieni, oameni de cultură, unii chiar abia ieșiți din închisori). Concomitent, s-a preocupat de cercetarea izvoarelor istoriei României și de integrarea mișcării muncitorești în istoria națională. A organizat și condus colective de oameni de știință, adoptând, însă, adeseori un

spirit de comandă. A sprijinit publicarea unor culegeri de documente privind istoria României.

Bazate pe o documentație bogată din surse românești și străine, scrierile generalului **Eugen Bantea** (1921-1988) nu au depășit maniera de interpretare caracteristică deceniilor respective, lucrările sale de istorie militară fiind tributare aprecierilor oficiale și supuse influenței istoriografiei sovietice.

Barbu Cămpina (1923-1959), specialist în istorie medie, se remarcă prin lucrările: *Dezvoltarea economiei feudale la începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în Moldova și Țara Românească* (1950); *Despre rolul genovezilor la Gurile Dunării în secolele XIII-XIV*, precum și printr-o seamă de studii. Cantonat cu precădere în istoria evului mediu local și preocupat de cercetarea legăturilor politice, culturale și militare dintre țările române, nu a putut evita, totuși, contingențe cu teoriile oficiale la modă privind istoria, ceea ce a conferit o anumită fragilitate lucrărilor sale.

Samuil Goldenberg (n. 1920), specialist în istoria evului mediu românesc și universal, a colaborat la colecția *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania; *Clujul în secolul al XVI-lea. Producția și schimbul de mărfuri* (1958), precum și la *Crestomație de istorie universală medie* (1970) și la *Epoca marilor descoperiri geografice* (1971). Lucrările sale se caracterizează printr-o solidă documentare și prin acuratețea aprecierilor științifice.

Vasile Liveanu (1928-1987) vădea orientarea spre o prezentare unilaterală, necritică a scindării mișcării socialiste din România. Depășind ulterior viziunea dogmatică, realizează lucrări de certă valoare, precum *Relațiile agrare și mișcările țărănești în România, 1908-1921* (1967, redactor responsabil și coautor). A publicat studii privind teoria și metoda în cercetarea istorică, având meritul de a fi realizat încercări de introducere a matematicii în cercetarea

istorică.

Eugen Stănescu (1922-?), specialist în problemele evului mediu românesc și în istoria Bizanțului. Membru al Asociației de studii bizantine și al Comisiei internaționale pentru studierea adunărilor de stări și parlamentare. Coautor la volumele II și III din *Istoria României* (1962, 1964). Autor a numeroase studii de specialitate pe problemele istoriei Bizanțului și ale evului mediu balcanic, lucrări în care a continuat cercetările inițiate de N. Iorga.

Alexandru Vianu (1916-1993) s-a preocupat de teme precum statutul țărilor române față de imperiile rusești și otoman, consecințele relațiilor ruso-turce din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea asupra țărilor române, a regimului lor de obligații față de Poartă. A publicat numeroase lucrări de valoare inegală. Începând din anii '80, se consacră edificării unui nucleu de cercetare privind istoria evreilor din România.

Janeta Benditer (1917-?), specialistă în istoria contemporană a României și în istoria universală, a publicat studii publicate în presa științifică, marcate, în general, de dogmatism.

Eliza Campus (n. 1908), specialistă în istoria modernă a României și în istoria universală, abordează o tematică variată în lucrări ca: *Mica Înțelegere* (1968); *Înțelegerea Balcanică* (1972), studii în reviste de specialitate.

Eugen Glück (n. 1927), specialist în istoria modernă și contemporană, este cunoscut pentru o bibliografie selectivă: *Greva generală din 1920 în presa arădeană* (1970, în colaborare), prin lucrarea *Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor din părțile arădene în anii 1849-1853* (1962).

Lia Lehr (n. 1926) a redactat diverse studii privind organizarea orașelor medievale românești, comerțul și cămăta, evoluția demografică în țările române.

Silviu Sanie (n. 1936), istoric ieșean reputat pentru valoroasele sale contribuții în domeniul istoriei vechi românești și universale, autorul unor lucrări apreciate, ca: *Romanitatea pe teritoriul Moldovei, Culte orientale în Dacia*

romană, *Istoria culturii și religiei geto-dacice*. Actualmente, se consacră și unor cercetări privind istoria evreilor din România.

Ladislau Gyemand (n. 1947), cercetător clujean cu lucrări în domeniul istoriei central-europene (sec. XVIII-XIX).

Dr. GH. JUȚUI
Dr. HARY KULLER

d. Istoriografia despre evreii din România

La cunoașterea istoriografică a evreilor de pe aceste meleaguri au contribuit deopotrivă istorici români și evrei. Printre cei dintâi sunt de amintit M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, N. Iorga, A. D. Xenopol, apoi G. Zane și C. C. Giurescu.

Din rândul evreilor, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în contextul luptei pentru emancipare, apoi de integrare, s-au ridicat o seamă de condeie - mai întâi ziaristi și intelectuali de orientare liberală, care au constituit așa-zisul grup al anilor '70 din veacul trecut, urmat de o a doua generație, relativ specializată în disciplinele istorice, din anii 1880-1913, și de o a treia, dintre cele două războaie mondiale și puțin după, preocupate să demonstreze temeiurile și legitimitatea cuprinderii evreilor de pe aceste meleaguri în istoria României: demersul se dovedea cu atât mai necesar, cu cât, în secolul trecut, dar și în prima jumătate a celui actual, tematica evreiască locală a suscitât vii polemici întru demonstrarea sau respingerea acestei legitimități, precum și a temeiurilor ei, recte: vechimea pe aceste meleaguri (exagerată de unii, negată total de alții); vechimea unor drepturi (atestate sau contestate); toleranța (exagerată sau negată); fidelitatea față de țară, de cultura și limba ei; locul și rolul în viața materială a societății (considerat benign de unii, malign de alții); aculturația (recunoașterea sau negarea interferențelor); contribuția la formarea „imago”-ului țării în afară (destrucțiv după unii, constructiv după alții) ș. a. m. d.

Tot atâtea împrejurări, deci, care au grevat asupra obiectivității scrierilor istorice - concepute

atât de români, cât și de evrei sub zodia polemicilor nepropice atitudinii *sine ira et studio*. În scrierile ce pot fi cuprinse în această categorie, se observă distorsionări mai mici sau mai grave datorate „spiritului polemic”. Este, poate, și rațiunea pentru care o istorie obiectivă a locului și rolului evreilor în istoria țării nu s-a putut scrie în întregime nici până în zilele noastre, deși cercetările asupra unor izvoare de primă mână, atât pentru secolele anterioare, cât și pentru cel actual, au avansat notabil.

Asemenea izvoare, indicate și folosite parțial de mari istorici români și reluate de istoricii evrei - care au adăugat și explorările lor în izvoarele proprii (response rabinice, pinkasim, inscripții tombale ș. a.) - se cuvin, de aceea, întregite și puse în toată semnificația conținutului lor, devenind astfel posibilă sinteza mult așteptată asupra istoriei evreilor din România. Pentru realizarea unui asemenea deziderat, evocarea și folosirea critică a activității premergătorilor și continuatorilor este o condiție *sine qua non*.

Printre evreii care au trudit în secolul al XIX-lea pe ogorul protoistoriografiei evreo-române, se impune mai întâi un prim nume de cronicar, Iacob Psantir, din generația anilor '70, urmat de reprezentanții generației '80 etc., colaboratorii ziarului „Fraternitatea” și ai revistelor „Anuarul pentru israeliți”, „Analele Societății Istorice «Iuliu Barasch»”.

Primul cronicar evreu român al obștii evreiești de pe aceste meleaguri, Iacob Psantir (1820-1902), s-a făcut cunoscut prin cele două volume, apărute în limba idiș și întitulate în ivrit *Sefer divrei ha-yamim le Arșot Rumenie (Carte de istorie pentru țările române)*, Iași, 1871 și *Korot ha Yehudim be-Rumenie (Istoria evreilor din România)*, apărută la Lvov, în 1873. Valoarea datelor oferite în aceste lucrări nu trebuie subestimată; cu toate că recoltarea lor nu a beneficiat de o metodologie riguroasă, ele rămân uneori de neînlocuit, deoarece numeroase arhive comunale și municipale, ca și lespezi funerare, cercelate și descifrate de acest cronicar amator, au pierit ori au fost distruse. Un caz asemănător

este și cel privind datele recoltate de gazetarul **L. Zuckermann**, într-o broșură devenită în timp prețioasă, din care poate fi reconstituit un tablou realist al vieții comunitare bucureștene din deceniile 4-8 ale secolului trecut. Scrierile unui alt precursor, cum a fost **L. Kaufmann**, din Piatra-Neamț, aparțin aceluiași gen. Numit „Cronicarul de la Piatra“, **I. Kaufmann**, cercetând cu asiduitate vechi hrisoave, pietre tombale și acte comunitare, oferă o impresionantă lucrare în două volume de circa 1 000 de pagini, *Cronica comunităților israelite din jud. Neamț, cuprinzând hrisoave, documente, inscripții, fotografii etc.* (Piatra-Neamț, 1928-1929). Același „diletant în istorie“ s-a mai făcut remarcat prin studii de mare minuție referitoare la evreii din alte localități ale Moldovei. Este autorul unei micromonografii privind participarea evreilor la Revoluția română din 1848.

Dr. **Iuliu Barasch** (1815-1863), supranumit și „Mendelssohn al României“, a introdus nu numai curentul Haskala în Muntenia, spiritul științific și elemente de modernizare în învățământul evreiesc, dar este și un premergător în direcția cunoașterii istoriei comunitare evreiești din Principate.

Omul modern și personalitate complexă, dr. Iuliu Barasch a înființat, în 1862, Societatea de Cultură Israelită, pentru „răspândirea culturii și înaintarea progresului între israeliți“. Era un observator social atent; de la el deținem și primele informații, din surse evreiești, despre felul de viață al comunităților noastre, atât de prețioase istoricului. Publicase, încă în anii 1842-1846, în coloanele ziarului „Allgemeine Zeitung des Judentums“, sub pseudonimul Rafael Sincerus, o suită de note de călătorie intitulate: *Wanderungen durch Krakau, Galizien, Bucovina, Moldau und Walachei. Etwas über die gegenwärtige Verhältnisse in den Donaufürstenthümern*, traduse și publicate în românește, în 1894, la București, de dr. E. Schwarzfeld, sub titlul: *Itinerar în Cracovia, Galiția, Bucovina, Moldova și Muntenia, în 1841-1842*.

La promovarea culturii iudaice și la cunoașterea trecutului comunităților evreoromâne au contribuit substanțial frații **Schwarzfeld** (**Elias, Wilhelm și Moses**), fiii lui **Beniamin** (1822-1896), el însuși unul dintre pionierii Haskalei în România, promotor al operei de modernizare. „Grupul fraților Schwarzfeld - sublinia I. B. Wechsler („Adam“, 1 ian. 1938) - a fost prima expresie a conștiinței evreiești căutătoare de sine în România“. **Moses Schwarzfeld** (1857-1943), care a mai semnat cu pseudonime sau inițiale (M.I.S., Ploeșteanu, Ben Bril, Un călător și M. S.), a fost, în principal, animatorul „Anuarului pentru israeliți“, al „Societății Istorice «Iuliu Barasch»“ și al celui mai longeviv ziar evreiesc, „Egalitatea“. **Wilhelm** (1856-1894), deși a murit de tânăr, a lăsat câteva lucrări importante de epigrafie evreiască. Cel mai vârstnic dintre frați, **Elias** (1855-1915), cu studii juridice de specialitate la Bruxelles și cu un strălucit doctorat în științe politice și administrative, a condus ziarul „Fraternitatea“ cu inteligență, cu nerv și competență, profesând o publicistică modernă, fără precedent în presa evreiască din România. A publicat lucrări și studii istorice risipite în diferite publicații. Semnalăm aici studii importante publicate în „Anuarul pentru israeliți“: *Evreii sub zaveră* (VII, 1884); *Așezămintele evreilor din Moldova în veac. XVIII și jumătatea veac. al XIX-lea* (VIII, 1885); *Măcelul evreilor sub Mihai Viteazul al Munteniei și Aron Vodă al Moldovei* (IX, 1886); *Evreii din Moldova sub codica Calimach* (IX, 1888); *Rolul medicilor evrei în Principatele Române în trecut* (XIII, 1890); *Evreii sub Regulamentul Organic* (XIII și XIV, 1890, 1891); *Un evreu în scaunul Moldovei la 1591* (XV, 1893); *Evreii sub legislația lui Matei Basarab al Munteniei* (XVII, 1894); *Din istoria evreilor din România. Evreii din București* (XIX, 1896). Alte cercetări ale sale apăreau la rubrici ca: „Situația evreilor din România...“, „Din istoria evreilor din România...“ sau „Cronica israelită...“, de fapt, ample priviri retrospective. Se mai ocupă de vechi instituții evreiești, ca hahambașia, de dările

și veniturile evreilor, de comunități și staroști, de istoria școlilor israelite, unele studii fiind publicate parțial, altele rămase în manuscris. Expulzat în 1885, pentru consecvența și competența cu care a luat apărarea coreligionarilor persecutați sau izgoniți de la sate, Elias Schwarzfild continuă, la Paris, să desfășoare o bogată activitate consacrată studiului istoriei, al problemelor evreiești din România. A publicat la Londra, în 1901, semnând cu pseudonimul Edmond Sincerus, sub titlul *La Situation des Juifs en Roumanie*, o lucrare importantă, care cuprinde în final și o schiță istorică a evreimii române. Se pregătea să scrie, în ultimii ani ai vieții, o vastă sinteză asupra istoriei evreilor din România, dar o asemenea întreprindere era oricum prematură, în absența unor monografii și studii de specialitate, iar departe de izvoare, chiar imposibilă.

În străinătate, în limbile franceză, engleză și germană, a făcut cunoscută istoria evreilor din România, prin studii și relatări succinte, în „Quarterly Review“, din Londra, în „Revue d'Études Juives“, din Paris, în „Oesterreichische Wochenschrift“, din Viena și în „The American Year Book“, din New York, colaborând și la *Jewish Encyclopedia*, din Statele Unite.

Activitatea de istoric și biograf a lui Moses Schwarzfild începe cu scurte monografii (cele mai multe interesând iudaismul român), rivalizând, ca număr, doar cu acelea ale lui Barbu Lăzăreanu. Cele mai însemnate le găsim în „Anuarul pentru israeliți“: *Davicion Bally* (IV și VIII); *Cilibi Moise* (V); *Jacob Loebel* (VII); *Dr. Gaster, E. Schwarzfild, I. Bettelheim* (IX); *Abraham Cohen Bucureșteanu* (X); *Beniamin Schwarzfild* (XIX).

În periodice, dar mai ales în „Egalitatea“, sunt evocați: I. Psantir, Goldfaden, M. Gaster, L. Șăineanu, K. Lippe, I. Nacht, Iuliu Popper, Steuerman, Iosif M. Brociner, M. Braunstein-Mebașan, dr. Beck, Samuel Pineles, Ronetti-Roman, Elias Șaraga, I. Brucăr, Adolf Stern și alții.

Moses Schwarzfild a constituit pivotul unui întreg nucleu în jurul căruia s-au strâns, în anii '80

ai secolului trecut, elitele evreiești ale timpului. Sunt opera lor comună: „Anuarul pentru israeliți“, „Analele Societății Istorice «Iuliu Barasch»“, ziarele „Fraternitatea“ și „Egalitatea“. „Anuarul pentru israeliți“ (cu excepția primului număr, editat la Bacău, de A. L. Löbel, și care era intitulat „Calendarul pentru israeliți“, 1877-1878, apare la București cu regularitate până în 1898). În cele 19 numere apărute, „Anuarul“ s-a impus prin seriozitatea cercetărilor unui mănunchi strălucit de colaboratori: Moses Gaster, Lazăr Șăineanu (Schein), A. Candrea (Hecht), Elias, Wilhelm și Moses Schwarzfild, Iosif Brociner, A. Steuerman, dr. K. Lippe. Lucrările cu caracter istoric publicate de această revistă, ca și interesantele „retrospective“ anuale asupra situației evreilor din țară, apărute în anii 1884-1890, constituie un izvor de neprețuit pentru istoriografia evreilor din România.

Pe măsura emancipării și afirmării în diferite domenii ale vieții intelectuale a țării, s-a simțit tot mai mult nevoia unor cercetări sistematice și de profunzime și, cum am spune astăzi, pluridisciplinare (arheologie, epigrafie, studii de folclor etc.). În această idee, a luat ființă, în 1886, „Societatea Istorică «Iuliu Barasch»“, moment important în progresul scrierilor de istoriografie iudaică în România.

Procesul verbal de constituire este semnat de Moses Schwarzfild, I. D. Bally, L. Cassvan, L. Weissberg, Iacob Psantir, N. Bedjarano, dr. M. Taubes, C. Crișan, L. Șăineanu și A. Turcu. Societatea, avându-l drept cel dintâi secretar pe M. Schwarzfild, n-a funcționat decât cinci ani și, de fapt, trei-patru ani, materializându-și activitatea prin apariția a trei volume (cinci broșuri), în decursul anilor 1887-1890, cuprinse în „Analele Societății Istorice «Iuliu Barasch»“, despre care Eugen Relgis avea să spună că, împreună cu cele 19 „Anuare“, „rămân printre primele pietre de temelie la contribuția culturală a evreilor din România“.

M. Schwarzfild alcătuiește, din rapoartele anuale citite în ședințele Societății, trei lucrări de

sinteză publicate în cuprinsul „Analelor“: *Ochire asupra istoriei evreilor din România, Momente din istoria evreilor din România, Excursiuni critice asupra istoriei evreilor din România* - toate de un deosebit interes pentru istoricul evreimii române. Aceste trei lucrări, complementare, au alcătuit vreme îndelungată unica sinteză de valoare științifică asupra evreilor din Principate. Ea nu reprezintă, desigur, ultimul cuvânt în acest domeniu, dar are meritul de a fi pus jaloanele, de a fi construit scheletul unor lucrări științifice de referință.

Tot în „Anale“ se publică și *Istoria Comunității din Ploiești*, după izvoare scrise și transmisiuni orale, cu un apendice cuprinzând documente inedite de Israel Șapira (an. III, 1889), lucrare întocmită după planul elaborat de Societatea „Barasch“. Cum remarca D. Wertenstein, „aceste lucrări istorice situează «Analele» nu în cadrul dărilor de seamă obișnuite ale societăților, ci în galeria creațiilor culturale, a marilor realizări...“.

Deși Societatea și-a încetat activitatea după numai câțiva ani, cercetările au fost continuate, impulsul fusese dat. O parte din rezultatele acestora au fost publicate în cele 19 volume ale „Anuarului pentru israeliți“, ca și în ziarul „Egalitatea“.

Opera istorică a lui Elias Schwarzfeld traversează toată gama genurilor științelor istorice, de la publicarea de documente originale până la lucrări de sinteză. La București, în 1914, i-a apărut, la inițiativa Uniunii Evreilor Pământeni, *Istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și târgușoarelor în Moldova*, lucrare de referință, în care se demonstrează, cu cifre și fapte, aportul evreilor la revigorarea economiei Principatelor și la întemeierea a numeroase târguri și târgușoare. Cu ajutorul statisticii, se demonstrează că evreii au contribuit de o manieră efectivă la urbanizarea Moldovei, la înflorirea comerțului și la nașterea industriei, asumându-și rolul claselor intermediare.

Spre deosebire de Psantir, care lucra ca

autodidact și în mod empiric, Schwarzfeld beneficiază de accesul la cele mai înalte școli și universități, la biblioteca părintească de excepție, ca și la marile biblioteci europene, între care biblioteca Alianței Israelite Universale de la Paris. În revista „Sinai“ (1926), i s-a tipărit un studiu postum, intitulat: *Pagini din istoria evreilor în România. Evreii în Moldova, în secolul al XVII-lea și secolul al XVIII-lea*, extras dintr-o lucrare în manuscris, din care au apărut unele fragmente în ziarul „Egalitatea“, dovedind încă o dată calități remarcabile de istoric.

Cât privește talentul său, îmbinat cu stăpânirea limbii române, este de ajuns să anuntim cuvintele lui Nicolae Iorga din *Geschichte des Rumaenischen Volkes* și anume că el „posedă limba română mai bine decât oricine, împreună cu alți 4-5 evrei“ și că: „acest reputat istoric, încercat ziarist și publicist a fost plin de modestia proprie oamenilor mari“.

În galeria intelectualilor care au militat în această direcție s-a numărat și J. B. Brociner (1846-1918). Încă din 1864, el scria: „Oare nu s-a dovedit destul [...] că acolo unde israelitul este considerat [...] drept fiu al țării, el caută totdeauna a se face demn de ea?“. Istoric și publicist, a lăsat o lucrare deosebit de importantă pentru istoria evreilor din România: *Chestiunea israeliților români*, vol. I, până la 1848. Apărut în 1910 și rămas fără continuare, volumul cuprinde studii publicate în „Cronica israelită“ din anii 1903 și 1904, dar și o seamă de documente inedite (referiri la secolele XV-XIX), relevante întru susținerea polemică (împotriva lui Verax - R. Rosetti) a tezelor privind vechimea evreilor pe aceste meleaguri, drepturile lor vechi ș.a.m.d., contestate de autorul menționat în voluminosul tom *La Roumanie et les Juifs*.

Un nume de referință pentru iudaismul bucureștean de rit spaniol și pentru „Societatea Istorică «Iuliu Barasch»“ a fost acela al lui Haim Effendi Bedjarano. Autodidact, poliglot, cunoscător profund al Talmudului și Coranului, orientalist apreciat, atât el, cât și un alt rabin scfar, Sabetay Djaen, au scris pagini importante

despre contribuția sefardă, alături de cea așkenază, la istoria României.

Nu trebuie uitat că, nu întâmplător, comunitatea sefardă din Principatele Române, constituită separat de comunitatea așkenază, la 1730, se mândrește cu câteva personalități remarcabile, dintre care-i amintim pe **Cilibi Menteș Bally**, prieten, sprijinitor și sfetnic al domnitorului Nicolae Mavrocordat, pe strănepotul acestuia, **Davicion Bally**, care a fost, potrivit lui I. Massoff, „cel mai interesant sefard din epoca renașterii României“, salvatorul revoluționarilor de la 1848, prieten al lui Heliade Rădulescu și care, în cele din urmă, după victoria revoluției, abandonat și uitat, și-a sfârșit zilele în Palestina.

Sugerând redactorilor *Lexiconului iudaic*, care se afla la început de drum, să nu omită personalitățile sefarde din România, **Sabetay Djaen**, ultimul mare rabin al evreilor de rit spaniol din București, se referea la: **Hilel B. Manoach**, **Halfon**, revoluționari, cărturari și binefăcători, **Cohen-Lănanu** sau **Ivela**, oameni de artă, **Jacques Elias**, filantrop, care a lăsat formidabila sa avere Academiei Române, pentru opere culturale și de asistență.

Jubileele de la bicentenarul constituirii comunității sefarde din țară (1931, în loc de 1930, din motive obiective) și de la sfertul de mileniu al acesteia (1981) au constituit tot atâtea prilejuri de a sublinia contribuția sefardă la iudaism și la cultura română.

„Sinai“ a reluat activitatea de publicare de documente, studii, response rabinice, inscripții epigrafice, note bibliografice. Transformarea revistei „Sinai“ (Iași, 1926-1927) într-un anuar (București, 1928-1933) trebuie văzută într-un context mai larg. Pentru a concerta activitățile istoriografice tot mai complexe, până atunci risipite sau ocazionale, ia ființă, în 1927, la București, Societatea de Studii Iudaice. S-a ales mai întâi un comitet compus din: președinte, dr. I. Niemirower; vicepreședinți: M. Schwarzfild și Karl Kluger - Cernăuți; secretar general, dr. M. A. Halevy; consilieri: av. I. Birnberg, dr. Schweig,

dr. Leone Friedmann, dr. A. Beck, av. I. Brucăr, prof. L. Fleischer. Statutul Societății, votat la 16 iunie 1927 și publicat în primul număr al anuarului „Sinai“, stipula la art. I.: „Se înființează în România o asociație culturală cu numele de «Societatea de Studii Iudaice», cu sediul la București, care își propune cultivarea științei iudaismului în toate ramurile ei și, îndeosebi, a istoriei și folclorului evreilor din România“. Se urmărea conectarea iudaismului român la activitatea societăților savante din străinătate, prin ridicarea nivelului revistei, cu participare internațională și redactată, parțial, în limbi de circulație. Societatea urmărea să promoveze cercetarea istoriei evreilor din România, istoria literaturii evreo-române și contribuția evreilor la cultura românească.

Păstorul spiritual al obștii evreiești din România, dr. I. Niemirower, publica în anuarul „Sinai“: *Considerațiuni istorico-culturale despre iudaismul român; Introducere istorică în filosofia religioasă a iudaismului*, precum și studiul: *Beitrag zur Philosophie der Geschichte der Juden*.

Printre colaboratorii publicației se numărau: Eugen Relgis (*Actualizarea lui Moise*), I. Brucăr (*Niemirower - filosoful*) și dr. M. A. Halevy (*O Academie modernă a iudaismului*). Pe acesta din urmă, extrem de activ, îl găsim prezent cu articole originale pe teme autohtone, îmbogățind patrimoniul iudaismului român. Câteva titluri doar: *Consultațiile rabinice ca izvoare de istorie evreo-română; Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii; Franz Josef Sulzer, primul istoriograf al evreilor din România; Documente apocrife în istoriografia evreo-română; Bogdan Petriceicu Hasdeu ca istoric al iudaismului român; Problema hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea-Albă pe la 1300*.

În aceeași epocă, mai precis în 1931, dr. M. A. Halevy publică, în colecția „Cercetări și documente“, de sub egida Institutului de Istorie Evreo-Română, o monografie importantă: *Comunitățile evreilor din Iași și București (până la 1821)*. Dată fiind ponderea celor două orașe-capitală, centre de iradiere, acest dublu studiu

documentar reproduce, într-o anumită măsură, deși fragmentar și incomplet, toată istoria evreoromână. Pentru această lucrare au fost consultate publicațiile românești mai vechi și mai noi, din țară și străinătate, literatura iudaică a cronicilor, însemnările de călătorie, response rabinice, condicile comunităților sau ale diverselor societăți (pinkasim), acte din Arhivele Statului, colecțiile Academiei Române, ale Alianței Israelite Universale din Paris și ale Universității din Ierusalim, au fost descifrate inscripții funerare din vechile cimitire. O lucrare de sinteză mult așteptată trebuia oricum să se bazeze pe o serie de monografii privind obști, așezăminte și personalități evreiești. În această idee, dr. M. A. Halevy a redactat și monografiile *Sinagoga Mare din București* (1931), *Monografia istorică a Templului Coral din București* (1935) și *Templul „Unirea Sfântă” din București* (1937). *Contribuțiuni la istoria evreilor din România* (1933) va înmănușea câteva studii apărute mai întâi în volumul V al anuarului de studii iudaice „Sinai”, cu anumite modificări, de ordin mai ales bibliografic, urmărind să completeze studiile anterioare despre comunitățile evreilor din Iași și București.

M. A. Halevy s-a afirmat atât în domeniul istoriei evreilor din România, cât și în domeniul orientalisticii. Urmărea evident să elaboreze o sinteză, o istorie a evreilor din România, și a făcut mult pentru aceasta, îndeosebi în direcția monografiilor. Orice istorie a evreilor, deși dorită cu ardoare, era însă prematură în absența unui corpus de documente. Așa încât a constituit un

adevărat eveniment apariția, în 1935, a celei dintâi culegeri de izvoare cu privire la evrei, datorată lui Scarlat Callimachi și S. Cris-Cristian: *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele românești*, în „Biblioteca istorică «Teodor Callimachi»” nr. 1, Iași, 1935. Cu toate observațiile critice ce i s-au adus, unele pertinente (materialul se referă cu precădere la secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, iar sursele, cum se vede și din titlu, sunt limitate), lucrarea a marcat un moment important pe drumul publicării de documente referitoare la evreii din România, precum și, la vremea respectivă, un act curajos de afirmare a democrației românești. Această activitate a fost continuată de istoricul Lazăr L. Rosenbaum (cu referire la secolele XV-XVIII) și materializată, cu unele excepții, abia după război.

Memorialistica fiind una dintre sursele istoriei, trebuie să menționăm aici memoriile dr. -ului Ad. Stern (1848-1931), cel dintâi avocat evreu din București și unul dintre fruntașii evreimii române, cuprinse în două volume: *Din viața unui evreu român* (1915) și *Însemnări din viața mea* (1921), ca și memoriile lui M. Schwarzfild*, risipite încă în presa și periodicele evreiești, îndeosebi în „Egalitatea”, „Renașterea noastră” și „Adam” - cele mai valoroase documente ale genului și poate singurele privind obștea evreiască din București, din perioada antebelică.

Dacă dr. M. A. Halevy este exponentul Institutului de Studii Iudaice și al revistei „Sinai”, dr. I. Niemirower și-a legat numele ca istoriograf

* Cu ocazia jubileului din 1924, M. Schwarzfild și-a scris memoriile cuprinzând evenimentele până la 1885, publicate în „Egalitatea”, sub titlul *Povestea unei vieți* (22 de articole); urmează articole răzlețe de amintiri, în special la rubrica „Impresii”. În 1934, cu ocazia împlinirii a 45 de ani de existență, „Egalitatea” publică alte memorii, unele sub titlul: *Din tolba amintirilor*. În 1940-1941, publică în „Renașterea noastră” capitole de istorie a sionismului din România, sub titlul generic *Însemnările lui M. Schwarzfild*. A rămas în manuscris continuarea memoriilor publicate în 1924 și scrise pe patul de suferință.

Aceste însemnări prezintă o documentare istorică de mare valoare, deși unele date ar trebui verificate, Moses Schwarzfild scriind în special după memorie. *Apud* D. Wertenstein, *op. cit.*, p. 22-23.

Au rămas, de asemenea, în manuscris, dactilografiate în limba engleză, amintirile lui M. Gaster, alcătuite din două părți cea dintâi, *Things That Were* (*Lucruri care au fost*) și cea de-a doua, sub formă de jurnal, *Things That Are* (*Lucruri care sunt*). redactată în anii 1930-1938, poate și 1939.

Interes românesc prezintă, cu unele excepții, *Things That Were*, respectiv capitolele M.S.A. (1): *Autobiography* (1938), M.S.A. (2): *Reminiscences* (1930-1931) și M.S.C.: [*Reminiscences* II (1932)].

- printre altele - și de Institutul de Cultură al Templului Coral (înființat în 1936 și suspendat în 1940), unde a pus bazele unei biblioteci, ale unui muzeu, ale unei arhive istorice și ale unei publicații, toate cu menirea păstrării mărturiilor din trecutul istoriei evreilor de aici.

O abordare globală a istoriei evreilor din România presupune, desigur, și o cuprindere a „tribului” evreo-român în contextul istoriei universale a aceluiași popor pe care Biblia îl considera „ales”: ales, poate, pentru a-și petrece până acum cea mai mare parte din existența sa într-o Diasporă mondială. De unde și importanța cercetărilor și lucrărilor de istorie universală a poporului evreu pentru cercetarea istoriei evreilor din România.

Este rațiunea care ne îndeamnă să evocăm, aici, la urmă, câteva dintre marile scrieri în materie, traduse și în limba română, dintre care, unele, și cu caracterizări succinte ale evreimii locale.

Trecem, deci, peste multitudinea manualelor de istoria evreilor, în special pentru uzul școlilor israelite, de felul *Istoria israeliților de la întoarcerea din captivitatea babilonică și până în zilele noastre*, de M. Fresco, București, 1909 (Editura Librăriei H. Steinberg, str. Gabroveni 10) și despre care I. Astruc scria: „A ajuns la modă astăzi de a predica în ziare, congrese etc. redeşeptarea sentimentului național la evrei. Traducerea și publicarea acestei mici scrieri va contribui mai mult, după credința mea, decât cele mai bune articole și decât cele mai elocvente discursuri, ca să sădească în inima și spiritul copiilor israeliți din școlile române iubirea trecutului și speranța în viitor”.

Dintre cele mai importante traduceri de lucrări istorice, amintim: Isidore Loeb, *Evreii* (București, 1894), în versiunea lui E. Schwarzfeld; Théodore Reinach, *Istoria și literatura poporului israelit, de la căderea templului al II-lea și până în zilele noastre* (vol. I, București, Tipografia „Speranța”, 1903), „din franțuzește de locotenentul Christescu, cu o prefață a dr. Lippe, a rabinului dr. I. Niemirower din Iași, precum și a dr. Beck

din București”; o *Istorie a evreilor*, după dr. H. Graetz, în versiunea lui Horia Carp (vol. I-II, Craiova, 1903); Josef Klausner, *Istoria evreilor*, traducere din ebraică de Efraim Weiner și Friedrich Stein (vol. I, Viața Românească, 1924); Jacques Pineles, *Istoria evreilor. Din cele mai vechi timpuri până la declarația Balfour*, cu o prefață de prof. univ. O. Tafrali (Iași, 1928, ed. a II-a, refăcută, 1935). Poate cea mai importantă și de amploare a fost traducerea lucrării de referință a lui S. M. Dubnov, începută modest, cu *Istoria evreilor*, vol. I, *Epoca răsăriteană*, tălmăcită de A. Feller, București, Editura „Slova”, 1935), ca „manual didactic și carte de lectură”, și, reluată, mai târziu, în versiunea dr. S. Bainglas, sub titlul: *Istoria universală a poporului evreu*. În sfârșit, datată iulie 1944, a văzut lumina tiparului, la București, *Istoria vieții evreilor*, de Lewis Browne, adaptată în românește de dr. I. Flavius.

Vom menționa aici și câteva contribuții originale: dr. I. Niemirower, *Incursiuni în istoria evreilor* (București, 1916); Silvio de Mayo, *Evreimea sephardă de-a lungul veacurilor*, vol. I, *Epoca de glorie în Spania Maură* (București, Tip. „Slova”, A. Feller, 1940) și E. Campus, *Istoria evreilor în epoca răsăriteană și apuseană* (2 vol.), precum și *Istoria evreilor în epoca post-exilică. Fiii exilului. Studiu critic*. (București, Editura Comunității israelite de rit spaniol, 1944). În această din urmă lucrare, scrisă în anii dificili ai războiului, autorul explică motivele abordării perioadei menționate nu doar prin accesul mai lesnicios la izvoare, ci și, mai ales, prin marea sa lecție istorică și morală: „Galutul babilonian a știut să transpună înfrângerea politică într-o biruință spirituală”. În aceeași prefață, autorul cărții subliniază că el oferă „o contribuție modestă, dar dăltuită cu muncă și grijă cinstită - în domeniul vast și bogat în roade al iudaisticii, pe care prea îndelungă vreme, dintr-o condamnabilă nepăsare, l-au lăsat evreii din România aproape nedestelenii”.

În anii de după ultimul război mondial, un prim început promițător de revigorare a preocupărilor istoriografice evreiești locale -

concretizate prin apariția unor monografii și culegeri de documente, în general, despre prigonirea evreilor din România în anii 1940-1944 (în primul rând, *Cartea Neagră*, în trei volume, a lui Matatias Carp), a fost curmat, aproape total, după 1948, încetând orice demers de specialitate asupra acestei minorități etnice. Abia prin anii '80, firul cercetărilor în materie este reluat de către o instituție cvasilegală - inițiată de dr. Moses Rosen (1911-1994), Șef Rabinul Cultului mozaic, președintele Federației Comunităților Evreiești din România - denumită Centrul de Istorie al F.C.E.R. Cu un început modest, apoi cu o arie de activitate din ce în ce mai largă, această instituție își dedică cercetările în exclusivitate istoriei evreilor din România. O seamă de istorici, ca I. Kara, V. Eskenasy, M. Spielmann, S. Sanie, I. M. Ștefan, E. Glück, coordonați de prof. univ. Al. Vianu și sub organizarea și îngrijirea lui S. Stanciu, pornesc la redactarea unor prime culegeri de documente. Astfel se inițiază colecția „Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România“ din care au apărut trei volume (sec. II-XVIII) având ca autori pe V. Eskenasy, M. Spielmann, S. Stanciu, Lya Benjamin. Ulterior, după 1990, Centrul și-a continuat seria volumelor de documente din trecut cu altele referitoare la anii 1940-1944.

Istoria evreilor din România este astăzi abordată pe un front, tot mai larg, de istorici apuseni de origine evreo-română, ca și de cei israelieni*.

Dintre cele peste 15 nume de profesioniști în domeniu, în majoritate proveniți din România (ca, de pildă, J. Ancel, Carol Iancu, B. Vago, R. Vago, I. Bar-Avi, Th. Lavy, L. Volovici, V. Eskenasy, Z. L. Herșcovici, Th. Armon, Ilcana

Vrancea și, nu în ultimul rând, L. Rotman, colaborator la volumul de față ș.a.), vom stăruii în primul rând asupra decanului de vârstă Béla A. Vago, profesor la Universitatea din Haifa, a lui J. Ancel, fost cercetător la „Yad Vashem“ și a lui Carol Iancu, de la Universitatea „Paul Valéry“ din Montpellier (Franța).

Béla A. Vago (n. Sighet, 1922), licențiat la Universitatea „Bolyai“ din Cluj (1947) și doctor de la aceeași universitate (1949), lucrează până în 1957 în cadrul aceleiași universități. Stabilindu-se în Israel, lucrează, între 1959 și 1964, la Institutul de cercetare a perioadei Holocaustului, iar din 1964, la Universitatea din Haifa și apoi la aceea din Ierusalim. Specializat în problemele naționalismului, fascismului și comunismului, ale relațiilor internaționale din perioada interbelică, stăruie asupra istoriei evreilor din Europa Centrală și de Est și își axează studiile pe problematica Holocaustului, fiind autor, coautor și coeditor la o seamă de lucrări cu privire la tematica mai sus amintită. Pregătește o vastă lucrare în două volume, *Evreii din România, 1919-1947*.

Carol Iancu (n. Hârlău, 1946) își face studiile în țară și le continuă în Israel și în Franța. Doctor în istorie al Universității din Provence, conferențiar la Universitatea „Paul Valéry“ din Montpellier, a creat diploma „Civilisation et langue d'Israël“ și a întemeiat „Centre de Recherche et d'Études Juives et Hébraïques“, fiind și directorul acestui centru. Este și președinte fondator la „Société d'Études sur l'Histoire des Juifs de Roumanie“. Acordă o atenție specială cercetării comunității sale de origine, fiind printre istoricii cei mai calificați ai obștii evreiești din România. Deși investigațiile sale s-au extins și

* Cu tot interesul, în continuă creștere, pentru ișuvul românesc, o istorie a evreilor din România a rămas în stadiul de deziderat. Se pot semna, totuși, în afara unor monografii, câteva nobile lucrări de ansamblu: *Pinkas Ha-Kehilot Rumania* (sub red. Th. Levi), Yad Vashem, 1969; *Hibat zion b'Rumania*, elaborată de dr. I. Klausner, în limba ebraică; I. Bar-Avi, *O istorie a evreilor români*, 3 vol., Ierusalim, 1961-1966, în limba română, tratând doar primele două decenii ale secolului nostru, și, *last but not least*, excelenta lucrare a lui Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie (1866-1919), de l'exclusion à l'émancipation*, Ed. de l'Université de Provence, 1978 (în curs de elaborare vol. II). Semnalăm recenta apariție a lucrării *Bibliografia istoriei evreilor din România*, elaborată de V. Eskenasy și J. Ancel, editată de Centrul „Goldstein-Goren“ și Institutul de Studii asupra Diasporci, Tel Aviv, 1989.

asupra unor comunități evreiești din Franța și Israel, lucrarea sa de bază rămâne *Les Juifs en Roumanie (1866-1912)* și *L'Émancipation des Juifs en Roumanie (1913-1919)*; se află sub tipar al treilea volum din această serie, privind perioada 1919-1938 și intitulat *Les Juifs en Roumanie: de l'émancipation à la marginalisation*.

Jean Ancel (n. Iași), doctor în istoria contemporană a evreilor, cu teza susținută la Universitatea Ebraică din Ierusalim, cel mai important cercetător al istoriei evreilor din România în epoca Holocaustului; este editorul culegerii de documente privind destinul evreilor din România în acea epocă (12 volume de documente originale, majoritatea în limba română). Este coeditor al *Encyclopedia of Jewish Communities in Romania*, editor-șef al *Romanian Jewish Studies* (2 vol., 1987, Ierusalim), specialist în problematica antisemitismului și a Holocaustului în România, coeditor al *Bibliography of the Jews in Romania*, Tel Aviv, 1991.

Un loc important în dezvoltarea cercetărilor

privitoare la istoria evreilor din România deține Centrul Goldstein-Goren, din Tel Aviv, fondat în decembrie 1987 la inițiativa sponsorului Avram Goldstein-Goren și a Institutului de Studii asupra Diasporei de pe lângă Universitatea din Tel Aviv.

Sub egida acestui Centru au apărut valoroase lucrări monografice, bibliografii și culegeri de documente. S-a organizat la Tel-Aviv, în 1991, primul Simpozion internațional cu tema „Istoria evreilor din România“, ale cărui lucrări au fost publicate într-un volum special.

Grație sponsorului Goldstein-Goren, om de afaceri emigrat din România în perioada postbelică, Centrul din Tel Aviv și-a putut asigura un număr de colaboratori externi și a fost în măsură să sprijine realizarea unor volume ca cel de față.

Din inițiativa unui alt împătimit pentru istoria evreilor din România - l-am numit pe Moshe Carmilly Weinberger, din S.U.A. -, la Cluj a luat ființă un Institut, condus de istoricul L. Gyemend și profilat pe cercetarea devenirii evreilor din Transilvania. Același sprijinit și inițiativa volumului de față cu o sumă modică, dar simbolică.

ȚICU GOLDSTEIN
Dr. HARY KULLER

BIBLIOGRAFIE

Cap. 1

Byck Jacques. Gramatică: *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain* (1933), în colaborare cu Al. Graur, *Changements de conjugaison en roumain* (1935); *Doubles désinences en roumain* (1936); *L'origine de l'infinitif bref en roumain* (1959). Stilistică: *Le féminin péjoratif* (1933); *La répétition en roumain* (1934); *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain* (1937); „*Désagréable*” comme moyen de renforcement (1937); *Études de syntaxe et de stylistique roumaines* (1939). Filologie: *Texte românești vechi* (1930); **B. P. Hasdeu**, *Cuvenete den bătrâni*, texte alese și studii (1937); *Cazania lui Varlaam, 1643* (teză de doctorat, 1943); **I. Budai-Deleanu**, *Țiganiada*, ediție și glosar (1963).

Graur, Alex. Limba latină: *I et V en latin* (1929); *Les consonnes geminées en latin* (1929). Limba română: *Nom d'agent et adjectif en roumain* (1929); *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954); *Etimologii românești* (1963); *Evoluția limbii române. Privire sintetică* (1963); *La romanité du roumain* (1965); *Tendențele actuale ale limbii române* (1968); *Alte etimologii românești* (1970). Lingvistică generală: *Studii de lingvistică generală* (1955), varianta nouă 1960; *Nume de persoane* (1965); *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. I (1961), ed. a II-a (1965), ed. a III-a (1977) (în colaborare cu Lucia Wald).

Gaster, Moses. Lingvistică: *Zur rumänischen Lautgeschichte. I. Die gutturale Tenuis* (1879) - teză de doctorat; *Stratificarea elementului latin în limba română* (1883); *Die nichtlateinische Elemente im Rumänischen* (1888). Folclorică: *Literatura populară română* (1883); *Rumanian Bird and Beast Stories* (1915); *Rumanian Ballads and Slavonic Epic Poetry* (1933). Filologie: *Chrestomație română*, 2 volume (1891); *Tetraevanghelul lui Radu de la Mănăcești* (1893). **Judaism:** *The Chronicle of Jerahmeel* (1889, 1972); *Studies and texts in folk-lore magic, medieval romance. Hebrew Apocrypha and samaritan archaeology*, 3 volume (1925-1928); *The Exempla of the Rabbis* (1924).

Șăineanu, Lazăr. Lexicologie: *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor* (1887); *Înfluența orientală asupra limbii și culturii române*, I-III (1890). Lingvistică generală: *Lingvistica contemporană sau școala neogramaticală* (1890); *Raporturile dintre gramatică și logică* (1892). Istoria lingvisticii: *Istoria filologiei române* (1892). Folclor: *Les jours d'emprunt ou les jours de la vieille* (1889, teză de doctorat); *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice* (1895). Lexicografie: *Dicționarul universal al limbii române* (1896). **Judaistică:** *Moisi Mendelsohn, viața și activitatea sa* (1880); *Studiu dialectologic asupra graiului evreo-german* (1889). Lingvistică franceză: *La création métaphorique en français et en roman*, I-II (1905-1907); *L'argot ancien* (1907); *La langue de Rabelais*, I-II (1922-1923); *Les sources indigènes de l'étymologie française*, I-IV (1925-1935).

Candrea (Hecht), Ion Aurel. Istoria limbii: *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme* (1902); *Din elementele latinești ale limbii române* (1904-1905); *Strate de limbă* (1914); *Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea* (1916); *Elemente latine dispărute din limba română* (1932). Onomastică: *Porecele la români* (1894); *Onomastica română* (1936). Toponimie: *Introducere în studiul toponimiei* (1928). Semantică: *Tabu în limbă* (1927); *Viața cuvintelor* (1933). Etimologie: *Etymologies roumaines* (1902). Lexicografie: *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, fasc. I-IV, în colaborare cu O. Densusianu (1907-1914); *Dicționarul limbii române din trecut și de azi* (1931). Dialectologie: *Graiul din Țara Oașului* (1906); *Principii de dialectologie* (1919-1920). Filologie: *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele XVI și XVII, traduse din slavonește* (1916). Folclor: *Folclorul român în legătură cu al altor popoare* (1933-1934). Romanistică: *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice* (1911).

Tiktin, Heymann Hariton. Fonetica: *Studien zur rumänischen Philologie* (1884); *Der Vocalismus des Rumänischen* (1886-1888); *Der Konsonantismus des Rumänischen* (1900). Gramatică: *Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen* (1888); *Die Rumänische Sprache* (1888). Gramatică: *Gramatica română. I. Etimologia* (1891); *II. Sintaxa* (1893); *Die Bildung der rumänischen Konditionalis* (1904); *Rumänisches Elementarbuch. Lexicografie: Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3 volume.

Orientaliști evrei din România. Notă întocmită de Idel Segal

Haim Riemer, absolvent a trei facultăți, fost profesor de matematică, este un excelent cunoscător al ebraice, al aramaice biblice și al culturii iudaice. A funcționat, timp de 18 ani, ca redactor-șef al „Revistei Culturii Mozaic” (actualmente „Realitatea Evreiască”), în care a publicat, sub diverse pseudonime, studii și articole despre cărți, personalități și probleme ale culturii iudaice. De asemenea, a prezentat conferințe, în cadrul comunității, legate de valori și principii ale iudaismului, punând în evidență locul lor în cadrul culturii universale și caracterul lor actual.

Samuel Ștein s-a înrolat, în Palestina aflată sub mandat, în Brigada evreiască, în timpul celui de-al doilea război mondial. A fost rănit în luptele din Italia și decorat de guvernul britanic. A tradus din ebraică și idiş, în limba română, cărți și articole. Este autorul unui Dicționar ebraic-român încă nepublicat.

Henri Wald, profesor și eseist, este și autorul unor studii în care, cu mult talent și profunzime analitică, abordează probleme ale istoriei, valorilor și culturii iudaice vechi.

Aurel Dragoș Munteanu, ziarist, scriitor, diplomat, este un bun cunoscător al ebraice și al aramaice talmudice; s-a remarcat și prin conferințe, în cadrul comunității, legate de cultura iudaică.

Marc Clarian, jurist, bun cunoscător al culturii iudaice, a conferențiat, cu erudiție și talent, despre alfabetul și scrierea ebraică, despre opera lui Rași.

Silviu Sanie, istoric, cadru universitar, autor al lucrării *Culte orientale în Dacia romană*, studiu de mare erudiție și respirație intelectuală, rod și a trei decenii de cercetări pe șantierele arheologice din țară. În această carte a tratat, între altele, despre posibila existență a unor elemente iudaice sau iudaizante în Dacia romană.

Bernard Wechsler, după studii de limbă chineză clasică și modernă, în țară și în străinătate, a funcționat în calitate de cercetător științific la Institutul de Lingvistică al Academiei, iar apoi ca lector la catedra de chineză a Universității București. Excelent cunoscător al civilizației, culturii, filosofiei și artei chineze, a fost solicitat și a predat limba chineză la institute de învățământ superior din străinătate, a elaborat un *Curs practic de limbă chineză*, precum și prefețe la cărți traduse din limba chineză. Profesor din vocație, a ținut cursuri de limbă și civilizație chineză, conferințe de mare substanțialitate din domeniile mai sus amintite. Actualmente se află în Canada.

Tatiana Segal a absolvit secția de chineză a Universității București și Academia de Studii Economice. Funcționează în calitate de cercetătoare științifică la Institutul de Studii Orientale din București. Lucrează la traduceri de filosofie chineză și a publicat studii erudite de cultură și civilizație chineză. Predă un curs de limba chineză la Universitatea cultural-științifică, unde ține și conferințe din domeniile mai sus amintite.

Toni Radian a fost primul profesor de limba chineză din România. A studiat șapte ani în China și s-a încadrat perfect în categoria „studentului etern”, învățând până la dispariția în neființă. A predat, la Universitatea București, un curs practic de limba chineză vorbită și scrisă (pentru patru ani de studiu) și un curs de limba chineză contemporană. S-a dăruit cu ardore nobilei profesii de dascăl, a fost un veritabil spiritus rector. I se datorează găsirea și încetățenirea în limba română, prin concordanțe, a unor termeni, expresii, noțiuni din limba chineză. A redactat *Dicționarul chinez-român de termeni lingvistici*, cuprinzând cuvinte din domeniul filologic și lingvistic specifice terminologiei chineze tradiționale.

A tradus direct din original opere de referință ale literaturii chineze, ca: nuvele și povestiri din epocile Ming și Qing. De asemenea, a tălmăcit, cu aceeași rigoare filologică, cu mare talent, din limba chineză clasică, *Întâmplări uimitoare din zilele noastre și din vechime și Nuvela chineză medievală*. Traducerea cărții lui Yuan Ke *Miturile Chinei antice* constituie o încununare a operei sale de profesor și om de literă.

Prin cursurile ținute la catedra de chineză a Universității București, Toni Radian a pregătit, cu mare profesionalism, cu talent și abnegație, timp de trei decenii, generații de sinologi, unii cunoscuți astăzi prin traduceri sau prezenți în diplomație.

Ion Banu (1913-1993) a funcționat ca profesor la catedra de istoria filosofiei universale a Universității București. Specialist în filosofia antică, este autorul multor cărți și studii apreciate în țară și în străinătate.

În cartea sa *Sensuri universale și diferențe specifice în filosofia Orientului Antic*, vol. I, consacrată gândinilor: egipteană, asiro-babiloniană și chineză - referitor la primele două se abordează legăturile lor cu civilizația și cultura iudaică a timpului, punându-se în evidență interferențe și interinfluențări. În cartea (în curs

de apariție) *Demersuri în filosofia orientală*, în secțiunea consacrată filosofiei iudaice, este tratată de pe poziții laice una dintre problemele-cheie ale religiei și ale monoteismului în general: apariția ideii de Dumnezeu abstract, legată și de tatonările spre monoteism ale egiptenilor, impactul pe care l-a avut aceasta în timp asupra dezvoltării gândirii filosofice universale. Ne aflăm aici în fața unei tratări de finețe a fenomenului spiritual. Capitolele despre profeții biblice și despre morbiditate, așa cum apar în Vechiul Testament și în literatura de specialitate, atestă erudiția autorului, îngemănată cu puncte de vedere personale. Problematika profeției și a profeților este reluată și dezvoltată de autor în cartea *Profeții biblice privind filosofia*.

Yves Goldenberg, născut în Egipt, a creat secția de limba arabă a Universității București, unde a funcționat în calitate de lector. A elaborat un *Manual de limba arabă*, a alcătuit o *Antologie de texte din literatura arabă clasică* și, în colaborare cu Nadia Angheliescu și Nicolae Dobrișan, o *Antologie din literatura arabă modernă*.

Este autor al unor studii valoroase, dintre care menționăm: *Limba arabă literară și idiomuri arabe vorbite; Quelques notes concernant les manuscrits arabes autographes de Timotei Cipariu*.

Pe lângă cursuri de limbă arabă, a predat și cursul de gramatică comparată a limbilor semite. A pregătit cu mare competență și dăruire generații de studenți arabiști, dintre care s-au afirmat cadre didactice, traducători.

Andrei Oișteanu (n. 1948), scriitor, publicist și etnolog. A abordat în scrierile sale mitologia și cultura orientală dintr-o perspectivă comparată și interdisciplinară. La fel, din direcția antropologiei culturale, a pus în evidență modul în care cultura occidentală și cea orientală au dat naștere unor motive mitologice și religioase similare - câteodată identice -, precum și influențările lor reciproce. Dintre cărțile sale, menționăm: *Grădina de dincolo, comentarii mitologice*, 1980; *Motive și semnificații mito-simbolice*, 1989; cărți în curs de apariție: *Imaginea evreului în cultura tradițională românească, Mythos și Logos* (sub tipar); *Dispute teologice*. A publicat studii de antropologie culturală și de istoria religiilor în reviste din țară și străinătate.

İdel Segall a inițiat și este îngrijitorul colecției „Bibliotheca orientalis”, modestă punte spirituală între Orient și Occident.

Cap. 2

Gabriel Scheffer: *Istoricul problemei evreiești în România*.

Barbu A. Bercean: *Modificarea din 1879, a art. 7 din Constituție - Studii și Materiale de Istoria Moldovei*, Editura Academiei R.S.R. - 1979.

Adolf Stern: *Din viața unui evreu român*, București, 1915 și *Însemnări din viața mea*, 1921.

Ștefan Antim: *Fresca justiției contemporane române*.

Despre hahambașie - articole de M. Opreșcu („Revista Culturii Mozaic”).

Dr. M. Schwarzfeld: „Anuarul pentru Israeliti” (1896-1897).

I. G. Miculescu: *Chestia evreilor și chestia morală*.

Gh. Ghibănescu: *Hrisovul Podului Iloaiei*, Iași, 1910.

I. Spătaru: *Revizuirea înscrierilor în Barou*, București, 1938.

A. C. Cuza: „Meseriașul român”, ed. a II-a, Iași, 1944.

Const. Titel Petrescu și Th. Teișanu - *Codul naționalităților din România, adnotat*, Ed. Cugetarea, 1940. „Pandectele Române”, 1927.

PARTEA a IV-a

LITERATURĂ

1. CONTRIBUȚII LA DEZVOLTAREA LITERATURII ROMÂNE MODERNE (1848-1940)

La o zi de la izbucnirea revoluției, la 11 iunie 1848, librarul Enric Winterhalder și pictorul Daniel Rosenthal se adresaseră Guvernului Provisoriu cu cererea să „fie primiți între cetățeni [români] și să li se acorde indigenatul”.

Gestul era semnificativ și își va pune pecetea de aur pe un secol de cultură, istorie și civilizație modernă românească. De altminteri, chiar în textul Proclamației de la Islaz se prevedea „emanciparea israeliților” simultan cu emanciparea și eliberarea întregului popor. Din cele „câteva mii [de evrei - n.n.] în tot Principatul” - cât aprecia, documentat, N. Iorga -, „un dr. Barasch, un cunoscut scriitor, un Hillel B. Manoach, prezident al municipalității revoluționare, donator de burse Universității, un Iscovescu și Rosenthal, prieteni ai corifeilor mișcării”, „aclamaseră la 1848 steagul tricolor”.

Entuziasmul lor, însă, va fi în fapte, unindu-se cu revoluționării noștri, devotându-se cauzei emancipării țării până la sacrificiu de sine. Ziarul lui C. A. Rosetti, „Pruncul român”, anunța, în plină desfășurare a revoluției, că „cetățeanul Davicion” contribuia pe o listă de subscripție pentru susținerea cauzei cu substanțiala sumă de 400 de lei, cerând să fie socotit prezent „în rândul patrioților”. Tot atunci, frații Costache, Iorgu și Luca Caragiale fuseseră ajutați să părăsească Bucureștiul, amenințat de flagelul holerei, grație „bunăvoinței unui israelit, Davicion Bally”, care îi va adăposti la moșia boierului Iancu Manu de la Budești, unde el era arendaș.

Nu se poate înfățișa, în spirit obiectiv și profund, tabloul Revoluției române de la 1848 în Țara Românească fără a așeza în galerie de onoare pe Barbu Iscovescu, Daniel Rosenthal - pictorii revoluției -, care participă, pe căi diferite, dar cu entuziasm neobosit, la marea afirmare a voinței de regenerare a societății românești, cu care începea istoria învierii noastre naționale. Fostul student al Școlii de Silvicultură de la

Nancy, dr. Iuliu Barasch (1815-1863), va funcționa din 1851, numit în urma unui concurs, ca profesor de științele naturii la prima școală în limba română de la „Sf. Sava”. Autor al unei opere unice de instrucție științifică, *Afinunile naturii*, care și astăzi păstrează deliciale lecturii de popularizare, căutor al primei reviste științifice, „Isis sau Natura”, profesor, pe timpul lui Carol Davila, la Școala de Chirurgie, dr. Iuliu Barasch va fi, alături de Aaron Așer și A. Vaimberg, printre ziarștii evrei pionieri care tipăresc la București revista „Israelitul român”, la 22 martie/3 aprilie 1857.

Editorialul primului număr era o pledoarie pentru implicarea în evenimentialul curent al țării care le era adăpost și patrie: „Israelii sunt foarte preocupați astăzi de tot ceea ce interesează această țară; soarta națiunii române va influența negreșit foarte mult asupra soartei noastre. În circumstanțele prezente, socotim că un jurnal destinat pentru israeliți corespunde la o necesitate reală. Scopul nostru nu este să intrăm în luptele partidelor, care ar putea să diviză o țară unde noi am primit ospitalitatea; însă noi totdeauna vom fi uniți pentru interesele cele mari ale națiunii”.

Dr. Iuliu Barasch lămură, de asemenea, nevoia apariției unui astfel de ziar chiar în anul declanșării luptei unioniste:

„Jurnalul «Israelitul român» este o mare trebuință pentru țeara aceasta în timpul acesta. Misiunea lui este d-a arăta românilor că israelitenii, concetățenii lor, simpatizează într-un mod viu și sincer cu românii și se identifică cu soarta țării. El va susține principiul toleranței și al egalității înaintea legilor, fără distincție de religie”.

Aaron Așer și A. Vaimberg lansează un apel la unire cu compatrioții de dincolo de Milcov. Cauza Unirii era comună, căci unirea comunitară slujea idealul unirii naționale: „Această țeară n-a întrebuițat în contra israeliților persecutările spăimântătoare ce suferiră ei în alte părți, și totdeauna a fost tolerantă: prin urmare suntem datori s-o iubim. Suntem datori încă să-i urăm a deveni din zi în zi mai puternică și mai fericită și,

lucrând pentru devenirea ei, astfel să lucrăm totdeauna și pentru noi înșine“.

C. A. Rosetti, de la Rusciuc, unde se afla în așteptarea vizei de intrare în țară, adresează proaspăt apărutului ziar un salut plin de miez, îndemnându-i pe evrei la conlucrare spre binele patriei comune: „Să ne unim dar, frașilor, și spălând împreună cu lacrimile noastre ranele trecutului, să ne punem împreună cu frăție deplină și cu credință nestrămutată a rezidi din temelie templul unității, al dreptății și al libertății pe altarul căruia să junghiem toate iresurile, toate nedreptățile și toate patimile cele rele ce fură cauza principală a suferinșelor noastre“.

Într-o scrisoare precedentă, C. A. Rosetti evocase, sentimental, originile acestei fraternizări de destin: „Biblia, cărșile profeșilor, cântările lui David le-am învățat, de copil încă; și cum le-am învățat, Dumnezeu meu; mai toate serile copilăriei mele le petreceam cu capul pe genunchii maicii mele, și ea, mângâindu-mă ușor și dulce cu mâna ei de mumă, îmi spunea istoria poporului lui Israel până adormeam repetând în muntea-mi faptele eroilor ș-ale martirilor noștri sau zicând după dânsa, ca o rugăciune de seară, «uscă-se limba mea de te voi uita, patria mea».

După ce am intrat în viața politică, am găsit mai multe puncturi de unire între istoria lui Israel ș-a românilor, și de la 48 înoace, eu unul, cel pușin, trăind, ca și voi, pe tărâmul exilului, a trebuit să retrăiesc pe toată ziua, ca și voi, viața trecută a românilor, spre a mă întări pe mine prin puternicul suflet al României. Ca și voi și eu am ziua de biruință a macabeilor români, ziua legilor, precum și ziua zdrobirii lor și ziua arderii Templului, și ca și voi aștept sub cort, pe tărâm strein și cu credința nestrămutată, ziua cea fâgăduită... Însă ceea ce m-a făcut a admira ș-a iubi mai mult poporul lui Israel este că el cel dintâi a găsit unitatea, un singur Dumnezeu, un singur Templu“.

În ziar apărură două foiletoane de cunoaștere reciprocă: unul - *Legende române: Mihai Viteazul*, pentru cititorii evrei, altul, *Maimonide*, pentru cititorii români.

Actorul Matei Millo se află și el printre încurajatorii români ai ziarului, adresându-le, la rândul-i, o patetică confraternizare: „Cine cunoaște mai bine decât frașii israeliteni români care e durerea de a fi lipsiți de o patrie; și dacă, atențivi, solemneli la dezbaterile noastre, ei nu voiesc a lua parte la lupta supremă a unei nașii, ei nu pot sta indiferenți în fașa chestiei dominante, chestiei noastre de viață și de moarte, regenerașia patriei noastre. Nu, frașii noștri israeliteni români o știu prea bine, regenerașionca României este garanta regenerașionii lor, prosperitatea României este prosperitatea lor“.

Dr. Iuliu Barasch servi în egală măsură atât comunitatea sa, cât și marile îndatoriri ale țării. Prioritară era datoria de conștiinșă. Se povestea că, pe patul morșii, ar fi spus ca supremă împăcare: „Am crezut și cred în nașionca română și mor acu în deplină liniște“.

În mulșimea care însoșea carul mortuar, C. A. Rosetti remarcase și un călugăr ortodox!

Pe lângă colaborări la ziarul „Românul“ și la „Revista Carpașilor“, dr. Barasch se încumetase și în traducerea dramei lui H. Rosenthal, *Deborah* (la tipografia lui C. A. Rosetti, în 1858).

În 1863, când murea dr. Iuliu Barasch, se lansă ideea ridicării unui monument aceluia care „a trăit și murit în serviciul României“, „a poporanizat știinșa la noi și care a știut a-și căpăta atâta simpatie prin filantropia sa și prin serviciile ce a adus Patriei Române“. Cu aceeași ocazie, C. D. Aricescu, deplângându-l pe dispărut, proslăvea virtușile și harul poporului său:

„Pe când nașioni pușine, zice Aimé-Martin, s-au știns după fașa globului, Palestina rămase în picioare până azi; și milioane de creșștini repetă în toate zilele sublimatele poezii ale lui David, adevărurile sacre ale lui Moise și Christ. De ce n-a pierit Palestina? Fiindcă Providenșa a voit ca israelișii să fie purtătorii unei idei înalte și roditoare, care, sub vălul unitășii de Dumnezeu, conșine unitatea popoarelor și fericirea lor prin libertate și solidaritate“.

Memorable rămăneau ultimele cuvinte înainte de moarte spuse de dr. Iuliu Barasch

prietenului său C. A. Rosetti: „Ai cuvântul, am crezut și crez în națiunea română...”.

La Iași, apărea, în primăvara anului 1857, „Gazeta română-evreiască literară și industrială”.

În același an, revista „Predicatorul” (scoasă de cărturarul teolog, dascăl și viitor episcop al Hușilor și, ulterior, al Buzăului, Dionisie Romano, și de Ilie Benescu) primea o scrisoare din partea lui Aaron Așer - „Israelitul” -, în care acesta își mărturisea interesul pentru „înaintarea literaturii române” și pentru conținutul moral al revistei. Dionisie Romano îi răspundea într-un spirit de frățietate ecumenică, demonstrându-i nevoia unei colaborări spirituale spre binele semenului nostru omul. „Un israelit face campanie pentru o revistă creștină [îndemnase la abonamente în rândul celor apropiați - n.n.] care predică preceptele lui Iisus, un creștin cere unui israelit rugăciuni pentru îndreptarea rețelilor din lume, ignorând faptul că exegeții ambelor religii își contestau reciproc și învățăturile și puterea rugăciunii”.

O replică peste ani, la acest gest, era dată de Grigore Granda, cu un *Imn pentru 24 ianuarie cântat în sinagoga israelită*:

„Înaintea ta, Părinte, / Tu, al Lumei creator,
/ Te rugăm să iei aminte / Imnul nostru rugător.
/ Tu ești cel ce-ai scos Lumina / Din nimic la început,
/ Tu ești cel ce-n Palestina / În mărirea ne-ai crescut. // Tu ești Domn în astă lume, / Și pe tine te rugăm,
/ Al tău sfânt și mare nume / Ziua, noaptea îl cântăm:
/ Mare-i Domnul ce îl cântă / Israel poporul său;
/ A lui lege este sfântă, / El e singur Dumnezeu! / ... / Iar aceluia ce ține / Sceptrul ei de Domn și fiu,
/ Prințului ce crede-n tine; / Alexandru Ioan Întâi, / Fă ca singur să supuie / Pe ai patriei dușmani.
/ Sub piciorul lui să puie / Arma cruzilor tirani. // România s-o-nflorească / Ca și Roma muma ei,
/ Iar în tronu-i să-l umbrească / Lauri și iubirea ta. // Doamne, Doamne, tu ești mare,
/ De la tine noi sperăm / A românilor salvare! / De la tine așteptăm!”.

În 1859, la *Înscrierea Națională* pentru baterea unei medalii în onoarea filoromânului St. Marc-Girardin, „sau un monument în onoarea

tuturor streinilor care au apărat cauza noastră”, participa și israelitul Mosco Așer.

Un imn compus de viitorul traducător al lui Shakespeare, Adolf Stern (pe atunci elev la „Sf. Sava”), pentru celebrarea domnitorului Cuza, cântat de elevii școlii israelite, după ce Rabinul M. L. Malbim rostise o rugăciune solemnă de mulțumire pentru binecuvântarea dumnezeiască de a avea pe tronul țării o minte luminată, îndemnându-și coreligionarii să-și dovedească „dragostea de patrie și devotamentul pentru șeful statului”, poate fi considerat ca un debut literar al acestei personalități prodigioase a comunității evreiești.

Însuși M. L. Malbim, „șeful religiei comunității israeliților lehi [polonezi]”, cu ocazia punerii pietrei fundamentale a Azilului Copiilor Orfani, de către Elena Cuza, la 29 iulie 1862, înălța o rugăciune de slavă cerească pentru împlinirea acestui generos gând:

„O, Doamne, astăzi la punerea de fundament,
Varsă binecuvântarea ta
Asupra Majestății Sale
Și asupra tot guvernământului;
Și precum pe Rebeca și Ana ai ascultat
Și cu copii i-ai binecuvântat,
Asemenea, o, Doamne, edifică și casa
Guvernatorului nostru Alexandru Ioan I,
.....
Ca să fie ca David împăratul,
Domnia Sa pururea întemeiată, Amin!”.

La 14 martie 1863, Societatea de Cultură Israelită din București va organiza, în sala Bossel, un concert în beneficiul Azilului Elena Doamna și al „israeliților sârmani”. Își dădeau concursul Steeger, Wiest, Wolf, Tolz etc.

Profesorul N. K. Popper va scrie un interesant studiu cu caracter lingvistic și etnografic, privind individualitatea specifică a acestei etnii înălăuntrul lumii românești: *Despre limba și costumul israeliților din Principatele Unite*.

Librării evrei, ca George Ioanid (n. 1818), Haitmann, de pe Calea Mogoșoaiei, intermediari de carte, comerțianți, începeau încă dinaintea revoluției să promoveze cartea românească

originală, traduceri, înscriind un aport deosebit la dezvoltarea literelor în România. C. A. Rosetti, care fusese prieten nedespărțit cu Daniel Rosenthal și care va colabora, după 1857, cu Armand Lévy, cel ce, în 1867, va scoate, cu Leopold Stern (1842-1881), fratele lui Adolf Stern, a doua serie a „Israelitului român“, organ al luptei pentru emanciparea drepturilor democratice ale evreilor, va evoca opera de binefacere și de dăruire pentru frații săi români și evrei a lui Iacov Löbel. Pentru C. A. Rosetti, Iacov Löbel se aflase, la jumătatea secolului trecut, „în capul progresului“, prezent „oriunde era o suferință de ușurat“, militant „pentru civilizarea israeliților din România și deplina lor înfrățire cu românii“. Un adevărat patriot român ce nu visa decât la vremea în care va domni „cea mai deplină dreptate și frăție între români“.

Poziția luminată a prim-ministrului țării, Mihail Kogălniceanu, în „cestiunea“ acordării de drepturi civice evreimii românești va rămâne peste timp un model de înțelegere și de toleranță frățescă: „pe israeliții născuți aici eu îi consider ca români, deși nu sunt creștini“.

Prezența evreului se făcea simțită, din a doua jumătate a secolului trecut, într-un domeniu de interferență a culturii și a negoțului: anticariatul. Scriitori și prețuitori ai cărții rare, dar și ai cărții căutate de cititori, anticarii evrei, niște pasionați și, unii dintre ei, adevărați erudiți bibliofili, care alimentau societatea noastră intelectuală cu cărțile solicitate, salvau documente și fonduri rare și-i asigurau pe savanți și cărturari cu exemplare în unicat. Anticarul va face parte din pitorescul Bucureștiului, întinzându-și rafturile cu cărți pe cheiul Dâmboviței, pe Calca Mogoșoaiei, prin piețe și străzi cu vaduri comerciale. Unul dintre anticarii celebri, cu statut corespunzător din 1864, a fost Leon Alcalay, devenit și editor, care va iniția, la sfârșitul secolului al XIX-lea, colecții de largă popularizare a capodoperelor universale și naționale. Un alt anticar, cu firmă înscrisă la 1878, era Pinath, urmat de Hascal Steinberg, primul editor de cărți populare și anticar în București și de fiul acestuia, Haim Steinberg, de

Pohl, Weismann, Weimberg și Pach - tatăl unei mici dinastii de anticari care s-au perpetuat până în zilele noastre. Să nu-i uităm pe Filip Lazăr și S. Samitca, din Craiova, sau pe frații Șaraga, din Iași. Nu intrăm în discuții și dispute legate de pretinsa sau reala origine evreiască a unor scriitori din aceste generații, precum Cezar Bolliac, care, după unii specialiști, ar fi avut „tată sau moș“ un dr. Anton Bogliako sau Boleac, aventurier de proastă faimă de prin Arhipelag. Sau chiar V. Alecsandri, căruia în mod oarecum pamfletar i s-a arătat o ascendență evreiască, pe care scriitorul a făcut-o uitată. Că însuși Hasdeu avusese bunică pe evreica Valeria Hrizantovna, cu care se însurase, a doua oară, Tadeu Hasdeu, era un fapt biografic de ordinul certitudinilor. Dar profunda prezență într-o cultură are minime argumente în asemenea date, care rămân atât de relative în raport cu șansa creației artistice.

Mai mult decât o înrudire care s-ar fi putut consuma într-un act de stare civilă uitat în arhive, valoarea un act real de cultură.

Grigore Ventura, căsătorit mai târziu cu evreica Fașeta Lea Vermont, cu care va avea pe Maria Ventura, în piesa sa *Curcanii*, dedicată eroismului național de la 1877 (Dramă națională în trei acte și un prolog. Galați, 1878), remarcă și prezența diferențială a comunității evreiești. Astfel, negustorul Bacalovici se mulțumea să subscrie un napoleon, văzându-și nestingherit de afaceri; Ștrul e soldatul oarecare amestecat în marea masă a soldaților români. Ion, un camarad român, îl întreabă:

„- ...Dar tu, Ștrul, unde mergi? Te văd gata de mers.

Ștrul: - Să-ți spun drept, inima-mi face tic-tac, dar când am văzut și unul de-ai noștri cu Steaua României la piept, am prins la curaj“.

Nenumărate stagiuni teatrale au menținut această dramă despre Războiul de Independență, ani în șir, ca una dintre reușitele notorii ale repertoriului autohton. Chiar în anul 1877, tânărul Adolf Stern traducea în românește *Hamlet*, de Shakespeare, o premieră culturală remarcabilă și în ziarul „Timpul“: „Traducerea dlui Stern este

foarte bună. Cu o deplină înțelegere a textului englez, dl Stern a știut să împreuneze o mare energie și conciziune în stilul său român. Nemerita alegere de cuvinte, căutarea îngrijită a acestor expresii vechi, care sunt adesea mai bune și mai curate și mai bogate de înțeles decât cele franceze, cu care a căutat a le înlocui conversația superficială a saloanelor noastre moderne, dovedește o studiere aprofundată a limbii române în toate formele ei lexicale“.

Adolf (Avner) Stern (1848-1931) învășase la Liceele „Gh. Lazăr“ și „Matei Basarab“, luându-și doctoratul în drept la Leipzig, după ce fusese remarcat de Titu Maiorescu. Tradusese din Schiller și Shakespeare, iar în 1871 întemeiasă ziarul german „Rumänische Post“. În revista germană a lui I. Bettelheim, „Bukarester Salon“, tradusese în germană texte din opera lui Alecsandri, Bolliac, Slavici. Din Shakespeare vă tălmăci *Visul unei nopți de Sânziene*, *Romeo și Julieta*, *Furtuna*, *Nevestele vesele din Windsor*, fiind primul traducător de anvergură din Shakespeare în literatura română; textele lui vor fi unice în repertoriul teatral timp de decenii, până în perioada interbelică!

În 1878, Alecsandri primea un omagiu insolit din partea comunității evreiești. Literatul Israel Teller îi tradusese în ebraică *Cântul gîntei latine* și *Peneș Curcanul*, însoțite de o emoționantă prefață: „Ca israelit român, știind a prețui toate care aduc mărire țării în care trăiesc, aduc ca un semn de adâncă mulțumire bardului național, bardului latinătății, două cântece nemuritoare ale tale traduse în vechea limbă a sântelor cărți“.

În 1888, ziarul liberal al lui I. C. Fundescu, „Telegraful“, publica, în foileton, romanul „original“ din viața evreilor: „Jidovul“, urmărind destinul unei familii de-a lungul generațiilor, în contextul societății adoptive, un adevărat debut al acestei teme în literatura noastră.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, literatura română cunoștea, în deceniile de prosperitate de după cucerirea independenței, o afirmare variată a personalităților creatoare de origine evreiască. O adevărată pleiadă, dominată

de triada de filologi, teoreticieni, comparatiști, lexicografi, cercetători ai literaturii vechi, Moses Gaster (1856-1939), Haymann Tiktin (1850-1896), Lazăr Șăineanu (1859-1934). A vorbi despre aceștia înseamnă a străbate întreaga viață literară și culturală românească a ultimelor decenii ale secolului trecut. Cu Moses Gaster se intră în biografia lui Eminescu și a „Junimii“, el fiind, alături de Hasdeu, al doilea savant cu o cultură filologică uriașă, care a deschis perspective moderne în domeniul comparatismului filologic și al relevării tezaurului spiritual din vechile scrieri românești. Operele sale: *Literatura populară română* (1882), *Apocrifele în literatura română* (1883), *Crestomație română* (1891) au ctitorit, alături de acelea ale lui Hasdeu, o școală națională de cultură. Moses Gaster, expulzat printr-un act arbitrar de către liberali, în 1885, va rămâne atașat constant de cultura românească, trimițând, de pildă, în 1892, de la Londra, transcrierea manuscrisului *Evangheliarului românesc* aflat la British Museum, în vederea unei editări științifice de maximă rigoare, la București. Prețuit de intelectualitatea românească până la a-l alege membru de onoare al Academiei Române, în 1929, cel ce avea să devină profesor la Oxford și Mare Rabin al Londrei a rămas până la sfârșitul vieții un slujitor devotat al culturii românești și un rar reprezentant al ei în cercurile intelectuale și iudaice din lumea întreagă. De la Eminescu și până la Hasdeu, Gaster a simțit respectul și onoarea ce i-o acordau românii, pentru zelul și pasiunea cu care el lucrase la înălțarea culturii naționale, prin studii de referință. În locuința sa se adunau P. Ispirescu, Gr. Tocilescu, Lazăr Șăineanu, frații Schwarzfeld, M. Brociner, I. Bettelheim, I. I. Roșca. Îl vizita însuși T. Maiorescu. Se scria astfel un capitol de cultură românească. Ceea ce n-a împiedicat expulzarea sa din țară, la 1885.

În plasma unor asemenea personalități și umaniști va concepe Eminescu pe Ruben din nuvela *Sărmanul Dionis*. Visătorul erou romantic, căutător al absolutului, se inițiază în misterele existenței tălmăcind Cartea dascălului Ruben.

„- Ah! meștere Ruben, cartea ta într-adevăr minunată este!?” ... „Ce adânc e evreul acesta! - gândi el în sine despre dascălul Ruben“.

Ruben este un adevărat *Evreu cu Cartea* al lui Eminescu, înțelepciunea întruchipată, dascălul adus de Domn la Academia de la Socola, „un evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputând fi învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filosofie la Academia din Socola“.

Într-un fragment de proză postumă, o evreică este condamnată pentru pruncucidere, victimă a mentalității din ghetou, căci fusese vândută de rabin (*Iconostas și Fragmentarium*); într-un alt fragment, Eminescu ne-a lăsat o descriere fascinantă a cartierului evreiesc provincial într-o Suceavă imaginară: „Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta ulița jidovească a Sucevei în lună. Șiruri de case sărace, peticite, când uniforme ca legile Pentateuchului, când pestriți și mestecate ca hainele rupte și lucrurile vechi din desacul unui jidov. În ferești, bucăți de sticlă colorată, lipite cu hârtii sfâșiate din Ghemara, pe care se coc colacii de sărbătoare [...]. În mijlocul mahalalei adormite, templul sur - Sionul ruinat - de jur împrejur proptit de bârne de stejar și, înaintea casei cahalului, un bou junghiat ca spre jertfă. Era un aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tânguire a lui Iezechiel“.

În acest spațiu se zbate tânărul evreu care o caută pe iubita sa, Hagar, vândută de bătrân unui creștin bogat, care îl putea duce la Ierusalim, visul său de rabin.

Paginile sublime, cântând fericirile și nefericirile dragostei, împătumite de senzualism ori sublimate de ideal, îl descoperă pe Eminescu la izvoarele inspirației din *Cântarea Cântărilor*.

Pe o poziție de seamă în lumea cultural-științifică de la sfârșitul secolului trecut s-a situat și **Moses Schwarzfeld** (1857-1943). Deși era născut la Iași, activitatea sa de publicist și folclorist s-a desfășurat cu precădere în Capitală. Cu debut în „Revista israelită“, M. Schwarzfeld a colaborat la „Buciumul român“, „Contemporanul“,

„Revista olteană“, „Șezătoarea“, „Arhiva științifică și literară“, „Anuarul pentru israeliți“. I-a editat pe Cilibi Moise, pe dr. Iuliu Barasch și a întemeiat ziarul evreiesc „Egalitatea“ (1890). Moses Schwarzfeld a cules, după 1877, folclor evreiesc, printre care peste 7 000 de proverbe, o operă inestimabilă astăzi. A șocat mult timp poziția sa critică, demitizantă față de culegerea de poezii populare a lui V. Alecsandri. S-a înțeles tendențios gestul său de bună credință de a milita pentru păstrarea autenticității creației populare, poziție preluată, după 1900, de Ovid Densusianu. Nu Alecsandri era criticat, ci o viziune a școlii romantice, îmbibată de sentimentalism și de idilism folcloric. Pentru M. Schwarzfeld, poezia populară trebuia „a se reproduce întocmai, fără nici un adaos și fără nici o scădere“. Demitizarea uneia dintre realizările lui Alecsandri era un act curajos, nu o blamare a bardului. M. Schwarzfeld dezvăluia public o față nevăzută a culegerii din 1852 a tânărului V. Alecsandri: „a făcut la multe poezii adaosuri prisoselnice“, „a făcut omisiuni“, textele erau „ciopârțite“ și „cioplite“. Concluzia sa fermă era parcă extrasă din manifestul școlii noi folclorice a lui Ovid Densusianu, *Folclorul - cum trebuie înțeles*: „Numai un material cu totul autentic poate aduce toate serviciile la care e merit“.

Revelatoare sunt cele două articole publicate de Moses Schwarzfeld în „Anuarul pentru israeliți“: *Evreii față cu țara în război și Voluntarul Meir Balan*, dezvăluind fapte emoționante de dăruire până la sacrificiul vieții ale celor peste 1 000 de evrei care luptaseră alături de soldații români în Războiul de Independență din 1877: ambulanța Zion, colectări de bani și obiecte, înrolarea studenților, distingerea unor eroi ca Meier Balan sau sublocotenentul Brociner, grav rănit la Grivița, decorat cu „Steaua României“ și cu Ordinul „Sfântul Gheorghe“ (fratele scriitorului Marcu Brociner, ajuns colonel și aghiotant regal).

Concomitent cu Moses Schwarzfeld, **Mihail Canianu (Moisă Cahană)** (1867-1933), prin culegerea sa de folclor: *Doine..., Publicate*

Intocmai cum se zic (Iași, 1888), venea cu o concepție științifică asupra literaturii populare, pledând pentru păstrarea autenticității - replică la culegătorii romantici, și în primul rând la culegerea lui Alecsandri. Folcloristul Mihail Canianu va colabora la „Adevărul“, „Românul“, „Evenimentul literar“ și va conduce revista săptămânală „Ecol“. A fost, de asemenea, redactorul literar al „Perdafului“, editat de V. Negruzzi. Va pregăti o crestomație, precum și traduceri din Dostoievski (*Crimă și pedeapsă*, 1888-1889) și Max Nordau (*Minciunile convenționale ale civilizației noastre*, 1895). Împreună cu alți specialiști, și în primul rând cu I. Aurel Căndrea, va fi coautorul *Dicționarului geografic al județului Dolj* (București, 1896) și al *Dicționarului județului Putna* (București, 1897).

Triada de savanți-filologi - Gaster, Tiktin, Șăineanu - se complinesc în același spațiu istorico-cultural românesc cu o triadă de personalități preponderent creatoare: **Cilibi Moise (Froim Moise Schwartz)** (1812-1870), dr. **E. Schwarzfild** (1855-1915) și **Ronetti-Roman (Aron Blumenfeld-Moise)** (1853-1908). Primul, **Cilibi Moise**, este aproape o figură legendară pe care a dat-o lumea evreiască din România literaturii naționale, un geniu oral și original, bunul, sârmanul și talentatul „Cilibi Evreul“, ce vindea marfă pe nimic, își râdea de sărăcie și umbra pe Podul Calicilor cu coșul cu mărunțișuri. Pare perechea întru spirit a lui Anton Pann. A murit de tifos la 31 ianuarie 1870 și a fost îngropat la Cimitiul Evreiesc „Filantropia“. Autor al unei opere orale compusă din vorbe de duh, maxime, sentințe, glume și pilde, Cilibi Moise, cel iubit de Caragiale și tipărit de el în „Epoca literară“, a fost, mărturisește autorul *Scrisorii pierdute*, un maestru al începuturilor sale literare: „Cărțile acelea au făcut multă plăcere copilăriei mele, cu ele am petrecut multe seri într-adevăr încântătoare, pe atunci când începeam să știu a cetii și poate nu puțină influență a avut acea cetire, și dansa, asupra spiritului meu“. „Apropourile“ sale sunt reacții - cu

prezență de spirit - la instantaneul cotidian al vieții, făcute cu umor și o rază de geniu în reflecția orală aruncată ca o sclipire într-o secundă a trăirii. Textele lui deveniseră bunuri folclorice, edițiile „gândurilor“ sale circulând precum cele ale cârților populare de odinioară. „Precursor al lui Șalom Alehem“, Cilibi Moise s-a manifestat ca un spirit atașat țării sale de adopție, României cea „dulce ca un rod“, „și s-a alăturat, cu tot sufletul, marilor deziderate ale vremii: Unirea și Independența“. Cilibi Moise avea o profunzime de geniu mascată sub o condiție anonimă.

Contemporan cu Eminescu și Caragiale, prieten al amândurora a fost **Ronetti-Roman**. Cine era acesta? Ar fi destul dacă s-ar răspunde: a fost unul dintre cei mai iubiți prieteni ai lui Caragiale. În tinerețe, studiasc în străinătate, fusese preparator la Institutul „Urechia“ din București, slujise ca redactor la „Timpul“ (în 1879-1880), unde, se pare, îl adusese însuși Caragiale. A publicat în „Convorbiri literare“. Va primi indigenatul în 1903, cu mari dificultăți și numai în urma insistențelor lui Caragiale și P. P. Carp. În 1878, publicase poema *Radu*, în lirică tradițională, influențat de Alecsandri și Heine, la puțin timp după stabilirea în țară. Era un poem cu pretenții filosofice, cântând un „împărat al cugetării“ care vedea falsa alcătuire a țării, disprețuind corupția și mizeria în toate formele de manifestare. Reușind să-și agonisească un capital, Ronetti-Roman se retrage la Davideni - Neamț, unde trăia ca arendaș la socrul său, Șmil Herșcovici, și unde îl va vizita și Caragiale. În 1900, termina drama *Manasse*, a cărei premieră va avea loc în 1901, la Iași și peste patru ani, la București. A colaborat la ziarul „Opinia“ de la Iași. Om de o rară discreție și un dăruit prieteniei, se înscrie în galeria marilor caractere literare. Din tot ce a scris, însă, n-a rămas decât *Manasse*. Este una dintre cele mai realizate lucrări dramatice românești, tratând un subiect de conștiință evreiescă. Unii critici ai vremii erau atât de entuziasmați de valoarea dramei, încât credeau că *Manasse* putea să stea alături de teatrul lui Caragiale!

Manasse este evreul victimă și erou. Rămas fidel conștiinței de milenii, implacabilă și demnă, a poporului său, este victimă a cursului ineluctabil al metamorfozelor de mentalități etno-sociale. Lupta este între tată și copii, între trecut și prezent. Nepoata sa, Lelia, se rupe voluntar de această lume, în care tradițiile încep să se confunde cu prejudecățile rasiale, și răstoarnă toate planurile familiei sale, care o vedea chivernisită cu un pretendent evreu bogat, Emil Horn, căsătorindu-se cu un creștin, Matei Frunză. Manasse se luptă cu el, cu neamul său, cu tot ce i se împotrivesc, dar este învins. Lumea cea nouă, a viitorului și a tinereții, se socoate o lume eliberată. Fata îi spune lui Manasse că nu se leapădă de Dumnezeuul părinților ei, ci numai de prejudecățile părinților: „Un Dumnezeu stăpânește și un soare lucește peste toți oamenii, numai că fiecare spune că e Dumnezeuul lui și soarele lui“. Lumea începe cu botezul morții, Manasse murea. Mihail Dragomirescu scria emoționat că prin „drama sa shakespeareană *Manasse* va trebui să servească [...], alături de Caragiale, de model pentru dramaturgia noastră viitoare“.

Profeția nu s-a realizat, dar *Manasse* a rămas un document literar de prestigiu. Lelia va primi ulterior, în aventura imaginarului artistic, o pereche de onoare a calvarului ei uman: pe tânăra Haia Sanis, a lui Mihail Sadoveanu, din nuvela cu același nume. Eroina lui Sadoveanu, răsărită din locurile „unde nu se întâmplă nimic“, aducea cu ea mărturia unui tragism al vieții unei victime a prejudecăților și violenței oarbe a mentalităților primitive antisemite.

Dr. **Elias Schwarzfeld**, ieșean prin naștere și jurist de profesie, întemeietor al „Revistei israelite“ de la Iași (în 1874-1875), a scos la București publicațiile: „Anuar pentru israeliți“ (1877-1899) și „Fraternitatea“ (1885). A scris proză (*Bețivul*, 1893; *Prigonit de soartă*, 1893; *Inimi zdrobite*, 1894; *Polcovniceasa*, 1895; *Gângavul*, 1896), a tradus din Renan, D. Kohn, Ludwig Philipsohn, M. Lehman etc., dar adevărata sa operă rămâne *Din istoria evreilor* (1914), alături de zeloasa activitate filantropică

și de organizator al mișcării evreiești. El va pune bazele societății literare „Junimea israelito-română“ și va activa la societatea „Zion“ și la înființarea în România a organizației „B'nei Brith“. Expulzat în 1885, va trăi la Paris încă treizeci de ani, dăruindu-se, prin baronul Hirsch, operelor de binefacere și obținând ajutoare pentru școlile evreiești din România. Sub pseudonimul Edmond Sincerus, a tipărit *Les Juifs en Roumanie depuis le Traité de Berlin (1878) jusqu'à ce jour* (Londra, 1901).

Moldoveanul **Salomon Segall** (1864-?), cunoscut cu Eminescu și Samson Bodnărescu, institutor la Institutul particular din București „Ludwig“, colaborator la „Vestea“ și „Revista literară“, publicații macedonskiene, apoi la „Lumea evree“, are meritul de a fi pregătit o primă antologie de poezie românească în limba idiș, la București, în 1922. Prefața i-o scria Adolf Stern și N. Iorga - *Antologia Segall*. În sumar figurau poeți, începând cu Eminescu și terminând cu Argezei, Blaga, Barbu, Pillat.

Împreună cu Moses Gaster, dr. E. Schwarzfeld și Lazăr Șăineanu, mai erau expulzați cu brutalitate oarbă încă doi scriitori și gazetari: **L. Fior**, redactor la „Vocea Botoșanilor“ și dr. **Marcu Brociner**, ziarist, autor dramatic și redactor la „Bukarester Tagblatt“, originar din Galați. Acesta nu va mai reveni în țară, dar va rămâne legat de ea prin activitatea sa literară și publicistică la „Neue Wiener Tageblatt“. Romanul *Ionel Fortunatu*, drama *Nunta din Văleni*, primită cu rezerve critice în țară, pentru că ar fi prezentat într-o manieră violentă realitatea românească, au trezit interes în opinia literară vieneză.

Gustat pentru spiritualele epigrame și pentru fabulele politice din „Convorbiri sociale“ era, în epocă, **Giordano (B. Goldner)** (1861-1926), precursorul lui Cincinat Pavelescu.

Conlucrarea și regăsirea într-o unică familie de spirite creatoare între scriitori români și scriitori de origine evreiască era un fapt atestat în orice împrejurare. Incidentele sunt periferice și nu afectează marile personalități. Din spirit de

solidaritate, astfel, la o „întrunire a israeliților“ din sala Orfeu, luau cuvântul, pe lângă Emil D. Fagure, Ghelerter și I. Nădejde, C. Popovici și V. M. Kogălniceanu. Să nu mai vorbim de bancherul Abr. Halfon, membru al celei de-a doua Societăți Filarmonice, în bune relații cu junimiștii, un darnic încurajator al artelor, precum și al instituțiilor de binefacere. De altminteri, rezolvarea problemei evreiești prin revizuirea articolului 7 al Constituției din 1866 provocase o ruptură în unitatea junimiștilor politici. P. P. Carp era pentru o soluție pozitivă, pe când Vasile Conta se împotrivise într-un discurs cu accente antisemite, ceea ce-l făcuse pe Carp să-l considere ca pe „o movilă de gunoi în incinta Camerei“.

„Junimea“ a fost învinovățită pamfletar de către liberali că manifesta o atitudine deschisă și favorabilă soluționării pozitive a problemei evreiești, pentru spiritul ei de toleranță, ceea ce era un adevăr corespunzând înalțelor principii civice și morale ale lui T. Maiorescu, în primul rând. La „Junimea“, ca și în paginile „Convorbirilor literare“, prezența personalităților culturale și științifice de origine evreiască a fost întotdeauna la loc de onoare, începând cu dr. Barasch, Moses Gaster și Ronetti-Roman.

„Junimea“, recunoștea A. Wechsler-Antim, a fost foarte binevoitoare față de evrei, în așa măsură încât Hasdeu, într-un exces de antisemitism, pentru a dovedi filosemitismul cercului maioreșcian, trimisese o poezie proastă, semnată M. I. Ellias, apărută în 1871 în „Convorbiri literare“, susținând că aceasta fusese publicată numai pentru că autorul era evreu.

În spațiul aerat al „Junimii“ își încercase talentul, pe urmele lui V. Alecsandri, Herman Rheinstejn, cu *Micul său Parnas*, tipărit în București, în 1880.

În paginile „Convorbirilor literare“ vor apărea, încercându-și talentul, I. Brociner, David Jurescu, I. N. Roman, Ronetti-Roman, V. Podeanu, Genel etc.

Pe versantul din fața „Junimii“ și a „Convorbirilor literare“, mișcarea culturală din jurul revistei „Contemporanul“ și al filialelor și

anexelor ei ulterioare a atras un important număr de personalități evreiești, publiciști de orientare democratică, socialistă, social-democrată, polarizați de personalitatea lui C. Dobrogeanu-Gherea (Solomon Katz, n. Slavianka-Ekaterinoslav, 1855 - m. București, 1920). Cazul Gherea a fost cel mai frapant exemplu de integrare organică în circuitul culturii românești, după o perioadă scurtă de inițiere, înțelegând și servind literatura noastră în perspectiva unor noi imperative estetice și politice. Gherea, „criticul socialist“ de la „Contemporanul“, creatorul primului sistem critic „științific“ și obiectiv, cu finalitate militant-democratică, servind „intereselor de clasă ale proletariatului“, exagerând în această direcție până la o anume orbire dogmatică, s-a manifestat, însă, în cea mai firească atitudine, cu un simțământ al implicării profunde și devotate în fenomenul literar românesc.

Nuvela *O făclie de Paște*, a cărei apariție în „Convorbiri literare“ (1889) a fost sesizată de societatea literară evreiască de la București, avea să fie retipărită în „Anuarul pentru israeliți“.

Lumea evreiască, cu problematica ei aparte, cu nevoile ei, cu mizeriile și dorurile ei, în ambianța societății românești, interesa acut conștiința scriitoricească la sfârșitul secolului trecut. Condiția umană în ipostaza socio-politică a individului de origine evreiască, cu un statut de paria, lipsit de drepturi fundamentale și suspectat de parazitism național, va avea un profund impact asupra conștiințelor literare.

Dr. V. Crășescu (Șt. Basarabeanu, Chișinău, 1848-1918) publica, în 1898, romanul *Ovreiul*, privind destinele unor personaje la prima sau la a doua generație, într-un sat, Gropeni, din nordul Moldovei. Cărciumarii sunt Abraham Ițic Parș și Moise Liberman. Tatăl lui Moise este Israel, venit de tânăr în Bucovina, învățat, talmudist, rabin. Fiul său, Moise, are de mic apucături pentru camătă. Un alt băiat, Isac, este „un caracter sever, priceput și deștept la afaceri“, muncind la câmp, umblând pe la târguri, la antipodul lui Moise. Bineînțeles, se interpun în acțiune și personaje din satul românesc: țărani, învățători,

preoți. Isac se îndrăgostește de Casandra, o țărăncă pe care voise s-o necinstească preotul satului. O iubește și un țăran, Vasile, dar ea îl refuză. Dragostea Casandrei și a lui Isac se lovește din ambele tabere de prejudecăți rasiale oarbe, făcând victime din cei doi îndrăgostiți. Romanul este tezis, dar sincer, pledând pentru o lume a eliberării de mentalitățile primare care dezonorau condiția umană.

Un alt roman, dedicat în exclusivitate vieții evreiești din România, *Ferghela*, tipărit în fascicule, în anul 1902, aparține lui Th. D. Speranția. Autorul, folclorist din cercul lui Hasdeu, autor și culegător de snoave și anecdote „trase de păr” despre evrei, de data aceasta evocă destine din ghetoul ieșean, în jurul unei tinere evreice!

Publicista Laura Vampa va tipări o nuvelă, *Ițic sacagiul*, pe linia prozei umanitare mărunte din paginile „Contemporanului”.

În viziunea românească a lui Duiliu Zamfirescu, personajul său Tănase Scatiu, din romanul cu același nume, avea un părtaș la ascensiunea socială, care coincidea cu ruinarea familiei de țară Comăneșteanu, în Izidor zaraful ori în antreprenorul Haim. Tincuța merge la comptoarul lui Izidor - o dugheană clasică de cămătar - pentru a-l îndupleca să nu dea curs unei polițe semnată în alb, pe care Tănase Scatiu voia s-o speculeze împotriva Comăneștenilor. Evreul este sentimental, oricât de interesat ar fi în câștigul de cauză în alte afaceri, simțind nevoia să-i spună Tincuței cum băiatul său a făcut școala de comerț din București, „ca să devie bun rumun”, îndeplinind dorința răposatei sale mame.

În „Epoca” lui N. Filipescu, în 1897, I. L. Caragiale lansa încrezător un tânăr poet și eseist, **Alexandru Toma (Solomon Moscovici)** (1875-1954), ceea ce, se va susține mai târziu, ar fi fost motiv de dizgrație a colaboratorului său din partea lui Filipescu. Cert este că însuși Caragiale i-a fost nașul literar, el dându-i acest pseudonim. A. Toma a crescut în mediile socialiste polarizate în jurul lui Gherea, în cercul revistei „Lumea nouă”,

apoi a slujit ca director al școlii evreiești „Luca Moise” din Ploiești, profesor la diverse școli românești (Institutul de fete „Pompilian”, Liceul „Matei Basarab”), funcționar. A inițiat publicația săptămânală „Lectura”, facilitând circulația marilor opere în mediile sociale largi, și a tradus *Tartuffe*, de Moliere, tipărită în 1918, deși tălmăcirea fusese terminată încă din 1911-1912. Tradusese, de asemenea, din poezia lui Heine și Lessing, publicase poezie originală în „Lumea nouă”, „Lumea ilustrată”, „Foaia interesantă”, „Viața românească”, dar naționalitatea română o primea abia în 1914. În 1928, volumul său de *Poezii*, apărut la Editura „Cultura Națională”, în 1926, va fi premiat de Academia Română. Lirica sa va cultiva o sensibilitate caldă și duioasă a unui visător și militant socialist, cu nostalgii fine și cu noblețe a avânturilor. „S-ar putea spune - scria Tudor Vianu în „Gândirea” - că dl A. Toma a vrut să dea o icoană completă a tuturor noblețelor care onorează sufletul omenesc, un compendiu al virtuților și un breviar al idealismului”.

Alt poet, **Barbu Nemțeanu (Benjamin Deutsch)** (1887-1919), născut la Galați și debutat în ziarul local „Înainte”, se afirma la București, când la „Sămănătorul” lui N. Iorga (semnând Cireșeanu), când la „Vieța nouă” a modernului Ovid Densusianu, când la „Convorbiri critice” ale lui Mihail Dragomirescu, cel care îi va alcătui un volum apărut la Editura „Casa Școalelor”, în 1926. În 1919, publica traducerea *Melodiilor ebraice* de Heine. Va mai traduce din Victor Hugo, Baudelaire, Lessing, Schiller, Mörcke, Lenau, Tristan Klingsor. Insuficient cunoscut, Barbu Nemțeanu rămâne un poet al stărilor lirice difuze într-o boare de melancolie ce-i euforiza pe poezii simbolști - „un optimist resignat și un umorist idilic și realist” (M. Dragomirescu); un „trubadur grațios”, cum îl numea E. Lovinescu.

Un talent deosebit, curmat în plină afirmare, era, la începutul secolului, **D. Iacobescu (Iacobsohn)** (1895-1915), una dintre figurile de seamă ale simbolismului românesc, colaborator la revistele de inovație literară: „Insula”, „Noua

revistă română“, „Flacăra“. A tradus admirabil din Baudelaire, Mallarmé, Verlaine, Sarnain. Poezia sa a fost tipărită postum, în 1930, în volumul *Quasi*, de către Perpessicius, relevând un talent de o pură candoare a trăirii lirice.

Tot la această răspântie de veacuri, trăia **Ilie Ighel-Deleanu**, publicist de vază, cunoscut cu Eminescu, căruia îi va și dedica un poem și un mic studiu în 1890 („Eminescu este concentrarea tuturor calităților estetice“), poet al regretelor amoroase, cu accente eminesciene și coșbuciene, autor de romane senzaționale, concurent al lui N. D. Popescu, precum și traducător al poeziei reginei Carmen Sylva.

Dimitrie Anghel dădu, în 1911, în volumul său *Fantome*, o fantastică imagine a ghetoului ieșean din Târgul-Cucului, un spațiu halucinant al unui conglomerat uman pitoresc, mizer și resemnat: „Un ghetto e același pretutindeni. Cei ce se adună, nevoi lângă nevoi, întâinzând coperiș lângă coperiș, după ani de zile ajung să imprime locului unde s-au așezat un caracter bine definit, special rasei, și care aproape e universal“.

B. Marian a fost unul dintre prolificii traducători în limba română și editor de colecții populare. Cele mai multe traduceri erau premiere culturale: Benjamin Constant, Daniel de Foë, Dostoievski, Gogol, Gerhart Hauptmann, Ibsen, Kuprin, Lermontov, Nansen, Renan. Cele două dicționare: *Dicționar de citate și locuțiuni străine* (1916), și *Dicționar de citate românești*, cu o prefață de N. Iorga (1923), au cunoscut un succes editorial deosebit. A condus revistele „Farul tinerimii“ (1884), „Fântâna Blanduziei“ (de la nr. 16/1889), „Buciumul“. Titluri de lucrări literare: *O dragoste*. Nuvelă (1889); *Banditul Simion Licinski*. Roman criminal (1890); *Încercare critică asupra lui Eminescu* (1890); *Dragoș, hoțul Tecucilor*. Roman criminal (1892); *Melancolie*. Versuri (1892); *Tâlharul Fulger*. Roman criminal întâmplat în timpul revoluției de la 1848 (1892); *Boala veacului*. Conferință (1895); *Vechi și noi*. Poezii (1904); Carmen Sylva, *Poeziile unei regine*. Prima traducere în românește de... (1897).

Recenzând volumul de versuri al lui Ighel (Ivanovici, Sofronic, **Ilie Ighel**), Ilarie Chendi reținea ca nume evreiești în mișcarea culturală de la 1900 pe H. Tiktin, Lazăr Șăineanu, Moses Gaster, Ronetti-Roman, A. Toma, Steuerman-Rodion, Simion și H. Sanielevici, B. Marian, Husar, R. și B. V. Vermont, Streitman, Stern, Schönfeld, Grosman.

Poetul **Enric (Horia) Furtună (H. Packelman)** (1881-1966) debuta în tradiționalistul „Sămănătorul“, cu o poezie cuminte „de țară“ ce-i plăcea lui N. Iorga. A rămas, totuși, atins pe veci de aripa poeziei simboliste a lui Al. Macedonski, în cercul căruia se va și regăsi mai târziu. Ulterior, poetul a cedat dramaturgului de feerie de succes sezonier. A fost prieten cu Ion Pillat, cu care a colaborat. A tradus din Bialik, Birnbaum, Groper, H. Mosenthal (*Deborah*, Iași, 1903). A avut în vedere și un roman original: *Meletie Jidovul*.

În cercul „Vieții noi“ (1905-1925) și în jurul lui Ovid Densusianu se află **Al. Westfried** (1897-?), licențiat în drept la București, traducător din Baudelaire, Rimbaud, Jean Moréas, Rilke. În căutarea unui „patron“ literar bucureștean, tânărul B. Fundoianu va bate și la porțile „Vieții noi“.

Marcu Heft (1872-1950), devenit **L. Aurel Candrea**, a fost unul dintre marii dialectologi, folcloriști, istorici literari din prima jumătate a secolului al XX-lea, apropiat de o viață al lui Ovid Densusianu, cu care a colaborat și a cărui direcție teoretică și-a însușit-o în studiile și cercetările sale de teren. De la prima sa lucrare: *Poreclele la români* (1895), la *Cours complet de grammaire roumaine* (1900), *Les éléments latins de la langue roumaine* (1902), până la *Graiul din Țara Oașului* (1907), *Dicționar de proverbe și zicători* (1912), *Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea* (1916), *Dicționarul etimologic al limbii române* (fasc. I-IV, 1914) etc., Candrea a dat strălucire școlii românești de filologie, asociind studiul limbii cu acela al folclorului și al literaturii vechi, operând pe porțiuni restrânse de cercetare sau pe spații largi ale fenomenelor.

Un continuator al său va fi **Jacques Byck**

(1897-1964), profesor de liceu, profesor universitar, specialist în gramatica istorică a limbii române, editor de maximă acribie filologică.

La revista protestatară „Facla” (1910-1913; 1914, 1916; 1925-1940), condusă de N. D. Cocea și I. Vinea, colaborau printre alții **Constantin Graur**, **Iser**, **B. Brănișteanu**, **I. Peltz**, **Ion Călugăru**. Aici debuta și umoristul **Ion Pribeagu (Ițic Palicu)** (1890-?), cel ce avea propriile sale reviste umoristice: „Caricatura” și „Pardon”, cunoscut și ca textier la spectacolele bulevardiere.

În „Revista Ideii” (1900-1916), a lui Panait Moșoiu, de orientare socialistă, vor fi prezenți la tribuna democratismului: **A. Axelrod**, **C. Dobrogeanu-Gherea**, **Barbu Lăzăreanu**, alături de Macedonski, Vlahuță, Mircea Demetriad, A. Karr, Iosif Nădejde, Raicu Ionescu-Rion, O. Carp. Exista aici un adevărat dosar al susținerii „chestiunii evreiești” pe plan mondial.

Epigramistul și umoristul **L. Vero (Leon-Leib Weessler)** (1882-?) a colaborat la revistele umoristice „Râsul” și „Taifas”, apoi la „Adevărul”, „Dimineața”, „Adevărul literar și artistic”.

Personalitatea de vârf a publicisticii democratice rămâne, însă, **Constantin Graur (Abraham Brauer Rosenfeld)** (1880-1940), cu debut la „Adevărul”, unde slujise întâi în modesta funcție de corector. Presa noastră îi va datora ctitoria unor ziare în provincie, precum „Tribuna liberală” (Galaji), „Învierea”, „Ecolul” (Ploiești), „Lumina”, „Facla”, „Cuvântul liber”, „Izbânda”, „Avântul” (București). Va fi directorul celor două mari cotidiane: „Adevărul” și „Dimineața” (din 1921), imprimându-le constant o linie a democratismului liberal european.

Un devotat apărător al drepturilor evreilor din România și al dreptului lor, prin naștere și prin suferință milenară, de a-și reface Țara Sfântă a fost gazetarul, scriitorul și polemistul **Horia Carp**. Fondator al „Bibliotecii evreiești” și coproprietar al Tipografiei **Horia Carp et Marinescu**, luptător pentru Alia, un drumeț neobosit prin comunitățile evreiești mărginașe și proletare, a fost un trezitor de conștiințe. În volumul *Sbucium. Clipe din viața evreilor*,

animatorul social al evreimii proletare, suspectată veșnic de infidelitate față de țara adoptivă, făcea o patetică pledoarie pentru ieșirea ei din ghetoul în care o abandonase istoria. **Horia Carp** mărturisea, în volumul *Din vremuri de urgie*, că ceea ce scria el era inspirat „din durerile neamului”, nefiind nici „poezia vieții”, nici „vrăja fanteziei distilată prin forma literară”. Scriitorul evoca întâmplări pline de cruzime din viața evreilor români, marcate de antisemitism și de o ură primară, exagerând, însă, în sensul generalizării și al afirmațiilor dure, la fel de nocive ca și manifestările din tabăra xenofobilor.

Speranță a noii critici, care răsărea la orizontul secolului al XX-lea, era **Ion Trivale (Iosef Netzler)** (1889-1916), elev al lui **Mihail Dragomirescu**. Își făcuse studiile la Iași și în Germania, la Jena, funcționase ca profesor la Gimnaziul Evreiesc și la Liceul „Cultura”. Profesorul său l-a încurajat și l-a afirmat în paginile „Convorbirilor literare”. „Noua revistă română” a lui **C. Rădulescu-Motru** i-a deschis, de asemenea, paginile. Era în plină ascensiune când moartea i-a retezat cursul vieții, luptând ca un erou pe frontul de la Zimnicea, în haina militară românească de sublocotenent.

Cronicar literar foiletonist, **Ion Trivale** se impusese prin maturitatea judecății critice și aptitudinea elevată a aprecierii. Spirit analitic nuanțat și profund, metodic, format la rigoarea profesorului său, în ai cărui parametri estetici a lucrat, observațiile sale despre Caragiale, Alexandrescu, Macedonski, Sadoveanu sunt originale și încă demne de a fi luate în seamă. Astfel, **Trivale** are intuiția „caracterului abstract” al poeziei lui **Grigore Alexandrescu**; el vorbește despre *Florile sacre* ale lui **Macedonski** ca de o „a doua pubertate” a poetului, sinonimă cu „căderea în cea de a doua copilărie”; despre **Panait Cerna**, poetul „*beției* fericirii de a trăi”; despre **Șt. O. Iosif**, care „n-a depășit nepedepsit tonul lirismului mijlociu”; despre **Coșbuc**, care „s-a putut înălța adesea de la tonul idilic la măreția epică”; despre **Octavian Goga**, poet al misionarismului profetic, asfințind în volumul

Din umbra zidurilor, despre *Câteva păreri*, de I. L. Caragiale - „bucăți de proză filosofică în imagini“.

Același C. Rădulescu-Motru va prefața și volumul unui alt critic, botoșăneanul H. Sanielevici (1875-1951), pe care îl publicase în „Noua revistă română“. Aceasta se petrecea în 1903, iar volumul se numea *Încercări critice*. Autorul își făcuse un stagiu de ziarist, scoțând, la Galați, ziarul „Curentul nou“ (împreună cu Const. Graur și cu Mihai Pastia). Funcționase și ca profesor de franceză și germană. Era sociolog și biolog, domenii, evident distincte, pe care Sanielevici va căuta să le apropie prin demersuri temerare și riscante în concluzii. În 1904, traducea, împreună cu W. Mayerczik, *Sărmanul Dionis*, pentru ziarul „Bukarester Tagblatt“. Va fi un adversar declarat al sămănătorismului. Critica sa, un amestec de teorii și metode științifice, sociologice, politice și literare, dominate de pregătirea sa ca naturalist și antropolog, va fi foarte controversată, dar va obliga la reflecție. Concluziile sunt la limită, uneori, putând cădea în denaturări grave de sensuri, ca în cazul destinului raselor umane și al codurilor lor genetice în raport cu creativitatea și originalitatea de expresie. H. Sanielevici a fost o inteligență sclipitoare dusă până la extravaganță speculativă, promovând o literatură pe criterii clasice, dominată de o viziune morală. Absolutul ca o cerință estetică totală devine un criteriu moral al literaturii. El va fi criticul virtuților senine și al marilor valori umane. Îi plăceau operele lui Alecsandri, Vlahuță, Caragiale și Slavici. După Gherea, H. Sanielevici a fost criticul care a încercat o scientizare a criticii, aducând în discuție - pe lângă criteriile sociale, economice - și pe acelea de mediu biologic și natural, datum-uri psihofiziologice etc.

În 1905, se juca piesa în patru acte a lui Theodor Herzl, *Noul Ghetto*, în traducerea lui S. Grosman. Personalitatea mitică a părintelui sionismului va fi, peste ani, cântată de T. Argehezi, într-o „tabletă“ a sa din revista „Adam“. În Sindicatul ziaristilor figurau, printre alții, evreii

Th. Fuchs, Ronetti-Roman, Emil Fagure, B. Brănișteanu, Husar, Streitman, Honigman, Konitz, Pauker. Mihail Dragomirescu își lua printre colaboratori la publicația sa „Convorbiri critice“ pe Enric Furtună, A. Spiru-Bacău (1884-1932), M. Smolski (Mihail Sorbul), Barbu Nemțeanu, Leon Feraru. Eugen Lovinescu va publica, în 1908, la aceeași revistă (nr. 2), un studiu despre J. J. Weiss („un burghez înțelept și cinstit, plin de bun simț și de ideal românesc fără a fi romantic“). H. St. Streitman devenea directorul temporarei reviste „Cuvinte libere“ (în același an). Tot pe atunci, „un cufărar inteligent“ de la Turnu-Severin, din cercurile socialiste, pe nume Adolf Clarnet, expulzat pe considerente antisemite, în 1910, ce slujise ca traducător la „Dreptatea“, unde conducea Tony Bacalbașa, se lansase în Franța în traduceri din Eminescu și din Caragiale (*Făclia de Paște*). La intervenția poetului Dimitrie Anghel, recunoscându-i-se devotamentul pentru cultura română, va fi reprimis în țară, în 1912. Adolf Clarnet ar fi putut spune ca atâția alți zeci și sute de conaționali ai săi, dăruiți suflutește culturii poporului de adopțiune, cum spusese răspicat Emil D. Fagure, într-o replică dată liberalului Emil Costinescu: „Sunt român, nu neaș, dar bun român“. De aceea, atacul din revista „Falanga“ contra tânărului critic Eugen Porn, de la „Noua revistă română“, care îl lăudase pe Panait Cerna, va primi replica categorică atât a lui C. Rădulescu-Motru, cât și a lui I. Petrovici și C. Stere. Intervenise, de la Berlin, însuși Caragiale, mahnit de asemenea ingerințe în viața literară.

În 1912, printre cei care îl sărbătoreau pe Caragiale, la împlinirea vârstei de 60 de ani, vor fi și actorii teatrului evreiesc Jicnița, precum și personalitățile evreiești din țară. M. Schwarzfeld, directorul ziarului „Egalitatea“, scria entuziast: „Să felicităm țara că-l are pe Caragiale, că-l sărbătorește pe maestrul penei și al inimii“.

În 1912, revenea în țară Bubi Lazarovici (Barbu Lăzăreanu) (1885-1957) - expulzat de liberali în 1907 -, dedicându-se studiului de arhive și documentării minuțioase, unul dintre

„șoarecii de bibliotecă“ ai culturii noastre, ale cărui contribuții privitoare la clasicii literaturii române vor rămâne în bibliografia obligatorie a studiilor respective.

În semn de solidaritate cu o victimă a persecuțiilor antisemite ale cercurilor politice de dreapta, D. Anghel scria, simbolic, o scrisoare deschisă proaspătului emigrant în America Leon Feraru (1887-1961), asigurându-l de simpatia lumii noastre noastre intelectuale oneste și omenoase din totdeauna. Cu același gest de fraternizare, Dimitrie Anghel și Gala Galaction semnav în ziarul „Înfrățirea“ (1913-1916), organ al Uniunii Evreilor Pământeni, articole de simpatie cu victimele antisemitismului propagat din cercurile naționaliste.

Leon Feraru se născuse la Brăila și urmasa cursurile universitare la Montpellier. Debutase în „Lumea israelită“ și va colabora la „Convorbiri“, „Flacăra“, „Noua revistă română“, „Pessach“, „Pagini literare“, „Adevărul literar și artistic“, „Viața literară și artistică“. Tot în România va ține să-și publice și două volume de poezii: *Maghernița veche și alte versuri din anii tineri* (1926) și *Arabescuri* (1935), mărturie a unui talent autentic, influențat de poezia nouă, de expresie citadină și proletar-americană, cântându-și când nostalgia, când revolta, tinerețea, pe care vrea s-o răzbune cu „cântecul nou“ al ciocanelor și al halelor (*Poema lăcătușului, Poema acului*), poezie a fraternizării și a singurătății în emigrație, obsedată de locurile natale. Leon Feraru a fost un poet care nu o dată amintește de tradiționalistul Fundoianu și de noua poezie de factură modernă. Fusese îndreptățit Dimitrie Anghel să plângă pierderea unui poet și să încurajeze o victimă a arbitrarului politic barbar.

Dar, la București, reprezentarea piesei *Manasse* reactiva furiile antisemite ale extremei drepte politice și literare. Interveniseră V. G. Morțun, Al. Davila, Sadoveanu, propunându-se chiar ridicarea unui bust lui Ronetti-Roman. Demonstrativ, Gala Galaction scria cu încântare despre nuvela lui Sadoveanu *Haia Sanis*, în

ziarul „Înfrățirea“.

La Academia Română, la 24 mai 1913, Ion Simionescu aducea un elogiu lui Iuliu Barasch, cel care răspândise „binele la toți, fără deosebire de nație“. Două evenimente culturale, aparent simple manifestări de exuberanță tinerească, purtau în germene o schimbare profundă a spiritului și expresiei literare și artistice. Era vorba de apariția a două reviste de format mic: „Simbolul“, scoasă de Ion Vinea (Eugeniu Iovanache) și S. Samyro (Samy Rosenstock Rosenstein) (Moinești - Bacău, 1896-1963), și „Insula“ (nr. 1, 18 martie 1912). Amândouă conțineau un strigăt de revoltă contra convențiilor și clișeele stereotipizate prin scris, contra gustului artistic mediocru, precum și o dorință expresă de înnoire și de revoluționare a limbajului. În locul poeziei lui Eminescu, se oferea „limonada de clar de lună“, în locul lui Odobescu, Hasdeu, Caragiale, „ni se dă... citiți, vă rog ce se publică de obicei“. Contestarea era necruțătoare: „Decadentesunt «Convorbirile literare», decadent este «Luceafărul», sunt toate provincialele «Ramuri»“. Alături de G. Bacovia, Claudia Millian, Ion Minulescu, Adrian Maniu, Mihail Cruceanu, M. Săulescu, printre incendiarii „artei burgheze“, care nu mai credeau „în formele actuale și nici în posibilitatea unei reabilitări a lor“, se aflau și tineri ca D. Iacobescu, S. Bascovici. Cealaltă revistă, „Simbolul“, era croită după același model antiburghez, publicând poezii cu un aer dezinvolt, ce cântau, în tradiția recentă simbolistă, o lume marginalizat-provincială. Mutația reală avea să se producă câțiva ani mai târziu, când, în 1916, aflat la Zürich, unde plecase din cauza războiului, S. Samyro, împreună cu un grup de tineri, avea să semneze nașterea unei mișcări poetice mondiale: **Dadaismul**. Prins în angrenajul noii mișcări, pe cât de înflăcărată, pe atât de contestată de către cercurile tradiționalist-conservatoare, **Tristan Tzara** (noul pseudonim al lui **Samy Rosenstein**) va lua cu el în această avangardă temerară pe unii dintre comilitonii din țară, precum Victor Brauner, Brâncuși, Milița Pătrășcu, Ilarie Voronca, B. Fundoianu ș.a. În

țară, Tristan Tzara va continua să rămână în relații cu inovatorii de la „Contemporanul”, „unu”, „Azi”, prietenul său mai tânăr Sașa Pană pregătindu-i, mai târziu, o plachetă memento cu debutul său în românești. Studii mai noi au arătat geneza dadaismului în producțiile literare și critice din revistele literare simboliste, unde, la plecarea lui Tristan Tzara, se consumase deja o primă fază preparatorie a „insurecției” de la Zürich.

Prozatorul și publicistul militant **A. L. Zissu** (**Avram Leiba Esra**), cu debut în orașul natal, va fi unul dintre stâlpii revistei literare simboliste din constelația macedonskiană, „Floare albastră” și, împreună cu Gala Galaction și dr. Algazi, va tipări revista „Spicul” (1919). În 1914, scrisese piesa de teatru *David Brandeis*.

H. St. Streitman (1873-?) va colabora la „Românul” lui Vintilă C. A. Rosetti și va sluji ca prim-redactor la ziarul liberal bucureștean „Viitorul”. În 1910, tradusese piesa de teatru *Între culise*, de Henri de Rothschild. În redacția ziarului lui G. Panu, „Lupta”, funcționa ca redactor ploieșteanul **G. Milian-Maximin** (1885-?), totodată redactor de publicații umoristice („Mojicul” și „Spanacul”) în tradiția lui Tony Bacalbașa și a lui Caragiale, precum și autor al unor volume de proză comună: *Păcatele iubirii* (1909), *Puternicul* (1910), *Peste Dunăre* (1913) etc.

Crescut în mediul intelectual al tatălui său, editorul Elias Șaraga din Iași, **Lăzăr Șaraga**, devenit în Israel **Șamson Lazar** (?-1966), a debutat, în 1916, cu placheta *Pe-o harpă de aramă*, o poezie în stil clasic și manierist, cu predilecție pentru sonet. A fost un nostalgic (*Strune strămoșești*), delicat parnasian, devenit în ultima parte a vieții un militant al condiției de cetățean israelian. Un tânăr ieșean, **Eugen Relgis** (**Aizic Riegler**), absolvent al Facultății de Filosofie din București și al Școlii de Arhitectură, înainte de a se lansa în ziaristică și în filosofia socială și politică de stânga, se ilustra ca poet. Debutase la Iași, cu *Triumful neștiinței* (1913) și cu *Sonetele nebuniei*, în anul următor. În pragul primului război mondial, era la București. Este

autorul plachetei *Nebunia* (1915), cu poeme ce profetizau umanitarist pe linia pacifismului din epocă. Răzbătea din adâncuri obsesia exodurilor și a roboiilor. Limanul angoaselor istorice îl forma, la modul spectacular expresionist, poezia muncii, a mașinii, a perseverării, direcție ce se va păstra în opera sa de teoretician al societății moderne. Eugen Relgis va promova poezia-reportaj, cântecul efortului uman de ocnă în angrenajul social, poezia-protest, într-o tonalitate expresionistă. Producția sa lirică dintre anii 1914 și 1920 va fi strânsă în volumul de *Poezii* (1926). Programatic, Eugen Relgis își mutase sediul poeziei în hale și pe șantiere.

În 1930, în revista „Adam”, Const. Graur își amintea de socialistul **Max Wechsler** (probabil cel ce semna cu pseudonimul Thermidor, în 1917), care tradusese romanul *Germinal*, de Zola!

O activitate atât în literatura evreiască în limba idiș, cât și ca traducător în românește au avut **Schoss-Roman** (*Dumnezeul răzbunării*, dramă în trei acte. Traducere din idiș, 1928) și **L. Horowitz** (*3 jocuri*, piesete, 1936). Un act de înfrățire și de regăsire sub același acoperiș de gând și de simțire se împlinea prin apariția, în 1918, a revistei literare „Spicul”, având ca directori pe Gala Galaction și dr. L. Algazi, iar ca apropiat îndrumător pe A. L. Zissu. Colaborau Nichifor Crainic, H. Sanielevici, A. L. Zissu, I. C. Vissarion, Nenișescu, Const. Graur, V. Demetrius, A. Steuerman, Barbu Lăzăreanu. În editorialul *Din prag*, G. Galaction, cerând o literatură a realităților dramatice, nu a contrafacerei oficiale („O Românie de țărani analfabeți, flămânzi de dreptate, de carte și de pământ”), aducea aminte și de o fațetă nouă a realității românești: „În sfârșit, două sute de mii de evrei români care intră între noi cu drepturi egale nouă, după o lungă și nedreaptă carantină. Sunt oameni de muncă și de inițiativă, obicinuiți cu răbdarea și cu stăruința care izbuteste. Ne aduc comori de energie, de pricepere și de minunată simțire și pentru cele pământești și pentru cele dumnezeiești”.

Virgiliu Moscovici (Monda) (1898-?) venea

cu o lirică simbolistă extatică și patetică: *Fântânile luminii* (1932), cântând adâncurile cu clocot de eter unite cu cerurile senine, în balsamul macedonskian („parfumul rozelor“!), și cu triumful cântecelor peste „eterna prăbușire de năzuinți și vise“. Poetica *Luminii* răsărise, însă, din pledoariile entuziaste ale lui Ovid Densusianu!

Îndată după primul război mondial, apărea la București, capitala unei Româniî întregite în hotarele ei istorice, revista literară „Sburătorul“ (1919), condusă de tânărul critic de formație maioresciană Eugen Lovinescu. O publicație ce tindea să exprime nevoia unei reozoneări a literaturii, pe care nici „Convorbiri literare“, nici „Vieața nouă“ ori revistele lui N. Iorga nu o puteau îndeplini, fiind depășite ca mentalitate și gust. Însuși Al. Macedonski, aflat în pragul morții, era resimțit ca un poet al trecutului, așa cum îl evoca, chiar în 1919, tânărul poet Virgiliu Moscovici. Revista era dublată de un cenacлу literar ce se reunea în locuința criticului, înscris în marea tradiție a „Junimii“. Eugen Lovinescu îi avea alături de el pe Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Pillat, I. Barbu, T. Arghezi, Gh. Brăescu, dar și pe B. Luca, I. Peltz, Felix Aderca, Ion Călugăru, Iza Sion, Eugen Relgis, A. Toma, A. Măndru, Virgiliu Moscovici, H. Sanielevici, Al. Terziman, Ada Umbră. Printre semnatarii rubricilor de cronici erau și Tudor Vianu, H. Sanielevici, B. Fundoianu (cronica ideilor). Criticul nu-și identifica familia sa de spirite decât după afinitățile de idealuri umane și artistic-democratice. Atmosfera era propice tuturor talentelor și conștiințelor.

Poetul A. Dominic (A. Reichman) (1889-?), cu studii la Bruxelles și Paris, dramaturg (*Sonata umbrelor*), colaborator al „Sburătorului“, tipărea, în 1920, volumul *Revolte și răstigniri*, preamărind pe Israel, mitul său literar, pentru „*milenarul tău necunoscut*“, pentru suferințele exodului de robi ai pământului și ai lumii: „*O, lamentabile cohorte de fugari/Neosteniți, sublimi, vizionari!/Eterne Israel!*“. El proslăvea poporul cu „destinul cel mai greu“, „neam ales“ să pătimească și din a

cărui jertfă să rodească o înviere a lumii. Era un frumos debut al anilor războiului, impregnat de o iubire mistică a imensităților cosmice și a nefericirilor pământene. În *Clopoțe peste adâncuri* (1927), A. Dominic va înainta spre o lirică a extazului religios, creându-și propriii psalmi din întrebări pe culmi ale gândirii apoteotice ori pe povârnișuri de noapte ale îndoielilor.

Colaborator al „Sburătorului“ și al „Flacării“ lui C. Banu, Al. Terziman (1894-?) publica, în 1927, *Stele sub nori*, ca un emul al lui Bacovia, prin peisaje imaginare autumnale, cu decor funerar și cu ființe plângătoare ca sălciile bătute de vânturi. Era unul dintre simboțiștii întârziați pe potecile aurite ale maestrilor.

Revistei „Sburătorul“ îi urmau, ca apariții deosebite, alte două reviste literare, de orientare diferită, dar de mare prestigiu: „Gândirea“, apărută la Cluj (1921), în mod simbolic, apoi la București, și „Adevărul literar și artistic“ (1920-1940), condus, până în 1925, de Emil D. Fagure, împreună cu A. de Herz. La „Gândirea“, revistă lunară cu o direcție tradițional-națională, vor fi prezenți, fără restricții: Eugen Relgis, Leon Feraru, Emil Dorian, A. Dominic, esteticianul Tudor Vianu. Citarea colaboratorilor din rândurile evreilor la „Adevărul literar și artistic“ este de prisos; ar rezulta o listă interminabilă, căci n-a fost scriitor care să nu fi fost adăpostit în paginile acestei publicații atât de generoase, eclectică, corespunzând tuturor gusturilor, deși axa ei rămânea în pannență una clasicist-democratică.

O apariție valoroasă o reprezenta, în 1921, memorialul lui Adolf Stern, *Însemnări din viața mea* (două volume), o istorie, privită printr-o viață de om, a unei colectivități naționale și mondiale, o adevărată cronică a eforturilor pentru dobândirea de drepturi democratice.

În domeniul criticii literare se evidențiau acum volumele de *Studii literare* (1923) și *Autori și păreri* (1924), de Aureliu Weiss (1893-?), autor de o frumoasă ținută intelectuală, uitat pe nedrept. Comprehensiv la fenomenul literar nou, influențat de critica deterministă și psihologistă,

Aureliu Weiss era preocupat de dubla valoare, morală și estetică, a artei. Galeria sa era împodobită cu d'Annunzio, George Diamandy, Bernard Shaw, François de Curel, Georges de Porto-Riche, Gorki, Gerhart Hauptmann, Romain Rolland, André Gide, Pirandello, Cehov, Jules Romains. Judecățile sale de valoare se impun și astăzi prin franchețea atitudinii și pledoariei pentru formulele teatrului modern. Astfel, Shaw a reușit să risipească „valul de sentimentalism dulceag al producției literare contemporane și să năruie, prin puterea loviturii, ceea ce se numește efectele nenorocite ale educației romantice”. Drainaturgul englez demola falsele mituri morale ale societății, „lovind în faimele fără teme și în nesinceritatea relațiilor sociale și familiale”. Porto-Riche era caracterizat ca o modă „care supraviețuiește scriitorului”. Aureliu Weiss era un admirator al lui Cehov, la care definitorii erau: „claritatea concepției, limpezimea imaginilor și a ideilor, discreția sentimentului și felul său adânc omenesc de a descrie viața”.

În acei ani, se afirma un poet discret, **Emil Dorian (Lustig)** (1891-1957), traducător al lui Heine, puternic impresionat de cântecele acestuia. Medic de profesie, Emil Dorian studiase la București, debutând ca poet în „Noua revistă română”, adevărată pepinieră de tinere talente. Publica și la „Gândirea” și la „Sburătorul”, apoi la „Omul liber”, „Adam”, „Șantier”. Volumele sale de versuri, *Cântece pentru Lelioara* (1922); *În preajma serii* (1924); *De vorbă cu Bălanul meu* (1925), traduc într-o gamă minoră incantații lirice ori mici scenarii de un sentimentalism dulceag, ca în ultimul volum, unde dialogul cu un cal, cel ce poartă greul stăpânului, vrea să fie o pledoarie antirăzboinică.

Poetul răsărit ca o mare speranță, în cel de al treilea deceniu, a fost **Camil Baltazar (Leopold Goldstein)** (1902-1977), cu volume tipărite întâi prin provincie (*Vecernii*, Craiova, 1923; *Flaute de mătase. Melodii simple*, Brăila, 1924), apoi în Capitală (*Reculegeri în nemurirea ta*, 1925; *Biblice*, 1926; *Strigări trupești lângă glezne*, 1927; *Cina cea de taină*, 1929). Publicist cu gust,

prieten al scriitorilor, scoate, în 1928, revista „Tiparnița literară” (împreună cu Petru Comarnescu) și va fi un apropiat al lui Liviu Rebreanu la editarea bunei reviste „România literară” (1934). Camil Baltazar a fost un generos oblăduitor al tinerelor talente. Ca poet, a reînnobit lirica martirajului civil al artistului, „vina sa tragică” de a suferi în numele condiției umane, atingând coardele unei lire a inefabilului și a unui serafism pur. La polul opus, Camil Baltazar se avânta într-o lirică a reinventării slavelor din *Cântarea Cântărilor*, ca un triumf al *Muzei iudaice*, eternitate și eternizare a cântării sacralizante a omului, prin epifania crosului (slave aduse lui Miriam, Ruth, Ester, Sulamita, Sephora, Tamar, Salomeea, Noemi).

La revista „Faclă”, în seria postbelică, după 1919, condusă de N. D. Cocea, apoi de I. Vinea (Const. Graur se afla în comitetul de redacție), cronică literară era încredințată lui Emil Gulian. Printre colaboratori: Iser, Șirato, Jean Steriadi, Camil Ressu, Iosif Nădejde, dr. I. Duscian, B. Nemțeanu, C. Dobrogeanu-Gherea, I. Peltz, I. Călugăru ș.a. La revista „Cuvântul liber” (1919-1921; 1924-1926), avându-l director pe Eugen Filotti, iar redactor pe Constantin Graur, colaborau: Aureliu Weiss, Emil Isac, H. Sanielevici, Ion Călugăru, Barbu Lăzăreanu, F. Aderca, A. Steuerman-Rodion, I. Peltz, D. Iacobescu, C. Săteanu, Alexis Nour.

În scopul cunoașterii în mediile sociale evreiești a meleagurilor viitorului stat Israel și al educării în spirit sionist a populației evreiești din România, apăreau volumele *Palestina - țară evreiască*, editat de mișcarea sionistă din România, *Monografia Țării Sfinte*, de L. B. Wexler și M. Moscovici (1934). Merită amintit aici articolul semnificativ: *Palestinografie*, de Th. Loewenstein, din revista „Adam”.

Apărută ca antiliberală și antiburgeză, revista „Contemporanul” (an. I, nr. 1, 3 iunie 1922), condusă de I. Vinea, a constituit una dintre fortărețele tinerei generații doritoare de conținuturi și forme noi, încrezătoare în forțele ei mobilizatoare și denunțatoare la adresa artei

burgheze. În acest front al avangardei literare antiburgheze s-au unit scriitorii într-o unică aspirație de renaștere literară care să descopere frumuseși cu noi limpezimi de cristal și adâncimi de occane. Două șanse a avut „Contimporanul”: de a fi intuit două genii creatoare - Brâncuși și Arghezi. Împreună cu I. Vinea, Arghezi, Camil Petrescu, I. Minulescu, Al. O. Teodoreanu, C. Noica, I. Barbu, N. Davidescu, Adrian Maniu, Aron Cotruș, Sandu Tudor, Vladimir Streinu, se vor afla B. Fundoianu, H. Streitan, F. Aderca, Sergiu Dan, I. Peltz, Tristan Tzara, J. G. Costin, Sandu Eliad, Camil Baltazar, M. Sebastian, I. Răcăciuni, E. Gulian, Lucian Boz, Brunca-Fox, Ion Călugăru, artistul plastic Marcel Iancu ș.a. Mișcarea inovatoare nu a avut tendințe exclusiviste de nici un gen. Revista a funcționat după primatul valoric, acceptând pe oricine voia și credea în puterea creatoare a noii generații postbelice. „Contimporanul” s-a impus ca o tribună a valorilor noi naționale și mondiale. Aici se va prezenta nu noutatea scandaloașă, de modă, ci opera cea nouă, mesaj al secolului al XX-lea. Publicul va fi educat în spiritul dragostei acestor noi zei ai artei și ai literaturii: Brâncuși, Arghezi, Joyce, Georg Trakl, Picasso, Le Corbusier, Matisse, Sonya Delaunay. Peste câțiva ani, o nouă revistă, „unu” (1928), întârea și mai pregnant ideea de avangardă literar-artistică. Manifestul, ca un strigăt de patetică mobilizare pentru integrarea în noul ambient al societății moderne, era semnat de Sașa Pană. Medic de profesie, tânărul poet va fi un constant partizan al modernismului literar, până la sfârșitul vieții. Grupul literar va fi și mai categoric, ajungând și la definirea conceptuală a ceea ce până atunci fusese doar un clement entuziasm. Modernismul intra cu toată identitatea sa pe scena vieții literare, având ca protagoniști evrei și români pe Tristan Tzara, Ilarie Voronca, Claude Sernet, Stefan Roll, Geo Bogza, Ion Călugăru, J. G. Costin, Filip Corsa, Av. Dudl, Sandu Eliad, B. Fundoianu, Dan Faur, Raul Iulian, A. Zarembo, I. Witner etc., iar ca plasticieni pe Brâncuși, Milița Pătrașcu, M. H. Maxy, Corneliu Mihăilescu, J. Perahim,

B. Herold, Margareta Sterian ș.a.

În 1924, o nouă și efemeră revistă modernistă, „75 HP”, tipărită de Ilarie Voronca la Câmpina, era alcătuită exclusiv de M. Cosma, Alex Cernat, F. Brunea, I. Vinea, Marcel Iancu, St. Roll, cu compoziții ale dicteului trăirii lăuntrice și ale universului oniric, semnul jubilației în libertatea totală a eului și al eliberării trăirii poetice. Revista „Alge”, al cărei „director” era tânărul partizan al modernismului Aureliu Baranga (1913-1988), teribilistă și șocantă într-un partizanat periculos de exclusivist, avea comilitoni pe J. Perahim, Gherasim Luca, Costea Șar, Mihail Hubert, Fredy Goldstein, D. Amprent, Paul Păun.

Noua revistă modernistă „Integral” (1925) - „revistă de sinteză modernă” - era redactată, la București, de F. Brunea, Ion Călugăru, M. H. Maxy, Ilarie Voronca, iar la Paris, de B. Fondane ș.a. Colaboratorii care corespundeau criteriilor estetice („artiști-seismografe”, „cufundați în colectivitate”, „artă totală, prezentă și activă”) erau: Tristan Tzara, T. Arghezi, St. Roll, M. Cosma, Alfred Sperber, A. L. Zissu. Colaborau și unii măștri străini, precum Robert Delaunay, Ribemont Dessaignes, Braque, Miro, Max Jacob, Picasso. Cele două repere de modernitate erau Arghezi (omagiât de B. Fondane) și Brâncuși.

Marea constelație „modernistă” era deja impusă în jurul anilor '30. Poeți, prozatori, teoreticieni, pictori, sculptori, graficieni formau o reală avangardă a societății culturale bucureștene. Sașa Pană (Alexandru Binder) (1902-1981), ca promotor și poet, B. Fundoianu (Benjamin Wechsler) (1898-1944), poet și eseist, Ilarie Voronca (Eduard Marcus) (1903-1948) erau nume indiscutabile pe harta poeziei noi românești. Sașa Pană se manifestă ca un poet ce-și supune inspirația, în ciuda euforiei pentru eliberarea de orice poncife, dictaturilor „dicteului” trăirilor din subconștient și ale impulsurilor onirice, ajungând la un nou dictat și la limitarea conștiinței creatoare.

Insolit, B. Fundoianu, virtual o prezență în cercul avangardist, cultivă o poezie tradiționalistă, vivificată de un suflu atavic-metafizic. Dacă unii

dintre tradiționaliști se vor manifesta ca moderni, precum Lucian Blaga, un modern ca B. Fundoianu va devia spre cel mai profund nucleu al vieții comunitare evreiești, care i-a asigurat durată milenară. Modernismul acestui poet, ce debutase în cercurile simboliste, va fi o reacordare de tonuri și o concentrare de atitudini lirice. Volumul său *Priveliști* (1930), tipărit ulterior stabilirii poetului la Paris, va fi un complement organic al tradiționalismului autohton cultivat de un Ion Pillat, V. Voiculescu, Adrian Maniu și Lucian Blaga. Cu B. Fundoianu, se petrecea o schimbare de perspectivă. *Priveliștile* sale erau o contemplare a unui spațiu original, de vreme a post-genezei, în care omul are bucuria și durerea firii, trăind într-o comuniune sacră cu natura. Pastelului, idilei și baladei B. Fundoianu le replica printr-un gen liric care transformă dimensiunea naturii contemplate într-un spațiu al misterului existențial. *Priveliștile* erau cântările bucuriilor simple și fundamentale în mijlocul tainei care îi înconjoară casa, curtea, târgul și cimitirul strămoșilor.

Modernismul lui Ilarie Voronca va evolua pe linia poematizării verbului, poezia sa fiind o celebrare în sine, un clocot și o erupție metaforică, precum un jet de semne umane fosforescente aruncate în înălțimea cerului. De la volumul de debut: *Restriști* (1923), la *Colomba* (1927), *Ulisse* (1928), *Brătara nopților* (1929), *Plante și animale* (1929), *Zodiac* (1930), *A doua lumină* (1930) etc., poetul se va situa pe un itinerar al entuziasmului metaforic și al ceremoniilor în lanț ale micului univers, ca într-un extaz al comunicării și al sacralizării lirice a cotidianului. Dicteul suprarrealist se sublima în focul inspirației într-un adevărat delir, în voluptatea imaginarului poetic.

Contemporan cu ei este ieșeanul H. Bonciu (Haimovici) (1893-1950), cu debutul la revista teatrală „Rampa”, în 1920, apoi cu volumul de poezii din 1932, patetic existențial și problematizant, *Lada cu năluci - „cartea mea cu elogii și stanțe”*, în care „*zac picături de lacrimi și balsam / De când un corb mi-a croncănit la*

geam / Un cânt cu-ntunecate rezonanțe”. Era în totul o sete senzuală strunită, o revoltă înfrântă, o stare de anxietate atavică („*Mi-e sufletul o mare de puroi”*). A tradus din Anton Wihtgans (*Poeme către Ead*, 1933), Baudelaire, Rilke, Ady Endre, Alfons Petzold, simțindu-se un ins din „caravana neagră” și un dezrădăcinat pe veci: „*Rămân ce sunt, voi fi ce-am fost, / un du-te vino fără rost*”... Un mic juvaer era *Sifra*, laudă Madonei evreiești, „semita Sifra”, care își poartă „*Blazonul majestății milenare”*. *Eu și Orientul. 25 de sonete* (1933) era lipsit de „culoare exotică”, marine expresioniste, de frenezii vitaliste.

„Copilul minune” al epocii era Al. Robot (Alter Roman) (1916-1940?), care, la numai douăzeci și patru de ani, își închegase o biografie și un rost literar. Dispărut într-un naufragiu pe mare, în timpul războiului, Al. Robot își începuse cariera în redacția „Rampei”, cutreierând, apoi, prin redacțiile nenumăratelor reviste bucureștene: „Discobolul”, „Bobi”, „Ulise”, „Viața literară”, „Floare de foc”, „Sburătorul literar”, „Vremea”, ajungând, în final, în paginile unor reviste bolșevice din Basarabia! Un gazetar talentat și împătimit, un poet temerar pe vasul-fantomă al ermetismului românesc. Volumul său *Apocalips terestru* (1932) era un amestec de revoltă și de exhibiții juvenile, forțări de limbaj, senzualitate și mizerie.

În redacția proaspăt apărutei reviste „România literară” (1932-1939), a lui Liviu Rebreanu, lucra poetul Camil Baltazar, iar rubrica de critică literară fusese încredințată inițial lui Mihail Sebastian, alături de Emil Gulian. Printre colaboratori: Eugen Relgis, Nestor Cassvan, I. Brucăr, Oscar Lemnaru, Eugen Ionescu. Peste doi ani, debuta „Revista Fundațiilor Regale”. Din primii ani, publicația, de superioară ținută intelectuală și artistică, oferea paginile sale și lui Ioan D. Gherea, Mihail Sebastian, Horia Furtună, Ieronim Șerbu, Ionel Jianu, Oscar Lemnaru, Camil Baltazar, Andrei Tudor ș.a.

În același an, 1934, Camil Baltazar tipărea volumul *Întoarcerea poetului la uneltele sale*, ca un elogiu al sublimiei existențe într-un început de

ofensivă al mișcărilor naționaliste și totalitare în Europa. Cu un patetism apropiat de lirica argheziană, poetul mitiza condiția creatoare, ca o beatificare a condiției umane. În total, o suavitate feciorelnică și o frenezie senzuală, într-un univers de patriarhalism biblic. În final, *Trei poeme biblice*, ca o oficiere sacro-păgână a lui Eros, în tradiția *Cântării Cântărilor*.

George Silviu (Silvius Iancu Goliger) (1899-?), cu o activitate notabilă în domeniul literaturii pentru copii (*Ciufulici. Comedie în versuri*, 1927; *Moș Grigore Sfătosu, Jucării. Versuri pentru copii*, 1932), mai târziu, traducător din Nietzsche și Georges Duhamel, publica la București, în 1934, *Versuri inactuale* - o poezie protestatară adresată fratelui „anonim”, mulțimii, fluturând eșarfe mulțimilor revoltate. Următoarea plachetă, *Paisie Psaltul spune* (1934), venea ca o deturnare de la sine, substituindu-se unui limbaj eterogen și artificios, o poezie de umilințe și slave ce putea să se confunde cu o caracterizare. *Noutății* (1936) va relua discursul din *Versuri inactuale*, amintind de *Stanțele burgheze* de mai târziu ale lui Bacovia. Poetul era un angajat, trăind într-o crispă a conștiinței, când arzând pe rugul suferinței umane, când chinuită de himerele singurătății. Angajat în mișcarea de extremă stânga, George Silviu își va sacrifica condeii în slujba instaurării dictaturii comuniste, deținând un post de secretar de stat la Ministerul de Interne. Va cădea victimă luptelor pentru putere din cadrul partidului comunist, deținut în închisorile pe care mai înainte le acceptase pentru „dușmanii poporului și ai socialismului”.

Alți poeți din familia modernistă: **Dan Faur**, cu al său unic volum: *Bust*, în Editura „unu” (1930), cu un lirism simulat de o retorică depoetizantă, vrăjtit de oficierea orfică a cuvântului, după modelul lui Ion Barbu; **Jacques G. Costin** (1895-?), cunoscut din paginile „Contemporanului”, cu *Exerciții pentru mâna dreaptă* și *Don Quișote* (1931), ca o parodiare rafinată a temelor lirice clasice, dezafectând poezia de canoane și prejudecăți; **V. Cristian**, cu ale sale *Efluvii* (1932), și **M. Blecher**, cu volumul

său *Corp transparent* (1934), patetică disimulată a unui clocot vital și a unei conștiințe strălucite de benedictia visării și a cuvântului.

1937 era anul afirmării unei tinere poete, **Maria Banuș** (n. 1914), publicată de Tudor Arghezi în *Bilete de papagal*, și căreia nu i se făcuse nici o publicitate. *Țara fetelor* a fost un debut senzațional pentru critica literară. Se auzea un glas nou în lirica feminină. Debutul Mariei Banuș era un adevărat moment de lirică nouă, cu o frenezie vitalistă debordantă până la senzualitatea ardentă și la un eros sanctificat într-un delir liric pur. Ca un răgaz de creație, poeta își va supune energia trudei de traducătoare a lui Rainer Maria Rilke (*Poeme*, 1939).

Proza românească interbelică va beneficia de aportul unor scriitori evrei, care îi vor îmbogăți universul de viață și expresia artistică. Contribuția lor, privită din perspectiva documentară și valorică a istoriei literare, este substanțială. Nu scriitorul „evreu” intra atunci în discuție, ci scriitura specifică acestei străvechi etnii interconectată istoric spațiului românesc. Minimalizarea acestei zestre artistice ar duce la sărăcirea întregii panorame a prozei românești din secolul al XX-lea. Firesc, acești prozatori aduc cu ei sufletul comunității lor, cu întregul ei bagaj ancestral de viață, cu destinele ei istorice, cu frământările ei contemporane. Lumii românești ei îi relevă propria lor lume, cu mărirea și micimea ei, cu poezia și proza mărunță, cu visurile ei sacre și cu măcinarea în cotidianul incert, cu starea ei de sacralitate și cu profanul cel mai materialist.

A. L. Zissu, ziarist, militant al obștii, o personalitate de vârf în prima jumătate a secolului al XX-lea, remarcată de critica literară, apărea în 1926 cu un volum de proze: *Spovedania unui candelabru*. Erau prozele unui temerar eseist și filosof cufundat într-o realitate mistico-iudaică de tradiție hasidică. Povestirile sale, cu personaje care trăiesc într-o frământare lăuntrică de căutări ale Absolutului și se mângâie cu o înțelepciune a cărții sacre, într-o ambiguitate a stărilor de extaz mistic și de neliniște și îndoială răscolitoare, sunt când plâsmuiri dintr-o realitate fantastică, când

ființe reperate istoric în satele și târgurile moldovenești. *Ereticul de la Mânăstirea Neamțu* (1930), culegere de nuvele, devia materia prozei spre un liman al umorului și ironiei sau spre o finalitate moralizatoare, cu accente grotești și caricaturale. Aventurile părintelui Lazăr, un Savonarola de la „Neamțu“, contactul evreului Abraham cu intoleranța ortodoxă se diluează într-o pastă subțiată de roman mistico-sentimental. Povestirile lui Zissu sunt o creație inedită de imaginar, pe un fond de tradiții hasidico-folclorice comunitare; istorioare populare, pline de înțelepciuni ale unei religii vii și nedogmatizate.

Un roman de meditație și de reacție l-a constituit *Samson și noul Dragon* (1939), cu o prefață de Gala Galaction. Eroul este David Sondék, un intelectual pătruns de profunzimea textelor sacre, dar și de vraja hasidismului moldovenesc, un alter Samson, cum îl numea Galaction. Este un frământat în căutarea certitudinii totale, o comoară de gânduri. Eva, iubita lui, trece printr-o criză care o va conduce la creștinism. David cade și el în revoltă împotriva cerului, ca un anticrist. Se sinucide, aspirând să ajungă mai repede la întâlnirea cu Dumnezeu, cu care vrea să lupte, să-i ceară socoteală pentru toate nedreptățile de pe pământ. Dumnezeu l-a uitat pe Israel, sau l-a trădat! „Un roman scormonitor“, spunea Galaction. „Un merit eminent al operelor scriitorului A. L. Zissu este valoarea lor documentară. Din cărțile amicului meu am învățat să cunosc lumea evreiască de la noi și de pretutindeni într-o lumină revelatorie, pe care experiența vieții n-ar fi putut să mi-o dea“.

I. Ludo (Isac Iacovitz) (1894-?), ziarist și publicist de talent și de confruntare, a debutat în capitala moldovenească în revista „Versuri și proză“, preocupat prin excelență de tematica evreiască. A fost un intelectual agitat în jurul ideilor și un pasionat animator și polemist, editând la București bine cunoscuta revistă cultural-politică „Adam“ (1929-1939), dominată de o atitudine democratică și tolerantă. Aici vor fi

laolaltă T. Arghezi, Gala Galaction, Camil Petrescu, Dragoș Protopopescu, C. Stere, Paul Zarifopol, N. D. Cocea, E. Lovinescu, I. Vinea, I. Barbu, Scarlat Callimachi și Brunea-Fox, Lucian Boz, I. Ludo, H. St. Streitan, Ion Călugăru, Eugen Relgis, Adrian Vereă, Marcel Iancu, I. Brucăr, L. Adrian, Fischer-Galați, Emil Dorian, A. L. Zissu, M. Blecher, Barbu Lăzăreanu, H. Bonciu, Eug. Heroveanu, Victor Brauner, Ilarie Voronca, Felix Aderca, Enric Furtună, B. Fundoianu, J. Perahim etc.

Ca prozator, I. Ludo este un ironic și un pitoresc plin de umor. În *Mesia poate să aștepte. Cu mașina pe urmele profesilor* (1933), are ca erou pe evreul D. Samy din Găiești, care pleacă în Palestina să cunoască țara visurilor, dar călătoria, plină de peripeții, îl trezește într-un cotidian prozaic ce îi lecuiește nostalgia. În locul unui muzeu de vestigii, eroul lui I. Ludo descoperă șantierul unui viitor cămin, cu toate avatarurile implicite într-o asemenea aventură istorică de anvergură unică. „Nuvelele“ din *Ghetouri. Aspecte, impresiuni* (1939) suferă de pe urma excelsului de polemică și a jurnalismului reportericesc. Totul este inspirat din viața evreiască națională și internațională, de la sionismul din calcul până la compromisurile pe seama evreilor, de la templul din Cairo până la aspectele ghetoului venețian. Sublimul este la un pas de meschin, prozaismul de sacru, idealitatea de meschinărie. I. Ludo era un reporter pe urmele evreului modern, descoperindu-l în continuitatea exodului său milenar. *Hadje-Podje* (1928) era o colecție de nuvele în buna tradiție a umorului evreiesc. Romanul *Domnișoara Africa* (1935) rămâne proza cea mai coerentă și rezistentă a lui I. Ludo. Totul începe cu debarcarea emigranților evrei în America și trierea lor de către un inspector evreu dur, ca pentru un nou lagăr. „America, America“ intră în amarul proces de trezire din iluziile persecuțiilor care visaseră libertatea și egalitatea. David, eroul cărții, buimăcit de realitatea dură și de reacțiile care nu-i erau străine din țara de baștină, intră într-un nou calvar: loc de muncă, concurență, prejudecăți mascate.

Ghetoul și Harlemul sunt cele două lumi care își duc, ca peste tot, existența cumplită în marginalizare. David face alianță (până la urmă și căsătorie) cu mulatra Africa, cu care se lansează în afacerea unei librării, apoi a unui ziar pentru apărarea drepturilor populației de culoare. David se comportă ca un umanitarist devotat cauzei negrilor, la fel de gravă ca și cauza evreimii sărace și dezmoștenite. Devine unul dintre liderii negrilor, un opozant și un internaționalist. Cartea este scrisă alert, cu frumoase momente de reportaj social asupra New York-ului din epocă, cu umor și spirit. David este decepționat treptat de mizeriile de altă natură ale societății de adopțiune. Până la urmă, pentru a se salva, David și cu negrii de la conducerea ziarului lansează ideea unei alianțe a evreilor și negrilor, din ambele popoare, „unul cu aportul fizic, celălalt cu aportul spiritual, va rezulta o națiune viguroasă, ascuțită, civilizată... iar rasa neagră se va putea considera pe drept cuvânt salvată!”. Romanul este viu prin angajarea polemică în tot soiul de utopii socio-politice, printr-o patetică dezbateră vizând întronarea unei umanități democratice și fraterne pe planetă.

După poezie, Eugen Relgis se impusese în două ipostaze majore ca publicist atașat unei tematici cu caracter filosofico-social și politic: revista ieșeană „Umanitatea” (1920) și, împreună cu Ion Pas, „Cugetul liber” (1927-1928), la București. Reunise în jurul său scriitori români și evrei de pretutindeni. În „Umanitatea” („revistă literară, socială și științifică”), semnav C. I. Parhon, Enric Furtună, Ion Barbu, Eugen Relgis, Virgiliu Moscovici, T. Argezi, Gala Galaction, Alexis Nour, Rodion, B. Fundoianu, I. Vinea, F. Aderca, I. Slavici, Marcel D. Romanescu, Ionel Teodoreanu, Al. A. Philippide, G. Spira, I. Peltz, T. Vianu, A. Dominic, Petre Andrei, B. Luca, Andrei Braniște, D. Karnabatt etc. La revista bucureșteană „Cugetul liber” colaborau Leon Feraru, B. Lăzăreanu, Enric Furtună, Vasile Moscovici, Lotar Rădăceanu, Sebastian Leonard (cronica literară), L. Sebastian (note și comentarii), Otilia Ghibu, Sandu Telejean, C. Pajură, S. Eliad, Adrian Omu, Panait Istrati,

Gala Galaction, M. Grindea.

Pledoaria lui Eugen Relgis era pentru un paneuropenism democratic și tolerant, pentru o lume a dreptății și a frațietății.

În sfera literaturii, Eugen Relgis se manifestă și ca romancier: *Petru Arbore* (3 volume, 1924) și *Prieteniile lui Miron* (1934). Primul era romanul unui destin uman, al nefericitului Petru Arbore, un erou plin de anxietate maladivă, de frământări intime și de complicații sociale, un dezrădăcinat din ținutul Pietrei-Neamț. Tentativa unui roman analitic și de dezbateră a eșuat într-o compoziție sentimental-teoretică trenantă și artificioasă, coborând până la naivități retorice. Al doilea roman, conceput ca roman epistolar, pretins teoretic, ca un eseu romanesc, este lipsit de tensiunea discursului epic, de vervă narativă.

Felix Aderca (Froim Zeilic Avram Aderca) (1891-1962), personalitate multiplă în viața culturală interbelică, este prezent într-o puzderie de reviste literare, de la „Izbânda” până la „Bilete de papagal”, „Adevărul literar și artistic”, „Sburătorul literar și artistic”, „Contemporanul”, „Adam”, „Cuvântul liber”, „Vremea” etc.

Romancierul i-a concurat pe eseist și pe publicist, cu o producție ce a avut greutate în balanța valorică a prozei românești moderne. Variat și șocând prin subiecte și tematică, cu o imprevizibilitate deconcertantă, Felix Aderca a debutat cu un roman al sincerității confesive, de analiză și de meditație umanitaristă, despre drama umană a primului război mondial, la care a participat ca luptător pe front, rănit de măcel nu numai trupește, ci și sufletește. În *Sânge încheșat. Note de război* (1915), declarându-se „românofil”, pleda, totodată, în spiritul tezelor pacifiste ale socialismului european. În *Domnișoara din str. Neptun* (1920), ca și în *Zeul iubirii* (1920), vâna narativă se dilua într-o intrigă factice de interes psihologic general. Trei romane se distanțau pe verticala creației epice a lui Felix Aderca: *Aventurile d-lui Ionel Lăcustă-Termidor* (1932), *Orașele scufundate* (1936) și *1916* (1936). Primul, un roman al ironiei și al unei inteligențe halucinante, era o caricatură a aventurii

cosmopolite, cu uneltele modernismului epic. În roman este implicat și personajul evreu Saxierer, industriaș american, fostul Nuhăm Saxierer, băiatul tinichigiului din țară. Colaboratoarea lui Lăcustă este Rașel, o Gioconda magică, „copila selecționată de ghetto, rafinată de Talmud și dusă la perfecție“ de geniul ei feminin. Lăcustă este un fel de Till Eulenspiegel al lui Aderca, un arlechin cu măștile alienării lumii moderne. Ajunge în aventurile sale la târgușorul Podoleni, „locuit mai mult de mici negustori evrei“, „evrei destul de sărăcăcioși, cu negoțul lor mărunț“, unde ia contact cu ghettoul. *Orașele scufundate* este un roman de anticipație, de o fantezie debordantă în aproximații futuriste, una dintre cele mai reușite probe ale acestui gen literar la noi.

În schimb, 1916 era o retrospectivă a climatului psihologico-social al societății românești sub presiunea și efectul primei conflagrații mondiale.

În 1934, apăreau trei romane insolite: *Ghetto Veac XX*, de Ury Benador, *Calea Văcărești* și *Foc în hanul cu tei*, de I. Peltz.

Ury Benador (Simon Schmidt-Grumberg) (1895-1971) a debutat la Brăila, dar adevărata sa carieră literară o datorează Capitalei, unde își va publica toate romanele. *Ghetto Veac XX* era fresca revelatorie a unei realități care abia atunci începea să intre în circuitul imaginarului: lumea evreiască înăuntrul societății românești, o lume cu complexe ei atavice, cu frământările ei de minoritate, cu visurile și micimile ei, cu mentalitățile și nostalgiile ei. Eroul, Baruch Landau, este evreul lucid, activ, integrat și responsabil de destinul conaționalilor săi. *Ghetto Veac XX* este o carte de analiză socială și de reevaluare a condiției umane a unei lumi pentru care închiderea între ziduri înseamnă nu o axfixiere, ci o apărare într-un popas pe traseele exodului modern.

I. Peltz (1899-?) redactor la „Cuvântul liber“, cenaclist al „Sburătorului“, publicist de la „Presa liberă“ și „Literatorul“, la zeci de reviste și ziare din perioada interbelică, de la „Adevărul literar

și artistic“ până la „Viața românească“, de la „Egalitatea“ la „Reporter“, a debutat cu schițe și nuvele, experimentându-și condeiul de prozator, cu procedee moderniste în romanul *Viața cu haz și fărâ a numitului Stan* (1929). *Horoscop* (1932) va fi romanul aventurii într-o claustrare socială a individului semit Haim Vraciul, cu obsesii și blocaje într-o mentalitate alienată de pe urma unor experiențe seculare depozitate în subconștient. *Calea Văcărești* este radiografia cartierului evreiesc, panorama pe viu a unei realități, într-o viziune de „subterană“ bucureșteană. Romancierul este un adevărat monografist local, intrând în detaliile de viață comunitară, urcând și coborând pe scările sociale ale cartierului, descriind viața comunității în cotidianul ei plat și iluzoriu, în zbuciumul ei proletar și în aspirațiile ei naive de evadare. I. Peltz este un romancier al frescelor mari, în care personajele au roluri parcă de figuranți ai dramei umane. Și în *Foc în hanul cu tei* ori în *Noaptea domnișoarei Milli* (1935), spațiul literar va rămâne același, obsedant. În total, o lume tristă, muncită de traiul zilnic, dominată de câte un stăpân, precum exploataatorul Micu Braun, proprietarul hrăpăreț al *hanului cu tei*, un azil de noapte al mediului evreiesc bucureștean, speculat de un magnat al mahalalei. Indivizi de speculă și speculanți de destine umane, o lume de jos, chinuită, alienată de mizerie.

O proză de un senzaționalism psihologic de calitate aducea Virgiliu Monda (Moscovici), cu romanul *Testamentul domnișoarei Brebu* (București, 1934). Acțiunea se desfășura într-un perpetuu suspans, iar problematica sustrasă total problematicii comunității, acaparată de un cazuism maladiv și naturalistic. Boierul Toma Brebu, din neam vechi, are progenitură o fetiță, Eulalia, cu o dublă luxație congenitală. Romanul este scris ca un jurnal al vărului Eulaliei, State Dorocan, moștenitorul testamentar al averii acesteia, rămasă în străinătate, dispărută fără urmă. Obligat de lege, el începe tribulațiile depistării averii defunctei în străinătate, intrând în legătură cu un avocat, Cahors, prevăzut în

clauzele testamentare. Acolo o cunoaște pe nevasta avocatului, Solante, de care se îndrăgostește și cu care se însoară. Acum el descoperă un jurnal al verișoarei, din care află că dorința ei expresă era ca el să-i fie soț lui Solante ca o reînnoare de destine a celor două familii. Eulalia fusese ajutată în infirmitatea ei de medicul Etienne Cahors, care, în cele din urmă, se îndrăgostise de pacienta sa și cu care o concepuse pe Solante. Medicul murise și fata fusese crescută de unchi și de mamă, care voise să treacă drept clauză de moștenire obligația pentru State Dorocan de a se căsători cu Solante, dar renunțase, socotind decizia brutală. Viața, însă, dă satisfacție dorinței unei mame nefericite, socotită în țară, de către neamuri, o biată maniacă, cheltuitoare de averi în străinătate. *Urechea lui Dionisos* (1935) este romanul unei aventuri absurde, cu o acțiune imprevizibilă, bine montată. Un inginer de sonde, Ilarie Lavric, cu o viață retrasă, prins de ocupația sa, precum și de boala necruțătoare a mamei sale, primește vizita nedorită a unui fost coleg de liceu, un băiat de bani gata, detracat, Arboca, împreună cu amanta sa, Mura. Petrecăreț și mitocan, musafirul nepoftit, într-un moment fatal, se prăbușește de pe scaunul pe care se urcase după niște plăci de patefon, lovindu-se cu tâmpla de un colț al suportului de pe mobilă, și moare subit. Speriat de urmări, inginerul pleacă cu Mura în străinătate. Acolo începe calvarul. Lavric trăiește cu amanta văduvită, este angoasat de nevoile materiale, muncește în condiții umilitoare. Mura este o creatură fatală, care își continuă aventura; în lipsa inginerului, care face tribulațiuni pentru a se salva de unilintele condiției sale, ea se încurcă cu un sud-american de bani gata, cum fusese și Arboca, și îl părăsește. Lavric se întoarce acasă, având asupra sa o declarație a Murei cum că moartea lui Arboca s-a datorat unui accident. Zdrobit sufletește că nimeni nu-l mai recunoaște, că nu are pe nimeni, se sinucide aruncându-se în mașinile sondelor. Lectura e pasionantă, cu descrieri de cunoscător al itinerarelor italiene, ce depășesc ghidurile turistice, și cu un nerv acut al mișcării cinematografice. În următorul roman,

Hora paiștelor (1935), schimbarea de cadru este totală. Un pictor bucureștean sedentar, Sorin, cade victimă unui grup de boieri petrecăreți la o moșie la țară, invitat de prietenul său Octav, băiatul proprietarului Roda. Se subînțelege de la început că „paiștele” sunt aceste piese de faună umană. Amori, adultere, voiajuri, petreceri care îi transformă pe tineri în niște marionete. Imprevizibil, autorul trece greutatea conflictului în seama lui Octav și a aventurilor sale amoroase, care îl vor lichida în cele din urmă. Sorin și prietenul său Melchior, artiști desconsiderați și străini în această lume, dispar ca indezirabili. Octav Roda este un personaj descompus moralicește, o epavă.

F. Brunea-Fox (1898-1977), „cavaler al cuvântului”, „prinț al reportajului”, a debutat în revista „Versuri și proză”, apoi s-a format în revistele de avangardă („75 HP”, „unu”, „Integral” etc.), devenind colaborator angajat la „Adevărul” și la „Dimineața”. A reușit să transforme reportajul, ancheta, articolul cotidian de gazetă în pagini literare și să creeze alături de Geo Bogza, St. Roll, Panait Istrati ș.a. un adevărat gen literar complementar prozei noastre interbelice. Scrierile lui F. Brunea-Fox nu constituie o operă în accepția clasică a definiției, ci sunt o „colecție de documente” culese pe viu din lumea de jos și redade opiniei publice prin intermediul paginii de ziar. Reportajele sale sunt pledoarii pentru condiția umană și rechizitorii necruțătoare la adresa societății. Personajele sunt luate de pe stradă, identificate cu acte, culese de prin ganguri și de sub poduri, dezmoșteniții unei lumi care, printr-o grație stilistică ieșită din comun, primesc statutul de obiectivitate literară. Gazetăria militantă, făcută cu talent și pusă în slujba adevărului, apărea ca o nouă față a literaturii moderne.

Isaia Răcăciuni (Benjamin Necht) (1900-1976), cunoscut îndeosebi pentru serviciile sale făcute literaturii române în calitate de secretar al Fundației Regale pentru Literatură și Artă, între 1933-1936 și de apropiat colaborator al directorului ei, Alexandru Rosetti, a scris câteva

romane, precum: *Mâl* (1934), o compoziție de rutină, pe gustul epocii, din lumea actorilor, ceea ce putuse fi atunci un succes de librărie, precum și *Paradis uitat* (f.a.), un roman bine scris, un fel de *Viața la țară* în oplica societății evreiești rurale. Personajele sunt evrei ridicați dintr-o lume sărmană, prin perseverență și tenacitate: „conu Bercu“, „coana Sara“, „conu Buium“. Acțiunea se petrece în Moldova, într-o încrengătură de familii și neamuri evreiești, proprietari de pământuri. Această lume trăiește legată efectiv de pământ, apropiată de oamenii locului. Calcul după modul de viață al boierilor români este perfect, numai numele diferă. Apar și alte categorii de evrei: cârciumari, negustori, muncitori. Un evreu, Ira Goi, lucra pământul ca toți nevoiașii români, „fără nici o problemă de rasă, nici un ecou de judaism“. Romanul este o patetică pledoarie pentru un patriarhalism evreiesc, cu poezia și idila conacelor, a drumurilor de țară și a vieții tihnite, a regretelor pentru copilărie și pentru trecut. Era cartea cea mai reușită a prozei idilice moldovenești, cu lume evreiască, un pandant, din direcție opusă, al *Medelenilor* lui Ionel Teodoreanu.

Sergiu Dan (I. Rosman) (1903-?) a debutat în revista „Flacăra“ (1926) și în ziarul democrat „Chemarea“. A publicat poezii în „Contemporanul“, „Universul literar“, „Omul liber“, fără a se defini printr-o notă originală. Împreună cu Romulus Dianu, a publicat o romanțată și mediocră *Viață minunată a lui Anton Pann* (1929). Romanele sale: *Dragoste și moarte în provincie* (1931), *Surorile Veniamin* (1933), proiectat ca o dezbateră asupra unui caz de opțiune a datoriei de conștiință, și *Arsenic* (1934) - acesta din urmă primind Premiul Eforie - au fost concepute în viziunea romanului citadin modern, ca discurs narativ al dramei umane în cotidianul și banalul existențial. Ov. S. Crohmălniceanu aprecia proza lui Sergiu Dan pentru scriitura sa modernă: „o meditație interesantă asupra micilor lașități ale existenței“.

Ion Călugăru (B. Croitoru) (1902-1956) se făcuse cunoscut, încă dinainte de 1934, ca

romancier al mediilor evreiești din Moldova, deși alte repere biografice îl indicau mai degrabă spre publicistică. În 1925, tipărise revista modernistă „Integral“. Trecuse, mai târziu, la mișcarea democratică de stânga și la cea comunistă, în final. Lucrase ca redactor la „Cuvântul“ și va scrie la „Cuvântul liber“, „Era nouă“, „Reporter“. Personalitatea sa reală se descoperea în spațiul românesc al ghetoului provincial. Scriitorul avea un simț profund al observației, un umor specific și un spirit ironic și distant cu care scruta mișcarea în adânc. Volumele de schițe și nuvele *Caii lui Cibicioc* (1923), *De la cinci la cinci* (1934), apoi *Paradisul statistic* (1928), cu subiecte evreiești într-o transcripție onirică originală, precum și romanele - *Omul de după ușă*, *Don Juan Cocoșatul* (1934), *Copilăria unui netrebnic* (1936) - acoperă în exclusivitate mediul evreiesc, neidilizat și nesacralizat, situat la periferia vieții. Panoramele sunt naturale, de moralist și de pictor realist din secolul trecut, povestite de un mucalit cu simțul umorului dramatic. Fundamentul îl constituie starea de umanitate din adâncurile colectivității, complexitatea vieții și neliniștea existenței. Oameni marginalizați, cu slujbe improvizate, negustori cu dughene mizere își duc viața într-o variată groapă a umilințelor și insecurității cotidiene, cu hahamul, sinagoga, ulița plină de „pistruiași și chelboși, desculți și răpănoși“. Comunitatea are în lăuntrul ei o fierbere interioară, o neliniște de filosof, o putere de îndurare de martir, o omenie samariteană. Observația psihologică este de o densitate dramatică demnă de aceea a marilor romancieri. Nici un alt scriitor nu-l va mai concura pe Ion Călugăru la această operă românească proiectată în spațiul comunității evreiești provinciale. Scriitorul era un rafinat distilator de emoții și observații, cu ucenicie în revistele moderniste. Proza sa oferă un moment semnificativ în evoluția limbajului epic spre o expresie modernă. Ion Călugăru nu experimentează modernismul pe subiectele sale, ci ridică materia sa epică la altitudinea unei noi semnificații. E cel mai apropiat de B. Fundoianu,

contribuind la crearea unei proze a tradiționalismului iudaic în spațiul românesc, cu specificul său autohton ce îi configurează un profil distinct, așa cum la Chagall s-a sublimat tradiționalismul iudaic rusesc. Satul și târgul moldovenesc au dat acestei lumi o matcă a conservării de sine.

Două nume aparținând generației anilor '30 vor însemna două ipostaze inedite în proza românească interbelică. Brăileanul **Mihail Sebastian (Josef Hechter)** (1907-1945), absolvent al Facultății de Drept din București și doctor în științe economice și drept public, de la Paris, este un emul al lui Camil Petrescu, iar în plan teoretico-filosofic, un discipol fermecat de inteligența speculativă a profesorului său de la Facultatea de Litere și Filosofie, Nae Ionescu, la al cărui ziar, „Cuvântul”, a debutat și va colabora, începând cu anul 1927. Un intelectual cu o dotare specială pentru varii domenii ale creației, excelențând în esistica critică și estetică, și în teatru, admirator al lui Montaigne și al lui Proust, M. Sebastian a participat la reînnoirea limbajului narativ cu romanele: *Fragmente dintr-un carnet găsit* (1932); *Orașul cu salcâmi* (1935); *Accidentul* (1940). Opera sa românească este dominată de un sentiment acut al trăirii și al autenticității. Totul este o confesiune și o interogare dramatică, o nevoie de identitate, o febrilă căutare a sensurilor reale ale trăirii. Romancierul este un explorator al stărilor de tranziție și al poeziei trăirii în fericirea iubirii, precum în *Orașul cu salcâmi* și în *Accidentul*. Antiidilic și cucerit de formulele romanului gidian și proustian, M. Sebastian compune romane încărcate de poezie, salvând dramele personajelor sale în lirismul tinereții și în evadarea în reverie și în plină natură. Drama umană se vindecă cu balsamul trăirii, cu bucuria adolescentină a cuplurilor de îndrăgostiți. Romancierul făcea o inedită sinteză între spiritul rece, lucid și individualist și o capacitate afectivă, însetată de poezia vieții, împăcată în reveriile ei intelectuale și în plăcerile descoperite în trăirea potrivită după legile fundamentale ale firii. M. Sebastian,

pe cât se voise, în romanele sale, un moralist și un cazuist, pe atât era și un liric de mare intensitate.

M. Blecher (Marcel - Max Blecher) (1909-1938) este una dintre cele mai prețioase figuri ale romanului modern românesc dintre cele două războaie mondiale. Biografia scriitorului este, propriu-zis, inexistentă, căci viața sa a fost o ținuire la pat, de la vârsta de douăzeci de ani, când plecase la Paris pentru a face medicina, atins de morbul lui Pott la coloana vertebrală. Anchilozat, chinuit într-un perpetuu „tratament” prin sanatoriile de la Berck-sur-Mer, Leyrin, Brașov, Techirghiol sau la locuința părintească de la Roman, M. Blecher va lupta cu destinul într-o încrâncenată voință, citind, scriind pe o tăbliță special amenajată din poziția sa de imobilizat în pat. E un erou al scrisului, un victorios asupra soartei. De o percuție intelectuală aparte, admirându-i pe Dali și pe Heidegger, traducând din Apollinaire și ținând o corespondență cu André Breton, prieten al lui Sașa Pană și al lui Geo Bogza, prețuit de Arghezi, cel care îl publică în *Biletele sale de papagal*, aducea în proza noastră romanul de introspecție, de autoanaliză, într-o scriitură modernă. Cele două romane: *Întâmplări din irealitatea imediată* (1936) și *Înimi cicatrizate* (1937) sunt un jurnal autobiografic sublimat și obiectivat, ca o altă natură pe care autorul o descoperă prin demersul său tragic. Absurd existențial - totul în jurul său este o irealitate, căci realitatea are o logică și un firesc al creației. Scriitorul trăiește experiența sa biologică într-o tensiune exemplară a lucidității și distanțării. Jocul destinului cu viața sa a fost deturnat de spiritul creator într-un joc al său cu moartea. Suferința îl duce într-o irealitate pe care condiția sa spirituală o poate domina. Este cartea absurdului existențial. Încorsetat și sufocat truște, spiritul continuă să ardă în patima gândului și a speranței, a visului. Ov. S. Crohmălniceanu a definit această proză „realism fantastic”, apropiindu-l pe Blecher de contemporanul său Kafka, schimbând perspectiva critică asupra operei celui dintâi. O autobiografie

a unui condamnat la suferință fizică, măcinat de o moarte lentă, devine un **Proces** cu absurdul, cu grotescul și cu ceea ce E. M. Cioran numea „inconvenientul de a fi născut...” doar pentru suferință. Eroul din *Inimi cicatrizate*, Emanuel, este același cu eroul *Întâmplărilor...* Pentru Blecher, totul este eu, nu dintr-un sentiment egofil maladiv, ci pentru că întreg universul său de viață s-a redus la o unică experiență: propria îndurare. Viața sa a fost un ghetou fizic, o carceră mutată în spitale și sanatorii. Observația sa de pe patul de suferință dilatează totul până la fantastic și coșmar, dar nu alternează nimic din substanța tragică a trăirii. Blecher are o răbdare de martir, pe care o sublimizează prin visare. Irealitățile absurde și ineluctabile trebuie să-i opunem realitatea noastră interioară, acel domeniu sacru al ființei umane construit din materia sublim-onirică. Adevărata viață rămâne un mister al trăirii lăuntrice. Eroul lui Blecher este un înțelept care are conștiința apartenenței la o minune care se numește Existența și în fața căreia suferința trupească este o purificare și o povară cu care se plătește intrarea în marele mister. „Tot ce facem, tot ce trăim lăsăm să se topească în aer și aerul pe locul acela se reface fără urmă. Toată claritatea lumii absoarbe viața noastră”. Într-adevăr, **viziunea** creatorului era **luminată**. Totuși, destinul i-a dat această șansă, ca în jurul patului său să roiască gândurile și să inunde din înalțuri lumina celor eterne.

Inopinată era apariția unei tinere romanciere, **Cella Serghi** (1907-1992), din cercul „Sburătorului” lui E. Lovinescu, cu romanul *Pânza de păianjen* (1938). Debutul avea consistența valorică a maturității artistice. Romanciera făcea dovada unei înzestrări literare de excepție, într-o scriitură modernă a observațiilor și penetrațiilor în viața unor adolescenți și tineri care păreau a generaliza o proprie viziune retrospectivă psihoanalitică. Era un „roman de dragoste” variind între candoare, naivitate, grație, cerebralitate și un anume fatalism al alunecării vieții, un joc al personajelor cu propriile lor iluzii și visuri, un alt joc al

destinului cu personajele sale - oamenii, prinși pe nevăzute în tainica „pânză de păianjen” a vieții.

În peisajul general al prozei românești interbelice, mai există scriitori care au fost fideli genului, fără șansa reușitei. Astfel, **Sarina Cassvan** (1894-?), un fel de Maica Smara a comunității evreiești, care a scris foarte mult și foarte frumos pentru copii, traducând din Perrault, Andersen, Hugo etc., a publicat romanul *Între iubire și artă* (1918), un volum de schițe și nuvele, *Carnavalul vieții* (1921), *Trupul care își caută sufletul. Reportaj sentimental* (1936). Poate cea mai reușită tentativă literară a sa a fost traducerea în franceză a volumului *Contes roumains d'écrivains contemporains* (1931), cu o prefață laudativă a Annei de Noailles.

Constantin Stere va implica foarte des în intriga romanului său *În preajma revoluției* (1931-1936) subiectul evreiesc. De la început, în satul Năpădeni, sunt prezenți în rândul personajelor lăutarul evreu Lemeș, cu repertoriu de cântece populare moldovenești, Laizăr croitorul, Aizic cârciumarul, un factotum în regiune, „practicant zelos în legea lui”, dar bucurându-se de încrederea sătenilor; „trăia în cele mai intime legături cu consătenii săi, cunoștea toate păcatele și meritele, ca și nevoile lor”. „Croitorul parizian” era Janchel Grinșpun. Aflăm că baronul August Milbrey von Pfälzer, o forță a țarismului în Basarabia, îi boteza forțat pe evrei. Aizic se afla clandestin în sat, căci, după legislația rusească, n-ar fi avut voie să locuiască la țară. Vania Răutu, eroul romanului, are printre inițiatorii și tovarășii săi de luptă revoluționară antițaristă, pe evreii Moise Roitman și Isaac Blumberg, fiul unei evreice de la marginea Chișinăului. În închisorile țariste, suferă în numele idealurilor democratice, alături de Moise Roitman, „intelectual pur”, sau de întâmplătorii revoluționari, precum Artur Schwarzmann, Moriș Arunchiu. În deportarea siberiană, Răutu își duce calvarul suferinței cu „tovarășa Rosa Gheorghievna și Moritz Borisovici”. Răutu avea credința că evreii „sunt cel mai internațional

dintre noroade. Ei se pot acorda cu interesele, aspirațiunile, mentalitățile tuturor țărilor în care sunt așezați“ (vol. IV, p. 348, ed. a II-a). Eroul lui Stere va lua apărarea lui Dreyfus și, în țară, a evreilor umili. În peregrinările sale în străinătate, îl întâlnește la Berlin pe Isaac Blumberg, băiatul unei menajere din Moldova, ajuns „protagonist al marxismului german de dreapta“, scăpat din cumplitul pogrom de la Jitomir, unde îi fusese masacrată familia. Prietena sa, Corina Schwartz, îi povestește cum soțul ei a fost spintecat în fața ei, în timpul pogromului de la Chișinău, masacre puse la cale de oficialitatea țaristă. În experiența sa de revoluționar și de vizitor utopic, Răutu îl va cunoaște pe Avram Talmudistul, care face elogiul învățăturii sacre în formarea conștiinței revoluționare. Nu se ignoră nici trustul arendășesc al familiei Froim, din nordul Moldovei, care stăpânea 300 000 de hectare. Multe aspecte din viața comunității se află prinse cu spirit obiectiv și cu valoare documentară în această uriașă frescă românească a lui C. Stere.

Adevăratul succesori al esteticianului Mihail Dragomirescu a fost Tudor Vianu (Weinberg) (1897-1964), descinzând dintr-o familie evreiască convertită și asimilată integral, „profesorul de estetică al literaturii române“, cum l-a definit Camil Petrescu. A debutat ca poet în cercul „Literatonului“ și al „Vieții noi“, apoi s-a dedicat cultivării esteticii, stilisticii și literaturii comparate și universale. Un mare umanist, de formație clasică, un spirit ponderat în judecată, un erudit și un filosof al artei. Zeci de generații au fost pregătite de acest profesor în cultul valorilor și al creației umanistice. Opera sa capitală, *Estetica*, I-II (1934; 1936), a fost prima sinteză din perspectivă românească a unui vast domeniu al umanisticii. Alte lucrări, precum *Infuența lui Hegel în cultura română* (1933); *Arta și frumosul* (1931); *Poezia lui Eminescu* (1930); *Ion Barbu* (1935) etc., au îmbogățit cultura românească cu noi deschideri de orizont interpretativ și de meditație asupra mesajelor culturii universale și naționale.

• Insuficient cunoscută, apare astăzi o

personalitate ca H. St. Streitman, cu ale sale *Revizuri* (1922) și *Între da și nu* (1928), traducător din Jaurès, gânditor, comentator subtil, un spirit cu vocația paradoxurilor și a judecăților insolite, un moralist a cărui operă, precum a lui E. M. Cioran, este constituită din fragmentele reflecțiilor și gloselor sale. Meditațiile sale, atât de percutante prin adevărurile dure, într-o expresie de mare eleganță stilistică, sunt printre cele mai reușite pagini ale sapientismului filosofic și eseistic modern ale culturii noastre. Înaintea lui Cioran, a existat H. St. Streitman.

Mai juvenil și anti-„generaționist“, un tânăr publicist (simptomatic, colabora la „Revista burheză“), N. Steinhardt (?-1989), lansa un volum de parodii pe tiparele discursurilor lui E. M. Cioran, C. Noica, Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Sașa Pană etc.: *În genul tinerilor* (1934). „O sintaxă bolnavă... este semnul unui gând bolnav“. Suferința *Betiei de cuvinte* „și-a atins acum apogeul“. Critica generației tinere se făcea dinlăuntru ei, cu aplomb, maliție și inteligență critică dialectică.

Provocator-nihilist și contestatar apărea, în 1934, tânărul eseist Eugen Ionescu (1912-1995), cu volumul de scandal *Nu*. Eugen Ionescu scria la „Fapta“, „România literară“, „Axa“, „Floare de foc“ și publicase o plachetă de versuri, de candoare și inocență neafectate de ofensiva antilirică a moderniștilor: *Elegii pentru ființe mici* (1931).

Contestarea aparentă a tot ce era „vârf“ în poezia și critica vremii, în frunte cu Arghezi, Barbu, Camil Petrescu, Șerban Cioculescu, era în fond o contestare a metodelor de percepție, a sistemelor de trucuri stilistice și de paleative verbale ale limbajului critic curent. Eugen Ionescu era demolatorul unei comedii grotești a limbajului critic, nu al operelor literare în sine. Admirator al lui Eminescu și Maiorescu, al lui Liviu Rebreanu, Pavel Dan și M. Blecher, al lui Urmuz și Caragiale, Eugen Ionescu transformă critica într-un spectacol al inteligenței disociative, demonstrând caracterul ambiguu și relativ al actului critic. *Nu* a fost o dinamită aruncată în

grădina criticii nu pentru a distruge florile, ci pentru a le da îngrijitorilor sentimentul unei gratuități a gestului.

Mihail Sebastian nu a avut nimic de-a face cu cariera de avocat pentru care se pregătise. Destinul l-a atras de la început spre literatură, acolo unde personalitatea sa avea chemare și dar. Poet, critic și eseist dintre cei mai elevați din epoca interbelică, dramaturg și romancier, cronicar literar și memorialist, acest strălucit reprezentant al generației anilor '30 a constituit, împreună cu Camil Petrescu, o pereche de spirite de o febrilitate și intensitate intelectuală și creatoare care amintesc numai pe un Mircea Eliade. A debutat, cum am menționat mai înainte, în ziarul „Cuvântul“, al profesorului său Nae Ionescu și a fost prezent în tot ce a avut mai ales presa literară românească, de la „Rampa“, „România literară“, „Universul literar“, „Tiparnița literară“, până la „Cuvântul“, „Revista Fundațiilor Regale“, „Viața românească“. A asigurat rubrica de cronică literară la „România literară“ (1932-1934), „Revista Fundațiilor Regale“ (1935-1940), „Rampa“ (1935), „Reporter“ (1937). Studii, eseuri, portrete, însemnări despre scriitori români - cu precădere despre cei contemporani -, despre cei francezi, cu abordări dintre cele mai inedite, rămân ca un spectacol al virtuților actului critic și eseistic, al inteligenței, gustului, profunzimii spiritului. Mihail Sebastian a transformat critica literară într-un gen al eseului literar, o pledoarie de salon literar public, de inițiere și de selectare. Adept al **autenticității** în creație, al marelui sens moral și uman al operei de artă, cu reperele sale veșnic fixate pe mesajele lui Descartes și Montaigne, Stendhal și Proust, Mihail Sebastian a fost un promotor al valorilor intangibile ale secolului său: T. Arghezi, Ion Barbu, Hortensia Papadat-Bengescu, Lucian Blaga, Mateiu Caragiale, Ion Pillat. La capătul aventurii sale lumești, retezată tragic printr-un stupid accident de circulație, epitaful ce i s-ar fi potrivit acestui clasic printre moderni și acestui modern printre teribiliști ar fi fost mărturia sa citind întâia carte

a Virginiei Woolf: „Căutam o artă directă, sinceră, pasionantă, cu fapte, cu oameni, cu năzuinți. Și îmi repetam un lucru, pe care de altminteri îl gândisem totdeauna: că în fond calitatea umană a unei opere trece înaintea calităților ei de inteligență, de construcție, de stil“.

Campania antisemită din presa de extremă dreaptă, precum „Șfarmă piatră“ (1935-1942), „Porunca vremii“ (1932-1944), „Cuvântul“ (1938; 1940-1941), „Cetea Moldovei“ (1940-1943) ș.a., instigă la izolarea și eliminarea scriitorilor de origine evreiască, ceea ce nu va reuși decât izolat și în cercurile literare naționaliste. Sunt injuriate redacțiile revistelor și ziarelor democratice, de tradiție, ca, de pildă, „Adevărul“, „Dimineața“, „Adevărul literar și artistic“. Până și „Revista Fundațiilor Regale“ era atacată ca o citadelă semito-masonică. Tot ce este manifestare modernistă și de frondă artistică antiacademică și anticonservatoare este acuzat ca fiind expresia spiritului „decadent“, „anarhic“, „maladiv“ și „obsesiv sexual“ iudaic, tinzând la distrugerea spiritualității creștine și naționale. Dar o interdicție categorică a scriitorilor și artiștilor evrei nu a existat până în 1940. În acel an, încă scriau la „Revista Fundațiilor Regale“ Ury Benador, Tudor Vianu, Mihail Sebastian, Horia Furtună. O sfidare a dictaturii militare impuse de mareșalul Ion Antonescu, în condițiile dramatice în care pactul de împărțire a Europei între Hitler și Stalin amenința existența statului nostru național, cu corolarul său naționalist și antisemit cultivat de organizațiile extremiste de dreapta, a venit din partea culturii și a conștiinței creatoare a vremii. În 1941, apărea marea operă de sinteză a lui G. Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, la Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă. În țară, se instituiseră cenzura stării de război; persecuțiile evreiești făceau ravagii, deportările în Transnistria, pogromul de la Iași, actele sălbatice de la București contra populației evreiești amenințau comunitatea evreiască din România cu exterminarea în masă. Repercusiunile, firește, au apărut imediat și în planul culturii și al

învățământului. Evreii erau alungați atât din școlile de stat, cât și din universități. S-a încercat acest lucru și în cultură. Se știe, piesa *Jocul de-a vacanța*, de Mihail Sebastian, s-a putut reprezenta în premieră la Teatrul Alhambra, la 1 martie 1944, mascându-se numele autorului cu pseudonimul Victor Mincu.

G. Călinescu a avut, e drept, curajul și demnitatea de a prezenta tabloul scriitorilor români fără nici o omitere pe considerente etnice. Ca un paradox, în contextul celei mai radicalizate atitudini antisemite a oficialităților politice, G. Călinescu publica cea dintâi lucrare de anvergură națională, în care a cuprins și aportul personalităților evreiești la crearea avuției spirituale românești în secolele XIX-XX. Cutézanța istoricului literar va fi, însă, amendată cu violență de către publicațiile naționaliste: „Jidovii sunt peste măsură de bine prezentați în această carte. Parcă anume a fost făcută pentru ei și pentru acei care îi iubesc“. Adevărul este că G. Călinescu nu a făcut din prezentările scriitorilor evrei un pretext de apolojie fără acoperire; dimpotrivă, nu o dată, a evidențiat anume particularități ale sufletului evreiesc ce marcau, după părerea lui, și unele defecte rasiale: „În activitatea lui intelectuală, Dobrogeanu-Gherca aduce însușirile și cusururile evreului“ (p. 488); „Ca mai toți scriitorii evrei, F. Aderca este obsedat de umanitarism, pacifism și toate celelalte aspecte ale internaționalismului“ (p. 707) etc. Dar cât de mult a însemnat atunci, în plin război, o prezentare obiectivă și analitică a operelor scriitorilor evrei, ca valori în sine înseriate în ansamblul organic al literaturii

române, și care nu ar fi putut fi create decât de tragismul conștiinței evreiești! Astfel, Mihail Sebastian i se revela ca „un suflet bătrân, un Ronetti-Roman, părând contemporan cu noi, în realitate tulburător de arhaic, de transcendent. Scriitorul este respectabil evreu în toate fibrele sale“ (p. 877); I. Peltz aduce în literatura noastră evreimea săracă, o „varietate a mahalalei bucureștene intransplantabile“ (p. 709); Ion Călugăru prezintă evreimea din Moldova, o „lume aproape țărănească“, „o lume care cuprinde în sine toate atributele omenirii“ (p. 711); poetul Camil Baltazar „a creat, perfecționând pe A. Maniu, poezia fuziei“ (p. 753); B. Fundoianu „a fost printre primii promotori ai poeziei pure“ (p. 780); Ilarie Voronca este un „impresionist“ liric, un devorator nesățios de imagism, cu „o voluptuoasă receptivitate sensorială, un simț al plasticei cuvântului excelent și o aptitudine de a ridica la rangul de material poetic orice percepție“ (p. 782); H. Bonciu este din familia scriitorilor germano-evrei, ridicând „tragismul cotidian“ la semnificația metafizică (p. 815) etc. Concluzia finală - inseparabilitatea sufletului și conștiinței evreiești de întregul complex organic al culturii noastre - era de natură să avertizeze asupra riscului fatal de a-i ignora pe conaționali, invitând la o detașare în obiectiv și în profunzimea semnificațiilor. Astfel, în spiritul marilor reprezentanți ai literaturii române, scriitorii evrei echivalează nu cu o minoritate detașată, ci cu o parte organică a unei unice familii de talente devotate promovării literaturii naționale.

Dr. MARIN BUCUR

2. EPOCA POSTBELICĂ (Poeți, prozatori, critici literari)

Actul istoric de la 23 august 1944 găsește societatea românească traumatizată de război, în plină încercare de a-și afla un nou echilibru, după ce regimul militar al mareșalului Ion Antonescu a falimentat atât de grav pentru țară, iar majoritatea clasei politice dorea să instituie democrația.

Faptul că trupele sovietice sosesc la București în drum spre frontul antihitlerist aduce în actualitate speranța (aceasta se va dovedi utopică) colaborării cu aliații pentru repunerea României în drepturile ei de națiune suverană.

Asupra mersului țării înainte își va pune curând pecetea comunismul importat și nu buna funcționare a instituțiilor democratice. De aici un grav impas, prelungit timp de 45 de ani.

Însă, în momentul când se scrie, imediat după 23 august, noua pagină de istorie, evreei din România, cei direct amenințați de legile rasiale, fie cu exterminarea, fie cu menținerea într-un statut de prizonierat civic și profesional, simt că renasc. Că au viitorul în față. Ei vor susține, mă refer cu deosebire la intelectuali, dar și la alte pături sociale, ceea ce le apare drept o mare șansă existențială și morală. Nedreptățiți atâția ani întunecați, evreei văd zorile unei patetice despovărări.

Sigur, nimeni nu avea cum să știe în acele clipe că numeroși evrei vor fi judecați, în chiar perioada ce va urma, pentru că au stat alături de Lucrețiu Pătrășcanu în lupta acestuia cu servilismul față de Komintern, sau că vor fi trimiși în lagăre de muncă, la Canal, ori li se vor intenta procese ticluite absurd - chipurile, fiindcă au trădat, ca funcționari superiori, interesele comerciale externe românești, în favoarea cărora, de fapt, lucraseră.

Repet: suntem într-un moment al marilor speranțe. Nu ușor, nu simplu, multe dintre ele se vor dovedi false, clădite pe nisip, pure utopii. Regimul comunist ce se înstăpânește în țară, încă din 1947-1948, nu întârzie să discrimineze între

cei care acceptă orbește reflexele comuniste și cei care își pun întrebări. România schimbăse regimul puterii personale cu altul tot al puterii unice, monopartinice, integral canalizat spre negarea personalității umane. Fapt este că, de la mică distanță, iluziile sunt încă puternice, generatoare de bună credință și, subliniez, pentru evrei, reparatoare.

Din această optică, deschidem capitolul contribuției scriitorilor evrei în cei 45 de ani de domnie a comunismului în România.

Abolirea libertății din epoca interbelică apare majorității oamenilor într-un spirit dictat de propaganda favorabilă luptei cu partidele burgheze, cu cei care apără proprietatea individuală, cu cei care mai susțin privilegiile blamate deșănțat. Sunt dificultăți economice cauzate de efectele alianței cu Germania hitleristă și de spolierea resurselor țării de către vechii și noii ocupanți, aceștia, chipurile, eliberatori. Un minimum, ce se cere în numele intereselor esențiale ale națiunii române, rezidă în suflecarea mânelor, în devoțiunea față de crezul construcției. Părea un nonsens negarea acestei evidențe de suprafață.

Scriitorii evrei, mai vârstnici sau mai tineri, privesc cu încredere ce declară că vrea să fie noua democrație, îi dau concursul lor, atât pentru că instituțiile ei îi cheamă direct pe unii, cât și pentru că alții, cu deplină probitate ori din pragmatism, știu că sunt ființe omenești, într-un raport dat de forțe cu care trebuie să conlucreze.

Din perioada interbelică, cei care cunoscuseră capitalismul și nu știau cât este de dorit să fie răsturnat sosesc pe tărâmul colectivismului neclarificați asupra elementului de discontinuitate: Mihail Sebastian, F. Aderca, Cella Serghi, Ion Călugăru, Ury Benador, I. Peltz, A. Toma, I. Ludo, Sanda Movilă, Camil Baltazar, Sergiu Dan, Isaiia Răcăciuni, Emil Dorian, Ieronim Șerbu, Horia Liman, Maria Banuș, Ion Vitner ș.a. Unii vor mai lucra, preț de unul sau două decenii, înainte să-și dea obștescul sfârșit, pentru cultura socialistă. **I. Peltz, Sergiu Dan** vor executa ani grei de detenție, pentru că nu au

corespuns de la bun început dogmelor totalitare. **F. Aderca** va fi repede marginalizat pentru verticalitatea sa și pentru că îi frecventase pe marii purtători de cuvânt ai literaturii române: Tudor Arghezi, E. Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, G. Ibrăileanu, Liviu Rebreanu. **Mihail Sebastian** moare în mai 1945, în urma unui accident, cine știe cât de întâmplător! În fine, **Sanda Movilă**, **Cella Serghi**, **Sergiu Dan** vor face un lung legământ de tăcere. Doar **Ion Călugăru**, **I. Ludo**, **A. Toma**, **Horia Liman**, **Maria Banuș** și, parțial, **Ieronim Șerbu** se înhamă la carul puterii, cu o consecvență ce i-a trădat ca artiști. În schimb, **Eugen Relgis** se expatriază, ca și **Horia Liman** mai târziu, semn că asumarea libertății este preferată gustului servitului.

După 23 august 1944, cei mai sus pomeniți pornesc la drum într-o devălmășie ce se va limpezi mai devreme sau mai târziu, datorită proceselor de decantare a conștiinței literare, dinamismului inerent oricărui sistem (inclusiv celui totalitar), nu în ultimul rând luptei cu agresivitatea dogmelor. Numeroși scriitori evrei, majoritatea tineri și foarte tineri, cred că pot spune ce au pe inimă. Îi înșir aici din fuga condeiiului: **Aurel Baranga**, **Al. Mirodan**, **Nina Cassian**, **Veronica Porumbacu**, **Ștefan Iureș**, **Iulia Soare**, **N. Steinhardt**, **Alexandru Sever**, **Vicu Mândra**, **Mihail Petroveanu**, **Ana Novac**, **Ov. S. Crohmălniceanu**, **Paul Cornea**, **Mioara Cremene**, **Virgiliu Monda**, **Norman Manea**, **S. Damian**, **Lucian Raicu**, **D. Solomon**, **Ludovic Bruckstein**, **Sergiu Levin**, **Iosif Petran**, **Sebastian Costin**, **Dora Littman**, **Gh. Schwartz**, **Bianca Marcovici**.

Obiectivul lor comun: să edifice într-o literatură care este și a lor soluții de expresivitate, să-i cristalizeze formele de sensibilitate în acord cu momentul critic. Când, din cauze personale, însă și din vina contextului naționalist-șovin, a comunismului intolerant, simt că se sufocă, părăsesc rând pe rând țara și se stabilesc în Israel sau în alte țări: **Mioara Cremene**, **Horia Liman**, **Al. Mirodan**, **Norman Manea**, **Ludovic**

Bruckstein, **Sergiu Levin**, **Iosif Petran**, **Dora Littman**, **Sebastian Costin**, **Lucian Raicu**.

Toată istoria tipologiei de scriitori susmenționați atârnă de gradul lor de ostilitate față de mediocritate. Acuratețea lucrului finit merge asociată cu refuzul etnicului închis în țarcul unei calități a culturalului, înțeles restrictiv, opac la sursele externe de comunicare.

Ceilalți, cei mai numeroși, își asumă destinul, cu precizarea că principiul lor interior trece din artistic în ideologic, din constrângere ori din labilitate personală. Multă vreme - aproape un deceniu (1948-1958) -, țipătul de senzualitate al **Mariei Banuș**, noutatea de culoare în replică a lui **Al. Mirodan**, suprapunerea de limpezimi dublate de ermetism la **Nina Cassian**, tehnica de sugestie în tușe fragmentare la **Sergiu Dan** - fixează o varietate de obsesii multiplicată de fantasma autocunoașterii. Ar fi urmat, pe o curbă de expresie ingenioasă, noi acumulări. Urmează altceva: **Nina Cassian** este criticată pentru excese de formalism, în vreme ce **Ov. S. Crohmălniceanu**, interzis la dreptul de semnătură, plătea tribut spiritului critic; taxase drept nonliteratură producții proletcultiste, pândite de derizoriu.

În această fază, de extremă politizare și de strângere a șurubului ideologic, subiectivitatea trebuia să se dizolve într-un ton combativ-proletar, simplist, însă, chipurile, mobilizator. Cine nu face astfel să suporte consecințele. **Aurel Baranga** e invitat să-și tempereze tăișul sarcasmelor, **Felix Aderca** obligat să-și depună manuscrisele în sertar, pentru ca literatura autentică să cedeze teren liber contrafacerilor. Sunt anii când **A. G. Vaida** semnează frecvent pagini cu neputință de calificat drept artă, iar **Ion Călugăru** publică *Oțel și pâine*, făcând uitate umorul din *Caii lui Cibicioc* și momen-tele de acută luciditate din *Omul de după ușă*.

Dematerializarea demnității scrisului înregistrează cote neobișnuite în scrisul lui **I. Ludo**, pamfletar facil - caustic, înainte de a fi și decent în intenționalitatea irezistibil politică.

Din motive pe care le-am amintit și la care nu

mai revenim, în deceniul următor se schimbă multe. Se exclud din literatură autorii fără onorabilitate, tip A. G. Vaida, Petre Iosif, A. Toma. Întrucât opinia publică se pasionează de ceea ce talentele propriu-zise propun spre lectură, vom surprinde scurta existență literară a **Iuliei Soare**, cu romanul ei *Familia Calaf* (1956). Îl reținem deopotrivă ca document de viață al unei familii evreiești în izolarea ei morală și în spaimele predestinate, dar și ca semn premergător al unui ton necesar, de respect față de armonia narativității. Confesiunea, prefacerea biograficului în sursă de precizie stilistică, de adevăr caracterial, adaugă un element de interes regăsit acestui roman scris cu generoasă discreție.

Pe acest drum mai pășesc, în timp, **Radu Cosașu**, prima voce între autorii „noului val”, cu ciclul său de *Supraviețuiri*, dar și **Ury Benador**, **Isac Peltz**, **Camil Baltazar**, chiar dacă aceștia din urmă fără să pronunțe cu aceeași siguranță intuiții portretistice întâlnite anterior în trilogia *Ghetto Veac XX* ori în *Inimi cicatrizate*.

După cronică de familie a Iuliei Soare, bună impresie a făcut și eseu romanesc al lui **Norman Manea** *Anii de ucenicie ai lui August Prostu*, datorită gradului de incitație critică. Este o invitație la dialog între autor și cititor, o formă de fraternizare în linia aspirației comune: încrederea în spectacolul imaginarului. Cei doi devin unicul personaj al celei mai caracteristice scenografii prin care umanul luptă cu represiunea, cinismul demagogic, lingușirea, depersonalizarea, amatorismul. Rareori un text scris în condiții de perfecționare diabolică a cenzurii a strecurat mai multe săgeți la adresa ei, într-un limbaj nestânjenit de prejudecăți, imprudent de sincer, în prelungirea opțiunilor camilpetresciene pentru percepția intelectuală a cotidianului.

Cotidian care, potrivit prescripțiilor, cere proclamarea unui singur adevăr. Cu misiunea realizării lui se însărcinează - între alții - **Radu Cosașu**, un reporter special, deoarece acceptă ficțiunea spre a nu vulnerabiliza și mai mult realul investigat. Alături de el, într-o formulă de reconstituiri-anchetă, distribuite pe un spațiu de

regulă fierbinte (*Moartea unui savant*), **Mihai Stoian** are mereu o opțiune viabilă. Din necesitatea externă a consemnării istoriei, a relației ei cu judecățile și probele de luat în considerare.

*

În poezie, partea mai rezistentă a contribuției aduse de **Maria Banuș**, **Nina Cassian** și **Veronica Porumbacu** este de căutat în dualitatea altitudinilor. **Maria Banuș** simte ce forță este senzualitatea, dar și mortificarea; **Nina Cassian** cântă haosul și ordinea; **Veronica Porumbacu** - echivocul necunoscutului exprimat prin tandemul tandrețepăsare. Toate trei, deși atât de diferit, înfruntă această dualitate ca o formă a unității în diversitate. Este însăși valența fundamentală a poeziei să deschidă calea spre forțele din adâncul ființei omenescu cu sprijinul căroră rezistăm la asaltul circumstanțelor, la propria noastră vulnerabilitate. Probabil că notația de mai sus îmbrățișează nu pura cronologie, ci o ordine a ipostazelor duble sub care s-au înfățișat cele trei poete. Astfel, ar fi de discutat inconsistența poeziei politice a **Măriei Banuș**, căutările nu totdeauna firești în aria modernității semnate de **Nina Cassian**, imaginația rebarbativă din unele versuri ale **Veronicăi Porumbacu** tributare clișeeleor, acomodate la un romantism forțat.

Evoluția politicului împotriva cotidianului regresiv, marcat de lugubre și deformatoare înverșunări la adresa umanului, nu-și poate plăti luxul de a rămâne în provizorat, în cifru, într-un grafic neutralizat. Așa că derivă, cum s-a și întâmplat, în gratuitate halucinatorie cu **Maria Banuș** (*Tie-ți vorbesc, Americă*) sau în turbulență modernistă la **Nina Cassian**. Din fericire, la ea, adeseori omenescul elogi adus iubirii sună, deopotrivă, carnal și intelectualizat. Desfășurarea lirismului în registru erotic înregistrează la **Nina Cassian** momente de intensă trăire, încât simțim aici traseul unei schimbări.

Un fals cod de maniere lirice se vede aplicat în oglinzi deformatoare; lupta contra spaimei născute de artificiosul feeric îl va duce pe **Florin Mugur** (**Mugur Legrel**) să se replieze în disponibilitatea arlechinului, în stilizările ce se

substituie panicii, disimulării, autodenigrării cauzate de cruzimea nevrozelor. În *Portretul unui necunoscut*, deși fuge de sine, Florin Mugur nu își neagă eul. E primejduit de forțe malefice, în buna tradiție a Elsei Schuller-Lasker sau a lui Paul Celan, dar și tutelat de personificări îndrăznețe. Printre ele se regăsesc marioneta, îngerul domesticit, miopul congenital, întreaga figurație din acuarelele și vitraliile lui Chagall. Ancestrala întoarcere la fresca biblică se petrece înrudindu-l pe Mugur și cu Radu Stanca, cu Leonid Dimov sau cu Emil Brumarșu.

Strategia poetului iudaic mizează pe o estetică a urâtului, care are drept țel să amortizeze insecuritatea sa, starea defensivă psihic înainte de a deveni dramă. Cred că în Florin Mugur poezia română are cel mai bun corespondent al ei cu tristețea tandră, oboșită de prea multe insatisfacții, îmbinare de autobiografie și angoasă eterică, accente regăsite și la Camil Baltazar, Fundoianu, Emil Dorian sau Ilarie Voronca.

Tot ce a fost cu adevărat dezabuzare, declin fiziologic sau febrilitate bolnavă din *Viața obligatorie* recomandă un artist exponențial. Mă tem că a avut parte și de aprecieri scrâșnite, otrăvite de antisemitism sau, în cel mai bun caz, de recunoașteri târzii. Prea târzii pentru ce merita scrisul său supersensibil. În statutul său moral adânc, Florin Mugur se va preface, cu timpul, într-un părtaș la o dereglare apocaliptică a temerilor vitalitate/turmentare. Sub ochiul îndurerat al celui ce străbate suferind ulițele ghetoului luciferic.

Nu se poate face o delimitare categorică, aș zice cumva sectară, de restul poezilor evrei de limbă română, pentru cei câțiva stihuitori de expresie germană sau maghiară, deoarece și aceștia se cufundă în trecutul individual ca și în climatul general în care trăiesc, au suferit de pe urma mentalităților șovine, ca acum să se bucure de ceea ce seamănă cu depășirea limitelor proprii. Mă gândesc la *Maytényi Erik*, la *Anavi Ádám* sau la *Alfred Margul Sperber*. Sunt artiști interesați de descoperirea zonelor de adâncime ale ființei. *Sperber* a ajuns chiar la o structură

bipolară a personalității lirice; în orizontul său de manifestare a frecventat două tipuri de civilizație, german la nivel lingvistic și, în final, românesc, precum și deschideri de ordin emotiv, de peisaj estetic. El a trăit în formula discursului liric postromantic, găsindu-și puterea de fixare - după un efort selectiv - într-o poezie de simetrii cosmologice. Ceilalți sunt produsul, uneori percutant, al descărcărilor de energie pe care le datorează conlocuirii într-o Transilvanie a durerilor, dar și a înmănuncherilor culturale. Rolul ordonator al acestora ca teritoriu de dialog se vădește, nu de puține ori, în gândirea valorilor de suflet, valori ce amestecă, indiferent de corespondențe istorice, credințe, obișnuințe zilnice, căutări comune, din nevoia de a revela metafizică.

Năzuința spre analogie este unul din câștigurile tranșaleției, vibrației intime, un fel de rezonator universal, așa cum desenul versurilor lui *Ady Endre* revine în genealogiile cotrușiene. Inventivitatea metaforică a celor citați mai sus sfârșește prin a avea acces la sublimități, precum sentimentul dintr-un poem de *Anavi Ádám* că avem același păr, aceleași pălării, aceleași ghete. O unică identitate - frumoasă prospecție în materia vechilor dispute, dar și a purificărilor esențiale, efect al despărțirii de inform.

*

Aventura solitară a lecturii este una dintre libertățile spiritului. Se înțelege că trebuia, fără întârziere, luată în stăpânire de propaganda de partid, preocupată, obsedată să nu se infiltreze în teritoriul considerat de ea de majoră însemnătate devieri de la categoriile și îndrumările dictate. Din acest punct de vedere, criticii literari evrei s-au manifestat în două registre. În primul plan, chiar după ce reviste precum „*Flacăra*” și „*Contemporanul*” se despărțiseră nu o dată de „*Scânteia*” și cu pregătirea mărită de o dreaptă recepție încercaseră să iasă din țarcul judecăților impuse. *Ov. S. Crohmălniceanu* riscase atunci referiri la valori clasice ori despărțirea de artefactul prozelor dedicate colectivizării, pentru a fi imediat pus la punct, sancționat cu ridicarea dreptului de semnătură. *N. Tertulian* trece și el de anumite

clisee, chiar dacă, grăbit să ia act de campaniile antidogmatice, se exprimă peste măsură de critic la adresa lui E. Lovinescu. Este momentul când Ion Vitner merge orbește pe un drum inacceptabil, declarându-l pe Th. Neculuță superior lui Eminescu și pe G. Călinescu inferior prestigiului cu care îl creditase presa de specialitate interbelică.

Debutază în anii '50 S. Damian și Mihail Petroveanu, Sergiu Fărcășan și Ileana Vrancea. Deși cu evoluții radical diferite, primii doi duc mai departe o carieră de foiletoniști, alături de Vicu Mândra, Silvian Iosifescu, Eugen Luca.

Legitimitatea unor analize la text semnate de Mihail Petroveanu, S. Damian, Silvian Iosifescu, Ileana Vrancea stă în contact cu partizanatul agresiv promovat de Sergiu Fărcășan, mereu intolerant cu nivelele de expresie estetică și obtuz până la absurditate cu talentele omologate (de exemplu, Eusebiu Camilar).

Există mai multe căi de acces spre lucrarea literară; sare în ochi, în anii '50, cât de puțin uzează de ea spirite ce găsesc potrivit să descurajeze (precum Vicu Mândra) configurația interioară a operei, dacă aceasta nu și-a ales modelul partinic. Atacurile lui la adresa unor piese semnate de Aurel Baranga, I. D. Sârbu, Ludovic Bruckstein nu se justifică defel. Calendarul unor atare comentarii era dat înapoi și, oricum, nepăsător la tehnici de scris precum cele analizate - pe lângă Bertolt Brecht - de Max Frisch, Sartre, Fr. Dürrenmatt.

Însă, oricâte li s-ar reproșa celor sus-amintiți, mă grăbesc să observ că atât Ov. S. Crohmălniceanu (cu exegeze oportune despre Liviu Rebreanu și literatura expresionistă), Mihail Petroveanu (despre G. Bacovia), Ion Vitner în completarea strategiilor romanului, Ileana Vrancea în reamplasarea perspectivei democratice a grupării criticilor români de primă mărime, în fine, Z. Ornea, cu binevenite, cuprinzătoare reevaluări istoriografice, îmbogățesc peisajul spiritual al ultimelor două decenii și jumătate.

Este vădit că, după 1965, ei finalizează o

privire totalizantă asupra tendințelor din epocă, în fraze și construcții de adâncime, luptând să aperse talentele de ingerințe încă des întâlnite. Pragul este trecut cu succes în critica poeziei de Mihail Petroveanu, deopotrivă la adresa lui B. Fundoianu și Adrian Maniu, Emil Botta sau Nichita Stănescu; Ion Vitner se „răscumpără” în *Semnele romanului* cu analize fine despre pateticul irealității la M. Blecher și fragmentarismul personajelor la Anton Holban; S. Damian motivează analitic personalitatea caleidoscopică a lui G. Călinescu.

A existat o anume corelație între pozițiile criticilor pomeniți și colegii lor români. Corelația a ajutat la formularea răspunsului adecvat realității esențiale din dificila epocă „de aur”. Spre exemplificare, rețin cordiala întâmpinare rezervată lui Geo Bogza de Nicu Steinhardt, deși Geo Bogza nu este numai inspiratul poet al artelor cosmice, dar și luptătorul decis împotriva complezenței, prostiei de orientare culturală, abuzurilor totalitarismului.

Mai rețin, când era redus la un anonim scandalos A. E. Bacovsky, osteneala depusă de Mihail Petroveanu să incite față de proza acestuia din *Echinoxul nebunilor* și față de lirismul său novator apropieri ocrotitoare cu modernul Georg Trakl, cu expresioniștii austrieci, cu problematica nicidecum rezolvată a spațializării rafinate din versul lui Eugenio Montale sau Ungaretti.

Li s-ar putea obiecta criticilor literari evrei că nu au dat impuls coagulant unor vaste proiecte, precum cel inițiat de Ion Negoitescu, cu o *Istorie literară* (terminată în exil) sau dicționarelor tip Mircea Zăciu sau celui întocmit la Iași. Mișcarea criticilor evrei a fost mai degrabă dispersivă: la o distanță de un deceniu, în semn de protest față de regimul opresiv, au părăsit țara N. Tertulian, S. Damian, Ileana Vrancea, Lucian Raicu. Fie că au fost oarecum expulzați, precum N. Tertulian (scos de la catedră), fie că au emigrat din cauza campaniei antisemite ce îi luase în obiectiv (e cazul Ilenei Vrancea). Aceștia și alții încă au respins compromisurile, formula lor uzuală de rostire fiind una a respectării valorilor, a

identificării riguroase cu acestea. Explicația ce s-ar putea găsi locului ocupat de criticii evrei, în intervalul 1944-1989, tot mai implicați în labirintul existenței cotidiene, este de căutat într-un paralelism cu actualitatea invocată. Deși această actualitate își restrânge orizontul și se lasă traversată de atâtea păgubitoare pactizări, unii dintre criticii pomeniți, la lista cărora se adaugă densul și harnicul critic literar, azi în plină activitate, **Zigu Ornea**, neagă într-un fel evenimentele exterioare. Cărțile lor țin de marca permanentă a culturii; așa se explică contribuțiile lui Z. Ornea la dreapta înțelegere a tendințelor robuste (chiar dacă și controversate), precum sămănătorismul, poporanismul etc., sau monografierea naturalismului de către **Henri Zalis**, prin raportarea la școlile naționale naturaliste, inclusiv zolismul deschizător de drumuri.

Cu atare cercetări, actualitatea în sens îngust rămâne doar în urmă, ca reper contradictoriu. Dincolo de el, apare un tablou de curente, de imagini ale fenomenalității ideatice de mare vitalitate, prezente în contextul european prin chiar disciplina de gândire, paralelă cu marxismul, oficializat fără crâncnire sau, oricum, punându-l în interiorul demonstrațiilor substitutive. Ceea ce, să recunoaștem, nu a fost puțin lucru.

Tot ce s-a petrecut vreme de 45 de ani în spațiul literaturii române a căpătat identitate, acoperire specifică. O fericită acumulare de rostiri diverse s-a orientat către un țel determinat: acela de a cultiva normalitatea artistică în pofida nemăsurii, a vitregiei întreținute de silniciile din societate.

Tensionată de adevăruri vitale, critica practică de toți criticii devine un demers tenace, îndârjit, subminat de amenințări, de felurite încercări de intimidare și de ostilitatea oficială dispensatoare de rețete și de schematism. Ne putem întreba până la ce punct literatura română interbelică dă dimensiunea reală a întregirii țării sub forma României Mari. Expansiunea de forță și încredere în energiile naționale există și dincolo

de ele în cadența proprie edificării unei receptivități multivalente. Punem pe seama procesului critic împlinirea unui vis multiseclar, dar și împlinirea unei traiectorii de schimbări în climatul interior, inclusiv în apariția pentru prima dată la noi a violențelor de gândire și de atitudine, a intoleranței, a îndepărtării de umanism.

Literatura română postbelică suportă o agresiune de mare amploare, ce canalizează varietatea anterioară, mutațiile ei într-un unic tipar axiomatic. Doar literatura încheagă - cu mari înțelesuri anticipative - distanțarea de acest tipar reductiv. Chiar dacă **Lucian Blaga** este silit la tăcere sau împins într-o retranșare anormală (ca și reprimarea sau alterarea altor voci: **Vasile Voiculescu**, **Camil Petrescu**, **Eusebiu Cămilariș** ș.a.), întreaga evoluție a literelor de la noi înmănușează, luptând cu cenzura, cu vitregiile unui șir de automatisme totalitare, o reală, prețioasă varietate de înfățișări. Perspectiva este cu totul insolită. Dacă, în urmă cu un veac și mai bine, **Gustave Flaubert** fusese acuzat că recurge la un sens subteran conferit estetismului, însumând în artistic urâtul, comunismul inculcă artisticului, invalidându-l, un determinism mutilator, artificios, întemeiat pe inadecvare conceptuală și negare intelectuală. Originalitatea literaturii române - în chiar atare condiții - rezidă în puterea cu care neagă negația. Ea propune o arhitectonică a simțirii și a rotunjirii imaginanului. Reconstituie un „timp pierdut“ al libertății interioare, inventează aspecte particulare prin care găsește modulații stilistice cu rădăcini în tradiție și face trimiteri la fecunda modernitate.

Aceste procese nu-i lasă indiferenți nici pe scriitorii evrei din România, dispuși să-și orienteze privirile spre caracterele dominante ale efortului creator în care se implică marea familie a celor predispuși spre o dublă focalitate. Întâi calea spre societate, formă a civismului conciliant, apoi regăsirea cu propria noastră imagine. Am întâlnit o atare orientare la mulți evrei aflați în căutarea realului izbăvitor, purificator: la **Camil Baltazar**, în placheta sa *Întoarcerea poetului la uneltele sale* (1934); la **Maria Banuș**, în a sa *Țara fetelor*

(1937), frenetică transcriere de pulsații dominate de eroticism. Pentru ca, după război, cu modificări de accent, să le urmărim în tonul aproape transparent „caligrafic participativ”, să trecă în literatura lui **Ury Benador**, obsedat de condiția ghetoului și de năzuința evaziunii dintre zidurile lui; a lui **Lotte Berg**, cu povestiri nimbate de sentimentalism nepotrivit (*Firul roșu*, 1962); la **Marcel Breslașu**, tributar până la anulare însumărilor narativ-aneidotice din *O nouă poveste a vorbei* (1963), sau la **F. Brunca-Fox**, cândva un reporter de bună respirație a senzaționalului, acum simplu demograf, ca în *Hărca piratului* (1965).

O relație de adâncime cu intelectul reflexiv încearcă **Nina Cassian**, doritoare ca poezia ei să exulte simțurile fără să afecteze limbajul și solia modificărilor de dispoziție. Inflexiunile expresivității se regăsesc în *Disciplina artei* (1964) și în *Sângele* (1967).

Dintr-o predispoziție cumva înrudită inițial cu autobiograficul, **Ion Călugăru** nu mai reactualizează bunele pagini de proză din *Copilăria unui netrebnic*. În *Lumina primăverii* (1948), autorul frânează mărturisirea curată și o încarcă de profeții insuficient acclimatizate la realism.

Mai dificil de încadrat într-o formulă sunt prozele lui **B. Elvin**, excelent portretist de natură demonstrativă. E vădită preferința sa de a înscrie într-o perspectivă polemică întâlnirea cu dublul scriitorului. Dacă aici angajamentul portretistic rămâne de regulă substanțial, la **Alexandru Jar**, fecund povestitor și narator convertit la procesul naturalist, portretele înclină spre bizarerie tragică, articulată, ca în *Trădarea lumii* (1968).

Foarte prolificul **Virgiliu Monda** are și el partea de contribuție la psihologizarea experiențelor personale. Se reține *Tineretea unui artist* (1966), deși idealizarea, până la un anumit neverosimil, mimează întâlnirea, certă, cu autobiograficul subteran. Un punct de sprijin în spațiul ghetoului, victima iluziilor și a tristeților profunde, îl află **Isac Peltz**, atât în *Israel însângerat* (1947), cât și în *Instantanee*

comice și nu prea (1968), romanul pactizând, în bună tradiție a picturii de mediu, cu râsul printre lacrimi din mahalaua evreiască. Ar fi nedrept să rezum la atât comentariul rezervat unui artist sensibil și evocator ca **I. Peltz**. Cărțile lui de referință, apărute în intervalul dintre cele două războaie, mă gândesc la *Calea Văcărești* și la *Foc în hanul cu tei*, dau dimensiunea reală a prozatorului, înscris într-un final de carieră pentru stricta temporalitate de care ne-am ocupat.

Destul de deosebit ca manieră de prezentare a fundalului social-istoric, **Alexandru Sever** dă, în *Cercul* (1968), o mostră de scriitură densă, în liniamentele căreia solidarizează destinul unui artist dispărut în mișcarea freatică a vieții, dând de înțeles că se regăsește în oglinda umilințelor și căutărilor acestuia.

Sigur, la un subiect de amploarea acestuia, sunt posibile, chiar inevitabile, omisiuni. Cine nu pricepe asta mă poate învinui de toate păcatele. Încerc, înainte de a le asuma din bună credință, o ultimă completare, ca să arăt singur (dacă mai este nevoie!) că am considerație pentru toate valorile evreiești de cultură, inclusiv pentru cele fără calapod precis. Înscrise pe câteva tărâmurile ale vieții verbului. Mă gândesc la **Ștefan Iureș**, poet, prozator, eseist, la **Dorel Dorian**, dramaturg, gazetar, editor, la **Victor Bârlădeanu**, publicist, reporter, romancier, dramaturg și poet, la **Radu F. Alexandru**, dramaturg și analist politic, la **Gheorghe Schwartz**, un nume de indiscutabilă relevanță. Anexa acestui excurs concentrat nu vrea să fie, nicicum, un fel de răsfaț al strategiilor diferențierii. Ci ceea ce și este: reper, încă unul, dintr-un portret colectiv, general, parte dintr-un scenariu spiritual întins și rezistent.

Am parcurs o epocă literară agitată, teribil de contradictorie, greu de adunat sub un singur cer. Dacă ne-am încumetat, totuși, este pentru că demersul era necesar să fie făcut.

HENRI ZALIS

3. ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ DE SCIENCE-FICTION

Poate nicăieri ca în literatura științifico-fantastică (e un fenomen specific nu numai României, ci și altor țări) scriitorii evrei nu s-au afirmat cu mai multă vigoare, fantezie, îndrăzneală, sânguință, spirit de inițiativă.

Unul dintre precursorii genului la noi - fiind, totodată, deschizător de drumuri și pe alte tărâmurile literare - este **Felix Aderca**. Cu „romanul viitorist”, care este o „sinteză fantastică”, vădind „danul de a face enorme jucării”, *Orașele scufundate*, Aderca dăruiește literaturii române, potrivit caracterizărilor lui G. Călinescu, o curajoasă utopie modernă, învăluită în splendide falduri poetice.

Dar adevărata înflorire a literaturii S.F. coincide cu epoca de după cel de-al doilea război mondial, epocă în care - printr-un sincronism aici acceptat din pricina fascinației tehnice - literatura română de acest tip absoarbe, deschis sau voalat, influențele marii literaturi science-fiction ce lua un tot mai puternic avânt îndeosebi în lumea anglo-americană, unde însăși dezvoltarea tehnico-științifică se desfășura în ritmuri adesea amețitoare.

Trebuie subliniat că primul roman S.F. din literatura română postbelică se datorează scriitorilor evrei **I. M. Ștefan** și **Radu Nor**. *Drum printre aștri* a reprezentat, pentru o întreagă generație, revelația posibilității de a scrie science-fiction „în cheie românească”. Tot celor doi le aparțin romanele *Taina printrului Semempsis*, *Robinsoni pe Planeta Oceanelor*, iar lui **I. M. Ștefan**, de unul singur, *O întâmplare în împărăția zăpezilor*, *Enigma tunelului*, *Oglinda răsturnată* și, cu deosebire reușit, *Cântecul Cibenei*.

Nu putem să nu evidențiem faptul că întemeierea faimoasei colecții „Povestiri științifico-fantastice”, care a făcut educația multor scriitori și a și mai multor „fani” ai genului, se datorează tot unui scriitor evreu, **Adrian Rogoz**, care și-a jertfit o bună parte din propria creație pentru a se dedica descoperirii de talente și apariției acestei colecții, devenită legendară. Totuși, **Adrian Rogoz** a realizat și câteva scrieri proprii S.F. de reală valoare: romanul *Omul și năluca*, nuvelele *Inimă de ciută*, *Prețul secant al genunii*, *Altarul zeilor stochastici*.

Clasic al genului este considerat **Vladimir Colin**, nu numai autor prolific, dar și animator al

unor cenacluri ce au dat ghes multor scriitori tineri sau consacrați - să opteze pentru un gen, din păcate, desconsiderat de critică. Dintre volumele S.F. ale lui **Colin** - unele traduse și peste hotare - se cuvin amintite: *Viitorul al doilea*, *A zecea lume*, *Un pește invizibil*, precum și (poate cel mai izbutit) *Diții lui Cronos*.

Sunt mulți scriitorii evrei din România postbelică afirmați (și) pe acest tărâm al fantezicii dezlănțuite. Unii dintre ei - cei mai mulți - au socotit aceasta drept un „hobby”, dar realizările lor (în afara celor din domeniul poeziei, prozei obișnuite, dramaturgiei, criticii, cărora le-au consacrat eforturile cele mai intense) demonstrează grăitor că și pe acest tărâm au dăruit literaturii române lucrări remarcabile. Dintre cei ce au ilustrat genul mă voi limita să înșirui numele de cel mai mare prestigiu, în ordine alfabetică și cu lucrările cele mai reprezentative: **Horia Aramă** (*Omul care are timp*, *Moartea păsării-săgeată*, *Cosmonautul cel trist*, *Țărnul interzis*, *Verde Aixa*), **Victor Bărlădeanu** (piesa de teatru - prima lucrare dramatică S.F. din dramaturgia română - *Drum bun, dragul nostru astronaut*, romanele *Operația Psycho*, *Exilatul din Planetopolis*, *Gheața de foc*), **Mioara Cremene** (*Mărirea și decăderea planetei Globus*), **Ovid S. Crohmăniceanu** (un șir de schițe de o mare originalitate), **Doru Davidovici** (*Sferele verzi*, *Zeița de oricalc*, *Lumi galactice* sau *Prietenii mei din neștiut*), **Dorel Dorian** (*Ficțiuni pentru revolver și orchestră* și numeroase povestiri risipite prin reviste: *Teama*, *Terralia a fost...*, *Labirintul în sens invers*, *Anchetatorul suprem și forțele oculte*, care a dat și titlul unei cărți ulterioare, *Recurs la relativitate*), **Sergiu Fărcășan** (*O iubire din anul 41043*, *Secretul inginerului Mușat*, *Atacul cesiumiștilor*, *Vă caută un taur*), **Eduard Jurist** (*Alarmă în subterană*, *Oul lui Columb*, *Uzina submarină în primejdie*, *Mister la 179°*), **Ștefan Tita** (*De vânzare paradisul*, *Fluturile de ivoriu*, *Gheizerul înghețat*, *Robotul sentimental*, precum și povestiri pentru copii cu tematică S.F.).

Fără îndoială, o pleiadă valoroasă de scriitori care au dat și dau strălucire unui gen nu numai de mare popularitate și cu un larg auditoriu, dar și posesor al unor inepuizabile virtualități etice și estetice în plină expansiune.

VICTOR BĂRLĂDEANU

4. ÎN DRAMATURGIA ROMÂNEASCĂ DE DUPĂ 1944

Așa cum s-a întâmplat și pe alte țărâmuri literare, și în dramaturgie scriitorii evrei și-au făcut simțit aportul. Dacă, în prima jumătate a secolului, prezența lor s-a făcut remarcată mai ales prin puternica dramă a conștiinței deosebirii și identității etnice și profesionale care a fost *Manasse* a lui Ronetti-Roman și prin comediile lirico-dramatice ale lui Mihail Sebastian: *Jocul de-a vacanța*, *Steaua fără nume*, *Ultima oră* (la care aș adăuga vigouroasa prelucrare de înalte virtuți scenice după *Potopul* lui Berger), după război se poate afirma fără teama de a greși că un șir de dramaturgi evrei au îmbogățit scena românească cu piese care, deși unele din ele situate în tiparele comandamentelor schematice ale vremii, izbuteau uneori să le spargă, aducând câte o briză de aer proaspăt, înviorător.

Neîndoielnic, cel care a marcat cel mai pregnant comedialogia epocii prin câteva lucrări ce dădeau satisfacții reale publicului datorită vigoriei lor satirice (cu toate că în mod vădit era o satiră „cu voce de la poliție“) a fost Aurel Baranga. De la *Mielul turbat* la *Sfântul Mitică Blajinul*, de la *Opinia publică* la *Interesul general*, Baranga a adus pe scenă o întreagă tipologie specifică epocii, alcătuită mai ales din birocrăți isterici și „șefi“ onctuoși și iresponsabili (trebuie recunoscut, însă, că „discipolii“ săi întru satiră dramatică, precum Teodor Mazilu, Tudor Popescu, Mihai Ispirescu, l-au depășit cu mult prin șlefuirea mijloacelor literare, printr-o mai iscusită stăpânire a arsenalului comediei boulevardiere). A scris și comedii lirice, ca *Rețeta fericirii*, *Siciliana*, *Travesti*, *Fii cuminte*, *Cristofor*, precum și o prelucrare dramatică a unor secvențe din *Arhipelagul Gulag* al lui Soljenițan în *Viața unei femei*, și destul de multe piesulițe „de serviciu“, cu caracter reportericesc și omagial, de la timpuriile *Bal la Făgădău* și *Bulevardul împăcării* („demascări“ ale alegerilor „burghezo-moșierești“), la *Iarbă rea* (pamflet împotriva „cosmopolitismului“ burghez), *Recolta*

de aur, devenită după câțiva ani *Într-o noapte de vară* (înfățișând patetic și siropos colectivizarea), *Arcul de triumf*, transformată, la o anume distanță în timp, potrivit unui procedeu scump autorului, în *Simfonia patetică* (despre lupta comuniștilor în ilegalitate și recuperarea intelectualității progresiste), precum și, pe aceeași temă, *Pentru fericirea poporului*, devenită ulterior *Anii negri*. E necesar să subliniem că, spre cinstea sa, în ultima perioadă a vieții, Aurel Baranga a trăit drama unei revizuirii totale a credințelor politico-sociale pe care le slujise, dramă pe care a exprimat-o în discursul rostit, la începutul anilor '80, la un colochiu de dramaturgie organizat de Uniunea Scriitorilor la Cluj-Napoca, intervenție prin care s-a decis de întreaga sa operă literară „realist-socialistă“.

O contribuție importantă la formarea și consolidarea dramaturgiei românești postbelice a adus Alexandru Mirodan, în prezent aflat în Israel. Piesa sa *Ziariștii* a marcat o etapă vrednică de subliniat în deschiderea dramaturgiei, aflate până atunci (în 1956) sub împovărașoarea apăsare a schematicelor clișee proletcultiste, spre un nou orizont tematic și spre o tot mai ascuțită vigoare critică. Cu *Celebrul 702* - piesă ce s-a bucurat în epocă de un răsunător succes -, Mirodan a atacat, printr-un subiect cules din realitățile americane ale vremii, problema condiției creatorului în orice context social opriment. Prin *Șeful sectorului suflute*, autorul *Ziariștilor* introduce pentru prima oară în comedia cu iz satiric-sentimental, de tip Giraudoux, o tentă de simbolistică paradoxală. *Noaptea e un sfetnic bun* este o „moralitate“ plină de vervă pe tema responsabilității, iar *Primarul lunii și soția sa* - o fantezie de tip S.F. vizând probleme etice pământene. În creația lui Mirodan, se remarcă o cotitură radicală o dată cu abordarea - în plină perioadă de „surdinizare“ și chiar de interdicție a prezentării conflictelor interetnice - a tematicii evreiești și, implicit, a tematicii antisemitismului. Dacă în *Camuflaj* - piesă ce evoca faimosul episod al premierei sub un pseudonim a *Steii fără nume* a lui Mihail Sebastian - înfierarea antisemitismului era situată

într-un plan istoric, în *Contract special de închiriat oameni* - piesă pe care reputatul regizor Liviu Ciulei a fost împiedicat s-o pună în scenă la Teatrul „Bulandra” -, este reliefată cu vigoare semnificația în actualitate a dezlănțuirilor antisemite, ca mijloc de diversiune folosit cu bună știință pentru a canaliza pe fâgașe lăaturalnice nemulțumirile maselor gata să erupă. Prin *Evreica din Toledo* - dramatizare a vestitului roman al lui Lion Feuchtwanger -, Mirodan a conturat nu numai o evocare sugestivă a unei Spanii medievale, în care comuniunea culturală ibero-evreo-arabă este amenințată de apropierea cumplitei Inchiziții, dar și un zguduitor semnal de alarmă împotriva tuturor genurilor de intoleranță. I s-au mai reprezentat comediiile lirico-satirice *Transplantarea inimii necunoscute* și *Tovarășul feudal și fratele său*.

Trebuie subliniate, de asemenea, rolul și locul dramaturgiei lui **Dorel Dorian** în ansamblul dramaturgiei românești postbelice. Bun cunoscător al realității în articulațiile ei sociale și psihologice specifice, Dorian aduce pe scena noastră personaje și conflicte de mare tensiune, construite cu o anume rigoare cu adevărat inginerescă (aceasta fiindu-i, de altminteri, profesia de bază). Începându-și cariera dramaturgică cu o piesă despre lupta antifascistă în ilegalitate (*Dacă vei fi întrebat*) și cu alta consacrată problematicii morale a responsabilității (*Secunda* 58), ambele reprezentate aproape simultan, Dorel Dorian a dăruit scenei românești un șir de lucrări ce încearcă aprofundarea tematicii morale și psihologice a societății de după instaurarea comunismului (*De n-ar fi iubirile, Oricât ar părea de ciudat, Ninge la ecuator, Cu toată dragostea* - un fel de continuare a *Secunde* 58 -, *Moștul român* - montaj din texte de Caragiale - și piesa pentru adolescenți și tineri *Corigență la dragoste*). Un loc aparte în opera sa îl ocupă scenariile de televiziune *Teatru cu bile* și *Joc dublu*, ce s-au bucurat de aprofundată regie și de interpretarea lui Liviu Ciulei, precum și scenariile pentru filmele *Avaria* și *Regăsire*.

Radu F. Alexandru, de profesie matematician, a marcat dramaturgia românească contemporană prin câteva lucrări de intensă dezbateră etică, interpretate cu succes pe scenele unor teatre din Capitală și din provincie. Sunt demne de remarcat piese ca *Dilema*, *Umbrele zilei*, *Dinu*, *Salimbancii*, *O șansă pentru fiecare*, *Mansarda*, *Iubiri*, *Omul care face minuni*, *Privind în jur cu ochi fără lumină*. În volumele *Buna zi de mâine* și *Mlaștina*, editate de „Cartea Românească”, sunt cuprinse, alături de piesele amintite, și un șir de lucrări încă ne jucate. Se cuvin remarcate, de asemenea, scenariile unor filme ce s-au bucurat de bune aprecieri: *La capătul liniei* și *Punct și de la capăt*.

Prolific și divers, **Dolfi Solomon** - nu numai dramaturg, ci și teoretician și critic de teatru - aduce prin întreaga sa operă dramatică o contribuție însemnată la formarea și dezvoltarea îndeosebi a teatrului parabolic. Fără a neglija aspecte ale vieții contemporane, D. Solomon a reputat succesele sale cele mai importante prin piesele cu celebre personaje aparținând istoriei filosofiei și culturii: *Socrate*, *Platon*, *Diogene căinele*, *Arma secretă a lui Arhimede*, *Elogiul nebuniei* (despre Erasmus). I s-au mai reprezentat: *Război și pace*, *Fata morgana*, *Întâlnire cu micul prinț*, *Iluzie optică*, *Scene din viața unui bădăran*, *Prințesa și porcarul*, *Între etaje*, *Funcționarul invizibil*, *Apa*, *Noțiunea de fericire*, *Cele două privighetori*, *Zăpezile de altădată*, precum și un mare număr de piese aparținând „teatrului scurt”: *Parabole*, *În cerc*, *Sentimentele*, *Aventură în banal*, *Hoții de iluzii*, *Nemaipomenitele întâmplări ale unui chibișiși ale unei Clitemnestre*, *Schimb rechin contra căciulă*, *Scurt-circuit la creier*, ca și piesa pentru televiziune *Oglinda*. A mai scris câteva scenarii pentru filme de succes, ca *Orașul văzut de sus* (în colaborare cu Marcel Băluș), *Gloria nu cântă*, *Singur printre prieteni* (în colaborare cu Virgil Duda) și traducerea în imagini cinematografice a faimosului *Mitică Popescu* al lui Camil Petrescu. În volumele *Socrate. Măști contemporane*, *Iluzia optică* și *Transfer de personalitate*, sunt cuprinse - în

afara numeroaselor piese reprezentate - și unele inedite.

Contribuții mai mult sau mai puțin menționabile la dezvoltarea dramaturgiei românești postbelice aparțin următorilor scriitori evrei (îi enumerăm în ordine alfabetică, fără distincții valorice sau de alt gen): **Maria Banuș** (*Oaspeții de la mansardă, Revelion, Ziua cea mare, Magie interzisă*), **Victor Bârlădeanu** (*Dansatoarea, gangsterul și necunoscutul, Orașul fără istorie, Drum bun, scumpul nostru astronaut, Oameni sub soare, Pat cu baldachin, precum și piesele de teatru scurt: Soarele a răsărit la miezul nopții, Sala de așteptare, Unu și cu unu fac, totuși, doi, O anume piatră kilometrică, Prizonieri în cer*), **Ludovic Bruckstein** (*Schimbul de noapte, Familia Grünwald, Generația din pustiu, Întoarcerea lui Cristofor Columb, Noapte albă, Un proces fără sfârșit, Întâlnire pe culmi - despre o imaginară întâlnire pe meleagurile maramureșene între legendarul haiduc Pinteza Viteazul și nu mai puțin legendarul Baal Șem Tov, întemeietorul curentului hasidic în iudaism*), **Mihail Davidoglu** (*Omul din Ceatal, Minerii, Cetatea de foc, Inimă vitează, Orașul în flăcări, Horia și un număr de piese într-un act, dintre care reținem: Nemaipomenita furtună, Noi, cei fără de moarte, Uriașul din Câmpie*), **Sergiu Fărcășan** (*Steaua polară, Sonet pentru o păpușă, Lovitura, La ciorba de potroace*), **Aurel Felea**

(autor al mai multor spectacole de revistă, comedie muzicală, numere de estradă, programe vesele la radio și televiziune), **Nicu Kanner** (actor și autor al unor numeroase spectacole de revistă), **Eugen Mirea** (semnatarul unor transpuneri în „musicaluri“ ale unor piese de Oscar Wilde și al unor spectacole de estradă), **Ana Novac** (*Familia Kovacs, Ce fel de om ești tu?*), **Harry Negrin** (autor de spectacole de estradă), **Sadi Rudeanu** (creator, fie singur, fie în colaborare cu **L. Avian**, al unor spectacole revuistice), **Radu Stănescu** (a scris, în special în colaborare cu **Mircea Crișan**, spectacole de revistă), **Octavian Sava** (*Nota zero la purtare*, în colaborare cu **V. Stoescu**, apoi numeroase programe de radio și televiziune), **Aurel Storin** (*Opinia publică, Eroii sunt în stal, O felie de lună, Leul, Zăpada tânără, Duminică fără fotbal și numeroase piese într-un act, precum și texte pentru estradă*), **N. Stroe** (actor și autor de spectacole de estradă, precum și - în colaborare cu **V. Vasilache** - al faimoasei emisiuni radiofonice *Unda veselă*), **Ștefan Tita** (*Chemări, Flacăra vie, Într-o seară de toamnă și multe alte piese într-un act, unele destinate copiilor*).

★

În această retrospectivă, nu ne-am referit decât la lucrările dramatice ale autorilor amintiți; o mare parte dintre ei au în palmares și opere aparținând altor genuri literare.

Documentar întocmit de
VICTOR BÂRLĂDEANU

5. ÎN LITERATURA MAGHIARĂ DIN TRANSILVANIA

În perioada interbelică, în Transilvania s-a dezvoltat o notabilă literatură cu tematică evreiască. Protagonistii aparțineau redacției cotidianului „Uj Kelet”: **Tujvári Péter** (1869-1931), redactorul de mai târziu al lexiconului evreiesc-maghiar, datorită romanelor *A cédrusfa daliája* (1921), *A tulsó parton* (1920), este considerat părinte al literaturii evreiești de limbă maghiară, care a avut darul să atragă atenția asupra problemelor evreimii din acea perioadă. Era președintele casei de pensii a ziaristilor din Transilvania. A colaborat la reviste din Budapesta, Berlin, Praga. Lucrările sale au fost traduse în germană, idiș și engleză.

Szabó Imre (1883-1943) a fost vehement criticat de presa antisemită pentru glorificarea eroismului soldaților evrei în romanul *F 25*. Dintre numeroasele sale romane de actualitate, scrise cu un umor blând, au reușit succes *Mózsés és Iláikó*, *A házmesterlány* (1926), *Az utolsó máglya* (roman istoric), *Szent Eliz*, romanul unei fete moderne (1923), *Toledo* (1934), volumul de reportaje *Az uj Balkán* (1929). A tradus din operele lui Șalom Alehem, Osip Dimov, Louis Golding (*Magnolia Street*, 1935) și proză scurtră idiș.

Activitatea literară a lui **Gizskalay János (Widder Dávid)** a reprezentat un capitol special în literatura evreiască din Ardeal și Banat: poeziile sale erau recitate, cântate în adunările sioniste. A avut o influență importantă asupra tineretului evreiesc.

Kaczér Illés (1877-?, Israel), scriitor, ziarist, a colaborat, după primul război mondial, la ziare vieneze, cehoslovace și ardelen. În 1928, a emigrat la Berlin, de acolo, în 1938, la Londra, apoi s-a stabilit în Israel. În nuvelistica sa, figurile biblice, atmosfera acelor timpuri erau descrise cu o forță evocatoare ieșită din comun. Piesele sale cu teme medicvale evreiești au fost prezentate la Cluj și la Bratislava.

O descriere veridică și, totodată, unică a

originilor și evoluției hasidismului din Maramureș îi aparține lui **Schön Dezső**, al cărui *Istenkeresők a Kárpátok alatt* a apărut la Cluj, în 1935, iar la Tel Aviv (ed. a II-a) în 1964.

În Sighetu Marmatei și în împrejurimi, a existat și o literatură de limbă idiș: culegerea de poezii a lui **Hers Leb Gottlieb** (1844-1931), *Lieder für majn Leben* (Seini, 1933), s-a bucurat de mare popularitate în rândurile evreilor de expresie idiș. Cel mai talentat poet în limbile idiș și ebraică a fost **Holder József** (1893-1944). Poeziile și proza sa lirică au apărut în presa ebraică din Londra, Varșovia, Cracovia, Ierusalim, în cea idiș din New York, Vilnius, Lvov; volumul de versuri *Oft singt sich* a apărut la Vilnius, în 1928. A tradus în idiș piesele *Tragedia omului*, de Madách Imre, *Golem ember akar lenni*, de Kaczér Illés, *Leviathan*, de Ujvári Péter, poezii de Ady Endre. O parte din poeziile sale au fost traduse în maghiară fie de el însuși, fie de poeți evrei contemporani.

Berl Schnabel a publicat culegerea de poezii *Millnergass* (Lieder, Farlag Scholem Alejhem, București, 1936), concentrată asupra temelor durerii, sărăciei, dragostei.

În același timp, în viața literară maghiară din Ardeal s-au distins mai mulți scriitori evrei care, în opera lor de certă valoare, au depășit cadrul lumii evreiești, tratând teme istorice sau contemporane de valabilitate generală. O vastă activitate literară a desfășurat **Ligeti Ernő** (1891-1944), redactor la ziarele ungurești „Nagyváradi Napló” și „Keleti Ujság”, editând în 1935-1936 un ziar propriu, „Független Ujság”. A participat la mișcările literare maghiare din Ardeal, fiind membru fondator al editurii literare Erdélyi Szépműves Céh, precum și al Comunității literare libere ardelen „Helikon”. Din vasta sa activitate literară menționăm: *A két barlang. Az idegen csillag*, apărut în românește în 1976, în traducerea lui George Sbârcea (*Grota de aur. Steaua străină*); *Ira Aldright regényes élete*, 1969.

Poate cea mai mare valoare din șirul poezilor evrei ardeleni o reprezintă **Salamon Ernő** (1907-1943), poet puternic influențat de folclorul mediului din care provenea - acela al muncitorilor forestieri din Valea Mureșului.

Un alt poet de seamă și, totodată, recitator de versuri a fost **Brassai Viktor** (1913-1944), al cărui unic volum apărut în timpul vieții sale, *Együtt és külön*, a fost apreciat ca un „semnal de alarmă de un patetism superb împotriva nedreptății“. A tradus cu mare măiestrie artistică din lirica română contemporană, detașându-se aici două poezii de Octavian Goga, *Noi și Bătrânii*.

Unul dintre cei mai originali romancierii interbelici a fost **Karácsony Benő** (1888-1944), pierit la Auschwitz, în a cărui operă se remarcă lumea marginalizată a unor figuri de un pitoresc seducător și care se înfruntă fără șansă cu cei de care depinde soarta lor. Ultimii sunt investigați cu ironie și satiră, primii apărați de către autor cu un umor mucalit. Solidaritatea discretă a autorului cu decăzuții este un demers lipsit de orice fel de patetism, dar animat de dragoste și compasiune, ceea ce face ca romanele sale să fie mult apreciate de toate categoriile de cititori. Se consideră că în literatura maghiară este unic tonul său deosebit de mobil, spiritul său intuitiv, cuceritor. Prima sa carte, *Piotruska* (1927), a fost urmată de *Uj élet kapujában* (1932), *Napos oldal* (1936), *Utazás a szürke folyón* (1940), *A megnyugvás ösvényein* (ediție postumă, 1946). Dovadă a popularității sale, după război opera sa a fost publicată aproape în întregime, în original și în traducere. În românește au apărut *Piotrușca* (1973), *Cu capul în soare* (1974), *Cu pasul în liniște* (1976).

Printre scriitorii evrei ardeleni supraviețuitori ai Holocaustului, afirmați în perioada interbelică, se numără **Szántó György** (1893-1961), inițial pictor de renume; după orbirea sa, în 1924, a devenit un romancier apreciat, publicând zeci de romane, printre care *Fekete éveim* (1934), scriere cu caracter

autobiografic, *Mata Hari* (1928), *Stradivári* (1933), apărut și în limba română, după război. De menționat volumul de versuri *Schumannal a karneválban* (1925). În 1925, a editat o revistă de artă, „Periszkóp“, de orientare expresionistă.

Markovits Rodion (1888-1948) a obținut o mare notorietate cu romanul *Szibériai garnizon*, apărut mai întâi ca foileton în „Keleti Ujság“, Cluj, apoi la Budapesta. Romanul, tratând războiul civil din Siberia, a fost tradus în engleză, finlandeză, franceză, olandeză, chineză, germană, italiană, spaniolă. În românește a apărut în 1975 (*Garnizoana din Siberia*). Continuarea, *Aranyvonat*, nu a mai avut același succes. *Sánta farsang* (1933), în românește *Cășlegi într-un picior* (1986), evocă viața civililor din timpul războiului. Lumea evreilor din Oaș este descrisă în *Reb Ancslí és más avasi zsidókról szóló históriák* (1939).

Raffi Ádám (1898-1961), medic, a trăit la Arad, la Oradea și, din 1947, la Budapesta. Romanele sale istorico-biografice despre Giordano Bruno, doctorul Mesmer, Herodes, Paracelsus, Eleonora Duse, Vesalius, Erasmus etc. s-au bucurat de un deosebit succes de public.

Debutând ca poet, **Szilágyi András** (1904-1984) s-a impus prin două romane cu tentă expresionistă, cultivând o proză poetică, dar de un lirism dur, în care evocarea dinamică a naturii și a socialului se îmbină în suite de imagini de rară frumusețe. Spirit justițiar, și-a continuat cariera cu investigații reportericești, excelând prin aceleași performanțe estetice ca și în romanele sale. În romanul *Uj pásztor* (Paris, 1930), descria situația grea a țărănimii ardeleni. Scriind în același spirit și *Idők katonái* (1931), cărțile sale au fost interzise în Ungaria. A fost colaborator al revistei „Korunk“. Întors din deportare de la Dachau, a publicat o serie de volume conținând reportaje, povestiri, inclusiv scrierile sale antebelice apărute sau rămase în manuscris. A tradus în limba maghiară *Arhanghelii* și *Culesul viilor*, de I.

Agârbiceanu, *Soluția a patra*, de I. Ludo.

O carieră de aproape șapte decenii a parcurs strălucitul publicist, eseist și poet **Salamon László**. După ce colaborase la „Uj Kelet” și „Korunk”, a fondat ziarul social-democrat „A másik út”. Supraviețuind lagărelor de exterminare, a fost redactor-șef al ziarului social-democrat din Cluj „Erdély”. A semnat numeroase volume de versuri, reportaje, studii sociologice, biografii, eseuri, critică de artă. În 1972, a apărut în românește volumul său de *Poezii*.

Alți autori evrei ardeleni supraviețuitori ai Holocaustului au fost **Simon Magda**, **Benamy Sándor**, **Látó Anna**, **Vajda Béla**, precum și **Kahána Mózes**, ale cărui romane autobiografice se constituie într-o amplă frescă de valoare documentară privind Ardealul din primele decenii ale secolului.

★

Scriitorii evrei au contribuit prin numeroase traduceri la cunoașterea de către publicul cititor maghiar a valorilor gândirii și creației literare românești.

Békési Ágnes (1927-1970) a tradus din proza Mariei Banuș, a lui George Călinescu, Radu Cosașu, Traian Coșovei, Calistrat Hogaș, Garabet Ibrăileanu, Gib Mihăescu, Fănuș Neagu, Camil Petrescu, Ieronim Șerbu, Haralamb Zincă, unele nuvele fiind cuprinse în volumul *Romániai elbeszélők (Nuvelești din România)*, 1965), precum și romanul *Izgonirea din rai*, de Ieronim Șerbu (*Kiűzetés a paradicsomból*, 1961).

Istoricul și criticul literar **Csehi Gyula** a publicat recenzii, studii, articole despre „*Contemporanul*” și *vremea lui*, de Savin Bratu și Zoe Dumitrescu-Bușulenga, despre Lucian Blaga (la a 70-a aniversare a nașterii), I. L. Caragiale, Sofia Nădejde, Ion Pas, Mihail Sadoveanu, Alexandru Sahia, Vladimir Streinu, George Topârceanu, Tudor Vianu. A tradus *Studii critice*, de C. Dobrogeanu-Gherea.

Scriitorul **Deák Tamás** a publicat articole despre problematica traducerii poemului

Miorița, a poeziei lui Bacovia și Eminescu. În volumul *Átváltozások (Transfigurări)*, 1968), alături de traduceri din poeți latini, francezi, germani, englezi, a inclus poezii de Mihai Eminescu, Al. Philippide, Nina Cassian, Mihail Codreanu, Tudor Arghezi, Vasile Voiculescu, George Călinescu, Grigore Alexandrescu, Eugen Frunză, Dan Deșliu, Ana Blandiana, a tradus un volum de *Fabule* de Grigore Alexandrescu, mai multe poezii de Mihai Eminescu, Demostene Botez, Radu Boureanu, Nina Cassian, George Călinescu, George Coșbuc, Dan Deșliu, Mihai Beniuc, Eugen Frunză, Nicolae Labiș, Al. Philippide, Radu Stanca, Vasile Voiculescu. Traduceri de proză: din schițele lui I. L. Caragiale, *Castelul fetei în alb (Á fehér ruhás leány vára)*, 1963), de Constantin Chiriță, din publicistica lui N. D. Cocea. A tălmăcit și piesa *Dezertorul* (fragment) (*A szökevény*, 1963), de Mihail Sorbul.

Glück Jenő (1927) a publicat contribuții la studiul operei lui Alexandru Macedonski, Eftimie Murgu, Mihail Sadoveanu, Ioan Slavici.

Kádár Imre (1894-1972) a tradus poezia *Poetului*, de Eugen Jebeleanu; în 1926, la Budapesta, a tradus și publicat o antologie a dramaturgiei române în cinci volume, *Román drámairók könyvtára öt kötetben*, cuprinzând *O scrisoare pierdută*, de I. L. Caragiale, *Meșterul Manole*, de Octavian Goga, *Prometeu*, de Victor Eftimiu, *Manechinul sentimental*, de Ion Minulescu, *Molima*, de Ion Marin Sadoveanu, precum și un volum de balade populare (1932, ediție de lux în 1934).

Körműves Géza (1902-1980) a publicat traduceri din Ștefan Iureș, Eugen Jebeleanu, Alexandru Sahia.

Ligeti Ernő (1891-1944) a tradus baladele *Voichița*, *Brumărelul*, *Năluca*, *Cucul și turturica*.

Mikó Ervin (n. 1919) a publicat interviuri cu Ion Agârbiceanu, Eugen Barbu, traduceri din publicistica lui Eugen Barbu, un articol despre poezia Otiliei Cazimir.

Salamon Ernő a tradus balada *Kira Kiralina*, din poeziile lui Tudor Arghezi, Ion Barbu, George Topârceanu, *Negustorul lipscan*, de Mihail Sadoveanu.

Salamon László (1891-1983), eseist și publicist, este autorul unor prezentări privind volumul *Romániai elbeszélők (Nuvești din România)*, (1965), traducerea poeziilor lui Demostene Botez, a nuvelor lui Francisc Munteanu.

Semlyén István (1916-1987) a selectat și tradus din literatura științifico-fantastică românească *Pălăria de paie (A zsirárdi kalap)*, (1970), de Horia Aramă, *Cei din Crișana (Krisánta udvarháza)*, (1961), de Gica Iuteș.

Szilágyi András a tradus *Fefelega și Culesul viilor*, de Ion Agârbiceanu, *Către scriitorii noștri*, de Cezar Bolliac.

Szász János a publicat o analiză a volumului *Direcții și tendințe în proza nouă*, de S. Damian (1963), a scris despre serile de teatru bucureștene în revista „Nagyvilág” (Budapesta), despre opera lui Tudor Arghezi, George Călinescu, A. I. Baconsky, Mihai Beniuc, Lucian Blaga, Nicolae Breban, Marcel Breslașu, George Coșbuc, Miha Dragomir, Mihail Sadoveanu; interviuri cu Eugen Barbu, Geo Dumitrescu, Perpessicius; traduceri din poeziile lui Mihai Eminescu, Radu Boureanu, Ștefan Augustin Doinaș, B. Fundoianu, Gheorghe Grigurcu, Miron Radu Paraschivescu, Tristan Tzara, Ion Vinea, Ilarie Voronca, *Momente și schițe* (1985) și cele patru comedii clasice de I. L. Caragiale (1988).

Szilágyi Julia (1936) este autoarea prefețelor la volumele de poezii de Maria Banuș, George Coșbuc traduse în limba maghiară. A publicat articole despre opera lui N. D. Cocea, Geo Dumitrescu, Alecu Ivan Ghilia, Panait Istrati, Alexandru Sahia, Marin Sorescu, Ieronim Șerbu, George Topârceanu.

Vajda Béla (1902-1981) a publicat traduceri de cântece și balade populare, proză de Vasile Rebreanu, Nicolae Țic, Florica T. Câmpian, Simion Pop, D. Mihalache.

Gréda József (1911) a tradus în maghiară piesa *Citadela sfărâmată*, de Horia Lovinescu, poezii de Cezar Bolliac (1953), Alexandru Toma (1950), Cicerone Theodorescu (1957), *Răzvan și Vidra*, de B. P. Hasdeu (1969), mai multe poezii de Mihai Eminescu.

După război, câțiva remarcabili intelectuali de origine evreiască au luat parte activă la viața spirituală renăscută din Ardeal.

Gáll Ernő (n. 1917), sociolog, filosof, etnolog de notorietate internațională, membru corespondent al Academiei Române, s-a aflat la conducerea mai multor publicații culturale - printre altele, timp de decenii, a revistei „Korunk”. Studiile sale, care se apleacă asupra unor particularități specifice în contextul proceselor universale, se caracterizează printr-o mare capacitate de analiză, prin punerea în lumină, stimulative de reflecții, a fenomenelor și interdependențelor. Într-o serie de eseuri, s-a ocupat de sindromul Auschwitz, de repercutarea istorică a universului lagărelor asupra relațiilor interumane, a șanselor și necesității unui nou umanism. Lucrări: *Sociologia burgheză din România* (în maghiară și română), *Intellectualitatea în viața socială* (1965), *Idealul prometeic* (1970, în maghiară), *A humanizmus viszontagságai* (1972), *Sociological Thought in Rumania* (cu Miron Constantinescu și Ovidiu Bădina, 1974), *Tegnapi és mai őniseret* (1975), *Nemzetiség, erkölcs, értelmiség* (Budapesta, 1978); *Dimensiunile conviețuirii* (1978), *Pandora visszatérése. A reményről és méltóságról* (1979), *Az erkölcs dilemmái* (1981), *A sajátosság méltósága* (Budapesta, 1983), *Az ezredforduló kihívása* (1986), *Kelet-európai irástudók és a nemzeti-nemzetiségi törekvések* (1987). Preocupat de fenomenul xenofobiei ca pericol social, a publicat (în „A Hét”, nr. 16 și 17, 1993) studiul *Antiszemitizmus - zsidók nélkül*.

Földes László (1922-1973), critic, estetician, eseist, redactor, a fost o personalitate marcantă în viața spirituală maghiară din

România. În traiectoria evoluției sale trece de la dogmatismul marxist la negarea și depășirea acestuia. Cu ajutorul culturii sale literare deosebit de vaste, al armăturii sale estetice, a putut scruta în profunzime tainele operei, de la evidență la mister, particularul în interdependență cu întregul. Observațiile sale originale, stilul său spiritual, bogat în imagini fac ca scrierile sale, stimulând reflecții, să aibă, în același timp, o deosebită savoare. Preocuparea sa principală a vizat literatura maghiară din România. Depășind caracterul conjunctural al recenziilor, a ridicat mult stacheta autoexigenței. Întereseau simptomele, fenomenele, însuși procesul literar. Din culegerea sa de studii (*A lehetetlen ostroma*, 1968) a exclus toate scrierile din anii '50. A mai publicat *Elvek és viták ..., kritikák* (1983) în seria *Scriitori maghiari din România a Editurii Kriterion*.

În domeniul beletristicii, s-a remarcat **Földes Mária** (1925-1976, Tel Aviv), soția lui Földes László. A reputat succes în primul rând cu piesele sale de teatru. A dat expresie, pe de o parte, dramei deportării, în *Hölgy a barakkban* (1960) și *Rövid a nyár* (1968), prezentată la Teatrul „Nottara” din București, pe care a reluat-o în romanul autobiografic *A séta* (1974), dramatizat în Israel; iar pe de altă parte, a descris cu umor și ironie dramele meschine cotidiene, atrăgând atenția asupra esențialului ascuns în acestea (*Hétköznepok*, 1957, *Baleset az Uj utcában*, 1965, *A hagyatéck*, 1964, *A hetedik, az áruló*, 1968). Această dualitate provenea la autoare dintr-un fel de schizofrenie sau, invers, a dus acolo. A plecat în Israel, unde s-a sinucis.

Proza lui **Balla Károly** (1913-1959) reflectă universul sărăcimii din cartierele mărginașe, al oamenilor mărunți de la orașe. La început, compasiunea era mai puternică decât profunzimea reprezentării, dar, cu timpul, în spatele imaginilor a apărut fundalul ascuns după cuvinte - sufletul. În felul acesta, microcosmosul scrierilor sale a devenit scena

universală a eroismului celor aflați în suferință. Teatrul din Sf.-Gheorghe a prezentat, în 1953, piesa *Gvalogfecske*, iar Teatrul Maghiar din Cluj, în 1956, *Vádolom magam*. Dintre cele zece volume apărute, menționăm *Mesterhegedű* (nuvele, 1958), *Miska* (roman, 1959, ed. a II-a 1969, în germană 1960, în română 1961).

Balla Zsófia (n. 1949), fiica lui Balla Károly, s-a afirmat drept una dintre personalitățile creatoare cele mai importante ale poeziei maghiare ardelen. Originalitatea sa suverană, complexitatea exprimării sale poetice libere de orice confuzie, întemeiate ideatic, muzicalitatea cultivată, totdeauna armonizată cu ideile exprimate în poeziile sale, sunt puse în slujba unei specifice lirici a destinului. Balla Zsófia dă glas cu o forță ieșită din comun consonanțelor și disonanțelor manifestate în relațiile dintre individ și comunitate, dintre maghiarime și universalitate, dintre femeie și bărbat. Volume apărute: *A dolgok emlékezte* (1968), *Apokrifének* (1971), *Vizláng* (1975), *A második személy* (1980).

Deák Tamás (1928-1986, Budapesta) a fost un remarcabil prozator, dramaturg și eseist. Întreaga sa operă se caracterizează printr-un spirit umanist ce poate fi calificat drept clasic și care își trage rădăcinile, pe de o parte, din clasicismul antic, iar pe de alta, din acela ce conduce de la Goethe la Thomas Mann. Acest spirit nu i-a determinat atât alegerea temelor (deși, într-o anumită măsură, a influențat-o) cât, mai ales, tratarea, dezvoltarea, interpretarea lor. Fie că este vorba de despotismul neînfrânat sau de întorsăturile aventuroase ale romanelor sale cu tentă autobiografică, în scrierile sale, peste tot și totdeauna, până și în ironia sa, predomină un spirit izvorât dintr-o moralitate șlefuită, clară și pură. Din pricina înclinației sale clasicizante, s-a delimitat de avangardism. Sub semnul umanismului său clasic, s-a distanțat de dictatura stalinistă, pe care a condamnat-o prin parabolele și alegoriile întrețesute în operele sale. Romane: *Egy aggregény emlékései* (1971, în română

Memoriile unui celibatar, 1978); *Antal a nagyvilágban* (1976, 1985); *Don Juan* (1978, 1986); *Don Juan halála* (1986); piese de teatru în volumele *Testvérek* (1967), *A forró sziget* (1972), *Az érsek imája* (1988); volume de nuvele: *Hallatlan történetek* (1974, în română *Istorisiri nemaiauzite*, 1984), *Ujabb hallatlan történetek* (1980), *Alagutak a halálíg* (1984); eseuri: *Odysseus üzenete* (1966), *Boldog verseny* (1973), *Káprázat és figyelem* (1980), *Alomfejtés* (1985), *A történet értelme* (1986).

De grosul plutonului scriitorilor evrei maghiari din Ardeal aparține și **Szász János** (n. 1927, Belgrad), scriitor, eceist, ziarist. Este un autor de structură intelectuală, care, în romanele, studiile și scrierile sale publicistice, pune în evidență curente, ciocnirile de idei din adâncul atitudinilor, operelor, situațiilor. Un caracter asemănător au și însemnările de călătorie, în bună măsură nedescriptive. Opere: *Hajnaltól alkonyig* (poezii, 1947); *Nincsen titkom* (poezii, 1956); *Szeressétek a galambokat* (note de călătorie, 1958); *Egy éjszaka Moszkvában* (roman, 1959); *Mindenkihez* (poezii, 1961); *Szerelmeskönyv* (poezii, 1963); *A válasz* (roman, 1964, în română *Răspunsul*, 1965); *Emberek vagyunk* (roman, 1964); *Mamaia by night. Mamaiai éjszakák* (roman, 1968); *Amerikából jöttem* (note de jurnal, 1977); *Szobor a hóban* (povestiri, 1979); *A hittől az eszméletig* (eseuri, 1981); *Január* (roman, 1985); *Felhőjáték Franekerben. Egy utazás eszmerajza* (1986); *A fennmaradás esélyei* (eseuri, 1986); *Május* (roman, 1986); *November* (roman, 1989).

Szilágyi Júlia (n. 1936), eseistă de mare clasă, ce îmbină erudiția cu spiritul fin de analiză, probitatea filologică cu exegeza impresionistă. Un excelent simț al construcției o ajută în cuprinderea subiectului analizat din mai multe unghiuri, ceea ce face ca eseurile să i se transforme în tot atâtea aventuri spirituale. Scrie puțin, cu maximă exigență. A publicat: *Jonathan Swift és a XX. század* (1968); *A helyszin hatalma* (1979); *Mit olvas Ön, Hamlet*

herceg? (1993).

Bodor Pál (n. 1930, Budapesta), publicist a cărui vervă extraordinară se îmbină cu forța opiniei și logica argumentării, stilist rafinat, care ridică jurnalistica la nivelul literaturii, a publicat o seamă de romane scurte cu accente sociale, luând în dezbatere, în fapt, tarele și contradicțiile anilor totalitari, publicând mai apoi, în același spirit, un roman de lungă respirație, *A svájci villa* (1981), frescă amplă a anilor negri, din care nu lipsesc nici tribulațiile minorităților naționale. Totodată, este și un poet liric cu multiple valențe. Poeziile sale au fost cuprinse în volumele *Égetett anyag* (1963), *A meztelen lány* (1969). I-au apărut romanele *A lány, aki nincs, Kék folt* (1979), *Apám könyve. Tülvilági röplapok versben és prózában* (1980), *Svájci villa* (1981), *Szélmalomjáték. Tallózás rég és újabb feljegyzések között* (1983). A publicat numeroase traduceri din proza lui Cezar Petrescu, Teodor Mazilu, Alexandru Mirodan, Remus Luca, Pop Simion, Laurențiu Fulga, Dinu Săraru și Isac Peltz, precum și din lirica lui Geo Dumitrescu.

Ábrahám János (n. 1931), reporter, novelist. A publicat volumele de scrieri beletristice de popularizare a științei *Részegnek minden nőta szép* (1969), *Mindennapi munkánk* (1969), de reflecții despre muncă, *Homo faber* (1972), de considerații antirăzboinice, *Vér és vas* (1976), de meditații despre înarmarea nucleară, *Földszintes atomkor* (1979), de nuvele, *Micsoda majális* (1979).

Mátyás B. Ferenc (n. 1943, Budapesta), laureat al premiului pentru proză al Uniunii Scriitorilor, 1982, a publicat volumele de schițe și nuvele *Légyfogás kézzel és csapóval* (1982), de nuvele, *Sorsátültetés* (1981), romanul *A játékmember* (1982), de nuvele, *Egyszemélyes társasjáték* (1983) și *Valószínű történetek* (1984), romanul scurt *Yogi* (1988).

Halász Anna (n. 1928), critic de teatru și film, a atras atenția opiniei publice maghiare din țară și de peste graniță asupra marilor valori ale teatrului și cinematografiei românești.

A realizat interviuri duble cu Oleg Danovski și Sereghy László despre „Mandarinul miraculos” și cu oameni de teatru ca Radu Beligan și Sinkovits Imre, precum și portrete artistice despre Olga Tudorache, Amza Pellea, Liviu Ciulei, David Esrig, Lucian Pintilie. A tradus *Danton*, de Camil Petrescu (în manuscris).

Bretter György (1923, Pécs - 1977, Budapesta), apreciat ca o personalitate distinsă a literaturii filosofice de expresie maghiară din România, a publicat studii, eseuri de filosofia limbajului, a istoriei, traduceri, cuprinse în volumele *Vágyak, emberek, istenek* (1970), *Párbeszéd a jelennel* (1973), *Crez și istorie* (în română de Francisc Grünberg, prefață de N. Tertulian, 1979), *Itt és most* (1979), *Párbeszéd a vágyakkal* (Budapesta, 1979), traducerea în limba maghiară a lucrării *Existența tragică*, de D. D. Roșca (1970).

Kallos Miklós (n. 1926), profesor universitar, sociolog, publicist, s-a remarcat prin studii de politologie, axiologie, sociologia cunoașterii, unele fiind preluate de publicații de specialitate din străinătate. Astfel, „Social Science” (Winfield, Kansas, U.S.A., 1970) și „Revue Internationale de Sociologie” (Roma, Série II, vol. VII, 2-e partie, 1971) au publicat studiul despre rolul școlii în mobilitatea socială, apărut în limba franceză în revista „Studii”, seria sociologie, iar „International Political Science Review” (U.S.A.-Canada-England, 1982/2) studiul despre statusul și funcțiile valorilor politice. Volume apărute: *Ce este fericirea?* (în colaborare cu Andrei Roth, 1962, în maghiară 1962, în germană 1963), *Conștiința politică* (1968), *Axiologie și etică* (în colaborare cu Andrei Roth, 1968, Premiul „Vasile Conta” al Academiei, în maghiară 1970), *Ideologie și știință* (în colaborare cu Călina Mare, în română, maghiară, germană, 1972), *Sociologie, politică, ideologie* (1975, Premiul „Simion Bărnuțiu” al Academiei); *A politika - tudomány* (1975); *A társadalmi rendszer* (în colaborare cu Róth Endre, 1978).

Marton Ernő (1896-1960), redactor și

militant de frunte al evreimii din Transilvania, fiul rabinului din Târnăveni, a participat de la începuturile sale la mișcarea sionistă din Transilvania. A intrat în grupul care a creat ziarul sionist de limbă maghiară „Uj Kelet”, fiind în curând numit redactor-șef (1919). Și-a menținut această calitate până la sfârșitul vieții (la Cluj, iar după război, la Tel Aviv). A avut un rol de frunte în organizarea și conducerea mișcării sioniste din Transilvania. A fost unul dintre fondatorii și liderii Partidului Evreiesc din Transilvania și a reușit să-i convingă pe politicienii români să-i considere pe evreii din Transilvania o minoritate națională. În 1919, a fost ales membru în Consiliul orășenesc Cluj din partea Partidului Evreiesc și a fost numit primar adjunct. În 1932, a fost ales membru al Parlamentului român. În timpul celui de-al doilea război mondial, în urma Dictatului de la Viena și a anexării Clujului de Ungaria (1940), ziarul „Uj Kelet” a fost interzis. Marton s-a mutat la Budapesta ca membru al comitetului executiv al mișcării sioniste din Ungaria. În primăvara 1944, atunci când Ungaria a fost ocupată de naziști, a plecat la București, unde, reînnoindu-și legăturile cu politicienii români, a întocmit un program vast de salvare a evreilor din Ungaria. La eliberarea Ungariei, a condus un convoi la Budapesta, organizând un program de asistență pentru supraviețuitorii ghetoului. În 1945, s-a stabilit în Palestina. Doi ani mai târziu, a reluat publicarea ziarului „Uj Kelet” la Tel Aviv. De asemenea, a fondat Federația Mondială a Evreilor Unguri, fiind primul președinte al acestuia. În afară de numeroasele articole publicate decenii de-a rândul în ziar, a scris cărți abordând probleme ideologice ale sionismului. Cea mai importantă lucrare este *A magyar zsidóság családfája* (1941, *Arborele genealogic al evreimii maghiare*), publicată în engleză în *Hungarian Jewish Studies* (1966, p. 1-50).

Salamon Ernő (1912-1943, Mihailovka Stari), provenind dintr-o familie de muncitori, începe studiile în orașul natal, Gheorghieni, le

continuă la Târgu-Mureș, apoi la Facultatea de Drept a Universității din Cluj. Aici este atras de cercul tineretului intelectual de stânga, grupat în jurul revistei „Korunk“, suferind în consecință mai multe arestări. În 1933, este reporter la ziarul „Brassói Lapok“ și colaborator la „Korunk“, unde îi apar primele poezii, precum și traduceri valoroase din poezii români contemporani. Din 1937, este redactor la această revistă și la ziarul „Reggeli Ujság“. În același an, apar primul său volum de poezii, *Gyönyörű sors*, urmat, în 1938, de *Szegények küszöbén*, precum și oratoriul *Ének a szolgák sorsáról*.

După Dictatul de la Viena, trăind la Târgu-Mureș, este concediat, arestat, apoi inclus într-un detașament de muncă obligatorie trimis pe frontul de est. A fost ucis în timpul retragerii din zona Donului, de niște militari italieni.

Volum postume: *Szegényember fiának* (1945), *Gyönyörű sors* (1949), *Válogatott versek* (1955), *57 vers* (antologie, împreună cu poezii Brassai Viktor, Korvin Sándor, Jósza

Béla, 1957), *Dal utódoknak* (1961). În românește: *Cântec pentru urmași* (traducere de Virgil Teodorescu, Veronica Porumbacu, Haralambie Grămescu, 1965), *Pilda copacului de rezonanță* (traducere de Paul Drumaru, 1978), fragment din *Testamentul poetului revoluționar Ernő Salamon, martir al luptei antifasciste* (traducere în limbile română, germană, ucraineană, sârbă și idiș).

Poet liric original și talentat, atitudinea sa combativă era lipsită de tenta pur agitatorică a poeziei proletare a timpului. Primele creații, scrise în vers liber, având un ritm mai sacadat, s-au decantat treptat în forme mai legate, impulsionate mai degrabă de ordinea dinamică a mesajului poetic. În acest sens, se poate remarca influența neîndoieabilă a structurilor baladești, precum și prezența unor inflexiuni caracteristice cântecului popular; toate acestea conferă poeziei sale o rară frumusețe, o continuă pendulare între accente grave și tonalități senine, uneori chiar jucăușe, între reflectarea soartei amare a muncitorilor forestieri și lirica de dragoste.

SZÁSZ JÁNOS
în colaborare cu EVA ȚUȚUI

6. SCRIITORII EVREI DIN ROMÂNIA ÎN LITERATURA UNIVERSALĂ

Implicarea scriitorilor evrei din România în literatura universală are câteva modalități de manifestare: răspândirea valorilor culturii universale prin traduceri; integrarea în literaturile unor limbi de largă circulație (franceză, germană, engleză, spaniolă) și în literatura ebraică modernă, consecință a expatrierii, datorate atmosferei de intoleranță promovate de național-extremiștii anilor '30-'40 și, ulterior, a deportării în lagărele morții, în perioada Holocaustului, tragedie unică, cu ecouri profunde și în operele scriitorilor evrei din România; precum și creația de expresie idiș.

Afirmarea scriitorilor evrei din România în literatura universală, atât de bogată în valori spirituale, care a dăruit foarte mult civilizației, trebuie să ne învețe ceva despre valoarea toleranței. Este un sentiment, o virtute și o bogăție a spiritului, care pot însemna foarte mult în viață. Europa a fost devastată de două cataclisme generale în acest secol și ea trebuie să fie unită în păstrarea valorilor universale. Fiecare națiune, oricât de mică, are geniul ei, posedă o cheie specifică de civilizație. Nu e nevoie de stabilirea unor ierarhii în lume sau pe continente. E de ajuns ca fiecare să-și dea propria sa măsură. Esențială este buna înțelegere pe care se pot clădi pacea și concordia internaționale.

Pentru scriitorii evrei din România, prezenți în literatura universală, există câteva puncte fixe. Locul nașterii, al educației, al formării personalității rămas în suflet pentru totdeauna: natura, orașele, oamenii. Există această Românie pe care o poartă cu ei, în substanța creațiilor lor, indiferent de limba în care se exprimă. Există sentimentele de cetățean al lumii, de umanitarism, ridicate la rang de principiu de un Relgis, bunăoară, de necontestat și la alți scriitori evrei originari din România, integrați în literaturile țărilor de adopțiune, lungimi de undă pe care se întâlnesc cu mari spirite umaniste ale veacului. Și există, desigur, și puternicul nucleu al iudeității lor, parte definitorie a substanței intelectuale și afective a acestora, generatoare de artă.

Facultatea de adaptare e - prin natura ei - o facultate paradoxală. Ea conservă ființa, modificând-o, însă, substanțial. Trebuie să constatăm că scriitorii evrei originari din România, cu datele lor structurale mai sus amintite, au reușit să se adapteze literaturilor în care s-au implicat, netăind comunicarea cu „spiritul locului” din care au făcut parte. Ei confirmă încurajator latențe de universalitate a culturii românești, dovedind că se poate ajunge în miezul lumii, din orice margine a ei. Că centrul poate fi vizat din orice punct al circumferinței. Și, mai ales, că rostul oricărui punct al circumferinței e să-și caute centrul și să-l informeze cu întreaga bogăție a marginalității. Accesul la universalitate al oricărei valori locale se asigură printr-un bine simțit dozaj între specificitate și adaptare.

Trebuie menționat că există un tip colectiv de scriitor evreu din România. O operă literară se valorifică prin examenul critic. „Evreii, afirma George Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, apărută în 1941, rămân un factor din afara cercului rasial, făcând puntea de legătură între național și universal [...]. Ei compensează inerția tradiției și o fac să se revizuiască”.

Atmosfera de ostilitate a anilor premergători celui de-al doilea război mondial și Holocaustului i-a determinat pe unii dintre intelectualii evrei de marcă din România să se autoexileze. Mulți au ales capitala Franței, unde nădăjduiau să găsească un climat mai receptiv față de revoluționarismul literar la care aderaseră. Visau să câștige o rapidă reputație mondială, dar nu s-au rupt niciodată de locul unde au văzut lumina zilei, nici de cercurile literare românești unde debutaseră. De exemplu, Tristan Tzara, întemeietorul dadaismului, trimitea prietenului său, Ion Vinea, colaborări la „Contimporanul” și-l autoriza pe Sașa Pană să-i publice *Primele poeme* („unu”, 1934). Fundoianu avea să ia interviuri scriitorilor francezi pentru revista „Integral”, Voronca încerca să atragă atenția auditorilor radiofonici francezi asupra liricii românești moderne ș.a.

Scriitorii evrei din România au contribuit, cu

specificitatea dublei lor apartenențe, la dezvoltarea literaturilor în care au creat. Prin spiritul lor critic și inovator, totodată, trăsătură comună iudaismului, s-au împotrivit stagnării de care e pândită orice cultură. Prin coordonate românești intrate în plasma personalității lor, ei au adus literaturilor unde s-au implicat calitățile acestei osmoze spirituale. Revelatoare sunt, în acest sens, impresiile lui Nicolae Iorga, aflate în cartea *O viață de om așa cum a fost*, în capitolul dedicat vizitei în S.U.A., descriind întâlnirea cu evrei originari din România, la Chicago, el scrie: „Evreii m-au luat prin surprindere. Bogați și săraci, ei pomeneau țara, se informau de dânsa și unii aveau situații universitare care le dădeau autoritatea trebuitoare la aceasta. Se apropiau de românii de sânge, îi ajutau cu bani, în condiții pe care nu le-ar fi găsit aiurea, și aceștia nu le arătau prin nimic un dispreț care n-ar fi fost meritat. Foștii soldați luau poziție în fața drapelului și la sunetele unui imn care avea răsunet în sufletele lor“.

Să ne gândim numai la ce a reprezentat pentru promovarea culturii românești în lume un **Moses Gaster** (1856-1939), unul dintre cei mai redevabili savanți ai vremii sale, unul dintre cei mai buni cunoscători ai spiritualității românești exprimate prin carte, care, și după expulzarea sa din România (1884), a continuat să se ocupe de problemele literaturii vechi și ale științei românești!

Ce altă expresie mai palpabilă a dublei apartenențe spirituale, iudaică și română, găsim decât în activitatea Asociației israeliene a scriitorilor evrei originari din România, prin unele din cărțile membrilor săi, apărute în românește! (Din păcate, *Dicționar neconvențional al scriitorilor evrei de limbă română*, redactat de Al. Mirodan, nu depășește litera C).

Creația de expresie idiș a scriitorilor evrei din România reflectă, de asemenea, influența mediului în care s-au dezvoltat aceste personalități. Iașul e laitmotiv în poezia lui Manger, Groper ș.a. În tezaurul de cuvinte ale idișului s-au încrustat adânc împrumuturi din limbile vorbite de evreii din țările respective. În

Cronica Țării Românești (Iași, 1871) și în *Istoria României cu privire la evrei* (Lemberg, 1873), istoricul Iacob Psantir semnalează faptul că, dintre toate idiomurile romanice, limba română a furnizat contingentul cel mai însemnat de împrumuturi idișului vorbit aici.

Contribuția masivă a scriitorilor evrei din România la sporirea traducerilor din literatura universală în literatura română este încă o expresie a nevoii de lansare a unor punți între diferite civilizații, modalități de gândire și sensibilitate ale popoarelor, o altă fațetă, poate, a universalismului, față de care iudaismul este deosebit de receptiv, ca și față de spiritul de conciliere, pasiunea pentru cultură, pacifism.

Capitolul consacrat implicării scriitorilor evrei din România în literatura universală reprezintă o ilustrare concretă a afirmațiilor de mai sus.

Alfons Adania (1913-1979). Traduceri: din opera lui Shaw, O'Neill, Miller ș.a. (Al. Mirodan, *Dicționar neconvențional al scriitorilor evrei de limbă română*, Ed. Minimum, Tel Aviv, p. 21-24).

Felix Aderca (1891-1962). Traduceri: H. Barbusse - *Focul*, Ed. Brănișteanu, 1921; Jacques de Lacretelle - *Silberman*, Ed. Ancora, 1923; Friederich Torberg - *Bacalaureatul elevului Gerber*, Ed. Eminescu, 1931; Vicki Baum - *Grand Hotel*, Ed. Socec, 1933; Axel Munthe - *Cartea de la San Michele*, Ed. Cultura Poporului, 1934 (S. Podoleanu, *Antologia 60 de scriitori români de origine evreiască*, Ed. Slova, Buc., 1935, p. 2).

Ștefan Antim (1879-1944). Traduceri: H. Heine - *Nopți florentine*, Biblioteca pentru toți; H. Heine - *Rabinul din Bacherach*, Biblioteca Eminescu (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 16).

Aharon Appelfeld (n. 1932). Născut la Cernăuți, Bucovina. Deportat în Transnistria în timpul Holocaustului. În 1947, a făcut Alia. Scriitor de limbă ebraică. Tematica sa generală e Holocaustul, ilustrat alegoric, ca o prezență eternă în lume, unde evreul este cel urmărit, cel slab atacat de cel puternic. Este laureat al Premiului Statului Israel pentru literatură (1983); al Premiului Brenner (1973); al Premiului Bialik

(1979); al Premiului Memorial (1982). Dintre romanele sale cele mai cunoscute, cităm: *Vârsta minunilor* (1978) - viața unui scriitor evreu în Austria antebelică, unde se instaura treptat o atmosferă antisemită; *Foc viu* (1983) - povestea unui băiat scăpat de urgia Holocaustului, care se adaptează greu la viața de kibutz; *Eseuri la persoana întâi* (1979); *O sută de martori* (1980); *Badenheim, 1939* (1979) - o povestire dintr-o stațiune balneară, unde cei prezenți ignoră amenințarea Holocaustului (E. J., vol. III, p. 222-223; R.C.M., 548/1984 și 587/1985).

Camillo Baciu (n. 1926). În 1969, s-a stabilit la Lyon (Franța). A scos o revistă de umor negru, „Le Chronogonmoscopographe“ (1970); a scris piesa *Pledoarie pentru Augustin* (1974); în același an, a făcut Alia. Printre lucrările apărute în franceză, se numără: *Asaf et Jonathan dans les Mers du Sud* (1980); *Petit guide pour language marxistoide* (1979); *Analyse d'une propagande*, curs pentru Universitatea din Nisa; *Bazele actoriei*, curs pentru Universitatea din Ramat Aviv (*Dicț. neconvențional...*, p. 86-87).

H. M. Bady (1906-1985). A făcut Alia în 1969. A fost redactor la „Viața noastră“. În 1985, i-a apărut o culegere de articole, intitulată *Din trecutul iudaismului român*, la Tel Aviv (*Dicț. neconvențional...*, p. 88).

Camil Baltazar (1902-1977). Traduceri din creația lui Thomas Mann, Heinrich Mann, Erich Maria Remarque, Pearl Buck, Jacob Wassermann etc. (*Dicț. neconvențional...*, p. 90-99).

Maria Banuș (n. 1914). Traduceri: din operele lui Rainer Maria Rilke, Shakespeare, Pușkin, Nazim Hikmet, Robert Browning, Pablo Neruda, Goethe, André Frenaud, Lars Gustafsson, August Strindberg, Lewis Carroll; și din poezia israeliană - N. Alterman, David Rokeah, Amir Ghilboa, Yehuda Amihai, Moshe Dor ș.a. (*Dicț. neconvențional...*, p. 99-111).

Israel Bar Avi (1915-1974). A făcut Alia în 1951. A inițiat, la Tel Aviv, Cenaclul literar „Menora“, unde a încurajat creația literară de limbă română (*Dicț. neconvențional...*, p. 112-113).

Ion Barna (1927-1977). În 1972, a făcut

Alia. Apoi devine profesor invitat al mai multor universități din S.U.A. Publică, în traducere engleză, *Eisenstein, A Critical Biography*, Indiana-London, 1974. (*Dicț. neconvențional...*, p. 122-125).

Andrei Băleanu (n. 1931). Traduceri din operele lui Anouilh, Cehov, J. Gassner, Feydeau, A. Vampilov, V. Rasputin (*Dicț. neconvențional...*, p. 129-130).

Marica Beligan (1934-?). Născută în Belgia, dintr-o veche familie de evrei sefarzi. Căsătorită cu Radu Beligan și stabilită în România. În 1974, a scris romanul *Terre, ô, ma terre*, apoi *Et les nuages s'en vont vers l'Est* (povestiri ce se petrec în spațiul românesc, dat fiind că tatăl autoarei se trăgea din Maramureș). Traduceri din lucrările dramatice ale lui Vercors și Camus (în română); din versurile lui Zaharia Stancu și Aurel Baranga (în franceză) (*Dicț. neconvențional...*, p. 133-134).

Chaim Ben (n. 1918). În 1965, 1970 și 1985, i-au apărut la Tel Aviv trei volume de schițe, în limba română: *75 de comedii umane*, *Cu zăhărele...*, *Alb-albastre și destul de gri* (*Dicț. neconvențional...*, p. 136-139).

Conrad Bercovici (1882-1961). Din copilărie (s-a născut la Galați), a plecat cu familia la New York. A publicat: *Dust of New York* (1919); *Ghitza* (1921); *Murdo* (1923); *Surging Winds* (1926); *Peasants* (1928); *Story of the Gypsies* (1928); *Exodus* (1947); în 1941, își publică autobiografia: *It's the Gypsy in Me* (*Dicț. neconvențional...*, p. 150-151).

Isac Bercovici (1900-?). A făcut Alia în 1959. În 1974, i-a apărut la Tel Aviv volumul de eseuri *Incursiuni istorico-literare în iudaism*; în 1975 - un studiu în ebraică: *Pirkei Romania* (curente culturale și politice în iudaismul românesc, 1918-1941) (*Dicț. neconvențional...*, p. 150-152).

Leopold Bittman-Ruga (1906-?). A publicat la Tel Aviv volumele *Niciodată nu va fi tăcere* (1978), *Paradisul* (1982), ambele conținând nuvele. Tema centrală e lupta împotriva fascismului (*Dicț. neconvențional...*, p. 166-169).

Marcel Blecher (1909-1938). *Întâmplări din*

irealitatea imediată, roman autobiografic, a fost tradus în franceză de Mariana Șora. Blecher a colaborat la câteva reviste literare franceze, cu pseudonimul Mihail Bera (*Dicț. neconvențional...*, p. 180-193).

H. Bonciu (1893-1950), poet și prozator. A tradus poezii din literaturile germană și austriacă. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 147).

Lucian Boz (1908-?). În 1937, s-a autoexilat la Paris. Colaborează la „Excelsior” și la „Dimanche Illustré”. În 1951, se stabilește în Australia. Colaborează la „Sydney Morning Herald” și la „The Australian”. În 1981, îi apare lucrarea de istorie literară *Anii literari '30*. Printre lucrările mai importante publicate la Sydney, se numără *Masca lui Eminescu* (1979); *Moartea abstractă și alte nuvele* (1980); *O săptămână a poeziei* (1981) (*Dicț. neconvențional...*, p. 211-216).

Ludovic Bruckstein (1920-?). Deportat, ca și Elie Wiesel, în lagăre ale morții, în timpul ocupației horthyste a nordului Transilvaniei. Este și el stăpânit de trauma Holocaustului în toată creația sa literară. A făcut Alia în 1972. Dintre cărțile apărute în Israel, menționăm *Păpușa de cârpă* (1973) (*Dicț. neconvențional...*, p. 244-250).

Horia Carp (1869-?). Traduceri: H. Graetz - *Istoria evreilor*, Ed. Samitca, Craiova, 1903; Th. Herzl - *Țară veche-nouă*, Librăria nouă, 1918; I. L. Peretz - *Fachirul*, Ed. Munca, 1916; Șalom Alehem - *Mi-e dor de acasă*, Ed. Lumea nouă, 1920 (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 155).

Iosif Cassian Mătăsaru (1896-1982). Traduceri: din literatura germană - *Nuvela romantică germană* (1968); din literatura americană - *Poezie americană* (1977) (*Dicț. neconvențional...*, p. 296-297).

Nina Cassian (n. 1924). Traduceri: din creația lui Shakespeare, Moliere, Brecht, Maiakovski, Iannis Ritsos, Paul Celan. Cărți publicate în străinătate (în prezent, trăiește în S.U.A.): *Inverno* (Roma, 1960); *Blue Apple* (New York, 1981); *Lady of Miracles* (Berkeley, 1983) (*Dicț. neconvențional...*, p. 297-314).

Sorina Cassvan (1894-?). Traduceri din

opera lui Zweig, Jules Verne, Gorki, Zola, Kellermann etc. A editat la Paris o antologie de literatură română (cu prefața de Anne de Noailles) (*Dicț. neconvențional...*, p. 314-315).

Vera Călin (n. 1921). A tradus *Orlando*, de Virginia Woolf. S-a stabilit în S.U.A., unde a scris *The Epidemic - Symbol Motif, Pattern in 20th Century Literature and Political Writing*, lucrare de estetică și teorie literară rămasă în manuscris (*Dicț. neconvențional...*, p. 320-325).

Ion Călugăru (1902-1956). A tradus *Visul unui om ridicul*, de Dostoievski. (*Dicț. neconvențional...*, p. 327-339).

Shaul Carmel (n. 1937). A făcut Alia în 1965. Dintre lucrările (versuri și proză) apărute la Tel Aviv, cităm: *Jurnal de front* (1967); *Florile nisipului* (1968); *Cu mâna pe inimă* (1977); *Războiul sărmanilor* (1981). (*Dicț. neconvențional...*, p. 285-289).

Paul Celan (1920-1970). Născut la Cernăuți, Bucovina. Părinții i-au fost deportați și uciși într-un lagăr nazist, dincolo de Bug. După război și o ședere de doi ani la București (1945-1947), pleacă la Paris, unde, în 1938, absolvise filologia. Poet de expresie germană, Paul Celan a creat o operă plină de luciditate, constituindu-se într-un aspru rechizitoriu împotriva nazismului și, în general, împotriva oricărei forme de barbarie a însângeratului nostru veac. A debutat editorial cu volumul *Nisipul din urne*, apărut la Viena. Dintre cărțile de poezie publicate în fosta Germanie federală, menționăm: *Mac și memorie* (1952); *Din prag în prag* (1956); *Plasa cuvintelor* (1956); *Trandafirul nimăului* (1964); *Meandrele răsufării* (1967); *Fadensonnen* (intraductibil, 1968). Este laureat al Marelui Premiu de literatură al orașului Bremen (1958), al Premiului „Georg Büchner” (1960), al Marelui Premiu al Landului Renania de Nord - Westfalia. „Paul Celan - nota prietenul său, scriitorul Petre Solomon - a fost un poet european în înțelesul cel mai larg al cuvântului. Poezia lui e, firește, o poezie germană, iar locul lui Celan în istoria literaturii germane postbelice este dintre cele mai eminente. Dar este, în același timp, opera unui evreu, care a trăit în România și în Franța, și care a rămas, pe

plan superior, credincios fiecăreia dintre ele“ (R.C.M., 597/1986, 229/1971, 223/1970).

Idov Cohen (1909-?). A făcut Alia în 1939. Editează „Muncitorul sionist“, „Hazman“; e redactor la „Maariv“. În 1978, publică la Tel Aviv un volum de proze „iudeo-moldovenesti“ în ivrit, *Uitate și adunate*. (*Dicț. neconvențional...*, p. 360-365).

Filip Cohn (1907-1983). A făcut Alia în 1961. Dintre lucrările apărute la Tel Aviv, menționăm: *Furtuna* (1966); *Ancheta* (1967); *Întâlnire* (1970). (*Dicț. neconvențional...*, p. 365-369).

Vladimir Colin (1921-?). Traduceri: din literatura lui Jules Verne, Maiakovski, Béranger, Gide. (*Dicț. neconvențional...*, p. 372-376).

Sebastian Costin (n. 1939). A făcut Alia în 1973. A lucrat la „Viața noastră“, „Revista mea“, „Facla“. A publicat două cărți cu traduceri din poezia ebraică: *Sunete ebraice* (1975); *La marginea cerului* (1981). (*Dicț. neconvențional...*, p. 414-423).

I. A. L. Diamond (Dominic Itek) (1920-?), scenarist de film american. Născut la Ungheni, România. S-a stabilit cu familia la New York. A scris patru musical-uri pentru studiourile Paramount de la Hollywood. A colaborat cu Billy Wilder la filmele „Some Like it Hot“ (1959); „The Apartment“ (1960); „One, two, three“ (1963) și „Irma la Douce“ (1963). (*E. J.*, vol. XVI, p. 510).

Emil Dorian (1893-1956). Traduceri: H. Heine - *Cartea cântecelor*, ed. a II-a, „Librăria nouă“, 1912. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, 1935).

Carol Drimer (1890-1941). Născut la Herța. A murit la Iași, în pogromul din 1941. În spiritul Haskalei, s-a ocupat intens de studiul literaturilor moderne ebraică, idiș, română, germană, franceză. A tradus din ebraică în română, din literaturile germană și franceză în română și din literatura română în germană. (R.C.M., 227/1970).

Leon Feraru (Otto Enselberg) (1887-1961), poet. Și-a luat pseudonimul literar de la meseria tatălui său, fierar. După ce s-a autoexilat în

S.U.A., în 1913, a continuat să scrie versuri în limba română despre dragostea și destinul femeilor sărmâne. Printre lucrările sale notabile se includ: *Maghernița veche și alte versuri din anii tineri* (1926) și *The Development of Romanian Poetry* (1929). (*E. J.*, vol. IV, p. 378).

Beniamin Fundoianu (Fondane) (1898-1944). S-a autoexilat la Paris în 1923. A debutat în literatura franceză în revista „Discontinuités“, I, 1928 p. 8, cu poemul *Le regard de l'absent* (*Privirea absentului*). Întâlnirea cu filosoful existențialist L. Șestov și importanța ei pentru evoluția gândirii lui Fundoianu sunt consemnate în lucrarea rămasă în manuscris *Sur les rives d'Illyssus (Pe malurile Ilisului)*. În 1928, publică *Trois scénarios: ciné-poèmes*, la Bruxelles, Ed. „Esprit nouveau“, lucrare dedicată cumnatului său, Armand Pascal. În 1931, înființează, în colaborare cu Victoria Ocampo, jurnalul „Sur“, care apare la Buenos Aires. În 1933, publică, la Bruxelles, în „Cahiers du journal des poètes“, impresii de călătorie din America de Sud, jurnal psihologic al zbuciumului exilatului, intitulat *Ulysse*. Tot în 1933, apare *Rimbaud le voyou*, la Paris, în Ed. „Denoël et Steele“. În 1936, aceeași editură îi publică un volum de eseuri consacrate lui Nietzsche, Heidegger, Kierkegaard, Freud, Pfänder, intitulat *La conscience malheureuse*. În 1937, la Bruxelles, în Ed. „Cahiers du journal des poètes“ apare volumul de poezii (în franceză) *Titanic*, constituindu-se într-un protest împotriva asupririi popoarelor, împotriva dictaturii. În 1938, Ed. „Denoël et Steele“ îi publică o lucrare de teoria artei, *Faux traité d'esthétique*. O lucrare de istorie literară îi apare postum, în Ed. Pierre Seghers, *Baudelaire et le dimanche de l'histoire* (1947). Tot postum, sub îngrijirea lui Claude Sernet și Gaston Puel, apare în Ed. „La fenêtre ardente“, volumul de poezii *L'Exode*, având subtitlul *Super flumina Babylonis*, un cânt epopeic al poporului evreu, gândit ca un poem dramatic pe mai multe voci. În antologia de poezie contemporană *Cinq poètes assassinés*, apărută în 1947 la „Editions de Minuit“, este inclus și Fondane (Fundoianu), cu versuri postume. („Revue philosophique de la France et de

l'Étranger“, CXXVI, 1938, p. 13-50; „Cahiers du Sud“, XXVI, p. 178-200, 1947; „Mercure de France“, MCCVIII, 1964, p. 179-212).

Enric Furtună (1891-1965). Traduceri din germană: Goethe, Heine, A. von Chamisso; din ebraică: Haim Nachman Bialik, David Simoni; din idiș: Itik Manger, Iacob Groper, Berl Șnalbl, Halpern Leivick. (R.C.M., 463/1980).

Moses Gaster (1856-1939). În iulie 1877, și-a susținut teza de doctorat la Universitatea din Leipzig, având ca subiect *Die Gutturale tenuis*, apărută apoi în revista „Zeitschrift für Romanische Philologie“. În toamna anului 1885, a fost expulzat din țară; a devenit profesor la Universitatea din Oxford (Marea Britanie). A publicat o serie de lucrări științifice în limbile germană și engleză. O selecție din eseurile acestui mare cărturar - rabin, filolog, folclorist, lider sionist - a apărut sub titlul *Studies and Texts in Folklore. Magic, Medieval Romance, Hebrew Apocryphe* (3 vol., 1925-1928). (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 125; *E. J.*, vol. VII, p. 332-333).

Lucien Goldmann (1913-1970), scriitor și filosof. Născut la București, s-a stabilit la Paris, unde a devenit director de studii la Școala Practică de Înalte Studii, în 1958. Opera sa principală, *Le Dieu caché* (1955), pune în discuție o viziune tragică asupra vieții, pornind de la scrierile lui Pascal și Racine. A scris, de asemenea, *Sciences humaines et philosophie* (1952); *Jean Racine dramaturge* (1956); *Recherches dialectiques* (1959) și *Pour une sociologie du roman* (1964). (*E. J.*, vol. VII, p. 341).

Constantin Graur (1880-?). Traduceri: *Moartea lui Olivier Bécaille*, Ed. „Adevărul“, 1930. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 137).

Miron Grindea (1912-1995), editorul și redactorul magazinului literar anglo-francez „Adam“. S-a născut în România. Plecat din țară, în 1939, din cauza ascensiunii mișcării legionare și a declanșării persecuțiilor rasiale, s-a stabilit la Londra. Când, în 1977, i s-a acordat o distincție pentru „servicii în domeniul literaturii“, ziarul „Times“ a apreciat că „*Adam* reprezintă cea mai remarcabilă performanță a unui singur om“. În paginile revistei au apărut lucrări inedite despre

H. G. Wells, Thomas Mann, Jean Cocteau, André Gide, Jean Paul Sartre, Arthur Koestler ș.a., valoroase sinteze despre viața și opera unor personalități ca Marcel Proust, Pablo Neruda, G. B. Shaw, T. S. Eliot ș.a. Revista „Adam“ - punte între cultura românească și cea universală - a consacrat numere speciale unor personalități de seamă ale culturii românești, ca Enescu, Brâncuși, Fondane, Tzara. (R.C.M., 676/1976, 382/1977, 574/1984).

Sorana Gurian (1914-1956). Scriitoare și ziaristă, născută la Komrat (Basarabia). În 1949, se stabilește la Paris. În 1950, publică prima carte în limba franceză, *Les mailles du filet*, un jurnal al anilor 1947-1948, care, prin autenticitatea faptelor, se constituie într-un veritabil document politic. În 1952, a tradus primul ei roman (din română) - *Zilele nu se întorc niciodată* (*Les jours ne reviennent jamais*). În 1953, scrie romanul *Les amours impitoyables*, având ca temă scena politică a României dinaintea celui de-al doilea război mondial. *Récit d'un combat* (1956) este un alt roman autobiografic privind lupta disperată a autoarei pentru a se vindeca de o maladie incurabilă, roman plin de sete de viață, de curaj și de recunoștință pentru ajutorul dat de prieteni. (*E. J.*, vol. VII, p. 981).

Filip Horovitz (1894-?). Traduceri: Leonid Leonow - *Hoțul*, Ed. „Cugetarea“, 1930. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 149).

Isidore Isou (1925-?), poet. S-a autoexilat din România, stabilindu-se în Franța. A scris poezie și a creat *lettrismul*, o teorie literară care recomanda dislocarea cuvântului și întoarcerea la litera originară. În aceasta criticii au văzut un ecou subconștient al Cabalei. În eseuul său, intitulat *L'agrégation d'un Nom et d'un Messie* (1947), Isou a prevăzut pesimist un al doilea Auschwitz, care va înghiți evreimea supraviețuitoare. (*E. J.*, vol. VII, p. 1035).

Itik Kara (n. 1906). A debutat în 1929, cu o schiță, *Der Kantşik*, într-o revistă de limbă idiș din Cernăuți. A fost recenzent și eseist la „Cernovițer bleter“. În 1934, a fost coautor al unei antologii de poezie evreiască modernă. Dintre lucrările sale, menționăm: *A moldeviș ingl* (*Un*

băiat din Moldova - 1976); *Junger iurn un... venigher iunghe (Ani tineri și... mai puțin tineri* - 1980); *Doires arum die Karpatn (Generații din jurul Carpaților)* și un studiu istoric apărut în 1976, la Institutul „YIVO”, din New York, *Mărturii din veacuri. Din istoria evreilor din România*. (R.C.M., 492/1981, 612/1986).

Samson Lazar (1892-1968). A tradus lucrări de Ber Borochov, apoi a făcut Alia, în 1957. În Israel, a publicat versuri pe teme israeliene eroice și proză despre viața evreiască din România, ca *Zavera* (1964) și *Neguri* (1967). (E. J., XIV, p. 379).

Isac Iacovitz Ludo (1894-?). Traduceri: Șalom Alehem - *Gimnaziu*, Ed. „Mântuirea”, 1921; Șalom Alehem - *Menahem Mendel*, Ed. „Slova-Hasefer”, 1924; S. An-Sky - *Dibuk*, Ed. „Brănișteanu”, 1927; Israel Zangwill - *Regele Șnorerilor*, Ed. „Adam”, 1934. (S. Podoleanu, 60 de scriitori..., p. 180).

Ițic Manger (1901-1969). Poet și prozator de limba idiș. S-a născut în România. A peregrinat prin Varșovia, Paris, Marsilia, Tunis, Alger, Liverpool, Londra. Dintre cărțile cele mai cunoscute, cităm: *Stelele pe acoperiș* (1929); *Norii pe acoperiș* (1942); *Lanternă în vânt*, trei volume de poeme biblice; *Oamenii cântă; Velvl Zbarjer scrie; Persoane modeste; Cartea Paradisului* (1947); *Holtzmah; Nute, fiul coritorului, cântă; Meghila; Amurg în oglindă; Stele și pulbəri*. Poeme ale lui Manger au fost traduse postum în spaniolă, sub îngrijirea lui Simha Șneh (volumul a apărut la Buenos Aires); în *Antologia literaturii universale*, editată de U.N.E.S.C.O., literatura idiș e reprezentată prin Manger; sub îngrijirea lui Leizer Podratcuk, a apărut un volum antologic de Manger în Israel; Zew Szeps a tradus poezii de Manger în polonă. (R.C.M., 382/1977, 384/1977, 395/1977).

Barbu Nemțeanu (1887-1919). Este bine cunoscută activitatea sa de traducător din operele lui Victor Hugo, Baudelaire, Oscar Wilde, Lessing, Heine. A tradus, de asemenea, din literatura idiș (poezii de Eliezer Steinberg și Iacob Groper). Cităm câteva titluri: H. Heine - *Melodii ebraice*, Ed. „Lumea evree”, 1919; H. C.

Andersen - *Grădina Raiului*, „Biblioteca pentru toți”; M. Bernstein - *Cheia de aur*, „Biblioteca pentru toți”; Paul Heyse - *Mireasa lui Christ*, „Biblioteca pentru toți”; L. Tolstoi - *După bal*, „Biblioteca Lumen”. (E. J., vol. XII, p. 948; S. Podoleanu, 60 de scriitori..., p. 198).

Veronica Porumbacu (1921-1977). A tradus din lirica lumii, de la Alberti la Emily Dickinson și Else Lasker-Schüler, de la Attila la poeți israelieni. (R.C.M., 387/1977).

Eugen Relgis (1895-1987). În 1947, s-a autoexilat din România. A rămas la Paris până a obținut viza de intrare în Uruguay. Între 1948 și 1968, a publicat 40 de cărți și broșuri, 1 700 de articole, note, însemnări, în reviste din America Latină și Europa. A ținut cursuri la Facultatea de Științe Umanistice din Montevideo, în orașe din Argentina (La Plata, Rosario, Buenos Aires) și din Brazilia (Rio de Janeiro). În 1962, este trimis de Universitatea din Montevideo să facă cercetări în domeniul științelor umanistice în Europa și Israel. A vizitat, cu acest prilej, Italia și Elveția. Lucrările sale, manuscrisele și corespondența se află la Arhivele Universității Ebraice din Ierusalim, la Institutul Internațional de Științe Sociale de la Amsterdam și în alte biblioteci universitare din Europa și America Latină. Din bibliografia creației lui Eugen Relgis în spaniolă, cităm: *Diario de otoño, Miron el sordo* (cu o prefață de Stefan Zweig), *La amistades de Mirón, Melodia del silencio* (poeme), *El triunfo del No Ser, Sol naciente, Senda en espiral, Doce Capitales, Romain Rolland* (biografie), *Stefan Zweig, Cazador de almas* (biografie), *Los ultimos años de Stefan Zweig en Sudamérica, Profetas y poetas* (eseuri), *El Humanitarismo, Cosmotopolis, Arbores de la Libertad, La literatura, el Arte y la Guerra, Perspectivas Culturales en Sudamérica, El hombre libre frente a la barbarie totalitario, De mi Calendario, Hoias de mi Calendario, De mes peregrinationes europeas, Bulgaria desconocida, Freud, freudismo y los verdades sociales, George Nicolai, un sabio y un hombre del porvenir, Individualismo, Estética y Humanitarismo, Humanitarismo y Eugenesia, Los Principios Humanitaristas* (prefață de Albert

Einstein), *Tres conferencias, La International Pacifisto*.

Eugen Relgis a accentuat, în calitate de inspirator și animator al doctrinei umanitariste și pacifiste, care reprezintă tema centrală a lucrărilor sale, faptul că iudaismul este cuprins de umanitarismul modern ca „o flacără într-un glob de cristal“, metaforă a elementelor spirituale și morale ale iudaismului, calități în jurul cărora s-a derulat o istorie însângerată de cumplitele tragedii ale poporului evreu, integrat în cultura și civilizația umană. („Paideia“, febr. 1987, p. 5-6, art. *Nuestro Homenaje a Eugen Relgis*; R.C.M., 634/1987).

Silviu Reiner (1921-?). Născut în România. În prezent - stabilit în Franța. Până acum i-au apărut 14 romane pe teme ale contemporaneității, printre care o biografie a lui André Citroën, una a Evei Peron, a treia a actriței Marilyn Monroe. (R.C.M., 197/1968).

Mayer Rudich (1913-?). Poet și publicist. Născut la Buzău. A făcut Alia în 1959. În Israel, a lucrat ca redactor la „Viața noastră“. În 1965, a publicat *Muntele amintirilor*, carte tradusă în ebraică în 1969, cuprinzând o selecție de poeme scrise atât în România, cât și în Israel. Cele din Diaspora au o tonalitate tristă, cele din Israel includ descrieri ale peisajului israelian și bucuria ce-i inspiră acest peisaj. O secțiune aparte e străbătută de durerea și revolta față de tragedia Holocaustului. (E. J., XIV, p. 379).

C. Săteanu (1878-1948). Traduceri: proză: Merejkovski - *Scritori ruși*; dr. A. Korálnik - *Geniu și caracter*; Emil Ludwig - romane; Herbert Eulenberg - *Siluețe literare*; teatru: K. Wertenberg - *Actorii împăratului*; M. Gorki - *Azilul de noapte*; Albini - *Viața ca un teatru*; E. Cirikow - *Evreii*; R. Aurenheimer - *Patima cea mare*; din creația lui Șalom Alehem - *Stația Baranovici* (1921); *Cartoforii* (1923); *Povestiri tragicomice* (1928); *Un șaizeci și șase*; *O catastrofă comică*. (R.C.M., 322/1974).

David Sandu. Născut la Târgoviște. Deportat într-un lagăr nazist, între 1942 și 1944. În 1947, a făcut Alia. Debut literar în

revista „Itim“, din Israel, editată de A. Șlonski. A tradus în ivrit o antologie de poezie românească. În 1985, i-a apărut la Tel Aviv un volum de poezie, în Ed. „Yeval“, sub titlul tradus în engleză *Autumn's Colours (Culorile toamnei)*, în ediție bilingvă (ivrit / engleză). Volumul descrie culorile toamnei interioare a poetului, într-un stil lapidar, sugestiv. (R.C.M., 597/1986).

Alfred Margul Sperber. Traduceri în germană: *Luceafărul*, de Mihai Eminescu; *Miorița*; *Meșterul Manole*. Poet de limbă germană. Dintre volumele cele mai cunoscute, cităm: *Weg zur Licht, Weg im Licht*, marcând două etape ale zbuciumatului său destin literar: fierbinte compasiune și militantism; notă simpatetică subiectivă și robustețe obiectivă, generată de aspra realitate. A tradus din poezia lui Heine, Hölderlin, Bialik. (R.C.M., 303/1973).

Lazăr Șăineanu (1859-1934). Filolog și folclorist. A părăsit România în 1901, stabilindu-se la Paris, unde a predat folclor românesc la Școala de Înalte Studii de la Sorbona. În Franța, a căpătat o considerabilă notorietate prin studiile sale despre argoul francez și despre Rabelais. Dintre lucrările apărute în franceză, menționăm: *L'Argot Ancien. 1455-1850* (1907); *Le Language Parisien en XIX-e Siècle* (1920); *La Langue de Rabelais* (1922-1923, două volume); *L'Influence et la Réputation de Rabelais* (1930). A colaborat la marea ediție a operei lui Rabelais, sub conducerea lui Abel Lefranc (1912-1922). Opera sa majoră, asupra etimologiei franceze, este *Les Sources Indigènes de l'Étymologie Française* (1935). (E. J., XIV, p. 658-659).

Roman Schoss (1884-?). Folclorist și lingvist. A colaborat la zeci de publicații idiș din țară și străinătate. Traduceri din idiș în română: din opera lui Mendele Moïher Sforim, A. Goldfaden, I. Psantir, Rapaport Roman, Salomon Segall, V. Zbarjer (v. *Lexiconul pentru literatura, presa, filologia idiș*, de Zalman Reisen, Vilna), S. An-Ski, G. Horowitz, Șalom

Aș. A tradus din română în idiș: I. L. Caragiale - *Năpasta*; Ronetti-Roman - *Manasse*; A. Dominic - *Sonata umbrelor*; Emil Nicolau - *Copiii nimănu*. (R.C.M., 262/1971).

Adolf Stern (1848-1931). Traduceri din română în germană din opera lui Vasile Alecsandri, Cezar Bolliac, Ioan Slavici. Fratele lui, **Leopold Stern**, a tradus din germană în română: Schiller - *Mănușa*, *Lupta cu balaurul*. (R.C.M., 672/1983).

Iacob Sternberg. Poet de limba idiș și regizor de teatru idiș. În 1971, a apărut sub semnătura sa o antologie de poeme, intitulată (în română) *În crugul anilor*. Poeziile sunt expresia efuziunilor lirice ale poetului cutreierat de bucurii și angoase. (R.C.M., 418/1971).

Rodion Avram Steurman (1872-1918). A participat la Războiul de Întregire a țării (1916-1918). A tradus din opera lui Heine, Lenau, Hauptmann, Petöfi, Hugo, Proudhomme. (R.C.M., 262/1971).

Tristan Tzara (1896-1963). Înainte de primul război mondial, fondează la Zürich mișcarea *Dada* (literatură de avangardă). Până la apariția suprarealismului, *Dada* a avut un rol revoluționar în literatură și artă, dislocând regulile limbajului și logicii și înnoind modalitățile de gândire și sensibilitate artistică. În 1918, publică *Vingt-cinq poèmes*, iar în 1920 - *Cinéma, Calendrier du coeur abstrait*. În 1931, îi apare *L'Homme approximatif* (poeme aderând la suprarealism) și un eseu de teorie a poeziei, *Sur la situation de la poésie*. Dintre lucrările sale notabile, mai cităm: *Où boivent les loups* (1932); *L'Antiîete* (1933); *Le coeur à gaz* (1946); *La Fuite* (1947); *La Face intérieure* (1953); *Parler seul* (1950). (E. J., XV, p. 1493-1494; R.C.M., 662/1989).

Iarie Voronca (1903-1946). Născut la Brăila. La începutul deceniului '30, s-a autoexilat în Franța. A colaborat la revistele „Nouvelles littéraires“, „Cahiers du Sud“ și „Cahiers Juifs“. Dintre volumele de poezie publicate în franceză, cităm: *Permis de séjour* (1933); *Ulysse dans la cité* (1933); *La joie est*

pour l'homme (1936); *Beauté de ce monde* (1940); *Les témoins* (1942); *Souvenirs de la planète Terre* (1945), *Contre solitude* (1946). A fost un reprezentant de frunte al modernismului (futurism, dadaism, suprarealism). (E. J., XVI, p. 224).

Aureliu Weiss (1893-1962). Născut în România. S-a stabilit la Paris după cel de-al doilea război mondial. Eseist și istoric literar. Dintre lucrările cunoscute, menționăm: *Le destin des grandes oeuvres dramatiques* (1960); *Le théâtre de Luigi Pirandello dans le mouvement dramatique contemporain* (1964); *Le monde théâtral de Michel de Ghelderode* (1966). (E. J., XIV, p. 418).

Elie Wiesel (n. 1928). Născut la Sighet. După ce a fost deportat cu întreaga familie în mai multe lagăre ale morții, fiind singurul supraviețuitor, a trăit la Paris câțiva ani, apoi s-a stabilit la New York. Primul său roman, scris în idiș, e tradus în franceză (cu o prefață de François Mauriac) și în engleză. Titlul original: *Un die Welt hot geschvighen* (Și lumea a tăcut). Dintre cele mai cunoscute cărți ale sale, cităm: *L'Aube* (1960); *Le Jour* (1961); *The Accident* (1962); *La ville de la chance* (1962); *Les portes de la forêt* (1964); *Les Juifs du silence* (1966); *Le Chant des morts* (1966); *Zalman ou la folie de Dieu* (1968); *Le mendiant de Jérusalem* (1968). Tema centrală e tragedia Holocaustului. Wiesel percepe realitatea prin prisma Talmudului, Cabalei, hasidismului. Este unul dintre pușinii scriitori evrei americani asumându-și misiunea de a apropia de rădăcini intelectualitatea evreo-americană care s-a îndepărtat de ele. Este laureat al Premiului Nobel pentru pace pe 1986. (E. J., XVI, p. 508; R.C.M., 610/1986).

Abraham Leib Zissu (1888-1956). A făcut Alia în 1956. Fiul său, **Theodor Zissu** (1916-1942), născut în România, a continuat activitatea literară a tatălui (începută în România). În 1946, a publicat în engleză *Neghev, district sudic al Palestinei* (E. J., XVI, p. 719).

E. SUHOR

7. IMAGOLOGIE: PERSONAJE EVREIEȘTI, ATITUDINI ÎN OPERELE UNOR SCRITORII ROMÂNI

Scriitorii din numeroase țări ale lumii au simțit o atracție deosebită față de mediul și elementele caracteristice ale poporului evreu, din care și-au făcut o reală sursă de inspirație. Și în literatura, în cultura română evreul, cu specificul său, și-a găsit reflectare atât în operele unor scriitori, cât și în creația unor artiști plastici. Din întinsul lor univers artistic se desprind felul evreilor de a gândi, de a se manifesta, comportamentul în diferite ocazii, ulița evreiască în complexitatea ei, toate reflectând și caracteristici general valabile ființei umane inserate social („evreul aduce trăsături proprii tipologiei umane”). De aici și observația că: „evreitatea nu-i opune pe evrei neevreilor, ci doar îi diferențiază, sporind, astfel, contribuția lor la dezvoltarea culturii mondiale”. În optica scriitorilor români care și-au făcut din scris stindardul apărării umanității, creatorii nu sunt angajați numai față de conștiința lor, ci și față de destinul celor cu care vin în contact, indiferent de etnie, și, în atitudinea lor nepărtinitoare, au recunoscut un adevăr: „La temelie României Mari rămâne și piatra pe care am pus-o noi, evreii” („Curierul Israelit”, 1918). Un număr însemnat de scriitori, de intelectuali moldoveni și munteni au recunoscut și propulsat cerința reală ca între români și evrei să existe înțelegere, deoarece evreii s-au identificat, de veacuri, cu năzuințele poporului român, au participat cu dăruire la marile și crucialele evenimente ale istoriei (mișcarea revoluționară de la 1848, Unirea din 1859 a Principatelor Române, Războiul pentru Neatârnare de la 1877, primul război mondial, 1916-1918, ce avea să aducă Marea Unire, crearea statului național unitar român etc.). Din rândul fruntașilor pașoptiști, **Alec Russo (1819-1859)** scria în „Steaua Dunării” din Iași: „Pentru fiii lui Israel mărturisim că este o faptă înțeleaptă a nu se apăsa...”, cerând acordarea de drepturi cetățenești depline evreilor pământeni. Marele istoric **Nicolae**

Iorga (1871-1940) relatează, în cartea memorialistică *O viață de om, așa cum a fost*, că evreii din America pomeneau de România cu evlavie, cu lacrimi în ochi, îi ajutau pe români, iar „foștii soldați luau poziție înaintea drapelului și la sunetul unui imn care avea să răsună în sufletul lor”.

Dacă uneori evreul a fost în literatura română „un obiect de ridiculare, sau tip de anecdotă” (V. Alecsandri, Th. D. Speranția, Ionel Teodoreanu), cu timpul, mulți scriitori au recunoscut aspectele dramatice și tragice ale vieții evreilor, aportul, activitățile și comportamentul lor în societatea românească și valorile culturii iudaice. Începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, se remarcă o nouă orientare a scriitorilor români privind imaginea evreilor. Cunoscuta omenie românească o aflăm, mai ales, din operele marilor scriitori români, reprezentanți ai etnicului și eticului românesc, excelând în sondajul lucid al sufletului de evreu. Poporul evreu este raportat, mai ales, la relația om-Dumnezeu, la legătura sa cu Cartea, la dragostea față de Cetatea în care trăiește, operele cu personaje evreiești relevând aspirația spre înțelegere și toleranță, vizând ameliorarea destinului tuturor oamenilor, fără deosebire de etnie.

Din întinsul univers literar al multor scriitori români vom poposi doar asupra câtorva personalități din cultura românească, care au militat pentru comprehensiune reciprocă, împotriva antisemitismului, a prejudecăților rasiale, pronunțându-se categoric pentru înlăturarea granițelor spirituale create artificial între cetățenii aceleiași țări. Vom spiciu deci din mesajul acestor minți luminate, care au adus omagiul lor poporului evreu și, la rândul-ne, îi omagiem pentru convingerile lor libere de prejudecăți rasiale și religioase. Ei au fost și au rămas apărătorii întregii umanități, iar în creația acestora ne întâmpină buberiana relație „EU-TU-CELĂLALT”; „Celălalt” având un rol de umanizare asupra căruia gândirea iudaică insistă. Nimeni nu poate fi „eu” decât în relația cu „celălalt”; fără „celălalt” - subliniază filosoful contemporan Henri Wald, în studiul *Celălalt în*

gândirea iudaică - se naște posibilitatea degradării. Chiar dacă unii scriitori nu au avut disponibilitatea de a se manifesta pozitiv față de etnia evreiască, ei au fost sensibili la înfăptuirea culturii evreiești, la capacitatea poporului care a dat umanității monoteismul, Biblia și din a cărui creație a apărut creștinismul; ei au avut prieteni evrei și au întreținut relații cu aceștia.

Astfel, chiar dacă **Vasile Alecsandri** (1821-1890), poet, prozator și dramaturg de seamă, a avut în opera sa accente antisemite, el a purtat o corespondență cordială cu unii traducători evrei. Din creația bardului de la Mirocești avem traduceri în idiș și ebraică, fapt care demonstrează aprecierea de către intelectualii evrei a valorilor culturii românești: *Cântecul gîntei latine* - tradus în idiș de Aizic Taubes, în ebraică de M. S. Rabener; *Peneș Curcanul* - de Charles Eighes. Traduceri din creația lui V. Alecsandri au mai fost făcute de A. Flachs, iar Salomon Segall a introdus în *Antologia* sa un număr de poezii și drama *Ovidiu*, în traducerea lui Adolf Stern. Scriitorul post-eminescian, cu opiniile sale controversate, **Al. Vlahuță** (1858-1919) a inclus în *Durerile lumii* poezia *Sabathai - Reb Benaia* și - cum arată publicistul erudit Carol Drimer - a studiat *Istoria evreilor* a lui Ernest Renan, făcând minuțioase însemnări pe pagini. Romanul *Dan*, încercare de frescă socială, aduce în mijlocul acțiunii pe Albert Lambrino, care face referiri la filosoful evreu Ferdinand Lassalle. În *File rupte* găsim reflectat mediul evreiesc din Mîhăileni.

Mai amintim romanul *Ovreiul*, de **Victor Crăscescu Basarabeanu**, *Pribegi în Țara Sfântă*, de **Dumitru C. Moruzzi**, *Jucătorul de cărți*, de **Haralambie G. Lecca**, schița *Evreul*, de **Traian Demetrescu**.

Alți scriitori, fără a include în operele lor personaje evreiești, și-au exprimat interesul față de istoria învolburată a poporului evreu, admirația pentru paginile ei croice, de mare concentrare spirituală. Astfel, poetul legendelor istorice **Dimitrie Bolintineanu** (1819, 1825, ?-1872) a tălmăcit elegia lui Iehuda Halevi - după versiunea franceză a orientalistului **Salomon Munk** -, a

adaptat în românește *Sidonia*: „Ai uitat tu, o, Sion, pe fiii tăi exilați pe fața pământului?”. Și mulți alți scriitori români ar putea fi menționați în această ordine de idei.

Ne vom referi, selectiv, doar la acei scriitori care nu numai că au întreținut legături prietenești cu oameni de cultură evrei (muzicieni, anticari, librari, editori ș.a.), dar au reprezentat, în opere variate, eroi provenind din mediul evreiesc, militând pentru idealurile generoase ale omenirii. Din această mare familie de spirite ne oprim la **Mihail Sadoveanu** (1880-1961), care, în nuvele, povestiri, romane, evocând fie locul său de naștere (Pașcani), fie cel în care a copilărit și trăit (Fălticeni), în care și-a desfășurat activitatea scriitoricească, a închinat vibrante pagini și mediului evreiesc. Evreii târgului, colegii de școală evrei, prietenii, scriitorii de mai târziu (cel care va deveni apreciatul **Enric Furtună**), sunt prezenți în *Primele amintiri*, *Paștile blajinilor*, *Orbul*, *Isac Zodarul*, *Ianel sau scene din războiul din Galiția*, *Lisaveta*, *Fantazii răsăritene*, *Oameni din Lună* ș.a., scriitorul reconstituind destine și fundalul social istoric. Una dintre cele mai puternice și impresionante povestiri rămâne, însă, *Haia Sanis*, considerată de **Gala Galaction** „un document uman în favoarea evreilor“, impresionantă contribuție la lupta împotriva intoleranței. În târgul evreiesc Fălticeni se derulează acțiunea: „un popor sărac [își]... duce încovoiat necazurile, își vorbește netulburat jargonul și se închină Dumnezeuului său“. Se succed pagini pline de înțelegere față de datinile evreiești, de sărbătorirea Șabatului: „Se aprind lumânări, stăpânul familiei, la masa curată, își începe ruga, după o săptămână de necaz, de hrană proastă, pe apucate...“. Dar nu numai în genul scurt preocuparea sa pentru evrei este evidentă. Proza sa, de inspirație istorică, confirmă, prin mijloacele expresivei sale arte literare, atât vechimea evreilor pe aceste meleaguri, cât și contribuția lor substanțială la dezvoltarea socială și culturală a țării, a Cetății în care viețuiau. **Atitudinea scriitorului față de obținerea drepturilor cetățenești ale evreilor**, care este aceea a unui

democrat („este firesc ca evreii pământeni, care și-au făcut datoria față de țară, să fie considerați cetățeni, cu toate drepturile, ai României“) se reflectă cu fidelitate în atmosfera epicii sale. Romanul istoric *Nicoară Potcoavă* ne vorbește de Cubiș Lubiș, Filosof. Leibuca Leizer este unul dintre evreii participanți la Războiul pentru Independență, cetățean împământenit (*Bulboana lui Vălinaș*). Solidaritatea cu evreii hărțuiți de furia legionară, în 1940, este de reținut în romanul *Păuna Mică*. Cel care a afirmat, cu tărie, „n-am cunoscut ura, ci numai dragostea“, Mihail Sadoveanu, nu numai că a tradus - ajutat de Wider - *Cartea lui Ruth*, atălămcit *Cartea Facerii*, cu ajutorul prietenului său Moses Duff, filolog și cărturar (*Levi Tof din Paștile blajinilor*), ci tot el avea să-și rostească părerea că Biblia, „piatra de încercare a oricărui scriitor“, trebuie să fie distribuită gratuit. Sadoveanu a compus și opt Psalmi originali. Constantin Mitu, unul dintre apropiații maestrului, semnala faptul că Sadoveanu a tradus *Psalmii lui David*, slujindu-se direct de versiunea ebraică. Traducerea a fost elogiată de poetul ieșean George Lesnea, în 1939. (Dar primul mare poet român care a transpus în românește *Psalmii*, unul din marile monumente literare ale umanității, a fost mitropolitul Moldovei, Dosoftei [1624-1693], în anul 1671). În *Viața lui Ștefan cel Mare*, Sadoveanu pomenește de Moisa, filosof din Moldova, de Akiba, rabin la Solnut ș.a. Scriitorul și-a asumat răspunderea de a da viață acestor personaje, uneori stranii, dar totdeauna complexe, mesajului acestui popor cu dragoste față de Dumnezeu, cu respect față de Decalog și cu dăruire față de semeni și față de Cetate.

Sura, Mochi, Acă, Iosub Orbul, Calman Isac Zodarul, Cubiș Lubiș Filosof, Haia Sanis, Hinic - „bun matematician“ -, Luzer, prietenul său cel mai bun, Solomon Avrămicu, Eva Goldman, Iosif Lozner, Mutu Podgoreanu, Aron și David Focșăneanu - foști colegi de școală -, Iosub Aron, „acel înțelept al lui Israel“ și fiul său Ziedel Aron, pasionat de folclor, cizmarul din Iași, victimă a pogromului din 1941, hangii, croitori,

cârciumari, medici, filosofi, vizători, scriitorii, arendași, bancheri, oameni din mai toate straturile sociale, acei umili păstrători ai vechilor tradiții - sunt reflectați veridic în opera sadoveniană. În *Frații Jderi* aflăm de medicul evreu care l-a îngrijit pe domnitorul Ștefan cel Mare. Momentele acestea au fost înscrise și de Barbu Delavrancea (1858-1918), în *Apus de soare*, poem dramatic închinat Moldovei și virtuților poporului român. Doctorul Șmil evocă un personaj real de la curtea lui Ștefan cel Mare, căruia - în această piesă - domnitorul îi spunea „bunul meu prieten“.

Autenticele culturi au nevoie de spirite care să răspundă chemărilor umaniste. La fel cu Sadoveanu, Gala Galaction (1879-1961), teolog și scriitor, traducător de seamă al Bibliei, a fost un spirit progresist și umanist, mare iubitor de oameni. Atașat sincer de „Poporul Cărții“, părintele Gala Galaction, prieten al evreilor, a recunoscut în Israel capacitatea, dar și drepturile poporului evreu. A publicat în reviste evreiești („Înfrățirea“, „Egalitatea“, „Mântuirea“, „Lumea evree“, „Hasmonaea“, „Adam“, „Curierul Israelit“, „Știri din lumea evreiască“ ș.a.), a scris cu admirație, judicious despre scriitorii, publiciști, oameni de artă evrei. Și-a realizat marea dorință de a vizita „Orașul fără pereche“ (1926) - Ierusalimul - și, în virtutea principiilor sale umanitare, a salutat „Declarația Balfour“ (1918), Hotărârea de la San Remo, din 1920, privind recunoașterea Țării Sfinte ca patrie eternă a poporului evreu, precum și dreptul la Alia. Prieten al Sionului, el a scris, cu admirație, despre Th. Herzl, profetul reînnoirii evreilor la Sion. Și asta pentru că - spunea cu adâncă convingere Gala Galaction - „Israel și destinele lui excepționale cuprind atâta loc și au atâta însemnătate în viața mea sufletească“.

A făcut parte, alături de C. I. Parhon, I. Cantacuzino, C. Rădulescu-Motru, I. Niemirower, Tudor Arghezi ș.a., din Asociația Prietenilor Universității Ebraice din Ierusalim, Pro-Israel fiind crezul marelui tribun. Opera sa vastă, din care, din motivele amintite, spicuiem doar, a înscris

cu finețe și corectitudine personaje evreiești, pe care le-a întâlnit cândva sau care au prins chip din amintiri, din imaginația sa. Cu respectul față de orice religie, credință, acest scrutător al sufletului uman a conturat, în primul său roman, *Roxana*, figura bancherului evreu Simon și a fiicei sale Debora - inteligentă și fermecătoare fiică a Israelului. Romanul, simbol al apropierii, prieteniei și conlucrării între evrei și creștini, face parte dintr-o trilogie (*Roxana*, *Debora*, *Ostrovul Patmos*). În cel mai bun roman al său - cum a fost considerat de G. Călinescu -, *Papucii lui Mahmud*, Gala Galaction acordă o atenție specială meșteșugarilor evrei. Reconstituind figura lui Marcu Goldstein, „curelar, reparator de hamuri”, el aduce în prim plan ideea sa de-o viață, frăția între popoare - român-turc, mahomedan-evreu. „Sunt un prieten al evreilor și evreii de treabă au găsit în mine totdeauna un prieten...” - idee prezentă și în *Moș Iosif Hainich*, povestea unui melamed evreu, o dramă existențială în care avea să vadă menirea sa. Un alt personaj memorabil este Oișie, din *Povestea lui Oișie* (apărută în „Mântuirea”), un evreu sărac dintr-un târg moldovenesc, cu „un nenoroc statornic”, având „semnificația de prototip și simbol” (Gh. Cunescu). Această „flacăra într-o sutană” - cum era considerat Gala Galaction - avea să amintească, cu adâncă durere, despre acel an 1941, când „vaietele și plânsul lui Israel” i-au „sfâșiat inima”. Același misionar creștin, Gala Galaction, nu s-a sfuit ca, în timpul regimului antonescian, să se afle în mijlocul evreilor care efectuau munca obligatorie, alinându-i cu înțelepciune și bunătate, pentru a le ridica moralul și a le insufla speranța într-un viitor demn, fericit. Ca o recunoaștere a meritelor sale, o piațetă din centrul Ierusalimului poartă astăzi numele marelui cărturar Gala Galaction. Recunoștință binemeritată celui „care a evocat destinul poporului lui Israel după tragicele experiențe și întâmplări din anii războiului, cu hecatombele de jertfe de oameni, cele șase milioane ale sinistrului Holocaust...”.

Inspirându-se din Biblie, studiind-o cu

creionul în mână, Tudor Arghezi (1880-1967) a nutrit față de poporul evreu o caldă simpatie. El a reluat în poeziile sale, ca și Blaga, pateticul Psalm „Dumnezeu meu, Dumnezeu meu, de ce m-ai părăsit?”. A colaborat la publicații evreiești cu articole despre scriitori, pictori, actori, dramaturgi evrei, personalități de seamă din zbuicumata istorie a poporului evreu. Cu zece ani înaintea lui Gala Galaction, această „orgă uriașă” (F. Aderca), care a fost marele Arghezi, a scris pagini pline de sensibilitate despre Th. Herzl, care „a visat Statul Evreiesc într-un timp când toate civilizațiile se desvățaseră de amintirea unui fost vechi asemenea stat...”. Tot lui îi datorăm tabletele apărute în revista „Adam”: *Israel* - mesaje de fraternitate și omenie -, *Săracul Israel* - rânduri de vestejire a antisemitismului. Și el a făcut parte, alături de alte personalități ale culturii românești, din Asociația Română a Prietenilor Universității Ebraice din Ierusalim. Ca și Mihail Sadoveanu și Gala Galaction, Arghezi s-a pronunțat pentru dreptul evreilor la o patrie. Din poezia sa s-au făcut traduceri în idiș și ebraică (de Litman Vigder, Shimon Haran). Lui Arghezi îi datorăm, în traducere, fragmente din creația lui Eliezer Steinberg. A frecventat (ca și alți scriitori, printre care amintim în primul rând pe Mihai Eminescu) teatrul idiș și a scris pagini emoționante despre actorii evrei, despre repertoriul lor.

Mihai Eminescu (1850-1889) s-a oprit, de multe ori, cu interes, asupra teatrului evreiesc din Iași, din grădina „Pomul verde”, a actorilor evrei. Dar „curiozitatea eminesciană pentru destinul poporului lui Israel” - spunea G. Călinescu - era mult mai cuprinzătoare. Dacă ne-am oprit numai la afirmația făcută cândva de Eminescu - „evreii sunt de zece ori mai onești” (și asta referindu-se la politicienii liberali) -, vom recunoaște pe cel care a arătat un interes deosebit anticarilor, istoriografilor evrei și care a avut relații amicale cu Moses Gaster, Haymann Tiktin, Ronetti-Roman, Salomon Segall, dr. Tausing - ulumii, traducători ai unor poezii în limba idiș ș.a. În *Sărmanul Dionis*, Eminescu aduce în

țesătura poemului pe Ruben, eroul unei povești de dragoste, iar în *Avatarii Faraonului Tlă* ne întâlnim cu Miriam. Admirația sa față de îndepărtata istorie a evreilor reiese și din unele versuri („Văzui pe David în lacrimi... / Sdrobind arpa-i sănătoare...“). De amintit că A. S. Gold, tălmăcitorul unui sidur și al câtorva manuale în limba română, întemeietorul - împreună cu Isac Auerbach - al ziarului „Fraternitatea“, din București, i-a solicitat poetului un articol despre evrei. „Revista Cultului Mozaic“, nr. 432 a găzduit un articol semnat de cunoscutul critic Henri Zalis cu referiri la această problemă - „Eminescu și cultura iudaică“ -, iar în nr. 819, în „Realitatea Evreiască“, găsim articolul „Mărturii peste timp“, semnat de Evelin Fonea, mărturii ale unor scriitori și cărturari evrei despre „regele poeziei românești“.

Se pare că „poetul nepereche“ a intervenit la București pentru a se face dreptate unui oarecare misit. Sub numele de Nuhâm Cucoș, acesta apare în romanul *Bălăuca*, al criticului E. Lovinescu (1881-1943). De altfel, poziția revistei „Sburătorul“ și a mentorului ei, E. Lovinescu, este cunoscută. Într-o epocă minată de șovinism, el, Lovinescu, s-a ridicat deasupra prejudecăților etnice, afirmându-se pentru prețuirea omului, a umanității: „să ne plecăm - spunea Lovinescu - unul asupra altuia nu pentru a ne judeca, ci pentru a ne înțelege; pentru a ne bucura de umanitatea fiecăruia dintre noi“. Și, într-adevăr, acest „credincios al literelor, în sensul cel mai larg al cuvântului“ (N. Balotă), a poposit cu generozitatea intelectualului, în lucrările sale de critică literară, asupra unor oameni de litere evrei, deschizându-le saloanele cenaclului său (Vezi R.C.M., nr. 797/1995, „Lovinescu: «Antisemitismul meu literar»“, de Evelin Fonea). În sintezele *Istoria literaturii române contemporane*, *Critice* (vol. 1-9), *Memorii* (vol. 1-3), un loc de seamă îl ocupă și scriitorii evrei de talent. În *Memorii* (paginile „Întoarcerea fiului înstrăinat“), Lovinescu își amintește, cu emoție, de chipurile birjarilor Herșcu și Iancu Pidălă. Această categorie de evrei a atras atenția și

scriitorului G. M. Vlădescu, care ne-a oferit pagini impresionante despre mediul evreiesc în romanul *Moartea fratelui meu*, scene trăite în casa birjarului Avram Calicu și a Surei, unde a stat în gazdă.

Ctitorul romanului românesc modern, Liviu Rebreanu (1885-1944), aparținând familiei de mari scriitori care au cunoscut odată cu suferințele lor și năzuințele permanente ale poporului român, a excelat în prezentarea tipurilor de evrei. În *Cuibul visurilor*, ne întâlnim cu jupân Aron, față de care scriitorul a nutrit o nemărginită dragoste: „nimeni în toată Vărarea nu mi-e mai drag“. În creația sa apar bătrânul și înțeleptul Schan, cu Tuțul și cele două fiuce ale sale, Estera și Rosa, sau cu Șulăm găzarul, din povestea *Cumpăna dreptății*. „Evrei! acești bravi evrei!... evrei atât de buni...“. Romanul *Ion*, apariție datorată editorului evreu Benvenisti, de la Casa „Alcalay“, cuprinde personaje reale din satul Prislop: pe Herman Stoessel, notar, primul de origine evreiască din acele timpuri (1882), când tatăl scriitorului era învățător în satul Prislop. Din mărturisirile soției sale, Fani Rebreanu, strânse în volumul de amintiri *Cu soțul meu*, aflăm despre cârciuma lui Avram, cunoscut în sat ca Avram Primus. Și, nu întâmplător, Rebreanu a recunoscut că întreaga activitate editorială a lui Benvenisti a fost o „operă de cultură de care va trebui să se țină seama totdeauna“.

În *Jurnalul* său, început în 1927, Liviu Rebreanu, scriitor în slujba celor mai înalte idealuri naționale românești și etern omenști, reamintește starea sa în acea sâmbătă de tristă memorie, 21 ianuarie 1941, acele negre zile ale pogromului săvârșit de legionari în București, devastările făcute de aceștia în cartierele populate în majoritate de evrei: „sunt lucruri groaznice și rușinoase... mi-e rușine...“. Tot aici, Rebreanu preciza că a primit amenințări pentru că scrisese nuvela *Ițic Strul dezertor*, pe care - sublinia el - „am avut-o aproape de inimă, deși a fost pentru mine un izvor de neplăceri...“. Acțiunea nuvelei se desfășoară în perioada primului război mondial; evreul Ițic - acuzat că ar intenționa să dezerteze,

cu toate că a fost un bun soldat - este dus, din ordinul ofițerului, în apropierea liniei inamice pentru a fi împușcat. Sfătuit de un prieten din copilărie să dezerteze pentru a-și salva viața, Ițic preferă să se spânzure de un copac. În 1936, Rebreanu a fost invitat la Tel-Aviv, spre a face parte din Comitetul de onoare al Teatrului evreiesc „Habimah”. A purtat o amplă corespondență cu scriitorii evrei - Ury Benador, Camil Baltazar, Ioan Massoff ș.a.

Și în piesa *Curcanii*, a ziaristului și compozitorului **Grigore Ventura** (1840-1909), ne întâlnim cu soldatul Strul, care în Războiul pentru Independența României a luptat într-o unitate de dorobanți, comandată de eroul căpitan Mărăcineanu. Piesa a fost jucată în 1878 la Teatrul Național din București, unde a răsunat replica: „Toți suntem frați”.

Din creația scriitorului moldovean **Ion Creangă** (1837-1889), acest „umorist de tip rabelaisian” (G. Călinescu), vom semna doar povestirea *Moș Nichifor Coțcariul*, în care apar personajele Malca, Strul, evrei din Fălțiceni, târg în care povestitorul și-a petrecut o parte din tinerețea sa.

„Scriitorii sunt și rămân apărătorii întregii umanități” - spunea **Al. Sabia** (1908-1937), cel care a demascat persecuția rasială în nuvela *Execuția de primăvară* (cazul soldatului Isidor Abramovici, acuzat de înaltă trădare, în timpul primului război mondial, numai pentru faptul că era evreu), pagină de dramatică concentrare și de maximă tensiune. În multe alte schițe întâlnim evrei modești, demni, necaricaturizați, nesuportând umilința (Simon, Sura, Aizic, Leib Goldenberg ș.a.), gata să se apropie, în acea solidaritate umană, de tovarășul lor de suferință, gata să contribuie cu tot ce au ei mai bun (Haralamb Oanță și Leib Goldenberg sau Isidor Abramovici și Rață, din povestirea *Slujba*).

Întemeietorul „Vieții românești”, autorul *Spiritului critic în cultura românească*, marele umanist **Garabet Ibrăileanu** (1871-1936), în romanul de analiză *Adela*, are ca erou și pe gânditorul pragmatic Haim Duvid, ceasornicarul

din Pașcani, văzut ca „o chintesență de valori intelectuale etice și estetice”, un reprezentant al spiritului iudaic: „...e un gânditor. Poate filosoful târgului său (fiecare târg din Moldova are un filosof evreu). Îl arată și înfățișarea... filosof de ghetto...” și pe soția acestuia, doamna Sabina Duvid, cea care „vorbește cea mai neaoșă limbă moldovenească”. Este explicabilă cunoașterea tipului evreu, atât datorită faptului că Ibrăileanu, născut la Târgu Frumos, a locuit în gazdă la niște evrei, în perioada studiilor la Roman și Bârlad, cât și faptului că a fost bun prieten cu numeroși intelectuali evrei. A colaborat la diverse publicații evreiești, demonstrând, și cu această ocazie, ideologia sa antișovină, antirasistă. În volumul *Amintiri despre Ibrăileanu*, Traian Gheorghiu relatează - în „Un incident și o concepție” - un fapt real petrecut la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași, în 1927. Este vorba de apărarea unei studente evreice, H. Golda, „fiica sa de circumstanță”, de ieșirile huliganice ale unor colegi. De la catedră Ibrăileanu a subliniat atunci: „Monștrii mor curând. Specia nu-i recunoaște și-i elimină din sânul ei. Monstrul, ca și absurdul, contrazice legea universală a perfecțiunii neîncetate”.

În virtutea acelorăși idei, Ibrăileanu a dus o susținută corespondență cu personalități evreiești din cultura românească - frații Șaraga, H. Sanielevici, Const. Graur, C. Dobrogeanu-Gherea ș.a. Articolul *Caracterul specific al literaturii* demonstrează ideologia sa antișovină, antirasistă, atitudinea sa tolerantă.

Prietenii profunde s-au legat și între alți scriitori. Semnalăm amicitia dintre Leon Feraru, „stihuitorul fierarilor” și „magul cuvintelor” Dimitrie Anghel, care s-a materializat într-un grupaj de poeme, semnat cu pseudonimul Ola Canto ș.a. Atitudinea sa de condamnare a antisemitismului este conturată în afirmația poetului **Dimitrie Anghel** (1872-1914): „[...] de ce aș sta la îndoială și aș fi laș să nu-mi spun cuvântul cu toată sinceritatea mea? De ce i-aș exclude pe ei din solidaritatea națională și pentru ce aș privi cu simpatie curente învrăjbitoare?”

[...] Înainte de a fi români, suntem oameni și înainte de a avea o solidaritate națională, avem o solidaritate umană, care trebuie să ne lege [...]". Și nu întâmplătoare este și atitudinea **Nataliei Negru**, care avea să scrie un eseu înflăcărat despre *Templul și Biserica*, apărut în „Egalitatea” (1922), în care își punca cu insistență întrebarea: „Și-a dat oare seama cineva în cugetul său luminat și conștiincios ce au fost evreii [...], ce comori de înțelepciune și cugetare au avut ei să apere și să păstreze?”. Și tot această doamnă a scrisului se va apleca cu respect în fața „jidovului străniu”, acel „**Manasse al tradiției**”, vizionarul mai tare decât obeliscul și piramida.

În amintirile sale, **Ioan Slavici** (1848-1925) mărturisea că a moștenit înțelegerea, respectul față de alte naționalități de la mama sa, de al cărei îndemn își amintea mereu: „Dacă-ți rămâne o bucată de pâine și o cer de la tine doi dintre ai tăi, s-o tai în două bucăți deopotrivă de mari, pentru fiecare câte una. Tot așa să faci dacă doi străini îți cer bucată. Dacă, însă, unul dintre ai tăi și un străin îți-o cer, să tai bucată așa ca una dintre cele două bucăți să fie mai mare, iar pe aceasta străinului s-o dai”. Ideea înțelegerii între naționalități este prezentă în mai toată opera sa. Romanul *Mara* este construit pe conflictele de neam și religioase. Narațiunea istorică *Manea - Din bătrâni* prezintă viața poporului român în relație cu „vecinii”. Aici întâlnim pe „...urmașul marilor rabini ai Siriei”, neguțatorul „de fiare ruginite”, Israel Ben Isaac. În corespondența purtată cu Jacob C. Negruzzi, Slavici mărturisea dispoziția sa pentru drama istorică. Astfel s-a născut drama *Gaspar Grațiani*, scrisă în 1886 și publicată în 1888, în „Convorbiri literare”. Chiar dacă adevărul istoric nu este în întregime respectat - scriitorul permițându-și o licență istorică -, ne interesează în acest context ideea, reluată și în alte opere, a înțelegerii între naționalități, a respectului față de oamenii aparținând altor religii. Sara și înțeleptul Baruch îl vor ajuta pe domnitorul Gaspar Grațiani (1620). Când mulțimea cere îndepărtarea Sarei, domnitorul avea să replice: „...poporul să vadă că mint aceia care spun că

ovreii sunt răi... și să te iubească cu toate că ești ovreică...”. Este de fapt poziția sciitorului, pentru care tema pericolului prejudecăților rasiale este o temă frecventă în opera sa, iar particularitatea teatrului său de a aborda și rezolva „chiar probleme de ordin etic și social aduce, prin mesajul propus, o nouă dimensiune teatrului românesc”.

Marele clasic al literaturii române **I. L. Caragiale** (1852-1912), bun prieten cu Ronetti-Roman (creatorul dramei *Manasse*), a subliniat, de multe ori, atracția față de intelectualitatea evreiască și față de ulița evreiască, pe care a scrutat-o cu un deosebit interes și pe care a reflectat-o în creațiile sale. Ampla nuvelă *O făclie de Paști* situează acțiunea în mediul rural și aduce în prim plan figura lui Leiba Zibal, cârciumarul din Podeni, evreul cu un destin tragic, în care concentrează reacțiile unui mereu hărțuit, confruntat cu neajunsurile existenței, cu mediul și frica. Sentimentul de izolare constituie una dintre premisele conflictului acestei nuvele dense, sobre, cu o tensiune dramatică încordată. Raportul cauză-efect este evident, prin reacția lui Leiba Zibal, amenințat cu moartea în noaptea Paștelui, de fostul argat Gheorghe: „să mă aștepti în noaptea Paștelui...” „Nuvela a fost tradusă în franceză de Adolphe Clarnet, *Le Cierge de Pâques*, în 1912.

„Personalitate artistică plurivalentă” (Ov. S. Crohmălniceanu), **Victor Ion Popa** (1895-1946) dă scenei, în 1932, piesa *Tache, Ianke și Kadâr*, al cărei conflict dramatic este innobilat de intențiile umanitare ale dramaturgului. „Trei mici negustori - un român, un evreu și un turc - urmează a dovedi că pot fi cei mai buni prieteni...” „Magazinul creat de ei se va numi „La Ierusalim”. Atitudinea eroilor, în contextul piesei, contrastează cu intoleranța fanatică.

Panait Istrati (1884-1935), care a făcut în operele sale elogiul prieteniei (*Mihail*), scriitorul care a mărturisit în durerea sa: „eu scrâșnesc din dinți cu scrâșnetul mult prigonitului popor evreu”, a scris pagini calde despre „bunul, inimosul, umanul...” Herman Binder, crâșmarul din Alexandria, despre prietenia sa cu Isaac Horovitz,

scriitorul evreu caracterizat de el ca „un risipitor de căldură”. Dramatica povestire *Codin*, din ciclul „Adrian Zografi”, redă aspecte din timpul holerei, în cartierul Comorofca, în vara anului 1893, insistând asupra ajutorului dat de medicul Alexandru Nistoreanu, „medicul nevoiașilor”, conducătorul Comunității evreiești din Brăila, unul dintre întemeietorii Uniunii Evreilor Pământeni, președintele acestei organizații din Brăila. O frumoasă prietenie a existat între scriitor și compozitorul Stan Golestan, născut într-o familie evreiască, la Vaslui.

Umanist și democrat, martor al complexității vieții românești, criticul **George Călinescu** (1899-1965) a surprins în romanul *Scrinul negru* și aspecte din viața evreiască, cruzimile antisemitismului, „când teroarea și întunericul devenise Putere”, metodele de exterminare a evreilor în acele zile negre de ură. Problema evreiască în perioada Holocaustului este reflectată în capitolul al XVI-lea al romanului, când oameni nevinovați sunt uciși cu sânge rece: Perla și Stella - ambele ucise -, Aizic Zittermann, Șoihăt, manufacturistul Lehrer ș.a., surprinși în vâltoarea evenimentelor. Un personaj semnificativ este Aizic Zittermann, care, în credința sa neștirbită, recită Psalmii, vrând ca măcar prin aceasta „să-și domine călăii”. Tipică este întrebarea pe care și-o pune până și ușuratică Caty Zănoagă: „...pentru ce atâtea orori inutile, deportări și ucideri de oameni nevinovați...?”. Se desfășoară marșuri forțate spre lagăr, se săvârșesc abominabile crime ale unor minți bolnave de ură: „Înșoțitorul luă mitraliera și împușcă pe evreu în cap...”.

În plin fascism, criticul a consacrat scriitorilor evrei ample referiri în monumentală sa *Istorie a literaturii române*.

Unul dintre oamenii reprezentativi ai epocii sale, cu o atitudine exemplară, o mare conștiință, care a luptat pentru dreptate și umanism, a fost și criticul **Titu Maiorescu** (1840-1917), mentorul societății literare „Junimea”, din Iași, apărător al valorilor umane. El a fost în relații amicale cu intelectualitatea evreiască - Moses Gaster,

Ronetti-Roman, dr. Adolf Stern, Oswald Neuschatz, dr. Steiner ș.a. În cenaclul „Junimea”, Ronetti-Roman a citit piesa *Radu*, iar Moses Gaster parte din amplul studiu *Literatura populară* (Cărțile religioase). Ca avocat, Maiorescu a pledat procese ale unor evrei și a fost de partea apărării în „Afacerea Darabanilor” (1877). A optat pentru recunoașterea „evreilor pământeni [care] nu este o favoare pe care le-o dăm, ci o garanție pe care o câștigăm noi... Să deschidem brațele noastre acelor evrei care sunt buni cetățeni, aceasta este calea cea bună. Cealaltă cale - propagandă în plin al XIX-lea veac împotriva evreilor - este o rușine”.

Poziția sa față de evrei, față de iudaism este evidentă în *Însemnări zilnice*, *Discursuri parlamentare*, în *Jurnalul* său cu impresii despre „Templul Ebraic”, despre birjarul Iosif din Dorohoi sau Solomon Nahman și, mai ales, în luările de poziție în calitatea sa de deputat în Constituanta din 1879, în problemele privind școala normală din Iași și teatrul idiș, pe care - ca și Eminescu și Arghezi - l-a prețuit, manifestându-și admirația față de reprezentanții cu piesa *Sulamita*, de Goldfaden. A fost impresionat de rugăciunile din Templul Ebraic, unde a ascultat, cu adâncă evlavie, nemuritoarele melodii religioase: „...o, ce armonie minunată; ce tonuri încântătoare; mă transportă... dar nu știu unde...”.

Scriitor și om de știință, **Al. Odobescu** (1834-1895), format sub influența revoluționarilor pașoptiști, a optat și el în favoarea „împământării israeliților”. „E bine să fiți mulți și să vă înfrățiți” - este concluzia piesei *Nea Frățilă*, prelucrare făcută împreună cu Ionescu-Gion a piesei *L'Ami Fritz*, de Erckmann-Chatrian, o pledoarie pentru înfrățire, un mesaj umanitar pentru înțelegere între oameni. Aici întâlnim și pe David Sichel. Odobescu a militat pentru rezolvarea problemei naționale în condițiile în care Constituția din 1866 prevedea că „numai străinii de rit creștin pot deveni cetățeni români”.

Chiar și savantul român **Bogdan Petriceicu Hasdeu** (1838-1907), care, se știe, a avut o atitudine negativă în problema evreiască, frizând

chiar antievreismul, în romanul *Ursita* vorbește de evreul spaniol Ibn Saprut ben Ițhac, fugit din Spania din cauza persecuțiilor catolice și care, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, a fost arhitect la Suceava și a zidit multe edificii boierești. Împreună cu *Pricopseală*, aceste două cărți au format romanul *Copilăria lui Iancu Moșoc, viața unui boier român*.

Cu toate manifestările sale antisemite - „în veci voi fi contra evreilor“ -, el i-a apărat pe I. A. Candrea, pe Herman Ferester - pe care i-a avut colaboratori -, iar în anul 1895, a făcut propagandă favorabilă pentru încetățenirea lui Lazăr Șăineanu, subliniind aportul acestuia la cultura românească.

Poate mai multe creații ale poetului revoluționar **Th. Neculuță** (1859-1904), care s-a afirmat în viața socială și culturală ca un democrat, au înscris ideea înțelegerii între naționalitățile. Ne vom opri însă la una dintre poeziile reprezentative, *Tu, Moise*, cu subtitlul „Proletariatului evreu“, apărută în revista „Jos vandaliu“, un elogiu deschis adus proletariatului evreu, un manifest împotriva xenofobiei cercurilor reacționare propovăduitoare ale urii și intoleranței.

Poetul simbolist **George Bacovia** (1881-1957) ne-a lăsat poezia *Ebreia* - publicată în 1927, în „Ateneul cultural“. Se presupune că a fost scrisă în anul 1920, în baza unui fapt real, pribegia „ebrei“. În 1929, poezia a fost publicată și în „Viața românească“.

Poetul *Nopților* și al *Rondelurilor*, **Alexandru Macedonski** (1854-1920), deschis înnoirilor, fondator al revistei și al cenaclului „Literatorul“, a fost nu numai prietenul oamenilor de cultură evrei, al librarului Ignat Heimann, care a tipărit o bună parte din creația sa, dar și colaborator la publicații evreiești. A scris în presa vremii articole și comentarii referitoare la „chestiunea evreiască“. În poezie, dar și în dramaturgie, el a abordat tematica biblică, evidentă fiind înclinația sa spre cultura iudaică. În colaborare cu **Cincinat Pavelescu** (1872-1954), a scris tragedia în versuri *Saul*, axată pe un fapt istoric: conflictul dintre profetul Samuel, marele preot la Ierusalimului și

primul rege al Iudeii, destinul său și ascensiunea lui David. Piesa a fost reprezentată în 1893, la Teatrul Național din București, regele fiind interpretat de C. Nottara. A colaborat la „Viața israelită“, „Vocea dreptății“, cu articole în care a combătut antisemitismul (*Patriotism real, Camăta și cămătar*), evidentă fiind poziția sa democrată, atitudinea critică față de propaganda neloyală privind botezul evreilor, ce se vântura în acea vreme. Aceeași atitudine, fără compromis, lipsită de prejudecăți, s-a reflectat și în paginile revistei sale „Literatorul“, unde au colaborat I. Peltz, A. de Herz ș.a., iar pictorul N. Vermont a realizat, în 1899, coperta revistei.

Ne vom opri și asupra amintirilor poetei **Claudia Millian**, care ne-a lăsat volume de versuri, teatru, amintiri, pledoarii pentru egalitate între oameni. Crescută în spiritul adevărului și al dragostei față de aproapele său, zbor al umanității, dincolo de orice constrângere, ea a evocat, în amintiri - *Cartea mea de aduceri aminte* -, modeste prezențe întâlnite în târgușoarele moldovenești: colegele de școală, prietenele evreice, apropiați ai familiei - Bertha Friedman, Țili Bercovici, Iudith ș.a. De la Ruhălă, cu vorba și curat moldovenească - semănând cu o litanie - a învățat ce este Tora, acel legământ cu Dumnezeu, sacru pentru poporul evreu. Cu admirație îi descrie pe prietenii sofului ei, poetul Ion Minulescu. Sentimentului ei justițiar îi datorăm piesa *Poetul de la Buchenwald*, aflată în manuscris, fragmente din viața poetului evreu Benjamin Fundoianu, mort, împreună cu sora sa, în sinistrul lagăr de la Auschwitz. Crescută în spiritul dragostei și al respectului față de aproape, poeta își amintea de cuvintele bunicului: „Află că noi nu suntem despărțiți de evrei. Pe noi ne leagă de ei Profeții, Decalogul și Psalmii lui David și... Dumnezeu“.

Amintiri despre foștii colegi sunt încrustate și în schița *Ițcu* a lui **Christian G. Ciomac**, originar din Botoșani, fratele muzicologului Emanoil Ciomac, publicată în 1931 în câteva numere din ziarul „Informatorul“. Cu Aron sin Ițic, a cărui „privire de inchiziție“ descumpănea

și intriga totodată, avea să împartă banca autorul novelei. Revederea după un timp smulge autorului accente de bucurie. Și el, Ițcu, „vorbea corect românește. Nici un accent... În vorbirea lui cânta cuvinte neaș românești, expresii tari țărănești... Le rostea cu patos...”.

Nu este întâmplător nici faptul că acești oameni de reală cultură, scriitori de seamă, au subliniat că „evreii români vorbesc și scriu românește mai bine decât ceilalți”. Criticul G. Călinescu, în *Cum se scrie românește*, sublinia: „Filologia română este în pluralitatea ei o știință creată de această categorie de români”. Să-i amintim doar pe Moses Gaster, Haimann Tikin, Lazăr Șăineanu, I. A. Candrea, care au dat un număr de lucrări de bază în cultura românească: studii comparative, dicționare. Aportul marilor lingviști, al scriitorilor încadrați și deschizători de curente de origine evreiască, dragostea evreilor pentru limba română și mai ales marea lor contribuție la dezvoltarea ei au fost subliniate și de Nicolae Iorga. Ne oprim aici, fără a epuiza subiectul, nu însă înainte de a aminti de **Constantin Țoiu**, unul dintre scriitorii contemporani, născut în 1923, care, în romanul-document *Galeria cu viță sălbatică*, are printre eroi și pe bătrânul anticar Harry Brummer, comentator al cărții, dar și al vieții; vorbirea sa e

un prilej de a face cunoștință cu maximele, înțelepciunea iudaică. Scriitorul, apreciindu-i aceste calități, îl numește un „Socrate iudeu”, care conferă momentelor existenței o demnitate.

Tot în acest spirit, scriitoarea **Ileana Vulpscuc**, născută în 1932, în romanul *Arta conversației*, un jurnal al evenimentelor, se vrea „un martor al unor epoci grave”. Ea construiește în acest roman figuri și destine, o galerie de destine, printre care și ale unor membri ai familiilor de evrei, doctorul Iancu Stein, Haimovici, Ruth Isacsohn și alte personaje amintite sporadic. Cu simpatie, scriitoarea le evocă pe fiica farmacistului Juster, Surica, pe Rachel Bernstein. Dar personajul cel mai simpatizat de autoare pare a fi evreul Mario Sidalgo, în care a dorit parcă „să strângă farmecul unei rase”: „În privirea lui, care te îndeamnă să i te adresezi ca unui frate, răzbate lamento-ul unei întregi rase, plângând pe ruinele vechiului Ierusalim, pâlpâie o înțelepciune de mii de ani vechime...”. Este interesantă părerea scriitoarei despre atitudinea evreilor față de familie, prieteni, societate...

Am semnalat doar câteva dintre operele și atitudinile unor scriitori români față de problematica evreiască, mesaje umanitare, pledoarii pentru înțelegere și toleranță, subiectul rămânând deschis.

EVELIN FONEA

PARTEA a V-a

**ARTE,
SPECTACOLE**

1. ARTE PLASTICE*

a. Pictori evrei

Binecunoscutele restricții de ordin dogmatic-teologic, rezultate din porunca biblică „să nu-ți faci idoli“, care au limitat un timp și într-o oarecare măsură dezvoltarea creației de artă plastică la evreii din România, nu au împiedicat, însă, începând din secolul al XIX-lea, afirmarea unor nume de primă importanță atât pentru pictura, cât și pentru istoria țărilor române. Dacă, în perioadele anterioare secolului trecut, există doar semnalări de meșteri anonimi - unii dintre ei evrei -, zugravi, brodeuri, poate și pietrari, care, în Moldova și în Transilvania în special, decorau cu motive tradiționale, păsări și lei, pereții unor sinagogi și case de rugăciune, precum și textilele necesare cultului, sau ciopleau motive simbolice pe pietrele funerare din cimitirele evreiești, spre mijlocul secolului se afirmă prezența activă, de la începuturile constituirii unei școli românești de pictură modernă, a doi pictori evrei de seamă: Barbu Iscovescu și Constantin Daniel Rosenthal. Rolul lor, alături de pictorul român Ion Negulici, a fost important atât pentru evoluția artei plastice românești sub aspectul calității și profesionalității artistice, cât și sub acela al afirmării funcțiilor sociale ale artei. Într-adevăr, **Barbu Iscovescu** (1816-1854) și **C. D. Rosenthal** (1820-1851) au participat la pregătirea și desfășurarea Revoluției de la 1848, deci la evenimente care i-au adus în preajma unor personalități politice și culturale de prim

rang - între acestea, C. A. Rosetti, Nicolae Bălcescu, N. Golescu, Th. Aman ș.a. -, de a căror prietenie și colaborare s-au bucurat. În creația lui Iscovescu, precum și în cea a lui Rosenthal, dobândesc o semnificație innoitoare portretele - în majoritate figuri de luptători politici, de intelectuali cu rol activ în viața societății. Cu o anume tentă romantică, aceste portrete s-au străduit să exprime conștiința unei misiuni de ordin social și patriotic, demnitatea unei angajări. În acest sens au fost gândite de B. Iscovescu portretul lui Avram Iancu (1848), al lui Iorgu Vernescu, copiile după gravuri vechi din Biblioteca Națională de la Paris, reprezentând figuri de voievozi români, iar de C. D. Rosenthal portretul lui Vasile Alecsandri, al Anicăi Manu, al doctorului Grunau. Încrederea lui Rosenthal în victoria idealurilor de la 1848 este reafirmată în cunoscuta compoziție alegorică „România revoluționară“ (1850). Activitatea lui mai cuprinde și alte lucrări - peisaje și scene de gen de inspirație vieneză, printre primele de acest fel în pictura românească. Urmăriți și arestați, după eșecul revoluției, amândoi vor muri departe de țară, Iscovescu exilat la Constantinopol, în 1854, Rosenthal asasinat în închisoarea de la Pesta, în 1851. Aceste destine, exemplare prin generozitatea și spiritul misionar cetățenesc prin care și-au justificat talentele, nu au rămas unice în șirul artiștilor evrei din România, chiar dacă un asemenea grad de combustione interioară și devotament social nu vor mai fi atinse.

După înființarea, în 1864, a primei Școli de Belle Arte la București, din inițiativa lui Gh. Tattarescu și a lui Th. Aman, cel dintâi student evreu al acesteia a fost Nicolae Vermont (N. Grünberg) (1866-1932), pictor și gravor de notorietate atât în mediile artistice bucureștene, cât și printre colecționarii de artă. Pe lângă operele lui, picturi și gravuri, inspirate, în prima perioadă de creație, din viața muncitorilor și a țăranilor („Muncitori la masă“, 1888; „La culesul cartofilor“), găsim și scene din viața evreilor („Emigranți“). Este influențat, în acest sens, de pictura müncheneză realist-licrică a lui Fritz von

* Nota coordonatorului general al lucrării. Din păcate, textul de față omite o seamă de creatori evrei în domeniul sculpturii, istoriei artelor plastice și chiar al picturii. Așa, de pildă, nu sunt menționați: valorosul sculptor și pictor clujean **Egon Marc Lowith** (n. 1923), cu numeroase expoziții naționale și internaționale; **Lella Zuaf** (n. 1923), de notorietate internațională; **Jana Gertler Zalman** (n. 1929), cu lucrări premiate, expoziții personale; **Clarette Wachtel** (n. 1926), grafică și pictură, cu expoziții de artă decorativă românească în diverse capitale ale lumii; **Tia Peltz**, una din cele mai apreciate pictorițe, cu teme inspirate și din viața evreiască.

Uhde, pictor german azi din nou foarte apreciat. Cea mai importantă contribuție a lui Vermont la evoluția culturii românești în anii răscrucii de veac XIX-XX a fost participarea lui directă la procesul de reînnoire artistică, generat atunci în Europa. Împreună cu Ștefan Luchian și cu Constantin Artachino, a pus bazele mișcării „Independenților”, colaborând la organizarea expoziției „Independenților” (1896), la fondarea societății și revistei „Ileana”, apoi la înființarea societății „Tinerimea artistică”, ale cărei expoziții au constituit ani în șir - și mai ales până la primul război mondial - locul de întâlnire a celor mai valoroși artiști români și a celor mai moderne tendințe ale momentului, începând cu Brâncuși. În acești ani și creația lui Vermont s-a afirmat cu opere de bună calitate: peisaje delicate cu ecouri din viziunea lui Nicolae Grigorescu, scene de gen ușor marcate de Jugendstil, portrete și numeroase gravuri, capitol în care Vermont a excelat. În 1898, a expus la Ateneu, alături de Luchian; expoziția personală din 1900 a fost apreciată de Nicolae Grigorescu, iar I. L. Caragiale i-a achiziționat din expoziție 12 tablouri. A avut și un considerabil succes de public, mai ales în rândul burgheziei înstărite.

Din aceeași generație cu Vermont și prieten cu el a fost gravorul **Arthur Mendel** (1872-1945), artist prețuit atât în România, cât și în Germania, unde a studiat cu gravori marcanți, ca Peter Holm și Heinrich Ziegler. Între 1899 - când i-a apărut primul album de gravuri - și 1945, a fost prezent cu regularitate în expozițiile „Tinerimii artistice” și la Saloanele Oficiale. A luat parte, alături de J. Al. Steriadi, Camil Ressu, Iser, Ștefan Popescu, la fondarea, în 1921, a Sindicatului Artelor Frumoase.

Figură proeminentă între artiștii evrei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea a fost botoșăneanul **Arthur Segal** (1875-1944), plecat definitiv din țară în 1896, stabilit la Berlin, apoi în Elveția, din nou la Berlin, apoi la Palma de Mallorca, în cele din urmă la Londra, și devenit un artist marcant al mișcării moderne în arta europeană a secolului al

XX-lea. Venind anual în țară, până în 1924, anul morții tatălui său, păstrându-și pașaportul românesc tot până în acel an, Arthur Segal a continuat să picteze și să expună în România, la „Tinerimea artistică” și la Salonul Oficial, în câteva expoziții personale, lucrări de viziune și tehnică pointilistă, sincrone cu momentul artistic respectiv în Germania, apreciate de unii, foarte criticate de alții în presa de orientare tradiționalistă. Între 1922 și 1928, a condus, la Berlin, o școală de pictură, unde l-a avut ca elev pe M. H. Maxy. În anii berlinezi postbelici, Arthur Segal a continuat să expună în România, luând parte la expozițiile mișcării de avangardă din jurul revistelor „Contimporanul” și „Integral”. Prima mare expoziție retrospectivă completă a operelor lui Arthur Segal, organizată la Köln, apoi la Berlin, Londra și Ascona, cu lucrări aduse din multe muzee și colecții particulare din lume, l-a înfățișat pe artist ca o personalitate complexă, o figură de inovator aderent la orientările de avangardă ale începutului de secol XX, dar și ca un spirit temperat, discret, iubitor și respectuos de permanențe, în bună tradiție spirituală iudaică, direcționată, la A. Segal, spre unele interpretări ale gândirii hasidice.

Alți doi artiști evrei, originari din Moldova, au dobândit faimă în străinătate, expunând în același timp și în țară. Aceștia au fost: **Nicolae Gropeano (Groppe)** (1865-1932), originar din Bacău, stabilit în 1892 la Paris, unde este reprezentat la Expoziția Universală din 1900, în pavilionul românesc, cu cinci peisaje și imagini ale folclorului românesc; de asemenea, este prezent în cadrul Expoziției jubiliare din Parcul Carol, în 1908, cu o suită de pasteluri; iar al doilea, **Lascăr Vorel**, originar din Piatra-Neamț, a lucrat la München, operele lui de grafică fiind marcate de influența expresionismului german. O prezență culturală în anii din preajma primului război mondial a avut botoșăneanul **Solomon Sanielevici**, angrenat în cercurile din jurul „Tinerimii artistice” și participant la expozițiile acestei societăți, între 1911 și 1914, cu peisaje elogiate de Tudor Arghezi. Este și autorul unui

portret al lui Eminescu (1914), reprodus pe coperta cărții consacrate poetului de Gala Galaction.

Un rol de prim ordin în desfășurarea vieții culturale bucureștene în tot cursul primei jumătăți a secolului al XX-lea l-a avut pictorul, desenatorul și gravorul **Iosif Iser** (1881-1958). Omniprezent în expoziții, în presă - cu ilustrații și cronici -, în societățile artistice, printre colecționari, în viața mondenității culturale, în cafenelele boemei artistice, Iser a lăsat o operă considerabilă, în care și-au găsit expresie, în forme moderate și adaptate spiritului picturii românești din epocă, idei artistice moderne, înnoitoare ale perioadei respective. Pecetea Jugendstil-ului și aceea a expresionismului au apărut în viziunile lui Iser. Peisajele și compozițiile lui cu personaje dobrogene, peisajele franceze și spaniole, portretele, figurile de arlechini și balerine, gravurile în pointe-secche, opere lucrate fie în jară, fie în cursul călătoriilor - în timpul cărora a întâlnit și frecventat artiști de seamă, ca Jules Pascin, Derain, Dunoyer de Segonzac -, „Familie de tătari” (1916), portretele-șarjă intitulate „Figuri contemporane” (1913), ilustrațiile la poezii de Ion Minulescu, „Țărancă dobrogeancă” - lucrate în prima perioadă de creație sau datând din anii de vârf ai operei sale, ca și unele dintre picturile târzii, printre care ultimul „Autoportret”, îi asigură lui Iser un loc de frunte în istoria artei românești. Acuitatea desenelor satirice ale lui Iser a influențat și alți desenatori evrei din perioada interbelică; astfel, pe **S. Maur** (**Sigismund Mohr**) (1894-1965), autorul unui album de litografii, caricaturi de moravuri de viziune expresionistă, intitulat „Sodoma”, prefațat de Tudor Arghezi (1937). Indirect un discipol al satirei iseriene poate fi socotit și **Iosif Ross** (1899-1976), colaborator în presa timpului („Rampa”, „Adevărul”, „Facla”) cu portrete-șarjă din lumea politică și artistică, precum și cu percutante caricaturi antifasciste („Dialectica naționaliștilor între ei”). De popularitate s-a bucurat și caricaturistul **Sell** (**Sellmann**) (1908-1939), autorul albumului intitulat „Fețe-fețe”. Tot în presa epocii au apărut, între 1933 și 1936, gravuri ale cernăuțeanului

Arthur Kolnik, plecat apoi în Polonia și la Paris, strănse în ciclurile „Oameni cu joben” și „Adam”.

Un moment de seamă, singular în evoluția artei românești interbelice, l-a constituit mișcarea de avangardă, în care au jucat un rol proeminent trei artiști evrei: Marcel Iancu, M. H. Maxy, Victor Brauner, cărora li se adaugă cu opere de interes Margareta Sterian. **Marcel Iancu** (1895-1984), de formație arhitect, a participat intens la organizarea și susținerea mișcării artistice de avangardă în România, după ce luase parte la manifestările mișcării Dada, la Zürich, în 1916, alături de Tristan Tzara, fiind și autorul picturii murale a cabaretului literar „Voltaire” din Zürich. În România, Marcel Iancu a lucrat între 1920 și 1941, când a plecat în Israel. Picturile, desenele - în primul rând portrete de scriitori și artiști - și măștile din anii '20-'30, de viziune expresionist-cubistă, sunt astăzi considerate de muzee și colecționari drept cel mai valoros capitol al operei sale. În Israel, Marcel Iancu a fondat o colonie de artiști la Ein Hod, loc care a devenit un centru de formație și iradiere a artei moderne israeliene. Un animator de seamă al aceleiași mișcări de avangardă artistică, legată de mișcarea literară, a fost și brăileanul **M. H. Maxy** (**Max Herman**) (1895-1971), pictor, desenator, scenograf. Elev, la Berlin, al lui Arthur Segal și participant la două importante expoziții berlineze în anii 1922 și 1923, pune la București, împreună cu Marcel Iancu și Corneliu Mihăilescu, bazele unei orientări inspirate de cubism, futurism, expresionism, în același timp de Art Deco, colaborând și la revistele „Contemporanul” și „Integral”, fiind și directorul acesteia din urmă (1925). Din acești ani datează „Nudul cu idol” (1924), precum și desenele - portrete de viziune cubistă, între ele acelea ale lui Brâncuși, Arghezi, Max Jacob, Freud, Ilarie Voronca. A fondat prima academie de artă modernă decorativă („Studio”, 1928) și a creat decoruri pentru teatrul evreiesc „Barașeum”, în anii 1940-1944. Între 1949 și 1971, este directorul Muzeului Național de Artă din București, a cărui organizare într-o primă concepție modernă îi aparține în bună măsură. Între 1949 și 1951, a

predat la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu” din București.

De notorietate internațională este numele lui **Victor Brauner** (1903-1966), originar din Piatra-Neamț. Plecat la Paris la mijlocul anilor '20, s-a afirmat ca o figură de seamă a suprarealismului european, fiind reprezentat în multe dintre marile muzee ale lumii. La București, a fost prezent cu picturi și desene la expozițiile grupării „Contemporanul”. În 1936, la marea retrospectivă de artă suprarealistă internațională, Victor Brauner a atras atenția prin prezența originală încorporată a simbolurilor de sursă folclorică românească în pictura sa.

Scritoare, pictoriță și desenatoare, buzoianca **Margareta Sterian** (1897-1992) se apropie, la finele anilor '20, de mișcarea de avangardă, în direcția suprarealismului marcat de influența lui Marc Chagall, de care M. Sterian se apropie prin nota emoțională impregnată temelor folclorico-archaizante.

Puțin cunoscută până la prima expoziție retrospectivă, în 1972, organizată de Muzeul de Artă Modernă și Contemporană din Galați și reluată la București la fostul muzeu „Simu”, gălățeanca **Lola Schmierer-Roth** (1896-1980), nepoată a filologului Tiktin, elevă, în Germania, a unor artiști de seamă (Corinth Jaechel, Segal), a lăsat interesante lucrări de viziune expresionistă, cubistă și neo-obiectivă.

Reprezentanți valoroși ai mișcărilor de avangardă s-au aflat și printre artiștii evrei din Transilvania și Banat. Astfel, sculptorul și desenatorul **Eugen Pascu** (1895-1948) și pictorul **Iosif Klein** (1897-1945), ambii din Baia Mare, au lăsat lucrări de o modernitate moderată, ușor marcată de expresionism și neo-obiectivism, aplicat unei tematici prioritar umanitare. **Leon Alex**, pictor și litograf timișorean, stabilit apoi la Cluj și dispărut în timpul celui de-al doilea război mondial, este dominat de o viziune accentuat expresionistă, pusă în slujba unor subiecte polemice antifasciste și antiburghize. În același spirit se înfățișează și operele orădeanului **Tibor Ernő**. Opere remarcabile se înregistrează

și în creația unor artiști evrei rămași atașați unor forme de pictură impresionistă și post-impresionistă. **Samuel Mützner** (1884-1939), peisagist de calitate, călător până în Japonia și în țările Americii Latine, **Henri Daniel** (1891-1965), desenator de mare finețe, sensibil la pitorescul melancolic al vechilor străzi bucureștene, **Mina Byck-Wepper** (1900-1964), ieșeanul **Gh. Iuster**, bun portretist, strălucitul pictor de peisaje în acuarelă **Max Arnold** (1897-1946), stabilit în Israel, originalul **Viorel Herșcovici-Huși** (1911-1972), desenator magistral, poetic, evocator de priveliști moldovenești și bucureștene, **R. Iosif (Iosif Rosenbluth)** (1894-1972), gravor și pictorul străzilor și meseriașilor din București, **Lazăr Zin** (1899-?), prea puțin cunoscutul, subestimatul desenator de portrete de țărani și mineri, de o dramatică intensitate emoțională, sătmăreanul **Paul Erdős** (1916-1986), desenator, personaj activ în viața obștească și artistică a Uniunii Artiștilor Plastici din România, al cărei vicepreședinte a fost ani îndelungați, afișistii transilvăneni **Iosif Cova** (1912-1984) și **Iosif Molnar** (1907-?).

Un artist care a dobândit, în anii pe care i-a trăit în Israel, un renume internațional a fost **Reuven Rubin** (1893-1974), născut la Galați, plecat din țară în 1920, revenit în România în calitate de ministru plenipotențiar al Israelului între 1948 și 1949. Picturile sale - mici scene de gen cu subiecte din viața cotidiană evreiască, peisaje, naturi moarte - se apropie, prin stil și viziune, de pictura lui Marc Chagall, ca și de a altor artiști evrei originari din țările Europei răsăritene, exponenți ai unui expresionism de diferite nuanțe.

O activitate de prestigiu în dezvoltarea gustului artistic în România au desfășurat colecționarii de artă evrei, pe de o parte și criticii de artă, pe de alta. Printre primii, un loc de frunte l-au avut **Mauriciu Wainberg** și **A. Laserson**, care, în cursul primei jumătăți a secolului al XX-lea, au constituit importante colecții, sprijinind și contribuind la afirmarea valorilor artistice

românești. În critică, **Nicolae Argintescu-Amza**, prin cărțile și publicistica lui, și **Eugen Schileru** (1916-1968), prin cursurile de la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu”, ținute ani

îndelungați, ca și prin articolele și conferințele sale, au avut rolul unui adevărat catalizator al curiozității de a cunoaște sensurile mai profunde ale artei plastice, moderne în special.

Dr. AMELIA PAVEL

b. Un document de epocă*

Și acum să trecem la pictura evreiască din România așa cum a văzut-o pictorul M. H. Maxy acum peste o jumătate de veac: „Adică a acelor pictori cari, învățând în școli străine sau românești, s'au identificat cu destinele școlii și sensibilității românești cu toate scăderile și calitățile. Și să pomenim de toți acei «dintre cei d'întâi ca să nu zic cei d'întâi cari au început a cultiva și răspândi artele plastice în țara românească» după cum o spunea răposatul Stăncescu, într-o conferință la Ateneu. E vorba de *Iehuda Barbu Iscovescu*, fiu al lui Haim Iscovici Zugravul, născut la București în 1856, studiază la Viena și Paris [...].

[...] *Const. Daniil Rosenthal*, născut în Ungaria și venit în țară înainte de 1848 [...].

[...] Nume de artiști evrei: *Max Klang, Feldman, Moscoviți, Moise Șain*, tatăl lui Lazăr Șăineanu. Un sculptor *Paul Focșeneanu* execută friza Universității. Având de executat o troiță la Brehn, cade de pe cal în drum, și moare în vârstă de 26 de ani.

Mai aproape de noi, trei pictori evrei se expatriază:

Arthur Segal, Ernst Stern și Nicolae Gropeanu.

[...] Nicolae Gropeanu, un liric cu o tehnică neoimpresionistă, își câștigă un nume la *Salonul de toamnă* din Paris, făcând parte dintre fondatorii lui. Muzeul din Luxemburg posedă una din pânzele acestui pictor, mort în anul 1935.

Nicolae Vermont, după ce și-a făcut studiile în Germania, activează în cadrul Societății „Tinerimea Artistică” și grație faptului că s'a botezat, capătă o comandă importantă: decorarea bisericii românești din Sofia. Continuă apoi o serie de compoziții religioase, pe lângă ciclul «figăncilor», a căror grație i-au creiat renumele.

Mützner, după o călătorie în Extremul Orient, se întoarce cu o expoziție cu motive japoneze.

Un peisagist neo-impresionist, de o sensibilitate rară, își face loc solid în pictura românească.

Arthur Mendel, un desenator și un bun gravor [...].

[...] Să amintim de asemeni de numele lui San'eleveci, un pictor impresionist [...].

ISER. Cea mai puternică apariție în arta românească în ultimii 25 de ani, și 'n același timp unul din corifeii mișcării moderne. Desenator și polemist viguros al creionului, a crispat pe hârtie toată goliciunea trupeză și sufletească a unei protipendade politice și culturale. Pășind mai târziu în pictură, caracterizează ca nimeni altul vigoarea mizeră a țaranului, rana soldățească pe câmpuri de sârmă ghimpată și ceruri de plumb, pentru ca, mai târziu, plecând la Paris să se încadreze de minune în cercul artiștilor de acolo.

Cu o râvnă și putere de titan, Iser își desăvârșește puțințele. Culoarea devine mai clară, mai caldă. Reîntors în țară, la motivele de odinioară, își reface peisagiile și tătăroaica în culori care ne reamintesc pe Greco. După Andreescu, Luchian și Grigorescu, Iser, alături de Pătrașcu și Palady, reprezintă fața cea mai caracteristică a plasticei românești contemporane.

Un antagonism puternic isvorăște între mentalitatea artiștilor de la «Tinerimea Artistică» și Artă Română. În joc e promovarea ideilor formate de școala lui Cézanne și a post-impresioniștilor francezi față de pompa unui academism și a unei arte de gust dubios, de la «Tinerimea Artistică». Paralel cu această ciocnire, grație activității pictorului și arhitectului Marcel Iancu și a subsemnatului, se inaugurează la București, primul salon internațional al mișcării moderne de la noi și din străinătate.

* Extrase dintr-un text de M. H. Maxy, reprodus din vol. *Evrei celebri*.

Expune cu această ocazie și *Victor Brauner*. Mișcarea e privită la început cu destul interes, dar mai târziu e considerată ca iudaică.

Pe alt plan de gândire plastică, dar cu o sensibilitate interesantă, se alătură acestei mișcări, *Henri Daniel*, un desenator de o meticulozitate și un gust ales.

Om de cultură, scrie o serie de articole, cari prin problemele puse, le dau o valoare specială.

Apoi, *Margareta Sterian*, o artistă cu o viziune proaspătă și un colorit deși convențional, totuși atrăgător.

D-na Riza Probst Kraid, o bună și corectă desenatoare, a cărei pictură capătă tot mai mult o consistență coloristă.

D-na Byck Wepper încearcă o stilizare interesantă în toate operele sale.

R. Iosif, un pictor de rară modestie, ca și peisagiile umile al căror excelent interpret se afirmă. Într-o lumină discretă, și o culoare pensulată agitat, ne reamintește de acele monotipuri cu care ani de-a rândul ne-au obișnuit expozițiile sale.

Max Arnold, ieșean ca și *Gh. Iuster*, artiști de mare temperament.

Primul, un cutezător al aquarelei, de notațiuni fugare, dar de o vigoare și o prospețime în expresie cu totul personale. Colorist înveterat, încearcă în același timp, într-o pastă densă, senzațiuni cromatice de o frumoasă înută și rară emoțiune.

Gh. Iuster și-a creiat din motive de păsări și animale, un întreg repertoriu de valori și nuanțe colorate. Deși ilustrative, tablourile sale inspiră o robustețe și un optimism, pe care artistul acesta tânăr e dator să le servească cu mult mai multă râvnă.

Siegfried, un pictor cu multe posibilități; desenator cu o grație și o delicateță aleasă, peisagist cu un lirism feminin, portretist de figuri suave, un bun colorist în decorațiunile scenice, ială nenumărate calități, risipite cu o dăruicie de artist.

Marcel Iancu, pictor și arhitect. Desenator rafinat și colorist barbar. Temperament fugos și constructor calculat de spații practice.

Alături de *Tristan Tzara*, pune bazele dadaismului, la Zürich, și militează în cadrul revistei „Contimporanul“ a poetului Ion Vinea.

Victor Brauner, un artist cu mari resurse. De fapt, un virtuoz. Influențat la început de mișcarea cubistă din țară, încearcă o detașare până la o încorporare completă în mișcarea surrealită. Ar trebui deslușită întreaga psihoză a surrealismului, pentru a putea caracteriza calitățile lui *Victor Brauner* aservite unei mentalități în care ideea tabloului ca fenomen plastic stă pe primul plan.

Dintre cei mai tineri, dar dotat, și poate prea virtuoz, e *Perahim*. La vârsta când alții dibuiesc prin greutatea meșteșugului, *Perahim* se învrednicește să le cunoască deplin. Profesează o credință cu o tematică socială, pe care o prezintă într-o factură surrealită.

Un povestitor, în culori triste, al vieții de mizerie provincială, e *Lerner*. De asemeni, *Arthur Kolnik*, un gravor de imagini iudaice, care a luat drumul Parisului.

Să amintim de strădania lui *Andor Vespremie*, un elev al școlii berlineze de artă decorativă, care încercând să deschidă un drum pentru artizanatul modern, a trebuit să încerce aceleași gânduri bune la Riga.

O pleiadă de desenatori, caracterizați a animat gazetăria prin verva lor ascuțită. *Ross*, un îndemânat portretist, *Ghinsberg*, *Sell* etc....

Iată atâtea nume câte valori agită, în acest câmp al artei românești, un suflet și o predispoziție iudaică.

Jean David, un rafinat, de linii și culori suave, pe care în deformări sugestive le transpune cu o dexteritate de bună calitate.

D-na T. Căpitănescu Călugăru, al cărei debut a produs atâtea vâlvă, e din zi în zi mai ascunsă față de un public pe care din excesivă modestie îl ocolește.

Iată atâtea realități din istoria plastică a culturai contimporane, în care evreii iau parte integrantă prin acele vii forțe ale unei spiritualități crescute peste aceea care de secole le-a fost protivnică [...].

c. Avangarda artistică

Cine cunoaște cât de cât istoria avangărzii artistice românești dintre cele două războaie mondiale, opoziția înverșunată pe care a întâmpinat-o din partea comitetului director al Ateneului Român - gruparea cu vederile cele mai strict tradiționaliste și conservatoare, în ochii căreia până și artiști ca Ressu și Tonitza apăreau ca „nuvoiuști bolșevizanți“, dar care număra printre sprijinitorii ei o personalitate ca Nicolae Iorga - poate sesiza după șase decenii de ocultare contrastul marcat de „deschiderile“ actuale (vezi, de pildă, vasta expoziție consacrată, în 1993, la București, mișcării odinioară atât de vehement contestate).

S-a încercat multă vreme - și, în general, nu fără succes - acreditarea ideii că avangarda ar fi străină de trupul sănătos al națiunii, că ea ar contrazice ființa și spiritul românesc. În virtutea acestei teze, a existat într-adevăr, cum am spus, o atitudine de respingere a avangărzii. Dar evoluția ulterioară a artei contemporane din toate domeniile, atât pe plan național, cât și, mai ales, internațional, a demonstrat falsitatea unei asemenea gândiri. Nimeni nu-și poate îngădui astăzi, fără a cădea în ridicol, să desconsidere faima și influența mondială a artei românului Brâncuși (care aparține avangărzii numai ca spirit, nu și ca afiliere de grup) sau valoarea unanim recunoscută în lume a creației evreului Victor Brauner, ca să nu mai vorbim de acel ferment busculator pe care, în câmpul literaturii contemporane interbelice, l-a constituit mișcarea Dada inițiată în 1916, la Zürich, de poetul evreu, originar și el din România, Tristan Tzara. S-a insistat suficient la noi, în ultimele decenii, asupra legăturii lui Brâncuși cu ethosul și creația populară românească, asupra rădăcinilor lui imediat țărănești, spre a nu mai fi necesar să revenim. Interferențele folclorice românești ale picturii lui Victor Brauner sunt, însă, mai puțin cunoscute, căci nu au fost studiate și puse în lumină, dar ele există. Și este potrivit să amintim aici de colaboratorul de odinioară la revista suprarealistă

„unu“, Harry Brauner (fratele pictorului), cercetătorul și savantul folclorist român, discipol al lui Constantin Brăiloiu, descoperitorul și formatorul, alături de Sandu Eliad, al talentului Mariei Tănase, și mare apărător al purității tezaurului folcloric național.

Cu puține excepții, avangarda a fost pretutindeni generoasă în planul problematicii sociale, situându-se în general la „stânga“. Dar nici Picasso, nici Brâncuși, nici Tzara, nici Breton, nici Brauner nu au făcut vreodată concesii care să le afecteze arta. Indiferent de aderențele sau/și numai simpatiile politice pe care le-au putut avea unii dintre ei, cu toții au rămas independenți, militanți pentru libertatea absolută a creației. Aceia dintre foștii avangardiști care nu au făcut-o, cedând unor presiuni de conjunctură sau lăsându-se pur și simplu corupți de privilegiile și avantaje materiale, au apărut în postura unor artiști care și-au trădat idealul, trădare plătită cu ani mulți de anulare a talentului avut cândva și de pierdere a vechiului prestigiu.

Ce este în fond **Avangarda**? Conceptul trebuie circumscris cu rigoare, pentru că altfel se cade în arbitrar, ajungându-se la o folosire a lui fie confuză, fie mult prea extinsă, fie chiar abuzivă. Desigur, avangarda presupune a fi înaintea timpului tău, a anticipa asupra unui adevăr artistic acceptat de grosul societății cu întârziere. Din acest punct de vedere și Stendhal și Wagner și Van Gogh (ca să ne rezumăm la secolul al XIX-lea) corespund unor ipostaze avangardiste. Nu acesta este însă sensul în care conceptul a pătruns în vocabularul curent al scrierilor despre literatură și artă, unde el semnifică succesiunea mișcărilor radicaliste moderne care încep cu Futurismul și sfârșesc cu Suprarealismul, trecând prin cubism, constructivism și abstracționism. Cu alte cuvinte, conceptul își pierde semnificația din clipa în care avangarda s-a instituționalizat, pătrunzând în academie și muzee și sfârșind prin a fi acceptată de oficialitatea de stat. Azi deci nu se mai poate vorbi de „avangardă“.

O delimitare se impune și în privința conceptului de „modernism“. Între avangardă

și modernism, granițele sunt într-adevăr confuze. Pe plan mondial, la începutul secolului, modernismul nu pare să se diferențieze de avangardism, ceea ce într-un fel este și firesc, căci între avangardă și modernitate (modernitatea fiind înțeleasă ca un reflex sensibil și mental al timpului nostru) relația e definitorie. După primul război mondial însă, cel puțin la noi, modernismul apare ca o ipostază moderată, mai puțin radicală și intransigentă, a avangărzii, ca un fel de atenuant al ei. Eclectismul „Contimporanului“ lui Ion Vinea și Marcel Iancu, în ale cărui pagini pot fi întâlniți, la începutul anilor '20, deopotrivă poeți români ca Ion Barbu și Ilarie Voronca (fenomen oarecum similar cu cel al revistei franceze „Littérature“, seria 1919, unde Breton, Aragon și Soupault figurează alături de Valéry și Gide), evoluția unor pictori evrei ca **Marcel Iancu** și **M. H. Maxy** în anii '30, când dimensiunea abstractizantă a creației lor este tot mai redusă, sunt semne ale unui modernism marcat de tendința amintită. De ea se vor distanța mai ales artiștii de orientare suprarealistă, ca **Victor Brauner**, **B. Herold**, **J. Perahim**. Dar tot ea este cea care asigură o largă recepție, în rândurile literaților mai ales, portretelor în linii frânte și colțuroase ale lui **Marcel Iancu**, de felul celor care ilustrează, în 1925 și 1927, cele două volume ale *Antologiei poezilor de azi*, publicată de Pillat și Perpessicius.

Recepția avangărzii românești beneficiază azi de năruirea, în foarte însemnată proporție, a acelor prejudecăți care au stat multă vreme în calea revigorării artei, pe motiv că tendințele inovatoare ar fi „eminamente iudaice“. Ceea ce nu exclude constatarea că și avangarda românească a înregistrat numeroase nume de creatori evrei.

Dr. RADU BOGDAN*

* Bogdan, Radu George (n. 1920, Galați), cercetător, istoric și critic de artă. Cronici, eseuri, studii, exegeze, monografii (*Theodor Aman, Reverii lucide, Georgeta Năpăruș*). Autor al monumentalei lucrări *Andreescu*, în mai multe volume. Contribuții fundamentale la exegeza lui Nicolae Grigorescu și Ion Țuculescu. Premiul de Stat, Premiul Criticii, Medalia de Aur la Concursul internațional al cărții de artă de la Leipzig.

d. Artele plastice din Transilvania

În istoria artelor plastice din Transilvania, un număr însemnat de creatori evrei au contribuit la extinderea ideilor moderne, la dezvoltarea vieții artistice. Pictorii, sculptorii, graficienii evrei, înzestrați cu o mai bună orientare, cu o deschidere mai largă, cu o sensibilitate mai intensă față de rezultatele artei moderne, au ajutat la demolarea obstacolelor spirituale dintre Est și Vest. Totodată, ei s-au putut sprijini în mai mare măsură pe o pătură de manageri dispunând de o bază economică și care și-au asumat sarcini organizatorice, de popularizare, de valorificare a operelor artistice - în folosul întregii comunități a oamenilor de artă. Astfel, arta plastică transilvană în plin proces de maturizare a fost sprijinită de antreprenorii, comercianții, medicii, avocații (câteodată intelectuali cu mai puțină dare de mână) evrei. Contribuția acestora la formarea marilor colecții particulare din Ardeal a fost esențială.

Colonia pictorilor de la Baia Mare, printre fondatorii căreia s-a distins **Iványi-Grünwald Béla**, a numărat printre membrii săi o serie de măști evrei: o influență considerabilă asupra contemporanilor săi a exercitat **Czóbel Béla** (1883-1976), aparținând de curentul post-impresionist, idealurile sale fiind împărtășite de **Perlrott-Csaba Vilmos** (1880-1955). **Cziffer Sándor** (1880-1962), maestru deschizător de drum pentru arta modernă, a lucrat, începând din 1906 până la moarte, în colonie. Cu arta sa viguroasă, situată pe linia expresionismului german, a oferit un contrapunct picturii naturalist-impresioniste, depășite.

În perioada interbelică, pozițiile artei moderne au fost întărite de **Klein József** (1896-1945), **Jándi (Léderer) Dávid** (1893-1944) și **Mund Hugó** (1892-1962). Respingând epigonismul, acești artiști s-au pronunțat în favoarea noului stil de creație, Klein în pictură și gravură, Jándi în pasteluri și desene, Mund în litografii și tehnici mixte. În cursul călătoriei sale de studiu la Paris (1925-1927), Klein József a făcut cunoștință cu

arta lui Chagall, Foujita și Picasso, devenind, după întoarcere, îndrumătorul tineretului, al noii generații de artiști băimăreni. Printre discipolii săi, respectiv ai lui Cziffer Sándor, se aflau evreii **Kunovits András**, **Katz Márton**, **Kabán Sára**, dar și sculptorul neevreu Vida Geza.

Numeroși artiști plastici evrei din orașele ardelenesti mai mari au făcut și fac parte din comunitățile artistice locale. Mulți dintre ei au ajuns de foarte tineri în lagărele morții, iar supraviețuitorii, reîntorcându-se în patrie, s-au încadrat în viața artistică, mai mulți ridicând memento-uri zguduitoare Holocaustului.

La Oradea, **Tibor Ernő** (1885-1945) a aparținut generației mai vârstnice. A pierit la Dachau. Prin portretul poetului Ady Endre, a dat expresie vieții spirituale clocotitoare de la începutul secolului. Contemporanul său, **Kara (Kron) Mihály** (1883-?), care a lucrat la Oradea până la plecarea sa în Palestina, a primit comenzi pentru lucrări monumentale (statuia regelui României, de la Oradea). În epoca expansiunii fascismului, **Leon Alex (Löwinger Sándor)** (1907-1944) a căutat răspuns la problemele sociale, politice, la problemele complexe ale Diasporei evreiești. Idei, gânduri asemănătoare o preocupau pe **Lázár Éva**, o graficiană care retrăia realizările cubismului.

A lucrat la Satu Mare, apoi un timp la Oradea **Erdős L. Pál** (1916-1987), un creator remarcat prin gravurile, apoi seriile sale de desene în stil neoclasic.

Originar din Sighet, **Vasile Kazar** (n. 1913) s-a făcut cunoscut prin albumul său cu tematică socială, intitulat *Pâinea de mălai*, mai târziu devenind profesor în învățământul superior de

arte plastice, ca și **Ștefan Szőnyi** (1913-1967), orientat spre arta monumentală și **Iosif Molnár** (1903-1983), un creator plin de fantezie în domeniul afișelor, al ilustrațiilor de carte și al graficii publicitare.

La Arad, **Balla Frigyes** (1871-1937) fusese discipolul școlii de la München. A creat și menținut timp îndelungat o școală de pictură.

Martin Izsák (n. 1913), sculptor, a fost, timp de 25 de ani, director și profesor al Liceului de Artă din Târgu-Mureș, de unde au provenit mulți studenți ai școlilor superioare de artă din țară. În arta sa sculpturală, grozăviile lagărelor morții constituie o temă mereu prezentă. Este autorul Monumentului Deportărilor, de la Dej, recent, a creat o serie de sculpturi impresionante având ca temă Holocaustul.

A pornit de la Cluj, dar și-a desăvârșit arta gravurii în lemn la Seghedin, apoi în Anglia **Budai György** (1907-1990). În patrie s-a distins prin ilustrațiile sale la baladele lui Arany János (Erdélyi Szépművészetek Céhi, Cluj, 1933). În perioada interbelică, au lucrat la Cluj **Benjámín Hermann** (1881-1942) și **Grünfeld Alfréd**, care a ales calea artei naive. După război, s-a evidențiat **Löwith Marc Egon** (n. 1923), sculptor, pictor, profesor la Școala Superioară de Artă din Cluj; și-a prezentat, în cadrul mai multor expoziții, desene, picturi, pe tema Holocaustului.

Dintre artiștii plastici ardeleni, au fost uciși în lagărele de exterminare germane **Tibor Ernő**, **Klein József**, **Lázár Éva**, **Grünfeld Alfréd**, iar în detașamentele de muncă au pierit, respectiv au dispărut, **Jándi Dávid**, **Katz Márton** și **Leon Alex**.

MURADIN JENŐ

2. ARHITECTURĂ

La confluența dintre tehnică și artă se află **arhitectura**. Curentul modernist în arhitectura noastră interbelică a fost promovat de mari arhitecți români, ca Horia Creangă și Duiliu Marcu, susținuți cu clarviziune de istoricul literar român Eugen Lovinescu.

Alături de ei, plin de entuziasm și de idei novatoare, a fost arhitectul, pictorul, sculptorul și scenograful **Marcel Iancu** (1895-1984), personalitate de seamă a mișcării artistice de avangardă europene. În tratatul *Istoria arhitecturii în România* (1981), profesorul Gheorghe Curinschi Vorona subliniază rolul de pionierat al acestuia în arhitectură, căci în 1930 Marcel Iancu a construit „o clădire de locuit cu parter și etaj, situată pe Șoseaua Kiseleff nr. 49, realizată în spiritul curentului funcționalist, care devine un manifest al noii arhitecturi”. Marcel Iancu a fost și un însemnat teoretician al arhitecturii, combătând eclectismul, pastişele, „arhitectura de planșete” și definind arhitectura drept „arta corespondențelor spațiale, a raporturilor echilibrate de volume, a proporțiilor și tipurilor de construcție, numai conform legilor organice ale sensibilității și geometriei”. Scopul social al arhitecturii este, după el, **urbanismul**. Începând din 1940, a trăit și activat în Israel.

La rândul său, arhitectul **Hermann Clejan** (1886-1955) a contribuit substanțial la realizarea unei linii moderne de orientare funcționalistă a construcțiilor în România. Printre lucrările sale cele mai reprezentative, se numără imobilul Camerei de Comerț de pe Bd. Bălcescu (1935), acela al fostei Legații a Japoniei, de pe Aleea Alexandru (1925), diferite construcții de locuințe la București. S-a afirmat și ca un timpuriu designer de mobilier.

Dintre arhitecții unei generații mai vechi, trebuie amintit și **Alfred Popper** (1874-1946), orientarea sa de bază fiind, în ultimă instanță, „Jugendstil”-ul. Printre lucrările sale care poartă sigla sa de arhitect se numără fostele case Steinbach și Zlatko, de lângă Facultatea de

Medicină, casa dr. Urlățeanu de pe strada Dumbrava Roșie, casa proprie din str. Sfinților 1-3, vila Take Ionescu de la Sinaia. A contribuit, de asemenea, la construirea castelului Pelușor (Sinaia) și a restaurantului „Carul cu bere” din București.

Printre arhitecții, nu puțini, victime ale marelui cutremur din 1977, s-a numărat și **Silvia Granet** (1903-1977), care s-a format la Școala Superioară de Arhitectură din București, absolvită în 1930. Adoptând o orientare funcționalistă, a conceput zece imobile rezidențiale la București, între 1933 și 1939, dar ulterior s-a consacrat mai ales realizării, în cadrul unor largi colective, a unor lucrări reprezentative cu caracter social și de sistematizare, printre care Casa Radiofoniei din București, Spitalul de Oftalmologie din București, spitalele din Suceava, Baia Mare și Reșița, schița de sistematizare a orașului Vălenii de Munte.

Tot la Școala Superioară de Arhitectură din București (absolvită în 1929) s-a format **Marcel Locar** (1902-1983), autor în primul rând de valoroase lucrări teoretice, printre care *Istoria clasicismului în arhitectura țărilor române și Evoluția construcției de locuințe în România*. A fost, timp de două decenii (1949-1969), profesor la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, a făcut parte din conducerea Comitetului de Stat pentru Arhitectură și Construcții; a fost, de asemenea, delegat al României în Comitetul pentru Locuințe al O.N.U. Printre lucrările sale (ca autor sau coautor) s-au numărat Ambasada Germaniei din București, Ambasada României la Varșovia, Casa Presei Libere din București, zeci de blocuri de locuințe, vile, magazine. Mai tânăr decât el cu zece ani, **Ladislau Adler** (1913-1989), cu studii la Brno și Florența, a fost și el atât profesor la Institutul „Ion Mincu” din București, cât și membru al conducerii Comitetului de Stat pentru Arhitectură și Construcții. S-a orientat - în proiectele, ca și în scrierile sale - spre arhitectura industrială, printre lucrările sale teoretice numărându-se *Construcții industriale în România, Arhitectura industriei contemporane, Proiectarea ansamblurilor industriale* etc.

Foarte activ, excelent detalist, cu un simț artistic excepțional, promotor al unei arhitecturi moderne, funcționaliste - iată cum poate fi caracterizat un alt mare arhitect, cu o viață nedrept de scurtă, **Harry (Herman) Stern** (1909-1954). Diplomat al Școlii Superioare de Arhitectură din București (1932), a organizat, în cursul celui de-al doilea război mondial și sub apăsarea legilor rasiale, cursuri pentru studenții evrei de la colegiile „Abason“ și „Bercovici“ din București (1941-1944), iar după 1944, a fost un profesor de excepție al Institutului de Arhitectură „Ion Mincu“, formând numeroși discipoli, printre care îi amintim pe Ignace Șerban, Dorian Hart, W. Juster, Dan Farb, Victor Agent și alții. În deceniul pe care i-a fost dat să-l trăiască după actul de la 23 august, a conceput o serie de lucrări îndrăznețe pentru acea vreme, printre care Fabrica de Confecții și Tricotaje București (coautor), Aerogara Băneasa, Pavilionul de expoziții din Parcul Herăstrău, Clubul „Dinamo“ etc. - contribuind la cristalizarea „noului stil“ din arhitectura românească a deceniilor din urmă.

La moartea lui **Horia Maicu** (1905-1975), fostul arhitect-șef al Capitalei, profesorul arhitect Romeo Belea îl caracteriza, în revista „Arhitectura“, drept un mare arhitect și dascăl, un om plin de dinamism, forță și entuziasm, cu o vastă experiență, care și-a tăiat în piatră și a turnat în beton rodul monumental al muncii sale pasionate. Diplomat al Școlii de Inginerie Civilă din Roma (1931), se stabilește mai întâi la Constanța, unde realizează, în oraș și pe litoral, vile, hoteluri, blocuri de locuințe, în total circa 100 de lucrări până în 1940. După război, activează la București, devenind profesor la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu“ (1950-1972). Îi poartă semnătura blocurile de locuințe din str. Vasile Conta, str. Batiștei 3, str. N. Filipescu, Sala Palatului, ansamblul Teatrului Național, Casa Presei Libere, Monumentul Eroilor din Parcul Libertății (Carol I), sediile unor ambasade românești peste hotare. A reprezentat țara în Uniunea Internațională a Arhitecților și a fost distins cu Premiul de Stat.

Un alt laureat al Premiului de Stat a fost talentatul, dar prematur dispărutul **Ignace Șerban** (1922-1971), creator de mare sensibilitate, întrunind capacitatea invenției de ansamblu cu știința detaliului expresiv. A fost conferențiar la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu“ și, totodată, în cadrul Institutului de Proiectare a Construcțiilor Tip a avut un rol important în desfășurarea eficientă și adecvată a acțiunii de tipizare, necesitățile de mare volum de construcții postbelice, mai ales în domeniul locuințelor. Dintre lucrările sale teoretice, sunt de remarcat *Tendențe în proiectarea lucrărilor de locuit* (1967) și *Ansamblul Sălii Palatului* (1963). A fost autor și coautor la realizarea Fabricii de Confecții și Tricotaje București, a Sălii Palatului, a Ansamblului Sanatorial Otopeni, a complexelor de cămine studențești Grozăvești și Regie, a casei de odihnă-hotel de la Pârâul Rece etc. Să nu omitem a o aminti pe arhitecta de renume internațional **Dora Gad** (n. 1912), diplomată a Școlii Politehnice din Viena (1934), care a activat inițial la București, în atelierul arhitectului român Duiliu Marcu. Începând din 1942, și-a deschis propriul atelier de proiectare la Tel-Aviv. A realizat numeroase mari hoteluri la Ierusalim, Tel-Aviv, Caesarea, Haifa, Muzeul Israelului din Ierusalim (în colaborare), arhitectura interioară a Parlamentului israelian (Knesset-ul), clădirile ambasadelor Israelului din Washington și Ankara, ale unor agenții ale companiei de aviație „El Al“ din diferite țări, decorații interioare de nave și avioane israeliene, imprimând lucrărilor ei amprenta unei personalități inconfundabile.

Desigur, această trecere în revistă este departe de a fi completă. Să enumerăm, de aceea, cel puțin pe cei care merită cu prisosință să fie măcar menționați, autori de lucrări arhitecturale notorii: **Gheorghe Blaier, I. Silvan, Nathan Stopler, Heinrich Marcus, Jean Rosenberg, Ludovic Staadecker, Leon Srulovici, Mauriciu Silianu, Mihail Caffé,**

Gheorghe Sebestyen, Dorian Hardt, Simon Julman, Lucian Schwartz sau renumiți ingineri constructori (**Marcu Rotman** ș.a.), nici măcar menționați. Dar nici această enumerare nu poate face dreptate tuturor.

Spicuiam doar câteva nume, încă, dintr-un dicționar de arhitectură.

Dorian Hardt (n. 23 martie 1919, București), arhitect român, de orientare funcționalistă. Specialist în metode și materiale de construcție și finisaj. Studiază la Facultatea de Arhitectură din București (diplomat 1946). Activitate didactică la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București (din 1949 până azi). Lucrări principale (autor sau coautor): Sediul C.C. al P.C.R., Aleea Alexandru - București (azi Consiliul Central al Sindicatelor, 1946); Pavilioanele românești la Târgurile de la Paris și Milano (1948), Praga (1949), Poznań (1949), Viena (1950); Ansamblul orașului muncitoresc Hunedoara și clădiri (1947-1948); Sanatoriul Otopeni (1950-1952); Garaj auto la Bucureștii Noi (1953-1954); Studii de tipizare și proiecte tip de mobilier și locuințe (1956-1968); Cămin de bătrâni, str. Jimbolia, Bucureștii Noi (1976-1979). Lucrări teoretice: *Materiale plastice în construcții și arhitectură* - 1964; *Proiectarea detaliilor de construcție* - 1974; *Proiectarea detaliilor de finisaj* - 1975; *Materiale de construcție și pentru finisaj* - 1977.

Sofia Ungureanu (n. 28 martie 1917, București), arhitect și urbanist român, de orientare funcționalistă. Studiază la Facultatea de Arhitectură din București (diplomat 1947). Lucrări principale (autor sau coautor): Complex sportiv și Piscină - Floreasca (1949); Institutul de Metrologie - Ciurel (1951); Blocuri de locuințe, Bdul Magheru 34 (1959), ASIT, str. Romană (1960) și str. Poenaru Bordea (1961); Complexul industrial și de cercetare ICEMENERG (1966); Complexul clinic București (1971); Ansambluri rezidențiale, str. Baciului - Zețarilor (1972); Detalii de sistematizare: cartier Lizeanu (1973), Institutul

de Construcții (1974), Calea Rahovei - Ferentari - Sălaj (1975-1979); Extinderea Spitalului „Caritas” (1975) și cea a Spitalului „Dr. Stâncă” (1976); Detalii de sistematizare, Piața Șincai (1979) - toate în București.

Leon Srulovici (n. 22 septembrie 1921, Galați), arhitect român, de orientare funcționalistă. Studiază la Facultatea de Arhitectură din București (diplomat 1951). Lucrează concomitent la D. G. Galin și la D. Marcu. Lucrări principale (coautor): Casa Scânteii, Casa Radiodifuziunii și Teatrul de Operă și Balet - toate în București; Hotel „Neptun” - Neptun; (Șef de proiect) Teatrul „M. Eminescu” - Botoșani (1953-1958); Ansamblu rezidențial în cartierul Păcurari - Iași (1954); Locuințe din beton ușor - Petroșani (1959); Hotel „Arcașul” - Suceava (1966); Han turistic - Gura Motrului (jud. Mehedinți) (1968); Club sindical - Câmpulung (Argeș) (1969); Casă de cultură - Râmnicu-Vâlcea (1970); Restaurant la km 36 pe autostrada București-Pitești (1972); două hoteluri - Vatra Dornei (1973); Ansamblu rezidențial în zona falezii Dunării - Tulcea (1977); Hotel - Sulina (1979).

Ignace Șerban (16 aprilie 1922, București - 29 noiembrie 1971, București), arhitect român, de orientare funcționalistă. Studiază la Facultatea de Arhitectură din București (diplomat 1948). Conferențiar la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din același oraș. Lucrări principale (autor sau coautor): Fabrică de confecții; Sediul C.C. al P.C.R., Aleea Alexandru - ambele la București; Expoziția industrială a României - Budapesta (1949); Casă sanatorială - Otopeni; Locuințe prefabricate - Voica-Băișoara (jud. Cluj); Casă de odihnă - hotel - Pârâul Rece (Predeal); Garaj pentru 500 de vehicule - Bucureștii Noi; Spital - Phenian (Coreea); Sala Palatului; Complexele de cămine studențești „Grozăvești” și „Regie” - toate la București. Lucrări teoretice: *Locuința urbană* - 1959-1961; *Ansamblul Pieței Palatului* - 1963; *Tendențe în proiectarea*

clădirilor de locuit - 1967.

Simon Julman (n. 14 septembrie 1929, București), arhitect de orientare funcționalistă și important publicist de specialitate român. Studiază la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București (diplomat 1954). Profesor (1967-1971) la Școala postliceală de specializare în arhitectură și sistematizare, București. Lucrări principale (autor sau coautor): Obiective în cadrul complexului spitalicesc Fundeni și Spitalul de boli infecțioase „Dr. V. Babeș” (1956-1958); Complex rezidențial, Drumul Murgului (1958-1960); Blocuri de locuințe și diferite dotări în cartierul Titan (1958-1969); Detalii de sistematizare, blocuri înalte de locuințe, Bdul Dinicu Golescu (1962); Ansamblul de locuințe și magazine, Piața Gării de Nord (1960-1961); Sistematizarea ansamblului și blocuri de locuințe, Bdul Ion Șulea (1965); Sistematizarea diferitelor zone ale orașului (1960-1967) - toate la București; traducerea și introducerea critică la *Lexicon ilustrat de arhitectură modernă* - 1972; numeroase eseuri, studii sau articole: *Note asupra cetăților bisericesti din Transilvania*; *Filippo Brunelleschi - arhitect florentin*; *Pier Luigi Nervi sau elogiul rațiunii*; *Mies van der Rohe - arta structurii*; *50 de ani*

de la înființarea Școlii Bauhaus; *Arhitectura finlandeză*; *Arhitectura contemporană austriacă*; *Design în Marea Britanie*; *Arta și orașul etc.*

Jean Monda (n. 20 ian. 1900, Ploiești), arhitect de orientare funcționalistă și publicist român. Studiază la Politehnica din Milano (diplomat 1924). Activează la București. Lucrări principale: Cinematograful „Festival” - București (1927); Sanatoriu - Balotești (Sectorul Agricol Ilfov, 1934); Fabrica „Mătasea populară”, Cal. Călărași (1928); Boiangeria „Luceafărul” - ambele la București (1931); Centrala electrică Schitu Golești (1933); Sala „Eforie”, str. Eforie nr. 6 - București (1945-1947); Ateliere la Uzinele „Progresul” - Brăila (1951); numeroase imobile de locuințe în București: str. Filitti nr. 6 (1930), str. Jules Michelet nr. 5 (1932), str. Armenească nr. 10 (1933), str. Poenaru Bordea nr. 4 (1934), Bdul Bălcescu nr. 7-9 (1934-1935), str. Galați nr. 100 (1937), str. Maria Rosetti nr. 15 (1938), str. Eforie nr. 6 (1945-1946), Bdul Magheru nr. 27 (1946-1948). Lucrări teoretice: *Arhitectura nouă în România* - 1965; *Interiorul clădirilor de azi și de mâine* - 1969; *Arhitectura actuală, artă necunoscută?* - 1980; *Monumente de arhitectură modernă* - 1982.

3. MUZICĂ

Într-o epocă de întemeiere a școlii muzicale românești, alături de fondatori ca G. Stephănescu, C. Dimitrescu, G. Dima sau G. Musicescu, istoria muzicii îl înregistrează ca un activ compozitor și critic muzical pe evreul **Mauriciu Cohen-Lănaru** (1852-1929). Cele patru opere scrise de el ilustrează apelul atât la melosul popular, cât și la temele preluate din epica legendelor. Menționăm: *Meșterul Manole*, operă în 3 acte, pe un libret propriu, sau *Insula Florilor*, operă comică în 3 acte, libret de Gr. Bengescu-Dabija, reprezentată la București, în 1905. Cele patru sonate pentru pian, dansurile pentru pian sau numeroasele lieduri întregesc creația acestui compozitor.

În generațiile următoare, s-au impus **A. L. Ivela** (1878-1927) și **L. Algazi** (1890-1971), care, la București, respectiv la Paris, unde au trăit, au compus lucrări de inspirație biblică, pentru ansambluri coral-simfonice. Alături de cele două cantate și de *Psalm 150*, de corurile și liedurile sale, menționăm din creația lui Ivela numeroasele lucrări didactice, precum *Dicționarul muzical ilustrat* (1927), unul dintre primele de acest gen în muzicologia română. **L. Algazi** a scris muzică de scenă (*Athalie, Le Dibbouk*) și balet (*La Danse de David*), lucrări coral-simfonice (*3 Psalmi, Cantata de Paști, Serviciul sacru*), muzică de film (*David Golder*), fiind, în același timp, autorul unor cronici muzicale despre Enescu, Cella Delavrancea, R. Strauss, publicate în anul 1921, într-o epocă de început a criticii muzicale românești moderne.

Prezența evreilor români în sfera muzicii, ca interpreți, este consemnată, de asemenea, încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, odată cu răspândirea formațiunilor lăutărești și a rapsozilor. Așa iau naștere - treptat - tradițiile în familiile de muzicieni moldoveni, ai căror descendenți și-au adus contribuția - de valoare - în viața muzicală modernă, cultă.

Numărul mare al muzicienilor evrei din România, fie ei interpreți ori creatori, nu permite o enumerare exhaustivă. De aceea îi prenumerăm, în afară de cei sus-amintiți, doar pe: **L. Stern**

(1847-1909); **R. Günzburg** (1859-1952); **Stan Golestan** (1875-1956); **Ludovic Feldman** (1893-7); **Filip Lazăr** (1894-1936); **Marcel Mihalovici** (1898-1985); **F. Chagrin** (1905-?); **N. Nachman** (n. 1905); **M. Eisikovits** (1908-1983); **H. Brauner** (1908-?); **Matei Socor** (1908-1981); **Paul Constantinescu** (1909-1963); **Alfred Mendelsohn** (1910-1966); **Ovidiu Varga** (1913-?); **Dumitru Bughici** (n. 1921); **E. Cosma** (n. 1925); **Laurențiu Profeta** (n. 1925); **Anatol Vieru** (n. 1926). O mențiune specială pentru **H. Schwartzmann** (1897-?); **Elly Roman** (1905-1996); **Henri Mălineanu**, **Edmond Deda** (n. 1921).

Dintre dirijorii de operă și muzică simfonică, îi amintim pe **J. și R. Rosenstek**, **E. Lindenberg**.

Dintre interpreți, cei mai numeroși sunt violoniștii: de la **Avi Abramovici**, **L. Gherțovici**, **Silvia Marcovici**, **A. L. Rosé**, **L. Savin**, până la **R. S. Storch**. La violoncel au excelat **S. Degen**, **S. Seidman**; la violă, **V. Mendelsohn**, **L. Taler**, **E. Walfisch**, iar la contrabas **L. Prunner**.

Pianul a fost slujit cu dăruire de **G. Boscoff**, **Clara Haskil**, **Măndru Katz**, **Radu Lupu** - azi de larg renume pe plan internațional -, **S. Sörönyi**. La clarinet, s-a remarcat **L. Feueralt**, iar la corn, **P. Samuel**.

Pe scena lirică și în recitaluri vocale, s-au făcut cunoscuți **Blanche Adelstein**, **H. Isonyi**, **Dora Massini**, **Iolanda Mărculescu**, **Zenaida Palli**, **R. Ledeanu**, **A. della Pergola** și **R. Steiner**.

De-a lungul secolului al XX-lea, o serie de compozitori evrei au adus contribuții la îmbogățirea vieții muzicale din România, prin lucrări de un real nivel european. **Marcel Mihalovici**, din generația imediat următoare lui George Enescu, este legat de memoria acestui genial compozitor prin faptul că a fost distins cu Premiul „Enescu”, alături de alte premii la concursuri de compoziție de peste hotare (Germania, S.U.A.). Bogata sa creație simfonică, de cameră sau de operă nu este lipsită de anumite inflexiuni ale melosului popular românesc, deoarece sinteza dintre național și universal era una dintre năzuințele dominante ale creatorilor din acea vreme, după modelul creației enesciene. **Ludovic Feldman**, născut în același deceniu,

după o susținută activitate în orchestrele simfonice (Zagreb, București), a trecut relativ târziu (1945) la activitatea creatoare, într-un sens oarecum paralel cu acela al operei lui Mihalovici. Alături de sinteza amintită, ambii, trăind până târziu, în deceniul al nouălea, au căutat, de asemenea, un stil și un dialog cu marile orientări expresive ale contemporaneității. **Max Eisikovits** (1908-1983) adaugă orientărilor stilistice amintite anterior un element specific: inspirația din tradițiile folclorului hasidic păstrat viu în nordul țării, folclor pe care îl culege și îl notează, realizând o mare colecție de cca 4 000 de melodii populare. Paralel cu folclorul român și cu cel maghiar, folclorul evreiesc este prezent în lucrările sale de cameră sau simfonice, corale sau vocale. S-a înscris, de asemenea, prin cele două opere ale sale, pe teme de basm popular (*Povestea țapului* și *Fântâna cu bucluc*), după ce, la început de activitate, scrisese muzică de scenă (*Ulciorul sfărâmat* ș.a.). Dintr-o altă generație fac parte **Erwin Junger** (n. 1931) și **Tiberiu Molnar**, ambii stabiliți actualmente în Israel, care au adus o contribuție în muzica românească prin lucrările lor de cameră, simfonice sau corale, laolaltă cu o susținută activitate pedagogică. Născut în România (la Târnăveni, în 1923), autor al unor culegeri de folclor și al unor lucrări originale de inspirație românească, **György Ligeti**, unul dintre cei mai importanți compozitori europeni contemporani, un adevărat inovator în estetica și limbajul artei sunetelor, se așază firesc printre reprezentanții de seamă ai muzicii românești.

În domeniul artei interpretative, îl amintim pe **Avram Goldfaden** (1840-1908), adevărat părinte al teatrului evreiesc. El a fondat la Iași, în 1876, teatrul profesionist de limbă idiș „Pomul verde”. A fost compozitor și interpret, autor a foarte numeroase cântece și cuplete pentru piesele de teatru pe care le punea în scenă, valoros contemporan al lui Matei Millo. În același domeniu al artei idiș, este reprezentativ pentru secolul nostru **Haim Schwartzmann**, unul dintre cei mai activi compozitori și dirijori ai teatrului muzical evreiesc.

S-au impus, de asemenea, **József Szigeti** (n. 1892), iar dintr-o generație următoare, **Ștefan**

Ruha, violonist de reală virtuozitate, pusă în slujba unei sensibile interiorități expresive. A tălmăcit cu dăruire pagini ale lui Harry Maiorovici, în concertul ce-a urmat simpozionului de cultură ebraică organizat în octombrie 1992, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Suntem datori să amintim că soliști vocali neevrei, precum Kassler-Barabás Magda și Maria Ghircoiașiu, au tălmăcit cu fidelitate și multă căldură pagini semnate de M. Eisikovits, E. Junger și Hary Maiorovici, iar poetul maghiar clujean Sándor Kányádi a izbutit o sensibilă traducere în limba maghiară a cântecelor idiș din folclorul evreiesc maramureșean.

Un moment deosebit în teatrul muzical îl constituie spectacolul *La porțile pădurii*, după Elie Wiesel, dramatizat și regizat de Dinu Cernescu, cu muzică de scenă semnată de Harry Maiorovici. O atmosferă reflectând peisajul maramureșean și un melodism ce exprimă eternitatea prin stări profund dramatice sunt trăsături definitorii ale acestui spectacol intrat în repertoriul Teatrului Evreiesc de Stat din București.

Regizorul de operă **Hero Lupescu** s-a impus în mod deosebit, începând cu o montare de referință a operei *Oedip*, de George Enescu, până la *Nabucco*, de Verdi, într-o versiune de relevabilă forță artistică.

Un mare rol în cultura muzicală iudaică a țării au jucat cantorii diferitelor temple din România. Ei s-au format în corurile templelor, sub îndrumarea unor maeștri ai cântului tradițional ebraic. Printre aceștia îi amintim, la sinagogile din București, pe **Alberto** și **Rențic Pergola** (Templul Spaniol); **Willy Harnik**, **Schneir**, **Perlman**, **Ruvinski**, **Oivi Gutman**, **Jukovski** (Templul Coral). Alături de ei s-au impus **Vladovski**, **Rabinovici**, **Kahane**, **Cohn**, **Țipres**, **Rosenberg**, **Fuchs**, **Ackerman**, **Malinski**, **Feldman**, la Chișinău. Pentru sinagogile din Sighet, îl amintim pe cântărețul **Hörer**.

Un capitol important al culturii iudaice îl constituie trubadurii, autentici rapsozi populari. Printre aceștia îi amintim pe **Samson Ferst**, **Selig Berdicever**, **Engelberg**, **Wolf Ehrenkranz** **Zbarjer** ș.a.

Paleta contribuțiilor unor personalități de origine evreiască la arta sunetelor nu poate fi însă completă dacă nu luăm în considerare multitudinea celor care s-au manifestat pe acest tărâm, cât și bogăția și varietatea operei lor.

Pentru a înlesni consultarea repertoriului de nume și lucrări ce urmează, adoptăm o ordine alfabetică, deși s-ar fi convenit, desigur, una valorică. Expunem deci de la A la Z elemente privind viața și opera celor implicați în fenomenul muzical: de la compozitori până la critici și istorici muzicali.

Algazi, Leon (Steinhart Alphonse) (1890-1971), compozitor, critic muzical, organist, profesor.

Alstedius, Johannes Henricus (1588-1638), enciclopedist, umanist, teoretician muzical transilvănean, a publicat: *Rudimenta linguae graecae, Rudimenta linguae hebraicae et chaldaicae, Rudimenta linguae latinae*; este, de asemenea, autorul lucrărilor: *Musica hebraica; Theologia prophetica; Praecognitorum theologorum*, libri II; *Encyclopaedia septem tomis distincta*.

Boskovits, Alexander Uryah (n. 1907), cu o genealogie a familiei tatălui până la „înaltul Rabbi Loew, maestrul legendei Golem-ului“. Împreună cu fratele său, a fost crescut în atmosfera tradițională evreiască și a culturii europene. După terminarea liceului, Boskovits și-a făcut studiile muzicale, timp de un an, la Viena, iar între 1925 și 1929, la Paris, unde a studiat pianul cu Alfred Cortot și compoziția cu Paul Dukas și Nadia Boulanger. După reîntoarcerea la Cluj, îl întâlnim ca pianist, compozitor și dirijor al Operei Naționale și la Orchestra simfonică „Goldmark“, pe care a fondat-o în 1935. Compozitorul s-a simțit atras ca de o chemare puternică de moștenirea artistică evreiască, de rădăcinile spirituale ale poporului său.

În 1938, a fost invitat de către Orchestra simfonică palestiniană - cum se numea în epocă - pentru a asista la premiera compoziției sale *The Golden Chain*, sub bagheta faimosului Issai Dobrowen. Nu s-a mai întors în România, înscriindu-se ca unul dintre fondatorii Academiei

de Muzică din Tel-Aviv, unde a funcționat ca profesor de compoziție și teoria muzicii. A fost membru în Senatul Universității din Tel-Aviv, precum și critic muzical al ziarului „Haaretz“.

Brauner, Harry, folclorist, a organizat și a însoțit formații folclorice românești peste hotare: Anglia - 1935, 1937, 1938; Istanbul - 1936. A susținut comunicări științifice, conferințe radiofonice, concerte-lecții pe teme folclorice. A îngrijit înregistrarea pe disc a muzicii populare românești la „Columbia“ (București, 1936-1938); a făcut parte din juriile unor concursuri internaționale muzicale; a publicat studii, articole, recenzii, lucrări de muzicologie, ediții critice, cântece pentru copii, muzică vocală.

Bughici, Dumitru (n. 1921), compozitor, a creat muzică de scenă și de film, simfonică și corală; autor de lucrări didactice.

Carp, Paula (1911-1990), folcloristă; a scris articole în diferite reviste, a susținut conferințe, concerte-lecții, emisiuni radiofonice; i-au fost editate lucrări de muzicologie și folclor, precum și culegeri de folclor.

Cohen-Lănaru, Mauriciu este autorul unor compoziții în diverse genuri: opere (*Meșterul Manole, Mazeppa, Insula florilor*); lucrări camerale (*Cinci sonate pentru pian, Suite de valsuri*) și vocale (două caiete de melodii române, *Melodii sefarde*). Este unul dintre primii compozitori români de operă, animat de un suflu romantic, deprins împreună cu măiestria, prin studiile făcute cu Georges Bizet, Félicien David și César Franck (cu care a studiat orga). A tradus în franceză poezii de Alecsandri, Macedonski etc.

Constantinescu, Paul (1909-1963), compozitor, și-a înscris trainic numele în primele rânduri ale artei muzicale românești, prin valoroase opere (*O noapte furtunoasă, Nunta în Carpați, Târg pe muntele Găina, Pană Lesnea Rusalim*); lucrări simfonice (*Suită românească, Jocuri românești, Simfonieta, Rapsodia a II-a, Ciobănașul* etc.); muzică de film (*Țara Moșilor, O noapte furtunoasă, Răsună valea, O scrisoare pierdută, Moara cu noroc*); lucrări de cameră, corale, lieduri.

Deda, Edmond (n. 1921) s-a ilustrat în muzica

de scenă, de film și, mai ales, în câmpul muzicii ușoare românești.

Demian, Wilhelm (n. 1910), compozitor, dirijor și profesor, a scris muzică de scenă și pentru teatrul liric (*Richard II, Bánk Bán, Capcana, Ușa turnantă*) și lucrări simfonice (*Preludiu și fugă pentru orchestră, Concertino pentru pian și orchestră, Concert pentru vioară și orchestră, Concert pentru oboi și orchestră, Variațiuni simfonice pe tema „Mugur, mugure!”*), în stilul tradițiilor clasic-romantice întemeiate pe o solidă cunoaștere a formei; inspirația din folclor exprimă apartenența sa la școala românească de compoziție, analogilor muzicieni din România care au studiat, ca și el, la Viena (Mendelsohn, Negrea etc.).

Eisikovits, Max (1908-1983) este prezent în creația de operă (*Povestea țapului, Fântâna cu bucluc*), vocal-simfonică (*Cantata păcii*), simfonică (*Dansuri vechi ardelenesti, Primăvara în Carpați*), camerală (*Două dansuri hasidice, Zece miniaturi pentru pian, Rondo pentru pian, Sonatină pentru vioară și pian, Suită pentru pian, 30 de piese mici pentru pian, Dansuri vechi ardelenesti pentru pian, Suită pentru pian, Suită pentru violoncel și pian, Sonată pentru pian, Cântece pentru pian*), vocală (*Vulturul răzbunării, poem coral, 20 de coruri pentru copii. Introducere în cântul polifonic, coruri pentru 2 voci egale; Horă și madrigale pentru cor a capella*).

Elian, Edgar (1917-1993), specialist în discologie și discografie, a asigurat în cadrul Casei de discuri „Electrecord” cultivarea unei arte de nivel superior; a publicat cronici muzicale, interviuri cu mari artiști români și străini.

Feldman, Ludovic, titularul unei importante contribuții la creația muzicală din România, prin lucrări de muzică simfonică (*Cinci suite pentru orchestră de cameră, Variațiuni simfonice, Sonată concertantă pentru cello și orchestră*) și de muzică de cameră (*Două suite pentru vioară și pian, Două sonate pentru violă și pian, Trio pentru coarde, Cvarțet de coarde, Cvintet de suflători, Trei piese de concert pentru cvartet de coarde și percuție*).

Frost, Ana (n. 1928) s-a remarcat printr-o

prezență permanentă în lumea emisiunilor radiofonice și a discului, unde a urmărit cu seriozitate și profesionalism promovarea unei culturi muzicale de valoare autentică.

Giroveanu, Aurel (n. 1916) a compus muzică de teatru și de film, muzică corală și muzică ușoară.

Goldfaden, Avram (1840-1908), părintele teatrului evreiesc, a reușit în bună parte să realizeze ceea ce și-au dorit mulți gânditori avansați și anume: ca teatrul să joace rolul pe care l-a jucat cândva religia în viața popoarelor. Popularitatea în lume a lui Goldfaden datează din 1876, când a pus bazele primului teatru profesionist de limbă idiș în România, la Iași, în vestita grădină „Pomul verde”. A compus foarte multe cântece idiș, fiind, totodată, un înzestrat interpret. În mai puțin de doi ani (1876-1877), a scris și a prezentat în România sute de cuplete și numeroase piese de mai largă respirație.

Golestan, Stan (1875-1956), prin majoritatea lucrărilor sale, s-a înscris în rândurile tinerei școli românești a epocii și în stilul acesteia, fondat pe inspirația din melosul popular. Meritul său este de a fi abordat pe această bază marile forme clasic-romantice, îmbinându-le cu intonația folclorică. Din opera sa reținem două *Cvartete de coarde, Sonata pentru pian și vioară, Sonatina pentru flaut și pian; lieduri pe versuri de Mihai Eminescu, pe versuri populare și de autori francezi*.

Halmos, Gheorghe (1915-1985), unul dintre pianiștii de referință ai României postbelice, a debutat interpretând *Concertul nr. 5* de Beethoven (cu orchestra Filarmonicii din București, dirijor George Enescu, 1946). A susținut recitaluri și concerte în Germania, Ungaria, Polonia, Rusia, Bulgaria, Franța, Turcia, Austria. A avut numeroase prezențe la radio și televiziune, interpretând un întins repertoriu, de la Bach la Bartók.

Hoffman, Alfred (1929-1995), remarcabil istoric și critic muzical, unul dintre cei mai talentați și competenți animatori ai vieții muzicale românești din ultimele decenii. Este autorul volumului *Drumul operei de la începuturi până la Beethoven* și a tradus din Debussy *Domnul Croche antidiletant*. A publicat - respectiv, a

susținut - numeroase cronici și conferințe în țară și peste hotare, a reprezentat mult timp România în juriul pentru acordarea Marelui Premiu al discului „Charles Cros“.

Iancu, Mișu a compus muzica la numeroase spectacole de estradă și revistă, piese corale și de muzică ușoară. Este și autorul unor lucrări didactice (*Metodă de acordeon, Acordeonistul virtuoz*). Șlagărele sale au întrunit aprecierea unor largi cercuri de ascultători, precum și a juriilor concursurilor de muzică ușoară românească.

Jerea, Hilda, pianistă concertistă și de muzică de cameră (din 1936), profesoară de pian la Școala de artă din București (1942-1944) și la Conservatorul din București (1948-1949), secretară a Uniunii Compozitorilor (1949-1952), fondatoare a ansamblului „Musica Nova“ din București (1966), membră la American Musicological Society. Distincții: Mențiunea a II-a (1934) și Premiul al II-lea (1946) de compoziție „George Enescu“, Premiul „Robert Cremer“ (1942). Compoziții: baletul *Haiducii* (1956); *Casa Bernardei Alba*, muzică de scenă (1966); *Concert pentru pian și orchestră*; *Sonată pentru pian*; *Suita pentru orchestră de coarde*; lieduri, coruri.

Junger, Erwin (n. 1931) a compus muzică de scenă (*Domnișoara Iulia*, *Război și pace*, *Intrigă și iubire*, *Vizita bătrânei doamne*, baletul *Întâlniri în beznă*, opera bufă *Ciocanul satului*), muzică vocal-simfonică, muzică de cameră, coruri, lieduri. Lucrări de muzicologie: *Armonia modală în arta lui J. S. Bach* (teză de doctorat), *Curs de armonie* (în colaborare cu T. Jarda și C. Cherebețiu).

Kardos, Ștefan (n. 1908), compozitor, autorul unor lucrări pentru spectacole de teatru, de estradă și muzică ușoară.

Klepper, Walter Mihai (n. 1929) a scris studii și articole în reviste și ziare; a compus muzică de scenă, vocal-simfonică, simfonică, de film, lucrări camerale și corale.

Koffler, Eugen, compozitor, lucrează pentru Teatrul Evreiesc de Stat din București, fiind autorul partiturilor pentru spectacolele *Un sirag de perle*, *Mangheriada*, *Maletri și Betocomoru*,

Vrăjitoarea, *Pe placul tuturor*, *Barașeum '72*.

Lakatos, Ștefan (1895-1989) elaborează numeroase studii, comunicări, eseuri de istoria muzicii românești, maghiare și universale, în presa de specialitate română și străină; eminent reprezentant al științei muzicale din țara noastră.

Ligeti, György (n. 1923), originar din România, cu activitate în Ungaria și Germania, profesor invitat la Stockholm, membru al Academiei Bavareze de Arte și al Academiei de Arte din Hamburg, deținător al unor importante distincții muzicale internaționale. Este unul dintre cei mai mari compozitori din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Arta sa demonstrează o solidă cunoaștere a tradițiilor muzicale, pe temeiul cărora elaborează un limbaj de mare eficiență novatoare.

Mandi, Alexandru, dar, mai cu seamă, **Mălineanu, Henri** s-au afirmat ca remarcabili compozitori de muzică ușoară, cel din urmă fiind deosebit de cunoscut de iubitorii genului.

Maiorovici, Herman Harry (n. 1918), compozitor, autorul muzicii a numeroase filme de lung și scurt metraj, de animație, documentare, al muzicii de scenă pentru spectacole teatrale, al unor lucrări simfonice și camerale. O contribuție specifică o constituie apelul la timbralitatea orgii clasice și electronice, modalitate a unor noi expresii stilistice. De la clasic-romantic, repede depășit, trece, prin impresionism, la un expresionism contemporan, de reală profunzime umanistă. De la *Moartea Căprioarei*, după Nicolae Labiș, la *Zece frați am fost*, după Haim Sloves și *La porțile pădurii*, după Elie Wiesel, întâlnim toată gama emoțională a gândirii sale sonore.

Mihalovici, Marcel, compozitor, cu studii la București și Paris, stabilit în Franța. Membru fondator al Societății Compozitorilor Români din București, profesor la „Schola Cantorum“ din Paris, membru corespondent la Institut de France, la Académie des Beaux-Arts din Paris, a făcut parte din juriul internațional de concursuri muzicale, a susținut conferințe, comunicări, emisiuni radiofonice și de televiziune. Distincții: Mențiune onorifică (1919), Premiul al II-lea (1920) și Premiul I (1925) de compoziție „George Enescu“, Premiul „Ludwig Spohr“ din

Brunswick (1955), Premiul Fundației „Copley” din Chicago (1961), Premiul „George Enescu” al SACEM din Paris. A compus muzică de teatru (*Une vie de Polichinelle*, 1922), muzică vocal-simfonică (*Simfonia cantata*, 1964), lucrări pentru pian și orchestră, pentru vioară și orchestră, simfonii, muzică de film, de cameră, corală, vocală.

Marbé, Miriam (n. 1931), numără printre compozițiile sale lucrări de muzică vocal-simfonică (*Noapte țărănească*, *Clime*, *Ritual pentru setea pământului*, *Requiem*), muzică de cameră (*Sonată pentru pian*; *Sonată pentru violă și pian*; *Sonată pentru clarinet și pian*; *Sonată pentru clarinet solo*; *Sonată pentru două viole*, premiu la Mannheim), lieduri pe versuri de Topârceanu, Arghezi, Villon, F. G. Lorca etc., coruri mixte și pe voci egale. Stilul său se înscrie cu hotărâre în orientarea de avangardă a școlii românești de compoziție; apelând la specificul folclorului arhaic, înveșmântat în structurile de înălțime și durată ale muzicii anilor 1960-1980, expresia este dominată de tensiuni alternând cu momente de confesiune și luminozități ascunse.

Mendelsohn, Alfred (1910-1966), cu studii de muzică și filosofie la București și Viena, a lăsat o importantă moștenire artistică: două simfonii, trei concerte pentru vioară și orchestră, zece cvartete de coarde, baletele *Harap Alb* și *Călin*, operele *Meșterul Manole* și *Michelangelo*, *Spinoza - scene lirice din viața unui gânditor*, lieduri pe versuri de Mihai Eminescu, Mariana Dumitrescu, Magda Isanos, lucrări didactice. A depus o bogată activitate didactică și în cadrul Uniunii Compozitorilor. De formație clasică academică, a manifestat o permanentă disponibilitate pentru marile genuri muzicale, lucrările sale înscriind în școala muzicală românească contribuții dintre cele mai semnificative.

Nachmann, Leib, compozitor, dintre ale cărui lucrări, dominate în cea mai mare parte de un ethos specific muzicii iudaice, amintim: *Poeme evreiești* în memoria lui Maurice Ravel, *Concertul pentru vioară și orchestră*, în care părțile a II-a și a IV-a sunt dominate de acest stil, apoi poemul

Kol Nidrei și popularul *Oifn Pripicic*, *Poemele orientale pentru trei pian*, *Studii de virtuozitate și Studii - Poeme evreiești*, alături de culegerile de folclor evreiesc realizate împreună cu Max Eisikovits, sursă de inspirație pentru multe dintre creațiile sale.

Negulescu, Claudiu (n. 1929), compozitor, a scris muzică vocal-simfonică, simfonică, de cameră, corală, vocală (voce și pian).

Paschill, Iosif (1877-1966), compozitor, cu studii la București și Paris. A scris studii, cronici muzicale, recenzii. A compus muzică de teatru, vocal-simfonică, simfonică, vocală. Este autorul unor lucrări didactice (diferite metode). Pianist-concertist în țară și peste hotare, organist la Templul Coral din București, maestru de cor la mai multe societăți corale și trupe lirice străine din București.

Profeta, Laurențiu (n. 1925); opera sa include muzică de teatru (*Prinț și cerșetor*), vocal-simfonică, simfonică, de film, corală, vocală, ușoară.

Roman, Elly (1905-1996), cu studii la București și Berlin, are o bogată operă, alcătuită din muzică de teatru, corală, ușoară.

Săculeț, Emil, compozitor și folclorist, autorul volumului *Cântece populare evreiești* (145 de piese). A semnat muzica la numeroase spectacole de estradă și revistă ale Teatrului Evreiesc de Stat din București.

Schwartzmann, Haim, unul dintre cei mai activi compozitori legați de scena evreiască bucureșteană; a compus muzica pentru spectacole ale Teatrului „Barașeum”, de la *Micul Guliver*, *Tipke Faier*, *Din glumă în glumă*, până la *Dibuk*, *Noaptea în târgul vechi*, *Două nunți și un divorț*, *Barașeum '72* etc.

Segall, Bernard a compus pentru Teatrul Evreiesc din Iași, al cărui dirijor a fost.

Segall, Icu, fiul lui Bernard Segall, dirijor și compozitor la Teatrul Evreiesc din Iași.

Stern, Leopold (1847-1909), compozitor, a cules melodii lăutărești și populare, pe care le-a publicat în diferite colecții pentru pian; a compus muzică pentru pian, culegeri și prelucrări de folclor, muzică vocală (voce și pian); autorul lucrării de muzicologie *Dicționar*

portativ pentru toate expresiunile întrebunțate în muzică.

Stein, Richard, compozitor, a scris muzică de teatru, de estradă, pentru pian, vocală, ușoară. Este autorul celebrei melodii *Sanie cu zurgălăi*.

Szego, Julia (1893-1987), eminentă reprezentantă a muzicologiei din țara noastră, impunându-se în domeniul cercetării bartokiene și folclorice.

Szigeti, József, violonist cu o bogată carieră internațională; elev al lui J. Hubay; stabilit în S.U.A.; apropiat de Bartók, Stravinski, E. Bloch; a interpretat multă muzică contemporană. A scris memorii (*With String Attached* și *A Violonist's Note-book*). Experiența pedagogică și concertantă a constituit temeiul unei lucrări analitice: *The Beethoven's Sonatas for Piano and Violin*, comandată de „American String Association”.

Varga, Ovidiu (n. 1913) a scris lucrări simfonice, camerale, corale și lieduri. S-a distins ca muzicolog (*Tracul Orfeu și destinul muzicii, Orfeu moldav și alți șase mari ai secolului al XX-lea, Cei trei vienezi și nostalgia lui Orfeu, Bach, un Orfeu pământean*). Pregătirea sa științifică și filosofică i-a permis abordarea unor probleme esențiale ale culturii muzicale moderne sau clasice, românești sau universale.

Vieru, Anatol (n. 1926), compozitor, unul dintre reprezentanții proeminenți ai creației muzicale românești contemporane. Din bogata sa operă, amintim: muzică coral-simfonică (oratoriul *Miorița*), cinci simfonii, două concerte pentru orchestră, *Concertul pentru violoncel și orchestră* - premiul „Marie-José” -, *Concertul pentru vioară și orchestră, Odă Tăcerii*, pentru orchestră, *Museum Music*, pentru clavecin și orchestră de coarde, *Clepsidra, Sonnenuhr* pentru orchestră; muzică de cameră, două cvartete, trei triouri pentru vioară, clarinet și pian, *Sita lui Eratostene*, pentru vioară, violă, clarinet, violoncel și pian, *Trepte ale tăcerii*, pentru cvartet de coarde și un percuționist, *Nautilos*, pentru pian și magnetofon; de film (*Ciucurencu, Brâncuși la Târgu-Jiu*); corală (*Scene nocturne*, opt piese pentru două coruri a capella); lieduri pe versuri de Eminescu, Topârceanu și populare.

Este autorul lucrării de muzicologie *Cartea modurilor* (teză de doctorat).

Wachmann, Eduard (1836-1908), compozitor, cu studii la București, Viena și Paris; dirijor al teatrelor naționale din Craiova și București, profesor de pian și armonie și director al Conservatorului din București, fondator, dirijor și director al Societății Filarmonice Române din București, director al Operei Române din cadrul Teatrului Național din București. Distincții: Medalia de Aur pentru Arte și Științe. A compus muzică de scenă (*Păunașul codrilor, Despot Vodă*), vocal-simfonică, de cameră, corală, vocală, canțonete comice. A alcătuit culegeri de folclor. A publicat mai multe lucrări didactice.

Wachmann, Ion Andrei (1807-1863), dirijor al trupei lirice „Theodor Müller” din Timișoara și București; profesor la Școala de muzică vocală și instrumentală a Societății Filarmonice din București și la Colegiul „Sf. Sava”, dirijor al trupei „Costache Caragiale”, al teatrelor naționale din București și Craiova. A desfășurat activitate pedagogică în București, ca profesor particular de pian, teorie-solfegii, armonie. A compus muzică de scenă, vocal-simfonică, corală. A editat culegeri de folclor și lucrări didactice.

★

La urmă, dar de oarecare importanță credem să fie o fugară menționare sau revenire asupra câtorva dintre cei mai activi critici și propagatori ai valorilor muzicale în ultimele decenii. Am în vedere muzicologi cu numeroase cronici muzicale la activul lor, de talia unor **Ada Brumaru** (n. 1930), **Alfred Hoffman** (1929-1995), ambii de o seriozitate și o hotărâre, neclintite, de a aduce prin scrisul lor o evaluare justă a artei sunetelor, și *last but not least*, prodigiosul și prolificul **Iosif Sava** (n. 1933), prezent pretutindeni unde se difuzează muzică și autor a peste 40 de volume de popularizare a marilor creatori de muzică, fie ei compozitori sau interpreți.

Documentar întocmit de
H. MAIOROVICI

4. ARTA COREGRAFICĂ

Contribuția interpreților, creatorilor și pedagogilor evrei la arta dansului în România acoperă un domeniu de incontestabilă amploare și valoare, fără de care orice istorie obiectivă a coregrafiei românești ar fi incompletă.

Desigur, măștri de dans, ca Trixy Checais, Anton Romanovski, Ira Lucezatkaia, Oleg Danovski, Floria Capsali, Mitiță Dumitrescu, Paule Sybille ș.a., au avut un rol decisiv în formarea multora dintre dansatorii evrei.

Textul de față se referă doar la perioada de după 1940, moment din care în București și în alte orașe apar școli particulare de dans clasic, alături de cea din cadrul Operei, precum și unele școli de dans modern, dintre care două sunt conduse de profesorii evrei **Milla Lindenberg** și **Trude Kessel**.

Recitalurile curente pe care toate aceste școli le organizau, ca și spectacolele-recital ale Operei încercau să se întrecă între ele, concurența fiind benefică pentru ridicarea și stăchetei valorice a mișcărilor coregrafice generale.

Muzicieni evrei de mare valoare, ca dirijorul **Eduard Lindenberg**, pianistul **Mândru Katz**, pianista și compozitoarea **Hilda Jerea**, pianistul și compozitorul **Jean Tausinger**, pianistul și compozitorul **Marius Constant**, **Julien Musafia**, precum și profesorul și pianistul **Radu Negru** și pianistul **Dan Mizrahi** au adus o imensă contribuție valorică la mișcarea coregrafică din România, atât ca acompaniatori ai dansatorilor, cât și în calitatea lor de compozitori. Activitatea lor, desfășurată mai timid și doar într-un cadru restrâns, evreiesc, determinat de condițiile restrictive pentru artiștii evrei din timpul războiului, s-a extins în anii imediat următori acestuia.

În 1949, s-a înființat prima școală coregrafică de stat în România, condusă mai întâi (1949-1950) de **Miriam Răducanu**, urmată (1950-1951) de **Havas Varvara**, iar din 1952, timp de aproape 20 de ani, de **Esther Magyar Gonda**, tustrele evreice.

Această școală, în fapt Liceul de coregrafie, nou înființat, a polarizat în jurul ei mulți pedagogi evrei, cu pregătire în domeniu și cu o exigență profesională care a jucat un rol hotărâtor în

formarea unei serii întregi de coregrafi, ai țării. Astfel, printre profesorii evrei de la această școală enumerăm: pentru dans și repertoriu clasic - **Tilde Urseanu**, **Cora Benador**, **Anne-Marie Ross**, **Ethel Paneth-Damian**, **Jessie Blumenfeld-Leibovici**; pentru dansul modern - **Miriam Răducanu**; pentru dansul popoarelor (caracter) - **Clara Volini**, **A. Brumer**.

Mulți dansatori, formați la această școală, și-au desfășurat cariera cu succes și în străinătate.

La Școala de coregrafie de stat din Cluj, a funcționat **Gabriella Taub Darvas**.

La Opera din Cluj, au excelat măștri de balet ca **Ligeti József** (încă din anii 1920-1928), iar după război **Gabriella Taub Darvas**.

La București, maestră de balet și coregrafie a fost **Tilde Urseanu**. Coregrafi evrei ca **Tilde Urseanu**, **A. Brumer**, **Miriam Răducanu** au semnat mișcarea scenică la multe dintre spectacolele teatrelor dramatice.

La Facultatea de Teatru, au predat ca profesori de mișcare scenică, o perioadă lungă de timp, **Suzana Badian** și **Nuți Molnar**.

La Academia de Teatru și Film, coregrafa **Miriam Răducanu** predă, în 1991-1992, improvizatia și creația de mișcare pentru actori.

Coregrafă de dans modern, **Miriam Răducanu** organizează o serie de spectacole în deceniul 8, formând gustul publicului pentru expresivitatea dansului modern.

Oameni de cultură, preocupați de înnoirea modalităților de expresie coregrafică, exigenți în alegerea temelor, a partiturilor muzicale, interferând în spectacolele lor arta dansului cu alte arte, creatori evrei ai acestui gen care este dansul au contribuit atât la ridicarea exigențelor profesionale ale oamenilor scenei, cât și la creșterea expectațiilor în materie ale publicului.

Pentru detalierea activității personalităților evreiești amintite în aceste rânduri, dăm, în continuare, câteva elemente biobibliografice pentru fiecare dintre ei:

Ligeti, József, interpret și coregraf de dans modern la Opera din Cluj, în anii '20-'30; a creat spectacole ca: *Eli-Zion*, *Perla-Kaftei*, *Legenda lui Iosif*; scrie o carte despre dansul modern. Activează un timp la Budapesta, apoi dobândește un loc de frunte în plan mondial.

Paneth Damian, Ethel, solistă la Opera din

Cluj, în 1926-1934, solistă la Opera din Timișoara, concomitent profesoară la școala de balet din Timișoara; din 1953, profesoară de dans clasic la Liceul de coregrafie din București.

Havas, Varvara, dansatoare, practică dansul modern la Arad, în 1928-1936; are școală proprie de dans la Timișoara; între 1950 și 1952, conduce Liceul de coregrafie din București.

Maghiar Gonda, Eszter practică dansul modern la Cluj, Arad, Lugoj, Timișoara, Budapesta; a fost deportată în Transnistria, unde reușește să organizeze, în condițiile grele existente, mici spectacole de coregrafie pentru deținuții evrei ucraineni și ruși; creează dansuri pe teme biblice, ca *Esther și Mordehai*, *Purim*, abordând chiar și teme antifasciste; în 1943, este transferată în ghetoul Glogopol, unde din nou reușește să adune copii orfani și să le predea lecții de dans; în 1952, numită directoare a Liceului de coregrafie din București, funcționează concomitent ca directoare a baletului Operei Române; scrie tratate de dans.

Ross, Anne-Marie, dansatoare la Opera Română și profesoară de dans clasic la Liceul de coregrafie din București.

Brejan, Edith, solistă la Opera din București.

Volini, Clara, dansatoare, solistă la Opera Română din București. În Israel, unde se stabilește, își continuă activitatea.

Benador, Cora, solistă a Operei Române din București, pleacă în Israel, apoi este angajată la Berlin ca maestru corepetitor, concomitent, face și numeroase stagii de dans în alte țări.

Urseanu, Tilde, solistă a Operei Române din București, semnează nenumărate spectacole de balet pentru Opera Română din București, ca: *La piață*, *Bolero*, *Seară veneză*, *Seară Gershwin*, *Călin*, *Spărgătorul de nuci*; întreprinde nenumărate turnee cu aceste baleturi; face parte din juriile naționale și internaționale.

Taub-Darvas, Gabriela, coregrafă la Opera din Cluj; emigrează la New York, unde predă cu mare succes la diverse școli de dans clasic și repertoriu clasic.

Nathanson, Ștefania, după o activitate de coregrafă și interpretă de dans modern, emigrează în S.U.A., unde predă dansul istoric la importante școli de artă.

Lindenberg, Milla, interpretă de dans clasic

la Opera din București, în 1942-1945 are școală particulară de dans modern, unde predă coregrafia și studii de dans modern; semnează lucrări proprii de coregrafie; pleacă în străinătate.

Blumenfeld-Leibovici, Jessie, după un stagiu de dansatoare și coregrafă în țară, emigrează; predă la Paris după o metodă de mișcare și recuperare inițiată de neurologul israelian Felsenkreis.

Kessel, Trude, interpretă, coregrafă și apoi profesoară de dans modern în 1942-1945.

Milian, Sonia, interpretă și coregrafă de dans modern; multe dansuri sunt create pe muzica soțului ei, compozitorul Marius Constant.

Badian, Suzana, profesoară de ritmică, apoi mulți ani titulara catedrei de mișcare scenică de la Facultatea de Teatru și Film din București.

Karoly, Felix, solist, interpret de pantomimă și creator al acestui gen în România, stabilit în Israel.

Friedman, Rudi, interpretă și coregrafă a genului „step“.

Răducanu, Miriam (Tausingher), absolută a Facultății de Teatru din București, timp de 40 de ani a interpretat propriile sale coregrafii de dans modern; coregrafă și regizoare a nenumărate spectacole de interferență artistică (dans, muzică, poezie, teatru); pedagog al mai multor generații de tineri dansatori și actori români; colaborează cu actori de prim rang ai scenei românești, cu foști elevi, azi dansatori de renume internațional (Gheorghe Căciuleanu, Gheorghe Iancu, în Italia); cu muzicieni, soliști de prim rang; realizează spectacole de mare audiență și interes artistic în țară și străinătate, bazate pe variate surse de inspirație muzicală și literară - de la clasici ai muzicii până la folclorul românesc și teme de jazz -, spectacole cu un ecou pozitiv în lumea criticii și a publicului; activitatea depusă în domeniul mișcării scenice teatrale s-a concretizat în colaborări cu regizori ca Liviu Ciulei, Cătălina Buzoianu ș.a.; a întreprins turnee coregrafice în Italia, Anglia, Israel, Ungaria, Tunisia, Belgia, Germania; a fost invitată ca profesoară, pe diverse stagii, la Ierusalim, Brest, Milano, Berlin.

MIRIAM RĂDUCANU

5. TEATRU

a. Teatrul românesc

Tendința unor artiști evrei chiar de limbă idiș de a se afirma și în spectacole în limba română s-a manifestat încă de timpuriu. De pildă, ieșenii Berta Kalich și Ițic Goldenberg, din trupa lui Goldfaden, au fost angajați temporar la Teatrul Național. Această situație a constituit doar o unică excepție, din păcate nemai repetându-se ulterior, fiind deci de natură să confirme o singură regulă, aceea că, până la sfârșitul primului război, porțile teatrului de limbă română au fost vreme îndelungată închise pentru evrei. După cum se știe, în acea perioadă ei nu erau, prin dispozițiile constituționale, considerați cetățeni ai României, ceea ce atrăgea după sine împiedicarea lor de a deveni societari ai teatrelor naționale, singurele pe atunci stabile, dar aflate sub tutela statului.

De aceea, până la întregirea României, cea mai semnificativă contribuție evreiască la teatrul de limbă română n-a fost în domeniul artei spectacolului, ci în acela al dramaturgiei: *Manasse*, de Ronetti-Roman (1852-1908), piesă de mare succes de-a lungul a peste trei decenii, care, însă, prin conținutul ei, pune în lumină „drama conștiinței ebraice”, cum foarte exact a definit-o G. Călinescu. Reprezentată pentru prima oară la Teatrul Național din București, în 1905, a fost întâmpinată cu o ostilitate atât de mare, încât s-a cerut ajutorul poliției pentru interzicerea spectacolului, rezistând pe aș și numai datorită valorii ei artistice intrinsece. Deși aceeași atmosferă s-a manifestat cu prilejul reluării ei la mari intervale de timp, a oferit temeiul unor roluri memorabile în istoria teatrului românesc, cum ar fi acelea create de Nottara, Cârjă, Storin ș.a.

Cu intenție, *Manasse* este o operă cu teză: străduința de a argumenta pe cale dramatică ideea susținută și de Moses Schwarzfild, potrivit căreia evreii n-au altă cale decât abandonarea propriilor particularități naționale și integrarea fără nici un fel de rezerve în mediul social, politic și cultural al populației majoritare. Dacă ar fi rămas, însă, numai la acest nivel, drama lui Ronetti-Roman n-ar fi avut nici o șansă să fie consemnată de istoria teatrului și a literaturii române. Talentul ca expresie a naturii sale

primordiale, care nu era altceva decât propria-identitate iudaică, i-a jucat, însă, lui Ronetti-Roman o festă. Teza, explicit enunțată, pur și simplu pălește în fața contextualității artistice generale a dramei, de natură a fi valorificată mai ales prin punerea ei în scenă. Cu prilejul tuturor reprezentărilor ei, nici unul dintre personajele purtătoare ale ideii de asimilare nu s-a păstrat în memoria publicului; în schimb, de neșters au rămas Manasse și Zelig Șor, purtători, în grade diferite, ai conștiinței iudaice. Chiar dacă cel dintâi apără cu îndârjire exclusivistă și chiar fanatică, după cum susține G. Călinescu, valorile tradiționale ale etniei sale, din majestuoasa sa statură se degajă o exemplaritate morală pe care celelalte personaje, cu excepția lui Zelig Șor, inexpresive ca profil, n-au cum s-o compenseze. Și astfel efectul asupra spectatorului este diametral opus celui scontat: împotriva dorinței explicit exprimată de autor, ajunge *ipso facto* să pledeze pentru rezistență la asimilare; prorocirea a ceea ce Otto Heller numea *Untergang des Judentums* (*Sfârșitul iudaismului*), devine prin ea însăși o confirmare a perenității acesteia. Aparținând, însă, prin limba în care e scrisă, culturii române, piesa *Manasse* rămâne ca una dintre cele mai ilustrative dovezi ale complexității relațiilor de coabitare dintre evrei și populația majoritară din România, coabitare pe care simplificările ideologice de tot felul - și de o parte, și de alta - au ajuns s-o înrăutățească, în loc s-o amelioreze. În arta spectacolului, însă, abia în anul morții lui Ronetti-Roman, când se înființează primul teatru particular stabil necomercial din România, *Compania Davila*, printre actorii permanenți ai acesteia se numără și un evreu: N. Kanner. Dar cariera sa atinge un apogeu al notorietății numai după încheierea primului război mondial. Prim colaborator al lui Constantin Tănase în crearea spectacolelor sale de revistă și operetă, N. Kanner se distinge prin umorul său irezistibil, nu doar ca simplu interpret, ci și ca autor de monoloage, cuplete și scenete. Nebucurându-se deci în nici un fel de protecție și subvenționare din partea statului, afirmarea talentelor evreiești în toate sectoarele artei teatrale de limbă română (dramaturgie, regie, arta actorului) a depins în cea mai mare măsură de posibilitatea lor de absorbție de către piața liberă a spectacolului,

încă de la început și până la sfârșitul celui de al doilea război mondial. Cum un asemenea debușeu capătă o extindere deosebită abia după Marea Unire din 1918, crește și numărul personalităților de origine iudaică evidențiate în această perioadă. Astfel, chiar în primii ani ai deceniului al treilea cronicarii dramatici remarcă deosebitele însușiri interpretative ale tinerilor pe atunci **Alexandru Finți** și **Didă Solomon**. Primul se familiarizase cu scena încă foarte de timpuriu, fiind considerat un „copil minune”; în 1921, pe când este student la Conservatorul de Artă Dramatică din București, în clasa lui N. Soreanu, este remarcat pe scena Teatrului Popular în rolul lui Ștefan din piesa *Un domn pribeag*, de Nicolae Iorga, critica socotindu-l un talent dătător de mari speranțe; în 1923, pe scena aceluiași teatru, dobândește succes în *Doamna lui Ieremia*, tot de Nicolae Iorga, pentru ca în 1925 să fie elogiat pentru modul emoționant în care l-a întrupat pe Lazăr din *Manasse*, de Ronetti-Roman; după aceste prime creații, urmează o prodigioasă carieră artistică, care se desfășoară de-a lungul a aproape cinci decenii de dănuire artei scenice, culminând cu activitatea sa de director de scenă, caracterizată, printre altele, de iscusința de a mișca mari mase pe podium, după cum a dovedit-o în spectacolul cu *Trenul blindat*, de Vsevolod Ivanov, la Teatrul Armatei din București, în 1949. Cea de-a doua este prezentă, încă din 1926, pe scena Teatrului Național din București, unde, cu unele întreruperi, se distinge într-o lungă carieră marcată de o consecventă ascensiune artistică, printr-o mare autenticitate în trăirea numeroaselor personaje interpretate.

Pe la sfârșitul deceniului al treilea și în tot cursul deceniului al patrulea, se mai fac remarcă prin deosebitele lor însușiri, atingând uneori un summum de valoare artistică, actorii evrei: **Leny Caler**, **Maria Sandu**, **Beate Fredanov**, **Agnia Bogoslava**, **V. Ronea**, **Al. Giovanni**. Ca un fel de prelungire în teatrul de limbă română a fenomenului familiilor de artiști din spectacolele idiș, apare cazul fraților **Nacht**, actorul **N. Stroe** și editorul, prozatorul (v. capitolul *Literatura*) și dramaturgul **Isaia Răcăciuni**. Cel dintâi a devenit foarte popular, îndeosebi prin susținerea săptămânală, alături de V. Vasilache, a unei emisiuni umoristice la radio: *Ora veselă*, apoi,

de-a lungul câtorva decenii, a fost prezent într-o activitate revuistică extrem de bogată, încheiată în deceniul al șaptelea în Israel. Cel de al doilea, mai în vârstă, a început prin a se bucura de un apreciabil succes cu *Bursa neagră*, o comedie de moravuri, apoi a fost ispitit de formula expresionismului. În teatrul dat publicității, n-a ajuns să ridice la suprafață drama iudeității, cum s-a întâmplat într-una din lucrările sale în proză. Dar în manuscris a rămas piesa *Ioșua Navi*, imposibil de reprezentat sub regim comunist, eseu dramatic asupra dialecticii iudaism-creștinism.

O personalitate de origine iudaică cu puternic impact asupra publicului teatral românesc a fost **Mihail Sebastian** (alias: **Iosef Hechter**, 1907-1945), care, pe lângă opera sa de prozator (v. capitolul *Literatura*) a produs o dramaturgie și o critică dramatică (la „Cuvântul”, „Rampa”, „Tiparnița literară”, „Revista Fundațiilor Regale”) de prim plan în peisajul cultural nu numai al momentului respectiv, ci și al posterității. Deși numai unuia dintre romanele sale i-a fost sortit de autor să dea glas în mod explicit tribulațiilor sale tipic iudaice, totuși și piesele sale (*Jocul de-a vacanța*, *Steaua fără nume*, *Ultima oră*) sunt impregnate de un spirit deloc străin de ceea ce s-ar putea considera specific evreității. Caracterizate drept „farse intelectualizate” de către criticul Ovid S. Crohmălniceanu, ele pun în mișcare personaje animate de gustul savurării iluziei, al visării și evaziunii, fiind astfel rude, desigur foarte îndepărtate, chiar cu renumitul Menahem Mendel al lui Șalom Alehem.

În aceeași perioadă, și alți evrei s-au dedicat publicisticii teatrale în limba română. **Scarlat Froda** scoate „Rampa”, singurul cotidian consacrat artei spectacolului apărut vreodată în România, unde se evidențiază, prin contribuții analitice fine, **Faust-Mohr**. **Ioan Massoff**, cu rară consecvență, susține rubrica dramatică la ziarul „Adevărul”, până la suprimarea acestuia de către guvernul fascist Goga-Cuza, în 1937, apoi continuă la „Gazeta evreiască”, publicația-ghetou în care au fost înghesuși cu forța condeierii evrei de limbă română sub regimul antonescian, iar după cel de-al doilea război mondial, publică o monumentală *Istorie a teatrului românesc*.

Iată, în termenii lui I. Massoff, descrierea rolului evreilor la începuturile teatrului românesc. Cităm din lucrarea colectivă *Israel în lume* (București, 1937):

„...După N. A. Bogdan, în lucrarea sa *Istoricul orașului Iași*, vedem că încă de pe vremea când teatrul moldovenesc era în fașă, când numai cu multă bunăvoință se putea vorbi despre un teatru românesc, evreii n'au fost străini de el, căci iată ce spune Bogdan: «*La curtea lui Matei Ghica, între anii 1753-1756, se făceau adesea mari petreceri, în cari, zice cronica, pe lângă alte privesliști, se aduceau și evreice cari jucau la curte, privindu-le Domnul și Doamna lui.*»

Ce fel de artă cuprindea jocul evreicelor, istoricul nu ne-o spune, însă cronica a găsit de cuviință să țină seamă de aceste manifestări care pun temelile teatrului de mai târziu.

În Muntenia, întâiul pictor decorator de teatru a fost *Barbu Iehuda Iscovescu*, fiul lui Haim Iscovicu Zugravul, care, însărcinat de Sfatul orășenesc, a făcut decorurile trebuitoare, cu prilejul serbării date în cinstea lui Soleiman-Pașa, în 1848, în sala teatrului Mamolo, întâiul teatru bucureștean. Se pare că Iscovescu a fost mare meșter în lucrarea decorului teatral, căci el învățase această ramură a picturii în străinătate, la Viena și Paris, unde pe vremea aceea, teatrul se afla în plină propășire.

Pe la 1865, Ștefan Vellescu, unul din primii profesori de artă dramatică de la conservatorul din București, respingea la examenul de admitere, se pare că nu în temeiul unor pricini de natură artistică, pe un june, plin de râvnă pentru «teatralicescul meșteșug», cu numele de *Ginsberg*, care înainte de a-și arăta dorința pentru «oficializarea» talentului său, jucase, nu fără succes, în trupa lui Iorgu Caragiale. Când unchiul marelui Ion Luca, răpus de oboseala unei vieți purtate prin grele, lungi și puțin aducătoare de câștig turneuri, s'a retras, tânărul Ginsberg, pentru a-și câștiga existența, nu s'a sfiit să se angajeze aprinzător de lămpi - electricitatea nu fusese încă introdusă la București - la teatrul-varieteu «Stad Pest».

Ginsberg însă își simțea aripile mult mai cuprinzătoare, și într'o zi, despre care se poate spune că a fost cu adevărat bună, a părăsit Capitala, plecând peste hotar. Telegramele și informațiile ziarelor aduceau frânturi din cariera lui. Ginsberg devenise *Raoul Gunsbourg*, angajat la teatrul francez din Moscova, mai întâi ca actor, apoi și ca regisor.

Principele Alexe l-a chemat la Curte, unde i-a dăruit un portofoliu de aur cu inițialele R. G., portofoliu împodobit cu briliante și rubine.

Marele Francisc Sarcey a publicat în numărul din 4 februarie 1890 al lui «*Le XIX-e Siècle*» o entuziastă cronică despre impresarul francez de origine română Gunsbourg.

Începuturile teatrului românesc sunt strâns legate de activitatea de regisor, impresar și pedagog a lui *Benedetto Franchetti*.

Cine cunoaște istoria teatrului nostru știe ce-au însemnat ansamblurile de operă italiană pentru alcătuirea gustului artistic al publicului românesc. Diatre toți impresarii, acela care depunea o mare efort pentru ca aceste ansambluri să se înfățișeze cât mai artistic a fost *Benedetto Franchetti*, el însuși cântăret de operă și compozitor.

Înfrățit cu năzuințele țării adoptive, «Papa Franchetti» a pus unărul atunci când s'au așezat la noi temelii învățământului muzical, ajungând, în 1858, profesor definitiv, mai întâi de muzică și apoi de italiană, la Sfântul Sava, la Școala Centrală de fete din Capitală, apoi la Craiova și Târgoviște.

D. C. Ollănescu, în a sa lucrare *Teatrul la români*, consacrand patru pagini lui Franchetti, încheie: «*de la dânsul datează îmbunătățirile serioase și întocmirile alese ale reprezentațiunilor lirice în București*», iar ziarul «*România liberă*» din 6 iulie 1882:

«*Români dătoresc triumviratului Wiest, Flechtenmacher și Franchetti răspândirea gustului muzical în România. Venerabilul Franchetti este acel artist de valoare, care a răspândit gustul de muzică vocală în tinerimea a două generațiuni și care, prin caracteristicile lui compozițiuni de muzică, a luat inițiativa și a executat pe la biserici din București, împreună cu elevii din internatul Sf. Sava, liturghia de Sf. Vasile și Sf. Ioan, un îndelungat timp fără să pretindă nici o răsplată de la guvernul nostru.*»

În lungile turnee ale lui Matei Millo, nelipsit a fost *Iancu Vasilescu*, zis *Ovreiul*, un actor înalt, cu glas puternic, așa cum se cerea înainte vreme acelor cari jucau roluri de «intriganți». Vasilescu interpreta cu succes roluri de acestea, fiind mult apreciat de Millo. Vasilescu-Ovreiul a jucat și la teatrul din Craiova.

O figură dintre cele mai interesante, bucurându-se de cordiala prietenie a lui C. A. Rosetti, a fost *I.*

Bettelheim, ziarist, dar mai mult recitator, gen care nu a «prins» la noi.

Aristizza Romanescu, între alții, a urmat sfaturile lui *Bettelheim*, când a jucat în *Ioana d'Arc* a lui Schiller.

În luna ianuarie 1884 a murit în București *Samuel Friedman*, directorul artistic al Operei din București, căruia «România liberă» și «Gazette de Roumanie» i-au adus laude pentru hărnicia și priceperea sa.

Am exagera spunând că *Abram Cohen Bucureșteanu* a fost un actor. El a fost mai mult poet, poet romantic și interpret al propriilor sale «opere», cărora un compozitor de talent ca *Flechtenmacher* nu s'a sfiit să le scrie muzici, dintre care unele se cântă până astăzi. Bucureșteanu este autorul cântecelor zise «de dor și amor» și, lesne de închipuit, că versurile sale cetite astăzi nu sunt dintre cele fără cusur, iar unele șchioapătă rău. Atunci însă când au fost scrise ele nu erau mai prejos de producția curentă din jurul anului 1860.

Și astăzi se mai joacă prin provincie, de către actori umili, cari aleargă după o bucată de pâine, farsa *Urdubelea și norocul* de Bucureșteanu, pentru care nu mai trebuie să plătească drept de autor.

Unul dintre bunii actori de comedie pe care i-a avut teatrul românesc a fost *Al. B. Leonescu*, poreclit *Vampirul*, pentru buna sa interpretare în rolul *Ghiță Pristanda* din *O scrisoare pierdută* a lui I. L. Caragiale, rol în care *Leonescu* spunea cu mult haz replica celebră: «curat vampir, coane Fănică!».

Numele lui *Al. B. Leonescu* îl găsim pe cererea de angajament făcută de o seamă de actori, în ziua de 26 iunie 1889, cu prilejul alcătuirii Societății dramatice a teatrului din Craiova.

Compozitor, dirijor și critic muzical la ziarul «Universul» a fost *Mauriciu Cohen-Lănarul*, căruia Teatrul Național i-a reprezentat, în regia sa, opera *Visul florilor*.

Lănaru a fost succesorul lui *Gheorghe Ștephănescu*, adevăratul întemeietor al Operei române, la catedra de muzică de la liceul alăturat Azilul «Elena Doamna».

În stagiunea 1884-1885 a fost angajată la Teatrul Național din București, care pe vremea aceea juca și opere, *Elise Odeseanu*, cântăreață dăruită și cu o înfățișare dintre cele mai atrăgătoare.

Prețuită de *Maria Theodorini*, una dintre întemeietoarele Teatrului craiovean, *Elisa Odeseanu* a făcut parte din întâiul ansamblu de operetă din Craiova, sub regimul Societății dramatice, alcătuită din care a mai făcut parte și *Ernestina Lemberger*. *Elisa Odeseanu* a jucat la Craiova rolurile principale alături de o mare cântăreață a vremii, *Iosefina Gălușcă*.

În ansambluri de operă, pe scena Teatrului Național din București, a obținut succes *Louise Litta*, care a făcut o carieră din acelea care se numesc internaționale, întrucât după «Covent Garden» și Teatrul Imperial din Varșovia a fost angajată la Opera mare din New York, unde a fost consacrată. La București a obținut succes în *Faust*.

O carieră de mai puțină însemnătate, dar care de asemenea a trecut fruntariile, a făcut *Alfieri*, cântăreț și profesor de muzică. A debutat pe scena Teatrului Național, jucând apoi pe scenele teatrelor din *Troppau* și *Graz*.

De fel din Galați a fost tragedianul de reputație mondială *Maurice Morisson*, socotit ca unul dintre cei mai buni interpreți ai lui *Othello*. *Morisson*, care a dat și reprezentații în românește la București, spectacolele sale însemnând adevărate evenimente artistice, a jucat în largul lumii - în special în America - roluri din marele repertoriu clasic.

Sabina Bălteanu (Lacser), *A. Kalich* și *A. Kaiser* au numele strâns legat de vremurile când Teatrul Național din București juca operetă. Primele două apăruseră mai întâi pe scenele teatrului israelit, chemate fiind apoi pe scena primului teatru a țării. Cea de-a treia (*Kaiser*) a jucat unul din rolurile principale la premiera operetei de răsunător succes *Voevodul țiganilor* (9 ianuarie 1890), alături de *Băjenaru*, *Theodoreescu*, *Dăneasca*, *Hanaș*, *Amelia Wellner*, *Ion Brezeanu*, *V. Toneanu* ș.a.

O actriță de nădejde a Teatrului Național din București, încă de la înființarea lui, a fost *Amelia Wellner*, pe care o găsim printre gagiștii teatrului, alături de *Aristizza Romanescu*, în stagiunea 1878-1879, fiind societară în 1894. S'a retras din teatru în stagiunea 1908-1909.

«Născută *Wellner*, devenită apoi, prin căsătorie cu *Const. Nottara*, *Amelia Wellner-Nottara*, a fost o actriță cultă pentru vremea ei - traducea din germană și franceză - și ceea ce se numește o „doamnă“, în înțelesul că a fost femeie de societate.

Divorțată de Nottara, s'a căsătorit cu actorul Vasile Hasnaș. A jucat roluri de tragedie, dramă și a cântat chiar în operetă».

Amelia Wellner a mai jucat și pe scenele altor teatre naționale. De relevat că printre sumedeniile de creații făcute, a fost și una dintre cele mai bune interprete ale rolului coana Zoe din *O scrisoare pierdută*.

Demnă camaradă a Ameliei Wellner a fost *Franchette Vermont-Ventura*, societară a Teatrului Național în stagiunea 1894-1895. Era socotită printre primele actrițe ale vremii, și-a creat roluri în special în tragedie.

Soție a lui Grigore Ventura și mamă a marei actrițe, societară a Teatrului Francez, *Maria Ventura*.

De origină evreu - după tată - a fost și *de Max*, fala teatrului francez, dar care a jucat și în românește. *Edouard Hübsch*, autorul mărețului «Imn Regal», șeful orchestrei Teatrului Național, a fost și el de origine evreiască.

Printre angajatele Teatrului Național, în stagiunea 1894-1895, aflăm pe surorile *Pepi* și *Regina Moor* și pe Adelina Langeois, prin căsătorie *Adelina Mărculescu* [...]; a jucat puzderie de roluri, în toate genurile, ajungând societară.

★

Alexandrina Liniver-Gusty a început prin a juca pe scena Teatrului Național roluri de ingenuă, pe la 1896, trecând apoi la «mame nobile». Înzestrată cu o dicțiune limpede, o mimică expresivă și un joc firesc cun rar se întâlnește, Alexandrina Liniver a făcut o mulțime de creații, ajungând la societariatul de clasa întâi.

★

Acela care a pus temelie croitoriei teatrale la noi, organizând și garderoba Teatrului Național din București, a fost *Ilie Berger*. Într'un timp, afișele Teatrului Național - și aceasta a durat o bună bucată de vreme - anunțau numele lui Ilie Berger, ca autor al costumelor. E de observat că Berger nu a fost un simplu croitor, ci tot el desena modelele.

La moartea sa, maestrul Nottara a preamărit munca și devotamentul lui Berger, puse în serviciul Teatrului Național:

Zaharia Burienescu, actor înzestrat, cu o trupă bine strunită, bătea țara de-a latul și de-a lungul, jucând în special piese românești și formând astfel generații întregi de spectatori. Nu erau turneuri înjghebate de mântuială, pornite doar cu gândul agonisiei rețetelor, ci reprezentații de bună calitate, puse la punct, și în care elementul educativ nu era lipsă.

Numai astfel se înțelege încrederea pe care și-a câștigat-o Burienescu din partea publicului din provincie, care se abona pentru câte o stagiune întreagă la reprezentațiile sale". Ș.a.m.d.

Ieșirea la suprafața vieții românești a personalităților din teatru a evoluat într-un climat de cumplită ostilitate, susținută cu îndârjire crescândă de cercurile și partidele politice antisemite. În *Jurnalul* său, romancierul și dramaturgul Liviu Rebreanu, pe atunci director al Teatrului Național din București, notează, la data de 26 decembrie 1929, următoarele: „*Între timp, vinerea trecută, alt scandal cu premiera Amorul veghează și Leny Caler. Am pus-o pe asta să joace [...]. Seara, după conferința lui Furtună, când intră Leny, unul se scoală la parter: «Afară jidanca de la Național». O mică învălmășeală. Cinci inși sunt scoși afară. S-au aruncat fiole cu gaze puturoase. Alți câțiva pătrund înăuntru. Și aceștia sunt eliminați*”.

Asemenea „incidente“ n-au fost puține în anii care au premers cel de-al doilea război mondial, constituind răsfrângerea în viața de spectacole a întregului proces de afirmare a extremismului în România, cu corolarul lui imediat, intoxicarea opiniei publice cu virusul urii antievreiești. Ea a atins culmea în cursul celor trei dictaturi de dreapta și extrema dreaptă, carlistă, legionară și antonesciană, când s-a legiferat „purificarea etnică“ a culturii române. Între 1940 și 1944, creatorii de origine iudaică, deopotrivă de limbă idiș sau română, sunt excluși de la dreptul de apariție. Pentru a-și vedea jucată piesa *Steaua fără nume*, Mihail Sebastian recurge la semnătura unui anume Victor Mincu. Cu mare greutate, mai ales datorită solitudinii

arătate de Liviu Rebreanu, pe atunci director general al teatrelor, se aprobă înființarea unei rezervații, a unui ghetou-teatru, la sala Barașcum din București, destinat exclusiv, deopotrivă, spectatorilor și artiștilor evrei. Colectivul, alcătuit din personalități de o rară distincție intelectuală, cuprindea între alții pe **Maria Sandu, Beate Fredanov, Agnia Bogoslava, Al. Finți, V. Roneă, Al. Giovani, N. Stroe, Moni Ghelerter, M. H. Maxy, Haim Schwartzmann, Dagobert Bucholtz, Max Halm, Elly Roman, Mircea Brucăr, Sandu Eliad, Eugen Mirea, H. Mălineanu**. Demn de subliniat este că în rândurile sale se aflau nu numai vechi profesioniști alungați din teatrele românești de prigoana rasială, ci și debutanți de talent, până atunci total necunoscuți. Repertoriul a cuprins un număr de spectacole revuistice, dar și două dramatizări anume făcute pentru scena respectivă de Mihail Sebastian: *Potopul* (din idiș), după H. Berger și *Nopti fără lună*, după Steinbeck. Scopul guvernanților a fost însă numai parțial atins; dacă profesioniștii scenei evrei au fost într-adevăr izolați de colegii lor din populația majoritară, asupra publicului tendința de discriminare a avut un efect minuscul; seară de seară, sala Teatrului Barașcum era plină până la refuz, cel puțin jumătate din spectatori fiind de origine etnică română, dornici să-și vadă și să-și aplaude actorii îndrăgiți.

După abolirea dictaturii, în august 1944, s-au creat condițiile necesare pentru ca oamenii de teatru evrei de limbă română, prin anulara discriminărilor rasiale, să se reintegreze instituțiilor de spectacole ale populației majoritare. Nimic însă nu poate fi găsit uimitor în faptul că foarte mulți dintre ei s-au alăturat de data aceasta forțelor comuniste, care promiteau aplicarea cu consecvență a unei astfel de anulări, în numele cunoscutului slogan al „internaționalismului proletar”! Crezând sincer în ideologia marxist-leninistă, au început prin a se autosugestiona că nu există misiune artistică mai înaltă decât aceea de a se supune în mod necondiționat exigențelor impuse de serviciile propagandei partidului comunist, care, încă de timpuriu, devenise o

imensă și rigidă construcție birocratică. Astfel stând lucrurile, au devenit posibile, pe de o parte, afirmarea a noi talente din rândurile populației evreiești, iar pe de altă parte, adâncirea în interioritatea acestora a vechii „conștiințe nenorocite” derivate din „complexul iudeității”. Creatorul evreu în general, inclusiv cel din domeniul teatrului, nu era sfâșiat numai între ambiția lui de a se integra cu trup și suflet culturii majoritare și rădăcinile profunde ce-l legau de propria-i etnie, dar și între dorința sinceră de a se conforma indicațiilor rigide, stereotipe și paralizante ale partidului și propria sa vocație artistică, supusă altor exigențe, care nu suportau, prin însăși natura lor, nici un fel de ingerințe din afară. A circulat chiar un foarte izbutit calambur, care ilustra remarcabil această stare de spirit: proverbialul „schwer zu sein a id” (greu să fii evreu) a devenit: „schwer zu sein an id-eolog” (greu să fii ideolog). Simptomatică în ceea ce privește acest proces de automutilare artistică benevolă a creatorului de origine evreiască este faptul că marea poetă Maria Banuș (v. capitolul **Literatura**) a acceptat să scrie piesa de teatru *Ziua cea mare*, destinată propagandei în favoarea colectivizării agriculturii.

O lungă perioadă de timp, doi au fost mai ales dramaturgii favoriți ai propagandei partidului comunist, ambii de origine evreiască: **Mihail Davidoglu** (alias Davidsohn) și **Aurel Baranga**.

Cel de-al doilea, cu mult mai lucid, deși cu bună știință (cum dezvăluie declarațiile făcute înainte de moarte) s-a lăsat discreditat artistic prin confecționarea unor texte dramatice cu caracter strict propagandistic, ca *Iarbă rea* sau *Pentru fericirea poporului* (în colaborare cu alt evreu activist de partid, **Nicolae Moraru**), a izbutit relativ repede să se salveze într-o măsură destul de însemnată, datorită talentului său de comediant.

O trăsătură, am putea spune, definitorie a unora dintre creatorii de origine iudaică ajunși să sprijine cu condeiul lor regimul comunist este o îndelungată și permanentă autoiluzionare cum că acesta ar fi sau, în orice caz, ar putea deveni cu

timpul o formă de viață superioară, făurită parcă după chiar chipul și asemănarea acelei înalte concepții umaniste ce constituia fondul spiritual specific al identității proprii lor etnii. Tocmai datorită unei astfel de *arrière pensée*, au putut fi atât de ușor manipulați.

O activitate deosebit de fructuoasă dusă în teatre pentru alcătuirea repertoriilor au depus ani îndelungați, ca secretari literari: prozatorul și criticul **B. Elvin**, la Teatrul Național „I. L. Caragiale” din București și **Tudor Steriade**, la Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra”.

Printre personalitățile de prim plan ale artei regizorale din teatrul românesc de după cel de al doilea război mondial se numără și câțiva evrei cu realizări excepționale.

Moni Ghelert, cu intuiție remarcabilă în alegerea actorului de maximă adecvare la rol și alcătuirii al unor distribuții aproape perfecte, dotat cu o sensibilitate deosebită, a fost un adevărat maestru în sublinierea nuanțelor de fină psihologie în relațiile dintre personaje și în crearea unei atmosfere specifice pe scenă, care ar putea fi cel mai bine definită prin termenul de realism poetic. Dintre numeroasele sale puneri în scenă, cea cu *Trei surori*, de A. P. Cehov, la Teatrul Național din București, poate fi socotită un adevărat spectacol antologic.

David Esrig, la polul opus celui anterior, sub raportul concepției artistice, a valorificat toate câștigurile teatrului de avangardă de după primul război mondial pentru a crea un stil propriu, dominat de o cheltuie aproape fără limite a fanteziei; sub conducerea sa, spectacolul devine un mod complex de comunicare, cu morfologie și sintaxă proprii, menit a dezvălui sensuri nebănuite ale textului prin intermediul unei întregi țesături metaforice, la care participă deopotrivă și în mod coordonat bio-mecanica însoțită de mimico-gesticulația actorului, decorul, costumul, recuzita scenică, efectele luminoase, muzica și zgomotele. S-a remarcat îndeosebi cu *Umbra*, de Evgheni Schwartz (dramaturg sovietic de origine evreiască), *Troilus și Cresida*, de Shakespeare și *Capul de*

rățoi, de G. Ciprian.

George Rafael, combinând într-un mod destul de fericit cele două modalități expuse mai sus, a dovedit mai ales cu o punere în scenă a textului *Moșii*, de I. L. Caragiale o capacitate deosebită de a găsi echivalențe plastice și cinetice cuvântului scris și rostit.

Titi Acs a fost vreme îndelungată foarte cunoscut ca regizor al unor emisiuni radiofonice pentru copii. Actualmente, și-a câștigat o popularitate similară, dacă nu chiar sporită, cu o emisiune, tot destinată celor mici, la Televiziunea israeliană.

Alte contribuții evreiești la arta regizorală românească aparțin lui **Radu Miron**, **Mihai Raicu**, precum și lui **Bițu Fălticineanu**, specialist în teatru de revistă. Iar mai aproape de zilele noastre s-a afirmat ca o puternică personalitate, dotată cu multă originalitate a viziunii scenice, evreul de limbă maghiară din Transilvania **György Harag**.

Arta decorului de teatru din România și-a aflat în **W. Siegfried** unul dintre reprezentanții ei de frunte. Dotat cu un umor de mare finețe, ceea ce l-a făcut de-a dreptul indispensabil montărilor realizate de Sică Alexandrescu la picsele lui I. L. Caragiale, s-a caracterizat, totodată, printr-o anume rarefiere și distilare a culorilor, cu limite imprecise între ele, ceea ce conferea decorurilor sale, în ciuda dimensiunilor lor, aspectul unor miniaturi în acuarelă. Marele său talent plastic l-a determinat să-și încerce puterile și în regia de teatru. A creat *Fântâna turnelor*, de Lope de Vega, un spectacol magnific, în care, fără ca sensul piesei impus de joc și mișcare să fi fost copleșit de coloritul costumelor și decorurilor, scena se transforma într-o suită de tablouri vivante, luând aspectul unui adevărat florilegiu.

Alt scenograf cunoscut, de origine iudaică, a fost și **Rubingher**, care a lucrat deopotrivă pentru Teatrul Național din București și pentru Teatrul Evreiesc de Stat din București.

Pe lângă interpreții menționați anterior, care au activat vreme îndelungată pe scenele

românești, s-au adăugat câteva tinere talente viguroase atât în teatrele bucureștene, cât și în cele din provincie.

WILLY MOGLESCU

b. Teatrul evreiesc

Teatrul, ca mod specific de comunicare artistică, deopotrivă individuală și colectivă, a constituit în România un teren relativ extins de afirmare a unor personalități aparținând etniei iudaice. Dintru început, a fost unul din mijloacele de predilecție pentru manifestarea identității naționale evreiești distincte de contextul religios, care punea asupra acestora o pecete indelebilă. Ceea ce nu înseamnă că între teatrul de limbă idiș și de specificitate iudaică și cel românesc, exprimând particularitatea națională a populației majoritare, nu s-a produs și un proces de osmoză, în orice caz de toleranță reciprocă și coabitare. După cum ar fi împotriva adevărului dacă nu s-ar sublinia și fenomenele de respingere, în anumite epoci, de către unele segmente ale societății românești a manifestărilor teatrale produse de fii și fiice ale poporului lui Israel. În orice caz, drumul străbătut în arta Thalici de talentele evreiești reflectă cum nu se poate mai fidel destinul însuși al populației de proveniență. De aceea și are un caracter complex, orice simplificare fiind de natură să impieteze asupra unei corecte descrieri a realității. Totuși, pentru a avea o imagine de ansamblu, poate fi folositoare și o anumită reprezentare grafică. În general vorbind, activitatea personalităților de origine iudaică în teatrul din România pare să fi urmat traiectoria unei spirale. În prima fază, ca și în etapele ulterioare, manifestările evreilor în teatrul din România au fost aproape numai acelea în limba idiș. Pe măsură însă ce populația de origine iudaică a tins tot mai mult să se integreze, din ce în ce mai organic, în marea colectivitate românească majoritară, numeroase talente evreiești au migrat spre teatrul de limbă română. Dar stăvilele puse în calca afirmării lor, îndeosebi în perioada dictaturii fasciste și, într-o oarecare

măsură, și în a celei comuniste, a determinat o mare parte dintre ele să urmărească regăsirea propriei lor identități, de astă dată pe o treaptă mai înaltă, de natură a fructifica experiența câștigată în teatrul românesc. În acest scop, au făcut Alia spre Israel, unde s-au desfășurat în activitatea teatrală de limbă ebraică, fenomen care nu intră în cadrele prezentei expuneri.

Orașul Iași a fost spațiul istoric privilegiat să alcătuiască leagănul teatrului idiș din întreaga lume. Poetul și regizorul Iacob Sternberg, el însuși unul din exponenții lui de frunte în perioada interbelică, socotește faptul acesta deloc întâmplător. *„Populația evreiască de aici - scrie el -, înapoiată din pricina relațiilor feudale, trăia în vecinătatea colectivităților evreiești din Basarabia și Bucovina, provincii de graniță a două imperii în care viața evreiască era străbătută de curente contradictorii. Ambele curente - cel apusean, propriu evreilor galițiano-austrieci și cel răsăritean, propriu evreilor din Rusia - se încrucișau în România, combătându-se reciproc”*. *„Rezultatul a fost - scrie mai departe același autor - stagnarea spirituală, reducerea vieții culturale la un grotesc hibrid evreo-german”*. Ceea ce, în concepția sa, făcea ca toți pionierii culturii evreiești să se îndrepte spre România, unde erau așteptați și găseau înțelegere în mase. Sternberg are însă tendința de a conferi împrejurării o coloratură prea accentuat socială. Or, rădăcinile ei sunt ancorate mult mai profund, în chiar solul stratificat de veacuri al spiritualității iudaice. De fapt, curente cu pricina nu sunt altele decât: **hasidismul**, mai puternic în Răsărit, un fel de franciscanism iudaic, formă a pietății populare, opusă manifestărilor strict livrești ale credinței, expresia panteismului mistic și cultivând dragostea de natură, dansul, umorul și cântecul ca moduri de exteriorizare a extazului religios; **hascala**, orientare iluministă, predominantă în Apus, tendință inspirată de filosoful Moses Mendelssohn, având drept obiectiv emanciparea evreilor de sub tutela spiritului de ghetou și integrarea lor în modernitate. Pe teritoriul României, aceste

curente nu numai că se încrucișează, dar se și echilibrează. Și rezultatul a fost apariția primelor manifestări teatrale în limba idiș, de natură a valorifica tradiția folclorică inaugurată de cel dintâi, însă într-un cadru laic, ceea ce era oricum o consecință a influențelor exercitate de cel de-al doilea.

Teatrul idiș își are propria genă specifică, deși, dintr-un anumit punct de vedere, similară cu aceea a manifestărilor scenice de pe alte meleaguri. La originea lui se află **improvizația**, nu însă în forma sa colectivă de tip *Commedia dell'arte*, ci în cea individuală. Ea a început să fie practică în cadrul unui fenomen care, la începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, avea să reia într-un context strict iudaic ceea ce fuseseră în Europa occidentală a evului mediu „les baladins”, „les troubadours” sau Minnesänger. În orașul Brod, din Galiția, apare un grup (poate fi considerat foarte bine și o școală), denumit **Broder-singer** (Cântăreții din Brod), care începuseră să se alăture tradițiilor „badhonom”, plătiți întotdeauna de gazde să înveselească oaspeții la nunți. Spre deosebire de ultimii, cei dintâi se produceau tot timpul și nu numai în cercuri private, ci și în localuri publice. Recitau poezii proprii, dar mai ales cântau diverse melodii pe textele acestora. La început, conținutul lor era grav, cuvintele, ca și muzica, inspirând mai degrabă tristețe. Apoi, dându-și seama că astfel nu pot cuceri auditoriul, au schimbat registrul în cel comic. Publicul era alcătuit îndeosebi din negustori aflați în tranzit prin diferite târguri. Din pur instinct artistic, pentru a forța succesul, trubadurii cu pricina au purces la interpretarea mimico-gesticulară, însoțită de dansuri, a producțiilor lor poetico-muzicale, transformându-le astfel în adevărate cuplete comice. Mai mult decât atât, se costumau adecvat personajului principal pus în lumină de cântecul interpretat, ceea ce nu era deloc departe de o reprezentație teatrală în adevăratul înțeles al cuvântului, putând fi considerată ca un fel de precursor a tipului de spectacol cunoscut în zilele noastre sub denumirea de „one man's show”.

România, mai ales Moldova, devenise un teritoriu străbătut cu predilecție de cântăreții din Brod, ca și de colegii lor de breaslă veniți de prin alte locuri ale Poloniei și Rusiei. Dintre aceștia, unul mai ales s-a bucurat de o mare popularitate: **Beniamin Wolf Ehrenkranz**, cunoscut sub numele de **Velvel Zbarjer**. Născut în 1826, la Zbarj, orașel în Galiția, vine în România în 1845, stabilindu-se într-un sat de lângă Botoșani. După o scurtă carieră de **melamed** (învățător) al copiilor unui evreu mai înstărit, se afirmă prin activitatea sa de poet popular și improvizator de cântece, pentru care la început nu primea nici un fel de plată. Ulterior, i se acordă onorariu pentru producțiile sale la petrecerile bogătașilor. Cu timpul însă, își lărgeste publicul și trece de la afirmarea sa în cadrul unor reuniuni private la reprezentații în cărciumi și cafenele din Botoșani, Iași și Galați, unde izbuteste să entuziasmeze cu osebite populația mai săracă, alcătuită din meseriași și negustori ambulanți. În rândul acestora, popularitatea sa este atât de mare, încât ajunge aproape un mit, ceea ce l-a determinat pe Ițic Manger să facă din el eroul unuia dintre poemele sale. Istoria consemnează însă și alte nume de cântăreți populari și actori în germene evrei, ca: **Eliukem Tunțer**, **Linețki**, **Grodner**. Mai ales ultimul a îndeplinit un rol de seamă în crearea primilor muguri din care vor înflori viitoarele spectacole în limba idiș. De pildă, extinde reprezentația de la monolog la dialog. Astfel, când cupletul conținea în sine o alternanță de replici, ca, de pildă, cel intitulat *Ajun de Iom Kipur*, Grodner ia un băiat și-l învață strofele atribuite unuia dintre personaje, astfel încât cei doi se înfruntă într-un adevărat schimb de strofe cântate.

Pe ogorul astfel arat și semănat de cântăreții populari, sosește la Iași, în 1876, de la Cernăuți, **Avram Goldfaden** (1840-1908), cu gândul de a scoate un ziar în limba idiș. Poet popular de cultură europeană, mascul ca formație, își făcea un titlu de mândrie din a fi abandonat caftanul și ștraml și a fi îmbrăcat fracul și jobenul.

Dus idișe Folcsblat, publicație pe care

intenționa s-o editeze, n-a mai apărut, deoarece a fost descurajat de Librescu, achizitorul său de abonamente, acesta convingându-l că, datorită nivelului cultural scăzut al publicului, ea ar fi fost sortită eșecului. În schimb, i-a propus să-și recite poeziile prin saloanele oamenilor mai înstăriți. Dar a avut puțin succes, întrucât, prin conținutul lor profund, depășeau puțința de înțelegere a auditorilor. Între timp, tot Librescu îi face cunoștință cu Grodner, care (împreună cu ajutorul său, **Suhăr Goldștain**) își spunea cupletele pe o scenă improvizată din grădina de vară a lui Șimen Mark, numită „La pomul verde”. Din discuția cu primul dintre ei, Goldfaden reține că acesta fusese lăudat pentru talentul său de către actorii ai Teatrului Național care-l văzuseră jucând și-l sfătuiseră să întemeieze un teatru în limba idiș. Percepând necesitatea unei astfel de instituții de cultură în diferite medii ale comunității evreiești, hotărăsc să-i dea ființă. Astfel, Goldfaden începe să scrie o piesă. Ea a fost de fapt improvizată, punând laolaltă unele cântece pe care le avea deja scrise și a intitulat-o *Bunica și nepoata*. Geneza teatrului evreiesc din întreaga lume urmează astfel un traseu aproape paralel cu aceea a teatrului românesc, a cărui înfiripare, cum știm, s-a produs în jurul „cântecelelor comice” ale lui Matei Millo și Vasile Alecsandri: „...mi-a venit ideea - scrie Goldfaden - să leg unele din aceste cântece cu puțină proză și o mică intrigă și să le prezint ca pe o piesă de teatru”. Prima stagiune a durat puțin, deoarece ideea înființării teatrului i-a venit târziu, iar vremea s-a răcit, făcând cu neputință spectacolele în aer liber. Este de cea mai mare însemnătate faptul că informația directă *de visu*, precum și aprecierea de înaltă calificare asupra lor aparțin lui Mihai Eminescu. În „Curierul de Iassy”, nr. 93, din 1876, la rubrica „Diverse”, se anunță, sub semnătura sa, că „Într-o grădină pe ulița mare s-a deschis un mic teatru de vară în care se joacă în limba evreiască (germană stricată). Trupa venită din Rusia și compusă din vreo 16 inși (toți bărbați) are un repertoriu caracteristic care atinge numai viața casnică și religioasă a evreilor

[...]. *Despre piese avem puțin de zis - ele nu prezintă vreun mare interes dramatic - , dar jocul actorilor a fost excelent*”. Este greu de spus în ce măsură spectacolul din 19 august 1876, la care se referă croniceta lui Eminescu, a fost sau nu creat sub oblăduirea lui Goldfaden, dar, după descrierea făcută de marele poet, rezultă că el a fost alcătuit dintr-o suită de cântece și dialoguri comice, încheiată însă cu o comedie, probabil într-un act. Eminescu apreciază în mod deosebit **realismul** interpretării actricești și, ceea ce este cu totul semnificativ, aderă cu vădită simpatie la satirizarea de evidentă concepție **maschilă** (iluministă) a hasidismului.

Învingând greutatea materiale aproape de netrecut, înfățișate în spirit picaresc de romanul lui Șalom Alehem *Blonțende Sterne* (*Stele căzătoare*), teatrul idiș pornește astfel la drum. Pentru anotimpul friguros al aceluiași an 1876, Goldfaden se mută la Botoșani, unde dă pentru întâia oară spectacole într-o sală închiriată, amenajată special în acest scop și cu scaune numerotate. Apoi, îl găsim la Galați, unde trupa folosește deja decoruri, pictor scenograf fiind reb **Moișe Bas**, un zugrav de clădiri, poreclit astfel din pricina vocii sale groase cu care cânta în corul sinagogii. În primăvara lui 1877, după cum informează ziarul „Dus idișer telegraf” din 27 aprilie, Goldfaden se află la București, unde dă o serie de 12 spectacole în salonul **Lazăr Calegiu** de pe Calca Văcărești. Aici își completează trupa prin atragerea unor **hazanım** (cantori) din sinagogi: **Zeilig Mogulescu**, **Lazăr Țucherman**, **Moișe Zilberman**, **Simhe Diman**. Mereu înglodat în datorii, cu trupa sa permanent reînnoită, Goldfaden cutreieră apoi ani de zile țara în lung și lat, prin toate comunitățile evreiești. Își continuă turneele în Rusia, revine în România și, în cele din urmă, emigrează în America. Lipsa repertoriului îl constrânge să-și creeze singur textele destinate reprezentațiilor, fiind astfel unul dintre cei mai prolifici autori dramatici. *Mătușa Sosie*, *Lampîški și Astrimski*, *Bogătașul sărăcit*, *Iancl croitorul*, *Capul evreiesc să trăiască*, *Cei doi surzi*, *Ce-i de făcut*, *Sulamit*, *Iosif în Egipt*,

Don Iosef Abrabanel, Iudit și Olofern, A zecea poruncă sunt numai câteva din șirul imens al producțiilor sale, care au ținut afișul, între 1877 și 1897, nu numai al teatrului propriu, dar și al altora înființate ulterior, după modelul oferit tot de el. Inegale ca valoare, au meritul de a fi pus piatra de temelie a unui gen specific de **spectacol popular**, în registru comic sau melodramatic, cu cântece și dansuri inspirate din tezaurul folcloric al hasidismului, de natură a făuri o tradiție ce va pecetui încreaga dezvoltare pe mai departe a teatrului idiș. Demersul său n-a decurs dintr-o inspirație spontană, ci a fost elaborat programatic, constând, pe de o parte, din tendința de a cultiva conștiința mândriei naționale a maselor evreiești, iar pe de altă parte, de a le facilita asimilarea unei culturi laice moderne; deși criticul sovietic N. Buchwald consideră, din motive, desigur, ideologice, absolut pe nedrept că nu trebuie luat în serios. Din păcate, proiectul n-a putut fi îndeplinit în totalitate, din pricina nivelului intelectual încă scăzut al publicului, dornic mai ales de divertisment și refuzând chiar cu îndârjire orice încercare de a i se oferi pe scenă dezbateră cu gravitate a unor probleme de viață esențiale. În orice caz, pornind de la Goldfaden, dimensiunea națională a constituit în așa măsură un dat fundamental al teatrului de limbă idiș, încât pe afișele uneia dintre trupele înființate ulterior publicitatea spectacolului se făcea cu ajutorul unui citat din *Mişna*.

Primate cu mare entuziasm de masele de spectatori, cele dintâi manifestări scenice evreiești s-au izbit totuși de dubla împotrivire contradictorie a cercurilor emancipaționiste, pe de o parte, și a celor ultrareligioase, pe de altă parte, din lumea iudeo-română. Moses Schwarzfeld le condamna, socotindu-le încă o expresie a spiritului de ghetou și o piedică în calea integrării depline a israeliților în societatea românească, iar o cronică din 1877 a Sinagogii Mari din București relatează despre blamarea și concedierea hazanului Cuper pentru vina de a fi frecventat spectacolele trupei lui Goldfaden, ceea ce episcopii și enoriașii socoteau un act de impietate. Cu toate aceste adversități,

arta scenică evreiască și-a dovedit în timp vitalitatea, deși drumul ei n-a fost o continuă ascensiune. Unele dintre trupele constituite după modelul oferit de Goldfaden au izbutit să mai contracareze deficiența principală, constând în sărăcia repertoriului, prin reprezentarea unor piese de valoare din literatura clasică idiș, semnate de Șalom Alehem, I. L. Peretz, Anski, I. Gordin, Șalom Aș. Altele au decăzut până la nivelul cel mai de jos al cabotinismului, a cărui descriere face deliciul cititorilor uneia dintre nuvelele lui I. Ludo, *În ghearele artei*. Dar nu numai perpetuarea lui în timp, ci uneori chiar componența trupelor au înfirmat teza că teatrul de limbă idiș ar fi o expresie a spiritului de ghetou. Încă înainte de primul război mondial, au jucat în trupe idiș actori români care și-au însușit această limbă, cum ar fi Alexandru Bidescu (cu nume de scenă Wanfergold) și soția sa, Profira Cristescu, care au jucat în ansamblurile conduse de **Julius Adler, Ester Rahel Kaminska și Sam Adler**, iar cunoscutul actor de la Teatrul Național Leonescu Vampiru a jucat în 1907 în *Avarul* pe scena unui teatru evreiesc din New York - fenomen care s-a repetat pe scară largă în zilele noastre.

Activitatea teatrală evreiască, dominată de spiritul goldfadenian, nu cunoaște întrerupere din 1877 până în 1916, când intrarea României în război o obligă la o încetare aproape totală. Este reluată cu alt elan, sub alte îmbolduri și la un alt nivel calitativ în perioada postbelică.

Acum, nota accentuată de provincialism româno-iudaic, manifestată în bună măsură de-a lungul celor patru decenii ale începuturilor, tinde să fie înlocuită printr-o înscriere din ce în ce mai fermă în orbita eferescenței inovatoare care cuprinsese teatrul european. Deși un ferment în această direcție începuse să se afirme și pe plan local, totuși principalul stimul declanșator l-au constituit turneele teatrelor idiș venite din străinătate: în 1922, „Die Fraie Idișe Folcsbine“ (un fel de omolog evreiesc al cunoscutei „Die Freie Bühne“ germane), cu o trupă alcătuită din Deutsch, Nathan, Leikele Weintraub și alții, avându-l ca protagonist pe marele actor Baratoff,

care a impresionat îndeosebi prin interpretarea rolului principal din *Dumnezeul răzbunării*, de Șalom Aș; între 1923 și 1935, Teatrul din Vilna, din ansamblul cărui făceau parte I. Bulov, Liuba Kadison, Samberg, Weisslitz, Stein, Leib Kadison, Kamen, Tarlo, Lares, Orleska, Hana Braz, devenit faimos mai ales prin spectacolele sale cu *Dibuk*, de Anski, *Cântărețul tristeții sale*, *Lozul cel mare* și *Comoara*, după Șalom Alehem. Ceea ce a stârnit entuziasmul publicului, nu atât al celui evreiesc, cât mai ales al celui intelectual românesc, a fost precisa unitate de concepție a reprezentațiilor și desăvârșita lor omogenitate stilistică, astfel încât Camil Petrescu, în *Modalitatea estetică a teatrului*, include punerile în scenă idiș printre vârfulurile de lance ale înnoirilor produse la începutul secolului al XX-lea în limbajul folosit de arta Thaliei.

Personalitatea dominantă a teatrului idiș din România după primul război mondial a fost incontestabil **Iacob Sternberg**. În creațiile sale regizorale ridică tradiția spectacolului popular de inspirație goldfadeniană la un înalt nivel de rafinament artistic, transcriind-o în cheia „cabaretului” satiric politico-social de tip expresionist, pe atunci foarte *en vogue* pe scena germană. În acest spirit au fost plătuite revistele care i-au asigurat nu numai un mare succes de public, dar și faima de artist cutedător, înnoitor al teatrului din România în general: *Times*, *Bucarest-Iruşalaim*, *In miten derinen*, *Oifn hoiden a iarid*, *Foaie verde grine bleter*, *Herşele Ostropoler*, *Ix, mix, drix*, *Purim-Cabaret*, *Cucurigu*, *Huşi şeli*, *huşi şeloh*. Mai târziu, preia conducerea artistică a companiei **Sidy Thal**, o actriță cu totul remarcabilă, protagonistă a unui colectiv deosebit, care îi dă puțința făuririi unor puneri în scenă rămase momente de referință ale artei spectacolului, ca *Umbra galbenă*, *Orfana Hasie*, *Ioşke Kalb*, dar mai ales *Comoara*, după Șalom Alehem, adevărată pagină de antologie în istoria teatrului din România. Marele prestigiu artistic dobândit de teatrul idiș în fața chiar a profesioniștilor scenei de limbă română a făcut ca, în 1926,

când s-a sărbătorit, în grădina Jignița din București, semicentenarul acestuia, elogiul entuziaste și felicitări calde să-i fie aduse de mari personalități actoricești ale populației majoritare, ca, de pildă, Constantin Nottara, Constantin Tănase, V. Maximilian. În deceniul al patrulea al veacului nostru, un număr apreciabil de trupe idiș au străbătut aglomerări iudaice cu reprezentații de însemnătate inegală, desigur, dar care au îngăduit afirmarea chiar a unor întregi familii de actori, ca **Siegler**, **Ettinger**, **Glückman**, **Sadigurski**, **Goldenberg**, precum și a unor individualități cu o valoare mult deasupra mediei, ca **Sevilla Pastor** și **Dina König**. Odată cu anul 1940, când s-a declanșat prigoana fascistă împotriva a tot ce era evreiesc, asemenea spectacole au fost oficial interzise. În mod semi-clandestin, sinagogile au adăpostit festivaluri în cadrul cărora actori ai teatrelor evreiești recitau poczii și citeau din operele în proză ale clasicilor literaturii idiș.

Una dintre formele cele mai dramatice de rezistență a culturii evreiești împotriva opresiunii fasciste au constituit-o spectacolele date în limba idiș în ghetourile și lagărele de exterminare din Transnistria, între 1941 și 1943. Actorii **Moise** și **Roza Siegler**, **Sevilla Pastor**, **Burăh** și **Leia Rintzler**, **Mișu** și **Sali Bernstein**, **Șmil Simon** și **Mania Wolfensohn**, **Erna Ettinger**, **Carol** și **Ghiza Teffner**, **Beno Popliker** s-au produs în fața deportaților din Jmerinka și Moghilev. În lagărul Vapniarka, scriitorii internați **Asia Derevici**, **Litman Vigder**, **Beniamin Vilner**, **Ierș Stolper** au pregătut și reprezentat *Zi și noapte*, de Anski și un text *ad hoc*, *Eliberarea lui Moise*, împletit cu cântece și dansuri populare evreiești.

După abolirea dictaturii fasciste, la 23 august 1944, forțele artistice ale teatrului de limbă idiș tind - deși la început cu timiditate - să se regrupeze. Nucleul primelor formații îl constituie tocmai cei reveniți din lagărele de concentrare. Se reprezintă un prim spectacol cu piesa *Oameni*, de Șalom Alehem, însoțită de un recital de versuri; apoi o revistă intitulată *Mazel-Tov*. Reluând tradiția

antebelică, o serie de trupe pornesc în turneu prin țară.

În 1945, Asociația culturală idiș (Ikuf) înființează un teatru condus de **Iacob Mansdorf**, care activează în București până la înscăunarea regimului totalitar comunist și reprezintă: *Ich Leb*, de Pincewski, un episod din rezistența evreilor în lagărele fasciste, *Tevie Lăptarul*, după Șalom Alehem, *Vrăjitoarea*, de A. Goldfaden. Concomitent, la Iași, un ansamblu denumit „Idiș” reprezintă *Mensn*, de Șalom Alehem, *Mireasa capricioasă*, de Goldfaden și *Pomul verde*, de Jeni Zeltzer.

Trecerea în patrimoniul statului, de către regimul totalitar comunist, a tuturor instituțiilor de spectacole, în 1948, a avut drept consecință înființarea, la 1 august a aceluiași an, a Teatrului Evreiesc de Stat din București și, în 1949, a celui din Iași. Ţelul urmărit era triplu: crearea unei fațade, destinate să mascheze politica eminentamente asimilaționistă a Comitetului Democrat Evreiesc, instrumentul partidului comunist unic în rândurile populației de etnie iudaică; cultivarea iluziei unei conservări a specificului național evreiesc, desprins de suportul tradiției, a cărei conotație religioasă era cu neputință de tăgăduit; combaterea tendințelor sioniste și de Alia spre Israel, tot mai puternic manifestate în rândurile comunităților israelite. Întrucât sus-amintitul Comitet a avut o viață scurtă, autoritățile temân-du-se că, în chiar forma organizatorică și programul ideologic prescrise, el însuși ar fi putut deveni un focar de întreținere a conștiinței etnice de sine, pe parcursul celor patruzeci de ani de dictatură scopul inițial s-a pierdut pe drum, lăsând în urma lui ca o palidă rămășiță doar intenția de a oferi o vitrină atrăgătoare, destinată narcotizării cercurilor evreiești din străinătate. Teatrul evreiesc din România a avut totuși, ca să spunem așa, „noroc”, căci a supraviețuit marelui uragan antievreiesc dezlănțuit în lumea comunistă înainte și după renumita afacere a „medicilor asasini evrei”, în contextul căruia desființarea omologului sovietic al sus-numitului Comitet a atras după sine nu numai interzicerea oricărei activități scenice idiș,

dar și asasinarea cu sânge rece a actorilor ei de renume mondial. Astfel, desigur, conducerea de atunci a Republicii Populare Române a dorit să indice o infimă distanțare de linia impusă de Moscova, ceea ce concorda și cu permisiunea de a pleca spre Israel a unui anumit număr de evrei. Totuși, pentru a nu-și irita patronii de la Kremlin, guvernării comuniști români au făcut și un gest de supunere în același sens, dispunând desființarea, după câțiva ani, a Teatrului Evreiesc de Stat din Iași. Rămas singurul pe întreg teritoriul țării și strecurându-se cu abilitate printre oscilațiile și atitudinile mereu contradictorii ale oficialităților față de minoritatea evreiască, atitudini determinate în general de considerente ale politicii externe, cel din București și-a luat cu timpul rolul în serios. În condițiile unei îndelungate perioade, marcată de Aliaua treptată spre Israel, în urma unor puternice presiuni externe, a aproape totalității populației de origine iudaică din România, acesta s-a dedicat, în pofida dorinței autorităților, alături de Federația Comunităților Evreiești, misiunii de a oferi - evident, cu concessiile de rigoare - viitorilor olim un fel de spațiu spiritual de tranzit. Adică, mai precis spus, crearea unui cadru în care ei să-și regăsească și să-și cultive propria identitate națională, deseori abandonată prin tendința, uneori chiar intenționată, de a se asimila populației majoritare. Ceea ce nu a însemnat câtuși de puțin izolarea teatrului în cochilia unei autosuficiențe de natură a bloca legătura sa cu ansamblul societății românești. Pe măsură ce publicul evreiesc se rărea din pricina plecărilor, era tot mai mult frecventat de spectatori români, cărora li se oferea posibilitatea să asculte textul în traducere la casă. În aceeași direcție s-au petrecut fenomene interesante și în ansamblul actoricesc. Dacă la început locurile rămase libere prin plecarea unor actori de limbă idiș erau ocupate de actori evrei din teatrul de limbă română, ei înșiși depunători ai actelor de plecare și concediați pentru această pricină din vechile lor locuri de muncă, mai târziu sunt angajați actori germani, de asemenea dați afară pentru că făcuseră cerere de stabilire în

R.F.G., iar apoi chiar actori de origine română, împrejurare, după cum am văzut, deloc nouă în istoria artei scenice idiș de pe teritoriul Daciei Traiane.

De-a lungul a patruzeci și cinci de ani, la conducerea teatrelor evreiești de stat din România s-au succedat: în București - **B. Lebli**; secretar literar - **Ury Benador**; **Franz Auerbach**; secretar literar - **Israil Bercovici**; **Harry Eliad**. Fiecare dintre aceste personalități este și exponentul unei etape distincte din respectiva perioadă, nu numai prin amprenta proprie pe care și-a pus-o asupra activității artistice, dar și prin felul deosebit în care s-au exercitat asupra acesteia presiunile ideologice venite din partea diferitelor servicii de propagandă ale partidului comunist. Primă echipă a avut de făcut față celor mai dure ingerințe, dar le-a și acceptat cu deosebită obediență. Alături de piese ale literaturii dramatice clasice idiș și universale și de creații originale de reală valoare, ca, de pildă, *Schimbul de noapte*, de Ludovic Bruckstein, alese de teatru, s-a impus introducerea în repertoriu a unui număr însemnat de texte sovietice totalmente inepte, dar vehiculând sloganurile de moment ale Kremlinului, sau altele românești de același calibrul. Printre acestea din urmă, a existat obligația specifică de a include partituri dramatice destinate combaterii sionismului. Una dintre ele, *La umbra palmierului*, comandată special unui scriitor de origine română, Ionel Țăranu, care n-avea nici o legătură cu problemele naționalității iudaice, urmărea convingerea populației evreiești să nu plece spre Israel, printr-o fabulație atât de stupid incredibilă, încât atingea efecte diametral opuse celor scontate. Deși pe atunci Aliaua era încă la început, practic spectacolele idiș jucându-se cu săli pline, reprezentarea sus-amintitei pseudopiese n-a avut pur și simplu nici un singur spectator la premieră, recurgându-se în ultimul moment la umplerea parterului cu soldați.

Cea de-a doua echipă funcționează de-a lungul unei etape întinse, în cursul căreia „linia partidului“ față de minoritatea evreiască suferă o transformare substanțială, îngăduindu-se Aliaua

în masă. Sionismul nu numai că nu mai este socotit o „oaie neagră“, ci dimpotrivă, o componentă esențială a identității naționale iudaice. Astfel încât în programele recitalurilor de cântece și dansuri evreiești, frecvente în repertoriul teatrului, se introduc, chiar cu ostentație, creații ale muzicii populare și ușoare israeliene, executate în limba ebraică. În ce privește dramaturgia clasică idiș, n-au mai fost luate în considerare limitările anterioare de natură ideologică, punerile în scenă cuprinzând chiar piese ca *Bai nacht oifn altn mark*, de I. L. Peretz sau *Dibuk*, de Anski, inspirate din tradiția hasidică, a căror conotație mistico-religioasă nu poate fi pusă la îndoială. Cu spectacolele create pe baza unor astfel de texte și a altora de aceeași natură, teatrul este autorizat să facă turnee peste hotare, cu osebire în Israel și în Statele Unite ale Americii.

În sfârșit, cea de-a treia conducere, care funcționează și în zilele noastre, este pusă să-și ducă misiunea la îndeplinire în condiții cu totul paradoxale: de de o parte, dispune de o totală libertate artistică, teatrul îngăduindu-și să joace chiar și piese israeliene, ca acelea ale Leei Goldberg, întrucât un regim democratic a luat locul dictaturii partidului unic; pe de altă parte, populația evreiască reducându-se, cunoscători ai limbii idiș sunt, practic, doar câteva sute, astfel încât teatrul este în permanentă criză de public, iar ansamblul este alcătuit în marea lui majoritate din actori neevrei. Totuși, datorită spiritului de inițiativă și energiei acestei conduceri, s-au adoptat proiecte curajoase de a regrupa în jurul teatrului evreiesc din București toate forțele culturii idiș, câte au mai supraviețuit în răsăritul Europei tăvălugului comunist. A fost creată o fundație pentru cultura idiș și s-a organizat un festival internațional al teatrelor în această limbă, la care au participat cu un remarcabil succes, după patruzeci de ani de tăcere forțată, formațiile „Șalom“, din Moscova și „Mazel-Tov“, din Kiev.

În general, deosebirile ce se pot stabili între orientările uneia sau alteia dintre cele trei conduceri sus-amintite se referă doar la politica

de repertoriu. În ceea ce privește spectacolele, ca o compensație, poate, a concesiilor ideologice ce trebuia făcută, într-un moment sau altul, a existat străduința ca ele să se situeze la cel mai înalt nivel calitativ. Prin originalitatea concepției regizorale, ritm, culoare, unitate stilistică, disciplina ansamblului, profunzimea și adecvarea interpretării, teatrul idiș, dar mai ales cel din București, s-a situat, în perioada de după cel de-al doilea război mondial, pe unul dintre locurile fruntașe din România. Patru personalități s-au distins în mod excepțional: **Israil Bercovici**, poet, dramaturg, traducător din și în idiș, a asigurat cu o consecvență impecabilă un repertoriu nu numai precis adecvat la posibilitățile ansamblului, dar și înscris în perimetrul unor criterii superioare valorice și de cultivare cu predilecție a identității naționale iudaice; **Iso Schapira**, director de scenă și prozator de vastă cultură idiș și universală, îndeosebi teatrală, a imprimat creațiilor sale regizorale o ținută modernă, de mare finețe și subtilitate, fiind, chiar în pofida tuturor presiunilor de ordin ideologic ce i se împotriveau, un demn continuator al tradiției expresioniste inaugurată între cele două războaie mondiale de **Jacob Sternberg**; **Mauriciu Sekler**, actor de ținută europeană și de școală germană, fost discipol al lui Reinhardt, cu o masivitate și prezență scenică inegalabile în tot teatrul din România, conferea rolurilor interpretate o forță de convingere imposibil de uitat; **Haim Schwartzmann**, compozitor și dirijorul orchestrei teatrului din București, a alcătuit cu deosebit talent încadrarea muzicală a spectacolelor, indispensabilă, dat fiind specificul lor, în spiritul unei remarcabile autenticități folclorice evreiești.

În jurul acestor vârfuri, pe o treaptă însă numai cu puțin inferioară, un larg colectiv de talente într-adevăr remarcabile, din care se cuvine menționarea regizorilor **Franz Auerbach** și **Radu Miron** și a actorilor: **Benno Popliker** (de asemenea harnic și iscusit dramatizator al prozei lui Șalom Alehem), **Sevilla Pastor**, **Dina König**, **Isac Havis**, **Sara Ettinger**, **Sedy Glück**, **Lya**

König (devenită ulterior „marea doamnă“ a teatrului ebraic din Israel), **Mano Rippel**, **Samuel Fischler**, **Judith Kronenfeld**, **Arie Fuhrman**, **Sonia Gurman**, **Leonie Waldman-Eliad** ș.a.

Într-o etapă ulterioară, când, datorită disparițiilor fizice sau Alialei masive, trupa a început să se descompleteze, noi talente au fost încurajate să-și facă apariția pe scena idiș din România, dintre care s-au evidențiat regizorii **George Teodorescu** (de origine română), **Adrian Lupu**, **Ivan Helmer**, **Harry Eliad**, actorii **Tricy Abramovici**, **Bebe Bercovici**, **Rudy Rosenfeld**, **Ozy Segally**, **Maia Morgenstern** (devenită în ultima vreme o prezență însemnată în teatrul de limba română), precum și **Corado Negreanu** și **Minel Klepper** (transferați din teatrul de limbă română), **Silviu Stănculescu** și **Dan Tufaru** (de origine română).

Aflat într-o permanentă primenire de-a lungul a peste patruzeci de ani de existență, colectivul artistic al teatrului idiș din București a făcut față, în majoritatea cazurilor cu succes și deplin profesionalism artistic, unui repertoriu de o varietate neegalată în nici o altă instituție de spectacol, atât sub raportul genului abordat, cât și sub acela al specificului național propriu stilului literar al textelor reprezentate: de la revistă, music-hall, comedie muzicală, vodevil, comedie de moravuri și de caracter la dramă și tragedie; de la clasicii idiș, ca Șalom Alehem, I. L. Peretz, Anski, I. Gordin, până la Schiller, Brecht, Friedrich Wolf, Gogol și alții. Tocmai o asemenea varietate a conferit teatrului un anume colorit particular provenit, în ultimă instanță, din continuarea, dar și îmbogățirea tradiției spectacolului popular, inaugurată, cum am văzut, de Avram Goldfaden.

WILLY MOGLESCU

c. Câțiva creatori evrei de teatru din Transilvania

Ascensiunea burgheziei în secolul al XIX-lea ardelean scoate și tineretul evreiesc din severitatea vieții familiale și-l conduce

spre școlile publice, spre viața culturală din marile orașe; este momentul relevării înclinației maturizate și spre actorie. Evidențiez o figură strălucită din universul teatrului maghiar: pe Beregi Oszkár, starul mondial al filmului mut. (El a fost Romeo-ul budapestan în brațele căruia s-a aruncat marea dansatoare modernă Isadora Duncan). Beregi a emigrat în Statele Unite în ajunul celui de-al doilea război mondial și a trăit aproape o sută de ani, păstrându-și integral prospețimea spirituală. A lăsat moștenire un tezaur pentru istoria teatrului: o colecție de casete audio cuprinzând interpretarea personală a operelor fundamentale ale dramaturgiei și poeziei maghiare clasice, a celor mai importante tragedii shakespeariene, a tragediilor antice grecești. Era un actor sublim, atrăgător, fascinant, ca mai târziu în România Kovács György sau Forgács Sándor sau recitatorul de poezii Brassai Viktor. Care era trăsătura specifică, calitatea în plus a acestor actori evrei față de ceilalți actori maghiari? Teatrul maghiar, ca și literatura, era opera intelectualilor aparținând nobilimii, a elevilor din colegiile reformate. În mod corespunzător, actorul maghiar era din creștet până-n tălpi un domn maghiar, demn și mândru, care putea interpreta perfect un rege maghiar, un țaran maghiar, un rege shakespearian sau din Itaca, fiind totdeauna cu capul sus și eroic. Actorul evreu era impresionat de toate acestea, dar știa și altceva, moștenirea secolelor de umilință: autoironia, joaca, datul de-a berbeleacul, tot ce nu se potrivește unui rege de pe scenă: superioritatea spirituală elastică, intangibilă a clovnului. Și cunoștea tragismul umilinței, un rol pe care actorul-domn maghiar nu-l putea accepta. Au urmat decenii când de exprimarea pe scenă a acestei umilințe au avut nevoie și actorul maghiar și cel român, polonez sau rus. Un exemplu fantastic de frumos al acestei simbioze a vieții cu teatrul a fost acela în care, la Budapesta, Bessenyei Ferenc, unul dintre „ultimii zimbri“, clasicul domn maghiar, a interpretat rolul lui Tevie Lăptarul în *Un*

violinist pe acoperiș, sau cu zece ani mai tânărul Sinkovits Imre, rolul titular din *Mózes*, de Madách Imre. Sau la noi Csiky András, în rolul lui Cain cu capul sus din tragedia *Káin és Ábel*, de Sütő András și în tragedia în versuri *Caligula helytartója*, de Székely János, în rolul lui Baraki, șef rabinul, pe vremea când Caligula ordonă așezarea statuii sale în Templul de la Ierusalim. Cu vreo zece decenii în urmă, Csáky aducea pe scenă pericolele soartei minoritare resimțite aici și acum, umilitoarea forțare la lepădarea de sine, păstrarea mai presus de orice a identității, precum le-a văzut la Kovács György în *Mammlock profesor*, medicul profesor universitar oropsit și zdrobit de hitlerism. Dacă amintim tot aici neuitatul rol Kossuth al lui Kovács György din *Fáklyaláng*, de Illyés Gyula, pentru care a fost distins cu Premiul de Stat și interpretarea rolului mândru de „dubito, ergo sum“ al lui Lucifer din *Tragedia omului*, de Madách și, totodată, a rolului titular din *Moartea unui artist*, de Horia Lovinescu, prin care a apropiat publicul maghiar de cultura română, și dacă adaug că era poreclit de concurența invidioasă drept „rabinul Kossuth“, în timp ce el, prin interpretarea-i memorabilă, omagia amintirea politicianului revoluționar care le-a acordat egalitate în drepturi străbunilor noștri, că a format generații de actori la Școala superioară de teatru de la Târgu-Mureș, atunci putem întrezări ceva din bogăția, pitorescul și, câteodată, din contradicțiile tragice ale acestei simbioze iudeo-maghiare, iudeo-române ș.a.m.d.

Odată cu marele val de emigrație de la începutul secolului, foarte multă lume a ajuns în America din acest spațiu. Și, bineînțeles, din Bucovina, Ucraina Subcarpatică, Maramureș. Printre starurile de la Hollywood există un **Jefrem Muzicant jr.** Nomen est omen. George Gershwin, marele compozitor al jazz-ului clasic (*Rhapsody in blue*, *Un american la Paris*, opera *Porgy and Bess*), a ridicat tristețea și exotismul concordant al muzicii evreiești

rusești, poloneze și al „spiritual“-ilor negrilor la înălțimea sălilor de concert și operă. Acest univers, împreună cu opereta maghiară modernă, reprezentată de Abrahám Pál și Rózsa Miklós, au plămădit musical-ul modern. Dar monștrii sacri sexagenari-septuagenari de astăzi, unii de mult decedați, sunt, de asemenea, descendenții unor emigranți. Tatăl lui **Tony Curtis** era evreu ungur - croitor -, iar mama evreică română; **Kirk Douglas** este amestec de evrei români și ruși. **Edward G. Robinson**, care acum ar avea o sută de ani, era copilul unor emigranți moldoveni (de felul cărora am văzut în serialul american *Ellis Island*). În cursul îndelungatei ale cariere, E. G. Robinson a interpretat arhetipurile micilor potențați locali, ale marilor ticăloși ai societății americane: gangsteri, șerifi necruțători, redutabilul *Lupul mărilor* al lui Jack London, antrenori și manageri de box duri și în strălucitul *Oameni furioși* (1955) fermierul slăbit, muribund, tiranul temut al localității, învins de tânăra soție, și mai dură. A înfățișat America pământului, a puterii, a violenței. Mai bine, mai profund decât eternul copil, naivul John Wayne, pentru că o făcea foarte gândit și cult. Pe scenă i-a interpretat pe Peer Gynt și pe unul dintre frații Karamazov. O excepție a constituit rolul de intelectual în interpretarea dată dr.-ului Ehrlich, Premiul Nobel, descoperitorul salvarsanului (*Experimentul nr. 606*, 1940), dar toată lumea și-l amintește cu o pălărie de cowboy pe cap. Era contemporan cu vedeta-intelectual, rafinat, strălucit în roluri psihologice, interpretul profesorului Higgins, al celui mai american Ashley Wilkes din *Pe aripile vântului*, al violonistului din *Intermezzo*, actorul englez interpret în piesele lui Shakespeare, care vorbea cea mai frumoasă limbă engleză, **Leslie Howard**. Pe numele său „de domnișoară“ Steiner László, partenerul și prietenul lui Sir Alexander Korda. Era cel mai englez, după cum E. G. Robinson era cel mai american. Empatia, devenită cea de-a doua natură intrată

în sânge, conștiința că trebuie să știe de două ori pe atât ca alții pentru a fi competitiv, capacitatea învățării de limbi formată în cursul multiplelor peregrinări, rătăcirii, deprinderea - înlesnită de interes și atracție - de a învăța felul de a fi al câte unei națiuni și cultura. O cultură mare, multimilenară. Printre multitudinea de staruri romanțioase, un actor modern, care gândește. Gândește, pentru că timp de două milenii a avut nevoie de o gândire intensă pentru supraviețuire, ceea ce în decursul secolelor de dezvoltare a civilizației burgheze moderne a dat rezultate spirituale exponențiale (în domenii atât de variate, de unde ponderea apreciabilă a premiilor Nobel evrei).

Tot din rândurile evreilor est-europeni emigrați la începutul secolului au provenit acci fantști care au întrevăzut viitorul filmului și au creat Hollywood-ul. Printre primii se numără **Cukor Adolf**, descins de pe povârnișurile munților maramureșeni. Sub mâinile lor lucrau tinerii sosiți după primul război mondial din Cinecittă clujeană a lui **Janovits Jenő**. De exemplu, **Alexander Korda**, care a făcut din filmul englez concurrentul Hollywood-ului și a devenit - în afară de regizor - și producător. Ce le-a dus pe aceste spirite străni, cutezătoare, gata de risc la film? Poate că în subconștient se ascundea ideea că filmul este un venetic desconsiderat de genurile milenare, la fel ca și ei, producători de filme de-abia trecuți de vârsta adolescenței, care puteau spune despre ei, despre strămoșii lor, că nu erau „nici Don, nici Von, nici Pan, nici Sir, doar reb“ (în idiş „dom'le“, *n.r.*).

Și, în fine: care este cheia psihologică a regiei, a întreprinderii de producător? Ce fel de oameni sunt regizorii? Hevesi și Janovits îi concurează din provincie, de la Budapesta, de la Cluj, pe Stanislavski, Reinhardt, Gordon Craig. Amândoi regizează cicluri cu piese de Shakespeare și antice grecești. Descoperă, pregătesc actori, lansează dramaturgi. Piesa lui Lucian Blaga *Zamolxe* a fost pusă în scenă de Janovits la Teatrul Maghiar din Cluj mai

repede decât ar fi putut ajunge acest text la oricare teatru românesc. Janovits a ridicat Clujul la rangul de oraș cinematografic. Știa că filmele mute produse acolo și depozitate în pivnița casei sale reprezintă o comoară. Comoara a dispărut, ca în poveste: Someșul revărsat i-a inundat pivnițele, spălând copiile standard. Cu toate acestea, Janovits a fost capabil să o ia de la capăt. După război, s-a întors la teatrul în care, cu doisprezece ani în urmă, străduințele sale de a crea teatru de artă au falimentat financiar. A mai pus în scenă încă o dată, pentru spectacolul inaugural, piesa *Bánk Bán*. Nu mai avea să vadă premiera. Când Janovits era student, nu exista facultate de regie. A învățat actoria. A construit două teatre la Cluj. Alexander Korda nu avea pregătire superioară, era un self-made-man tipic. De la început a vrut să facă regie și s-a angajat ca producător. Experiența comercială a mileniilor de Diasporă a dezvoltat spiritul întreprinzător și capacitatea organiza-torică. Un artist o făcea cu bucurie.

Parcă-l văd pe **Harag György** în mijlocul sălii de spectacol, regizând. Chipul său simpatic, cu gura mare și căutătura stângace, nu-l predestina pentru scenă, poate doar umorul său. Dar cum ședea acolo, în mijlocul sălii, urmărindu-și actorii, descoperea punctul în care unul a nimerit ceea ce el visase; se ridica și cu brațele întinse, înaintând spre scenă, exclama fericit: „A, asta-i! Așa, așa!“, iar pe scenă actorii erau electrizați. Un actor englez, Ralph Richardson, spunea despre Korda că genialitatea sa consta în faptul că era în stare să-și pună oamenii să facă ceea ce nu voiau. Împotriva voinței, dar nu a intereselor lor. La fel a creat Harag trupe de teatru la Baia Mare și la Satu Mare, așa a reînnoit realismul psihologic prăfuit și tot mai obosit al trupei târgumureșene, iar la Cluj a creat o teatralitate nouă în jurul unei dramaturgii noi, originale, bogate în idei, dar stângace, al moștenirii locale uitate și puțin al lui Shakespeare și Cehov. Harag își construia spectacolele din chinurile multiple provocate de spațiul scenic înăbușitor, închis: senzația de

înăbușire resimțită de public se întâlnea cu încercările desperate de evadare ale celor de pe scenă. Reușea să creeze, ca prin vrajă, un efect chiar și din deficiență. Cu ocazia regizării la Târgu-Mureș a unei asemenea drame istorice stângace, deși cu un important conținut de idei, eroul principal, un intelectual, căruia domnitorul îi intentase un proces, trebuia să-și rostească pledoaria în fața judecătorilor și a domnitorului. Textul era autentic: în jurul lui era construită piesa. Protagonistul, cu sănătatea șubredă, nu mai avea nici suflu, nici putere, nici memorie pentru monologul cam lung. În sală ne temeam de un eșec. Însă domnitorul - adică Harag, care dăduse indicații regizorale în acest sens - a făcut un gest trufaș, în urma căruia s-a lăsat auzită orga (pe atunci, spectacolele aveau loc în sala de concerte a Palatului Culturii): superba muzică de Bach, ca un fond sonor sugerând puterea asupritoare, acoperea dreptatea bolborosită a omului ce încerca să se apere.

Și acum iată istoria teatrului evreiesc „Hagibor“, de la Cluj, așa cum am aflat-o de la unul dintre puținii supraviețuitori ai acestuia, actorul orădean octogenar Simon György, prin intermediul fiicei sale. Teatrul a funcționat între 1941 și 1944. „Numerus clausus“ i-a exclus treptat, până la „numerus nullus“, pe actorii evrei din teatru. Baronul Kemény János, intendentul teatrului, nu numai că a ajutat și a făcut rost de aprobare, a dat decoruri, costume, dar el a venit cu ideea, el i-a determinat pe actorii excluși să-și formeze o companie sub egida clubului sportiv evreiesc „Hagibor“. Director era **Fekete Mihály**, care era și regizor, împreună cu **Forgács Sándor**. Membrii companiei erau **Simon László** și **György, Gábor János, Németh János, Sugár Jenő, Bárdi Teréz** și colegile creștine **Felszeghy Mária, Arányi Júlia, Beness Ilona**, care făceau parte din ansamblul de unde evreii fuseseră excluși, dar jucau și aici. Muzicianul teatrului era compozitorul **Harry Maiorovici**. Kovács György a putut rămâne ultimul în teatrul mare,

dar și el apărea pe scena celui evreiesc, ca până la urmă să treacă definitiv aici. Se dădea o singură reprezentație pe săptămână, sâmbătă seara, în Căminul metalurgiștilor, care oferea gratis sala. Nu se puteau tipări programe, lipi afișe. Informația era răspândită, foarte eficient, din gură în gură.

Programul era modern, burghez. Erau puși în scenă autori ungari notorii, europeni, lipsiți de prejudecăți, antifasciști - Zilahy Lajos, Márai Sándor, dar și Henry Bernstein - și a fost prezentată vestita piesă din repertoriul teatrului idiș - la acea dată deja inexistent - de la Vilnius, drama *Cântărețul tristeții sale*, de Osip Dimov. **Simon György** avea un program de recitări din cele mai frumoase poezii ale literaturii universale. Aici apărea și artistul recitator Brassai Viktor. Cu toții treceau din școală în școală - precum și în case particulare, unde se aduna un public restrâns - pentru a recita. În sala mare a școlii evreiești de la Oradea se producea Forgács Sándor, fostul Jedermann,

regizorul spectacolelor în aer liber de la festivalul din Seghedin, acel actor emoționant, modern: era un bărbat scund, bine proporționat, cu mișcări elegante, părul cărunț, un cap nobil de artist. După capodoperele poeziei maghiare, a prezentat monologul pălăriei al lui Metternich din *Puiul vulturului*, de Rostand. Forgács a pierit la cotul Donului (sau la Auschwitz?!). Brassai Viktor ne recita în același loc din poezi clasici și moderni. Fekete Mihály, bătrânul cabotin genial, a scăpat de deportare, fiind însurat cu actrița creștină Felszeghy Mária. Kovács György, care a putut rămâne cel mai mult timp în teatrul mare, până la moarte, a ținut minte cum fusese jignit când - costumat, machiat, pregătit să iasă pe scenă - i-a intrat în cabină un coleg invidios, extremist, interzicându-i, cu un zâmbet malițios, să mai iasă pe scenă. Teatrul este un univers maladiv de invidios și în asemenea condiții caracterele slabe, pseudotalentele își lepădau masca de cultură.

HALÁSZ ANNA

6. FILMUL ARTISTIC

În domeniul filmului artistic, figura proeminentă afirmată în perioada interbelică a fost Jean Mihail. Personalitate marcantă a cinematografului românesc, încă din perioada de pionierat, **Jean Mihail (Mihailovici)** (1896-1963) provine dintr-o familie de evrei comercianți, urmează școala la Roman, iar în preajma primului război mondial urmează Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din București, la clasa maestrului Nottara. După absolvire, e angajat în compania Excelsior, apoi, între 1920 și 1923, se află la Viena, unde se inițiază în arta filmului cu reputații regizori Max Neufeld și Eduard Seckler, de la studiourile Vita Film. Întors în țară, în 1923, participă ca asistent de regie pe lângă regizorul german Alfred Halm la realizarea unuia dintre primele filme artistice românești, *Țigănușa de la iatac*.

Debutul său regizoral are loc în 1924, când realizează filmul *Păcat*, prima ecranizare după Caragiale, în care analiștii descoperă frumoase imagini în stil grigorescian.

La sugestia și cu sprijinul financiar ale lui Isidor Goldemberg, reputat actor și animator teatral, unul dintre membrii fondatori ai Sindicatului Artiștilor Dramatici și Lirici din România, Jean Mihail transpune pe peliculă piesa *Manasse* a lui Ronetti-Roman, în anul 1925. Volumul *Filmul românesc de altădată* cuprinde emoționante pagini despre atmosfera deosebită în care a fost creat acest film; o distribuție excelentă, în frunte cu marele actor român Ronald Bulfinschi, în rolul Manasse, iar în celelalte roluri Maria Ciucurescu, Al. Finți și mulți alții, dar nu în ultimul rând Iosif Kalman, din renumita trupă de la Vilna, în rolul lui Zeilig Șor.

Parcursând filmografia lui Jean Mihail, impresionează atât cantitatea peliculelor realizate, cât și calitatea lor: *Povara* (1928), *Cererea în căsătorie* - după Cehov (1929),

Viața unui oraș - cu scenariul de E. Relgis -, *Viața începe mâine* (1930) ș.a., în 1931 un proiect neterminat după nuvela lui Caragiale *O făclie de Paști* (sub titlul *Leiba Zibal*).

An de an, urmează câte unu-două filme, iar în anii '36-'37 adaugă și reportaje filmate cu subiecte de actualitate, printre care și un film de montaj pe teme folclorice și peisaje din țară pentru turneul în America al aviatorului Alexandru Papană. Între 1938 și 1945, lucrează la o serie de scenarii de filme artistice, neputându-le însă realiza, din pricina condițiilor vitrege din acei ani. Din fertila sa activitate de după 1945, mai ales în domeniul documentarului artistic, remarcăm doar, în 1946, *Rapsodia rustică* (dedicată etnografiei românești), precum și numeroase alte scurte-metraje.

Jean Mihail a fost profesor de regie de film la I.A.T.C. „I. L. Caragiale“ (1950-1952) și consultant activ la Studioul actorului de film, unde a îndrumat punerea în scenă a mai multor schițe de Caragiale.

Este considerat un precursor al neorealismului și pionier al cinematografului românesc.

Din seria regizorilor consacrați după ultimul război, face parte și **Lucian Bratu**. Realizează, în 1962, *Tudor*, un film despre Tudor Vladimirescu, după un scenariu de Mihnea Gheorghiu. Cu această peliculă deschide seria filmelor istorice românești. Realizează o serie de filme din actualitatea imediată: *Drum în penumbră*, *Orașul văzut de sus*, *Mireasa din tren*, *Angela merge mai departe*, foarte bine receptate de public, în care realismul capătă o puternică tentă romantică și uneori melodramatică.

Deși **Mircea Săucan** a realizat patru filme, unul singur a putut vedea lumina ecranului (*Meandre*), celelalte au fost fie oprite de cenzură, fie neterminate. Regizor profund original, la vremea respectivă cu o viziune foarte modernă a realității românești, el nu s-a

putut afirma la adevărata sa valoare.

Manole Marcus realizează 25 de filme, dintre care au fost apreciate ca importante: *Viața nu iartă* (1958), *Străzile au amintiri* (1961), *Canarul și Viscolul* (1969), *Puterea și Adevărul* (1972), *Actorul și sălbaticii* (1975), *Punga cu libelule* (1977), *Orgolii* (1981), *Mitică Popescu* (1986), *Marea sfidare* (1990). În general, filmele au fost - cu puține excepții - bine primite de public și de critica de specialitate.

Operatorul **Aurel Samson** semnează imaginea la numeroase pelicule și este considerat un foarte bun tehnician.

Dintre criticii cinematografici, îi semnalăm doar pe **Radu Cosașu**, **Eva Sârbu** și **Ella Ring**.

În cinematografie s-au afirmat actorii de film **Zephi Alșec**, **Sandu Sticlaru**, **Maia Morgenstern**, **L. Danetti**.

★

Dintre marii actori de origine evreiască din România, cu o carieră deosebită în cinematografia mondială, se cuvine să-i amintim pe cei de demult și cu o celebritate necontestată. Ne referim la următorii:

Maria Ventura (1886-1954), cap de serie al unei întregi familii de artiști (fiică a Fanchettei **Lea Vermont**, sora pictorului **Nicolae Vermont**), a dominat scena pariziană, ca și cea românească timp de jumătate de secol, având și câteva apariții notabile în arta filmului. Dintre acestea din urmă, reamintim prezența sa în superproducțiile istorice franceze *Sfârșitul lui Robespierre*, *Fiul lui Carol Quintul* și *Mizerabilii*.

Jean Yonnel (1891-1968), fiu al doctorului **Max Schachmann**, din București, devine un ardent slujitor al Thaliei, elogiat unanim pentru arta sa scenică, precum și pentru interpretările sale din filmele artistice în care a jucat. Mai întâi, într-o peliculă mută, plină de pitoresc, din viața apașilor peruvieni - *Toinou la ruine* -, deținând rolul principal. În 1922, interpretează rolul mușchetarului d'Artagnan (după romanul

lui **Dumas**) ș.a. Între 1923 și 1926, paralel cu bogata sa activitate în teatru, interpretează roluri principale în filmele: *Jack*, *Sfârșitul lumii*, *Obsesia*, *Cei trei mușchetari*, *Fanatism*. Izbutește o mare creație în 1933, în *Amok*, după nuvela lui **Stefan Zweig**. Urmează filme turnate în 1939, 1945, 1947, 1949, 1951, 1955, toate obținând distincții deosebite.

Nizan (alias **Elisabeta-Eli Șăineanu**) (1898-1969), fiica cunoscutului filolog și lingvist **Lazăr Șăineanu**, debutează în 1915, la Paris, într-o piesă de **Musset**, în regia lui **Edouard de Max**, la Comedia Franceză. O rodnică activitate, de peste treizeci de ani, în teatrul francez este încununată cu Legiunea de Onoare, primită în 1939. Aparițiile sale pe platoul de filmare încep cu cea din 1916, în *Sadouna*, o peliculă romantică a lui **Henry Roussel**. A mai jucat în: *Simfonia a X-a* (1918) și mai are câteva apariții efemere.

Samson Fainsilber (născut în 1904, la Iași, fiu al cunoscutului critic dramatic **Matei Rusu**, cunoscut traducător al unor lucrări de **Șalom Alehem**) a fost unul dintre cei mai renumiți actori ai Teatrului „Odéon” din Paris, pe scena căruia a interpretat peste trei sute de roluri, fiind considerat una dintre marile personalități ale vieții artistice pariziene. A jucat și în 20 de filme de succes, creații memorabile având în *Mater dolorosa* (1932), *Infidelitate* și *Cei trei mușchetari* (1933) un succes deplin. De remarcat faptul că, în 1947, a montat la Paris *Năpasta*, de **I. L. Caragiale**, interpretând rolul lui **Ion**.

Marcel Luponiu (născut la București, în 1909) a debutat ca figurant pe scena Teatrului Național bucureștean. Absolvent al Conservatorului din Paris, cu o frumoasă carieră teatrală de peste trei decenii, este fondatorul cunoscutului teatru modern „Alpha 947”. Din filmografia sa se distinge pelicula *La Bandera*, în regia lui **Julien Duvivier** (1935) etc.

MANOLE MARCUS

7. FILMUL DOCUMENTAR

Cinematograful documentar este folosit pretutindeni ca mijloc esențial de propagandă. Fondurile de stat sau ale marilor firme au contribuit însă la dezvoltarea acestei branșe cinematografice. Nu de puține ori, s-au alocat fonduri pentru filme necomerciale, încurajându-se astfel marile personalități să se exprime artistic și pe calea acestei „rude sărace“ a cinematografului.

Ocupându-ne de creatorii evrei din acest domeniu în România - și mai ales în perioada anilor și deceniilor marcate de o ideologizare profundă a culturii -, ne-am putea aștepta să avem de-a face, în cazul documentariștilor, cu niște activiști mai mult sau mai puțin fanatici, oricum dogmatici, probabil semidoct și în slujba politicii, hotărârilor și decretelor de partid și de stat. În multe cazuri, realitatea infirmă o atare presuposiție. Sunt necesare, firește, cercetări adâncite despre rolul dictaturii în cultură, despre momentele de slăbiciune ideologică, ca să înțelegem perioadele de relaxare intervenite, implicarea blândă și inteligentă a unor șefi care au îngăduit strecurarea a numeroase pelicule valoroase. Deocamdată, ne vom strădui să evidențiem - pornind de la un criteriu oarecum artificial, cel al apartenenței etnice evreiești - numele unor creatori, mai mult sau mai puțin înzestrați, cu o contribuție de reținut la existența documentarului românesc. Calități sau defecte colective la creatorii evrei nu putem găsi. Calitățile și defectele sunt ale tuturor colegilor lor, ale documentarului românesc, ale unor personalități creatoare în acest domeniu, în general.

În cele ce urmează, vom înșirui creatorii selectați pentru această prezentare în ordine alfabetică. Premiile acordate realizatorilor, de-a lungul timpului, pentru filmele lor - în confruntări internaționale, apoi și în cele interne care au cedat mai puțin criteriilor oficiale (în primul rând, premiile ACIN ș.a.) - au fost alese aici drept parametru de departajare a valorii unei creații de alta.

Dora Barta, reprezentantă a domeniului,

important, al filmului de știință popularizată, distinct în cadrul documentarului românesc; titlurile filmelor ei spun exact despre ce este vorba: *Povestiri din lumea Mării Negre* (Leul de argint la Festivalul filmelor pentru copii, Veneția, 1962), *Efemeride* (Delfinul de argint - Teheran, 1969, Premiul Asociației Internaționale a Filmului Științific - Roma, 1969, Mențiunea de onoare la Buenos Aires), *Urme pe nisip*, *Prin codrii de sub apă* (Perla de argint - Milano). Manuela Cernat (vezi *A Concise History of the Romanian Film*) remarcă: „Pentru foarte sensibilă Dora Barta (1931-1977), filmul documentar de știință popularizată a fost doar o poartă spre exploatarea frumuseților ascunse ale unor lumi imposibil de sesizat direct cu ajutorul simțurilor noastre“... „ea a pus în evidență un paralelism dramatic între destinele microcosmosului animal și cele omenești“. Călin Căliman (vezi *Filmul documentar românesc*) nota: „Se poate vorbi, fără teamă de a greși, despre artă în filmul de cercetare științifică? Neîndoios că da. Filmele Dorei Barta sunt printre cele mai bune exemple“.

Gabriel Barta este sensibilizat de relațiile dintre oameni în variate medii: lumea văzută de copii în desene și vorbe (*Și atunci, Lei mici despre lumea mare*; primește diplomă de onoare la Mar del Plata), lumea gării (*Gara*, Pelicanul de argint - Mamaia), lumea singuraticilor în căutarea comunicării (*Stimată domnișoară V*), lumea oamenilor din adâncuri și altele. Aparent își lăsa eroii să se dezvăluie singuri, filma mult, prin surprindere, tip ciné-vérité, dar câtă observație uluitoare într-un film precum *Gara*! Temperament sensibil, cu predispoziții acuzate spre poezie, regizorul conferă investigației sale o autentică vibrație a sosirilor și plecărilor, poezia așteptării, agrementată cu o binevenită notă umoristică (vezi C. Căliman, *op. cit.*).

În 1945, clujeanul Gabriel Barta revine din deportare, unic supraviețuitor al familiei lui. Când, într-o seară de aprilie a anului 1972, s-a sfârșit prematur din viață, Barta „marcase deja școala românească de scurt-metraj“, după cum afirma Georges Sadoul.

Tereza Barta, fiica celor doi Barta, din prima generație a acestei „școli“, va marca generația de documentariști afirmată la sfârșitul anilor '70 și în anii '80. Legăturile cu cultura europeană și mondială erau mai dificile, controlul tematic mai strict, aprobarea filmelor mai anevoioasă. *V-aș ruga, dacă se poate* (premiul ACIN, 1978), *Eu, de așa fi o zână* (premiul ACIN, 1980), *Festivalul George Enescu* (premiul ACIN, în același an), *Fals tratat de intimitate*, interesant portret de artist plastic (premiul ACIN, 1985), *Acei oameni minunați și mașinile lor*, interzis în 1986 pentru realismul său și pentru forța evocatoare a dificultăților întâmpinate de eroii peliculei. A emigrat în 1989 și locuiește la Montréal.

Cu **Nina Behar**, revenim la prima generație, cea afirmată în anii '50 și '60. C. Căliman (*op. cit.*) remarca la această creatoare „sinceritatea dublată de competență, emoția artistică dublată de cunoaștere“. Filme despre marii artiști plastici ai țării, intrați în istorie - Luchian, Pallady, Petrașcu, Jiquid, Ghiață -, despre tinerele pe atunci speranțe (în *Universuri picturale*): Ion Gheorghiu, Ion Pacea, Vladimir Șetran, Ion Sălișteanu. Nu numai pictura a preocupat-o. Sticlăria de artă (*Și multă, multă fantezie, Arta monumentală*) (o privire încântată asupra frescelor grafitti-urilor, a noilor ansambluri statuare). Pentru acest film a obținut o mențiune de onoare la Festivalul filmelor de tineret de la Cannes, iar pentru *Muzica mai presus de orice* un „Otello d'argento“ la Veneția. A emigrat în 1975 și s-a stins din viață la Paris, în 1989, după ce a mai făcut câteva documentare de artă.

Pavel Constantinescu, atras de filmul documentar la o vârstă mai înaintată, s-a afirmat deopotrivă în domeniul reportajului (*Contemporanul meu, Fapt divers, După zece ani*), al filmului de artă (un serial Brâncuși), al filmului în care se exaltă frumusețile naturii și ale creatorului (*Comori de artă românească*, care i-a adus o mențiune la Lausanne). *Copilărie furată*, filmată în Vietnam, sub bombardament, a primit două distincții la Leipzig. A plecat în

anii '70 și locuiește în Israel.

Ștefan Fischer: o scurtă trecere prin studioul de filme documentare, operator de formație, a atras atenția prin două filme experimentale cu totul deosebite (*Temă fără variațiuni*, 1971 și *Un pas pe Lună*, 1972). Și-a continuat pentru un timp cariera la Televiziunea Română, apoi, de la începutul anilor '70, își face meseria cu succes la televiziunea germană.

Cu **Ștefan Gladin** ajungem la cea mai nouă afirmată generație. Operator ca formație, produce un prim film de artă (*Un om pentru sat*), care-i aduce un premiu ACIN în 1983. Noul său debut, de după decembrie 1989 (*Ziua cea mai scurtă*, film de metraj mediu), reconstituie fuga lui Nicolae Ceaușescu, prinderea lui, timpul scurs până la execuție. Filmul este prima producție de aceste dimensiuni a cinematografului românesc, dedicată evenimentelor din decembrie 1989. A mai lucrat: *Să facem totul* (1990), un eseu politic despre dictatură - așa cum e văzută ea de români și de restul lumii; *Le Président* (1991), un film de satiră și meditație amară, a luat premiul ACIN.

Lupu Guttmann a activat în domeniul filmului științific, producând filme de cert profesionalism, pentru care a luat diferite distincții internaționale: *Plante indicatoare* (medalia Ciorchinele de bronz, Portugalia, 1987).

Mirel Ilieșu este o figură proeminentă a documentarului românesc. Numele lui se leagă de acelea ale tuturor căutătorilor de soluții noi, obsedați de a face pasionante teme aride, de a da strălucire banalului, de a face din orice un spectacol pasionant. Filmul românesc a câștigat două „Palme d'Or“, la Cannes, ambele pentru scurt-metraj: unul pentru desen animat *Scurtă istorie*, de Ion Popescu Gopo (1957), celălalt pentru *Cântecele Renașterii*, de Mirel Ilieșu (1969). A mai obținut premii importante pentru *Viscolul* (1954), *Douăzeci de minute în lumea păpușilor, Lumină și piatră, Orhideea de argint* (toate în 1964), *Tensiune înaltă la Bechet* (1968), *Marea trecere* (1972), *Linistea picturii* (1984), seria dedicată artiștilor plastici - *Paciurea* (1973), *H. Catargi* (1975), *Mimi Podeanu* (1978) ș.a.

Pentru întreaga sa activitate i se acorda premiul ACIN în 1984. Cu acel prilej, C. Căliman (*op. cit.*) remarcă felul în care artistul era „cel mai preocupat dintre toți de aflarea unor modalități inedite de expresie“. În 1985, făcea un film de publicitate turistică, urmat de altele cu aceeași temă. Cu acestea din urmă își încheie o carieră prodigioasă, plină de căutări și împliniri.

Debutul real al lui **Coppel Moscu** este, desigur, *Seraliștii*, deși acesta intervine după o serie de filme lucrate până atunci, începând din 1965. Dacă nu de toate premiile, măcar de unul dintre ele au avut parte aproape toate filmele lui: *Căutătorii de aur, Pe malul Ozanei* (1985), *Marsul poștașilor* (1987), *Vârsta de aramă* (1987), *Intrarea unui tren în gară* (1988), *Va veni o zi* (1991), *Am ales libertatea* (1992). Penultimul film i-a adus un premiu la Potsdam (1992), iar pelicula *Într-o zi ca oricare alta* un premiu la Valladolid. Cineastul observă indeaproape subiectul ales, iar spectatorii îi pot urmări cu de-amănuntul travaliul.

Lui **Erich Nussbaum** îi aparține primul film despre Brâncuși lucrat de Studioul „Al. Sahia“ și intitulat *Brâncuși la Tg.-Jiu*. Pe genericul filmului se află și semnătura lui Tudor Arghezi. Un *Album de artă populară* îi aduce o distincție la Montevideo (1960); *Ciucurencu* este distins la Veneția și la Acapulco (1965). În 1971, *Inundațiile* îi aduc un premiu la Padova. Fascinația sa pentru mari personalități ale culturii românești reiese din simpla enumerare a unor pelicule: *Luchian, Toma Caragiu, Topârceanu*, iar dintre cele lucrate după 1989, *F. Brunea-Fox, Panait Istrati, Victor Brauner*.

Setea de imagine și de sunet o scot pe **Ada Pistiner** cel mai adesea dincolo de limitele conformismului. Anticalofilia ei este manifestă. Pentru *O echipă de tineri*, este premiată de ACIN în 1976, iar în 1977, *Cupa de cristal* este un film despre Liceul de coregrafie, despre frumusețea dansului (premiul ACIN, 1978). Pentru *Aritmetică realistă*, premiul ACIN (1981), pentru *Viața noastră cea de calitate a treia* (1981), beneficiază de o critică deosebit de

elogioasă. După 1989, va realiza pelicule despre protecția muncii, despre evenimentele din 1990 (*Un an ceva mai lung*, premiul ACIN, 1992), un film despre evenimentele de la Săpânța ș.a.

Numele lui **Mircea Săucan** este important mai ales pentru filmul de lung-metraj cu actori. Totuși, două titluri de filme făcute de el în Studioul „Al. Sahia“ (*Ziduri și mâini, Viitorul începe ieri*) se bucură de o primire deosebită.

Doru Segall, operator ca formație și ca îndeletnicire de-a lungul unei întregi cariere, produce ca autor *Marile emoții mici* (1964, Premiul criticii la Mamaia, alte premii și diplome la Leipzig, Montevideo și Melbourne); *În fiecare luni și joi* (1974, medaliat ca Cortina d'Ampezzo). În 1982, un premiu ACIN pentru *Orgi din Transilvania* și un alt premiu ACIN, în 1985, pentru *Echipajul*.

Paula Segall și-a dedicat o mare parte a carierei jurnalelor cinematografice, atât celor de actualități, cât și celor specializate. Din 1975, având coautor pe Doru Segall, își îndreaptă atenția spre lumea studenților (*Examele*, premiul ACIN, 1976, *Liceenii*, Marele premiu ACIN, 1978), spre vârsta a treia (*Bunicii, A fost odată*, premii ACIN, 1984). Cei doi autori cred că-i caracterizează observația afectuoasă și căutarea zâmbetului, pe care doresc să-l transmită și spectatorilor. Lucru valabil și pentru felul în care au abordat tematica socială în filme ca: *Pentru strănepoți, încă ceva despre București* (premiul ACIN, 1980), *Înțelepciunea și limitele ei* (premiul ACIN, 1983). Paula Segall a primit în 1991 un premiu ACIN pentru întreaga activitate.

O foarte solidă cultură și un spirit metodic îl caracterizează pe **Alexandru Sârbu**. Multe dintre succese și le datorează dragostei pentru arta plastică, pe care o redescoperă mereu, transgresând didacticul în artistic. *Pictură și un autobuz* primește premiul ACIN în 1973, *Geometrie ascunsă* un premiu la Katowice, *Portretul în pictură, Desenele scriitorilor, Ritmul în pictură* sunt elogiate. Când abordează teme strict științifice, reușește să le explice, ca, de pildă, tainele grafologiei în *A scrie* (premiul

ACIN, 1972) sau tainele unor științe în *Medicină, gesturi, calculatoare* (premiul ACIN, 1984), *Cibernetică și memorie* (1987) ș.a.

Zoltan Terner reușește adesea să transforme filmele pe teme științifice în reale spectacole vizuale. Câștigă un premiu la Veneția, în 1970, pentru *Razele cosmice*, premiul ACIN, în 1971, pentru *Ceasornicul universului*, iar în 1978 pentru *Ce este lumina*, în 1982 pentru *Mecanisme memoriei*. La Belgrad, câștigă un premiu cu *Universul materiei cenușii*. O demonstrație inteligentă și urmărită mai totdeauna cu plăcere îl face pe spectator să uite ariditatea temelor: *Temperamente, A dormi, a visa, O picătură de ulei, Gândirea matematică românească* sunt câteva exemple în acest sens. Actualmente, locuiește și lucrează în Israel.

La sfârșitul unei cariere în filmul de lung-metraj, **Olga Zissu** se face remarcată, în trecerea ei prin filmul documentar, prin acuratețea și deosebitul profesionalism al prestațiilor sale: *Dunărea întâlnește mai repede Marea* sau *Leșirea din impas* o ilustrează.

Profesiunii știu bine care este rolul operatorului în filmul documentar: adesea el este evident chiar și spectatorului atent. Operatorul, în termeni mai noi directorul de fotografie, are adeseori o esențială contribuție artistică. Oricum nedreaptă, simpla enumerare a câtorva reale

personalități creatoare nu poate lipsi: **Emeric Ghidaly, William Goldgraber, St. Gladin, Gh. Herschöfer, Tiberiu Lazăr, Jan Michel** ș.a.

Filmul documentar, cu statut de „completare“, s-a bucurat de atenția moderată a criticilor. În 1967, a apărut singura lucrare dedicată lui în România. De aceea, nici în textul de față nu putem face referiri speciale, din lipsa informației. Cu siguranță că au existat contribuții și în acest domeniu ale tuturor celor enumerați până aici.

Marile reușite ale documentarului în lume sunt legate de temele sociale. Or, din cele de mai sus este evidentă preponderența temelor din domeniul artelor și științei abordate de creatorii enumerați. În condițiile date de aici, pentru mulți a fost un domeniu de refugiu, singurul în care se putea da măsura talentului, scăpând de îngrădirile vremii, de acea „comandă oficială“, substituit pentru o reală comandă socială. Refugiu nesigur, deoarece până și un film cu Corul „Madrigal“ a putut fi interzis, iar un film despre o peșteră „principal“ criticat.

Economia de piață, în curs de înjghebare, a eliminat în bună măsură atât documentarul, sub forma sa de completare la film, cât și, tot în bună măsură, pe cel artistic. Noi căi nu se deschid. De unde și „așteptările“ unora dintre creatorii semnați, aflați încă în plină putere de creație.

DORU SEGALL

8. SPORT

Încă înainte de apariția dictonului latin *mens sana in corpore sano*, vechii evrei au formulat principiul talmudic „în trupuri sănătoase și bine făcute sălășluiește spiritul Domnului”. În epoca modernă, acest principiu a fost pus la baza unei acțiuni sistematice de cultivare în rândurile tineretului evreu a unor armonioase calități morale și fizice. La cel de-al II-lea Congres Mondial Sionist, care a avut loc la Basel, în 1898, un lider al acestei organizații, Max Nordau, a lansat ideea creării unor asociații sportive proprii, evreiești, inițiativă care a avut un larg ecou. În anii următori, se pun bazele unui organism internațional, „Die Judische Turnerschaft”, care mai apoi își schimbă numele în „Makabi Weltverband”.

În ceea ce privește educația fizică și sportul în rândul evreilor din România, sursele documentare relevă date de un real interes. Astfel, se menționează că prima societate evreiască de gimnastică s-a înființat în 1894, la București. La 1 octombrie 1897, a fost fondată „Societatea de gimnastică, scrimă și lectură «Aurora»”. Prin secțiile de gimnastică, tenis de masă, scrimă, baschet, volei conduse de maeștri competenți, s-au organizat numeroase manifestări sportive. Publicațiile vremii consemnează participarea colectivelor de la „Aurora”, alături de ansambluri similare românești, la unele dintre primele mari demonstrații de gimnastică din țară, precum și la concursuri internaționale.

Dintre sportivii „Aurorei”, s-au ridicat: marea campioană care a adus glorie sportului românesc **Angelica Rozeanu (Adelstein)**, **Nicu Naumescu** ș.a. Alte asociații sportive evreiești, care se înființează după primul război mondial, poartă nume emblematic: „Bar Kohba”, la Satu Mare, „Samson”, la Sighet, „Haghibor” („Viteazul”), la Cluj, „Hacoah” („Puterea”), la Arad și Iași, „Haghiwrut” („Curajul”), la

Rădăuți, „Kadima” („Înainte”), la Timișoara, „Ivria” („Evreică”) și „Ahava” („Fraternitatea”), la Brașov etc. În cadrul lor, s-au format elemente de valoare în mai toate branșele, ca, de pildă, **Fredy Feraru**, în domeniul fotbalului, **Alexandru Tyroler**, campion național la șah ș.a.

Mișcarea „Macabi” începe să se organizeze în România în anii 1918-1919. Ea va deveni cea mai cuprinzătoare organizație sportivă, cu ramificații în mai toate orașele țării. Autoritățile române acordau acestor asociații, ca și altora, interes și sollicitudine, atât în organizarea manifestărilor publice, cât și în amenajarea de terenuri și săli de sport. Din păcate, toată această activitate sportivă este nevoită, însă, să se destrame pe parcursul anilor celui de-al doilea război mondial, când toate asociațiile evreiești sunt interzise. După război se reconstituie o echipă de fotbal cu jucători evrei, sub denumirea de „Ciocanul”, care are o bună activitate până prin 1948, când se dizolvă, unii dintre jucători trecând la Clubul „Dinamo”.

Pe baza informațiilor recoltate din monografia și din presa sportivă, amintim câțiva sportivi evrei care au contribuit la progresul unor discipline de resort. În atletism: nume ca **Munster**, câștigător la Campionatul național din Brașov (1933), **Elias Baruch**, campion republican la triplu salt (1949), **Ida Weisz**, campioană națională la aruncarea discului (1972). În automobilism: **Anna Weimberg Vereea**, locul I la categoria „trăsurilor grele” la cursa de coastă (1934). În box: **Moți Spakov**, campion național la toate categoriile (1929), **Ioji Matias**, vicecampion al României în 1948 ș.a. La caiac-canoe: **Leon Rotman**, campion republican în anii 1950, 1954, 1955, 1957, 1958, 1961, 1962, 1964; la Jocurile Olimpice de la Melbourne, în 1956, obține medaliile de aur la canoe viteză și fond. În ciclism s-a afirmat, încă din 1897, **Caroline Goldstein**. În călărie sunt cunoscuți **S. Schwartz** și **Schlessinger**, iar ca antrenor

faimosul **Pinka** ș.a. În fotbal, succesele echipei „Macabi“ sunt semnalate ca performanțe în 1919, 1925, 1930, 1934, 1935, 1946, 1947, 1948. În gimnastică, organizația sportivă „Aurora“ se dovedește a fi o pepinieră de cadre bine dotate la serbările Federației Române de la Craiova (1909), precum și la multe alte competiții ulterioare.

Nu vom mai stărui asupra performanțelor în haltere (**Z. Pecs**, 1935), handbal, lupte, natație (**Ulo Marchișiu**, campion național, 1952-1954), pentatlon, popice, rugby (naționalul **Arthur Vogel**), scrimă, sporturi de iarnă (**F. Feraru** și **Moldovan** la proba de patinaj artistic în 1939 ș.a.), schi, tenis de

masă (faimoasele performanțe ale lui **Nicu Naumescu**, 1935 ș.a.m.d.), tir, volei (campionul **Narcis Schreiber** la Campionatul European din 1936) și câte altele.

Tot aici ar fi de rememorat aportul unor cronicari sportivi bine cunoscuți, ca **Arthur Vogel** (încă din 1926, când debutează la rubrica de sport a ziarului „Dimineața“), **Alphonse Vogel** (redactor sportiv prin deceniul al treilea și colaborator la ziare sportive din străinătate), **Jack Berariu**, cronicar la „Rampa“ și „Cortina“, veteran al gazetarilor sportivi de la „Gazeta sporturilor“ și „Sportul popular“.

BRAHA LEIBOVICI

PARTEA a VI-a

**PRESĂ,
EDITURI**

1. CONTRIBUȚII ÎN PRESĂ SCRISĂ

a. În presa românească

Primul publicist evreu din presa română, cunoscut, este dr. **Iuliu Barasch** (1815-1863). Medic de profesie, cu merite considerabile în organizarea învățământului medical modern din România, el este socotit și unul dintre primii popularizatori ai științelor naturii din țara noastră. Revista întemeiată și condusă de el, „*Isis*“, a apărut cu regularitate sub acest titlu, din 1856 până în 1859, apoi, după o întrerupere, a reapărut în 1862, cu titlul schimbat în „*Natura*“. Publicația a avut un rol de primă importanță în cultivarea interesului pentru cultură, în general, și pentru știință, în special, în rândul tineretului. Marele savant român și organizator al învățământului românesc modern, **Spiru Haret**, menționa în amintirile sale că a dobândit gustul pentru știință încă din primele clase de liceu, citind cu regularitate revista lui Barasch - „*Isis*“.

Lista ziaristilor evrei profesioniști care au activat în presa română cuprinde - printre cei mai vechi - numele lui **I. Hussar**. Într-un articol de evocări, el arată că, la 1888, era „un ziarist deja format, lucrând la două publicații bucureștene: «*La Liberté Roumaine*» și «*Dreptatea*», condusă de liberalul disident **N. Flea**“. În acel an, boierul moldovean **Alexandru V. Beldiman**, care încercase, încă din 1871, să lanseze la Iași ziarul „*Adevărul*“, dar trebuise să-i întrerupă curând apariția, relua inițiativa, de data aceasta la București și sub auspicii mai bune, punând bazele unei publicații care avea să joace un rol major în mass media din România și să se dovedească de mare longevitate. În 1888, odată cu apariția „*Adevărului*“ în Capitală, Beldiman îl angaja la acest ziar pe **I. Hussar**, ca autor de articole politice, în care - cum subliniază autorul amintirilor evocate - el avea să accentueze tot mai mult „nota democratică“ și să fie, în cele din urmă, primul ziarist evreu expulzat din țară (sub acuzația că ar fi fost în fruntea unor manifestații la Camera Deputaților). În 1895,

conducerea „*Adevărului*“ a fost preluată de **Constantin Mille**, care a transformat redacția și tipografia la nivelul standardelor internaționale ale epocii, sporind cu acest prilej și numărul gazetarilor angajați, printre care și evrei.

Pentru a evoca doar câteva nume prestigioase de gazetari, amintim, după niște relatări ale lui **C. Graur**, că la „*Adevărul*“ lui **Beldiman** erau în redacție evreii **Hussar** și **Bolocan** - printre colaboratorii externi dr. **Stâncă**, iar în fruntea administrației, **Sache Petreanu**; la „*Lupta*“ lui **G. Panu**, era **S. Pauker**; la „*Timpul*“ lui **Lascăr Catargiu**, erau **S. Rosenthal** și **Roth**; la „*Constituționalul*“ lui **P. P. Carp** erau **Lupu Dichter** și **Diamandescu**; la „*L'Indépendance Roumaine*“, a lui **G. Em. Lahovary**, erau **Azra Berkovitz**, **Al. Rubin**, **Johnson** și **Marcu**; la „*Românul*“ lui **C. A. Rosetti**, era **M. Canianu**; la „*Țara*“ lui **Cristodolu**, erau **H. Streitman** și **G. Grosman**; la „*Evenimentul*“ lui **G. A. Scorțescu**, era **Albert Honigman**, iar administrator, **Max Kaufman-Dan**.

Apoi, nu trebuie uitat că: **Ronetti-Roman** fusese coleg de redacție cu **Eminescu** și **Caragiale**, **Em. D. Fagure** și **Steuerman-Rodion**, dr. **Ghelerter** și dr. **Ygrec** au făcut epocă la „*Evenimentul literar*“ (din Iași) și apoi la „*Lumea nouă*“, alături de **S. Sanielevici**, **A. Vereea**, **B. Brănișteanu**, **S. Grosman**, **B. Litorescu**, **A. Toma**, **S. Labin**. Pe vremea aceea, un **Cohen Lănaru** era cronicar muzical la mai multe gazete, iar alte nume de evrei semnau cronici de artă, notații „filosofice“ ș.a.m.d.

Acum apar nume ca **Moise Zelter-Sărățeanu**, cu subtile analize de politică internațională, **B. Brănișteanu**, cu cronici economice și mai târziu cu cronici externe, iar **Clement Blumenfeld-Scrutator** ținea cronică politică internă. La secretariatul de redacție al „*Adevărului*“, complet reorganizat, după nivelul presei moderne din alte țări, apare **Al. Coler** etc. Pentru a face față exigențelor noi, „*Adevărul*“ își creează și o puternică rețea de corespondenți, care acoperă toate orașele și zonele importante ale țării, ca și corespondenți permanenți în marile

capitale europene. La Viena, este trimis tânărul evreu **Constantin Graur**, care se va distinge cu materialele transmise în perioada asasinării arhiducelui de Habsburg, Franz-Ferdinand, și a izbucnirii primului război mondial.

În anul 1904, „Adevărul”, devenit cotidian de după-amiază și transformat în societate anonimă, face să apară în editura lui și un popular cotidian de dimineață, ca ziar de informații și reportaj. La „Dimineața” vin să lucreze și să se afirme noi gazetari. Dintre evrei, îi cităm pe cei care vor face adevărată școală de gazetărie. Marele reportaj capătă valențe noi și strălucire, datorită lui **F. Brunea-Fox**. Unele dintre reportajele sale - *Mimunea de la Maglavit, Printre leproșii din Tichilești, Printre vagabonzi adăpostii, noaptea, sub planșele Dâmboviței* - au rămas memorabile, fiind indicate ca bibliografie studenților de către profesorii de ziaristică. Însotitorul nedespărțit al lui Brunea în curajoasele raiduri, fotografii **Berman**, a fost, la rândul său, un adevărat maestru pentru confrății mai tineri în materie de reportaj foto. Pentru contribuția lor prestigioasă la asigurarea materiei redacționale a ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, se mai cer citați istoricul literar **Barbu Lăzăreanu** (care a avut și el, în tinerețe, de suportat pedecapsa expulzării), **Arthur Bergman-Munte**, pentru cronicile sale dramatice, **Erwinia Marghita**, pentru articolele sale pe teme umanitare, materialele de analiză ale doctorului **Grigore Graur**, instructiva rubrică de sfaturi pentru o vorbire și o scriere corectă, susținută de savantul filolog **Alexandru Graur**, cronicile sportive ale lui **A. Vogel**, activitatea de secretariat de redacție a lui **M. Konitz**.

Începând din 1920, conducerea celor două cotidiene a fost preluată de **Constantin Graur**, care a adus importante modernizări tehnice, a dat un nou avânt redacțiilor, introducând concepții moderne, la nivel mondial și sporind audiența în mase a „Adevărului” și „Dimineții”. Editura Societății Anonime „Adevărul” a făcut să apară și o serie de periodice: „Adevărul literar și artistic”, „Realitatea ilustrată”, „Cinema”, „Dimineața copiilor”, „Lectura”, „Radiofonia”,

„Rebus”. În administrarea tuturor publicațiilor editurii s-a impus stilul nou, managerial, introdus de directorul **Em. Pauker**.

Prezentăm (*apud* „Universul” din 1936) o listă completă a evreilor care au lucrat în redacția ziarelor „Dimineața” și „Adevărul”: **Constantin Graur** (Avrum Brauer Rosenfeld), **Emil Pauker** (Șmil Pauker), **Traian Vlad** (Sanie Labin), **B. Brănișteanu** (Burăh Braunstein), **Gr. Graur** (Ghidale Gherș Brauer), **Alex. Graur** (Aisig Brauer), **Alexandru Călin** (Avram Cohler), **C. Martin** (M. Konitz), **Scrutator** (Kalman Blumenfeld), **Barbu Lăzăreanu** (Burăh Leizerovici), **Alex. Gruia** (Alter Moise sin Ghidale), **A. Sandu** (Avram Schuldman), **Lascăr Sebastian** (Leon Hechter), **A. P. Samson** (Samson Avramovici), **B. Răpeanu** (Burăh Rosenberg), **I. Ross** (Ilic Rosenfeld), **N. Aureescu** (Goldner Nathan), **O. Cernea** (Osias Kindler), **M. Economu** (M. Finkelstein), **H. Soreanu** (Haim Schor), **Ana Canarache** (Ana Brauer), **E. Marghita** (Ervinia Ostersetter), **dr. Ygrec** (I. Gliksman), **F. Dima** (David Fuchs), **A. Munte** (Arthur Bergman), **F. Brunea-Fox** (F. Brauer), **I. Negreanu** (I. Schwartz), **I. Petea** (Kliner Iosef), **I. B. Florian** (I. Blumenfeld), **L. Florin** (L. Blum). Fără pseudonime: **B. Wolf**, **A. Friedman**, **Stromingher**, **M. Schönfeld**, **E. Ettingher**, **Marcel Marcus**, **Iancu I. Segall**, **E. Kradt**, **L. Rozenfeld**, **Otilia Grünberg**, **Carola Blank**, **Emil Goldman**, **August Moritz**, **I. Berman** etc.

Dintre evreii care au activat ca ziaristi profesioniști la alte publicații, s-au impus frații **Honigman**. **Emil D. Honigman-Fagure** a fost directorul răspânditului ziar „Lupta”, iar fratele său, **Albert Honigman**, a fost prim-redactor al aceluiași ziar. Alți doi frați evrei - **Hefter** - s-au impus și ei în istoria presei prin valoarea muncii lor. **Jean Hefter** a fost întemeietorul și directorul unui foarte citit ziar ieșean: „Lumea”. **Alfred Hefter** a debutat tot la Iași, unde a scos cotidianul „Arena”, în colaborare cu cel ce era pe atunci prietenul său, **Pamfil Șeicaru**. (După ani de zile, acesta și-a schimbat sentimentele față de evrei, devenind, în coloanele ziarului său, „Curentul”,

ca și în parlament, un perseverent promotor al introducerii măsurii „*numerus clausus*” - limitarea numerică a accesului evreilor în facultăți - tipic antisemită). La „*Arena*” a debutat și Brunea-Fox, în 1917. După episodul ieșean, Alfred Hefter a venit la București, unde a întemeiat și condus, între cele două războaie, cotidianul de limbă franceză „*Le Moment*”, apropiat de cercurile Ministerului de Externe.

Unii ziaristi evrei și-au demonstrat măiestria profesională și în coloanele unor ziare editate de diferite partide politice. Exemplul cel mai grăitor este acela al lui Azra Berkovitz, doctor în filosofie de la Sorbona: între cele două războaie, a fost directorul cotidianului „*L'Indépendance Roumaine*”, organul de limbă franceză al Partidului Național Liberal. În afara activității de concepție a ziarului, Azra Berkovitz a semnat cu regularitate articole de substanță, ca și foiletoane și cursive pline de spirit, redactate într-o franceză de aleasă eleganță. După 23 august 1944, a fost directorul cotidianului „*Liberalul*”, organul P.N.L. redevenit legal, până a fost interzis de noile autorități comuniste.

În coloanele ziarului „*Țara noastră*”, întemeiat în 1932, ca organ al Partidului Național Agrarian, condus de poetul Octavian Goga, putea fi întâlnită și semnătura publicistului-eseist H. St. Streitman, care scria cronici fanteziste și aforisme acide.

Chiar la unele ziare deloc binevoitoare față de evrei, s-au impus, prin valoarea lor de excepție, unii mănuitori evrei ai condeiului. Astfel, la „*Cuvântul*”, ziar condus de profesorul de filosofie Nae Ionescu, pe care legionarii îl revendicau ca ideolog al lor, au lucrat o bună perioadă de timp viitorul mare dramaturg Mihail Sebastian și romancierul Ion Călugăru.

Dar câte alte condeie strălucite de gazetari evrei din presa românească interbelică nu mai pot fi încă evocate? Mai întâi, cel deja menționat, al lui Barbu Lăzăreanu, de la „*Adevărul*”, „*Cuvântul liber*”, „*Adevărul literar și artistic*” ș.a., apoi cele ale lui Arthur Bergman (A.

Munte), de la „*Adevărul*”; Gherasim Luca și Dolfi Trost, de la „*Cuvântul liber*” și „*Viața Românească*”; Fermo și B. Marian, de la „*Universul*”; Millian Maximin, J. Melle, de la „*Momentul*”; Camil Ring, de la „*Semnalul*”; B. Brănișteanu, de la „*Cotidianul*” etc., etc.

Marele număr de gazetari evrei din presa românească democrată explică, desigur, doar în parte, atitudinea acestora din urmă față de evrei: pentru că - și acest lucru trebuie relevat - existau nu puține cazuri în care publiciștii neevrei abordau cu mult curaj și maximă obiectivitate spinoasa „*problemă evreiască*”. De asemenea, lupta împotriva gazetarilor antisemiți se vedea, adeseori, mai încununată de succes atunci când era dusă de polemisti români reductabili din presa democrată. Se știe, în acest sens, că, de pildă, articolele antisemite publicate ani în șir de A. C. Cuza (*y compris* la rubrica „*Anexe la jidanii în presă*”) și-au primit riposta și din partea unor reductabili pamfletari neevrei.

Din păcate, nu aceasta mai era situația în ultimii ani ce au premers intrarea țării în cel de-al doilea război mondial și când, pe de o parte, publicațiile antisemite au devenit deosebit de virulente, iar pe de altă parte, gazetele românești de partid, de organizații sau chiar „*independente*” nu mai „*săreau*” ca înainte întru blamarea sau temperarea exceselor xenofobe.

Prezența evreilor în presa română avea să fie în întregime interzisă în septembrie 1940, odată cu instaurarea „*statului național legionar*”, care a lichidat și ultimele publicații cu caracter democratic. O „*prefață*” a acestor măsuri avusese loc în noiembrie 1937, când guvernul antisemit Goga-Cuza, ajuns la putere, a interzis apariția ziarelor „*Dimineața*” și „*Adevărul*”.

b. În presa evreiască

Evreii din România, sub toate aspectele devenirii lor sincronice și diacronice în acest spațiu geografic, au constituit un subiect permanent în presa locală, regională, națională și chiar internațională (europeană etc.). În țările

române și apoi în România de după Unire și Marea Unire, tematica evreiască se regăsește în majoritatea publicațiilor periodice (gazete etc.) ce apăreau în epocă: firește, în primul rând, în presa evreilor înșiși.

Condițiile precare în care își duceau existența evreii din Principatele române i-au determinat pe aceștia să înțeleagă necesitatea de a avea organele lor de presă, prin care să informeze opinia publică din țară și străinătate asupra greutăților prin care trec, să militeze pentru drepturi politice, economice și cetățenești și, totodată, să afirme atașamentul lor la patria comună, România. Pe la mijlocul veacului trecut, încep să apară publicații evreiești în limba română - unele dintre ele însoțite de traduceri ale textelor în limbi de largă circulație - și care constituie o inestimabilă zestre documentară cu privire la trecutul populației evreiești, la luptele duse de ea și la condițiile ei de existență.

Preocuparea pentru reflectarea și apărarea intereselor evreiești specifice era, așadar, coroborată în mai toate gazetele proprii cu strădania de a exprima modalitățile conjugării lor cu interesul general al țării.

Orientarea respectivă a fost prefigurată în chiar prima publicație evreiască bucureșteană, intitulată „Israelitul român“ (an I, nr. 1, martie 1857), al cărei titlu corespunde pe deplin conținutului ei. Se trata în coloanele ziarului chestiunea evreiască așa cum se prezenta ea în acel moment. Se apărau însă și interesele politice, culturale și de tot felul ale Principatelor. Partea literară și partea istorică ale ziarului erau redactate cu scopul „să intereseze, să instruiască și lumineze deopotrivă și pe evrei și pe creștini și să informeze pe unii despre ceilalți în vederea unei conviețuiri și interferențe reciproc folositoare“.

În mare, acest deziderat a fost urmărit cu stăruință de cele mai importante și eficiente gazete evreo-române apărute în răstimpul unui veac. Desigur, presa evreiască era diversificată: atât în planul pozițiilor pe care se situa, al atitudinilor

afirmate, cât și al temelor abordate. Profund marcată de diversitatea opiniilor, consubstanțială unor concepte democratice, această presă exprima curentele de idei cele mai diferite, în circulație printre evreii din România în diverse momente și etape.

În afară de fondul comun de informații și atitudini general-evreiești, această presă exprima, *grasso modo*, orientări privind:

1. Confruntarea intern-evreiască între ortodoxie și luminism (reamintim în treacăt, în acest sens, de pildă, controversele din jurul anilor '50 ai secolului trecut între „Die Zeit“, pe de o parte, și „Et Ledaber“ - exprimând poziția majorității evreiești grupate în jurul Rabinului Malbim - sau dintre publicația „Evreimea ortodoxă“ [1921] și unele publicații redactate de asimiliști).

2. Lupta generală pentru drepturi civice și combaterea antisemitismului (misiune a cvasitotalității publicațiilor vremii, dar mai cu seamă a gazetelor).

3. Orientarea spre indicarea unor soluții „de stânga“ și poale zioniste¹ în problema evreiască (vezi în acest sens publicații ca „Lumina“, „Emanciparea“ ș.a.).

4. Orientarea emigraționiștilor (vezi „Rumänische Post“ din anul 1872, presa din ultimul deceniu al secolului trecut sau „foile volante“ ale „pedestrilor“).

5. Orientarea sionistă, cu multiplele ei variante, oglindite în zeci de publicații evreiești bucureștene și din provincie: amintim doar „Viitorul“ și „Tribuna israelită“ dinainte de 1900, „Macabeul“, „Mevaserath Sion“, „Ționul“, „Mântuirea“, „Eretz Israel“, „Hanoar“, „Mântuirea noastră“, „Palestina“, „Abuza Sir Herbert Samuel“ ș.a. și, înainte de toate, longevivul „Știri din lumea evree“, „Renașterea noastră“ ș.a. de după 1900.

Pe eșichierul acestei orientări, la o extremă se aflau publicațiile de stânga, de felul „Al hamışmar“, „Hașomer hațair“ ș.a., iar la extrema

¹ Organizații sioniste cu caracter muncitoresc.

dreaptă „Cuvântul evreiesc“, „Haiarden“ sau mai ales cea cu activitatea cea mai mare în timp publicația „Drumuri nouă“ (1926-1938).

6. Orientarea asimilaționistă (incepută cu publicația „Asimilarea“, 1890), în care, răstălmăcindu-se mendelssohnismul², se propovăduia dizolvarea etnică.

7. Orientarea teritorialistă sau acțiunea Wilman³, oglindită de publicația „Acțiunea noastră“ (1938) și care se exprima în deviza wilmanian-zangviliană că „sufletul evreiesc poate crea în orice loc Palestina sa“. Locurile recomandate erau când Cipru, când Uganda, Guyana, Alaska, Australia, Republica Dominicană, Noua Caledonie, Argentina și, în sfârșit, Țara de Foc (explorată de Iulius Popper).

8. Orientarea politică-organizațională, inaugurată de Adolf Stern în 1909, când o adunare de frunțași evrei din țară hotărâște crearea unei reprezentanțe a evreilor pământeni, Leveuită, apoi, Uniunea Evreilor Pământeni, Uniunea Evreilor Români (1920). Alături de acestea se vor ivi, în deceniul al treilea, Partidul Evreiesc, Blocul Evreiesc și, în 1936, Consiliul Central al Evreilor din România (format din reprezentanți ai U.E.R., Partidului Evreiesc și reprezentantul cultului mozaic în Senatul țării), avându-l ca președinte pe Wilhelm Filderman.

În decursul anilor, toate aceste înjghebări politice succesive vor avea drept organe de presă: „Curierul israelit“, „Nădejdea“ (1920-1921), „Înfrățirea“ (1913-1916), „Tribuna evreiască“ (1931), „Viața evreiască“ (1932), „Opinia evreiască“ (1934-1935) ș.a. Poate că tot aici ar trebui să amintim și de organul Centralei Evreilor din România, „Gazeta evreiască“ (1942-1944), al cărui „conținut“ suscită o analiză specială.

9. Orientarea comunitară, respectiv evoluția acelui îndelungat proces de pregătire a reorganizării vieții comunitare, a fost oglindită parțial în marea publicație „Curierul israelit“ și

integral în publicații create *ad-hoc* pentru alegerile din comunitate, în 1933 („Comunitatea“) sau, ulterior, pentru alte probleme interne comunitare („Pacea și dreptatea“, 1937; „Înfrățirea“, 1939 ș.a.).

O mențiune specială merită „Ecoul evreiesc“ (1932-1940) și „Neamul evreiesc“, publicații cu un conținut comunitar divers, cu informații și comentarii mozaicate.

Bucureștiul - Muntenia, în general - aveau o comunitate sefardă puternică, a cărei activitate poate fi urmărită în „Buletinul comunității israelite de rit spaniol din București“ (1901-1920), „Comunitatea israelită de rit spaniol“ (1902), „El frotto de la Paciencia“ („Gazeta evreului spaniol din România“) (1934-1935), „Viața sefardă“ (1934-1935) etc.

10. O publicație, „Ilustrațiunea evreiască“, apărută în deceniul al patrulea, se remarcă prin nobila intenție de a realiza omogenizarea culturală evreo-română la nivelul evreilor tuturor provinciilor țării, dar mai ales al celor din Ardeal și din Vechiul Regat, cu culturi și izvoare specifice.

11. O seamă de publicații exprimau orientări speciale, consacrate unei tematici specifice (femeii evreice, școlilor evreiești, tineretului și copilului evreu etc.). O mențiune specială aci pentru revistele studențești.

Zăcămintul cel mai valoros ce credem că trebuie și poate fi exploatat de către istorici îl constituie și rolul documentelor istorice și culturale reproduse, adnotate și comentate în diverse reviste, precum și creația originală literară, artistică, eseistică și, nu în ultimul rând, studiile istorice și de știință a iudaismului din întreaga presă. Traducerile apărute în foileton merită o apreciere specială, date fiind ideile moderne din lucrările ce erau puse în circulație.

Presă unei minorități nu se dovedește musai... minoră. Dimpotrivă, chiar periferizată întrucâtva, ca statut și rol, balanța valorică poate fi adeseori refăcută printr-o maximă deschidere spre artă și cultură, spre creații originale prilejuite tocmai de menirea diferențiată a minorității în cauză printre alte etnii, ca și de rolul spiritualității ei. În

² Adepții filosofiei luministe a lui Moses Mendelssohn.

³ Adepții teoriei că Sionul poate fi reclădit și în alte teritorii decât în Palestina.

orice cultură democrată, optica „minoritarului“ este întregitoare pentru viziunea de ansamblu.

În anumite momente (finele secolului trecut, 1918, 1938-1944), totalitatea forțelor creative evreiești avea ca debușeu de exprimare doar... presa evreiască.

Este rațiunea pentru care pot fi considerate adevărate evenimente editoriale apariția unor excelente reviste culturale, anuare, almanahuri cu un conținut și o formă care, după curgerea vremii, par încă actuale.

Publicații ca: „Anuar pentru israeliți“ (1878-1897), „Analele Societății Istorice «Iuliu Barasch»“ (1887-1889), „Revista israelită“ (1886-1908), precum și „Lumea israelită ilustrată“ (1914), „Tinerimea israelită“ (1915-1920), „Sinai“ (1928-1933), „Almanahul israelit ilustrat“ (1903-1904; 1931-1932; 1936-1945), „Almanahul revistei «Adam»“, „Anuarul evreilor din România“ (1935-1938) - ca să nu le cităm decât pe cele bucureștene - sunt tezaure de documente, zapise, inscripții de cimitire, copii după pinkasim⁴, response rabinice, monografiile de comunități.

Nu am pomenit revistele literare și de cultură generală - de la „Lumea evree“, „Adam“ și „Cultura“, până la „Puntea de fildeș“ și „Spicul“. În parte, pentru că despre unele dintre acestea există monografiile, iar în parte, pentru că texte literare și culturale de primă mână pot fi găsite în majoritatea publicațiilor repertoriare. Dar ceea ce nu poate lipsi dintr-o evocare a liniilor și direcțiilor „de forță“ în presa evreiască de limbă română etc. sunt, desigur, marile ei gazete, semnificative sub raportul conținutului, duratei, perspectivelor și politropiei lor cultural-politice. Aceste gazete se numeau: „Fraternitatea“, „Egalitatea“, „Curierul israelit“, „Neamul evreiesc“, „Renașterea“ ș.a. Ele se aflau, cumva, în punctele de interferență a principalelor orientări social-politice din viața evreiască.

Colecțiile acestor periodice, însumând în timp

mii de pagini, reprezintă un principal izvor documentar pentru cercetătorul dispus să se aplece azi asupra trecutului evreilor din România.

Un excurs printr-un secol și jumătate de presă evreiască este menit să ne perinde prin fața memoriei publiciști, organe de presă, tematici, atitudini, oameni, idei, acțiuni: uitate, neglijate, periferizate sau pur și simplu... neștiute.

După o estimatie cu totul sumară, numărul colaboratorilor la cele circa 500 de publicații evreiești apărute între 1857 și 1947 este impresionant, iar condeiele remarcabile cu zecile.

Valoarea pozitivă a presei evreiești s-a exprimat în cultivarea specificității etnice-iudaice, în atitudinile menite să contribuie la fundamentarea unui *imago calm*, nepătimaș și lipsit de agresivitate față de evreul sărman, care nu era nici hoț, nici vagabond; față de evreul credincios, care nu se deda la omorul ritual; față de evreul negustor, care nu era nici mai bun, dar nici mai rău decât o cerea profesiunea; față de meșteșugarul evreu, care își practica meseria cu onestitate; față de cugetătorul evreu, care nu era dizolvant de dogme și instituții; față de ziaristul evreu, care nu era un simplu exhibitor al tarelor locale de... ochii Europei - cum pretindeau antisemiții inveterați.

Presa evreiască își asuma însă, totodată, destinul țării și milita pentru soluționarea pozitivă a stărilor de fapt din momentele istorice cheie - la 1859, ca și la 1877, la 1919, ca și în 1944; milita pentru o interferență culturală evreo-română, pentru o circulație de valori româno-evree.

Istoria a dovedit că tematica evreiască și felul de a o aborda publicistic (mai ales în presă) sunt simptomatice, atât sub specia politicului, cât și a culturalului și a umanului în general. Nu întâmplător, un celebru gânditor european, parafrizat apoi și de sociologul român Mihai Ralea, condiționa calitatea umanismului unei culturi în contemporaneitate prin atitudinea față de femei, evrei și plebei (adică proletari).

⁴ Catastife ale comunității.

Publicații evreiești (1855-1900)

Korot Haitim (oct. 1855), în idiș, Iași. Primul ziar idiș din lume, și-a asumat misiunea răspândirii printre evreii moldoveni a unor idei moderne despre emancipare, învățământ laic, cultură pentru cei mulți.

Edut Haitim (1856), în ebraică, Iași. Din relatări indirecte, rezultă orientarea ei spre „popularizarea” culturii iudaice.

Israelitul român (apr. 1857), bilingv româno-francez, București. Inaugurează perioada „romantică” a aculturației evreo-române. Pregătește spiritele pentru o deschidere și înfrățire evreo-română bazată pe o diferențiere ce unește și nu învrăjbește.

Gazeta Româno-Evreiască (mart. 1859), bilingv român-idiș, Iași. Publicație deschisă spre modernizare. Militează pentru curmarea „afacerilor” din sânul comunității și solicită emanciparea tuturor instituțiilor evreiești.

Et Ledaber (1859), în idiș și ivrit, București. Orientare ortodoxistă, antireformistă, dar nu în toate cazurile cu accente fanatice.

Timpul (Die Jait) (mai 1859), bilingv româno-idiș, București. Îndemnuri pentru integrarea cât mai deplină în cultura țării. Împotriva fanatismului ortodoxist.

L'Écho Danubien (sept. 1865, Galați, aug. 1867, București). Bilingv francez-român. Spații rezervate dezbaterii aspectelor politice și economice ale problemei evreiești. Militează pentru liberalism, asigurându-și cititorii că doar „concuranța [inclusiv cea interetnică - n.n.] asigură opulența”.

Vitiorul (noiembrie 1866), bilingv româno-francez, București. Se axează pe informații generale și pe chestiuni de educație.

L'Espérance (dec. 1866), bilingv francez-român, București. Tinde să amelioreze imaginea intern și externă despre evreii români, susținând dreptul lor la prevederi constituționale moderne și civilizate.

Israelitul român (aug. 1868, seria secundă), bilingv francez-român. Reapare la 12 ani după prima serie, menținând însă același crez integraționist exprimat în formula „...a bate la poarta cetății române până ni se va deschide”.

Rumänische Post (apr. 1871), bilingv german-român, București. Din 1872, apare și sub denumirea de „Poșta română”. În varianta primă, doar germană, puține sunt referirile la evrei; în varianta bilingvă, publică studii și anchete asupra condiției evreilor moldoveni și munteni. Ancheta Peixotto-Stern privind starea evreilor din Moldova este de remarcat în mod special.

Timpul (febr. 1872), bilingv româno-ebraic, Iași. Propune un plan de durată de popularizare a dreptului evreilor „de a lua parte la lucrările țării”.

Vocea apărătorului (sept. 1872), în română, Iași. Ziar ce inaugurează seria celor apărute doar în limba română. Exprimă crezul noii generații, decisă să militeze pentru aspirația evreilor spre libertate, fraternitate și patriotism. Nu „atărnă doar de gâtul guvernanților” responsabilitatea unor realități dure pentru evrei. Gazeta evită intrarea în conflict cu Legea presei, care, deși nu interzice discutarea unor acte ministeriale, nu admite „denigrarea” notabilităților țării.

Zimrat Haareț (1872), în ivrit, București. Revistă literară.

Revista israelită (mai 1874), în română, Iași. Publicație care se delimitează de gazetele evreiești „politice” și își afirmă caracterul eminentement cultural, împlinit prin: popularizarea unor mari figuri ale iudaismului mondial și local; publicarea unor documente privind evreii din România. „Reportaje” despre școli, așezăminte ș.a. din Iași, București și Bacău.

Hajoetz (iun. 1874), în idiș, București. Ziar de informație. Știri, articole, nuvele și romane (în serial). Satisfacă un interes crescând al cititorului de idiș pentru veștile din țară și străinătate. Din 1895, va purta titlul „Der Wahre Hajoetz”.

Presentul (sept. 1876), în română, Bacău. Gazeta urmărește îndeaproape evenimentele evreiești asociate Războiului de Independență. Oferă ample știri comunitare locale.

Der Politiker (mart. 1877), în idiș, București. Cotidian efemerid. Câteva zeci de numere doar. Ziar de știri, provenite din „izvoare străine”.

Dus idische blat (mart. 1877), în idiș, București. Cultivă o curată limbă idiș, lipsită de pedanterii și germanisme. Orientare predilectă spre informații culturale.

Idischer Telegraf (apr. 1877), în idiș, București. Primul cotidian idiș din România. Descrie cu patetism sentimentele patriotice ale evreilor în lupta pentru neatârnamarea țării. O notiță apărută în numărul 399 poartă semnătura unui redactor cu numele... Adolf Hitler (nume aflat și pe o mașivă din cimitirul bucureștean „Filantropia“).

Anuarul pentru israeliți (1877/1878, Bacău, din 1878, București), în română, uneori cu anexe în idiș și ivrit. Tematică variată, cuprinzând compartimente ale iudaismului tradițional și modern, ale culturii și cercetării evreiești moderne. Izvor de informații culturale iudaice, de cercetări de istorie locală; sursă de comentarii avizate; tribună de apărare a intereselor evreiești.

Haholech (1878), București. Supliment ebraic la foaia *Şabes Oibst*, publicată de „Hajoetz“.

Fraternitatea (iun. 1879), în română, București. Organ de înaltă combativitate pentru revendicarea drepturilor la existență civică și egalitate, alături de români, ale evreilor autohtoni. Studii despre trecutul evreilor pe aceste meleaguri încercau să demonstreze autohtonitatea și dreptul evreilor la naturalizare în masă. *Gazeta* preconiza respectul legilor și autorității, recomandând populației evreiești un comportament exemplar în acest sens.

Buletinul Înfrățirea Zion (iul. 1879), în română, București. Cu denumiri diferite pe parcursul apariției. Consemnează activitatea lojilor masonice evreiești în Capitală și în țară: circulare, adrese, bilanțuri, rapoarte ș.a. Se autopezintă ca o revistă eminamente culturală și educațională.

Iesrup (1880), în ebraică, Iași. Redactor, E. Rokeah.

Die jehudișe presse (1880), în idiș, București. Adresată cititorilor de idiș pentru a le spulbera unele prejudecăți în legătură cu inutilitatea învățării limbii țării. *Gazeta* își propune să dovedească - tocmai în limba idiș și recurgând la materiale „românești“ - contrariul.

Apărătorul (ian. 1881), în română, București. Pe pozițiile mișcării naționale și culturale „Chowewe Zion“. Militează pentru ridicarea sentimentului național evreiesc până la cotele patriotismului oricărei națiuni cu țară proprie. Unele deosebiri de orientare față de „Fraternitatea“ au dus la polemici aprinse între aceste două publicații de frunte ale evreimii române.

Der Kolonist (mai 1881), în idiș, București. Stimulează și încurajează pe cei care vor să se stabilească și să devină agricultori în Eretz Israel.

Armonia (1881), în română, Focșani. Organ chowewe-zionist, cu informații și materiale de importanță locală.

Naie idișe Taitung (1881), în idiș, Iași. Informații politice generale, popularizarea situației işuvului din Eretz.

Standardul (oct. 1882), în română, Focșani. Impulsionează emigrarea tineretului. Abordări mai generale despre condițiile locale vitrege care fac necesară emigrarea, oriunde ar fi primiți evreii. Se recomandă Turcia, Palestina ș.a.

Haor (febr. 1882), în ivrit, Botoșani. Își propune să aducă „lumina“ în rândul celor sărmani.

Der Emigrant (1882), în idiș, Galați, apoi București. Organ chowewe-zionist, militează pentru işuv Eretz Israel.

Der rumenișer israelit (iulie 1882), în idiș, Iași. Popularizează sprijinul acordat de instituții externe (A.I.U. ș.a.) și comunitar-interne pentru emigrarea evreilor români.

Die Hofnung (1882), în idiș, Piatra-Neamț. Publicație politică, literară, comunitară și familială, din grupul celor editate de E. Rokeah din Safet, cu scopul răspândirii de cunoștințe privind activitățile agricole în coloniile din Eretz Israel.

Ihudit (dec. 1883), în idiș, București. Publicație politică, literară și critică, având informații și texte cu conținut beletristic.

Die Wahrheit (1883), în idiș, Galați. Editată fiind de Dov Beriș Margulis, colaborator la diverse gazete ivrit, ca: „Hamaghit“, „Haivrit“, „Haihudi“ ș.a., va prelua o parte din conținutul cultural al acestora, transpunându-l în idiș.

Kol Rina (1883), în idiș, București. Caiet de cântece, cuplete, foiletoane cu conținut literar-distractiv.

Der idișe wahter (oct. 1884), în idiș, Botoșani. Informații mozaicate și texte literare.

Ecoul tinerimei (mai 1885), în română, Iași. Orientare asimilistă voalată. Textele sunt marcate de neclarități de concepție și exprimare.

Vocea dreptății (iun. 1885), în română, București. Cvasiasimilist: integrare maximă în cultura țării, dar fără renunțare la propriul specific. Lozincă gazetei: „nici datorii fără drepturi, nici drepturi fără datorii”. Împotriva antisemitismului, dar și a fanatismului ortodoxist. Împotriva „valului” de botzuri, dar și a enclavării numai în iudaism.

Die naie jait (1885), în idiș, Botoșani. Informații privind așezămintele evreiești (culturale etc.) cu propensiuni „moderne”.

Die idișe morgenpost (1885), în idiș, București. Emigraționist.

Der Wanderer (aug. 1885), în idiș, București. Informații privind emigrările și emigranții ce se îndreptau spre America.

Luzero de la Pasensia (noiembrie 1885), în spaniolă, Turmu-Severin. Publicație preponderent culturală, cu o circulație și „dincolo de Dunăre” (atât spre sud, cât și spre vest). Revista publică în serial câteva istorioare, probabil gustate în epocă, și noutăți din lumea israelită. Succinte informații despre sărbători și un text despre evreii și industria română.

Revista israelită (febr. 1886), în română, București. Fără legătură cu periodicul ieșean omonim din 1874. Noua publicație cu acest titlu, dintre cele mai importante în epocă - alături de „Anuarul pentru israeliți” și „Analele Societății Istorice «Iuliu Barasch»” - s-a dovedit în principal o revistă de informație și instrucțiune. A demonstrat rolul pozitiv al evreimii integrate în societatea românească, relevând poziția deosebită a întreprinzătorilor și intelectualilor: de unde și dreptul evreilor la emancipare totală și învrednicirea lor de a obține un statut civic și politic pe măsura importanței dobândite în viața economică și culturală a țării.

Național (mart. 1886), în idiș, Botoșani. Publicație politică, literară, economică.

Galațer Israelit (aug. 1886), în idiș, Galați. Reapare în 1888. Combate emigrările spontane, lipsite de organizare și eficiență.

Haghibor (noiembrie 1887), în idiș, București. Orientare emigraționistă. Susține părăsirea țării de către cei nevoiți s-o facă, dar relevă greutățile pe care un evreu „crescut aici” le întâmpină la trecerea într-o altă cultură. Opinează în favoarea emigrării în țări compatibile cu ocupațiile evreilor „de aici”. Palestina, ca țară agricolă, pune evreului din Diaspora dificultăți deosebite de acomodare.

Idișes Folksblat (noiembrie 1886), în idiș, Iași. Tematică referitoare la problemele comunitare interne, inclusiv la abuzurile unor hahami și ale altor funcționari ai comunității. Necesitatea pregătirii evreilor pentru muncile agricole din Eretz Israel.

Der idișe folksfreund (ian. 1887), în idiș, Iași. Axat pe probleme de emigrare și colonizare. Gazetă de informații și literatură. Cuprinde foiletoane și lungi reportaje referitoare la ișuvul israelian. Exprimă poziția celor organizați în „Asociația pentru ișuv Eretz Israel” și în „Dorșe Țion”.

Purim blat (febr. 1887), în idiș, București. Supliment la „Hajoetz”. Apariție ocazională de Purim; conține texte umoristice, satirice, însoțite de caricaturi și jocuri.

Lumina (dec. 1887), în română, București. Orientare socialistă: plasează problema evreiască „în contextul luptei de clasă”. Variate rubrici, bine redactate și cu darul vervei polemice.

Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch” (1887), în română, București. Publică ample dări de seamă ale referatelor și dezbaterilor Societății Istorice „Iuliu Barasch”. Fiecare dintre cele trei volume apărute cuprinde ample studii, comunicări, rapoarte de cercetare, monografii și documente de o importanță deosebită pentru cunoașterea istoriei evreilor din România. Memoratele reprezintă o categorie de materiale inedite și practice ale acestei publicații.

Propășirea (1889), în română, București, cu începere din 1892, la Iași, timp de aproape doi ani. Gazeta abordă o problematică socială și culturală. La București se apropie de poziția Asociației generale a israeliților pământeni. De orientare integraționistă, gazeta abordează „problema evreiască” în relație cu „marea chestie socială”; de unde și propagarea ideilor favorabile modernizării societății românești globale.

Egalitatea (apr. 1890), în română, București. Cea mai importantă gazetă evreiască începând cu ultimul deceniu al veacului trecut. De longevitate unică, pe o durată de aproape o jumătate de veac. Publicație independentă, orientată spre o informare multilaterală și spre dezbaterile a tot ce-i preocupă pe evreii din diversele provincii și din Capitală.

Înainte (iun. 1890), în română, București. Organ cvasiasimilist și ofensiv față de presa evreiască ostilă asimilării. În același timp, combate antisemitismul.

Asimilarea (iul. 1890), în română, București. Avanpost al orientării asimiliste apărute la finele veacului. Militează pentru „dizolvarea” etniei evreiești în masa celei majoritare.

Hajofe (aug. 1890), în idiș, București. Tematică comunitară, cu atitudini critice față de mentorii colectivității evreiești.

Adio (1890), în română, Botoșani. Publicația emigranților „pietoni”: semnalată în variate sinteze ca fiind printre cele dintâi publicații ale emigranților.

Emanciparea (iun. 1891), în română, București. Își suspendă activitatea prodigioasă după numai un an în favoarea gazetei, de mai mare impact, „Egalitatea”. Publicația a militat pentru drepturi cetățenești, tratând și o problemă cu caracter politic-comunitar.

Dus Folksblat (iulie 1891), în idiș, București și apoi Iași. Publicație politică, literară, comercială. Informații de interes curent, știri senzaționale menite să sporească curiozitatea cititorului de rând pentru evenimentele locale și străine.

Dus naie folksblat (martie 1892), în idiș, București. Continuator al lui „Dus Folksblat”. Militează pentru democratizare și transparență în viața comunitară. Cuprinde o seamă de medalioane de rabini, printre care o interesantă expunere asupra vieții și operei lui Malbim. Este pentru o sinteză între tradiție și modernitate și cere ca acestea două „să nu se bată cap în cap”.

Die idische post (febr. 1895), în idiș, Iași. Informații curente referitoare la viața comunitară, la evenimentele de organizație (chowewe-sioniste), date de palestinografie și știri evreiești din lumea întreagă.

Der wahre Hajoetz (vezi „Hajoetz”).

Lumina (oct. 1895), în română, Iași. Organ al cercului de propagandă social-democrată „Lumina” din Iași. Conține analize teoretice despre muncitorii evrei și despre problema evreiască, într-o interpretare marxistă. Cuprinde inserturi cu aluzii la literatura biblică.

Der grager (1895), în idiș, București. Sub acest titlu, în diverse bibliografii, se fac trimiteri atât la publicația bucureșteană cu acest titlu, cât și la altele apărute mai târziu, la Tecuci, Dorohoi etc.

Der Wexker (sept. 1896), în idiș, Iași. Orientare socialistă asigurată de aceiași redactori care scoteau și publicația ieșeană „Lumina”. Deși exprimă rezerve față de emigraționism și sionism, considerând că problema evreiască trebuie soluționată „acolo unde s-a ivit”, nu se opune, totuși, ideii unui anume naționalism iudeo-muncitoresc.

Der Kompas (1896), în idiș, Brăila, apoi București. Din categoria publicațiilor sioniste editate de prolificul E. Rokeah, venit special în țară pentru a scrie despre ishuv Eretz Israel. În 1897: *Der richtige Kompass*.

Drepturile (ian. 1897), în română, Focșani. Promotor al apariției unui organism numit „Asociațiunea drepturilor evreilor care au satisfăcut Legea recrutării”. O gazetă locală cu largi deschideri pentru tematica politică a întregii țări, cu referiri la viața parlamentară etc.

Pământeanul (mart. 1897), în română, Galați. Continuă activitatea începută de „Drepturile”. De asemenea, organ al „Asociațiunii drepturilor evreilor care au satisfăcut Legea recrutării”. După Congresul sionist de la Basel, din 1897, gazeta publică discursuri rostite cu acest prilej.

Controlul (iulie 1897), în română, Brăila. Ziar al Comunității israelite locale, conținând informații despre așezăminte, cercuri și organizații evreiești.

Emanciparea (iul. 1897), în română, București. Organ al „Asociației generale a israeliților pământeni”. Disociind evreii pământeni de cei străini (austrieci, unguri, ruși ș.a. - foști sudiți sau nou veniți), gazeta militează pentru dreptul la viață politică și civilă doar al celor dintâi. Publicația demască excesele antisemite. Ultimul număr apărut la Galați descrie pe larg tulburările produse de studenții antisemiți la Congresul evreilor pământeni.

Ahavath Sion (febr. 1898), bilingv idiș-român, Galați. Organ oficial al Comitetului central sionist din România, subintitulat „organ al ideilor sioniste”. Ample informații despre devenirea mișcării sioniste herziene în diverse localități ale țării. Se pledează pentru superioritatea noii mișcări în raport cu vechile forme ale mișcării chowewe-sioniste.

Der idische gaist (mai 1898), în idiș, Iași. Acuratețe de stil și limbă. Conținut de nivel superior, impecabil redactat. Este una dintre cele mai prodigioase publicații din seria celor editate de E. Rokeah. Tematica gazetei: ideile sioniste, plecarea în Eretz Israel, pregătirea pentru restratificarea socio-profesională. Se discută antisemitismul european și cel local (cazul Dreyfus etc.).

Aurora (mai 1898), în română, București. Număr unic festiv, editat de Societatea de gimnastică, scrimă și lecturi „Aurora“. Apărut cu ocazia unor serbări câmpenești organizate în folosul școlilor israelite. Conține câteva medalioane prețioase despre personalități ale vieții evreiești locale.

Vocea Sionului (iun. 1898), în română, Ploiești. Organ oficial al sioniștilor din România. Conduce lupta pentru: difuzarea ideilor herziene; dezvăluirea substratului iudaic al acestor idei; descrierea coloniilor palestinene. Abordează elemente de palestinografie.

Darabana (iul. 1898), în română, Iași. Publicație redactată de adolescenți, care, în afara preocupărilor lor sioniste de organizație, tindeau să dezvăluie și nedreptățile provocate elevilor evrei în școli.

Răsăritul (iunie 1899), în română, Iași. Organ autorizat al sioniștilor din România. Publicația sionistă cea mai prestigioasă și mai citită, redactată de tineri scriitori talentați, dezbate, pe lângă tematica sionistă, o seamă de probleme sociale, politice și culturale. Sunt preponderente, totuși, textele de palestinografie, de descriere a coloniilor agricole ș.a. În gazetă regăsim informații despre marile evenimente evreiești de la sfârșitul de veac din România: emigrări, confruntări cu antisemitismul etc.

Speranța (iul. 1899), în română, Galați. Organ oficial al societății „Speranța junimei“ din localitate. Publicația preocupată de situația elevilor în școlile publice. Se semnalează cazuri de izgonire a elevilor evrei din școlile de stat.

Propășirea (aug. 1899), în română, Iași, apoi București. Cu orientare cvasiindependentă, dar plină de informații comunitare din Iași și București.

Vîitorul (oct. 1899), în română, București. Primul ziar sionist în română din Capitală. Combate valul emigrărilor dezorganizate spre America. Informații mozaicate.

Dorul Sionului (dec. 1899), în română, București. Cu mari ambiții la apariție, persistă puțină vreme; se remarcă prin combaterea valului botezurilor.

Aurora (1899), în română, Bârlad. Tematică evreiască dominată de subiecte sioniste și emigraționiste.

Die idische zukunft (1899), în idiș, Iași. „Organ pentru sionism, cultură și interese evreiești generale“. Cotidian efemer. Colecția nu depășește câteva zeci de numere. Orientarea sionistă se exprimă atât prin selectarea informației, cât și prin articolele de cultură sionistă publicate cu precădere. Texte din Max Nordau, cuvântări și intervenții ale unor fruntași sioniști locali.

Tribuna israelită (ian. 1900), în română, București. Apar doar câteva numere. De remarcat însă prin tematica culturală abordată, ca și prin stilul și limbajul materialelor.

Dorul Sionului, serie nouă (mart. 1900), în română, București. Apar doar două numere cu informații sioniste.

Marpe Lenefes (iun. 1900), București. Număr festiv apărut cu ocazia jubileului de argint al societății cu același nume.

Bistrița (iul. 1900), în română, Piatra-Neamț. Informații locale.

Macabeul (sept. 1900), în română, București. De orientare sionistă; marchează nivelul mai puțin dezvoltat al publicațiilor sioniste din capitala țării.

Jos trădătorul (1900), în română, Iași. Foaie polemică la adresa dr. M. Beck și a „Revistei israelite“, prezentată ca fiind dăunătoare evreilor. Argumentele aduse nu se susțin.

Almanahul ziarului „Răsăritul“ pe anul 5660, 1899/1900, în română, Iași. De aceeași orientare cu „Răsăritul“, organ autorizat al sioniștilor din România. Almanahul este preponderent literar și conține traduceri din Jehuda Halevy, Max Nordau ș.a. Dr. Gaster semnează un important studiu (*Misiunea culturală a sionismului*), iar dr. Niemirower studiul intitulat *Sionismul și cultura evreie*.

Degel Trietsch (1900). Orientare emigraționistă, indicând Ciprul drept obiectiv de colonizare evreiască. Sunt popularizate ideile lui Trietsch în acest sens: corespondențe, interviuri, declarații ale acestui fruntaș sionist, care avea o teorie proprie despre „Marele Israel“, preconizând ca în acesta să fie cuprins și Ciprul.

Der Oiswanderer (mai 1900), în idiș, București. Citat drept cap de serie pentru literatura „pietionilor“ din anul 1900.

★

În presa evreiască de limbă română sau în unele bilingve de până la 1900, s-au afirmat publiciști notabili, ca: I. Barasch, N. C. Popper, M. Feldman (Câmpeanu), A. Stern, L. Stern, I. Schein, M. Schwartz, E. Schwarzfeld, S. I. Grossmann, I. Brociner, M. Brociner, K. Lippe, B. Labin, A. Gold, A. Taubes, I. Rosenzweig, I. H. Fior, I. Sotec-Leteanu, I. Auerbach, L. Șăineanu, M. Beck, I. Kaufman, A. L. Brociner, N. Frenkel, A.

Sternberg, M. Stăureanu, H. Kritzman, D. Kritzman, M. Rosenfeld, S. Petreanu (I. Rubis), C. Agatștein, E. San-Cerbu, I. B. Schwartz, St. Stâncă, S. Pauker, I. Hussar, M. I. Ipcar, M. Kaufman, A. Goldner (Giordano), A. C. Honigman, A. Șaraga, L. Dichter, W. Schwarzfeld, I. Nacht, S. Ianovici-Tributo, A. Steuerman-Rodion, D. H. Paves, A. D. Rosen, I. Cohen, M. Braunștein-Mibașan, A. Birman, B. Brânișteanu, M. Botoșeanu, M. Weesler, L. Ghelerter, I. Fermo, P. Schwartz, A. Lubisch, A. Guttman, L. Bernștein, D. Bitel, M. Gaster, S. Pineles, I. A. Elmann, H. Rosenbaum, S. C. Tributo, H. Peckelman (E. Furtună), A. Axelrad, A. Stern, A. Nora-Rosen, A. D. Rosen, E. Cohen, M. Russu (M. Kissineff), S. Cohen, I. Niemirower, M. Schwarzfeld - ultimii doi de o longevitate deosebită în presa evreiască.

Dintre numele mai frecventate în presa idiș, îi menționăm doar pe A. Silberștein, N. C. Popper, E. Rokeah - din Safed, A. Steinberg, A. Netzier, H. Goldner, N. Kedreski, I. M. Aziel (I. Azulescu), D. Sufirin, B. Sufirin, L. Naimianu, dr. Weizenberg, D. B. Sufirin, R. Oșer Brortes, I. Margules, N. Frenkel, I. L. Solomon, Z. B. Iosif, I. Copel, I. I. Linețki, M. Braunștein, L. A. Roznik, F. Gordon, S. Trauman, I. Sonovici, L. Ghelerter, M. Gheller, M. Wexler, Z. Herman Zaidel, M. Michaeliș, frații Șaraga, G. Cohn, L. Rudich.

În presa ebraică activau: M. Kederski, H. Goldner, A. Silberstein, S. Rabener, L. Toller, D. S. Siberbusch, E. Rokeah, G. Kohn, frații Șaraga, A. Haim, L. Ornștein, M. Lineski ș.a.

Dintre gazetarii care au sprijinit sau inițiat editarea publicațiilor bilingve (în limbi europene de circulație), trebuie scoși în evidență, desigur, Armand Lévy, Antoine Lévy, S. Carmellin, B. F. Peixotto - figuri de gazetari cu totul excepționale prin implantarea în presa din țară a unor „paradigme“ de publicistică sincronă cu cele apusene.

c. Presa evreiască în Transilvania

În perioada interbelică, au apărut în Transilvania un număr apreciabil de ziare și reviste evreiești. În majoritate, acestea erau scrise în limba maghiară, apărând, totodată, unele publicații în idiș. Ca orientare, erau prisioniste, existând însă și organe ale ortodoxiei tradiționale, net antisioniste. Unii gazetari evrei au lucrat în presa maghiară independentă, de orientare democratică, precum și în cea angajată față de Partidul Maghiar.

Cel mai important ziar evreiesc a fost „Új Kelet“, apărut la Cluj, începând din 19 decembrie 1919, în primii doi ani ca săptămânal, apoi cotidian, până la interzicerea de către autoritățile ungare de ocupație, la intrarea acestora în Cluj în septembrie 1940, după Dictatul de la Viena. Ziarul a avut un rol esențial în modernizarea modului de gândire și atitudinii evreimii ardeleni, în conștientizarea apartenenței sale etnice, militând, totodată, în spirit progresist, pentru apărarea intereselor categoriilor sociale defavorizate. Publicând în permanență știri privitoare la evoluția situației din Palestina și militând pentru sionism, ziarul a susținut, în același timp, integrarea evreilor ardeleni în structurile politice și economice ale României, prin apariția atât a unor interviuri cu personalități de seamă românești, cât și a unei vaste game de informații cu caracter economic. Totodată, ziarul a reflectat în paginile sale proliferarea organizațiilor și instituțiilor evreiești, dezvoltarea vieții comunitare din Ardeal, din întreaga Românie și din străinătate.

Primul redactor-șef al ziarului a fost Székely Béla, urmat, în 1919, de dr. Marton Ernő, redactor responsabil fiind, din 1927, Jámbor Ferenc. Nivelul înalt al publicației a fost asigurat la început de concursul a șapte ziaristi/scriitori de seamă refugiați de la Budapesta: Kaczér Illés, Ujvári Péter, Widder-Giszkalay János, Sas László, Szabó Imre, dr. Deszberg Darvas Simon și Faragó Miklós. Aceștia au fost înlocuiți, odată cu întoarcerea lor treptată în Ungaria, cu o seamă de tineri talenți: dr. Kasztner Rezső, Barzilay-Kugel István, Hátszegi Zuckermanel Ernő. Au colaborat, de asemenea, o serie de personalități ale vieții comunitare evreiești din Ardeal.

Prin informarea sa excelentă, maturitatea politică și comentariile sale, „Új Kelet“ s-a afirmat ca unul dintre ziarele de prim rang din România.

În anii '20, redacția „Új Kelet“ a publicat trei suplimente: „Az «Új Kelet» hetilapja“ („Săptămânalul «Új Kelet»“) - redactori Giszkalay János, dr. Marton Ernő, Asser Lemil, o gazetă literară de 16 pagini, cu contribuții ale unor autori ardeleni și din străinătate, pe teme iudaice, sioniste și privind viața comunitară din Transilvania; „A Föld“ („Pământul“), 16 pagini, orientat asupra construcției Palestinei; „Az «Új Kelet» vicclapja“ („Gazeta umoristică a ziarului «Új Kelet»“) - redactor Halbreich Gedeon, ironiza,

persifla aspecte ale vieții cotidiene evreiești.

Între mijlocul lui 1934 și sfârșitul lui 1938, a apărut, la Sighet, ziarul „Máramarosi Hirlap“ („Gazeta Maramureșului“) - redactor **Kahán Kálmán**. S-a distins prin polemicile sale cu presa antisemită.

Alte ziare, cu viață de scurtă durată: „Zsidó Állam“ („Statul evreu“), 1930, Cluj; „Zsidó Hirlap“ („Gazeta evreiască“), 1935, Oradea ș.a.

Printre gazetele săptămânale, o viață mai lungă a avut „Jesurun“ (apărut în 1921), continuat fiind, din 1933, de „Haemesz“ („Dreptatea“), organul de presă al Biroului Central Ortodox din Ardeal, care a apărut în 12 pagini, la Turda, până la sfârșitul lui 1939 - redactor-șef **Moskovits Vilmos**. Gazeta informa despre evenimentele din sânul evreimii ortodoxe ardeleni și al celei de peste hotare. A editat câte un volum festiv cu ocazia bicentenarului, respectiv centenarului organizațiilor „Hevra Kadișa“ din Oradea și Cluj.

Eleganta revistă culturală ilustrată „Mult és Jövő“ („Trecut și viitor“) a fost editată și la Cluj, între decembrie 1925 și iunie 1938.

În perioada 1929-1940, a apărut la Oradea, sub redacția lui **Wasserstrom Sándor** și a lui **Leitner Zoltán**, săptămânalul „Népünk“ („Poporul nostru“), cu un conținut bogat, interesant și variat, adresat cercurilor religioase ortodoxe.

La Târgu-Mureș, a existat în 1932 gazeta bilunară „Zsidó élet“ („Viața evreiască“). Susținea Partidul Evreiesc, milita pentru apărarea intereselor comunităților.

Dintre revistele lunare, s-a distins „Zsidó Jövő“ („Viitorul evreiesc“), de la Satu Mare - redactor-șef: **Frischmann József**. A apărut între 1930 și 1940. Se adresa evreimii ortodoxe cultivate, reflectând problemele evreiești majore ale deceniului, propagând spiritualitatea, literatura, istoria, tradiția iudaică. Printre autori se numărau nume de rezonanță, ca Martin Buber, Șalom Aș, Șalom Alehem, Bialik etc.

În 1934, a apărut la Cluj revista de sociologie „Az Ut“ (nr. 1-4), apoi „A Zsidó Ut“ („Calea“, respectiv „Calea evreiască“) - redactor **Salamon Otto**. De pe poziții sioniste, combătea radicalizarea spre stânga sau spre dreapta a tineretului evreiesc, asimilarea, internaționalismul, corporatismul. Publica studii privind structura profesională și situația economică ale evreilor. Susținea, în opoziție cu revista promarkistă „Korunk“, identitatea etnică a evreilor. Informa asupra mișcării sioniste internaționale, a situației evreilor din alte țări, a evenimentelor literare însemnate.

Din 1936, a apărut, la Cluj, până în 1942, „Monitorul Comunității israelite“ (neologe), exemplul fiind urmat de comunitatea ortodoxă din localitate, precum și de acelea din Brașov (nov. 1939), Arad (dec. 1939), Oradea (apr. 1940), Târgu-Mureș (iunie 1940).

La Sighet au fost editate mai multe publicații în limba idiș. După apariția a 12 numere, în 1921, din săptămânalul bilingv „Jüdische Zeitung“, din septembrie 1928, **Schwartz Slomó** și **Schön Dezső** au publicat „Jüdische Volkszeitung“. Fiind interzis în 1929, a reapărut până în 1932, sub titlul „Jüdische Presse“ - redactor responsabil **Israel Abraham**. Între 1933 și 1938, **A. M. Hirschel** a editat revista lunară ilustrată „Ojfgang“, cu profil literar și artistic. Fiind răspândită și peste hotare, revista a reușit să facă din Sighet un centru al literaturii idiș. Bucurându-se de colaborarea unor personalități din străinătate, a avut meritul de a promova talentele tinere locale.

Printre ziarisții evrei care au lucrat în presa de limbă maghiară, la Cluj s-au numărat dr. **Weisz Sándor**, directorul ziarului „Keleti Ujság“, între 1921 și 1924, **Ligeti Ernő**, rubrica externă, și **Kádár Imre**, rubrica internă, precum și, temporar, în 1922, **Ignotus Pál**, iar **Indig Otto** la „Ellenzék“. La Brașov, tipografia lui **Grünfeld Vilmos** a editat cotidianul „Brassói Lapok“. După preluarea conducerii, apoi a proprietății asupra ziarului, de către **Kahána Bernát**, însemnătatea ziarului a sporit, devenind o publicație modernă, de orientare democratică, foarte răspândită în Ardeal. Printre colaboratori s-au numărat **Benamy Sándor**, **Kömüves Géza**, **Salamon Ernő**, **Iátó Anna**. La Oradea, ziarisții evrei au lucrat la „Nagyváradí Napló“ - proprietar și editor **Fehér Deszö** - temporar colaboratori **Zsolt Béla** și **Ligeti Ernő**, la „Nagyváradí Friss Ujság“ a colaborat **Heves Ferenc**, **Pásztor Ede** a scos ziarul „Estilap“. Personalitățile evreiești cele mai marcante de la Oradea, care au susținut activ cultura și interesele politice maghiare, au fost Șef-Rabinul neolog dr. **Kecskeméti Lipót** și **Hegedüs Nándor**.

Printre colaboratorii revistei „Korunk“, s-au distins **Gáll Ernő** (sociologie), dr. **Kahána Ernő** (psihologie), dr. **Szilágyi András**, **Salamon László**, **Salamon Ernő** (literatură).

2. GAZETARI EVREI ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ DE DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Prezența unui număr, să recunoaștem, destul de mare de gazetari evrei în presa română - în primul rând comunistă, dar și necomunistă - de după cel de-al doilea război mondial ridică, de la bun început, o firească întrebare: de ce oare atât de mulți?

Încercând o descifrare psihosocială a fenomenului, nu putem ignora un șir de cauze istorice derivate din condițiile specifice ale toamnei anului 1944. Unele dintre aceste cauze sunt caracteristice întregii societăți românești din acea perioadă, altele sunt proprii colectivității evreiești ce supraviețuise Holocaustului. Dintre primele, se cuvin menționate cu deosebire două: 1. erupția intempestivă a presei de toate culorile și de toate genurile, care a urmat actului de la 23 august 1944 (erupție ce nu poate fi asemuită decât celei de după 22 Decembrie 1989), fenomen ce a antrenat în chip normal după sine o bruscă nevoie de condeie ziaristice, mai ales tinere, capabile să asimileze mai rapid noul limbaj „democratic“, ce căuta să consume firesc cu noul climat al țării (să nu uităm că perioada războiului însemnase o micșorare și îngustare a evantaiului presei - pe de o parte, prin interzicerea brutală a publicațiilor democratice în timpul guvernării Goga-Cuza, pe de alta, prin dispariția unor publicații fățiș legionare, după rebeliunea din ianuarie 1941, iar în al treilea rând - poate nu cel din urmă ca importanță -, prin obturarea dură a accesului la sursele firești de informare și documentare datorită stării de război și dictaturii militare antonesciene); 2. dispariția treptată (și, uneori, pentru multă vreme) din coloanele ziarelor și revistelor a multor nume compromise prin colaborare activă - adesea în posturi de conducere - la presa direct fascistă, uneori doar fascizantă, iar în multe rânduri pur și simplu binevoitor-favorizantă față de regimul antonescian (aceste nume au dispărut fie prin autoexilarea voluntară a unor „corifei“ de îndată ce au simțit în nări

mirosul înecăcios al frontului ce se apropia, fie prin „epurărilor“ succesive ce au lovit, pe lângă mulți cu adevărat vinovați, și gazetari valoroși, unii chiar cu un trecut democratic - un Romulus Dianu, un Mircea Grigorescu, un Ion Vinea etc.). Printre cauzele ce își au rădăcinile în situația specifică a evreimii din România a acelor ani amintim: 1. faptul că numeroși ziaariști evrei, care fuseseră izgoniți din presa românească ori ale căror publicații (românești sau evreiești) fuseseră desființate prin legile rasiale, au căpătat peste noapte posibilitatea de a se reîntoarce în presă, ba chiar, nu puțini dintre ei, au fost rechemăți și reprimiți cu brațele deschise datorită incontestabilelor lor capacități și talente profesionale; 2. mulți tineri evrei, cu har publicistic și literar de netăgăduit, care nu avuseseră posibilitatea, în perioada prigoanei rasiale, să-și pună în valoare talentul și energia, care trăiseră în drama aspirațiilor înăbușite de vitregia unor vremuri potrivnice, s-au trezit dintr-o dată în situația euforizantă a unei libertăți de manifestare până atunci greu de sperat și, găsind deschise ușile multor redacții, au ocupat locurile ce le-au fost cu - uneori excesivă - generozitate oferite (aici s-ar cuveni deschise două paranteze: una se referă la faptul că nu puțini ziaariști neevrei se fereau - poate, din motive binecuvântate - să intre în redacțiile noilor publicații comuniste sau comunizante, în timp ce tinerii evrei talentați, ușor amețiți de grozavele iluzii ale noului climat, n-au ezitat să creadă în perspectivele roz-bonbon ce păreau a li se oferi; cealaltă e legată de barierele ce li s-au pus de la început, spre a ocupa posturi în presa „progresistă“, celor cu un trecut cât de cât umbrat de vini mai mult sau mai puțin reale - ale lor sau ale rudelor lor [până la a câta spiță?!] - , vini de care deocamdată - până la apariția în dosarele de cadre a rudelor din străinătate - evreii nu puteau fi acuzați).

S-ar potrivi, poate, să încercăm, în aceste rânduri, clarificarea unei probleme legate de acea perioadă destul de confuză: aceea a așa-zisei „revanșe“ de care ar fi fost animați evreii - tineri

sau mai puțin tineri - care au pătruns în redacțiile acelor ani. O revanșă concretizată, pe de o parte, în graba cu care au ocupat posturile existente, iar pe de altă parte, în felul „răzbunător” în care și-au desfășurat activitatea gazetărească (răzbunător, desigur, la adresa regimului anterior, de opresiune fascist-antisemită declarată, și la adresa purtătorilor de drapel, ideologic și politic, ai regimului amintit). E drept, anii 1944-1947 au cunoscut câteva campanii de presă dure împotriva rămășițelor ideologice și politice ale vremii abia apuse. Dar, pe de o parte, ele n-au fost purtate în mod „răzbunător”, ci argumentat, pe temeiul unor fapte care cu greu puteau fi contestate. Iar, pe de altă parte, la desfășurarea lor n-au contribuit numai evrei (și, așa spune chiar, nu în principal evrei): dacă am aminti furibundele articole și pamflete publicate în acea perioadă de scriitori și gazetari de înaltul prestigiu al unor G. Călinescu (la „Națiunea”), Zaharia Stancu și N. D. Cocea (la „Victoria”), Mircea Damian (la gazeta de scandal „Fapta”) etc. și ar fi suficient spre a sublinia adevărul că demascarea „foștilor” era în spiritul epocii, nu o invenție specific evreiască.

Un scurt straniu interludiu: 1944-1947

Oricât ar părea de bizar generațiilor mai tinere, predispuse în ultimii ani să coloreze într-un negru absolut etapa istorică de după ocuparea României de către trupele sovietice, trebuie să arătăm cu obiectivitate că a existat o perioadă - mai precis, între 23 august 1944 și 30 decembrie 1947 - când presa, puternic reîmprospătată și mult îmbogățită, s-a bucurat de apreciable libertăți, stânjenite doar, la început, de cenzura militară românească și de cenzura militară sovietică. Prin 1945, s-a introdus însă o cenzură *sui-generis*, aceea așa-zisă „a tipografilor”, care, la ordinele tot mai impertinente ale comuniștilor, „înălbeau” samavolnic întregi pagini de gazete, făcând uneori să nu apară chiar și unele numere (în special ale ziarelor de opoziție).

Și, totuși, în pofida acestor imixtiuni, nu o

dată chiar brutale, ritmul și vibrația presei erau vii, numeroasele publicații fiind mult solicitate și bucurându-se de succes și de un incontestabil prestigiu în rândurile unei opinii publice abia ieșite din coșmarul războiului și al unei dictaturi catastrofale pentru țară. Rolul gazetarilor evrei - unii maturi și deja cunoscuți prin activitatea antebelică, alții făcându-și abia debutul - în revigorarea presei, în readucerea ei la nivelul dinainte, este de netăgăduit.

Neîndoios, fără acest aport, ar fi extrem de greu de conceput acel nou dinamism al presei imediat postbelice. La zierele democratice reapărute: „Adevărul”, „Jurnalul de dimineață” (fosta „Dimineața”), „Semnalul”, „Aurora”, „Lupta” etc., la noile publicații „Tribuna poporului”, „Victoria”, „Informația” etc., la numeroasele reviste ce împânziseră chioșcurile, la gazete economice tip „Argus”, până și la ziare ale partidelor istorice, ca „Dreptatea”, „Viitorul”, „Libertatea”, la gazetele unor partide nou înființate, ca „Națiunea” (despre presa comunistă sau supusă deschis orientărilor partidului comunist se va vorbi pe larg mai jos) publicau, colaborau ori făceau secretari de redacție un număr apreciabil de gazetari evrei vârstnici sau tineri, unii chiar debutanți. Iată un șir de nume dintr-o listă ce s-ar putea mult prelungi: B. Brănișteanu, Emil D. Fagure, Liviu Floda, J. Lespezeanu, S. Semilian, Horia Verzeanu, Azra Bercovici, Camil Ring, Sebastian Șerbescu, Marius Mircu, I. Isaia, L. Marvall, Jack Berariu, Sergiu Milorian, S. Massler, Teșu Milcoveanu, Ioan Massoff, S. Alterescu, Liana Maxy, Valentin Silvestru, I. Felea, Ștefan Tita, G. Spina, George Silviu, Adrian Rogoz, Arthur și Alfons Vogel, Ionel Bistrițeanu, F. Brunea-Fox, I. Brucăr, Vladimir Colin, Sandu Coller, Aurel Dumbrăveanu, L. Florin, Scarlat Froda, Ion Golea, Alex. Gruia, Silviu Iosifescu, Ionel Jianu, I. Negel, Sandu Naumescu, Iacob Nedeleanu, A. P. Samson, Eugen Schileru, S. Săveanu, I. G. Severin, Lascăr Sebastian, precum și neuitatul Mihail Sebastian, în răstimpul de mai puțin de un an cât îi mai

rămăsese de trăit după 23 august 1944 (desigur, lista ar putea fi lungită, iar omisiunile sunt, firește, cu totul involuntare). E demn de amintit, de asemenea, faptul că, imediat după 23 august, au reapărut (sau au apărut) publicații evreiești, unele cu o largă difuzare printre cititorii evrei: „Curierul israelit”, al Uniunii Evreilor Români a doctorului W. Filderman, „Mântuirea”, a Partidului Evreiesc al lui A. L. Zissu, ziare sioniste de mare tiraj: „Renașterea noastră” și „Viața evreiască”, precum și „Unirea”, ziarul Comitetului Democrat Evreiesc, organizație de masă a Partidului Comunist Român menită să asigure influența acestuia pe ulița evreiască. Dintre gazetarii care au scris în acea perioadă în presa evreiască, îi amintim pe: **M. H. Bady, M. Rudich, S. Avni, S. Gregore, A. L. Zissu, I. Ludo, Ury Benador, Iosif Bercu, Anton Celaru, Sanda Faur** etc.

Perioada monopolului de partid în presă

Încă din toamna anului 1944, odată cu apariția legală a „României libere” și, apoi, a „Scânteii”, ca organe oficiale sau oficioase ale unui partid comunist ce urmărea chiar de pe atunci instaurarea hegemoniei ce va dura aproape o jumătate de veac, a început să se întrezărească, pentru spiritele lucide, domnia partidului unic, sub călcâiul sovietelor, și, ca o consecință inevitabilă, după modelul tutelarului „vecin” de la răsărit, realizarea monopolului de partid pe toate tărâmurile vieții politice și spirituale, inclusiv în presă.

E semnificativ de subliniat că, pe măsură ce „democrația populară” înainta „victorios”, spațiul de manifestare a presei libere se strâmta, întâi dispărând (unele fiind chiar direct interzise) ziarele de opoziție fățișă („Dreptatea”, „Viitorul”, „Liberalul”, „Drapelul”), apoi ziare independente, ca „Jurnalul de dimineață”, „Adevărul”, „Semnalul” și altele, ajungându-se și la publicații culturale: „Democrația”, „Universul literar”, ba chiar la unele mai mult sau mai puțin aflate sub tutela ideologică a comuniștilor, ca „Orizont”, „Lumea”, „Revista literară”, până la un cotidian specializat ca „Gazeta sporturilor” sau tradiționale publicații de spectacole, ca „Bis”, „Cortina” și chiar o revistă ce reflecta punctele de vedere ale

partidului comunist, ca „Rampa” sau publicații umoristice de tipul „Umorul”, „Papagalul”, până și foi ca „Pițigoilul” și „Strâmbătatea”, editate tot de comuniști (ce au fost înlocuite ulterior cu nesărata „Urzica”). Apare, deci, aproape normal faptul că - în contextul acestui uragan care mătura toate publicațiile ce reprezentau expresia unei cât de fragile libertăți a presei - au fost lichidate, una după alta, și publicațiile evreiești de factură sionistă sau măcar național-evreiască, precum „Mântuirea”, „Curierul israelit”, „Viața evreiască”, „Renașterea noastră”, rămânând să apară (pentru puțină vreme!) doar organul Comitetului Democrat Evreiesc fondat de comuniști, „Unirea”.

Trebuie să recunoaștem că în redacțiile ziarelor editate de partidul comunist (în realitate, întreaga presă) au lucrat ani de-a rândul, alături de numeroși gazetari români sau de alte naționalități, un număr important de ziarști evrei, mare parte dintre ei tineri formați îndeosebi în presa de tineret de după 23 august 1944, la „Scânteia tineretului”, „Tineretea”, „Revista elevilor”, „Studentul român”. Primul director al „Scânteii” a fost Miron Constantinescu; după el au urmat un șir de redactori-șefi evrei, ca **Alexandru Buican, Iosif Ardeleanu, Sorin Toma**. Au urmat apoi numai redactori-șefi români: **Teodor Marinescu, Dumitru Popescu, Alexandru Ionescu, Constantin Mitea, Ion Mitrăn**. Dintre redactorii-șefi adjuncți - concomitent, anterior sau ulterior celor de naționalitate română, ca **Gheorghe Zaharia, Nestor Ignat, Valeriu Pop, Gheorghe Badrus, Ion Cumpănașu, Ion Mărgineanu, Anghel Paraschiv, Nicolae Dragoș, Viorel Sălăgean** -, au funcționat și ziarști evrei, ca **Ștefan Voicu, Silviu Brucan, Traian Șelmaru, Nicolae Corbu**. Secretari generali de redacție evrei au fost **Iosif Raicu, Virgil Petrescu, Agneta Runcan, Sorin Mladoveanu**. Un număr oarecum important de gazetari evrei au fost, pe parcursul anilor, șefi de secție (**Victor Rusu, Robert Florin, Tudor Olaru, Ada Petrescu-Gregorian, Maria Baboian, I. Fântânanu**), comentatori de politică internă sau externă (**Tudor Savin, Ilie Zaharia, Ion Manea, Aurel Cernea, Beno Stoian, Emil Mironescu, Sonia Moldoveanu, Angela Dodiș, Lizica Lupan, Paul Lupescu, N. David**), reporteri speciali, publiciști

comentatori, cronicari literar-artistici (Victor Bârlădeanu, Sergiu Fărcășan, Dorian Răducanu, Dorian Costin, Alexandru Mirodan, Ileana Vrancea, Andrei Băleanu, ba chiar, la începuturile apariției ziarului, după 23 august, și scriitori ori critici, ca Ion Călugăru, Ion Vitner, sau compozitori și muzicologi, ca Alfred Mendelsohn, Edgar Elian). Să nu uităm însă nici de faptul că, simultan, în redacție au lucrat și mult mai mulți redactori, reporteri, cronicari făcând parte din rândurile națiunii precumpănitoare (să-i amintim doar pe Constantin Chiriță, Gheorghe Cristea, Matei Ionescu, Dumitru Leonte, Nicolae Eneală, Victor Deleanu, Nicolae Bivol, Ion Gălățeanu, Spiridon Stănel, Mircea Horia Simionescu, Valeriu Râpeanu, Dan Hăulică, Vasile Băran, Victor Vântu, George Radu Chirovici, Ilie Tănăsache, Mihai Caranfil, Dumitru Tinu, Natalia Stancu, Romulus Căplescu, Gheorghe Cercelescu, Radu Constantinescu, Ion Ciuchi - și însușirea ar putea continua, firesc, pe multe pagini). Dintre cotidienele - puține - ce au apărut în anii comunismului, m-aș referi la situația din redacția ziarului „România liberă”. Și aici, după întâiul redactor-șef de naționalitate română, George Macovescu, au urmat doi gazetari evrei: Nicolae Bellu și Marcel Breazu. În continuare, a fost numai români. Printre redactorii-șefi adjuncți, o cunoscută ziaristă evreică a fost Florica Șelmaru. Secretar general de redacție a fost, mulți ani de-a rândul, Alexandru Cornescu. Printre ziaristii evrei de prestigiu care au lucrat la „România liberă” (și la anexa ei de până în decembrie 1989, revista de popularizare științifică „Magazin”, ulterior devenită independentă) i-aș enumera pe H. Dona (fost o vreme chiar redactor-șef), Mânzu Radian, L. Sărățeanu, N. Lupu, Ury Văluțeanu, Mariana (Miț) Părvulescu, Dorel Dorian, N. Focșă, S. Săveanu. Redactor-șef la „Munca” și, o vreme, la ziarul „Sportul” a fost Țicu Simion. Printre cei ce au activat la Radioteleviziune ar trebui să-i amintim pe următorii (unii dintre ei au lucrat și în presa scrisă, dar nu putem să-i ignorăm în acest capitol important): Melita Apostol, H. Dona, AL Cornescu, N. David, Silviu Brucan, L. Sărățeanu, Florin Hera, Eugen Preda, Nicolae Holban, Ani Sulițeanu, Dan Lăzărescu, I. Mihail, Manase Radnev, Octavian Sava,

Tudor Caranfil, H. Blazian, Sergiu Brand, Adolf Oprescu, Marilena Opincaru, Alexandru Stark, Teodor Brateș, Paul Luchian etc. În alte publicații din anii 1944-1989 (inclusiv în cele de limba română din Israel) au mai scris (și unii încă scriu): Alf Adania, Felicia Antip, Maria Arsene, I. Avian, Dan Bârlădeanu, F. Brunea-Fox, Ion Banu, Savin Bratu, Max Bănuș, Mălina Cajal, Biti Caragiale, Paul Cornea, Andrei Cornea, C. Constantin, Radu Coșășu, Sebastian Costin, Iulia Deleanu, Gabriela Dolgu, V. Firoiu, Florin Z. Florin, Evelin Fonea, S. Galeriu, Marius Godeanu, Albert Goldenberg, Dinu Hervian, Ștefan Halmos, Sorin Holban, Ștefan Iureș, Carol Isac, Roni Căciularu, Eugen Luca, Anuța Maican, Toma George Maiorescu, Marcel Marcian, Paul B. Marian, Ioan Massoff, Liana Maxy, Ion Mihăileanu, Emanoil Mihăilescu, Tania Lovinescu, Teșu Milcoveanu, Nicolae Minei, Vicu Mândra, Nicolae Moraru, Florin Mugur, Sandu Naumescu, Lionel Nițescu, Irina Opran, Iosif Petran, Cornel Răducanu, B. Râpeanu, Mihail Rinea, Radu Rupea, Sadi Rudeanu, A. Sandu, Vili Savin, Eugen Schileru, Mihai Stoian, V. Sebastian, Emil Ștefan, I. M. Ștefan, Igor Șerbu (I. Schechter), R. Țilenschi, A. Velureanu-Gal, Lucian Raicu, Emil Soran, Erna Albu, Irinel Weigel, Gheorghe Iosub, Valentin Silvestru, F. Urseanu, Adrian Zahareanu, I. Voleđi-Vardi, Horia Verzeanu, Sergiu Verona etc. (să ne ierte cei ce - dintr-un simplu capriciu al părdalnicei memorii și nu din altă pricină - au fost omiși din această succintă enumerare). N-am putea încheia capitolul despre rolul evreilor în gazetăria anilor 1944-1989 fără a aminti pe talentații fotoreporteri evrei ai acestei perioade (Aurel Bauch, I. Hananel, Eugen Iarovici, Heddy Löffler, M. Cioc, Clara Spitzer etc.) sau despre valoroșii caricaturiști evrei (Eugen Taru, Nell Cobar, Rick Auerbach, A. Poch, A. Darian, D. Doru, S. Sell, I. Godell etc.). Dacă i-am pomeni și pe numeroșii secretari tehnici ori de paginație evrei, enumerarea ar putea fi, neîndoielnic, continuată pe multe pagini.

Coordonator general și autor: Dr. HARY KULLER (1a; 1b)

Colaboratori: L. SĂRĂȚEANU (1), EVA SZMUK (1c), VICTOR BĂRLĂDEANU (2)

3. CONTRIBUȚII ÎN ALTE DOMENII CULTURALE

a. În popularizarea literaturii și artelor

Evreii au jucat un rol deosebit în activitatea editorială, tipografică, de librărie și anticariat. Printre primii anticari care au pus bazele comerciale ale desfacerii de cărți vechi se numără **L. Cuperman**, frații **Pach**, **L. Pinath**, **B. Pohl**, **Samuel** și **Elias Șaraga**, la Iași și la București. Librari, editori, anticari... îndeletniciri care nu reprezentau un simplu negoț, ci o nobilă misiune. Astfel, **Haimann**, librarul-editor din Calea Victoriei, ținea un cerc literar frecventat de M. Gaster, Al. Vlahuță, Al. Macedonski.

Barbu Lăzăreanu și A. Axelrad ne-au lăsat prețioase amintiri și portrete despre **Pinath**, autodidact, fanatic culegător de folclor (a murit în sărăcie); „**admirabilul Benvenisti**, elogiat și de Victor Eftimiu într-un foileton literar („multe și frumoase cărți a tipărit Benvenisti, zeci, sute, mii pe care le-a risipit pe toată întinderea pământului românesc... acest bun editor, îndrăgostit de carte, mai idealist decât mulți scriitori“). Editura „Ancora“ a lui Benvenisti a tipărit traducerea, din limba latină, a *Metafizicii* lui Dimitrie Cantemir, refuzată de toate celelalte edituri, inclusiv de „Casa Școalelor“, care o comandase, pentru a nu-și asuma riscuri comerciale.

Să amintim, de asemenea, de editorul **Windwar** („Doresc cărți românești oameni ca Windwar, al cărui entuziasm vecinic tânăr, a cărui mișcătoare dragoste de cuvântul scris, a cărui pricepere inventivă l-au pus întotdeauna în fruntea inițiativelor de pe urma cărora a folosit meseria librărească“ - scria profesorul Nae Ionescu); de un alt popularizator entuziast, ca **A. A. Luca** (pseudonim al poetului A. Axelrad, autor, între altele, al volumului de versuri *Lădița cu necazuri*, 1919). În broșuri ieftine, la îndemâna tuturor, A. A. Luca a editat, cu mari dificultăți și sacrificii, Bibliotecile (colecțiile): „Lumen“, „Progresele științei“, „Orizontul“, „Revista ideilor“, „Probleme și idei“.

I. Massoff a întocmit un ilustrativ arbore

genealogic al familiei Șaraga*, pornind de la **Aizic Șaraga**, care ținea o legătorie la Iași, la începutul secolului al XIX-lea, continuând cu frații Șaraga, librari și editori, care au publicat „Colecțiunea Șaraga“, ieftină și de mare tiraj. Librăria și anticariatul „Frații Șaraga“, fondată în 1830, își va încheia activitatea după 102 ani, respectiv în 1932.

Un alt editor apreciat, **Leon Alcalay** (1847-1920), a început prin a vinde cărți prin iarmaroace. În 1874, se stabilește la București și pune bazele librăriei care-i poartă numele. A preluat de la Carol Müller, „Biblioteca pentru toți“, punând-o pe temelii trainice și reușind să popularizeze, în cursul deceniilor, cele mai de seamă cărți românești și străine. În 1932, „Universala“ Alcalay a fost preluată de **Iancu Șaraga** și **S. Schwartz**, care au împiedicat dispariția vechii întreprinderi. Neprecupețind nici bani, nici muncă, cei doi asociați au achiziționat întreg colțul Căii Victoriei cu Bulevardul Elisabeta, unde se aflau câteva prăvălii dărăpănate, edificând o librărie modernă, locul preferat de întâlnire al scriitorilor și cărturarilor vremii. Librăria va purta numele „Alcalay“ până în 1940, când va fi preluată de **Romulus Cioflec**, din Cluj.

Au existat însă și editori evrei care și-au consacrat activitatea exclusiv răspândirii iudaismului și cărții evreiești. Să amintim aici de **Michel Azriel** (1822-1895), care a întemeiat, la 12 iunie 1875, săptămânalul, mai întâi, și apoi bisăptămânalul „Hajoetz“ și care a pus bazele editurii cu același nume, unde vor apărea numeroase lucrări în idiș, ebraică și română. M. Azriel a întemeiat și „Biblioteca evreiască“, pentru care a tradus nuvele și romane.

Dintre editurile evreiești, mai enumerăm: **Adam, Samița** (Craiova), unde A. S. Gold a publicat cele mai multe cărți de rugăciuni și manuale pentru învățământul israelit, „Scrișul evreiesc“, „Slova“, Editura Cercului „Libertatea“, Editura Asociației „Junimea evree“, „Renașterea noastră“, „Bicurim“, „Galil“, „Hehaluț“, Editura Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România, Editura Comunității Israelite de rit

* I. Massoff, *Strădania a cinci generații. Monografia familiei Șaraga. Contribuții la istoria evreilor din România*. „Biblioteca evreiască“, Buc., 1941, 126 p.

spaniol, Editura Organizației sioniste din România, Centrala Culturală.

Tot mai des apar însă, în periodice, reflecții atingând aceeași delicată și dureroasă problemă cu care se confruntau cei mai buni dintre intelectualii noștri - și anume „tragismul lipsei de continuitate în sfera spiritualității evreiești de la noi” (Idov Cohn): edituri și publicații silite să dispară sau să-și limiteze activitatea, inițiative pornite cu entuziasm și apoi abandonate, din lipsă de fonduri, de susținători, de voință și perseverență sau din cauza adversității vremurilor.

Să amintim totuși aici câteva evenimente editoriale. În condiții deja vitrege de editare, „ca cele hărăzite scrisului evreiesc în vremuri tulburi”, dr. Th. Loewenstein și Naum Kitzler tipăresc la București o lucrare de sinteză, *Israel în lume*, tratând în succinte texte „Contribuția evreilor de pretutindeni și în toate domeniile de activitate” (Ed. „Scrisul evreiesc”, 1939), un fel de bilanț sufletesc, „așa cum se cuvine la încheierea unei epoci”, presimțind parcă crepusculul erei de emancipare.

Deși editorii consideră că disputa cu antisemitismul este întotdeauna o cheltuială inutilă de energie, ei țin totuși să reamintească contribuția evreilor la cultura, știința și civilizația lumii, sub forma unei colaborări colective, apelând la condeiele evreiești cele mai reprezentative. În afară de editori, mai semnează articole și studii: dr. I. Niemirower, L. B. Wechsler, Constantin Graur, dr. M. A. Halevy, S. Semilian, S. M. Littman, Ury Benador, F. Aderca, M. H. Maxy, I. Massoff, Solomon Lazăr, dr. S. Bainglass, Ghed B. Moise, dr. A. Șaim, dr. Justin Neuman, M. Rubin. Tangențial, cartea spicuește și din contribuția evreilor români la tezaurul culturii și științei românești și universale. (Pentru această fațetă a subiectului era destinată o altă lucrare, proiect nerealizat din cauza evenimentelor). Volumul avea, în anexă, o listă a evreilor laureați ai Premiului Nobel - ...quod erat demonstrandum pentru infirmarea legendei antisemite despre așa-zisa lipsă de creativitate a spiritualului evreiesc.

În aceeași perioadă, în Editura „Adam” apare, cu caracter de bilanț, *Almanahul Adam*, la împlinirea a zece ani de la apariția revistei (1929-1939).

Într-o sinteză dedicată evreilor care s-au remarcat în activitatea editorială, sunt înșiruite alfabetic edituri bucureștene fondate și conduse de personalități și instituții evreiești mult apreciate. Le amintim doar pe cele mai importante: „Adam”, „Alcalay”, „Ancora”, „Bicurim”, Brănișteanu, Ciernei, „Cultura poporului”, „Galil”, „Glob”, „Hasefer”, „Hajoetz”, „Hehaluț”, Editura Cercului „Libertatea”, Editura ziarului „Egalitatea”, Editura Asociației „Junimea evree”, Editura Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România, „Despre...” (evreii iluștri), Editura Comunității Israelite de rit spaniol, „Renașterea noastră”, „Scrisul evreiesc”, Editura Uniunii Evreilor Pământeni, Societatea anonimă de editură „Mântuirea”, Editura H. Steinberg, „Socec” (Schwartz-Șaraga), „Slova”, „Tarbut”, Editura Organizației sioniste din România, Centrala Culturală.

Colecții editoriale: „Biblioteca evreiască” - publicațiile Ordinului S.I.R. (Societatea israelito-română), „Biblioteca Zionului” - publicațiile Societății culturale „Șaron”, „Hajeled”, „Scriitorii evrei”, Biblioteca „Menorah”, „Junimea evree” ș.a.

Despre toți editorii și editurile evreiești, dar mai ales despre cele mai din trecut, publicistul A. Axelrad remarca pertinent:

„Într-o vreme când cel dintâi librar-tipograf român, C. A. Rosetti, constituia o rușine a familiei (datorită ocupației pe care și-o alesese), evreii au deschis duhjeni din cărți românești și volume franuzești, asigurând astfel răspândirea culturii pentru tinerii români dormici de cultură; astfel au fost vechile librării din București, Iași și Craiova. Dar apare un român, antisemit, editorul Georgescu-Delafraș, care găsește jignitor faptul că acești auxiliari comerciali ai culturii sunt evrei. El declară: «evreii mai păstrează încă întâietatea și în întreprinderile culturale; mândria mea de român nu se poate împăca cu această situație tristă, editorii ar trebui să fie numai români de sânge».

De această rușine nu s-au sinchisit însă oameni ca A. D. Xenopol, N. Iorga și alții, care au acceptat să fie editați de evrei. Savanți, profesori, ca: G. Țițeica, dr. C. Angelescu, dr. C. Daniel, dr. D. Gerota, G. Adamescu, Mihail Dragomirescu, Nae Ionescu ș.a., și-au exprimat în scris

admirația și recunoștința pentru librării și editori evrei, ca, de exemplu, pentru Windwar și frații Samitca (Craiova), frații Șaraga și Cuperman (Iasi), Haiman, Steinberg, Hertz, Alcalay, Pinath, Carol P. Segal, Ciornei și alții (București), Filip Lazăr (Pitești), M. Brochman (Huși).

Din însemnările lui Barbu Lăzăreanu aflăm că Iosif Samitca, la Craiova, a fost convins să fondeze prima mare librărie românească din Oltenia, în urma îndemnului marelui logofăt Barbu Știrbei (viitorul domnitor); același Samitca a fost încurajat apoi de Ion Marinescu și Petru Poenaru.

Cartea «ieftină» a fost creată la noi de frații Șaraga (colecții de volume de 1 leu exemplarul din Xenopol, Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Carmen Sylva, Iorga etc.).

Prin această activitate, Elias Șaraga a pus pentru întâia oară la îndemâna cititorilor noștri cărțile autorilor români, pe care le-a răspândit atât în Vechiul Regat, cât și în provinciile românești aflate sub stăpânire străină. «A fost un editor de curaj și cu dragoste de țară» (citatul e extras din Raportul Academiei Române, pe baza căruia Elias Șaraga a fost decorat).

Cuperman a editat celebra revistă «Contemporanul», redactată de Ion Nădejde și V. G. Morțun.

Pinath a editat faimoasele cărțuli populare: *Alexandria*, *Visul Maicii Domnului*, *Micul Dor*, *Trepetnicul*, cu câte 5 parale exemplarul.

În prezent, «Biblioteca pentru toți», creată de Carol Müller și preluată de Leon Alcalay, Steinberg, Ciornei, Ocneanu, Montăureanu, Iliescu, continuă opera editorilor evrei. De asemenea, Benvenisti, căruia îi aduc elogii criticii Lovinescu și Victor Eftimiu.

Când Windwar a împlinit 60 de ani, a primit felicitări de la Iorga, Țițeica, dr. C. Angelescu, C. Argetoianu, dr. C. Daniel, dr. D. Gerota, E. Adamescu, M. Dragomirescu.

George Potra, dedicând, în prestigioasa sa lucrare *Din București de ieri* (Editura Științifică și Enciclopedică, vol. I-II, Buc., 1990), un întreg capitol anticarilor, se oprește, nu întâmplător, doar asupra evreilor ce profesau acest nobil și intelectual comerț. Căci anticarii vremurilor evocate erau în totalitatea lor evrei, iar acest gen

de comerț pe care-l profesau îi implica precum nici un altul în viața culturală și de culturalizare a Capitalei țării și nu numai.

Evocările încep cu anticariatul aceluia foarte bătrân Pohl, pe a cărui firmă scria „Casă de încredere, întemeiată în 1859”, anul Unirii Principatelor. Se trece apoi la anticariatul de început, pus pe picioare de Leon Alcalay, în 1864, în chiar inima orașului. În prăvălia lui, L. Alcalay, „pe lângă anticariat, a început să se ocupe și cu editarea anumitor broșuri cuprinzând cântece și producțiuni populare” (*op. cit.*, vol. II, p. 271). Cu timpul, s-au mai adăugat și „o secție de librărie cu cărți românești și străine, apoi papetărie și editura de cărți școlare, juridice și cu conținut beletristic” (*id.*) Aici a continuat publicarea „Bibliotecii pentru toți”, cu un rol covârșitor în diseminarea largă, la un preț ieftin, a scrierilor „autorilor clasici români” și a nenumărate „traduceri din literatura universală” (*ibid.*).

„Cu timpul, Leon Alcalay ajunsese unul din cei mai mari librari ai Capitalei, iar pentru priceperea și calitățile lui a fost ales și vicepreședinte al Asociației librarilor din țară” (*ibid.*, p. 271).

Constantin Bacalbașa, reputat gazetar, care l-a cunoscut pe L. Alcalay prin anul 1871, a lăsat însemnări elogioase la adresa acestui pionier al anticariatului românesc.

Pinath și H. Steinberg sunt „alți doi negustori care se ocupă de comerțul cu cărți vechi” (p. 272). Pe firma anticariatului celui dintâi scria: „Vechea anticuarie Pinath, casă proprie de încredere, fondată în 1878”. Din prăvălia lui Pinath, după cum spune și H. Stahl (vezi *Bucureștii ce se duc*, 1910, ed. I, ed. II, Buc., 1935, p. 156-158, *apud* p. 272), s-au răspândit în toate colțurile țării broșurile care cuprindeau colecții de cântece populare românești, șlagăre noi și tot felul de povești haideuțe și istorisiri de crime celebre din acea vreme” (*apud* p. 272). Asemenea conținuturi culturalizau masele pe formule de „mediatizare” tip finele de secol al XIX-lea.

De aceea și proliferau, pe la sfârșitul veacului, „boxele anticarilor” pricepuți deopotrivă în colportarea „cărții de masă”, ca și a „cărții rare”,

pentru erudiți și colecționari.

Memorialistul Constantin Kirițescu (*Oviață, o lume, o epocă*, Buc., 1979) îi evocă pe celebrii neguțători de cărți: „bătrânul Eskenazi, prieten și furnizor al cărțurilor bucureșteni“ (*apud* p. 275), anticarii Pohl, Weissmann, Polach, Weinberg și, firește, dinastia Poch (tatăl și apoi cei trei fii, Iuliu, Herman și Mișu). Printre ei și editorul Hecht, tatăl vestitului filolog de mai târziu I. Aurel Candrea (1872-1950).

Prin trecerea în noul secol, activitatea anticarilor evocați cu atâta căldură de memorialiști mai vechi este continuată în primele decenii ale veacului al XX-lea aproape exclusiv tot de evrei, dintre care G. Potra enumeră doar câțiva mai cunoscuți de el nemijlocit. E vorba de Pohl, Vogel, M. Pollaco, Weissmann, Goldenberg, I. Poch, I. Eskenazi ș.a., a căror activitate este îndelung elogiată.

*

După ultimul război, în condițiile cunoscute, s-au afirmat și o serie de editori evrei, care s-au străduit pentru elaborarea profilului unor colecții și serii prestigioase, pentru apariția unor cărți de valoare în editurile de stat înființate. Într-o enumerare departe de a fi completă, îi menționăm, printre cei care au avut funcții de conducere, pe: **Alexandru Graur Constantin Topciu, I. Maxim, Carol Neuman, Ben Marian, Alfred Reiner, Iosif Katz, Z. Ornea, Ica Melinescu, Radu Sommer**. Dintre redactori, îi menționăm pe: **Isac Gornstein (Ithak Goren), Gavril Marcuson, Suzi Hirsch, Antoaneta Ralian, Roza Adler, Idel Segall, Dan Răducanu, Hulda Doru, Mircea Radian, Iacob Peker, Liviu Damian, Jean Grosu, Silvia Șisman, Horia Socianu, Hertha Spuhn, Carol Marcovici, Goldner, Ioan Comșa, Gheorghe Fischer, Alexandru Sever, Darie Constantin, Mimi Westfried, Olga Zaicik, Alexandru Singer, Iulia Giroveanu, Marcel Aderca, Sarina Marcovici, Roland Rapaport**.

b. În știința popularizată

Pe măsura sofisticării lor, artele, literale, filosofia, dar mai ales științele, în general cultura cărțurărească, au ivit, odată cu democratizarea

valorilor spiritului, o nouă preocupare în lume, culturalizarea prin popularizare, prin colportajul cultural extensiv. Religiile, culturile orale și, într-o anumită măsură, chiar literale și artele - exoterice prin definiție - și-au creat încă din start mijloacele lor de comunicare cu cei mulți. Alta era, însă, situația formelor ezoterice ale culturii, a științelor și apoi a științelor din ce în ce mai specializate, cu precădere!

De unde și rolul social al popularizatorului, figură istorică apărută în plenitudinea atribuțiilor sale în epoca modernă. Intelectualul evreu s-a remarcat printr-o anume propensiune spre o astfel de îndeletnicire. Se zice că prototipul popularizatorului evreu poate fi considerat anticul Ezra, care a citit evreilor, în Babilon, Biblia, pentru ca nu numai cărturarii să se poată adăpa la acest izvor de cunoaștere, ci și cei mulți.

Făcând un salt peste mii de ani de istorie și ajungând în epoca modernă - și pe melegurile românești -, trebuie să observăm că cei dintâi dintre popularizatorii cunoștințelor științifice la noi au fost medicii, profesioniști considerați a fi depozitarii unor informații de specialitate utile oamenilor. Și cum mulți evrei au îmbrățișat această profesiune, cu sentimentul unui real misionarism, nu puțini au devenit și veritabili popularizatori.

Nu întâmplător, dr. C. I. Istrati a spus despre **Iuliu Barasch** că e „cel dintâi și cel mai mare popularizator științific din România“. Este vorba de acel dr. I. Barasch care, prin culegerea *Minunile Naturei* (5 volume), prin manualele didactice pe care le-a întocmit, dar mai ales prin revista „Isis sau Natura“ (1856-1860), pe care o edita, a ostenit la difuzarea nu doar a cunoștințelor medicale, ci a tuturor celor pozitive, fie ele naturale ori social-umane.

La oarecare distanță în timp, dar și ca valoare, o seamă de alți medici evrei au continuat nobila acțiune a antemergătorului lor. Nu vom mai evoca aici nume, pomenite în pagini anterioare (v. cap. VI, VII). Îi reamintim aici doar pe un dr. **Ygrec (J. Glicsman)**, cunoscut pentru ale sale broșuri de popularizare și pe dr. **Sigmund-Sigma**, editorul prețuitei reviste „Sănătatea“.

A. Axelrad-Luca, literat apreciat în epocă - din care am și citat mai înainte -, a făcut să apară

o seamă de reviste de popularizare căutate și gustate de cititori atât pentru fondul lor suculent, cât și pentru forma atrăgătoare. Avem în vedere: „Progresele științei”, „Orizontul”, „Revista Ideilor”, „Convorbiri științifice” (1904-1906) și ultima, „Minunile Naturii” (1925). Reunește în volum cele mai bune din articolele de popularizare - traduse sau originale - publicate în revistele sale. Domeniile abordate sunt științele naturii, mai ales pe tematica „Din lumea viețuitoarelor”.

Dr. S. Bainglass, pedagog prin vocație, a fost printre cei dintâi care s-au pătruns de importanța revoluției tehnico-științifice din secolul nostru, de rolul ei în condiționarea civilizației în general, de celei cotidiene, în special. De aceea, într-o seamă de lucrări - cu chiar aceste titluri - decriptează și descrie o seamă de produse tehnice ale veacului: T.F.F. și radiofonia, razele X, filmul sonor etc.

B. Vermont, astronom, face să apară, încă din 1877, revista „Globul”, cu texte ce au încântat generații de elevi.

Rubrica „Efemerida astronomică”, ținută două decenii (1888-1907) de către B. Vermont în „Analele Institutului meteorologic al României”, era redactată cu toată rigoarea științifică, forma de expunere făcând conținutul ei larg accesibil.

L. Florin (Lazăr Fișler) a redactat mult timp revista „Știința” și a colaborat la numeroase gazete cu articole de popularizare a științelor. În „Almanah astronomic”, dat la iveală la începutul veacului, sintetizează o seamă de „nouăți astronomice”.

Recent dispărutul L. M. Ștefan deține un loc important printre cei care în ultimele trei-patru decenii au împlinit cu sârguință sarcina de a face larg cunoscuți oameni de știință din România, printre care și o seamă de evrei mai puțin popularizați prin mass media. Din bogata activitate a acestui harnic popularizator am menționat, mai cu seamă, lucrările de **știință, istoria științei, istorie socială, popularizarea științei** etc.: *Călătorie în Univers* (1953, reeditat, tradus în germană și maghiară); *Pietre cerești, planete mici și aștri cu coadă* (1956); *Din tainele cerului, popularizarea științei pentru copii, Știința privește spre viitor*, volum de viitorologie (1960); *Vecina noastră, Luna*

(1960, reeditată); *Semnele cerești și tălmăcirea lor adevărată* (1958, 3 ediții); *Adevărul despre năluciri* (1961); *Câte stele sunt pe cer* (1962); *La poarta marilor enigme, eseu științific* (1963); *Focul viu. File din istoria invențiilor și descoperirilor românești* (în colaborare cu Dinu Moroianu, 1963); *Familia Soarelui* (1965); *Din istoria tehnicii românești* (1968); *Pasiunea științei* (în colaborare cu Dinu Moroianu, 1968); *Momente și figuri din istoria astronomiei românești* (în colaborare cu V. Ionescu-Vlăsceanu, 1968); *Viitorul Terrei, mit și prognoză* (1970); *Scientifica sau știința despre știință* (în colaborare cu O. Bădina, O. Neamțu ș.a., 1970); *Prietenul stelelor, Constantin Căpităneanu* (1970); *Copilăria și tinerețea unor savanți și inventatori români* (1970); *Un vis împlinit. Aviatorul Gheorghe Stâlpeanu, evocare* (în colaborare cu Gh. Ivan, 1973); *Ana Ipătescu, evocare documentară* (1975); *Sub semnul Minervei. Femei de seamă din trecutul românesc* (în colaborare cu V. Firoiu, 1975); *Maestrii ingineriei românești* (în colaborare cu Dinu Moroianu, 1976); *De la Podul Mogoșoaiei la Calea Victoriei* (Din cronică anilor 1877-1878) (1977); *Ceasuri de răscruce* (1980); *Ghidul Cosmosului* (în colaborare cu I. C. Sângeorzan, 1980); *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești* (în colaborare cu Edmond Nicolau, 1981); *Din tradiția științifică și tehnică românească. Oameni și fapte de neuitat* (1985); *100 de oameni de știință și inventatori români* (în colaborare cu Edmond Nicolau, 1987); *Eminescu și universul științei* (cu o prefață de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, 1989); *Alexandru Ciurcu - inventatorul, ziaristul, omul* (1989); *Regele Țării de Foc* (1993); *studii diferite de istorie și istoria științei*, publicate în „Revista de istorie”, NOESIS, „Romanian Review”, „Contemporanul”, „România literară”, comunicând fapte noi descoperite, sau **sinteze pe diferite teme** (*Școlile științifice românești*); comunicări la sesiuni academice și în străinătate.

Autori:

paragraful 1: Ț. GOLDSTEIN, H. KULLER

paragraful 2: B. LEIBOVICI, H. KULLER

PARTEA a VII-a

ÎNVĂȚĂMÂNT

1. INSTRUCȚIUNEA LA EVREII DIN ROMÂNIA

Învățământul modern la evreii din România are o istorie de mai bine de un secol și jumătate: începe cu șirul unor școli particulare sau cu educația dată „în familie” de institutori angajați special, se continuă cu trimiterea la studii în străinătate (cazul celor mai înstăriți, ce-și trimiteau copiii la studii elementare și gimnaziale) și culminează cu apariția școlilor israelito-române, comunitare, sau/și cu frecventarea școlilor de stat românești - elementare, gimnaziale și chiar superioare. A reface traiectul „în timp” al tuturor acestora presupune o monografie *ad-hoc* care, din păcate, până acum, deși încercată în mai multe rânduri, n-a fost încă publicată. Au apărut doar articole de gazetă și studii, acoperind însă numai anumite secțiuni temporale din această evoluție: este și rațiunea pentru care vom recurge la unele dintre ele pentru interesul strict documentar ce-l prezintă.

Wilhelm Schwarzfeld întocmește, la finele secolului trecut, un studiu intitulat *Instrucția la evreii din Iași* (publicat în „Anuarul pentru israeliți”, anul X), iar Elias Schwarzfeld susține un serial intitulat „Școlile publice israelite - studiu istoric”, publicat în cca 15 numere din prestigioasa gazetă evreiască „Egalitatea” (anii 1911-1912). Răzleț, au mai apărut studii și articole în alte publicații evreiești din deceniile prime ale secolului al XX-lea sau, mai recent, în „Revista Culturii Mozaic”, actualmente „Realitatea Evreiască”.

Textul capitolului de față reprezintă un amplu recurs la izvoarele mai vechi, amintite cu credința că, până la publicarea unor monografii cuprinzătoare în materie, acestea sunt utilizabile nu doar „în lipsă de altceva”, ci pentru reala lor valoare documentară și „autenticitate” în exprimare. Am realizat, așadar, un „colaj”, xeroxând direct din presa vremii („Egalitatea”) fragmentele cele mai semnificative și pline de culoare, referitoare la înființarea de școli israelito-române ș.a. și în care este prezentată situația instrucției la evreii din București și din Iași, dar și dintr-o seamă de alte orașe ale țării, pe întreg parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului trecut.

Secolul al XX-lea marchează o schimbare radicală în orientarea populației școlare evreiești spre învățământul de stat (și iminenta involuție a învățământului comunitar etc.), orientare ce culminează în deceniul al patrulea; pentru această etapă, am recurs doar la o suită de tabele statistice pregnante și decisive cuprinse în lucrarea lui M. Hâciu*, nemaintrând în detaliile învățământului comunitar din epocă.

Pentru anii '40-'44, când, potrivit unor legi rasiale atunci în vigoare, au fost excluși din școlile de stat atât cadrele didactice, cât și școlarii de toate gradele și când, ca o consecință, au fost reînființate o seamă de școli comunitare în marile orașe ale țării - atât școli elementare, cât și gimnaziale, liceale, colegii etc. -, am optat nu pentru o descriere (statistică sau empirică) a tuturor acestora, ci pentru inserarea a trei micromonografii originale, prima, referitoare la Școala de „pregătire tehnică” (M. Bercovici), secunda, despre Colegiul pentru evrei, a treia, despre Liceul „Cultura”, toate din București.

Considerăm că parcurgerea acestor texte despre învățământul evreiesc în anii de prigoană oferă o imagine relevantă pentru străduințele etniei evreiești de a nu renunța la luminile învățăturii nici chiar în momentele de cea mai grea cumpănă.

La perioada de după septembrie 1944, când evreii au căpătat din nou acces liber la toate formele și gradele de învățământ, capitolul de față nu se mai referă, lăsând acest demers în sarcina unor investigații și a unor investigații ulterioare.

a. Cele dintâi școli comunitare „moderne”

„Cea dintâi școală publică israelită modernă fu deschisă, în 1850, în București, de comunitatea evreilor sudiți austrieci și prusieni, constituită la finele anului 1849 sau începutul lui 1850. Sfezile neîncetate, ce se perpetuau în comunitatea bucureșteană, între pământeni și sudiți, îi împinseră, la 1849, pe acești din urmă, la o ruptură definitivă. Guvernul muntean se împotrivi la început să o consacre, dar fu silit să cedeze, mai ales în urma presiunii exercitate de consulul general al Austriei, care-și luase de curând postul în primire și care își asigură și concursul consulului general al Prusiei. Nu se poate tăgădui că pentru partea cea mai mare a sudiților dezlipirea de comunitatea-mamă era mai ales satisfăcerea proastă a unor uri și discordii personale; pentru o

* Vezi: *Evreii în Țările Românești*, București, 1943.

bună parte însă, pentru suferințele luminați și distinși, dezlipirea avu un alt înțeles: ei văzură în ea un mijloc apropiat de a ajunge la ținta luminării tinerei generații...“.

„Școala evreilor pământeni din București avu și ea să lupte contra partidei ortodoxe și retrograde, dar, pusă fiind sub tutela efortului școlilor, opoziția nu-i putu face rău. Evenimentele politice ce se petrecură în Principate în anii '50 aduseră și ele mare folos școlilor. Comunitățile, separate câteava vreme, se întreceră din nou la finele anului 1856, și cele două școli, ale evreilor pământeni și suferinți, austrieci și prusiani, se contopiră într-o singură școală. Numărul elevilor mergea crescând. Examenele se făceau, de regulă, în fața unei comisii numite de eforia școlilor, în care se delega de obicei dr. Iuliu Barasch, mai ales în vederea limbii ebraice. La examenul de la 24 iunie 1858, președintele efortului, aga Petre Poenaru, asistă în persoană și-și exprimă satisfacția pentru progresele cele mari realizate de elevi, care par a fi fost în același an 300 la număr. Multe se datorau și corpului didactic, care suporta de multe ori mizerii prin faptul că epitropia comunității țărănească foarte des cu vărsarea sumelor ce era obligată a da Efortului pentru întreținerea școlii...“.

Odată cu începerea anului 1858, școala intră, în adevăr, într-o perioadă critică...“.

„De la școlile particulare nu era decât un pas pentru școlile comunitare. Dorința de a înființa atare școli se manifestă între evreii din Iași cu mult înainte; dar nu se putu realiza decât târziu, în urma unor serioase stăruințe.“.

Deja, la 1837, evreii, în urma cererii lor, obținură un hrisov de la Vodă Mihai Sturza, prin care acesta le încuviința stabilirea unei taxe asupra tuturor mărfurilor de speculație, votate de însăși Comunitatea israelită și confirmată prin iscăliturile tuturor fruntașilor și întărit de către toate consultanțele străine, precum și de Ministerul din Lăuntru. Prin acest proiect se rostuieste ca două părți din veniturii să se deie la cutia spitalului; iar o parte să se întrebuințeze pentru miluirea și instruirea celor săraci...“.

Așadar, și la Iași „...cultura făcuse aci progrese vădite de la 1830 încoaace. Acei ce reclamară în 1831 admiterea copiilor evrei în școlile publice ale statului nu putură, firește, sta în loc. Cei înstăriți hotărâră a da copiilor o instrucție modernă pe propria lor socoteală. Unii îi trimiteau în școlile din străinătate, iar alții, care nu țineau să se despartă de odraslele lor, îi încredințară unor dascăli particulari aduși din străinătate, în special din Austria. Nu posedăm amănunte asupra acestor puncte atât de interesante pentru istoria culturii israelite, dar faptele ne sunt afirmate nu numai de tradiție, ci încă prin câteva documente sărăcăcioase din acea epocă. Astfel, în Ofisul Domnesc din 15 noiembrie 1847, privitor la portul tineretului evreiesc, Vodă ne spune că «Noi cu mulțumire am văzut că și în neamul evreiesc urmând unii propășirile obștești, se sârguiesc a se cultiva prin câștigarea învățăturilor folositoare și adoptarea formelor ținătoare a întemeia moralul și a îndemâna relațiile soțiale, totodată având în vedere că mai mulți tineri din acest neam, care au dobândit o bună creștere în țările străine... [hotărăște] ca tinerimea evreiască să fie și aici cu îmbrăcămintea europeană». În 1848, Gheorghe Asachi, vorbind de aceeași tinerime, afirmă: «de aceea, cu bucurie trebuie să urăm și la noi manifestația onora din evrei, care, în interesul neamului și în al lor particular, se îndeletnicesc cu învățături europene și cu deprinderea soțială, care nu îi vor lăsa cei de pe urmă în epoca propășirii generale a gîntii omenești...“.

„Pe la finele anului 1857, evreii cerură reînnoirea hrisovului dat de Mihai Sturza la 1837 în favoarea Ospitalului israelit și «ca învățătura copiilor săraci să se reguleze cât mai în grabă și să se statornicească cuvenitele școli, tot sub direcția Epitropiei actuale a Ospitalului, înghebată de dlor Neuschotz, Aron, Wechsler, M. Posner, Leon Daniel, David Lotringer și Pinhas Leibel, care, nefiind supuși deselor schimbări, poate cu vremea organiza cel mai nimerit plan și folositor învățăturii publice - și de la care zelul și sentimentul filantropic, iscăliții nădăjduiesc cel mai bun rezultat.“.

Din nefericire, aceste școli nu se realizară nici sub direcția acestei Epitropii, ci fu necesitate de o nouă ordonanță, la 1858, pentru înființarea acestor școli. Ministrul Cantacuzin dete dar o circulară în acest scop.

Guvernul Căimăcăniei, care purta pe atunci un viu interes pentru propășirea israeliților din Moldova, văzând că circulara rămase fără efect, hotărî la 1859 o măsură extremă, aceea a închiderii *chedarimilor*, sub cuvânt că nu sunt școli autorizate de guvern. Cum am indicat deja, această măsură se aplică cu o strășnicie ce trecu limitele instrucțiilor date, în scop de a zori deschiderea acelor școli; dar nici de astă dată școlile comunitare nu se deschiseră, se vede din nepăsarea fruntașilor și opunerea poporației bigote; însă evreii progresiști nu se descurajară, ci stăruiră încontinuu la înființarea lor. În fine, când, la 1860, ministrul M.

Kogălniceanu dăte o circulară prin care ordona ca evreei să-și schimbe portul lor și să frecventeze școlile publice române, spre a evita acestea, se lucră cu mai multă energie și se ajunse la un rezultat.

În același an chiar, se deschiseră două școli israelito-române publice, sub obediența Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică și sub conducerea directă a unui comitet școlar, compus, la început, din dnii *Jonas Byk*, *Moses Waldberg*, *M. S. Goldbaum* și *dr. Fraenkel*“.

„La 10 august 1860 st.n., corespondentul ieșean al ziarului *Allgemeine Zeitung des Judentums* putu scoate următorul strigăt de triumf, care caracterizează îndrumarea definitivă a evreilor români spre civilizația modernă: «În fine, după ani îndelungați de luptă cu ortodocșii, d. M. Kogălniceanu, actualul ministru al instrucției publice, a putut izbuti, grație energiei sale, de a determina comunitatea israelită de aci să înființeze o școală primară, și ieri a avut loc deschiderea acestei școli spre bucuria tuturor celor bine intenționați».

Ceremonia inaugurării fusese fixată la 12 oare, când, conform făgăduinței date, apărură Mihai Kogălniceanu, ministru președinte, ministru de interne și al instrucției publice, primit de comitetul școlar și de corpul didactic, față cu sute de invitați, după care directorul onorific al școlii, dr. Landesberg, citi un discurs în care mulțumi mai ales ministrului pentru interesul cel viu ce-l poartă evreilor.

Kogălniceanu mulțumi comunității în numele Domnitorului și al său propriu, pentru că făcuse cele necesare spre a îndeplini dorințele rostite de guvern. El invită adunarea, în câteva rânduri, ca să meargă mână în mână cu spiritul timpului, să îngrijească de educația copiilor pentru binele lor și al statului. Ca și în circulara sa din 12 mai, sfătui pe evreei să contribuiască la înfrățirea tinerimii israelite cu cea creștină pe băncile școlilor și în rândurile armatei și ceru adunării să îndemne populația la lepădarea portului polonez“.

„În fine, invită comunitățile să-și angajeze rabini moderni și citi la urma urmei o adresă pe care Vodă Cuza o trimise comisiei centrale din Focșani, în care îi ceru să elaboreze un proiect prin care să se îndrumeze emanciparea evreilor.

Sutele de persoane și cei 400 de elevi prezenți izbucniră în urale, strigând: trăiască Alexandru Ioan I, trăiască Kogălniceanu.

Ceremonia se făcuse în școala așezată în Târgul Cucului, dar mai era încă a doua școală în Strada Mare. Vreo 900 de copii se prezentară în momentul înscrierilor, dar nu se primiră decât vreo 400. Copiii erau în mare parte săraci, mulți chiar orfani, și majoritatea cea mare trăia în adâncă mizerie. Învățământul era gratuit. Numai câțiva elevi cu stare plăteau o taxă școlară mai mult sau mai puțin importantă, după starea părinților. Dar aceste taxe fură întrebuințate pentru a procura îmbrăcăminte și cărți celor săraci. De altfel, pe lângă aceste sume epitropia mai adaugă 7 400 lei vechi, pentru ca numărul beneficianților să fie mai mare.

Școlile aveau la început numai câte două clase primare, având fiecare câte doi institutori creștini, doi evrei, un institutor de germană și unul de religie.

Nu știm pentru care motiv nu se deschiseră decât numai două școli în locul celor trei proiectate și aprobate de guvern. Sigur însă e că cele două școli nu erau îndestulătoare și nu puteau da ospitalitate tuturor copiilor ce doreau să se instruiască. Evreei din Păcurari - pentru care se prevăzuse, de altfel, o școală - adresară, în 1861, o cerere comitetului școlar ca să se înființeze a treia școală în mahalaua lor, declarând că școlile existente sunt prea departe și copiii lor rămân pe drumuri fără învățătură, deși plătesc și ei tacsie. Această cerere fu, desigur, cel mai frumos succes obținut de progresiști și dovedea sentimentele masei ieșene pentru cultura modernă. Mahalagiii din Păcurari își văzură dorința realizată, cererea le fu satisfăcută și puțin apoi se deschise a treia școală. Cele trei școli numărară, în 1862, 500 elevi, din care 160 primeau cărți și îmbrăcăminte, și aveau deja câte trei clase. Ceva mai târziu, se deschise și clasa a patra, ceea ce ridică și numărul elevilor“.

„Alătura cu cele două școli din Iași, se întemeie, în 1860, o școală de băieți și în Galați. Ea fu instalată, de asemenea, într-o casă particulară, situată în strada Mavromol. Directorul școlii fu un anume Piorowski, dar pare că nu știa să-și atragă simpatiiile părinților.

Căderea ministerului Kogălniceanu, în 1861, făcu ca comunitatea din Botoșani să nu-și mai deschidă școala ce o proiectase. Același caz se va fi produs și pentru alte comunități.

În curând însă și școlile din Iași și Galați fură lovite în existența lor“.

„Chiar și la București, școala publică a comunității nu fu redeschisă decât pe la finele lui 1864, în urma îndemnului venit de la guvern. În adevăr, după multe frământări, acesta confirmă, prin iulie, un comitet însărcinat cu administrarea provizorie a comunității, atrăgându-i totodată atenția asupra necesității de a

redeschide imediat școala și spitalul. Fostul director al școlii, N. C. Popper, care deschisese, în interval, o școală privată împreună cu cunoscutul orientalist Josef Halevi, fu reinstalat în postul său și el readuse școala contingentul de copii din propriul său pensionat. Examenele se ținură la 12/24 septembrie 1865; mulți foști potravnici ai școlii asistară la ele. Școala publică fu, de astă dată, definitiv întemeiată, mai ales grație energicului președinte al comitetului școlar, Josef Deutsch. În 1867, postul de director al școlii fu încredințat lui Moritz Schwartz, din Bekas Czaba, pe cât pare, un pedagog de valoare.

Pe când evreii *așchenazim* din București se luptau astfel pentru introducerea culturii moderne, evreii *sefardim* menținură pe ai lor în ignoranța trecutului. Cei bogați și conducătorii comunității, convinși de binefacerile progresului, făceau, ce e drept, mari cheltuieli spre a da o bună educație copiilor lor, pe care îi trimiteau în institutele private evreiești și creștine, dar nici indivizii, nici comunitatea nu făcură jertfe spre a îndruma și pe cei mai puțin înstăriți pe cale propășirii. Cu toate acestea, alegerea episcopilor spanioli, făcută în 1862, era favorabilă progresiștilor, noii aleși își propuseră numirea unui rabin modern și deschiderea unei școli moderne. Și evreii spanioli aveau un soi de școală publică, dar, în afară de câteva ceasuri de limba română, nu se preda decât ebraica... Numai în unica clasă superioară se mai predau limbi străine și materiile școlii reale, dar ea nu număra, în 1863, decât doi elevi. Și această stare se menținu multă vreme.

Alături de Bucureștii, singura comunitate din Muntenia care simți nevoia unei școli moderne fu comunitatea zisă leahă din Craiova. Ea chemă ca director al școlii pe Emanuël Gross, din Praga. Această comunitate era prea puțin numeroasă spre a putea întreține o școală fără ajutorul gabelei, și astfel deschiderea, în 1865, a unei școli moderne în Craiova stă numai ca mărturie a spiritului progresist de care erau însuflețiți evreii lehi din acest oraș. Școala nu se menținu multă vreme; oborârea gabelei, în 1866, îi va fi dat și ei lovitura de grație. Afirmarea unora că dansa n-ar fi încetat niciodată nu se potrivește. Spre a-și câștiga hrana, Em. Gross fu silit să deschidă un pensionat pe seama sa proprie...“.

„...Am pomenit mai sus că comunitatea din Botoșani era să deschidă o școală modernă, în 1860, în același timp ca cea din Iași, dar că, Kogălniceanu căzând din minister, proiectul conceput nu mai fu realizat. Comunitatea din Botoșani era pe atunci a doua în rang în Moldova, și cea mai importantă după aceea a Iașului. Geograficește mai apropiată de Galiția, era supusă oarecum influenței religioase a comunităților din această țară și cuprindea cu atât mai puține elemente de propășire, cu cât mulți din cei băștinași, inteligenți și culti, se risipiră și se așezară în Iași și în alte comunități din sudul Moldovei. Ortodocșii erau prea numeroși. Școala avea să se deschidă mai mult sub o presiune venită de afară, care aduse sprijinul său elementului progresist. Acesta își dăte seamă că nu poate rămâne înapoi, și când conducerea comunității încăpu în mâinile sale, stimulată de unul din conducătorii săi, Hirsch Sommer, hotărî clădirea unui local, în care școala fu insatalată și deschisă pe la sfârșitul anului 1866. Conducerea ei fu încredințată unui ebraist savant, de mare merit, Hillel Kahane; ea număra îndată 240 elevi și numărul lor spori la 328, la începutul semestrului al doilea.

În același an... fură înființate școlile de băieți din Bacău, Fălticeni, Focșani și Roman... Cea din Fălticeni fu pusă sub direcția lui M. S. Rabener, cunoscut ebraist, dar el nu putu dezarma pe cei fanatici din comunitate și școala fu închisă la finele lui 1868 sau începutul lui 1869, când Rabener plecă să se stabilească în Iași. Cea din Roman, spre a-și deschide porțile, fu obiectul multor jertfe și lupte anevoioase din partea oamenilor de progres. Partidul propășirii fiind ales în epitropie, cumpără un imobil, unde izbuti să instaleze școala și să-i asigure existența, grație concursului binevoitor al prefectului și al primarului de pe vreme. Ea fu pusă sub direcția lui Alfred Revici, care-și dobândi unele merite. Și totuși școala fu închisă doi ani mai târziu. Aceeași soartă o avură și școlile din Bacău și Focșani, de la care n-avem alte știri mai amănunțite. Se știe că, în urma jurnalului Consiliului de Miniștri din 1866, care se poate considera cântul de vecinică pomenire a comunităților organizate, toate comunitățile duceau o viață foarte precară, expuse la capriciile soartei, în prada sfezilor, care distrugeau gabela, de pe urma căreia se întrețineau și școlile. În anii 1867 și 1868 goanele contra evreilor se întăriră și ele și luară un caracter ascuțit, încurajând pe deasupra și discordiile intestine. Gabela fu pretutindeni distrusă și odată cu ea și școlile comunităților.

Numai școala din Botoșani rămase în picioare; dar își plăti foarte scump acest trai. După ce fusese la început organizată, în întregul ei, pe temelii unui program modern și făcuse, după spusele unui corespondent, care-i exalta foarte misia ei, progrese frumoase și mult promițătoare pentru viitor, fu silită să stea la tocmeală cu „acei părinți pioși, care se codeau de a-și trimite copiii într-o școală în care obiectele nu erau predate după

vechiul tipic, cu intonări nazale»“.

„...Cu toate acestea, secția modernă, școala propriu-zisă, număra vreo 225 copii și deschise, în 1875, clasa a patra, constituind adevăratul focar al progresului pentru comunitate, care va fi produs roade și mai bune, dacă progresiștii n-ar fi acceptat rușinoasa tranzacție, lăsând cel mult pe ortodocșii să-și deschidă o Talmud-Tora a lor, cu subvenția comunității. Tranzacția, care avu cel mult drept rezultat de a pune o murnie medievală sub scutul progresului și a o ridica în ochii norodului, nu fu nici acum norocoasă și nu dădu roadele așteptate. Comunitatea fu zdruncinată și dărâmată în 1880; iar școala definitiv închisă la 15 noiembrie al aceluiași an. Și ea rămase bine închisă timp de opt ani de zile, fără ca progresiștii să-și dea convenita sânguință spre a o pune din nou în picioare. Vechile hedarim reînfloriră însă. În anul școlar 1888-1889, primarul Botoșanilor ne afirmă că erau în număr de 32, cu un contingent școlar, de bună seamă exagerat, de 2 000 copii, începând cu vârsta de 3 și 4 ani.

Școala nu fu redeschisă decât la 25 septembrie 1888, mulțumită Alianței Israelite Universale, care, în urma unei intervenții prietenești, îi făgădui concursul, care o puse la adăpostul fluctuațiilor din trecut, și ea fu pusă de astă dată sub conducerea unui Comitet neatârnat de comunitate. Setea pentru instrucția modernă se manifestă îndată după vestirea deschiderii sale. Se înscrieră 406 elevi, repartizați în o clasă elementară și trei clase primare; cea de-a patra nu fu deschisă, deoarece se prezentară prea puțini elevi. Școala fu pusă din nou sub direcția lui Hillel Kahane, secondat de 5 institutori de limba română, între care directorul unei școli primare publice pentru clasa a III-a, 5 institutori de ebraică, unul de nemțească și unul de caligrafie. Programul stabili, între altele, traducerea Bibliei în limba română. Această traducere, care căzuse greu, la început elevilor din clasa întâi și a doua, «a întâmpinat greutăți și de către unii părinți, care se arătară cam nemulțumiți de această măsură. Că aceștia au fost alățați de belferii noștri se înțelege de la sine. Cu toate acestea, sunt deja 279 elevi, care învață Biblia cu traducerea română și se găsesc chiar acum mulți bărbați cărora le place mult această reformă». Ea avu apoi un succes deplin, după examenele de finele anului, ținute în zilele de 18-26 iunie 1889, când și adversarii se raliară la ea.

Distribuirea premiilor se făcu în ziua de 29 iunie, în prezența prefectului de județ și a unui public numeros.

Școala își avu de acum existența asigurată și și-o întări cu desăvârșire în urma legii Învățământului de la 1893...“.

„La Bacău școala fu redeschisă, prin septembrie 1873, în urma inițiativei luate de loja Sion din localitate, care fu ea însăși inaugurată în luna iulie. Susținută de comunitate, școala număra 250 de elevi... Școala nu se menținu decât până la sfârșitul anului 1879, când fu închisă din nou“.

„În Bârlad, școala fu deschisă pentru întâia oară, prin stăruința lojei, în octombrie 1873. Ea număra 90 de elevi, împărțiți în trei clase. În 1874-75, școala avea 4 clase, cu 128 elevi. Susținută la început de comunitate, ea căzu, în 1875, exclusiv în sarcina lojei Sion, dar, aceasta neavând destule puteri spre a o întreține, școala fu închisă în 1876 și rămase bine închisă timp de 7 ani de zile.

Comunitatea fiind din nou organizată, în 1882, pe o perioadă de 3 ani, stăruințele membrilor lojei Sion aduseră cu sine reînființarea școalei, care fu redeschisă, în septembrie al aceluiași an, sub direcția ebraistului I. Ch. Korn. Ea număra 250 elevi împărțiți în 3 clase primare și una elementară. Bugetul ei fu fixat la 12 000 lei pe an. Comitetul mai deschise un curs de seară de două ore, frecventat de 11 elevi ce țineau a fi pregătiți pentru studiul teologice. Școala pare a fi fost închisă în 1885“.

„Prin septembrie al anului 1865, în urma inițiativei luate de Aizic Steinhardt, un luptător statornic pentru binele obștesc, se înființase în *Brâila* un heder pentru a iniția copiii săraci în învățătura limbii ebraice. Puțin după aceea, hederul trecu sub ocrotirea obștii și conducerea lui fu încredințată unui comitet de 6 persoane, care-l îndrumară mai apoi spre o școală modernă, tocmind un institutor de limbă română pentru cei cincizeci de copii ce o frecventară pe acea vreme. Reforma nu fu pe placul populației, Comitetul avu de luptat cu prejudecățile masei, așa că instituția fu închisă la 1873, odată cu desființarea gabelei.

Deschizându-se în oraș o lojă a Sionului, la 30 septembrie 1873, dânsa hotărî de sărg înființarea unei școli, care și fu deschisă în mai 1874, într-un local puțin potrivit pentru scopul la care era destinat. Școala avea 3 clase primare și una elementară, cu un total de 80 de copii. Pentru limba română, comitetul școlar adoptă programul școlilor publice. Învățământul limbii ebraice fu încredințat savantului ebraist N. Fränkel, chemat anume la acest post... Instalată pe la finele anului într-un local mai încăpător, școala număra, în 1875, 125 elevi și era

în progrese statomice, grație lojei, care strângea printre membrii ei fonduri îndestulătoare pentru a ei susținere.

În august 1879, comitetul școlar voind să cumpere un teren spre a clădi un local propriu, tribunalul refuză legalizarea și transcrierea actului de cumpărătură. Jurisprudența schimbându-se mai târziu, frații Schwarzman dobândiră, la începutul anului 1881, terenul necesar pentru școală și clădiră un local pe speșele lor. Noul local fu inaugurat la 11 aprilie 1882. De atunci, școala a funcționat mereu cu un număr crescând de elevi, care sporea în aceeași măsură în care sporea și populația evreiască a orașului. La 1890, școala număra 270 elevi“.

„Școala din *București*, întreruptă un moment în funcționarea ei, fu redeschisă de epitropie în iunie 1871. [...] Jacob Loebel“ a asigurat „și o parte din fondurile necesare pentru clădirea unui local mai convenabil. Piatra fundamentală a construcției fu pusă la 20 mai 1873 și ea fu terminată și inaugurată în octombrie al aceluiași an. Școala, care luă numele de Iacob și Carolina Loebel, fu pusă sub direcția unui pedagog, dr. Leimödörfer, și număra 900 elevi împărțiți în 6 clase cu subdiviziile lor.

Dezbinările din sânul comunității și distrugerea gabelei traseră după sine închiderea școlii, în 1875... Față cu această stare, care periclita bunul renume al evreilor din capitala țării, lojile Sionului, pe atunci în floare, își puseră ca țel și ca punct de onoare de a reda școlii vechiului ei prestigiu și a asigura elevilor o instrucție solidă. Școala fu redeschisă la 11 aprilie 1876 - grație contribuțiilor voluntare adunate prin stăruințele lojelor - cu 6 clase și 350 elevi. Direcția fu încredințată dr. M. Beck, care fu ajutat în misia sa de 8 institutori. Școala s-a menținut în mersul ei ascendent decenii de-a rândul.

Tot în anii '70, se reorganiză și școala de băieți a evreilor spanioli. Hotărârea de a o transforma în școală modernă fu luată încă în 1868, dar pare a fi fost amânată până în momentul strămutării sale într-un local propriu... cumpărat în 1871 mulțumită sacrificiilor făcute de câțiva membri din comunitate...“.

„...Deși comunitate mică, cu un număr restrâns de suflete, *Buzăul* deschise, la 6 mai 1875, o școală frecventată de 60 de elevi. Inițiativa fu luată de loja Sionului de curând înființată, care luă asupra-și întreaga cheltuială până la finele anului, când era să se arendeze gabela pe 1 ianuarie 1876. Loja se mai însărcină cu cheltuiala necesară pentru înbrăcămintea copiilor săraci. Ea fu, de altfel, ajutată în întreprinderea ei de toate lojele Sionului din țară. În urma intrigilor provocate, gabela fu desființată puțin apoi, situația școlii devenise precară, nefiind bani pentru plata institutorilor. Membrii lojei se arătară în această împrejurare mai presus de orice laudă. Ei dădură școlii fondul strâns pentru ajutorarea membrilor bolnavi și aranjară o subscripție printre ei. În fine, loja intră în negocieri cu partea adversă și, după multă trudă, ajunse la o înțelegere. Spre a regula o datorie de 2 692 lei, doi membri ai lojei: M. D. Eskenasy și președintele ei, M. Feinmann, împrumutară comunitatea cu câte 400 lei fără dobândă și fără soroc. Exemplul fu contagios, 3 epitropi nesioniști împrumutară și ei câte 400 lei; iar restul de 692 lei, președintele lojei, Feinmann, îi dăruî școlii, în afară de 300 lei dăruîți la întemeierea ei.

Școala din *Buzău* avu și ea sușuri și pogorășuri. În 1878, gabela fu iar distrusă și loja fu iarăși silită a o lua pe seama sa. Reînființarea gabelei o puse din nou sub scutul comunității. În 1882, dânsa număra 150 elevi și avea un buget de 7 000 lei, fiind instalată într-un local propriu pentru care comunitatea cheltuiuse 5 000 lei. Închisă un moment, în 1884, fu redeschisă după o scurtă somnolență, dar învățământul limbii ebraice decăzu, dascălul incapabil traducea acest obiect în jargon. Intrigile din comunitate... contribuîră la definitivarea ei închidere în 1885“.

„În *Craiova* școala evreilor de rit așchenazit fu redeschisă în 1874 sub direcția lui Emanuel Gross, care o întemeiasse pe cea dintâi. Pare că tot în același an se deschise și școala evreilor spanioli. Le găsim funcționând pe amândouă în 1875, când cea de ritul leah primea o subvenție de la loja Sionului din localitate. În 1876, școala evreilor lehi fu închisă pentru lipsă de mijloace îndestulătoare. Spre a o redeschide, loja luă ea însăși gabela în antrepriză. În 1882, școala de ritul așchenazit număra 85 elevi, care frecventau clasa elementară și cele patru clase primare, din care cea de a 3-a și a 4-a reunite. Bugetul școlii era de 6 000 lei, în care intra și subvenția lojei. Școala spaniolă număra 80 de copii în 1884. În 1887-88, numărul acestora era considerabil crescut“.

„În *Focșani* școala fu reîntemeiată în luna lui mai a anului 1874, grație lojei, care izbuti să reînființeze gabela prin stăruințele membrilor săi. Abia redeschisă, fu din nou amenințată, când Kremnitzer, membru influent în lojă și în comunitate, izbuti să împace partidele și să urce gabela. Școala avu un buget de 1 200 galbeni, din care 900 dați de comunitate. Numărul elevilor se urca la 200. În 1878, comunitatea voia să cumpere un local propriu, dar tribunalul, după cuvântul de ordine din acea vreme, refuză legalizarea actului de vânzare.

În 1882, școala avea 250 elevi împărțiți în cele 4 clase primare și una elementară. În 1887-88, avea 274 elevi, în 1888-89, peste 300. În 1891, cuprindea 370, dar, gabela fiind desființată, școala, care contase deja pe un buget de 12 000 lei pe an, fu silită a se întreprinde exclusiv din taxe școlare și fu curând închisă. Redeschisă la începutul anului 1893, când gabela fu restatornicită, fu iarăși închisă la sfârșitul lui mai al aceluiași an, gabela fiind desființată...“.

„În *Galați*, școala fu redeschisă, sub direcția lui Comeliu Cahane, odată cu începerea anului școlar 1872-73. Ea număra 4 clase, cu 400 elevi. La sfârșitul lui martie 1874, în urma intrigilor, gabela fu periclitată și școala odată cu ea. Loja Sionului se puse de sărg pe lucru și adună 15 000 lei prin subscripții voluntare; dar rabinul comunității continuându-și intrigile și gabela neavând nădejde de izbândă, școala fu închisă la sfârșitul anului școlar. Redeschisă în aprilie 1876, număra 280 elevi, distribuiți în 5 clase cu 8 institutori, puși sub o bună direcție. În urma dorinței exprimate de o parte a populației de a se completa cu o școală reală, se deschise în septembrie 1876 o a șasea clasă. Numărul elevilor spori la 360; bugetul prelevat din gabelă fu fixat la 18 000 lei. Gabela fu desființată însă în 1879 și școala în urma ei...“.

„În mica comunitate din *Giurgiu*, unde se înființă o lojă a Sionului în octombrie 1876, aceasta se puse imediat să strângă fonduri spre a deschide o școală pentru copiii de ambele rituri. Războiul ruso-turc izbucnind în acest interval, deschiderea școlii fu amânată până în noiembrie 1878, când fu inaugurată cu un contingent de 70 de elevi. La începutul lui 1879, școala, care avea 3 clase primare, deschise și una elementară, pentru copiii de 4-6 ani, care număra 20 elevi. Școala fu pusă sub direcția lui N. C. Popper, ebraist, fostul director al școlii din București, ajutat de 3 institutori. În 1882-83, număra 85 elevi în clasele primare, și printre aceștia 14 creștini. Dizolvându-se loja în 1884, se desființă și școala, la 1 iunie al aceluiași an...“.

„Revenind la *Iasi*, care stătuse în fruntea comunităților din Moldova, cu ale sale trei școli, se putu abia deschide din nou o singură școală în mahalaua Sărării, în 1871, în urma stăruințelor depuse de Antoine Levy - cel dintâi rabin predicator al templului Neuschotz - și ale altor oameni de bine. Cu toate acestea, școala duse un trai greu, cu un buget de vreo 6 000 lei pe an, vegetă în 1875 și fu închisă în 1876. Exemplul dat la început de câțiva de a-și trimite copiii în școlile publice își produse aci roade, mai mult ca oriunde. Numărul elevilor evrei în școlile statului era în neconțință sporire, ceea ce deslușește, poate, dezinteresarea oamenilor de progres, care nu mai puneau nici o stăruință sau o stăruință foarte slabă pentru a îmbia populația la deschiderea școlilor israelite. Un alt motiv va fi fost și convingerea că gabela nu se mai poate restabili.

Cu toate acestea, perpetuarea unei asemenea stări de lucruri ar fi fost dezastruoasă pentru comunitatea ieșeană. Ea ar fi zămislit, cu timpul, un partid progresist, care ar fi pierdut orice contact cu acel al hasidimilor și al ortodocșilor, s-ar fi instrăinat cu desăvârșire de el și ar fi săpat o prăpastie între oameni de origine [etnică] comună. Din instinct de conservare sau de teama prăpastiei ce se deschidea, câțiva bărbați de inimă întemeieră, la 19 ianuarie 1876, o societate, în scop de a deschide o școală în mahalaua înapoiată a Iașului, în Podul Roș, spre a introduce cultura modernă și prin straturile acestei populații înapoiate. Școala, deschisă în noiembrie al aceluiași an, avu mai mult caracterul unei Talmud-Tora, unde limba ebraică era preponderentă, în scop de a atrage copiii celor mai ortodocși. Limba română, pusă pe al doilea plan, nu intră în program decât treptat, așa că școala urmă calea unei adevărate evoluții. Ea fu subvenționată mai târziu de Comitetul pentru întreținerea spitalului și a culturii, cu o sumă foarte neînsemnată în sine, dar care o puse în stare de a trece peste ani de criză. Școala luă mai târziu numele de *Junimea* nr. 2...“.

„Vechea comunitate din *Neamț*, înfundată în creierii munților își păstră, cu mare sfințenie, ortodoxia și fanatismul, și fu cea de pe urmă, din perioada 1870-93, care întemeie o școală modernă. De altfel, nici meritul inițiativei măcar nu revine băștinașilor. Ea fu datorită unui tânăr bucureștean, M. I. Ipșar, stabilit în localitate, care fundă, la 17 martie 1890, o societate, *Cultura*, pentru înființarea și întreținerea unei școli moderne. Școala fu deschisă în aprilie, o lună după funcționarea societății, cu un contingent de 100 de elevi, din care 50 gratuit, îmbrăcați pe cheltuiala societății.

Societatea *Cultura*, luând inițiativa de a reorganiza comunitatea, în scop de a procura școlii venituri sigure și regulate, intră în și mai puternică ciocnire cu religioșii, care dețineau cârma comunității cinci ani de-a rândul, și-i asmuți și mai mult contra școlii. Foștii membri ai consiliului comunității dușmăniră școala de la întemeierea ei șirecurseră la fel de fel de manopere spre a o surpa... Manoperele lor rămânând fără efect, dânsii se adresară rabinului din Buhuși și acesta publică un fel de pastorală, tipărită și împărțită printre evreii

din târg, în care tuna contra societății *Cultura* și a școlai ce o înființase. Societatea ieși însă triumfătoare, ba izbucni să provoace și mai mult interes pentru școală. Un d. David îi oferă o clădire, pe care se îndatora să o adapteze pentru școală, iar într-o singură ședință se adunară 2 200 lei în folosul ei. Comunitatea fu reconstituită la 16 iunie, având în fruntea ei pe mai toți membrii *Culturii*... După o existență de trei ani..., școala fu lipsită de sprijinul comunității, ea intră în deficite și fu închisă într-un moment când toate comunitățile, silite de noua stare a lucrurilor, se opintiră la jertfe noi spre a deschide pe ale lor“.

„În *Piatra* nu se deschise o școală decât la 26 octombrie 1833. Ea avea două clase și 36 elevi. Era prima încercare făcută de a înlocui vechea Talmud-Tora prin o școală modernă, în care limba română se preda după programa statului, și ea fu susținută exclusiv din taxe școlare și din o subvenție a lojei locale. În august 1885, însăși Talmud-Tora fu transformată în școală și transferată într-un local mai igienic, cu odăi spațioase, o grădină și curte mare. Entuziasmul fu de scurtă durată. La sfârșitul anului școlar, școala dispăru spre a face loc din nou Talmud-Torei... La 1889... se constituie o societate a tinerimii, *Tikwa*, care, cu concursul celor 80 membri, se însărcină cu instrucția limbii române, care fu predată de membrii societății, chiar în Talmud-Tora“.

„Nu știm exact în ce moment fu deschisă întâia oară școala din *Pitești*. O găsim funcționând în 1876 cu o clasă elementară și patru clase primare, a treia și a patra fiind reunite. Pentru susținerea ei, comunitatea puse, în 1881, o taxă suplimentară de 5 bani pe gabelă. Școala propășea și număra deja 150 copii, când fu desființată în 1883, în urma unor cereri în comunitate. Redeschisă în toamna anului 1889, cu două clase și 100 elevi, își continuă apoi neclintit existența...“.

„În *Ploiești*, școala pare a fi fost înființată prin toamna anului 1871 și funcționa în orice caz în anul școlar 1872-73. Comunitatea fiind mică pe atunci, comitetul școlar fu silit să mai recurgă la membri suscriptori pentru susținerea ei, așa că existența ei fu amenințată în 1875 din cauza lipsei de mijloace. Comunitatea și o dată cu ea ploieștenii scăpară de acest impas în urma legatului generos, aproape unic până atunci în analele iudaismului român, pe care Luca Moise îl lăsa orașului său adoptiv pentru clădirea și întreținerea unei școli. Deși Luca Moise murise la finele lui 1873, executorii testamentari nu putură intra în posesia legatului din pricina procesului ce i se intentase de rudele testatorului. Grație lojei Sion, se adunară fondurile necesare pentru ducerea procesului, care fu câștigat de comunitate pe la finele lui 1875. Din acel moment, existența școlai fu asigurată. De la vreo 150 elevi ce-i avea în 1875, numărul se urcă la 282 în 1888-89, printre care 50 elevi creștini. Școala primea, de altfel, regulat copii creștini și număra încă 30-40 în 1891-92, după ce atinsese cifra de 65 elevi creștini în 1886 la un contingent de 185 elevi“.

„...Romașcanii, care fuseseră în Moldova printre cei dintâi de a pricepe necesitatea unei școli moderne, nu se mai puseră deloc în mișcare după închiderea ei la 1868. O școală quasi-modernă se deschise în *Roman* abia în 1879, cu trei dascăli de ebraică și unul de limba română. Ea degeneră puțin apoi și căzu la rangul unei Talmud-Tora, deoarece progresiștii își trimiteau copiii în școlile publice ale statului“.

„În *Tulcea* evreii deschiseră o școală, alături de Talmud-Tora existentă, imediat după încorporarea Dobrogei de către România. Regele o vizită și-și rosti satisfacția pentru modul de predare și progresul făcut de elevi, dar odată cu desființarea gabelei, în 1883, se desființă și școala...“.

În *T. Severin* loja Sionului făcu sforțări, încă în 1876, spre a deschide o școală a cărei misie ar fi fost mai ales de a înfrăți copiii celor două rituri. Bugetul fiind prețuit la 10 000 lei, sumă prea mare pentru comunitate, toate sforțările rămăseră zadarnice. În 1878, se deschise școala evreilor de rit spaniol, iar în 1879, aceea a evreilor de rit occidental, care puse la 20 august 1881, piatra fundamentală pentru clădirea localului ei...“.

„O mențione cu totul deosebită o merită evreii din *Vaslui*, unde elementul progresist era foarte slab reprezentat, ceea ce nu l-a împiedicat a duce o luptă curajoasă și energică pentru implantarea culturii moderne în sânul comunității, ținând piept hasidimilor și fanaticilor.

Lupta fu întreprinsă la începutul anului 1870. În acel moment notabilii progresiști fondară o școală modernă, în care se predau româna, ebraica și germana... O nouă încercare de deschidere a școlai fu făcută de comunitate în 1873, dar școala, lipsită de mijloace, dușmănită și persecutată de retrograzi, fu silită să închidă porțile a doua oară.

Îndată după fundarea ei, în mai 1875, loja Sionului din Vaslui numi un comitet, care să se ocupe anume cu deschiderea unei școli. Comitetul adună 300 galbeni subscripții pe an de la părinți și formă un fond propriu al școlai, care se urcă la 1 093, la sfârșitul lui 1875. Societatea *Hesed șel Emes* garantă o contribuție anuală

de 50 de galbeni, iar un membru al lojei, H. Ghimpel, proprietar, contribui și el. Comitetul fu autorizat de lojă să deschidă școala, care și fu inaugurată în octombrie 1875, cu 56 elevi. Numărul lor spori, în martie 1876, la 60, din care 24 gratuiti. Bugetul fu fixat la 5 928 lei. Spre a acoperi această sumă, loja dădea 470 lei, H. Ghimpel 400, apoi partidul progresist aduse un haharn și înființă o gabelă, care aduse un venit anual de 600 lei pentru școală“.

„În *Buzău* se deschise o școală, pe cât pare în septembrie 1890. Ea avu mai mult caracterul unei Talmud-Tora și fu frecventată în 1890-91 de 113 elevi, din care 8 creștini. Contingentul cel slab se lămurește prin faptul că acei ce țineau la o instrucție modernă își trimiteau și aci copiii în școlile statului, frecventate, în același an școlar, de 70 evrei și 65 evreice. Această școală se menținu până la începutul anului 1893, când fu închisă din ordin ministerial, în urma inspecției și a raportului făcut de revizorul școlar. Legea cea nouă fiind votată, câțiva tineri energici se puseră pe muncă spre a birui nepăsarea comunității și a deschide din nou o școală modernă, pentru ca copiii ce aveau să fie excluși din școlile statului să nu fie lăsați pe drumuri.

Alegerea epitropiei se făcu la 1 iunie 1893. Vicepreședintele ei, Lazar Erlich, oferi îndată bani pentru a se începe aranjarea școlaei. După multe frământări se alese și comitetul școlar. Școala fu deschisă în decembrie al aceluiași an. Pacea nu dură multă vreme. Prin 1896, comunitatea se împărți, iar gabela fiind distrusă, școala fu închisă. Comunitatea fiind reconstituită la începutul lui mai 1899, se hotărî redeschiderea școlaei pentru septembrie“.

„În *Focșani* sfezile din comunitate izbucniră..., iar gabela fiind desființată pe la finele lui mai 1898, se desființară toate instituțiile comunității și școala odată cu ele.

Închisă timp de un an de zile, ea fu redeschisă prin iarna anului 1894, pe cât pare, în octombrie, grație unui om de inimă, dr. Rosin, care creă o societate pentru întreținerea ei... Ea fu frecventată în 1897-98 de 298 elevi. În 1899, comunitatea, văzând că un mare număr de copii sârmani rămaseră neînscriși în școli, deschise la începutul anului școlar 1899-1900 o a doua școală, cu o clasă elementară și cele dintâi două clase primare. Dar gabela fu desființată și școlile fură închise în iunie 1900. Criza nu fu acum de lungă durată. Alegerea epitropilor se făcu la 27 august al aceluiași an, sub președinția primarului, când se și hotărî reinființarea gabelei pe 1 septembrie. Școala a doua rămase desființată, dar cea dintâi deschisă din nou“.

„Gabela neputând fi restatornicită în *Galați* nici după o trecere de șapte ani, școala fu redeschisă, în 1886, din inițiativă privată, într-un local pe care un membru al comunității, L. Goldberg, îl puse gratuit la dispoziția comitetului școlar. După ce avu multă vreme caracterul unei Talmud-Tora, cum îi era și numele, nenumărând în 1890 decât 160 elevi, fu îmbunătățită în 1891, când se introduse și limba germană și se primiră și elevi platnici.

În 1892, școala număra 220 elevi, dar nu avea decât un venit asigurat de 4 000 lei, față cu o cheltuială de 9 000. Spre a-i asigura existența și a-i procura membri cotizanți, inițiatorii constituiră o societate, *Societatea de instrucțiune*. Școala fu cu totul reorganizată. Art. 2 al statutului societății glăsuia: «școala de băieți cuprinde învățământul primar după programul statului plus învățământul obligatoriu al limbii germane». Apelul adresat publicului de consiliul de administrație al societății era iscălit de un număr mare de oameni de progres și vechi luptători pentru binele obștesc.

Consiliul de administrație fu numit pe trei ani. Când se votă însă legea instrucției, aceiași oameni de bine făcură opintiri mai energice pentru reorganizarea comunității, căci numai ea putu procura iudaismului local fondurile necesare spre a da tinerimii instrucția primară de care statul avea să o lipsească. Comunitatea restabilită, în 1893, reinființă de sâng gabela, și epitropia hotărî, în iulie 1894, să ia în sarcina sa școala deja existentă și să mai deschidă o a doua, care și fu inaugurată la 6 noiembrie 1894 în fața autorităților locale. În 1894-95, școlile numărau 525 elevi și aveau un buget de peste 26 000 lei. Numărul elevilor crescui la 576 în 1895-96 și la 773 în 1896-97“.

„În *Giurgiu* reprezentanții celor două comunități israelite din oraș se întruniră, la 15 iulie 1893, spre a chibzui asupra înființării unei școli. Ei numiră un comitet provizoriu, care pofți populația de a contribui la fundarea ei. După oarecare hărțuiele în sânul comunităților, piatra fundamentală pentru clădirea localului fu pusă la 22 august 1894, în fața unei asistențe numeroase. Clădirea reclamă o cheltuială de 18 300 lei. Nu știm în ce moment școala fu inaugurată. O găsim funcționând în 1897-98, frecventată de 90 elevi: 60 băieți și 30 fete, printre care 30 creștini“.

„În *Odobești*, epitropia pare a fi luat hotărârea de a înființa o școală îndată după promulgarea legii. La începutul anului 1895, ea cumpără chiar o bina pentru 8 000 lei și dădu și o serată dansantă în folosul noii instituții. Totuși școala nu fu deschisă decât prin noiembrie al aceluiași an... Mulțumită comitetului școlar, școala luă un caracter modern și merse progresând. Ea știu chiar să-și câștige, în 1896, cu prilejul examenului anual, simpatiile unui institutor al școlii primare din oraș, care-i oferi serviciile sale în chip dezinteresat“.

„Inițiativa pentru întemeierea unei școli în *Panciu* fu luată, în aprilie 1893, de dr. Weiss, medicul spitalului și al târgului. Școala fu deschisă în toamna aceluiași an. Epitropia hotărî chiar zidirea unui local pentru a-i asigura viitorul și cheltui 18 000 lei în acest scop... Clădirea nouă fu deschisă abia în 1900“.

„Noua lege școlară [din 1893], amenințând să gonească din școlile statului o mare parte din copii, ce le frecventaseră până atunci în mare număr, fu pârghia care puse în mișcare și pe evreii romășcani. La 1 noiembrie 1893, comunitatea inaugură cu multă solemnitate o școală vrednică de acest nume, cu 3 clase primare. Corpul didactic se alcătui, afară de director, din 8 institutori, din care 3 pentru limba română, 3 pentru ebraică și 2 pentru nemțește și caligrafie“.

„... Epitropia fiind reînființată la începutul anului 1893, în mica comunitate din *Târgoviște*, una din cele mai hărăzite și sfădalnice din comunitățile muntene de pe vremuri, se chemă în viață și o școală prin toamna aceluiași an. Deși comunitatea fu dezorganizată în 1895, școala își continuă existența, grație taxelor școlare și cotizațiilor strânse de câțiva tineri de inimă. Dezbinarea continuând, îndârjeala sfădalnicilor făcu ca, în 1896, să ființeze două școli în loc de una. Prin octombrie, pacea fu restabilită și în loc de două școli cu existență precară, se asigură aceea a unei școli unice...“.

„În *Tg.-Ocna*, cele dintâi sforțări pentru introducerea unei școli moderne veniră de la niște oameni modești, care înființară, la 1 februarie 1893, o societate filantropică, *Malbiș Neurim*, cu scopul de procura haine la copii săraci. Strângând, după 14 luni de existență, o sumă relativ însemnată pentru localitate, societarii hotărâră să-i întindă activitatea și a da copiilor și o hrană sufletească. Aceasta fu geneza celei dintâi școli israelite a târgului, deschisă la 1 mai 1894, cu un contingent de 20 copii“.

„... Evreii progresiști din *Fălticeni*, care fuseseră, în anii '60, printre cei dintâi a deschide o școală modernă, par a-și fi istovit cu desăvârșire puterile și energia în urma acestei inițiative. Cei înstăriți își trimiteau odraslele în Bucovina apropiată; iar cei mai puțin înstăriți sau care nu voiau să se despartă de copiii lor își trimiseră băieții, dar mai vărtos fetele, în școlile statului. Nimeni nu mai dădu semn de viață sau de luptă pentru a îndruma metodic masa spre progres.

În locul școlii se deschise, în 1874, o Talmud-Tora care se deosebea întrucâtva de semenele sale prin aceea că, pe lângă ebraică, se angajă un preot, care iniția copiii în citirea și scrierea românească. Talmud-Tora număra 100 elevi în 1880 și vreo 300 în 1882. În 1886 nu se mai învăța nici puțină românească, numărul elevilor scăzu treptat și nu mai erau decât 100 în 1888. Hedarimii erau foarte în floare; cu toate acestea, numărul copiilor evrei în școlile statului egala pe al creștinilor la băieți și-l întrecea la fete.

Nici legea de la 1893 nu avu vreo înfrărire asupra conducătorilor comunității, din tot timpul organizată. Abia regulamentul din 1896, care provocă închiderea numeroaselor hedarim din oraș, făcu pe epitropi să se gândească la fundarea unei școli moderne. Ei cumpărară chiar un teren pentru clădirea unui local. Încăpătănarea unuia din epitropi făcu însă ca deschiderea școlii să nu poată fi realizată decât la 1 noiembrie 1897. Comunitatea îi încuviință 10 000 lei pe an. 350 elevi se înscriseră în cele două clase elementare, 7 clase paralele de a-nția și 2 de a doua; dar ea devenise un refugiu pentru toți *melamdîm* (dascăli) al căror heder se închisese. Enorma secționare a elevilor se făcu mai vărtos spre a da o ocupație acestor dascăli. Școala degeneră din capul locului. Conducătorii ei, fie din convingere, fie din silă, nu ascultară nici de sfaturile binevoitoare ce-i veniseră de la I.C.A., așa că școala fu închisă, din ordin ministerial, la 1 mai 1899. Acest avertisment îi fu salutar. Ea fu redeschisă în septembrie al aceluiași an, și luă, de atunci, caracterul unei școli moderne“.

„În *Hârțâu*, o școală fu deschisă în septembrie 1897 pe seama comunității. Nu cunoaștem nici împrejurările, nici opintirile, nici persoanele care au contribuit la înființarea ei. Puțin după deschiderea școlii, se constituî o societate: *Cultura*, care strânse 4 000 lei pentru clădirea unui local...“.

„Comunitatea din *Huși*, încheată în unul din orașele cele mai înfundate ale Moldovei, spre granița rusească, rămase cu totul afară din mișcarea culturală modernă, fără ca nimic să o poată îndruma spre lumină. O licărire se arătă în 1875, când se inaugură și în acest oraș o lojă a Sionului, care se preocupă de întemeierea

unei școli moderne. Ea fu deschisă la începutul lui septembrie 1876 cu 56 elevi și fu desemnată ca școala Zioniştilor. Dar loja însăși, care avea un număr infim de membri, căzu în amortire după puțină vreme și nu se mai trezi. Școala își trăise și ea viața-i efemeră.

Încercarea aceasta fu unică. Evreii hușeni își păstrară ortodoxia și întemeiară în 1877 o Talmud-Tora, făcând doar o singură concesie, aceea de a o orându-i după chipul unei școli moderne... În școlile statului numărul elevilor era neînsemnat. Aceasta ne deslușește de ce hușenii nu se treziră din indolența lor nici după legea din 1893. Abia în 1897, de bună seamă după stricta aplicare a regulamentului privitor la școlile private și după închiderea hedarimilor, câțiva mai luminați, luând pilda altor comunități, fundară o societate sub numele de «Prima societate *Cultura* pentru învățatura copiilor săraci» și hotărâră înființarea unei școli. După multe discuții și precupețiri cu ortodocșii, care dețineau frâiele epitropiei și luară o atitudine dușmănoasă față cu noua instituție, fondatorii obținură în fine o subvenție lunară de 330 lei.

Astfel se deschise școala, prin septembrie 1897, cu un contingent de 246 elevi, care fu de 256 în 1898-99, de 240 în 1899-1900 și de 268 în 1900-1901. Dar numărul elevilor platnici scăzu mereu, școala se prefăcu într-un institut de copii săraci și se transformă într-o Talmud-Tora...»

„La *Bârlad*, inițiativa pentru redeschiderea unei școli fu luată în ianuarie 1895, dar, în urma neînțelegerilor iscate în sânul comunității, pare că școala, despre care cunoaștem prea puține amănunte, n-a fost deschisă decât odată cu începerea anului școlar 1896-97. Ea număra, în acel moment, 131 elevi distribuiți în cele dintâi două clase primare și una elementară».

„*Bivolari* este unul din cele dintâi târgușoare, în care evreii s-au îndreptat spre o instrucție modernă. Legea instrucției fiind aplicată cu rigurozitate în singura școală publică ce ființa în târgușor, evreii cei mai de seamă constituiră, în 1898, o societate sub numele de *Cultura*, în scop de a întemeia o școală mixtă, pentru băieții și fete. Autorizată de minister în august, ea fu deschisă la 1 septembrie 1898. Elevii erau în număr de 148: 110 băieți și 30 fete, împărțiți în trei clase. Proprietarul târgușorului, M. Weisengrün, dăruie comunității un teren și o parte de materiale, pentru localul nou, terminat în 1900».

„La *Botoșani*, promulgarea noului regulament școlar privitor la hedarim zămislî idee de a crea o societate în scop de a chema la viață o a doua școală, care, prin programa ei și prin dascălii angajați, să atragă copiii părinților celor mai ortodocși ai populației israelite. Societatea luă numele de *Or Tora*. Școala fu autorizată în august 1896 și deschisă la 15 decembrie al aceluiași an».

„La *București*, pe lângă școlile mai înainte întemeiate, se deschiseră, în 1897, altele noi. La 5 august 1897, se constituie «societatea *Reșis Duas* sau începutul științei, pentru susținerea și clădirea unei școli în raionul Dudescului».

În convocarea pentru adunarea generală, fixată pentru 15 august, comitetul afirmă anume că a luat inițiativa de a întemeia o școală fiindcă «copiii israeliți sunt cu desăvârșire excluși din școlile primare ale statului» și nu vor ca copiii din zisa mahala («să rămână ignoranți, umblând derbedei, ori fără păstori»). Spre a-și realiza opera cât mai curând, comitetul se puse în înțelegere cu gospodarii și hahamii din circumscripție ca să-i atribuie partea cea mai mare din venitul tăierii păsărilor de hahami, emițând, în acest scop, niște bilete ale societății, apoi dădu o reprezentație teatrală, ce-i aduse un beneficiu de 950 lei. Școala fu deschisă cu solemnitate, la 2 noiembrie 1897, având două clase și 95 elevi, veniți mai ales din hedarim. După ce avu să lupte cu greu în cele dintâi timpuri spre a-și menține existența, ea își întârîi apoi situația, clădind chiar un local școlar.

În luna septembrie a aceluiași an, societatea *Baron de Rothschild* deschise, în strada Trinității, mahalaua Crucea de Piatră, o școală cu 85 elevi și una de fete cu 53 eleve, dar, lipsită de mijloace, școala nu mai fu redeschisă după sfârșitul anului școlar 1897-98. În locul ei, societatea *Talmud-Tora și Poale Zedec* reunite - fundată cea dintâi la 4 ianuarie 1898 - deschise în ianuarie 1899 o școală de băieți, căreia îi dădu numele de *Malbim*. Școala avu o clasă, 2 divizii, 50 elevi».

„...Comunitatea din *Buhuși* pare a se fi preocupat de întemeierea unei școli încă în 1893, când hotărî să ridice, alături de sinagoga, o clădire școlară, care fu săvârșită între 1894 și 1896, cu o cheltuială de peste 1 700 lei. Lucru extrem de merituos, inițiativa fu luată de fiul rabinului comunității, Iosef Segal, care se consacră operei cu trup și suflet și o conduse cu multă stăruință, jertfă și dezinteresare. Școala fu deschisă la 15 aprilie 1897. Dar ea se resimți în programa ei de influența inițiatorului și conducătorului ei, încât deveni o

Talmud-Tora modernizată. Totuși fu îmbunătățită în 1898-99 și luă în 1899-1900 caracterul adevăratei școli moderne“.

„Evreii din *Dorohoi*, care nu făcură în perioadele trecute nici o opintire spre a crea o școală modernă, mulțumindu-se cu Talmud-Tora și hedarim, nu se agitară nici când legea de la 1893 închise și copiilor lor ușile școlilor publice, deși comunitatea cuprindea membri care simțiră nevoia instrucției moderne. În februarie 1894, încă societatea *Speranța* - care întemeiasă o Talmud-Tora în 1888 - mai făcu apel la public în folosul acestei instituții, adăugând, ce e dreptul, că ar voi să o întrețină cel puțin până la deschiderea unei școli moderne. Un filantrop pare chiar a fi cumpărat în același an un feredeu, pentru ca din venituri să înființeze o școală. Școala funcționa deja la 1895...“.

„La *Râmnicu Sărat*, unde școala se închisese în august 1882, sub un pretext aproape de neconceput, a trebuit noua lege școlară spre a zgudui și a pune pe gânduri pe epitropi. Comunitatea fiind pusă pe o temelie solidă, deschise școala în luna lui septembrie 1896, cu un contingent de 95 elevi. Instrucția era gratuită, iar bugetul școlăi, pe 1898, de 7 289 lei“.

„...La *Sulița* se înființă, în 1898, societatea *Hașahar*, care-și propuse deschiderea unei școli mixte, fără deosebire de naționalitate și de religie, în realitate însă spre a înființa o școală israelită. Nu știm dacă societatea își realizează proiectul, căci comunitatea întemeie, pe cât pare, la sfârșitul aceluiași an, un azil confesional cu o sută de copii și o școală primară cu două clase și 42 elevi, instalate amândouă în două cășcioare dărăpănate. În școală se învățau româna, ebraica și nemțeasca; bugetul ei era de 5 780 lei. 60 băieți și 40 fete urmau în același timp în școlile statului. La 1899-1900, școala avea deja 92 elevi în școala primară și 74 în azilul confesional“.

„Evreii din *Tecuci*, în mare majoritate mai înaintați ca cei din târgurile învecinate, își trimiseră de cu vreme copii în școlile statului, încă din anii '80 ai veacului trecut, și, după spusele unui călător, erau cu totul românizați. Noua lege a instrucției va fi fost o lovitură cu atât mai mare pentru ei. În octombrie 1893, epitropii comunității hotărâră a pași de sânge la crearea unei școli; se făcură chiar publicațiile necesare pentru angajarea corpului didactic. Dar școala nu fu înființată nici în acel an, nici în cel următor. Ea devenise mărul de discordie și se lovi de opoziția și încăpățănarea câtorva membri din comunitate. Totuși pare că fu deschisă pentru anul școlar 1897-98, când funcționa cu 121 elevi, cu un buget de 6 120 lei. Gabela fiind desființată la finele lui mai 1899..., școala fu și ea desființată. Copiii fură lăsați în voia soartei, ca și institutorii lor. Gabela fiind reînființată mai târziu, se vede că și școala fu redeschisă prin toamna anului 1900“.

Școli israelite de fete

La București, „pe când școala de băieți, închisă în același timp, fu redeschisă puțin mai apoi, în urma stăruințelor depuse de loja Sionului, școala de fete rămase închisă, cu toate opintirile făcute de a o rechema la viață. În 1881 încă, câteva doamne făcură un apel la femeile israelite spre a o redeschide, dar fără succes. Demersuri decisive nu fură făcute decât în 1888, când loja Sionului luă hotărârea de a afecta pentru clădirea unei școli de fete fondul ei de rezervă de 14 000 lei. Comunitatea templului de rit occidental dărui locul din curtea templului, iar societatea damelor «*Carolina Loebel*» făgădui o subscripție de 4 000 lei... Piatra fundamentală pentru clădire fu pusă la 16 iulie 1888, în fața autorităților, printre care se afla prefectul capitalei, colonelul Voinescu, care rosti câteva cuvinte. Pentru terminarea clădirii se numi o comisiune alcătuită din dr. Beck și S. L. Gutmann, care adunară ofrande în acest scop.

La 12 septembrie 1888, 17 doamne adresară un apel către toate doamnele și domnișoarele, invitându-le de a aduna fonduri cel puțin pe șase luni și a permite astfel deschiderea școlăi. Ele dădură un bal care produse 3 700 lei, afectați clădirii, ce costă 34 685 lei. Cu toate acestea, școala nu fu inaugurată decât la 2 decembrie 1890, față cu primarul capitalei, Protopopescu Pake, care rosti un discurs de inaugurare. Școala numără imediat 166 eleve în cele două dintâi clase, deschise în acel moment.

Imediat după deschiderea școlăi de fete din București, se deschise și școala de fete din Ploiești, care, încă din 1874, figura cu un contingent de 64 eleve. Numărul lor spori la 85 în anul școlar 1874-75 și la 110 în 1875-76, dar în același an ea fu zdruncinată, ca și a băieților. În urma desființării gabelei, școala rămase pe socoteala lojei, care, neavând destule puteri spre a o întreține, fu silită să o închidă. Școala rămase închisă în toată perioada anilor '70 și '80.

O școală de fete acționa asemenea în *Pitești* în 1876, în același timp cu școala de băieți, nu știm însă când fu deschisă. Ea împărțiași în totul soarta acesteia din urmă și fu desființată în 1883 în urma intrigilor locale.

La 20 noiembrie 1878, se inaugură în *București* o școală de fete pentru copilele israelite de rit spaniol, își datoră existența generoasei inițiative a lui Nissim Halfon, care, spre a învrednici memoria sa și a soției sale Lea, testă 65 000 lei pentru înființarea ei, cu condiția ca să poarte numele lui și al soției sale. Moise Halfon, fiul testatorului, dăruie școlii localul și o sumă de 3 000 lei pentru fondul școlii. Alți 6 000 lei fură dăruie de Avram Halfon în memoria fiului său Sabetai. Școala, care număra 18 eleve în ziua inaugurării sale, avu deja, în 1881, trei clase cu 80 eleve. La 12 mai 1891 se puse piatra fundamentală a noului local școlar.

În perioada ce ne preocupă, acestea sunt singurele școli publice israelite de fete ce funcționează în România. Conducătorii comunităților se gândiră în primul rând la băieți, iar masa cea mare nu simți aceeași nevoie de a-și cultiva fetele ca băieții. Pentru cei chiar puțin înstăriți se deschiseră pretutindeni școli particulare; iar cei neînstăriți, care pricepură interesul de a da fetelor o educație modernă, le trimiseră în număr mare în școlile publice ale statului, care le deschiseră cu drag porțile, ba nu se dădură înapoi a le trimite și în școlile misionarilor protestanți“.

„Am văzut mai sus interpretarea dată de minister legii organice a instrucției publice de la 1864. De altfel, toți cei ce luară parte activă la întocmirea acestei legi și a Constituției de la 1866 aveau convingerea că gratuitatea și obligativitatea, înscrise în aceste legi, trebuiau aplicate și evreilor, și în orice caz evreilor pământeni. Numai astfel ne lămurim imboldul dat evreilor de oamenii de stat de a-și trimite copiii în școlile publice, măsurile directe și indirecte luate de autorități spre a-i constrânge la acest pas, și, în fine, lozinca dată direcțiilor școlare de a deschide evreilor într-un mod larg porțile școlilor și a face tot posibilul spre a-i atrage în ele. Deschiderea largă a școlilor statului, măsurile luate spre a atrage în ele copii de evrei în număr cât mai mare contrastează chiar cu legile restrictive și măsurile hărăuitoare, decretate contra populației israelite în anii '60 și '70 ai veacului trecut. Ele lăsau impresia că zisele legi și măsuri vor dispărea când masa cea mare a tinerimii evreiești, în trecerea sa prin școlile publice, se va apropia tot mai mult de creștini și se va confunda cu masa cea mare a populației, făcând una cu ea...”

Școlile de fete, odată deschise, mai ales cele administrate de comitete de dame, izbutesc îndeobște să triumfe, cu tot greul luptei, contra tuturor piedicilor și a-și asigura existența. Schițăm mai la vale istoricul acestor din urmă instituții chemate în viață între 1896 și sfârșitul veacului al XIX-lea.

La începutul lui septembrie 1899, se constituie în *Bărlad* o societate *Cultura* pentru întemeierea unei școli de fete. Ea fu deschisă, la începutul lui octombrie al aceluiași an, cu un contingent de 70 de copile. Fondurile străne fiind prea neînsemnate, dr. Flachs primi sarcina de director onorific al școlii, în vreme ce dna Schönfeld și dra Ghisela Kahane se oferiră a funcționa gratuit ca institutoare, iar d. J. Ornstein ca institutor... La începutul anului școlar 1900-1901, școala avea 3 clase cu 160 eleve și trecu sub administrația unui comitet de domni în frunte cu dr. Friedmann“.

„La *Brăila*, impulsul pentru crearea unei școli de fete fu dat de dr. Nestorianu, președintele lojei B'nei Brith din localitate, care convocă o întrunire publică pentru ziua de 25 mai 1897. Aci se alese un comitet cu însărcinarea de a chema în viață cel dintâi institut de fete al comunității. Comitetul, alcătuit din 11 doamne din elita societății israelite, se puse îndată la lucru spre a putea deschide școala la începutul anului școlar, și, grație zelului neobosit desfășurat de aceste doamne, se adunară 10 000 lei, după o trecere de o lună de zile.

Școala, deschisă în august 1897, sub numele de *Zion*, fu pusă sub direcția trei Regina Marcovici. Ea avea un contingent de 87 eleve, în cele două divizi ale clasei întâi. Celelalte clase fură deschise treptat, an cu an. Școala primi mai târziu și numele de *Clara Baronesa de Hirsch*“.

„La *Fălticeni*, deși comunitate organizată, conducătorii ei nu se gândiră deloc la instrucția fetelor. Școlile publice ale statului erau, ce e dreptul, vizitate de un mare număr de copile israelite de la anii '70 încoace; ele mai numărau încă vreo 200 în 1898, dar multe fete rămăseră fără nici o instrucție. Crearea școlii fu provocată de Jewish Colonization Association. Ea fu deschisă, de epitropie, în septembrie 1899. 168 eleve se înscrieră îndată în cele două clase, din care întâia cu trei divizii. Celelalte clase fură deschise treptat în anii viitori...”

„...La *Galați*, epitropia hotărî, încă în iulie 1894, înființarea unei școli de fete, odată cu aceea a unei a doua școle de băieți. Cea de băieți fu în adevăr inaugurată în același an, pe când școala de fete nu se mai deschise, fără ca să cunoaștem pricina; ba, epitropia nici nu se mai îngriji de întemeierea ei. Meritul de a fi realizat în Galați întâia școală publică israelită de fete revine societății *Maimonide* - una din cele mai vechi societăți ale orașului - și în special fostului președinte de pe vremuri, Andrei Brociner. Societatea hotărî, la 15 ianuarie

1899, crearea unui fond pentru deschiderea unei școli de fete, a cărei necesitate începu să se simtă tot mai mult, organizând totodată un bazar de caritate al cărui produs îi fu destinat.

Bazarul, deschis la 15 mai, continuă până la finele lunii, sub îngrijirea și privegherea mai multor doamne din elita societății israelite. Rezultatul bănesc, relativ satisfăcător, dădu dovadă de dorința publicului de a vedea deschizându-se școala de fete.

Tot din inițiativa societății *Maimonide*, se constituie un comitet de 25 doamne spre a recruta membre cotizante și a strânge ofrande în vederea școlii. Subscripțiile atinseră suma de 8 000 lei. Baronesa de Hirsch dăruie și ea 5 000 lei. Deschiderea școlii fu atunci definitiv hotărâtă. Înscrierile elevelor începură deja la 1 iunie al aceluiași an. Autorizarea ministerială fiind dată la 2 septembrie, școala începu să funcționeze în septembrie cu o singură clasă, întâia, cu 3 divizii și 160 eleve“.

„...La *Moinesti* primirea din ce în ce mai minimă a copiilor israelite în școlile statului provocă năzuința de a se înființa o școală de fete. În 1899, abia vreo 12 fetele putură găsi loc în acele școli. Comunitatea, asigurându-și concursul societății I.C.A., hotărî deschiderea școlii, care avu loc la 15 aprilie 1900, sub direcția trei Mina Cuziner, cu un contingent de 120 eleve“.

„La *Piatra* se înființă, încă în octombrie 1896, din inițiativa trei Elisa Marcovici, o societate de domnișoare, *Cultura*, în scop de a funda o școală pentru fetele sărace din comunitate. Societatea dădu chiar două concerte vocale, în sala teatrului, la 20 martie și 10 mai și un bal la 10 august 1897, dar îi pierdem apoi orice urmă și școala proiectată nu se mai înființă. Pietrenii, înapoiati în vederi, neputându-se împăca nici cu un program modern pentru instrucția băieților, nu s-ar mai fi preocupat deloc de întemeierea unei școli de fete. Epitropia se decise cu greu să o cheme în viață și nu cedă decât impulsului venit de la I.C.A. Dar nici atunci nu-și putu călca pe inimă spre a-i acorda o subvenție din partea comunității. Școala fu deschisă în decembrie 1899, sub direcțiunea trei Sofia Schwarz. Ea număra 184 eleve, în cele două clase ale sale, din care întâia cu 4 divizii. În 1904, ea trecu cu totul sub administrația unui comitet de dame“.

„Comunitatea din *Ploiești* având școala de băieți asigurată, noua lege a instrucției publice nu amenința decât viitorul fetelor. Spre a ține piept loviturii, se înființă, încă în 1893, o societate, *Junimea israelită*, pentru fundarea unei școli de fete. Societatea dădu, la 11 decembrie al aceluiași an, cel dintâi bal pentru a strânge un fond destinat la clădirea unui local școlar. Îmbulzeala publicului la această serbare dovedi interesul cel mare ce-l purta noii instituții ce aveau să se întemeieze.

Încurajată de acest succes, societatea își schimbă numele în cel de *Cultura* și, în februarie 1894, adresă un apel către public, în care îi ceru concursul, deoarece a hotărît de a veni în ajutorul epitropiei israelite locale cu o sumă de bani pentru a putea construi școala de fete ce s-a proiectat și anunță că va da un al doilea bal la 19 martie. Apelul debuta cu următoarele cuvinte: «Noua lege a instrucțiunii, care se aplică deja cu multă rigurozitate, a mișcat toată suflarea evreiască din țară și consecințele ei le simte săracul. Astăzi evreul sărac se lipsește de codrul de pâine și cu banul cel din urmă procură copilului său învățătura necesară“.

b. Frecventarea școlilor românești

Câteva date generale și un studiu de caz

Datele statistice fiind deficitare, trebuie să ne mulțumim cu câteva aprecieri privind situația școlară în câteva localități luate aici ca eșantion.

Este o convingere unanimă în epocă, fapt rezultat din gazete, că, după 1860, foarte mulți părinți evrei, chiar și dintre cei religioși, au preferat să-și trimită copiii în școli românești, mai ales acolo unde lipseau sau erau insuficiente cele comunitare.

Potrivit unei statistici a I.C.A. (Jewish Colonization Association), în 1876-1877, numărul copiilor evrei din școlile românești era de 1 199, la un total general de populație școlară de 19 395. În anul școlar 1882-1883, raportul pare, potrivit susținerilor aceluiași document, să fi atins un procent de 15% al școlărilor evrei din totalul populației școlare, ceea ce reprezintă aproape de patru ori mai mult decât ponderea întregii populații evreiești în totalul populației țării.

Legea școlară din 1893 a redus însă drastic accesul copiilor evrei în școlile statului, conducând, de pildă, ca în școlile elementare din Iași, Botoșani sau din târgușoare cu majoritate evreiască - unde și numărul

școlarilor era corespunzător - în școlile de stat să fie excluși (din aceste școli) mai mult de jumătate dintre evreii ce le frecventau.

Până la acea dată, mai ales la începutul celei de-a doua jumătăți a veacului trecut, evreii nu numai că nu erau excluși din școlile românești, ci îmbiați să le frecventeze.

Vom urmări acest proces printr-un studiu de caz, cel al Iașilor, și printr-o consemnare „de epocă” făcută asupra sa de martor aflat foarte aproape de desfășurarea lucrurilor. Textul aparține reputatului Wilhelm Schwarzfeld, un tânăr cu mari posibilități de istoric.

„De când au început evreii să frecventeze școlile statului în Moldova, cu deosebire în Iași? Nici o relație scrisă, precum nici tradiția orală nu ne pot deloc lămurii în această privință, când e vorba de timpurile mai vechi, și chiar de începutul acestui veac. Dar școlile fiind în trecut, după cum se știe, școli cu totul confesionale, școli ce erau întodeauna în curtea bisericilor, și elevii instruiți de preoți sau dascăli, evreii nu le puteau, oricum, vizita decât doară când s-ar fi convertit la creștinism. Cu toate acestea, un hrisov de la începutul acestui secol, dat de Vodă Moruzi, în 1803 mai 24, permite și evreilor frecventarea școlilor statului, ce se fundau prin stăruințele Mitropolitului Costachi Veniamin. Iată ce ne spune în această privință:

«În fiecare din școlile aceste, după cum pe pământeni și pe cei străini ucenici primim; căci, revărsând noi darul, nu oprim nici pe unul dintru aceia ce vor să se împărtașească de dânsul». E probabil că evreii nu se folosiră de această voie și că nu frecventară aceste școli... Acei care cunoșteau limbile străine, în afară de cea ebraică, își căpătau instrucțiunea, cum știm deja, în particular, de asemenea, își însușeau astfel și limba română. Cu toate acestea, se deșteptă mai apoi în unii evrei dorința vie de a-și instrui copiii în școlile publice române, ce Regulamentul Organic proiecta a le funda. Așa cel puțin reiese dintr-o petiție a 61 de evrei adresată aghiotantului Kisselef, în 1831, în care spun: «Asemenea ne rugăm, cu toată supunerea, Excelenței Voastre, că de se va așeza vreun institut pentru cultura norodului, să nu fim trecuți cu vederea, ci cu milostivire împărtașiți de binele obștesc ce izvorăște din asemenea instituturi». Regulamentul Organic fiind însă o operă a influenței rusești, se introduse o măsură intolerantă cu privire la port. Iată și articolul LIV din Regulamentul Organic al Moldovei, anexa P: «În școlile publice ale pământului, vor fi și copiii jidovilor primiți, cu aceasta însă, ca să-și icie forma portului celorlalți școleri fără vreun fel de osăbire». Această condiție fiind o restricțiune vădită, evreii nu se putură folosi de binefacerile culturii naționale a românilor. Cu toate acestea, sub domnia lui Mihai Sturza, când Regulamentul Organic era în deplină vigoare, doi evrei frecventară aceste școli și anume Iosef Ornstein, ce absolvi cele patru clase primare și un altul, ce se converti mai apoi la creștinism. De atunci și până la 1856 nu știm pe alți elevi evrei care să fi frecventat școlile statului. De la această dată, însă, încep a fi frecventate în număr din ce în ce mai mare. Între acei ce de la 1850 erau înscrși în școli române, putem cita pe elevii Isac Ornstein, Iancu Ellmann și Marcu Rosenfeld. În anii '60, întâmpinăm deja evrei, care frecventează gimnaziul. Într-adevăr, «Anuarul Gimnaziului pe anul școlastic 1862-1863», publicat de directorul său, d. T. L. Maiorescu, citează la pag. 44 vreo 4 elevi evrei externi, care frecventară gimnaziul și anume: unul în clasa I, unul în clasa a II-a și doi în clasa a III-a. În ce privește clasele primare, mai ales școala din «Trei-lerarhi», număra deja în acești ani câte doi, trei, patru sau cinci elevi evrei în fiecare clasă. Prejudecățile contra școlilor române nu dispăruseră încă și copiii, cu care am urmat împreună în școlile private evreiești, ne dăduseră nouă, care le frecventam, porecla de «*botezați*». Dar nu trecu mult, că și acei copii fură trimși în școli publice române. Cu deosebire de la 1866, clasele primare din «Trei-lerarhi» erau tot mai mult populate de elevi israeliți și cu încetul și celelalte școli publice române. Gimnaziile încep și ele a primi de la această dată un număr, relativ, mai mare de elevi israeliți.

Cu toate că numărul elevilor israeliți în școlile publice române era neînsemnat între anii 1856-1866, totuși încep a se distinge la învățătură și în ceata de elevi creștini a da și ei premianți. N-avem date îndestule pentru detalii. Vom da numai două exemple: «Gazeta de Moldavia» din 1858, publicând lista premianților, ne indică și pe un elev israelit cu numele de Isac Ornstein ca premiant în clasa a II-a primară; iar «Anuarul Gimnaziului pe anul școlar 1862-1863», la pag. 50, pe David Schwartz ca premiant în clasa I gimnazială.

Evreii se siliră deci din toate puterile pentru a progresa și dorul instrucțiunii, care exista la ei din timpurile cele mai depărtate, crește și mai mult în timpul de față, când cultura și civilizația umană merg înainte cu pași repezi”.

Iași, martie 1889

c. Evrei în învățământul de stat (deceniul al treilea) Documentar și spicuirii din presă

1. Pentru învățământul primar s-au înregistrat, în perioada 1930-1938, următoarele rezultate:

Înscrieri: În școlile primare ale statului: români - 14 529 820; evrei - 436 601; alte naționalități - 2 845 353; TOTAL - 17 811 774. În școlile primare particulare: români - 229 063; evrei - 140 511; alte naționalități - 1 089 153; TOTAL - 1 158 727. Elevi pregătiți în familie: români - 13 180; evrei - 7 650; alte naționalități - 2 934; TOTAL - 23 764. Totaluri: români - 14 572 063; evrei - 584 762; alte naționalități - 3 937 440; TOTAL - 18 994 265, de unde rezultă o medie anuală de: români - 1 821 508; evrei - 73 095; alte naționalități - 492 180; TOTAL - 2 374 283.

2. Pentru învățământul secundar de orice natură:

Înscriși: În școlile statului: români - 923 386; evrei - 136 417; alte naționalități - 106 736; TOTAL - 1 165 539. În școlile particulare: români - 64 052; evrei - 60 377; alte naționalități - 130 180; TOTAL - 254 609. Elevi pregătiți în familie: români - 68 320; evrei - 14 729; alte naționalități - 9 685; TOTAL - 92 734. Totaluri: români - 1 055 758; evrei - 210 423; alte naționalități - 246 601; TOTAL - 1 512 782, de unde rezultă o medie anuală de: români - 131 970; evrei - 26 303; alte naționalități - 30 825; TOTAL - 189 098.

3. Pentru învățământul superior, vom da date mai ample, pe perioade cât mai lungi, ca să putem deduce încheieri cât mai reale.

Pentru rubrica „licențiați” și „doctori”, n-am dat cifre pentru alte naționalități, din lipsă de spațiu. Golurile, însă, se pot umple prin operațiuni aritmetice simple. Dăm mediile anuale pe facultăți și școli.

Facultățile: De litere. Români: băieți (B) - 1673, fete (F) - 1 890; Evrei: B - 202, F - 544; Alte naționalități: B - 347, F - 685; TOTAL: B - 2 122, F - 3 119. De drept. Români: B - 8 048, F - 100; Evrei: B - 1 454, F - 281; Alte naționalități: B - 695, F - 19; TOTAL: B - 10 197, F - 1 262. De științe. Români: B - 194, F - 331; Evrei: B - 170, F - 310; Alte naționalități: B - 137, F - 154; TOTAL: B - 501, F - 488. De medicină umană. Români: B - 1 438, F - 402; Evrei: B - 465, F - 148; Alte naționalități: B - 279, F - 34; TOTAL: B - 2 182, F - 485. De medicină veterinară. Români: B - 234, F - 35; Evrei: B - 2, F - 1; Alte naționalități: B - 88, F - 62; TOTAL: B - 324, F - 98. De farmacie. Români: B - 101, F - 350; Evrei: B - 237, F - 313; Alte naționalități: B - 84, F - 100; TOTAL: B - 521, F - 760. Scoli politehnice. Români: B - 1 401, F - 29; Evrei: B - 211, F - 7; Alte naționalități: B - 163, F - 14; TOTAL: B - 1 775, F - 50. Acad. I. St. C. I. Români: B - 2 245, F - 627; Evrei: B - 161, F - 52; Alte naționalități: B - 79, F - 41; TOTAL: B - 2 485, F - 720. Arhitectură. Români: B - 136, F - 2; Evrei: B - 33, F - 7; Alte naționalități: B - 17, F - 21; TOTAL: B - 186, F - 30. Școala de cond. arh. Români: B - 40, F - 2; Evrei: B - 4, F - 1; Alte naționalități: B - 6, F - 1; TOTAL: B - 50, F - 4. Academii agronomice. Români: B - 604, F - 62; Evrei: B - 18, F - 5; Alte naționalități: B - 71, F - 11; TOTAL: B - 693, F - 178. Totaluri. Români: B - 14 608, F - 4 730; Evrei: B - 4 397, F - 1 679; Alte naționalități: B - 1 903, F - 1 142; TOTAL: B - 20 908, F - 7 551. Procente. Români: B - 70,50, F - 62,50; Evrei: B - 22,50, F - 22,50; Alte naționalități: B - 8,00, F - 15,00; TOTAL: B - 100%, F - 100%.

Studenti înscriși în perioada 1922-1938.

Facultatea. LITERE - București. Români: B - 19 277, F - 32 527; Evrei: B - 1 450, F - 2 790; Alții: B - 2 106, F - 355; Total: B - 22 839, F - 35 672. **Iasi.** Români: B - 2 640, F - 5 505; Evrei: B - 584, F - 1 174; Alții: B - 294, F - 206; Total: B - 3 318, F - 6 885. **Cluj.** Români: B - 2 786, F - 3 360; Evrei: B - 158, F - 358; Alții: B - 1 964, F - 1 429; Total: B - 4 908, F - 5 147. **Cernăuți.** Români: B - 2 064, F - 1 840; Evrei: B - 1 034, F - 1 374; Alții: B - 6, F - 972; Total: B - 3 104, F - 4 195. **Totaluri.** Români: B - 26 767, F - 30 243; Evrei: B - 3 232, F - 8 696; Alții: B - 4 360, F - 2 962. Total: B - 33 949, F - 51 890. **DREPT - București.** Români: B - 85 449, F - 11 383; Evrei: B - 14 217, F - 2 349; Alții: B - 2 097, F - 596; Total: B - 101 763, F - 13 136. **Iasi.** Români: B - 21 793, F - 3 343; Evrei: B - 4 036, F - 1 344; Alții: B - 944, F - 266; Total: B - 26 773, F - 4 953. **Cluj.** Români: B - 13 983, F - 681; Evrei: B - 1 325, F - 126; Alții: B - 5 692, F - 47; Total: B - 21 000, F - 854. **Cernăuți.** Români: B - 3 142, F - 207; Evrei: B - 675, F - 76; Alții: B - 388, F - 25; Total: B - 4 107, F - 308. **Or.-Mare.** Români: B - 4 409, F - 382;

Evrei: B - 3 015, F - 607; Alții: B - 1 980, F - 9. Total: B - 9 413, F - 998. **Totaluri. Români:** B - 128 776, F - 15 996; Evrei: B - 23 268, F - 4 499; Alții: B - 11 110, F - 943. Total: B - 163 154, F - 21 438. **ȘTIINȚE - București. Români:** B - 19 924, F - 11 422; Evrei: B - 2 752, F - 892; Alții: B - 1 497, F - 572; Total: B - 24 173, F - 11 742. **Iași. Români:** B - 8 611, F - 5 862; Evrei: B - 1 449, F - 717; Alții: B - 351, F - 264; Total: B - 10 411, F - 6 843. **Cluj. Români:** B - 2 204, F - 2 242; Evrei: B - 144, F - 105; Alții: B - 2 348, F - 481; Total: B - 3 412, F - 2 828. **Totaluri. Români:** B - 30 739, F - 19 526; Evrei: B - 4345, F - 1 714; Alții: B - 4 196, F - 1 317. Total: B - 37 996, F - 21 413. **MEDICINĂ UMANĂ - București. Români:** B - 12 493, F - 3 408; Evrei: B - 3 662, F - 991; Alții: B - 132, F - 221; Total: B - 16 287, F - 4 620. **Iași. Români:** B - 4 114, F - 1 983; Evrei: B - 3 320, F - 997; Alții: B - 184, F - 29; Total: B - 7 618, F - 3 009. **Cluj. Români:** B - 7 065, F - 1 262; Evrei: B - 602, F - 381; Alții: B - 3 333, F - 366; Total: B - 11 000, F - 2 009. **Totaluri. Români:** B - 23 672, F - 6 654; Evrei: B - 7 584, F - 2 369; Alții: B - 3 649, F - 616. Total: B - 34 905, F - 9 648. **MEDICINĂ VETERINARĂ. Români:** B - 3 745, F - 565; Evrei: B - 28, F - 6; Alții: B - 3 773, F - 128; Total: B - 5 181, F - 299. **Totaluri (medicină umană și veterinară). Români:** B - 27 417, F - 7 219; Evrei: B - 7 712, F - 2 375; Alții: B - 7 422, F - 744. Total: B - 40 086, F - 9 947. **FARMACIE - București. Români:** B - 2 670, F - 4 748; Evrei: B - 1 869, F - 2 488; Alții: B - 797, F - 203; Total: B - 5 336, F - 7 439. **Iași. Români:** B - 351, F - 646; Evrei: B - 1 786, F - 2 438; Alții: B - 39, F - 1 209; Total: B - 2 178, F - 4 239. **Cluj. Români:** B - 192, F - 169; Evrei: B - 137, F - 85; Alții: B - 501, F - 180; Total: B - 830, F - 434. **Totaluri. Români:** B - 3 213, F - 5 563; Evrei: B - 3 792, F - 5 011; Alții: B - 1 337, F - 1 592. Total: B - 8 344, F - 12 166. **În perioada 1929-1938. ȘCOLI POLITEHNICE - București. Români:** B - 10 235, F - 282; Evrei: B - 2 111, F - 70; Alții: B - 1 029, F - 125; Total: B - 13 375, F - 477. **Timișoara. Români:** B - 3 782, F - 17; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 591, F - 4; Total: B - 4 373, F - 21. **Totaluri. Români:** B - 14 017, F - 299; Evrei: B - 2 111, F - 70; Alții: B - 1 620, F - 129. Total: B - 17 748, F - 498. **ACADEMIA ÎN. ȘT. COM. INDUSTRIALE - București. Români:** B - 18 863, F - 5 655; Evrei: B - 1 539, F - 449; Alții: B - 223, F - 119; Total: B - 20 625, F - 6 223. **Cluj. Români:** B - 3 592, F - 620; Evrei: B - 74, F - 73; Alții: B - 507, F - 290; Total: B - 4 173, F - 983. **Totaluri. Români:** B - 22 455, F - 6 275; Evrei: B - 1 613, F - 522; Alții: B - 730, F - 409. Total: B - 24 858, F - 7 206. **ARHITECTURĂ - București. Români:** B - 1 365, F - 22; Evrei: B - 326, F - 65; Alții: B - 167, F - 216; Total: B - 1 858, F - 303. **Șc. conducători arh. Buc. Români:** B - 397, F - 36; Evrei: B - 41, F - 5; Alții: B - 65, F - 0; Total: B - 503, F - 41. **Totaluri. Români:** B - 1 762, F - 58; Evrei: B - 367, F - 70; Alții: B - 232, F - 216. Total: B - 1 361, F - 344. **AC. AGRONOMIE - București. Români:** B - 2 606, F - 300; Evrei: B - 93, F - 19; Alții: B - 233, F - 9; Total: B - 2 932, F - 328. **Chișinău. Români:** B - 1 553, F - 194; Evrei: B - 91, F - 33; Alții: B - 143, F - 65; Total: B - 1 787, F - 292. **Cluj. Români:** B - 1 882, F - 123; Evrei: B - 10, F - 2; Alții: B - 317, F - 1 031; Total: B - 2 209, F - 1 156. **Totaluri. Români:** B - 6 041, F - 617; Evrei: B - 184, F - 54; Alții: B - 693, F - 1 105. Total: B - 6 928, F - 1 776.

Licențiați în perioada 1922-1938.

Facultatea: LITERE - București. Români: B - 1 458, F - 3 628; Evrei: B - 111, F - 247; Alții: B - 1 711, F - 3 725. **Iași. Români:** B - 426, F - 673; Evrei: B - 48, F - 102; Alții: B - 488, F - 835. **Cluj. Români:** B - 311, F - 444; Evrei: B - 8, F - 34; Alții: B - 482, F - 623. **Cernăuți. Români:** B - 123, F - 150; Evrei: B - 19, F - 79; Alții: B - 185, F - 294. **Total. Români:** B - 2 318, F - 4 895; Evrei: B - 186, F - 462; Alții: B - 2 866, F - 5 474. **DREPT - București. Români:** B - 5 439, F - 577; Evrei: B - 940, F - 217; Alții: B - 6 524, F - 471. **Iași. Români:** B - 2 461, F - 218; Evrei: B - 490, F - 195; Alții: B - 3 003, F - 48. **Cluj. Români:** B - 865, F - 64; Evrei: B - 70, F - 13; Alții: B - 978, F - 73. **Cernăuți. Români:** B - 661, F - 34; Evrei: B - 445, F - 111; Alții: B - 1 380, F - 158. **Or.-Mare. Români:** B - 308, F - 29; Evrei: B - 58, F - 11; Alții: B - 536, F - 33. **Total. Români:** B - 9 734, F - 922; Evrei: B - 2 003, F - 547; Alții: B - 1 242, F - 1 143. **ȘTIINȚE - București. Români:** B - 1 077, F - 842; Evrei: B - 128, F - 64; Alții: B - 1 261, F - 887. **Iași. Români:** B - 932, F - 717; Evrei: B - 66, F - 60; Alții: B - 1 096, F - 823. **Cluj. Români:** B - 290, F - 349; Evrei: B - 5, F - 14; Alții: B - 407, F - 432. **Total. Români:** B - 2 299, F - 1 908; Evrei: B - 199, F - 138; Alții: B - 2 764, F - 2 142. **FARMACIE - București. Români:** B - 429, F - 765; Evrei: B - 330, F - 391; Alții: B - 907, F - 1 232. **Iași. Români:** B - 58, F - 82; Evrei: B - 168, F - 197; Alții: B - 226, F - 278. **Cluj. Români:** B - 43, F - 32; Evrei: B - 35, F - 20; Alții: B - 213, F - 89. **Total. Români:** B - 530,

F - 879; Evrei: B - 533, F - 608; Alții: B - 1 346, F - 1 599. **În perioada 1929-1938. ȘC. POLITEHNICE - București.** Români: B - 979, F - 10; Evrei: B - 125, F - 1; Alții: B - 1 147, F - 11. **Timișoara.** Români: B - 381, F - 1; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 437, F - 1. **Total.** Români: B - 1 260, F - 11; Evrei: B - 125, F - 1. Alții: B - 1 584, F - 12. **ACADEMIA IN. ȘT. COM. INDUSTRIALE - București.** Români: B - 1 952, F - 631; Evrei: B - 84, F - 42; Alții: B - 2 128, F - 712. **Cluj.** Români: B - 278, F - 125; Evrei: B - 3, F - 9; Alții: B - 333, F - 169. **Total.** Români: B - 2 230, F - 762; Evrei: B - 87, F - 51; Alții: B - 2 461, F - 881. **AC. AGRONOMIE - București.** Români: B - 207, F - 25; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 219, F - 27. **Chișinău.** Români: B - 135, F - 45; Evrei: B - 2, F - 0; Alții: B - 104, F - 53. **Cluj.** Români: B - 203, F - 16; Evrei: B - 1, F - 0; Alții: B - 250, F - 19. **Total.** Români: B - 545, F - 86; Evrei: B - 3, F - 0; Alții: B - 573, F - 99.

Doctori în perioada 1922-1938

Facultatea. LITERE - București. Români: B - 101, F - 18; Evrei: B - 5, F - 2; Alții: B - 107, F - 22. **Iasi.** Români: B - 19, F - 1; Evrei: B - 2, F - 0; Alții: B - 21, F - 1. **Cluj.** Români: B - 38, F - 2; Evrei: B - 2, F - 0; Alții: B - 43, F - 3. **Cernăuți.** Români: B - 21, F - 2; Evrei: B - 3, F - 11; Alții: B - 31, F - 17. **Total.** Români: B - 179, F - 23; Evrei: B - 12, F - 13; Alții: B - 202, F - 43. **DREPT - București.** Români: B - 183, F - 9; Evrei: B - 13, F - 2; Alții: B - 197, F - 11. **Iasi.** Români: B - 53, F - 0; Evrei: B - 2, F - 0; Alții: B - 55, F - 0. **Cluj.** Români: B - 1 385, F - 50; Evrei: B - 18, F - 15; Alții: B - 1 931, F - 80. **Cernăuți.** Români: B - 34, F - 1; Evrei: B - 16, F - 0; Alții: B - 60, F - 1. **Total.** Români: B - 1 655, F - 60; Evrei: B - 49, F - 17; Alții: B - 2 243, F - 92. **ȘTIINȚE - București.** Români: B - 38, F - 23; Evrei: B - 2, F - 0; Alții: B - 102, F - 23. **Iasi.** Români: B - 66, F - 11; Evrei: B - 1, F - 0; Alții: B - 14, F - 3. **Cluj.** Români: B - 44, F - 12; Evrei: B - 3, F - 0; Alții: B - 45, F - 8. **Total.** Români: B - 148, F - 46; Evrei: B - 6, F - 0; Alții: B - 161, F - 34. **MEDICINĂ UMANĂ - București.** Români: B - 1 679, F - 369; Evrei: B - 534, F - 141; Alții: B - 2 294, F - 528. **Iasi.** Români: B - 472, F - 189; Evrei: B - 473, F - 126; Alții: B - 938, F - 315. **Cluj.** Români: B - 759, F - 108; Evrei: B - 236, F - 51; Alții: B - 1 159, F - 186. **Total.** Români: B - 2 910, F - 666; Evrei: B - 1 207, F - 318; Alții: B - 4 391, F - 1 029. **MEDICINĂ VETERINARĂ.** Români: B - 454, F - 27; Evrei: B - 9, F - 0; Alții: B - 589, F - 39. **Total (medicină umană și veterinară).** Români: B - 3 364, F - 698; Evrei: B - 1 216, F - 318; Alții: B - 9 804, F - 1 129. **În perioada 1929-1938. ACADEMIA IN. ȘT. COM. INDUSTRIALE - București.** Români: B - 68, F - 6; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 73, F - 6. **Cluj.** Români: B - 6, F - 0; Evrei: B - 1, F - 0; Alții: B - 7, F - 0. **Total.** Români: B - 74, F - 6; Evrei: B - 1, F - 0; Alții: B - 80, F - 6. **ARHITECTURĂ - București.** Români: B - 117, F - 20; Evrei: B - 25, F - 2; Alții: B - 150, F - 24. **Șc. conducători arh. Buc.** Români: B - 20, F - 0; Evrei: B - 2, F - 0; Alții: B - 25, F - 1. **Total.** Români: B - 137, F - 20; Evrei: B - 27, F - 2; Alții: B - 25, F - 1. **Total.** Români: B - 137, F - 20; Evrei: B - 27, F - 2; Alții: B - 175, F - 25. **AGRONOMIE - București.** Români: B - 3, F - 1; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 7, F - 1. **Chișinău.** Români: B - 2, F - 0; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 2, F - 8. **Cluj.** Români: B - 7, F - 0; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 8, F - 0. **Total.** Români: B - 12, F - 1; Evrei: B - 0, F - 0; Alții: B - 17, F - 9.

Natura școlii. ȘCOALA COM. ELEM. FETE: Total - 8 847; Români - 6 789 (76,84%); Evrei - 1 659 (18,76%); Alții - 199 (4,40%); Orașe - 10 477; Sate - 440; Mici agricultori - 547. ȘCOALA COM. SUP. FETE: Total - 16 890; Români - 13 104 (77,54%); Evrei - 2 786 (16,48%); Alții - 1 000 (5,98%); Orașe - 15 381; Sate - 1 736; Mici agricultori - 1 461. Totaluri: Total - 25 737; Români - 19 893 (77,19%); Evrei - 4 445 (17,62%); Alții - 1 199 (5,19%); Orașe - 25 858; Sate - 2 176; Mici agricultori - 2 008. ȘCOALA COM. ELEM. BĂIEȚI: Total - 41 552; Români - 30 907 (74,37%); Evrei - 7 932 (19%); Alții - 2 717 (8,63%); Orașe - 31 593; Sate - 9 959; Mici agricultori - 9 502. ȘCOALA COM. SUP. BĂIEȚI: Total - 68 453; Români - 54 068 (80,30%); Evrei - 8 369 (12,20%); Alții - 6 016 (7,50%); Orașe - 46 532; Sate - 21 921; Mici agricultori - 16 613. Totaluri: Total - 110 005; Români - 84 975 (77,34%); Evrei - 16 301 (15,85%); Alții - 8 733 (8,07%); Orașe - 78 125; Sate - 31 980; Mici agricultori - 26 115. Total general: Total - 135 742; Români - 104 868 (77,26%); Evrei - 20 746 (16,61%); Alții - 9 932 (6,69%); Orașe - 103 983; Sate - 57838 (16%); Mici agricultori - 25 123. GIMNAZII TEORETICE FETE: Total - 25 114; Români - 15 353 (61,12%); Evrei - 3 332 (13,25%); Alții - 6 429 (25,63%); Orașe - 19 526; Sate - 7 627; Mici agricultori - 3 747. LICEE TEORETICE FETE:

Total - 198 826; Români -147 291 (74%); Evrei - 33 262 (16,60%); Alții - 18 273 (9,60%); Orașe - 164 391; Sate - 34 409; Mici agricultori - 15 610. **Totaluri: Total** - 223 940; Români - 162 644 (67,50%); Evrei - 36 594 (14,93%); Alții - 24 702 (18,62%); Orașe - 183 917; Sate - 42 036; Mici agricultori - 19 357. **GIMNAZII TEORETICE BĂIEȚI: Total** - 31 235; Români - 16 847 (54%); Evrei - 5 674 (18,16%); Alții - 8 714 (27,84%); Orașe - 21 860; Sate - 11 350; Mici agricultori - 5 698. **LICEE TEORETICE BĂIEȚI: Total** - 365 658; Români - 285 604 (81%); Evrei - 50 362 (14%); Alții - 29 692 (5%); Orașe - 241 796; Sate - 114 169; Mici agricultori - 70 472. **Totaluri: Total** - 396 893; Români - 302 451 (67,50%); Evrei - 56 036 (16,08%); Alții - 38 406 (16,42%); Orașe - 263 656; Sate - 125 519; Mici agricultori - 76 170. **Total general: Total** - 620 833; Români - 465 095 (67,53%); Evrei - 92 620 (15,50%); Alții - 63 108 (17,19%); Orașe - 417 573; Sate - 167 555 (15,35%); Mici agricultori - 95 527.

Studiind arhivele Ministerului Culturii Naționale privitoare la rezultatele bacalaureatului pe perioada de școlaritate 1930/1938, avem aceste situații:

Felul școlii: LICEE TEORETICE FETE. Români - 8 765; Evrei - 1 697; Alții - 875; Total - 11 337. **ELEVE PARTICULARE. Români** - 671; Evrei - 104; Alții - 46; Total - 821. **TOTAL: Români** - 9 446; Evrei - 1 701; Alții - 921; Total - 12 058. **LICEE TEORETICE BĂIEȚI. Români** - 16 821; Evrei - 3 092; Alții - 4 204; Total - 24 117. **ELEVI PARTICULARI. Români** - 1 853; Evrei - 439; Alții - 215; Total - 2 507. **TOTAL: Români** - 18 674; Evrei - 3 531; Alții - 4 419; Total - 26 624. **TOTAL GENERAL: Români** - 28 120; Evrei - 5 232; Alții - 5 340; Total - 38 682.

Documentar întocmit de dr. HARY KULLER

2. Școli unice în Europa bântuită de fascism

a. Învățământul evreiesc din anii 1940-1944

Erau vremurile deceniului patru al secolului actual: oribilul și moartea făceau ravagii în Europa și în lume. Atunci, în anul 1940, prin Decretul-lege nr. 3 438 din 11 octombrie al guvernului Gigurtu, având la Ministerul Învățământului pe Horia Sima, au fost eliminați din școlile de stat toți elevii și studenții pe care legile fasciste îi considerau evrei. La fel, 11 din 14 cadre didactice menținute până atunci în învățământul superior au fost eliminate imediat.

La mizeria materială în care se zbătea majoritatea populației evreiești din România anului 1940 s-a mai adăugat și o lovitură morală, care pregătea, de bună seamă, atât înjosirea, cât și distrugerea fizică a evreilor din România. În acest fel, legea amintită aplica în fapt în domeniul instruirii Legea nr. 440, privitoare la starea juridică a locuitorilor evrei din România („Monitorul Oficial”, nr. 193, din 9 august 1940).

Conform acestui decret, toți evreii din țară au fost marginalizați și înjosiți. De exemplu, articolul 7, paragraful f, prevedea interzicerea pentru cei definiți CA EVREI de a fi „tutori sau curatori ai incapacabililor care sunt de religie creștină”. Deci nu se admitea nici dreptul la caritate, la iubirea aproapelui, noțiuni născute și răspândite prin jertfe de pe malul Iordanului până la Roma și de aici în toată Europa și de pe malul Iordanului până în Caucaz și de aici mai departe.

Nu se putea profesa, în spiritul acestei legi, articolul 7, paragraful j, nici măcar meseria de om de serviciu în instituțiile publice. Erau vremuri când mormintele erau munți și se știe că atunci viețile sunt prăpăstii. Toate acestea par lucruri de necrezut și totuși multe gânduri și fapte izvorâte din mintea și sufletul unor oameni, care au rămas Oameni, au căutat să se opună acestor dezlănțuiri demențiale ale morții. Despre aceasta s-a spus prea puțin. Ele au fost de cele mai multe ori cele

care au menținut demnitatea și speranța semenilor lor în suferință. Unul dintre aceste fapte a fost apariția școlilor superioare evreiești care au flințat pe pământul României. Au fost unice în Europa bântuită de fascism.

Aceste școli nu au putut apărea decât ca o expresie directă a atitudinii majorității oamenilor de pe aceste meleaguri față de totalitarism.

Prin aprobarea nr. 218672, din 28 noiembrie 1940, Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor încuviința înființarea unei școli conduse de profesorul Ernest Abason și de avocatul Marcu Onescu, cu mențiunea că „aceste cursuri nu duc la obținerea unei diplome care să le dea dreptul la exercitare a unei profesii, ci numai pentru a păstra contactul cu studiile anterioare și a se pregăti în vederea unor studii superioare”. În același sens, în anul 1941, ministerul de resort preciza: „Scopul Decretului-lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940 a fost nu numai excluderea evreilor de la cursurile de zi superioare cu elevi creștini, ci și de la certificatele de stat”.

Prima dintre școli a fost intitulată la început „Cursuri și lucrări practice de pregătire teoretică și practică pentru studenții și absolvenții de liceu evrei”. Această școală a început să funcționeze la data de 2 decembrie 1940, sub conducerea profesorului Ernest Abason, fost director de studii la Institutul Politehnic din București și a lui Marcu Onescu, licențiat în drept și sociologie. Inițial, cursurile au fost frecventate de 22 de studenți, cărora li se predau matematici superioare speciale și aplicații. Pe parcurs, programa s-a amplificat, astfel încât în luna aprilie 1941 funcționau cursuri de matematică, fizică, desen (28 de studenți), electricitate (19 studenți), construcții și arhitectură (13 studenți), chimie industrială (15 studenți), biologie umană (medicină) (53 de studenți), litere și filosofie (16 studenți), deci în total 144 de studenți.

În anul 1942, moare eminentul profesor Ernest Abason, după care cursurile de biologie umană începute la 24 februarie 1941 sub conducerea profesorilor A. Radovici și E. Fason

și-au schimbat denumirea în „cursuri de pregătire sanitară“, funcționând sub conducerea profesorului **L. Daniel**. De asemenea, pentru studenții care înainte de anul 1940 absolviseră primii ani de studiu la Facultatea de Medicină a statului, Ministerul Educației Naționale, prin adresa nr. 45096, din 1941, a aprobat cererea doctorului **Marcu Cajal**, docent universitar, de a înființa pe lângă Spitalul „Caritas“ din București cursuri de medicină pentru studenții evrei.

Tot după moartea profesorului Ernest Abason, majoritatea cursanților secțiilor tehnice au fost preluați de școala condusă de inginerul **Martin Bercovici**. Această școală, denumită „Cursuri de pregătire tehnică“, și-a început activitatea la data de 11 decembrie 1940, cu un număr de 16 studenți la secțiile de electrotehnică și construcții.

Pe parcurs, s-au adăugat și secțiile de textile, chimie industrială, desen tehnic, desen decorativ, tehnică dentară - astfel încât școala a ajuns la circa 500 de studenți și elevi. În această perioadă, sub conducerea lui **Renzo della Pergola** și a profesorului **Hugo Schwartz**, a funcționat un conservator de muzică. Tot atunci a funcționat și Colegiul pentru studenții evrei, condus de **Marcu Onescu**.

În afară de școlile evreiești de artă și meserii ce au ființat și ele în acele vremuri, o mână de intelectuali evrei, dovedind curaj și inițiativă, au obținut, după exemplul antic al lui Rabi Iohan ben Zakai, o universitate în vremuri de prigoană. În aceste școli nu s-a dat numai învățtură, dar și speranță. Pe frontispiciul acestor școli s-ar fi putut scrie: „Voi, cei care intrați, lăsați orice tristețe, umpleți-vă inimile și sufletul de toate speranțele“.

Se pune, de bună seamă, întrebarea: cum a fost posibilă funcționarea acestora în timpuri atât de triste?

Renunțarea la titulatura de facultate sau universitate și adoptarea unor denumiri, ca, de exemplu, „Colegiul Marcu Onescu“, „cursuri“, „școală“, nu erau, desigur, suficiente. Orice inspector putea să-și dea seama de caracterul lor real. Pentru ca ele să funcționeze, nu era nevoie

numai de o mare bunăvoință, dar și de un sprijin permanent al unor personalități din țară, așa cum au făcut-o I. S. Gheorghiu, N. Gh. Lupu, Ștefan S. Nicolau, C. I. Parhon, Ion Petrovici, A. Calliani sau doctorul I. Costinescu, președintele Crucii Roșii, la fel doctorul Sabin Mănuilă, directorul Institutului de Statistică și alți mulți cercetători din acest institut, precum și din alte instituții și domenii.

Menționăm conducerea Ministerului Educației Naționale și alte persoane cu funcții de răspundere care nu au fost de acord cu măsurile discriminatorii ce li s-au cerut să le aplice. Motivele pentru care au sprijinit școlile evreiești puteau fi diferite (convingerile lor antitotalitare, relații de prietenie, stimă și prețuire pe care le aveau pentru mulți dintre intelectualii evrei), dar, oricare ar fi fost motivul, atitudinea lor a fost de fapt o desolidarizare de aceste măsuri rasiale, o împotrivire la neomenie.

Numărul celor ce-au avut o atitudine fermă față de nedreptatea ce se dorea să fie făcută tineretului evreu este, desigur, foarte mare. Dintre aceste personalități îi mai cităm pe D. și N. Bagdasar, N. Hortolomei, Miron Nicolescu, Al. Rosetti, N. Vasilescu-Carpen, Fr. Rainer și alții.

Subliniem, de asemenea, contribuția Crucii Roșii din România, prin doctorul I. Costinescu, care, având acordul Ministerului Sănătății, a sprijinit învățământul medical din colegiile evreiești, pentru ca acestea să-și creeze o policlinică destinată practicii studenților. Această policlinică era deschisă și cerințelor populației sărace din cartier.

Atitudinea acestor intelectuali și a multor altora, care vor rămâne anonimi, a creat posibilitatea ca unii intelectuali evrei să intervină direct la marile personalități cu care erau în relații de respect reciproc, să caute să oprească sau să reducă valul de persecuții dezlănțuit. Astfel, îi cităm pe doctorul **W. Filderman**, soții dr. **Iancu, Herbert (Belu) Silber** și mulți alții. Arătăm că inginerul Herbert (Belu) Silber, eminent economist, era bun prieten cu dr. S. Mănuilă, care a obținut ca studenții evrei de la

aceste școli să facă munca obligatorie la Institutul de Statistică al cărui director era, creându-le astfel posibilitatea să învețe.

Dar care era atmosfera în aceste școli?

Trebuie arătat că cei mai mulți profesori erau pătrunși de misiunea lor de a transmite generațiilor viitoare cunoștințele acumulate de omenire de-a lungul anilor. Desigur, ca în toate școlile din lume, o serie de dascăli cu mult talent pedagogic reușeau să predea la un înalt nivel și să-și încante auditoriul.

Astfel, de exemplu, la cele cinci secții de învățământ superior (școala M. Bercovici) predau personalități renumite, ca pictorul **M. H. Maxy**, arhitectul **H. Stern**, ing. **M. Gheler**, prof. ing. **Leon Hamburger**, ing. **L. Safir**, prof. ing. **M. Bercovici** (ulterior academician), prof. ing. **C. Steinberg**, ing. **M. Emanuel** și alții. Lista completă a profesorilor, publicată în „Politehnica din curtea templului” (autor I. Voledi-Vardi), carte apărută la Tel Aviv, în anul 1980, precizează în acest sens:

Membrii corpului didactic și disciplinele predate:

Dr. Aroneanu (catedra de tehnică dentară), ing. **Alpern Sadi** (catedra de instalații electrice), ing. **Bercovici Martin** (catedra de electrotehnică generală și director școală), ing. **Bercovici Emil-Brateș** (catedra de construcții civile), ing. **Berman Jacques** (catedra de materiale de construcții), ing. **Blazian Flaviu** (catedra de mașini termice), dr. **Braunstein** (catedra de tehnică dentară), ing. **Brenner W.** (catedra de construcții), ing. **Buiu E.** (catedra de mecanică), ing. **Braeșter O.** (catedra de drumuri), ing. **Barasch** (catedra de tehnologie mecanică), ing. **Cofler M.** (catedra de topografie și geodezie), ing. **Crețescu** (catedra de radiofonie), ing. **Chimion G.** (catedra de organe de mașini), pictor **Călugăru Titina** (asistentă la desen după natură), ing. **Calmanovici Em.** (catedra de încălziri centrale), arh. **Dubowy** (catedra de desen decorativ), ing. **Davidescu** (catedra de geometrie analitică), dr. ing. **Davidescu Viviane** (catedra de chimie industrială), ing. **Eigheles** (catedra de tehnologia materialelor electrice), ing. **Gheller**

M. (catedra de rezistența materialelor și statică), ing. **Goldenberg L.** (catedra de tehnologie mecanică), ing. **Goldenberg B.** (catedra de chimie industrială), ing. **Grimberg Verea** (catedra de textile), ing. **Hamburger L.** (catedra de dinamică și cinematică), ing. **Horovitz A.** (catedra de topografie), ing. **Herșcovici Emanoil Em.** (catedra de mecanică rațională), ing. **Iacobovici T.** (catedra de cazane cu aburi), prof. **Ițicovici** (catedra de matematică superioară), ing. **Kaufman Sebastian** (catedra de geometrie analitică și rezistența materialelor), ing. **Kaniuk A.** (catedra de geometrie descriptivă), ing. **Kuhn A.** (catedra de textile), ing. **Loebel H.** (catedra de desen tehnic), ing. **Lupescu** (catedra de tehnologia materialelor de construcții), ing. **Meltzer Arthur** (catedra de mecanică și desen industrial), pictor **Maxy M. H.** (catedra de desen după natură), ing. **Mayer E.** (catedra de desen decorativ), ing. **Marcovici Caroliu** (catedra de căi ferate), ing. **Margulies G.** (catedra de desen tehnic), arh. **Marcusohn Gustav-Gusti** (catedra de desen de arhitectură), ing. **Mendelsohn** (catedra de chimie industrială), ing. **Marcovici A.** (catedra de tehnică dentară), dr. **Metch** (catedra de tehnică dentară), arh. **Marcusohn Corina** (asistentă desen decorativ), dr. **Novak S.** (catedra de anatomie și igienă), ing. **Novak Goldner S.** (catedra de statică grafică), ing. **Pauker Mauriciu** (catedra de matematică generală), ing. **Petroianu I.** (catedra de mecanică rațională), arh. **Rosinthal** (catedra de desen ornamental), ing. **Reinhorn M.** (catedra de construcții civile și topografie), ing. **Revici Teofil** (catedra de poduri metalice), ing. **Reiss Mircea** (catedra de statica construcțiilor), ing. **Sternlieb (Alex. Costache)** (catedra de geotehnică), arh. **Stern Harry** (catedra de arhitectură generală), ing. **Stern Arthur** (catedra de electrotehnică matematică și termodinamică), ing. **Steinberg Carol** (catedra de mașini electrice), ing. **Saphier I.** (catedra de geometrie analitică), ing. **Schaeffer H.** (catedra de algebră și analiză, statica grafică și desen constructiv), arh. **Segal** (catedra de desen tehnic construcții), ing. **Schwartz M.** (catedra de tehnologie textilă), dr. **Stahl H.** (catedra de tehnică

dentară), ing. Tauber Alex. (catedra de beton armat), ing. Wechsler Marius (catedra de construcții metalice), ing. Weinrauch (Valentin Alfons) (catedra de desen tehnic), ing. Weiss Mendel (catedra de electrotehnică).

Toți acești dascăli credeau că prin învățătura răul se poate transforma în bine și întunericul în lumină. Credița le-a fost profesiunea. Prin lumina pe care au răspândit-o, au dat răspunsul lor la ura și răutatea din Europa anilor 1940-1945 și nu numai a acelor ani.

La 21 ianuarie 1941, ura aceasta a făcut și în București sute de victime printre evrei: mai ales în cartierele Văcărești și Dudești, de unde unii dintre ei au fost duși la abator și atârnați în cârligele în care se puneau animalele sacrificate. Pe străzi acționau criminali setoși de sânge, care, pe lângă crimă, devastau casele și magazinele. Oamenii erau târați din case și duși spre monstruoase execuții în pădurile din jurul Bucureștiului, copii uciși în brațele mamelor lor, fii în brațele bătrânilor lor părinți. Sinagogile erau în flăcări.

Începuse jocul morții, același care dusesse și la asasinatle sinistre din 26 și 27 noiembrie 1940, când 64 de victime au fost omorâte la Jilava. Iar renumitul economist Virgil Madgearu și profesorul Nicolae Iorga fuseseră uciși în pădurile din jurul Capitalei.

Rebeliunea a fost stinsă, căci practic majoritatea populației țării, în frunte cu armata sa, a detestat ideologia crimei și a jafului.

La 3 februarie 1941, deci la zece zile după rebeliunea legionară, școlile evreiești își deschideau porțile. O lumină a învățăturii și științei se aprindea din nou spre binele omului. Majoritatea celor care au urmat aceste cursuri au absolvit cu brio însututele politehnice din țară, venind apoi cu aportul lor la reconstruirea țării după război.

Unii dascăli, în temeiul cunoștințelor și talentului pedagogic arătat, au fost încadrați în învățământul superior. De exemplu, academicianul Constantin Dinculescu, în articolul intitulat: „Un om între oameni“, apărut în cartea

Politehnica din curtea templului, scria: „Ca rector al Institutului Politehnic București, timp de 15 ani, am putut urmări direct activitatea lui **Martin Bercovici** și am putut avea o privire de ansamblu în cadrul general al activității politehnice, bucurându-mă totdeauna că Martin Bercovici și colaboratorii lui se plasau constant în primele rânduri ale cadrelor didactice“.

Dar profesorul Martin Bercovici nu a fost singurul care să fi contribuit în modul arătat și subliniat de rectorul C. Dinculescu la viața științifică, didactică și tehnică din România.

Și în alte sectoare tehnice importante din țară au fost personalități din rândul dascălilor școlilor evreiești, care s-au bucurat de un prestigiu unanim recunoscut, fiind astfel chemați, după anul 1944, în învățământul superior, ca, de exemplu, **Teofil Revici**, inginer constructor de poduri, **Andrei Kuhn**, inginer în textile, **Carol Steinberg**, inginer specialist în aparate electrice și ing. **Mișilim Grindea**, care a organizat, la cererea prof. M. Bercovici, secția textilă.

Nu numai profesorii, dar și foștii studenți ai școlilor evreiești, acolo unde au lucrat, au înscris o contribuție constructivă la propășirea științei, tehnicii și învățământului, devenind „nume“ în specialitățile pe care le-au profesoat. Dintre aceștia îi menționăm pe următorii:

În construcții: Nachmias Șerban Cornea, Saraga Willy, Scheffer Z. Samuel, Segal Z. Isac, Weintraub D. Benno, Herman A. Moses, Spielman I. Heinrich, Solomonovici M. Jean, Leibovici Nachman Willy, Ackerman F. Abraham Ben Sion, Blank H. Ernest, Weintraub S. Eugen, Peltz Z. Sandu, Hervy Jules Roland, Rottenstein R. Sandu, Loebel A. Lucian, Marcus B. Adrian, Grill W. Leon Adolf, Klang Jerome, Dobrencovici A. Vladimir, Leibovici S. Leon, Neuman I. Natalia Barilia, Appel C. Arnold, Schechter S. H. Dodu, Leon L. Jean, Șaiovici C. Eugen, Zissu J. Corneliu, Halfon L. Radu-Raul, Goldstein A. Aurel, Mermelstein M. Iosif, Schoss A. Arnold, Rothschild E. George, Segal I. Jean, Loewenton I. Mario Anatole, Schip M. Isidor Leon, Mathias I. Felician, Leibovici B. Lulu,

Jacob B. Ruben, Nathansohn H. Louis-Eduard, Juster I. Eduard, Mendelsohn A. Marius Ernest, Meirovici M. Beno, Nagler E. Țilu, Rosenthal S. Isy, Steinhart W. Aristide-Edgar, Froimescu E. Avram, Herman L. Aurel, Finkelstein H. Isac, Segal L. Joe, Bănuș S. Max, Scharf M. Cornel, Moreno D. Vladimir, Bleicher A. Nadia, Boverman L. Alfred, Goliger E. Mircea, Feldman A. Herman, Leibovici S. Sacha, David I. Natan, Altenhaus S. Max, Klinger S. Ozi, Dandbrand P. Zaharia, Solomon L. Lydia, Catz F. Milu, Calmanovici M. Sergiu, David L. Iancu, Leibovici A. Maier, Glasberg M. Louis.

În arhitectură: Vacher Edith Simone, Juster M. Willy, Zlota T. Aurel, Laureanu A. Hedwiga, Pascal I. Marius, Broder E. Mary, Schechner H. Annie, Feromat F. Alexandru, Schwartz I. Emanuel, Copolovici L. Hedwiga, Weinstock M. Iosif Eugen, Florescu S. Nona, Saront V. Sergiusz (Sergei), Farb O. Daniel, Rosenberg I. Iguan, Agent M. Victor, Wexler J. Aristide, Rapaport Z. Sofia, Hardt H. Dorian, Wechsler I. Sebastian, Abramovici A. Sebastian, Marcowitz I. Eduard, Marcus Anne-Marie, Segal S. Renca, Munteanu M. Minel Alfred, Natowitz B. Harry, Jaroschewschy S. Zoe, Braverman S. Edmond, Horowitz M. Olga Pansy, Rosintal I. Jeanne, Koffler L. Marius Jerome, Schmidt I. Sarina, Zeilig B. Felix, Aldesberg I. Miria, Strulovici S. Lidia, Breuder Margueritte, Grad L. Silvia, Slesinger L. Mircea, Issersohn D. Aurel, Tenenbaum N. Seudel, Glückman Isac, Segall M. Albert, Gruenberg S. Bercu, Juster M. Henriette, Paucker Avram, Straumer E. Nathan, Rosenberg Mauriciu, Marcus Heinrich.

În electromecanică: Pantazi Ionel, Rabinovici H. Benjamin, Rozenzweig Mauriciu, Schwartz N. Iwel, Dichter I. Lupu Lucian, Steinberg M. Sergiu Frideric, Moscovici Gustav, Tendler José, Horenstein H. Marcel, Herescu V. Rami, Focșaner A. Harry, Eigeles Mișu, Kelmer Isa, Messinger Artur, Weinberg Emilian, Juster Mihail Adrian, Davidovici N. M. Willy, Ritzinger J. Walter, Grünberg S. Felix, Rosman Dorel, Pincu S. Sebastian, Engel M. Emil, Iancovici I.

Victor, Schwefelberg W. Anatol, Lazarivucu L. Marcel, David I. Theodor, Berman M. Armand, Grün I. Sylviu, Eilenberg P. Saul, Nathansohn I. Echiel Michel, Menas I. Borel, Krell Mendel, Finkelstein H. Mauriciu, Sterlieb I. Gitana, Schapira S. Sergiu, Posmantir S. Henry, Grünberg I. Pally-Gerard, Cohn M. Marcel, Iancovici M. Micu, Marcovici A. Mircea, Wechsler D. Lazăr, Ellenbogen B. Albert, Haimovici M. Iosif, Iancovici H. Sami, Michelsohn S. Hari, Hailpern B. Rivain, Segael F. I. Heinrich, Haber P. Marcel, Zahareanu M. Șerban, Iosipovici M. Zigu, Menachem J. H. Gaston, Atlas M. Leon, Grünberg H. Corneliu, Leibu M. Avram Arie, Flavian S. Sergiu, Hassan D. Gabriela, Focșaner J. Ernest, Leibu A. Ecaterina, Kleinberg I. Marius, Leibovici S. Lisette, Buiu I. Theodor Anton, Finkelstein F. Iosif, Rosenfeld H. Harry, Fisch I. Iehuda Arie, Fisch I. Efraim, Rotschild E. Gaston, Schor M. Alexandru, Tanach I. Valentin, Harmelin H. Mina, Streit M. Emol, Mondiano F. Guido, Braunstein C. Emanoil, Herșcovici M. Igor, Geller D. Carmella, Folan E. Sergiu, Rosenzweig S. Iosif Miron, Clegan J. Deodat, Adler I. Marcel, Segal M. Paul, Moscovici M. Roșu, Gabriel I. Isac, Wechsler I. Arie Leon, Belsadkaia Filimon, Chitnic I. Radu, Pascalovici M. Dinu, Nachmias M. Virgil, Nachmias M. Gaston, Copelman S. Sergiu, Schaechter M. Israel.

În chimia industrială: Budeischi I. Z. Moise, Nițescu O. Lionel, Berman C. Thea, Ungar A. Editha, Rozenzweig Bianca (n. Smilovici), Klein H. Gheorghe Iosif, Polack M. Irina Nectara, Lobel S. Mircea, Eșanu Fanny (n. Solomon), Mariana L. Amalia, Ebercohn Adelina (n. Segall), Pach I. Sylvia, Conn Constantin, Star B. Solomon, Samoil H. Moise, Izsak B. Mendel, Leicand A. Mihail, Bombiger I. Aurel, Abramovici Maria Liliana, Baier M. Suzi, Kupferschmied B. Stella, Landes M. Victor, Segal L. Adolf, Sternbach I. Irina, Schottenfeld A. Marcel, Taussig F. Egon, Elenbogen C. Ana, Weinberg E. Emil, Wasserman H. Norbert, Roth M. Harry, Kadovici A. Nadya-Ana, Erbllich D. Elsa Cecilia, Focșaner Octav, Loebel A. Henry, Haim zis Haimsohn M.

Ernest Otto, Brucăr A. M. Suzi Cleo, Barat M. Odette, Saichiu O. Adolf, Gross O. Ioan, Trost H. Lucian-Adolph, Aizicovici A. Maxi, Morgenstern I. Paul, Klar M. Leea, Loebel M. Arlette, Rosman M. Aristide, Apter M. Sigue, Solomon F. Lilyane Stefanie, Mendelovici I. Michel Ch. Mihai, Oeriu C. Ioan, Artenberg G. Emil, Schor M. Armand, Leibovici M. Adrian, Margulius M. Mihai Mony, Hartstein B. Dan, Sandor I. Ervin, Schapira M. Nina, Mantel H. Harry, Schip I. Marcel, Șmilovici B. Ionas, Haffner Aimé, Șmilovici S. Abraham.

În textile: Alpern Paulina, Aronovici Sami, Breyer Amir, Cohn Marian, Eishenk Ignatz, Bercovici Nelly Ruth, Fin Chanon, Grinberg Juju, Haickin Saul, Herșcovici Filip, Podeanu Mircea, Rabinovici Aby, Siegler Cerbu, Pfefferman Lupu, Kimmelman Iacob, Baron Adrian, Flachs Aurel, Iacobsohn Mandy, Victor Nestor, Moscovici M. Leon, Lazarovici Izi, Laufer Sergiu, Iakerkanner Rozica, Schechter Iosif, Spiegler Lucian, Marcuson Herșcu, Goldenberg Iacob Șulim, Solomon H. Bernard, Rosenblum Raul.

În construcții, medii: Hochberg Eugen, Segall Sandy, Littman Adolf.

În electrotehnică, medii: Kendler Zissu, Marcovici Theodor, Mathias Harold, Hirsch Harsca, Nedeleanu Sever, Berger Avram, Lazăr Hascal, Schwartz Jean, Stambler Abram, Ackerman Jack.

În desen tehnic, medii: Segall Ella, Abramovici Marietta, Grünberg Filip.

În desen decorativ: Kaufman Eva, Zuav Lelia, Juster Getta, Schön I., Pantzer Hary, Siegler Lelia-Călin, Gadol Lucian, Nora Doiban.

b. Colegiul pentru studenții evrei

Colegiul pentru studenții evrei funcționează în baza autorizațiunilor Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, cu nr. 241273 din 1941, 113511 din 1943 și 139344 din 1943.

Organizarea învățămîntului în Colegiu este făcută pe grupe de studii, împărțite în secții și ani de studii.

Pentru anul școlar 1943/1944 sunt prevăzute următoarele cursuri:

1. Grupa de studenți Științe, organizată pe patru ani de studii, are secțiile:

Matematică - Fizică:

Anul I: Algebra superioară; Calculul integral și diferențial; Geometria analitică; Geometria descriptivă; Fizica generală; Chimia generală; Desen.

Anul II: Calculul integral și diferențial (II); Mecanica rațională (I); Fizică I (Statica, Dinamica și Gravitarea); Fizică II (Căldura); Fizică III (Electricitatea), Limba științifică germană; Limba științifică engleză.

Anul III: Mecanica rațională (II); Geometria superioară; Teoria funcțiilor de o variabilă complexă; Teoria funcțiilor de o variabilă reală; Fizică IV (Acustica și Optica); Limba științifică germană (II); Limba științifică engleză (II).

Fizică - Chimie:

Anul I: Matematici generale și mecanica; Fizica generală; Chimia analitică calitativă; Chimia anorganică; Desen.

Anul II: Chimia analitică cantitativă; Chimia organică (I); Fizică I (Statica, Dinamica și Gravitarea); Fizică II (Căldura); Fizică III (Electricitatea, Geologia, mineralogia și petrografia); Limba științifică germană; Limba științifică engleză.

Anul III: Chimia organică (II); Chimia tehnologică; Electrochimia; Fizica IV (Acustica și Optica); Limba științifică germană (II); Limba științifică engleză (II).

Anul IV: Chimia tehnologică organică; Chimia fizică; Fizica moleculară; Lucrări principale din chimia analitică calitativă, cantitativă, organică și tehnologică.

În anul școlar 1943/1944, la Secția Matematică-Fizică vor fi primii trei ani de studii, iar la secția Fizică-Chimie toți cei patru ani.

2. Grupa de studii Litere-Filosofie, organizată pentru patru ani de studii, are secțiile:

Filologia modernă: Limbile franceză, germană, engleză și ebraică; Literaturile română, franceză, germană, engleză și ebraică; Gramatica

generală; Istoria artelor; Istoria românilor; Istoria universală; Istoria evreilor; Estetica literară; Literatura universală; Analiza unui autor literar.

Filologia clasică: Limbile elină și latină; Literaturile elină și latină; Gramatica comparată; Istoria popoarelor vechi; Filosofia antică; Arheologia; Epigrafia latină și elină.

Filosofie: Introducere în filosofie; Psihologia generală și experimentală; Logica și teoria cunoașterii; Estetica filosofică; Pedagogia generală; Pedagogia practică (Didactică și metodică); Etica; Sociologia; Istoria filosofiei; Metafizica; Analiza unei opere filosofice.

3. Grupa de studii Biologie Umană, organizată pentru șase ani de studii. În anul școlar 1943/1944 funcționează primii trei ani de studii.

Anul I: Introducere în știința biologiei; Anatomia descriptivă; Histologia generală și embriologia generală; Botanica medicală; Chimia generală medicală; Chimia biologică; Fiziologia și Fizica medicală.

Anul II: Anatomia descriptivă și topografică; Histologia; Fiziologia; Chimia biologică; Zoologia medicală și parazitologia.

Anul III: Anatomia patologică; Bacteriologia și serologia; Semiologia medicală; Patologia medicală; Semiologia chirurgicală (Chirurgia generală, ortopedia, mica chirurgie, tehnica chirurgicală); Patologia chirurgicală.

4. Grupa de studii Economico-Comercială, organizată pentru patru ani de studii, din care funcționează, în anul școlar 1943/1944, primii trei ani.

Anul I: Limbile germană, franceză, engleză și ebraică; Corespondența comercială română, franceză, germană și engleză; Contabilitatea generală și practică (I); Aritmetica comercială; Economia politică (I); Dreptul civil și procedura civilă; Stenografia.

Anul II: Limbile germană, franceză, engleză și ebraică; Corespondența comercială română, germană, franceză și engleză; Contabilitatea generală și practică (II); Algebra financiară; Economia politică (II); Drept comercial și maritim

român și comparat (I); Chimia industrială aplicată la mărfuri (I); Geografia economică; Comerțul cerealelor și derivatelor lor; Știința și legislația financiară.

Anul III: Limbile franceză, germană, engleză și ebraică; Corespondența comercială română, franceză, germană și engleză; Contabilitatea bancară și industrială (I); Statistica; Teoria asigurărilor; Fizica aplicată la industrii; Chimia industrială aplicată la mărfuri (II); Drept comercial și maritim român și comparat (II); Tehnica comercială; Tehnologia industrială.

5. Seminar pedagogic cu scopul de a face pregătirea cadrelor din învățământul evreiesc primar, secundar și comercial. Această pregătire se face prin:

a. **Pregătirea teoretică** (Pedagogia generală; Istoria pedagogiei; Pedagogia practică; Psihologia pedagogică; Legislația și administrația școlară.

b. **Pregătirea practică**, prin ținerea lecțiilor la o școală primară, secundară și comercială.

c. Examenul de absolvire a seminarului.

Lucrări practice. Toate materiile de învățământ au aplicațiuni practice în seminarii, lucrări de specialitate, laboratoare, sală de disecție etc. În anul școlar 1943/1944, învățământul are următoarele aplicațiuni practice:

La grupa de studii Științe - laboratorul de chimie, în care se fac lucrări de chimie analitică, calitativă și cantitativă, lucrări de chimie organică, lucrări de chimie tehnologică, anorganică și organică; laboratorul de fizică și electricitate; atelierul de desen; studiul limbilor științifice germană și engleză.

La grupa studii Litere - Filosofie: seminarii la toate materiile; laboratorul de psihologie și antropometrie; seminarul de studii pedagogice; studiul limbilor franceză, germană, engleză și ebraică.

La grupa de studii Biologie umană: laboratorul de botanică medicală; laboratorul de anatomie a sistemului nervos; laboratorul de histologie și tehnică microscopică; laboratorul de chimie biologică; laboratorul de fiziologie; laboratorul de anatomie patologică; laboratorul de

bacteriologie și serologie; sala de disecție; lucrări practice în spitale și în policlinica colegiului.

La grupa de studii economice și comerciale: lucrări practice la chimia și fizica aplicată a mărfurilor; lucrări de monografie contabilă; corespondența comercială și convorbirea în limbile germană, franceză, engleză și ebraică; birou comercial; stenografia.

c. Liceul „Cultura” din București

O istorie generală a învățământului evreiesc gimnazial și liceal din România nu a fost încă scrisă. Ea necesită elaborarea de monografii dedicate diverselor unități școlare. Pentru câteva s-au publicat, pe vremuri, în România, unele lucrări temeinice, cu un conținut științific, ca, de pildă, aceea a profesorului M. Stăureanu despre Școala „Lumina” de la Craiova. Altele sunt simple dări de seamă. Unele date se găsesc și în monografiile comunităților. Firește că baza ar trebui să fie cercetarea arhivelor aflate în România. Acolo sunt consemnate, precum știm, cifre statistice, cronologii, nume de directori și învățători, componența comitetelor școlare, marile eforturi financiare ale comunităților spre a întreține rețeaua școlară etc.

Istoria învățământului evreiesc modern din România începe din anul 1893, când, prin legea Take Ionescu, elevii evrei au fost îndepărtați din școlile statului. Atunci au luat ființă în principalele orașe din țară, cu populație evreiască mai compactă, așa-numitele școli israelito-române. La București, una dintre aceste școli, creată în 1898, din îndemnul și cu sprijinul filantropului Max Aziel, a luat ființă „Cultura”, care la început a fost o școală primară cu programa învățământului de stat, având în plus câteva ore de ebraică și germană. Aceasta a fost originea Liceului „Cultura”, care a dăinuit până la reforma învățământului din 1948. În jurul anului 1910, când directori erau I. Rosen și dr. M. Alperin, a început construirea unui local propriu în strada Zborului, inaugurat în prezența oficialităților, printre care s-a relevat și dr. Istrati, ministrul

învățământului din vremea aceea.

În anii următori, liceul comercial și gimnaziul teoretic „Cultura”, înființate aproape concomitent, au fost cotate drept cele mai bune instituții de învățământ. În afară de marea masă a evreimii sărace din cartierele Dudești, Văcărești, Moșilor sau Grivița, aceste școli au fost frecventate și de mulți elevi necreei, care se mândreau chiar că sunt „culturiști”. Examenle particulare de fine de an dispăruseră, dar au rămas cele de admitere pentru absolvenții gimnaziului care voiau să continue cursul superior la liceele de stat. Elevii erau atât de bine pregătiți, încât, în ciuda ideilor preconcepute ale unora dintre examinatori, aceștia n-au putut să nu recunoască pregătirea lor excepțională. Buna prezentare a elevilor la examene nu trebuie să mire pe nimeni, dacă-i vom aminti pe cei ce-au alcătuit corpul didactic al școlilor secundare. Iată câteva nume de profesori care s-au perindat la catedrele „Culturii”: dr. **Benedict Kanner**, autorul unei lucrări despre cercul literar „Junimea” de la Iași, prezentată ca teză de doctorat la Sorbona; dr. **Heinrich Alperin**, care și-a luat titlul la Universitatea din Viena, cu o teză despre filozofia lui Malebranche; muzicianul **A. L. Ivela**; pictorul **A. Stambler**; inginerul **N. Iacob**, autorul unor foarte apreciate manuale de matematică; **A. Mihail**; chimistul de renume mondial dr. ing. **Isac Blum**; istoricul dr. **M. Halevy**; dr. **Samuel Beingslass**, absolvent al Facultății de Chimie de la Universitatea din Roma; dr. **Th. Löwenstein**, autor de manuale didactice, ale cărui lucrări fuseseră publicate de Institutul Pedagogic al Universității din București; **S. M. Littman**, profesor de filosofie, devenit director al „Culturii” în 1940; **S. Calmanovici**; **V. Marcus**; **R. Faion**; **I. Vardi**; poetul **Em. Ungher**; profesorii de ebraică **O. Rispler** și **N. Zelewinski** - ambii, autori de manuale didactice în limba ebraică - și alții. **A. Papier**, **Mauriciu Kandel**, **Arno Cahane**, **Alice Aronescu**, care funcționaseră la „Cultura”, au ajuns în 1944 cadre universitare.

După instaurarea regimului legionar, la 6 septembrie 1940, Ministerul Instrucțiunii Publice

a procedat la eliminarea evreilor din școlile statului. Prin legea din 14 octombrie a ministrului Traian Brăileanu, s-a autorizat funcționarea școlilor evreiești, ca un fel de compensație, după izgonirea elevilor și profesorilor evrei din școlile de stat. Această „favoare“ s-a datorat în bună parte școlilor „Cultura“. La începutul anului școlar 1940-1941, mii de elevi au venit să se înscrie la „Cultura“ și la școala de fete „Focșăneanu“, din strada Anton Pann, condusă de **Elena Kanner**. Întrucât cele două școli nu puteau cuprinde un atât de mare număr de elevi, a fost nevoie să se înființeze o a doua școală secundară de fete, a cărei conducere a fost încredințată **Dorei Littman**. În aceeași epocă, a mai fost autorizată și funcționarea altor școli secundare, încadrate cu profesori evrei rămași fără posturi după excluderea lor din învățământul de stat. Cel mai mare număr de elevi l-a avut însă „Cultura“, care s-a bucurat și de încadrarea câtorva vechi profesori bucureșteni, eliminați și ei din școlile oficiale, ca și a unor oameni de știință veniți din provincie, cum au fost: matematicianul **A. Hollinger**, latinistii dr. **Carol Blum**, **Salzberger**, **Heyer**, geograful **M. Halperin**, fizicianul **Mauriciu Schachter**, doctor de la Sorbona și unul dintre elevii cei mai apreciați ai marelui savant francez **H. Poincaré**. Printre cei mai tineri, sunt de amintit: **L. Sufrin**, **L. Bady**, **H. Matesu**, **H. Schiller**, **I. Guttman**, **I. Rosentzweig**, **F. Lindenstein**, **B. Wallenstein**, **O. Jurin**, **L. Juster**, **Z. Sager**, **Benó Rosen**, **A. Bick**, **F. Fluck**, **M. Frenkel**, **Z. Leivandman**, **Robert Kantar**, **I. Rotenstein**, **Z. Idelsohn**, **L. Segali**, **F. Davidsohn** și alții, iar ca laboranți, **R.**

Heller și **H. Radovici**. Unii dintre aceștia, cum e cazul lui **B. Magnesin**, au murit în deportare, alții au pierit pe „Mefkure“ sau „Struma“, singurul salvat din naufragiul celui de-al doilea vapor fiind fostul elev al „Culturii“ **David Stoliar**. Nu trebuie uitați nici tinerii pedagogi care au contribuit la succesul educativ al școlii: **L. Guttman**, **Nic. Eisenstatter**, **Marcel Aderca**, **L. Ichil**, devenit apoi contabil al școlii, **S. Lucescu**. Aceștia au fost aproape toți elevi ai liceului și cei mai mulți se găsesc astăzi în Israel. Cu direcția administrativă s-a ocupat avocatul **Davila Jurescu**, secretari au fost **H. Abramovici**, devenit ulterior subdirector, **E. Areșteanu** și **F. Grünberg-Plaiu**.

Sub prima presiune a legilor rasiale, au venit să se înscrie la „Cultura“ și copiii burgheziei înstărite, dar au părăsit-o când au început să apară „școli de lux“, întemeiate ca întreprinderi comerciale, în afara Comunității. „Cultura“ a continuat să fie școala elevilor săraci, a fiilor celor ce formau grosul șomerilor sau al detașamentelor de muncă. De acești copii se ocupa Comitetul de părinți, care le distribuia îmbrăcăminte, rechizite școlare și le asigura masa la cantina înființată în str. Romulus, colț cu Parfumului. De asemenea, s-a creat pentru ei o policlinică în Calea Moșilor, colț cu str. Paleologu, înzestrată cu aparatură medicală completă.

„Cultura“ a funcționat până în anul 1948, dată la care, prin așa-zisa reformă a învățământului, toate școlile evreiești au fost desființate și elevii evrei s-au revărsat în școlile de stat ale Capitalei.

Prof. dr. ing. **ARIE A. ARIE**

PARTEA a VIII-a

ECONOMIE

1. EVREII ȘI ÎNCEPUTURILE INDUSTRIEI ROMÂNEȘTI

În cadrul procesului general de modernizare ce caracterizează istoria României în a doua jumătate a secolului trecut, efortul de întemeiere a unei industrii naționale este unul dintre aspectele semnificative.

Intenția noastră este de a surprinde locul și rolul populației evreiești în cadrul acestui fenomen.

Dar, înainte de toate, considerăm necesară prezentarea unor repere demografice. Secolul al XIX-lea este o perioadă de continuă creștere numerică a evreilor. Astfel, în Moldova, de la 11 732 în 1803, se ajunge, în 1859, la 118 922, iar în 1899, la 195 887 de evrei¹. În Muntenia, de la 9 324 în 1860, se ajunge la 68 852 în 1899, dintre care 43 274 în București². Este vorba, deci, la finele secolului de o populație evreiască de 269 015 de persoane, ce reprezenta 4,6% din populația totală a României. Procentul este mai ridicat în orașe: 19,3% din totalul populației urbane³.

Pe plan general, asistăm, în ultimul sfert de veac al secolului trecut, la o creștere cantitativă, inclusiv în sfera industrială. Și aceasta - în ciuda unor factori de natură politică: până la 1877, lipsa independenței, dar și, mai apoi, o anume insecuritate, datorită pericolului extern permanent, în special din partea Rusiei. Și într-o relativă conexiune, factori economici, în primul rând o cronică criză financiară, materializată prin lipsa de capital.

În înțelegerea specificului dinamicii industriale preluăm întru totul concluzia lui G. Zane, care spune că „Industria mare modernă s-a edificat pe o largă platformă de forme preexistente. Le-a lichidat pe unele, le-a transferat sau asimilat pe altele”⁴. În această lumină surprindem și inițiativa industrială evreiască.

Principalul izvor oglindind realitatea economică a epocii este monumentală statistică **Ancheta industrială din 1901-1902**, întocmită pe baza datelor strânse în 1899⁵. Firește,

informațiile anchetei se completează cu alte repere, în primul rând arhivistice. Statistica oficială constată, în România începutului de secol al XX-lea, 625 de firme industriale - de categoria celor ce folosesc mașini. Dintre acestea, 146 sunt în posesia unor întreprinzători evrei, adică 23,66%. Procent care vorbește de la sine.

Nu este lipsită de interes repartiția în teritoriu a acestor firme, repartiție pe care o găsim într-o intimă legătură atât cu aria de răspândire a populației evreiești, cât și cu gradul de dezvoltare industrială a diverselor zone. Astfel, în București găsim 37 de firme evreiești, iar în județe cu nivel economic scăzut, dar și cu o redusă populație evreiască, precum Muscel, Olt, Romanai, nu activa nici o firmă industrială. Semnalăm, totuși, că acestea pătrundeau și în județe cu o populație evreiască redusă, cum e Vâlcea, unde ființa fabrica de teracote și sobe aparținând lui **D. H. Rosenthal**.

Firmele industriale evreiești pot fi găsite în toate domeniile de activitate, iar în unele din acestea, sunt deschizătoare de drum. În general, aceste ramuri industriale apăreau pe fondul existenței unei tradiții meșteșugărești, în diverse domenii. În acea perioadă, fenomenul central era evoluția atelierului meșteșugăresc în stabiliment industrial. Deci și inițiativa industrială evreiască urmează tradiția meșteșugărească a acestei populații⁶.

În industria prelucrării fierului și a materialelor neferoase, ancheta amintită înregistrează 9 firme evreiești, din totalul de 26, deci peste o treime. În această grupă, se remarcă stabilimentele legate de nevoile agriculturii, aflată în epocă într-un proces de restructurare. Astfel, funcționa la Craiova un „atelier” mecanic de mașini agricole, înființat în 1890, de **Solomon Iritz**. În același oraș, **A. Waidman** întemeiază, în 1894, un atelier de același tip.

În epocă, legat de modernizarea comerțului, a industriei înseși, se profilează o modă a mobilei fierului. Din 6 fabrici producătoare de mobilă de fier, 4 erau evreiești. Nu putem părăsi acest domeniu al fierului fără a aminti de un număr important de turnători de fier, cum erau acelea

ale lui **Sigmund Horenstein**, care își începe activitatea în 1894, sau cel al lui **Leon Abramovici**, deschis în 1900. Astfel de ateliere au avut un rol foarte activ în procesul modificării fizionomiei urbane românești în sens modern, european. Ele aprovizionau primăriile și diverși constructori cu elemente de mobilier urban de fier și fontă, ca bănci, garduri, felinare, chioșcuri. Și astăzi se mai păstrează, în București, atât în Cișmigiu - stâlpi -, cât și în imediata apropiere a Bisericii Amzei - capace de canal - ce poartă semnătura atelierului lui Leon Abramovici. Se poate spune că în București, ca și în alte metropole europene, evreii au jucat un rol deloc neglijabil în succesul folosirii fierului, aspect important al curentului internațional „Art Nouveau“.

În ce privește subgrupa metalelor neroase, este demn de amintit că la sfârșitul secolului al XIX-lea exista în România un singur atelier de nichelat, înființat, în 1898, de **M. Haberman**.

O ramură industrială unde constatăm o afinență deosebită a firmelor evreiești este cea textilă. Aceasta, atât datorită tradiției meșteșugărești, cât și din rațiuni economice - durata mai scurtă dintre investiție și câștig. Astfel, în industria postavului, din 14 întreprinderi înregistrate de anchetă, 8 sunt evreiești. Remarcabilă, ca producție și ca notorietate în epocă, este cea a lui **A. Iuster**, din Piatra-Neamț, înființată în 1888. Interesant este că ni se păstrează, la Arhivele Statului din Iași, o imagine a acestei întreprinderi⁷. Legat în special de nevoile comerțului, se dezvoltau fabrici de frânghii, cum sunt cele ale lui **Machtel**, la Iași sau **Philip Bierman**, la București, ambele înființate în 1888.

În rândurile numeroșilor ceaprazari evrei - 57% din totalul acestei profesii - apare, în 1883, fabrica de șepci a lui **Herman Blaustein**. De asemenea, creșterea masivă a cererii stimula diverse evoluții. Astfel, în 1900, **Ghizela Berger** înființează o fabrică de brodat. La Iași, frații **Nacht** înființează o fabrică de albituri și cămăși, care, în 1890, ajunge la o producție de 400 de duzini de cămăși, pentru care lucrau 160 de lucrători⁸.

Industria pielăriei cunoaște și ea o afinență de

firmă evreiești. Dintre acestea, amintim ca mai importante fabrica de pielărie și tăbăcărie „Concordia“, înființată în 1888 de **Moritz Gelber**, și care, în 1900, producea 7-8 000 de piei de încălțăminte⁹, sau fabrica **Schak și Paneth**, înființată în 1892 la Pitești, cei doi având și un magazin de acest profil în București¹⁰.

Industria chimică era și ea un bun teren pentru inițiativa evreiască. Dintr-un total de 328 de întreprinderi, evreii aveau 72, deci peste 20%. În industria săpunului, ei au aproape jumătate din totalul întreprinderilor: 26 din 56. Dintre fabricile de săpun mai importante, amintim trei din Galați: **Kazelmann**, înființată încă din 1861, sub numele de „fabrica de stearinarie și săpunărie“, „Apollo“, înființată în 1882, și cea a lui **L. Moessner**, întemeiată în 1880. Dar domeniul în care se oglindește specificitatea inițiativei industriale evreiești - și în special atracția pentru nou - este exploatarea petrolului. Sfârșitul secolului trecut cunoaște în România un interes excepțional pentru extragerea și exploatarea petrolului. În preajma lui 1900, funcționau 70 de rafinării, dintre care 26 aparțineau unor evrei. În județul Neamț, întâlnim rafinăriile de la Costușa, ale lui **Z. Haimsohn** și **L. Herșcovici**. **Iosef B. Gardner**, din Buhuși și **Aizic Grunfeldt**, din Piatra-Neamț, încheie, în 1900, o asociație pe acțiuni, pentru a realiza o fabrică de petrol, parafină, oleiuri, minerale și alte derivate, în comuna Roznov, investind un capital de 10 000 de lei¹¹.

Mult mai masivă este prezența evreilor în exploatarea petrolifere din județul Bacău. Încă în 1860, în Valea Arinilor, din acest județ, putea fi întâlnită exploatarea lui **Schefler**, urmată, în 1862, de aceea a lui **L. și A. Grünberg**. Astfel, numai în această localitate, între 1888 și 1896, au funcționat 7 exploatări aparținând unor evrei. Un **M. Solomon** extrăgea petrol la Măgirești - Bacău, iar la Adjutul Vechi era rafinăria de petrol a lui **Alik Leib**.

În exploatarea petrolifere ale județului Prahova, întâlnim diverși întreprinzători evrei. **M. Predinger** are o rafinărie, ca și **M. Lazarovici**.

Demnă de a fi luată în seamă este modernizarea tehnică efectuată la unele exploatare. Astfel, un **Theiler** introduce la rafinăriile sale, din amintita Vale a Arinilor, pompe moderne aduse din străinătate. El avea 50 de puțuri, cu 4 000 de lucrători¹². Activitatea evreilor în exploatarea petrolului este o componentă importantă a primei perioade, „romantice“, în această importantă ramură, caracterizată prin activitatea unor modești întreprinzători.

Un alt câmp predilect de activitate este acela al industriei alimentare, pe atunci cea mai dezvoltată ramură a industriei românești. Astfel, în morărit, evreii reprezintă o treime din total. Încă din 1857, o anume **Lebel Ovreica** a construit o moară cu 4 pietre și o brutărie nemțească, amândouă lângă Biserica Olteni¹³. Dintre cele mai târzii, am aminti, în 1875, moara de apă a lui **Aron Abramovici**.

Evreii sunt cei care introduc în România producerea industrială a apei gazoase, ridicând un număr apreciabil de stabilimente de acest profil. la București, un **L. Reicher** înființează, în 1893, o fabrică de „băuturi gazoase și sifon“; la Focșani, în 1894, îl găsim pe un anume **H. Freier**, iar la Târgoviște, fabrica „Steaua“, a lui **A. Hartenstein**.

Altă ramură de pionierat este industria conservelor, în care, din 11 fabrici, 5 aparțineau unor evrei. Astfel, amintim pe acelea ale lui **Max Ficher**, din Galați și **Moise Band**, din Iași. Industrializarea cărnii, prin producerea de mezeluri, este un nou câmp de activitate. La București, **L. Abele** înființează o fabrică de mezeluri și cârnăritărie, încă în 1862. În industrializarea spiritului, îl întâlnim pe **H. Rappaport**, cu o distilărie la Piatra-Neamț, pe **Moise Iuster**, cu o fabrică la Căciulești - Neamț (1893), iar **L. Wechsler** și **Erben** înființează, în 1892, o fabrică de coniac, la Iași; pe **Leon Iuster** îl găsim ca antreprenor al fabricii de spirt a lui E. Mavrocordat¹⁴.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea este caracterizată, în mediul urban românesc, de o adevărată febră edilitară, fenomen ce a

impulsionat industria materialelor de construcții. Se impune forma producerii industrializate a cărămizilor, în locul vechilor cărămidării. Prima fabrică de cărămidă, în Bacău, este înființată de **Ventzel Zingher**, iar **Iosif Grimberg**, din Roman, primește, în 1882, medalia de bronz la expoziția industrială, pentru calitatea cărămizilor produse¹⁵. Evreii sunt prezenți și în tânăra industrie a cimentului. Astfel, **Ernest Manuil** înființează, în 1878, la Comarnic, o fabrică de var hidrolic și ciment, care în 1904, avea o producție de 12 000 de tone¹⁶. La Predeal, **E. Erler** înființează o fabrică de ciment Portland, cu o producție de 5 000 tone de ciment și 3 000 de tone de var¹⁷. La București, **Mauriciu Blank** se asociază cu **G. Cantacuzino**, pentru a deschide o fabrică de ciment Portland¹⁸.

În 1900, **Grimberg**, antreprenor de șosele și pavaje în Iași, înființează o fabrică de tuburi de ciment armat¹⁹. Din același sector face parte și industria sticlăriei, unde găsim fabrica **Weisengrun**, din Bogdănești - Bacău, cea a lui **Viesner**, din Lespezi, sau cea a lui **Beniamin Iuster**, din Deleni - Botoșani.

În ceea ce privește prelucrarea lemnului, ancheta înregistrează 21 de firme evreiești dintr-un total de 54. Această ramură este dominată de importanța familiei **Iuster**, adevărata dinastie evreo-moldoveană, pe care am găsit-o și în domeniul exploatărilor petrolifere, în prelucrarea spiritului etc. Este un caz tipic de elită economică, membrii ei făcând și importante donații, ocupându-se de organizarea învățământului, în special **Leon Iuster**.

Din industria lemnului făcea parte și fabrica de parchete și mobile „Fortuna“ din Iași, proprietate a inginerului **L. Finkelstein**, ca și cele din București și Vâlcea ale lui **D. H. Rosenthal**.

E locul să amintim faptul că evreii înființează și primele fabrici de chibrituri, în același an, 1885, la București, **Adolf Stein**²⁰ și, la Iași, **Samuil Goldenthal**²¹. De reținut că cel dintâi va construi pe lângă fabrica sa de pe dealul Filaretului și un cartier de locuințe ieftine. Credem că este primul de acest fel în capitala României²².

Un indicator al gradului de dezvoltare industrială este și numărul de lucrători folosiți. Din acest punct de vedere, trebuie amintit un raport, din 1887, al doctorului Iacob Felix, șeful Serviciului Sanitar al Primăriei Bucureștilor, care face o listă de unități industriale bucureștene cu personal numeros. Aici sunt semnalate și șapte fabrici aparținând unor evrei: fabrica de cravate a fraților **Joseph**, cu 40 de lucrători, tăbăcăria **Einhorn**, între 30 și 40 de lucrători, fabrica de frânghii **Philip Birman** - 38 de lucrători, fabrica de papetărie și ghiozdane **Blumm și Stein** - 38 de lucrători, fabrica de cărțițele de hârtie a lui **L. M. Levy** - 38 de lucrători, fabrica de vată a lui **L. A. Ascher** - 28 de lucrători, fabrica de ulei **Maria Farjon** - 23 de lucrători²¹.

O problemă specială este aceea a lucrătorului evreu. Din statisticile epocii se desprinde că în întreaga Românie lucrau 10 699 de muncitori evrei, adică 17% din totalul lucrătorilor. La această cifră trebuie adăugați și ucenicii evrei, care reprezintă un procent de 19% din numărul total al ucenicilor. Mai mult decât atât, în unele județe lucrătorii evrei erau majoritari: Iași - 63%, Botoșani - 58%, Dorohoi - 53%, Neamț - 51%. Aceste cifre sunt grăitoare pentru existența unei categorii sociale iglorate în istoria modernă a României, aceea a muncitorului evreu. Încercând să analizăm încă o dată formele de expresie industrială, ajungem la concluzia că, în liniile sale generale, inițiativa industrială evreiască s-a încadrat în dinamica economică, dar și socială a României acelei vremi. În același timp însă, a avut un specific al său, legat de apetențe tradiționale, de trăsături mentale proprii.

Creдем că, în primul rând, întreprinzătorii evrei au dat dovadă de o căutare obsesivă a noului, fiind astfel purtătorii unor modele industriale noi. Am amintit, în primul rând, de acele fabrici de cravate, ciorapi, umbrele, conserve, ghiozdane, cutii de chibrituri.

După cum se vede, este vorba de ramuri industriale menite să răspundă unor necesități imediate ale omului, de vestimentație, alimentație, habitat etc. Analizându-le cu atenție pe fiecare

dintre acestea, observăm că ele răspundeau unor necesități noi, izvorând din transformarea în sens modern a cotidianului societății românești, cu toate planurile ce alcătuiesc acest cotidian. De aici am spune că este vorba de o cunoaștere aprofundată a acestei societăți, o observare atentă a nevoilor acesteia. Sau, în termeni moderni, o prospectare a pieței. În fond, evreii sunt cei care introduc în România, în perioada cercetată de noi, acest management „avant la lettre”, prin birourile de informații comerciale²⁴. În 1887, **E. Schwarzenfeld** anunța că firma sa „Perseverența”, cu sediul în București, la Hotel de France, oferă „...informații de orice natură, atât din țară, cât și din străinătate, cumpărături, vânzări, arendă, case, plasare de funcționari comerciali...”²⁵. Mai mult decât atât, omul de afaceri **Michail El. Nachmias** editează un ziar financiar, „Mercurul român”, care funcționa atât ca ziar de publicitate - și credem că este primul ziar de acest gen din România -, cât și cu diverse sfaturi comerciale și industriale. În această privință, se poate spune că întreprinzătorii în cauză au fost receptivi la diversele schimbări ale mentalului colectiv, au înregistrat anume necesități noi - umbrela, de exemplu, sau ghiozdanul, legat de un tip modern de învățământ etc. - și s-au grăbit să vină în întâmpinarea lor. Mai mult decât atât, apetitul pentru noutate, complementar cu căutarea febrilă de câștiguri, fenomen firesc într-o societate călăuzită de principiul lui Guizot: „Îmbogățiți-vă!”, îl făcea pe întreprinzătorul evreu mai penetrant. Dar această căutare obsesivă a noului nu provoca numai succese, ci și prăbușiri. De aici și numărul mare de falimente, fenomen consemnat de documentele vremii.

Un aspect important al acestei problematice este orientarea mentalului colectiv evreiesc spre spiritul întreprinzător, economic, inclusiv în domeniul industrial. În 1883, ia ființă la București asociația „Munca”, condusă de **M. Ascher**, ce se autoprezentă ca: „Societate israelită pentru încurajarea artelor și industrii naționale”²⁶.

Se înființează școli profesionale evreiești, cum este Școala de băieți „Ciocanul”, înființată

cu sprijinul dat de Alliance Israélite Universelle, în 1898, și care are de la început un pronunțat caracter industrial, cu diverse ateliere specializate. Sincronizarea cu fenomenele noi duce la înființarea, în 1910, a unei secții de electrotehnică la Școala „Ciocanul“, unde era proiectată și conferința inginerului **O. Steihart**, despre: „Instalațiuni electrice în casă și fabrică. Economie industrială“²⁷.

O mărturie a educației industriale ce se dădea elevilor din școlile evreiești o constituie inițiativa Școlii „Cultura“ din Iași, din 1905, de a organiza pentru elevi o vizită la obiective industriale din oraș. Sunt astfel cunoscute tăbăcăria lui **Moritz Gelber**, pe care îl găsim activ și în Comitetul școlar „Cultura“ -, tipografia **H. Goldner**, Fabrica de mobile „Fortuna“, Întreprinderea metalurgică

a lui **Wachtel**, moara cu vapori **Taxier** și **Goldman**²⁸.

Credem că problematica prezenței evreilor în industria românească trebuie văzută pe un plan mai larg al interferenței de civilizație între poporul român și populația evreiască. Această interferență se concretizează prin circulația unor modele de civilizație, fie pe plan economic, fie în domeniul cultural sau al instrucției școlare. Este clar că evreii au introdus sau au potențat anume modele de activitate economică, majoritatea preluate din Europa Occidentală și, în același timp, au preluat modele de la societatea românească. Aceasta este prisma prin care privim interferența culturală dintre cele două lumi într-o perioadă de transformări modernizatoare.

Dr. LIVIU ROTMAN

2. PARTICIPAREA EVREILOR LA DEZVOLTAREA INDUSTRIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Retrospectiv - și pentru o perioadă mai îndelungată - se constată că populația evreiască a desfășurat o activitate susținută ce s-a înscris, în mod firesc, în cerințele de ansamblu ale evoluției societății românești.

Activitatea desfășurată și rezultatele obținute au fost nemijlocit influențate de sporirea numărului populației evreiești, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de pregătirea și ocuparea acesteia pe ramuri, de drepturile ce i-au fost acordate prin legislația în vigoare în anumite perioade.

O serie de evenimente de importanță cardinală pentru istoria poporului român, cum au fost Unirea Principatelor (1859), dobândirea independenței de stat a României (1877) și formarea statului național unitar român (1 Decembrie 1918), au impulsionat dezvoltarea economică și socială a țării, având o influență favorabilă și asupra participării evreilor la viața economică.

Soluționarea - prin Tratatul de Pace încheiat după primul război mondial - a problemei dobândirii de către evrei a cetățeniei române și deci a drepturilor civile și politice depline, precum

și consacrarea legislativă a acestora în Constituția din anul 1923 au creat premisele necesare unei mai ample participări a populației evreiești la activitatea pe tărâm economic și social.

Realitatea istorică, reliefată prin fapte, cifre, materiale de arhivă, documente oficiale și alte publicații, atestă că participarea evreilor la viața economică și, în acest cadru, la dezvoltarea și modernizarea industriei a urmat o traiectorie ascendentă, atingând punctul maxim în 1938 - anul de vârf al dezvoltării economice a României din perioada interbelică și, totodată, anul după care încep să fie adoptate și aplicate o serie de măsuri restrictive ce au limitat mult activitatea evreilor în diferite domenii, în primul rând în economie.

1. Potențialul uman pe care-l reprezenta populația evreiască din România este evidențiat de numărul însemnat al acesteia - 728 000 de persoane în 1930¹ (în Vechiul Regat - 240 000 de persoane în 1912²) și circa 850 000 în anul 1938³ (4,3% din populația României), cu largi posibilități, aptitudini și experiență în exercitarea celor mai diferite profesii.

După datele recensământului general al populației din decembrie 1930, numărul activilor evrei era de peste 264 000 (36,3% din populația evreiască), opțiunile acestora pe principalele ramuri fiind reflectate sintetic în următoarele date:

Structura populației evreiești active din România la 29 decembrie 1930, pe ramuri și grupe de activități⁴

Exploatarea solului (agricultură, silvicultură etc.): Nr. persoane active - 14 153; în procente față de total activi evrei - 5,4%. **Exploatarea subsolului** (industria extractivă): Nr. persoane active - 701; în procente față de total activi evrei - 0,3%. **Industria transformatoare**: Nr. persoane active - 78 470; în procente față de total activi evrei - 29,7%. **Credite, reprezentanțe, agenții comerciale**: Nr. persoane active - 10 680; în procente față de total activi evrei - 4,0%. **Comerț**: Nr. persoane active - 87 063; în procente față de total activi evrei - 32,9%. **Transport și comunicații**: Nr. persoane active - 5 947; în procente față de total activi evrei - 2,2%. **Instituții publice** (administrație, culte, învățământ etc.): Nr. persoane active - 17 317; în procente față de total activi evrei - 6,6%. **Diverse servicii și profesii** (sănătate, sport, personal menajer etc.): Nr. persoane active - 37 333; în procente față de total activi evrei - 14,1%. **Nedeclarați**: Nr. persoane active - 12 754; în procente față de total activi evrei - 4,8%. **TOTAL ACTIVE**: Nr. persoane active - 264 418; în procente față de total activi evrei - 100,0%.

Rezultă că aproape trei pătrimi din populația activă evreiască lucra, în anul 1930, în ramuri de mare importanță pentru producția și circulația valorilor în economie, cum sunt industria (30%), comerțul (32,9%), agricultura și silvicultura (5,4%), credit, reprezentanțe și agenții comerciale (4,0%), locul și aportul acestora fiind determinat nu numai de numărul și proporția persoanelor în diferite sectoare, ci mai ales de volumul, calitatea și rezultatele activităților respective.

Deși numărul populației evreiești a crescut până în 1938, structura activilor pe ramuri se poate considera practic apropiată de aceea rezultată din recensământul efectuat în 1930.

2. Analiza participării evreilor în industrie în perioada interbelică ia în considerare faptul că, în acești ani, continuă și se extinde activitatea desfășurată în această ramură în etapele anterioare. Ne referim la activitatea meșteșugărească și la cea depusă de lucrătorii, tehnicienii și inginerii evrei în diferite unități industriale, precum și la numeroasele întreprinderi individuale în proprietatea evreilor sau societăți industriale pe acțiuni înființate de către aceștia, în cadrul cărora au participat direct la formarea capitalului social, în consiliile de administrație, ca și la activitatea productivă.

Toate acestea au constituit o bază puternică de pornire în ce privește capitalul investit și resursele de muncă calificate ale populației evreiești în diferite ramuri și sectoare industriale. În Vechiul Regat, de exemplu, la începutul secolului al XX-lea, lucrau peste 19 000 de meseriași evrei cu profil industrial (cca 20% din total)⁵, iar 122 de întreprinderi din industria mare transformatoare (19,5% din total)⁶ fuseseră fondate de evrei. După un deceniu, la începutul anului 1913, în întreaga industrie transformatoare își desfășurau activitatea 37 514 evrei (inclusiv meseriașii), reprezentând 12,2% din totalul personalului și 41,8% din acela al populației evreiești active; dintre aceștia, 13 890 (37%) erau proprietari de ateliere și întreprinderi industriale, iar 23 624 (63%) erau în cea mai

mare parte lucrători și ucenici (cca 20 000)⁷.

În legătură cu activitatea meseriașilor evrei, Alexandru Macedonski, în articolul „Evreii ca meseriași”, scria, la începutul secolului, că „...peste tot și în orice timp ei au excelat ca meseriași...”, „...îndemânarea lor, gustul lor, temeinicia muncii lor le asigură un loc de onoare aproape în toate meseriile...”, „...ei sunt sticlari, tinichigii, smălțuitori, vopsitori, giuvaergii, tâmplari, olari de lux, constructori de mașini, iposari, fabricanți de oglinzi, în sfârșit se ocupă cu orice și muncesc din greu și cinstit în toate direcțiunile. Cum rămâne deci cu legenda că evreul nu este decât cămătar, zaraf, bancher, vânzător de mărunțișuri și altele? Ca și multe legende și aceasta trebuie să cadă, de vreme ce pe evrei îi aflăm luptând și distingându-se în toate ramurile activității omenеști”⁸.

Concludente pentru profesionalismul meseriașilor evrei sunt și brevetele de „Furnizor al Curții Regale”, acordate de către Casa Regală. Astfel, printre cei onorați cu acest titlu, încă din perioada 1866-1875, se numărau și mulți meseriași evrei, dintre care îi menționăm, din București, pe **Menahem Carniol** (gravor), **Aron Rosenfeld** (ceaprazar), **Jacques Herdan** (giuvaergiu), **M. J. Carniol** (care a primit brevetul de „Sepător în piatră și metal al Curții M.S.R. Domnitorului”)⁹.

Evreii din România au participat nemijlocit la procesul de industrializare ce s-a desfășurat cu multă intensitate încă din primii ani de după Unire. Această participare este ilustrată și de prezența unui număr însemnat de firme la Expoziția-târg a industriei românești, deschisă la București în toamna anului 1921, relevându-se prin noutate, nivel tehnic și calitate produsele unor întreprinderi ale industriașilor evrei, cum au fost, de exemplu: o instalație completă pentru rafinările de petrol (expusă de „Noua Societatea Atelierele Vulcan”, București), lacuri și alte produse chimice (**Carol Zimmer et Co.**, București), produse farmaceutice (**Kraus Moskovitz**, Oradea), săpunuri, parfumuri și alte articole de toaletă („Cerbul”, **Wolf Lerner**, Iași),

diferite postavuri (fabricile din Buhuși, Singer S. din Bacău, **Frații Zimmerman** - Sighișoara), tricotate (fabricile **Rechler Moritz** și **Fiii**, precum și „Progresul“ a lui **M. Gerias** și **L. Goldstein**, din Iași), produse de panificație expuse de morile **Kogan** (Chișinău), **Neuman** (Arad), **Lipson** (Bălți), **Șaraga** (Bârlad) etc.

Calculule efectuate permit să apreciem că, în industria mare, din totalul celor 416 firme individuale expozante, aproximativ 25% aparțineau unor proprietari evrei, îndeosebi din industria alimentară, textilă, chimică, metalurgie, ceramică, pielărie, arte grafice¹⁰.

În perioada interbelică, industria a cunoscut un ritm intens de dezvoltare și modernizare, determinat, în primul rând, de amploarea capitalului investit în această ramură, materializat în construirea unui număr mare de întreprinderi în toate provinciile, prin apariția cărora au sporit capacitățile de producție și locurile de muncă.

Din totalul întreprinderilor existente la sfârșitul anului 1930 în industria transformatoare din România (129 885), 62,8% fuseseră înființate în anii 1919-1930 și numai 37,2% în perioada anterioară¹¹, ceea ce reliefează dinamismul creșterii bazei materiale industriale după anul 1918, realizare la care au contribuit, într-o măsură însemnată, și investitorii evrei.

Sub aspectul mărimii întreprinderilor, partea covârșitoare (92,5%) era formată din întreprinderi mici, la sfârșitul anului 1930 existând 69 308 ateliere meșteșugărești (49,2%) în care lucra câte o singură persoană (patronul) și 61 125 de ateliere și întreprinderi (43,3%) cu 2-5 persoane. Dintre celelalte întreprinderi industriale, 8 120 (5,8%) aveau 6-20 de persoane și numai 2 395 (1,7%) aveau peste 20 de persoane¹².

După investigațiile efectuate pe fiecare ramură din industria mare transformatoare, estimăm că numărul întreprinderilor individuale ai căror proprietari erau evrei ajunsese la peste 700 în anul 1930, reprezentând 29-30% din totalul pe întreaga țară, ponderi peste această medie au fost în industria metalurgică (45,5%), în industria hârtiei și artelor grafice (41%), în industria sticlei

și ceramicii (39%)¹³.

Dintre întreprinderile individuale înființate de către evrei în perioada 1919-1930, menționăm exemplificativ, în ordine cronologică, următoarele: Fabrica de articole împletite și tricotate „Era“, **Eugen Reisman** (Arad, 1919), Fabrica de țevi de plumb a lui **Sig. L. Berman** (Galați, 1922), Prima țesătorie de pânză românească din România, **Frații Mohnblatt** (București, 1922), Țesătoria de bumbac **Dr. Hain** (Cernăuți, 1926), Fabrica de zahăr **Z. Esmansky** (Bălți, 1930)¹⁴.

Dintre firmele unor evrei, existente în acea perioadă în alte localități din țară, cum ar fi în Ardeal, le evidențiem pe acelea ale lui **Izrael Meyrovitz**, **Friedman**, **Leb** și **Grosz** (rafinării de petrol, Dej), **Grünfeld Armin** (articole de celuloză, Cluj), **Frații Neuberger** (cherestea, Telciu, județul Bistrița-Năsăud), **Glück Ignat** și soția (produse chimice, Alba-Iulia), **Herzfeld Ladislau** (ciment, Turda), **Gidali Iosif**, **Glück Rudolf** și **Ionaș Adolf** (care aveau fiecare fabrică de spirt la Alba-Iulia etc.)¹⁵.

În dezvoltarea industrială a țării un rol deosebit, în cadrul întreprinderilor mari, l-au avut societățile pe acțiuni, care - mai ales în perioada de după primul război mondial - au evoluat rapid atât numeric, cât și din punct de vedere al mărimii capitalului social și al cifrei de afaceri realizate.

La înființarea și desfășurarea activității multor societăți industriale pe acțiuni au participat și evreii din România. Referindu-se la contribuția acestora la promovarea, în Principatele Române, a unor forme noi, moderne, specifice economiei de schimb, academicianul G. Zane sublinia că evreii „...vor fi aceia care aproape singuri vor introduce societățile pe acțiuni“¹⁶.

Pe baza unor informații asupra componenței nominale a consiliilor de administrație ale societăților industriale pe acțiuni din anul 1926, s-a putut stabili, cu un anumit grad de aproximație, numărul societăților ce aveau și evrei în consiliile de administrație (peste 1/3 din totalul de 1 335 de societăți)¹⁷, ceea ce oferă elemente concludente

pentru analiza participării acestora la societățile înființate înainte și după 1919. Se constată participarea într-o proporție însemnată a evreilor la dezvoltarea tuturor ramurilor industriale, aceștia fiind prezenți în circa o treime din consiliile de administrație în industria transformatoare și în peste jumătate în industria extractivă. Se detașează, în mod deosebit, participarea evreilor la un număr mare de societăți industriale pe acțiuni în ramurile textile-confecții și petrol.

Este de relevant, totodată, faptul că, dintre societățile industriale la care au participat și evrei, peste 80% fuseseră înființate după anul 1919 - indiciu veridic al intensificării contribuției acestora la dezvoltarea și modernizarea industriei românești, în cadrul unor forme noi de organizare și conducere a întreprinderilor.

Dintre principalele societăți industriale pe acțiuni din perioada 1919-1927, la înființarea și activitatea cărora au participat și evreii din România, menționăm unele societăți ce dispuneau de capital social mai mare și care au jucat un rol însemnat în dezvoltarea industriei: Uzinele Metalurgice Unite Titan-Nădrag-Călan (1924, **Max Aușnit, O. Kaufmann, Edgar Aușnit, R. Fraenkel, L. Johnson**)*, Uzinele de fier și Domeniile Reșița (1920, **O. Kaufmann, V. Levy**), Astra - prima fabrică română de vagoane și motoare, Arad (1920, **N. N. Sapira, Mauriciu Blank, Aristide Blank, O. Kaufmann, R. Soepke, L. Traserson**), Noua Societate a Ateliereilor Vulcan - fabrică de mașini și vagoane, București (1921, **M. Blank, R. Soepke, A. Blank**), Fabrica românească pentru laminat și tras metale, Brașov (1923, **Osias Nacht, Ioseph Nacht, David Schäffer**), Carpatina, cu exploatarea forestieră și fabrici de cherestea la Brezoi, Slatina, Turnu-Măgurele și în județul Ciuc (1920, **R. Elias, O. Kaufmann, Jacques Eiser**), Zimmer și Comp. - industrie și comerț de uleiuri vegetale și produse chimice, București (1921, **M.**

Rapaport, I. C. Zimmer, M. S. Zentler, Al. L. Zissu, H. Landau, F. Weis), Frații Neuman, moară, fabrică de spirt ș.a. Arad (1921, **Daniel Neuman, Alfred Neuman, L. M. Tauber, M. Rosenberg, L. Tenner**), Crisciatic, fabrică de zahăr, Bucovina (1923, **Dr. Max Fischer, Max Aușnit, Alex. Fischer, Carol Fischer, Froim Fischer, Marcu Fischer, L. Silberman, L. Weisengrun**), Societatea pentru industria textilă, cu fabrica de postav Buhuși (1922, **Lazăr Margulies, N. Ehrenstein, R. Halfon, O. Kaufmann, L. Schlesinger, H. Horwitz**), Prima fabrică cehoslovacă pentru confecțiuni de haine bărbătești, București (1926, **D. Sanielevici, Simon Schwartz, B. Glasner, S. Hechter, W. Zickel, N. Schwartz**) ș.a.

O deosebită importanță pentru dezvoltarea industriei, formarea și creditarea multor societăți pe acțiuni și întreprinderi individuale au avut și băncile, al căror capital aparținea, în bună parte, unor evrei, cum au fost Banca Marmorosch - Blank et Co., Banca Industrială, Banca de Credit Român, Banca Moldova și altele, care dețineau cote însemnate din capitalul unor societăți industriale. Ca urmare, în consiliile de administrație ale unor societăți din diferite ramuri industriale găsim și cunoscuți bancheri ai timpului, ca **Mauriciu Blank, Aristide Blank, Oscar Kaufmann, N. Ehrenstein, Richard Soepke, Ardolph Berkovitz** etc.

Astfel, unele dintre marile bănci menționate aveau participatii de capital în București - de exemplu, la societăți pe acțiuni din industria metalurgică (cum ar fi „Noua Societate a Ateliereilor Vulcan”, fabrică de locomotive și vagoane); „Fichet” (fabricarea de case de bani, tezaure de bănci, lăcătușerie de precizie), industria aeronautică („Industria Aeronautică Română”), industria textilă („Fabrica de tricotaje”), industria pielăriei („Ursul”, fabrică de încălțăminte), industria alimentară (Chitila - București, fabrică de rafinărie de zahăr, Fabrica de ciocolată „Zamfirescu”), industria chimică („Zimmer et Co.”, industria și comerțul uleiurilor vegetale și produselor chimice), industria materialelor de

* În paranteză, anul înființării societății și numele unor membri evrei ai consiliilor de administrație.

construcții („Cărămidă“, industria și comerțul de cărămidă), industria artelor grafice („Cultura Națională“)¹⁸ și altele.

Referitor la relația bănci-industrie, într-o publicație de specialitate, din 1930, se subliniau următoarele: „Întrecând pe toate celelalte bănci... Banca Marmorosch Blank și Co. a fost cea dintâi care a participat la întreprinderile industriale și noi și vechi...“¹⁹.

Ca urmare a amplificării activității desfășurate, 30% din populația evreiască activă era ocupată, la sfârșitul anului 1930, în industrie, reprezentând 10,6% din totalul activilor din România în această ramură. Evreii au lucrat în toate ramurile industriei, ponderea cea mai ridicată având-o persoanele ocupate în industriile textilă, manufacturieră și de confecții (52,5%). Aceasta se explică și prin numărul mare al meseriașilor din sectoarele îmbrăcăminte-încălțăminte, îndeosebi croitori și cizmari. Ca urmare, activii evrei reprezentau 17,3% din totalul personalului existent în 1930 în această ramură. Urmează - apropiate ca pondere în privința numărului activilor evrei - industria alimentară (14,5%), cea metalurgică (10,2%) și industria lemnului (9,4%). Menționăm că, din 8 106 evrei în industria metalurgică, peste jumătate (4 475) erau meseriași (tinichigii, strungari etc.). În structura activilor evrei, cei ce lucrau în industria chimică, a hârtiei, a tiparului dețineau o pondere de 7%, față de totalul lucrătorilor din aceste sectoare ei reprezentau mult mai mult: 11,7%²⁰.

Cu toate că numărul evreilor ocupați în industria extractivă a fost mai mic, contribuția acestora, în special prin capitalul avansat și prin participarea la înființarea și conducerea multor societăți pe acțiuni, a fost de mare importanță pentru dezvoltarea industriilor petroliferă, minieră și altele.

Dintre acestea menționăm: Societatea „Forajul“, fondată în anul 1921 și care, în 1928, avea un capital social de 200 de milioane de lei, iar în consiliul de administrație includea și pe **Ely Berkowitz** (vicepreședinte), **Martin Șain**

(administrator-delegat), **Adolph Berkowitz** și **Albert Pauker** (consilieri), **Lulu Șain** (procurist), precum și Societatea „Miniera“, pentru exploatarea de mine de cărbuni, înființată în 1921 și care, în 1928, dispunea de un capital social de 11 milioane de lei, din consiliul de administrație făcând parte și **Artistide Blank** (președinte), **A. Em. Zentler** (administrator-delegat), **Richard Soepkez** (consilier), **M. Nussbaum** (procurist)²¹.

Din calculele efectuate au rezultat mărimi relativ ridicate și foarte apropiate între provincii ale celor ocupați în industria transformatoare în totalul activilor evrei, ceea ce constituie un element caracteristic al distribuirii și participării pe teritoriul a evreilor în industria română. Aceste mărimi au oscilat, în anul 1930, între 260 și 325 de persoane ocupate în industrie la 1 000 de evrei populație activă (proporția pentru întreaga populație a țării a fost 119); numai în două provincii (Dobrogea și Oltenia), numărul populației active evreiești, ca și al celor ocupați în industrie, prezintă mărimile absolute cele mai reduse și deci un raport mult mai mic (162 și, respectiv, 211)²².

În cadrul recensământului efectuat în anul 1930, meseriașii au fost incluși în totalul persoanelor active din fiecare ramură, și doar cu unele excepții (metalurgie, lemn) s-a publicat distinct, pe etnii, și numărul lor. Se cunoaște că în industria românească au lucrat, de foarte mult timp, un număr mare de evrei care au practicat cele mai diverse meserii, dând dovadă, în activitatea lor, de spirit novator și de adaptabilitate rapidă, de preocupări constante pentru un grad înalt de profesionalism.

În concordanță cu cerințele pieței, activitatea meseriașilor evrei din România în perioada interbelică s-a amplificat și diversificat, prin realizarea unei game variate de bunuri și servicii industriale.

Pentru a avea unele informații asupra numărului și ponderii categoriilor de meseriași evrei, s-au folosit publicațiile privitoare la firmele de croitorie și tinichigerie din București,

unde era localizată cea mai mare parte a meseriașilor evrei. Ca și în perioada anterioară, se remarcă ponderea ridicată a acestora care, potrivit estimărilor, dețineau aproximativ 55% din croitorii și 63% din tinichigerii în totalul firmelor de acest gen existente în Capitală în anul 1928²³.

Activitatea meseriașilor, precum și a celorlalți evrei ce lucrau în industrie, cu efecte pozitive pentru progresul economic al țării, era privită ca un „pericol“ de către curentele naționaliste și antisemite de atunci, reprezentanții acestora manifestându-și pornirile și prin publicarea, în anii 1926-1928, a unor „anuale profesionale ale meseriașilor, negustorilor și liber-profesioniștilor români creștini și creștini din București“, în paginile cărora nu numai că, evident, evreii nu figurau, dar li se aduceau numeroase insulte, urmărindu-se izolarea și distrugerea lor economică. Între altele, autorii „anualelor“ respective scriau: „Comerțul, industria și finanțele țării - și odată cu ele și rezolvarea multiplelor chestiuni care ating până și dreptul nostru la viață - trecând în mâinile ovreiului năvălitor... am ajuns de a nu ne mai cunoaște țara“²⁴.

Aceste afirmații, cu vădit caracter antisemit, apărute într-o perioadă în care lupta concurențială devenise acerbă, nu reprezentau însă opiniile părții covârșitoare a poporului român și nici ale multor oameni de afaceri, cu care evreii au avut îndelungate și fructuoase legături economice.

3. Întreaga viață economică - și, implicit, activitatea industrială desfășurată de evreii din România - a fost influențată de efectele negative provocate de criza economică din 1929-1933: producția industrială s-a diminuat, multe întreprinderi și-au redus activitatea, iar altele - îndeosebi întreprinderi mici și mijlocii - au dat faliment, șomajul atingând proporții mari.

Anii următori au marcat ieșirea din criză, redresarea economică și realizarea, în 1934-1938, a unui ritm intens de creștere a producției industriale, al cărei nivel maxim, din perioada

antebelică, este atins în 1938, când producția a fost mai mare cu 20% decât în 1933 și cu 55% față de anul 1927²⁵. La realizarea acestui dinamism economic o contribuție importantă a avut și activitatea intensă depusă de către evrei în toate ramurile industriale.

În ceea ce privește proprietatea întreprinderilor din industria mare transformatoare, menționăm că, în anul 1935, existau în România 871 de întreprinderi individuale proprietatea evreilor, reprezentând 27,8% din totalitatea firmelor individuale și a societăților anonime de acest fel²⁶.

Din informațiile asupra firmelor individuale, după originea etnică, pe care le deținea Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie, a rezultat că, în luna iulie 1938, erau înregistrate în întreaga țară, la Oficiul Central al Registrului Comerțului, 229 042 de firme individuale comerciale și industriale, dintre care 71 336, respectiv, 31,1%, aparțineau unor proprietari evrei²⁷.

Întrucât nu dispunem de date separate privind firmele industriale ale evreilor înregistrate pe întreaga țară, menționăm că, în această perioadă, în București și în județul Ilfov, cele 1 279 de întreprinderi ale acestora reprezentau 33,5% din totalul firmelor industriale. Dintre acestea o treime erau localizate în industria confecțiilor, care, împreună cu fabricile textile și de pielărie, ajung la 45% din numărul total; urmează, cu aproape 12%, întreprinderile de produse metalurgice și electrotehnice, cu circa 8% fabricile de materiale de construcții și lemn, cu câte 3% întreprinderile chimico-farmaceutice, de hârtie și arte grafice etc.²⁸.

În ceea ce privește întreprinderile industriale individuale aflate în proprietatea evreilor sau societățile industriale la înființarea și activitatea cărora au participat și evrei, existente în România în anul 1938, care au jucat un rol însemnat în dezvoltarea industriei, le prezentăm exemplificativ pe unele dintre acestea din ramurile metalurgie, construcții de mașini și textile.

Metalurgie și construcții de mașini²⁹

● **Uzinele de fier și Domeniile Reșița, S.A.R.**, cea mai mare societate pe acțiuni din țară (construită sub această denumire în decembrie 1919), aveau, în anul 1938, un capital social de 1 miliard de lei, iar capitalul investit se ridica la 2,6 miliarde de lei, președinte al comitetului de direcție fiind **Max Aușnit**, care, din anul 1929, era și administrator-delegat al Consiliului de administrație, printre membrii evrei ai acestuia numărându-se **Edgar Aușnit** și **Oskar Kaufmann**.

În 1938, numărul lucrătorilor societății ajunsese la 16 669, centrul metalurgic din Reșița deținând 28% din totalul personalului celor 356 de întreprinderi mai însemnate din această ramură și peste 30% din valoarea producției acestora³⁰.

După cum se arată în Anuarul-Catalog al Uniunii Industriilor Metalurgice și Miniere din România, „...vastele și variatele ramificațiuni de activitate industrială ce pulsează la Uzinele și Domeniile Reșița, constituie dovada peremptorie a rolului covârșitor ce-l joacă aceste deosebit de importante întreprinderi în dezvoltarea și propășirea economică a Țării Românești³¹”.

● **Uzinele Metalurgice Unite „Titan-Nădrag-Călan”, S.A.R.**, înființată în anul 1924, din inițiativa lui **O. Ausschnit**, **Max Aușnit** (director general al societății de constituire) și **Edgar Aușnit**, din Galați, precum și a lui **J. N. Chrisoveloni** (președinte al primului consiliu de administrație), **A. Veith** și **O. Kaufmann** (vicepreședinți ai consiliului de administrație), din București, prin contopirea a trei firme mai vechi, a reprezentat a doua întreprindere mare metalurgică din țară.

Printru reliefarea dimensiunii societății, este elocvent să menționăm numărul de personal,

care ajunsese la 4 980 în anul 1938, față de 1 960 la constituire.

● **Întreprinderile Metalurgice „David Goldenberg și Fiii”, S.A.**, din Brăila, s-au constituit sub această formă din anul 1931, fiind una dintre cele mai mari și moderne uzine metalurgice din țară.

În evoluția acestor întreprinderi, punctul de plecare l-a constituit înființarea de către **David Goldenberg**, în anul 1867, la Brăila, a unui magazin de fierărie și apoi a unei întreprinderi metalurgice, la care, în anul 1896, îi asociază pe fiii săi, **Ilie** și **Herman**, an în care pun bazele unei fabrici de plumbuit tablă. În perioada următoare, se trece la fabricarea și a altor produse (căldări galvanizate, fierărie mărunță, tablă galvanizată, cuie etc.), iar în anul 1922, cei doi fii fondează societatea în nume colectiv „David Goldenberg și Fiii”. An de an, societatea se extinde.

În 1931, când societatea în nume colectiv s-a transformat în societate pe acțiuni, ea dispunea de un capital de 70 de milioane de lei, aparținând aproape în întregime fraților **Ilie** și **Herman Goldenberg**³². Pe lângă aceștia, din primul consiliu de administrație au mai făcut parte **W. Dinnermann**, **George H. Goldenberg**, **Jules Popper**, **Lucian Moscuna**.

În anul 1937, capitalul social era de 100 de milioane de lei, iar capitalul investit de 73,3 milioane; forța motrică a uzinelor ajunsese la 2 770 HP, iar personalul la circa 950.

Cu titlu exemplificativ, prezentăm, de asemenea, din aceste sectoare industriale și unele întreprinderi individuale ce au aparținut unor proprietari evrei, cu succinte informații asupra dimensiunii și produselor întreprinderilor respective³³.

UZINELE GRIVIȚA, FRĂȚII GOLDENBERG - București: Capital investit (milioane lei) - 10,3; forță motrică HP - 505; număr lucrători - 185; produse principale fabricate - țevi de plumb, țevi trase zincate, sârmă, împletituri și țesături de sârmă, cuie. **DAVIDOVICI ȘI FIIL Fabrică de mașini și turnătorie - Bacău:** Capital investit (milioane lei) - 4,2; forță motrică HP - 161; număr lucrători - 101; produse principale fabricate - lagăre, console, roți dințate, rame și grătare, instalații de transport. **GUTMAN MARCUS. Fabrică specială de mobile de fier și de bronz - București:** Capital investit

(milioane lei) - 14,0; forță motrică HP - 61; număr lucrători - 87; produse principale fabricate - mobile de fier și de bronz. **FABRICA KAISERMAN F. - Iași:** Capital investit (milioane lei) - 0,7; forță motrică HP - 15; număr lucrători - 22; produse principale fabricate - piese pentru mașini agricole și industria textilă. „**VICTORIA**“, **I. Goldstein. Fabrică de produse metalice și tâmplărie de menaj - București:** Capital investit (milioane lei) - 2,6; forță motrică HP - 18; număr lucrători - 16; produse principale fabricate - albiu de zinc, frigorigere, mașini de bucătărie și diverse alte produse de tinichigerie. **EISENBERG ȘI FIUL. Atelier mecanic și turnătorie - Piatra-Neamț:** Capital investit (milioane lei) - 1,8; forță motrică HP - 24; număr lucrători - 12; produse principale fabricate - transmisii, saboți etc. **DAVIDSOHN D. Atelier mecanic și turnătorie - Constanța:** Capital investit (milioane lei) - 0,6; forță motrică HP - 16; număr lucrători - 9; produse principale fabricate - bușe, plite pentru sobe, piese pentru mașini.

Industria textilă

În cadrul opțiunilor evreilor din România pentru anumite sectoare de activitate, industria textilă a constituit o ramură prioritară, la a cărei dezvoltare și modernizare au contribuit în mare măsură.

În anul 1935, în industria textilă lucrau 7 668 de evrei, reprezentând 12,7% din totalul personalului ramurii; o pondere mai ridicată

(17,2%) dețineau lucrătorii evrei calificați (2 620 de persoane) și una mai redusă (8,6%) lucrătorii necalificați (3 526)³⁴.

Dintre numeroasele fabrici individuale existente în 1938, fondate de către evrei în multe localități din țară și care ofereau o gamă variată de produse pentru cerințele pieței, menționăm³⁵:

INDUSTRIA TEXTILĂ ROMÂNĂ, Norbert Juster - București: Capital investit (milioane lei) - 49,3; forță motrică HP - 210; număr lucrători - 295; obiectul activității - pânzeturii, prosoape, cuverturi, stofe de mobilă, preșuri de iută. **FRAȚII ZIMMERMAN, Fabrică de postav - Sighișoara:** Capital investit (milioane lei) - 11,1; forță motrică HP - 170; număr lucrători - 123; obiectul activității - postavuri diferite, stofe de mobilă. „**VICTORIA**“, **I. Marcus - Galați:** Capital investit (milioane lei) - 9,7; forță motrică HP - 100; număr lucrători - 91; obiectul activității - țesături de bumbac. **JESSE ALFRED ȘI OSCAR, Fabrică de postav - Teplitz (județul Cetatea Albă):** Capital investit (milioane lei) - 1,5; forță motrică HP - 35; număr lucrători - 9; obiectul activității - țesături de lână. „**BERNA**“, **I. Negeanu și I. Iosefsohn - București:** Capital investit (milioane lei) - 1,6; forță motrică HP - 12; număr lucrători - 24; obiectul activității - țesături de mătase pentru cravate. „**TRICOTANIA**“, **Frații Sigal - Cernăuți:** Capital investit (milioane lei) - 7,0; forță motrică HP - 75; număr lucrători - 280; obiectul activității - articole tricotate, ciorapi. „**VIITORUL**“, **Adolf Kahane, Fabrică de tricotaje - Bârlad:** Capital investit (milioane lei) - 4,0; forță motrică HP - 20; număr lucrători - 87; obiectul activității - tricotaje. **BRILL S. CHAIM, Fabrică de tricotaje - Bacău:** Capital investit (milioane lei) - 3,8; forță motrică HP - 120; număr lucrători - 80; obiectul activității - tricotaje. **FRAȚII SAPIRSTEIN, Fabrică de postav - Iași:** Capital investit (milioane lei) - 8,7; număr lucrători - 111; obiectul activității - țesături de lână și bumbac. **WECSLER ȘI CUKIER - Iași:** Capital investit (milioane lei) - 2,1; forță motrică HP - 36; număr lucrători - 31; obiectul activității - țesături de bumbac, mătase și lână. „**LUX**“, **Muscat Blitt și Gottlieb, Fabrică de tricotaje și ciorapi - Cernăuți:** Capital investit (milioane lei) - 1,3; forță motrică HP - 16; număr lucrători - 66; obiectul activității - tricotaje și ciorapi. „**ADESGO**“, **Adessman și Goldenberg - București:** Capital investit (milioane lei) - 86,9; forță motrică HP - 150; număr lucrători - 600; obiectul activității - ciorapi, lenjerie de mătase naturală și artificială și de bumbac. „**ERA**“, **Reisman Eugen - Arad:** Capital investit (milioane lei) - 1,5; forță motrică HP - 10; număr lucrători - 36; obiectul activității - ciorapi și tricotaje de lână, bumbac și mătase. **GOLDTSEIN BELA - București:** Capital investit (milioane lei) - 1,5; forță motrică HP - 22; număr lucrători - 120; obiectul activității - ciorapi. „**IZBÂNDA**“, **Drimer Enrico - Bacău:** Capital investit (milioane lei) - 0,4; forță motrică HP - 17; număr lucrători - 14; obiectul activității - plăpumi. **FRAȚII STERN - Arad:** Capital investit (milioane lei) - 4,3; forță motrică HP - 30; număr lucrători - 123;

obiectul activității - lenjerie și tricotate. **MARCOVICI MARCU - București:** Capital investit (milioane lei) - **0,8**; forță motrică HP - **3**; număr lucrători - **16**; obiectul activității - pălării. **TRAHTENBROIT S. - Chișinău:** Capital investit (milioane lei) - **0,8**; forță motrică HP - **30**; număr lucrători - **20**; obiectul activității - vată de bumbac pentru confecții.

În industria textilă s-au format, cu deosebire în perioada interbelică, o serie de societăți, multe dintre ele din inițiativa și cu participarea evreilor, care, prin dimensiunea capitalului lor social și a celui investit, au contribuit la sporirea capacităților de producție, la creșterea și înnoirea producției, a rentabilității întreprinderilor, la crearea de numeroase locuri de muncă.

Între acestea, un loc deosebit de important a ocupat „**Societatea pentru industria textilă S.A.**”, la formarea, dezvoltarea și conducerea căreia au contribuit și numeroși specialiști și întreprinzători evrei, dintre care se detașează **Lazăr Margulies**, industriaș și manager renumit, care a fost o lungă perioadă director general și administrator-delegat al Consiliului de administrație.

Societatea a fost înființată în anul 1922, cu un capital de 100 de milioane de lei, avea sediul social în București, activitatea productivă desfășurându-se inițial la Fabrica de postav Buhuși (județul Neamț), mult dezvoltată și modernizată față de fabrica cu același nume, fondată în 1885 de colonelul Eugen Alcaz.

În anul 1927, pe lângă Lazăr Margulies, mai făceau parte din Consiliul de administrație și alți evrei, bancheri și industriași - **N. Ehrenstein, R. Halfon, O. Kaufmann, I. Schlesinger**, consilieri³⁶.

În anul 1938, „Societatea pentru industria textilă” avea în componența sa, pe lângă fabrica de postav Buhuși, încă trei fabrici textile - din Ploiești, Iași și Prejmer (jud. Brașov) - și dispunea de un capital social de 450 de milioane de lei.

Importanța acestei societăți pentru industria românească reiese și din faptul că, numai la Fabrica de postav Buhuși, capitalul investit se ridica la 841 de milioane de lei, numărul lucrătorilor la 4 761, iar al forței motrice la 4 450 HP³⁷, societatea deținând „...supremația în ramura textilă pe țară”³⁸.

Dintre numeroasele societăți din industria textilă, la fondarea și activitatea cărora evreii au avut, de asemenea, o mare contribuție, menționăm următoarele³⁹:

● **Uzinele textile S. Trebisch și fiul S.A.** (București) dispuneau de un capital social de 10 milioane de lei, capitalul investit era 16,3 milioane de lei, aveau 326 de lucrători și o forță motrică de 267 HP, produceau țesături de mătase naturală și artificială, având secții de vopsitorie, apretură și imprimerie.

● **„Frații Mohnblatt”** (București) S.i.n.c. (Societate în nume colectiv), fondată în anul 1922, avea un capital investit de 6 milioane de lei, dispunea de 80 de războaie de țesut și alte utilaje moderne, la care lucrau 91 de angajați, ce produceau diferite țesături de bumbac.

● **„FILSAR” S.A.R.** (București), înființată în 1937 de către **M. M. Cukier, Arthur Wexler și A. Goldștein**, capitalul social era de 5 milioane de lei, iar cel investit de 7,3 milioane de lei, dispunea de o forță motrică de 102 HP, avea 77 de lucrători, obiectivul activității constituindu-l fabricarea fibrelor de vigogne.

● **„ȚESĂTURA - IAȘI” S.A.**, fabrică de pânzeturi de bumbac, înființată în 1910, avea un capital social de 70 de milioane de lei, iar producția totală ajunsese, în 1938, la 1 200 de tone; director tehnic a fost, o perioadă îndelungată, **Iosif Ehrlich**.

● **A. Izvoranu S.A.** (Bacău) avea, în 1938, un capital social și capital investit de câte 40 de milioane de lei, 559 de lucrători, dispunea de o forță motrică de 880 HP și producea diferite țesături de lână.

● **Feldman și Hadman S.i.n.c.** (Focșani), fabrică de ciorapi cu 43 de lucrători.

● **„DANDY” S.i.n.c. Heim și Co.** (Satu Mare), fabrică de ciorapi cu 37 de lucrători.

● **„TRINACO”, F. Trichter, Naftalison et Co.** (Cernăuți) S.i.n.c. producea ciorapi și

tricotaje, dispunea de 18 milioane de lei capital social, capitalul investit era de 14,1 milioane de lei, iar numărul lucrătorilor ajunsese la 400 în anul 1938.

Tabloul înfățișat trebuie întregit cu activitatea prodigioasă a numeroșilor meseriași evrei* în cele mai diferite domenii ale producției de bunuri și servicii industriale, activitate mult diversificată față de perioada anterioară, în concordanță cu progresul tehnic, cu noile cerințe ale populației. Avem în vedere atât meseriile practicate de către aceștia încă de mult timp (croitoria, tinichigeria, tâmplăria, curelăria, ceasornicăria, tipografia ș.a), cât și, mai ales, orientarea spre extinderea și abordarea de noi activități meșteșugărești (optică, gravură, sudură, instalații electrice și sanitare, vulcanizare etc.).

O parte dintre meserii, precum și structura meseriașilor atelierelor deținute de unii meseriași patroni evrei rezultă din materialele de arhivă privind „Ancheta asupra ucenicilor și lucrătorilor din atelierelor evreiești din anul 1937”⁴⁰, efectuată de către Uniunea Comunităților Evreiești în 7 orașe din Vechiul Regat (București, Bacău, Bârlad, Focșani, Râmnicu Sărat, Tecuci și Tulcea), din inițiativa dr.-ului W. Filderman, președintele Uniunii.

Dintre meseriașii patroni (și meseriile practicate în unele ateliere cuprinse în „Anchetă”), îi amintim pe: **Filip Kohn, Marcu Segal** - croitori, **L. Bernstein, Leopold Haier** - ceasornicari, **Frații Rubin I. Abramovici** - bijutierii, **W. Blumenfeld, Mendel Gerson** - lăcătuși, **A. Binder, H. Lauterbach, Singer Osias** - tipografi din București; **Simon Mendel, Herman Samuel** - cizmari, **Leibu Berman, Smil Nadler** - tâmplari, din Focșani; **Lazăr Ghingold** - tinichigiu, **Max Rosner, Iancu Rosenștein** - brutari, din Bârlad; **Moritz Mendelevici, Max Steiner** - croitori, din Tecuci; **Solomon Marcus** - ceaprazar, **Reiza Brandes** - lenjerie, din Râmnicu-Sărat; **Aurel**

Roșu, David Goldștein - tâmplari, din Tulcea; **Butnariu Nuhâm, Lazăr Davidsohn** - fierari, **David Zissu** - mecanic, **Volfsohn David** - cojocar, din Bacău.

Au fost investigate 514 ateliere (dintre acestea, 369 din București), care aveau 2 484 de persoane angajate, dintre care 1 859 lucrători și 625 ucenici. Din totalul angajaților în aceste ateliere, 569 (22,9%) erau evrei (445 lucrători și 11 ucenici)⁴¹, ceea ce reflectă disponibilitatea de locuri de muncă pentru neevrei (77,1%) și faptul că, indiferent de etnie, meseriașii au lucrat împreună pentru producerea de bunuri și servicii.

Datele anchetei selective relevă, totodată, că în aceste ateliere a existat un cadru prielnic pentru calificarea unui număr mare de ucenici în diferite meserii, de către meseriașii patroni și lucrători evrei, cât și de lucrătorii neevrei. Astfel, în București, meșterul-patron **Weis**, cu atelier de lenjerie în Calea Moșilor 120, avea patru lucrători evrei, doi lucrători și doi ucenici neevrei, iar la atelierul de croitorie al lui **E. Croitoru**, din Bdul Carol 34, erau angajați un lucrător evreu și un lucrător neevreu, precum și doi ucenici, unul evreu și celălalt neevreu.

Importanța pregătirii profesionale a ucenicilor în atelierelor meșteșugărești reiese și din aceea că, numai în anul 1937, fuseseră angajați de diferite firme, în toată țara, 25 975 de ucenici, dintre care 2 132 evrei⁴².

Referindu-se la semnificația și rezultatele anchetei asupra ucenicilor și lucrătorilor din atelierelor evreiești din 1937, dr. W. Filderman arăta că acestea constituie „o dovadă mai mult că evreul român prețuiește înaltele calități de inteligență și muncă ale lucrătorilor români. Ceea ce răstoarnă și acuzația antisemită că evreul se izolează economic”⁴³.

Contribuția adusă la dezvoltarea industrială, precum și prestigiul de care se bucurau evreii ce își desfășurau activitatea în această ramură au determinat alegerea unui număr mare dintre ei în organismele de conducere ale Camerelor de Comerț și Industrie.

Din analiza componenței nominale a secțiilor

* Nu dispunem de date sintetice distincte pentru meseriașii evrei pe întreaga țară, deoarece, după obținerea cetățeniei române, în 1919, aceștia au fost incluși în statisticile oficiale în totalitatea meseriașilor de cetățenie română.

industriale ale celor 51 de Camere de Comerț și Industrie existente în România în anul 1937 a rezultat că, în acele secții în care fuseseră aleși evrei, numărul lor se ridica la 130, reprezentând peste 37% din totalul membrilor aleși. Astfel, din Consiliul secției industriale a Camerei de Comerț și Industrie din București făceau parte și industriași evrei **Edgar Aușnit, Sigmund Birman, Sever Herdan, Adolf Leon, Lazăr Margulies, Friederic Michelson și Micu Zentler**.

Pe provincii, proporția cea mai ridicată a evreilor în secțiile industriale a fost în Basarabia (circa 2/3), Moldova și Bucovina (50%), urmată de Muntenia, Banat și Dobrogea (între 20 și 25%), Transilvania (16%) și Oltenia (10%), ceea ce reflectă, într-o anumită măsură, localizarea pe teritoriu a întreprinderilor industriale mici, mijlocii și mari, aflate în proprietatea evreilor sau la care aceștia participau cu muncă și capital.

În această direcție este relevantă și alegerea unor industriași evrei ca vicepreședinți ai secțiilor industriale din nouă Camere de Comerț și Industrie: **E. Sapira** (Arad), **I. Fridman** (Bălți), **A. Glasberg** (Bârlad), **Fr. Șaraga** (Iași), **B. Rohrlich** (Roman), **A. Weiser** (Satu Mare), **A. Davidzon** (Soroca), **M. Segall** (Tecuci) și **I. Oceacovschi** (Tighina); de asemenea, industriașul **Iosif Vihovici** era, în anul 1937, președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Cernăuți⁴⁴.

4. Analiza efectuată atestă că evreii din România au adus o contribuție importantă la progresul industrial. Pe baza unor calcule orientative, estimăm că 30-35% din producția industrială a anului 1938 s-a realizat în întreprinderile mici, mijlocii și mari aflate în proprietatea evreilor⁴⁵.

În totală contradicție cu faptele și cifrele prezentate, ignorând realitatea istorică și exacerbând pornirile antisemite, Iosif Maior a putut scrie, în lucrarea de doctorat din preajma anilor '40, următoarele: „...putem desprinde concluzia că evreii nu sunt elemente capabile să înviorze viața noastră economică, ci, din contră,

elemente care distrug orașele unde se așază”⁴⁶.

Prin această afirmație neîntemeiată și tendențioasă, ca, de altfel, prin întreaga lucrare, el căuta să „fundamenteze” necesitatea îndepărtării evreilor din viața economică, prin adoptarea unor măsuri de românizare a activităților comerciale și industriale, măsuri care au și fost legiferate de guvernul I. Gigurtu, continuate și aplicate ferm de către guvernul mareșalului Ion Antonescu în anii 1940-1941.

Urmărind același scop, în anii dinaintea celui de-al doilea război mondial, antisemitismul pe tărâm economic se regăsește și în alte lucrări. Astfel, în *Desechilibrul românesc*, N. C. Angelescu, în „efortul” de a minimaliza rolul evreilor în economia românească, merge până acolo încât neagă participarea acestora la dezvoltarea industriei și a altor ramuri productive, reducându-l numai la activități comerciale - de altfel, și acestea au o deosebită importanță în economia oricărei țări -, afirmând că „...locul pe care evreii îl ocupă în procesul național de producție nu este de primă importanță. Ei sunt sau intermediari în desfacerea produselor odată fabricate, sau se ocupă cu dirijarea birocratică a producției. Așadar, nimic în care să nu poată fi înlocuiți”⁴⁷.

Analiza obiectivă a participării evreilor la viața economică a condus însă alți cercetători și personalități marcante ale societății românești la cu totul alte concluzii, subliniind contribuția lor ca deosebit de pozitivă. În acest sens, academicianul G. Zane arată în studiile sale, în anul 1930, că: „Evreii au fost aproape singurii agenți care, pe de o parte, independent de voința lor, au conlucrat la prefacerea economiei noastre, pregătind-o pentru a putea fecunda forme superioare de producție și circulație, iar pe de altă parte, au însămănțat aceste tipuri noi, pe care grija interesului lor le-a făcut să se dezvolte până la cele mai înalte forme, cum sunt cele actuale”⁴⁸.

Printre factorii ce au asigurat participarea cu bune rezultate a evreilor la progresul industrial, la întreaga viață economică, G. Zane considera

„...spiritul maleabil, rezistența tenace înaintea oricărei împrejurări defavorabile sau nedrepte, puțința de a utiliza repede orice situație comercială, flair-ul general în afaceri, apariția chiar a evreilor”⁴⁹.

Un alt economist, dr. Eugen Țațomir, în lucrarea *Contribuțiunile la studiul evreilor ca element producător în economia națională* (1937), ajunge la concluzia că „...economia noastră și-a creat toate industriile și anexele necesare cu contribuția și colaborarea spiritului de întreprindere și hazard al evreilor, sprijinit pe capitalul semit în foarte mare parte”⁵⁰ și că „...activitatea lor desfășurată în domeniul bancar,

industrial și comercial a constituit un imens serviciu pentru țară”⁵¹.

Cercetarea efectuată demonstrează că, în condițiile prielnice existente în România în perioada interbelică, evreii și-au sporit contribuția la viața economică, au participat cu muncă și capital la activitatea intensă depusă de poporul român pentru dezvoltarea și modernizarea industrială a țării. Toate acestea confirmă și opinia avansată de scriitorul Ronetti-Roman la începutul secolului nostru, și anume că „...orice om de orice neam primit ca frate și muncind aici neîmpiedecat, mărește avuția țării întregi”⁵².

Dr. A. ROSEN

CÂTEVA CONTRIBUȚII LA DEZVOLTAREA TEHNICĂ ÎN INDUSTRIE

În cele ce urmează ne vom ocupa de participarea inginerilor și a altor specialiști evrei români la activitățile de cercetare, proiectare, tehnologie și management în diferite ramuri industriale, inclusiv în industria construcțiilor, în transporturi și telecomunicații.

a. Construcții, transporturi, telecomunicații ș.a.

Industria construcțiilor. Vom menționa câțiva ingineri evrei români care au contribuit la dezvoltarea tehnică și managerială a acestei ramuri. **Andrei Andrei**, absolvent al Facultății de Construcții din Institutul Politehnic București, a realizat podurile de beton armat (cu trei deschideri) peste Olt, de pe linia ferată Brașov-Ciceu, de la Bodoc și Malnaș-Băi, distruse în timpul războiului, precum și o porțiune din linia ferată Bumbești-Livezeni, executând lucrări de terasamente, viaducte și tunele (1946-1948). A condus construcția hidrocentralei Moroeni, prima proiectată și realizată de specialiști români. În anii 1950-1951, a condus șantierul de la actuala Casă a Presei Libere din București, iar în 1953 pe acela al Stadionului Național din București, împreună cu teatrul în aer liber alăturat. A inițiat industrializarea lucrărilor de construcții prin mecanizare și introducerea prefabricatelor. A contribuit la realizarea de fabrici noi, moderne de ciment, faianță, obiecte sanitare din porțelan și prefabricate de vată minerală. **Herman Hascal** a condus mulți ani, începând din 1948, lucrările de dezvoltare a Combinatului Siderurgic Hunedoara. **Emanuel Blitz**, mulți ani conferențiar la Institutul de Construcții din București, a contribuit la pregătirea tehnică a multor generații de viitori ingineri. Împreună cu A. Melzer și P. Trofin, a scris lucrarea *Alimentări cu apă* (1955). **Albert Gros** a proiectat și executat o serie de lucrări (hale de producție și magazii) la Fabrica de postav Buhuși (1942-1944). A condus parțial lucrările de construcție a cartierului de locuințe Ferentari, din București (1948).

Dintre antreprenorii și managerii evrei mai cunoscuți în perioada interbelică și după 1944, până la naționalizare, vom menționa câțiva. Astfel: inginerul **I. Margulis** a realizat numeroase lucrări de anvergură atât pentru sectorul public, cât și pentru cel privat. Este de subliniat că, în cadrul antreprizei sale, și-au găsit posibilitatea de a munci tineri ingineri evrei, pe care i-a ajutat să se formeze și să se afirme profesional. **O. Sager**, pe lângă o activitate prodigioasă ca antreprenor, s-a remarcat în cadrul corpului ingineresc din România prin lucrările pe care le-a publicat în domeniul matematicii și al stațiilor construcțiilor. **Emil Calmanovici** a fost unul dintre cei mai mari antreprenori și manageri din România anilor '30-'40. A găsit modalități de a continua activitatea antreprizei sale și în anii războiului, pe șantierele respective găsind de lucru tineri ingineri și studenți evrei cărora li s-a dat astfel posibilitatea de a-și asigura existența și desăvârșirea profesională în acea perioadă grea. După 23

august 1944, până la naționalizare (1948), antrepriza ing. Emil Calmanovici a lucrat la numeroase și importante șantiere ale reconstrucției și redresării economice. **Lucian Zaharia**, specialist în industria lianților și azbocimentului, a fost director tehnic al Institutului de cercetări și proiectări pentru industria materialelor de construcții și apoi al Institutului de cercetări și proiectări pentru industria lianților și azbocimentului. A condus proiectarea fabricilor de ciment, var, azbociment, prefabricate, geamuri și alte materiale de construcții, introducând în proiecte soluții moderne și originale. A emigrat în Canada, unde a lucrat ca specialist până la sfârșitul vieții.

Transporturi. În acest domeniu de activitate, inginerii evrei s-au evidențiat mai ales la C.F.R. - atât în sectoarele de exploatare, cât și în ramura întreținerii și construcției căilor ferate, unii dintre ei îndeplinind funcții tehnice și manageriale încă în perioada interbelică.

Din generațiile mai vechi, îi menționăm pe **Avram Rozenzweig**, inspector general, **I. Adelstein** - ramura mișcare-comercial, **A. Davidovici** - tracțiune, apoi director al Institutului de Cercetări Căi Ferate, **Maier Grünberg** - întreținere și construcții căi ferate - și, în mod deosebit, profesorul **Teofil Revici** - construcții poduri metalice. Datorită capacităților profesionale, aceștia au fost menținuți în serviciu, sub diferite forme, și în perioada 1940-1944, apoi au fost reinstaurați cu drepturi depline.

Un important aflux de ingineri evrei la C.F.R. - îndeosebi din generațiile mai tinere - s-a produs în perioada 1941-1944, când - datorită lipsei acute de cadre, ca urmare a războiului - mulți din aceștia au fost rechiziționați în cadrul muncii obligatorii la Direcția Generală a Căilor Ferate, mai ales la Direcția Construcțiilor (Ls), unii ca proiectanți, dar cei mai mulți fiind trimiși pe marile șantiere de construcții de linii ferate noi ce se desfășurau în acea perioadă.

După 23 august 1944, unii dintre aceștia au rămas în continuare la C.F.R., participând mai întâi la lucrările de restabilire a circulației feroviare pe liniile distruse de trupele hitleriste în retragere. Dintre aceștia, îi menționăm pe: **Samuil Haimar**, în perioada 1941-1944 rechiziționat la construcția liniei ferate București-Roșiori-Craiova, apoi șef de secție la Șantierul național Salva-Vișeu și conducătorul Inspecției Ls C.F.R. Tg.-Jiu, **Emil Bercovici-Brateș**, rechiziționat în perioada 1941-1944 în centrăla Direcției Construcțiilor (Ls) C.F.R.; după 1944, s-a evidențiat la construcția marelui viaduct provizoriu de la Caracău (linia Adjud-Ghimeș) și apoi la reconstrucția în beton armat a acestui viaduct; ulterior, a lucrat ca șef de proiect la Institutul de proiectare în industria materialelor de construcții; **Otto Braeșter**, rechiziționat în perioada 1941-1944 la Insp. IV Ls C.F.R. Petroșani (construcția liniei ferate Bumbești-Livezeni); după 1944, a lucrat la restabilirea circulației feroviare pe linia Tg.-Mureș-Războieni, iar apoi ca proiectant la Institutul de Proiectare Căi Ferate din cadrul MTTc. Prof. **T. Revici** a proiectat refacerea și consolidarea podului peste Dunăre de la Cernavodă-Fetești, lovit de aviația sovietică în timpul războiului. **Solomon Moscovici** (n. 1916), inginer constructor, absolvent al Institutului Politehnic București (1940); în anii 1942-1952, a lucrat în sectorul de construcții al C.F.R., mai întâi ca rechiziționat în cadrul muncii obligatorii la lucrările liniei ferate București-Livezeni; după război, a luat parte la lucrările de restabilire a circulației pe liniile ferate din nordul Moldovei și din Ardealul de Nord și a revenit la construcția liniei ferate Bumbești-Livezeni, unde a îndeplinit funcții de conducere și a proiectat și realizat numeroase lucrări de artă ale acestei importante magistrale feroviare. Menționăm că activitatea în aceste domenii a inginerului **Theodor Blumenfeld** este dezvoltată în capitolul privind învățământul tehnic superior.

Telecomunicații. În România, dezvoltarea radiocomunicațiilor și, în special, aceea a radiodifuziunii și, ulterior, a televiziunii a început de fapt după cel de al doilea război mondial.

Prezentăm în cele ce urmează contribuția unor ingineri evrei români la dezvoltarea radiocomunicațiilor și telecomunicațiilor în România.

Un rol marcant l-a avut **Ernest Gros**, care, deși a funcționat numai șapte ani (1947-1954) în fruntea acestui sector, a determinat progresul lui atât prin direcțiile de dezvoltare stabilite (planuri de frecvență, amplasamente stabilite, tehnologii aplicate), cât și prin creșterea și calificarea unei pleiade de tineri ingineri și tehnicieni. În 1947, participă la Conferința pentru radiocomunicații de la Atlanta City și apoi la cea de la Copenhaga (1949), unde s-au repartizat pe țări frecvențele de utilizat pentru stațiile de radiodifuziune în unde medii și unde lungi. A participat la elaborarea primului plan de

dezvoltare a radiodifuziunii în România, la punerea în funcțiune a patru stații de radiodifuziune de putere în regiunile istorice ale României și a primului centru de emisie pe unde scurte, destinat emisiunilor externe, pe lângă cele două stații de radiodifuziune care existau în România antebelică. Menționăm câțiva dintre inginerii care pot fi considerați discipolii săi. **Ernest Mendel** a avut un rol substanțial în dezvoltarea rețelei de radiorelee de mare capacitate (transportul semnalelor de radiodifuziune și televiziune); în prezent, în Canada, se ocupă de transmisii cu fibre optice. **Nathan Amen** a avut un rol substanțial în dezvoltarea rețelei de radiodifuziune, prin participarea la elaborarea planurilor de dezvoltare și la conducerea tehnică a realizării a peste 50 de stații de radiodifuziune. De asemenea, timp de cca 30 de ani, a condus exploatarea tehnică a acestor stații. **Ioan Reich**, stabilit de aproximativ 20 de ani în Israel, a condus timp de două decenii sectorul tehnic (studiouri înregistrări, care de reportaj etc.) în cadrul Radioteleviziunii Române. A participat direct la modernizarea și înlocuirea echipamentului tehnic din studiourile de radiodifuziune, precum și la calificarea cadrelor de specialitate.

b. Industria energiei electrice

Vom prezenta contribuția câtorva ingineri evrei din institutele de concepție-proiectare-cercetare și din unitățile și organele de producție.

Emil Costin, absolvent al Facultății de Electroenergetică a Universității din Kiev, și-a dat doctoratul la Politehnica din București. În primii ani, a lucrat în producție, ajungând inspector-șef de avarii la Energo-Trustul nr. 1 din București, apoi proiectant-șef de secție la I.S.P.E. Are 125 de lucrări publicate în România și în străinătate, dintre care rapoarte la C.I.G.R.E., W.P.C. și seminarii O.N.U. A contribuit la punerea bazelor previziunii moderne a necesităților de electricitate, precum și la rezolvarea unor probleme de tarifare și utilizare a energiei electrice.

Carol Goldenberg, absolvent al Facultății de Electromecanică din București, a lucrat vreme îndelungată la I.S.P.E., ajungând consilier pentru probleme de termoeenergetică. A elaborat mai multe comunicări și rapoarte la manifestări din țară și din străinătate, îndeosebi în cadrul conferințelor mondiale de energie W.P.C. A decedat în 1992.

Toma Laszlo, absolvent al Facultății de Electromecanică din Timișoara (1949), și-a început activitatea la Întreprinderea de Electricitate din același oraș, ajungând inginer-șef. Își continuă activitatea la ICEMENERG din București, unde este promovată șef al secției de rețele electrice. Dintre lucrările sale științifice, menționăm *Prevenirea incendiilor în tunele cabluri*. Este coautor la cărți publicate în țară: *Avarii în instalațiile energetice și Exploatarea și repararea rețelelor electrice*. În prezent, lucrează în specialitate în Israel.

Anatol Schwefelberg, absolvent al Facultății de Electromecanică a Politehnicii din București. A fost inginer-șef la fabrica „Electroprecizia” din Brașov, apoi directorul Direcției electrificării din M.E.E. A decedat în Israel.

Ștefan Feldman, absolvent al Facultății de Electromecanică din Timișoara, a îndeplinit următoarele activități: șef de serviciu la Întreprinderea de Rețele Electrice Timișoara, apoi la serviciul producție din M.E.E.; directorul Unității Productive Dispecer Energetic și al C.I.P.E.E.T. În prezent, locuiește în Israel, unde a avut o activitate tehnică de răspundere în cadrul Societății de Electricitate.

Mișu Kraft, inginer termoeenergetic (Ivanovo - Rusia). A fost inginer-șef al centralei electrice Doicești de la punerea acesteia în funcțiune, apoi directorul centralei electrice Iernut, la a cărei construcție a participat activ. Ulterior, a fost director adjunct la Centrala industrială de producere a energiei electrice și termice (C.I.P.E.T.). În prezent, se află în Israel, unde a avut funcții de conducere în cadrul Societății de Electricitate.

Dintre cei plecați de mai mulți ani în străinătate, îi menționăm pe: **Dănilă Mark** (fost conferențiar universitar în București), acum în S.U.A.; **Bernard Marcu** (fost șef al Inspecției Energetice de Stat), stabilit în Israel; **Ana Bensimon**, emigrată în Germania; **Suzette Marcu** (fost proiectant-șef la I.S.P.E.); **Lionel Waisman** și **T. Horodniceanu**, stabiliți în Israel.

c. Ramuri industriale prelucrătoare

Industria construcțiilor de mașini. În cele ce urmează, vom menționa contribuția inginerilor evrei români la dezvoltarea industriei constructoare de mașini, începând cu anii '50. Astfel, **Ion Tiberiu Bernat**, **I. Huszár** și **Szél Pavel** au organizat primul institut de proiectare de mașini și de fabrici din țară, denumit Institutul de Proiectări Industriale (I.P.I.).

Câțiva ingineri au avut realizări substanțiale în proiectarea și punerea în fabricație a unor mașini și utilaje noi pentru diferite ramuri industriale, precum și în activitatea managerială. **Severin Weiner** a contribuit substanțial la asimilarea producției de cazane de aburi, în special la fabrica „Vulcan” din București; **Carol Rennert**, proiectant principal, realizator și manager, a introdus și a asigurat producția de utilaje pentru fabricile chimice și petrochimice; **Adolf Kotlar** a fost proiectant și realizator de echipamente pentru industria siderurgică, dintre care cea mai importantă realizare este turbosufanta de 2 000 kw pentru fumale care îi și poartă numele: tip K.A.

Din generația mai veche, s-au evidențiat **I. Schrenzel**, șef de proiect al locomotivelor cu aburi la Uzinele „Malaxa”, în perioada 1930-1950; **Alexandru Seleșteanu**, șef de proiect al familiilor de motoare „Diesel” și al automotoarelor la Uzinele „Malaxa”, în perioada 1935-1950, profesor la catedra de motoare cu combustie internă la Institutul Politehnic din București; **Nicolae Baciu**, șef tehnolog pentru fabricarea turbinelor de aburi de 4 000 Kw la Uzinele Reșița, în perioada 1965-1975; a condus montarea unei asemenea turbine în India; **Wily Mozes Mendelsohn**, absolvent al Politehnicii din Charlottenburg - Berlin (1934), cu o carieră îndelungată în construcții de mașini la Uzinele „Malaxa”, până în anul 1948, a devenit unul dintre principalii specialiști în management din ultimele decenii; a fost conferențiar universitar la A.S.E. București; s-a ocupat atât de normare-raționalizare tehnologică în întreprinderi, cât și de reglementări la nivel macroeconomic.

Dintre inginerii stabiliți în Israel care au avut o activitate susținută în țară, îi amintim pe **Sigismund Klein**, proiectant de mașini agricole; **Avram Israelovici**, proiectant de instalații termice și, în mod special, **Adolf Croitoru**, proiectant de scule, dispozitive și verificatoare, posesor al mai multor brevete de invenții aplicate în țară și în străinătate.

Din generația ultimelor decenii, nu trebuie uitați: **Paul Schwartz** (n. 1940), absolvent al Institutului Politehnic din București; în 1967-1973, a lucrat la Fabrica de motoare de la actualul S.C. „Faur” S.A., unde a contribuit la asimilarea noilor produse și la executarea unor motoare pentru piața internă și pentru export; din 1973, lucrează ca șef de proiect complex compresoare industriale și de proces, unde a condus și proiecte în premieră în România, cum ar fi: compresor frigorific de 185 000 Kcal/h cu reglaj automat; **Mandi Marcovici** (n. 1928), absolvent al Institutului de Construcții Navale din Leningrad, specialitatea motoare cu ardere internă, își începe activitatea la Șantierul Naval Galați și la Institutul de Cercetare-Proiectare Nave, prin participarea la realizarea primei nave românești de mărfuri (cargou), de 4 500 Dw; își continuă activitatea de concepție pentru asimilarea motoarelor Diesel rapide, precum și de modernizare a acestora prin lucrări originale de cercetare-proiectare; în paralel, a desfășurat activitate universitară la catedra de organe de mașini a Institutului de Petrol și Gaze; **Rudi Marcovici** (n. 1926), șef de proiectare la Fabrica de Autocamioane Brașov, în perioada 1965-1986.

Industria metalurgică. Dintre specialiștii evrei români din ramura metalurgie și în primul rând din siderurgie, ne vom referi la: **Adrian Mihail Adrian** (n. 1923), inginer electromecanic, doctor în științe tehnice la Institutul de Oțel și Aliaje din Moscova; între 1949 și 1986, conferențiar și profesor la Institutul Politehnic București, în domeniul laminoarelor și al teoriei deformărilor plastice, autor și coautor a 6 cărți în domeniul deformărilor plastice și al laminării materialelor metalice, dintre care: *Laminarea oțelurilor*, *Bazele proceselor de prelucrare plastică* ș.a.; are 85 de studii științifice publicate, precum și 4 brevete de invenții aplicate în industria siderurgică; în paralel, a lucrat la IPROMET, IPROLAM și I.C.E.M., având funcții manageriale în Departamentul Siderurgiei; **Adolf Kotlar**, inginer proiectant de utilaje, a realizat primele turbosufante de 2 000 kw pentru Combinatul Siderurgic Reșița, unde a îndeplinit funcția de inginer-șef în anii '50; **Isac Blum**, inginer, profesor șef de catedră la Institutul Politehnic din București, pionierul dezvoltării

cocsochimiei și al preparării cărbunilor românești; un alt specialist în domeniu, dr. ing. **Ilie Barbu** (n. 1922), cercetător la I.C.E.M., a elaborat împreună cu un colectiv și a dus până la scară industrială „procedeul românesc ICEM” de fabricare a cocsului brichete din cărbuni neaglutinanți (lipsiți de proprietatea de cocsificare), brevetat ca invenție în țară și în străinătate (1956); **Butu Rottenstein**, inginer cercetător științific la I.C.E.M., autorul unor metode perfecționate de tratament termic pentru oțeluri înalt aliate; **Solomon Sternberg**, profesor universitar, specialist în chimie fizică aplicată în metalurgie; **Marcu Marcel**, inginer de mine și metalurgie, a lucrat în anii 1949-1952, în sectorul de prelucrări la cald al Întreprinderii „1 Mai” - Ploiești, iar în 1952-1989, a fost conferențiar la Institutul de Petrol și Gaze din Ploiești, fiind, din 1975, titular al cursului de studii metalelor; a elaborat 4 manuale și 50 de lucrări publicate în reviste de specialitate, privind studii metalografice, încercări de materiale (destructive și nedestructive), optimizări de tratamente termice, perfecționări în dezvoltarea tehnologiilor în construcția de mașini și utilaj petrolier.

În domeniul mai larg al **tehnologiei materialelor** convenționale și neconvenționale, o activitate prodigioasă a avut **Dolphi Drimer** (n. 1934), absolvent al Institutului Politehnic din București (1956), doctor în specialitatea metalurgie fizică; a fost cercetător științific la Centrul de Cercetări Metalurgice al Academiei Române, apoi la Institutul de Metale Neferoase și Rare (1956-1971). Din anul 1971, și-a început cariera didactică, ajungând profesor, șef al catedrei de tehnologia materialelor și sudură a Institutului Politehnic București. A publicat 18 volume în colaborare, peste 300 de articole și comunicări și are 8 intervenții. Este membru al Academiei de Științe din S.U.A., al Societății pentru Metale și al Societății Inginerilor Mecanici din S.U.A.

Industria lemnului. Inginerul **Simion Naftali**, specialist în instalații și dispozitive de transport forestiere și în prelucrarea lemnului, îndeosebi în instalații de transport cu cablu (funiculare pentru produse și teleferice de persoane), a contribuit la organizarea industriei de exploatare, transport și prelucrare a lemnului din România; a funcționat ca director tehnic al Centralei Lemnului și director al Institutului de Cercetări și Proiectări pentru Industria Lemnului, aducând contribuții personale la proiectarea de fabrici moderne de placaje, panel și furnir, plăci aglomerate și fibrolemnose, de mobilă și alte produse din lemn. A fost conferențiar la Institutul Politehnic București, unde a introdus disciplina „Transport pe cablu”; a elaborat cursuri și tratate. Arhitectul **George Mohor** a lucrat la Centrala Lemnului, unde a organizat sectorul de mobilă în serie; la Institutul de Cercetări și Proiectări pentru Industria Lemnului, unde a îndeplinit funcția de arhitect-șef, a condus realizarea arhitectonică a construcțiilor pentru combinatele de industrializare a lemnului.

Documentar întocmit de dr. ing. **ALEXANDRU SZMUK**

d. Industria textilă

Rândurile de mai jos încearcă să amintească aportul deosebit al evreilor în dezvoltarea industriei textile românești, oprindu-se asupra perioadei de început a acestei industrii în țară, aceea dintre cele două războaie mondiale, precum și a perioadei postbelice.

După primul război mondial și chiar în timpul acestuia, cererea de țesături a crescut considerabil în țară. Întregirea României a creat, printre altele, noi piețe de desfacere pentru țesături de lână, bumbac, mătase, precum și pentru tricotate și confecții.

La Buhuși, exista o fabrică de postav înființată încă din anul 1884 de colonelul Alcaz. Fabrica avea o activitate restrânsă. Frații **Sami** și **Lazăr Margulius**, deveniți proprietarii acestei întreprinderi prin anii 1921-1922, trec la o masivă modernizare și dezvoltare a fabricii, prin achiziționarea, din Germania și Polonia, a unui mare număr de utilaje de dărăcit, filat, țesut, finisaj. Concomitent, se rezolvă și problema asigurării cu energie electrică, construindu-se o modernă uzină dotată cu motoare Diesel livrate de firme recunoscute din Elveția (Sulzer, Brown Boveri). Animatorul acestei acțiuni a fost inginerul **Jean Manolovici**, un distins tehnician, care ulterior s-a consacrat domeniului asigurărilor.

Spre a se putea face față deservirii noilor mașini și instalații, la vremea lor de înalt nivel tehnic,

precum și cerințelor unei producții calitative superioare, au fost aduși mulți tehnicieni din centre textile consacrate din Polonia: Lodz, Białystok și altele. Dintre aceștia, majoritatea erau evrei, precum **frații Porecky** (filatori), **Jurcovsky** (țesător), **Ravsky** - tatăl și fiul (creatori), **Jusinsky** (finisor) și alții. De asemenea, a venit ca director tehnic **Ernest Hanek**, din Cehoslovacia. Aceștia, prin pregătirea lor și prin munca depusă, au asigurat fabricii poziții bune pe piețele de desfacere din țară și din străinătate, în condițiile în care apăruse și concurența altor fabrici, ca „Scherg”, din Brașov, cu capital german, „Ilsa”, din Timișoara, tot cu capital german etc. Nevoia de extindere a făcut ca Fabrica de postav din Buhuși să devină un concern internațional cu capital preponderent francez, având în componență cinci întreprinderi și anume: fabrica-mamă din Buhuși, Exploatarea Porecky, din Iași, specializată în filarea lânii, condusă de unul dintre frații Porecky, Exploatarea Prejmer, din jud. Brașov, condusă mulți ani de ing. **David Blumenfeld**, „Textila Grivița”, din București, cu profil de sortare, spălare a lânii, Fabrica „Dorobanțul”, din Ploiești, cu profil integrat (filatură, țesătorie și finisaj), condusă de o serie de specialiști evrei, ca inginerul **Ghinsberg**.

În cadrul concernului denumit „Societatea pentru Industria Textilă”, au activat - alături de tehnicieni și muncitori, majoritatea de naționalitate română - și mulți evrei, ca **Reis Carol**, director general, **frații Stern**, **frații George** și **Lazăr Focșeneanu**, **Alcalay** și alții.

În cursul deceniului al treilea, la Buhuși a fost angajat un tânăr inginer absolvent al unui institut din Franța, **Max Cohn**, care ulterior și-a schimbat numele în **Max Candrea**. Acesta, prin energia, inventivitatea și cunoștințele sale, a imprimat fabricii un ritm alert. Investițiile importante inițiate de el și aprobate de conducerea concernului au dus la situarea fabricii din Buhuși și a întreprinderilor satelit pe o traiectorie a dezvoltării care le-a situat pe primul loc în România anilor 1938-1940.

Ing. **Willy Sloimovici**, s-a angajat în anul 1940 la fabrica din Buhuși, mai întâi ca maistru la atelierul electric, apoi ca inginer la secția tehnică, unde a lucrat până în anul 1942, când a fost concediat pe baza legilor rasiale atunci în vigoare.

În deceniul 1930-1940, au avut posturi de conducere în fabrica din Buhuși mulți evrei localnici, datorită muncii, perseverenței și inițiativei lor, au reușit să ridice pe o treaptă superioară produsele întreprinderii și ale întregului concern. Printre aceștia s-au aflat **Ștefan Roth**, filator (după război, devenit director la Buhuși și apoi la întreprinderea „Industria Lânii” din Timișoara); **Avram Foluț**, țesător; **Louis Cohn** - frate cu **Max Cohn** -, vopsitor; **Ilie Căciularu**, un autodidact extrem de înzestrat și inventiv; **Iancu Strukovici**, creator; **Jack** - specialist în sortarea și spălarea lânurilor; **Harmelin**, chimist, poet și mecena al artelor, precum și mulți alții.

În condițiile celui de-al doilea război mondial, inclusiv prin aplicarea legilor rasiale, mulți evrei capabili au fost concediați, fapt ce s-a resimțit în activitatea concernului, care a regresat. După 1945, unii evrei au revenit la locurile de muncă, dar majoritatea au plecat în Israel, unde au devenit pionierii industriei textile moderne.

După naționalizarea întreprinderilor, în 1948, numărul evreilor din conducerea fabricilor de textile a fost micșorat treptat.

Concomitent cu dezvoltarea Fabricii de postav din Buhuși, la Bacău alți evrei - **frații Filderman**, **frații Izvoranu** - pun bazele unor întreprinderi mai mici, care au oferit locuri de muncă multor localnici, inclusiv evrei. Aceste fabrici, după naționalizarea din 1948, s-au comasat sub denumirea „Proletarul”, fabrică condusă de ing. **Haas**. Menționăm că ing. **Willy Sloimovici** a revenit la Fabrica de postav din Buhuși, ca șef al serviciului investiții, fiind avansat inginer șef cu probleme de investiții, dezvoltare, construcții energetice etc., obținând rezultate deosebite datorită soluțiilor competente pe care le-a conceput și aplicat în modernizarea fabricii. A venit în București, la Ministerul Industriei Ușoare, ca șef de serviciu în Direcția investiții, aducând o contribuție deosebită în stabilirea unor soluții moderne și eficiente în activitatea Institutului de Proiectări al Industriei Ușoare (I.P.I.U.)

Evreii au activat nu numai în industria lânii, ci și în alte ramuri ale sectorului textil.

În perioada 1920-1940, apar numeroase fabrici, în special țesătorii de bumbac, la Iași (**Spectorman**, **Sopreștein**, **Geller** etc.), precum și o puternică țesătorie de bumbac, „Țesătura”, condusă de evreul **Ehrlich**. De asemenea, au fost puse în funcțiune întreprinderi de tricotaje, confecții („Asconia”),

mătase artificială, la Popești-Leordeni, aparținând fraților **Weisman**, „Adesgo“ din București, aparținând lui **Kaufman**, primele mașini pentru ciorapi din mătase artificială puse în funcțiune la întreprinderea „România“ din București de ing. **Daniel Abramovici** și alții.

O altă întreprindere de bumbac care a avut o pondere importantă în industria textilă a fost „Întreprinderile pentru Industria de Bumbac“, unde specialiști evrei, ca ing. **Aurel Flachs** (fost student la Școala Bercovici), care a deținut funcția de inginer-șef, au adus modernizări fabricii și au aplicat măsuri organizatorice eficiente, ceea ce a condus la situarea întreprinderii printre cele mai importante ale industriei textile românești. Pe lângă unitatea filatură-finisaj, a mai funcționat o unitate cu profil de țesătorie, unde inginerul **L. Messinger** a introdus elemente de tehnică nouă, reușind să-și facă din cei din jurul său adevărați colaboratori.

Tot la București a funcționat întreprinderea de bumbac, formată din două unități „Suveica“, la unitatea producătoare de stofă de mobilă și prosoape activând un excepțional inginer, **David Schor**, produsele realizate fiind foarte apreciate.

La Arad, baronul Neumann, cunoscut și prin activitatea sa de salvare a evreilor din timpul dictaturii fasciste, a fost proprietarul mării întreprinderi de bumbac, foarte modernă la acea vreme, cunoscută astăzi sub denumirea de Uzinele Textile Arad (U.T.A.). Evreul **Neumann** a înființat în orașul de pe Mureș, în 1909, această uzină care a intrat în funcțiune în 1911, cu o secție de filatură cu 22 500 de fuse, 300 de războaie de țesut (mecanice). În 1913, se adaugă 285 de războaie; în 1914, intră în funcțiune secția de finisaj (albitorie, apretură), iar în 1923, se construiește imprimeria, dotată cu 5 mașini de imprimat. Sunt aduse în continuare noi completări ale utilajelor (în 1936, se pune în funcțiune o secție de catifea, unică la acea vreme în țară). Din datele publicate de revista „Industria ușoară“, nr. 5/1969, rezultă, de asemenea, că, până la cel de-al doilea război mondial, țesătoria a crescut de la 300 la 1 549 de războaie de țesut de diferite tipuri, de la 22 500 de fuse de filat la 35 280 de fuse bumbac și la 1 584 de fuse vignonie, iar numărul salariaților a sporit de la 300 la 3 921.

La această uzină a lucrat, între anii 1932 și 1935, ing. **Ludovic Andrei Kun**, absolvent, în anul 1931, al ENTSIM (École Supérieure Nationale de l'Industrie Textile - Mulhouse). Datorită cunoștințelor căpătate în timpul stagiului obligatoriu din Franța (filatură-țesătorie mare în Normandia, conducere tehnică a unei filaturi de bumbac din Rouen), precum și competenței sale organizatorice și tehnice, a fost încadrat ca asistent al directorului tehnic din filatura de bumbac. În anul 1935, a venit la București, unde a condus și a dat soluții pentru montajul filaturii de bumbac „Dâmbovița“. O altă realizare care a păstrat amprenta personalității tehnice și organizatorice a ing. Andrei Kun este și „Noua Filatură de Bumbac“, la care, între anii 1936 și 1945, a participat la proiectarea și montarea utilajului, la punerea în funcțiune a fabricii, la coordonarea producției, în calitate de conducător tehnic; specialist cu viziune largă, a colaborat și la proiectarea și punerea în funcțiune a filaturilor Găvana - Pitești și Uzina Textilă Sf. Gheorghe.

A organizat, alături de alți specialiști, activitatea Direcției tehnice și a întreprinderilor din subordinea Ministerului Industriei Ușoare. De asemenea, profund cunoscător al problemelor industriei textile, a făcut parte din colectivul de înființare a institutelor de cercetări ale M.I.U., lucrând în sectorul de tehnologie mecanică. În 1957, a fost transferat la C.S.P., în calitate de consilier tehnic pentru industria ușoară. A fost pensionat în 1970, contrar dorinței sale. Ca pensionar, a continuat să colaboreze la Centrul de Documentare și Publicații din cadrul M.I.U., elaborând mai multe broșuri destinate întreprinderilor, privind utilizarea materialelor sintetice, probleme de ergonomie etc. La începutul anilor '50, a participat la întemeierea revistei „Industria textilă“, care i-a publicat articole, note documentare axate pe aspecte de tehnică nouă; a tradus din franceză, germană, engleză, maghiară lucrări privind evoluția tehnică a industriei textile în celelalte țări. La cererea academicianului ing. Martin Bercovici adresată ing. Kun și (pe atunci) ing. Mișilim Grindea, aceștia au organizat secția textilă a „Politehnicii evreiești“ de pe strada Paleologu, din curtea sinagogii, unde ing. Kun a predat 2 ani (1942-1943, 1943-1944). În anul 1946, prof. Ionescu-Muscel l-a solicitat să predea la Facultatea de Textile a Politehnicii din București un curs de proiectare a filaturilor. A participat la întemeierea secției de industrie ușoară a A.S.I.T. și, fiind una dintre personalitățile importante ale industriei ușoare,

a fost mai mulți ani președintele acestei asociații.

O contribuție importantă în istoria modernă a dezvoltării tehnologice a finisajului textil (albitorie, vopsitorie, imprimerie, apreturi speciale etc.) a avut-o **Mișilim Grindea**. „A fost cel mai valoros specialist al țării în domeniul finisajului textil și meritul său este cu atât mai mare cu cât nu a avut predecesor instruit în specialitatea sa“ (sublinia prof. dr. ing. Savel Ifrim, de la Institutul Politehnic Iași, în necrologul publicat în Bul. I.P.I., Tom XXXVI (XL), Fasc. 1-4, 1990).

Prof. Mișilim Grindea, născut la Iași în 1910 și decedat în 1990, a absolvit Facultatea de Științe - secția Fizico-Chimie (1933) și Institutul de Chimie Tehnologică (1934). Din anul 1935, a lucrat la „Țesătoriile Reunite“, unde a deținut funcția de inginer chimist, trecând apoi prin toate treptele, inclusiv aceea de director tehnic. În anul 1938, a fost trimis de patron pentru specializare la firma „Ciba“ din Elveția și la „I. G. Farbenindustrie“ din Germania. Revenind în țară, a organizat la „Țesătoriile Reunite“ un laborator de cercetare, în care s-au experimentat și stabilit, între 1935 și 1945, noi procedee - pentru acele vremuri - de finisaj textil, ca, de exemplu: creponarea și albirea țesăturilor din mătase artificială, vopsirea și finisarea unor țesături din lână și semilână, procedeu de albire a țesăturilor de mătase viscoză cu fire metalice, aur, argint-lamé (prin concentrații de oxidant și detergent, pH, temperatură), procedeu de finisare neșifonabilă pe bază de precondensate metilol-uree pentru catifea din fire de mătase naturală și fire viscoză 1937-1938).

Din 1947, a participat la organizarea și, respectiv, înființarea Centralei Mătăsii; în 1948, și-a început activitatea la Facultatea de Textile a Institutului Politehnic București, iar în 1949 și 1950, alături de alți mari specialiști în domeniu, a participat la organizarea Direcției tehnice din M.I.U.; în 1950, a făcut parte din colectivul de organizare a Institutului de Cercetări Textile, funcționând, până în 1952, ca șef al sectorului de chimie textilă; a continuat să colaboreze cu I.C.T., sub diferite forme, mulți ani în continuare. În anul 1951, Facultatea de Textile a devenit institut, cu sediul la Iași, unde, în 1955, a devenit facultate în cadrul Institutului Politehnic Iași. În acest cadru, eminenții profesori ai ing. M. Grindea (Anastasia Obreja, N. Costăchescu, Petru Bogdan, C. V. Gheorghiu, Cristea Niculescu-Otin, Mihai Dima ș.a.) au susținut înființarea catedrei de tehnologie, propunându-l ca șef de catedră pe strălucitul lor elev M. Grindea. A primit, în același timp, dreptul de a conduce teze de doctorat (a îndrumat 12 doctoranzi). A predat opt cursuri și a experimentat o serie de lucrări împreună cu colectivul catedrei și cu studenți. A scris cursuri și manuale. După 1945, a elaborat numeroase lucrări științifice, majoritatea realizate în cadrul catedrei de Tehnologie textilă (chimică).

O altă ramură a industriei textile o constituie sectorul de confecții. Una dintre cele mai reprezentative întreprinderi din această ramură este F. C. București. În 1948, au fost pornite lucrările fabricii „Apaca“, sub conducerea directorului Simionescu, realizându-se un prim bloc. În anul 1951, țesătorul **Iosif (Iuju) Steimbach** - născut în 1919 la Bacău, orfan de mic, sărac, motiv pentru care la o vârstă fragedă se angajează ca muncitor la Fabrica de țesături din Bacău, dar care parcurge în pregătirea sa o evoluție tehnică și organizatorică deosebită - este adus la București, la fabrica „Apaca“, unde, datorită mării sale capacități organizatorice și comerciale, ca director al fabricii, a pus bazele unei puternice industrii de confecții și tricotaje cunoscută atât în țară, cât și în străinătate. Denumită Fabrica de Confecții și Tricotaje București, întreprinderea s-a impus prin calitatea și linia modernă a produselor. Rezultatele s-au datorat și faptului că de la început s-a preocupat să formeze în jurul său un colectiv de ingineri, tehnicieni, lucrători de înaltă specialitate, deschizând mereu noi sectoare de producție, cu tehnologii și utilaje moderne, pentru diversificarea produselor. În această fabrică lucrau peste 18 000 de salariați, fiind cea mai mare unitate de profil din sud-estul Europei. „Deși nu are studii superioare, s-a dovedit a fi un organizator și conducător de factură neobișnuită sub vechiul regim și, nu de puține ori, când pleca în străinătate, se puteau citi în presa respectivă aprecieri de acest gen: «A sosit un capitalist dintr-o țară comunistă» și nu este de mirare că producția fabricii era exportată în multe țări din Europa, dar și pe alte continente - America în special“ (citată din caracterizarea făcută de ing. Blumeta Darie, creator de modele). Tot din aceeași caracterizare: „Era neobosit în descoperirea acelor oameni de afaceri străini care să încheie contracte cu fabrica pentru achiziționarea de colecții, în serie mare, serii mici și uneori chiar cu materialul clientului“.

Un mare merit al lui I. Steinbach a fost și asigurarea unor condiții de lucru mai bune pentru salariați (în mare majoritate femei), realizând unități sociale speciale chiar în incinta fabricii: policlinică (cu paturi de spitalizare pentru anumite boli), sală de mese care arăta ca un restaurant, grădiniță de copii, creșă, sală de spectacole. Colaboratori prețioși i-au fost ing. **Gh. Stănescu** (director tehnic) sau ing. **Willy Liveanu**, care a pus bazele secției de tricouri. Îi mai menționăm pe evreii ing. **Ladislau Cohn**, **Iosif Mathias**, economist, ing. **Maria Lucaci**, creator, dar au fost și alții care au muncit cu competență și dragoste pentru fabrică.

O subliniere separată facem în ceea ce privește una dintre marile creatoare de modele, ing. **Blumeta Darie**, ale cărei realizări puteau rivaliza cu acelea ale celor mai celebre case de creație din Europa. Născută în 1926, a absolvit Facultatea de Textile în 1950 și a început să lucreze din 1949 ca inginer stagiar la fabrică. După 1950, apare necesitatea ca producția de confecții pentru bărbați, femei și copii să treacă la implantarea unei tehnologii moderne, care să asigure diversificarea confecțiilor în funcție de cerințele pieței interne și externe; deci era nevoie de creatori care să știe să îmbine utilul cu frumosul. Acest lucru a caracterizat-o pe creatoarea de modă Blumeta Darie. A început prin organizarea primului birou de standardizare în confecții, apoi a înființat un serviciu tehnic care să elaboreze colecțiile de confecții, precum și documentația respectivă. Produsele de confecții din România au început să fie cunoscute și în străinătate (la târguri și expoziții de modă) și atunci a apărut necesitatea înființării Institutului de Cercetare și Creație pe întreaga industrie de confecții, Blumeta Darie fiind numită directoarea institutului. A organizat studii antropometrice în funcție de sex, vârstă, siluetă, regiune, profesie etc.; de asemenea, a pus bazele unui birou de marketing, ale unui atelier de mecanizare a unor operații de producție. Au fost editate reviste și buletine de modă, s-au făcut expoziții și prezentări de modă, inclusiv în S.U.A., Franța, Belgia, Germania, Anglia, Japonia, Australia, Olanda etc.

Un important colaborator al industriei textile-finisaj a fost ing. chimist **Carol Călin Klein**, născut în 1913 la Timișoara (liceul la Viena, facultatea la Brno și Strasbourg). După încheierea studiilor, revine la Timișoara, unde lucrează (1935-1946) în vopsitorii textile, inițiază ca inginer-șef (1946-1948) fabricația de coloranți textili la Colorom-Codlea și SPIC-București (se fabrica până atunci numai colorant negru), deci pentru prima oară se fabrică diverse culori; între 1948 și 1953, lucrează la Institutul de Standardizare, de la începuturile activității acestei instituții și participă direct la elaborarea standardelor pentru produsele chimice utilizate în industria ușoară, stabilind parametrii de calitate ai coloranților și ai celorlalte produse chimice textile, ceea ce a condus la îmbunătățirea fabricației acestora și, implicit, a produselor textile. În aceeași perioadă, a fost conferențiar la catedra de finisaj textil de la Facultatea de Textile a Institutului Politehnic București. A predat analiza coloranților și sinteza coloranților.

De asemenea, a luat parte, contribuind la înființarea Laboratorului Coloristic din București, pe care l-a condus din 1954 până în 1983, când s-a pensionat. În această perioadă, a urmărit continuu îmbunătățirea calității produselor și a căutat să facă cunoscute produsele românești și în afara țării, a avizat exportul de coloranți de producție indigenă ai Colorom-Codlea și Sintofarm Buc. (fost SPIC).

A redactat *Nomenclatorul coloranților direcți* și *Nomenclatorul coloranților de cadă*, lucrări de o deosebită importanță pentru vopsitoriile și imprimeriile textile (1976-1979). De asemenea, a editat un buletin informativ privind problemele specifice coloranților (1980-1987), a publicat peste 50 de articole în reviste de specialitate din țară, precum și din Germania, Elveția, Ungaria etc.

Este membru fondator al Societății chimiștilor coloriști din România (1991), organizație profesională, neguvernamentală, nonprofit, apolitică. Între 1991 și 1993, a fost președinte, iar după ce a implinit 80 de ani, a devenit președinte de onoare.

În cadrul Institutului de Cercetări Textile au lucrat și mai lucrează mai mulți specialiști foarte valoroși, printre care și evrei. Unul dintre aceștia este și ing. chimist **Paul Goldstein** (1911-1974), care, după absolvirea studiilor, a lucrat în sectoarele de finisaj ale unor întreprinderi textile. Din 1952, s-a încadrat la Institutul de Cercetări Textile, unde a fost unul dintre colaboratorii profesorului M. Grindea, la plecarea căruia în învățământ, la Iași, a devenit șeful sectorului chimie textilă.

A colaborat la o serie de studii și cercetări care vizau elaborarea tehnologiilor necesare pentru

utilizarea fibrelor sintetice în industria textilă românească. Semnificativă și cu totul specială este activitatea pe care a deșus-o în domeniul finisajelor superioare. Procesele tehnologice elaborate de el împreună cu colaboratorii săi (ing. E. Iordănescu, ing. A. Stoica, ing. B. Munteanu, ing. E. Ștefan ș.a.) au asigurat modernizarea activității finisajelor textile din întreprinderi. A adus o contribuție semnificativă la sinteza produselor chimice specifice tratamentelor superioare. Era permanent preocupat de efectuarea unor cercetări care să permită fie noi tratamente ale țesăturilor, fie noi tehnologii, ca, de exemplu, metode de determinare a gradului de degradare a țesăturilor din fibre celulozice tratate neșifonabil. De remarcat analizele de laborator și producție privind influența precondensatului pe material după uscare, acțiunea agentului de reticulare în procesul de condensare, acțiunea căldurii uscate asupra materialelor textile etc. A realizat tratamente bactericide, tratamente pentru ușurarea îndepărtării murdăriei de pe țesături. „A inițiat și a colaborat cu colectivul la realizarea unor tehnologii cu performanțe egale cu cele practicate pe plan mondial, el însuși fiind un specialist deosebit de documentat și dotat pentru activitatea de cercetare“ (ing. E. Iordănescu, 1993). Cităm câteva exemple din altă serie de lucrări: stabilirea domeniului de utilizare a produselor din fibre polinozice și elaborarea tehnologiilor de bază pentru prelucrarea acestora, tehnologia de vopsire a materialelor textile din fibre chimice la temperaturi mai mari de 100°C, tratarea ignifugă a țesăturilor din bumbac destinate hainelor de protecție, prelucrarea fibrelor poliesterice, inclusiv adaptarea proceselor tehnologice elaborate la specificul fibrelor etc.

Un alt cercetător valoros, care a activat în sectorul filatură bumbac din I.C.T., conf. ing. **Mauriciu Tuperman**, născut în 1920 la București, a absolvit Facultatea de Textile din cadrul Institutului Politehnic. După terminarea facultății, a lucrat la „Noua Filatură de Bumbac“ - București, apoi la „Textila Românească“ din Găvana-Pitești. Făcându-se cunoscut ca unul dintre cei mai valoroși ingineri filatori, bun organizator și cu profunde cunoștințe în specialitate, în anul 1947 a fost numit inginer-șef la cea mai mare filatură din țară la acea dată: „Filatura Românească de Bumbac“ - București. În perioada 1949-1951, a fost și șef de lucrări, apoi conferențiar la Facultatea de Textile din București, iar din 1951 până în 1985, a lucrat la Institutul de Cercetări Textile, îndeplinind funcțiile de cercetător științific principal, șef de laborator și șef de secție pentru industria bumbacului.

În cadrul I.C.T., la înființarea căruia (1950) a contribuit, a condus și a participat la o serie de colective de cercetare în probleme privind introducerea tehnologiilor moderne, a fibrelor chimice, publicând în culegerile de lucrări ale Institutului. Dintre cele mai importante, cităm: elaborarea tehnologiilor de utilizare a fibrelor polinozice în industria bumbacului, elaborarea tehnologiilor de utilizare a fibrelor PNA (polinitrilacrilice), elaborarea tehnologiilor de utilizare a deșeurilor din procesele de confecționare a țesăturilor și tricoturilor colorate tip bumbac din industria confecțiilor (în cadrul acestei lucrări, s-a elaborat un proces tehnologic original, pentru care s-au obținut o serie de brevete și pe baza căruia au fost realizate secții importante la câteva mari filaturi de bumbac din țară), stabilirea corelației dintre proprietățile fizico-mecanice ale fibrelor de bumbac și numărul de nopuri al firelor rezultate (lucrarea, cu un pronunțat caracter de cercetare fundamentală, aduce contribuții originale la una dintre problemele cele mai controversate ale tehnologiei de filare a bumbacului).

M. Tuperman a publicat numeroase articole în revistele de specialitate, precum și manualul de nivel superior *Filatura de bumbac*, în două volume.

Un cercetător filator cu contribuții importante este ing. **Manfred Roll**, născut în 1928 la Cernăuți, oraș în al cărui ghetou a fost internat în 1941; tatăl său a decedat la Vapniarca (Transnistria), unde fusese deportat.

După război, în 1946, pleacă la Arad și lucrează la Uzinele Textile Arad (UTA) - patron, baronul Neumann -, în filatură, până la sfârșitul anului 1947. În toamna aceluiași an, este admis la Facultatea de Textile din București. Absolvă facultatea, în 1952, cu mențiunea „Magna cum laude“. Urmare a rezultatelor obținute în timpul studiilor universitare, a fost repartizat la Institutul de Cercetări Textile, unde a lucrat peste 37 de ani, trecând prin toate treptele de încadrare științifică, din 1956 devenind cercetător științific principal. În această calitate, a abordat și rezolvat o gamă largă de probleme, dintre care amintim stabilirea și folosirea proceselor tehnologice de prelucrare și domeniile de

utilizare a fibrelor chimice noi (a colaborat direct cu întreprinderi producătoare de utilaj textil, de la proiectarea utilajului până la omologare), metode moderne de control tehnic, valorificarea eficientă a deșeurilor din sectorul bumbacului etc.

A coordonat timp de peste zece ani studiile privind fibrele chimice. A colaborat cu ICECHIM, de la elaborarea până la experimentarea și definitivarea produsului, respectiv a fibrelor chimice noi realizate în țară.

A participat cu referate la congrese și simpozioane în țară și în străinătate (Cehoslovacia, Germania, Rusia, Ungaria etc.). Are numeroase publicații (peste 70) apărute la Editura Tehnică, Editura Didactică și Pedagogică, I.D.T., revistele industriei ușoare (de exemplu: *Filatura de bumbac. Tehnologii moderne de laminare și filare* - Ed. Tehnică, 1978, 506 p.; *Filatura de bumbac* - Editura Didactică și Pedagogică, 1968, 306 p.; *Fibre artificiale și sintetice noi și utilizarea lor în industria textilă*, 1967, 96 p. etc.).

Și în Institutul de Proiectări al Industriei Ușoare au fost specialiști evrei care, alături de colegii lor neevrei, în proiectele elaborate, au dovedit profesionalism și discernământ în stabilirea tehnologiilor și a fluxurilor tehnologice, în alegerea utilajelor sub aspectul eficienței calitative și economice. Primul conducător al institutului și participant valoros la crearea acestei importante instituții a fost ing. **Elemér Körper**, iar după el eminentul ing. **Max Candrea**, provenit de la Fabrica de postav din Buhuși, acesta din urmă perfecționând organizarea institutului.

Tot la I.P.I.U. au lucrat și alți ingineri capabili, ca **Armand Teller**, **Carol Halpern**, **Eugen Taub**, **E. Ostfeld**, **M. Katz**, precum și **Iosif Buch**, absolvent al Facultății de Textile, în 1951, care a adus o contribuție importantă în concepția tehnică a Filaturii Oltenița, a Fabricii de ață din Odorhei. Împreună cu ing. Max Candrea, a elaborat studii pe baza cărora s-au introdus în proiecte soluții moderne de filare, transport și depozitare.

În activitatea industriei ușoare, pe lângă sectoulul textil, mai funcționau și funcționează și alte sectoare. Astfel, în industria sticlăriei, ing. **Ozy Ph. Lazăr**, născut la Galați, în 1928, absolvent - cu întrerupere în 1941 din cauza legilor rasiale și apoi, din 1942, internat în lagăr - al liceului, în anul 1948, a absolvit, în 1952, Facultatea de Mecanică a Institutului Politehnic București, urmând și Facultatea de Matematică a Universității București, pe care a terminat-o în 1953. S-a încadrat la Uzinele „Grivița“, unde a lucrat un an, apoi, până în 1954, a activat în cadrul Ministerului Construcțiilor de Mașini, fiind apoi transferat la Ministerul Industriei Ușoare, ca mecanic-șef. În perioada 1951-1980, a lucrat ca angajat asociat la Institutul Politehnic București. Prin inovațiile realizate, a contribuit la îmbunătățirea activității industriei sticlăriei (de exemplu: *Construcția cuptoarelor de topit sticlă - modificare pentru reducerea consumurilor sau Fontă modificată pentru executarea formelor de suflat și presat sticlă*). În perioada 1958-1962, a făcut și studii economice, obținând diploma de inginer-economist.

Documentar întocmit de dr. ing. E. ENESCU

NOTE

Cap. 1.

Acest articol se bazează pe comunicarea susținută la 30 octombrie 1991, la Institutul de Istorie „N. Iorga“.

¹ Verax (Radu Rosetti), *La Roumanie et les Juifs*, I. V. Socac, București, 1903, p. 42.

² Recensământul general al populației României, din decembrie 1900, p. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ G. Zane, *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Despre stadiile premergătoare industriei mecanizate*, Editura Academiei, București, 1970.

⁵ *Ancheta industrială din 1901-1902*, vol. I, *Industria mare*, Buc., 1904. (În continuare, toate stabilimentele industriale citate și care nu au altă trimitere specială sunt extrase din acest volum).

⁶ Liviu Rotman, *Social and Economic Structures of the Jewish Population of Romania in the part of the 19th Century I*, în „Romanian Jewish Studies”, Spring, 1987, nr. 1, p. 15-19 și Winter, 1987, nr. 2, p. 19-30.

⁷ Arhivele Statului, Iași, Fond Camera de Comerț și Industrie, Iași d. 19/1896 f. 19.

⁸ *Ibidem*, d. 15/1890, f. 21.

⁹ *Ibidem*, f. 8.

¹⁰ Arhivele Statului, București, Fond Tribunalul Comercial Ilfov (în continuare Tribunalul Comunal Ilfov) d. 9/1886-1892, f. 4.

¹¹ Arhivele Statului Iași, Fond Camera de Comerț și Industrie, d. 27/1891-1901, f. 9.

¹² „Fraternitatea”, IV, 1 oct. 1882.

¹³ Grigore Grigorovici, *Bacdul din trecut și de astăzi*, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1933, p. 200.

¹⁴ „Fraternitatea”, IV, 10 dec. 1882.

¹⁵ Arhivele Statului Iași, Fond Camera de Comerț și Industrie, d. 91/1904, f. 100-110.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Arhivele Statului Iași, Fond Camera de Comerț și Industrie, d. 30/1900-1993, f. 24.

¹⁹ Arhivele Statului, Fond Tribunalul Comunal Inst. Ilfov, d. 3/1885, f. 1.

²⁰ Arhivele Statului Iași, Fond Primăria Iași, d. 240/1885, f. 2.

²¹ Liviu Rotman, *Direcții în modernizarea Bucureștilor în a doua jumătate a secolului XIX. proiecte și realizări*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, Seria Monumente, 2/1980, p. 20.

²² Arhivele Statului Iași, Fond Primăria Iași, d. 184/1866, f. 3.

²³ Iacob Felix, *Raportul general asupra igienei publice și a serviciului sanitar al capitalei pe anul 1887*, Buc., Tipografia Academiei Române, 1888.

²⁴ L. Rotman, *Social and Economic...* (Winter 1987), pl. 24.

²⁵ „Fraternitatea”, VIII, nr. 12, din 4 aprilie 1886, p. 98.

²⁶ Alliance Israélite Universelle, C III/20.

²⁷ The Central Archives for the History of the Jewish People, Jerusalem, R. M. 338.

²⁸ *Ibidem*, S. Jewish Colonisation Association, d. 141.

Cap. 2.

Acest studiu a fost elaborat ca parte a unei lucrări contractate cu Diaspora Research Institute, Tel-Aviv University.

¹ „Anuarul statistic al României, 1939 și 1940”, București, 1940, p. 11.

² *Populația evreiască în cifre. Memento statistic*, vol. I, București, 1945, p. 97, editat de Congresul Mondial Evreiesc, Secțiunea din România.

³ Mendes-Flohr and Reinharz Iehuda, *The Jew in the Modern World*, New-York, 1980, p. 520.

⁴ Tabel întocmit pe baza datelor publicate de Institutul Central de Statistică în „Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930”, București, 1938, vol. VII, p. XI-XVI. Menționăm că, în afara unor date mai cuprinzătoare pe neamuri, pe care le furnizează recensământul din 1930, pentru reflectarea unor aspecte semnificative din activitatea industrială a evreilor în perioada interbelică, s-au cules informații cifrice parțiale din publicații și materiale de arhivă, efectuându-se calcule proprii, estimative, prin folosirea, în multe cazuri, a criteriului numelui și prenumelui pentru a stabili ateliere și întreprinderi evreiești, participări în consiliile de administrație ale societăților pe acțiuni etc.

⁵ *Ancheta industrială din 1901-1902*, vol. II, București, 1903, p. 8-9.

⁶ *Idem*, vol. I, București, 1904, p. 54.

⁷ *Statistica profesiunilor din România, după recensământul general al populațiunii din 1 ianuarie 1913*, București, 1914, p. 12-13.

⁸ Alexandru Macedonski, *Evreii meseriași*, în „Biruința”, anul IV, nr. 166/1909, p. 1.

⁹ Arhivele Statului București, Fond Casa Regală, dosar 77/1866, filele 2-10.

¹⁰ Calculat pe baza informațiilor din „Buletinul Industrial”, București, nr. 10-12/1921.

¹¹ Calculat după „Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930”, București, 1938, vol. X, p. 2-3. Menționăm că numărul total al întreprinderilor nu include 11 063 de unități care nu au declarat la recensământ perioada înființării lor (4 013 în industria manufacturieră și de confecții, 3 418 în industria lemnului, 2 625 în industria alimentară etc.); cu acestea, numărul total al întreprinderilor industriale existente în România la sfârșitul anului 1930 a fost de 140 948.

¹² *Ibidem*, p. 250-251.

¹³ Calcule efectuate după informațiile asupra firmelor, cu nominalizarea proprietarilor, cuprinse în „Indicatorul industriei românești pe anul 1930”, București, 1931. Potrivit metodologiei statistice, erau considerate „întreprinderi mari” unitățile industriale cu peste 20 de lucrători și forță motrică de peste 5 HP.

¹⁴ Selectat după Const. Filipescu, Dima I. Gavrilu, *Textilele României*, București, 1939, p. 240-241.

¹⁵ „Indicatorul firmelor din Circumscripția Camerei de Comerț și Industrie Cluj”, Cluj, 1924, p. 43-50, 115, 133.

¹⁶ G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 350.

¹⁷ Calculat pe baza informațiilor pe societăți din „Anuaire General des sociétés anonymes par actions de Roumanie avec leur monographies 1927-1928”, București, 1928, 912 p.

¹⁸ „Anuarul General al Societăților anonime pe acțiuni din România”, vol. I, „Capitala 1928-1929”, București, 1930, p. 363-364, 383-385, 388, 390.

¹⁹ *Idem*, p. 391.

²⁰ Calculat pe baza datelor din „Recensământul general al populației din 29 decembrie 1930”, București, 1938, vol. VII, p. X-XV.

²¹ „Anuarul general al Societăților anonime pe acțiuni din România”, vol. I, „Capitala 1928-1929”, București, 1930, p. 18, 89.

²² Calculat după datele din „Recensământul general al populației din 29 decembrie 1930”, București, 1938, vol. VII, p. XIX, XXVII, XXXV, XLIII, LI, LIX, LXVII, LXXXV și LXXXIII.

²³ Dr. A. Rosen, *Participarea evreilor la dezvoltarea industrială a Bucureștiului în a doua jumătate a secolului XIX până în anul 1938*, Editura Hasefer.

²⁴ „Anuarul negustorilor, meseriașilor și liber profesioniștilor români creștini și necreștini din București”, București, 1926, p. 3 și „Anuarul liberilor meseriași și liberilor profesioniști români creștini din București”, București, 1928, p. 3.

²⁵ „Anuarul statistic al României, 1939 și 1940”, București, 1940, p. 499.

²⁶ *Enciclopedia României*, vol. III, București, 1939, p. 824.

²⁷ *Aspecte ale economiei românești*, lucrare editată de Consiliul Superior Economic, București, 1939, p. 207.

²⁸ *Idem*, p. 210.

²⁹ S-au folosit date și alte informații cuprinse, în principal, în „Anuarul - Catalog al industriilor metalurgice și miniere din România”, București, 1939, editat de Uniunea Industriilor Metalurgice și Miniere din România.

³⁰ Liliana Georgescu, *Localizarea și structura industriei românești*, București, 1941, p. 35.

³¹ „Anuarul - Catalog al industriilor metalurgice și miniere din România”, București, 1939, p. 235.

³² Actul de constituire al societății pe acțiuni, publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 75 din 31 martie 1931.

³³ „Indicatorul industriei românești pe anul 1938”, București, 1938, p. 49, 56, 63-64, 67-68.

³⁴ Calculat după datele din *Enciclopedia României*, vol. III, București, 1939, p. 823.

³⁵ „Indicatorul industriei românești pe anul 1938”, București, 1938, p. 253, 258, 274-275, 281-282, 284-285, 287, 289-291, 295 și Const. Filipescu, Dima I. Gavrilu, *Textilele României*, București, 1939, p. 252, 285.

³⁶ „Anuarul general al societăților anonime pe acțiuni din România”, vol. I, „Capitala 1928-1929”, București, 1930, p. 290.

³⁷ „Indicatorul industriei românești pe anul 1938”, București, 1938, p. 256-257 și Liliana Georgescu, *op. cit.*, p. 55, 58.

³⁸ C. Botez, D. Berlescu, I. Saizu, *Buhuși. Din istoricul fabricii și localității*, Iași, 1971, p. 62.

³⁹ „Indicatorul industriei românești pe anul 1938”, București, 1938, p. 251, 278, 283-284, 290 și Const. Filipescu, Dima I. Gavrilu, *Textilele României*, București, 1939, p. 218-220, 236, 263.

⁴⁰ Arhivele Statului București, Fondul Ministerul de Justiție, Dir. Judiciară, dosar 104/1940, vol. I, filele 43-82.

⁴¹ *Idem*, fila 32.

⁴² „Buletinul Muncii”, partea I, București, mai-august, 1938, p. 388-389.

⁴³ Dr. W. Filderman, *Pro domo mea*, București, 1937, p. 9.

⁴⁴ Amaliză efectuată pe baza informațiilor cuprinse în Anuarul Camerei de Comerț și Industrie, București, 1937, 212 p.

⁴⁵ Dr. A. Rosen, *Evreii în industria României*, Tel Aviv, 1991.

⁴⁶ Iosif Maier, *Problema românizării economiei naționale*, București, 1940, p. 89.

⁴⁷ N. C. Angelescu, *Desechilibrul românesc*, București, 1939, p. 134.

⁴⁸ G. Zane, *op. cit.*, p. 550.

⁴⁹ *Idem*, p. 341.

⁵⁰ Eugen Țajomir, *Contribuțiuni la studiul evrellor ca element producător în economia națională* (teză de doctorat), București, 1937, p. 52.

⁵¹ *Idem*, p. 93.

⁵² Extras din *Istoria literaturii române*, de G. Călinescu, București, 1941, p. 488.

ANEXĂ

INDUSTRII ȘI INDUSTRIAȘII EVREI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ȘI ÎN ROMÂNIA

Fabrici de sticlă, geamuri, cristaluri:

Prima fabrică de geamuri și cristaluri „vrednică de acest nume e întemeiată de un evreu la 1768” (N. Iorga). Fondatorul: Hețel Marcovici.

În 1794, a doua fabrică a lui „Moise Ovreuil” (jud. Dâmbovița).

Evreul ceh Simon Kohani deschide, la finele secolului al XVIII-lea, o fabrică de sticlă și cristaluri, de foarte bună calitate.

Frații Weissenbrün, 1882, fabrică de sticlă.

Idem, la Storești (Botoșani), 1890, de către Ostfeld, Segal, Horvitz.

Idem, la Lespezi (Suceava), 1891.

Berman Juster, 1902, la Deleni (Botoșani).

Ș. Grünfeld, 1897, Azuga.

Fabrica de geamuri și cristaluri „NICO”, București.

Fabrica de geamuri și oglinzi Emil Bergher, Iași.

Idem, August Zwölfer, București.

Metalurgie:

F. Freund, 1867, București, fabrică pentru troluiri, foraj petrolifer.

Jacques Katz, 1898, Câmpina.

Chaim Klein, 1903, Ploiești, mașini agricole.

Fabrici de mobilă:

Hornstein & Co., 1894, București.

A. Solomon, 1887, București.

Leopold Abramovici, 1904, București.

Tictin și Finkelstein, 1897, Iași.

Frații Grünfeld, 1880 (preluată în 1894 de S. Hornstein, București).

Fabrici de cherestea:

Marco Fischer, 1899-1907, la Runcu (Dâmbovița).

Moscuc Jacob, 1896, la Vânători (Neamț).

Avram Juster, 1899, Bacău-Lucăcești.

Michel Juster, 1906, Filioara (Neamț).

Herman Teiler, 1892, Bacău.

Natan Segal, 1898/1907, Botoșani.

Marcel Bernhaim, 1901, Rubești (Vâlcea).

Carol Cohen, 1906/1924, București.

Herșcu Făinaru, 1906/1921, Pângărați (Neamț).

Carol Rosen, 1895/1908, București.

Manasse și Grünberg, 1897, Valca Arieșului (Bacău).

Efraim Rosen, 1900, Dărmănești (Bacău).

Efraim Juster, 1900, Crăcăoani (Neamț).

Lipa Juster, 1889, Piatra-Neamț.

Dienerman și Wexler, 1891, Dărmănești (Bacău).

Lipa Juster, 1882, Mestecău (Neamț).

Hirsch Abramovici, 1905, Slănic (Bacău).

Fabrici de textile:

Filip Birman, 1886-1907, București.

Moritz Wachtel, 1886-1911, Iași.

Fabrică de parchete și tâmplărie mecanică:

„Fortuna” - Finkelstein, 1887, Iași.

Fabrici de lenajuri:

Max Schapira, 1886-1920, Ploiești.
 Manasse Gross, 1886-1921, Bacău.
 Lipa Juster, 1888-1907, Piatra-Neamț.

Costiner și Brill, 1841, „Țăranca“, Dorohoi.
 H. și E. Costiner, 1864, Corni (Botoșani).
 I. A. Josef, 1880, Târgoviște (Dâmbovița).

Fabrici de bere:**Tăbăcării:**

Moritz Ghelber, 1892, Iași.
 Frații Rosenblum, 1892-1908, Bacău.
 Samuel Filderman, 1886-1908, Bacău.
 Schick-Panet, 1888, Pitești.
 Abraham Einhorn, 1890, Constanța.
 Tăbăcăria Română, Constanța, 1919.

I. F. Schwartz, 1905, Titești (Argeș).
 Alter Elbogen, 1874, Opreșani (Suceava).
 Krebs, 1824 și fabrică de rachiu, oțet.

Fabrici de tricotaje:

Moritz Neustadt și I. Smilovici, 1907, Iași.
 Ahil Rubinstein, Huși, 1904.

Fabrici de hârtie:

Oscar Wolf, Alba-Iulia, 1897.
 Esra Penhas, 1897, Scăeni (Prahova).

Fabrici de pălării:

I. E. Cohen & Co., 1897, Ploiești (pălării țărănești de păslă).
 „Fortuna“ (H. Moscuna), 1907, București.
 C. Haimovici & fiii, 1895, Ploiești.
 M. E. Marcovici, 1897, București.
 J. Rappaport și fiii, 1906, Dorohoi.

Fabrici de frânghii:

Moritz Wachtel, 1901, Iași.
 S. Birman, 1902, București.

Fabrici de dantele, broderii, ceaprazărie:

Hermann Blaustein, 1883, București.
 Alfred Grün, 1904, București.
 M. A. Pinhas (și galoane, centuri ofițerești), 1905, București.
 Societatea Textilă Franco-Română (fostă Birman), București.
 Societatea Româno-Italiană (fostă Wachtel), Iași.
 Lupu Weinberg, 1904, Galați.

Fabrici de uleiuri vegetale:

„Vulturul“, propr. M. Segal, 1901-1911, București.
 A. Grimberg, 1906-1921, Galați.

Fabrici de ambalaje, cartonaje, celuloză:

Lupu Fondanier-Grimberg, 1901, București.
 Max Fischer, 1900, Galați.
 Bernard, 1877, București.
 Rubin Neuman, 1907, Ploiești.
 A. B. Schreiber, 1891, Brăila.
 „Universala“, S. Binder (1875), București.
 I. Weissberg, 1880, București (registre, caiete).
 Natan Finkelstein, 1889, București (cutii pentru pălării).

Fabrici de încălțăminte:

I. Goldstein, Aiud (Alba).

Fabrici de pielărie:

Fabrica de mătase (rayone) „Apretura“, 1932, prima în acest gen, București, proprietari frații Weissmann (str. Lânăriei).
Fabrica de mătase „SETA“, București, 1930.

Herman Abramovici, 1879, Bacău.
 Ing. S. Filderman, Bacău.
 Moritz Ghelber, Iași.
 Frații Grünberg, Roman.
 Frații Habermann, București (și talpă, curele de transmisie).
 Osias Herșcovici, Bacău.
 L. Klein și L. O. Klein, Bacău.
 M. Perlberger, Bacău.

Distilerii:

Isidor Bring, 1900, Pașcani (Dorohoi).
 L. Predinger, 1876, Izlaz (Brăila).

M. Rosenberg, Buzău.
S. Wechsler, Chișinău.
P. Wolf, Vișniul de Sus (Maramureș).
Asher Eskenasy, 1897, Craiova.
Abr. Einhorn, 1898, București.

**Fabrici de săpun, stearină și
lumânări, scrobeali:**

Freifeld, Botoșani.
Lipsa Braunstein, 1887-1907, Galați.
C. Konzelman, 1897, Galați.
Moritz Strich, 1896-1920, Piatra-Neamț.
Jacob Babad, 1895, Galați.
Frații Iancu, 1906, București.
Offricht și Comissiona, 1924, București.

Industria morăritului:

Elias Lewy, 1860, Tr.-Severin.
„Doamna“ - Finkelstein, Constanța.
Moise Mendel, 1896, Craiova.
Eisig și Michel Klepper, 1894, Iași.
Frații Diamant, 1900, Iași.
Frații Marcus și Kalman Fischer, 1868, Dorohoi.
S. Steinberg, 1879, Mihăileni (Dorohoi).
Aron Abramovici, 1875, Botoșani.
H. Korn, 1894, Buzău.
M. Weiss și Fiii, 1887, Craiova.
Isac Beligrădeanu, 1889, Craiova.
Goldman, 1900, Iași.
A. Abramovici, 1875, Botoșani.
Gh. Abramovici, 1884, Botoșani.

Fabrici de chimicale:

Luca Goldstein, 1884-1908, Vatra Episcopiei
(Buzău).
„Mărășești“, S.A.R., 1901, București.
Zimmer S.A.R., 1924 (propr. Banca Blank).

Fabrică de sobe:

Meidinger Solomon, 1900, București.

Fabrici de postav:

Lipa Juster, 1900, Piatra-Neamț.
I. Alperin, 1902, Leipzig (Cetatea Albă).
Manasse Gross și Fiii, 1881, Bacău.

I. M. Heinrich, 1900, Tg.-Neamț.
H. Ziegler, 1889, Buzău.
Societatea pentru Industria Textilă, Fabrica de Postav
Buhuși (Margulius).
„Dorobanțul“, 1904, Max Schapira, Ploiești (preluată
de Margulius).
Fabrica de postav Frații Izvoranu, 1897, Bacău.
Ing. S. Filderman, Bacău.
Fabrica de postav Azuga.
Fabrica de stofe „Merinos“ - Max Horowitz,
București.
Ind. țesături de lână „S. Singher“, 1923, Bacău.

Fabrici de parfumerii:

„Legrain“ - Moscoviți, 1921, București.
„Masque Rouge“ - Albulcanu, 1928, București.
„Ravel“, M. Aizic, 1930, București.
Cotăreanu, evreu român, proprietar al firmei COTY,
Paris.

Fabrici de tricotate:

Fabrica de tricotate și ciorapi „ADESGO“, Mantel
& Co., 1922, București.
Fabrica de tricotate „Hercules“ (și ciorapi), 1929,
Cernăuți.
Fabrica de tricotate „Moldova“, S.A.R., 1909, Iași.
Fabrica de pânzonerie Goldman, 1906, București.
Fabrica de tricotate Moritz Bechler, 1906, Iași.

Fabrica de blănuri Weiss - Oradea, 1928.
Fabrica de perii Leopold Bach, 1906, Piatra-Neamț.
Fabrica de bidoane Solomon Israel, 1906,
Constanța.
Fabrica de cuie, șaraburi „Leu“ - Focșeneanu,
1894, București.
Ind. chimice, petroluri: M. Predinger, 1906,
Ploiești.

**Întreprinderi cu participarea Băncii Blank
alături de alți financiari evrei:**

Fabrica de bomboane „KANDIA“, 1920, S.A.R.
Fabrica de zahăr Ripiceni, 1928.
Fabrica de zahăr Chitila, 1898.
Fabrica de zahăr Roman, 1924.
Fabrica de zahăr Zarojani, 1926.
Fabrica de ciocolată Zamfirescu, București.
Fabrica „Textila-Iași“, fostă Moritz Wachtel, S.A.R.,

1905.

Fabrica de zahăr „Danubiana“, București.

Industria Textilă Arădană, Ind. Textilă Lugoj.

Fabrica de oțel „Vulturul“.

Moara Rolich.

Moara Comercială București.

Fabrica de spirt Timișoara.

Moara „Steaua“, Galați.

Fabrica de bere, Timișoara.

Fabrica de bere „Luther“, București.

Fabrica „Frigul“, București.

Orezăria „Brăila“, 1903-1913.

S.A.R. „MICA“, 1920, București.

Fabrica „OSRAM“, S.A.R., 1922.

Fabrica de sticlă cu metan S.A.R., 1918, Mediaș.

Prima Fabrică Română pentru Industria Sârmei

„Prutul“, 1921, Cernăuți.

„Redevența“ (expl. produselor subsolului), 1918, București.

S.A.R. de tehnică industrială „Jacques Paucker“, 1930, București.

S.A.R. „COLUMBIA“, de petrol, Buurești.

S.A.R. „Steaua Română petroliferă“, București.

S.A.R. „Petrol Block“, București.

S.A.R. Leonida, București.

Societatea Tramvaielor București.

Industrii metalurgice:

„VULCAN“, București.

Șantierul Naval, Brăila.

„ASTRA“, București.

Fabrica de armături Pedvisocar & Co., București.

Industria construcțiilor:

„GENERALA“, București.

„MODERNA“, București.

Locuințe ieftine, București.

S.A.R. „PETROL-FORAJ“, București.

Fabrica „Cărămidă“, București.

Fabrica „Podgoria“, S.A.R., 1919.

Arte Grafice: „Eminescu“, București.

„Viața Românească“, București.

Editura „Cultura Națională“, București.

Prima Societate Română de Explozibile „Făgărașul“.

I.A.R., Brașov.

Fabrica de pielărie Frații Renner, Cluj.

Fabrica „Mureșul“.

Fabrica de sticlărie „Honterus“.

Acționar important la S.A.R. de Telefoane, 1930, București.

Întreprinderi artistice:

Filarmonica

Teatrul Popular

Întreprinderi balneare: Govora

Călimănești

Tekirghiol

Olănești.

. Insttit. Balnear Sinaia.

Participări la 10 bănci din București și provincie, la întreprinderi de transporturi, întreprinderea de asigurări „GENERALA“, la construcții de căi ferate; la canalizarea Municipiului București, 1882 și modernizarea lui.

Înființarea fabriciiilor de hârtie „Letea“ (1879), „Scăeni“ (1882); înființarea fabricii S.A. „Vagonul“, 1921, reparații de locomotive.

A dat un important concurs financiar statului în războaiele din 1877-1878 și 1916-1918.

Uzinele de Fier și Domeniile Miniere din Reșița, 1926 (posedând în proprietate și mine de cărbuni, fier, cupru, cu instalații complete), majoritatea acțiunilor aparținând lui Max Auschnitt.

Uzinele Unite Titan, Nadrag, Călan, 1924 (majoritatea acțiunilor aparținând lui Max Auschnitt).

Industria Națională de Filme, 1921.

Oțelul Boehler, 1924, București.

BUCOVINA**Distilerii și fabrici de spirt**

Prima fabrică și rafinărie de rom, liqueur și bere, propr. S. Rudich, 1880, Rădăuți.

Distileria de spirt Iacob și I. Peretz, 1921.

Fabrica de spirt, propr. lui I. și Iacob Peretz, din 1907, Teodorești (Suceava).

Distileria Frații Gottesman, 1921, Jucica Veche (Cernăuți).

Distileria Moses Rudich, 1921, Jucica Veche (Cernăuți).

Fabrica de spirt Marcus Juster, 1911, Serăuții de Sus (Cernăuți).

Fabrica de spirt Maier Gross, 1912, Banila Moldovenească (jud. Storojineț).

Fabrica de spirt Abraham Barbat, 1829, Vrimentii Noi (jud. Văscăuți).

Fabrica de spirt Olga Freitag, 1870, Văscăuți (jud. Văscăuți).

Fabrica de spirt Frații Achner, 1868, Ropcea (jud. Storojineț).

Idem, Alfred Karuss, 1921, Sulița Nouă (Cernăuți).

Fabrica de spirt Maximilian Freitag, 1870, Văscăuți.
 Fabrica de spirt Solomon Schärf, 1909, Pătrăuți (jud. Storojineț).
 Fabrica de spirt Rosenberg, Fleischer, Schlomiak, 1890, Crasna Ișchi (jud. Storojineț).
 Fabrica de spirt Abramovitz, 1860, Storojineț.
 Fabrica de spirt Aron Hager, 1904, Vrânceni (jud. Zastavna).
 Fabrica de spirt Iosef Ornstein, 1880, Storojineț.
 Fabrica de spirt Nathan Horowitz, 1908, Berhomet (jud. Zastavna).
 Berta Steiner, Jacob Josef Wijnitzer, 1870, Criva (Storojineț).
 Herș Tau și Leder, 1870, Ramila Rusească (Storojineț).
 Jacob Kopel et Co., 1874, Ramila Rusească (Storojineț).
 Ascher Silber, 1910, Camene (Cernăuți).
 Blum, Metsch și Horowitz, 1910, Vasilău (Zastava).
 Chaim Moses, Nagel, 1879, Ramila Rusească.
 Elias Ruhel, Leib Wagner, Ițic Schäfer, 1879, Suceava.
 Fabrica de spirt a Băncii Dorohoiul, arendată de Iosef Steier, 1880, Mihovo (jud. Vijnîța).
 Max Tennen, 1870, Doroscăuți (Zastavna).
 Moștenitorii lui Goldner, 1870, Clinești (jud. Cotman).

Fabrici de zahăr:

Jucica Veche, din 1901, propr. Băncii Blank.
 Crisciatic (pe Nistru), construită de Moche Fischer, în 1912, vândută Băncii Marmorosch-Blank & Co. Lujeni, 1901, propr. Băncii Blank.

Industria morăritului Bucovina:

Moara Max Rosenberg (moară mare: mai mult de 50 HP), 1920, Adâncata, jud. Siret.
 Moara (mare) David, moștenitori Kraft, 1872, Dornești (Siret).
 Moara (mare) A. Marcus și A. Schapira, 1890, Gura-Humorului.
 Moara arendată de Josef Surkes, 1912, Streja (Rădăuți).
 Moara Isac Oelgiesser, 1909, Adâncata (Siret).
 Moara Reiss David, cumpărată de la Kislinger, 1909, Cernăuți.
 Și încă 22 mori mici.

Industria berei din Bucovina = 1/4 din

producția totală a țării.

I. Rudich, 1880, Cernăuți.
 Iacob și Iosef Wijnitzer, 1870, Cernăuți.
 A. Steiner, 1865, Cernăuți.

Fabrica de mezeluri Josef Kremer, 1841.
Fabrica de ciocolată „Bios“ (în toată Bucovina erau două fabrici).
Fabrica de pâine David Ternberg, Cernăuți (în total erau 3 fabrici de pâine în Bucovina).
Fabrica de paste făinoase Max Weissmann, Ostrița.
Fabrica de brânzeturi Alfred Kraus, Sulița Nouă.
Fabrica de cărămizi Elias Brettschneider, 1890, Cernăuți.
Fabrica de cărămizi Leib Baraschak și Hausbein, Vijnîța.
Fabrica de sticle și geamuri Fred Fischer, Putna (Rădăuți), înființată în 1922, când era singura în Bucovina, a doua existând în Ardeal (înființată în 1908). Cea din Bucovina este una din cele mai mari din țară în 1937.
Fabrica pentru valorificarea produselor animale Dr. Weisselberger, 1920, Rohazna (Cernăuți).
Fabrica de săpun, lumânări și cremă de ghețe Samuel Goldschläger, 1812, Rădăuți.
Fabrica de săpun, lumânări, cremă de ghețe Noah Lehr, 1904, Cernăuți.
Prima Fabrică Mecanică de ghețe și cea mai mare din țară (în 1922), înființată în 1920, Weihart și Fiii.
Țesătura Mecanică M. Zucker, Cernăuți.
Tăbăcării: 6.

Case de Bancă și Bănci

Primele Case de Bancă apar în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind în majoritate deținute de evrei, iar Băncile apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Case de Bancă:

Michel Daniel - 1825, Iași, „împrumutătorul Domnilor Moldovei“.
 Halfon - 1830, București.
 Frații Elias - 1837, București.
 H. Manoah - 1847, București.
 Jacob Marmorosch - 1848, Casa de Bancă a acestuia fiind sursa uneia din cele mai mari bănci din țară și dintre cele internaționale, Banca Marmorosch-Blank & Co. S.A.R.

Bancherul Israel Haim Daniel - 1880, urmașul lui Michel Daniel.

Bancherul Löbel - 1850, Galați, cu sucursala la Viena.

Bancherul Jacob Neuschatz - 1870, Iași.

Bancherii Weissengrün și Wechsler.

Bancherul Leibovitz.

Bancherul M. Diamant.

Bancherul Isac Leibovitz.

Bancherii Iosif Poper și Fiul.

Bancherul Garfunkel.

Bancherul Jurist.

Bancherul Felix Klörman ș.a.

Bancherul Oscar Kaufmann (director gl. al Băncii de Credit Român).

Bancherul Kahane S. (1865), Iași.

Bancherul Lotringer (1860), Iași.

Bancherul Hillel, București.

Bănci:

Banca „Fortuna“ - 1920 (București, str. Stavropoleos 8).

Banca Finkels, București.

Banca Senor Saporta & Co., București, 1926.

Banca Campus & Bassa, București.

Banca Haim, București, 1926.

Banca Eli Berkovitz (1926), București.

Banca Benedict Martin, București.

Banca Comercială, Craiova (1899).

Banca Moldova, Iași (1857).

Banca de Credit Român (1904), București.

Banca Marmorosch-Blank & Co., 1848, 1872 (anii înființării).

În Transilvania și Banat existau în 1937 42 de bănci evreiești, față de 321 române, germane și maghiare.

Edituri evreiești:

Editurile și institutele grafice „Socec“ - București, propr. Schwartz-Șaraga; „Cultura Românească“, propr. H. Steinberg și fiul, București; „Cultura Națională“, București, propr. Băncii Mar-morosch-Blank; „Universala“ - Leon Alcalay, București.

Ignatz Herz, București; „Naționala“ - S. Ciornei, București; „Ancora“ - Benvenisti, București;

Institutul grafic „Albert Baer“ (1850), București.

Editura Țicu Eșanu, București.

Edit. și Inst. grafic „Scrisul Românesc“, Craiova (propr. Samitca).

Tipo-litografia „Comerciala“, București, propr.

Grassiany.

Tipografia „Hajoetz“, tipărint ziarul evreiesc cu același nume, București.

Tipografia „Națională“ - Asher și Klein (1885-1889), București.

Tipografia „Română“ - Samuel Ofenberg & Wunderman (1879-1881), București.

Tipografia „Franco-Română“, propr. Gottlieb, București.

Tipografia „Ira Binder“ (1878), București.

Tipografia Sigmund Schwartz (1886), București.

Tipografia Weissberg și Klein (1886), București.

Tipografia „Moderna“ - Max Fränkel (1896-1927), Brăila; în total în acest oraș erau 9 tipografii, majoritatea evreiești.

Tipografia „La Concurența“ - Clara Marcovici (1880-1900), Botoșani.

Tipografia-holografia lui M. J. Schwefelberg, Botoșani.

Tipografia „Progresul“ - Sigm. Gross (1894-1900), Bărlad.

Tipografia „Modernă - Gutenberg“, Sam Segal și Herman Stein (1896-1903), Bărlad.

Tipografia Filip Lazăr (ginerelul lui Iosif Samitca) (1874-1927), Craiova.

Tipografia Sandu Benvenisti, urmat de fratele său David (1876-1927), Craiova.

Tipografia „Mercur“, Max Weissmann, unde apar ziarele „Freiheit“ și „Meseriașul“, Cernăuți.

Tipografia Inst. grafic „Lynotype“ - propr. Leo Birnbaum, Cernăuți.

Tipografia Herer (din 1921), Cernăuți.

Tipografia David Ungar (din 1924), Cernăuți.

Tipografia Guttman și Zuckermann, Cernăuți.

Tipografia Körner și Rosenblatt, Cernăuți.

Tipografia Meier Teitelbaum, 1926, Cernăuți.

Tipografia C. Golner (1869-1894), Focșani.

Tipografia „Învățământul român“ - propr. Băncii Blank, Focșani.

Tipografia „Comerciala“, Izidor Schenk, Muterperl și Kohn, Galați.

Tipografia „Naționala“, Avram Friedman (1878-1927), Galați.

Tipografia Muterperl și Kohan (1887), Galați.

Tipografia „Miron Costin“ - Frații Șaraga (primul editor al lui Eminescu), Iași.

Tipografia evreiască (1833), Iași.

Tipografia Ad. Moritz Berman (1855-1879), Iași.

Tipografia „Aurora“ Ofenberg (1877), Iași.

Tipografia M. Gottlieb (1886), Iași.

Tipografia Herșcu Goldner (1856), Iași.
 Tipografia Sol. Stein (1899), Iași.
 Tipografia „Progresul” - A. Grünberg (1905-1927), Iași.
 Tipografia M. Rabinovici, Moinești.
 Tipografia Moritz Söhelsohn (1877-1881), Slatina.
 Tipografia E. M. Ebner (1891-1898), Storojineț, după care se mută la Cernăuți.
 Tipografia Ad. Lerner-Arité (din 1906), Storojineț.
 Tipografia Ebraică (1910) - Abraham Harnik, Storojineț.
 Tipografia Lupu Eisenstein, Tg.-Neamț.
 Sucursala tipografiei H. Margulies, Bacău, Tg.-Ocna.
 Tipografia Alter Ghinstein (1890), Tg. Frumos.
 În Basarabia erau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, 17 tipografii evreiești.

Edituri medicale:

Editura medicală Jean Leon, București, str. Brezoianu.

Edituri muzicale:

Jean Feder, București.
 N. Mischonznicky, București.
 Kivu Steinberg, București.
 M. Schwartzfeld, București.

Anticari:

H. Penchas - str. Edgar Quinet, București.
 Frații Pach (unul dintre ei având anticăria „Nicolae Iorga”, București, la Casa Anticariilor, mai jos de Hotel Grand).

PARTEA a IX-a

**VIATA
COMUNITAR -
RELIGIOASA**

1. CULTUL MOZAIC

Cultul Mozaic are la bază învățătura celor „3 T”: Tora, Tanah, Talmud.

Tora (Pentateuhul) reunește învățăturile sfinte date de Dumnezeu evreilor prin Moise - după ieșirea din Egipt, pe vremea lui Mineptah, succesorul lui Ramses - și cuprinde cinci cărți: *Facerea, Ieșirea, Leviticul, Numerii și Deuteronomul*, redactate pe parcursul mai multor secole, din mileniul prim î.e.c. **Tanahul** cuprinde, pe lângă Tora, respectiv Pentateuhul, și colecțiile numite *Neviim* (Profeții) și *Ketuvim* (Scrierile). *Profeții* se împart în „vechi” și „noi”, iar *Scrierile* cuprind *Psalmi, Iov, Pildele lui Solomon* ș.a.

Talmudul, mai întâi cel Ierusalmitan (**Talmud Ierusalmit**), apoi cel Babilonian (**Talmud Bavli**) sunt redactate, primul la începutul secolului al V-lea în Palestina, iar secundul cam la jumătatea aceluși secol, în Babilon. Atât concepția numită *sainaitică*, cât și ritologia corespunzătoare, în toate amănunțele ei, se regăsesc expuse în aceste cărți: hermeneutica iudaică, precum și adaptarea prevederilor mozaice la viața de toate zilele constituie un demers pe care fiecare generație de învățători și rabini îl întreprinde cu puteri proprii și reînnoite, dar în Spiritul și Legea tradiționale. Astfel, în vremea templelor din Ierusalim, jertfele care se aduceau aici valorificau ritologic ideea de unitate în cuget mozaic a poporului evreu, mai ales în acest fel.

Ulterior, după dărâmarea ultimului templu (70 e.a.), un cărturar ca Iohanen ben Zakkai va recomanda drept fundament al religiei mozaice *mila*, iar nu *jertfa*.

În centrul însușirii gândirii moisidice va fi pus astfel studiul cărților și învățăturilor „sfinte”. În jurul anului 200 e.a., această primă hermeneutică, operată de învățători, numiți *tanaimi*, se concretizează în cărțile numite *Mişna* și *Midraș*.

Legile ritologice propriu-zise au fost adunate într-o colecție numită *Halaha*, iar folclorul biblic în *Hagada*.

Ulterior, comentatorii *Mişnei*, numiți

amoraimi, au produs **Talmudul**, numit în original **Ghemara**. Către jumătatea secolului al IX-lea e.a., se ivi mișcarea ezoterică cabalistă, axată pe o hermeneutică, accentuat neistorică, a **Torei**. Nu întâmplător, cartea de bază a acestui fel de comentariu se numește *Zohar* (Strălucirea); ea a inspirat întrucâtva și tendințele mesianice ulterioare ale unor colectivități evreiești. **Hasidismul**, mișcare „existențialistă”-mesianică cu caracter popular, apărută prin secolul al XVIII-lea și pe meleagurile noastre, se revendică și ea, oarecum, din acest izvor, dar și din multe altele.

Cultul Mozaic din România, îmbrățișat de evreii de pe aceste meleaguri - cu o vechime de până prin secolul al XVI-lea sau, după unii, chiar din antichitatea daco-romană - reprezintă o realitate cert instituționalizată, inclusiv în raport cu autoritatea țărilor române, încă din secolul al XVIII-lea, când așa-numita hahambașie, cu reședința la Iași, dar având în jurisdicția sa evreii din ambele principate, este menționată de documentele vremii ca existând până la jumătatea secolului al XIX-lea. De acum înainte, comunitățile evreilor sunt conduse de reprezentanții lor, care poartă numele de *epitropi* și care, printr-o conducere mai mult sau mai puțin colectivă și antrenând diverse straturi ale populației, ctitoresc sinagogi, băi rituale, cimitire ș.a., precum și așezăminte culturale.

Cu toate restricțiile de drepturi referitoare la evrei - intervenite odată cu Regulamentul Organic (1832), cu articolul 7 din Constituția de la 1866 sau chiar cu același articol reînnoit în Constituția din 1878 -, viața lor culturală nu a fost afectată, toleranța religioasă a autorităților creștine față de mozaici vădindu-se a fi o stare de fapt.

Cât privește noua Constituție din 1923, prin art. 133, evreii fără supușenie străină erau încetățeniți în masă; iar prin ulterioara Lege pentru Regimul General al Cultelor se instalează o libertate deplină și pentru organizarea Cultului Mozaic, „în ritele sale deosebite” și după specificul fiecărei comunități.

Sinagoga și casa de rugăciuni aveau angajat

un rabin, cu misiunea de a da toate explicațiile ce i se cer în materie de cult mozaic, de a judeca și hotărî divorțurile religioase, de a-i supraveghea pe hahami la prepararea cărnii cașer, ca și a preparării azimei, de a ține predici (templele mari aveau predicatori speciali). Templele aveau și cantori.

Comunitățile evreiești din perioada interbelică se împărțeau în cele de rit ortodox și cele de rit neolog (în Ardeal).

Reformații (neologii) erau adepții unor modernizări ritologice. Comunitatea israelită de rit spaniol, constituită de la 1730 ca o instituție de cult, învățământ și caritate, s-a menținut ca rit până în zilele noastre.

Uniunea Comunităților Evreiești din Vechiul Regat a fost constituită în 1928. Evreii aveau un Șef-Rabin la București, care, în perioada interbelică, reprezenta Comunitatea evreiască în Senatul țării. Comunitatea evreiască era alcătuită din *așkenazimi* (majoritari), proveniți din nordul și vestul continentului și *sefardimi*, proveniți din sud și sud-vest.

În 1930, credincioșii mozaici constituiau 4,3% din populația țării. Erau 922 de sinagogi și case de rugăciuni, 731 de rabini.

În 1937, ia ființă Federația Uniunii Comunităților Evreiești din România (F.U.C.E.), care funcționează până în decembrie 1941, când activitatea ei este interzisă prin Decretul Conducătorului Statului.

Între 1942 și 1944, unicul for de conducere al evreilor din România creat și recunoscut de regimul antonescian a fost Centrala Evreilor din România (C.E.R.).

După ultimul război, s-a reorganizat Federația Comunităților Evreiești din România, cu funcții deopotrivă culturale și comunitare.

Tabloul activității cultural-culturale și de asistență promovate de Federația Comunităților Evreiești din România este extrem de variat. La sfârșitul anului 1985, Federația acționa prin mijlocirea a 68 de comunități și 20 de obști, cea mai mare comunitate, cu aproape 6 000 de suflete, este cea din București. Credincioșii acestor

comunități au la dispoziția lor sinagogi, multe dintre ele adevărate bijuterii arhitectonice. Un număr de hahami, mereu în deplasare, asigură carnea cașer. Respectul cuvenit celor săvârșiți din viață se materializează în întreținerea atentă a sutelor de cimitire, din care majoritatea se află în localități actualmente fără populație evreiască - fapt simptomatic și grăitor de la sine.

În 1967, în căutarea unei soluții simple și durabile de asistență pentru cei în nevoie, Federația a găsit înțelegerea umanitară a guvernului român, ceea ce a permis alcătuirea unui program comun de asistență elaborat și sprijinit, în proporție de 80%, de organizația americană „Joint”.

Întreaga operă de asistență se desfășoară sub semnul respectului demnității celui în nevoie; criteriile de asistare înlătură orice diferențiere arbitrară. De starea sănătății celor bolnavi se ocupă centre medicale ce funcționează în 25 de localități, pe primul loc aflându-se policlinica din București. Cei care necesită o îngrijire medicală permanentă, de regulă oameni de vârstă înaintată, beneficiază de cămine de bătrâni, dintre care două în București, cu sute de paturi și un personal sanitar corespunzător.

Pentru obștea evreilor din România, redusă numeric în 1994, potrivit unor estimări, la cca 15 000 de persoane, soluționarea problemelor asigurării identității și afirmării etnice-iudaice se asociază indisolubil cu revigorarea atașamentului lor pentru milenara istorie a poporului evreu, pentru tradiția sa culturală și religioasă. Federația Comunităților Evreiești depune în acest sens o activitate prodigioasă.

Un loc esențial în acest sistem l-a deținut „Revista Culturii Mozaic”, care a apărut bilunar între 1956 și 1995, iar din aprilie 1995 apare sub denumirea de „Realitatea Evreiască”, în patru, apoi în trei limbi (română, engleză, ebraică și, până nu de mult, în idiș), cu un tiraj de câteva mii de exemplare ce se difuzează în țară și se expediază abonaților din 33 de țări. Răspândirea revistei depășește - în străinătate - numărul de exemplare, deoarece paginile tipărite în limba vorbită în țara

respectivă se reamplifică local. Anual apare și **Calendarul (Luah)**, un mic almanah cultural-religios, cu un tiraj sporit de exemplare, din care sute sunt trimise peste hotare.

Educația iudaică se înfăptuiește prin cursurile de Talmud Tora (pentru cei tineri).

Celor obișnuiți a asimila ideile la un registru superior le stau la îndemână lucrările incitante semnate de dr. Moses Rosen, precum și conferințele săptămânale ținute, la București și în provincie, de intelectuali prestigioși. Un număr de 50 de conferențieri au ținut, în ultimii ani, peste 200 de conferințe cu o tematică iudaică - istorică și literar-artistică - dintre cele mai interesante.

Preocuparea pentru cunoașterea și prezentarea trecutului obștilor evreilor din România s-a concretizat prin organizarea Muzeului de Istorie a Comunităților Evreiești din România, deschis în 1978, în București, a Muzeului Comunității ieșene, inaugurat în 1985, precum și a altora de dimensiuni reduse (Bačău etc.) ori a unor expoziții. În aceeași perioadă, pentru a pune o temelie științifică cunoașterii trecutului obștii evreiești din România, și-a început activitatea un centru de documentare și cercetare în domeniul istoriei evreilor români, datorită căruia au văzut până acum lumina tiparului patru volume de documente din seria „Izvoare și mărturii despre evreii din România”, altele fiind în curs de apariție.

În întreaga activitate a Federației Comunităților Evreiești din România, tineretul are o poziție prioritară; toate mijloacele educative amintite până acum îi sunt destinate cu precădere lui. Dar cea mai atentă și bine organizată modalitate de înțelegere și pătrundere a iudaismului sunt cursurile de Talmud-Tora, organizate în 28 de comunități și urmate de 500 de cursanți, îndrumați de 35 de cadre; tineretul activează și în diverse formații artistice (în 18 comunități funcționează coruri).

Comunitățile evreiești din Transilvania

Existența, în 1918, în cadrul celor 111 comunități evreiești din Transilvania, a trei rituri - ortodox, neolog și *status-quo-ante* - își are

originea în sciziunea produsă cu ocazia Congresului reprezentanților comunităților evreiești din Ungaria, din 14 decembrie 1868, convocat de guvernul ungar în baza deciziei împăratului Franz Josef I, în intenția organizării autonome, pe principiul ierarhic, asemenea bisericilor creștine, a Cultului Mozaic. O organizație unitară era menită să reglementeze problemele de cult și învățământ, Legea emancipării din 25 noiembrie 1867 asigurând evreilor din Ungaria egalitatea în drepturi. O parte a comunităților evreiești nu au acceptat statutul adoptat la Congres și, cu aprobarea imperială, fie că s-au constituit într-o organizație ortodoxă, conservatoare, respectând legislația stipulată în *Šulhan Aruh*, fie au refuzat apartenența la oricare dintre cele două moduri de organizare, acestea din urmă denumindu-se comunități *status-quo-ante*, susținătoare ale situației anterioare; comunitățile bazate pe statutul adoptat de Congres din 1868, denumite ulterior neologe, se depărtau de la ortodoxie prin unele ritualuri și prin prevalarea criteriilor estetice atât în viața religioasă, cât și în alegerea textelor biblice în învățământ. Timp de peste cinci decenii, comunitățile *status-quo-ante* nu au avut un organ reprezentativ central. În anii '20 ai secolului al XX-lea, împreună cu comunitățile neologe, au format Uniunea Comunităților de rit occidental din Ardeal și Banat (cu excepția comunităților *status-quo-ante* din Carei, Alba-Iulia, Deva și Hașeg, care s-au recunoscut ortodoxe). Cele trei comunități au fost recunoscute de Legea din 1932 și mult după aceea. După ultimul război mondial, forul tutelar al mozaicilor de orice rit este Federația Comunităților Evreiești din România.

a. Rabinatul

Rabinatul poate fi înțeles numai dacă cunoaștem unele trăsături caracteristice ale misiunii sale într-o obște evreiască. Rabinul nu este mijlocitor între om și Dumnezeu, nu este unicul oficiant, în nici un caz obligator, în slujba zilnică la sinagogă, la nunți, circumcizii,

înmormântări, nu primește spovedanii și nu are puterea de iertare a păcatelor. Orice enoriaș care cunoaște ritualul este îndreptățit să officieze. Rabinul este un erudit în teologie biblică și talmudică, hotărând în probleme de ritual, fiind judecător în probleme religioase, dar și în diferende civile, familiale, comerciale; el predică rareori, dărește conducător și sfătuitor, controlând și îndrumând respectarea complicatului și complexului cod religios iudaic. El urmărește activitatea hahamului (sacrificatorul ritual de vite și păsări), a melamidimilor (învățătorii școlilor confesionale, mai toate particulare, ai școlilor superioare - ieșivot).

Rostul său constă în studierea continuă a textelor și comentariilor biblice, talmudice, rabinice, cu preocupări în aplicarea lor în viața cotidiană. Prezența unui rabin în cadrul comunității indica un anumit nivel de pioșenie, de spiritualitate, de erudiție. Rabini vestiți, dar săraci, se stabileau în comunități modeste, unde erau onorați și îngrijiți.

De fapt, existau „pe piață” mult mai mulți rabini decât posturi posibile. Multe persoane studiau în școala academică - ieșiva - și, dacă primeau aprobări de la trei rabini, puteau fi angajați în post; totul depindea de comportamentul lor, de erudiția și de ajutorul moral dat enoriașilor prin viața lor exemplară. O mare parte dintre rabini erau autori de comentarii, interpretări sau decizii specifice, tipărite uneori cu mari sacrificii personale.

Evreii din România au avut o serie de rabini valoroși. Mai toți au venit în țară din Polonia, Galiția, Ucraina, Turcia. Unii dintre ei au avut fii, nepoți, strănepoți care au ilustrat iudaismul român. Dintre cei peste o mie de rabini care, în decursul veacurilor, au păstorit aici, vom nota, în ordine alfabetică, unele individualități, un eșantion reprezentativ al păstorilor sufletești din obștile locale.

Succinte evocări. Mărturii istorice despre primele comunități evreiești organizate - cărora le erau asociate case de rugăciuni, sinagogi etc. - datează din secolul al XVII-lea.

Printre personalitățile rabinice remarcabile ale acestor comunități se înscriu câteva zeci de generații, figurile cele mai notabile fiind ale lui **Nathan Hanover** (sec. XVII, Iași); **Solomon Aroyo** (sec. XVII, Iași); **Joshua Heshel** (der Apter Ruf), autorul lucrării *Ohev Israel*, rabin la Iași și al cărui jilț se află la Sinagoga Mare din localitate (a păstorit în primii ani ai veacului al XIX-lea); **Meir Leibuş Malbim**, Rabin al Bucureștiului între anii 1858 și 1863.

Printre marii talmudiști ai secolului al XX-lea aflați pe aceste meleaguri se înscriu: **Abraham Leib Rosen**, Rabin la Moinești, Fălticeni și București, timp de aproape o jumătate de veac (1903-1951); **Meschulem Rath**, Rabin la Suceava; **Haim Mordehai Roller**, Rabin la Tg.-Neamț; **Ioil Teitelbaum**, Rabin la Satu Mare.

În România, au existat o serie de curți hasidice bine cunoscute în întreaga lume, cu personalități descendente ale marelui Rebe Israel din Rizhin, printre care: **Pașcaner Rebe** (la Pașcani), **Buhușer Rebe** (la Buhuși), **Ștefăneșter Rebe** (la Ștefănești), **Adjuder Rebe** (la Adjud); ei s-au bucurat de un înalt prestigiu în rândul comunităților evreiești. După cel de-al doilea război mondial, Marele Rabin **Zisse Portugal** - Sculener Ruf - a trăit în România timp de mai mulți ani.

În România interbelică, Șef-Rabinul dr. **Iacob Niemirower** a deținut această funcție în premieră în România (fapt pentru care a și fost primul senator de drept evreu în Parlamentul țării). După moartea sa, intervenită în 1939, a urmat Șef-Rabinul dr. **Alexandru Șafran**, iar după plecarea acestuia din țară, în 1948, Șef-Rabin a fost dr. **Moses Rosen**. Ei au marcat momente importante, atât în devenirea comunităților evreiești mozaice, cât și în dinamica vieții culturale evreo-române.

Încercând un scurt repertoriu al rabinilor ce s-au succedat pe meleagurile românești, vom aminti - printre cei dinainte - o seamă dintre cei mai mult sau mai puțin cunoscuți din anumite izvoare sau din simple mențiuni pe pietre tombale.

Arayo Șlomo - cel mai vechi rabin cunoscut

din documente. Medic și cabalist, probabil colaborator diplomatic al lui Petru Șchiopul. Păstorește la Iași în cursul secolului al XVII-lea.

Nathan Hanover (n. aprox. 1620) a păstorit la Iași (probabil și la Focșani) între 1652 și 1670. Martor al unor evenimente din timpul răscoalei lui Hmelnițki (1648-1649), pe care le-a descris în lucrarea *Iven Mețula*. A mai scris opere de lexicografie, culegere de rugăciuni etc.

Marele Rabin **Arie Leib**, despre care se știe doar că era fiul răposatului rabin Șmuel și că a murit la Iași în 1678.

O anumită piatră tombală amintește de Rabinul **Lipman**, care moare la Iași în 1680.

Până la începutul secolului al XVIII-lea, nu s-au mai păstrat ori evocat numele altor șefi spirituali ai obștii ieșene.

La Iași, păstorește, între 1705 și 1711, **Petahia din Lida**, fiul gaonului David, Rabin de Amsterdam.

Începând cu prima parte a secolului al XVIII-lea, figurează la cârma obștilor evreiești din întreaga țară hahambași din familia Naftulovici: **Naftuli Hacohen**, **Bețalel**, fiul lui Naftuli, decedat în 1743, **Ițhak**, fiul lui Bețalel, mort în 1774.

Până la începutul secolului al XIX-lea, principalul curent în viața culturală a populației evreiești din țările române îl constituia erudiția biblică, talmudică sau cabalistă, reprezentată mai ales de unii rabini de vază, autori ai unor lucrări de exegeză sau renumiți prin activitatea lor de predicatori, de răspânditori ai culturii iudaice. În fruntea acestora se prenumără, în deceniile 4-5 ale secolului al XIX-lea, **M. L. Malbim** (1809-1878), care, deși a păstorit numai câțiva ani în București, și-a realizat aici două dintre comentariile biblice, lăsând amintirea și influența unui erudit pios, exeget al textelor teologice. În aceeași serie s-ar cuveni, poate, înscrși, la Iași, **Iosef David Hakohen** (decedat la Iași, în 1828), la Focșani, **Sadagura** și **Bârlad**, **Moșe Ben Pinchas** și inițiatorul centrului hasidic din Sadagura, **Israel Rujiner**

(1797-1850).

Printre descendenții acestuia din urmă, stabiliți în Moldova, s-au numărat și cei care au întemeiat Curțile rabinice de la Buhuși, Pașcani, Adjud și Ștefănești. O altă figură memorabilă ce trebuie relevată este **Moise Teitelbaum**, în Maramureș, ai cărui descendenți sunt hasizi de seamă. **Aharon Mozes Tabet**, decedat la Iași în 1852, întemeiază, de asemenea, o întregă familie rabinică. La Timișoara, după ce la finele secolului al XVIII-lea se impusese **Eliezer Lipman**, în secolul ce-a urmat s-au ivit cunoștii **David Alma-Openheimer**, **Herșl Temeșvarer**.

Un destin deosebit a avut rabinul **H. Bedjarano** (1850-1931), director al școlii comunității sefarde, erudit și poliglot devenit, înaintea primului război mondial, hahambaș de Adrianopole, iar după război, Rabin-Șef al Turciei. Poziția acestuia era mult diferită de a celor enumerați mai înainte. O personalitate proeminentă a fost și **Solomon Schechter** (1846-1915), născut la Focșani, cu studii rabinice și filosofice la Viena și Berlin, care, încă din anii 1890, aduce contribuții importante la dezvoltarea modernă a științelor iudaice.

Revenind la șirul rabinilor sefarzi, îl reamintim pe Rabinul **Eliezer Ițhak Pappo** (născut la 1770 și care, în 1819, este ales Rabin al comunității sefarde din București); păstorește până în 1828, anul morții sale.

Rabinul dr. **Meer Bek** (1845-1923), primul rabin de factură modernă, autor de manuale didactice, călăuzitor de conștiință publică evreiască luministă, prin rolul ce l-a jucat în editarea importanței sale „Reviste israelite“.

Ițhak Aizic Taubes (n. 1837 - m. la București, 1920), descendent al unei vechi familii rabinice, a urmat studiile teologice cu propriii săi antecesori. În 1862, a fost chemat ca Rabin al Bârladului, unde a păstorit timp de 32 de ani. A fost confirmat în funcție - caz unic în România vremii - de ministrul de interne. De la 1894, a păstorit ca rabin al evreilor din

București, unde a dus și o vie activitate publicistică în gazetele ebraice, articolele sale fiind traduse și publicate în mari gazete europene.

Abraham Ventura a păstorit comunitatea sefaradă din București între 1828 și 1837.

Haim Bedjarano a fost, de asemenea, ca poliglot, expert în orientalistică și consultat de marii istorici români ai țării, chiar și după 1910, când pleacă din țară.

La Brăila, **Iacov Margulies** păstrează 44 de ani, răstimp în care lasă urme notabile în conștiința locuitorilor de confesiune mozaică.

La Craiova, **L. M. Șpilman** (1813-1888) conduce comunitatea sefaradă până în anul 1849, când vine la București ca rabin al sefarzilor.

Dr. în teologie **R. Rabinovici** (Iași, 1868-?) descinde dintr-o familie de rabini născuți în țară. Bunicul său, **Ithak Moise**, este cel dintâi care a introdus în țară ritualul „Habad” (ramură a pietismului hasidic, de unde și cuvântul românesc „habotnic”). A păstorit opt ani la Bârlad și a tradus lucrarea părintelui său, intitulată *More Judaico*, de mare importanță pentru acele vremi, când evreii erau obligați să depună un jurământ astfel numit.

Mordehai din Sadagura este primul rabin cunoscut dintre cei care au păstorit la Buhuși, între 1837 și 1850. După el, a păstorit în acest orașel timp de patru decenii un descendent al familiei **Rujiner**, **Sabetai ben Ithak**, și apoi **Benzion Roller**, fiul lui **Aizic Leib Roller**, Rabin la Pungești pe la anii 1882.

La Dorohoi, prin 1909, conducea obștea mozaicilor un **Nahum Șmeria Schechter**, iar la Fălticeni, prin anii '30, un **Moșe Sofer** și, după câteva decenii, gaonul **Avram Arie Rosen**, fiul gaonului **Zeida Igolnițer**.

Îi mai semnalăm la Focșani pe dr. **Iacob Nacht**, rabin în această localitate între 1900 și 1919 și, tot aici, pe marele **Solomon Schechter**, urmaș al lui **Abraham Schechter** (care a păstorit multă vreme în târgușorul Frumușica), cunoscut apoi ca șef al ramurii conservatoare din mozaism a ortodoxiei conservatoare din S.U.A.

b. O instituție culturală

Hevra Kedoșă, frăția de înmormântare, numită și „Sacra”, a existat în mai toate comunitățile evreiești din țările române. Ea nu este o breaslă economică sau socială, ci o societate benevolă de oameni de vază, care, în principiu, îndeplinesc gratuit suprema datorie față de coreligionari, „*Kever Israel*”, înmormântare rituală obligatorie.

În unele localități și epoci, **Hevra Kedoșă** îndeplinea și funcțiile unei conduceri instituționalizate de comunitate. În prezent (1995), ne este cunoscută existența unor „*Sacre*” la: Alba-Iulia (1737), Apa, județul Satu Mare (1782), Arad (1720-1730), Bacău (1774), Baia Mare (1841), Botoșani (1740), Brăila (1850), Brașov (1807), București (1847), Chișinău (1773), Făgăraș (1827), Fălticeni (1792), Galați (1805), Huși (1775), Negrești (1894), Oradea (1731), Piatra-Neamț (1770), Roman (1774), Sadagura (1873), Sculeni Noi (1830), Sculeni (1862), Sighet (1798), Soroca (1777), Tășnad, județul Sălaj (1839), Telenești, Basarabia (1774), Târgu Frumos (1773), Târgu-Lăpuș, Transilvania (1830), Târgu-Neamț (1768), Vijnța (1768).

Statutele **Hevra Kedoșă** din Bacău, Roman, Telenești, alcătuite de **David**, fiul lui **Iehiel Mihel**, fiul lui **Iosef** (acesta din urmă autorul catastifului din Tg. Frumos), lămuresc rostul și activitatea frăției de înmormântare. Ele prevăd regulile ce urmează. În timpul înmormântării unui membru, prăvăliile și atelierile vor fi închise. Nu se poate mânca sau face baie în cuprinsul cimitirului. Oficiantul va sta la patru coți distanță de sicriu. Se cere iertare decedatului și se taie din hainele îndoliaților, în semn de doliu. Se taie din catastif numele membrului decedat. Nu se pune semn pe mormânt fără aprobarea frăției. Piatra funerară se pune la un an după deces, se plătește o taxă și se oferă un praznic membrilor frăției. Praznice pentru membri se organizează și la sărbători mari: Pesah, Șavuot, Sucot. Nemembrii nu puteau intra în sediul frăției. La adunări se respecta ordinea și liniștea. Frăția avea grijă de pomenirile membrilor

decedați, de chemarea la Tora și de rezolvarea neînțelegerilor dintre membri. Primirea de membri se făcea cu aprobarea conducerii și a adunării generale. Timp de trei ani, solicitantul era candidat cu drepturi limitate, apoi plătea „berbânța”, adică taxa de înscriere în frăție, oferea un praznic membrilor acesteia și căpăta drepturi de membru deplin. Unele frății aveau sinagogi proprii. **Hevra Kedoša** sprijinea și controla uneori școlile confesionale, apăra interesele ucenicilor și ale calfelor, verifica măsurile și greutatea din prăvălii și ateliere. Momente decisive erau stabilirea prețului parcelor din cimitir, a modului de plată (se stabileau și amaneturi pentru sumele debitate, care trebuiau scoase până într-un an). În unele comunități, „Sacra” îi ajuta pe bolnavii săraci, pe cerșetorii itineranți etc. Pe alocuri, „Sacra” încasa subvenții de la breslele meșteșugărești ale evreilor.

Alegerea comitetului, în cadrul adunării generale, se făcea prin tragere la sorți. Bilețele cu numele fiecărui membru se puneau într-o urnă. Se extrăgeau trei bilete. Titularii erau numiți „borerim”, electori. Ei numeau comitetul: prim-staroste, staroste, casier, revizor, controlor. Aceștia erau aleși anual. În unele locuri, anumite familii au reușit să monopolizeze conducerea. Disciplina era severă; cu toții respectau statutele și... conducerea. Activitatea **Hevra Kedoša** era oglindită în catastif. Acolo se consemnează rezultatul alegerilor, primirea de membri, raportul financiar, evenimente importante, procese, amenzi etc. Însemnările erau scrise în ebraică sau idiș. În Bucovina și Transilvania, s-a trecut cu timpul la germană, respectiv la maghiară. În Vechiul Regat, se făceau în românește. Statutele erau caligrafiate. În unele cazuri, „Sacra” era proprietara cimitirului, conducea spitalul israelit, azilul de bătrâni, controla învățământul tradițional. Înlocuia comunitatea și o reprezenta în cazuri de criză internă. Odată cu legalizarea statutelor de comunitate, „Sacra” a ajuns o secție a acesteia.

Catastifele **Hevra Kedoša** sunt un prețios izvor istoric și artistic.

c. Instituții de asistență

Asistența socială obștească nu este atestată documentar până în secolul al XVIII-lea. Nevoile erau acoperite de acte filantropice individuale. Ajutoare erau acordate de către breasla evreilor sau de **Hevra Kedoša**, care-i ajuta pe bolnavii săraci și contribuia la înmormântarea lor. Catastifele respective atestă asemenea cazuri destul de frecvent. Ulterior se vor înființa societăți de binefacere care le vor ajuta pe lehuzele sărace, pe mamele cu nou născuți și, ulterior, pe copiii mici, nevoiași.

Societăți denumite **Talmud Tora** asigurau gratuitatea învățământului elementar pentru copiii săraci, pentru orfani. Unora li se donau haine și încălțăminte de iarnă. În secolul al XIX-lea, activează și **Hahnasat Cala**, organizații care contribuiau la înzestrarea și cununarea fetelor sărace. Săracii care colindau prin țară erau ajutați de către frecvențele societăți **Hahnasat Orhim**, unele având și sinagogi proprii. S-au înființat și societăți de ajutorare prin credite fără dobândă acordate micilor negustori sau meseriașilor în criză. Pentru bătrânii singuratici, pentru bolnavii săraci, existau aziluri, **Hekdeș**, și spitale, care au fost modernizate către sfârșitul secolului al XIX-lea. S-a acordat ajutor medical și au fost împărțite medicamente la domiciliu.

Începuturile organizării moderne a comunităților evreiești, cam prin 1860, promiteau o organizare centralizată a asistenței sociale pentru evreei din România. Dar conflictele și dezorganizarea ce-au urmat au necesitat înființarea de societăți specifice. Ambiții personale au dus pe alocuri la crearea de asociații concurente. În general, însă, evoluția a fost pozitivă în mai toate comunitățile.

Agravarea situației economice, izgonirile din sate, unele măsuri restrictive, emigrările, ca și dese incendii au stimulat crearea de societăți filantropice. Lojile **B'nei Brith**, apoi **Joint-ul** au organizat mai bine sistemul de asistență. Câteva date: la Herța, **Talmud Tora**, înainte de anul 1764; la Tg.-Neamț, **Menorat Hamaor**, în 1753; la Roman, **Bicur Holim**, în 1812.

d. Învățământul religios

Învățământul tradițional îi cuprindea obligatoriu pe toți copiii evrei din localitate și din împrejurimi și era particular, fiind controlat de rabini, de asociații sau de persoane de vază. Pentru copiii săraci și pentru orfani, „heder”-ul, școala confesională elementară, era întreținut de asociații *Talmud Tora* și de donatori. În prima etapă, cam de la vârsta de 4-5 ani, copiii, băieți și fete, învățau literele, apoi cititul rugăciunilor fără traducere și memorizau principalele binecuvântări: la trezire, la masă, după masă, la diferite mâncăruri și băuturi, la sărbători, la culcare (citire de „șema”) ș.a. După 1-2 ani, se trecea la studiul *Pentateuhului* cu traducere în idiș sau în ladino (la sefarzi), apoi, pentru avansați, se studia și comentariul celebrului Rași (1040-1105). Așa se continua până la Bar-Mitzva, majoratul religios, la 13 ani. Această inițiere în cultura tradițională a continuat și după crearea de școli evreiești cu program modern. Copiii mai dotați sau mai bogați continuau cu inițierea în *Talmud*, iarși cu comentariul lui Rași, cu traducerea în idiș. Unii tineri continuau studiile la ieșiva, academia teologică, fără țel

profesional. După un număr de ani, studentul putea fi supus unui examen de absolvire; apoi avea nevoie de aprobarea a trei rabini pentru a putea ocupa un post de rabin. Cantorii (hazani) învățau la un maestru și erau recunoscuți ca atare după talentul, cultura și modul de interpretare (oficiere) a slujbei religioase.

În Moldova, s-au creat târziu academii teologice, la Iași, Buhuși, Vijița, dar acest tip de instituții a apărut mai ales în Maramureș și într-o parte a Ardealului.

Învățătorul școlii elementare se numea „melamed”. Avea un „asistent” numit „belfer”, care învăța silabisirea, dar asigura copiilor și hrănirea lor la școală, îi învăța rugăciunile, era un amestec de servitor și dascăl. În fiecare comunitate existau mai mulți învățători. Iată numărul lor în anul 1836: Botoșani - 37, Burdujeni - 4, Dorohoi - 13, Focșani - 4, Galați - 6, Herța - 11, Hârlău - 10, Huși - 5, Mihăileni - 8, Moinești - 3, Rădăuți pe Prut - 3, Roman - 10, Ștefănești - 3 etc. În anii 1880-1900, erau câte 3-7 în fiecare comunitate. Ei frâneau crearea de școli elementare laice. Acești dascăli au activat cam până în 1920, dar în Maramureș până în 1943.

Școli evreiești tradiționale consemnate în trecut de Elias Schwarzfeld

„Până acuma nu posedăm mai nici o știre de starea instrucțiunii evreilor-români în secolele trecute, nici măcar de existența unor școli confesionale, afară doar de unele știri despre existența lor în secolul al XVIII-lea. Judecând după puținele relațiuni scrise, după *Pinkesim de Talmud-Tora* din orașe ale Moldovei, ne credem în drept a conchide că școlile evreiești de aici nu se deosebeau de cele din Polonia; dar organizate într-un mod mai imperfect ca cele din vecina țară, din ale cărei școli ieșeau bărbați instruiți și învățați distinși, care puneau în umire chiar pe învățații evrei din întreaga Europă.

Cultura, deși nu era o *terra incognita* între evreii de aici, era însă, oricum, pe un nivel inferior și numai prea puțini, ce dispuneau de mijloace, își putură însuși cunoștințe însemnate, fără însă a le perpetua cu aceeași îngrijire la descendenții lor. De-abia la finele veacului trecut și la începutul acestuia, cu imigrarea unor învățați distinși din Polonia, cultura începe a lua avânt. Aceștia, vrând a da copiilor lor o instrucție mai serioasă și mai îngrijită, aduseră anume din Polonia învățători evrei distinși, care nu-și mani festară influența culturii lor numai în cercul acelor familii, ci și în ale altora. Unii întemeiară chiar școli, în care instrucția deveni posibilă și pentru cei de starea de mijloc, căci se mulțumeau cu o plată minimă semestrială...

Noi credem că, încă în primele decenii ale acestui veac, nu era uliță evreiască în care să nu fi fost cel puțin câte un *heder*, căci este știut că cultura elementară era foarte răspândită în popor, orice evreu ținând să știe cel puțin a citi cartea de rugăciuni. Am putea afirma că nu era evreu în Iași care să nu fi știut citi sau scrie, în cazul cel mai rău numai a citi...

În afară de aceste școli retribuite, numite *hedarim*, mai erau în Iași și școli gratuite numite *Talmud-Tora*,

care erau susținute de obștea israelită sau de patroni bogați; iar elevii săraci ce le frecventau erau întreținuți cu cărțile și hainele trebuitoare. Nu avem însă acum nici un *Pinkes de Talmud-Tora* în Iași, care să ne dea o idee deslușită despre mersul instrucției în această instituție; nu ne putem însă îndoi că *Talmud-Tora* a existat aici din timpuri depărtate, deoarece întâmpinăm această instituție de cultură de vreme înființată în alte orașe din Moldova, și chiar în cele mai neînsemnate. La anul 1860, când școli comunale israelite se înființară din inițiativa Guvernului, Talmud-Tora era și ea o școală recunoscută de guvern și pusă sub privegherea comitetului școlar. Ea se întreținea cu un buget anual de 18 850 lei, care buget era supus la aprobarea guvernului. Tot atunci se introduse limba română, pentru care se angajase un profesor și pedagog român. Talmud-Tora mai există și se întreține numai din colecte și din legate ce, din vreme în vreme, i s-au acordat de inimi pioase.

Atât în hedarim, cât și în Talmud-Tora, instrucțiunea se făcea numai în limba ebraică. Se începea cu silabisirea și citirea și se ajungea, treptat, până la traducerea și tălmăcirea Pentateuhului și a Talmudului.

*

Vaillant, într-un tablou statistic al instrucțiunii pe anul 1843, ne indică pentru Iași un număr de 12 școli evreiești, cu 12 dascăli și cu un număr de 653 de elevi. Deși această indicație a lui Vaillant este foarte prețioasă și ar fi o suficientă dovadă de interesul viu ce-l purtau evreii pentru instrucție, totuși acest număr îl credem departe de cifra reală. Chiar la începutul acestui veac, credem ca hedarimii să fi întrecut această cifră cel puțin de trei ori. Cu atât mai mult, cu cât populaținea israelită se mărea necurmat cu noi imigranți poloni și ruși, care aveau un dor mai puternic pentru instrucțiune ca cei indigeni. Fiind un fapt mai presus de îndoială că fiecare evreu, fără excepție, își însușea cel puțin citirea ebraică, și numărul evreilor, ce locuiau în Iași, pe vremea lui Vaillant, fiind de 30 000 de suflete (după indicația lui *Buch* și *Neugebauer*), rezultă că 12 școli, abia că ar fi putut da ospitalitate la a 3-a sau a 4-a parte din copiii de vârstă pentru școala elementară, pe când Vaillant dă numărul de 12 ca totalul școlilor israelite, deci inclusiv și leșubot.

*

Studiile superioare în literatura ebraică și în Talmud se făceau în *Ieșubot* și în *Bethhamidrașim*.

Nu știm de când datează existența *Ieșubelor* în Iași, ai căror capi erau Rabinii sau Daianimii. Dar fapt sigur este existența unei *Ieșuba* în Iași la începutul acestui veac și anume: *Ieșuba lui Zvolever*.

Bethhamidrașim sau «Schül»), adică casele de rugăciuni sau școli, erau destinate și pentru învățătură. Atât tineri, cât și oameni mai în vârstă, care doreau a se perfecționa în științele iudaice, veneau regulat acolo și, sub conducerea unuia mai apt, mai format, își petreceau toată ziua sau cea mai bună parte a ei cu învățarea Talmudului și cu citirea operelor rabinice și chiar a celor poetice, filosofice și științifice, ce se aflau în bibliotecile acelor școli, sau ce și le puteau procura de undeva.

Bethhamidrașim, puține la număr la începutul acestui veac, devin mai numeroase în al patrulea și al cincilea deceniu.

Ele mai erau și niște aziluri pentru sărmani, bătrâni, neputincioși și călători străini, întocmai ca mănăstirile la români.

Aceste școli erau și sediul unor așa numite «*Hevra Mișnaiot*», înfrățiri pentru învățarea acestei părți a Talmudului. Din câte se știu până acum, cea mai veche înfrățire de acest fel, în Iași, datează de la 1798, adică de 90 de ani. Altele sunt de o durată de 60 și alte și mai recente. Ele se înmulțiră din ce în ce mai mult și credem că nu a rămas un *Bethhamidrașim* în care să nu se fi adăpostit asemenea înfrățiri.

Diversele aceste școli, afară de leșubot, se mai mențin și azi, deși într-o deplină decadentă. Civilizația timpului le va înlocui tot mai mult cu școli moderne și le va da ultima lovitură...

*

Școalele indicate mai sus erau singurele izvoare de cultură pentru evreii lipsiți de mijloace. Fruntașii însă, ce țineau la o cultură mai serioasă, își aduceau, în acest scop, din Polonia dascăli vestiți de limba ebraică. O mișcare mai serioasă de cultură în sânul evreilor indigeni apare în urma anului 1821, ce se consideră ca data deșteptării naționale și culturale a românilor, când atunci și evreii indigeni încep să devie mai setoși de cultură modernă și râvnitori la reforme, formând o nouă pătură de indigeni învățați, deprinși deja cu obiceiurile și cu civilizația europeană“.

e. Curente religioase

Hasidismul, mișcarea de renaștere religioasă, pornită la mijlocul secolului al XVIII-lea de Rabi **Israel Baal-Șem-Tov** (1699-1760), aducea în primul plan al vieții spirituale afectivitatea, evlavia, extazul, în opoziție cu rabinismul erudit, elitar. Partizanii hasidismului se adunau în jurul unui „țadic“, bărbat sfânt, un fel de guru, participau la rugăciuni extatice comune, se înfrățeau în trăire. Se presupune că Baal-Șem a ajuns prin colindările sale și în Carpații Moldovei. Hasidismul s-a răspândit în Moldova istorică, în Maramureș și în nordul Transilvaniei și în Muntenia. În nordul Moldovei s-a remarcat Rabi **Haim Thierer, Cernovițer** (1760-1813), iar la Soroca Rabi **David Șlomo Eibeschütz**, care a publicat lucrări de exegeză mistică (*Beer Maim Haim*) și cărți de rugăciune comentate mistic. În Moldova, hasidismul a înflorit grație unor rabini chemați ca păstori sufletești, precum Rabi **Leibuș Volcinski**, care a păstorit la Iași între 1775 și 1777, fiind urmat de fiul său, **Ioșke**. Din motive economice (prosperitatea unui târg care găzduia o „curte“ hasidică), unii boieri au protejat mișcarea. Spre deosebire de bancherii evrei din Muntenia, bancherii ieșeni, mai ales Michel Daniel (1787-1847), au sprijinit hasidismul.

Un moment de vârf îl constituie păstoria, la Iași, a celebrului **Apter rav** (1785-1825), urmată de cea a lui Rabi **Ioșke**, fiul lui **Arie Leib Hurviț**, decedat în 1807. În 1810, a avut loc la Iași un congres hasidic, în prezența unor țadikim de renume.

Întemeierea la Sadagura, lângă Cernăuți, a curții țadicului **Israel Rujiner**, venit din Ucraina, personalitate extrem de populară, a stimulat progresul mișcării. Fiii și nepoții săi, ca și urmașii altor țadikim, ca, de pildă, Rabi **Meier din Premišlean**, au întemeiat o serie de centre hasidice la Ștefănești, Boian, Buhuși, Vijnița, Pașcani, Adjud, Vișeu, Borșa, Oradea, Satu Mare, Săpânța, Podu Iloaiei etc. Importanța hasidismului moldav este atestată și de doi misionari scoțieni, care au vizitat România în 1839.

Curioasă este răspândirea mișcării „Habad“, cea mai erudită din hasidism. În multe comunități din Moldova mai existau și în 1941 case de rugăciune „Habad“. Habadnicii erau considerați evlavioși (dovadă, cum am mai arătat, cuvântul românesc „habotnic“). Pe la 1860, era influent la Iași Rabi **Ioșke David Zvolever**. La București a făcut epocă rabinul **Malbim**.

În Maramureș, hasidismul vine din Galiția, prin Rabi **Copel** și fiul său, **Haim Peker Cosover**, apoi prin Rabi **Eliezer Natan Teitelboim**, din Slovacia. Între 1870 și 1940, dinastia rabinică din Vijnița a avut mulți partizani în Maramureș și în Bucovina.

În ciuda Holocaustului, când au fost martirizați numeroși țadikim și hasidimii lor, există și în prezent, în S.U.A. și în Israel, rabini hasidici cu numeroși partizani: Vijnițer, Satmarer, Ștefăneșter, Buhușer, Sapinker...

Hasidismul din România a fost tratat satiric de scriitorii Hascalei: A. Goldfaden, V. Zbarjer, L. Rudich, I. Finkelstein ș.a. Mai multă înțelegere au dovedit scriitorii de limbă idiș de după 1918: B. Hager, Apșan, H. Goldenstein, I. Kara ș.a. I-au închinat studii serioase rabini dr. I. Niemirower și Matatia Gutman.

Istoricul modern poate descifra importanța hasidismului, ca și aceea a Hascalei raționaliste, limitele și răsunetul lor în viața poporului.

f. Artă populară

Arhitectura populară evreiască de la noi este ilustrată mai ales prin sinagogile de lemn, care existau cândva în mai toate comunitățile, unele persistând și după 1918. Tipice sunt sinagogile din Burdujeni și Mihăileni, cele din Maramureș. Sinagoga din Hârlău, datând din 1815, exista și în 1993; este din cărămidă, dar reproduce întocmai modelul sinagogilor din lemn. Inspirat din sinagogile galițiene și ucrainene, ele au unele influențe românești, datorită meșterilor tâmplari creștini ortodocși.

Deosebit de originală este sculptura în lemn din sinagogi: chivotul cu Sulițele de pergament

Dintr-o statistică a proprietarilor din Moldova, publicată în „Almanahul israelit ilustrat“, rezultă că evreii au deținut, în anul 1903, 31% din totalul proprietăților funciare urbane; valoarea celor 9 000 de proprietăți, case cu locurile lor, calculată pe baza impozitului funciar, depășește 113 milioane de lei.

1904

București. „Egalitatea“, sub senătura lui M. Schwarzfeld, trecând în revistă situația, apreciază că emigrările continuă, date fiind legile și măsurile restrictive împotriva evreilor. Nivelul anual s-a menținut la 10-12 mii de persoane (1 ianuarie).

București. Apare, cu data de 1 ianuarie 1904, un nou ziar evreiesc, „Curierul Zionului“, cu o rubrică în idiș, scrisă cu caractere latine. Printre colaboratori: I. Brănișteanu, E. F. Braunștein, H. Libanon (L. Feraru), dr. Schottek (1 ianuarie).

București. Organizația „B'nei Brith“, în cadrul unei adunări generale pe țară, alege noul comitet al organizației, din care fac parte personalități ale vieții evreiești: dr. A. Stern, rabinul dr. A. Beck, dr. A. Blumenfeld, B. Brănișteanu, dr. H. Erdreich etc. (6-7 ianuarie).

București. În „Egalitatea“ apare articolul „Impresii despre M. Gaster“, care-l prezintă drept un mare erudit, o personalitate a iudaismului mondial. În continuare, M. Schwarzfeld spune: „Sionismul l-a cucerit pe dr. Gaster din prima zi a apariției sale sub forma de «Chowewe Zion». Rabinii ortodocși văd în el un coleg superior, demn de încredere și stimă, cu toate că stă cu capul descoperit. El are marele merit de a fi dat formele toleranței pentru sioniști și de a fi convins pentru toleranță pe rabinii ortodocși ruși“ (9 ianuarie).

București. În ziarul „Voința Națională“, scriitorul Ilarie Chendi publică articolul „Ovreei și literatura română“, în care minimalizează aportul unora ca M. Gaster, I. Șăineanu, Ronetti-Roman, M. Schwarzfeld și, complet ignorat, A. Candrea-Hecht. Ilarie Chendi recunoaște meritul lui M Schwarzfeld de a fi atras atenția asupra lui Cilibi Moise, „un fel de Anton Pann al evreilor“. „Înrudirea de sânge, spune el în continuare, cu poetul Heine le dă poeziilor evrei din România un curaj ciudat, îi face încrezuți ca scriitori“. Un singur evreu este apreciat de Ilarie Chendi - scriitorul A. Toma (13-16 ianuarie).

București. „Curierul Zionului“, în articolul „Menirea noastră“, subliniază îndatoririle organizațiilor evreiești pentru dezvoltarea sentimentului național evreiesc. În școlile israelite trebuie intensificată munca educativă prin predarea limbii ebraice și a istoriei poporului evreu, intelectualilor evrei revenindu-le sarcina de a iniția cicluri de conferințe, cursuri, manifestări artistice pentru popularizarea culturii iudaice (18 ianuarie).

A apărut *Istoria evreilor*, vol. I și II, de H. Graetz, în traducerea lui Horia Carp, vol. III fiind în curs de pregătire. Lucrarea e tipărită la Craiova de frații R. și I. Samitca (25 ianuarie).

„Egalitatea“ anunță decesul publicistului și prozatorului K. Emil Franzos, născut în 1844, la Cernăuți. Printre altele, a scris și un jurnal de călătorie, *De la Don la Dunăre*, în care sunt zugrăviți și evreii români. K. E. Franzos a făcut remarcă: „Fiecare țară are evreei pe care îi merită“ (30 ianuarie).

București. Apare ziarul „Adevărul de dimineață“, care își schimbă apoi numele în „Dimineață“, ziar cu atitudine democratică, suprimat, împreună cu alte ziare democratice, de guvernul Goga-Cuza, la 30 decembrie 1937 (2 februarie).

București. Potrivit datelor publicate de „L'Indépendance Roumaine“, reluate de „Egalitatea“, școlile particulare din Capitală, întreținute în cea mai mare parte de societăți evreiești, sunt frecventate de 3 765 de copii evrei, urmare a restricțiilor aplicate elevilor evrei la frecventarea școlilor statului. De altfel, conform ultimelor date publicate, în învățământul secundar, din 24 101 înscriși, elevii evrei sunt în număr de 1 644 (13 februarie).

București. „Egalitatea“, în articolul „Logică și patimă“, ia poziție și combate tezele lucrării *La Roumanie et les Juifs*, de Verax, și ale recenziei acestei lucrări de către A. D. Xenopol, publicată în revista berlineză „Deutsche Literatur-Zeitung“ și apoi în revista „La Roumanie“ din țară. Ideea principală a autorului: evreii sunt veniți de dată recentă și, ca atare, nu sunt autohtoni. Folosind chiar datele enunțate în lucrare, cu privire la numărul evreilor veniți în țară după Tratatul de la Adrianopol (80 000 în 1838, 120 000 în 1859, 200 000 în 1899), „Egalitatea“ argumentează că actualul tineret evreu, supus legilor discriminatorii, este constituit din descendenți din a treia și chiar a patra generație, situație care îndreptățește să fie socotit

autohton. Pe de altă parte, din însăși prezentarea de către Xenopol a circumstanțelor creșterii numărului evreilor reiese că n-au venit ca cotropitori, ci chemați sau favorizați prin privilegii, acolo unde comerțul și industria erau cu totul rudimentare (5 martie).

București. „Egalitatea“ reproduce din „Bursa“ opinii despre lucrarea ing. Jacques Catz, recent apărută, *Orientațiunea economiei naționale pe baze științifice*. Autorul, în urma studierii evoluției unor factori economici și demografici pe ultimii zece ani, ajunge la concluzia că numai dezvoltarea industriei poate aduce o balanță echilibrată și poate contribui la progresul economiei naționale; sunt prezentate estimări cu privire la volumul investițiilor necesare industriei. Se subliniază faptul că dezvoltarea industriei nu se face în detrimentul agriculturii, ambele ramuri ale economiei naționale urmând a se sprijini reciproc (13 martie).

Ziarele publică unele date cu privire la populația țării, la 1 ianuarie 1904, statistică întocmită de Ministerul de Interne, din care rezultă: numărul evreilor în țară - 262 348, din care în mediul urban - 209 447, iar în mediul rural - 52 901; reprezentând sub 3,5% față de totalul populației, 8,8% la orașe și 1,1% la sate (19 martie - 2 aprilie).

București. Constantin Mille critică, în „Adevărul politic“, poziția primului-ministru D. Sturdza în „chestiunea evreiască“ și consideră că este timpul să se acorde populației evreiești din țara românească „siguranța domiciliului și egalitatea civilă cu cetățenii români“ (25 aprilie).

Brăila. Cu prilejul aniversării a 30 de ani de activitate a organizației „B'nei Brith“, secția „Peixotto“ (festivitate la care au participat personalități ale vieții evreiești - dr. A. Stern, S. Pineles etc.), se inaugurează un nou local al organizației, dotat cu o bibliotecă, sală de lectură și de ședințe (9 mai).

București. Ziarul „Egalitatea“ informează că, în luna aprilie 1904, au emigrat din țară 491 de evrei, cu sprijinul societății I.C.A. (14 mai).

Galați. În zilele de 16-17 mai, a avut loc a 8-a Conferință sionistă, la care au fost prezenți 52 de delegați din 24 de orașe; printre participanți, personalități: M. Schwarzfeld, S. Pineles, dr. A. Stern, dr. Nacht, M. Algazi, B. Samsony, I. Agent, Jacques Kaufman etc. De subliniat participarea organizațiilor din orașele și mici localități, ca: Odobești, Tg.-Ocna, Negrești, Călărași, Panciu, Nămolosa, Puiesti etc. S. Pineles, președintele Comitetului Federației Sioniștilor, în raportul său, expune progresele înregistrate de mișcarea sionistă din țară, atașamentul ei față de politica dr.-ului Th. Herzl. Din raportul asupra mișcării sioniste rezultă că sunt 135 de organizații, din care 19 de femei, totalizând 9 000 de membri. În raportul rabinului dr. Nacht, cu privire la activitatea culturală, se susține publicarea unei istorii a poporului evreu, convocarea unui congres al profesorilor de limbă ebraică, pentru a se trece la aplicarea programului de predare a limbii ebraice, înființarea unui fond care să permită editarea unor broșuri de popularizare. Conferința a hotărât: crearea unui fond cultural; o înțelegere cu Braunștein-Mebașan, în vederea editării lucrării acestuia, *Dibre leb'nei Israel*; a votat o moțiune de încredere în politica dr. Th. Herzl etc. Conferința a ales în conducerea Federației pe: S. Pineles, dr. A. Stern, dr. I. Niemirower, dr. K. Lippe, M. Schwarzfeld, dr. Nacht, dr. Helfant, I. M. Brociner, dr. Șotek ș.a. (16-17 mai).

Presa relatează că evrei emigranți din România înființează, la Cleveland (S.U.A.), „Clubul român pentru literatură și cultură română“ (28 mai).

București. Are loc punerea pietrei fundamentale a Sinagogii „Rabin Malbim“, în prezența conducerii Comunității israelite, a ajutorului de primar al Capitalei; a vorbit rabinul dr. M. Beck (6 iunie).

București. Presa evreiască analizează situația natalității populației evreiești, în baza ultimelor date statistice publicate. Concluzia: o descreștere, în ultimii trei ani, de la 8 994 (numărul nașterilor la evrei) în 1901, la 8 696 în 1902 și 8 221 în 1903; descreșterea se observă îndeosebi la orașe și continuă fără întrerupere din 1899, când au început emigrările. Față de anul 1897, când numărul nașterilor mozaice la orașe era de 8 608, se ajunge, în 1902, la 6 702, iar în 1903, după șase ani, la 6 114, cu 2 494 de suflete mai puțin. Din excedentul populației țării, în 1903, de 89 639 persoane, evreii reprezintă 3 873, cca 4% (11 iunie).

București. Ziarele guvernamentale „Voința“ și „Secolul“ se pronunță împotriva mișcării sioniste din țară, afirmând că, datorită acestei mișcări, evreii nu au dreptul de a pretinde cetățenia română (11 iunie). Încetarea din viață a dr. Th. Herzl. Presa evreiască deplânge moartea acestui conducător „cu rol hotărâtor în organizarea mișcării sioniste“. În ziua înmormântării, magazinele evreiești au fost închise. În templele

ale Pentateuhului, amvonul, pupitrul de rugăciune, jilfurile, ușile de dulap și de încăpere, cutiile de pomeni etc. S-au distins în producerea lor tâmplarii evrei din Iași și Focșani. Sinagoga Mare din Iași, terminată în anul 1670, mai cuprinde încă frumoase lucrări din 1864; alte lăcașuri mai au reușite indicatoare de Tora (mână cu arătătorul întins), rame de uși și ferestre, capace de „mezuză” pe canatul ușii, cutii de mirodenii pentru ceremonialul de Șabat, forme pentru copturi etc.

În sinagogi se remarcă pictura murală cu motive abstracte, dar și tradiționale, având valoare estetică sau educativă, dar nu un caracter sacru (nu sunt icoane). Zogravii evrei reproduceau teme tradiționale: Zidul Plângerii, mormântul Rahelei, peisaje biblice, zodiacul, heraldica celor 12 triburi, Tablele Legii. Reproducerea figurii umane era interzisă de Tora.

Sculptura în piatră s-a realizat prin „mațeva”, piatra de mormânt, bogată în motive florale și vegetale, în obiecte și vietăți simbolice. Caligrafia inscripțiilor în ebraică adaugă valori estetice. Ne-au parvenit pietre de mormânt din secolul al XVII-lea, la Iași, Dorohoi și Timișoara - dar, mai ales din secolul al XVIII-lea, la Bacău, Bârlad, Botoșani, București, Cernăuți, Focșani, Hârlău, Huși, Piatra-Neamț, Ștefănești, Siret, Sighet. Ele au fost studiate de dr. Max Diamant, dr. M. A. Halevy, prof. I. Kara ș.a.

Motivele tratate sunt străvechi, evreiești sau orientale în general, altele derivă din folclor, din arta europeană (slavă, românească). Clasicul „mațeive-șleighter”, săpătorul în piatră, este un autentic creator popular, sărac, dar îndrăgostit de arta sa.

Argintarii și alămarii evrei sunt vestiți în România secolului al XVIII-lea și în cel următor. Ei lucrează și pentru Domnie, pentru biserici și mănăstiri, pentru boieri și negustori bogați. Ei au creat o serie de obiecte de cult sinagoga și casnic, de inspirație folclorică: „Hanukia”, lampa de Hanuka cu opt brațe, în argint, aramă, alamă, bronz, atinge un nivel artistic ridicat; „Tas”, pectoralul pentru Tora, este interesant și pentru

tehnica gravării; „Hadas”, cutia cu mirodenii, lucrată în filigran de argint sau cupru; „Iad”, indicator de Tora, frumos reliefat; sfeșnice; aplice; candelabre, dar și linguri și furculițe de argint gravat, capete de toiege, cupe gravate și bijuterii.

Grafica populară creează tablouri rituale (nu figuri umane), foi de titlu pentru catastife de societăți, portrete pe bază de litere etc.

Broderia populară. Logodnice și soții tinere brodau pe catifea sau atlas pungi pentru șalul de rugăciune („talit”) sau pentru filacterii („tefilin”). Uneori brodau și perdele pentru chivot („parohet”), dar cele mai reușite exemplare se datoresc celebriilor ceaprazari evrei, care aveau o breaslă proprie la Iași încă din 1798. Motivele brodate, uneori cu fir auriu, erau: coroană, vultur bicefal, grifoni, flori, vrejuri, soare simbolic. Se broda și baldachinul pentru cununii, învelitori pentru Sulurile Legii ș.a.

Femeile mai brodau: acoperăminte pentru cozonacul de Șabat, fețe de masă, prosoape (pe motive românești) și alte obiecte laice.

Și arta culinară are un caracter folcloric, ca și muzica populară, magistral studiată de Emil Săculeț.

g. Monumente de arhitectură și artă religioasă: Sinagogile

Deși numeroase temple, sinagogi sau alte clădiri ridicate de evreii din România, precum și cimitirele au o deosebită valoare istorică, artistică sau arhitecturală, patrimoniul arhitectural evreiesc nu are o reprezentare corespunzătoare în materialele și listele întocmite în ultimele decenii. Astfel, lista cu construcțiile Cultului Mozaic declarate monumente de arhitectură (întocmită în 1987) conținea doar următoarele obiective: București - Templul Coral, str. Sf. Vineri 9 și Sinagoga Mare, str. V. Adamache 18; Arad - Sinagoga din str. Tribunalul Dobra 10; Botoșani - Sinagoga din Târgu Vechi, str. Muzicanților 18; Piatra-Neamț - Sinagoga din Lemn, str. Meteorului 3; Constanța - Sinagoga de rit spaniol, str. Mircea cel Bătrân 8; Sibiu - Sinagoga din str.

Constituției 19; Timișoara - Sinagoga din cetate, str. Mărășești 6. Faptul este cu atât mai regretabil, cu cât unele mărturii materiale ale strădaniei evreiești din țară fac obiectul vizitelor turiștilor și ale unor personalități ale vieții politice, economice sau religioase.

Organizarea planimetrică a Sinagogii relevă separarea de sex (tribunele de la etaj și grilajele de lemn sau perdelele). Funcțional, două spații sunt determinante: vestibulul-„pronaos“-intrarea și spațiul de rugăciune - sinagoga propriu-zisă. Spațiul prim, de acces, realizează o purificare simbolică prin ritualul spălării pe mâini (vezi rolul ritual al apei, spălătorul de mâini - *Kior*), prilejuiește exercitarea carității iudaice în jurul pușculițelor sau al dulapului pentru bani - *mattan* și are adeseori alături *Geniza*, în care se depozitează obiecte de cult uzate care fac obiectul unor rituri ulterioare. Datorită rolului inițial al femeilor, scara de acces a acestora la balcon are accesul direct din exterior. Polifuncționalitatea spațiului interior al sinagogii face ca acesta să devină sacru numai din momentul așezării scrierilor Torei. De aici decurge și o bipolaritate a spațiului religios interior evreiesc, o anume pendulare între dulapul de depozitare a Torei (*șcabina*) și podiumul cu masa - *șulhan* - pentru citirea Torei, *bima*, *almemor*, aici intervenind și riturile existente. Elementul major de orientare interioară este nișa estică - *mizrah*, cu câteva trepte, adăpostind *Aron Hakodeș* - *Aron Habrit*. Aici se amplasează adeseori (de obicei în dreapta) *omed* - suportul de citire pentru prima rugăciune. Chivotul legii - *Aron Habrit* - este separat de spațiul sinagogii printr-o perdea care diferă în culoare după semnificația zilei respective. Modul în care este păstrată Tora poate face obiectul unui capitol aparte.

Arhitectura sinagogilor din Transilvania exprimă efectul reformelor religioase venite din secolul al XIX-lea, schimbările rituale și de limbă, departajările interne de după Congresul evreilor din 1868: orientarea ortodoxă-conservativă bazată pe tradițiile vechi evreiești, organizată de sine stătător la 1871; orientarea

neologă-liberală, care acceptă integral transformările propuse la 1868 și produce modificări arhitecturale prin amplasarea mesei rituale - *bima* - pe podium - *mizrah* -, folosirea corului și a orgii amplasate într-un balcon propriu, separarea mirelui și miresei la cununie în două spații, modificarea neesențială a interiorului privind grilajul balconului femeilor; orientarea *status-quo-ante*, alianță înființată în 1928, cu expresie arhitecturală tradițională, dar programatic echidistantă față de orientările anterioare. Acestora li se suprapune influența apartenenței la așkenazimi sau la sefardimi, exprimată în patrimoniul cultural și artistic propriu și vizibilă, de exemplu, în motivele decorative (coroana Torei, mărlul - respectiv coif, decorarea candeliei din fața almemorului la sefarzi etc.).

Orientarea ortodoxă a emis, în anul 1865, câteva prescripții care vizează și arhitectura sinagogală: interdicția rugăciunii în lăcașuri în care lipsește din centru almemorul; interdicția construirii turnului pe clădirea de cult; interdicția înlocuirii grilajului de la balconul femeilor cu balustrade ș.a.

Motive decorative în arta sinagogală. Arhitectura sinagogilor realizează o specificitate și datorită decorațiunii care amendează recurgerea la stiluri arhitecturale aparținând altor culturi.

Dintre ornamentele-simbol folosite la lăcașurile de cult, amintim unele care se întâlnesc atât la interior, cât și pe fațade.

Coroana (*keter*), evocând cele trei coroane și devenind frecventă din secolul al XIX-lea deasupra nișei Torei.

Simbolul Kohaniților - Mâna binecuvântătoare.

Motive viticole: ciorchine, frunză sau vrejuri de viță de vie.

Ramura de palmier, simbolizând viața și închinarea în fața divinității, componentă a buchetului ritual de la Sărbătoarea corturilor, întâlnită în tratări independente sau compoziții.

Salcia ca expresie a iertării păcatelor (în buchet) sau a persistenței și obstinației vieții.

Etrog (*chitra*) - simbol al fructului și

component al buchetului de sărbătoare.

Et Hajjim (Pomul vieții) - baghetă ce susține Sulurile Sfinte ale Torei și, în același timp, simbolistica vieții, a omniprezenței rădăcinilor.

Animale: leul - tribul lui Iuda, frecvent pe tablele lui Moise și pe perdeaua ce acoperă Tora; cerbul - pe perdele; vulturul - relativ puțin frecvent.

Cerul albastru cu stele de aur - ornamentarea cupolelor, baldachinelor, nișei ce adăpostește Tora, razele subliniind ideea de geneză.

Inscripții: citate din Tora sau cântece religioase tratate decorativ. Alfabetul ebraic asociind literelor și o anumită valoare numerică, simbolistica inscripțiilor poate fi extrem de subtilă și chiar ierarhizată. Un element frecvent este notarea datei înălțării sinagogii pe fațadă.

Steaua (scutul) lui David - preferință așkenază, utilizată la decorațiuni parietale, dar și la capiteluri, la mobilier.

Tablele Legii - utilizate din ce în ce mai frecvent din secolul al XIX-lea, asociate compoziției axiale a fațadei sau interiorului.

Menora - candelabru cu șapte brațe, întâlnit în zona mesei de rugăciune, în cele patru colțuri ale almemorului, pe fațadă. La Hanukia are opt brațe.

Opaițele amintirii - aprinse de Iom Kipur, în memoria celor morți în sinagogi.

Opaițul veșnic - suspendat în fața Chivotului, fără formă definită, lăsând libertate unor tratări decorative formale.

h. Pietre tombale și cimitire evreiești

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, monumentele funerare mozaice sunt aproape exclusiv din piatră. Varietatea și calitatea materialului brut, dimensiunile, forma, proporțiile, modul de prelucrare și execuția pietrei depind atât de o serie de condiții și de tradiții locale, cât și de talentul și de măiestria „săpătorului în piatră”. În general, meșteșugul era transmis din tată în fiu sau de la meșter la călăf, așa încât studiul global al unui cimitir poate duce la o

clasificare a pietrelor tombale după meșteri și ateliere. În localitățile mai mici, „săpătorul în piatră” - „mațeive-sleighter”, în idiș - putea avea și alte ocupații, legate sau nu de cult, dar în orașele mari se putea trăi și din cioplirea pietrelor de mormânt. Iată câteva exemple caracteristice pentru situația acestor săpători în piatră. Catagrafia din 1845 notează, la Dorohoi, pe un „Avram Leiba sîn Lupu, săpător în piatră”, iar în 1851 e pomenit un „Herșeu zet Avram buingiu din Mamornița”, în aceeași calitate.

Din punct de vedere etnografic și estetic, pietrele de mormânt ne interesează prin formă și dimensiune, prin raportul dintre inscripție și ornamentare, atât ca spațiu, cât și ca stil. Inscripțiile sunt interesante și din punct de vedere ornamental, deoarece caligrafia ebraică - ca și cea arabă și persană, de altfel - se pretează la frumoasa combinații estetice. Efecte ornamentale se obțin și din opoziția dintre literele săpate în piatră și cele scoase în relief, prin săparea fondului. Frumusețea literei în sine poate fi accentuată de relația dintre trăsăturile orizontale și cele verticale sau curbe. La textele în relief interesează și dimensiunile barelor orizontale, care subliniază scrisul, apoi formele colțuroase sau rotunjite ale literelor, eventual și unele ornamente geometrice în corpul literei. Semnificative în acest sens sunt o serie de pietre tombale din vechiul cimitir sucevean datate din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și una din Ștefănești, datată 1754. Observăm efectul estetic mai reușit la piatra din Suceava, unde lățimea literelor este egală cu aceea a liniei ce o subliniază, pe când la piatra din Ștefănești linia e subțire și nu face impresia că sprijină literele mult mai groase.

În ceea ce privește ornamentarea propriu-zisă, deosebim, în primul rând, încadrarea directă a textului prin linii de diferite lățimi, torsade, brâu împletit, elemente de arhitectură, mai ales arcuri, portaluri sau coloane în diferite stiluri: gotic, Renaștere, maur, baroc sau rococo târziu. Un frumos exemplu îl prezintă o piatră, datată august 1872, din vechiul cimitir mozaic

din Dorohoi. Textul, frumos caligrafiat și săpat adânc, ocupă cea mai mare parte a suprafeței pietrei, care are forma, destul de frecventă în Moldova, de trapez cu baza mare sus. Distanța dintre rânduri, deși mult mai mică decât înălțimea literelor, pune totuși în relief frumusețea lor. Torsada care încadrează piatra e fină și lasă textului întreaga sa valoare ornamentală. Marginea superioară cuprinde un arc maur în basorelief, peste care se află două ornamente geometrice cu un punct mare în mijloc. De ambele părți ale arcului, se află câte o rozetă cu opt petale, simbol al vieții și al soarelui. Acest tip de ornamentare este destul de frecvent în Moldova; îl găsim, de exemplu, la Iași în 1771, la Bârlad în 1768 și 1769. Seria din Bârlad, care provine evident de la același meșter sau atelier, variază modelul de la un caz la altul. Evitarea șablonului denotă o clară preocupare artistică, de care dau deseori dovadă umilia „săpători în piatră“, maeștri ai artei populare evreiești din Moldova.

Mult mai simplă, o bandă largă în relief față de fondul adâncit în care e săpată inscripția înrămează textul unei pietre tombale ieșene din 1680 și al uneia din Dorohoi, datată 1652, care există și azi în vechiul cimitir din acest oraș, dar într-o stare nesatisfăcătoare pentru a fi reprodușă. E locul pentru o observație cu caracter general. Pietrele tombale mai vechi - pentru Moldova, cam până la începutul secolului al XVIII-lea - sunt mai sobre și mai modeste în ornamentare, accentul fiind pus pe forma și dimensiunile pietrei, pe dimensiunile și caligrafia inscripției, care ocupă foarte mult loc, lăsând pentru ornamentare doar o bandă marginală, bine proporționată. Dimpotrivă, pe-o piatră de mormânt din Bârlad, datată 1768, textul ocupă o suprafață mai mică, literele sunt mai mici și mai puține, permițând o mai mare dezvoltare a ornamentului similar cu acela din Dorohoi (1782), dar fiind mai bogat și mai dezvoltat. În registrul superior figurează cinci rozete despărțite prin benzi verticale, care creează un ritm specific. La acest tip de

ornamentare nu este exclusă o influență românească locală, altoită, probabil, pe o tradiție artistică evreiască din Europa de răsărit.

De altfel, nu pare să fie o simplă coincidență că cele mai frumoase pietre de mormânt se află în orașe și târguri moldovene având însemnate monumente de artă veche românească: Hârlău, Iași, Siret, Bârlad, Botoșani etc. În unele cazuri, se face simțită influența artei populare românești. Astfel, o piatră de mormânt din Hârlău, datată 1749, prezintă o serie de ornamente geometrice caracteristice. Meșterul coplitor în piatră cunoștea bine motivele populare românești, pe care le vedea zilnic în jurul său, în contactul viu ce-l avea cu populația satelor, ca negustor, meseriaș, căruțaș etc. El se inspira din ele și le îmbina cu propriile sale tradiții.

Cele mai multe motive ornamentale ale pietrelor de mormânt mozaice din Moldova - și din alte locuri - au un caracter simbolic, alegoric, alteori profesional (foarfece pentru croitor, potcovă pentru fierar, rindea pentru stoler, vagoane de cale ferată etc.), onomastic (lei, lup, pește etc.), ritual (candelabru pentru femei) etc. Foarte des apar mâinile ce binecuvântează, simbol prezent și pe monumente funerare antice din Dacia. Pe mormintele iudaice, acest simbol indică apartenența defunctului la categoria „Kohen“, urmaș (presupus) al preoților din anticul Templu din Ierusalim. Un exemplu de execuție frustă se poate vedea pe-o piatră de mormânt din Bârlad, datată 1815, care continuă însă o tradiție milenară. O categorie inferioară de preoți „leviți“ e indicată printr-o mână care toarnă apă într-o cană. Foarte frecventă pe morminte de femei e prezența unui candelabru cu trei, cinci, șapte brațe. Semnificația sa e cu totul etnografică și fundamental deosebită de aceea a candelabrului cu șapte brațe, atât de frecvent în arta antică și medievală evreiască. Un alt motiv frecvent sunt leii sau grifonii contrapuși, motiv cu răspândire largă în arta orientală în general și care apare la Hârlău pe-o piatră de mormânt din 1776, însoțind arcul

maur; se află și pe pisania sinagogii de acolo, datând din 1815.

Motive ornamentale inspirate din barocul târziu apar la Iași pe-o piatră tombală din 1791. Un motiv geometric, analog cu motive populare românești, apare pe-o piatră din Suceava, datată 1785. Execuția e mediocră, dar literele alungite se armonizează cu dimensiunile pietrei, care reproduce o manieră mult mai veche. De altfel, vechiul cimitir mozaic din Suceava cuprinde, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, o serie de pietre tombale în care influența stilurilor dominante în Imperiul habsburgic apare cu o vădită întârziere. Acest fenomen, care se ivește cu o mare întârziere în arta populară evreiască, influența unor curente artistice din mediul înconjurător, este destul de frecvent. El se repetă în diferite epoci și regiuni. Acest fapt e foarte important, căci arată că deosebirile profesionale, etnice, ba chiar sociale, oricât de categorice ar fi ele, nu pot închide canalele de comunicație între culturile populare ale grupărilor omenesti. În mod vădit, acest proces de întrepătrundere a culturii minorității cu aceea a majorității populației poate fi bine urmărit în istoria Cehoslovaciei. Influența arte populare locale se vede în mod pregnant la sinagogile de lemn din Polonia de altădată. Astfel de sinagogi au existat și la noi (de exemplu, la Mihăileni, distrusă de un incendiu, în 1932) și ele vedeau influențe ale artei populare românești.

Motive străvechi din arta populară evreiască antică și medievală s-au păstrat de-a lungul veacurilor, uneori cu modificări în expresie sau semnificație, fiind repetate fără a li se mai cunoaște rostul. Amintim unele dintre aceste motive: cerbul, simbolizând elanul în slujba Divinității, coroana - care poate simboliza erudiția, înțelepciunea, pioșenia, virtutea și care apare des în secolul al XIX-lea, un dulap deschis plin de tratate, simbolizând sărguința la studiu. Alt motiv frecvent e străvechiul arbore al vieții, ce apare în forme variate, uneori chiar

stilizate, ieșind din-tr-o vază, o cană sau un alt suport. Motive geometrice abstracte sau stilizări extreme de plante sunt frecvente pe pietrele de mormânt din Moldova. Unele dintre ele au o evidentă înrudire cu arta populară românească. Astfel de exemplare se află în mare număr în vechiul cimitir evreiesc din Bârlad. Din păcate, cele din secolul al XVIII-lea (de exemplu, din 1728) au suferit rigorile timpului. Exemplare mai bine păstrate, continuând o tradiție seculară, datează din secolul al XIX-lea. Un exemplar din Iași, datat 1725, e caracteristic pentru ornamentul geometric.

O curioasă intenție de contrapunct apare câteodată în modul de tratare a literelor inscripției. În timp ce întregul text este săpat în adâncimea pietrei, două litere, de obicei primele, conținând abrevieri P.N. „aici odihnește“, sunt mult mai mari și sculptate în relief. Contrastul este accentuat de ornamentul vegetal stilizat (baroc târziu) și de faptul că acest registru superior ocupă o treime din întreaga înălțime a pietrei de mormânt. Exemplarul descris se află în cimitirul din Ștefănești și este datat 1786.

Din păcate, condițiile vitrege în care a trăit Moldova de-a lungul veacurilor, dar mai ales vicisitudinile celor două războaie mondiale, au făcut ca multe dintre pietrele tombale din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea să fie total sau parțial distruse sau cel puțin desfigurare.

i. Arta vechilor cimitire evreiești

Presiunea greu suportabilă ce apăsa în evul mediu asupra evreimii a determinat o solidarizare a acesteia în clipele mari ale existenței, ca și în momentul decesului unor persoane. Legea prescria ca toți morții, indiferent dacă fuseseră bogați sau săraci, să fie îngropați fără deosebire alături (avându-se grijă de asigurarea locurilor pentru cei apropiați rămași în viață). De această prescripție, ca și de ritualurile înmormântării și de retribuirea cioplitorilor de pietre funebre se ocupa **Hevra Kadișa** (cele mai vechi societăți de binefacere,

ce funcționează neînterupt, după reguli neschimbate de secole). Realizarea egalității între morți era o caracteristică a vechilor cimitire evreiești din România. Pietrele lor funerare, cam de aceeași mărime și artistic executate, le confereau o frumusețe, o vrajă unică. La pietre funerare speciale, mai mari, eventual mai ornamentate aveau dreptul doar aristocrații spiritului - cărturarii, talmudiștii, marii rabini, conducătorii de seamă ai comunităților. Pentru ei se creau „rânduri de onoare” și așezarea mormântului cuiva alături de al acestora însemna o mare cinste. Dimensiunea pietrelor tombale era egală și depindea de distanța cimitirului față de cariera de piatră. În regiunile mai sărace, se folosea lemnul. La nevoie, se întrebuița piatra cioplită obținută de la demolări. Pietrele cele mai vechi erau, în general, mai scunde; în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, au atins înălțimea de 2-21/2 metri. Pietrele erau cioplite în proporție de două treimi; o treime era îngropată fără fundație, ceea ce explică frecvența monumentelor afundate sau căzute la pământ. Cel mult lățimea pietrei funerare poate sugera posibilitățile materiale mai bune ale familiei.

Uniformitatea, organizarea riguroasă a rândurilor, armonia lor indicau o viață comunitară intensă și închisă. În vechile cimitire din Moldova și Bucovina, pietrele funerare tăiate din gresie gălbuie-cenușie-albicioasă erau vopsite în roșu, albastru, auriu, argintiu, pentru a le feri de intemperii și a le mări efectul estetic (influență a artei populare românești sau reminiscență a originii orientale?!). Un cimitir multicolor, împrejmuț de pădure va fi suscitât un efect zguduitor, înălțător, magic.

Inscripțiile nu făceau deosebiri sociale. În general, se reduceau la atributele „cinstit, credincios”, la care cel mult se adăugau date cu privire la cultura celui decedat. Texte mai ample, citate biblice, alegorii poetice erau gravate doar pe mormintele rabinilor, ale talmudiștilor. La sfârșitul secolului al XIX-lea, a apărut menționarea poziției sociale pe

care o avusese cel decedat, iar cei cu dare de mână au înlocuit gresia cu marmură și granit; dimensiunea pietrelor depindea deja de averea celui săvârșit din viață.

O caracteristică a pietrelor funerare medievale era prezența extrem de rară a vreunui element decorativ alături de text. Începând din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea, pe suprafața pietrelor funerare apar basoreliefuli, elemente arhitectonice, coloane, capituluri, frontoane etc. În cimitirele așkenaze, se observă prezența unei școli a cioplitorilor în stil popular baroc, dar, în general, în toate cimitirele evreiești est-europene, se înregistrează un amestec de stiluri: romanic, gotic, renascentist, rococo, mai ales baroc. De remarcat stilizarea literelor **lamed** (ל) și **șin** (ש), la care se adaugă elemente biblice, precum și motive de artă populară locală.

Pietrele funerare sunt paralelipipedice, cu partea superioară rotunjită; altele se termină printr-un triunghi. Stâlpii răsuciți sunt un ecou târziu al artei romanice. În cimitirele sefarde, se găsesc pietre funerare culcate și construcții amintind de sarcofage, prinse între două lespezi.

În ciuda aspectului unitar al cimitirelor, executarea pietrelor este de o mare diversitate. Cioplitorii, fiind retribuiți de **Hevra Kadișa**, deci nedepinzând de situația materială a familiilor respective, își făceau un titlu de onoare din a lucra cât mai frumos. În cimitirele din Fălticeni, Gura Humorului, Piatra-Neamț, Siret, Săpânța, pot fi numărate în jur de cincizeci de Menore cioplite în variate forme, fiind foarte diferit reprezentate și leii, cerbii, porumbeii. Datele succinte privind decedatul erau cuprinse într-un ancadrament oval. Inscripțiile pe mormintele unor personalități proeminente erau mai ample, fie amintind meritele acestora, fie ilustrându-le cu citate biblice. În cimitirele sefarde, metaforele poetice erau mai frecvente. Din cele mai vechi timpuri, principalul element decorativ era litera; meșterii cioplitori învățau tipurile de litere caligrafiate din cărțile sfinte, din documente de căsătorie sau divorț întocmite în centre rabinice importante, din tipărituri în

ebraică. Cioplitorii mai buni erau deci cunoscători ai iudaisticii; numai aceștia puteau aranja textul într-o formă variată, artistică. Dar și numele de familie Steinmetz, Steinmetzer, Pikker trimit la această meserie. La Dorohoi trăia, conform documentelor, „Herșcu zet Avram, săpător în piatră de mormânt“, iar la Fălticeni existau cinci „chietrari“ evrei. Era folosită fie tehnica cioplitrii în relief, fie gravarea. Adesea, textul era înșirat pe niște grinzii aparente.

Echilibrul strict între text și elementele decorative foarte variate existent pe pietrele funerare „clasice“ a dispărut în secolul al XIX-lea, în favoarea decorațiilor. Sub influența stilului rococo, ponderea acestora a crescut de două-trei ori, producând o decădere a artei autentice a pietrelor funerare. Ornamentele au devenit un scop în sine, iar citatele biblice și-au pierdut legătura cu cel îngropat acolo.

Interdicția din Tablele Legii: „să nu-ți faci chip cioplit, nici vreo înfățișare a lucrurilor care sunt sus, în ceruri, sau jos, pe pământ, sau în apă, sub pământ“, determinată de lupta împotriva idolatriei, prin extinderea interpretării asupra artelor plastice, le-a inhibat, fără a le împiedica dezvoltarea. Pietrele funerare din cimitirele sefarde din Țările de Jos erau împodobite cu basoreliefuli figurative. În cimitirele de pe teritoriul României, ornamentele figurative erau purtătoare de simboluri. Pe o piatră funerară din cimitirul din Siret, un urs ține în labe un ciorchine de struguri. Persoana se numea Băr (urs, în germană), iar ciorchinele aminteau de cel adus de trimișii lui Moise în Canaan pentru a dovedi bogăția Pământului Făgăduinței. Interpretarea posibilă: evreul Băr a dăruit semenilor săi bogăție spirituală, adevărurile Sfintei Scripturi.

Alte simboluri erau mai directe: alăturarea unui cerb și a unui leu era expresia păcii în familie. Un leu deasupra a cinci volume indica unul din numele Iuda, Iehuda, Löw, Leb, care se ocupa fie de copierea cărților sfinte, fie era talmudist, cantor sau legător de cărți. Cerbul

indica numele Hirsch, porumbelul - Taub, Vogel, cocoșul - Hahn, vulpea - Fuchs, crapul - Karpeles Monștrii fantasmagorici (lei cu cap de pasăre și corpul acoperit de solzi de pește) trimit la prezența unor elemente decorative din cultura Israelului antic sau chiar din cea asiriană sau egipteană. Vulturul bicefal de pe pietrele din cimitirele bucovinene își poate avea originea în mitologia sau istoria antică evreiască, dar poate fi și expresia aspirațiilor de asimilare din imperiul austriac. Ornamentul înfățișând coarne de bour amintește de stema Moldovei. Coroana exprimă fidelitatea conjugală, dar poate fi și simbolul înțelepților, al cărturarilor, al rabinilor. Menora cu șapte brațe, candelabrele cu trei sau cinci brațe simbolizează apartenența la Israel, ca și steaua lui David, dar aceasta poate exprima și faptul că decedatul se numea David. Căprioara, cerboaca arată că este vorba de o femeie cu numele de Hinde, Hindin. Șarpele amintește de simbolul răului din **Biblie**, dar este și simbolul infinitului, al veșniciei. Inima certifică influența artei populare din preajmă, iar inima străpunsă de o săgeată este imaginea durerii, prezentă printre simbolurile creștinismului primitiv, dar și în sistemele de credință anterioare. Palmierul frânt (respectiv, lumânarea frântă) semnifică o moarte neașteptată, subită. Printre elementele decorative de origine ebraică - ciorchinele sau lujerul - figurează o serie de motive florale sau geometrice asimilate din arta altor popoare. Coroanele, rozetele, păsările răsărite din lujere dovedesc influența turcească, bizantină. Ornamenta în trei linii paralele a fost preluată cu siguranță de la popoarele slave, după unii de la constructorii domului Wawel din Cracovia. Aplicarea elementelor geometrice ce încadrează inscripția este o dovadă a influenței directe a artei populare românești, repetarea lor ritmică putând servi drept simbol pentru caracterizarea celui decedat. Dar în cimitirele vechi, câteodată, pietrele funerare ale marilor rabini sunt uimitor de simple. Lipsa oricăror elemente decorative simboliza modestia, simplitatea, puritanismul acestora.

2. CURENTUL LUMINIST ÎN VIAȚA COMUNITAR-EVREIASCĂ

Hascala, luminismul, este o mișcare de reformă raționalistă a evreilor din Europa centrală și estică, inițiată de Moses Mendelssohn (1729-1786). Hascala urmărea integrarea evreilor în viața și cultura modernă europeană, revizuirea strictului cod ritual mozaic prin apropierea de limba, modul de viață și comportamentul populației majoritare, concomitent cu lupta pentru obținerea emancipării civile și politice. Din Germania, Hascala s-a răspândit în Imperiul habsburgic, deci și în Transilvania, cu excepția Maramureșului, dar și în Bucovina și în Imperiul țarist, deci și în Basarabia, după 1812, cu răsunet și în țările balcanice. În fiecare țară, mișcarea s-a adaptat condițiilor social-economice, politico-administrative, cultural-organizatorice existente.

În Moldova, Hascala este stimulată de creșterea imigrației evreilor din Galiția, Austria, Polonia, creștere legată în mare parte de modernizarea vieții economice a țării. Hascala moldo-muntenească este stimulată, firește, și de marele curent înnoitor din țările române în secolul al XIX-lea. Intelectualitatea progresistă română - M. Kogălniceanu, Ion Heliade-Rădulescu, Al. Ioan Cuza, D. Bolintineanu ș.a. - simpatizează mișcarea luministă Hascala și o sprijină.

În 1847, **M. E. Finkelstein** și un grup de maskilim (reformatori) se îmbracă europenește și ies ostentativ la plimbare prin lașii evreilor tradiționaliști. Gestul lor stârnete o vie reacție din partea acestora. În deceniul următor, se încearcă întemeierea unei școli elementare, în care, pe lângă învățământul tradițional, să se urmeze și programul școlilor românești. Încercări, parțial reușite, au loc la București în 1850, la Iași în 1860. Dr. **Iuliu Barasch** și unii intelectuali sefarzi, ca **Bally**, au inițiat tendințe luministe pentru integrarea eficientă în instituțiile românești în plină modernizare și creștere a conștiinței naționale. La Iași au activat medicul **Frenkel**, bancherul **Meyerhoffer**, publicistul **Byck**, apoi **Waldberg**, **S. Goldenbaum** ș.a. În Basarabia,

Hascala s-a integrat în curentul general, accentul fiind pus mai ales pe momentele de cultură laică în ebraică și idiș, în armonie cu tradiția locală.

Ulterior, mișcarea s-a continuat cu activități în organizații socialiste de diferite nuanțe și cu diseminarea accentuată a ideilor sioniste și a organizațiilor ce le promovau. Apoi Hascala și-a dezvoltat activitatea în limba rusă, în ciuda politici și practici antisemite a țarismului. În Bucovina, Hascala se dezvoltă echilibrat, paralel cu viața tradiționalistă, care se adaptează cu măsură tendințelor relativ liberale ale administrației austriece pragmatice. Se acceptă școli elementare în germană, modernizarea costumului, a conviețuirii, mai ales după emanciparea legislativă. O parte a intelectualității evreiești va fi purtătoarea culturii oficiale austriece și germane în Bucovina și, parțial, și în Transilvania. Acolo, cu excepția Maramureșului, foarte tradițional încă și în secolul al XX-lea, adaptarea unei părți a intelectualilor evrei la intensele cereri de manifestare a loialității față de stăpânitorii de atunci ai Ardealului duce la o identificare cu limba și cultura maghiară, mergând uneori până la botez. A urmat și o gravă criză confesională, din care a rezultat împărțirea în trei a vieții comunităților: tradiționale, neologe (extrem reformatorii) și *status-quo-ante*, soluție de compromis. Hascala se oglindește în presa și în literatura idiș și ebraică. În Vechiul Regat, mișcarea a contribuit la modernizarea vieții în toate straturile populației evreiești.

Propagarea ideilor luministe s-a făcut și prin periodice editate în română, germană, maghiară, rusă; presa în idiș și ebraică era preocupată mai ales de adaptarea vieții individuale și obștești la dezvoltarea generală și de lupta pentru emanciparea politică a evreilor, diferită după provincii și condiționată de acțiunile burgheziei majoritare în plină dezvoltare. În Moldova, masa evreiască este mai puțin preocupată de obținerea unor anumite drepturi decât în Muntenia. În Basarabia, sistemul discriminatoriu țarist era sever; în Imperiul habsburgic, se introduce treptat sistemul din Europa Centrală privind

emanciparea evreilor, populație urbană.

În activitatea practică, concretă a Hascalei din Moldova, se remarcă iluministul **Marcu Feldman** (Câmpeanu) și **Beniamin Schwarzfeld**.

M. Feldman, născut în anul 1822, a venit în țară în 1848 și s-a integrat repede în viața locală. A publicat articole în română și franceză. În ziarul său bilingv „Gazeta româno-evreiască” (martie-mai 1855), el combate lipsa de democrație în conducerea comunității, luptă pentru modernizarea învățământului, a meseriilor, a modului de viață. Beniamin Schwarzfeld, tatăl cunoscuților scriitori și activiști obștești Elias, Moses și Wilhelm Schwarzfeld, a activat în domeniul școlar. Fiii săi îi continuă activitatea și prin cercetări de istorie. În Muntenia, se distinge în mod deosebit dr. Iuliu Barasch. Ziarul său „Israelitul român” apare în română și franceză. Colaboratorii săi, **Aharon Așer**, **L. L. Weinberg**, **S. Ipcar** activează în domeniul școlar. Ei tind să informeze intelectualitatea română despre situația reală și problemele populației evreiești.

Cunoașterea Hascalei este detaliată în capitolele privind presa, literatura, teatrul și învățământul evreiesc modernizat.

a. Literatura idiș și ebraică creată în România a luat naștere în confruntarea dintre tradiționalismul conservator - inclusiv hasidismul - și tendințele de modernizare a întregii vieți a populației evreiești. Luminismul Hascalei, sionismul ebraist, asimilismul, social-democrația și socialismul de toate nuanțele au găsit ecou și oglindire în creațiile scriitorilor în idiș și ebraică. O primă traducere locală în idiș a unei cărți ebraice a apărut la Iași în 1843. „Gazeta româno-evreiască” (1858), redactată de **Marcu Feldman** (Câmpeanu), încearcă, în idiș și ebraică, o critică a tradiționalismului în toate domeniile, mai ales în viața obștească și învățământ. La București, un rol similar îl are gazeta „Di Țait”, redactată de **Naftali C. Popper** (1820-1891) și **C. Kahane**. Gazeta polemiza cu organul conservator „Et ledaber” („Timpul de vorbire”) al partizanilor

Rabinului Malbim.

Începuturile literaturii ebraice și o bună parte a cărților în ebraică de la noi erau scrieri rabinice. Literatura idiș are ca pionier pe „badhen”, rapsodul popular, care interpreta la sărbători familiale sau în localuri publice evreiești diverse lucrări, el fiindu-le autor, compozitor, interpret și impresar. Unii dintre rapsozi și-au publicat lucrările pe care le colportau cu ocazia „concertelor”. Printre cei mai cunoscuți dintre acești rapsozi populari se numără **Berl Broder** (1815-1880), care se afirmă la Iași, după 1860. Discipolii săi, „Broder Zingher” (Cântăreții din Brody), sunt precursorii teatrului goldfadenian.

De o binemeritată popularitate s-a bucurat și se mai bucură și azi în lume **Velvl Zbarjer-Ehrenkranz** (1824-1884). În 1858, el a publicat la Iași, în tipografia lui Herș Goldner, un volum de versuri în idiș și ebraică, *Hazon la moed* (Cântec de sărbătoare). Velvl Zbarjer a știut să îmbine verva sa înțepătoare cu pasaje moralizatoare și cu idei înaintate, prezentate în limbaj accesibil și atrăgător. Textele sale au fost publicate în câteva plachete cu titlu ebraic, în anii 1865-1902. Multe dintre cântecele sale se mai interpretează și astăzi în spectacole idiș.

Tradiția rapsodică, impulsională de Zbarjer, a fost urmată și de teatrul lui **Avram Goldfaden**, apoi de trupele de teatru idiș și continuată de teatrele evreiești, nu numai din România, ci și din fosta U.R.S.S., din Polonia etc.

Băcăuanul **Lipale Rudich** (1854-1896) a publicat broșuri și foi volante conținând creațiile sale livresc-poetice. Versurile sale sunt fie sentimentale, tradiționale, intime, fie umoristice și satirice, sau moralizatoare.

Ieșeanul **Z. Hellman** (1885-1935) a avut numeroase îndeletniciri și preocupări: rapsod, actor, dramaturg, învățător, cantor, redactor și publicist. Periodicul său „Hamevaser” („Vestitorul”, titlu ebraic, text idiș), apoi foile volante (iamtev bleter) țineau seama de gustul popular și de necesitățile educative ale momentului.

În plină năzuință de a se familiariza cu limba

și cultura germană, bucovineanul **Leo Reitman** publică în 1860 și în idiș poezii rapsodice în care îndrăzneala este izvorâtă din prețuirea limbii și a creației populare. Momentele intime se împletesc cu satira și umorul accesibile maselor.

Tradiția rapsodică a fost practică în Bucovina și de **David Apotecher** (1855-1911), care a publicat la Cernăuți, în 1881, un volum idiș cu titlul ebraic *Hancvel* (Harfa). El a emigrat curând în America, unde a continuat să publice versuri și proză.

În sudul Bucovinei, apoi la București, **Samșele Ferst** (1888-1969) a fost un rapsod tipic, cu o bogată inventivitate verbală și har improvizatoric; un satiric bonom, un cunoscător al gustului popular în secolul al XX-lea. S. A. Soifer i-a publicat, în 1922, o selecție de versuri, retipărită într-o versiune nouă la București, în anul 1962, sub titlul *Trubadurișe lider* (Cântece de trubadur).

Basarabeanul **Zeilig Bardicewer** (1900-1937), învățator autodidact de bună pregătire și cu vocație, mănât de idei generoase, a creat câteva cântece pe teme sociale, pline de amărăciune, dar și de speranță. Cele 11 cântece au fost publicate la Cernăuți de **Herș Segal**, în 1937. Ele se bucură și în acești ani de un renume binemeritat, fiind retipărite în Uruguay și Israel.

În Maramureș, **Herș Leib Sighet** (1844-1930) a știut să se adapteze mentalității tradiționaliste și să aducă prin cântecele sale o rază de lumină în viața plină de încercări a evreimii maramureșene. A redactat ziare, a fost învățator, rapsod și a meritat reputația ce i-a adus-o publicarea plachetei *Lider fun main lebn* (Cântece ale vieții mele), la Sighet, în 1934.

Din șirul rapsozilor, să-i mai amintim pe țambalistul gălățean **Iacov Ioan Diamant** (actor în 1903), pe vasluianul **Calman Goldstein** și pe băcăuanul **Elias Margulies**.

Între anii 1876 și 1915, creația literară autohtonă în idiș are mai ales caracterul unei literaturi de evaziune, ca și, de altfel, literatura din foiletoanele unor ziare românești. Intențiile autorilor erau de a-l distra pe cititor, dar și de a-l

instrui, a-l educa, a-l îndruma; s-a creat astfel o pătură de cititori în idiș, care s-a interesat apoi și de literatura de nivel artistic (A. M. Dick, Șalom Alehem, I. Dinenson, M. Spector, A. Ruzen, Moris Rozenfeld ș.a.).

În „Hajoetz“, în „Idiș Țucunft“ și în alte ziare idiș, își publică lucrările scriitorii locali. Învățătorul **Maer Birnbaum** dă tiparului versuri didactice și satirice. În 1893, a publicat la Piatra-Neamț o plachetă de versuri satirice, iar în 1911, un volum de piese într-un act.

Haim Blumen, autor de manuale didactice, a publicat, după 1885, satire antihasidice; nuvelele istorice i-au apărut în traducere românească sub titlul *Amici pentru israeliți*.

Haim Zeilig Drucker publică în presa evreiască nuvele istorice, între anii 1876 și 1880.

Învățătorului **M. Holländer** îi aparțin versuri cu tematică sionistă, apărute mai ales între anii 1890 și 1895, în periodice evreiești.

Israel Vecsler, din Galați, a publicat și el nuvele istorice, între anii 1879 și 1889.

Haim Cohen este autorul unei încercări dramatice (București, 1882), cu titlul ebraic *Sefer raios Israel* (Cartea gândirii evreiești).

Iacov Iosef Moscovici, autor de manuale didactice, publică în 1901, la Ploiești, *Ester oder die Assimilation*, o piesă în patru acte și opt tablouri, de tendință antiassimilistă.

În „Hajoetz“ au mai publicat romane: **Leon Namian**, decedat în 1885; **Levi Segal**, **I. M. Aziel** (1826-1895), care era și redactor și orator popular, celebru la vremea sa.

Au mai publicat versuri și proză în idiș: învățătorul **Iacob Feldbaum** (pe la 1878), **Dov Ber Sufirin** (1855-1897), **S. A. Rapaport**; acesta din urmă era convins de însemnătatea graiului popular idiș.

Natalia Rabener (1828-1888) a publicat versuri în ebraică, germană și idiș. Ieșeanul **Israel Orenstein** (1831-1906) e autorul a cinci pamflete îndreptate împotriva abuzurilor comitetului comunității și a inerției vieții sociale evreiești.

„Licht“ este prima mișcare literară modernă idiș din România; ea a început să se afirme în

decembrie 1914. Era un răsunet al conferinței idișiste de la Cernăuți, din 1908 și al activității asociației culturale „Toynbee” din Iași. Figurile centrale ale acestei mișcări erau **Iacob Botoșanski** (1895-1964), venit din Basarabia și care a emigrat în America în 1923, **Iacob Groper** (1890-1967), redactorul **Efraim Waldman** (1893-1917), **Matatia Fridman** (1892-1917), tânăr gânditor, frământat de destinul iudaismului.

După Războiul de Întregire (1916-1918), a crescut, firește (s-a triplat), numărul populației evreiești a țării. În plus, evreii din Basarabia și Bucovina aveau un nivel ridicat de cultură evreiască și vorbeau mai toți limba idiș, ca și cei maramureșeni și o bună parte a celor din restul Transilvaniei.

Creația culturală în idiș și în ebraică s-a extins, dar situația ei s-a complicat, deoarece evreii din noile provincii erau influențați de culturile rusă, germană, maghiară, iar viața lor obștească era mult mai înaintată decât a coreligionarilor lor din Vechiul Regat.

În perioada interbelică, se disting câteva centre de creație culturală evreiască în România: București, Cernăuți, Chișinău, Iași. Simbolică este activitatea multilaterală a marelui poet, eseist, conferențiar și dramaturg **Ițic Manger**. Născut la Cernăuți, el și-a petrecut adolescența la Iași; tot aici a început să scrie poezie în idiș. A dus o vie activitate culturală, pe care a continuat-o la București, unde și-a publicat și primul volum de versuri: *Stern oifn dah* (Stele pe acoperiș). A continuat să creeze la Cernăuți. Deși mereu legat de România, a locuit câțiva ani și în Polonia, unde a publicat excepțional de valoroase opere, apoi și-a continuat activitatea la Paris, Londra, New York și, în sfârșit, în Israel.

Opera sa în versuri și proză cântă peisajul românesc, viața masei evreiești, creația ei folclorică; el se consideră continuatorul (la nivel superlativ, după cum consideră critica și istoria literară) vechilor rapsozi populari. Manger se inspiră din multimilenara cultură iudaică, dar și din surse ale culturii mondiale - mai ales din romantismul german - și creează un univers

literar propriu, care-l plasează printre poeții universali ai secolului al XX-lea.

La Cernăuți, mai ales în jurul societății culturale „Ideșer Șulfarani”, activează un grup de creatori remarcabili, provenind mai toți din târgul Lipcani, de pe malul stâng al Prutului: **Moise Altman**, **Eliazar Steinberg**, **Iacob Sternberg**, pictorul **Solomon Lerner**. Ei vor ocupa, cu timpul, un loc de seamă în cultura modernă idiș din lume.

Moise Altman (1890-1981) a reușit să creeze romane originale, povestiri, lucrări de teatru, eseuri, în ciuda grelelor condiții economice în care a trăit până în 1940 și a gravelor încercări prin care a trecut sub teroarea stalinismului. Primul său roman, *Blendens* (Orbire, 1924), a trecut neobservat. Pe lângă activitatea sa teatrală, au atras atenția publicului și următoarele romane: *Viner carete* (Careta vieneză, București, 1935), *Medreș Pinhes* (Tratatul Pinhes, București, 1938). A continuat să publice în U.R.S.S. și Argentina. Un volum de opere alese a fost reeditat la București, în 1974. M. Altman este un cântăreț subtil și rafinat al vieții evreilor basarabeni; în proza sa, cotidianul apare transfigurat, fantastic, dar credibil. Finețea spirituală însuflețește această operă originală, care a rezistat timpului.

Eliezer Steinberg (1880-1932) este considerat cel mai reprezentativ maestru al fabulei reînviată. Originalitatea scripitoare a compoziției și a stilului, nouitatea temei, lirismul fin, satira socială subtilă, tonul parabolei biblice, îngemănat cu combativitatea satirei social-politice contemporane, surprind și încântă cititorul modern, atât de pretențios. Povestirile sale pentru copii (și maturi), transpuse în universul biblic și talmudic, folcloric și poetic, sunt deosebit de originale și prin farmecul povestirii. Ca pedagog și dramaturg, E. Steinberg a fost, de asemenea, o figură deosebit de reprezentativă.

Opera sa, retipărită în original și în traduceri (ebraică, română, rusă etc.), a rămas vie în patrimoniul cultural evreiesc, fiind citită, recitată, studiată și în prezent.

Iacob Sternberg (1891-1974) a venit în țară

în 1916 și, din 1918, a devenit cunoscut ca om de teatru prin spectacole revuistice în idiș. Spiritul său novator, ca regizor, dramaturg, organizator și maestru, formator de cadre artistice, s-a resimțit și în teatrul românesc. Activitatea sa în teatrul idiș a fost analizată la capitolul respectiv. Ca poet, I. Sternberg este orientat spre expresionismul urban, spre tema social-protestatară, fără a neglija peisajul basarabean, originalitatea târgușoarelor, profunzimea problemelor sociale. Importanța poeziei sale depășește mult cadrul local. Ulterior, s-a remarcat și în eseistică și în estetică. Teroarea închisorilor staliniste i-a întunecat viața și activitatea. Primul său volum de versuri, *Ștat in profil* (Oraș în profil), a apărut la București, în anul 1935. Editura „Kriterion“ i-a publicat, în 1970, *In craiz fun iurn* (Crugul anilor), care cuprinde aproape întreaga sa operă poetică.

Bucovineanul dr. **Shlomo Bikel** (1896-1970), activist cultural și conferențiar remarcabil, spirit intens combativ, rafinat, subtil, a publicat în România, unde era mentorul mișcării literare idiș, volumul de eseuri *In zih un arum zih* (În sine și în jur, București, 1936). Emigrat în America, a publicat mai multe volume, în care aruncă o vie lumină asupra iudaismului român interbelic.

La Cernăuți, au desfășurat activitate culturală în idiș **Samuel Aba Soifer** (1890-1941), ziarist, redactor al ziarului idiș „Cernovițer Bleter“, unde au debutat mai toți tinerii scriitori idiș din perioada interbelică. În ziarul partidului social-democrat „Bund“, au publicat dr. **Iosef Kissman** (1889-1917), **Sara Kasswan** ș.a. Important a fost seminarul de limbă și literatură idiș condus de **Ițic Șvarț**, **Heim Eininger**, **Herș Segal**, la care au participat și tinerii scriitori de limbă idiș.

La Cernăuți, scriitorii grupați în jurul lui E. Steinberg și-au publicat lucrări în unicul număr al revistei „Cultura“, apărut în anul 1922. La București, strădaniile au fost continuate cu săptămânalul „Di voch“ și apoi cu „Șoibn“ (Ferestre). În aceste reviste au debutat tinerii scriitori idiș, mai ales cei originari din Basarabia și Bucovina. Capitala țării era și un centru de cultură evreiască în toate domeniile și atrăgea în

mod firesc tineri de talent din toate târgușoarele, târgurile și orașele țării. În preajma celui de-al doilea război mondial, ei au publicat plachete de versuri sau cărți de proză, reușind adesea să se afirme public.

Herț Rivkin (1904-1951) aduce în placheta *In sheinuşn dorf* (În satul vecin, 1938), nostalgia târgului natal trăită în plin oraș modern industrializat. Placheta a fost republicată de Editura „Kriterion“ (București, 1976), ca un omagiu adus acestei victime a stalinismului.

Publicistului **Zant Iankl Iakir** (1908-1980) i-a apărut un volum de proză ce oglindește perioada interbelică.

Iahiel Șraibman, născut în 1913, activ încă și în 1993, a debutat prin versuri și eseuri, devenind ulterior cunoscut autor de romane și povestiri substanțiale, în idiș.

Berl Șnabl (1905-1972) a publicat plachete de versuri pe teme maramureșene: *Milner gus* (Ulița morarului, Sighet, 1936), *Ieșive lider* (Poezii din academia talmudică - Sighet, 1942) și a editat, în 1947, „Bucarester Zambihet“ (Anale bucureștene), la care au colaborat 19 scriitori de limbă idiș.

Publicistul maramureșean **L. D. Israel** (1908-1941) a editat revista lunară „Oifgang“, cu participarea unor scriitori valoroși. Volumașul *Fanblunzeter nighn* (Melodia rătăcită, Sighet), de **L. Ring** evocă momente din viața hasidică maramureșeană. Să mai notăm contribuțiile scriitorilor **L. Apșan**, **A. Polac**, **L. Steinbah**, **L. Holder**, din caietul „Iung Maramureș“, apărut în 1941, sub regimul horthyst.

La Cernăuți, tinerii scriitori erau încurajați de **S. A. Soifer** și de „Seminarul pentru limba și literatura idiș“.

Herș Leib Kajber (Vainstein) (1913-1943) a publicat în 1937 volumul de schițe satirice *Cazeone Ghimnazie* (Liceul de stat), care anunța un talent veritabil.

Iosef Burg, născut în 1912, activ și în 1993, descrie viața evreiască de pe Ceremuș în volumele *Afn Ceremuș* (Pe Ceremuș, 1939) și *Sam* (Otravă, 1940).

Iona Gruber s-a afirmat ca poet de limbă germană la Kiev, a publicat plachetele *Fun ştat avek* (Plecat din oraş, 1938) și *Zun far der tir* (Soare în prag, 1940).

Iaacov Friedman (1912-1960) pășește discret în literatură cu volumele de versuri *Oisgheştrecte hent* (Brațe întinse, 1933), urmat de *Adam* (1935) și *Şabes* (1935). Supraviețuitor al deportării în Transnistria, a devenit în Israel un poet de profunzime și originalitate larg recunoscute.

M. Frid (1915-1988) a debutat cu volumul de sonete *Nartişn* (Narcise, Cernăuți, 1940). După 1941, a publicat în S.U.A. și Israel o serie de volume de o reală pregnanță artistică.

Să-i mai notăm pe: **Efraim Roitman** (1910-1982), cu plachetele *Fingher in licht* (Degete în lumină, 1937) - versuri melancolice - și pe **Arn Očnişer** (1899-?), autor al unor motive evanghelice (*Evanghelise motivn*, 1937).

În Basarabia, stomatologul **Mate Breitman** (1888-1972) a publicat romanul *Ven der mon hot gheblit* (Când a înflorit mărul), oglindă realistă a vieții cotidiene.

Longevivului publicist **Ithak Paner** (1890-1979) i-au apărut în Israel interesante reportaje. El l-a descoperit și publicat pe promițătorul poet din Câmpulung **Kubi Wobl** (1912-1936).

În presă au fost prezenți și **Avram Maianeski**, **Smane Schmidt**, **H. Deligdesch**, **L. Kunststadt** ș.a.

În Moldova, creația literară este reprezentată mai ales prin poezie. Poetul de limbă idiș și ebraică **Haim Robinzon** s-a afirmat deplin după plecarea în Israel.

Prematur decedatul **Srul Bercovici** a reușit să publice două plachete de inspirație social-politică: *Moldeve main heim* (Moldova, țara mea, 1938) și *H'hob gheofnt breit di toiern* (Am deschis larg porțile, 1931).

Leib Drucker (1902-1941) a creat la Iași și Cernăuți piese de teatru jucate de trupele idiș. În 1934, apar *27 lider* (27 poezii), urmat de volumul *Finem sufler castn* (Din cușca suflerului, 1939). Scriitor modest, dar nu lipsit de interes.

Schos Roman (1894-1979), istoric al teatrului, folclorist, traducător în idiș din literatura română. Să mai amintim *Mabula*, de Unger și *Biterniș* (Cu amărăciune), de **David Iona**.

Centrul din Chișinău, de orientare sionistă, era axat mai ales pe scrisul în ebraică. Mai toți autorii au creat atât în ebraică, cât și în idiș, în mod neegal. În jurul cotidianului „Unzer Țait“, redactat de Z. Rosental, s-au grupat un număr de scriitori talentați. **Zalman Rosental** (1892-1958) a debutat în anul 1918. A publicat cărți pentru copii, apoi volumul de proză *Fun main heim* (Din căminul nostru, 1936) și *In unser land* (În țara noastră, 1938), cronici și foiletoane.

Foarte popular era umoristul **Ide Melamed** (Veinstein). Lucrări valoroase în proză datorăm lui **Mordehai Goldenberg** (?-1941), care scria și în ebraică.

Eliahu Meitas (1899-1977) a fost poet și prozator.

Iosef Trahtenberg (1912-1941) e autorul unei plachete de versuri, *Af basarabenland* (Pe pământ basarabean, 1925).

În anii 1938-1940, unii scriitori au avut premoniția „sfârșitului“, sentiment dezlănțuit de venirea la putere a lui Hitler. Mulți s-au grăbit să publice în reviste sau în volum tot ce scriseseră, de parcă presimțiseră că nu vor supraviețui terorii naziste sau celei staliniste.

În perioada interbelică, publicații în ebraică apar mai ales în Basarabia. Exemplificăm cu „Peradot“ (Muguri), almanah literar și publicistic, redactat de Z. Rosental și **Iaacov Cucer**.

C. **Bartinai** (pseudonimul lui Golegant), poet marcant, activ în Israel și în 1983, a publicat la Chișinău, în 1939, în ebraică, un volum de versuri și câteva cărțuții pentru copii. Remarcabil traducător în ebraică, **Beno Țvi** publică proză în „Peradot“.

Iaacov Cucer, care a decedat în Israel în anul 1965, publicase la Chișinău, în 1940, un volum pe care l-a retipărit, în 1950, la Tel-Aviv.

L. Cuperstein a publicat la Bălți, în 1939, revista „Udirn“ (Țăciuni), după ce, în 1936, redactase, tot la Bălți, revista „Şurat“ (Rânduri).

Mordechai Goldenberg, scriitor bilingv, a publicat la Chișinău, în 1940, un volum de proză retipărit la Tel-Aviv, în 1946. În 1951, i-a apărut, tot acolo, *Hatahana hoatica* (Străvechea stațiune).

Revenind la beletristică, îi notăm pe prozatorul **Sloomo Hilels**, pe **B. T. Horad**, pe **M. Husid**, care publică și în idiș. **Dr. A. Porad**, lingvist de frunte, e prezent și în „Peradot“, ca și poetul ieșean **Haim Robinzon** și, firește, neobositul **Zalman Rosental**. Sporadic, publică **D. Sirota**, poetul **Meir Varhaft** și criticul literar **I. Vainstein**. **Țvi Telman** publică și în idiș. Numărul de cititori posibili în ebraică, mult mai mic decât în idiș, explică și puținătatea volumelor publicate, dacă nu ținem seama de cărți didactice și de publicistică. De altfel, după cum am menționat anterior, încă din secolul al XIX-lea au existat în România scriitorii care publicau atât în idiș, cât și în ebraică. Și unii scriitorii de limbă română, ca, de exemplu, **A. L. Zissu**, publicaseră și în ebraică lucrări beletristice.

În timpul prigoanei (septembrie 1940-septembrie 1944), creația literară în idiș și în ebraică a continuat, chiar și în condițiile inumane ale lagărelor de deportare din Transnistria. În 1945 și 1946, au apărut volume de proză și versuri scrise în anii prigoanei. Remarcabile sunt lucrările lui **Baruh Hager** (1905-1985), pe teme din viața hasidică: *Ofn Vegh* (Pe drum, București, 1946), publicat și în traducere românească (*Pe calea neantului*, 1946) și *Af der coci* (Pe trăsură, București, 1946). Ulterior, a publicat în Argentina.

Importantă este antologia noii poezii idiș, alcătuită de **L. Paner** și **Eliezer Frenkel**. Acesta din urmă a publicat ulterior câteva eseuri promițătoare.

În 1946, apare culegerea „Bucareșter Zamelbiher“ (Anale bucureștene), în care figurează 15 scriitori locali, cei mai mulți debutanți, unii chiar foarte tineri, care aveau să se afirme ulterior, ca, de exemplu, **Avraham Rințler**, **I. H. Bruckstein** ș.a. La sfârșitul anului 1945, a început intensă publicare de manuale didactice în ebraică (și câteva, modeste, în idiș).

După naționalizare și reforma învățământului, s-au tipărit în idiș peste 50 de manuale, în marea lor majoritate inutile, deoarece nici una dintre materii nu se preda în limba idiș.

Începând cu anul 1948, când noul regim devine editor unic, apare o literatură în idiș, intens sprijinită de guvern din motive propagandistice. Întreaga producție literară era orientată să devină artă „angajată“. Noii scriitori sunt fie persoane mature și în vârstă, care cândva publicaseră ceva, fie, cu câteva excepții, tineri cu năzuințe și posibilități de creație.

Dintre vârstnici, îl cităm pe învățatul botoșănean **Idl Vaidenfeld** (1884-1966), care publicase în 1932 o mică povestire tradițională și în 1945 un manual în idiș; el s-a lăsat atras de literatura „angajată“, văzându-și astfel tipărite volume de versuri (în 1956 și 1957) și un volum de proză. Profesorul de engleză **David Rubin** (1893-1975) a publicat o cărțuie despre cântecul popular evreiesc, apoi un volum de povestiri din viața evreilor bucovinieni (1951) și altul de amintiri (1963), iar în 1968 încă unul de povestiri.

Meier Rispler, care se bucura de încrederea partidului comunist, a devenit scriitor, istoric literar, redactor, fără a avea nici pregătirea, nici talentul necesare. Activistul cultural **Moișe Lax** a publicat două volume de amintiri. S-au tipărit poeziile cu caracter politic ale lui **A. Ebion** și **Leon Bartiș**. **Reli Blei** a publicat volume de versuri, ulterior evoluând către o lirică personală și discretă.

Dintre tineri, **Alexander Spiegelblat** s-a afirmat apoi, în Israel, ca un poet original, profund și semnificativ și un eseist de valoare. **Israil Bercovici** a trecut prin decenii de teatru spre a ajunge apoi un poet original și autentic.

Dezvoltarea teatrelor evreiești de stat a favorizat o dramaturgie originală. **Ludovic Bruckstein** (1920-1988) a creat o serie de piese, jucate și tipărite: *Schimbul de noapte*, *Familia Grinvald*, *Întâlnire pe culmi* și câteva piese într-un act. Pentru teatrele evreiești au creat dramatizări, adaptări, texte revuistice **Benno Poplicher**, **Israil Bercovici**, **I. Kara**, **Iulian S.**

Schwarz și unii actori.

Situația editorială s-a îmbunătățit prin preluarea sectorului idiș de către editura de stat „Kriterion”, sub auspiciile căreia au apărut lucrări în limbile minorităților naționale. Au fost atrași o serie de scriitori valoroși. Un rol determinant l-a avut, începând cu anul 1975, grupul adunat în jurul unor personalități ca **Iso Schapira**, **Volf Tamburu**, **Haim Goldenstein**, **I. Kara**, **S. Rubinger**, care au luat parte la redactarea celor zece culegeri *Bucureșter Şriftn* (Scrieri bucureștene), apărute între anii 1977 și 1989. În aceste culegeri cvasianuale, s-au publicat valoroase nuvele, romane, povestiri, eseuri, poezii lirice, dar și multe recenzii, materiale și studii de folclor idiș din România, lucrări de istorie a evreilor din România, de critică și istorie literară, de artă populară evreiască, cronici teatrale, știri culturale și reproduceri de artă plastică.

Buna primire de care s-au bucurat „Scrieri bucureștene” a stimulat creația literar-artistică, Editura „Kriterion” publicând numeroase volume de literatură idiș.

Sufletul și mentorul mișcării de înnoire a literaturii idiș de la noi a fost **Iso Schapira** (1903-1980), care își închinase viața teatrului evreiesc. Septuagenarul înțelept, ancorat în multimilenara cultură evreiască și în lumea creației idiș, a simțit buna chemare către literatură. Foarte exigent și cu sine, Schapira și-a dat seama că are ceva deosebit de spus în literatura idiș. Astfel s-au ivit culegerile „Scrieri bucureștene”, la care era prim-redactor și devotat animator. Nu s-a grăbit să-și publice încercările literare. Părerii competente ale celor ce-au citit atent manuscrisele sale l-au convins că trebuie să le publice. Așa a apărut, în Editura „Kriterion”, romanul *Alefiz a adler* (Alef este un cultur, 1979), roman cu substrat autobiografic, a cărui acțiune se derulează în vremea războiului civil din Spania. Romanul se distinge prin noutatea, diversitatea, originalitatea compoziției și a stilului. Următorul roman, *Biniumen IV* (Beniamin al IV-lea), apărând postum, în 1983, evocă și mai pregnant atmosfera, trăirile, evenimentele, cu dese evocări din timpul copilăriei bucovinene.

Haim Goldenstein, născut în 1912, a debutat în literatura idiș în anul 1946, după o îndelungată activitate obștească și culturală. Chemarea târzie nu i-a dat pace până ce nu ne-a dăruit, grație editurii bucureștene „Kriterion”, câteva volume de proză originală. *Țufil in ein voh* (Prea mult într-o singură săptămână, 1974, relevă spiritul novator, experimental, vital al autorului. *Țvei noveln mit a șmiț* (nuvele și schițe, 1977) recrează un univers pe baza unor elemente autobiografice ieșite din comun. *Dos șvaigndike iorhundert* (Secolul tăcerii, 1979) redă frământări sufletești, căutări și găsiiri într-o epocă neliniștită. *Regnboign* (Curcubeu, 1981), povestiri realiste din viața târgușorului, ca și *Bagheigenișn* (Întâlnire, 1984) confirmă puterea de înnoire a autorului. În Israel, prozatorul continuă să creeze și să publice atât în idiș, cât și în română.

Volf Tamburu, născut în anul 1915, a publicat *Ba der tir* (Lângă ușă, 1937) și *Main heim* (Căminul meu, 1940), cuprinzând schițe din viața evreilor maramureșeni. Fragmentul de roman *Frilingh on zun* (Primăvara fără soare, Arad, 1947) și povestirea *Moise* (1948) continuă realismul deliberat al autorului. După ani de tăcere, prozatorul maturizat publică volumul *Maramureșaner* (Maramureșeni, 1975). Urmează *Lebedeke meisim* (Suflete vii, 1976), o parabolă complexă, plină de aluzii transparente. Fecundul romancier se ocupă apoi de *100 de ani de presă idiș în România*, într-o lucrare de bogată informare (1977). În anul următor, apare volumul de miniaturi *Creln for toi* (Mărgele de rouă), foiletoane și povestiri de subtilă meditație. Deși autorul ne previne că *Harbst mit zun* (Toamnă însorită, 1980) nu dezvăluie nici un fel de secrete sau intenții deosebite, mărturisirile, reflecțiile cu tâlc oglindesc frământările epocii. În 1982, apare *Șir hamaalot* (De profundis), iar în 1988 *Hert a manse* (Să vă povestesc), lucrări ce înnoiesc opera lui Tamburu.

În Israel, creația lui este stânjenită de probleme de sănătate.

I. Kara (Ițik Șvarț, născut în 1906) publică texte de critică și istorie literară, începând cu anul 1932. Prima colaborare în volum datează

din 1934. A publicat broșuri sau volume și anume: în 1947, *30 de ani de literatură idiș în România* (în idiș) și *Mărturii din veacuri* (în românește); în 1948, *Caietul de gramatică idiș*; după 1949, sunt reprezentate la teatrele evreiești de stat din București și Iași zeci de piese traduse, dramatizate, adaptate de I. Kara. Editura „Kriterion“ îi publică: *A moldaviș iinghl* (Un băiat din Moldova, 1976), beletristică cu profil memorialistic. În 1980, apare *Iunghe iorn... un veiniken iunghe* (Anii tineri și mai puțin tineri), nuvele și schițe istorice, iar în 1987, *Iorn fun hofenung* (Anii speranței, 1987); continuă cu nuvele și „microromane“ pe teme din istoria evreilor în România. Această temă este centrul activității sale de cercetător, începând cu anul 1939.

Volumele *Literarișe dermonunghen* (Evocări literare, 1975) și *Portretin un eseien* (Portrete și eseuri), apărut postum în anul 1978, ambele de **Julian Schwarz** (1910-1977), cuprind o serie de lucrări de istorie literară, culturală, teatrală, expuse pe un ton atrăgător, cu unele rezultate inedite ale cercetărilor sale.

Apariția culegerilor „Bucareșter Șriftn“ a stimulat creația literară. Medicul **Moise Held**,

născut în 1901, evocă Iașul în volumul *Fun der Roiter in der velt ardis* (De la Podul Roș spre lumea largă, 1980). Al doilea volum, *Meslein în gli* (Zile și nopți fierbinți, 1989), evocări din timpul celui de-al doilea război mondial, confirmă autenticitatea scrisului acestui autor.

Pe lângă scrierile lui **Israil Bercovici**, adunată în trei plachete, **Reli Blei** este prezentă și în 1982 cu o culegere lirică, alături de versurile reeditate ale lui **Efraim Blei**, prematur decedatul ei soț.

Leon Schadach a debutat în versuri și proză în „Revista Culturii Mozaic“, unde a redactat paginile în idiș. În 1986, i-a apărut romanul *Dos farloirene ștell* (Orășelul pierdut), nostalgică evocare a unui trecut nu prea îndepărtat. O pagină nouă în literatura idiș din România o reprezintă volumul de povestiri *Țaitm azoine* (Așa sunt vremurile, 1990), de **Șlomo Fridental**, născut în 1908, care reînvie, într-o manieră proprie, originală, orășelul basarabean Zgurița.

În 1993, își mai făceau simțită prezența în țară, prin lucrări în idiș, scriitorii: **Rali Blei**, **S. Fridental**, **M. Held**, **I. Kara**, **Leo Schadach**. **Scripta manent.**

Literatura idiș: indice de nume și lucrări. Documentar

Dr. Azicovici Efraim, poet. Cărți: *Oifn veg* (Pe drum, București, 1950).

Altman Moise (1890-1984), poet, prozator, eseist. Cărți: *Blendenis* (Amețală, 1926, Cernăuți), *Die Viner carete* (Șareta vieneză, 1935, București), *Medreș Pinchas* (roman, 1935).

Apșan Herțl (1920-1949). Cărți: *Volf Soihet der student* (Studentul Volf Soihet), *Beis Isruel vijnițer rebus hoif* (Dinastia lui Isruel Hager din Vijnița).

Auerbach Efraim (n. 1892). Cărți de poezii, povestiri și memorii: *Oifm șvel* (În prag), *Caravanen* (Caravana), *Loiter iz der alter eval* (Vechiul izvor este limpede), *Vaisștut* (Oraș alb), *Memorii despre Tel-Aviv*.

Berdicever Zelig (1898-1937). Poeziile și cântecele sale au circulat până și în Uruguay și Palestina.

Baș Eliezer (1918-?). Cărți: *Farborgene profilm* (Figuri ascunse), *Unter Stalin's* (Sub jugul lui Stalin).

Bercovici Israil (1921-1988). Cărți: *Mit di oign fun a șvațter cave* (Cu ochii unei cafele negre), *Finken iber dach* (Scânteie deasupra acoperișului), *Fliendike oisies* (Litere zburătoare), *100 iur idiș teater in Rumanien* (100 de ani de teatru evreiesc în România).

Bernfeld Iosi. Traduce *Iliada*.

Bertiș Leon (1900-1980), poet. Cărți: *Stile vinkelen* (Colțuri tăcute), *Mesaj*.

Bick Sloime (1896-1969). Cărți: *In zich un arm zich* (În sine și în jur), *A stut mit idn* (Un oraș cu evrei), *Eseien fin idișn troier* (Eseuri de jale evreiască), *Idn davenen* (Evreii fac rugăciuni, 3 volume), *Șraiber fin main dor* (Scriitor din generația mea), *Iahadut Rumenia* (Evreimea din România), *Drai brider zenen mir gheven* (Trei frați au fost).

Birnboim Moise, poet și dramaturg.

Blei Efraim (1908-1965), poet.

Blei Reli (n. 1913), poetă.

Botoșanski Iacob (1895-1964). Cărți: *Portretn fin idișe şraiber* (Portrete de scriitori evrei), *Bereișîş fin medinas Israel* (Începutul Statului Israel), *Mame idiș* (Limba maternă idiș).

Breitman Motl (1890-?). Romanul *Ven der mun hot gheblit* (Când a înflorit macul).

Broder Berl (1815-1881), trubadur și autor de cântece.

Broinstein Pinchas (1864-?). Lucrări cu tematică evreiască.

Bronistein Srul (?-1941), poet. Cărți: *Moldove main heim* (Moldova, patria mea); *C'hob gheefnt breit di toiem* (Am deschis larg porțile).

Bruckstein I. L. (n. 1920). Dramaturgie: *Di nacht s'icht* (Schimbul de noapte); *Familie Grinvald*; *Dernișt farendieter profeș* (Procesul neterminat).

Burg Iosef (n. 1912). Cărți: *Oifn Ceremuș* (Pe Ceremuș); *Sain* (Otravă); *Dus leibn gheit vaiter* (Viața continuă); *Iperruf fun taim* (Rechemări din vremuri); *A farspetikter echo* (Un ecou întârziat).

Casvan Markus, redactor al publicațiilor bundiste: „Dus naie lebn“; „Naie țaitung“; „Stral“; „Dus fraie vort“; „Folkstaitung“ și „Naie folkstaitung“.

Druker Leib (1906-1943). Cărți: *27 lider* (27 poezii); *Fin sufleorsche castn* (Din cușca suflerului).

Ehrenkrantz Benjamin Volf (Velvl Zbarjer) (1826-1883). Poezii. Cântece. Cărți: *Hazon Hamoed* (Veni-va vremea); *Machel Noam* (Cu binișorul); *Machel hovlim* (Cu duritate).

Englberg Luța (1879-1948). Cărți: *Şabes noch kigl* (Sămbăta după budincă); *Di nain teg* (Cele nouă zile) și altele. A scris idiș cu litere latine.

Feldboi Iacob (n. 1878). Romanul *Ghilgl hoizer beoilom, oder der droter in țadic paltsa* (Roata se învârte în lume sau doctor în palton de țadic).

Ferst Samșn. A publicat foi umoristice: „Svies-coiș“ (Coș de Svies), „Mițraim Voch“ (Săptămâna egipteană), „Der leț“ (Bufonul), „Cernovițer ploatkis“ (Bărfe cernăuțene), *Ghekiben lider* (Poezii alese), *Trubadurișe lider* (Poezii de trubaduri).

Fichman Iacob (1881-1958). Cărți: *Der Regnboign* (Curcubeul).

Fischman Leizer. Editează revista „Vintn“.

Friedenthal Șloime (n. 1908). Povestiri idiș, în „Bucareșter Șriftn“.

Friedman Iacob (1910-1971), poet. Cărți: *Di oisgheștrechte hant* (Mâna întinsă); *Adam - poem*; *Şabes* (Sămbăta). Poezii: *Pasteher in Israel* (Ciobani în Israel); *Libșaft* (Iubire).

Friedman Mates (1892-1917). A colaborat la „Licht“.

Friedman Iehiel (n. 1911). Poezii și povestiri. A publicat în „Cernovițer bleter“, „Oifboi“ ș.a.

Ghilisenski Herțl (1881-1941). Lucrări pe teme sociale și pedagogice.

Ghingher Haim (n. 1904). Filolog și eseist.

Ghițeș Moise (1894-1926). Cărți: *Kinder fin Avruham* (Copiii lui Avruhăm); *Der ber* (Ursul); *Di greneț* (Granița); *Mirajn* (Miraje). Scrie piesa *Glocn* (Clopote).

Goldenstein Haim. Cărți: *Ți fil in ein voh* (Prea mult într-o săptămână); *Țvei nuveln mit a șmiș* (Două nuvele cu o poantă); *Das șveignde iurhindert* (Secolul tăcerii); *Moldove main heim* (Moldova, patria mea); *Regnboigns* (Curcubeu); *Bagheghenișn* (Întâlniri).

Goldfaden Abraham (1840-1908, n. Konstanțur - Ucraina), fondatorul primului teatru evreiesc la Iași; regizor, poet.

Gotlieb Herș Leib.

Grinberg Eliezer (1896-1977, n. Lipcani - Basarabia), poet. Cărți: *Gasn in evenius* (Străzi și bulevarde); *Fișerdorf* (Sat de pescari); *Bainochtiker dialog* (Dialog nocturn).

Grinberg H. (1889-1953, n. Dodorești - Basarabia), eseist și publicist. Cărți apărute postum: *Menșn un vertn* (Oameni și valențe); *Ich in velt* (Eu și lumea); *Bletlech fin a tugbrich* (Pagini de jurnal).

Groper Iacob (1890-1966, n. Mihăileni). Cel mai mare poet evreu născut în România până la 1918. Împreună cu M. Rabinovici și Efraim Waldman, au scos revista literară „Licht“. A scris în diverse ziare și reviste evreiești. Dintre cărțile sale, prima a fost *In șutân fun a stein* (La umbra unei pietre).

Hagber Burech (1898-1983, născut în nordul Bucovinei) a scris povestiri din viața hasidimilor. Cărți: *Oifn veg* (Pe drum); *Malhes hasides* (Domeniul hasidismului).

Haken Vera (1912-1988, n. Lipcani). După ce scrisese în germană, a scris și în idiș poezii, eseuri și

dramaturgie. Redactoare a editurii „Di goldene pave“ (Păunul de aur).

Charat Mels (1912, născut în nordul Bucovinei), poet. Cărți: *In fremden glanz* (În lucire străină), *Gheklibene lider un poemas* (Poezii și poeme alese).

Held Moise (1901, n. Iași), prozator. Cărți: *Fin de roiter brie* (De la Podul Roșu), *Der Velt ariun* (Lumea dimprejur).

Helman Zeidel (1855, n. Iași), poet, compozitor.

Holder Isosif (1893-1944, n. Băcău - Maramureș), nuvelist, poet. Cărți: *Oft singt zih* (Îți vine adesea să cânti).

Israel Srul Duved (1908-1944, n. Sighet), publicist. Revista „Oifgang“ (Răsăritul).

Iser Volf (1882-1950), poet. Carte de poezii: *Sihat ahim* (Discuție frățească).

Kajber Herș Leib (1906-1941, n. Cajba), prozator, orator talentat. Cărți: *Cazione ghimnazie* (Gimnaziu cazon).

Kara I (Ițic Schwartz) (1906, n. Podu Iloaiei), traducător, cercetător, prozator. Cărți: *30 de ani de literatură evreiască în România*, *Carte de gramatică idiș*, *A moldoviș ingl* (Un băiat din Moldova), *Inghe iurn un veniker ing* (Anii tineri și mai puțin tineri), *Iurn fin hofening* (Ani de speranță).

Kirjner Gherșn (1908-1943, n. Hotin), poet. Cărți: *Haint un morgn* (Azi și mâine), *Velt barg aroif* (Lumea în sus).

Lachs Moise (1887-?, n. Hârlău), publicist, eseist. Cărți: *Literarișe finken* (Scânteii literare), *Memoaristișe feder sprjtn* (Urmee memorialiste).

Lernes Iosif (1910, n. Briciani), poet. Cărți: *Der ghezang hintergasn* (Cântecul ulițelor laterale).

Manger Ițic (1901-1069, n. Cernăuți). A scris balade, eseuri, poezii, piese de teatru, unul dintre cei mai mari poeți evrei nu numai din România, ci și din lume. Cărți: *Latern in vint* (Lanterne în vânt), *Felker Zingen* (Popoarele cântă), *Stern oifn dach* (Stele pe acoperiș), *Himeș lider* (Cântece biblice), *Meghile lider* (Cântece după meghile), *Velvl Zbarjer greibt brifzu Malkale der șeiner* (Velvl Zbarjer scrie scrisori frumoasei Malca), *Nuente gheștalm* (Figuri apropiate, o descriere a unor scriitori), *Di vunderlekhe bașraibung fun Smiel Abe Averno* (Minunata descriere a lui Smiel Abe Averno), *Volkns ibern dach* (Nori deasupra acoperișului) și altele.

Mark Natan (1897-1988), prozator în idiș și ebraică. Cărți: *Loimene foist* (Pumn de lut), *Dus licht in oisies* (Lumină în litere), *Idiș literature in Rumanien* (Literatura idiș în România) și altele.

Ocnitșer Aron, poet și autor de schițe literare. Cărți: *Evanghelișe motivn* (Motive evanghelice). Arestat pe motiv de insulte la adresa religiei creștine. Martori la proces au fost Gala Galaction și criticul-istoric literar dr. M. A. Halevy.

Paner Ițhac (1896-1983), publicist și scriitor. Cărți: *Șalom Asch in rain letter heim* (Șalom Aș în ultima sa patrie), o *Antologie a scriitorilor idiș din România* (împreună cu Eliezer Frenkel), *Zun un șotms* (Soare și umbră), *In eigenen hafu* (În portul propriu), *Srihen fuur portret fin Ițik Manger* (Trăsături la portretul lui Ițic Manger).

Psantir Iacob (1820-1900, n. Botoșani), primul cronicar al evreilor din România. Cărți: *Sefer ledivrei haiamin learțo Rumenie* (Cronica țărilor românești), *Korot haiehudim Rumenie* (Despre întâmplări și povestiri din România), în care se ocupă de istoria evreilor din România, începând cu domnia lui Ștefan cel Mare până la domnia lui Carol I. A mai scris și o carte de memorii, *Sefer hazihronot*.

Ring Iehzekel (1913, n. Sighet), redactor al revistei „Maramoreș“. Cărți: *Oifn himl a iarid* (Un iarmaroc în cer), *Eerbloanzeter nign* (Melodie rătăcită). A scris și piese de teatru, însă netipărite.

Rintzler Abraham (1923, n. Vatra Dornei), poet.

Rispler Meir (1904), editor, prozator. Cărți: *Der Zig* (Victoria), *Mit ofene oign* (Cu ochii deschiși).

Rivkin Hert (1908-1951, n. Căprești), poet și prozator. A colaborat la revista „Șoibn“. Cărți: *Fin a șhemisn dorf* (Dintr-un sat învecinat), *Poezii*.

Roitman Efraim (1910-1970, n. Hotin), prozator, eseist, publicist. Carte: *Finger in liht* (Degete la lumină).

Roitman Nute (1900-1966), editor și publicist.

Rozen Berl (1913-1986, n. Atachi - Basarabia), pedagog, publicist, istoric literar.

Rosenthal Zalmen (1892-1959, n. Telenești), poet și prozator. Cărți: *Fin main heim* (Despre patria mea), *Inzer Laand* (Țara mea).

- Rubin Duvid** (1893-1975, n. Gura Putnei). A scris povestiri, foiletoane și reportaje. Cărți: *Lebn a breterzeg* (Lângă joagăr), *Fin amal in fin haint* (Din vechimi și de azi).
- Rubinger Lamer** (1908), lector, publicist, traducător de piese de teatru.
- Rudic Lipele** (1855-1895, n. Bacău), cântăreț popular, scriitor, publicist. A scris o cărțuie de cântece, *Kol rina* (Cântece), o piesă de Purim, *Dem tatus țarne oder der pungay* (Testamentul tatei sau pungășul). A început un roman, *A meşimed in der familie* (Un renegat în familie).
- Ridman Haim** (1903, n. Hârlău), publicist, povestitor. A scris o carte de memorii.
- Schapiro Izo** (1903-1981, n. Suceava), medic, regizor, director T.E.S. - Iași (1949-1963), primul redactor al „Bucarester schriften“, eseist, romancier. Cărți: *Alef iz an udler* (Alef e vultur), *Masnes Beniumen harvi* (Călătoriile lui Beniumen al patrulea).
- Schnabel Berl** (1909), poet, prozator și publicist. Cărți: *Milner gas* (Strada morii), *Ieşive lider* (Cântece de ieşivă).
- Schneider Simele** (n. 1924, Cernăuți), poetă și actriță. Carte: *Lider* (Poezii).
- Soss Roman** (1894-?, n. Focșani), traducător, cercetător. Cărți: *Di idiş prese in Rumeneie* (Presă idiș în România), *Carte pentru tineret*, *Der tei lunghen fin amal* (Povestiri de demult - în colaborare cu I. Berkovici), *Ahşic iur idiş teater in Rumeneie 1876-1956* (80 de ani de teatru evreiesc în România 1876-1956).
- Schreibman Iehiel** (n. 1913, Basarabia), publicist, prozator. Colaborează la „Sovietiş heimland“, „Soibn“, „Naie folkštaitung“ (București) ș.a. Cărți: *Drai zimers* (Trei veri), *Iurn in vişghas* (Ani și momente).
- Schwartz Iulian** (1910-?, n. Podu Iloaiei), cercetător în domeniul teatrului evreiesc din România, eseist. Cărți: *Literarişe dermanungen* (Amintiri literare), *Portretn in eseien* (Portrete și eseuri), *Farkişefter şraiber* (Scriitor fermecat).
- Schwartz Simhe** (1900, n. Podu Iloaiei) (frate cu Ițic Kara și Iulian), poet, sculptor. A scris piese de teatru, eseuri, memorii.
- Sacțier Motl** (1907-1987, n. Leova - Basarabia), poet. Cărți: *Mitn farbootenem blaier* (Cu creionul interzis), *Der şaiter bain veg* (Rugul de la drum), *A şpur oifn veg* (O urmă de drum).
- Soifer Smiel Abe** (1897-1943, n. Horodenco). Cărți: *Legendn fin Ari* (Legende despre Ari), *Legendn fin Bardicever rebe* (Legende despre rabinul din Bardicev), *Der soşialer element in Steinbargs muşl* (Elementul social în fabula lui Steinbarg).
- Surkes Mesulem** (1899-1976, n. Basarabia), actor și regizor, publicist, critic de teatru, polemist.
- Sotec-Leteanu Iacob** (1939), luptător pentru introducerea scrierii idiș cu caractere latine.
- Spiegelblat AL** (n. 1927, Câmpulung - Bucovina), poet. Cărți: *Haimland* (Patrie), *Umrake oisies* (Litere neliniștite). În prezent, secretar de redacție al revistei „Di goldene keit“.
- Tambur Volf** (n. 1910, Sighetul Marmăției), prozator. Cărți: *Bai der tir* (La ușă), *Main heim* (Patria mea), *Frlin un a zin* (Primăvara fără soare), *Maramoreşaner* (Maramureșeni), *Creln fin toi* (Mărgele de rouă), *Harbst mit zin* (Toamnă cu soare), *Hert a maase* (Ascultați o poveste), *Sir hamaales* (Cântecul treptelor).
- Tucinski Beniumen** (n. 1898, Chișinău), eseist și critic literar. Cărți: *Der mesihsim in der moderner idişer literatur* (Mesianismul în literatura evreiască modernă), *Inter de hac* (Sub secure), *Bein haşmuşaşn in şturmwinter* (Amurguri și vijelii).
- Telman Hery** (n. 1913 - dispărut în 1940). Carte: *Masen carahoc* (Hora măștilor), poem: *Blut* (Sânge).
- Uziel Iehiel Mehl** (1882-1895), redactor la săptămânalul „Haioc“, apoi la cotidianul „Idişer Telegraf“.
- Vaidenfeld Idl** (1882-1966, n. Botoșani), poet și prozator. Cărți: *Oifgabe buch* (Carte de lecții), *Maasele* (Povestiri), poem: *ZoIn* (Talpa țării); poezii.
- Wechsler Israel**, n. Galați, romancier și traducător. Dintre cărți: *Di drame fin Pariz* (Drama din Paris), *Id, cris un meşimed* (Evreu, creștin și renegat) și altele.
- Wechsler Max** (1876-1918), socialist, redactor la „Der Veker“.
- Weininger Fred** (1915-1988, n. Cernăuți), poet și critic literar. Cărți: *Narşişn* (Narcise), *Uvnt bain Prut* (Seara pe Prut), *A pesteh* (Un cioban), *In groisn droisn* (Afară în lumea mare) și altele.
- Weinstein Srul** (1891-1942, n. Chișinău), ziarist și redactor. Cărți: *Smeihldik* (Zămbind), *Oif der fir*.
- Wiesel Elie** (n. 1928, Sighet). Cărți: *Un di velt hot gheşvign* (Și lumea a tăcut), *Di idn fin şvaign* (Evreii tăcerii). A primit Premiul Nobel pentru pace.

b. Din istoria tiparului evreiesc în România

Deși tiparul era cunoscut, în aceste locuri, încă din secolul al XVI-lea, și cu toate că primele texte tiparnice au fost aici, ca în multe alte părți, cărți din Sfintele Scripturi, litera ebraică nu s-a introdus în imprimeria românească decât la începutul veacului trecut - și numai de către evrei. Și e foarte curioasă constatarea că nici în tipografiile amaniștilor și ale corifeilor Reformei de peste munți nu s-a cultivat, ca aiurea, limba *Vechiului Testament*. Totuși, caractere arabe au fost utilizate în tiparnița domnească de la Târgoviște, de unde ele fură duse apoi în Siria, de către Atanasie, patriarhul Antiohiei, spre a servi la publicarea vestitului *Penticostar* de la Alep (1711).

Litera ebraică a fost întrebuințată la început numai de tipografi evrei, și cele mai vechi tipografii evreiești din cuprinsul țărilor române au fost la Cernăuți. În capitala Bucovinei s-a tipărit, în 1819, comentariul asupra Pentateuhului *B'er maim haim* (I) al celebrului rabin Haim zis Cernăuțeanul, care funcționase ca păstor sufletesc și în fruntea comunității din Botoșani, la finele secolului al XVIII-lea. Din cauza restricțiilor legale, sub stăpânirea austriacă de pe acele timpuri, editorii și chiar tipografi evrei recurgeau deseori la oficiile unor tipografii neevreiești, cărora autoritățile le acordau anumite înlesniri oficiale. Astfel, s-a bucurat de o nesfârșită clientelă editorială evreiască acel **Johann Eckhardt**, care începu în 1838 publicarea întregului Talmud babilonian în optsprezece voluminoase tomuri in-folio. El își instalase de fapt o adevărată tipografie ebraică, cu renumiți zețari și corectori evrei, cu ajutorul cărora mai publică pe urmă, între altele, *Mișnaiot* în 6, și *En Jacob* în 3 volume mari, precum și numeroase cărți liturgice, de literatură hasidică, de omiletică, de cazuistică rabinică și de exegeză biblică și talmudică.

Dar Johann Eckhardt, ca și editorii lui, ca și, de altfel, ceilalți tipografi din Cernăuți, nu lucra

numai pentru populația evreiască din Bucovina, pe care o puteau îndestula și oficinile grafice din Lemberg sau din celelalte centre galițiene. Ei aveau cu toții în vedere mai cu seamă pe evreii din Moldova și din Muntenia, unde nu erau încă imprimerii evreiești, deși necesitățile culturale și cererile de cărți au fost întotdeauna foarte mari. Ca să ne facem o idee despre cantitatea enormă a cărților ebraice distribuite pe atunci în Principate, e de ajuns să pomenim că după *Dosarul Cenzurei*, aflător la Academia Română, un singur librar ieșean, cu numele de Aron Goldenberg, a introdus la 14 iunie 1834, un număr de 3 511 volume legate, afară de altele „nelegate și de tot felul de istorii”. Ceea ce, fie zis în paranteză, dovedește existența unui public de cititori considerabil și implicit a unei populațiuni destul de importante din toate punctele de vedere, nu numai din cel numeric.

Dar, în 1833, trei evrei aduseră la Iași literă ebraică și se grăbiră să tipărească diferite lucrări mărunte - de pildă, un calendar religios pe anul 5594, fără ca să fi obținut în prealabil indispensabila autorizație din partea cenzurii, pe care o ceruseră totuși din timp. Procopie Florescu, cenzorul instituit de Sfatul Ocârmuitor, confiscă teascurile și caracterele, cu toate că stăpânirea a declarat înainte textual că „*Privilegiile tipografilor creștini nu pot împiedica pe evrei de a avea tipografiile lor proprii*”. Din nefericire, n-am putut încă da de urma nici unei cărți evreiești care să fi fost tipărită la Iași înainte de 1842. Asemenea tipărituri au devenit intruvabile până și în locul lor de obârșie.

Cunoaștem însă, în schimb, o parte din cărțile publicate în 1842-1843. Acestea sunt:

1. *Psaltirea* (originalul ebraic cu traducere în idiș);
2. *Maamadot* (adaosuri la Psaltirea de mai sus);
3. *Cântarea Cântărilor* (cu comentariul *Siah Sefunim* și cu traducerea în idiș);
4. *Selihot* (cu traducerea în idiș);
5. *Șaare Tion* (culegere de rugăciuni mistice - cu traducerea în idiș - ale rabinului cabalist Natan Hanover, care a funcționat la Iași între

anii 1657 și 1670);

6. O altă ediție a aceleiași culegeri, dar fără traducere [...].

Dincoace de Milcov, în București, tiparul ebraic a apărut abia la începutul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, pe la 1859. Și acela de al cărui nume e legat evenimentul acesta cultural n-a fost altul decât însuși capul religios al obștii de pe vremuri: Rabinul **M. L. Malbim**. În tipografia ziarului „Naționalul” din Calea Mogoșoaiei (Victoriei), ilustrul învățat își publică operele-i clasice:

1. *Hatora ve-Hamițva*;

2. Comentariile la cartea *Ester* din Biblie (ediția a II-a);

3. *Șire hanefeș*, comentarii la *Cântarea Cântărilor* (ed. a II-a).

Tustrele lucrări în 1860.

În același an, s-au mai tipărit, la aceeași tipografie, și alte cărți ebraice; așa bunăoară: ediția a doua a enciclopediei morale *Pele Ioef*, a savantului rabin **Eliezer Pappo** din Silistra și una sau două din broșurile lui **Moise Isaac Almuly**, care a păstorit pe atunci obștea de rit occidental din Capitală.

Tot în acea epocă au apărut și cele dintâi ziare evreiești în idiș: „*Korot Haitim*” (1855) și „*Gazeta română-evreiască*” (1859), la Iași, și „*Et ledaber*” sau „*Timpul de vorbit*”, în București (1859), care veni să umple lacuna lăsată de „*Israelitul român*”, organul emancipării evreo-române [...].

La Iași, apare, în 1846, o traducere ebraică din Victor Hugo, iar în tipografia T. Codrescu două cărți de rugăciune. În anul 1856, **Herș Goldner** preia tipografia lui D. Gusti și va tipări zeci de titluri ebraice și idiș până în anul 1920. La Iași, s-au ocupat și de atare tipărituri **S. L. Offenberg** („*Aurora*”, 1877-1878), **S. Laivand** și **Wagsal** (1876), care a publicat calendare ebraice, începând cu anul 1893, **Isidor Șor** (1889 ș.u.), anticarii frații **Șaraga**, apoi tipografia „*Progresul*” a lui **Grinberg**.

La București, a activat prin 1860 „*Naționalul*”, iar din 1876, intens, tipografia „*Hajoetz*”. În 1881, lucrează **Ușer** și **Clain**. În

1882, **L. Bender** și **C. Göbl**. În perioada interbelică, s-a tipărit în ebraică și idiș, iar după 1947, edituri de stat, mai ales „*Kriterion*”, continuă tipărirea în idiș.

Litere ebraice se găseau în multe tipografii din țară. La Alba-Iulia, apare, în 1635, un manual de ebraică al unui călugăr catolic. La Arad se tipărește în idiș și în anul 1947. La Bălți, dar și la Beclean, există tipar evreiesc în perioada interbelică. La Botoșani, se publică, din 1885, mai ales calendare, dar și cărți ebraice și idiș, chiar până în 1940. La Chișinău, avem tipărituri ebraice după 1850. În perioada interbelică, numeroase manuale didactice, cărți de beletristică, reviste, ziar cotidian. La Cluj, s-a tipărit, în 1698, o gramatică ebraică. Între 1882 și 1944, au apărut acolo 90 de titluri ebraice, mai ales religioase. Important a fost centrul Cernăuți, încă de la începutul secolului al XIX-lea. Germanul **Eckhard** și fiul său au avut monopolul tiparului ebraic. Au publicat peste o sută de lucrări: cărți de rugăciune, set biblic cu comentarii, unele tratate talmudice (ediție apreciată). Ulterior a activat tipografia **Elias Igel** și **Elișă Halperin**. În perioada interbelică, se înregistrează o creștere cantitativă și calitativă (pe lângă cărți religioase, presă laică, literatură, știință, periodice). Se remarcă **Harnik** și **Birnbaum**. La Dej, există tipar în 1903, dar și apoi, între cele două războaie. La Deva, a apărut o carte, în 1930. La Dorohoi și Fălticeni, sporadic. La Galați, centru cultural evreiesc o vreme, se desfășoară activitate tipografică după anul 1890, la **Kahane Srulovici**, **Fridman**. În multe localități din Transilvania și Maramureș, mâna de lucru ieftină, mașinile, fie și primitive, îi atrăgeau pe autorii de comentarii și response rabinice. La Marghita, se tipărește în 1913, dar și mai târziu, după primul război mondial. La Moinești, apare o broșură ebraică în 1907. În perioada interbelică, Oradea este centru de tipar ebraic. Se publică și în anii 1941, 1942, 1943, până la deportarea evreilor din Transilvania de nord sub ocupație horthystă. La Pitești, **L. Margulies** tipărește, în 1887, un roman în idiș. La Piatra-Neamț, avem tipar ebraic în 1881 și

după 1900. Tipografia „Moderna“ din Ploiești activează în acest domeniu în 1900 și 1901. La Roman și Secuieni (Transilvania) înregistrăm tipărituri sporadice. Între războaie, există producție tipografică abundentă la Satu Mare. La Seini, apar 136 de titluri între 1905 și 1943. La Sibiu, s-au tipărit calendare ebraice în secolul al XIX-lea. la Sighet, apar cărți ebraice în 1874, în câteva tipografii ebraice foarte active. La Șimleul Silvaniei, avem tipar după 1900, dar și în perioada interbelică. Tipografia *Rosenbaum*, din Tg.-Neamț, publică, în 1908, o traducere în idiș din Krâlov. La Vișeu de Sus, între 1922 și 1938, apar opt titluri. În întreaga Transilvanie, s-au tipărit, între 1876 și 1938, 88 de cărți în idiș. Și încă nu am epuizat lista de localități cu tipar ebraic.

După 1950, această activitate s-a concentrat la București și Iași. În 1993, era activ numai Bucureștiul.

c. Folclorul idiș din România este o ramură a folclorului evreiesc, creat în Europa Centrală, răsăriteană și de sud-est de către o populație de tip urban, semiurban și suburban. Așadar, populațiile agricole, păstorești, pescărești, nomade, legate de natură, nu sunt singurele creatoare de folclor de toate genurile.

S. An-Ski conchidea că folclorul idiș nu cântă forța fizică, nu idealizează eroismul cavaleresc, nici pe cel haiducesc, considerând că perfecțiunea morală, spirituală este net superioară forței fizice. Ruth Rabin remarcă în creația populară oglindirea realității, înțelepciunea, năzuințele, frumusețea și umbrele vieții, lupta pentru existență și persistență a poporului. Folclorul idiș cultivă toate genurile.

Cântecele copiilor ilustrează fantezia inspirației improvizatoare, într-o gamă largă, de la calambur la umor, de la ilogism la spiritul jucăuș cvasidadaist, de la reflectarea realistă la simple versificări mnemotehnice, de la animism la viziuni excentrice.

Cântecul de leagăn exprimă intensă iubire maternă, visurile mamei despre un viitor fericit

al copilului ei, devotamentul filial, totul în mentalitatea epocii și a categoriei sociale. Se desprind și ecouri din dramatismul vieții familiale, din tragedia emigrării, din destinul evreului în îndelungata Diasporă.

Cântecele de dragoste exprimă sentimente și frumuseți specifice, fericirea, dar și jalea părăsirii, dezamăgirile, apoi opoziția părinților, dezaprobarea mediului, nostalgii și bucurii. Un loc de seamă în folclorul idiș îl ocupă motivele de protest social și național, chemări la luptă contra asupririi și nedreptății, drama emigrării silite, a pogromurilor, a discriminărilor.

Poezia intimă cântă bucuriile vieții familiale, frumusețea sărbătorilor, tradițiile străbune. Nu lipsesc nici momentele satirice, nici evocarea atmosferei specifice. Poveștile și legendele tradiționale exaltă forța morală, spirituală, intelectuală. În același timp, îmbinând miraculosul cu avântul spre frumusețe, dreptate și adevăr, dovedesc nu o dată tendința de transfigurare a realității. Motivele biblice și talmudice, alături de ecourile fiecărei epoci și de influențele folclorului românesc, sunt evidente. Pot fi citate *Bunica și nepoții*, *Cenușăreasa*. Unele povești aduc momente ludice, fantezie umoristică, aluzii și jocuri de sensuri. Unele legende despre sinagogi îmbină și elemente locale cu motive generale. Anecdotele evreiești sunt apreciate pentru finețea observației, ascuțimea și rafinamentul expresiei și concluzia neașteptată. Proverbele idiș din România au fost publicate de dr. L. Fuhrman, folclorist calificat și neobosit (Tel-Aviv, 1968). Ele sunt o comoară de înțelepciune populară și de înțelegere a vieții. Folclorul teatral, piesele de Purim, ca și cel muzical și coregrafic sunt mărturie ale diversității creației populare.

Folclorul sefard, în graiul iudeo-spaniol, curent în Muntenia și Oltenia, este o variantă a creației specifice în cadrul balcanic și turc. Și acest folclor este tributary tradițiilor biblice și talmudice, fiind însă marcat, totodată, de originea sa iberică. Oglindește epocile și țările în care au trăit sefarzii, deci cuprinde elemente sud-slave,

turcești, grecești, italiene și românești.

Ca orice folclor minoritar, folclorul idiș de la noi nu este rupt de creația folclorică a populației majoritare (românești). Împletirea elementelor naționale și universale, a specificului diferitelor epoci și culturi conferă un interes deosebit creației folclorice a populației evreiești din toate zonele României.

d. Societăți comunitare laice

În afară de „Societatea Istorică «Dr. Iuliu Barasch»“, a cărei importanță am subliniat-o, în București apar numeroase alte organizații și societăți evreiești cu caracter profesional, cultural, sportiv și filantropic. Nomenclatorul instituțiilor evreiești din București, întocmit de M. Schweig, menționa în 1917 existența a nu mai puțin de 170 de astfel de instituții, numai în Capitală. Ne vom referi pe scurt la activitatea câtorva, mai importante, cu pronunțat caracter cultural. „Societatea Israelitilor Români“ (S.I.R.), fondator: J. B. Brociner (1909), avea „misiunea de a uni pe evreii români în scop de a favoriza interesele cele mai înalte ale lor, a ridica și a dezvolta caracterul intelectual și moral al rasei noastre, de a inspira principiile cele mai pure de caritate, onoare și patriotism, de a cultiva științele și artele și de a perpetua doctrinele eterne ale credinței strămoșilor noștri, ca încorporațiune adevărată a tuturor virtuților umane și compatibile cu progresul timpului“. Din „Publicațiunile Ordinului S.I.R.“, menționăm: *Principiile fundamentale ale moralei iudaismului, cu citate din Scriptură și Talmud; Roș Hașana și Iom Kipur* (ziua de amintire și ziua de iertare). Cel mai activ autor se dovedește însuși fondatorul societății, cu astfel de titluri: *Hasidismul în România, Misiunea lui Theodor Herzl, Chestiunea evreiască, așa cum este ea rezolvată, Chestiunea evreiască și evreii sub drapel și altele*.

O altă instituție activă pe tărâm cultural a fost „Societatea culturală «Șaron»“*, înființată în

* Șaron = numele uneia dintre cele mai rodnice câmpii din Țara Sfântă.

1913, din inițiativa lui M. Schweig, având ca scop răspândirea culturii evreiești în mase, prin organizarea de conferințe și editarea de publicații. În fiecare zi de luni, la orele 9 seara, în sala „Tomis“ din Calea Călărașilor nr. 11, se prezentau conferințe, de obicei în fața unui public numeros. Spicuum din programe: Horia Carp - *Judaismul ca o concepție socială; Opera lui I. L. Peretz; M. Cajal - Igiena la vechii evrei*; ing. Jack Kanner - *Evreii ca inventatori și descoperitori*; A. L. Zissu - *Poetul Ch. N. Bialik; Jean Abermann - Țară veche-nouă*; dr. L. Algazi - *Aggadah*; Iosef Luwisch - *Umorul evreiesc*; M. Schweig - *Cartea la evrei*.

Din publicațiile „Societății culturale «Șaron»“, menționăm în primul rând colaborarea dr.-ului I. Niemirower cu: *Contribuțiuni la filosofia istoriei evreilor, Povestiri hasidice și Incursiuni în istoria evreilor*; M. Schweig - *Indicatorul Șaronului* (o sumară trecere în revistă a instituțiilor și personalităților evreiești, explicarea unor termeni, adrese utile); Horia Carp - *Gânduri fărâmate*; Lazăr Mayersohn - *Evreii în medicină*; Theodor Herzl - *Altneuland; Carmen Sylva și iudaismul*.

Asociația Titraților „Unirea“, înființată în 1909, a activat fără întrerupere până în noiembrie 1940, când legionarii au distrus sediul și bogata ei arhivă din București. Scopurile asociației erau apărarea intereselor profesionale ale membrilor săi, răspândirea culturii și încurajarea artelor. Sunt organizate reuniuni săptămânale, celebrând evenimente și opere evreiești. Promotori: dr. S. Mendelsohn și dr. Lazăr Mayersohn. În 1919, asociația a fost condusă de av. Edward Baeram, iar după 1933, de av. Aureliu Weiss, secretar general fiind prof. S. M. Littmann. Ciocnirea dintre asimiliști și curentul național-evreiesc, din cadrul asociației, în acea epocă, s-a încheiat în favoarea acestuia din urmă, mai ales de la venirea la președinție a av. Mișu Weissmann. În 1940, în fruntea instituției se afla av. Arnold Schwefelberg - de asemenea, un promotor al ideii naționale evreiești.

Să menționăm aici și activitatea Cercului

cultural „Libertatea“, înființat la 10 mai 1915, desfășurată sub președinția dr.-ului W. Filderman și având din 1931 ca secretar general pe energicul scriitor dr. C. Blumenfeld. Într-o monografie consacrată Cercului „Libertatea“, apărută cu ocazia împlinirii unui sfert de veac de la întemeiere, Barbu Lăzăreanu* descrie cu lux de amănunte manifestările cercului, atât pe tărâm cultural, cât și în domeniul asistenței sociale.

„Prelegerile săptămânale ale cercului - scrie Barbu Lăzăreanu - erau atât de regulat și îngrijit orânduite, încât deveniseră pentru lumea intelectuală din București un fel de ritual, pe care-l respecta cu religiozitate, așa cum bunii cunoscători într-ale muzicii respectă concertele săptămânale filarmonice“. Dintre numeroasele conferințe și cursuri amintim: Constantin Graur - *Naționalitatea în artă* - 13 iunie 1918 (vorbitorul se împotriva - cu exemple grăitoare din istoria culturii românești și străine - teoriei potrivit căreia nimeni nu poate crea ceva de valoare dacă în vinele sale nu curge sângele curat al națiunii în mijlocul căreia trăiește); dr. W. Filderman - *Chestiunea evreiască*; M. Schwarzfeld - *Primele lupte pentru emanciparea evreilor în țară*; Barbu Lăzăreanu - *Contribuții evreiești în poezia românească*; dr. Leon Algazi - *Un mare poet - Edmond Fleg*; dr. A. Steuerman - *Doi ani de război (impresii și însemnări)*. Cercul „Libertatea“, de pe str. C. A. Rosetti, a numărat printre vorbitori și personalități de marcă ale vieții culturale și politice românești: I. G. Duca, Mihai Ralea, C. Stere, dr. N. Lupu, Virgil Madgearu, G. Topârceanu, Petre Andrei, Ioan Botez. Tot aici a funcționat o bibliotecă cu acces gratuit, încredințată lui Eugen Relgis. Cercul a publicat: cartea de debut a lui I. Brucăr *Încercări și studii*, prefațată de C. Rădulescu-Motru; *Iuliu Barasch - omul și opera*, de M. Schwarzfeld; *Însemnări din viața mea*, de dr. Ad. Stern, continuarea cărții de memorialistică *Din viața unui evreu-român*.

În sfârșit, Cercul „Libertatea“ a inițiat un concurs cu premii pentru cele mai bune lucrări tratând despre istoria generală a evreilor din România; așezarea și dezvoltarea lor în țările române; contribuția evreilor la viața socială și intelectuală a României. Opera a rămas, din păcate, nefinalizată, din cauza războiului.

La rândul ei, Societatea „Cultura“, datorită sprijinului material dat de Max Asiel, cîtor al școlilor primare și secundare „Cultura“ din București, a putut edifica localurile din str. Sevastopol și Sborului, pentru nevoi de educație și învățământ.

Universitatea Populară U.E.R., întemeiată în 1919, având ca animatori pe Adolf Roller și Henry Steinberg, urmarea răspândirea culturii în masele evreiești. Conferențieri: Horia Carp, dr. A. M. Beck, dr. Mibașan, av. Mișu Weissmann, M. Schwarzfeld, C. Graur, M. Schweig. S-au ținut aici și cursuri de limbă ebraică, limbi străine, contabilitate, dactilografie și stenografie. Universitatea Populară s-a aflat sub oblăduirea „Asociației Prietenilor Universității Populare“, de sub președinția av. dr. W. Filderman.

Societatea studenților sioniști din București, „Hasmonaea“, a fost fondată în anul 1914, de către un grup de studenți, ca o manifestare împotriva tendințelor net asimiliste care aveau circulație printre studenții evrei. În 1915, Societatea a întemeiat revista cu același titlu, care s-a bucurat, până la desființare, în 1940, de colaborarea celor mai bune condeie evreiești.

Loja „Noua Fraternitate“ a organizat și ea numeroase adunări culturale pe teme iudaice și de cultură generală.

Bine organizată și activă a fost Asociația Sefardă - societate pentru promovarea culturii sefarde în București, condusă de I. Massoff, E. Reniol, L. N. della Pergolla, I. Almosnino etc. A mai funcționat și un Toynbee-Hall** al comunităților israelite spaniole (fondat în 1912,

* Barbu Lăzăreanu, *Istoricul cercului „Libertatea“*, Atelierele grafice „Socec“, Buc., 1940, p. 5.

** Toynbee-Hall - un gen de Universitate liberă, populară.

din inițiativa dr.-ului I. Niemirower). Să adăugăm „Asociația generală a corpului didactic israelit din București” (1906) și „Asociația Culturală a Femeilor Evree” (1920).

Vom releva, de asemenea, activitatea câtorva biblioteci publice: Biblioteca „Saniel Marcus” (fondată în 1908); Biblioteca Cercului „Libertatea” (1917) - de care am pomenit - și Biblioteca „M. Z. Segal”.

Perioada primului război mondial, dar și epoca imediat postbelică se caracterizează printr-o stagnare evidentă și alarmantă pentru activitatea spiritului evreiesc („cele șapte vaci slabe care tind, ca niște ani de foamete, să se prelungească”, așa cum este descrisă perioada în „Sinai”, vol. V, 1933). Dr. A. Maghid analizează aici această criză, remarcând mai departe: „se pare că savanții ar dori înadins locurile comune ale materialismului istoric, dovedind anume că biblioteca nu e decât un epifenomen al bunăstării, deși R. Elazar ben Azaria a relevat în *Mișna* și antipodul: «De nu e Tora, nici făină nu e»”.

Relativa prosperitate interbelică a încurajat însă tendințele asimiliste, îndeosebi în straturile intelectualității, manifestată printr-un anumit dezinteres față de iudaism.

Totuși, în jurul Templului Coral și sub patronajul dr.-ului I. Niemirower (1872-1939), a existat fără întrerupere un focar de răspândire a iudaismului. Foarte de timpuriu, chiar din vremea când n-a existat o comunitate centrală în București, primul Templu Coral a polarizat interesele intelectualității evreiești din Capitală, reprezentând pentru toți oamenii culți punctul culminant al iudaismului bucureștean.

e. Înaltul Ordin B'nei Brith în România

Înființat în 1889, după ce fiiți sub titulatura de „Înfrățirea Zion”, încă din 1870, Înaltul Ordin B'nei Brith, călăuzit de înalte principii sociale și morale, își asuma misiunea „de a uni pe evreii români în scop de a favoriza interesele cele mai înalte ale lor, a ridica și a dezvolta caracterul intelectual și moral al etniei noastre, de a inspira

principiile cele mai pure de caritate, onoare și patriotism, de a cultiva științele și artele și de a perpetua doctrinele eterne ale credinței strămoșilor noștri, ca încorporațiune adevărată a tuturor virtuților umane și compatibile cu progresul timpului”.

Erau, în consecință, proclamate drept „Principiile fundamentale ale moralei iudaismului:

A. Iudaismul ne învață:

Unitatea genului omenesc. De aceea el ordonă: de a iubi pe aproapele; de a ocroti pe aproapele și drepturile sale; de a respecta cinstea aproapelui; de a cinsti credința aproapelui și de a alina suferințele sale.

Iudaismul reclamă ca:

prin muncă, prin iubire de adevăr, prin modestie, prin toleranță, prin curățenia moravurilor și prin supunere la autorități, să favorizăm binele comun, să procurăm fericirea patriei și să contribuim la înfrățirea între oameni.

1. Iudaismul ne învață unitatea genului omenesc. Un părinte avem cu toții, același Dumnezeu ne-a creat pe toți.

2. Iudaismul ordonă: «Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși» și privește această poruncă de iubire - care are în vedere pe toți oamenii - ca principiu fundamental al religiei mozaice.

De aceea, el interzice orice invidie, dușmănie, dispreț sau prigonire, față de oricine, oricare i-ar fi originea, națiunea sau credința; el reclamă dreptate sau lealitate, și oprește nedreptatea, cu deosebire necinstea în comerț și în relațiile cu oamenii, apoi orice prejudiciere, orice exploatare a nevoii, a slăbiciunii sau neexperienței altora, precum și orice fel de camătă, orice exploatare uzurară a puterilor altora.

3. Iudaismul ordonă: să respectăm viața, sănătatea, puterile și averea aproapelui.

De aceea, el oprește: de a păgubi pe aproapele prin silă, viclenie sau în orice alt mod nedrept; de a-l face să piardă avutul sau proprietatea sa sau de a-l lăsa fără ajutor în contra unor atacuri nedrepte.

4. Iudaismul ordonă: de a privi ca sfântă

cinstea altuia, ca și pe a noastră însăși.

De aceea, el oprește: de a înjosi pe aproapele prin defăimare sau a-l jigni prin bătaie de joc sau a-l rușina.

5. Iudaismul ordonă: să respectăm credința celorlalți.

De aceea, el oprește: de a se aduce vreo atingere sau desconsiderare obiceiurilor religioase sau simbolurilor celor de altă credință.

6. Iudaismul ordonă: să practicăm caritatea față de oricine, să îmbrăcăm pe cei goi, să hrănim pe cei flămânzi, să îngrijim pe cei bolnavi și să mângâiem pe cei îndurerăți.

De aceea, el oprește: de a ne gândi numai la nevoile noastre sau alor noștri și de a rămâne nepăsători față de suferințele altora.

7. Iudaismul ordonă: să cinștim munca.

Fiecare să contribuie prin munca sa, trupească sau sufletească, la bunul mers al societății și să caute în muncă harnică și productivă fericirea vieții.

De aceea, el cere: cultivarea, formarea și aplicarea spornică a puterilor și aptitudinilor noastre.

El interzice în schimb: de a nedea trândăviei și unui trai fără muncă, în speranța că alții ne vor veni în ajutor.

8. Iudaismul ordonă: să mărturisim și să practicăm totdeauna adevărul. Cuvântul nostru să fie cuvânt; da să fie da și nu să fie nu.

De aceea, el interzice: orice denaturare a adevărului, orice ipocrizie, duplicitate sau prefăcătorie.

9. Iudaismul ordonă: să fim umili înaintea lui Dumnezeu și modești înaintea oamenilor.

De aceea, el interzice: mândria, aroganța, ambițiunea, fanfaronada și nesocotirea meritelor altora.

10. Iudaismul reclamă: îngăduință, toleranță, clemență și bunăvoință.

De aceea, el ordonă: să răsplătim răul cu binele și să suferim mai bine nedreptatea decât să comitem o nedreptate.

El interzice deci: de a ne răzbuna contra cuiva, de a nutri ură sau chiar de a lăsa pe dușman fără ajutor.

11. Iudaismul ordonă: castitatea, austeritatea în moravuri și sfințirea căsătoriei.

El interzice deci: desfrăul, libertinajul și orice atingere a legăturilor de familie.

12. Iudaismul ordonă: să păzim cu scrupulozitate legile statului, să respectăm și să dăm ascultare autorităților.

El oprește deci: orice revoltă contra ordinii stabilite și orice ocolire a legilor.

13. Iudaismul ordonă: să favorizăm binele semenilor noștri și să servim pe individ și societate în măsura puterilor noastre.

El interzice deci: orice nepăsare pentru binele obștesc, orice eschivare de a participa la instituțiile de caritate sau de la cele create pentru innobilarea sufletului omenesc.

14. Iudaismul ordonă: să iubim patria și să jertfim bucuroși viața și averea pentru onoarea, prosperitatea și libertatea ei.

15. Iudaismul ordonă: să sfințim numele lui Dumnezeu și să contribuim prin faptele noastre la apropierea acelei vremi în care oamenii să fie toți uniți în iubire către Dumnezeu și către semenii lor“.

Autori:

H. KULLER (1a - c);

I. KARA (1d);

H. KULLER (1e - i);

I. KARA (2a - c);

Ț. GOLDSTEIN, H. KULLER (2d - e)

3. ACTIVITATEA CULTULUI MOZAIC DIN ÎNTREAGA ȚARĂ DE LA 1918 PÂNĂ LA 1943

Comunitatea a fost dintotdeauna organismul conducător al colectivității evreiești dintr-o localitate și al vieții acesteia, sub toate aspectele ei. Prin aceasta, ea se identifică cu însăși existența obștii și a așezămintelor ei. Deci existența unor așezăminte obștești, ca: sinagogă, școală, baie rituală, cimitir, dovedește, în același timp, existența unui for care să conducă și să controleze activitatea și buna lor funcționare.

Pentru tradiția evreiască, așa cum ne-o arată Midrașul și Talmudul, era vădit că comunitatea evreiască a fost o instituție a epocii biblice. În realitate însă, împrejurările pentru înființarea ei au fost create abia de condițiile impuse de robia babiloniană, în timpul căreia comunitatea politică a evreilor s-a contopit cu cea religioasă. În locul organizației pur naționale, de până atunci, se înființează una religioasă-națională.

Sinagogile - locuri de adunare ale credincioșilor, mai cu seamă în zilele de post - deveniră centre ale vieții civile și religioase. Ele erau în același timp: primăria, tribunalul, casa obștească și locul de rugăciune. Acest caracter civil-religios îl aveau toate lăcașurile evreiești de rugăciune care s-au înființat în vremea exilului. Numele comunităților politico-evreiești era: „Asociația orașenească” („Hever Ir”). În localitățile grecești, acestea purtau numele de „laos”, „ethnos”, „politevma”, „synodos”, „Synagoge” etc. Alături de aceste denumiri, le găsim pe acelea de: „Chehila”, „Cahal”, „Țibur” și „Cheneset”, iar „Bene Cheneset” pentru membrii ei. Cu cât crește Diaspora, cu atât se înființează mai multe comunități evreiești, cu caracter politic, mai ales în centrele mai importante de comerț, în jurul Mării Mediterane, în Asia Mică și Babilonia. Acești evrei ai Diasporei nu erau, de drept, cetățeni ai localității în care trăiau, ci ai comunității din patria lor, așa încât comunitățile evreiești au fost considerate, de drept, ca niște așezări ale unor negustori străini, care posedau o constituție politică a lor și o jurisdicție națională. Această situație se schimbă, însă, odată cu desființarea Statului Iudeu (70 d. Chr.). De atunci, evreii Imperiului Roman erau considerați ca „peregrini eretici”, care puteau forma o colectivitate, din punct de vedere al cultului; ei însă nu puteau să posede o jurisdicție națională. Cu toate acestea, ei rămăneau cetățeni romani, și - din punct de vedere politic - au fost considerați națiune. Pentru libera exercitare a cultului, ei aveau dreptul să înființeze sinagogi și să le administreze averea. Statutele comunităților sunt influențate atât de cele ale comunităților grecești, cât și de cele ale colegiilor romane, din care făceau parte, conform dreptului roman. Comunitatea se compunea din localnicii stabiliți de mai mult decât un an în localitatea respectivă și din locuitorii stabiliți de mai mult decât 30 de zile și care erau numiți „musafiri”, dar care, prin cumpărare de imobile, erau asimilați localnicilor.

În fruntea comunităților erau membrii consiliului, care - după numărul lor - erau denumiți: „cei zece cetățeni liberi”, „cei șapte oameni buni ai orașului”, „cei 12 colegi”, „seniorii” etc. și care aveau îndatorirea să se dedice complet administrării comunităților. Președintele comunității purta numele de „Capul orașului”. Membrii consiliului se alegeau în septembrie, cu ocazia noului an evreiesc, de către toți membrii comunității. Existau, însă, și consilieri, aleși pe viață. Această demnitate era considerată ca cea mai mare onoare. Consiliul decidea suma ce trebuia plătită pentru impozit, hotărâ în chestiunile de cumpărare sau vânzare a proprietăților comunității, stabilea măsura și greutatea, prețurile alimentelor și salariile, dădea ordonanțe și avea dreptul să desființeze obiceiurile vechi, dacă așa dicta binele comunității. Cu toate că nu era răspunzător față de nimeni, se aștepta totuși din partea consiliului să nu desconsidere binele comun.

Îndatorirea specială a comunității era asistența celor săraci, care se afla în mâna a doi perceptori pentru asistența socială și a trei distribuitori de ofrande; aceștia erau de obicei membri ai consiliului. Administrarea și împărțirea banilor pentru cei săraci era o chestiune de încredere. Toți membrii comunității, cu excepția femeilor, orfanilor și pauperilor, erau obligați să contribuie la asistența socială. Perceptorii impozitelor stabilite pentru asistența celor săraci aveau dreptul să sechestreze averile celor rămași cu plata în urmă. În fiecare comunitate existau două case de bani, destinate săracilor: 1) pentru localnicii săraci, care primeau săptămânal toate cele necesare pentru acoperirea nevoilor de hrană și îmbrăcăminte și 2) pentru acoperirea nevoilor zilnice ale săracilor trecători.

O taxă specială se percepea pentru întreținerea învățaților. Consiliul avea liste speciale ale contribuabililor.

În cartea comunității (Pinkas) erau însemnate toate evenimentele mai importante ale comunității. Dacă comunitatea avea mai mult de zece membri, era obligată să înființeze o sinagogă, la a cărei funcționare trebuiau să contribuie toți membrii, inclusiv orfanii. Comunitatea trebuia, de asemenea, să poarte grijă de instalarea învățătorilor, care - în parte - erau retribuiți de către comunitate. Dacă numărul elevilor era mai mare de 40, trebuia angajat un învățător-ajutor, dacă se depășea numărul de 50, trebuia angajat un al doilea învățător-ajutor. Părinții, respectiv tutorii copiilor, erau obligați să trimită copiii la școlile comunității, iar evreii stabiliți în acea localitate, de mai mult de două luni, trebuiau să contribuie la întreținerea școlii. Comunitatea poseda - în afară de clădirea pentru școală - o casă comunală specială. De multe ori, însă, chiar sinagoga era în același timp și casă comunală. În ea se făceau adunările populare, aici aveau loc procesele, prestările de jurământ, excomunicările și divorțurile.

Tendența generală a statului de a împărți populația în grupuri sociale și sentimentul de solidaritate, condiționat de motive istorice, în privința intereselor politice, economice, religioase și culturale, au fost cei doi factori care, în evul mediu, au dat un imbold înființării comunităților evreiești din Europa. Ca și alte grupuri sociale ale statului din evul mediu, și evreii formau, în întregul lor, o corporație politică separată, recunoscută de stat, cu obligații solidare. Această separare politică și socială a evreilor de restul populației, ca și la celelalte grupuri sociale, favoriza locuirea în comun a evreilor în cartiere deosebite și deci formarea comunității evreiești, care, sub scutul și supravegherea regilor, stăpânilor laici și religioși, magistraților și funcționarilor, au fost de cele mai multe ori complet autonome, în privința dezvoltării lor interne. Dezvoltarea comunităților evreiești din evul mediu merge mână în mână cu istoria administrației orașelor. Statutele comunităților evreiești sunt - ca și drepturile cetățenești din vremurile noastre - martori ai luptei comunităților pentru autonomia lor.

În evul mediu, comunitățile reprezentau evreimea față de autorități. Președintele era reprezentantul evreilor față de autorități. Instituțiile pe care, de obicei, le posedă orice comunitate, și anume: sinagoga, școala, azilul, baia, brutăria, fântâna, câteodată chiar și închisoarea, erau administrate de către organele comunității. Pentru această administrare au fost competente, parte tradiția, parte deciziile conducătorilor comunităților și; mai cu seamă, cele ale sinoadelor rabinice.

Prin includerea de funcțiuni - ca aceea a jurisdicției - în competența comunităților, puterea lor se întindea dincolo de limitele unei asociații religioase. La această largire a competenței comunităților a contribuit statul, respectiv orașul, prin interesul ce-l avea în ceea ce privește perceperea impozitelor, comunitatea fiind răspunzătoare pentru eventualele neplăți ale impozitelor.

Comunitatea arăta un interes deosebit pentru instruirea tineretului și cultura adulților și mai ales pentru cei învățați. De asemenea, întreținerea instituțiilor de asistență socială și ajutorarea săracilor făceau parte din îndatoririle comunității.

Comunitatea, astfel organizată, cuprindea viața individuală și colectivă, din punct de vedere social, religios și cultural, de la naștere și până la moarte.

Regimul Cultului Mozaic în România

În România, regimul cultului mozaic fiind deosebit în Transilvania, sub legea ungară, în Bucovina, sub legea austriacă și în Basarabia, sub regimul țarist, iar în Vechiul Regat Constituția nerecunoscând decât religia creștină-ortodoxă, Ministerul Cultelor a dispus (la 18 mai 1922) să se convoace la București reprezentanții cei mai autorizați ai cultului mozaic, clerici și laici, atât din Vechiul Regat, cât și din provinciile alipite, înfățișând toate nuanțele religioase, pentru a putea delibera asupra organizării cultului mozaic. La 22 aprilie 1928, s-a promulgat Legea cultelor (Mon. Of., nr. 89/22 aprilie 1928). Această lege va fi, pentru mult timp, un punct însemnat de plecare al dezvoltării cultului mozaic, căci, la art. 54, s-a prevăzut că Ministerul Cultelor va decreta, în termen de 6 luni, normele de organizare ale cultului mozaic, iar decizia nr. 46 953/1928 se ocupă de această organizare (Mon. Of. nr. 250/8 noiembrie 1928). Decretul-lege din 9 august 1940, referitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România, nu schimbă poziția cultului mozaic, întrucât în art. 15 al sus-zisului decret se spune în mod precis: „Regimul cultului mozaic rămâne sub protecția normelor constituționale și a legilor de aplicare“.

a. Activitatea Cultului Mozaic din punct de vedere religios

Din cele mai vechi timpuri și în toate țările pe unde s-au așezat evreii, cea dintâi grijă a lor a fost să aibă unde se aduna, pentru a face rugăciuni împreună; a doua grijă a fost să aibă cui încredința copiii pentru a învăța carte; iar a treia grijă, să găsească un loc pentru îngroparea morților.

Sinagoga, școala sau hederul și cimitirul sunt, deci, primele instituții ale comunităților evreiești. Sinagoga se confundă cu noțiunea de așezare evreiască. Instituția sinagogală i-a însoțit pe evrei în tot timpul prăbegiei lor, în jurul sinagogilor grupându-se toată viața evreiască din localitate, din punct de vedere cultural, religios și filantropic. Sinagogile stau sub regimul legii cultelor. Rabinul comunității supraveghea viața religioasă a obștii. La comunitățile mai mari exista un Sfat Rabinic, compus din toți rabinii angajați de comunitate, sub conducerea primului rabin al comunității. Tăierea rituală se efectua de către hahamii comunității. Tăierea rituală are drept norme de funcționare prescripții religioase, prin care legislatorul religios urmărește un singur scop: umanizarea tăierii.

Prin decizia nr. 12 250/23 iulie 1940 (Mon. Of., nr. 169/24 iulie 1940), se interzice tăierea animalelor, inclusiv a păsărilor de curte, a căror carne este destinată pentru consumație publică, fără ameliore prealabilă. Fiecare obște își are sinagogile necesare slujbelor religioase, abatoare pentru tăierea rituală, băi rituale și cimitire.

În anii 1942-1943, avem 44 oficii județene cu 122 de comunități, dintre care 75 de rit occidental, 40 de rit ortodox, 6 de rit spaniol și 1 de rit sefard; evacuate fiind 45.

În 1940, numărul sinagogilor era de 548; al rabinilor - 253; al abatoarelor de 117; al cimitirelor - 134; al băilor rituale - 67. În 1941, sinagogi - 448; rabini - 228; abatoare - 111; cimitire - 131; băi rituale - 62. În 1942, sinagogi - 446; rabini - 246; abatoare - 0; cimitire - 94; băi rituale - 33. În 1943, sinagogi - 446; rabini - 268; abatoare - 0; cimitire - 94; băi rituale - 28. Acestea erau repartizate pe următoarele oficii județene:

Oficiul județean ALBA - Alba-Iulia: trei comunități de rit ortodox, din care una evacuată.

În 1940: suflete - 2 307; sinagogi - 6; rabini - 7; abatoare - 3; cimitire - 3; băi rituale - 3. În 1941: suflete - 1 719; sinagogi - 4; rabini - 7; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 2. În 1942: suflete - 2 422; sinagogi - 4; rabini - 7; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 2. În 1943: suflete - 1 676; sinagogi - 4; rabini - 7; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 2.

Oficiul județean ARAD - Arad: 13 comunități, 9 de rit occidental, 4 de rit ortodox; din care 11 au fost evacuate.

În 1940: suflete - 4 145; sinagogi - 17; rabini - 13; abatoare - 4; cimitire - 11; băi rituale - 3. În 1941: suflete - 4 490; sinagogi - 17; rabini - 11; abatoare - 3; cimitire - 11; băi rituale - 3. În 1942: suflete - 9 020; sinagogi - 7; rabini - 11; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 9 020; sinagogi - 7; rabini - 11; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul județean ARGEȘ - Pitești: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 480; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 480; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 475; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 475; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean BACĂU - Bacău: 3 comunități de rit occidental, din care două evacuate.

În 1940: suflete - 13 508; sinagogi - 34; rabini - 3; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 3. În 1941: suflete - 13 040; sinagogi - 34; rabini - 3; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 3. În 1942: suflete - 13 022; sinagogi - 25; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 13 022; sinagogi - 25; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul județean BAIJA - Fălticeni: 3 comunități de rit occidental, din care una evacuată.

În 1940: suflete - 6 052; sinagogi - 27; rabini - 11; abatoare - 5; cimitire - 4; băi rituale - 5. În 1941: suflete - 7 681; sinagogi - 16; rabini - 10; abatoare - 5; cimitire - 4; băi rituale - 5. În 1942: suflete - 6 515; sinagogi - 16; rabini - 10; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 6 515; sinagogi - 16; rabini - 10; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0.

Oficiul județean BIHOR - Beiuș: 4 comunități de rit ortodox.

În 1940: suflete - 293; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 293; sinagogi - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 1 608; sinagogi - 3; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 1 608; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1.

Oficiul județean BOTOȘANI - Botoșani: 7 comunități de rit occidental, din care cinci evacuate.

În 1940: suflete - 25 877; sinagogi - 90; rabini - 19; abatoare - 8; cimitire - 8; băi rituale - 8. În 1941: suflete - 29 174; sinagogi - 90; rabini - 19; abatoare - 8; cimitire - 8; băi rituale - 8. În 1942: suflete - 17 425; sinagogi - 62; rabini - 21; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 3. În 1943: suflete - 17 425; sinagogi - 62; rabini - 21; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 3.

Oficiul județean BRĂILA - Brăila: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 5 350; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 3; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 5 300; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 2; cimitire - 2; băi comunale - 1. În 1942: suflete - 4 994; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 4 994; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul județean BRAȘOV - Brașov: două comunități, una de rit occidental, una de rit ortodox.

În 1940: suflete - 2 608; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 2 693; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 2 693; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 2 693; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul județean BUZĂU - Buzău: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 1 101; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 1 200; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 1 265; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 1 265; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean CARAȘ - Oravița: 2 comunități de rit occidental, din care una evacuată.

În 1940: suflete - 382; sinagogi - 3; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 332; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 410; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 410; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1.

Oficiul județean CONSTANȚA - Constanța: 2 comunități, una de rit occidental, una de rit spaniol.

În 1940: suflete - 1 977; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 1 641; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 1 515; sinagogi - 1; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 1 515; sinagogi - 1; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0.

Oficiul județean COVURLUI - Galați: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 14 000; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 2; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 13 000; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 2; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 12 888; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 12 888; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean DÂMBOVIȚA - Târgoviște: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 116; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 116; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean DOLJ - Craiova: 2 comunități, una de rit occidental, una de rit spaniol.

În 1940: suflete - 1 530; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 1 584; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 1 726; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 1 726; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul județean FĂGĂRAȘ - Făgăraș: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 280; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 272; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 253; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 253; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean FĂLCIU - Huși: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 2 140; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1941: suflete 2 011; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 2 089; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 2 098; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul județean GORJ - Tg.-Jiu: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 56; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 56; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean HUNEDOARA - Deva: 9 comunități, 8 de rit ortodox, una de rit occidental, din care două evacuate.

În 1940: suflete - 3 053; sinagogi - 11; rabini - 9; abatoare - 8; cimitire - 8; băi rituale - 7. În 1941: suflete - 2 917; sinagogi - 11; rabini - 10; abatoare - 8; cimitire - 7; băi rituale - 7. În 1942: suflete - 3 152; sinagogi - 9; rabini - 10; abatoare - 0; cimitire - 6; băi rituale - 6. În 1943: suflete - 3 152; sinagogi - 9; rabini - 9; abatoare - 0; cimitire - 6; băi rituale - 5.

Oficiul județean IALOMIȚA - Călărași: 3 comunități, 2 de rit occidental, una de rit spaniol, din care una evacuată.

În 1940: suflete - 199; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 206; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 200; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 200; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean IAȘI - Iași: 6 comunități de rit occidental, din care 4 evacuate.

În 1940: suflete - 48 320; sinagogi - 112; rabini - 11; abatoare - 8; cimitire - 7; băi rituale - 5. În 1941: suflete - 46 285; sinagogi - 105; rabini - 10; abatoare - 7; cimitire - 7; băi rituale - 5. În 1942: suflete - 33 915; sinagogi - 96; rabini - 9; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 2. În 1943: suflete - 33 464; sinagogi - 96; rabini - 8; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 2.

Oficiul județean ILFOV - București: 3 comunități, una de rit occidental, una de rit ortodox și una de rit spaniol.

În 1940: suflete - 95 072; sinagogi - 53; rabini - 64; abatoare - 27; cimitire - 4; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 97 163; sinagogi - 55; rabini - 43; abatoare - 27; cimitire - 3; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 98 048; sinagogi - 55; rabini - 54; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 98 048; sinagogi - 55; rabini - 75; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul județean MEHEDINȚI - T.-Severin: 2 comunități, una de rit occidental și una de rit spaniol.

În 1940: suflete - 388; sinagogi - 2; cimitire - 2. În 1941: suflete - 388; sinagogi - 2; cimitire - 2. În 1942: suflete - 370; sinagogi - 2; cimitire - 2; În 1943: suflete - 370; sinagogi - 2; cimitire - 2; rabini, abatoare, băi rituale - 0.

Oficiul județean MUSCEL - C.-Lung

În 1942, 1943: suflete - 11.

Oficiul județean OLT - Slatina: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 85; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 85; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean NEAMȚ - P.-Neamț: 3 comunități de rit occidental.

În 1940: suflete - 13 610; sinagogi - 29; rabini - 20; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 2. În 1941: suflete

- 12 500; sinagogi - 28; rabini - 20; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 2. În 1942: suflete - 11 401; sinagogi - 29; rabini - 25; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 1; În 1943: suflete - 11 401; sinagogi - 29; rabini - 26; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 0.

Oficiul județean PRAHOVA - Ploiești: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 4 500; sinagogi - 5; rabini - 1; abatoare - 2; cimitire - 1; băi rituale - 1; În 1941: suflete - 4 000; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 2 057; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 2 057; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean PUTNA - Focșani: 3 comunități de rit occidental.

În 1940: suflete - 5 448; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 3; cimitire - 7; băi rituale - 2. În 1941: suflete - 5 653; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 3; cimitire - 7; băi rituale - 2. În 1942: suflete - 5 439; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 0; cimitire - 7; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 5 439; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 0; cimitire - 7; băi rituale - 0.

Oficiul județean R. SĂRAT - R. Sărat: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 909; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 850; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 966; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 966; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul județean ROMAN - Roman: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 5 689; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 6 485; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 6 470; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 6 470; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul județean ROMANAȚI - Caracal: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 67; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 67; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean SEVERIN - Lugoj: 4 comunități de rit occidental, din care una evacuată.

În 1940: suflete - 1 385; sinagogi - 5; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 4; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 1 351; sinagogi - 5; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 4; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 1 739; sinagogi - 4; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 1 739; sinagogi - 4; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0.

Oficiul județean SIBIU - Sibiu: 2 comunități, una de rit ortodox, una de rit sefarđ.

În 1940: suflete - 1 340; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 2. În 1941: suflete - 1 340; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1942: suflete - 1 311; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1943: suflete - 1 311; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2.

Oficiul județean TÂRNAVA MARE - Sighișoara: 3 comunități de rit ortodox, din care una evacuată.

În 1940: suflete - 1 020; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 6; băi rituale - 2. În 1941: suflete - 1 088; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 6; băi rituale - 2. În 1942: suflete - 1028; sinagogi - 1; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 1 028; sinagogi - 1; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul județean TÂRNAVA MICĂ - Blaj: 10 comunități de rit ortodox, din care 7 evacuate.

În 1940: suflete - 668; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1941: suflete - 683; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1942: suflete - 1 323; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 1 323; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul județean TECUCI - Tecuci: 3 comunități de rit occidental, din care 2 evacuate.

În 1940: suflete - 2 608; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 3; cimitire - 6; băi rituale - 3. În 1941: suflete

- 2 603; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 3; cimitire - 6; băi rituale - 3. În 1942: suflete - 2 308; sinagogi - 2; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 2 308; sinagogi - 2; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul județean TELEORMAN - T.-Măgurele: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 75; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 40; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 36; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 36; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1.

Oficiul județean TIMIȘ-TORONTAL - Timișoara: 10 comunități, 6 de rit occidental, 3 de rit ortodox, una de rit spaniol, din care 7 evacuate.

În 1940: suflete - 13 710; sinagogi - 21; rabini - 15; abatoare - 11; cimitire - 11; băi rituale - 5. În 1941: suflete - 13 610; sinagogi - 21; rabini - 15; abatoare - 11; cimitire - 11; băi rituale - 5. În 1942: suflete - 11 340; sinagogi - 15; rabini - 15; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1943: suflete - 11 340; sinagogi - 15; rabini - 15; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0.

Oficiul județean TULCEA - Tulcea: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 730; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 682; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 693; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 693; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul județean TURDA - Turda: 2 comunități de rit ortodox.

În 1940: suflete - 1 212; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1941: suflete - 1 258; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1942: suflete - 2 315; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2. În 1943: suflete - 2 315; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2.

Oficiul județean TUTOVA - Bârlad: o comunitate de rit occidental.

În 1940: suflete - 3 500; sinagogi - 8; rabini - 6; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1941: suflete - 3 500; sinagogi - 8; rabini - 7; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 3 218; sinagogi - 8; rabini - 8; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 3 218; sinagogi - 8; rabini - 8; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul județean VÂLCEA - R.-Vâlcea: 2 comunități de rit occidental.

În 1940: suflete - 310; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1941: suflete - 253; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1942: suflete - 218; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 218; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul județean VASLUI - Vaslui: 2 comunități de rit occidental, din care una evacuată.

În 1940: suflete - 3 421; sinagogi - 12; rabini - 8; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 2. În 1941: suflete - 2 900; sinagogi - 9; rabini - 6; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În 1942: suflete - 2 823; sinagogi - 9; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În 1943: suflete - 3 823; sinagogi - 9; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul județean VLAȘCA - Giurgiu

În 1940: suflete - 200; sinagogi, rabini, abatoare, cimitire, băi rituale - 0. În 1941: suflete - 200; sinagogi, rabini, abatoare, cimitire, băi rituale - 0. În 1942: suflete - 101; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În 1943: suflete - 101; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

b. Activitatea Cultului Mozaic din punct de vedere cultural

Începuturile învățământului evreiesc datează din timpuri străvechi. Încă din vremea celui de-al doilea stat iudeu, se înființează școli, datorită inițiativei lui Simon b. Schetach și soșua b. Gamla. În scurt timp începură să înflorească, în toate localitățile, instituții de învățământ și toate sinagogile din Ierusalim aveau școli cu cel puțin două secții: 1) Beth Sefer (clasa unde se învață Biblia) și 2) Beth Tora (pentru învățământul tradiției).

Învățământul era gratuit. Indemnizația învățătorului privea numai pierderea lui de timp și răspunderea ce o avea cu supravegherea copiilor, nu însă și predarea învățământului.

Apogeul învățământului evreiesc din antichitate îl formau academiile din Babilonia și Persia. Aici se dezvoltă caracterul specific al școlilor evreiești, pe care-l păstrară în tot timpul Diasporei. Ca o reacțiune în contra islamismului, pe de o parte, și în contra caraismului, pe de altă parte, învățământul în evul mediu se lărgeste mult și duce la acea multilateralitate de știință și cultură, grație cărora învățații Spaniei au excelat în opere științifice și traduceri însemnate. Iosif ben Iuda ibn Aknim, discipolul favorit al lui Maimonide, poate fi considerat ca reprezentant al științei religioase și laice. În cartea sa, *Tămăduirea sufletului*, el fixează un adevărat program de învățământ.

Între școlile superioare spaniole și academiile nord-africane exista o strânsă legătură. În Spania, sinagoga servea și drept școală. Ca și cei din Spania, evreii din Italia și Provența întrețineau legături cu școlile din Babilonia și Africa de Nord și erau considerați părinți spirituali ai evreilor din Europa de Nord. Năzuința spre cultură a evreilor italieni atinge punctul culminant în secolele al XIII-lea și al XIV-lea. Învățământul în școlile elementare italienești nu se deosebea decât foarte puțin de cel al celorlalte țări. Alături, însă, de învățarea gramaticii ebraice, se pune și mult preț pe traducerea Bibliei în limba țării. În schimb, însă, învățământul superior din Italia se deosebea de cel al celorlalte țări din Diaspora, prin studiile filosofice și exegetice și prin studiul celorlalte ramuri de știință. O programă analitică din secolul al XVI-lea, publicată de David Provençal de Mantua, arată drept obiecte de studiu: Biblia, Talmudul, gramatica ebraică, filosofia religioasă, stilistica, caligrafia, latina, italiana, medicina, cosmografia și astronomia. În școlile evreiești din Franța de Nord, pe lângă disciplinele evreiești, se învăța și alfabetul francez. Statutele școlare (Huche Hatora) din secolul al XIII-lea sunt o mărturie pentru grija deosebită ce se acorda învățământului, analfabetul fiind privit cu dispreț.

Emigrarea evreilor din Germania, prin secolul al XIV-lea, aduce o înviorare a vieții școlare din Polonia. Alături de școala elementară „hederul”, „Jeșiva” din Polonia și Rusia ajunge la o dezvoltare atât de mare, încât cunoașterea Talmudului deveni fapt obișnuit. Numeroase regulamente școlare dovedesc că se aduceau mereu îmbunătățiri acestor școli.

Trecerea de la școlile evreiești din evul mediu la cele din epoca modernă s-a făcut prin școlile evreiești spaniole din Amsterdam, după al căror model s-au înființat școlile comunităților spaniole din Europa și America. Școlile evreiești din epoca modernă stau sub influența lui Moses Mendelssohn. Dooarece numai copiii săraci și orfanii urmau la școală, copiii bogați având învățător acasă, primele instituții de cultură din Germania au fost școli gratuite, servind la răspândirea culturii generale. Învățământul la evrei era obligatoriu dintotdeauna. Astfel, fiecare evreu crede de datoria sa să știe exact a citi el însuși în cartea de rugăciuni de toate zilele și să înțeleagă textul Bibliei din care i se citește câte un pasaj în fiecare sâmbătă. De aceea, el caută ca și copilul său - încă de la vârsta cea mai fragedă (4-6 ani) - să învețe a citi din carte rugăciunile obișnuite din zilele săptămânii și de sâmbătă și să știe a recita rugăciunile ocazionale, destul de multe la număr și mai toate îmbinate cu măsurile de igienă prescrise de învățați. Părinții dau de obicei ei înșiși copiilor aceste începuturi de învățatură, dar, în multe cazuri, se văd siliți, din cauza ocupațiilor care le absorb tot timpul, să încredințeze copiii lor unui învățător (melamed). Acesta adună mai mulți copii într-o cameră (heder), unde le dă învățătura cerută. Învățătorul are un ajutor, „Behelfer”, care în gura poporului a devenit „belfer” și care merge dimineața din casă în casă, adună copiii și-i aduce la heder, iar seara îi duce acasă. La heder, băieții învață de la vârsta de 4-5 ani citirea limbii ebraice, cu scopul de a putea citi rugăciunile. De la heder se trece la Talmud Tora. Talmud Tora, în sens mai larg, înseamnă studiul Torei biblice și al legilor. Într-un sens mai restrâns, Talmud Tora este școala evreiască primară elementară. La Talmud Tora începe copilul a învăța traducerea și comentarea Bibliei, în întregul ei, adică nu numai cele cinci cărți ale lui Moise, ci și Profetii și Hagiografii.

Pentru a-l deprinde să scrie și să calculeze, pentru a-l instrui în cele religioase și a-i întregi învățătura prin studiul Talmudului, copilul e dat pe mâna unui profesor mai învățat. Până la vârsta de 13 ani, copilul trebuie să fie trecut prin toate aceste învățături, căci la această vârstă - orfanii chiar la 12 ani - el devine „Bar Mitzva”, adică fecior păzitor de porunci și răspunzător de faptele sale. El intră în rândul lumii cu drepturi și datorii, fiind considerat ca membru al comunității, nu numai al familiei din care face parte. Tinerii de 13-18 ani, din familii înzestrate, sau cei care au dat dovadă de o inteligență deosebită, sunt trimiși la o școală superioară, numită

„leșiva“ (academia de Talmud), unde studiază și se perfecționează în cunoștințe teologice înalte și dintre aceștia se recrutează de obicei viitorii rabini ai comunităților.

Hederul, Talmud Tora și leșiva sunt școli care depind de Ministerul Cultelor. Când, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, învățământul primar a fost declarat obligatoriu, comunitățile evreiești din centrele mai populate s-au gândit la înființarea de aziluri confessionale și școli primare. Așa s-au deschis o mulțime de școli izraelito-române în Moldova și Muntenia. La înființarea școlilor izraelito-române au contribuit, pe de o parte, limitarea locurilor în învățământul de stat, iar pe de altă parte, dorința unor evrei de a-i putea deprinde pe copiii lor cu studiul limbii ebraice și al religiei mozaice. Comunitățile evreiești din diverse orașe ale țării, dând curs acestor exigențe, au continuat a susține și crea școli primare, unde, pe lângă materiile de studiu oficial al claselor primare de stat, se mai studia limba ebraică și religia mozaică. Școlile izraelito-române au fost totdeauna sub controlul Ministerului Instrucțiunii Publice, care dădea autorizarea de funcționare, autoriza pe fiecare institutor în parte și controla, prin inspectori oficiali ai învățământului particular, activitatea institutorilor. Elevii se prezentau la examen, după 4 clase primare, mai în urmă după fiecare clasă în parte.

Școlile secundare, organizate după modelul școlilor de stat, cu aceeași programă analitică (având în plus ore pentru limba ebraică și religie), erau supuse aceluiași jurisdicții și aceluiași control oficial. Examenle particulare, în fața comisiilor oficiale de stat, se țineau chiar în localul școlii respective, dacă se prezentau un număr suficient de elevi pe clasă. Aceste școli primeau subvenții din partea autorităților locale (1921) și din partea Ministerului (1929).

În anii 1927-1928 și următorii, s-a acordat dreptul de publicitate unor școli primare și secundare care îndeplineau condițiile prevăzute de un regulament special întocmit de Direcția Învățământului Particular. Numai în 1927-1928, s-a acordat dreptul de publicitate la 40 de școli.

Școlile primare și, îndeosebi, cele secundare sunt centre culturale de o însemnătate ce nu poate fi tăgăduită. Sărbările școlare, diferite manifestări cu caracter patriotic pronunțat, la sărbători naționale, șezători, conferințele profesorilor, la care participă părinții și școlarii etc., sunt tot atâtea manifestări culturale, menite să dea un avânt ideii de școală și cultură și să lege mai de aproape marea masă a poporului cu școala și cu propovăduitorii culturii. Viața culturală s-a manifestat și în afară de școală prin diverse organizații culturale create în acest scop. Au fost și sunt încă societăți cu caracter cultural pronunțat, care au întreținut biblioteci publice și au organizat conferințe, au acordat premii pentru lucrări, ca și pentru școlari, au încurajat artele (muzica, pictura) etc.

În 1940: numărul școlilor - 163: hedarim - 17; Talmud Tora - 24; leșiva - 7; grădinițe - 11; primare - 71; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii - 1; licee - 18; numărul personalului didactic - 1 089; numărul elevilor - 19 502: hedarim - 459; Talmud Tora - 1 341; leșiva - 219; grădinițe - 322; primare - 11 120; meserii - 609; profesionale - 372; comerciale - 768; gimnazii 53; licee - 7 239. În 1941: nr. școlilor - 161: hedarim - 15; Talmud Tora - 23; leșiva - 6; grădinițe - 11; primare - 72; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii - 1; licee - 19; nr. personalului didactic - 1 115; nr. elevilor - 21 979: hedarim - 364; Talmud Tora - 1 413; leșiva - 154; grădinițe - 307; primare - 12 661; meserii - 777; profesionale - 264; comerciale - 788; gimnazii - 44; licee - 5 207. În 1942: nr. școlilor - 149: hedarim - 6; Talmud Tora - 18; leșiva - 4; grădinițe - 8; primare - 74; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii - 1; licee - 24; nr. personalului didactic - 1 388; nr. elevilor - 21 843: hedarim - 118; Talmud Tora - 1 313; leșiva - 101; grădinițe - 233; primare - 12 687; meserii - 1 134; profesionale - 285; comerciale - 760; gimnazii - 51; licee - 5 161. În 1943: nr. școlilor - 146: hedarim - 6; Talmud Tora - 16; leșiva - 3; grădinițe - 7; primare - 74; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii 2; licee - 24; nr. personalului didactic - 1 387; nr. elevilor - 22 017: hedarim - 72; Talmud Tora - 991; leșiva - 66; grădinițe - 208; primare - 13 145; meserii - 1 118; profesionale - 285; comerciale - 708; gimnazii - 136; licee - 5 288 - repartizate pe următoarele oficii județene:

Oficiul județean ALBA - Alba-Iulia

În 1940: Școli - 6: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; leșiva - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 133: hedarim - 14; Talmud Tora - 74; leșiva - 45; primare - 0. În 1941: Școli - 5: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; leșiva - 0; primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 305: hedarim - 14; Talmud Tora - 125; leșiva - 0; primare - 166. În 1942: Școli - 6: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; leșiva - 0; primare - 2. Personal didactic - 6. Elevi - 370: hedarim - 14; Talmud Tora - 129; leșiva - 0; primare - 227. În 1943: Școli - 6: hedarim - 1; Talmud Tora - 3;

leșiva - 0; primare - 2. Personal didactic - 6. Elevi - 285: hedarim - 24; Talmud Tora - 54; leșiva - 0; primare - 207.

Oficiul județean ARAD - Arad

În 1940: Școli - 3: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; primare - 1; gimnazii - 0; licee - 0. Personal didactic - 12. Elevi - 529: Talmud Tora - 103; leșiva - 32; primare - 394; gimnazii - 0; licee - 0. În 1941: Școli - 4: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; primare - 1; gimnazii - 0; licee - 1. Personal didactic - 16. Elevi - 621: Talmud Tora - 103; leșiva - 32; primare 394; gimnazii - 0; licee - 92. În 1942: Școli - 4: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; primare - 1; gimnazii - 0; licee - 1. Personal didactic - 15. Elevi - 708: Talmud Tora - 103; leșiva - 32; primare - 481; gimnazii - 0; licee - 92. În 1943: Școli - 5: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; primare - 1; gimnazii - 1; licee - 1. Personal didactic - 15. Elevi - 785: Talmud Tora - 103; leșiva - 32; primare - 427; gimnazii - 85; licee - 138.

Oficiul județean ARGEȘ - Pitești

În 1940: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 19. În 1941: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 19. În 1942: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 19. În 1943: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 28.

Oficiul județean BACĂU - Bacău

În 1940: Școli - 7: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; primare - 4; licee - 1. Personal didactic - 48. Elevi - 957: hedarim - 28; Talmud Tora - 120; primare - 518; licee - 291. În 1941: Școli - 6: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; primare - 4; licee - 1. Personal didactic - 46. Elevi - 1 156: hedarim - 0; Talmud Tora - 100; primare - 728; licee - 328. În 1942: Școli - 4: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 53; Elevi - 1 208: hedarim - 0; Talmud Tora - 130; primare - 761; licee - 317. În 1943: Școli - 4: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 53. Elevi - 208: hedarim - 0; Talmud Tora - 130; primare - 761; licee - 317.

Oficiul județean BALA - Fălticeni

În 1940: Școli - 7: Talmud Tora - 2; grădinițe - 1; primare - 4. Personal didactic - 23; Elevi - 422: Talmud Tora - 55; grădinițe - 30; primare - 337. În 1941: Școli - 7; Talmud Tora - 2; grădinițe - 1; primare - 4. Personal didactic - 23. Elevi - 424: Talmud Tora - 55; grădinițe - 30; primare - 339. În 1942: Școli - 4: Talmud Tora - 1; grădinițe - 0; primare - 3. Personal didactic - 17. Elevi - 289: Talmud Tora - 40; grădinițe - 0; primare - 149. În 1943: Școli - 4: Talmud Tora - 1; grădinițe - 0; primare - 3. Personal didactic - 17.

Oficiul județean BIHOR - Beiuș

În 1940: Școli - 1: primare - 0; profesionale - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 32: primare - 0; profesionale - 32. În 1941: Școli - 1: primare - 0; profesionale - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 32: primare - 0; profesionale - 32. În 1942: Școli - 2: primare - 1; profesionale - 1. Personal didactic - 3. Elevi - 102: primare - 70; profesionale - 32. În 1943: Școli - 2: primare - 1; profesionale - 1. Personal didactic - 3. Elevi - 102: primare - 70; profesionale - 32.

Oficiul județean BOTOȘANI - Botoșani

În 1940: Școli - 17: hedarim - 4; Talmud Tora - 2; leșiva - 1; grădinițe - 1; primare - 7; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 85. Elevi - 1 687: hedarim - 160; Talmud Tora - 175; leșiva - 36; primare - 1 018; comerciale - 118; licee - 180. În 1941: Școli - 17: hedarim - 4; Talmud Tora - 2; leșiva - 1; grădinițe - 1; primare - 7; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 93. Elevi - 2 001: hedarim - 160; Talmud Tora - 155; leșiva - 36; primare - 1 363; comerciale - 109; licee - 178. În 1942: Școli - 6: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; leșiva - 0; grădinițe - 0; primare - 3; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 95. Elevi - 1 661: hedarim - 0; Talmud Tora - 122; leșiva - 0; primare - 1 184; comerciale - 130; licee - 225. În 1943: Școli - 6: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; leșiva - 0; grădinițe - 0; primare - 3; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 100. Elevi - 1 496: hedarim - 0; Talmud Tora - 130; leșiva - 0; primare - 1 156; comerciale - 78; licee - 132.

Oficiul județean BRĂILA - Brăila

În 1940: Școli - 3: grădinițe - 0; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 35; Elevi - 408: grădinițe - 0; primare - 284; licee - 124. În 1941: Școli - 3: grădinițe - 0; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 34. Elevi - 453: grădinițe - 0; primare - 284; licee - 169. În 1942: Școli - 4: grădinițe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 36. Elevi - 425: grădinițe - 40; primare - 224; licee - 161. În 1943: Școli - 4: grădinițe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 36. Elevi - 427: grădinițe - 40; primare - 226; licee - 161.

Oficiul județean BRAȘOV - Brașov

În 1940: Școli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 15. Elevi - 235: Talmud Tora - 60; primare - 130; meserii - 45. În 1941: Școli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 19. Elevi - 234: Talmud Tora - 60; primare - 119; meserii - 55. În 1942: Școli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 288: Talmud Tora - 60; primare - 113; meserii - 115. În 1943: Școli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 288: Talmud Tora - 60; primare - 113; meserii - 115.

Oficiul județean BUZĂU - Buzău

În 1940: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 70. În 1941: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 98. În 1942: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 0.

Oficiul județean CONSTANȚA - Constanța

În 1940: Școli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 155: primare - 99; licee - 56. În 1942: Școli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 14. Elevi - 127: primare - 74; licee - 53. În 1943: Școli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 14. Elevi - 127: primare - 74; licee - 53.

Oficiul județean COVURLUI - Galați

În 1940: Școli - 5: grădinițe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 55. Elevi - 1 025: grădinițe - 0; primare - 710; meserii - 27; profesionale - 0; licee - 288. În 1941: Școli - 5: grădinițe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 78. Elevi - 1 236: grădinițe - 0; primare - 698; meserii - 53; profesionale - 0; licee - 485. În 1942: Școli - 5: grădinițe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 83. Elevi - 1 268: grădinițe - 0; primare - 681; meserii - 44; profesionale - 0; licee - 543. În 1943: Școli - 5: grădinițe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 92. Elevi - 1 210: grădinițe - 0; primare - 596; meserii - 58; profesionale - 0; licee - 556.

Oficiul județean DOLJ - Craiova

În 1940: Școli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 16. Elevi - 99: primare - 46; gimnazii - 53. În 1941: Școli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 19. Elevi - 92: primare - 48; gimnazii - 44. În 1942: Școli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 24. Elevi - 212: primare - 161; gimnazii - 51. În 1943: Școli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 24. Elevi - 212: primare - 161; gimnazii - 51.

Oficiul județean FĂGĂRAȘ - Făgăraș

În 1941: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 16. În 1942: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 18. În 1943: Școli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 9.

Oficiul județean FĂLCIU - Huși

În 1940: Școli - 2: hedarim - 1; grădinițe - 1 - primare - 0. Personal didactic - 3. Elevi - 60: hedarim - 40; grădinițe - 20; primare - 0. În 1941: Școli - 2: hedarim - 0; grădinițe - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 175: hedarim - 0; grădinițe - 35; primare - 140. În 1942: Școli - 2: hedarim - 0; grădinițe - 1; primare - 1. Personal didactic - 10. Elevi - 180: hedarim - 0; grădinițe - 20; primare - 160. În 1943: Școli - 2: hedarim - 0; grădinițe - 1; primare - 1. Personal didactic - 10. Elevi - 160: hedarim - 0; grădinițe - 0; primare - 160.

Oficiul județean HUNEDOARA - Deva

În 1940: Școli - 8: hedarim - 3; Talmud Tora - 3; primare - 2. Personal didactic - 10. Elevi - 191: hedarim - 84; Talmud Tora - 44; primare - 63. În 1941: Școli - 9: hedarim - 3; Talmud Tora - 3; primare - 3. Personal didactic - 14. Elevi - 404: hedarim - 109; Talmud Tora - 66; primare - 229. În 1942: Școli - 8: hedarim - 3; Talmud Tora - 2; primare - 3. Personal didactic - 13. Elevi - 324: hedarim - 80; Talmud Tora - 71; primare - 173. În 1943: Școli - 8: hedarim - 3; Talmud Tora - 2; primare - 3. Personal didactic - 12. Elevi - 318: hedarim - 30; Talmud Tora - 71; primare - 217.

Oficiul județean IAȘI - Iași

În 1940: Școli - 20: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; Ieșiava - 1; grădinițe - 1; primare - 9; meserii - 1; profesionale - 1; școli de muzică - 0; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 260. Elevi - 3 897: hedarim - 10; Talmud Tora - 429; Ieșiava - 47; grădinițe - 28; primare - 2 297; meserii - 143; profesionale - 205; comerciale și licee - 738. În 1941: Școli - 21: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; Ieșiava - 1; grădinițe - 1; primare - 10; meserii - 1; profesionale - 1; școli de muzică - 0; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 283. Elevi

- 3 834; hedarim - 10; Talmud Tora - 422; Ieșiva - 39; grădinițe - 29; primare - 2 324; meserii - 317; profesionale - 78; comerciale și licee - 615. În 1942: Școli - 18; hedarim - 0; Talmud Tora - 3; Ieșiva - 1; grădinițe - 0; primare - 8; meserii - 1; profesionale - 1; școli de muzică - 1; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 333. Elevi - 3 125; hedarim - 0; Talmud Tora - 425; Ieșiva - 34; grădinițe - 0; primare - 1 323; meserii - 495; profesionale - 119; comerciale și licee - 711. În 1943: Școli - 18; hedarim - 0; Talmud Tora - 3; Ieșiva - 1; grădinițe - 0; primare - 8; meserii - 1; profesionale - 1; școli de muzică - 1; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 314. Elevi - 4 077; hedarim - 0; Talmud Tora - 425; Ieșiva - 34; grădinițe - 0; primare - 2 293; meserii - 495; profesionale - 119; comerciale și licee - 711.

Oficiul județean ILFOV - București

În 1940: Școli - 23; primare - 12; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 6. Personal didactic - 218. Elevi - 4 994; primare - 2 290; meserii - 394; profesionale - 135; comerciale - 584; licee - 1 591. În 1941: Școli - 23; primare - 12; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 6. Personal didactic - 243. Elevi - 5 676; primare - 2 698; meserii - 352; profesionale - 154; comerciale - 602; licee - 1 870. În 1942: Școli - 31; primare - 19; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 7. Personal didactic - 397. Elevi - 6 890; primare - 3 903; meserii - 480; profesionale - 134; comerciale - 542; licee - 1 831. În 1943: Școli - 31; primare - 19; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 7. Personal didactic - 395. Elevi - 6 852; primare - 3 903; meserii - 450; profesionale - 134; comerciale - 542; licee - 1 823.

Oficiul județean NEAMȚ - P.-Neamț

În 1940: Școli - 5; grădinițe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 48. Elevi - 947; grădinițe - 35; primare - 752; licee - 160. În 1941: Școli - 5; grădinițe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 42. Elevi - 1 068; grădinițe - 30; primare - 858; licee - 180. În 1942: Școli - 4; grădinițe - 0; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 42. Elevi - 1 029; grădinițe - 0; primare - 809; licee - 220. În 1943: Școli - 4; grădinițe - 0; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 44. Elevi - 1 012; grădinițe - 0; primare - 792; licee - 220.

Oficiul județean PRAHOVA - Ploiești

În 1940: Școli - 2; primare - 2; licee - 0. Personal didactic - 13. Elevi - 222; primare - 222; licee - 0. În 1941: Școli - 1; primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 7. Elevi - 130; primare - 130; licee - 0. În 1942: Școli - 2; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 180; primare - 130; licee - 50. În 1943: Școli - 2; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 164; primare - 114; licee - 50.

Oficiul județean PUTNA - Focșani

În 1940: Școli - 6; grădinițe - 1; primare - 4; licee - 1. Personal didactic - 24. Elevi - 198; grădinițe - 35; primare - 105; licee - 58. În 1941: Școli - 5; grădinițe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 193; grădinițe - 0; primare - 135; licee - 58. În 1942: Școli - 5; grădinițe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 193; grădinițe - 0; primare - 140; licee - 53. În 1943: Școli - 5; grădinițe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 188; grădinițe - 0; primare - 140; licee - 48.

Oficiul județean R. SĂRAT - R. Sărat

În 1940: Școli - 1; primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 3. Elevi - 30; primare - 30; licee - 0. În 1941: Școli - 1; primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 3. Elevi - 30; primare - 30; licee - 0. În 1942: Școli - 2; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 11. Elevi - 70; primare - 44; licee - 26. În 1943: Școli - 2; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 0.

Oficiul județean ROMAN - Roman

În 1940: Școli - 4; grădinițe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 27. Elevi - 582; grădinițe - 50; primare - 440; licee - 92. În 1941: Școli - 4; grădinițe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 42. Elevi - 627; grădinițe - 55; primare - 435; licee - 137. În 1942: Școli - 5; grădinițe - 1; primare - 2; licee - 2. Personal didactic - 44. Elevi - 690; grădinițe - 55; primare - 470; licee - 165. În 1943: Școli - 5; grădinițe - 1; primare - 2; licee - 2. Personal didactic - 44. Elevi - 659; grădinițe - 50; primare - 444; licee - 165.

Oficiul județean SEVERIN - Lugoj

În 1940: Școli - 1; primare - 1; Personal didactic - 2; Elevi - 28. În 1941: Școli - 2; primare - 2. Personal didactic - 2. Elevi - 55. În 1942: Școli - 2; primare - 2. Personal didactic - 2. Elevi - 38. În 1943: Școli - 2; primare - 2. Personal didactic - 2. Elevi - 39.

Oficiul județean SIBIU - Sibiu

În 1940: Școli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 215: Talmud Tora - 70; primare - 145. În 1941: Școli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 0. În 1942: Școli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 0. În 1943: Școli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 0.

Oficiul județean TÂRNAVA MARE - Sighișoara

În 1940: Școli - 4: hedarim - 2; Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 164: hedarim - 24; Talmud Tora - 33; primare - 107. În 1941: Școli - 4: hedarim - 2; Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 172: hedarim - 32; Talmud Tora - 33; primare - 107. În 1942: Școli - 4: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; primare - 2. Personal didactic - 11. Elevi - 165: hedarim - 23; Talmud Tora - 25; primare - 117. În 1943: Școli - 4: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; primare - 2. Personal didactic - 14. Elevi - 145: hedarim - 17; Talmud Tora - 18; primare - 110.

Oficiul județean TÂRNAVA MICĂ - Blaj

În 1940: Școli - 1: hedarim - 1; primare - 0. Personal didactic - 1. Elevi - 0. În 1941: Școli - 1: hedarim - 1; primare - 0. Personal didactic - 1. Elevi - 0. În 1942: Școli - 1: hedarim - 1; primare - 0. Personal didactic - 1. Elevi - 0. În 1943: Școli - 2: hedarim - 1; primare - 1. Personal didactic - 1.

Oficiul județean TECUCI - Tecuci

În 1940: Școli - 3: hedarim - 2; primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 6. Elevi - 183: hedarim - 90; primare - 93; licee - 0. În 1941: Școli - 4: hedarim - 2; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 16. Elevi - 306: hedarim - 90; primare - 162; licee - 54. În 1942: Școli - 2: hedarim - 0; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 231: hedarim - 0; primare - 180; licee - 51. În 1943: Școli - 2: hedarim - 0; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 231: hedarim - 0; primare - 180; licee - 51.

Oficiul județean TIMIȘ-TORONTAI - Timișoara

În 1940: Școli - 11: Talmud Tora - 3; leșiva - 2; grădinițe - 2; primare - 2; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 54. Elevi - 1 455: Talmud Tora - 153; leșiva - 45; grădinițe - 124; primare - 480; comerciale - 66; licee - 581. În 1941: Școli - 11: Talmud Tora - 3; leșiva - 2; grădinițe - 2; primare - 2; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 55. Elevi - 1 539: Talmud Tora - 246; leșiva - 30; grădinițe - 128; primare - 510; comerciale - 77; licee - 648. În 1942: Școli - 8: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; grădinițe - 2; primare - 2; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 56. Elevi - 1 520: Talmud Tora - 162; leșiva - 20; grădinițe - 118; primare - 219; comerciale - 88; licee - 613. În 1943: Școli - 4: Talmud Tora - 0; leșiva - 0; grădinițe - 1; primare - 1; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 56. Elevi - 1 520: Talmud Tora - 0; leșiva - 0; grădinițe - 118; primare - 519; comerciale - 88; licee - 613.

Oficiul județean TULCEA - Tulcea

În 1940: Școli - 1: hedarim - 1. personal didactic - 1. Elevi - 48. În 1941: Școli - 1: hedarim - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 68. În 1942, 1943: Școli - 0.

Oficiul județean TURDA - Turda

În 1940: Școli - 5: Talmud Tora - 2; leșiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 158: Talmud Tora - 43; leșiva - 14; primare - 101. În 1941: Școli - 4: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 219: Talmud Tora - 48; leșiva - 17; primare - 154. În 1942: Școli - 4: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 214: Talmud Tora - 46; leșiva - 15; primare - 153. În 1943: Școli - 4: Talmud Tora - 1; leșiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 213: Talmud Tora - 0; leșiva - 0; primare - 213.

Oficiul județean TUTOVA - Bârlad

În 1940: Școli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 260: primare - 180; licee - 80. În 1941: Școli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 273: primare - 180; licee - 93. În 1942: Școli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 21. Elevi - 216: primare - 166; licee - 50. În 1943: Școli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 216: primare - 166; licee - 50.

Oficiul județean VASLUI - Vaslui

În 1940: Școli - 4: Talmud Tora - 1; grădinițe - 1; primare - 2. Personal didactic - 10. Elevi - 130: primare - 130. În 1941: Școli - 3: Talmud Tora - 1; grădinițe - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 130: primare

- 130. În 1942: Școli - 3; Talmud Tora - 1; grădinițe - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 238; primare - 238. În 1943: Școli - 3; Talmud Tora - 1; grădinițe - 1; primare - 1. Personal didactic - 8.

c. Activitatea Cultului Mozaic din punct de vedere filantropic

Cuvântul „binefacere“ se traduce în limba ebraică cu „Tedaca“ și „Ghemilut Hesed“. În aceste expresii e cuprinsă iubirea aproapelui.

a) „Tedaca“ înseamnă binefacerea obligatorie, în sensul unei îndreptări sociale, care mai înainte se făcea prin donarea unei părți din avere sau a unor obiecte de valoare, iar astăzi se face prin colecte de bani. Biblia ne spune: „Dacă un sărac se găsește în mijlocul tău, nu închide inima și mâna ta înaintea fratelui sărac. Să-i dai repetat, iar inima să nu-ți fie supărată când îi dai“ (Deut. 15, 7). Această bunăvoință de a da din prisosul său este înăscută poporului evreu, fiind astfel educat încă din primele stadii ale dezvoltării sale istorice, printr-o legiferare care ridică îngrijirea celor slabi și săraci la o îndatorire religioasă, acordând acestor săraci ajutoare și ferindu-i, în același timp, de a cere ofrande. Acesta este sensul legii (Lev. 19; Deut. 14 și 15), care îndreptățește pe cel sărac de a culege spicele rămase pe câmp și obligă pe cel bogat de a da o parte din pâine (hala), vite și grâne (masser și teruma), de a se prescrie datoriile după trecerea a 7 ani (șemita). Toate aceste prescripții aveau ca scop să oprească sărăcirea poporului. Un exemplu viu al acestei prescripții îl găsim în cartea „Ruth“, unde ni se vorbește de primirea iubitoare pe care a găsit-o Naomi, văduva săracă, care s-a dus cu nora ei, Ruth, să adune spicele rămase pe câmpul bogătașului Boas. Datorită legislației agrare, împrumutului fără dobândă și felului blând de exercitare a sechestrului, nu existau cerșetori în Palestina veche. Dar nici nimicirea statului iudeu nu a făcut să înceteze dragostea și mila pentru cei săraci. Domenii noi făceau să se manifeste dragostea frățească, iar înțelepții știau un mod minunat de a adapta prescripțiile Bibliei timpurilor noi și de a-i îndemna neîntrerupt pe contemporanii lor să aibă o purtare blândă și iubitoare față de săraci. Rabi Iohanan ben Zacai arată că: „Mai importantă decât aducerea jertfelor este opera de binefacere“, iar Rabi Iose ben Iohanan a spus: „Jarg deschise să fie porțile casei tale, iar săracii să fie tovarășii tăi“. Nenumărate sunt citatele și povestirile din Talmud care preamăresc meritul binefacerii. Rabi Azi ne învață că binefacerea este deasupra tuturor celorlalte legi. Ea este unul dintre cei trei stâlpi principali pe care se bazează morală. Ea te îmbogățește, te salvează de moarte și înlătură orice nenorocire. Chiar și săracul care trăiește din ofrande să dea cât poate. Cel puțin o zecime din veniturile tale s-o dai pentru „Tadaca“ (scopuri de binefacere). Orice nevoiaș are dreptul la ajutor, chiar și nevreul. În primul rând vin rudele sărace, apoi vecinii. Săracii orașului au întâietate față de cei ai orașelor străine. „Totdeauna, însă, să dai cu față prietenoasă și cu inimă veselă, ca să nu rușinezi pe cel sărac“. O îngrijire deosebită se cerea dată celor familiari, care înainte trăiau independent și onest. Aceste învățături au fost codificate mai târziu în *Șulhan Aruh* și de către Maimonide. Maimonide cunoaște opt grade de binefacere, dintre care cel mai înalt este de a ajuta în așa fel pe cel sărac, fie prin împrumuturi, fie prin procurarea de lucruri, încât să poată deveni independent și să nu mai aibă nevoie de ofrande, iar gradul cel mai de jos este darea obișnuită de ofrande.

b) „Ghemilut Hesed“ este a doua treaptă a binefacerii și superioară față de „Tadaca“. Ea cuprinde actele de binefacere care izvorăsc dintr-o inimă miloasă (Rahmanut = milă). „Ghemilut Hesed“ este mai mare decât „Tadaca“, deoarece aceasta o poți exercita numai față de cel sărac, pe când „Ghemilut Hesed“ o exerciți atât față de cel bogat, cât și față de cel sărac; „Tadaca“ numai față de cei vii, „Ghemilut Hesed“ și față de cei morți (Sap. 63a). „Ghemilut Hesed“ este desemnat ca începutul și sfârșitul Torei și nu cunoaște limite (Sota S. 17 și Pea 1, 1). „Ghemilut Hesed“ este considerat ca unul dintre cele trei semne distinctive ale adevăratului evreu (Evrei, 19a) și este atât de universală și multilaterală ca însuși domeniul suferințelor fizice și sufletești. „Ghemilut Hesed“ constă în ridicarea celor căzuți (someh noflim), în îngrijirea celor slabi și nevoiași (haspacat evionim), în ajutorarea celor părăsiți și singuri, mai ales a orfanilor, a bătrânilor (esrot ietomin și moșav zechenim), în primirea ospitalieră a străinilor (ahnasat orhim), în ajutorarea învățaților nevoiași (mahzichei Tora), în ajutorarea fetelor sărace (hahnasat cala), în îngrijirea bolnavilor (bicur holim), în consolarea îndurerărilor (mișan avelim) și înmormântarea săracilor (halvaiat hamet). Serviciile aduse mortului sunt considerate ca cele mai curate, deoarece nu există răsplătă. La toate aceste servicii, jertfele bănești nu au importanță, ci numai dedicarea propriei persoane, conform principiului talmudic: „Binefacerea este răsplătită

numai în măsura dragostei cuprinse în ea" (Sukk. 49 b). Datorită acestei iubiri a aproapei s-au născut pretutindeni o mulțime de societăți de binefacere (hevrot), care își consacră activitatea diferitelor domenii ce țin de „Ghemul Hesed” și care desfășoară pretutindeni o activitate rodnică și binefăcătoare. Aceste societăți iau ființă în evul mediu, când ajutorarea nevoiașilor a fost preluată de comunități. Ideile și prescripțiile biblice rămân în vigoare și pentru evul mediu. Caritatea a fost, deci, întotdeauna baza însăși a principiilor de existență și moralei evreilor.

În urmă cu secole, pe timpul vechii organizări obștești a breslelor și staroștilor, evreii din București găseau mijloacele pentru a veni în ajutorul celor năpăstuiți de soartă. Se citează astfel existența unei „cutii a milelor”. Călătorii străini, în trecere prin București, menționează în însemnările lor că, la începutul secolului al XIX-lea, evreii de aici practică principiul facerii de bine pentru cei din obștea lor. Desigur că rolul cel mai important în ajutorarea nevoiașilor l-a jucat inițiativa individuală, grație căreia s-au înființat o serie de societăți și instituții filantropice, precum și societăți de ajutor reciproc.

În 1940: Numărul instituțiilor de binefacere - 72: azile - 27; cămine - 7; cantine - 23; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăți de binefacere - 2; alte societăți - 6. Numărul instituțiilor de asistență - 40: ambulatorii - 2; creșe - 0; băi - 11; dispensare - 7; maternități - 3; policlinici - 2; spitale - 15. În 1941: Numărul instituțiilor de binefacere - 70: azile - 24; cămine - 7; cantine - 28; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăți de binefacere - 1; alte societăți - 3. Numărul instituțiilor de asistență - 39: ambulatorii - 2; creșe - 0; băi - 10; dispensare - 8; maternități - 4; policlinici - 2; spitale - 13. În 1942: Numărul instituțiilor de binefacere - 81: azile - 20; cămine - 6; cantine - 45; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăți de binefacere - 1; alte societăți - 2. Numărul instituțiilor de asistență - 38: ambulatorii - 2; creșe - 1; băi - 7; dispensare - 14; maternități - 4; policlinici - 1; spitale - 9. În 1943: Numărul instituțiilor de binefacere - 78: azile - 19; cămine - 3; cantine - 46; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăți de binefacere - 1; alte societăți - 2. Numărul instituțiilor de asistență - 36: ambulatorii - 2; creșe - 1; băi - 7; dispensare - 14; maternități - 3; policlinici - 1; spitale - 8 - repartizate pe următoarele oficii județene:

Oficiul județean ALBA - Alba-Iulia

În 1940: Instituții de binefacere - 3: azile - 1; societăți de binefacere - 2. Instituții de asistență - 1: spitale - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 1: azile - 0; societăți de binefacere - 1. Instituții de asistență - 1: spitale - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 1: azile - 0; societăți de binefacere - 1. Instituții de asistență - 1: spitale - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 1: azile - 0; societăți de binefacere - 1. Instituții de asistență - 1: spitale - 1.

Oficiul județean ARAD - Arad

În 1940: Instituții de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 2: ambulatorii - 2. În 1941: Instituții de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 2: ambulatorii - 2. În 1942: Instituții de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 2: ambulatorii - 2. În 1943: Instituții de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 2: ambulatorii - 2.

Oficiul județean ARGHEȘ - Pitești

În 1940, 1941, 1942: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1.

Oficiul județean BACĂU - Bacău

În 1940: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 4: băi - 1; dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 3: băi - 1; dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 3: băi - 1; dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 3: băi - 1; dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 0.

Oficiul județean BAIĂ - Fălticeni

În 1940: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 3: băi - 1; dispensare - 1; spitale - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 3: băi - 1; dispensare - 1; spitale - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 1: azile - 0; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: băi - 0; dispensare - 1; spitale - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 1: azile - 0; cantine - 1. Instituții de asistență - 2:

băi - 0; dispensare - 2; spitale - 0.

Oficiul județean BOTOȘANI - Botoșani

În 1940: Instituții de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 2. Instituții de asistență - 6: băi - 3; dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 5: azile - 2; cantine - 3. Instituții de asistență - 5: băi - 3; dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 5: azile - 2; cantine - 3. Instituții de asistență - 3: băi - 2; dispensare - 1; maternități - 0; spitale - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 5: azile - 2; cantine - 3. Instituții de asistență - 3: băi - 2; dispensare - 1; maternități - 0; spitale - 0.

Oficiul județean BRĂILA - Brăila

În 1940: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1.

Oficiul județean BRAȘOV - Brașov

În 1940: Instituții de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean BUZĂU - Buzău

În 1940: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean CARAȘ - Oravița

În 1940: Instituții de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1.

Oficiul județean COVURLUI - Galați

În 1940: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 1: spitale - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 1: spitale - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 1: spitale - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituții de asistență - 1: spitale - 1.

Oficiul județean DOLJ - Craiova

În 1940, 1941, 1942: Instituții de binefacere - 0; Instituții de asistență - 0. 1943: Instituții de binefacere - 1: azil - 1. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean FĂLCIU - Huși

În 1940: Instituții de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1: dispensare - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean HUNEDOARA - Deva

În 1940: Instituții de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 3: azile - 1; cantine - 2. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 3: azile - 1; cantine - 2. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean IAȘI - Iași

În 1940: Instituții de binefacere - 10: azile - 2; cămine - 1; cantine - 1; alte societăți - 6. Instituții de asistență - 4: dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 2. În 1941: Instituții de binefacere - 6: azile - 1; cămine - 1; cantine - 1; alte societăți - 3. Instituții de asistență - 4: dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 2. În 1942: Instituții de binefacere - 4: azile - 1; cămine - 0; cantine - 1; alte societăți - 2. Instituții de asistență - 4: dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 2. În 1943: Instituții de binefacere - 4: azile - 1; cămine - 0; cantine - 1; alte societăți

- 2. Instituții de asistență - 4; dispensare - 1; maternități - 1; spitale - 2.

Oficiul județean ILFOV - București

În 1940: Instituții de binefacere - 13; cantine - 8; azile - 3; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 5: creșe - 0; dispensare - 0; maternități - 0; policlinici - 2; spitale - 3. În 1941: Instituții de binefacere - 13; cantine - 8; azile - 3; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 5: creșe - 0; dispensare - 0; maternități - 0; policlinici - 2; spitale - 3. În 1942: Instituții de binefacere - 26; cantine - 21; azile - 3; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 9: creșe - 1; dispensare - 3; maternități - 1; policlinici - 1; spitale - 3. În 1943: Instituții de binefacere - 28; cantine - 23; azile - 3; orfelinate - 2. Instituții de asistență - 9: creșe - 1; dispensare - 3; maternități - 1; policlinici - 1; spitale - 3.

Oficiul județean NEAMȚ - P.-Neamț

În 1940: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 5; băi - 2; dispensare - 1; spitale - 2. În 1941: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 5; băi - 2; dispensare - 1; spitale - 2. În 1942: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 4; băi - 2; dispensare - 2; spitale - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 4; băi - 2; dispensare - 2; spitale - 0.

Oficiul județean PRAHOVA - Ploiești

În 1940: Instituții de binefacere - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1; băi - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1942, 1943: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean PUTNA - Focșani

În 1940: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1; dispensare - 1.

Oficiul județean R. SĂRAT - R. Sărat

În 1940: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 1; băi - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 1; băi - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean ROMAN - Roman

În 1940: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 2; băi - 1; spitale - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 3; azile - 1; cantine - 2. Instituții de asistență - 2; băi - 1; spitale - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 3; azile - 1; cantine - 3. Instituții de asistență - 2; băi - 1; spitale - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 3; azile - 1; cantine - 2. Instituții de asistență - 2; băi - 1; spitale - 1.

Oficiul județean SEVERIN - Lugoj

În 1940: Instituții de binefacere - 1; azile - 1; cantine - 0. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 1; azile - 1; cantine - 0. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean TECUCI - Tecuci

În 1940: Instituții de binefacere - 3; azile - 3; cantine - 0. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 4; azile - 3; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 2; azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean TIMIȘ-TORONTAL - Timișoara

În 1940: Instituții de binefacere - 5; azile - 2; cămine - 3. Instituții de asistență - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 5; azile - 2; cămine - 3. Instituții de asistență - 2; maternități - 1; spitale - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 4; azile - 1; cămine - 3. Instituții de asistență - 2; maternități - 1; spitale - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean TURDA - Turda

În 1940: Instituții de binefacere - 1; azile - 1. Instituții de asistență - 0. În 1941, 1942, 1943: Instituții de

binefacere - 0. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean TUTOVA - Bârlad

În 1940: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 2: spitale - 1; băi - 1; dispensare - 0. În 1941: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 2: spitale - 0; băi - 1; dispensare - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 2: spitale - 0; băi - 1; dispensare - 1. În 1943: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 2: spitale - 0; băi - 1; dispensare - 1.

Oficiul județean VÂLCEA - R.-Vâlcea

În 1940, 1941: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 0. În 1942: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 1: cantine - 1. Instituții de asistență - 0.

Oficiul județean VASLUI - Vaslui

În 1940: Instituții de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituții de asistență - 1; dispensare - 0; spitale - 1. În 1941: Instituții de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituții de asistență - 1; dispensare - 0; spitale - 1. În 1942: Instituții de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituții de asistență - 1; dispensare - 1; spitale - 0. În 1943: Instituții de binefacere - 0. Instituții de asistență - 0.

d. Activitatea Culturii Mozaic din punct de vedere economic

Starea economică a evreilor între 1918 și 1940 a fost în conformitate cu starea economică a țării: starea materială bună a țării a determinat și starea materială bună a evreilor, după cum și crizele economice și financiare s-au răsfărat asupra lor. Evreii au putut produce o mișcare economică accentuată, atunci când aveau pe ce se sprijini și, spre deosebire de alți factori economici străini, ei au cheltuit în țară produsul muncii lor.

MONOGRAFII

Oficiul județean BAI A - Fălticeni: SINAGOGA MARE a fost clădită la început din lemn (fără să se cunoască anul) și după ce a fost mistuită de incendiu, în anul 1848, a fost reconstruită din zid și terminată în anul 1852, în forma în care se găsește acum. Ea trece drept cea mai monumentală și cea mai frumoasă sinagogă din țară, fiind considerată o capodoperă arhitectonică, având zugrăvite prin sistemul fresco diferite tablouri ce înfățișează crâmpie din viața religioasă a evreilor. Ca valoare și interes istoric pentru cultul mozaic, acest monumental edificiu este citat de marele istoric N. Iorga, în operele sale.

Oficiul județean BOTOȘANI - Botoșani: TEMPLUL DIN TÂRGUL NOU. Documentele vechi, scrise în slavonă, ne oferă date precise asupra anului fondării și a fondatorilor, care au purces în acel an de au ridicat un locaș de închinăciune Domnului, destinat enoriașilor din Tg. Nou. În urma incendiului din anul 1887, sinagoga a fost renovată. În 1889, s-a făcut, în cadrul unei solemnități religioase, inaugurarea Templului. În acești doi ani de reclădire, 1887 și 1889, a fost lucrat și chivotul, „Aron Hakodeș”, unic prin frumusețe artistică în țară. Pentru executarea „Aron Hakodeș”-ului, în condițiile cele mai bune din punct de vedere artistic și pentru respectarea tuturor prescripțiilor religioase, a fost adus un renumit maestru din Odessa, Avram Iosef Schnitzer, care a lucrat doi ani cu multă trudă și atenție. „Aron Hakodeș”-ul are coloane lucrate în bronz, părți poleite cu aur, iar ușile și părțile laterale gravate și sculptate în lemn fin. „Aron Hakodeș”-ul este atât de greu și masiv, încât este susținut la bază de două puternice țevi de fier. În partea de sus a chivotului se află un ornament, un vultur simbolic, iar în partea de jos se află stema Țării Românești. Pereții Templului sunt împodobiți cu interesante și frumoase gravuri, simbolizând diferite capitole biblice.

Oficiul județean BOTOȘANI - Botoșani: TEMPLUL DIN TÂRGUL VECHI. După date aproximative, clădirea are o vechime de aproape 150 de ani. Arhitectura și zugrăvelile din interior ne dovedesc măiestria și frumusețea cu care a fost zidit acest Templu, poate unul dintre cele mai frumoase din țară. În linii sobre, dar totuși fără a fi lipsit de frumusețe artistică, acest sfânt lăcaș de închinăciune constituie un monument de artă sinagogală, cu care evreimea botoșăneană s-a mândrit în decursul deceniilor. Ceea ce formează, însă, punctul de atracție este chivotul, „Aron Hakodeș”-ul, care prezintă o deosebită importanță din punct de vedere religios,

artistic și istoric. Acest chivot a fost construit după prescripțiile cărților sfinte, întrunind toate condițiile unui „Aron Hakodeș“. Din punct de vedere artistic, chivotul este de o frumusețe întrecută numai de acela al Templului din Tg. Nou. Sculpturile și gravurile în lemn, inscripțiile gravate sau pictate sunt admirabile. În anul 1861, după o muncă grea și migăloasă, a avut loc instalarea „Aron Hakodeș“-ului. Vechimea lui numără, deci, 135 de ani. Templul mai este împodobit în interior cu frumoase candelabre de alamă, iar pe pereți și tavan sunt zugrăvite cele 12 steaguri ale triburilor, zodiile, precum și diferite peisaje din Palestina. Ușile grele, masive ale Templului îi dau o notă de vechime și sobrietate. Tot în clădirea Templului se află o mică sinagogă, care servește pentru rugăciunile zilnice ale enoriașilor. Actualmente, Templul, precum și celelalte sinagogi din curte servesc ca adăpost liceelor evreiești.

Oficiul județean IAȘI - Iași: SINAGOGA MARE, situată în Tg. Cucului, însemnată prin vechimea ei. Sinagoga este clădită, probabil, în anul 1374, reclădită în 1764. O mărturie în plus despre vechimea acestei sinagogi o constituie zăpislul din 13 martie 1691/7 199 - de la Onița - femeia lui Ștefan Zugravul, dat mănăstirii Aron Vodă, când i-a vândut o casă cu un loc în Priporul Curelarilor, lângă școala jidovenească. (Arhivele Statului din București, condica Asachi 628, fila 47). SINAGOGA MARE DIN PODUL ROȘU, însemnată atât ca vechime, cât și ca stil și mărime. Renovată în anul 1861 - după inscripția care se află pe frontispiciul sinagogii -, pare-se, totuși, că e mult mai veche. După bătrâni, această sinagogă se numește „Sinagoga Apter Ruf“, numele fiind al unui rabin care a păstorit evreimea ieșeană. Se pare că el a pus piatra fundamentală a acestei sinagogi cam prin anii 1770-1780. TEMPLUL IACOB DE NEUSCHATZ, clădit în 1865, este situat în centrul orașului. Clădit în stilul modern al epocii, reprezenta pentru acea vreme o mare inovație, atât prin arhitectura sa, cât și prin serviciul divin modern ce se oficia.

Oficiul județean ILFOV - București: SINAGOGA MARE. Motivele care au determinat fondarea acestui sfânt lăcaș datează după 1813, an în care sinagoga de lemn existentă în cartierul Cișmigiu este distrusă de incendiu. Obștea evreilor pământeni lehi, preocupată de construcția unei noi sinagogi, obține, la 5 iunie 1846, autorizația Departamentului Trebilor din Lăuntru de a achiziționa terenul necesar, ceea ce și face în august 1846, când cumpără cu 800 de galbeni o porțiune de teren cu o cârciumă și pivniță, situată în mahalaua Sf. Vineri - Herasca. Cu această ocazie, obștea evreilor pământeni a ratificat această cumpărare printr-un proces verbal redactat în idiș. La 8 septembrie 1846, încep lucrările de construcție, care sunt, însă, întrerupte și apoi reluate în mai 1847, clădirea fiind terminată în toamna aceluiași an. Această construcție a suferit numeroase transformări în diferite rânduri. Astfel, s-au făcut reparații în anii 1866, 1867 și apoi în 1872, când au fost construite primele balcoane pentru doamne. În urma alinierii impuse de Primăria orașului București, Sinagoga Mare a necesitat o radicală renovare, care s-a făcut în anul 1903, punându-se piatra fundamentală la 8 aprilie. În sfârșit, cu prilejul împlinirii a 90 de ani de existență, Sinagoga Mare a fost refăcută aproape în întregime, modernizându-se atât instalațiile, cât și aspectul ei. Interiorul sinagogii încântă ochiul prin minunatul colorit al decorațiilor, iar printre acestea relevăm ornamentul „Amud“, făcut din aur masiv și argint, obiect de artă ce datează din veacul trecut și se află păstrat în tezaurul sinagogal. Astăzi Sinagoga Mare numără 1 000 de enoriași. TEMPLUL „UNIREA SFÂNTĂ“. Acest templu, care are astăzi 650 de enoriași, este cunoscut sub numele de „Sinagoga Meseriașilor“ încă înainte de anul 1856, dată la care enoriașii lui întocmesc primele statute întărite și aprobate de rabinul David Halperin, rabinul comunității evreilor din București și al regiunii, după cum se intitulază capul religios al evreilor din București din acea vreme. Aceasta rezultă din Pincas-ul (document) scris în ebraică și aflat în păstrarea Templului „Unirea Sfântă“. Odată cu înființarea breslei croitorilor, acest lăcaș de rugăciune este denumit, în documentele oficiale ale timpului: „Havra Sudiților Ruși și Corporației Croitorilor“, care a fost, în cele din urmă, dezafectată cultului. Pe la 1850, se întemeiază, în str. Mămulari, o casă de rugăciune a croitorilor, luându-se cu chirie trei odăi în acest scop, iar apoi achiziționându-se terenul, unde se construiește și se termină, în 1852, noul edificiu ce poartă numele de „Sinagoga Mare a Croitorilor“. Construcției i se aduc îmbunătățiri și se fac noi adăugiri pe la 1875. Față de necesitățile timpului, se construiește, în 1903, o societate cu numele de „Achdut codeș“ („Unirea Sfântă“), în scopul de a reclădi acest edificiu, fapt petrecut în anul 1913, când denumirea este schimbată în Templul „Unirea Sfântă“. În sfârșit, în 1935, i se adaugă frumosului edificiu o sală de festivități, iar în 1940, după cutremur, templul este renovat. Clădirea are un aspect impunător, o incintă spațioasă și galerii (balcoane pentru doamne). În ansamblul său, concepția arhitectonică este comună tuturor templelor moderne ce s-au ridicat în

București, cam în aceeași perioadă de timp. TEMPLUL CORAL. La 15 martie 1857, sunt aprobate „Statutele Comunității Cultului Israelit Modern”, instituție care achiziționează în același an terenul pentru construcția templului, a cărui piatră fundamentală se pune abia la 21 iulie 1864, când încep lucrările. La 18/30 iunie 1866, pe când construcția era aproape terminată, Templul este complet devastat de o ceată de răufăcători. Acțiunea de colectare a sumelor necesare construcției începu de îndată, însuși domnitorul țării contribuind cu 6 500 de galbeni la fondul de reconstrucție a Templului. În sfârșit, lucrările de reconstrucție sunt terminate la 6/18 iulie 1867. Frumosul edificiu era zidit după modelul templului din Berlin. În 1901, se introduce orga cu corul, care-i are ca dirijori pe compozitorii I. Paschill și apoi A. Levy-Ivela. În 1932, încep lucrările de modernizare, executându-se refacerea radicală a exteriorului, precum și restaurarea interiorului. S-a mai ridicat apoi o nouă aripă monumentală la parter, destinată a cuprinde sala de festivități și de conferințe, precum și camera clerului, iar la etaj sălile menite a adăposti biblioteca, muzeul și arhiva istorică a Templului Coral. Astăzi, Templul are 1 000 de enoriași. Construcția reprezintă, în ansamblul ei, o frumoasă operă de artă, incinta propriu-zisă având un parter și două balcoane. „Aron Hakodes”-ul (altarul) este impunător și conține un impresionant număr de Suluri Sfinte, frumos ornate și donate de diferite personalități care s-au ilustrat în viața obștii. Sediul sinagoga al domnului Șef Rabin dr. Al. Șafran este la Templul Coral. În acest templu s-au organizat întotdeauna servicii divine solemne și oficiale, la care predica festivă este rostită de către domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran. SINAGOGA „MALBIM”. Un simbol viu al geniului Kabinului Malbim este Beth Hamidrașul care-i poartă numele. Această sinagogă ortodoxă, acest Beth Hamidraș, după sistemul vechi tradițional, înzestrat și cu frumusețile timpurilor noi, este o creație a voinței exprimate și prin scris din partea marelui Malbim. Actul de fundațiune a fost scris de însăși mâna sa. Marele savant precizează în acest act cum înțelege să funcționeze sfântul lăcaș. Documentul istoric, care constituie o perlă ca stil și concepție, în care se oglindește caracterul pe care marele rabin a înțeles să-l imprime instituției ce-i poartă numele, este păstrat în arhiva sinagogii „Malbim”. Spune marele rabin în actul de fundațiune: „Aceasta este sinagoga care fu sprijin părinților noștri și ajutor pentru noi în vremea de Galut și în timpul renașterii noastre, menținând învățătura în noi și în copiii noștri”. Și a mai lăsat marele rabin Malbim acest îndemn de mare învățare: „Onorați și slăviți lăcașul sfânt în timpul zilei și faceți ca nici noaptea să nu se stingă lumina învățăturii, ziua să oficiem rugăciuni în lăcașurile sfinte, iar noaptea s-o consacram învățăturilor înțelepților”. „Și un om înțelept, cunoscător al învățăturii noastre, să învețe pe cei care vor să știe, ridicând și preaslăvind astfel Toră noastră”. În finalul documentului, lăsat posterității, marele rabin Malbim binecuvăntează lăcașul de rugăciune, urându-i prosperitate și înflorire. „Iar casa aceasta numească-se Beth Hamidraș. Deschise să-i fie porțile, atât pentru locuitorii orașului nostru, cât și pentru oaspeții veniți de oriunde. Reverse Dumnezeu harul divin asupra ei, sălășluiască aci cultura și binefacerea. Pace să fie între toți credincioșii unicului Dumnezeu”. Sinagoga a fost clădită în 1864, re-clădită la 24 iunie 1929. „Și au făcut legământ ca în sinagoga care poartă numele marelui rabin Malbim (binecuvântată fie pomenirea lui) să nu se clinească nimic, nici din chipul de zidire și de împodobire și nici din cel de săvârșire a rugăciunilor. Ca statornic să se urmeze Duhului Dumnezeului celui viu, care plutește acolo, pentru ca în lăcașul cucerniciei să se unească, fără putință de despărțire, credința curată, legea și învățătura, rugăciunile și datinile lui Israel toate”. (Din textul pietrei comemorative). La Sinagoga „Malbim” s-au organizat conferințe religioase, ținute de membrii statului rabinic. Sinagoga se ocupă și de asistența pauperilor. De asemenea, întreține o Talmud Toră. Totodată, funcționează cursul zilnic talmudic „Daf Haiomi”, după pilda renumitului Gaon Rabi Meir Schapira din Lublin, curs înființat de domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran. Domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran este și rabinul Sinagogii „Malbim”. Astăzi sinagoga are circa 1 000 de enoriași.

Oficiul județean NEAMŢ - Piatra-Neamț: SINAGOGA „CATEDRALA”. Printre edificiile destinate cultului mozaic care să prezinte interes din punct de vedere istoric, cităm Sinagoga „Catedrala”. După tradiția orală, transmisă din generații, această sinagogă a fost clădită înainte de zidirea bisericii „Catedrala Sf. Ion” a domnitorului Ștefan cel Mare. Sinagoga dărâmandu-se, a obținut aprobare din partea domnitorului Gr. Alex. Ghica Vodă, în anul 1766, de a fi re-clădită, în urma cercetării făcute de Ioniță Cantemir biv vel spătar, ispravnic al ținutului Neamț. Sinagoga este construită din grinzii groase (durat) învelite cu tabanuri boite pe dinafară și înăuntru. Sistemul clădirii este cel vechi și are o temelie de peste un stâncen, ceea ce face ca intrarea în sinagogă să fie ca într-o bașcă. Înăuntru sinagogii este o galerie închisă, în partea nordică, în două etaje și în partea vestică într-un singur etaj. În peretele dinspre răsărit este așezată urna sfântă, lucrată în lemn cu mare artă. O

tradiție în legătură cu sinagoga este următorul fapt istoric povestit din bătrâni: „Pe când Petru Rareș era silit să fugă în Transilvania de frica turcilor, el trecu prin Piatra. Fiindu-i teamă să nu cadă în mâinile dușmanilor săi, care-l urmăreau pretutindeni, el găsi un refugiu și se ascunse la evreii de aici. Dar pe cât se vede, inamicii săi dădură de urma lui și începură a-l căuta în casele evreilor. Evreii, spre a nu lăsa să cadă în mâinile acestora, îl ascunseră în sinagogă, într-o zi de joi a lunii Nissan, unde rămăsese până sâmbătă, când plecară în Transilvania, mulțumind evreilor pentru serviciile ce i le-au adus“.

EVENIMENTE

Legea de organizare a cultelor. La 22 aprilie 1928, s-a promulgat Legea Cultelor (Mon. Of. nr. 89/22 aprilie 1928). Această lege va fi, pentru mult timp, un punct însemnat de plecare pentru dezvoltarea cultului mozaic, căci la art. 54 s-a prevăzut că Ministerul Cultelor va decreta, în termen de 6 luni, normele de organizare ale cultului mozaic, iar Decizia nr. 46 953/1928 se ocupă de această organizare (Mon. Of. nr. 250/8 noiembrie 1928). O copie după proiectul de Decizie Ministerială, spre a-l studia și a face observații, a fost pusă la dispoziția Uniunii Comunităților Evreiești. Observațiile acesteia au fost întru totul aprobate de Ministerul Cultelor. La 18 ianuarie 1929, Ministerul Cultelor a dat Decizia nr. 2 175/1929, care cuprinde dispoziții ce întregesc pe cele cuprinse în Decizia nr. 46 953/1928, referitoare la organizarea cultului mozaic (Mon. Of. nr. 20/25 ianuarie 1929). Legea pentru regimul general al cultelor a fost modificată la 3 august 1929. Ministerul Cultelor își menține dreptul de a decreta normele de organizare ale cultului mozaic, modifică repartitia riturilor, aduce precizări privitoare la proprietatea averii cultului și suspendă aplicarea modificărilor până la elaborarea regulamentului, pentru care ministerul are obligația să ceară părerea reprezentanților comunităților organizate pe baza Deciziei ministeriale din 1929. Diverse proiecte de regulament au fost elaborate de guvernele ce s-au perindat, dar, din nefericire, abia alcătuit acesta, o schimbare nouă de regim repunea problema în discuție. Decretul-lege din 9 august 1940, referitor la starea juridică locuitorilor evrei din România, nu schimbă poziția cultului mozaic, întrucât în art. 15 al aceluși decret se spune în mod precis: „Regimul cultului mozaic rămâne sub protecția normelor constituționale și a legilor de aplicare“.

Reprezentarea cultului în corpurile legiuitoare și în consiliile comunale:

Reprezentarea în Senat. Constituția, la art. 22, lit. d, prevede că vor fi senatori de drept: „capii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul din fiecare confesiune, întrucât sunt aleși sau numiți conform legilor țării și reprezintă un număr de peste 200 000 de credincioși“. Cultul mozaic și comunitățile evreiești din țară, neavând un statut unic, legal, ar fi urmat ca numai cultul mozaic să nu fie reprezentat în Parlament. S-a propus Guvernului ca Legea electorală, ce urma să se voteze, să prevadă modul de reprezentare a cultului mozaic în Senat. Legea electorală din 27 martie 1920, art. 5, lit. d, al. 2, a admis următorul amendament: „Reprezentantul cultului mozaic în Senat va fi Șeful Rabin desemnat de Uniunea Comunităților Evreiești din țară. Până la organizarea prin Legea Cultelor, reprezentantul cultului mozaic în Senat va fi reprezentantul religios al Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat“. La 19 și 20 iunie 1926, Congresul Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat l-a ales pe dr. I. Niemirower - Șef Rabin din 1921 - ca reprezentantul religios în Senat. La 27 ianuarie 1927, Senatul a validat alegerea dr.-ului Niemirower ca Șef Rabin. La 4 februarie 1940, în urma morții dr.-ului I. Niemirower, Congresul Uniunii Comunităților îl alege ca Șef Rabin pe dl. dr. Al. Șafran, de față fiind secretarul general al Ministerului Cultelor. Prin adresa nr. 7 941/1940, Ministerul Cultelor confirmă alegerea. Instalarea se face la 3 martie 1940 de domnul ministru al cultelor, iar intrarea în Senat se face la 7 martie 1940, ca senator de drept. Cu adresa nr. 7 941/1940, Senatul confirmă pe domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran ca șef religios al cultului mozaic.

Reprezentarea în consiliile comunale. Legea pentru unificarea administrativă, din 14 iunie 1924, dispune la art. 19, al. 4, că, printre alții, mai este consilier de drept: „Un reprezentant al cultului celui mai numeros din localitate. El va fi cel mai mare în grad sau, în cazul când mai mulți ar avea graduri egale, cel mai în vârstă“.

Subvenționarea Cultului Mozaic. Subvenția Ministerului Cultelor, aprobată în 1927, a fost mandatată, pentru prima oară, în 1928. S-a luat ca bază pentru repartitia sumelor comunităților din Vechiul Regat statistica Colescu din 1922. În 1929 și în primul semestru al anului 1930, subvenția a fost trimisă comunităților

direct de Minister. Din al doilea semestru al anului 1930, subvenția se trimite comunităților prin U.C.E. Prin Decizia nr. 34 227, din 18 iulie 1940 (Mon. Of. nr. 168/23 iulie 1940), domnul Radu Budișteanu, ministrul cultelor, suprimă subvenția acordată Cultului Mozaic.

Alegerea domnului Șef Rabin dr. Al. Șafran. După decesul dr. I. Niemirower, este ales, în congresul conducătorilor laici și religioși ai comunităților, din 4 februarie 1940, ca Șef Rabin al Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat și, deci, și ca reprezentant al Cultului Mozaic în Senat, Eminența Sa domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran, un mare învățat, descendent al marelui Gaon Bezalel Șafran din Bacău. Ministerul Cultelor a confirmat, cu adresa nr. 7 941/1940, alegerea noului Șef Rabin. Instalarea în această înaltă demnitate s-a făcut la Templul Coral, la 3 martie 1940, de către Ministerul Cultelor. Au participat la această solemnitate, pe lângă ministrul cultelor și președintele Academiei Române, reprezentanții Guvernului și ai Senatului, delegații comunităților evreiești din întreaga țară și ai comunităților evreiești din București. Jurământul noului Șef Rabin a fost luat de către ministrul cultelor, procesul verbal fiind depus la acest minister. Ministrul cultelor a rostit discursul de instalare. La 7 martie 1940, domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran a fost primit pentru prima dată în Senatul țării (Mon. Of. din 19 martie 1940), validarea alegerii făcându-se în aceeași ședință. În sfârșit, la 13 mai 1940, Eminența Sa domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran este ales și ca Șef Rabin al Comunității Evreilor din București.

Înființarea Centralei Evreilor din România. Cel mai recent eveniment din istoria Cultului Mozaic îl constituie apariția Decretului nr. 319, dat la 30 iunie 1942 de către domnul mareșal al României și conducător al statului, Ion Antonescu, privitor la organizarea și funcționarea Centralei Evreilor din România. Prin acest regulament, această instituție este recunoscută ca singurul organ care reprezintă interesele colectivității evreiești din România, exercitându-și atribuțiile sub directivele și controlul domnului împuternicit al Guvernului pentru reglementarea regimului evreiesc din România. În virtutea art. 2 al regulamentului de organizare și funcționare a Centralei Evreilor din România, toate comunitățile evreiești trec sub controlul și conducerea Centralei Evreilor din România, care le reprezintă în fața autorităților și instanțelor judecătorești.

PERSONALITĂȚI

Oficiul județean BACĂU - Bacău.

Gaonul Bezalel Zeev Șafran, savant rabinic, prim-rabin al Comunității Evreiești din Bacău. S-a născut în anul 1856, la Ștefănești, jud. Botoșani, într-o ilustră familie rabinică. De mic copil, i-a uimit pe erudiții evrei cu mîntea sa ageră și pătrunzătoare și cu memoria sa fenomenală. Foarte tânăr, a primit diploma de rabin de la iluștrii erudiți ai timpului, care au întrevăzut în el pe viitorul Gaon. Savant rabinic de renume mondial, Bezalel Zeev Șafran a redactat răspunsurile sale științifice rabinice la problemele grele religioase și talmudice ce i se trimiteau spre rezolvare din toate părțile lumii. În străinătate, el era recunoscut sub titlul de „Gaonul României“ (v. *Lifrachin*, de docent dr. I. Weinberg din Berlin, pag. 215-218). Discipolul și colaboratorul său nedespărțit era fiul său, dr. Al. Șafran, actualul Șef Rabin al României. Opera științifică a Gaonului Bezalel Zeev Șafran cuprinde *Response*, comentarii la Talmud, disertații filosofice și omiletică. Din opera sa s-a tipărit, până acum, numai prima parte din *Response*, intitulată *Schaalot ušuvot HARBAZ* (1930). Gaonul României s-a impus foarte mult prin finețea personalității sale și prin elocvența sa distinsă. Împreună cu amicul său, dr. I. Niemirower, fostul Șef Rabin al României, Bezalel Zeev Șafran a lucrat la fondarea Uniunii Comunităților Evreiești și a Uniunii Rabinilor din România. Bezalel Zeev Șafran a murit la 14 Kislev 5690 (decembrie 1929), la Bacău. Discursul funebru la înmormântarea sa, la care au participat delegații ale autorităților și ale iudaismului român, l-a ținut Șef Rabinul dr. I. Niemirower. În scaunul rabinic din Bacău, Gaonului Bezalel Zeev Șafran i-a urmat fiul său, dr. Al. Șafran, care a funcționat ca Prim-Rabin al Comunității Evreilor din Bacău până în februarie 1940, când a fost ales Șef Rabin al Cultului Mozaic din România.

Oficiul județean PRAHOVA - Ploiești

Rabin dr. Iosef Haim Brezis. După strălucite studii făcute în Franța, este numit rabin și predicator al comunității din Ploiești. Dorn și conștient de înalta misiune ce i s-a încredințat, se devotează cu tot sufletul carierei sale, din care face un adevărat apostolat.

Oficiul județean PUTNA - Focșani

Rabin dr. Iacob Nacht. Și-a făcut studiile liceale la Iași, luându-și doctoratul în filosofie la Viena. Pe lângă studiile academice, a fost un mare erudit în studiile talmudice, precum și un perfect cunoscător al literaturii ebraice clasice și moderne. Este numit ca rabin al orașului Focșani în anul 1902. Rabinul dr. Nacht a desfășurat o mare activitate duhovnicească și culturală, prin predici religioase și prin conferințe științifice și literare. Deosebit de mare a fost opera sa de luminare a tineretului. Doctorul Nacht organizează o bibliotecă cu mai multe mii de volume din tot ce a avut literatura ebraică mai ales, precum și floarea literaturilor străine. Rabinul dr. I. Nacht a fost și un mare publicist. A colaborat la cele mai multe reviste literare românești și ebraice din țară și străinătate, a făcut multe traduceri, biografii, prefețe și o lucrare numită *Poporul Cărții*. În anul 1921, pleacă din Focșani și este numit rabin predicator la Comunitatea Evreilor din Brăila. Apoi funcționează ca rabin la Rădăuți (Bucovina) și pe urmă ca profesor rabinic la Strasbourg, de unde pleacă în Palestina.

Oficiul județean TURDA - Turda

Rabin Wezel Adalbert. S-a născut în anul 1865 și a murit la 25 februarie 1938. Și-a făcut studiile rabinice în renumita Leșiva din Bratislava. În 1888-1889, a funcționat ca rabin la Comunitatea Târnăveni, apoi în 1890-1901, ca rabin al Comunității Israelito-Ortodoxe din Brașov, iar la 28 decembrie 1901 a ocupat postul de rabin la Comunitatea Turda, unde a funcționat până la 25 februarie 1938. A fost o personalitate recunoscută în cercurile rabinice din țară, ba chiar și peste hotare. Era înzestrat cu calități excepționale, pe care în tot timpul rodniciei sale activități le-a pus în mod absolut dezinteresat în slujba obștii evreiești.

*

Marele Rabin Israel Hager din Vijnița. S-a născut în anul 1860 și a murit în anul 1936. Era descendent al unei mari și renumite familii de rabini. În 1884, a preluat funcția de prim-rabin al Comunității Evreilor din Vijnița, devenind celebru datorită sfințeniei sale. În anul 1914, a părăsit Vijnița, mutându-se la Oradea, unde a și murit.

*

Marele Rabin Iuda Leb Zirelsohn. S-a născut în 1859, la Koseles. A funcționat ca prim-rabin al Chișinăului și al Basarabiei. În 1910, a fost președintele Comisiei oficiale rabinice din Ministerul de Interne de la Petersburg. Între anii 1922 și 1926, a fost deputat în Parlamentul român, iar în 1926 a devenit senator. El a fost și președinte la „Cnesiio Ghedaulo“ a lui „Agudas Israel“ din Viena. Era un învățat erudit, publică *Response*, precum și multe articole în reviste ebraice. În anul 1920, a înființat, la Chișinău, un liceu particular evreiesc, în care, alături de celelalte obiecte, se predă și ebraica. Moare în anul 1941.

*

Dr. Maier Beck. Născut la 13 septembrie 1845, la Papa (Ungaria), face școala primară din localitate, apoi frecventează gimnaziul catolic și colegiul protestant, absolvind liceul reformat din Pesta. Urmează, din 1865, studiile teologice la seminarul iudaico-teologic din Breslau și vine în București, în 1872, pe când obștea evreilor pământeni lehi era în descompunere. A fost instalat, în octombrie 1873, ca predicator al Templului Coral și director al școlii de băieți „Jacob și Carolina Löbel“, instituții unde desfășoară o neobosită activitate. La școală era omul muncii și al datoriei, la templu omul binelui și propovăduitorul moralei. Din inițiativa sa, se înființează Societatea pentru editarea de cărți didactice evreiești, el fiind între primii autori de manuale tipărite, alături de dr. M. Gaster, I. D. Bally și L. Cassvan. Redactează apoi „Revista Israelită“. A fost, pe lângă un mare dascăl, și un iubit păstor sufletesc al evreilor din București, tocmai în vremea când această obște era dezorganizată. Drept omagiu pentru activitatea depusă, Comunitatea l-a ales, imediat după constituirea ei, în 1921, Șef Rabin onorific, în care calitate a participat la lucrările Sfatului rabinic. Moare în București, la 27 februarie 1923. Dintre lucrările sale, menționăm: *Învășătura religiunii mozaice pentru uzul junimii israelite*, *Lexiconul ebraic român* (rămas în manuscris), *Vocabular analitic ebraico-românesc la Pentateuchul sau la cele cinci cărți ale lui Moise*, *Die Syrisch-Palästinensischen Psalmen* (dizertație de doctorat). Au rămas, de asemenea, însemnate colecții de predici, exhorțe și discursuri ocazionale, conferințe științifice și literare și articole publicate în diverse gazete și reviste, tratând cu competență cele mai importante probleme ce se puneau evreilor în acea vreme. A colaborat între altele și la „Fraternitatea“, „Anuarul pentru izraeliți“ și „Revista Israelită“. Activitatea și opera sa sunt integral izvorâte din dragostea nețărmurită față de sinagogă, școală și țara sa adoptivă.

Dr. Jacob Niemirower. S-a născut la 1 martie 1872, la Iași. Prima educație o primește sub supravegherea riguroasă a tatălui său, frecventând hederul, unde învață Talmudul, sub conducerea renumitului rabin Isac Aron Ettinger. Încă de copil, el citea și studia cu nesaț celebra lucrare *More Nebuchim*, a marelui filosof Maimonide, iar de abia la vârsta de 13 ani, începu să ia lecții în materiile profane. În 1890, pleacă la Berlin ca să-și continue studiile. După ce și-a luat bacalaureatul, a frecventat Universitatea din Berlin, unde urma cursurile de filosofie, istorie și orientalistică ale unor celebri profesori. În iulie 1895, și-a luat doctoratul la Universitatea din Berna, cu obiectul principal filosofie, fiind promovat cu „Magna cum laude”. Teza sa de doctorat se ocupă de *Corelațiunea dintre liberul arbitru, conștiință, răsplată și pedeapsă*, având o strălucită primire din partea criticii și fiind publicată de profesorul Ludwig Stein în „Arhiva pentru filosofie și istoria ei”. La Berlin, odată cu studiile profane, a urmat și studii rabinice la școala condusă de dr. Israel Hildesheimer și Abraham Biberfeld. În 1897, a primit autorizația de rabin. Între timp, publică un studiu despre „Judaismul contemporan din punct de vedere religios, etnic și social”, apărut în ianuarie 1893 în revista „Jeşurun” din Berlin. Această primă manifestare publicistică dovedește talentul său deosebit în această direcție. În decembrie 1896, se înapoiază la Iași, unde este angajat imediat ca rabin și predicator. Aici dezvoltă o activitate prodigioasă și multiplă, atât la amvon, cât și la tribună, iar activitatea sa rabinică a avut un caracter mai mult cultural și social. Împreună cu dr. K. Lippe și Mattes, reînființează societatea culturală „Ole Şem” (1897), unde ține multe conferințe despre știința iudaismului. În 1898, introduce cel dintâi, la Iași, serviciile divine pentru elevii școlilor evreiești și ține, în același timp, un curs de istoria evreilor pentru elevii din școlile de stat. În 1900, pleacă în străinătate, în interesul emigranților evrei din țară, iar apoi ajutorarea familiilor acestora a fost organizată în mod sistematic sub conducerea dr. I. Niemirower. În 1901, începe o vie acțiune pentru organizarea comunităților evreiești din țară, alături de promotorii acestei mișcări. În acest timp, duce o luptă contra jurământului *more iudaico*, mergând până la Curtea de Casație, unde cauza sa a fost susținută de maestrul baroului ieșean și de cei de aici. În 1906, organizează, la Iași, împreună cu Heinrich Rosenbaum, un Toynee Hall, unde ține prelegeri despre istoria evreilor ieșeni, care au apărut apoi în broșură sub titlul de *Ochire asupra istoriei comunității izraelite din Iași*. În 1912, părăsește Iașul pentru postul de ce i se oferise la Comunitatea israeliților de rit spaniol din București, care număra la acea dată aproape 1 000 de familii. Timp de zece ani a păstorit această comunitate, desfășurând o bogată activitate culturală și socială, înființând și un curs de practică religioasă și de istorie antică și modernă a evreilor, pentru elevii din școlile primare, secundare și profesionale. Tot în acest interval, a fost numit confesor al garnizoanei București și apoi reprezentant al cultului mozaic. Trebuie relevat - concomitent cu toată activitatea sa - și aportul său în întreaga operă culturală și de asistență socială a Comunității Evreilor din București. A funcționat, astfel, din 1911, ca profesor de istorie și religie la școlile „Cultura”, fiind numit de Ministerul Instrucțiunii Publice în comisia de examinare a institutorilor de limba ebraică. În timpul războiului a fost activ în opera de ajutorare a familiilor mobilizaților și a celor rămași de pe urma lor. După terminarea războiului, dr. I. Niemirower dezvoltă o intensă activitate literară și culturală, ținând, în special la societatea „Şarom”, o serie de prelegeri asupra filosofiei istoriei evreilor, intrunindu-le apoi într-un volum sub titlul *Incursiuni în istoria evreilor*. Din ziua în care Comunitatea Evreilor din București a luat ființă, conducătorii ei s-au gândit imediat să-l cheme pe acest eminent rabin în postul de șef spiritual, demnitate în care a fost ales cu unanimitate la 17 mai 1921. Instalarea doctorului Niemirower ca Șef Rabin a avut loc la 22 mai 1921. Primele gânduri și le-a îndreptat spre organizarea Cultului Mozaic din Capitală, a Rabinatului și a Sfatului Rabinic, al cărui conducător a fost. Activitatea șefului spiritual al evreimii se manifestă pe toate țărâmurile și influența sa se resimte atât la amvon, la catedră, cât și în viața politică-socială. Ca reprezentant al Cultului Mozaic, a fost declarat senator de drept, calitate consfințită la 27 ianuarie 1927, prin validarea sa, dată la care dr. Niemirower a luat loc în Senatul țării pe banca prelaților, alături de reprezentanții tuturor cultelor istorice, recunoscute de stat. Cu erudiția și tactul său, precum și grație neobositei activități desfășurate în toate direcțiile, dr. Jacob Niemirower reprezintă, desigur, una dintre personalitățile covârșitoare ale Cultului Mozaic. Activitatea sa, închinată în întregime problemelor evreiești, și-a continuat-o până în ultimul moment al vieții sale. Moartea sa, în noiembrie 1939, îl găsește la postul de răspundere, lăsând un gol resimțit în sânul obștii evreiești din întreaga țară.

Opera publicistică. Diversitatea scrierilor sale, în limbile germană, română și ebraică, a fost extraordinară. Lucrările sale au fost reunite în patru volume, repartizate în următoarele categorii:

Scrieri filosofice: *Legătura dintre liberul arbitru, conștiință, răsplăt și pedeapsă* (teză de doctorat), *Morala iudaismului, Iudaismul modern* (lucrare în care sunt adunate o serie de eseuri filosofice și literare), *Incursiuni în istoria evreilor* (care conțin în prima parte o istorie concisă a evreilor, a evenimentelor și personalităților, iar în a doua parte, o originală expunere asupra începuturilor istoriei evreilor).

Disertații și foiletoane. Sub titlul *Disertații și foiletoane* sunt întrunite studiile istorice, disertațiile, schițele biografice și causeriile: *Iudaismul și evreii din epoca arabo-spaniolă, Ochire asupra istoriei Comunității Evreiești din Iași, Istoria rabinatului din capitala Moldovei*.

Hasidismul și Țadichismul. Sub acest titlu, dr. Niemirower face un studiu aprofundat asupra acestor principii, ocupându-se mai mult de adepții acestei doctrine. Importantele date istorice aduse cu privire la hasidism, ca și povestirile hasidice anexate acestui volum ne arată un minunat povestitor și un spiritual causer.

Omiletică și retorică. Într-o voluminoasă culegere, a publicat o serie întreagă de predici, cuvântări și lucrări omiletice, sub titlul de mai sus. Aici sunt grupate 74 de predici de Șabat și 47 de discursuri ocazionale, care alcătuiesc toate laolaltă o oglindă a vieții evreiești din România.

★

Șef Rabin dr. Alexandru Șafran, Șef Rabinul Culturii Mozaic din România, născut la 12 septembrie 1910, la Bacău, ca fiu al cunoscutului Gaon Bezael Zeev Șafran, prim-rabin al Comunității Evreilor din Bacău. Educat, chiar din fragedă copilărie de către părintele său, inițiat de către el în disciplinele iudaice, Alexandru Șafran ajunge discipolul nedespărțit al tatălui său și colaboratorul lui intim în opera sa științifică-rabinică, redactându-i lucrările și responsele rabinice pe care renumitul Gaon le trimitea învățaților talmudiști din lumea întreagă, care se adresau lui pentru rezolvarea problemelor grele, științifice și rituale. După ce termină studiile liceale la Bacău, unde și-a luat bacalaureatul, ca unul dintre cei mai distinși elevi ai Liceului „Ferdinand I” și instruit în științele rabinice de către tatăl său, care-l ținea în Bet Hamidrășul său zilnic până târziu după miezul nopții, tânărul învățâcel pleacă la Viena, unde se înscrie la Seminarul Rabinic și la Universitate, la Facultatea de Filosofie a acesteia. Bătrânul Gaon și maestru al ucenicului care părăsește prima oară Bet Hamidrășul din casa părintească și lasă condeilul cu care însăia zilnic gândurile tatălui său, îl roagă cu lacrimi în ochi pe neprihănitul său copil să rămână deplin credincios principiilor și practicii tradiționale evreiești, să devină un rabin întru Israel, în care să îmbine Tora și Chochma, învățătura cea veche cu știința cea nouă, Tora și Irat șamaim, învățătura divină cu teama de Dumnezeu, căci - lăsa bătrânul Gaon a se înțelege din vorbele lui pătrunse de emoție - dorința lui este ca acest fiu și discipol al său, pe care el însuși l-a crescut în luminile Torei, să fie urmașul său la scaunul rabinic. Ajuns la Viena, Alexandru Șafran atrage atenția profesorilor de la Seminarul Rabinic și, în special, a rectorului, prof. dr. Adolf Schwartz, prin pregătirea sa temeinică și cunoștințele sale iudaice vaste. Prelegerile din Talmud ale rectorului Schwartz se animau în disputele ce le avea cu tânărul talmudist, venit din Bet Hamidrășul unui Gaon întru Israel. Cu trei zile înaintea morții sale, bătrânul rector a purtat la ultima sa prelegere asupra Talmudului o discuție foarte vie, dialectică, cu răsflătatul său discipol. După terminarea prelegerii, Hofratul Schwartz l-a chemat pe tânărul său ucenic, în cabinetul său de lucru, pentru a continua discuția în jurul problemei ce s-a ridicat în timpul prelegerii. Disputa a mai ținut o oră și s-a sfârșit cu exclamația veneratului maestru al logicii talmudice: „Nițachtani beni...” („M-ai învins, fiul meu...”). Prelegerile asupra Bibliei, făcute după metodele critice, de către savantul Samuel Kraus, au fost și ele însuflețite, de data aceasta, prin împotrivirea sinceră a credinciosului învățâcel, căruia bătrânul său tată i-a interzis să-și însușească metodele critice ale teologiei protestante, introduse de către învățâceii occidentali evrei în studiul Bibliei vii și sfinte, în cercetarea Cărții Cărților, fragede și eterne, unice și neasmutite, ce nu poate fi tratată precum celelalte cărți ale antichității. La Universitate, studentul Alexandru Șafran se distinge, de asemenea, în mod cu totul aparte. Conferințele ce le ține chiar în universitatea vieneză fac o covârșitoare impresie. Bărbați de seamă, ca Monseniorul Seipel, fostul cancelar al Austriei, Sigmund Freud și alții, acordă interes tânărului evreu român. În timpul vacanțelor, Alexandru Șafran prezintă mai multe conferințe, la instituțiile culturale evreiești cele mai de seamă din Germania, care l-au invitat. În decembrie

1933, Alexandru Șafran se întoarce în orașul său natal, încununat cu titlurile de rabin și doctor în filosofie. Spre durerea lui, gândul tatălui său trebuia să fie împlinit, căci nu mult după plecarea în străinătate pentru studii superioare a fiului său Alexandru, Gaonul Bezalel Șafran a fost chemat printre cei drepți. La porunca conștiinței sale și la stăruința obștii evreiești din Bacău, dr. Alexandru Șafran ocupă postul de prim-rabin al comunității din orașul său natal, deși era chemat la posturi înalte rabinice în străinătate, unde numele său era foarte apreciat. Doctorul Șafran păstorește cu adâncă pietate obștea sa din Bacău, în spiritul tatălui și înaintașului său, ca un adevărat More Horaa be Israel, ca un rabin tradiționalist. Păstrător al vechii tradiții rabinice, dr. Al. Șafran aduce însă pentru prima oară în obștea sa și un suflu modern de viață spirituală evreiască în ceea ce privește cultivarea enoriașilor și mai cu seamă în educația tineretului școlar.

Activitatea culturală prodigioasă a rabinului din Bacău s-a revărsat și asupra celorlalte obștii evreiești din țară, prin conferințe și prelegeri, pe care le-a ținut în diferite orașe ale țării. Dr. Al. Șafran este numit de către Ministerul Cultelor membru în comisia de examinare a rabinilor, în locul tatălui său, funcționând în această calitate alături de Șef Rabinul dr. I. Niemirower. Se distinge în mod deosebit la diferitele congrese ale comunităților evreiești și ale instituțiilor evreiești din țară. Pe tărâmul renașterii naționale evreiești, dr. Al. Șafran propovăduiește o înșănătoșire a vieții poporului evreu în spirit evreiesc, în spiritul religiei sale care l-a ocrotit de-a lungul mileniilor și care înobilează ființa sa. Când ilustrul Șef Rabin al României, dr. I. Niemirower, a încetat din viață, privirile iudaismului român se îndreaptă către prim-rabinul din Bacău, fiind și discipolul Gaonului Bezalel Șafran, care armonizează în el rabinatul cel vechi cu cel modern. Congresul Unirii Comunităților Evreiești, întrunit la București, în ziua de 4 februarie 1940, în prezența reprezentanților înalțelor autorități de stat, alege pe dr. Al. Șafran ca Șef Rabin al iudaismului român. Cel mai tânăr Șef Rabin din lume în timpul său, amintind pe Zadoc Kahn, marele Rabin al Franței și pe Angello Sacerdotti, marele Rabin al Italiei, aleși, de asemenea, în înaltele funcții la o vârstă atât de tânără, dr. Al. Șafran a fost instalat cu deosebit fast, la 3 martie 1940, de către Ministerul Cultelor și înalții demnitari ai statului, în prezența delegațiilor comunităților evreiești din țară. Îndată după instalarea sa, Șef Rabinul dr. Al. Șafran a fost numit, în virtutea legii, senator de drept. În Parlament, Șef Rabinul dr. Al. Șafran s-a bucurat de un deosebit prestigiu, discursurile sale, pronunțate într-un grai suculent românesc, fiind ascultat cu deosebit interes. După expresia președintelui Senatului, tânărul senator a adus în incinta matorului corp „un aer senin de primăvară...”. I-a fost hărăzit doctorului Al. Șafran să păstorească evreimea română în anii cei mai grei. Într-adevăr, nu mult după înscăunarea sa, grele probleme ce privesc iudaismul român stau în fața conducătorului spiritual al acestuia. Dr. Al. Șafran face față tuturor acestor probleme cu seninătate și înțelepciune sacerdotală. Predicator magistral, cinstește amvonul și dă mulțimii care vine să-l asculte mângâierea învățături și a credinței. Stimulează și îndrumă întreaga operă culturală în toate compartimentele, de diferite nuanțe, ale vieții spirituale evreiești. La „Tarbut”, la „Instituția de Cultură a Templului Coral”, la „Asociația Tiraților Evrei”, la „Asociația Culturală a Femeilor Evree” și în toate cercurile culturale, domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran vine cu aportul său însemnat și luminile sale călăuzitoare. Pentru corpul didactic evreiesc, domnul Șef Rabin înființează, în 1941, cursuri de iudaistică ce se țin în timpul vacanțelor de către d-sa și valoroși rabini și oameni de litere, ce au ca scop să-i inițieze pe profesorii școlilor evreiești în cultura iudaică pentru a putea coordona disciplinele ce le predau cu elementele corespunzătoare iudaice. Dl. Șef Rabin s-a străduit ca atunci când s-a format școala evreiască nouă, ce a primit întreaga populație evreiască școlară, să fie într-adevăr o școală evreiască, respectând tradiția evreiască și având un conținut autentic evreiesc care să se armonizeze cu graiul și datina școlii românești. A întocmit programul învățământului religios, istoric și ebraic pentru școlile de toate gradele, a prescrip numărul de ore pentru disciplinele evreiești, a înființat serbări de „Oneg Șabat” la școli, a reglementat serviciile divine școlare, de asemenea a editat pentru prima oară, sub egida Instituției Superioare a Comunităților Evreiești, manuale de ebraică pentru uzul școlilor, întocmind un întreg program de editură școlară. O atenție deosebită acordă dl. Șef Rabin școlii ebraice „Tarbut”. Colegiul pentru studenții evrei a fost inaugurat de către dl. Șef Rabin cu o prelegere despre iudaism iar în cursul anului școlar, a ținut la Colegiul Studenților o serie de prelegeri despre filosofia evreiască și iudaism, în genere, ce contribuie la formarea concepției de viață a studenților evrei. Îmbinând ambele curente rabinice, tradițional și modern, dl. Șef Rabin conduce viața spirituală, culturală a Templului Coral, ca și a sinagogii tradiționaliste „Malbim”. La aceasta din urmă a înființat cursul zilnic talmudic de „Daf Haiomi”, după pilda renumitului Gaon Rabi Meier Schapira din Lublin,

întocmind un program zilnic special pentru iudaismul român. În fiecare comunitate din țară, rabinul respectiv urmează normele acestui „Daf Haiomi“. Pe lângă aceasta, dl. Șef Rabin mai conduce „Asociația de studii talmudice «Hevra Șas»“, înființată cu două decenii în urmă de către regretatul Șef Rabin dr. I. Niemirower. La Sinagoga „Malbim“, dl. Șef Rabin a orânduit conferințe religioase și „Șaloș Seudot“ tradiționale. În genere, s-a străduit să ridice prestigiul rabinului ca atare, cerând ca rolul acestuia în comunitate să fie acela ce i se cuvine după tradiție și potrivit ființei istorice a comunității. A orânduit ca divorțurile și cununiile religioase să fie oficiate numai de către Rabinatul comunității și numai cu știința comunității. La București, a introdus Oficiul de Stare Civilă Religioasă la comunitate. De asemenea, a înființat la București cea dintâi „Mikva“ (baie rituală) a obștii evreiești. În aceste vremuri excepționale, dl. Șef Rabin a acordat atenția sa cea mai vie operei de asistență socială, îndeosebi acțiunii de ajutorare a evreilor evacuați în Transnistria. Încă de tânăr de tot, dl. Șef Rabin a colaborat la redactarea lucrărilor rabinice ale părintelui D-sale. Multe din adnotările d-sale sunt publicate în cartea tatălui său *Șe'elot u-Tešuvot HARBAS* (Varșovia, 1930). Ca student, începe să publice diferite lucrări în toate domeniile iudaice, în limbile ebraică, română și germană. Îndeosebi, colaborează la revista ebraică „Hahed“ din Ierusalim și la revista ebraică „Darchenu“ din Cernăuți, în care-și dezvoltă concepția sa filosofică religioasă. A colaborat la mai toate revistele sau ziarele evreo-românești. Dintre lucrările mai însemnate, cităm: *Profetism, Disertații biblice, Filosofia iudaismului, Filosofii moderni evrei, Iudaismul în literatura universală, Considerațiuni filosofice despre istoria evreilor, Probleme rituale evreiești, Iudaismul și Arta, Figurile însemnate din iudaism, Biblia în literatură și în artă, Probleme filosofice moderne și Predici*. Înălăuntrul iudaismului român, dl. Șef Rabin dr. Al. Șafran înfățișează o covârșitoare personalitate îndrumătoare, iar în afară un demn reprezentant al evreimii române.

Lămurirea câtorva termeni tehnici

Beth Hamidrăș (traducere exactă: Casă de studii), o casă de studii care se află lângă sinagogă, unde enoriașii se ocupă, înainte și după rugăciune, cu studiul cărților sfinte. Pentru acest scop, aici se găsește o bibliotecă, unde rabinul, ca și laicii au dreptul de a ține conferințe.

Chassid (om religios, pios), adeptul hasidismului.

Chassidism, mișcare din secolul al XVII-lea, care pătrunde viața evreiască de sentimente religioase mistice.

Chenesset Ghedaula (Synnedrion), instanța cea mai înaltă judecătorească și administrativă.

Chewra Șas, o asociație ai cărei membri se instruiesc în mod regulat pentru studiul Talmudului.

Diaspora, vezi Galut.

Galut (drumul în exil) înseamnă: 1) faptul istoric al alungării evreilor din Palestina; 2) evreii care nu locuiesc în Palestina; 3) toate localitățile în care există evrei în străinătate.

Gaon (măreție, putere, strălucire, excelență), în ziua de astăzi, erudit în științe iudaice.

Hagiografi, vezi Kettuvim.

Kettuvim (scrieri; în limba elină hagiografii, scrieri sfinte), partea a treia a Bibliei. Ea conține 11 cărți, împărțite în trei grupuri: 1) trei cărți poetice (Psalmii, Cartea lui Solomon și Hiob); 2) Sulturile care se citesc în zile de zărbătoare (Cântarea Cântărilor, Ruth, Ester, Cohelet, Echa); 3) cărți istorice. Kettuvimii nu conțin nici porunci, nici prescripții, ci numai lirică, didactică și istorică.

Midrăș (cercetare) este denumirea pentru: 1) metoda explicației religioase a cărților sfinte; 2) formă de explicare a învățăturii orale; 3) scrieri în care se găsesc și una și alta.

Oneg Șabat (plecarea de sâmbătă), o nouă formă practică a ideii de Șabat (de odihnă) o arată mișcarea de Oneg Șabat a tineretului evreu din Palestina. În cercurile care nu mai înțeleg ideea religioasă a sâmbetei, ceasurile de sâmbătă după-masă sau seara sunt dedicate ridicării sufletești și spirituale, cântării și discuției, dând acestei zile de odihnă un farmec anumit, care nu este numai funcția socială a unui repaus de lucru.

Omiletica (de la cuvântul grecesc *homilia*), știința oratoriei. Înseamnă, pe de o parte, retorica pură, iar pe de altă parte, teologia practică și tratează particularitățile predicii religioase.

Șaloș Seudot (cele trei mese), a treia masă, care se ia sâmbăta înaintea înserării este denumită Șaloș Seudot. Ea se ia de obicei în sinagogă sau masa de rugăciune, în mijlocul celorlalți enoriași, cântându-se

cântece de sâmbătă. De obicei, rabinul prezent ține o conferință religioasă.

Șas, denumirea Talmudului babilonian în întregime a sa.

Șeelut Uteșuvot (întrebări și răspunsuri), denumirea pentru întrebările adresate autorităților rabinice și răspunsurile lor. Aceste răspunsuri sunt cunoscute sub numele de „Response“.

Șulchan Aruch (masa pregătită) este un comentariu scurt și ușor de înțeles al unui anumit Iacob Acher, din care fiecare - așa cum se poate ușor sătura la o masă pregătită - să poată scoată decizii importante privind viața religioasă. Conține deciziile intrate în vigoare abia după dărâmarea Templului.

Tarbut (cultură), organizație evreiască care se ocupă cu răspândirea limbii și culturii ebraice.

Toynbee Hall (sala înființată de un anumit Toynbee), sala în care se țin conferințe pe teme culturale, pentru a da posibilitatea păturii sărace și muncitoare de a dobândi o cultură generală.

Țadic (religiosul desăvârșit, omul fără defecte); în epoca Chassidică, țadichimii au fost considerați oameni sfinți, mijlocitori între Dumnezeu și omenire.

Documentar extras din Arhivele Statului din România și reprodus după
Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust,
vol. III, f.a. The Beate Klarsfeld Foundation

4. MICROMONOGRAFIILE DE LOCALITĂȚI¹

Alba-Iulia. Un document ebraic din 1591 menționează existența aici a unui bet-din. În 1623, principele Bethlen Gábrriel a acordat o diplomă cu privilegiu rezidențiale și comerciale, întărite de Adunarea Națională din 1627. Dar codul Approbatæe Constitutiones adoptat de aceeași Adunare în 1653 restrângea rezidența evreiască la Alba-Iulia.

În 1920, trăiau aici 1 770 de evrei (din 9 645 de locuitori). Odată cu întărirea Gârzii de Fier, condițiile de trai ale evreilor au devenit foarte grele. În 1938, o bombă a explodat în sinagogă. În 1941, întreaga proprietate a comunității a fost confiscată. În timpul celui de-al doilea război mondial, populația evreiască din Alba-Iulia a crescut, adăugându-i-se evreii din zonele rurale înconjurătoare aduși în oraș de către autorități. Numărul maxim al populației evreiești locale a fost de 2 070, în 1947. Datorită plecărilor din țară, această cifră a scăzut la câteva zeci, în 1990.

Arad. Evreii au fost înregistrați aici prima dată în 1717. În 1750, a fost creată Hevra Kadișa. În 1920, populația evreiască se cifra la 6 430 de suflete, în 1940 la 9 420, ca urmare a concentrării la Arad, de către autoritățile române, a evreilor din localitățile mai mici din județ, iar în 1947, la 13 200.

Bacău. Evreii sunt atestați aici din secolul al XVIII-lea. În 1774, existau deja instituții comunitare. În 1820, un număr de 55 de capi de familie plăteau taxe comunale.

De la circa 4 000 de suflete în 1859 și 8 000 (43% din totalul populației), în 1899, numărul evreilor ajunge, în 1930, la circa 10 000 (30,8%), apoi descrescând, ca peste tot după 1948, prin emigrare etc. Astăzi în localitate trăiesc doar câteva sute de evrei.

Aici a păstorit, între 1803 și 1859, un anume Issac din Botoșani, care a avut renumele de „făcător de minuni”. Instituții comunitare, școli israelito-române, activități editoriale (se editează în 1878 primul volum al unui periodic, „Calendar

pentru israeliți - care va deveni emblematic prin cele 19 volume, apărute ulterior la București). Bacăul era o localitate cu vie activitate comercială și industrială, datorată în principal inițiativei evreiești concretizate în numărul mare de fabrici și ateliere deținute de evrei. În 1899, 85,6% (563) din totalul întreprinderilor comerciale locale erau evreiești, iar 573 din ateliere (66,6%) erau ale meseriașilor evrei. În timpul războiului, a funcționat, ca în mai toate capitalele de județ ale țării, un liceu evreiesc, cu un corp didactic alcătuit din intelectuali prestigioși. Dintre foștii elevi, unii au devenit specialiști renumiți în ultimele decenii.

Bistrița. Venind din Bucovina și Galiția, evreii au început să se așeze în Bistrița după ridicarea, în 1848, a interdicției de stabilire. Aici și-a avut sediul Biroul Central al evreilor ortodocși din Transilvania, sub conducerea Rabinului Ullmann Salamon, care a creat și o ieșivă importantă. În 1930, erau 2 198 de evrei (din 14 128 de locuitori). Cei mai mulți au fost deportați. În 1947, mai trăiau 1 300 de evrei. În 1969, se mai aflau în oraș două familii.

Botoșani. În 1745, un număr de comercianți, incluzând și evrei, au primit dreptul să aibă o casă în proprietate. După 1780, prințul Alexandru Ipsilanti acordă și comunității din Botoșani privilegiul de a se putea considera cu statut de corporație autonomă. În 1803, în localitate trăiau 350 de familii evreiești, care plăteau taxe primăriei. În secolul al XIX-lea, ca rezultat al imigrărilor, comunitatea evreiască crește simțitor, astfel că, în 1899, se aflau aici 16 817 suflete (61,7% din totalul populației). Date fiind legăturile negustorilor evrei cu comercianți din Leipzig și Brody, viața comercială a orașului se înviorează simțitor. Pe de altă parte, numărul mare de meseriași evrei (aprox. 68% din totalul meseriașilor) la începutul secolului al XX-lea conferă un dinamism aparte constituirii micilor ateliere și chiar a unor rudimente de întreprinderi industriale.

Învățămintul urmează și el o ascensiune continuă: în 1866, Hillel Kahana, scriitor și

institutor, a înființat o școală secundară evreiască, printre primele în România. Scriitorii evrei David Isaiah Silberbusch, Zevi Lazar Teller și Israel Teler au trăit în acest oraș. Ei publică aici gazeta evreiască lunară „Ha-or“, iar o seamă de publiciști de limbă română scot lucrări cu caracter istoriografic și social.

După primul război mondial, comunitatea se reorganizează și se dezvoltă rețeaua de instituții (filantropice etc.) aferente ei. În 1930, trăiesc la Botoșani circa 12 000 de evrei (36,6% din totalul populației), iar printre instituțiile culturale și de învățământ figurează și două școli primare, precum și o școală profesională de fete. În timpul războiului, sunt deportate în Transnistria circa 150 de persoane. După război, comunitatea evreiască își reia activitatea în condiții normale, iar populația totală de rit mozaic atinge, în 1947, circa 20 000 de suflete. Datorită plecărilor, astăzi nu mai sunt în localitate decât câteva sute de persoane; mai pot fi văzute o seamă de vestigii culturale - monumente de arhitectură (Sinagoga Mare ș.a.); mai dăinuie, de asemenea, mărturiile scrise sau rămase în memoria colectivă a concetățenilor, care amintesc despre locul și rolul evreilor în acest oraș.

Brașov. Evreii sunt menționați pentru prima dată în 1492 ca trăind sau trecând prin Brașov, participanți la comerțul dintre Țara Românească, Ungaria și Turcia. În 1920, comunitățile neologă și ortodoxă au creat împreună o școală elementară, cu trei învățători. În anii '20, comunitatea neologă cuprindea 311 familii, în total 1 280 de suflete, 340 de contribuabili, din care 2 angroșiști, 4 liber-profesioniști, 2 învățători, 226 comercianți, 8 avocați, 1 artist, 14 medici, 119 funcționari particulari, 4 antreprenori, 10 ingineri și 20 particulari. (120 de membri ai comunității au participat la primul război mondial, din care au căzut 15). În 1930, trăiau aici 2 594 de evrei. În timpul războiului, proprietățile comunitare și individuale au fost confiscate. Comunitatea a fost reorganizată în 1949. În 1956, se aflau în oraș 1 759 de evrei, iar în județ 4 053.

Brăila. După transformarea sa într-un

important port comercial, numărul evreilor a crescut de la 1 095, în 1860, la 9 830 (17,3% din totalul populației), în 1899. Majoritatea erau comercianți și meseriași (circa 25% din total). Prima sinagogă, „Reform“, a fost înființată în 1862. În 1905, începe activitatea de reorganizare a vieții comunitare, fruntașul J. B. Brociner fiind principalul militant pentru reunirea tuturor comunităților din Regat. În 1930, erau la Brăila 7 134 de evrei (10,4%), care dispuneau de două școli elementare, o școală secundară pentru băieți, un azil și o cantină. Vexațiunile din timpul ultimului război au fost deosebit de grave între septembrie 1940 și ianuarie 1941, când s-au operat masiv confiscări de proprietăți, arestări și descinderi. După război, mai trăiau în Brăila, în 1947, circa 6 000 de evrei, în 1950, circa 3 000, iar în prezent, se mai află în oraș doar câteva zeci de familii.

Pentru a întregi imaginea despre viața social-culturală din Comunitatea Evreilor din Brăila, așa cum arăta ea în trecut - și pe acest „model“ toate marile comunități evreiești din țară - vom reproduce din „Calendarul“* pe anul 1913 al orașului Brăila următoarea listă a organizațiilor evreiești existente la acea dată în localitate și a principalilor lor lideri în funcțiune.

Comunitatea Israelită: președinte - dr. Inger, vicepreședinte - dr. Silberstein, casier - dr. Nestoreanu, secretar - Iosef Leibovici, membri - Gottlieb Gruper, Mandelbaum, A. Câmpeanu, I. Witzling, H. Schäfer, L. Liveanu.

Societatea „Crémieux“: societate de ajutor în caz de boală și deces. Președinte - Achil Mendl, vicepreședinte - I. Brociner, L. Biigelisen, controlor - Barozzi.

Cercul „Cultura“: societate pentru conferințe și muzică. Președinte de onoare - dr. Nestoreanu, președinte activ - farmacist A. Câmpeanu, vicepreședinte - S. Bleicher, secretar - Klechner, arhivar - Rosenstein, casier - Schichter, membre - d-șoara Marcovici, d-șoara Grinberg.

Doamnele Israelite: societate de binefacere.

* Tipografia „Lucrătorii asociați“.

Președintă - Bertha Herpstein, vicepreședintă - Caroline Loewenton, casieră - Ella Adler, comisia de control - dr. Ed. Silberstein, dr. J. L. Inger, membre - Fany Ackerman, Mathilde Bohory, E. Braunstein, Ernestina Byk, L. Gersony, Regina Heert, Josephine Inger, R. Alfred Ieroham, Donna Lewy, Mizi Strass, Rosa Feitelson, Albertine Karpeles, I. Posmantir.

Globul Tinerimii Israelite: societate de ajutor reciproc. Președinte de onoare - David Szeiner, președinte activ - H. Tronic, vicepreședinte - E. Haimovici, casier - A. Cohn, controlor - I. Ghiwietz, secretar - J. Iancu, comisar de ordine - E. Segall, membrii comitetului - L. Leibovici, M. Braier, S. Winter, I. Smilovici.

Societatea Israelită de gimnastică: președinte - W. G. Leibovici, vicepreședinte - D. Grünberg, secretar - H. Linderman, casier - Sol. Segall, controlor - S. Pappo, diriguitori - M. Solomoneanu, D. Pincovici.

Primul Ambulatoriu: președinte de onoare - Alexandru Eliat, prim-ajutor de primar, președinte - H. Lubisch, vicepreședinți - Leo Josefsohn, M. Hornstein, casier - I. Groskopf, controlor - A. Wilderman, membri consilieri - Andrei B. Manos, Leonida Violatos, dr. E. Toff, medic consultant - dr. S. Gabe.

„Salvarea”: societate de ajutor în caz de boală și deces. Președinte - H. Lubisch, vicepreședinți - Saul Israelovici, S. Leibovici, secretar - Ios. Maier, casier - A. Wilderman, controlor - Marcus Hornstein, inspector - Isac Victor, membri consilieri - S. E. Grinberg, Michel Zins, Maierbaum, M. Ornstein, H. Nusse, A. Lewenter.

„Schneider - Geseln”: societate de binefacere. Președinte de onoare - Emil Ochs, președinte activ - H. Bercovici, vicepreședinte - Max Sercus, casier - Lazăr Lazarovici, controlor - H. Weissman, inspector - F. Königsberg, membru onorific - M. Gross, membrii comitetului - S. Schwartz, M. Leibovici, A. Finkelstein, M. Moscovici, O. Mayer, I. Lupovici și S. Guttman.

„Tagloehner”: societate de ajutor reciproc. Președinte - Mayer Brender, vicepreședinți - Leib Iancu, Iancu Goldstein, casier - Ira

Rosenberg, controlor - Osias Ratzman, secretar - Sol. Brender, cenzor - Isac Leibovici, consilieri - Z. Schiffer, Israel Goldstein, Rachmil Cohn.

Uniunea Evreilor Pământeni: președinte - dr. Sillberstein, vicepreședinți - I. Brociner, I. Witzling, secretar - Tobias Steinbach, casier - Pavlovici, membri - Mandelbaum, A. Câmpeanu, dr. Inger, dr. Sotek.

Tot în acest calendar mai găsim următoarele informații privitoare la viața comunității:

Ziare: „Presa israelită”, redactor - I. Rosenstein.

Ziarști evrei: Em. Guttman Mimy, directorul ziarului „Presa”; M. Rola, directorul ziarului „România”.

Tipografi evrei: Bernhardt, piața Sfinții Arhangheli 10; Brender, Bd. Cuza 158; M. Haravon, str. Galați 2; H. Perlman, str. N. V. Perlea.

Legători de cărți: A. Binder, str. Golești 9; M. Fein, str. N. V. Perlea; B. Enzer, str. N. V. Perlea.

Școli particulare: „Baroneasa de Hirsch”, Bd. Cuza 120; Gimnaziul Israelit, Bd. Cuza 61.

Cultul: Templul Coral Israelit, str. Sf. Petru, Oberkanter Düns; Sinagoga Mare Israelită, str. Coroanei; Sinagoga Croitorilor, str. Coroanei, Sinagoga Azilului de noapte Israelit, str. Plevnei, rabin Margulies, Sinagoga Schneider - Geseln, str. Tâmplari.

Am reprodus exact datele din „Calendar”, care sunt însă rectificabile. Dar aceasta rămâne în sarcina celor ce vor scrie cândva o monografie a comunității evreiești brăilene, în continuarea aceleia existente deja.

București. Una din cele mai importante și mai vechi așezări evreiești din țară este aceea a Bucureștilor, oraș care începe să devină centru al Țării Românești, pe la jumătatea secolului al XVI-lea, sub domnia lui Mircea Ciobanul. În această perioadă, evreii află în țările turcești de dincolo de Dunăre și în special cei din Nicopole veneau pe meleagurile românești, unde întemeiau negustorii sau se ocupau cu zarafia; marea majoritate a acestor evrei era de rit spaniol.

Neguțătorii evrei, bucurându-se de libertatea comercială, erau sub ocrotirea domnitorului. Prezența unui doctor evreu, al lui Sinan Pașa, este semnalată la București pe la finele secolului al XVI-lea (Ionescu-Gion: *Istoria Bucureștilor*, p. 653).

Când aveau de rezolvat probleme și litigii de natură religioasă sau chiar juridică, evreii din București apelau la luminile rabinatului din Nicopole, cel mai apropiat oraș dunărean. Firesc este deci ca primele așezări evreiești să dateze din această epocă, căci evreii respectau cu strictețe prescripțiile religioase și aceasta nu se putea face decât în cadrul unei înțelegeri mutuale și al unei contribuții obștești, pentru a putea aplica ritualul într-o casă comună de rugăciuni, a avea o baie rituală și, desigur, un cimitir, căci nu puteau fi înmormântați în cimitirele cultelor creștine sau mahomedane.

Pe la începutul secolului al XVII-lea, în timpul răscoalei cazacilor, se refugiază la București evrei din Ucraina și Polonia. Acești evrei erau „aşkenazim“ (de rit polonez). Ei s-au organizat într-o corporație proprie, având drept conducător un „staroste“, confirmat și de domnitor. Tot de pe atunci datează și vechiul cimitir evreiesc al Bucureștilor. În aceeași epocă, pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, pe timpul lui Constantin Brâncoveanu, se introduce în Țara Românească regimul breslelor, pe care evreii îl adoptă, formând o breaslă autonomă, cu locașurile ei de rugăciune și cu o proprie jurisdicție confesională (Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 743).

Comerțul evreiesc se dezvoltă încetul cu încetul, iar în cadrul primei organizări, evreii înființează instituțiile lor de cult. Se citează, astfel, existența unei confrerii sacre și a „Cutiei Milelor“, precum și a unei sinagogi care, în 1715, a fost dăruită din ordinul domnitorului Ștefan Cantacuzino, staroste al evreilor fiind pe acea vreme Mordehai Ben Iehuda. Pe la începutul secolului al XVIII-lea, se semnalează cea mai veche „havră“ (sinagogă) a Bucureștilor, în mahalaua Popescului (pe la Jignița), iar la 1794 exista o sinagogă în fața Bisericii Râșvan, în

hanul Nicolaescului (pe la Biserica Sf. Gheorghe Nou), care, în urma intervenției Patriarhului Ierusalimului, Efreim, a fost mutată tot la Jignița (V. A. Urechia: *Istoria Românilor*).

Jurisdicția religioasă a evreilor aparținea în acest timp marelui rabin din Iași, „hahambașa“. Tot la Iași se afla și marelui staroste, reprezentantul legal al evreilor în fața stăpânirii.

Sub domnia fanariotă, starostele, deci capul obștii, este în același timp și agentul visteriei domnești, căci prin intermediul lui se încasau dările datorate de evrei: mai târziu, acest staroste devine și locțiitor de hahambașa. În felul acesta, starostele devine și capul religios al obștii.

Veniturile din tăierea rituală a cărnii „cașer“ - gabela -, susținute în mare parte de evreii pământeni și în mică parte de cei sudiți (străini), serveau la acoperirea cheltuielilor breslei.

În 1812, sub domnia lui Caragea Vodă, găsim existența unei alte sinagogi, construită din lemn și situată pe ulița Cișmigiului; în grădina sinagogii era și o baie rituală, „mikve“. După un an, în 1813, găsim ca staroste confirmat pe Haim Herș, iar Vodă Caragea hotărăște că numai breasla evreilor pământeni are voie să taie „cașer“, nu și străinii (Urechia, *Chestiunea israeliților români*, p. 204-205). Casa de rugăciuni din ulița Cișmigiului cade pradă unui incendiu în luna octombrie a aceluiași an.

Pe la 1832, se cunoaște existența a 10 lăcașuri sfinte, în afară de sinagoga spaniolilor. Aceste lăcașuri sfinte erau instalate în case particulare; 7 din aceste sinagogi au fost distruse în timpul marelui incendiu care a pârjolit o parte a Bucureștilui în martie 1847.

Obștea organizată era cunoscută pe acele vremuri sub numele de „Obștea evreilor pământeni lehi“ (adică de rit polonez), care, în 1845, când vinde terenul pe care se afla vechea singogă de lemn, avea ca staroste pe Israel Herș, iar ca „staroști-mădulari“ (membri) pe: Avram Feldman, Avram Gutman, Leiba Rabinovici, Israel Klein, Moise Zalman și Mordehai Menahem (monografia istorică a Sinagogii Mari).

În iunie 1846, vornicia orașului București

(primăria) aprobă obștii dreptul de a-și clădi o sinagogă, iar în august 1846, obștea cumpără un teren în mahalaua Sf. Vineri, pe care a început apoi zidirea Sinagogii Mari de astăzi; începând din mai 1846, se fac lucrările de construcție, în curtea acestei sinagogi ridicându-se apoi și o clădire separată, unde în 1852 se deschide „Școala israelită-munteană pentru israeliții pământeni“, prima școală evreiască din București, care are dintru început 100 de elevi, cu limba de predare „munteana“.

Vornicia orașului București hotărăște, la 14 ianuarie 1848, că nu mai pot rămâne în funcțiune decât următoarele „havre“ (case de rugăciuni): cea din Sfânta Vineri, cea a lui Moise Zissu, cea a lui Leib din mahalaua Popescu, cea a patentorilor și cea de pe podul Caliței. La acestea se mai adaugă, în martie 1848, și vechea „havră“ a suditorilor ruși și a corporației croitorilor, Templul „Unirea Sfântă“. Printre staroștii de atunci, se relevă Isac Leib Weimberg, episcopul obștii evreiești, căruia i se datorează prima școală înființată în 1852.

După războiul Crimeii și Congresul de la Paris, evreii din Principate se află în fața marii probleme a emancipării lor, iar obștea evreilor lehi, alături de cea a evreilor spanioli, desfășoară o intensă activitate, pe care o dirijează două mari personalități: dr. Iuliu Barasch și Armand Levy. Tot pe atunci, obștea este martoră a două evenimente: apariția, la 22 martie 1857, a primului număr din „Israelitul român“, periodic tipărit în românește, și fondarea Templului Coral, sub titulatura „Comunitatea Cultului Israelit“. Deși titulatura de „Comunitate“ era improprie, atât prin faptul că exista o obște evreiască organizată, cât și prin aceea că scopul acestei instituții era limitat la clădirea unui templu modern, ea s-ar putea explica prin deosebirea de vederi pe care conducătorii Templului Coral o aveau atunci când preconizau modernizarea cultului mozaic, venind astfel în conflict cu principiile conservatoare și tradiționaliste ale vechii obști, a „pământenilor lehi“. Aceste deosebiri de vederi se accentuează în 1857, când

în fruntea rabinatului din București vine marele savant Meier Leibuş Malbim. Conflictul ajunge public, ceea ce determină Consiliul de Miniștri să dizolve obștea evreilor pământeni lehi. În același an, la 21 iulie, se pune piatra de temelie a Templului Coral din București, unde se oficia după ritualul occidental, fapt care constituie izbânda principiilor de modernizare a vieții religioase evreiești.

Obștea evreilor pământeni lehi mai ființează până în 1874, când se desființează „gabela“, principalul izvor de venituri. Ultimul bilanț al obștii este cel din 1 ianuarie 1874, când, odată cu demisia lui Filip A. Focșăneanu din demnitatea de președinte, obștea se dizolvă de la sine, încheindu-se astfel prima perioadă în istoria Comunității Evreilor din București.

După dizolvarea obștii evreilor pământeni lehi, în 1876, se constituie congregația Templului Coral, care, în 1895, cu aprobarea Ministerului Cultelor, capătă titulatura de „Comunitate“. În 1907, un comitet, în frunte cu Filip Focșăneanu și Iosif B. Brociner, a încercat să reorganizeze comunitatea, efectuând un recensământ, al cărui rezultat a fost însă nul din punct de vedere practic.

În martie 1919, ziarul „Curierul israelit“ întreprinde o anchetă printre fruntașii evrei din Capitală, care se declară toți pentru înființarea comunității. Inițiatorii noii acțiuni constituie, în ședința Comitetului Societății „Sacra“, din 13 iulie 1919, o comisie a lucrărilor preliminare, compusă din Iosif Silberman și dr. I. Steinhardt. Aceasta hotărăște întocmirea unui recensământ general al populației evreiești din Capitală, lucrare care a fost încredințată răposatului M. Schweig. Recensământul începe pe ziua de 19 octombrie 1919, în localul școlii „Cultura“ din str. Sborului nr. 11. Adunarea generală a fost prezidată de către defunctul A. E. Gaster, asistat de către Elly Bercoovici, dr. Steinhardt, Ascher Kandel, Herman Braier și Iosif Silberman, având ca secretar pe M. Schweig. Au asistat 193 de delegați ai instituțiilor și organizațiilor evreiești din Capitală.

Prin statutul din 1939, comunitatea aduce

unele modificări în organizarea ei, acesta fiind ultimul ei statut înainte de a fi înțea pe bazele actuale.

Comunitatea Evreilor din București și-a îndeplinit cu sfințenie îndatoririle legale, îndemnând în toate împrejurările obște evreiască să fie la înălțimea conducătorilor ei. Următoarea perioadă din activitatea Comunității Evreilor din București începe la 15 februarie 1942, după apariția regulamentului de înființare a Centralei Evreilor din România.

Comitetul Comunității Evreilor din București de la 16 februarie 1942: președinte - L. Halbertal, Șef Rabin - dr. Alexandru Șafran, secretar general - W. Edelstein, secția administrativă - J. Salzman, secția asistență - Alex. Lazăr, A. Kirschen, biblioteca - F. Aderca, serviciul casieriei - M. Rosenfeld, serv. contabilității - I. Cremer, serv. contencios - avocat M. Croitoru, secția cultului - S. Feyns, serviciul culturii - M. Bresliska, serv. educație fizică - D. Toma, secția financiară - D. Fundoianu, serv. medicină preventivă - dr. B. Șapira, serv. munca obligatorie - I. Navon, serv. personal - A. Lăzărescu, secția școlilor - av. V. Solomon, secția statistică - dr. I. Camil, serv. stării civile - Th. Gavriloiu.

Buzău. Pe parcursul secolului al XIX-lea, colectivitatea crește de la trei familii, în 1813, la 1 660 de persoane (17,6% din totalul populației). Organizarea comunitară datează din 1830, iar prima școală evreiască este fondată în 1873. După datele recensământului din 1930, populația evreiască era de 1 604 suflete (4,5% din total), iar instituțiile comunitare includeau o școală elementară pentru băieți și fete, o grădiniță și o baie comunală. Perioada celui de-al doilea război mondial a fost traversată în condițiile în care aici, ca și în celelalte capitale de județ, fuseseră concentrați evrei din localitățile mai mici ale județului, iar legile rasiale prevedeau, prin vexațiunile specifice, și ținerea în regim de ostatici a întregii populații masculine evreiești între 18 și 60 de ani. Actualmente, orașul numără doar o duzină de familii evreiești.

Carei. Viața comunitară organizată a început

în 1720, în 1740 fiind 66 de locuitori evrei. În perioada interbelică, se aflau aici două comunități ortodoxe, din care una de origine *status-quo-ante*. Funcționa o școală elementară, cu trei învățători. Evreei din Carei au avut un rol de frunte în fondarea Băncii de Comerț și Industrie, în conducerea Băncii Populare și a Casei de Economii. Comunitatea a organizat asociații ale femeilor și tineretului. Din bugetul de 6 milioane de lei, 75 000 erau cheltuiți în scopuri filantropice. Comunitatea de origine *status-quo-ante* număra 1 200 de suflete (300 de familii), din care 223 de contribuabili. 2 erau angroșiști, 5 producători agricoli, 4 învățători, 1 militar, 90 comercianți, 5 avocați, 1 funcționar public, 8 muncitori, 7 medici, 10 funcționari particulari, 20 meseriași, 1 inginer, 2 gazetari, 6 particulari, 18 liber-profesioniști, 25 alții. Din 275 de combatanți în primul război mondial, au murit 31.

Comunitatea ortodoxă avea o școală elementară de băieți și fete și numeroase asociații. Rabinul ortodox Joel Teitelbaum a servit în Carei în anii 1926-1934. În 1930, existau aici 2 394 de evrei (din 16 042 de locuitori). La data deportării, trăiau 2 255 de evrei, numărul lor reducându-se la 590, în 1947 și la 40, în 1969. În 1990, mai rămăseseră în oraș doar câțiva evrei.

Cluj. Primele documente în care sunt menționați evrei datează din 1769. În 1780, erau înregistrate opt familii evreiești, iar în 1920 numărul evreilor se ridica la 10 633 de suflete, orașul devenind cel mai important centru al vieții politice, culturale, spirituale, sociale evreiești din Transilvania, datorită multitudinii de instituții și organizații create de evreei din acest oraș, rolului lor în viața economică.

În decembrie 1918, a început publicarea la Cluj a săptămânalului „Uj Kelet“, devenit în 1921 cotidian, cu o puternică influență asupra evreilor din Transilvania. A fost organizat Partidul Evreiesc (sionist), ai cărui activiști locali au fost aleși în Parlamentul român. O tipografie înființată în 1910 și o editură, „Kadima“, au funcționat până la Holocaust. Școlile comunităților din Cluj au atras elevi din toată

Transilvania. Școala elementară a comunității ortodoxe funcționa din 1870, a celei neologe din 1904. Un liceu ebraic, „Tarbut“, a fost înființat în 1920. La Cluj au activat o societate filarmonică, „Goldmark“, un cor, „Hakkinor“, o orchestră camerală, asociația sportivă „Haggibor“, birourile centrale ale organizațiilor de colectare de fonduri pentru cumpărare de terenuri în Palestina, Keren Kayemet și Keren Haiesod, centrele asociațiilor de tineret Barisia și Aviva. La Cluj funcționau și Biroul Uniunii comunităților evreiești de rit occidental, Uniunea rabinilor din Ardeal-Banat, Patronatul orfelinatelor evreiești din Ardeal etc. Spitalul evreiesc din Cluj, cu secții din toate domeniile medicinei, cu 2 200 de locuri, modern utilate, se bucura de colaborarea unor recunoscuți specialiști, foste cadre universitare. Se acorda asistență și bolnavilor neevrei. În 1930, medicii evrei au creat asociația științifică „Paul Ehrlich“.

Distrugerea, la 13 decembrie 1927, a unei sinagogi la Cluj, fără ca făptașii să fie pedepsiți, a șocat populația evreiască locală. Sinagoga a fost reconstruită din despăgubirile acordate de stat și din donații.

După Dictatul de la Viena, au fost impuse măsuri anti-evreiești și restricții economice. În 1942, majoritatea bărbaților mobilizați au fost trimiși în detașamente de muncă și transportați pe frontul de Est, în zona ocupată, unde majoritatea au pierit. Când germanii au intrat în Ungaria, în primăvara lui 1944, 16 763 de evrei, împreună cu cei aduși din localitățile apropiate și din Gherla au fost strânși în ghetou și deportați la Auschwitz. Imensa lor majoritate a pierit.

Puținii supraviețuitori reînțorși la Cluj, împreună cu cei veniți din alte localități numărau, în 1947, 6 500 de suflete. Viața comunitară a fost reorganizată. A fost creată o organizație locală de inspirație comunistă, Comitetul Democrat Evreiesc. Activitățile sioniste s-au desfășurat până în 1949. În 1970, erau înregistrați doar 1 100 de evrei (340 de familii). Rugăciunile se țineau în trei sinagogi. Viața comunitară a cunoscut declinul, iar evreii părăseau orașul. În 1990, se mai aflau aici 460 de evrei.

Constanța. Orașul făcând parte din Imperiul otoman, până la 1878, comunitatea așkenază ființează aici din 1828, iar cea sefardă cu puțin mai târziu. Un cimitir evreiesc datează din 1854. După trecerea Dobrogei de Nord la România, evreii din regiune, inclusiv din Constanța, dobândesc naționalitatea română. În 1899, erau în oraș circa 1 000 de evrei (6,5% din totalul populației), majoritatea ocupându-se cu comerțul și cu activitățile portuare. Au existat aici două școli pentru băieți, una așkenază și una sefardă, precum și alte așezăminte comunitare. Populația evreiască număra, în 1930, circa 2 000 de persoane în Constanța și alte 2 000 în restul Dobrogei.

La 13 decembrie 1940, evreii din localitate sunt supuși unei violente represiuni, prin exproprierea de magazine și privațiuni de tot felul. În iunie 1941, majoritatea evreilor locali sunt internați într-un lagăr militar, de unde sunt apoi trimiși la muncă obligatorie. Constanța a fost un centru important în care s-a organizat, în anii războiului, plecarea evreilor în Israel, singurul port din Europa de Est care a rămas deschis acestui proces, după ce Germania cucerise aproape întreaga Europă. Din Constanța au plecat nu doar evrei din România, ci și din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și chiar Germania. Două dintre vasele ce-i transportau pe cei ce voiau să facă Alia, „Struma“ și „Mefkure“, au naufragiat în Marea Neagră.

După război, populația evreiască a orașului număra, în 1956, circa 600 de persoane, în 1969, 60 de familii, iar astăzi câteva zeci de persoane.

Craiova. Evrei sefarzi trăiesc în localitate încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Documentele menționează cimitire abia de la mijlocul secolului următor. Evreii așkenazi au venit în oraș la mijlocul secolului al XIX-lea, comunitatea lor nefiind oficial întemeiată decât la 1913. Sinagogile datează - prima - din 1842, iar a doua - din 1880, rezultată din contopirea cu școala întreținută de sefarzi până la acea dată. În Craiova trăiau, la 1831, 82 de familii de evrei, în 1860, 490, în 1891, 2 891, în 1942, 1 762; după

război, numărul evreilor locali se împuținează treptat, în prezent existând doar circa 10 familii.

Dej. Deși până la 1848 evreilor le era interzis de a locui la Dej, în 1805 existau deja 70 de rezidenți. Membrii familiei Panet au servit ca rabini la Dej de la începutul creării comunității până la Holocaust. O școală elementară evreiască de stat, creată în 1884, a funcționat până în 1938, având ca limbi de predare, după 1919, româna și idiș. Din 1918, au activat organizații sioniste. Încercările de editare a unor periodice în idiș, în maghiară și chiar în ebraică au eșuat după câteva apariții. În 1930, comunitatea număra 3 360 de suflete (22,8% din totalul populației), iar în 1941, 3 719 (22,8%). Au supraviețuit Holocaustului, întorcându-se la Dej, aproximativ 1 000 de evrei. Ulterior, comunitatea s-a micșorat datorită plecărilor în Israel.

Dorohoi. Evreii au început să se stabilească în localitate încă din secolul al XVII-lea. Zăpise domnești indică privilegiile acordate evreilor în 1799, apoi reînnoite la 1802 și 1823. Ca și în toate localitățile țărilor române, se organizează și aici „Breasla Jidovilor“, menționată prima oară în 1799, existentă până la 1834. Școli israelito-române și confesionale sunt semnalate în toată partea a doua a secolului al XIX-lea. Un mare număr de imigranți din țările vecine au sosit în Dorohoi între 1881 și 1884.

În 1920, comunitatea a înființat o instituție spitalicească, iar alte așezăminte - de ajutor, rituale și culturale - atestă o creștere masivă a populației evreiești: de la 600 de familii în 1803, la 3 031 în 1859, 6 804 în 1899 (83,6% din totalul populației) și aproximativ 6 000 în perioada interbelică. Dorohoiul este una dintre localitățile țării în care evreii au plătit tribut greu de sânge în anii 1940-1944.

Fălticeni. Așezarea evreilor este atestată din 1722. În 1780, există deja o comunitate organizată, cu sinagogă și alte așezăminte rituale. De la 1 500 de evrei în 1803, 5 765 în 1859 (63,5% din totalul populației), ei ajung la circa 5 500 în 1899, pentru ca apoi numărul lor să descrească continuu, până în jur de 4 000 (36,6%)

în 1930 și doar la câteva zeci în prezent.

Între cele două războaie, comunitatea evreiască deținea un spital și o casă de bătrâni, 11 sinagogi, două școli publice și una confesională, iar în localitate activau o seamă de intelectuali, ulterior cunoscuți în întreaga țară. Viața culturală a evreilor a fost aici deosebit de activă, iar interferențele cu cultura românească, în acest frumos și tradițional oraș moldovenesc, erau mai active ca oriunde.

Focșani. Sunt menționate de documente un număr de 20 de familii evreiești plătitoare de taxe, încă la 1820. În 1859, populația evreiască din localitate ajunge la circa 20% din numărul total al locuitorilor, iar în 1899 la 25%. Zona în care se află orașul având profil viticol, mulți evrei se ocupau cu comercializarea vinului. În ajunul celui de-al doilea război mondial, comunitatea deținea: opt sinagogi, cea mai veche din secolul al XVIII-lea, două școli primare, o grădiniță, un dispensar medical și trei cimitire.

Focșanii au fost un centru de constituire și diseminare a activității sioniste, câteva personalități din urbe devenind de mare notorietate. În 1941, erau în oraș circa 4 000 de evrei, pentru ca după război, datorită plecărilor din anii 1948-1978, să ajungă doar la câteva sute.

Galați. Sunt în localitate morminte evreiești date 1590, 1595. Al doilea cimitir evreiesc al orașului cuprinde o piatră tombală din 1629, iar al treilea cimitir una din 1774. Populația evreiască din Galați număra circa 15 000 de suflete în 1894, 12 000 în 1910 (22% din totalul populației), 20 000 în 1930 (20%) și 13 000 în 1942. Astăzi, ca și în alte orașe din țară cu o populație evreiască densă în trecut, nu mai sunt decât câteva sute de evrei.

În acest oraș-port, comercianții evrei au contribuit considerabil la dezvoltarea economică locală, la activitatea de export-import, iar un număr important de manageri au dezvoltat mari întreprinderi. La rândul lor, meseriașii au constituit o categorie apreciată a urbei.

În planul învățământului și culturii, Galațiul

era printre orașele bine dotate, având o școală secundară evreiască (printre puținele din țară cu un atare prestigiu), trei școli elementare de băieți și una de fete, o școală industrială etc. Viața culturală se desfășura, în perioada interbelică, în 22 de sinagogi, iar viața obștească beneficia de organizații, asociații și așezăminte, de la cele politice până la cele culturale și sociale.

Gura Humorului. Fresce după tabloul „Ziua judecății“, pictate între 1547 și 1550 la Mănăstirea Voroneț, reprezintă printre alte chipuri și unele de evrei. Așezarea evreilor în localitate este atestată, însă, abia din 1835, sub regim austriac, prima sinagogă datând din 1869, iar Marea Sinagogă din 1871. Ca și în alte comunități ale Bucovinei, influența curentului religios popular numit „hasidism“ a fost considerabilă. În planul vieții materiale, evreii locali s-au ocupat cu industria și meseriile, înființând întreprinderi pentru prelucrarea lemnului, mori ș.a. La sfârșitul secolului al XIX-lea, importanța lor în economie crește și mai mult. După alipirea orașelului la România Mare, evreii și-au continuat activitățile - în ciuda unor piedici pe care unii reprezentanți ai mișcărilor extremiste încercau să le pună extinderii activității lor.

Hârlău. Sinagoga din localitate a fost construită la sfârșitul secolului al XVII-lea. Greutăți materiale și persecuții au făcut ca jumătate din populația evreiască de aici să emigreze în S.U.A. (1899-1900). Cu toate acestea, la 1930, mai trăiau în localitate circa 2 000 de evrei (22,3% din totalul populației). Hârlăul trecea încă, la acea dată, printre localitățile numite „stetl“, cu o densă populație evreiască. Rabinul din Hârlău, Israel Issacson, deputat în Parlamentul român, a fost una dintre personalitățile acestui oraș.

Iași. Capitală a Moldovei și localitate emblematică pentru evreii moldoveni și ai întregii țări. Atestări încă din secolul al XV-lea, loc de adăpost pentru evreii refugiați atât din Imperiul rus, cât și din cel austro-ungar.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, evreii erau concentrați în propriul lor cartier. Dețineau

aproape în exclusivitate unele branșe comerciale. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, au ocupat, treptat, locul turcilor și al grecilor, ca bancheri și comercianți. Meseriașii de elită se ridicau dintr-o masă de meșteșugari ce număra sute de persoane. În 1831, comercianții și meseriașii evrei alcătuiau 43% din totalitatea populației, iar în 1860, procentul urcă la 78%, ca și populația evreiască, care, de la 4 000 de suflete în 1820, ajunge la peste 3 000 (47%), în 1859, 40 000 (50,8%), în 1899 și 35 000, în 1910. Începând cu secolul al XX-lea, descreșterea demografică este sensibilă și neîntreruptă.

În localitate funcționa „Breasla evreilor“, în frunte cu un hahambașa, încă din prima parte a secolului al XVIII-lea. Prima școală modernă israelito-română datează din 1872, iar din 1893, numărul școlilor generale administrate de comunitate crește. Instituțiile comunității acoperă toată gama activităților de învățământ, sănătate, cultură, cult ș.a.m.d.

Mișcarea sionistă își are începuturile din anii 1866, iar în forma sa politică organizată, de la finele secolului trecut, când ieșeanul Karpel Lippe a inițiat două asociații sioniste și a reprezentat la Congresul Mondial Sionist din 1897 evreimea română. Contribuția evreilor în diverse ramuri economice, mai ales în bănci, industrie, comerț și meșteșuguri, a fost pe măsura ponderii lor în populația locală. Am amintit deja în acest volum de unele contribuții cultural-religioase datorate unor somități ca Solomon Arayo, N. N. Hannover și Petachia David Lida, care au oficiat la Iași în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Principalele curente de idei din lumea evreiască se leagă de acest oraș, fie că era vorba de doctrine religioase, de mișcări religioase (hasidism, ortodoxism etc.) ori seculare (haskala ș.a.). În 1897, I. J. Niemirower și-a început în Iași activitatea sa rabinică și a rămas aici până la 1911.

Iașiul a fost un centru de editare a literaturii ebraice și idiș. Unele periodice ebraice și idiș au fost, de asemenea, publicate aici încă din 1855. În privința contribuției în domeniile științei,

artelor, literelor, capitale speciale ale lucrării de față indică personalitățile cele mai de seamă.

În perioada interbelică, orașul a fost un centru puternic al mișcărilor extremiste, culminând cu sângerosul masacu din vara lui 1941, cu care, de altfel (exceptând masacu din Dorohoi), începe prigonirea evreilor din România.

După război, 97% din populația evreiască pleacă în Israel, astăzi în localitate mai trăind doar câteva sute.

Mihăileni. Fost orașel de graniță, unul dintre acele orașele impopulate de evrei la chemarea unor boieri sau chiar a autorităților țării. În 1834, când orașul devine proprietatea domnitorului Moldovei, Mihai Sturza, evreii capătă privilegii speciale pentru a dezvolta în acel loc o activitate economică: este un comportament tipic pentru toate cazurile de impopulare cu evrei, prin acordare de privilegii, a unor localități moldovenești*. La finele secolului trecut, viața social-economică în această localitate era deosebit de alertă, populația locală mai amintindu-și și azi că aici evreii au înființat primul cinematograful, prima baie comunală, iar de comerțul pe care-l făceau cu străinătatea beneficiau laolaltă românii și evreii.

Oradea. Deși documentele din 1407 și 1489 menționează câțiva evrei aflați în legătură cu orașul, prima dovadă a existenței a patru rezidenți evrei datează din 1772 - în 1736 fiind înregistrat și un cantor - originari din Moravia, Boemia și Polonia. În 1930, trăiau în oraș 20 587 de evrei

(21% din totalul populației), iar în 1941, 21 337 (22,9%). Comunitatea era divizată în neologă și ortodoxă, la care se adăugau mai mulți rabini hasidici refugiați din Bucovina și Galiția. Instituțiile evreiești aparțineau celor două rituri. Comunitatea neologă, în fruntea căreia s-a aflat, până în 1936, personalitatea puternică a Rabinului dr. Kecskeméti Lipót, întreținea un orfelinat pentru 25 de băieți, un cămin pentru 6 bătrâni, un spital, o școală elementară și un liceu real. Membrii comunității ocupau poziții de frunte în oraș (medic șef orășenesc, fondatori de întreprinderi și instituții, un spital oftalmologic cu tratament gratuit, o turnătorie de fier cu 250 de muncitori, fabrica de esență de spirt și drojdie, cu 50 de muncitori, o moară, fabrici de spirt și crescătorii de vite cu 50 de muncitori, două fabrici de încălțăminte, cu câte 200 de muncitori, o tipografie și o fabrică de cartonaje cu 150 de muncitori). Din bugetul anual, de 6 milioane de lei, 710 000 erau alocați în scopuri filantropice și 2 520 000 culturii. Dintre membrii acestei comunități, 45 erau angroșiști, 15 producători agricoli, 17 farmaciști, 20 învățători, 864 comercianți, 90 avocați, 16 funcționari publici, 5 artiști, 30 muncitori, 30 mari industriași, 74 medici, 25 funcționari particulari, 25 antreprenori, 107 meseriași, 41 ingineri, 15 scriitori și gazetari, 34 particulari și 50 cu alte ocupații. În primul război mondial, 41 de evrei localnici au căzut pe front.

Comunitatea ortodoxă, constituită în 1772, avea școli elementare, gimnaziul de băieți și de fete, o școală profesională, o grădiniță, orfelinat, cămin de ucenici, cantină pentru săraci, o bancă de credit mărunț. Dintr-un buget anual de 15 milioane de lei, 1 200 000 erau alocați unor scopuri filantropice, între alții fiind sprijiniți și studenții care învățau în străinătate, sanatoriul T.B.C., săptămânalul „Népink“ (1929-1940) (v. „Presa“).

Există o divizare a evreilor între diferitele ramuri ale mișcării sioniste, susținătorii Partidului Maghiar, chiar la nivel de conducere, și mișcarea comunistă (membri ai acesteia au fost aleși

* Localități mici din Moldova - așa-numite „ștetl“ - cu o populație evreiască densă: Băcești, Bălți, Băra, Berești, Bivolari, Botoșani, Bozieni, Brânză, Bucecea, Buhuși, Buhușoiași, Bujor, Căiușu, Codăiești, Căminărești, Darabani, Dămieniști, Dimache, Docolina, Domnești, Drăgușeni, Drănceni, Fălțiceni, Foltești, Frumușica, Gugești, Golăței, Hârlău, Herța, Hocenii, Ivesți, Mamornia, Mihăileni, Moinești, Murgeni, Nămolosa, Negrești, Onișcani, Onișcani, Pânzăreni, Parincea, Pașcani, Pechea, Plopana, Podu Iloaiei, Podu Turcului, Poieni, Puiesti, Pungești, Puțeni, Rădăuși, Răducăneni, Rogojeni, Săveni, Scobănești, Sculeni, Siret, Söldănești, Suceava, Sulița, Țibana și Țigănași, Tg. Frumos, Tg. Glodurile, Tg. Nou, Urdești, Valea Rea (RA), Vlădeni.

consilieri orășenești).

În 1927, au avut loc la Oradea manifestări studențești antisemite, fiind uciși mai mulți evrei și jefuite sinagogi.

În 1944, de la Oradea au fost deportați 25 000 de evrei. În 1947, populația evreiască număra 8 000 de persoane (supraviețuitori ai Holocaustului și veniți din alte zone ale țării). În 1971, mai rămăseseră 2 000. Singurele instituții în funcție erau trei sinagogi și un restaurant cașer. În 1990, mai trăiau la Oradea 600 de evrei.

Ploiești. Aici prezența evreilor este atestată documentar încă din secolul al XVII-lea, deși la acea vreme ei erau atât de puțini, încât își îngropau morții la cimitirul din Buzău. Abia la sfârșitul secolului apare un cimitir evreiesc în localitate; un al doilea datează din 1720 și un al treilea din 1818. La începutul secolului al XIX-lea, una din sinagogi a fost demolată, din ordinul stăpânirii, și deplasată la o anumită distanță de oraș.

Importanța comercială a orașului crește, fapt pentru care și numărul evreilor sporește, încât, pe la 1882, un întreg cartier este numit „al evreilor”. Dacă la început au predominat sefarzii, iar locul unde se așezau purta numele de „strada spaniolă”, cu timpul apar și așkenazim, care în curând vor predomina numeric.

De la 280 de evrei taxaliști, în 1831, numărul lor crește la circa 2 500 în 1899 (5,5% din totalul populației) și circa 4 000 (3,3%) în 1930. Organizarea comunitară este dintre cele mai solide, cu instituții aferente (sinagogi, școli etc.) pentru sefardim. Importanța strategică a localității în anii ultimului război, prezența aici a armatei germane au deschis, la sfârșitul lui 1940, calea unor represalii și asasinat. A fost executat, printre alții, și rabinul localității. Ulterior, au fost distruse sinagogi și școala „Luca Moise”, celebră încă de la sfârșitul secolului trecut. Un număr de evrei au fost internați în lagărul de la Tg.-Jiu. După război, populația evreiască număra, în 1947, circa 3 000 de persoane, în 1950, circa 2 000, în 1969, în jur de 100 de familii, iar în prezent doar câteva zeci.

Satu Mare. Primii 11 evrei au fost menționați în documente în 1734, comunitatea fiind formată în 1849, iar sinagoga ridicată în 1857. În 1930, trăiau aici 11 533 de evrei (21% din totalul populației). Erau cinci sinagogi mari și 20 mai mici. Tipografia data din 1903. Din 1926, au funcționat o școală elementară (cu 6 clase și 5 învățători), un gimnaziu pentru băieți și fete (cu 4 clase), o ieșivă.

Comunitatea era divizată între riturile ortodox și *status-quo-ante*, care colaborau în crearea și întreținerea unor instituții precum spitalul evreiesc, orfelinatul „Joint”, un cămin de ucenici, Banca de Credit Mărunt, sindicatul Poale Tzedek, asociațiile filantropice și cantina talmudiștilor.

Evreii din Satu Mare au luat parte activă la dezvoltarea industriei și comerțului, distingându-se, totodată, ca liber-profesioniști. Directorul de bancă Reiter Móric jr. a fondat Banca „Casa noastră” și Fabrica de vagoane „Unio”, cu 800 de locuri de muncă, Mayer Ignác și Moskovits Salamon o fabrică de spirt, cu 100 de muncitori, frații Guth o fabrică de dopuri de plută, cu 75 de muncitori, Weisz Jenő o întreprindere de cereale și lână, Freund Chaim a făcut comerț angro cu textile și a avut trei ferme model mai importante. După profesii, în 1929, 100 de evrei erau angrosiști, 50 producători agricoli, 10 învățători, 400 erau comercianți, 10 avocați, 4 funcționari publici, 4 artiști, 250 muncitori, 40 fabricanți, 10 medici, 60 funcționari particulari, 40 antreprenori, 400 meseriași, 4 ingineri, 5 gazetari, 75 particulari și 200 cu alte ocupații, 150 de evrei erau șomeri, iar 120 trăiau din donații. În primul război mondial, au căzut în luptă 31 de evrei din Satu Mare.

Între cele două războaie mondiale, în oraș au activat filiale ale diferitelor mișcări sioniste. Au fost create o lojă B'nai B'rith, precum și o filială a Partidului Evreiesc. După moartea, în 1928, a rabinului ortodox Eliezer David Gruenwald, s-a declanșat în jurul alegerii noului rabin un conflict acerb, care a durat șase ani, încheindu-se cu victoria adeptilor lui Joel Teitelbaum, a cărui personalitate dominantă și atitudine ferm

antisionistă au exercitat o puternică influență asupra evreimii ortodoxe din întreaga Transilvanie.

În 1941, trăiau în Satu Mare 12 960 de evrei (24,9% din totalul populației), numărul lor crescând odată cu afluența evreilor din localitățile rurale înconjurătoare. În mai 1944, au fost concentrați în ghetou și deportați. În 1947, împreună cu cei veniți din alte localități, trăiau la Satu Mare aproximativ 5 000 de evrei, din care în 1970 au rămas, în urma plecărilor în Israel etc., 500, iar în 1990, 160.

Sighet. Evreii s-au așezat în Sighet din secolul al XVII-lea, plătit impozite cu începere din 1728. S-au manifestat aici puternice influențe hasidice. În 1746, locuiau zece familii evreiești (39 de persoane). Despre o viață comunitară se poate vorbi din a doua parte a secolului al XVIII-lea. Rabinul din 1906 al comunității sefarde era Samuel Danzig, pierit în Holocaust, ca și acela al comunității ortodoxe, Jekuthiel Judah Teitelbaum. În perioada interbelică, la Sighet au funcționat o ieșivă cu 160 de discipoli, care beneficiau și de pregătire industrială, în cadrul unei țesătorii susținute de comunitate, cu 25 de războaie, precum și școli evreiești, organizații sioniste, biblioteci, tipografii. Majoritatea evreilor din județ erau sâraci. În 1930, trăiau aici 10 609 evrei (38% din totalul populației), acesta fiind singurul oraș din Ardeal cu o majoritate relativă de evrei. După profesii, membrii comunității erau în cea mai mare parte comercianți, meseriași, antreprenori, dar mulți erau învățători, talmudiști, funcționari și alți intelectuali, orașul fiind un centru de cultură idiș. Originari din Sighet au fost poetul, publicistul și traducătorul de limbă ebraică și idiș Holder József, violonistul Szigeti József, precum și scriitorul laureat al Premiului Nobel pentru pace Elie Wiesel.

În 1944, din Sighet au fost deportați 12 000 de evrei. După război, comunitatea s-a refăcut, având 2 300 de membri, dintre care în 1970 se mai aflau aici 250.

Târgu-Mureș. Comunitatea Evreilor din Târgu-Mureș a fost întemeiată în 1851,

declarându-se adeptă a ritului status-quo-ante (v. Comunitățile evreiești din Transilvania), doar o mică parte formând o comunitate ortodoxă, în 1868. De comunitatea status-quo-ante aparțineau, către sfârșitul anilor '20, 3 000 de persoane, în 650 de familii. Erau 10 angroșiști, 60 liber-profesioniști, 9 învățători, 34 militari, 70 trăiau din ajutoare, 230 comercianți, 16 avocați, 3 funcționari publici, 4 muncitori, 7 mari industriași, 7 medici, 14 funcționari particulari, 1 antreprenor, 80 șomeri, 24 meseriași, 6 ingineri, 1 gazetar, 8 particulari și 46 cu diferite ocupații. La primul război mondial au participat 280 de evrei localnici, dintre care au căzut 48. Au fondat întreprinderi industriale mai mari: Bürger Albert o fabrică de bere și produse chimice (170 de muncitori), Székely și Réti o fabrică de mobilă (40 de muncitori), frații Nussbaum o fabrică de jucării și un depozit în gros de galanterie (50 de muncitori). Comunitatea avea arhivă și păstra două table foarte vechi, care odinioară ornau peretele sinagogii din Sâncraiu de Mureș (de unde proveneau primii rezidenți evrei din Târgu-Mureș). Comunitatea ortodoxă cuprindea 1 200 de suflete, în 400 de familii. După profesii, erau 10 angroșiști, 10 producători agricoli, 60 liber-profesioniști, 10 învățători, 110 comercianți, 2 funcționari publici, 40 muncitori, 15 funcționari particulari, 25 meseriași. Ambele comunități și-au construit școli și câte o casă de cultură.

În 1941, trăiau aici 5 693 de evrei. În 1947, numărul lor s-a redus la 820, în 1971 la 300, în 1990 la 200.

Timișoara. Importanța localității ca centru al administrației turcești, între 1552 și 1716, a atras aici, mai întâi ca flotanți, un număr relativ redus de evrei sefarzi, veniți din Balcani. Cea mai veche piatră de mormânt din cimitirul evreiesc datează din 1636, menționând un Azriel Asael („rabin și chirurg“). Începuturile organizării comunitare datează din această perioadă. Astfel că, atunci când austriecii au capturat orașul de la turci, în 1716, tratatul de pace a cuprins o clauză permițând evreilor să aleagă fie retragerea cu

turcii, fie opțiunea pentru administrația austriacă. Mulți au rămas în localitate. Sunt menționate 12 familii sefarde turcești. În 1736, R. Meir Amigo, din Constantinopol, și alți patru evrei sefarzi au fost autorizați să se stabilească în oraș. Amigo a îndeplinit înalte funcții comunitare, lăsând în urma sa instituții mult apreciate. Două sinagogi, una sefardă și una așkenază, au fost construite în 1762. Congregația sefardă a continuat să existe independent până în anii '40. O sinagogă impunătoare a fost înălțată de către principala congregație așkenază, în 1862. Sinagoga ortodoxă datează din 1895.

După al doilea război mondial, congregațiile au fost unificate, la fel și cultul. Populația evreiască număra, în 1716, 155 de suflete, în 1739, 227, în 1781 (după emiterea acelei legislații restrictive austriece numită *Judenordnung*), doar 72 de familii. În 1840, erau la Timișoara 1 200 de evrei, în 1838, 2 200, în 1890, circa 5 000 (15% din totalul populației), în 1910, 6 728 (9,2%), iar în 1930, circa 10 000 (10%). Nivelul relativ ridicat al evreilor din localitate s-a oglindit și în înființarea unei rețele educaționale ramificate. O școală evreiască data încă din 1825. Între cele două războaie mondiale, s-au înființat două licee, unul teoretic și altul comercial. Limba de predare era româna, iar printre celelalte limbi predare era

și ebraica.

Din 1940, statusul și rolul evreilor s-au deteriorat, din cauza restricțiilor economice și a confiscărilor. Până în 1945, Timișoara a fost centrul organizațiilor germane din Banat. În 1944, organizația locală civilă germană a întreprins acțiuni antievreiești. După război, numărul evreilor este în creștere, până în 1947 (circa 14 000), dar apoi descrește continuu, astăzi mai trăind în oraș doar câteva sute de evrei.

Turda. Primii evrei s-au stabilit în Turda la sfârșitul secolului al XVIII-lea, însă un document din 1669 menționează un evreu din Alba-Iulia care a stat în Turda pentru a semna un acord cu localnicii. Comunitatea a fost organizată în perioada 1830-1840. În 1930, locuiau aici 852 de evrei (4,2% din totalul populației). Comunitatea, bine organizată, a avut rabini distinși, cu un rol preponderent în rândul evreilor ortodocși din Transilvania. La Turda a apărut săptămânalul ortodox în limba maghiară „*Hoemesz*”. În 1932, a fost construită o mare sinagogă. Un club evreiesc, creat în 1936, a avut un rol important în viața comunității. Un grup al evreilor din localitate sprijinea mișcarea minorității maghiare din România. La Câmpia Turzii, Diamant Izsó a fondat și condus întreprinderea „*Industria Sârmei*”.

¹ Existența unei monografii, în pregătire, despre Arad a făcut ca, în documentarul de față, informațiile referitoare la respectiva localitate să fie reduse doar la câteva rânduri.

Documentar întocmit de EVA SZMUK, VERA
SZIGMUND și dr. HARY KULLER

5. EVREII SEFARZI (SPANIOLI)

Evreii sefarzi. Scurt istoric. Etimologia cuvântului *sefard* este următoarea: literatura ebraică postbelică a identificat întotdeauna *Sefarad* cu *Spania*. În evul mediu, în acest cuvânt ebraic, *Sefarad*, era inclusă și Portugalia, care pe vremea aceea era o provincie a Spaniei și purta numele de Lusitania. Așadar, prin *sefard* se înțelege, în limba ebraică, locuitor al *Sefaradului*, adică al întregii Peninsule Iberice, iar evreii sefarzi din România sunt, firește, urmașii acestor locuitori ai *Sefaradului*.

Așezarea evreilor în Peninsula Iberică datează, așa cum afirmă marii istorici spanioli Salvador de Madariaga și Amador de los Rios, încă de pe vremea lui Nabucodonosor, rege al Babilonului, când, împreună cu fenicienii, întreprindeau expediții comerciale în legendarul oraș spaniol Tarsis (Huelva de azi). Apoi, după distrugerea Templului de la Ierusalim sub loviturile legiunilor romane ale lui Titus, a început marea exod; evreii au emigrat în Spania, în valuri succesive, stabilindu-se în Andalusia de azi.

În perioada vizigotă - Spania romană fusese invadată și cucerită de barbarii vizigoți -, nucleele evreiești erau atât de importante, încât regii vizigoți găsiră necesară promulgarea unor legi relative la ei.

Când generalul maur Tarik l-a învins în bătălia de la Guadalete (711) pe regele vizigot Rodrigo, dată la care începe invazia maură în peninsula, evreii au pătruns din nou în Spania, sprijiniți de musulmani. Prin această bătălie luase sfârșit dominația vizigotă. Acest Tarik, despre care se afirmă că a avut sânge evreiesc, a dat numele său Gibraltarului (Gebel Tarik, muntele lui Tarik).

Acum începe epoca de aur a evreilor spanioli, care a durat mai multe secole. Au strălucit în acea vreme știința lui Ibn Gabirol, a lui Rabi Alfassi, ideile politice ale lui Hașdai Ben Șaprut, ale lui Samuel Ibn Nagrela...

Toledo a fost, în evul mediu, Ierusalimul evreilor spanioli. Cultura evreiască a atins culmea cu Abraham Aben David, cu Solomon Abenzachel, Yahia Abenhacuda, Aben Ezra și

cu marele Iehuda Halevy, poetul *Sionidelor*.

Evreii locuitori ai regatelor hispanice din timpul evului mediu au influențat hotărâtor viața și cultura acestora. La Salamanca, era celebru pentru știința sa Abraham Zacut; în Navarra, călătorul Benjamin din Tudela; în Valencia, Rabi Sem Tov, autorul *Proverbelor*; în Andalusia, a creat ilustrul Maimonide.

În anul 1392, nefast pentru comunitatea evreiască, deoarece, într-o serie de răzmerițe, populația a asaltat cartierele evreiești, a început decadența acestei străluciri evreiești. În 1480, s-au declanșat procesele Inchiziției, iar puțin mai târziu, în 1492, drept consecință a edictului de expulzare, evreii au abandonat pământul în care trăiseră de două milenii.

În prezent, sunt împrăștiați pe tot globul pământesc peste un milion și jumătate de sefarzi, o bună parte din ei încă mai vorbind o castiliană arhaică. În Balcani, în Turcia, în Orient, în Maroc, în ambele Americi, există comunități importante.

Evreii sefarzi din România. Evreii sefarzi din România provin în cea mai mare parte din ramura emigranților din Spania stabiliți în vechea Turcie (mai ales în provinciile ce se aflau sub dominația Imperiului Otoman, în Bulgaria, Iugoslavia, Grecia), la Viena și chiar în Italia. Până acum un secol, Salonic era considerat Ierusalimul sefarzilor orientali. Orașul era populat aproape în întregime de sefarzi, iar limba ce se auzea pe străzile orașului era aproape în exclusivitate *ladino*.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea, imigranții sefarzi au trecut Dunărea în Valahia și s-au oprit în orașele din sudul țării și de pe malul Dunării, atrași - probabil - și de asemănarea de limbă cu cea română. La Turnu-Severin, Corabia, Calafat, Silistra, Craiova, Ploiești, Turnu-Măgurele, Giurgiu, Călărași, București, Constanța, s-au format mici comunități religioase, cu locaș de rugăciune, școală confesională și cimitir aparte. S-au instalat în aceste orașe „aducând cu ei nu numai limba castiliană cea mai curată, dar și cântecele eroismului spaniol din evul mediu“ (N. Iorga, în „Neamul Românesc“, 20 oct. 1937). Au adus - și,

adăugăm noi, au păstrat - nu numai frumosul nume de armonioasă rezonanță spaniolă, dar și sufletul și spiritul Spaniei romantice de odinioară: idealism entuziast, sentimentalism maur, un pronunțat simț al onoarei și demnității. Aceste calități le-au fost totdeauna pavăză împotriva oicărei decăderi.

Într-adevăr, prin modestia și sobrietatea lor în viață, prin cuviință și măsură în ținută și atitudini, au meritat stima și simpatia celor cu care veneau în contact.

Dintre vechii cărturari români care s-au ocupat de evreii spanioli, Ion Heliade Rădulescu și apoi Mihai Eminescu - în diferite articole din „Timpul” - au mărturisit păreri favorabile despre ei.

Este semnificativă scrisoarea pe care C. A. Rosetti a adresat-o, la 11/25 mai 1867, lui Hiel Manoach (cel care, împreună cu Halfon, a făcut parte din Sfatul Orășenesc al Capitalei Principatului), la înapoierea sa din surghiunul ce-i fusese impus după Revoluția de la 1848: „În acest exiliu, israeliții Comunității Spaniole din Rusciuk, invitați de frații lor din București, venită la noi, ne deteră întâia strângere de mână, întâia salutare frățescă și ne oferiră casa lor, masa lor, amicitia lor. Gazeta voastră asemenea, ce o văzurăm aci pentru întâia oară, chiar în al doilea număr al ei și c-o lună înaintea sosirii noastre, ne dete salutarea cea mai frățescă”. (Reprodusă în ziarul „Românul” din 8 aprilie 1887 - Biblioteca Academiei Române).

A. D. Xenopol vorbește, de asemenea, despre participarea activă a negustorului Davicion Bally și a soției sale la mișcarea de regenerare de la 1848.

În anii de dinaintea celui de-al doilea război mondial, numărul de evrei spanioli stabiliți cu vechi rădăcini în țară era de aproximativ 15 000, așezați în Oltenia, Muntenia și Dobrogea.

B. P. Hasdeu, în a sa *Istoria toleranței religioase la români* (p. 79), susține că, încă din secolele al XV-lea și al XVI-lea, israeliții spanioli au avut așezări temeinice în Muntenia.

Nicolae Iorga, în studiul *Medici și medicina în trecutul românesc*, vorbește despre medicul Fonseca, diplomat al sultanului, evreu spaniol, și care, având strânse legături cu domnitorul Nicolae

Mavroordat (1719-1730), a contribuit, între altele, la ridicarea standardului sanitar al Munteniei (Documentele Hurmuzaki, vol. VI, p. 278-279). La curtea aceluiași domnitor muntean a fost și israelitul spaniol Mentos Bally. În 1730, el a obținut o întărire domnească pentru Comunitatea din București. În această familie s-a născut Davicion Bally, prieten cu C. A. Rosetti, cu Heliade Rădulescu și cu vornicul Manu. Davicion Bally a luat parte activă la mișcările naționale dinaintea și din timpul anului 1848 (a se vedea cele cinci volume referitoare la anul 1848 în Principatele Române). Un alt Bally, medic veterinar (1877), a fost medicul orașului Călărași.

Mărturii despre trecutul Comunității puteau fi găsite în fostul cimitir din str. Sevastopol din București, unde existau pietre funerare datând din 1716.

În cartea lui N. Vătămanu *Voievozi și medici de Curte*, publicată în 1972, se poate citi că medicul lui Ștefan cel Mare, Isac Beg, a sosit în Moldova, prin 1473, cu o misiune diplomatică din partea șahului turcoman Uzum Hasan.

N. Iorga, în *Istoria comerțului românesc*, pomenește despre evreii turcești - așa li se spunea evreilor spanioli - care transportau, în anul 1570, mărfuri în tranzit prin Moldova spre Polonia. Aceștia se numeau Haim Cohen, Avram Mano, Iacob Felencino. În aceeași carte, îi pomenește și pe negustorii bucureșteni din anii 1818-1821, sefarzii Așer Levy, Abraham de Leon, Isac Elias, Isac Cohen, Moșe Semo.

În cartea *Chestiunea israeliților români*, partea I, p. 100, I. B. Brociner face mențiunea despre apariția evreilor spanioli în Muntenia încă din anul 1496. În cronică latină a lui Bonfinius *De Rerum Hungariorum*, apărută în 1586, la p. 718, se relatează că evreii spanioli au găsit refugiu în Muntenia: „Muntenia a fost în Orient principal azil al evreilor spanioli, unde ei erau nevoiți a se opri cu voie sau fără voie, nemaiputând trece înainte spre nord” (citat de Irina Heinic în articolul *Când s-au stabilit primii evrei sefarzi în Țările Române*, publicat în „Caiet pentru literatură și istoriografie”, nr. 45/1972, p. 2). Într-un studiu

apărut în ziarul „Egalitatea“, în anul 1895, se face referire la doctorul Solomon Ben Aravi, din secolul al XVI-lea, chemat la Iași din Teman, și la medicul Cuneyan, considerați de autor medici evrei spanioli. Se pare că e vorba de Șlomo Ben Aroyo, medicul domnitorului moldovean Petru Șchiopul. Dr. Iuliu Barasch, menționând prezența evreilor în Valahia, observă: „Aceștia sunt evrei de origine spaniolă, odinioară supuși otomani, care întrec restul coreligionarilor așchenazim, cât privește starea lor materială și intelectuală“.

Comunitatea sefardă din București a luat ființă - atestată documentar - în anul 1730, în urma unei întăriri domnești acordată de domnul muntean Nicolae Mavrocordat sfetnicilor săi, doctorul Daniel Fonseca și Mentis Bally, străbunicul celui Davicion Bally, despre care Ioan Massoff ne-a lăsat o biografie foarte amănunțită în cartea sa *Davicion Bally, revoluționarul de la '48*.

După statistica din anul 1831, din întreaga populație a Bucureștilor de 58 794 de suflete, doar 2 583 erau evrei.

Așadar, evreii spanioli trăiesc sub forma de congregație religioasă, având în fața autorităților un reprezentant al ei. Aceștia duc o viață de sine stătătoare, organizată de veacuri după modul tradițional adus cu ei din Spania.

Evreii spanioli au venit cu faima acelor marani care, în Olanda, constituiau o adevărată aristocrație; au adus cu ei o cultură superioară. Limba lor, *ladino*, suna foarte latin pentru urechile muntenesti, iar sobrietatea evreului spaniol, discreția, acea ținută demnă și felul direct de a stabili legătura de la inimă la inimă nu puteau să inspire decât încredere.

Eminescu și Iorga au avut aprecieri favorabile și de prețuire pentru evreii spanioli.

Personalități sefarde care au contribuit la bunăstarea obștii și prin aceasta și a țării:

Hilel Manoach. Viața bogată a lui Hilel Manoach s-a desfășurat în timpul veacului trecut în principatul Munteniei și în mijlocul obștii sefarde din București, al cărui conducător a fost multă vreme. El a fost un mare bancher și om de afaceri cu relații intense în cele mai mari centre

din Europa. El a îndeplinit, în același timp, funcția de consul onorific al Turciei în principatul Munteniei.

A fost prieten cu mari demnitari din Muntenia și avea intrarea deschisă la palatul domnitorului. El este creatorul premiului Hilel, acordat de Universitate, din ale cărui fonduri, începute cu o donație de 100 000 de lei, ajunsă, în 1893, la suma de 270 000 de lei aur, s-au acordat nenumărate burse și premii pentru lucrări de seamă. Manoach a dat naștere unor industrii prospere și a fost unul din financiarilor care au participat cu mari sume la împrumuturile de stat, consemnate în Analele Parlamentare ale timpului. Ca om de finanțe, Hilel Manoach a făcut mari servicii viștierii statului, acordând împrumuturi de multe milioane în anii 1833, 1835, 1836, 1839 și 1850.

Domnitorul Ghica mulțumește obștii evreilor spanioli pentru serviciile aduse țării. După Revoluția de la 1848, Manoach a fost numit în Consiliul Comunal la orașului București, alături de Cezar Bolliac.

Solomon Halfon, alt mare financiar și bancher, a continuat opera lui Hilel Manoach. Primul împrumut de stat al României a fost făcut de Halfon, iar contractarea împrumutului Oppenheimer și Stern a fost opera unui alt Halfon, cu numele de Abraham, în numele unui grup de financiarilor străini. Solomon Halfon a făcut instituțiilor evreiești și românești donații de o mare valoare financiară pentru vremea aceea, printre care și 50 000 de lei aur Academiei Române. El a fost un colaborator activ al lui C. Exarcu, figurând printre donatorii de seamă la crearea Ateneului Român.

Haim Bejarano. Comunitatea sefardă din București angajează, în anul 1878, pe rabinul Haim Moșe Bejarano în calitate de profesor de ebraică și director al școlii spaniole de băieți. El s-a născut în anul 1850, la Stara Zagora. La 18 ani, el și-a însușit deja un imens bagaj cultural, printre care studierea Coranului și cunoașterea a nenumărate limbi orientale și europene, ceea ce i-a înlesnit posibilitatea de a colabora la nenumărate publicații de specialitate din Europa. Traduce și comentează din limbile arabă și turcă

inscripțiile de pe trofeele cucerite de la turci în timpul războiului din 1877 și care au făcut obiectul unei lucrări scrise de generalul Vasile Năsturel, intitulată *Istoria războiului pentru independență*.

Haim Bejarano, denumit și „prinț al poeziei și înțelepciunii”, stabilește, în anul 1903, legături cu Spania, fiind numit, ceva mai târziu, membru corespondent al Academiei Regale din Madrid. Traduce în ebraică opera lui Jules Simon *La religion naturelle*. Ernest Renan îl felicită, scriindu-i: „Frumusețea traducerii întrece cu mult pe aceea a originalului”. A păstrat timp de 32 de ani Comunitatea sefardă din București. El avea cale deschisă la Palatul Regal, regina Carmen Sylva păstrând raporturi de afectuoasă prietenie cu savantul Bejarano, care colabora la revista „Albina”. Odată, fiind prezentat reginei Carmen Sylva, aceasta s-a mirat de ușurința și perfecțiunea cu care i se adresase în limba germană. Și l-a întrebat: „Cum se face că, vorbind cu mine limba germană, nu te încurci introducând cuvinte din cele 14 limbi pe care le cunoști?”. La care, Rabinul Bejarano s-a înclinat, răspunzându-i: „Când stau în fața poetei Carmen Sylva, uit toate celelalte limbi”.

Bejarano este autorul unei culegeri, în manuscris, în limba spaniolă, a 3 600 de proverbe și zicale populare, folosite de evreii spanioli din Orient, comentate și comparate, având drept introducere un doct studiu asupra folclorului sefard. Poetul Bialik i s-a adresat în felul următor: „În schimbul aurului poeziei sefarde, poezia așchenază îi dăruiește filonul său de aramă marelui rabin poet, Eminentă Sa Haim Bejarano..., cu întregul merit ce i se cuvine din partea celui care îl iubește și îl onorează”. În anul 1896, predă ebraica studenților de la Facultatea de Teologie, printre care se aflau viitorii mitropoliți Irineu și Visarion Puiu.

Jules Pascin. Pascin este anagrama numelui Pincas. Al treilea fiu din cei 11 copii ai lui Marcus Pincas, bogat comerciant cerealier. Este fratele lui Iosef Pincas, căsătorit acesta cu prințesa Diana Ghica, și proprietar al unui mare grajd de cai de curse și al unei crescătorii de cai de rasă, în Ardeal. Jules Pincas, cunoscutul pictor de mai târziu, de reputație mondială, sub numele de

Pascin, s-a născut la 31 martie 1885. O parte din tinerețe și-a petrecut-o în România, apoi a studiat la Viena și la München. O bună parte din viață a trăit la Paris, făcând parte din cercul Daumier. Expune în marile centre ale lumii picturi și desene foarte bine cotate. A dus o viață de boem și cosmopolit, exprimându-se în toate limbile și manierele artistice de circulație universală. Nu și-a renegat niciodată originea evreiască. Lucrările lui figurează în cele mai importante colecții publice și particulare din lume. Opera pictorului Jules Pascin este alcătuită în mod esențial din nuduri, folosind ca modele, în genere, femei de moravuri ușoare. Excelent desenator, cu trăsături continue, ascuțite și strânse, a umplut carnete întregi cu schițe și acuarele și a ilustrat numeroase cărți, în special de Paul Morand.

Mauriciu Cohen-Lănanu. Descinde dintr-o veche și bine situată familie fruntașă a Comunității sefarde, care s-a dedicat binelui obștesc. S-a născut la București, la 31 decembrie 1849. Și-a făcut studiile muzicale superioare la Conservatorul din București, cu Eduard Wachmann și Alexandru Flechtenmacher, între anii 1868 și 1870. Apoi a studiat compoziția în Italia (1870-1871) și la Paris (1871-1878), având profesori pe César Franck, Georges Bizet și alții. Bizet, adresându-se lui Cohen-Lănanu la sfârșitul unui examen, îl felicită, cu următoarea observație: „Lucrul dumitale e foarte bun, domnule Cohen. Caută să devii Aquila României. Ca să te primească, o să-și înhame cei mai frumoși cai”. O vreme, cântă ca violonist la Teatrul „Odéon” din Paris. În ziarul „Rampa” din 14 decembrie 1915, se poate citi: „Compozitorul e selecționat azi printre măestrii muzicii și compozițiile sale se concertează cu multă predilecție. Cohen-Lănanu e pretutindeni unde se face muzică serioasă în București”.

Cohen-Lănanu îmbrățișează cele mai variate genuri muzicale, de la muzica de teatru, de cameră, la coruri și muzică vocală. Ziarul „Conservatorul”, în noiembrie 1913, scrie: „Vigoarea stilului, fraza limpede și grija formei erau lucrul care caracteriza pe acest scriitor. Succesiv a ocupat postul de profesor de muzică

vocală la Azilul «Elena Doamna» și ca membru în comisiile de examinare ale Conservatoarelor de muzică din întreaga țară și a candidaților pentru catedrele de muzică. Lucrările sale poartă pecetea originalității, căci a reușit să indice un drum nou tinerilor compozitori care doreau să formeze un monument al muzicii naționale românești“.

Cel mai mare succes în România l-a obținut Cohen-Lânaru cu lucrarea sa *Insula florilor* (1893), operă comică pe un libret de Gr. Bengescu-Dabija, a cărei premieră a avut loc la București, în august 1905, la Parcul Oteteleşanu, în interpretarea artiștilor companiei de operete Grigoriu.

A mai scris și alte opere, precum: *Meșterul Manole* (1876), *Mazeppa* (1880), muzică de scenă în colaborare cu George Stephănescu la piesa *Pygmalion*, de Gr. Bengescu-Dabija, și o operă, *Tudorel*, pe care o amintește Gr. Poslușnicu în a sa *Istorie a muzicii în România*.

Din muzica sa de cameră, se desprind 5 sonate pentru pian, suita de valsuri *Fleurs d'Avril*, *Marche oriental pour piano*, *2-ème Ronde Roumaine* ș.a. A scris și romane pe versuri de Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu și alții. A fost și critic muzical, colaborând la „Presa“ lui Vasile Boerescu, „Românul“ lui C. A. Rosetti, „Rampa“, „Gazeta Artelor“, „Literatorul“ lui Macedonski.

Cohen-Lânaru și-a asimilat melosul, tonul și sentimentul muzicii și poeziei românești, până la completa sa identificare cu acestea, devenind un precursor al compozitorilor români de școală națională și un cultivator al acesteia, ceea ce i-a îndreptățit calificarea de compozitor român.

Isac Davicion Bally. S-a născut în anul 1842, fiu al lui Davicion Bally, născut în 1803, acesta fiind prieten cu C. A. Rosetti, cu Ion Heliade Rădulescu și cu vornicul Ion Manu. Tatăl său a luptat și și-a sacrificat avutul și sănătatea pentru izbânda Revoluției de la 1848, socotind că aceasta va aduce și emanciparea coreligionarilor săi din Principate. El și-a legat numele de cel al celorlalți doi participanți la revoluție, pictorii evrei Barbu Iscovescu și C. D. Rosenthal. Acest vis nu și-a găsit împlinirea; Davicion Bally, decepționat, a plecat în Țara Sfântă, unde a închis ochii, vineri

20 aprilie 1884.

(Printre veteranii Revoluției de la 1848, se numără și Isac Abraham Benvenisti, din Craiova, care a luptat alături de Magheru).

Isac Davicion Bally, om integru, de o cinste exemplară și cu un dezvoltat simț al onoarei, doctor în filosofie, a fost profesor de limba ebraică la școala de fete „Nissim și Lea Halfon“. A fost o figură interesantă, originală, un entuziast ce nu s-a putut deziluziona, cu toate grelele încercări prin care a trecut. Ca om de cultură, a conlucrat cu Moses Schwarzfeld la ziarul „Egalitatea“. Este autor de abecedare ebraice, folosite tot timpul atât de școlile evreo-spaniole, cât și de alte multe școli evreiești. A tradus excepțional o *Hagada* de Pesah în limba română. A mai scris un abecedar ebraic, *Regel Haleiadim*; de asemenea, o carte de lectură iudeo-spaniolă în ebraică. Pasionat cercetător de documente, lui îi datorăm un istoric foarte bogat al *Confreriei Sacre Sefarde din București*, la împlinirea, în 1911, a unui veac de la reorganizarea ei, precum și o serie de date privitoare la istoria Comunității spaniole, a cimitirului din str. Sevastopol și a altor instituții aparținând obștii sefarde din capitala României. Toate - culese și scrise cu precizia omului de știință și cu un sentiment de respect și de dragoste pentru adevăr.

Rabi Eliezer Pappo. Rabinul Comunității din București Eliezer Pappo s-a născut, după unele date, în anul 1770, iar după altele, în 1782, la Sarajevo, de unde vine la București în timpul războaielor ruso-turce din 1806-1812. În 1820, apare la Constantinopol o lucrare a lui, sub titlul *Consultații rabinice*, al cărei conținut relevă o cultură adâncă și o cunoaștere temeinică a subtilităților talmudice. Moralist fanatic, scrie *Regimul vieții morale*, tipărit în 1851, de către fiul său, la Salonic. Lucrarea sa *Elef Hamaghen* s-a tipărit la Salonic, în 1824, iar *Orah Haim* și *Beit Tefila* la Belgrad, în 1860. Cea mai cunoscută lucrare a lui Rabi Eliezer Pappo rămâne, însă, *Peli Iozet* (Sfetnicul miraculos), retipărită și la București, în 1860. E o carte de învățăături tradiționale, nelipsită din casa nici unui evreu din Orient și chiar din Europa răsăriteană. Lumea credincioasă îl privea ca pe un rabin făcător de

minuni. El organizează instituția „Hevra Kedoșă”, pentru ritualul morților, lărgindu-i scopurile și dându-i un caracter generalizator care depășea vremurile. Destinul a voit ca viața acestui rabin, neîmpăcat cu lumea, să fie aureolată cu nimbul miracolelor; moartea sa a fost o apoteoză, care i-a întărit faima. Cronica Comunității spaniole din Silistra, unde plecase în ultimii ani, povestește: „Rabi Eliezer Pappo a murit de ciumă în holhamoed Pesah 558/1828 și ciuma a încetat la Silistra”.

A. L. Ivela. Sunt 118 ani de la nașterea, la 16 aprilie 1878, la București, a lui Avram Levi Ivela, marele dascăl de muzică. În plină tinerețe, își pierde vederea, dar reușește să-și biruie infirmitatea, ridicându-se chiar deasupra multora dintre semenii săi fără betesuguri. Ivela, format într-o epocă de efervescență spirituală, a polemicii de idei Gherea-Maiorescu, se releva nu numai ca un luminat învățător la toate materiile, ci și ca un compozitor de mare talent. La Academia de Muzică a avut ca profesor pe Kiriac, care l-a inițiat în tainele armoniei. Examenul de absolvire l-a susținut în fața lui Wachmann.

Înclinația sa pentru folclor și cântul liturgic s-a format mai întâi în familie, apoi la sinagoga sefardă, având profesori reputați, ca Abraham Pappo, Bohor Adania și Haim Bejarano. Tonurile orientale (macamuri), care însoțeau liturgia tradițională sefardă, le-a deprins de la Rabi Iosef Ben Sinior. El învață curând poemele faimosului Iehuda Halevy și naivele, dar încântătoarele romanțe populare în *ladino*, cântate în mai toate casele evreilor spanioli din Orientul Europei și Balcani. S-a bucurat de succes de la prima sa producție muzicală, intitulată *Polca miopilor*, mult lăudată de Petre Vulcan, până la ultima sa creație, de inspirație folclorică, *Baba Nastasia*.

A scris mult pe versuri de Alecsandri, Zamfirescu, V. Scânteie, Goga, Dulfu și pe stihuri proprii.

Cântecului liturgic i-a închinat peste 200 de creații originale și prelucrări după melodii sefarde, pe care le-a înmănușiat în colecția sa intitulată *Iuval*, după numele primului născocitor de instrumente muzicale, pomenit în Tanah. (Există un stil *Iuval*, după care s-au format nenumărați

interpreți. Tălmăcitorul ideal al acestui stil a fost faimosul cantor de origine florentină Alberto della Pergola).

Opera sa cea mai de seamă și cea mai durabilă rămâne creația liturgică, care a îmbogățit repertoriul sefard.

În 30 de ani de carieră muzicală și didactică, el a contribuit și la întocmirea materialului didactic corespunzător: manuale de solfegii, albume cu coruri școlare, caiete de muzică. În ajutorul nevăzătorilor, a alcătuit două abecedare în scriere Braille, pentru adulți, *Teoria muzicală și Carte de solfegii în relief*. A mai scris cărți de popularizare apărute la „Biblioteca pentru toți” și un important *Dicționar muzical ilustrat*, unicul pe vremea aceea în România (1927). A compus *Cantata festivă*, care ar putea figura cu cinste în repertoriul oricărei formații coral-simfonice cu pretenții.

În timpul expoziției din 1906, a dirijat coruri uriașe, de 800 de voci, la Arenele Romane din București.

La 18 februarie 1927, nu mult după ce cântecele sale întruniseră o apreciere unanimă, ele au fost interpretate și de corul „Astra” din Sibiu, dirijat de Nicolae Oancea.

Avram Levi Ivela se stinge din viață în casa sa din strada Vici, puțin înainte de a fi împlinit 49 de ani.

Jacques Elias. Fiu al lui Menahem Elias, a fost unul dintre marii financiari și întreprinzători al Comunității Evreilor Spanioli din București. În 1897, împreună cu Emil Costinescu, înființează **Banca Generală a Țării Românești**, care a participat la marile operațiuni și împrumuturi ale țării, precum și la întemeierea unor industrii importante. Împreună cu frații lui, înființează **Banca A. H. Elias**, apoi și fabrica de zahăr de la Sascut.

Într-un gest de vibrant patriotism, Jacques Elias dăruiește întreaga sa avere, de peste un miliard de lei - ceea ce pe vremea aceea era o sumă enormă -, Academiei Române, instituției care a clădit spitalul ce poartă numele donatorului: ELIAS.

Evreii spanioli din România (Câteva date și lămuriri): Documentar

Evreii spanioli din România, astăzi în număr de aproape 15 000 de suflete, alcătuiesc aici o mică minoritate religioasă.

Ei sunt îndeobște prea puțin cunoscuți la noi, înglobați în aceeași denumire generică de „evrei“, deși și-au păstrat tot timpul o individualitate net distinctă, trăindu-și viața lor proprie, în comunități aparte, de *sefardes* sau *francos*, în opoziție cu cei germani - *tudescos* - de care se deosebesc fundamental, ca tip fizic și înfățișare, prin limbă și moravuri, prin temperament, structură sufletească și mentalitate, neavând comun nici chiar ritul și nici practica religioasă. (Ritul spaniol este recunoscut în Legea Cultelor sub numele de rit *sefard*).

Această completă și flagrantă diferențiere nu vine numai de la faptul istoric al descinderii din două triburi diferite, ci mai cu seamă de la influențele politice, sociale și culturale cu caracter esențial opus, am zice antagonist, care, fiecare în parte, a avut de suferit în răstimpul a două milenii, sub climatele diferite în care au durat, de la așezarea lor în cele două extremități, la sudul și nord-estul vechiului continent.

Evreii spanioli ziși și *portughezi*, semnalăți în Peninsula Iberică încă înainte de începutul Erei creștine, apoi sub regii vizigoți, s-au așezat în număr mai mare odată cu maurii cuceritori, în secolul al VII-lea d.Ch., cunoscând, sub domnia maurilor, limba și cultura arabă, apoi, odată cu ascendența și grandoarea Spaniei, binefacerile unei civilizații romanice.

De-a lungul atâtor veacuri, ei au acumulat înrăurirea covârșitoare a spiritului și sufletului spaniol, adaptându-se culturii și moravurilor lui. Naționalizarea evreilor în Spania a fost atât de desăvârșită, încât au putut da ei înșiși geniului spaniol o seamă de scriitori și cugetători. De curând, Universitatea din Cordoba, cea mai înaltă și veche instituție de cultură din Spania, a sărbătorit oficial 800 de ani de la nașterea, în acest oraș, la 1135, a filosofului spaniol-evreu Maimonide.

Încât, când Ferdinand Catolicul, dezlănțuind cea mai cumplită prigoană religioasă, pe la 1500, au trebuit să plece, ca și maurii, „au dus cu ei nu numai limba castiliană cea mai curată, dar și cântecele eroismului spaniol din evul mediu“ (dl N. Iorga în „Neamul Românesc“, din 20 octombrie 1937).

Au dus și, adăugăm noi, au păstrat nu numai frumoasele nume de armonioasă rezonanță spaniolă, ci și sufletul și spiritul Spaniei romantice de odinioară: acel idealism entuziast, acel sentimentalism naiv, cu generoasă pomire de a se dărui, un exagerat simț al onoarei și demnității. Dacă acest suflet i-a pus în inferioritate pe tărâmul dobândirii bunurilor pământești, le-a fost totdeauna pavază împotriva oricărei decăderi.

Grație acestor însușiri, ei au putut nu numai întâmpina o bună primire în țările unde au emigrat, Franța, Anglia, Italia, Țările de Jos și Turcia, dar și să se bucure de stimă și considerație, într-o conviețuire pașnică cu națiunile lor.

În cartea sa *La France Juive* (Ed. Marpon & Flammarion - Paris), faimosul istoric și doctrinar al antisemitismului, Edouard Drumont, cu toată teza antisemită a acestei lucrări, nu s-a putut reține de a nu recunoaște și confirma acest adevăr, subliniind deosebirile de concepție, atitudine și conduită dintre cele două categorii de evrei.

Spicuim din această lucrare:

„À vrai dire les Portugais étaient un peu victimes de leurs coréligionnaires. Les Gardis, les Fernandez, les Silva, les Laneyra, les Pereire & Cie, étaient à la tête de maisons de banque ou de commerce qui rendaient certains services. Malheureusement, voyant la ville ouverte, une nuée de Juifs Avignonnais ou Allemands s'était ruée sur Bordeaux. La tribu de Juda, à laquelle appartenaient les Portugais, était compromise, par la tribu de Benjamin“ (pag. 229-230).

„Outre ces familles, il existait encore à Paris une petite colonie de Juifs Portugais, qui, originaires de Bordeaux, pour la plupart, participaient à la situation privilégiée qu'avaient méritée aux Juifs de cette ville une certaine tenue, un mérite réel et un respect relatif étonnant chez des Israélites, de la religion de ceux qui leur avaient accordé l'hospitalité“ (pag. 242).

Mai departe, făcând o paralelă între familiile Pereire (evrei-spanioli) și Rothschild, cele mai proeminente din cele două categorii, scrie:

„Les Pereire cependant sont relativement de braves gens. Ils vivent fort simplement et n'ont même pas, je crois, de loge à l'Opéra; ils font du bien, modérément, mais ils en font et ils le font sans bruit. De famille infiniment plus honorable et plus française que les Rothschild, etc... Cette attitude leur attire considération et sous le rapport mondain, ils sont aussi respectés que les Rothschild, avec leurs prétentions ridicules, sont honnis, bafoués et méprisés de ceux qui les fréquentent.

Avec les idées qu'ils remuèrent, les Pereire rendirent au Judaïsme, sous le gouvernement de Louis-Philippe, l'immense service de faire sortir les Juifs [espagnols - n.n.] de leur isolement, de les mêler de plus près à la collectivité, de bien mettre sur l'horizon la silhouette du Juif humanitaire, servant en apparence la cause de la civilisation.

A la vieille usure, les Rothschild avaient substitué les emprunts d'État, les Pereire créèrent tout un système financier nouveau: bienfaits du crédit, roulement incessant de l'argent, circulation des capitaux, ils enveloppèrent le tout d'un simulacre de philosophie et d'un soupçon de littérature: rapprochement des peuples, amélioration, suppression du paupérisme...“ (pag. 353).

Historic german Werner Sombart face aceeași demarcație, comentând-o în mod larg în cartea sa *Die Juden im Wirtschaftsleben* (pag. 459-461 din traducerea franceză Ed. „Payot“ - Paris).

Acest mod de a fi și a se comporta le-a creat evreilor spanioli în Franța o situație privilegiată. Toate măsurile restrictive, oprind sau reglementând intrarea, așezarea sau trecerea evreilor în Franța, nu priveau pe cei spanioli.

Așa, de exemplu, în orașul Bordeaux, care adăpostea cea mai numeroasă colonie de evrei spanioli, semnalându-se o infiltrație de *tudesques*, un „arêt“ al guvernului lui Ludovic al XV-lea, din 21 ianuarie 1734, ordonă: *„l'expulsion définitive sans aucun délai de tous les Juifs avignonnais, tudesques ou allemands qui sont établis a Bordeaux ou dans d'autres lieux de la province de Guyenne“*.

„Grâce a cette mesure“ - adaugă Drumont, reproducând acest document - *„les Juifs Portugais purent rester à peu pres tranquilles à Bordeaux, jusqu'à la Révolution“* („La France Juive“ - pag. 230).

Mai târziu, sub Ludovic al XVI-lea, constatându-se că alți evrei puteau pătrunde dându-se drept spanioli, regele decretă mijloacele pentru a fi identificați. Aceste măsuri au fost comunicate președintelui Comunității evreilor spanioli din Paris, Jacob Rodriguez Pereire, printr-o adresă din 18 noiembrie 1777, pe care o redăm în întregime:

„Tous les Juifs, en général, qui viennent à Paris, Monsieur, n'y peuvent séjourner qu'au moyen de passeports limités qui leur sont accordés; car ils sont assujettis à une police toute particulière. Les Juifs espagnols et portugais, connus sous le nom de nouveaux chrétiens ou marchands portugais, ont seuls été dispensés jusqu'à présent de cette règle; mais j'ai pensé que, s'ils n'étaient eux-mêmes assujettis à un règlement particulier il résulterait de leurs privilèges des inconvénients, notamment en ce que plusieurs Juifs étrangers pourraient prendre faussement la qualité de Juifs portugais et s'introduire dans Paris pour y troubler le bon ordre; ce qui serait d'autant plus facile, qu'au moyen de cette fausse qualité, ils ne seraient pas observés comme ils doivent naturellement l'être.

Pour prévenir cet abus, le roi a décidé que tous les Juifs espagnols et portugais, de quelque lieu qu'ils viennent, soient tenus, lorsqu'ils voudront séjourner à Paris, de justifier des certificats du syndic en charge et de six autres notables de leur communauté dument légalisés qui contiendront leur signalement et attesteront qu'ils sont Juifs portugais“ (din „La France Juive“, pag. 244).

Este remarcabilă și concludentă constatarea că, nicăieri, de altfel, prezența evreilor spanioli n-a stârmit adversitate. În Franța, antisemitismul a apărut odată cu cei „allemands“. Anglia, Olanda, Italia, Turcia, ca și, mai târziu, Grecia, Serbia și Bulgaria, posesoare de minorități numai *spaniole*-evree, nu au cunoscut fenomenul antisemit.

Prețutindeni, ei s-au dovedit a fi binemeritat acest justificat tratament de favoare, lăsând nume ilustre de cugetători și patrioți în istoria țărilor lor: *Montaigne*, clasicul scriitor filosof-moralist, *Alex. Dumas* fiul, *Massena*, *Ney*, mareșalii lui Napoleon I, *Gambetta*, înfocat patriot și om de stat, în Franța; *Disraeli* (lord Beaconsfield), scriitor și om de stat în Anglia, filosoful *Baruch Spinoza* în Olanda, generalul *Ottolenghi*, ministru de război în Italia etc. - ca să nu cităm decât câțiva din trecutul mai îndepărtat - au fost evrei-spanioli de origine.

Din ramura emigranților în vechea Turcie, provin și evreii spanioli din România. Atrăși, desigur, de înrudirea de limbă și atâtea afinități cu poporul latin de peste Dunăre, ei au trecut în Valahia spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, oprindu-se în orașele de pe malul Dunării, în Craiova, Ploiești și București și fondând mici comunități religioase, cu locașul de rugăciune, școala confesională și cimitirul lor aparte.

„Grație limbii pe care o vorbeau și locului de unde veneau” - zice dl profesor Iorga în conferința d-sale, la Radio, din ianuarie 1938 - „ei au putut să aibă față de nația românească o altă atitudine, precum și nația românească a putut să aibă față de dânsii o altă atitudine”.

În adevăr, prin modestia și sobrietatea lor în viață, prin cuviință și rezervă în ținută și atitudini, printr-o sobrietate înăscută, în indeletnicirile oneste la care s-au datat cu preferință, au meritat pe drept, stima și simpatia ce și-au câștigat în societatea românească.

Dintre mai vechii noștri cărturari care s-au ocupat de evreii spanioli, Ion Heliade Rădulescu în *Issachar* și apoi Mihai Eminescu în diferite articole din *Timpul* au mărturisit păreri favorabile despre ei.

Cu deosebire semnificativă este scrisoarea pe care C. A. Rosetti a adresat-o, la 11/12 mai 1857, lui *Hillel Manoach* (cel care, împreună cu *Halfon*, a făcut parte din Sfatul orășenesc al Capitalei Principatului), la înapoierea sa din surghiunul ce i-a fost impus după nișcarea de la 1848.

Desprindem un pasaj din această scrisoare de importanță istorică pentru evreimea spaniolă, pe care marele român a simțit pornirea să o scrie din Ruscium, înainte de a pune piciorul pe pământul românesc, spre a-i recunoaște, în cuvinte calde, comunitatea sufletească cu generația luptătorilor redeșteptării naționale românești:

„...*Constat numai un fapt, și aceasta fiindcă el îmi servește ca introducere a acesteia epistole de recunoștință:*

În acest nou esiliu, israeliții comunității spaniole din Ruscium, invitați de frații lor din București, venind la noi, ne deteră întâia strângere de mână, întâia salutare frățească și ne oferiră casa lor, masa lor, amicitia lor.

Gazeta voastră asemenea, ce o văzurăm aci pentru întâia oară, chiar în al doilea număr al ei și c-o lund înaintea sosirii noastre, ne dete salutarea cea mai frățească” (Reprodusă în ziarul „Românul” din 8 aprilie 1887 - arhiva Academiei Române).

Xenopol vorbește, de asemenea, de participarea activă a negustorului *Davicion Bally* și a soției sale la mișcarea de regenerare de la 1848. Aportul acestui evreu spaniol pentru eliberarea poporului a fost și de altă natură. Corespondența lui cu Ion Heliade, în care ne inițiază domnul Emil Vărtosu, stă mărturie.

Românizarea a urmat, deci, ca ceva firesc și s-a desăvârșit într-un timp relativ scurt, grație quasi identității cu națiunea majoritară.

Nedeosebiți la înfățișare sau port, având aceeași conformație sufletească, aceeași mentalitate, aceleași înclinațiuni, stăpânind în mod desăvârșit și vorbind cu predilecție graiul poporului, ei s-au putut cu ușurință integra în sufletul și spiritul nației, s-au asimilat, în înțelesul deplin al acestui cuvânt.

Dl dr. Vaida Voevod constată și relevă acest adevăr într-o cuvântare la Craiova, în turneul de propagandă al noului partid al „Frontului Românesc”.

Dar și cercetători străini ai stărilor din țara noastră l-au putut remarca.

Așa, de exemplu, domnul C. G. Rommenhoeller, economist olandez, într-un amplu și documentat studiu, „*La Grande Roumanie*” (Ed. Martinus Nijhof - Haga, 1926), la capitolul „*La structure nationale de la population*”, pag. 83, scrie:

„*Aujourd'hui encore ces deux classes de juifs se distinguent clairement en Roumanie*” și mai departe:

„*Par contre, les juifs espagnols se sont complètement assimilés. Ils se sont entièrement adaptés aux Roumains par leur langue, leurs moeurs, leurs costumes. De grandes différences existent donc entre ces deux catégories de juifs*”.

Evreii spanioli s-au ținut departe de politica militantă, conservatori prin tradiție, leal respectuoși față de legi și autoritatea constituită, refractari și ostili curentelor sedicioase și subversive, numele lor nu va fi întâlnit nicăieri, în presă sau în publicistică, acționând împotriva sentimentului public.

Când poporul român a pășit, laolaltă cu marii săi aliați, în războiul pentru înfăptuirea idealului milenar și împotriva germanismului cotropitor, unanimitatea evreimii-spaniole a vibrat spontan alături de el și de nobilele națiuni latine, către care se îndreptau în mod firesc sentimentele ei, săngerând în suferințele și încercările lor, fremătând de entuziasmul izbânzilor și gloriei lor.

Numele evreilor spanioli căzuți pentru patrie este săpat în marmura monumentului eroilor din Cimitirul Bellu-spaniol, iar amintirea lor pomenită cu evlavie și mândrie.

★

Datorită numărului lor redus și asemănării cu masa etnică orășenească, evreii spanioli sunt puțin cunoscuți. De aceea s-a și putut ca, la alcătuirea proiectului legiferării cultelor, să fie neglijați și înglobați într-un singur cult „mozaic“. A fost nevoie ca dl Lapedatu, ministrul cultelor de pe vremuri, să fie lămurit, ca să înscrie și să rămână în lege cultul *sefard* - separat.

Când comunitatea spaniolă din București a comemorat împlinirea a 200 de ani de la recunoașterea ei legală, între altele și printr-un serviciu divin la Templul său, cinstit cu prezența înaltului reprezentant al Majestății Sale Regelui Carol al II-lea și al I.P.S.S. Patriarhul României, pentru mulți dintre fruntașii vieții politice și culturale românești, care au luat parte ca invitați, a fost o revelație existența evreilor spanioli, încât și-au exprimat plăcuta surprindere pentru impunătoarea solemnitate a serviciului religios și înălțătoarele manifestări patriotice la care au asistat.

Menționăm în treacăt că această comunitate, cu toată starea modestă a celor mai mulți dintre membrii ei, întreține o întreagă operă de asistență culturală și socială, având școala sa românească etatizată, cantină pentru copii săraci, cămine pentru bătrâni, dispensar medical etc.

Dar generozitatea evreimii spaniole nu se mărginește la ai săi. Atașamentul pentru patrie și recunoștința pentru nația și cultura românească s-au manifestat în mod larg prin atâtea danii și ctitorii. Numele unor Hillel, Manoach, Acher, Halfon și al altor donatori și acum în urmă al fondatorului așezămintelor „Menahem Elias“, care a testat Academiei Române întreaga sa avere, vorbesc îndeajuns.

Iată de ce evreii spanioli din România au tot dreptul să se mândrească și să proclame că sunt pe deplin *români*, români-sefarzi (precum români-armeni etc., etc.).

A jigni sentimentele lor românești, supunându-i la probe sau îngrădiri, ar fi inutil, nedrept și profund dureros.

București, februarie 1938

Documentar din Arhiva Centrului de Istorie al Federației Comunităților Evreiești din România

PARTEA a X-a

**RELAȚII
ROMÂNNO-
ISRAELIENE**

RELAȚII ROMÂNŌ-ISRAELIENE

Încă din antichitate...

Cele mai vechi legături dintre România și Israel datează de două mii de ani. Sfârșitul secolului I și începutul secolului al II-lea e.a. aduc în Imperiul Roman atât micul teritoriu din Orientul Apropiat, cât și Dacia Felix, aflată la nord de Dunăre. Trupele romane le-au ocupat la o distanță de numai patru decenii și astfel - aproape simultan - ambele țări au ajuns să facă parte din Imperiul Roman, uriaș amalgam al popoarelor. Mărturii ale acestor evenimente se găsesc la Roma, unde, pe Columna lui Traian, ca și pe Arcul de Triumf al lui Titus, este încrustată rezistența popoarelor dac și evreu în fața legiunilor romane. Dar aceste legiuni erau, de fapt, un amestec de soldați proveniți din diferite locuri ale acestui vast imperiu, legiuni îndeobște comandate deofițeri romani.

În volumul I al lucrării *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, se spune: „Într-o abordare pe criteriul cronologic, primele mențiuni ale unei prezențe evreiești în spațiul românesc datează din sec. al II-lea al erei actuale. Fără să nege la vremea sa această prezență, Nicolae Iorga o judecă drept îndoielnică. Cercetările arheologice ale ultimelor decenii atestă, fără putință de tăgadă, prezențe iudaice în Dacia romană. O dovedesc antroponimele aflate pe inscripțiile descoperite la Porollisum și Sarmizegetusa sau în diploma Barsimus Calisthensis, ca și textele funerare legate de divinități iudaice descoperite în municipiul Dierna (Orșova)“.

S-ar mai putea adăuga monedele ebraice ale evreilor care au însoțit legiunile romane, găsite pe teritoriul românesc. Astfel, cercetările arheologice din 1971 au descoperit, la vest de castrul roman de la Pojejena, o monedă iudaică de bronz emisă de Șimon Bar Kohba, conducătorul răscoalei împotriva împăratului Hadrian (132-135). Ipotetic, moneda a fost atribuită unor soldați evrei recrutați în trupele romane staționate în

Dacia. De notat că B. P. Hasdeu se referă, în lucrarea *Istoria toleranței religioase în România* (1868, p. 76), la o monedă iudaică emisă de un rege macabeu și descoperită în „districtul Hotinului“.

Exemplele sunt mai numeroase, fiind pomenite în lucrarea mai înainte amintită, apărută în 1986.

★

În evul mediu, legăturile dintre Principatele Române și Ierusalim se întăresc. Sunt date certe despre existența unor călugări români la Ierusalim. Un exemplu: la Iași, pe str. Costache Negri, numită în trecut Ulița Veche, se află Biserica Sf. Sava, care prezintă o puternică influență arhitecturală orientală. Ea datează din 1501, dar a fost clădită în locul unei biserici din lemn, ce purta același nume. Pisania ei pomenește că mănăstirea a fost înființată în anul 1300, de către călugări moldoveni veniți de la Mănăstirea Sf. Sava din Ierusalim, aduși pe cărările Moldovei de o corabie geneveză. Deci este atestat că în sec. al XIII-lea existau călugări români la Ierusalim, probabil că și mai înainte. De la început, mănăstirea s-a socotit metoc al Patriarhiei din Ierusalim, căreia mai târziu i-a fost închinată formal - se mai spune în pisanie.

De altfel și alte mănăstiri și biserici din Principatele Române au fost închinat Ierusalimului.

Mulți demnitari, boieri și negustori români au plecat - de-a lungul timpului - în hagiălăc la Ierusalim; de aici și răspândirea la noi a numelui Hagi, care, de obicei, se adaugă numelui patronimic, cum ar fi Hagi Tudose, Hagi Dumitru etc. Printre cei care au plecat să se închine la Ierusalim, s-a aflat și stolnicul Constantin Cantacuzino, cel care a înălțat la București Biserica Colței, străjuită de statuia marelui demnitar. Pe Golgota se află o placă de aur trimisă din partea moldovenilor.

Nu ne îndoim că negustorii ce plecau în hagiălăc duceau și aduceau cu ei diverse mărfuri. Cum nu ne îndoim de faptul că, dintre numeroșii negustori evrei ce veneau în Principatele Române

din Imperiul Otoman, unii erau din Ierusalim.

În decursul timpului, după cum am văzut și mai înainte, s-au așezat la Ierusalim călugărițe și călugări veniți din diferite unghiuri ale țării: moldoveni, munteni, ardeleni și basarabeni, ca să-și petreacă viața la locurile sfinte. Biserica Ortodoxă Română nu i-a dat uitării pe acești fii ai săi, socotind că trebuie să fie și ea prezentă acolo. Așa au luat naștere așezămintele românești de la Ierusalim și din alte localități din Palestina, astăzi aflate fie în Statul Israel, fie în Iordania.

Fostul patriarh Miron Cristea a făcut o vizită la Ierusalim în anul 1930 și a constatat că numai românii nu au aici biserică și cămin pentru pelerini. Există un teren cumpărat din donațiile credincioșilor. Pe acest teren s-au construit, între 1936 și 1938, biserica și căminul românesc. Biserica Ortodoxă Română mai posedă un teren și la Natzereth, unde s-a construit și o bisericuță.

În orașul Jeriho există un metoc, proprietate românească, întemeiat de călugărița româncă Porfirie. Pe malul râului Iordan, Patriarhia Română a clădit, în anii 1935-1936, o frumoasă bisericuță, ce poartă hramul Sf. Ioan Botezătorul, și o mănăstire în care locuiesc călugări români.

Patriarhul Justinian trimite în 1962, cu rang de arhimandrit, un reprezentant permanent al Patriarhiei Române la locurile sfinte și administrator al bunurilor Patriarhiei Române în Israel.

În momentul când aștern aceste rânduri, reprezentantul Patriarhiei Române la Ierusalim este părintele arhimandrit Vincențiu Grifoni. Într-un interviu acordat în 1991 ziaristului Tudor Nedelea, după ce menționează creșterea numărului de pelerini români după Revoluție, referindu-se la existența în această regiune a unei populații de origine română stabilită cu secole în urmă, atestată de cercetările lui Marcu Beza, declară: „Sunt români stabiliți în Peninsula Sinai, în jurul Mănăstirii Sfânta Ecaterina, aduși de împăratul Justinian, pentru ajutorarea călugărilor. Este o populație islamizată acum, dar cu care noi, românii, ne putem înțelege destul de ușor. Ei mai păstrează încă unele cuvinte

românești. E o oază de limbă românească în plin islamism. E un miracol! Filologii ar avea multe de spus despre legătura dintre limba noastră veche și limba acestora. Sunt multe manuscrise aici, la Mănăstirea Sf. Ecaterina, necercetate încă. De câțiva ani, călugării de aici, făcând reparații la chilii, au descoperit odăi pline de manuscrise din sec. al IV-lea și al V-lea e.a., obiecte și odoare creștine dăruite de domnitorii români. Nu s-a făcut un inventar al lor. Se simte lipsa specialiștilor. Aceste manuscrise vorbesc de poporul nostru...”.

Mai trebuie adăugate relațiile bune dintre Patriarhia Română și cea de la Ierusalim. La 3 octombrie 1992, Patriarhul Ierusalimului, Didoros I, a venit, pentru a doua oară, în vizită în România.

Fluxul evreilor din România spre Țara Sfântă

Începând din sec. al XVIII-lea, când crește mai mult numărul evreilor stabiliți în Principatele Române, crește simțitor și fluxul evreilor credincioși care se duc la bătrânețe în Palestina, pentru a-și trăi acolo ultimii ani și a fi îngropați în Pământul Sfânt. Din păcate, nu avem date despre această circulație nord-sud a evreilor români.

În sec. al XIX-lea, se dezvoltă mișcarea sionistă. Evreii din România sunt printre primii din lume care fac Alia. Mii de tineri din târgușoarele evreiești devin „haluțim“, adică lucrează la ferme pentru a se pregăti în vederea învățării meseriilor agricole. Pleacă în Palestina în mod organizat și întemeiază kibutzuri, printre primele fiind cel cunoscut sub numele de Rosh Pina. Plecărilor din România spre Israel continuă, la începutul sec. al XX-lea, apoi între cele două războaie și chiar în perioada celui de-al doilea război mondial. Dar nu toate navele cu evrei din România au ajuns în Palestina. Este cunoscut cazul vasului „Struma“, care, neprimind autorizația britanică de a debarca în Palestina, a fost reținut la Istanbul, până a fost scufundat de

un submarin.

După terminarea celui de-al doilea război mondial, zeci de mii de evrei români au pornit spre Palestina; unii au izbutit să ajungă, dar majoritatea au fost prinși de englezi și duși în lagăre pe insula Cipru. Aceștia și-au putut realiza visul abia după reînființarea Statului Israel.

România a fost una dintre primele țări care au recunoscut statul evreu modern. Prin Balcani, în special prin România, a fost tranzitat către Israel armament sovietic din Cehoslovacia, fără de care - cum recunoștea Golda Meir - forțele israeliene n-ar fi putut face față războiului impus de țările arabe. Aceasta, într-un moment când Anglia înarma Iordania, iar Statele Unite declaraseră un embargou total asupra trimeritiei de armament în Orientul Apropiat.

După cucerirea independenței Statului Israel, un val mare de evrei din România au plecat în țara străbunilor, spre a pune umărul la reconstruirea acesteia. Meritul principal al reușitei acțiunii de Alia, adică plecarea evreilor din România în Israel, l-a avut Șef Rabinul Cultului Mozaic din România și, totodată, președintele Federației Comunităților Evreiești din România, dr. Moses Rosen. În ciuda propagandei antisioniste făcute de organele de partid comuniste, a fost posibil ca circa 400 000 de evrei români, adică 97% din întreaga populație evreiască, să ajungă în Israel. În articolul intitulat *Reteta*, epilog al cărții sale *The Face of Survival*, dr. Moses Rosen demonstrează că, „fără gălăgie, demonstrații și certuri, noi am izbutit să facem ca interesele României să coincidă cu interesele noastre, însă nu împotriva conducătorilor țării, ci cu deplina lor aprobare [...]. Am izbutit să conving guvernul român că, făcând bine evreilor, făcându-le dreptate, ar putea dobândi avantaje în ceea ce privește opinia publică, relații comerciale și simpatii politice. Așa s-a întâmplat că «afacerile» au fost profitabile pentru ambele părți. Ce ne poate învăța această experiență incununată de succes? Dintre cele două metode, cea gălăgioasă, bazată pe sloganul «Dați drumul poporului să plece» și cea pe care am folosit-o noi, adică a

persuasiunii, metoda noastră a izbutit, în timp ce prima a eșuat în întregime“.

„Mai mult de 90% dintre evreii români au ajuns la Lod [principalul aeroport al Israelului - n. n.]. Ei nu s-au rătăcit îndreptându-se spre alte continente, deoarece învățaseră la Talmud Tora, deoarece ținta lor nu era emigrarea, ci Alia; cu alte cuvinte, scopul lor nu a fost fuga din România, ci reclădirea Țării Sfinte“.

La aceasta a contribuit și faptul că, în timp ce educația religioasă și învățarea limbii ebraice erau interzise în majoritatea țărilor comuniste, în România evreii se bucurau de libertate religioasă, ființau zeci de cursuri de ebraică, coruri de tineret etc. În timp ce, în celelalte țări, nici un ajutor nu era cu putință, în România, „Joint“-ul ajută, din 1967, mii și mii de evrei; în fine, Congresul Mondial Evreiesc a avut în acest timp (până în 1989) un singur membru din Europa Răsăriteană: România.

Evreii români din Israel nu-și uită țara de origine

În ceea ce privește atitudinea evreilor originari din România față de țara natală, este evident că ei nu-și uită obârșia, se mândresc cu titlul de român, vorbesc românește între ei și își învață și copiii această limbă. Într-un interviu acordat ziarului „Libertatea“, în 1992, ambasadorul de atunci al României în Israel, dr. Radu Homescu, spunea: „Faptul că foștii noștri conaționali, unii, îndeosebi tineri, păstrându-și și în prezent cetățenia română, în virtutea dreptului la dubla cetățenie, sunt favorabili României, ieșirii ei cât mai grabnice din tunelul tranziției, faptul că se constituie în stimuli ai bunelor noastre relații cu Israelul și, de asemenea, faptul că-și păstrează limba și obiceiurile, legătura cu țara natală, că promovează o bogată activitate artistică, editorială, jurnalistică în limba română - toate acestea nu pot decât să ne bucure“.

La rândul său, primarul orașului Natzereth, Menachem Ariav, a declarat, în 1991, revistei „Lumea“: „Multe funcții de conducere din oraș

sunt deținute de evrei din comunitatea românească.

Natzereth este unul dintre orașele cu cei mai mulți evrei din România. De fapt, întregul Israel a beneficiat de pe urma specialiștilor veniți din România: medici, ingineri etc. [...] eu, ca evreu născut în România, vorbesc, desigur, cu mai mult suflet despre această țară“.

Este un fapt evident, constatat de către toți ziarisții români care au vizitat Israelul, că opinia publică a Alialei românești urmărește cu interes tot ce privește România și fiecare om tânăr, matur sau bătrân dorește să revină - măcar o dată - în România, pentru a revedea plaiurile natale. De aici și faptul că publicațiile de limba română (în Israel apar un cotidian și numeroase reviste) sunt asaltate de ofertele agențiilor de voiaj, care organizează excursii în România.

Trebuie adăugat faptul că Ambasada română din Israel depune - a depus și înainte de revoluție - eforturi pentru crearea unei atmosfere propice unor bune legături cu israelienii originari din România. Dau un singur exemplu: este cunoscut ce importanță, în acest sens, a avut apropierea ambadorului C. Vasiliu de marele pictor, regretatul Marcel Iancu, care a donat ambasadei unele dintre lucrările sale.

Relații diplomatice româno-israeliene

În legătură cu Ambasada română din Israel, este locul să vorbim despre relațiile diplomatice și politice dintre România și Israel.

Recunoașterea Statului Israel, petrecută la puțin timp după proclamarea independenței de stat a acestuia, a constituit un eveniment marcant în raporturile reciproce, de mare însemnătate pentru dezvoltarea pe multiple planuri a relațiilor dintre cele două țări și popoare. Raporturile diplomatice și politice româno-israeliene au cunoscut o evoluție ascendentă, au fost încheiate acorduri de bază care au facilitat colaborarea în diverse domenii. România nu a rupt relațiile diplomatice cu Israelul după războiul din 1967, cum au procedat celalalte țări socialiste și nici nu

a votat în favoarea Rezoluției impuse în Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, în care se asimila sionismul cu rasismul (rezoluție azi anulată, de aceeași Adunare Generală O.N.U.).

În decursul timpului, au avut loc multiple contacte politice, vizite reciproce și întâlniri, inclusiv o serie de întâlniri la nivelul cel mai înalt. De remarcat vizitele la București ale unor înalte personalități israeliene, ca Golda Meir, Abba Eban, Yigal Alon, Menachem Begin, Moshe Dayan, Yitzhak Shamir, Shimon Peres.

Vizita oficială întreprinsă la începutul lunii septembrie 1991 de președintele Ion Iliescu, primul șef de stat român care a pășit pe pământul Israelului, contactele la toate nivelurile, documentele semnate, primirea făcută de reprezentanții evreilor originari din România au marcat un moment de vârf în consolidarea relațiilor româno-israeliene.

Este bine cunoscută importanța pe care România o acordă stingerii focarelor de încordare din Orientul Apropiat, care cauzează suferințe popoarelor din zonă, creând și pericole la adresa păcii. Iată de ce România, care, în trecut, a sprijinit tratativele israeliano-egiptene ce au dus la încheierea unui tratat de pace, salută convorbirile directe arabo-israeliene începute în 1992, ce se desfășoară sub egida O.N.U., și își exprimă speranța în succesul lor, fapt care ar putea permite încetarea conflictelor, astfel încât poporul israelian și popoarele arabe să-ș poată consacra eforturile creatoare muncii pașnice, constructive, iar această regiune, leagăn de strălucite civilizații, să devină o regiune a păcii și progresului.

Relații economice româno-israeliene

În cei peste 40 de ani de la crearea Statului Israel, au cunoscut un curs ascendent relațiile economice, impulsionate de progresele înregistrate de economiile naționale ale ambelor țări, de unele aspecte complementare ale produselor lor, au crescut schimburile comerciale; s-au identificat noi direcții pentru diversificarea

cooperării; s-au extins colaborarea tehnico-științifică, precum și legăturile în domeniul turistic.

Facem o paranteză pentru a adăuga că rădăcinile comerțului între România și Israel existau încă înainte de independența Israelului. Oameni de afaceri israelieni colaborau cu cei români pentru exportul și importul unor mărfuri. Din Israel soseau în România comercianți dispuși să investească aici. Un exemplu: rețeaua de magazine „Sora” din București (Gara de Nord și Cal. Victoriei), ca și de la Cluj a fost organizată de investitori israelieni de origine română.

Dar să revenim în actualitate și să ne referim la acordurile româno-israeliene în domeniul economic, încheiate în 1991 cu prilejul vizitei președintelui Ion Iliescu în Israel. În legătură cu acordul privind garantarea reciprocă a investițiilor, ministrul român al economiei și finanțelor din acel timp, Eugen Dijmărescu, declara, la 6 septembrie 1991: „Acordul are dublu scop. În primul rând, sigur, este un acord bilateral destinat, în esență, să încurajeze investitorii potențiali din Israel către România. În al doilea rând, sigur că Israelul este o țară cu care România, de-a lungul întregii perioade tulburi prin care a trecut regiunea Orientului Apropiat, și-a menținut relațiile... Acum există posibilitatea ca, pe baza acestui acord, un număr tot mai mare de întreprinderi să fie prezente în Israel pentru interesele lor, începând de la construcții, sector unde noi avem și forță de muncă și calificarea și echipamentele necesare. În al doilea rând, Israelul trebuie văzut în comunitatea de afaceri internaționale ca o punte, pentru că relațiile comunității de afaceri evreiești, cu deosebire în Europa și America de Nord, reprezintă pentru noi un punct particular de interes... Există deci premise pe această bază, în momentul în care se unește agerimea israeliană în gestiunea întreprinderilor cu forța financiară, venită fie din Europa, fie din America, să creăm și noi în România, unde avem o comunitate evreiască și pornind de la faptul că avem o comunitate importantă în Israel, relații între

oameni ce aparțin, într-un fel sau altul, aceleiași pământ”.

Și acum, câteva cifre care atestă acest lucru: în aprilie 1992, ființau în România 358 de societăți mixte româno-israeliene, Israelul ocupând locul al nouălea în rândul țărilor cu care România are relații economice. În ceea ce privește aportul capitalului investit, el ocupă locul cinci. Un alt exemplu: creditul, inițial de 5 milioane de dolari, acordat de Israel României a fost ridicat la 15 milioane de dolari.

La 20 iunie 1992, a fost semnat la București un acord guvernamental între România și Israel în domeniul poștelor și telecomunicațiilor, care prevede extinderea schimburilor reciproce de tehnologie și de personal, creșterea numărului de circuite telefonice și dezvoltarea serviciilor poștale, precum și acțiuni de colaborare în domeniul cercetării. Împreună cu delegația oficială israeliană, în România a sosit și un important grup de oameni de afaceri și specialiști în domeniul exploatarei și producerii echipamentelor de telecomunicații.

La 6 septembrie 1991, ministrul agriculturii, domnul Petre Mărculescu, referindu-se la un alt acord semnat în timpul vizitei președintelui Iliescu în Israel, preciza, într-un interviu acordat ziarului „Dimineața”: „Este vorba de modificarea unui acord care datează din 1974 și, dacă ar fi să menționăm cu exactitate ce anume am schimbat practic și am reactualizat: colaborarea între cele două ministere, între cele două guverne, în care se poate materializa folosirea sistemelor de irigații de udare prin picurare. Practic, este o lucrare în care Israelul deține supremația, o lucrare care exclude consumul mare de energie, iar calitatea udării este mult mai bună decât la irigarea prin aspersiune. În urma unor studii pe care le-am făcut împreună cu omologul meu, ministrul agriculturii din Israel, am luat ceea ce este bun de la dânsii și ceea ce merge în agricultura României. Am prevăzut în acest acord și schimburi de specialiști”.

Date fiind amploarea relațiilor economice dintre România și Israel, ca și perspectivele

favorabile, a luat ființă la București, în 1990, Camera de Comerț și Industrie România-Israel, care are filiale și în provincie, cum ar fi la Iași și Oradea. Președintele acestei instituții, domnul José Iacobescu, într-un interviu dat la 17 ianuarie 1992 ziarului „Dimineața”, declara: „Camera de Comerț și Industrie România-Israel este prima cameră de comerț bilaterală privată din România. Nu suntem în subordinea Camerei de Comerț a României, dar interesele se interferează. Ne ajutăm cu dâșii în principalele acțiuni promoționale: târguri, expoziții, întâlniri cu oameni de afaceri... De pildă, 158 de oameni de afaceri originari din România, din Beer-Sheva (Israel), au sosit, dându-ne sprijin. În plus, țin să anunț cu bucurie și fondarea recentă a Camerei de Comerț și Afaceri Israel-România”. În continuare, domnul José Iacobescu a spus: „Camera noastră de Comerț contribuie la economia de piață prin aducerea de parteneri și întreprinzători întreprinzătorilor români - agenților economici cu capital de stat sau privat. Avem asociate 140 de firme, de la cele mari: Faur, IMGB, Autobuzul, cu capital de stat, până la firme mici, întreprinzători singulari din toată țara. Ne-am axat activitatea pe dezvoltarea bunurilor de consum, produse alimentare în mod deosebit. Noi, în domeniul comerțului cu firmele asociate, fiind o firmă non-profit, îi punem în legătură pe unii cu alții”.

Relații culturale româno-israeliene

Și legăturile culturale între România și Israel cunosc un curs ascendent. În trecut, ele aveau un caracter unilateral. Din România spre Israel plecau numeroase turnee cu interpreți români. Teatrul de Estradă trimitea aproape anual echipe ce colindau Israelul. Florin Piersic, Dorina Drăghici, Gică Petrescu erau oaspeți permanenți. Joe Reininger a organizat chiar un spectacol omagial cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viață ai lui Gică Petrescu. Regizorul Dinu Cernescu a pus în scenă câteva piese. Grupuri folclorice, între care și ansamblul „Izvor”, au dat spectacole

în numeroase orașe. Teatrul Evreiesc de Stat din București a efectuat câteva turnee în Israel. În schimb, reciproca nu era valabilă. Din Israel veneau puțini artiști. De un real succes s-a bucurat în 1969 expoziția intitulată „Pictura contemporană în Israel”, deschisă la București, dar asemenea manifestări erau sporadice. După Revoluție însă, relațiile culturale dintre cele două țări au luat amploare în ambele sensuri. Câteva exemple. În anul 1990, au loc pentru prima oară „Zilele filmului israelian”. În același an, este lansat discul „Din cântecele Israelului” (12 cântece interpretate în limba ebraică de către un cor de copii, românesc, sub bagheta dirijorului și compozitorului Claudiu Negulescu). Se deschide, la București, expoziția „Ierusalimul aureolat de munți”, în care sunt expuse gravuri din anii '70 și '80. La rândul ei, artista Tia Peltz deschide o expoziție cu subiecte din Israel.

În februarie 1991, a avut loc la București expoziția „Lumea văzută de 9 artiști fotografi din Israel”. Clujul devine oraș înfrățit cu Beer-Sheva (din cei 120 000 de locuitori ai acestui din urmă oraș, o treime sunt originari din România).

O importantă deschidere pentru cooperarea culturală și științifică românească o are semnarea, în februarie 1991, a Programului de colaborare culturală și științifică româno-israeliană pe anii 1991-1993. În Program se stipulează prevederi concrete pentru dezvoltarea schimburilor bilaterale în domeniile învățământului, sănătății, tineretului, sportului și turismului. O atenție aparte s-a acordat sporirii schimburilor directe între instituții de profil, difuzării de informații și materiale documentare, participărilor reciproce la manifestări științifice și cultural-artistice, expoziții, săptămâni ale filmului, festivaluri artistice, colocvii ale scriitorilor, acordarea de burse, participarea la stagii pentru studii universitare și postuniversitare. S-a convenit înființarea la București și la Tel-Aviv a unor centre culturale, deschiderea de lectorate de limbă, literatură și civilizație la universitățile din cele două orașe sus-menționate. S-a căzut de acord să se stabilească legături directe, multilaterale,

între uniunile de creatori și instituțiile artistice din cele două țări.

Referindu-se la noul acord cultural, doamna Tamar Samash, pe atunci consilier la Ambasada Israelului în România, declara ziarului „România liberă”, la 27 februarie 1991: „Înainte, programele noastre - ultimul fusese semnat în 1988 - rămăneau doar pe hârtie. Imediat după Revoluție, am început să mă ocup de acordul cultural, în sensul de a oferi cadrului un conținut, astfel încât să putem efectiv dezvolta colaborarea cu noua Românie. Există o foarte puternică legătură care unește Israelul - sunt 400 000 de evrei originari din România, a căror limbă este româna, care au o cultură română - cu România. Tocmai pentru cei care în Israel au păstrat multe afinități cu România, spectacole de teatru în limba română, o expoziție venită de «acasă» au o frumoasă șansă de a fi bine întâmpinate, înainte de a vorbi de tot publicul israelian... și, din experiența mea, îmi dau seama că și în România se manifestă disponibilitate pentru cultura israeliană. Mulți români au cunoscuți israelieni, au acolo prieteni evrei, au un veritabil interes pentru Israel și pentru ceea ce se întâmplă acolo. Iar prezența, în țara noastră, a unui mare număr de evrei originari din România creează o adevărată punte între cele două state. Să amintim numai că dansul nostru național este «hora», un dans românesc”.

Prof. univ. Ștefan Cazimir, care a vizitat Israelul împreună cu o delegație parlamentară în 1991, a declarat la întoarcere: „Mulți israelieni au plecat din România, puțini însă au părăsit-o, căci prima patrie nu se uită, la fel ca prima iubire”.

Și noul program a început a da roade. În 1992, numeroși interpreți israelieni, printre care cunoscutul dirijor Mendi Rodan, au dat concerte la București. A crescut numărul studenților israelieni ce învață la universitățile de prestigiu din România.

Israelul a acordat burse unor absolvenți ai Facultății de Fizică din București, pentru a studia la Institutul Weizmann din Rehovot, precum și alte 92 de burse pentru studenții români.

La Timișoara, a fost pusă în scenă o piesă a scriitorului și actorului israelian Iona Atlas. După trei decenii de când a părăsit Teatrul „Nottara” din București, alungat - cităm dintr-o declarație a lui - „de către tovarășii de la suprastructură”, fiindcă l-au descoperit că a fost sionist (Vraca și Șahighian i-au luat apărarea) - Atlas a revenit la teatrul românesc prin ușa din față, ca autor israelian al unei comedii de atmosferă românească actuală, care i-a surprins pe cronicari și spectatori.

Domnul Sandu David, președintele Asociației scriitorilor de limbă română din Israel, a declarat cu ocazia vizitei sale în România: „Eu mă consider israelian, dar faptul că sunt născut în România este un lucru care nu se poate uita. Tot ce ține de această țară mă impresionează, legăturile mele cu pământul românesc sunt fundamentale, structurale, aici mi-am petrecut tinerețea și toată viața am rămas cu sufletul, cu gândul, cu poezia în spațiul românesc. Nu am întrerupt niciodată legătura cu țara natală”.

„Dreptii între popoare”

Nu putem încheia încercarea noastră de a relata despre relațiile româno-israeliene, fără a face o referire la ceea ce se cheamă „Dreptii între popoare”.

Pe una dintre colinele Ierusalimului, se află ansamblul de construcții denumit „Yad Vashem”, monument închinat memoriei celor 6 milioane de evrei, victime ale Holocaustului.

În grădina uriașă în care se află amplasate sobrele clădiri din piatră, un complex de drumuri străjuite de pini poartă denumirea „Aleea Dreptilor între popoare”; aici este plantat, pentru eternizarea numelor lor, câte un arbore de fiecare neevreu care, în timpul Holocaustului, a salvat - cu riscul vieții lui - evrei de la moarte. Printre aceștia, 29 de pomi poartă numele unor români. Numărul lor ar fi putut fi mai mare, dacă în trecut nu ar fi existat piedici în calea anchetelor întreprinse pentru a-i găsi pe salvatori. Între ei figurează numele prof. Raoul Șorban, care a organizat în 1944, împreună cu rabinul Clujului,

o rețea de trecere peste granița maghiară a mii de evrei amenințați cu trimiterea la Auschwitz. Un alt nume: Viorica Agarici, membră a Crucii Roșii române, care a determinat, într-o gară pe parcurs, deschiderea trenurilor morții de la Iași, pentru a li se da apă celor muribunzi. Figurează, de asemenea, cei ce au ascuns în casele lor evrei urmăriți de bandele fasciste.

Cu ocazia înmânării diplomelor de „Drepti între popoare“ celor ce le meritau sau urmașilor lor - dacă persoanele în cauză au decedat -, ceremonie ce a avut loc în iunie 1990 la Ambasada Israelului, s-a exprimat speranța ca niciodată și nicăieri să nu mai fie nevoie ca oameni să salveze oameni a căror viață este amenințată de alți oameni.

Contribuția României la pacea în Orientul Apropiat

Încheiem cu o declarație a actualului ambasador al Israelului la București, Avshalom Megiddon, apărută în revista „Lumea“ din 11 noiembrie 1993.

Evocând „foarte bunele raporturi româno-israeliene“, ambasadorul a relevat că înalte oficialități de la București sunt informate periodic, pe canale diplomatice, de evoluția situației din Orientul Apropiat și a menționat că, personal, a transmis recent președintelui Ion Iliescu un mesaj din partea premierului Rabin. De asemenea, a relevat că ministrul de externe Shimon Peres va

vizita România, o invitație similară fiindu-i adresată și premierului de atunci, Yitzhak Rabin.

Reamintind că România a jucat un rol însemnat la încheierea acordurilor de la Camp David, acorduri fără de care nu se putea ajunge la actualele negocieri de pace, ambasadorul israelian a arătat că respectiva contribuție românească a fost recunoscută public și neechivoc de conducătorii arabi și israelieni ai timpului. Acest rol însă nu s-a referit numai la raporturile egipteano-israeliene, ci a avut o deschidere mult mai largă, inclusiv relațiile Israel-O.E.P. și Israel-Siria. „Acum înregistrăm, poate, o fructificare a acestor eforturi românești“ - a spus, în 1993, ambasadorul Megiddon.

Ambasadorul a apreciat - în contextul referitor la rolul diferitelor state în stimularea actualului proces de pace arabo-israelian - că România poate avea o contribuție proprie la succesul negocierilor.

Menționăm, de atunci, două noi evenimente în acest domeniu: întâlnirea Shimon Peres - Yasser Arafat prilejuită de desfășurarea Forumului Crans-Montana la București, cu puțin timp înainte de semnarea acordului de pace Israel-O.E.P. și recenta includere efectivă a României printre statele participante direct la înfăptuirea proceselor de pace în Orientul Apropiat, prin contribuția pe care România o va aduce la realizarea unor obiective economice în teritoriile asupra cărora s-a convenit autonomia palestiniană.

G. IOSUB

PROBLEMA EVREIASCĂ ÎN ROMÂNIA - IULIE 1940

I. Vechimea evrellor în țările românești

Noi nu vom tăgădui existența israeliților pe țărmurile Dunării, dinainte de cucerirea lui Traian (Hașdeu - *Istoria toleranței religioase în România*). Cohortele aduse de Traian cuprindeau între alții locuitori (eritrei) din Palestina (C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, pag. 111 și 116, Philippide, *Originea Românilor*, vol. I, pag. 856).

Prezența evreilor se semnalează în Moldova pe la anul 1500, ca păstori (Octavian Gădei, *Ocotirea minorităților*, publicată de Institutul de Drept Internațional Public al Universității Mihăilene, 1888). Domnul consilier regal N. Iorga vorbește de anul 1600 (N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, pag. 212).

Numeroase târguri au fost fondate de evreii **chemați în țară** de către Domnii români (toți istoricii).

În Moldova erau 60 000 de evrei care plăteau taxa de carne. Ei aveau cea mai mare parte a comerțului intern. În Muntenia importul se făcea în primul rând de către evrei (Felix Colson, *De L'État présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, pag. 13, 211 și 352).

Indiferent dacă evreii pământeni sunt veniți înainte sau cu Legiunile lui Traian, sau dacă sunt chasari trecuți la mozaism (domnii consilieri regali Nicolae Iorga și A. C. Cuza), este incontestabil că se găsesc de secole în Europa și în România.

II. Evreii în războaiele României

Războaiele lui Mihai Viteazul.

Cu care prilej, domnul Gheorghe Basta l-a folosit spre a-și strânge oastea, iar în ziua de 16 septembrie a pornit cu oastea sa împotriva lui Mihai Voevod care, cu 18 000 de oameni, se află într-o trecătoare la două leghii de Alba-Iulia, spre a-l sili la ascultare și spre a tăia în bucăți pe toți valachii, sârbii și evreii, care trecuseră de partea Voevodului (Ortelius, *Istoria Ungariei*, Frankfurt, 1665, pag. 48 și 280).

Războiul pentru Independență.

În Războiul pentru Independența țării au luat parte și evreii din ambele Principate. Evreii au creat și susținut ambulanțe (Academia Română, vol. omagial 1866-1906, pentru Majestatea Sa Regele Carol II).

Războiul Balcanic.

S-au prezentat nu numai evreii înrolați, dar și peste cinci mii de voluntari evrei. Acest entuziasm l-a determinat pe Emil Lahovary să asigure pe evrei în Senat că „sub cutele Drapelului românesc nu se ascunde nici o nedreptate“.

Evreii se înrolează și nici nu voiesc acuma să condiționeze mersul spre moarte, de aceea are să fie mai bine când vor trăi („Viitorul“, iunie 1913).

Toți acei dintre evreii noștri care și-au făcut serviciul militar răspund cu entuziasm la mobilizare, iar comunitățile evreiești din țară și administrațiile instituțiilor lor filantropice s-au pus la dispoziția autorităților militare („La Politique“, oficiosul guvernului, 25 iunie 1913).

„Comandanții Garnizoanei Iași **refuză ofertele voluntarilor evrei pământeni**, născuți și crescuți în țară, fără altă procedură.

Rugăm respectuos a dispune de îndată telegrafic primirea lor în interesul Patriei și spre a nu descuraja pe toți fiii de religie mozaică ai acestei țări, care cu dragoste și entuziasm se oferă a se sacrifica pentru mărirea și gloria Patriei“ (telegrama Uniunii Evreilor Pământeni către ministrul de război).

Războiul de Întregire.

„Am ajuns atât de mult la convingerea și sunt mulțumit să constat că nu m-am înșelat, că toți locuitorii de pe pământul românesc, fără deosebire de origine, de rasă și de religie, sunt animați de aceleași sentimente de fraternitate“ (Majestatea Sa Regele Ferdinand, către o delegație de evrei români).

În acest război au luat parte cercetași și voluntari evrei, în afară de cei obligați prin legile militare.

A. Numărul evreilor mobilizați.

Au fost mobilizați cam 35 000 de evrei (Gen. Alevra, *Minoritățile și serviciul militar*, în „Convorbiri literare”, aprilie 1924, pag. 324). Credem că cifra este exagerată, deoarece evreii numărând cel mult 230 000 de suflete, iar mobilizarea neatingând decât 10-12%, nu puteau fi mobilizați decât în număr de 23 000-27 000. Nu există nici o publicație oficială.

B. Proporția evreilor morți, răniți, decorați, prizonieri și dispăruți.

Monitorul Oficial a publicat liste de ostași morți, răniți, decorați, prizonieri și dispăruți, liste din care rezultă:

- a) că creștinii au dat un procent de 5,07% morți, iar mozaicii 4,06%;
- b) că creștinii au dat un procent de 5,05% răniți, iar mozaicii 3,21%;
- c) că creștinii au dat un procent de 9,20% decorați, iar mozaicii 3,66% (cum 2 775 decorații fuseseră acordate ofițerilor superiori și 6 693 ofițerilor inferiori și cum evreii n-au avut ofițeri, proporția exactă de decorații este de 7,66% creștini, față de 3,60% mozaici; proporția este și mai apropiată dacă ținem seama că mozaicii n-aveau decât foarte puțini gradați; dintre decorații mozaici 80,1% sunt decorați pe front, iar 19,99% la partea sedentară; creștini 89,84% pe front și 10,16% sedentari);
- d) că creștinii au dat un procent de 1,65% prizonieri și că mozaicii au dat 1,95%;
- e) că creștinii au dat 13,22% dispăruți, iar mozaicii 13,23% (Cf. dr. W. Filderman, *Adevărul asupra problemei evreiești în România în lumina textelor religioase și a Statisticei*, 312 pag., București, 1925. Câteva erori s-au strecurat în listele publicate. Ele nu schimbă proporția).

Împrumutul de înzestrare.

Evreii din țară au participat în comitetele cetățenești de propagandă și au subscris la împrumutul de înzestrare a armatei, din 1940.

III. Patrimoniul evreilor români emigrați

Evreii români emigrați din țară au adus țării considerabile servicii; domnul consilier regal dr. Anghelescu, trimis în Statele Unite în timpul Războiului de Întregire, a declarat că a găsit acolo sprijin efectiv numai la evreii plecați din România.

Declarații de recunoaștere a patriotismului acestora au fost făcute și de către domnul consilier regal Nicolae Iorga.

IV. Statistica evreilor

Înainte de răpirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord.

Rezultatul recensământului efectuat de 60 000 de agenți, toți români de origine etnică, arată:

Români - 71,9%; unguri - 7,9%; ruși și ruteni - 5,5%; germani - 4,1%; evrei - 4%; bulgari - 2%; turci - 0,90%; restul alte neamuri (*Anuarul Statistic al României*, 1935-1936, pag. 37).

Mozaicii formau deci mai puțin de o cincime din totalul locuitorilor de altă origine. „Porunca vremii” recunoaște că evreii nu depășeau 800 000 de suflete (6 august 1940, pag. 3).

După răpirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord.

În urmă răpirii Basarabiei și a Bucovinei de Nord, numărul evreilor este de: 210 000 în Vechiul Regat; 85 000 în Transilvania; 12 000 în Banat; 90 000 în Crișana și Maramureș; 35 000 în Bucovina de Sud; ceea ce dă un procent de 2,5% din totalul populației (*Anuarul Statistic*, loc. cit.).

V. Toate neamurile se înmulțesc, pe când numărul evreilor descrește

Descreșterea în România întregită.

Natalitatea la mia de locuitori este de 21,2 la unguri, 20,9 la germani și numai de 14 la evrei.

Numărul evreilor descrește și prin procentul mai mare de morți. Excedentul natural a fost, în 1934, la mia de locuitori, de 13,6 la români, 5,8 la unguri, 5,4 la germani și abia 1,9 la evrei. Așadar, deși numărul evreilor

este egal cu al germanilor, aceștia au un excedent de aproape trei ori mai mare decât al evreilor (dr. Banu, *Populația României pe naționalități*, dr. Sabin Manuilă, *Buletinul demografic al României*, mai 1934).

Deși evreii erau în proporție de 4% din populația țării, excedentul lor în 1934 a fost de 1 582 de suflete, pe când mahomedanii, care nu sunt în proporție decât de 0,9% din populație, au dat un excedent de 2 769 de suflete, adică de 16 ori mai mult decât evreii (*Anuarul Statistic*, pag. 72).

Descrșterea în Vechiul Regat.

Descrșterea este constatată și de statisticile antebelice. Astfel, pe când în 1899 erau în Vechiul Regat 266 654 mozaici, numărul lor a fost redus în 1915 la 239 964, adică cu 10%. Statistica fiind pe religii, este necesar să precizăm că numărul băștinașilor este mai mic, întrucât în Vechiul Regat locuiau cel puțin 10 000 evrei supuși străini, austro-ungari, germani, ruși etc. (*Bulletin Statistique de la Roumanie*, 1915, publicație oficială).

Cetățenii evrei emigrează, minoritarii le iau locul.

În anii 1931-1935 au intrat în țară 556 germani, 244 unguri, 388 evrei și 188 alte naționalități. Au emigrat în schimb 2 699 evrei, 430 germani, 203 unguri, 129 turci și 172 alte naționalități (*Anuarul Statistic*, pag. 79).

VI. Evreii și alte neamuri în profesii

Vechiul Regat înainte de război.

Recensământul din 1913 arată un total general de 4 039 260 activi, din care 3 914 140 ortodocși, 142 371 alte religii, afară de mozaici și 89 449 mozaici-pământeni și supuși străini (*Statistica Profesiunilor*, publicată de Ministerul Industriei în 1925).

De aici rezultă că numărul supușilor străini profesând în Vechiul Regat era de două ori mai mare decât al evreilor pământeni. Nu se poate spune că evreii pământeni au ocupat locurile românilor, din moment ce au intrat în țară supuși străini de două ori mai mulți decât evreii pământeni. De altfel, supușii străini dețineau bogățiile, căci din numărul total de 1 414 959 patroni, erau 1 327 620 ortodocși, 48 839 supuși străini și 38 500 evrei pământeni, de unde rezultă că supușii străini aveau cu 25% patroni mai mult decât proporția normală, pe când evreii pământeni aveau sub proporție: 38 500 în loc de 41 175.

În ceea ce privește pe lucrători, ortodocșii erau în număr de 454 582, supușii străini în număr de 44 187, iar evreii pământeni în număr de 19 600, de unde rezultă că, pe când aceștia din urmă depășeau proporția cu 40%, supușii străini o depășeau cu 250% (*op. cit.*).

Transilvania și Banatul înainte și după război.

O statistică oficială generală a profesiunilor pe origine etnică sau religii lipsește.

Pentru Vechiul Regat trebuie să ne referim la statistica din 1913. Pentru Transilvania avem o statistică ungară de dinainte de război și una a Băncii Naționale a României pentru după război.

a. Transilvania înainte de război.

Repartiza românilor în Regatul Ungar era următoarea:

1) **Servicii publice și profesii libere** 6,4%.

2) **În industrii:** patroni - 5,6%; funcționari - 0,4%; personal auxiliar - 4%.

3) **În comerț și finanțe:** patroni - 2,7%; funcționari 1,9%; personal auxiliar - 3,1% (*Récensement général de la population hongroise en 1910*, publicată la Budapesta, în 1924; „Universul” din 6 martie 1935).

Cum aceste cifre reprezintă proporția față de populația întregului regat ungar și cum românii locuiesc în special în provinciile alipite, trebuie să conchidem că în aceste provincii proporția era de trei ori mai mare.

Transilvania după război.

1) **Meseriași, lucrători și funcționari particulari.** Banca Națională a României în volumul „Contribuțiuni la problema reorganizării Creditului în România” (vol. I, 1938, Tablouri la sfârșitul volumului), dă statistica nu pe naționalități, ci global, românii de o parte și toți minoritarii, inclusiv evreii și străinii, de altă parte.

Județul: Timișoara: români (%) - 34, 36, 36; minorități și străini (%) - 66, 64, 64. Arad: români (%) - 58, 62, 62; minorități și străini (%) - 42, 38, 38. Oradea: români (%) - 47, 64, 64; minorități și străini (%) - 53, 36, 36. Zalău: români (%) - 55, 60, 60; minorități și străini (%) - 45, 40, 40. Satu Mare: români (%) - 60, 62, 62; minorități și străini (%) - 40, 38, 38. Sighet: români (%) - 48, 56, 56; minorități și străini (%) - 57, 34, 44.

Bistrița: români (%) - 65, 78, 78; minorități și străini (%) - 35, 22, 22. Dej: români (%) - 61, 78, 78; minorități și străini (%) - 39, 22, 22. Cluj: români (%) - 61, 66, 66; minorități și străini (%) - 39, 34, 34. Turda: români (%) - 57, 77, 74; minorități și străini (%) - 43, 23, 26. Alba-Iulia: români (%) - 71, 85, 85; minorități și străini (%) - 29, 15, 15. Deva: români (%) - 62, 81, 81; minorități și străini (%) - 38, 19, 19. Lugoj: români (%) - 74, 75, 75; minorități și străini (%) - 26, 25, 25. Oravița: români (%) - 72, 72, 72; minorități și străini (%) - 28, 28, 28. Sibiu: români (%) - 47, 63, 63; minorități și străini (%) - 53, 37, 37. Blaj: români (%) - 60, 58, 58; minorități și străini (%) - 40, 42, 42. Sighișoara: români (%) - 48, 42, 41; minorități și străini (%) - 52, 58, 59. Făgăraș: români (%) - 70, 82, 82; minorități și străini (%) - 30, 18, 18. Brașov: români (%) - 44, 54, 54; minorități și străini (%) - 56, 46, 46. Sf.-Gheorghe: români (%) - 25, 26, 26; minorități și străini (%) - 75, 74, 74. Odorhei: români (%) - 11, 13, 13; minorități și străini (%) - 89, 87, 87. M.-Ciuc: români (%) - 15, 22, 22; minorități și străini (%) - 85, 78, 78. Tg.-Mureș: români (%) - 40, 49, 49; minorități și străini (%) - 60, 51, 51.

Situația pe țară.

a. Meseriași și mici industriști, lucrători și funcționari particulari.

- Meseriași și mici industriști: români - 65%; minorități și străini - 35%.

- Lucrători: români - 71%; minorități și străini - 29%.

- Funcționari publici: români - 64%; minorități și străini - 36% (B.N.R., loc. cit.).

b. Avocați. După citata statistică ungară din 1910, românii ocupau în avocatură locuri în proporție de 8% - în ipoteza că toți greco-catolicii și greco-orientalii au fost români -, pe când evreei în proporție de 45,2%.

După statistica Uniunii Avocaților s-au eliberat diplome de avocați de la fundarea Uniunii până la 31 decembrie 1935, în cele 66 barouri ale țării, la 4 047 români și la 1 993 minoritari, inclusiv evrei, adică 67% românii și 33% minoritarilor, inclusiv evrei, așa că la 1935 le lipseau românii 5% ca să atingă plafonul lui *numerus valachicus* în avocatură (Buletinul Uniunii Avocaților, nr. 2, din 1936).

Cum de la 1937 încoace avocații evrei - cel puțin în Vechiul Regat - n-au mai fost înscrși, este cert că plafonul a fost atins, dacă nu chiar depășit.

c. Ingineri. Numărul inginerilor de origine etnică română a depășit plafonul lui *numerus valachicus* (Buletinul A.G.I.R., mai 1935, pag. 190). Toți inginerii români au fost plasați („Viitorul“, 3 martie 1937).

d. Ingineri silvici și agronomi. Atât inginerii silvici, cât și inginerii agronomi au cerut sporirea numărului inginerilor respectivi, declarând că numărul lor este inferior necesităților (Revista C.A.P.I.R., Dare de seamă a ședinței din 27 iulie 1935).

e. Medici, dentiști și farmaciști. La țară aproape nu avem medici. În unele regiuni este un medic la 30 000 locuitori sau un medic la 10-15 sate, ceea ce înseamnă că el este în imposibilitate de a fi de folos; „ne mai trebuie cel puțin 8 000 de medici“ (ministru dr. I. Costinescu, „Universul“, 16 aprilie 1935).

Imensa majoritate a sătenilor zace și moare fără a fi văzută de medici (dr. Manuilă, „Adevărul“, 1 iulie 1935). Satele noastre sunt lipsite de medici și farmaciști (prof. universitar N. Ghiulea, „Adevărul“, 20 iulie 1935). La peste 100 000 cefești răspândiți peste țară, nu sunt decât 300 medici („Rolul medicului la C.F.R.“, „Curentul“, 8 noiembrie 1935).

f. Medici veterinari. Numărul medicilor veterinari, atât înainte, cât și după război, a fost insuficient. Nu numai că nu avem șomaj, dar țara păgubește din cauza numărului redus al medicilor veterinari (dr. Manolescu și Păun Popa, revista C.A.P.I.R., 1935).

g. Funcțiuni publice. Nu este nici o îndoială că aici românii de origine etnică ocupă aproape totalitatea locurilor (domnul ministru Mih. Manoilescu, „Lumea Nouă“, martie 1935).

„Desigur, cea dintâi condiție a unei politici de românizare este de a avea un Stat românesc. Judecând după numărul funcționarilor - în afară de unele situații locale și de unele administrații congestionate de minoritari -, Statul este în general în mâinile românilor“ (Mih. Manoilescu, „Proportionalitatea prin românizarea economică“, „Lumea Nouă“, martie 1935).

Șomaj intelectual nu există sau, dacă există într-o mică măsură, este rezultatul unei rele repartii. Există șomaj la absolvenții școlilor de învățatori și teologie: 700 de candidați la 40 de parohii (Declarația I.P.S.S. Patriarhului Miron în Senat, „Universul“, 3 martie 1937).

Șomaj general. În general, în nici o profesiune nu există șomaj. Statisticile oficiale indicau 50 000 șomeri, unii indicau 87 000 (domnul ministru M. Manoilescu, Senat, 27 iunie, M. Of. 1934, pag. 132). Ulterior,

șomajul a dispărut cu totul.

Cetățeni străini lucrând în România.

Până la finele anului 1934, aveam 30 000 de lucrători cetățeni străini, incluzând opt mii de purtători de pașapoarte Nansen - ruși și armeni (dl D. R. Ioanițescu, ministrul muncii, în Senat, M. Of., 1934, pag. 136). Numărul străinilor a crescut între timp.

Bogăția evreilor.

Toată lumea cunoaște mizeria evreilor din Moldova, domnul consilier regal N. Iorga a scris adesea despre aceasta.

În București, după o statistică făcută în privința familiilor ai căror copii urmează cursurile la școlile din Capitală ale comunității evreiești, situația este: 35% din familii întrebuințează 1 pat de o persoană la o persoană; 45% din familii întrebuințează 1 pat de o persoană la 2 persoane; 15% din familii întrebuințează 1 pat de o persoană la 3 persoane; 5% din familii întrebuințează 1 pat de o persoană la 4 persoane; adică 65% dintre evreii din Capitală nu sunt în stare să-și cumpere un pat de fiecare persoană.

Frontul Românesc și problema evreiască.

Frontul Românesc al domnului consilier regal Al. Vaida Voevod propune o repartitie destinată să asigure românilor numai proporționalitatea în toate ramurile de activitate, fără deosebire de clasă, fără deosebire de rasă și fără deosebire de religie (dr. Isăcescu, Adunarea Deputaților, 24 noiembrie 1936, M. Of. nr. 4/1937, pag. 132). Cifrele de mai sus dovedesc că această proporție este depășită sau atinsă în unele ramuri și aproape atinsă în celelalte.

Tendința actuală este deosebirea de religie și de rasă. Ea nu va folosi, după cum s-a arătat mai sus, și se va arăta mai jos, decât minorităților și va dăuna României și românilor.

VII. Evreii, minoritățile creștine și dezvoltarea economică a românilor

Evreii au colaborat cu românii.

Din repartitia pe țară atât a numărului lucrătorilor, meseriașilor și micilor industriași, cât și a funcționarilor particulari români, se constată că, în provinciile alipite, aceștia n-au pătruns decât exclusiv în regiunile în care trăiesc evrei în număr mai mare (Statistica B.N.R. citată).

De altfel, evreii din Vechiul Regat au întreprins o statistică a patronilor evrei și a personalului lor, statistică din care rezultă că patronii evrei din Vechiul Regat întrebuințează 75,5% ucenici, calfe și lucrători români etnici, față de 24,5% ucenici, calfe și lucrători mozaici. Și ca să nu existe nici o îndoială, ancheta publicată în ziarul „Curierul israelit“ indica atât numele și adresa patronului, cât și numele și adresa personalului.

Așadar, atât în Vechiul Regat, cât și în provinciile alipite, în loc de a sabota, evreii au ușurat pătrunderea și stabilirea românilor în meserie. Pentru că în câteva magazine sau instituții nu sunt sau sunt prea puțini români, se conchide greșit de către unii ignoranți care confundă un oraș cu toate orașele, o stradă cu toate străzile, un magazin cu toate magazinele, în loc să se citească statisticile, singurele care dezvăluie realitatea. Un copil ar putea totuși să înțeleagă că 2,5% evrei nu pot deține toate meseriile, tot comerțul, industria, funcțiile particulare, profesiunile intelectuale, bogățiile etc.

VIII. Situația juridică a evreilor în Vechiul Regat înainte de încetățenire

Evreii naturalizați.

Aproape 1 000 de evrei au fost încetățeniți - după Războiul de Independență și prin legi individuale - până la Războiul de Întregire.

Câteva sute de evrei au fost încetățeniți în Dobrogea - dacă locuiau acolo de la 11 aprilie 1877 și erau cetățeni otomani - pe baza legii pentru organizarea Dobrogei din 9 martie 1880, a legii pentru acordarea drepturilor politice locuitorilor din județele Constanța și Tulcea din 19 aprilie 1909 și din 14 aprilie 1910, și a legii din 1 aprilie 1914 pentru organizarea Dobrogei Nouă, lege după care au devenit cetățeni români locuitorii domiciliați în Dobrogea Nouă, care erau, la 28 iunie 1913, cetățeni bulgari.

Evreii pământeni.

Restul evreilor din Vechiul Regat aveau o situație intermediară între cetățenii români și supușii străini: ei erau supuși români. Ca stare, ei se bucurau de toate drepturile civile și de dreptul la muncă. Le era interzis numai accesul profesiunilor în legătură cu exercițiul suveranității statului: funcțiunile publice și câteva profesii.

În anul 1909, din cauză că proiectul de lege pentru protecția muncii naționale și controlul străinilor cerea ca străinii, pentru a profesa în țară, să facă dovada reciprocității, evreii pământeni - care nu puteau face dovada reciprocității - s-au văzut nevoiți să intervină pe lângă Majestatea Sa Regele Carol I, care a pus următoarea rezoluție pe memoriul acestora: „Se recomandă la serioasă atențiune a dlui Ministru al Industriei și Comerțului, spre a lua măsurile convenite în privința acestei cereri, care îmi pare dreaptă. O populație așa de numeroasă care este stabilită de sute de ani aici și chiar născută din moși strămoși, nu poate rămânea fără a trăi din munca ei”.

Legea a adus precizările necesare: evreii pământeni au fost scutiți, ca și în trecut, de controlul străinilor și s-au bucurat ca și mai înainte de libertatea profesională.

Regulamentul pentru aplicarea legii asupra pașapoartelor, din 31 martie 1912, a definit pe evreii pământeni.

IX. Situația juridică a evreilor din Vechiul Regat la sfârșitul Războiului de Întregire

Evreii pământeni și minoritarii din provinciile alipite. În afară de cei vreo 2 500 evrei încetățeniți prin lege între 1877 și 1916 și prin alipirea Dobrogei Vechi și Noi, s-au mai încetățenit prin Decrete-legi vreo 150 de evrei în timpul Războiului de Întregire.

Războiul de Întregire aducea României câteva milioane de locuitori de altă origine etnică - printre care 500 000 evrei, cetățeni austrieci, maghiari, ruși sau bulgari, cărora, conform Dreptului Internațional, Statul Român avea să le acorde cetățenia sa. Ar fi fost posibil și în interesul României ca cei 200 000 evrei români, care luptaseră la 1877 și 1913 și 1916-1918, care văzuseră sute de mii de turci și bulgari - inclusiv evrei - din Dobrogea Veche și Nouă devenind români, să rămână mai departe lipsiți de drepturile cetățenești, chiar și atunci când milioane de străini - inclusiv 500 000 de evrei - deveneau cetățeni? Poate cineva - oricât de antisemit ar fi - să creadă că evreii pământeni sunt mai puțin atașați României decât milioanele de minoritari?

X. Legile de încetățenire a evreilor

Vechiul Regat. Prin Decretul-lege 3902 - 30 decembrie 1918, se acorda cetățenia română unor categorii de evrei.

Cum cererile trebuiau să fie introduse în termen de trei luni, termen prea scurt față de timpul necesar procurării actelor cerute - și cum procurarea de acte necesita cheltuieli prea mari, cărora li se adăugau și cheltuielile de reprezentare în instanță -, nu s-au putut judeca decât două-trei mii de cereri.

Decretul 2885/28 mai 1919 a abrogat decretul precedent și, inversând regula probei, a acordat cetățenia deplin drept pe baza unei simple declarații unor categorii de evrei, obligând Ministerul Public să cerceteze exactitatea declarațiilor și să cheme în judecată pe cei ce ar fi făcut declarații false.

Constituția din 1923, prin art. 133, a ratificat atât decretul-lege de încetățenire individuală care s-au făcut în timpul războiului, cât și decretul-lege din 30 decembrie 1918 și 28 mai 1919, a cărui aplicare fusese prelungită prin decretul-lege din 13 august 1919 și a cărui aplicare a fost prelungită cu încă trei luni prin textul Constituției (care a făcut din aceste legi o lege constituțională).

Cu această ocazie, domnul consilier regal N. Iorga, în Adunarea Deputaților, a spus: „...să mă adresez către marea mulțime de evrei care cugetă bine, care simt așa cum trebuie și pot să fie, fără îndoială, un element folositor în dezvoltarea Statului Român, unde i-am primit nu pentru a-i nedreptăți și nici pentru a-i jigini”.

Provinciile alipite.

Legile de ratificare a tratatelor de pace stabileau cine și cum devine cetățean român. Legea pentru dobândirea și pierderea naționalității, din 1924, a stabilit noi condiții și a organizat o nouă procedură. Această

lege a fost, după cum s-a relevat în dezbateri, o **adevărată lege de revizuire a cetățeniei** locuitorilor din provinciile alipite.

XI. Revizuirea cetățeniei evreilor

Principiile legii de revizuire. Prin Decretul-lege cu nr. 169 din 22 ianuarie 1938, cetățenia dobândită de evrei, în Vechiul Regat, a fost supusă revizuirii. Cetățenia evreilor din provinciile alipite a fost și ea supusă revizuirii, așa că aceștia au fost revizuiți pentru a doua oară.

În realitate, **Legea de revizuire** nu a fost o lege de revizuire, ci de anulare și de redobândire cu efect retroactiv a cetățeniei, deoarece numai dacă Statul-reclamant ar fi fost obligat să administreze probele, legea putea fi o lege de revizuire. Evreii însă au fost obligați să facă probe de care legile anterioare îi dispensau, **Legea de revizuire le anula virtual cetățenia**, pe care nu o dobândeau decât acei care introduceau cerere și administrau probe.

Au fost exceptați de la revizuire:

- a) Cei naturalizați prin Parlament, soțiile și copiii lor, născuți înainte sau după naturalizare.
- b) Cei naturalizați prin Decrete-legi în timpul războiului, soțiile și copiii lor, născuți înainte sau după naturalizare.
- c) Cei naturalizați prin ordonanțe judecătorești pe baza Decretului-lege din decembrie 1918, soțiile și copiii lor.

d) Cei naturalizați prin legile privitoare la Dobrogea Veche și Nouă.

Toți aceștia însumau câteva mii de persoane.

Se revizuiu declarațiile date pe baza D. L. din mai 1919 și înscrierile în listele de naționalitate făcute prin aplicarea legii pentru dobândirea și pierderea naționalității din 1924, **adică toată populația evreiască.**

Rezultatele revizuirii. Evreii admiși reprezintă 65% din populația evreiască, restul de 35% fiind sau respinși, sau decăzuți prin nedeținerea cererilor sau actelor în termen (Ministerul de Justiție, Decizia 165945, decembrie 1939).

Cei respinși sau decăzuți reprezintă cel puțin 45%, după statisticile făcute de organizațiile evreiești.

XII. Constituția Regele Carol II și cetățenia evreilor

Ratificarea cetățeniei evreilor și consecințele ei.

În art. 98, al. III, Constituția zice că toate drepturile politice dobândite în virtutea Decretelor-legi ratificate prin art. 133 al Constituției din 1923 se respectă. **De aici rezultă că pentru a se retrage evreilor din Vechiul Regat drepturile dobândite prin Decretul-lege de revizuire, o modificare a Constituției este necesară.**

XIII. Emigrarea evreilor

Guvernul, evreii și emigrarea.

La finele anului 1938, domnul dr. W. Filderman a fost convocat de către domnul N. Petrescu-Comnen, ministrul afacerilor străine și rugat să se ocupe de emigrarea evreilor. D-sa i-a prezentat un memoriu pe care domnul ministru l-a supus Majestății Sale Regelui. Un comitet ad-hoc recent constituit dintre reprezentanții tuturor organizațiilor din București, a elaborat și predat domnului M. Ralea, pe atunci ministru al muncii, întrucât emigrațiile depind de Ministerul Muncii, un proiect de lege. Guvernul nu a dat însă nici o urmăre acestei chestiuni.

XIV. Urmările descetățenirii și pauperizării evreilor

Constatări ziarului „Porunca Vremii”.

Ziarul „Porunca Vremii” ceruse insistent Germaniei retragerea reprezentanțelor acordate evreilor de către firmele germane. Germanii au acceptat. Or, „Porunca Vremii” din 30 octombrie 1938, sub semnătura dlui Ilie

Rădulescu, mărturisește că la 50 de firme mai importante la care, cu trei ani înainte, funcționau 798 evrei, 106 germani și 52 români, după retragerea reprezentanțelor acordate de germani evreilor, numărul funcționarilor evrei a fost redus la 153, dar cei 645 de evrei îndepărtați au fost înlocuiți cu tot atâția minoritari și numai cu 2 români. Același ziar mărturisește apoi că la firmele și reprezentanțele germane instalate între 1936-1938, „procentul românilor este aproape zero; găsești unguri, ucraineni, ruși, pe lângă germani, dar nici un român”.

Ziarul mai arată că, în 1938, la 74 de firme germane abia se mai găseau 57 români la 1 395 germani, sau 4% față de 6%, câți erau cu trei ani înainte, adică procentul românilor scăzuse cu 33% față de procentul românilor întreprinși de evrei. Desigur că de atunci disproporția s-a accentuat și situația s-a agravat în detrimentul exclusiv al românilor.

XV. Încheiere

Din cele ce preced, rezultă:

1) Că evreii pământeni se află de secole în țările românești, că și-au făcut cu devotament și entuziasm datoria față de țară, și că acei emigrați în alte țări au fost agenți de propagandă ai intereselor românești.

2) Că evreii pământeni au fost 2% în Vechiul Regat și 4% pe toată țara și că, după răpirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, proporția lor pe țară a fost redusă la 2,5%.

3) Că, prin legile anterioare războiului, nu sunt decât câteva mii de evrei încetățeniți, iar ca urmare a revizuirii, 35-45% din evrei au pierdut drepturile cetățenești, așa că problema a pierdut din acuitate, mai ales că, în urma răpirii Basarabiei și a Bucovinei de Nord, proporția evreilor a fost redusă la 2,5%.

4) Că numărul evreilor descrește neconținut prin emigrare, denatalitate și decese, pe când numărul minoritarilor creștini crește prin emigrare, printr-o natalitate de trei până la zece ori mai mare decât a evreilor și prin decese mai puțin numeroase.

5) Că supușii străini ocupă un număr mai mare de locuri decât evreii pământeni și evreii în general, aceasta în toate profesiile și pe tot cuprinsul țării, inclusiv Vechiul Regat, că, deci, acapararea de către evrei este un miraj provocat de reaua repartizare geografică și economică a evreilor, miraj pe care statisticile îl dezminț.

6) Că, pe măsură ce evreii părăsesc comerțul și industria, ei sunt înlocuiți nu de români, ci de minoritățile creștine sau de supușii altor state, atât în Vechiul Regat, cât și în provinciile alipite.

7) Că evreii din Vechiul Regat, întreprinzând mâna de lucru românească în proporție de 75%, pregătesc cadrele economiei românești și că, deci, distrugerea lor echivalează cu împiedicarea formării cadrelor economice românești.

8) Că, înlocuind în Vechiul Regat mâna de lucru evreiască cu cea românească, nu numai că regățenii români vor fi împiedicați de a se stabili în provinciile alipite pentru a accelera procesul de românizare, mai urgent și mai important în acele provincii decât în Vechiul Regat, ci, dimpotrivă, se va produce fenomenul demografic contrar și anume, că românii stabiliți în provinciile alipite, unde sunt în proporție de 66% în Crișana și Maramureș, de 57% în Transilvania, de 54% în Banat și de 44% în Bucovina (*Anuarul Statistic*, pag. 37), vor fi tentați să vină în Vechiul Regat, unde sunt deja în proporție de 95%.

9) Că, neexistând șomaj, ci numai o rea repartizare în profesii, dimpotrivă, fiind lipsă de medici, dentiști, farmaciști, ingineri, ingineri silvici și agronomi etc., excluderea evreilor din profesii va dăuna sănătății generale și economiei generale.

10) Că, acolo unde evreii au fost îndepărtați, chiar în Vechiul Regat, nu românii, ci minoritățile le-au luat locul, așa că rezultatul va fi și aici o rupere de echilibru în dauna României și a românilor.

Documentar întocmit pentru Centrala Evreilor din România (1943)

CALENDARUL EVENIMENTELOR CULTURALE (1857-1940) - (spicuiuri din presă)

1857

- Apare „Israelitul român“, gazetă bilingvă. Programa ziarului susține că israeliții se identifică cu soarta țării.
- A. Așer și I. L. Weinberg publică în „Israelitul român“ un apel adresat coreligionarilor din Moldova, intitulat *Să luptăm pentru unire* (în **I. R.**).
- În București funcționează șase școli particulare evreiești (cu 126 de elevi) și una publică (cu 310 elevi). Cei 436 de elevi evrei urmau în mod regulat cursurile (în **I. R.**, 18 iulie).
- Școala de chirurgie devine, prin decret domnesc, Școala Națională de Medicină și Farmacie; din corpul didactic fac parte și dr. I. Barasch și dr. M. Wertheimer (*Ibid.*, 29 iulie).

1858

- Apare „Calendarul românului“ pentru 1858. Printre colaboratori și I. Barasch.

1859

- Marcu Feldman scoate la Iași „Gazeta română-evreiască“, bilingvă, în română și idiș. Este prima gazetă evreiască din Moldova.

1860

- Ziarele scriu că la Iași evreii, mai ales meseriașii, sunt alături de unioniști întru stăvilirea rebeliunii antiunioniste. Cad victime evreii: L. M. Herșcu, ciubotar, Z. Schein, croitor, S. Lifschitz și L. David; alți 17 au fost răniți.
- „Monitorul Oficial“ al Moldovei arată că 1 627 de evrei pământeni s-au înscris pentru recrutare (în **M. O.**, 15-16 noiembrie).

1861

- Se publică decretul princiar din noiembrie, prin care se încuviințează funcționarea de școli confesionale sub egida comunității israelite (în **M. O.**, 16 decembrie).

1862

- În tiparnița lui Iosif Samitca și a lui I. Moise este imprimată pe mătase o „Închinăciune“ dedicată de Comunitatea israeliților din București și de cea din Craiova domnului Alex. Ioan Cuza, „ce conduce [...] poporul său fără excepție de [...] confesiune“.

1863

- În mesajul domnesc, rostit cu ocazia deschiderii Corpurilor legiuitoare, Al. I. Cuza promite din nou graduala emancipare a israeliților (7 decembrie).

1864

- În Cameră, V. Boerescu, G. Costa-Foru, Manolache Costache cer să se acorde israeliților dreptul de a participa la alegerile comunale.

1865

- Apare primul număr din „L'Écho Danubien“, cu ample știri despre evrei. În cuvântul introductiv se arată că publicația va acorda prioritate problemelor comerciale și industriale (în **E. D.**, 1 octombrie).

1866

- Este promulgată Constituția României. Prevederile pentru „necreștini“, cuprinse în art. 7, sunt defavorabile evreilor.

1868

- Reapare „Israelitul român“, cu articole informative și de orientare (în **I. R.**, 26 iulie).

1869

- Gazetarii francezi de origine evreiască, cu vechi activități gazetărești și politice în România, inițiază o anchetă socială (sociologică) privind situația evreilor din Moldova (în **I. R.**, 12 iunie).

1871

- Începe activitatea consulului S.U.A. în România, cărturarul F. B. Peixotto, evreu de origine, interesat

în primul rând de situația evreilor din România (25 martie).

1872

- Apare la Iași „Vocea apărătorului“, ce se recomandă de la primul său număr drept un organ de informații obiective cu privire la starea materială și spirituală a evreilor din România (în V. A., 24 septembrie).

- Gazeta „Rumânișche Post“ inserează, în noua sa parte scrisă în română, diverse știri locale și străine referitoare în exclusivitate la evrei (în P. R., 12 decembrie).

1873

- Societatea „Înfrățirea Zion“, care va juca un rol deosebit în organizarea contribuției evreilor la Războiul de Independență, începe să se afirme, să-și stabilească statutele ș.a. (în P. R., 27 ianuarie).

1874

- Apare la Iași „Revista israelită“, care va dura doar un an, dar se va dovedi semnificativă încă de la primul ei număr cu privire la rolul ce urma să-l joace în stimularea emancipării evreilor din Moldova (în R. L., 31 mai).

1876

- Gazeta evreiască „Prezentul“, din Bacău, se dovedește a fi, încă de la primul ei număr, o publicație de informații.

1877

- Pe întreg parcursul anului, gazeta publică numeroase știri despre Războiul de Independență, despre contribuția evreilor la război.

1878

- Apare la București *Anuarul pentru israeliți* (primul volum, intitulat *Calendarul pentru israeliți*, a apărut la Bacău în 1877), care, în lunga sa serie de 19 volume, anuare, va constitui izvorul principal de informație socială și culturală pentru evrei. O rubrică specială, denumită „Notițe diverse“, va urmări cu atenție personalități și contribuții în domeniul științei, culturii și învățământului.

- Apare, la 29 iunie, publicația „Fraternitatea“.

1879

- Apare, în *Anuarul pentru israeliți*, lucrarea lui E. Schwarzfeld *Chestia școalelor și a progresului israelit* (în A. L.).

- Dr. M. Wertheimer publică *Lumina și adevărul: preservativul în contra maladiilor venerice în paralel cu vaccinațiunea, preservativul contra variolei* (în A. L.).

- Dr. M. Beck publică *Învățătura religiunii mozaice, pentru uzul tinerimii israelite* (în A. L.).

1880

- L. Kalmar publică *Geografia căilor ferate române* (în A. L.).

- M. Schwarzfeld începe să publice un serial intitulat *Bibliografia israelito-română*, în care menționează scrieri de orice natură, originale sau traduse de israeliți români (în A. L.).

- Apare *M. Mendelssohn - viața și activitatea sa*, de Lazăr Schein.

1881

- Apare un nou hebdomad ar evreiesc, „Apărătorul“.

1882

- Mauriciu Cohen, compozitor, este numit profesor de muzică în locul lui G. Stephănescu (în A. L.).

- B. Franchetti, vechi impresar la Teatrul Național, este elogiât de presa română (în A. L.).

- M. Gaster și H. Tiktin sunt elogiați la Academia Română de criticul Titu Maiorescu (în A. L.).

1883

- L. Stern, compozitor, este ridicat de A.S.R. Prințesa Maria de Lucignon, pentru meritele sale, la rangul de cavaler (în A. L.).

- La expozițiile județene evreii obțin numeroase medalii (în A. L.).

- La Iași, Nathan Silberger, ceasornicar, construiește o pendulă-motor perpetuă care nu necesită a fi întorsă cu cheia (în A. L.).

- Librarul S. Samitca se afirmă și ca editor (în A. L.).

- Anticarul H. Steinberg editează pentru prima oară cărți populare. Alți editori de cărți populare sunt:

Filip Lazăr, din Craiova, Haimann, Alcalay și Steinberg (în A. L).

- Frații Șrager, din Iași, se fac cunoscuți prin râvna depusă în căutarea și adunarea de documente și monede românești (în A. L).

1884

- Dr. Sig. Weinberg, din București, stabilit la Paris, publică încă de la 1856, o broșură în limba română la Lipsca, în care argumentează necesitatea înființării unei Bănci Naționale în România.

- În *Anuarul pentru israeliți* apare o retrospectivă asupra principalelor cărți publicate de autori evrei până în acel an. Lista cuprinde în primul rând: dr. Iuliu Barasch - *Minunile naturii* (3 vol., 1852); *Mineralogie* (1854); *Botanica* (1856); *Higiena populară* (1857); *Zoologia* (1857); *Deborah*, melodramă, trad. (1858); *Cărticica altoiului* (1859); *Manual de silvicultură* (1861); I. Bauman - *Dicționar român portativ* (Craiova, 1874); *Robinson în insula sa*, trad. (1875); dr. M. Beck - *Învățătura* (Buc., 1879); L. Colmar - *Geografia căilor ferate* (1879); Iosef Cohl - *Contele de Monte Cristo*, trad. (Focșani, 1876); *Crucificat-au evreii pe Isus?*, trad. (Buc., 1868); Ig. Ipcar - *Banditul și legea morții*, dramă (Buc., 1869); Al. Löbel - *Elisa și Achiva* (Bacău, 1875); H. Rheinstein - *Încercări*, versuri (Buc., 1879); Ronetti-Roman - *Radu*, poem (Buc., 1878); N. C. Popper - *Observații asupra școalelor publice și confesionale în România* (Buc., 1874); dr. M. Rosenthal - *Tuberculoza* (Buc., 1872); M. Schwartz - *Cuvente curate* (Iași, 1862); *Elemente de aritmetică* (Iași, 1864); E. Schwarzfeld - *Nuvele* (Buc., 1876); *Chestia școalelor israelite și a progresului israelit în România* (Buc., 1878).

- Dr. M. Gaster cucerește noi succese prin publicarea însemnatului său op *Literatura populară română* (în A. L).

- Dr. David Emmanuel, devenit profesor definitiv la Facultatea de Științe, preia catedra „Teoria funcțiunilor“ și este suplinitor la catedra de algebră superioară (în A. L).

- Compozitorul B. Franchetti a creat câteva piese muzicale cu vădite influențe locale (în A. L).

- Wolf Ehrenkrantz, cunoscut sub numele de Sbarjer, este elogiat într-un necrolog ce scoate în evidență activitatea sa de poet, de propagator al ideilor luministe (în A. L).

- Filoromânul Marco-Antonio Canini publică o scriere intitulată *La Verità sulla questione degl'Israeliti in Romania*, bazată pe argumente și idei referitoare la vechimea evreilor pe aceste meleaguri (în A. L).

- I. Bettelheim este fondatorul și redactorul publicației „Bukarester Salon“, apreciată de toată presa română (în A. L).

1886

- L. Șăineanu publică un material detaliat asupra activității depuse în România, în favoarea evreilor, de Benjamin Franklin Peixotto, primul consul american în țară, în timpul șederii sale, de peste cinci ani, în București, Peixotto caută să îmbunătățească starea morală a coreligionarilor săi evrei (în A. L).

- Se afirmă în teatrul românesc un șir de artiste evreice: M. Adlerowa (plecată ulterior în Germania), E. Odessianu, din corpul artistic al Teatrului Național, E. Littman ș.a. (în A. L).

- S. Fridman este directorul artistic al Operei Italiene din București (în A. L).

1887

- L. Negrescu lucrează de câțiva ani ca arhitect-șef la Ministerul de Instrucție. Fiind împământenit, este confirmat în acest post. El este autorul planurilor tipizate de școli rurale (în A. L).

- L. Șăineanu își publică opera monumentală *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice* (în A. L).

- H. Tiktin, cunoscutul filolog, a fost însărcinat de minister cu alcătuirea unui dicționar român-german (în A. L).

- A. Candrea (Hecht), tânăr absolvent, se remarcă printr-un studiu premiat de Societatea Geografică Română (în A. L).

1888

- Același L. Șăineanu dă lucrarea *Semasiologia limbii române* (în A. L)

- Dr. M. Schachmann prezintă lumii savante lucrări de specialitate și este numit șef al lucrărilor de anatomo-patologie la Spitalul Brâncovenesc (în A. L).

- A. L. Brociner, absolvent al Școlii de Înalte Studii din Paris, se face remarcant printr-o teză de chimie și

este numit în laboratorul de specialitate al Facultății de Medicină din București (în A. I.).

- Iuliu Popper, exploratorul Țării de Foc, continuă a da nume românești noilor locuri descoperite. Astfel, o colină poartă numele Filaret, o fântână numele de Ferăstrău ș.a.m.d. Max Popper, fratele său, de curând plecat din țară, este numit comisar special în provincia în care I. Popper este guvernator (în A. I.).

- Trupele „Mogulescu et Fränkel“ și „Silbermann et Carp“, după diverse turnee făcute în țară, pleacă la New York, unde dau spectacole mult apreciate de evreii originari din România (în A. I.).

- Iona Goldenberg, originar din Iași, devine mare dregător și membru al anturajului regelui Birmaniei (în A. I.).

1889

- Dr. Max baron de Waldberg, din familia bancherilor cu același nume, este numit profesor extraordinar de limbă și literatură germană la Universitatea din Cernăuți (în A. I.).

- L. Negrescu, arhitect, este numit șef al secțiunii de arhitectură pentru docuri și atașat pe lângă Direcția Generală a C.F.R. (în A. I.).

- Se afirmă în țară și străinătate artistul dramatic L. Kromberg, tenorul componist Carol Frühling, tenorul Ph. Krauss ș.a. (în A. I.).

- La moartea lui Emanuil Rosenthal și a lui Leon Manoah, apar în presă articole de evocare, prin care se reamintește vasta lor operă de bancheri și filantropi, de cători ai unor asociații de binefacere și societăți culturale (în A. I.).

1890

- L. Șăineanu este numit profesor suplinitor la catedra de filologie comparată a Facultății de Litere din București (în A. I.).

- La încetățenirea dr.-ului M. Wertheimer, în Senat se citește un raport elogios (în A. I.).

- Z. Buruienescu, talentat actor evreu, se află în fruntea unei trupe compuse din membrii familiei sale (în A. I.).

- B. Segall este numit preparator la laboratorul de histologie al Facultății de Medicină din București (în A. I.).

- Elias Margulies este unul dintre primii terapeuți cărora li s-au recunoscut puteri bioenergetice de vindecare a unor boli grave, precum și unele daruri într-ale telepatiei. În manifestările sale publice, uimește prin darul prezicerii și al vindecărilor instantanee (în A. I.).

- B. I. Rosen, inventator evreu din România, prezent la Expoziția din Paris, este numit membru al Academiei pariziene de inventatori și primește marea Medalie de Aur (în A. I.).

- I. L. Weinberg lasă prin legat o considerabilă sumă de bani din care să se acorde stipendii unor studenți, indiferent de naționalitatea lor (în A. I.).

- Gh. Panu denunță lipsa de activitate a comisiilor de indigenat de pe lângă Corpurile legiuitoare;

- din activitatea științifică a marelui chimist evreu Lazăr Edeleanu;

- apariția „Egalității“ e consemnată de publicații evreiești și românești;

- înființarea unor epitropii, la Bârlad, Focșani etc., ce vor gestiona veniturile comunităților locale;

- alegerea unor evrei în Camera de Comerț nou înființată;

- se înființează Asociația Generală a Evreilor Pământeni;

- este combătut jurământul **more judaico**;

- cca 20 000 de copii evrei n-au fost școlarizați din lipsă de locuri în școlile de stat;

- numiri de medici evrei în serviciile sanitare;

- inaugurări de școli evreo-române, de așezăminte ș.a.;

- informații privind evreii în economia diverselor localități;

Deceniul X - Articole și informații apărute în presa evreiască la finele veacului

1891

- activitatea științifică a unor frunțași evrei: St. Stâncă ș.a.;

- C. G. Costa-Foru se pronunță în favoarea studenților evrei;

- activități la „Societatea Istorică «Dr. I. Barasch»“;
- izgonirea unor evrei de la sate;

1892

- înființarea unor cluburi evreiești: activități culturale și publicistice;
- se creează Asociația librarilor din România: Alcalay membru, Ramnișteanu secretar și Haiman casier;
- o seamă de întreprinzători evrei beneficiază de legea industrială a întreprinderilor;
- combaterea unor parlamentari și agitatori antisemiți;

1893

- comentarea Legii instrucțiunii publice, restrictivă pentru evrei;
- evrei în mișcarea socialistă nou ivită;
- societăți de asistență, comitete de cultură ș.a.;

1894

- vie implicare a unor industriasi evrei în viața economică;
- intelectuali evrei în viața culturală a țării;
- restricții și prigoane;

1895

- „Lumea nouă“ (publicație social-democrată) combate, într-o suită de articole, antisemitismul;
- „Universul“ apreciază că numărul evreilor din țară ar fi de cca 400 000;
- apar cărți semnate de C. Dobrogeanu-Gherea, M. Schwarzfeld, Max Nordau;

1896

- starea precară a corpului didactic evreiesc;
- apar lucrări sioniste și de palestinografie;
- evrei aleși în foruri economice și culturale;

1897

- ofensiva împotriva cărciumarilor evrei;
- primul congres sionist mondial și ecouri în plan local evreiesc și românesc;

1898

- atitudini în afacerea Dreyfus;
- polemici cu publicații antisemite locale;
- dezbateri privind statutul Societății presei române: se recomandă a nu fi acceptați în societate decât cei de naționalitate română; vor fi afectați și dintre cei mai prestigioși de la „L'Indépendance Roumaine“, „Universul“, „Adevărul“, „Bukarester Tageblatt“ (exclusiv evreiesc), „Rumänischer Lloyd“, „Drapelul“, „Constituționalul“, „Epoca“, „Timpul“, „Liberalul“ ș.a.

1900

- Spectacolele teatrului „Jignitza“ din București. Începe stagiunea cu spectacolul în limba română „Lumea evree“ și „Hava, sau răsplata trădării“ (in E., 7 ianuarie).
- Löbel Effendi, originar din Iași, cenzor al vămii din Constantinopol, este autorul mai multor scrieri, printre care și *Elemente turcești în limba română* (Ibid., 11 februarie).
- Universitatea din București acordă, din Premiul Hillel, suma de 1 000 de lei lui Al. Ionescu-Sadi, pentru lucrarea *Studii asupra călătoriilor străine făcute în țările române* (Ibid., 30 iunie).
- Femei evreice doctori în medicină: a treia evreică, dra Rosa König, din București, și-a susținut doctoratul în medicină. Celelalte două practică deja medicina: Rosa Lupu la Ploiești, iar Albertina Segall la Tg.-Ocna (Ibid., 7 iulie).
- Se anunță inaugurarea unei serii de conferințe la Cercul cultural „B'nei Brith“, cu o conferință ținută de Rabinul I. Niemirower (in Even., 16 ianuarie).

1901

- Luni 12 și marți 13 martie, se reprezintă pe scena Naționalului ieșean premiera piesei *Manasse*, de Ronetti-Roman (Ibid., 15 martie).
- I. P. Sucher este numit profesor universitar de calcul integral și diferențial la Facultatea de Științe a Universității din București, în locul generalului Jacques Lahovary, care a ieșit la pensie (in E., 14 mai).

- Dr. M. Beck, predicatorul Templului Coral, este decorat cu Ordinul „Steaua României“ în grad de cavaler (*Ibid.*, 6 iulie).
- M. Cohen-Lănanu, laureat al Conservatorului din Paris, compozitor și critic muzical, este numit profesor la Academia de Muzică și Artă Dramatică, catedra de armonie și cânt superior (*Ibid.*, 31 august).
- Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor face cunoscut Primăriei din Craiova că s-a acceptat donația de carte a lui Isaac I. Benvenisti pentru Biblioteca Publică (în C. I., 1 septembrie).

1902

- Dr. Leo Rabener, medicul Spitalului israelit din Roman, este distins de împăratul Austriei cu Ordinul „Franz Josef“ în gradul de cavaler (în E., 11 ianuarie).
- Poetul Al. Macedonski, director al ziarului „Forța morală“, publică în gazeta sa următoarele despre Cilibi Moise: „[...] poate să stea alături cu cei mai mari cugetători antici și moderni. Dacă ar fi trăit în Franța, ar fi fost onorat ca Montaigne, ca la Bruyère ș.a.“ (*Ibid.*, 11 ianuarie).
- O scurtă notă relevă că la București o fată de 6 ani, Moscuna [viitoarea Clara Haskil - n.n.], dă dovezi „de un geniu precoce muzical“ (*Ibid.*, 25 ianuarie).
- La 25 ianuarie moare Iacob Psantir, pe care „Egalitatea“ îl consideră „întâiul cronicar al evreilor din România“ (*Ibid.*, 1 februarie).
- La 2 februarie, se deschide la București „Toynbee Hall“ a Societății „B'nei Zion David“. În programul societății, conferințe și manifestări artistice (*Ibid.*, 8 februarie).
- Trupa evreiască de operetă din București prezintă spectacole la Focșani (*Ibid.*, 15 februarie).
- Trupa „Lieblich“ din București este prezentă la Bărlad (*Ibid.*, 22 februarie).
- Prof. Victor Babeș își exprimă admirația pentru refuzul savantului evreu german dr. Weigert de a trece la creștinism pentru a obține o catedră universitară (*Ibid.*, 10 mai).
- Leon Gaster, fratele dr.-ului Moses Gaster și autor al unor invenții importante în domeniul fabricării gazului de iluminat, este primit în audiență de regele Carol I și reținut la dejun.
- Marco Brociner, originar din România, a scris piesa *Nunta din Văleni*, jucată la Viena, evenimentul având ecou în România (*Ibid.*, 20 septembrie).
- La 14 septembrie, moare la Iași bancherul Israel Chaim Daniel, descendent din familia aceluia care a fondat la 1790 Casa de Bancă „Daniel“ (*Ibid.*, 20 septembrie).
- Evreica Marioara Ventura, bursieră a reginei României, a fost admisă în unanimitate la Conservatorul din Paris, în clasa de declamație (*Ibid.*, 18 octombrie).
- Inaugurarea școlii profesionale evreiești de fete „Filip și Rachel Focșăneanu“, din București (*Ibid.*, 18 octombrie).
- Moartea lui I. A. Benvenisti, cunoscut filantrop și membru al Legiunii Naționale a generalului Magheru și polcovnicului Solomon, unul dintre veteranii evenimentelor de la 1848 (*Ibid.*, 18 octombrie).
- Biblioteca „Fundăției Universitare Carol I“ primește o donație prețioasă din partea bancherului M. N. Halfon, constând din 35 de foliante ce conțin: *Talmudul*, diferite coduri religioase și comentarii (*Ibid.*, 31 octombrie).

1903

În „Lumea israelită“ apare, în serial, o amplă retrospectivă privind situația culturală a evreilor din România. Se relatează despre:

Învățământ: Primele școli de băieți datează în Iași de la 1852, iar în București de la 1853. Școlile israelite se înmulțesc repede. De la 1893, începe era școlilor israelite, care, în scurt timp, cu eforturi mari, se înzecesc. În Capitală, unde, înainte de 1893, se aflau doar trei, numărul lor crește la zece.

În prezent, nu e comunitate din țară în care să nu funcționeze o școală israelită.

Cultură: Sunt menționate: cercul de lectură „Ohle Sem“, din Iași (prin anii 1880, 1890), fondat de dr. K. Lippe, N. Fränkel, M. Mattes, B. Schwarzfeld etc.; clubul de lectură sionist condus de dr. Lippe și dr. Lemirower, în București, în 1862, are loc constituirea unei societăți literare israelite de către dr. I. Barasch.

În 1882, un cerc mai restrâns, în frunte cu dr. M. Gaster, organizează un ciclu de conferințe în

domeniul israelit, la care participă și Lazăr Șăineanu, M. Stăureanu, dr. E. Schwarzfild etc.

Atât la București, cât și la Iași și chiar în alte orașe, tineri evrei au înființat societăți literare, în care, cu timpul, s-au organizat cursuri de limbă ebraică sau de istoria evreilor.

De la data renașterii limbii ebraice, se pot semna producții literare, în sens modern, în ebraică, scrise de evrei români sau stabiliți în România (V. Ehrenkranz, dr. Barasch, D. Wechsler din Botoșani, M. Braunstein-Mebașan, din Iași, dr. Nacht).

Au apărut reviste ebraice („Zimrath Haaretz“, redactor M. S. Rabener, „Hasilnoch“, redactor M. Mestein etc.), ziarul „Hajoetz“, care a apărut timp de trei decenii.

Teatrul evreiesc își are originea în România anilor '70 (Goldfaden, apoi Horovitz).

În 1857, este de menționat „Israelitul român“, fondat de dr. Barasch, primul ziar consacrat cauzei evreilor și iudaismului. Au urmat multe ziare israelite în limba română, ca „Viitorul-Speranță“, „Israelitul român“ - seria a II-a, „Fraternitatea“, „Revista israelită“ - seria a II-a (cele două din urmă cu o existență de 7 ani), „Egalitatea“ (ajunsă la anul al 14-lea).

Prima publicație literară, „Revista israelită“, a apărut în Iași la 1874, sub direcția lui E. Schwarzfild. A doua încercare de apariție periodică a fost „Anuarul pentru israeliți“ (1877-1899), conținând cercetări originale din domeniul istoriei și literaturii evreiești. Se adaugă „Analele istorice ale Societății Iuliu Barasch“ (1886-1889), cu material privind istoria evreilor din România.

Ebraiștii sunt mai frecvenți în Moldova. La București s-a format o secție sionistă, „Sehrite Zion“, compusă din institutori de ebraică. Există și un număr de evrei români care vorbesc și scriu curent ebraică. Numărul evreilor titrați, bărbați și femei, crește zi de zi.

La rubrica „Știri și fapte“ apare o întâmpinare a lui M. Pom, cu privire la articolul lui M. Schwarzfild privind „Situațiunea culturală a evreilor din România“, publicat în nr. 8 al „Lumii israelite“, este semnalată omiterea unor evrei care au contribuit la răspândirea culturii în rândul coreligionarilor lor și s-au distins pe tărâmul publicisticii, precum:

- Rabinul Malbim, unul din cei mai erudiți talmudiști;
- M. Strelisker, care a publicat încercări poetice și traduceri din La Fontaine și alți clasici;
- Salomon Pom, colaborator la mai multe reviste literare și ziare ebraice;
- Akiba Hasmal, ebraist din București, un luptător aprig pentru drepturile evreilor;
- Hamelin, redactorul ziarului „L'Écho Danubien“;
- Saniel Marcus, care a scris multe broșuri și articole apărând cauza evreilor din România;
- Rosenfeld, unul dintre primii ziarști evrei români, expulzat în urma articolelor sale combative.

În arte:

- Mauriciu Cohen-Lănanu, critic muzical și compozitor;
- Stan Goleșteanu - compozitor;
- D. Weinberger - violonist eminent;
- A. Levy-Iuda - compozitor;
- N. Vermont - pictor;
- Ernest Stern - colaborator la numeroase reviste artistice străine;
- Max Klang.

Pe tărâmul publicisticii, poetul A. Axelrad, Oswald Neuschotz (de Jassy), A. Nora și M. Canianu.

Producțiuni literare în limba ebraică.

- Bertha Rabbinovicz-Kraidman din Iași - scriitoare, a colaborat la „Ha Șacher“ al lui P. Smolenski.
- A. Taubes, rabin - a scris în limbile română și ebraică articole de istorie, filosofie și religie, poezii și a tradus „Cântul gintei latine“ al lui Alecsandri;
- I. Ch. Kron - fost director al școlii „Jacob și Carolina Löbel“ din București, a publicat poezii și articole științifice;
- B. Suffrin a scris la mai multe reviste literare ebraice;
- Leon Sanielevici, N. C. Popper, N. H. Imber, B. Samsoni, Catz (Piatra), dr. B. Rabinovici, Max Juster (Bârlad), L. Cassian, I. Kunovici au colaborat la „Ha-ibri“ etc.;
- A. S. Gold - autorul unui volum de poezii, colaborator la ziare și reviste ebraice.

Au scris în presa română:

- dr. Leopold Stern - redactor-șef la „Rumänische Post“, ziar fondat în 1871 de consulul american Peixotto;
- I. B. Brociner - colaborator la „Cronica israelită“;
- dr. Ștefan Stâncă - articole în publicațiile „Lumina“, „Drepturile omului“, „Lumea nouă“ etc.; are o broșură asupra chestiunii evreiești din România;
- Literatura didactică israelită își are începutul în anii 1850 și ia avânt de la 1883, având ca reprezentanți pe: M. Schwartz (originar din Germania), N. C. Popper, dr. M. Beck, I. D. Bally, A. S. Gold.
- Evrei în literatura, știința și cultura română: dr. Iuliu Barasch (științe naturale); Cilibi Moise (filosofie populară); dr. M. Gaster, dr. H. Tiktin, L. Șăineanu, Candrea-Hecht (filologie și folclor); L. Edeleanu (chimie experimentală); D. Emmanuel, S. Suchar (matematică); Ricard Torceanu, A. Steuerman, Ștefan Cruceanu, A. Vexler (Verea), B. Giordano (Goldner), S. Toma Moscovici (poezie); Ronetti-Roman, Rubin, Lupu Dichter, Jonsohn, B. Brănișteanu, E. Fagure etc. (proză).

Manifestări evreiești în presa română (citându-i pe dr. Ștefan Stâncă, S. Pauker, D. Wortman, scriitor de talent din Iași, dr. A. Stern etc.); **publicații române pe terenul iudaic** (capitol în care sunt citați dr. M. Roth, cu o lucrare de igienă publică, dr. Sigmund, cu lucrarea *Medicii evrei în evul mediu*; dr. Taubes-Bârlad, care a publicat studii de psiho-fiziologie; Rebeca Stern, licențiată în litere și filosofie, care a tradus mai multe opere literare, I. Kaufman (Piatra-Neamț), I. Bolocan, I. Axelrad, Rosenzweig (fratele dr. -ului Sottek), Rabinul A. Taubes (care a scris *Cuvinte de Pace și de adevăr, Despre jurământul la evrei și Jurământul „More Judaico“*) etc., care au publicat lucrări istorico-culturale, referitoare la evreii din România, nuvele cu subiecte din viața poporului nostru etc.

Alte mențiuni:

- Dr. A. Blumenfeld a tradus *Uriel Acosta*, de Gutzkow;
- Isaac Agent, I. H. Elman, Josef Susman au publicat în germană și română;
- I. M. Viertel - colaborator la „Apărătorul“;
- Alfons L. Brociner - colaborator la „Fraternitatea“ și „Apărătorul“;
- Dr. Moritz Wertheimer;
- H. Sanielevici - autorul *Încercărilor critice*;
- Marcu Farchi;
- Leon Schönfeld a tradus *Moara cu noroc* a lui Slavici în germană;
- S. Pauker, Simon Labin (Botoșani), H. Streitman, I. Hussar, Sache Petreanu, S. Sanielevici, S. Grosman, redactori la gazete politice, financiare și literare;
- David Wortmann, scriitor, fost redactor la ziarul „Ștăfeta“ din Iași;
- E. S. Cerbu, fost redactor la „Emanciparea“ și la „Vocea Dreptății“;
- dr. Adolf Stern, Iosef Stereanu, Moscu Așer - studii în „Revista israelită“ a doctorului Beck;
- Aurel Turcu - colaborator la ziare și reviste;
- H. Rosenbaum - directorul publicației „Răsăritul“, din Iași;
- S. Labin Ben-Iehuda, publicist, redactor al ziarului „Cronica israelită“ din Capitală și al „Almanahului israelit ilustrat“;
- Horia Carp - scriitor, redactor al ziarului „Mevasereth Zion“, traducătorul „Istoriei evreilor“, după dr. H. Graetz;
- S. Grosman - redactor la „Lumea israelită“;
- A. S. Gold - a înființat ziarul „Fraternitatea“ (1879) și ziarul „Apărătorul“;
- A. S. Gold și A. D. Rosen - redactori ai ziarului „Vocea Sionului“ (fondat la 1898), recunoscut ca organ oficial al sioniștilor din România.

★

- Inaugurarea „Sinagogii Mari“ din București, reclădită (în *Lum. Isr.*, 11 august).
- L. Filderman publică „Higiena la evrei“ (*Ibid.*, ianuarie).
- David Emmanuel, profesor universitar, este ales președinte al Societății de științe, al cărei secretar este dr. C. Istrati (în *E.*, 11 aprilie).

- Expoziția „Asociației științifice din București“ îl are pe D. Emmanuel ca președinte al secției fizico-chimice, iar pe L. Edeleanu ca membru al secției (*Ibid.*, 12 septembrie).

- Ziarele evreiești, în frunte cu „Evenimentul“ din Iași, oferă un repertoriu al principalelor asociații din acest oraș: Loja „Bnei Brith“; Clubul de lectură sionist; Clubul „Concordia“ (al bancherilor și comercianților); Societatea „I. Neuschotz“; Societatea meseriașilor; Societatea croitorilor; Societatea cizmarilor; Societatea „Talmud Tora“; societățile „Caritas“ și „Fraterna“, precum și un număr de alte 10 societăți mai mici („Idealul“, „Lumina“ ș.a.).

- S. Sabetay, originar din Craiova și stabilit la Paris, traduce în limba franceză poeziile lui Eminescu. Dr. Friedman, originar din Iași, profesor la Facultatea de Litere din Milano, publică în limba italiană un volum de traduceri din cei mai buni poeți români (în E., 12 septembrie).

- L. Edeleanu, director al laboratorului de chimie al Ministerului de Domenii, publică, în colaborare cu inginerul I. Sănătescu, o importantă lucrare de petrochimie (*Ibid.*, 10 octombrie).

1904

- Mauriciu Hechter parcurge pe jos partea de uscat a distanței București-St. Louis (S.U.A.), unde are loc Expoziția Universală. Ziarul american „St. Louis Republic“ elogiază această performanță (*Ibid.*, 3 septembrie).

- La Iași, un cerc de eminente ebraiești îi cuprinde pe: Benjamin Schwarzfeld, M. E. Finkelstein, H. Gutman, I. Calischer, H. Korn, N. Fränkel, dr. Lippe, M. S. Rabener, Armand Levy, M. Braunstein-Mebașan (*Ibid.*, 29 octombrie).

- Uniunea Culturală a Studenților Universitari Evrei din București organizează manifestări culturale, inclusiv conferințe pe teme de filosofie și parapsihologie (*Ibid.*, 3 decembrie).

1905

- Artiști evrei (Z. Buruenescu, A. Leonescu, Montaureanu) sunt angajați în trupe de teatru românesc (în E., 14 ianuarie).

- Apare *Istoricul teatrului evreiesc*, în traducerea lui I. Feier (*Ibid.*, 20 ianuarie).

- Lucrărilor despre comunitățile israelite din țară, editate anterior de I. Kaufmann, I. Șapira, A. Birnberg, li se adaugă recent și cele ale lui N. Derera asupra comunității din Brăila (*Ibid.*, 13 aprilie).

- Atelierul de broderii al Annei Roth (Leibovici) este vizitat și apreciat de principesa Elisabeta și Maria (*Ibid.*, 4 martie).

- Aceeași artistă a expus la Paris, sub patronajul reginei României, frumoasele sale broderii (*Ibid.*, 17 iunie).

- Astronomul B. V. Vermont, șeful secției meteorologice din București, a calculat o eferemeră pentru anul 1906, publicând rezultatele cercetării sale în revistele de specialitate (*Ibid.*, 22 iulie).

1906

- L. Medler, institutor de ebraică la școala „Moria“ din București, a tradus și publicat în ebraică *Imnul Regal*, respectând metrica originalului (*Ibid.*, 10 februarie).

- Expoziția picturului Arthur Mendel la Atheneul Român din București (*Ibid.*, 10 februarie).

- Șalom Alehem la Iași: vizita sa prilejuiește ample manifestări culturale (*Ibid.*, 7 aprilie).

- Fany Șaraga, proprietara librăriei „Autorii români“, din Iași, a donat Expoziției Naționale din București călimara de cerneală de tipar a primei prese rapide adusă în Moldova de G. Asachi la 1851 și la care s-au tipărit toate proclamațiile privitoare la Unire (în Cr. Isr., 12 august).

- Acordarea unui Brevet excepțional de invenție elevului evreu din Iași Aurel Vaidaff (în E., 15 decembrie).

1907

- Apare broșura *Români și evrei din România în New York* (*Ibid.*, 13 aprilie).

- Amplă agitație a misionarilor catolici pentru a-i atrage pe școlarii evrei în școlile catolice (în C. I., 11 august).

- La moartea Rabinului Taubes, descendent al unei vechi familii de rabini din Moldova, se fac ample referiri la această genealogie (în E., 7 decembrie).

- Revederea dintre I. L. Caragiale și Ronetti-Roman la Iași; ziarul „Opinia“ se referă pe larg la prietenia

și conlucrarea (la „*Timpu*“ și „*Convorbiri*“) dintre acești doi creatori, subliniind comunitatea de vederi și „filosofia identică asupra oamenilor și lucrurilor“ (*Ibid.*, 1 iunie).

- Prime reprezentări cinematografice în București, datorate tehnicianului evreu Kuperman (în *Univ.*, 3 septembrie).

1908

- Prof. dr. Solomon Schechter, fiul unui haham din Focșani, talmudist erudit și autor al unei lucrări în limba română despre hasidism, este director la Jewish Theological Seminary din New York [și ulterior șeful aripei conservatoare a mozaismului american - n.n.] (în *E.*, 4 ianuarie).

- Inaugurarea solemnă a Bibliotecii „Saniel Marcus“ [devenită una dintre cele mai prestigioase din București - n.n.] (*Ibid.*, 4 ianuarie).

- După o statistică a școlilor israelite din București, reiese că acestea sunt frecventate de 557 de elevi, din care: la „Gimnaziul evreiesc“, 139; la școala profesională de fete „Focșăneanu“, 120; la școlile „Cultura“, 308 (în *C. I.*, 26 ianuarie).

- Din nou *Manasse* la Teatrul Național din Iași (în *E.*, 15 februarie).

- Dr. I. Lebell, subdirectorul Institutului Antirabic din Iași, încheie o importantă lucrare științifică despre tabagism (*Ibid.*, 15 februarie).

- I. A. Candra, în colaborare cu O. Densusianu și Th. Speranția, dau la lumină primul volum din *Grăiul nostru*, o întinsă culegere de documente dialectologice (*Ibid.*, 5 februarie).

- Pompiliu Eliade, succesor al lui Davila la Direcția Teatrelor, scrie în „Viitorul“ din martie: „...Până acum nu avem decât trei piese - pe inegalata *Mama* a domnului Miclescu, desigur pe *Vlaicu Vodă* a domnului Al. Davila și capodopera *Manasse* a recent răposatului Ronetti-Roman“ (*Ibid.*, 7 martie).

- Apare *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, de L. Șăineanu (*Ibid.*, 25 aprilie).

- D. Rothmann relatează despre importanta sa lucrare *Baritina din Binnenthal* (*Ibid.*, 23 mai).

1909

- Presa consemnează noua lucrare a cunoscutului sociolog Șt. Antim (Wechsler) intitulată *Chestiunea socială în România*, apărută la finele anului anterior.

- Dr. Charas, originar din Botoșani, este primit în audiență la Papa, căruia îi expune urgența soluționării unor probleme medicale umanitare (în *E.*, 9 ianuarie).

- La Craiova ia ființă Societatea muzical-literară evreiască „Lira“, pentru răspândirea marilor valori artistice printre coreligionari și concetățeni (în *C. I.*, 27 februarie).

- Într-un articol din „Universul“, din 7 aprilie, I. L. Caragiale își exprimă dezacordul față de „exaltarea prejudecăților funeste contra evreilor“ (în *E.*, 14 aprilie).

- Înființarea unei societăți muzical-literare la Bacău (*Ibid.*, 1 mai).

- La Atheneul Român, în cadrul expoziției oficiale de pictură, sculptură și arhitectură, expun creatorii evrei Hermener Geiger, Carlos Heynemann, Arthur Mendel, Sami Mütznier, Lucia Reichenberg (*Ibid.*, 15 mai).

- I. Krainic și E. Lempart reprezintă România la un congres internațional de medicină dentară, unde se bucură de o recunoaștere deosebită (în *C. I.*, 19 iunie).

- Dr. Edeleanu și dr. Pfeifer reprezintă România la un congres internațional de chimie aplicată, ținut la Londra (în *E.*, 5 iunie).

- Ing. Saniel Marcu, directorul societății române „Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft“, primește Ordinul „Coroana României“ în grad de ofițer. Cu puțin înainte, această distincție o primiseră: P. Solomon, J. Elias, A. Blank (*Ibid.*, 13 noiembrie).

- Ing. Jean Roman, fiul lui Ronetti-Roman, absolvent al Școlii Politehnice din Berlin, încadrat la administrația căilor ferate, introduce o seamă de inovații și modernizări în acest domeniu (în *C. I.*, 4 decembrie).

1910

- Se pun bazele unui cerc de editură care își propune să popularizeze în limba română literatura evreiască. Primul volum de sub tipar, traducerea lucrării *Ștempeniu*, de Șalom Alehem, cu o prefață de dr. I. Niemirower (în *N. E.*, 27 martie).

1911

- Haim Bedjarano, rabin și șef al Comunității Spaniole din București, este primit în Academia Spaniolă pentru lucrările sale asupra proverbelor cu nume arabe, studiate comparativ cu cele din literaturile ebraică și română (în N. E., 8 ianuarie).

1912

- La Iași are loc, la loja „Neo-Samoil“, o ședință festivă în onoarea dr.-ului A. Stern, dr.-ului Beck și dr.-ului Blumenfeld, care au împlinit cu toții 25 de ani de activitate în fruntea Marii Loji. Cu această ocazie, dr. Burstein face istoricul Ordinului „Bnei Briti“ (în E., 6 ianuarie).

- S-a deschis la Atheneul Român expoziția pictoriței Cecilia Gerson (în C. I., 20 ianuarie).

- În sala „Pleyel“ din Paris, George Enescu interpretează cu succes o lucrare pentru vioară și pian a compozitorului evreu Stan Golestan (în E., 17 februarie).

- Sub patronajul reginei, violonistul M. Horovitz Hornstein, absolvent al Conservatoarelor din Viena și București, a dat un concert la Atheneul Român (Ibid., 24 februarie).

- Nuvela *O făclie de Paști*, de I. L. Caragiale, este tradusă în limba franceză de literatul evreu Clarnet, expulzat din România (în E., 2 martie).

- Maestrul George Enescu îl acompaniază pe copilul evreu de șase ani Widas, care interpretează lucrări de Ceaikovski, Paganini și Bach, în sala de muzică a Palatului (în E., 9 martie).

- Facultatea de Științe a Universității din București acordă bursa „Hillel“ pe trei ani unor candidați, prin concurs, fără deosebire de naționalitate și religie (în E., 15 iunie).

- Succesul compozitorului Raoul Ghinzburg, născut în România, ulterior stabilit în Franța, unde a devenit directorul Operei din Paris (în E., 13 iulie).

- Moare David Grünberg, pionier al industriei petroliere, care, împreună cu I. Theiler, a modernizat și dezvoltat industria minieră și de petrol în țară (în E., 10 august).

- „Noua revistă română“ adresează vechiului depozitar ieșean Brumer o scrisoare de apreciere și mulțumire (în C. I., 7 septembrie).

- A. E. Gaster, tatăl Rabinului Moses Gaster, primește o medalie de aur pentru anii de muncă neîntreruptă la școala evreiască ce-i poartă numele (în E., 19 octombrie).

- Se revocă, după cinci ani de exil, decretul de expulzare a scriitorului B. Lăzăreanu, recunoscându-i-se meritele pentru țară (în C. I., 14 decembrie).

- Deputatul român din Reichstagul austriac, Chițanovic, remarcă relațiile de bună conviețuire dintre românii și evreii din Bucovina, arătând că „oricât ai lupta împotriva evreilor, e în zadar, deoarece ei sunt un element de valoare pentru Bucovina“ (în C. I., 14 decembrie).

- Redacțiile ziarelor „Adevărul“ și „Dimineața“, în frunte cu directorul C. Mille, sărbătoresc pe I. Rosenthal-Vestnik, singurul ziarist din România care a fost corespondent în războiul balcanic (în C. I., 14 decembrie).

1913

- Solomon Halfon, unul dintre cei mai vechi bancheri ai Bucureștiului, descins dintr-o familie supranumită „bancherii țării românești“, este cel dintâi care a făcut un împrumut statului român (în C. I., 17 martie).

- Revista „Arhiva“ din Iași publică un studiu al lui T. T. Burada, în care se arată că printre primele piese jucate de teatrul ieșean a fost *Debora* sau *Amorul între un evreu și o creștină* (în C. I., 7 decembrie).

1914

- Expoziția Iser este recenzată favorabil de Urmuz, în „Opinia“, Iași, 21 ianuarie.

- Dr. L. Strominger este numit docent la Facultatea de Medicină din București (în E., 14 februarie).

- L. C. Bacalbașa omagiază, în ziarul „Înainte“, expoziția pictorului M. G. Gropeanu (în E., 28 martie).

- La București, a 34-a aniversare a fondării „Junimii studioase medicale“, asociație evreiască printre ai cărei fondatori se numără dr. Erdreich, dr. Westfried, dr. Schnirer, dr. Max Marbe Cohn, dr. Nissim (în E., 11 aprilie).

- Filmul „Viața evreiască în Palestina“ rulează pentru prima oară în România (în E., 25 aprilie).

- Teatrul „Gymnase“ din Paris pune în scenă piesa lui F. Aderca intitulată *Evreul Nathan* (în E., 30 mai).

1915

- Se relatează referirile obiective privitoare la evrei din *Memoriile* regelui Carol I (în E., 27 martie).

1919

- Din Asociația Generală a Presei, constituită după război, fac parte și gazetarii evrei de frunte: H. Streitman, G. Millian, S. Pauker, Clarnet, B. Marian, I. Husar (în C. I., 21 februarie).

- La București începe să funcționeze, sub conducerea lui Cohen-Lănanu, o orchestră simfonică evreiască (în *Mântuirea*, 30 martie).

- Secția socialistă din Iași înființează un cerc de literatură idiș (în *Opinia*, Iași, 19 mai).

- Concurs pentru bursa „Hillel“, pentru subiectul „Unirea țărilor române sub Mihai Viteazul“ (în C. I., 12 iunie).

- N. D. Fagure, prim-redactor al ziarului „Adevărul“, se întoarce în patrie după o ședere de trei ani în Franța, unde a apărat cauza poporului român în calitate de director al ziarului „La Roumanie“ din Paris (în E., 5 iulie).

- La New York apare, la 1 august, primul număr al revistei bilunare „The New Romania“, sub conducerea lui D. Moldovan și L. Feraru-Eisenberg, profesor de limbă și literatură romanică la Universitatea Columbia (în *Mânt.*, 3 august).

- Expoziția de pictură și desen Rubin, deschisă de Cercul „Libertatea“ din București, se bucură de mare succes (în E., 18 iulie).

- Oscar Spirescu, fost dirijor la Opereta din București, este angajat de Orchestra simfonică din München (în C. I., 2 octombrie).

- La Societatea „Unirea“, a titraților evrei, prof. E. Sanielevici conduce o universitate populară (în E., 7 octombrie).

- Expoziția Vermont apreciată de N. Tonitza, în ziarul „Izbânda“, din 21 octombrie (în E., 28 octombrie).

- În Ardeal se organizează manifestări culturale la care participă deopotrivă evrei români și maghiari (în *Uj Kelet*, 7 noiembrie).

1920

- Socialiștii evrei au decis, în majoritate, să-și recunoască apartenența culturală la comunitatea evreiască (în C. I., 3 ianuarie).

- Peste 30 de reviste, societăți și cercuri culturale funcționează în Capitală la începutul anului 1920 (în *Mânt.*, ianuarie).

- Universitatea populară a Căminului U.E.P. anunță începerea cursurilor. Printre lectori, Gala Galaction, Horia Carp, I. Brucăr (în C. I., 13 februarie).

- Unirea Principatelor este sărbătorită de evrei în lăcașurile lor sfinte din întreaga țară (în C. I., 13 februarie).

- La 15 ianuarie, are loc la Cernăuți inaugurarea solemnă a „Mensa Academica Judaica“ (în *Mânt.*, 2 martie).

- Loja „Noua Fraternitate“ hotărăște să înființeze „Casa Poporului“, instituție culturală menită să sustragă masele muncitorești de sub influența bolșevică (în C. I., 17 martie).

- După societatea de editură „Mântuirea“, s-a înființat o nouă societate de editură, numită „Fraternitatea“ (în E., 26 martie).

- Sal. Segall se consacră, în anii '20, traduceri în idiș a unor poezii de Alecsandri, Eminescu, Vlahuță, Cerna, Minulescu etc. (în C. I., 9 aprilie).

- La împlinirea a 40 de ani de la înființarea societății evreiești „Junimea studioasă medicală“, prof. dr. Mina Minovici elogiază prietenia dintre evrei și români (în E., 28 mai).

- În Basarabia există 574 de școli de adulți la sate menite a reuni români, evrei și alte naționalități. În școlile de adulți de la orașe predomină evreii (în E., septembrie).

- Printre evreii din România ajunși universitari în America sunt citați: dr. Wexler, dr. Garnet, dr. Schönberg (la Facultatea de Medicină) și L. Feraru și P. Wexler la Facultatea de Filologie din New York, precum și dr. Schragar, din Chicago (în C. I., 7 noiembrie).

1921

- Av. dr. Pistiner propune Ministerului Instrucțiunii Publice un plan de organizare a școlilor evreiești în limba idiș (în *Das Naie Leben*, 7 ianuarie).
- Se deschide la Cernăuți prima conferință culturală evreiască din România Mare (în *Cultură și Știință*, 13 ianuarie).
- Activitatea Asociației „Ivria” pentru cultivarea limbii și literaturii ebraice (în *Uj Kelet*, 21 ianuarie).
- Șalom Alehem este editat de „Viața Românească” (în *Opinia*, 10 martie).
- Se anunță apariția la librăria Natanson din București a numeroase cărți aparținând unor autori ca M. Hess, M. Buber, I. L. Perez, M. Nordau, Th. Herzl, T. Rainach ș.a. (în *C. L.*, 13 martie).
- Emil Isac publică un articol în care elogiază patriotismul unor evrei din România stabiliți în Argentina, editori ai revistei „Unirea Română”, prin care popularizează autori români (în *Dimineața*, 14 martie).
- Se amintește că I. Brociner a fost primul evreu care a publicat versuri în „Convorbiri literare” (1868-1870) (în *E.*, 25 martie).
- La New York, A. Blank înființează un Birou român de educație pentru cei originari din România (în *C. L.*, 17 aprilie).
- Pe scena Naționalului se reprezintă o piesă de succes a lui A. Dominic (în *E.*, 22 aprilie).
- Prezentarea *Psaltirei Scheiene*, editată de I. A. Candrea, în ședința Academiei Române (în *Mânt.*, 18 mai).
- Dr. Lupu, fost ministru de interne în guvernul Vaida, declară: „Sunt mândru că în perioada cât am fost ministru am numit un evreu, pe doctorul Katz, în funcția de primar al Capitalei” (în *Uj Kelet*, 2 iunie).
- A. Blank facilitează cunoașterea României în S.U.A., printr-un film de lung metraj prezentând peisajele țării (în *Dim.*, 20 iunie).
- Artista evreică Dida Solomon îl omagiază pe Iorga, citind din poeziile sale (în *Dim.*, 20 iunie).
- Leon Wolff se dovedește un competent culegător de basme și ghicitori populare și inspirat traducător de povești orientale (în *Mânt.*, 5 iulie).
- Societatea revistei „Literatorul” cuprinde printre membrii ei vârfuri ale intelectualității evreiești din întreaga țară (în *Mânt.*, 25 iulie).
- Salomon Segall a tradus până acum în idiș peste 200 de poezii scrise de autori români (în *Adevărul*, 29 iulie).
- N. Abramovici (n. 1853), originar din Iași, este primul evreu din România cu diplomă de inginer (în *E.*, 19 august).
- La Cernăuți funcționează un teatru evreiesc, care dă spectacole zilnic (în *N. E.*, 24 august).
- Oswald Neuschatz, din Iași, traduce în germană din opera lui Eminescu (în *Mânt.*, 26 septembrie).
- Se inaugurează monumentul institutorului bucureștean Manuel Dulberger (în *C. L.*, 19 octombrie).
- Ziarele „Dimineața” și „Adevărul” sunt cumpărate de I. Rosenthal, C. Graur și Pauker (în *Lumea*, 5 noiembrie).
- Pictorul N. Gropeanu deschide la Atheneul Român o expoziție de pictură (în *Dim.*, 18 noiembrie).
- Dr. B. Landberg, excelent economist, editează la Bruxelles o revistă economică destinată României (în *E.*, 18 noiembrie).
- Înființarea unui teatru evreiesc în Transilvania (în *Uj Kelet*, 20 noiembrie).
- Creangă a predat limba română la o școală evreiască din Iași (în *E.*, 25 noiembrie).
- Turistul F. Leibovici, originar din București, face pe jos ocolul Pământului (în *Op.*, 2 decembrie).
- E. Berkovitz este ales membru al Consiliului General al P.N.I. (în *E.*, 9 decembrie).
- M. Wachtel, directorul general al Băncii Moldova, primește înalte distincții (în *Op.*, 28 decembrie).

1922

- Într-o revistă pariziană, H. Hertz publică un studiu despre importanța misiunii ce revine României în Orient (în *Universul*, 22 ianuarie).
- La Paris, actorii de origine română De Max, D. Șăineanu și Yonnel Schachman se bucură de un succes deosebit (în *C. L.*, 28 ianuarie).
- Un studiu al lui Al. Rubin despre macedoneni atrage atenția specialiștilor (în *Universul*, 18 februarie).

- Sunt remarcate lucrările expuse de W. Arnold în sala „Mozart“ din București (în *Dim.*, 10 martie).
- Pictorul Mütznér expune la Atheneul Român lucrări mult apreciate (în *C. L.*, 26 martie).

1923

- A. Blank este prezentat de O. Goga ca un mare patriot român (în *A.*, 28 octombrie).
- Un concert religios dat de Della Pergola și Ivela (în *C. L.*, 14 noiembrie).

1924

- A IV-a conferință a „Kultur-Lige“ din Basarabia (în *Dos Naie Leben*, 25 ianuarie).
- La Societatea Compozitorilor Români, audiția sonatelor compozitorului Mauriciu Cohen-Lânaru (în *A.*, 9 martie).
- Rabinul Tîrelson este numit Șef-Rabin al Basarabiei (în *Unser Zeit*, 16 mai).
- La Paris are loc premiera baletului *Le postillon de Rosy*, de Marcel Mihalovici (în *Dim.*, 3 octombrie).
- Alfred Glasttauer deține conducerea muzicală la Opera Română din București (în *Dim.*, 3 octombrie).
- Compozitorul Filip Lazăr obține premiul I „George Enescu“ pentru lucrarea sa *Divertisment pentru orchestră* (în *F. B.*, noiembrie).

1925

- Campionatul român de înot pe 1925 este câștigat de sportivul evreu Perlman (în *Unser Zeit*, 13 ianuarie).
- Victor Eftimiu propune stabilirea trupei evreiești din Vilna în România (în *C. L.*, 1 februarie).
- Apariția cursului de teoria funcțiilor de David Emmanuel (în *E.*, 6 februarie).
- Evreii contribuie la ridicarea unui monument lui Eminescu (în *C. L.*, 15 februarie).
- În lucrarea lui V. Slăvescu, privind istoricul Băncii Naționale a României între anii 1880-1924, vorbindu-se despre principalii bancheri din țară în prima jumătate a secolului trecut, sunt citați: M. Daniel din Iași, Halfon, frații Elias și Hillel Manoach în Muntenia (în *C. L.*, 22 februarie).
- Alberto della Pergola conduce noul comitet al Uniunii Cantorilor din București (în *C. L.*, 1 martie).
- Anton Gross face o importantă donație pentru cultura țării și pentru slujitorii ei (în *C. L.*, 8 martie).
- S. Rosenthal, consilier juridic al României, are un rol important în judecarea litigiilor aduse în fața Comisiei de Reparații de pe lângă Liga Națiunilor (în *C. L.*, 15 martie).
- Frunța și ai evreilor din România fac parte din asociația „Friends of Romania“, menită să popularizeze România în Statele Unite (în *C. L.*, 22 martie).
- Stan Golestan propagă în Franța muzica populară și cultă românească (în *C. L.*, 22 martie).
- În „Rampa“ este elogiat B. Pohl, în vârstă de 95 de ani, unul dintre primii anticari ai țării, cunoscut de amatori de hrsoave și bucoavne vechi (în *R.*, 4 aprilie).
- Sărbătorirea de către obștea evreiască din România, precum și de unii intelectuali români a deschiderii Universității din Ierusalim (în *C. L.*, 5 aprilie).
- Ing. Samuel Soru este amintit pentru lucrările sale teoretice și practice despre clădiri din beton armat (în *E.*, 22 mai).
- În Parlament, deputații Vaida-Voevod, Iorga, Lupu, Mihalache și alții iau apărarea deputatului Pistiner (în *Unser Zeit*, 24 mai).
- Medici evrei premiați de Ministerul Sănătății (în *C. L.*, 31 mai).
- Apar *Aminirile* lui E. I. Kritzman, în care sunt evocate momente din trecutul Bucureștilor (în *C. L.*, 21 iunie).
- Este sărbătorit la Cernăuți prof. dr. N. Wender, chimist de seamă, autor al mai multor lucrări de specialitate (în *E.*, 26 iunie).
- La Paris, dr. A. Polingher, din Iași, ține conferințe intitulate *Încercări etnografice asupra României* (în *E.*, 31 iulie).
- În „Monitorul Oficial“ apare schimbarea de nume a lui Samuil Rosenstock în acela de Tristan Tzara (în *E.*, 14 august).
- Un film românesc, *Manasse*, după piesa lui Ronetti-Roman (în *C. L.*, 1 noiembrie).
- Aron Schuler face o importantă donație pentru construirea unei biserici românești (în *C. L.*, 15 noiembrie).

- Apare primul volum din cele cinci ale lui *Grosse Jüdische National Biographie*, redactată de S. Winger la Cernăuți (în C. L., 29 noiembrie).
- Guvernul român numește doi consuli evrei în orașele Haifa și Iaffa, în persoana reputaților ebraiști Iosef Rokeach și, respectiv, Isak Rokeach (în C. L., 6 decembrie).
- La Iași se sărbătorește 30 de ani de la înființarea primei școli israelito-române din țară (în *Unser Zeit*, 29 decembrie).

1926

- Pictorul Henry Visconti expune la Atheneul Român 60 de pânze apreciate pentru originalitatea lor (în *Dim.*, 7 ianuarie).
- R. Sigmund, fondatorul și conducătorul revistei „Sănătatea“, este elogiat cu prilejul jubileului unui sfert de veac de apariție (în C. L., 21 februarie).
- Colomba Spirt, licențiată în chimie la Universitatea din București, este elogiată la Paris de prof. Bertrand (în C. L., 7 martie).
- Zeci de evrei sunt decorați cu „Steaua României“ în grad de ofițer, printre ei și G. S. Marcovici, directorul revistei „La Roumanie Économique et Financière“ (în C. L., 18 aprilie).
- Poetul Leon Feraru ține un curs special de limba și literatura română la Universitatea „Columbia“ din S.U.A. (în C. L., 25 aprilie).
- La jubileul Teatrului Idiș, din sala „Jignitza“, pe lângă poetul evreu Barbu Lăzăreanu, aduc elogii și Nottara, Maximilian, Tănase (în *Der Stral*, 28 mai).
- Marcel Iancu publică o seamă de ilustrații în „Contemporanul“ (în *Dim.*, 9 iunie).
- Întemeierea Societății de Studii Iudaice din România (în C. L., 15 iunie).
- A. Fischer-Galați este numit președintele Societății Esperantiste Române (în *Dim.*, 18 septembrie).
- La Congresul Internațional al Culturii Dramatice și Muzicale, desfășurat la Paris, România este reprezentată de evreii Stan Golestan și Iosif Nădejde (în C. L., 10 octombrie).
- Profesorul doctor Marcu Samovici, specialist în fiziologie, este numit consul al României la Buenos Aires (în E., 20 noiembrie).
- Em. D. Fagure, președinte al Societății Criticilor Dramatici și Muzicali, este sărbătorit pentru 35 de ani de activitate pe acest tărâm. Au adus omagii intelectuali români de frunte (în C. L., 21 noiembrie).
- În Baroul Ilfov excelează juriștii S. Rosenthal, Marco Barasch, Iosif G. Kohen ș.a. (în E., 5 decembrie).
- Numărul 9 al revistei „Integral“ are aproape în întregime colaboratori evrei (în *Dim.*, 7 decembrie).

1927

- Panait Istrati, împreună cu autorul evreu Josue Iehuda, publică la Paris romanul *La Famille Perlmutter* (în *Haș.*, 9 februarie).
- David Roman este elogiat pentru activitatea sa de geolog (în *Cuv.*, 13 februarie).
- La Iași, școala evreiască din Podu Roșu „Junimea“ își serbează 50 de ani de existență (în *Ec. Ev.*, 29 mai).
- În București s-a constituit un comitet pentru *Enciclopedia Iudaică*, al cărei prim volum a apărut în Germania (în E., 1 iunie).
- Asociația „Iehuda Halevy“ înființează atenee populare pentru propagarea și popularizarea artei și culturii (în *Știri...*, 20 august).
- Geisler Bela, din Galați, promovează activitatea în domeniul spectacolului de circ (în *Înfr.*, 30 octombrie).
- Din inițiativa lui I. Baljam, se organizează un teatru de cartier în sala „Barașeum“ (în E., 4 noiembrie).
- Savantul H. Sanielevici publică o importantă carte de biologie (în *Dim.*, 31 decembrie).

1928

- Barbu Lăzăreanu, cunoscut pentru incursiunile sale în istoria culturii evreo-române, se afirmă și în beletristica română prin volumul *Ursitul fetelor și vădanelor* (în *Dim.*, 4 ianuarie).
- I. Trefneac publică în Editura „Ancora“ cartea *Umorul evreiesc* (în *Dim.*, 4 ianuarie).
- Numeroase figuri de evrei apar în cartea *Iașii de odinioară*, de R. Suțu (în E., 6 ianuarie).
- Liga culturală evreiască din Iași organizează regulat manifestări culturale la care participă creatori evrei

și români (în *Op.*, 19 ianuarie).

- La Timișoara, școlile medii evreiești obțin statutul de „școli cu drept de publicitate“ (în *Uj Kelet*, 15 februarie).

- O nouă Universitate Populară Evreiască în București, inițiată de Loja „Fraternitatea“ (în *E.*, 17 februarie).

- Asociația culturală a femeilor evreice din Craiova înființează un ateneu popular (în *R. N.*, 18 februarie).

- *Lucrările Juden und Wirtschaftsleben*, de W. Sombart și *Neoliberalismul*, de Șt. Zeletin abordează și contribuția evreilor la dezvoltarea economică a țărilor în care trăiesc (în *Știri*, 25 februarie).

- Studenții evrei în filosofie și litere creează societatea „Junimea literară“ (în *E.*, 2 martie).

- La salonul oficial al muzeului „Simu“ expune și portretistul Lazăr Zinn-Singer (în *E.*, 18 mai).

- A. Toma primește de la Academia Română premiul „Eliade Rădulescu“ pentru volumul *Poezii* (în *Dim.*, 3 iunie).

- Începuturile bibliotecilor israelite moderne din România datează din anii '70 ai secolului trecut; la Iași, din 1868; la București, din 1870 (în *E.*, 22 iunie).

- La teatrul evreiesc „Jignitza“, premiera piesei *Manasse*, de Ronetti-Roman, cu tragegianul Paul Baratoff (în *Dim.*, 8 iulie).

- Apare revista „Umanitarismul“, scoasă de E. Relgis (în *E.*, 13 iulie).

- Cartea lui A. L. Zissu *La Confession d'un Candélabre* datorcăză varianta franceză lui B. Fundoianu (în *E.*, 27 iulie).

- La București, ia ființă societatea culturală „Henri Bergson“, avându-l ca președinte activ pe André Brociner și președinte de onoare pe C. G. Costa-Foru (în *E.*, 27 iulie).

- Opera *Oedip* a lui G. Enescu datorează libretul poetului Edmond Fleg, francez de origine evreiască, autor al poemului *Ascultă, Israel* (în *Dim.*, 23 august).

- Apare compendiul *Istoria evreilor*, de J. Pineles (în *E.*, 7 septembrie).

- S. Katz, din Arad, traduce lucrarea lui B. Spinoza *Îndreptarea intelectului* (în *E.*, 12 septembrie).

- Istoricul I. Nistor publică lucrarea *Handel und Wandel in der Moldau*, în care menționează anul 1330 ca începutul de așezare a evreilor în acest ținut (în *E.*, 19 septembrie).

- Apare cartea lui Sal. Segall *Credințe, datine, superstiții*, cu privire la evrei și români (în *E.*, 4 octombrie).

- În *Antologia poezilor de azi*, Ion Pillat și Perpessicius îi includ și pe: F. Aderca, C. Baltazar, A. Călugăru, M. Burceanu, A. Dominic, L. Feraru, B. Fundoianu, B. Nemțeanu, E. Relgis, A. Toma, T. Vianu. Ilustrațiile aparțin lui Marcel Iancu (în *E.*, 14 decembrie).

1929

- B. Erco deschide o expoziție de pictură la Iași. Sunt remarcate tablourile *Bătrâni evrei în rugăciune* și *Cimitirul evreiesc* (în *N. E.*, 4 ianuarie).

- Literatul G. Silviu este numit director al programelor la postul român de radio (în *E.*, 4 ianuarie).

- Pictorul N. Vermont, cu o activitate artistică de peste 30 de ani, deschide o nouă expoziție (în *E.*, 11 ianuarie).

- Expoziția Mützner este mult elogiată în „Îndreptarea“ (în *E.*, 11 ianuarie).

- La Universitatea Populară (fondată în 1918) de pe lângă Căminul cultural al U.E.R., conferențiază și somități ale culturii românești, ca G. Galaction, I. M. Sadoveanu, C. Rădulescu-Motru ș.a. (în *C. L.*, 13 ianuarie).

- La Senat, Șef-Rabinul dr. I. Niemirower este ales în comisiile pentru culte și învățământ (în *E.*, 18 ianuarie).

- La moartea sociologului Paul Weissengrün, ieșean de origine, un grup de intelectuali îi evocă opera, prin care a propagat ideea evoluției constructive, opusă revoluționarismului distructiv (în *E.*, 25 ianuarie).

- Filosoful I. Spaier, originar din România, i se conferă „Legiunea de Onoare“ în grad de Cavalier (în *E.*, 25 ianuarie).

- E. D. Fagure, A. Honigman și G. Horia sunt aleși în Comitetul Sindicatului Ziariștilor (în *C. L.*, 3 februarie).

- Moritz Wachtel, fondatorul Băncii „Moldova“, este evocat la moartea sa pentru întreaga-i activitate prodigioasă în plan economic, politic și cultural (în *Dim.*, 7 februarie).
- Dr. Kaufman Cosla predă un curs liber la Facultatea de Medicină din București (în *E.*, 8 februarie).
- Marele librar-editor evreu S. Ciormei scoate o ediție de lux a poeziilor lui Eminescu (în *C. L.*, 15 februarie).
- Achile Șaraga este numit ajutor de primar al Bucureștiului (în *E.*, 15 februarie).
- B. Brănișteanu, M. Konitz și O. Millian sunt desemnați în comitetul Asociației generale a presei române (în *C. L.*, 24 februarie).
- N. Iorga sesizează în Camera Deputaților nedreptatea făcută unui profesor evreu îndepărtat din învățământ (în *E.*, 8 martie).
- Numeroși evrei sunt numiți în comisii interimare ale Camerei de Comerț în București și în diverse alte orașe ale țării (în *E.*, martie).
- D. R. Francisc Schwartz este numit șef de lucrări la Institutul de Chimie Anorganică din Cernăuți (în *E.*, 19 aprilie).
- Evrei sunt numiți în Comisiunea pentru ridicarea monumentului lui Simion Bărnuțiu la Iași (în *C. L.*, 4 mai).
- Ministerul Instrucțiunii Publice aprobă funcționarea Societății institutorilor de limbă ebraică din Vechiul Regat (în *Știri*, 25 mai).
- Academia Română publică o broșură-dare de seamă asupra gestiunii imensei averi lăsată de defunctul Jacques Elias (în *C. L.*, 26 mai).
- Academia Română îl premiază pe dr. ing. I. Blum pentru lucrarea *Studiul liniștilor în România* (în *Dim.*, 5 iunie).
- Szana Sigismund a fondat în 1917 prima fabrică de chibrituri la Timișoara și a fost mulți ani președintele Regionalei Banat a Uniunii Generale a Industriașilor din România (în *C. L.*, 9 iunie).
- Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, declară Agenției telegrafice ITA din New York: „Eu am o deosebită admirație pentru contribuția prețioasă pe care o dau evreii în dezvoltarea României... Aportul lor economic în viața României are o deosebită importanță...” (în *Dim.*, 10 iunie).
- Aceleași agenții, Vintilă Brătianu îi declară: „Am toată stima pentru capacitatea economică, energia și vioiciunea evreilor“ (în *Dim.*, 13 iunie).
- I. G. Duca declară aceleași agenții: „...Partidul Liberal, ca și cel Național Țărănist sunt în contra antisemitismului“ (în *Dim.*, 13 iunie).
- Dr. M. Cajal este abilitat docent pentru terapeutică infantilă pe lângă Facultatea de Medicină din București (în *C. L.*, 23 iunie).
- Dr. M. Gaster este ales membru de onoare al Academiei Române (în *E.*, 9 august).
- Inginerul electrician Victor Delescu (Wasserberg) conduce serviciul tehnic la Ministerul de Război (în *E.*, 6 septembrie).
- Dr. docent M. Popper este ales secretar general al Asociației Docenților Facultății de Medicină din București (în *C. L.*, 20 octombrie).
- Pictorii H. Daniel și Mina Bick-Wepper expun la Salonul Oficial. Ministerul Artelor îi premiază (în *C. L.*, 17 noiembrie).
- Edgar Auschnitt, mare industriaș, este numit membru în Comisiunea industrială (în *E.*, 29 noiembrie).
- La moartea lui Mauriciu Blank, intermeietorul Băncii „Marmorosch-Blank et comp.“, este subliniată importanța activității sale pentru dezvoltarea economiei românești (în *E.*, 29 noiembrie).
- Pictorul Iser deschide la Atheneul Român o expoziție mult apreciată (în *E.*, 20 decembrie).
- La expoziția de la Barcelona, sunt distinși pictorii S. Mütznier, N. Vermont, C. Barasch și I. Marcovici (în *E.*, 27 decembrie).

1930

- „Cercul medical“ al medicilor evrei din Capitală își serbează a 30-a aniversare (în *Adev.*, 2 februarie).
- Premiera studioului „Bukarester Idischer Teater“ cu *Noaptea în Târgul Vechi*, de I. L. Peretz (în *C. L.*, 2 februarie).

- Dr. H. Seligman a inventat un nou specul nazal pentru cauterizări (în E., 5 februarie).
- Patru maeștri de șah evrei iau premiul I și al II-lea la un concurs internațional (în E., 27 februarie).
- Filosoful Nae Ionescu conferențiază la Asociația Culturală a Femeilor Evreice (în E., 1 martie).
- O mandolină lucrată artistic din 12 000 de pătrățele de lemn a fost dăruită de creatorul ei evreu, Zisu Gutman, M. S. Regelui Mihai (în U., 6 aprilie).
- Imnul național evreiesc *Hatikva* este compus de Naftali Herz Imber, din București (în Știri, 13 aprilie).
- Expoziție de pictură Marcel Iancu în București (în E., 19 aprilie).
- U.E.R. a hotărât înființarea unei arhive documentare necesară alcătuirii unei istorii a evreilor din România (în C. I., 2 iunie).
- Burse acordate Universității din București din fondul fraților Hillel și fondul S. I. Halfon (în E., 12 iulie).
- Unii dintre primii filatelisti din țară au fost, la Iași, Elias Șaraga, iar la București, Jacques Wortmann (în E., 18 octombrie).
- Afilieră organizațiilor sportive evreiești din Ardeal la organizația „Macabi” din România (în C. I., 19 octombrie).
- A. Marius și I. Katz sunt interpreți principali în două filme românești - *Ecaterina Teodoroiu* și *Leiba Zibal* (în C. I., 26 octombrie).
- Lucrări românești (de N. Iorga, N. Cartoian ș.a.) sunt prezentate într-o revistă americană de prof. univ. L. Feraru (în C. I., 19 noiembrie).

1931

- Pictorița Lucie Rechemberg deschide o expoziție în București (în E., 22 ianuarie).
- Revista medicală „Sănătatea”, condusă de dr. Sigmand, a împlinit 30 de ani de apariție (în C. I., 8 februarie).
- La Universitatea Populară „Noua Fraternitate” conferențiază intelectuali români, ca Isabela Sadoveanu, E. Herovanu, D. I. Suchianu ș.a. (în Bul. Lojii N. F., 15 februarie).
- În București există o casă de filme sonore în idiș (în C. I., 19 aprilie).
- Se înființează un „Institut Iudaic” pentru studierea iudaismului local (în Dim., 10 mai).
- Filosoful I. Brucăr este premiat de Academie pentru lucrarea *Filosofia lui Spinoza* (în C. I., 21 mai).
- În Comitetul Asociației Editorilor Români, jumătate din totalul membrilor sunt evrei (în E., 26 mai).
- Apare volumul *Fapte și idei*, de M. Schweig, cu o seamă de amintiri prețioase despre trecutul evreilor bucureșteni (în C. I., 15 noiembrie).
- Ciclu de conferințe la Institutul de orientare profesională al U.E.R. (în C. I., 15 noiembrie).

1932

- La Radio București se transmite superrevista lui Ion Pribeagu *Radio-revelion-cabaret*, cu N. Stroe; muzica de H. Schwartzmann (în Dim., 1 ianuarie).
- În Basarabia se află numeroase ferme agricole evreiești (în E., 14 ianuarie).
- Editura „Cartea Românească” publică *Dicționarul Enciclopedic Ilustrat*, de A. I. Candrea (în E., 14 ianuarie).
- Personalități românești conferențiază în cercuri și atenee evreiești: I. G. Duca, la Cercul „Libertatea”, dr. C. I. Parhon, la Ateneul popular „Cultura”, Gh. Tătărescu, Mihai Ralea, C. Argetoianu, Mihail Manoilescu ș.a., la cluburile U.E.R. și ale lojilor (în E., 28 ianuarie).
- Societatea evreiască O.R.T. a organizat o expoziție de covoare românești lucrate în atelierele proprii (în E., 28 ianuarie).
- Conferința lui Virgil Madgearu la Cercul evreiesc „Libertatea” (în C. I., 7 februarie).
- În seara de Purim, Radiodifuziunea transmite piese de folclor evreiesc (în C. I., 13 martie).
- Cercul „Umanitatea” din Iași organizează periodic procese literare cu teme filosofice (în Op., 4 mai).
- Vie activitate la Cercul de studii al Uniunii Comunităților Israelite Spaniole (în U., 10 mai).
- Inaugurarea unei școli iudeo-spaniole la București (în E., 2 iulie).
- la înființarea Cercul „Dr. W. Filderman”, cu menirea de a strânge relațiile de bună și frățescă înțelegere între evrei și români (în C. I., 29 iunie).

- La Congresul Internațional de Medicină, M. A. Halevy ține o comunicare despre *Medicina rabinilor-taumaturgi din România în veacul al XVIII-lea* (în *Dim.*, 17 septembrie).
- Înființarea unui cenacul literar și pacifist la Iași (în *C. L.*, 1 octombrie).
- C. Stere scrie despre *Elenism și iudaism în civilizația umană* (în *Ad.*, 15 noiembrie).
- O nouă expoziție Iser (în *E.*, 29 decembrie).

1933

- Vernisaj al pictoriței Lilly Vereea (în *Dim.*, 1 februarie).
- Un nou șlagăr al compozitorului Mișu Iancu (în *Dim.*, 11 februarie).
- Ciclu de conferințe la Societatea „Junimea medicală” (în *Dim.*, 18 ianuarie).
- Actorul Mischa Fischson sărbătorit la „Barașeum” cu prilejul împlinirii a 30 de ani de activitate artistică (în *Dim.*, 2 ianuarie).
- Pincus Șapira a adus o contribuție esențială la dezvoltarea bursei de mărfuri din București (în *E.*, 6 aprilie).
- Oameni politici, ca I. G. Duca, mareșalul Averescu, dr. N. Lupu, Gh. Brătianu, C. Stere, își exprimă părerea cu privire la crearea Partidului Evreiesc (în *Ac. N.*, 30 aprilie).
- I. L. Kupermann este elogiât pentru activitatea sa de editor de cărți și documente folosite de numeroși cărturari români (în *Op.*, mai).
- Boxerul Moți Spakov, campion național la toate categoriile (în *Dim.*, 25 mai).
- Reinhumarea osemintelor criticului literar evreu Ion Trivale, erou căzut în luptele de la Zimnicea în 1915 (în *Dim.*, 19 noiembrie).
- Marele scriitor Șalom Alehem, care a fost la Galați în 1906, este evocat într-o manifestare culturală locală organizată în amintirea trecerii lui prin România (în *Bul. Lojii N. F.*, 31 decembrie).

1935

- O seară a scriitorilor evrei organizată la „Barașeum”; își dau concursul peste 20 de scriitori, printre care F. Aderca, E. Dorian, E. Relgis ș.a. (în *Dim.*, 8 ianuarie).
- S-a realizat filmul *Bing-bang*, cu N. Stroe și V. Vasilache (în *Dim.*, 14 ianuarie).
- În Consiliul de administrație al „Comediei Franceze”, dintre cei șase reprezentanți ai actorilor trei sunt evrei originari din România: Jean Yonnel, Marioara Vermont Ventura și Bertha Borg (în *E.*, 24 ianuarie).
- Prezența lui Alfred Mendelsohn, ca dirijor la Teatrul „Mărioara Cinsky” (în *C. L.*, 3 februarie).
- O importantă scriere medicală: *La Colibacillose*, de dr. E. Strominger (în *Dim.*, 4 februarie).
- Zece ani de la înființarea „Junimii studioase farmaceutice”, organizație a studenților evrei (în *S. E.*, 23 februarie).
- Dr. Fisch, originar din România, este inventatorul unui medicament căruia i s-a dat numele său (în *E.*, 7 martie).
- Pictorul Victor Brauner își deschide la București o expoziție, prima în România din seria celor cu lucrări suprarealiste (în *Dim.*, 1 aprilie).
- Leopold Goldenzweig, Aristide Ergas și Emil Iosef sunt premiați de Academia de Arhitectură (în *E.*, 13 mai).
- Conf. dr. A. Radovici și dr. O. Meller sunt premiați de Academia Română (în *Dim.*, 1 iulie).
- Hary Brauner realizează o mare colecție de melodii populare din Maramureș și Cadnlater, o colecție de dimensiuni asemănătoare mai întocmise la noi evreuri Ehrlich, pe la 1850 (în *E.*, 11 iulie).
- Fiicele Uca și Nusi ale poetului Barbu Nemțeanu întrunesc aprecieri favorabile la un concurs internațional de coregrafie, interpretând dansuri populare românești (în *E.*, 11 iulie).
- În colaborare cu Scarlat Callimachi, S. Cris-Cristian publică culegerea *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele românești* (în *C. L.*, 13 iulie).
- I. Petrovici prezintă Academiei Române lucrarea profesorului G. Marinescu, în colaborare cu dr. A. Kreindler, intitulată *Reflexele condiționate* (în *E.*, 17 octombrie).
- Se ridică spitalul care va purta pe frontispiciu inscripția „Fundatia Menahem Elias” (în *R. N.*, 8 noiembrie).

1936

- N. Iorga elogiază la Academia Română memoria lui H. Tiktin (în *Dim.*, 29 martie).
- Cel dintâi explorator la scară industrială al petrolului a fost Iosef Theiler, primul care a introdus sonde americane la schelele din Moinești (în *C. L.*, 29 martie).
- Dr. Leon Vaian a elaborat un dicționar medical, o istorie a medicinei și o lucrare de folclor medical, se menționează în necrologul său (în *E.*, 16 aprilie).
- Dr. A. Avramovici, directorul revistei „București Medical“, împreună cu dr. Ovidiu Alfandari și dr. H. Lazarovici sunt aleși în noul comitet al Asociației Generale a Medicilor din România (în *E.*, 28 mai).
- Primul stomatolog din țară, scrie B. Lăzăreanu într-o broșură, a fost I. Selingher, care la 1828 a scris o cârtică cu litere chirilice despre scoaterea și punerea dinților (în *C. L.*, 14 iunie).
- Se creează la Academia Română fondul „Manuscrisele dr. M. Gaster“ (în *E.*, 25 iunie).
- La moartea lui H. Steinberg, se relevă că el a răspândit pe întinsul țării numeroase icoane creștine și cărți bisericești (în *A. Z.*, 8 iulie).
- Caricaturistul Fredi deschide o expoziție (în *C. L.*, 3 septembrie).
- Este evocat anticarul Iancu Eskenazy (în *C. L.*, 17 septembrie).

1937

- La Societatea Regală Română de Istorie a Mediciniei, dr. Lazăr Meieron evocă viața și opera medicului Leopold Kugel (în *C. L.*, 26 ianuarie).
- S. Rodeanu, în romanul *Neghina*, se ocupă de viața țăranului român (în *C. L.*, 3 ianuarie).
- S-a înființat Institutul de Cultură al Templului Coral (în *Ad.*, 15 ianuarie).
- A apărut *Iudaismul privit de creștini celebri*, de Rabinul Nathan Strulovici (în *C. L.*, 17 ianuarie).
- Cantorul Rafael Ruwinski concertează în Sala Dalles (în *C. L.*, 17 ianuarie).
- Societatea sportivă „Aurora“ este cea mai veche societate evreiască de acest fel din București (în *E.*, 29 aprilie).
- La Cercul de Studii al Asociației titraților evrei „Unirea“ din București, se deschide un ciclu de conferințe intitulat: „Contribuția evreilor la cultura română“ (în *Dim.*, 19 mai).
- La Congresul Societății Române de Neurologie, au făcut comunicări dr. O. Sager, dr. A. Kreindler, dr. E. Orenstein, conf. dr. M. Radovici, dr. M. Sechter-Nancy, dr. Kopelman, dr. M. Kahane (în *E.*, 11 noiembrie).
- Pictorii G. Iuster și Zloczower expun în sala „Mozart“ din București (în *Dim.*, 25 noiembrie).
- Maestrul George Enescu prilejuiește o manifestare consacrată vieții și operei sale la cercul titraților „Unirea“ (în *Dim.*, 8 decembrie).
- Dr. N. Lupu conferențiază la Asociația Femeilor Evreice „Hadassa“ (în *Dim.*, 30 decembrie).

1938

- Deschiderea stagiunii la Teatrul Evreiesc „Pomul Verde“ din Iași (în *Tr. E.*, 12 iunie).
- În numerele din 11 și 20 noiembrie ale ziarului „Timpul“, câțiva critici de artă publică articole despre pictorul Barbu Iacovescu, sub genericul: „Un pictor pașoptist“ (în *E.*, 23 noiembrie).

1939

- Elly Roman dirijează un concert în folosul muzicienilor români (în *T.*, 11 februarie).
- Într-o declarație a Asociației tinerilor scriitori, publiciști și artiști evrei din România, în legătură cu ofensiva presei antisemite denigratoare, se subliniază că minoritatea evreiască este „apropiată de limba, cultura și civilizația românească, pe care le cultivă cu drag de secole și la care a contribuit“ (în *E.*, 15 februarie).
- Apare lucrarea *Evreii ieșeni în documente și fapte*, de H. Gherner și Beno Wachtel (în *C. L.*, 19 februarie).
- Horia Carp, personalitate cu mari merite în cultura evreiască și în cea română, este omagiat la Institutul de Cultură al Templului Coral (în *C. L.*, 9 martie).
- Apare lucrarea *Adevărul despre Talmud și Iudaism*, de botoșăneanul Șama Salzberger (în *C. L.*, 7 mai).
- Colaboratori evrei la revista „Viața Românească“, printre care Al. Graur și M. Sebastian (în *C. L.*, 28 mai).

- Turneul în țară al trupei Teatrului Israelit din Cernăuți (în C. L., 4 iunie).
- Bătrânul editor ieșean Elias Șaraga este decorat cu „Meritul Cultural“, la propunerea Academiei Române (în E., 5 iulie).
- Printre cărțile apărute recent: *Israel în lume*, de Th. Löwenstein și N. Kitzler, *Ghetoul*, de I. Ludo, almanahurile „Tribuna Evreiască“ și „Adam“ ș.a. (în Haș., 5 iulie).
- La Congresul de Endocrinologie, desfășurat în București, prezintă comunicări medicii: Gherșcovici, Kreindler, Gottlieb, Dortheimer, Kopelman, Radovici, Kaufman Cosla, T. și M. G. Kahane, S. Lieblich (în E., 15 iulie).
- Academia Română premiază lucrări cu premii „Neuschotz“ (în E., 16 august).
- I. Bettelheim traduce în germană poezii de Eminescu. Un alt traducător în germană din opera lui Eminescu a fost și O. de Neuschotz (în E., 12 octombrie).
- Ana Roth-Cobilovici se afirmă ca artistă în cusături, broderii și țesături bisericești, unele comandate de Palatul Regal și de Patriarhie (în C. L., 2 octombrie).
- Ing. M. Marcus publică de aproape o jumătate de veac lucrări de specialitate, în „Buletinul Societății Politehnice“ și în „Gazeta Matematică“. Ultimele sa lucrări, *Grinzi continue cu zăbrele și tălpi paralele* (în C. L., 3 noiembrie).
- Filosoful Jean Aberman, în noul său volum, *Curentul antiintellectualist francez*, dezvăluie rădăcinile istorice ale acestei orientări (în Haș., 5-6, noiembrie-decembrie).

1940

- Revista „Adam“, aflată la al 12-lea an de apariție, însumează 150 de numere și câteva sute de colaboratori evrei. Au publicat în revistă și personalități de seamă ale culturii românești (în Ad., 1 ianuarie).
- I. Massoff publică lucrarea *Matei Millo și timpul său*, autorul s-a mai făcut remarcat în 1937 prin lucrarea *Istoria Teatrului Național* (în E., 3 ianuarie).
- În aula școlii israelito-române „Luca Moise“, din Ploiești, are loc o manifestare literară dedicată medicilor scriitori, în cadrul căreia susțin intervenții dr. Brezis, dr. Ghelerter, B. Lăzăreanu, ultimul referindu-se la medicii literați E. Proca (O. Carp), A. Steurman, A. Binder (Sașa Pană), Fridman-Bârlad și mulți alții (în C. L., 14 ianuarie).
- Asociația sportivă „Macabi“ din Iași își serbează jubileul la 20 de ani de activitate (în C. L., 14 ianuarie).
- În al 51-lea an al existenței sale, în gazeta „Egalitatea“ sunt menționați zecile de colaboratori care, prin pana lor, au transformat publicația într-una dintre cele mai prestigioase (în E., 17 ianuarie).
- Romanul *Glusul în surdină*, de E. Relgis, este tradus în mai multe limbi europene, asigurându-se astfel pătrunderea lui în literatura universală (în Inf., 15 ianuarie).
- La Institutul de Cultură, au loc cursuri superioare de istorie, artă, filosofie și știință; expun dr. M. A. Halevy, arhitectul și pictorul Marcel Iancu, filosoful I. Brucăr ș.a. (în C. L., 21 ianuarie).
- M. Lax propune crearea unei societăți etnografice evreiești în România (în Înfr., 15 februarie).
- Se face un istoric al editorilor evrei care au publicat primele cărți de școală (în Înfr., 15 februarie).
- Întreaga presă românească, fără deosebire de culoare politică, închină rânduri elogioase expoziției pictorului Arnold de la Sala Dalles (în C. L., 25 februarie).
- La Teatrul „Barașeum“, o serie de șezători culturale popularizează deopotrivă valori spirituale românești și evreiești (în C. L., 10 martie).
- Câțiva tineri iau inițiativa de a crea o asociație a tinerilor scriitori, publiciști și artiști evrei (în Înfr., 15 martie).
- La cinci ani de la moartea cronicarului evreu Iosef Kaufman, din Piatra-Neamț, este evocată contribuția de bază a acestuia, publicația „Arhiva istorică a evreilor din România“ (în C. L., 24 martie).
- Se redeschid porțile universităților populare pentru evreii din București (în C. L., 7 aprilie).
- S. Kastner publică un studiu despre frământata istorie a evreilor bucovineni (în C. L., 21 aprilie).
- Centenarul nașterii marelui om de cultură Titu Maiorescu este marcat la Institutul de Cultură al Templului Coral (în C. L., 8 aprilie).
- Cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la moartea lui Solomon Solomonovici Katz, alias C. Dobrogeanu-

Gherea, o serie de alocuțiuni reliefează fenomenul integrării totale, oneste și creatoare a unor evrei de seamă în cultura română (în **Înfr.**, 1 mai).

- Cercul cultural sefard din București sprijină publicarea monografiei dedicate lui Davicion Bally (în **E.**, 22 mai).

- Gimnaziul industrial „Ciocanul” și-a încheiat anul școlar 1939-1940. Numărul absolvenților cu pregătiri practice este în creștere (în **C. I.**, 11 august).

- Marin Nicolau a publicat o monografie asupra pictorului evreu pașoptist Barbu Iscovescu (în **Înfr.**, 15 august).

- După publicarea decretului prin care actorii evrei sunt excluși din teatrul românesc, se trece la alcătuirea a două ansambluri teatrale: Teatrul Evreiesc, condus de Felix Aderca, cu o echipă de actori în frunte cu Beate Fredanov, Maria Sandu, Al. Marius și Al. Ființi, și o formație de teatru evreiesc în frunte cu Leni Caler (în **R. N.**, 19 octombrie).

- După excluderea evreilor din învățământul muzical de stat, Conservatorul evreiesc a reușit să grupeze un număr de distinși profesori, ca: B. Bernfeld, E. Cobilovici, Al. Mendelsohn, H. Schwartz, A. della Pergolla, E. Lindenberg, S. Pincu, I. Rosensteck ș.a. (în **Înfr.**, 15 decembrie).

Sigle:

I. R. - „Israelitul român”;

M. O. - Monitorul Oficial;

E. D. - „L'Écho Danubien”;

V. A. - „Vocea Apărătorului”;

P. R. - „Poșta română”;

R. I. - „Revista Israelită”;

A. I. - Anuarul pentru israeliți;

E. - „Egalitatea”;

C. I. - „Curierul israelit”;

L. I. - „Lumea israelită”;

Mânt. - „Mântuirea”;

Op. - „Opinia”;

Ad. - „Adevărul”;

Dim. - „Dimineața”;

Bul. Lojii N. F. - Buletinul Lojii „Noua Fraternitate”;

R. N. - „Renașterea noastră”;

Tr. E. - „Tineretul evreu”;

Haș. - „Hașmonea”;

Înfr. - „Înfrățirea”;

N. E. - „Neamul Evreiesc”.

ALTE INFORMAȚII (1877-1905) - spicuiuri din presă

1877

Bacău. „Presentul“ publică drept editorial apelul directorului său A. L. Löbel, din care extragem: „Datoria noastră este să fim acolo unde va fălăi drapelul românesc... Aci s-au născut strămoșii noștri, aici am crescut și noi, aici sunt mormintele părinților și copiii noștri, aici avem mult-puțin averile noastre, aici e țara noastră“ (17 aprilie).

București. „Timpul“ și „Românul“, ulterior „Presentul“ - Bacău, publică un „Apel către Israelitiți din România“. „Țara se află acum în împrejurări grele. Datoria fiecăruia este a contribui la satisfacerea trebuințelor ei... Contribuiți ca și până acum, dar într-un mod mai sistematic... spre binele țării, fiecare în cercul său, fiecare cu aceea ce poate, fiecare în orașul în care locuiește. Toți acei care... vor voi să se înroleze ca voluntari și nu vor dispune de mijloace... să se adreseze ca Comitetul de mai jos: Adolf Weinberg, Filip Focșăneanu, S. Cohen, Saniel Marcus, Emanoil Rosenthal, dr. Lempart, dr. L. Stern, Moise Leon“ (30 aprilie).

Iași. Notabilitățile evreiești alcătuiesc un „Comitet Central“, ce îndeamnă printr-un apel la sprijinirea materială a pregătirii de război. Președinte Ch. I. Daniel, vicepreședinți I. Neuşotz, M. de Valberg și M. Posner. Una din realizările de seamă a fost înființarea spitalului ambulant de la Turnu-Măgurele condus de doctorul-farmacista Friedman (1 mai).

„Presentul“ publică, în afara apelurilor de la București și Iași, altele provenite de la Botoșani, Bacău, Huși (8 mai).

Sesiunea extraordinară a Adunării Deputaților proclamă independența de stat a României; ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu, declară: „Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare... suntem o națiune liberă și independentă“ (9 mai).

Bacău. Editorialul „Presentului“ salută dobândirea independenței de stat a României, considerând-o firească și îndreptățită, urmare a Unirii Principatelor (15 mai).

Ziarul „Pressa“ informează că multe case ale „evreilor din România sunt transformate în ateliere în care femeile și copilele lor lucrează cu cea mai mare ardoare (...) la felurite obiecte necesare bravilor ostași români“ (31 mai).

Numărul total al comitetelor evreiești care sprijină apelurile Crucii Roșii, ale frunțașilor evreimii, ale Ministerului de Război pentru înzestrarea cu armament se ridică la 20, cunoscute prin apelurile reproduse în presă, 12, adică: București (30 aprilie), Iași (1 mai), apoi Bacău, Botoșani, Roman, Bârlad, Huși și al organizației „Zeirei Zion“, toate manifestându-se înainte de declanșarea războiului. După aceea se adaugă: Brăila, Galați, tineretul din Bârlad, notabilitățile sefarde din București. Alte 8 sunt atestate prin consemnarea lor în „Monitorul Oficial“ ca unele ce au expediat diverse sume, respectiv: Ismail, Cahul, Hârlău, Pitești, Ploiești, Săveni, Piatra-Neamț și Dorohoi (mai-iunie).

Ministerul de Război numește medici recrutori pe lângă Consiliile de revizie, în vederea formării noului contingent; la București, Dorohoi, Iași, Ialomița, Roman și Suceava, medicii numiți sunt evrei (3 iunie).

Crucea Roșie a României comunică dr. A. Cocciu, fost combatant al Comunei din Paris, că Inspectoratul General al Serviciului Sanitar, avizat de formarea ambulanței Comitetului Central Israelit, se declară de acord, urmând a comunica punctul de încadrare; Crucea Rușie îi remite totodată brasarde pentru personalul ambulanței. Denumirea ei oficială avea să fie: „Ambulanța Româno-Israelită - Zion“ (23 iunie).

București. Duminică după amiază are loc, în fața Universității, în prezența familiei domnitoare, ceremonia prezentării ambulanțelor, printre ele și cea a „Zion“-ului, cu steag propriu și național, în total 7 trăsuri bine echipate, ambulanța fiind încadrată cu doi medici, un farmacist și 13 studenți în medicină. Membrii comitetului organizator, în frunte cu A. Weinberg și dna Ch. Focșaner, prezenți, s-au adresat regiilor, care le-a mulțumit pentru sprijinul lor umanitar (27 iunie).

București. Conducerea Comunității sefarde, adresându-se primului ministru, subliniază: „Dacă ceea ce dau israelitiții nu ar face cu plăcere și în mod spontan, nu ar forma comitete și nici nu ar ieși la iveală, ci

ar da ca cel care dă când i se cere silit, de datorie, ori se ascunde ca să nu i se poată cere". Prima sumă depusă: 11 940 lei, din care Societatea Sacră (sefardă) 3 000, bancherii Halfon și Elias câte 1 500, Hillel Manoah 1 000 de lei (3 iulie).

La Marele Cartier General se semnează, printre altele, decretul de înaintare la gradul de sublocotenent a sergentului Mauriciu Brociner, dintr-un batalion de miliție; astfel acesta devine, în annata română, primul ofițer evreu (16 iulie).

Bacău. Începând cu „Presentul“ din 17 iulie, se publică, sub forma a zece scrisori semnate E.(Elias) S.(chwarzfeld), studiul „Israeliiții în România“. Autorul își propune - și în bună măsură reușește - să explice cauzele apariției „problemei evreiești“. Aceasta, cu toate aspectele ei multiple, are o singură cauză esențială: factorul economic (17 iulie - octombrie).

Din „Telegraful“ se putea afla că, alături de români, locuitorii de alte naționalități, numite „popoare anice“, se grăbesc să vină în ajutorul ostașilor români, răniți în luptele pentru onoare și neatârnare... „Israeliiții se întrec cu românii, francezii se întrec cu germanii. Apelurile și contribuțiunile israeliților din Craiova, Ploiești, Bârlad și alte diferite orașe, precum și ambulanța trimeasă pe câmpul de război sunt fapte care nu se pot uita“ (14 august).

Bacău. Sub titlul „Încă câteva observații asupra școalelor israelite“, „Presentul“ publică în acest răstimp opt articole de J. Rosenberg, în care se analizează situația școlilor. Autorul propune o serie de reforme determinate de necesitatea îmbunătățirii procesului de învățământ, a optimizării metodelor pedagogice, a frecvențării școlilor și de către fete, a asigurării demnității corpului didactic și punerii elevilor săraci la adăpost de umilințe (14 august - 11 septembrie).

Plevna. Se hotărăște asaltul general asupra pozițiilor turcești fortificate. Din batalionul I al Regimentului 8 de infanterie face parte și subl. M. Brociner. Cpt. V. Mărăcineanu, comandantul batalionului, îl prezintă astfel: „Iată primul ofițer evreu... Onoarea ta, onoarea familiei tale, onoarea întregului tău neam stă acum în mâna ta. Fii cel dintâi pe redută și vei vedea că țara ta te va răsplăti“. Subl. M. Brociner răspunde: „Trăiți, dle căpitan, îmi voi face datoria, voi fi alături de Dvs.“ (30 august).

Plevna. Are loc a treia bătălie, una dintre cele mai mari ale războiului din 1877-1878. După o încheștare eroică, cu pierderi mari, unitățile române ocupă și reduta Grivița I. Cad în luptă maiorul Gh. Șonțu, cpt. Valter Mărăcineanu, aproape 800 de soldați. Este rănit și subl. M. Brociner. Raportând, lt. col. Poenaru, comandant al Regimentului 8 linie, scrie, printre altele: „Pentru diferite recompense am onoarea a vă recomanda... Deosebit de aceștia este și sublocotenentul milițian Brociner, avansat de o lună de zile și care a obținut două răni“ (30 august).

Plevna (Verbița). Personalul ambulanței „Zion“ pansează până la 600 de răniți, căzuți la asaltul Plevnei; printre sanitarii militari se distinge și sergentul sanitar Leizer Mendel (30 august).

Marele Cartier General. Ordin de zi nr. 64. Cu ocazia luptelor de la 27, 30, 31 august și 6 septembrie, se fac cunoscute armatei numele și recompensele acordate: ...sublocotenent Brociner Mauriciu, Reg. 8 linie; serg. sanitar Leizer Mendel, Reg. 10 Dorobanți; sergent Bercovici Florin, Reg. 8 linie (9 septembrie).

Bacău. „Presentul“ publică în traducere rugăciunea rostită de rabinul S. Löbel pentru eroii căzuți la Plevna: „Binecuvântează... pe soldații care și-au jertfit viața pentru sfânta și scumpa lor patrie după o vitejie mai sprintenă decât zborul vulturului și cu o putere mai mare decât a leilor, spre îndeplinirea celei dintâi datorii, de a merge cu inima contra dușmanilor, cu inima plină de dragostea țării“ (11 septembrie).

„Journal de Bucarest“ publică o relatare a directorului marelui spital de pe Câmpul Cotrocenilor, în care acesta evidențiază aportul doctorilor Sigmund Steiner (neremunerat) și Salomon Hallon (20 septembrie).

La deschiderea anului de învățământ 1877-1878, numărul total al școlilor israelito-române este de 12: 11 școli de băieți în orașele Bacău, Botoșani, Brăila, București, Buzău, Craiova, Focșani, Galați, Pitești, Ploiești, Vaslui și una de fete la Iași (26 septembrie).

Colonelul Stavrescu, medicul-șef al Diviziei a III-a, menționează contribuția ambulanței „Zion“ și meritele personale ale dr. A. Cocciu, căruia i s-a decernat „Steaua României“, iar studenților în medicină A. Iaslovici, I. Uziel și A. Turi, medaliu (23 octombrie).

Bacău. Apare „Calendarul pentru Israeliiți“ pe anul 1877-1878, în fapt un almanah de 120 de pagini, editat de A. L. Löbel. Sub denumirea „Anuarul pentru israeliiți“, scos apoi la București de Moses

Schwarzfeld, a apărut până la numărul XIX (anii 1898-1899) (11-12 decembrie).

★

Moses Gaster își ia doctoratul în filozofie la Leipzig cu o teză de fonetică istorică: „Zur rumänischen Lautgeschichte“.

Ronetti-Roman publică prima sa lucrare literară, pamfletul „Domnul Kanitferstan, estras din jurnalul unui trândav“.

Adolphe Stern tipărește în volum prima traducere din engleză în română a piesei „Hamlet“, de W. Shakespeare, apreciată de T. Maiorescu și criticată de A. D. Xenopol.

1878

Craiova. La ființă societatea de tineret „Fraterna“, fără deosebire de religie și naționalitate, având un caracter mutual, social și intelectual (1 martie).

București. V. Bocrescu apreciază că, în situația creată după războiul victorios, chestiunea evreiască, pe care o consideră doar de ordin religios, nu se poate rezolva decât în cadrul tratativelor de la Berlin. În acest sens, dă scrisori de recomandare delegației evreilor din țară, către A. Crémieux și Bleichröder (5 martie).

Congresul de la Berlin hotărăște recunoașterea independenței de stat a României și prevede, printre altele, la fel ca pentru Bulgaria, Serbia și Rumelia Orientală, deplina egalitate a cetățenilor (1 iunie - 1 iulie).

București. La ceremoniile intrării solemne a trupelor victorioase în Capitală, este invitată oficial și conducerea „Înfrățirii Zion“, președintele ei fiind decorat pentru sprijinul acordat efortului de război (8 octombrie).

Iasi. „Prima societate fraternă a junimii israelite pentru fundarea de școli“ numără 200 de membri și reușește să înființeze primele două clase primare (octombrie).

București. Apare „Anuar pentru israeliți“, anul II; primul număr sub denumirea „Calendar pentru israeliți“ fusese scos cu un an înainte de A. L. Löbel, la Bacău (octombrie).

1879

Guvernul depune mesajul de revizuire a articolului 7 din Constituția de la 1866, acțiune care trebuia să ducă la acordarea cetățeniei evreilor pământeni (17 ianuarie).

Opoziția declară în Cameră că: întrucât în România n-a existat intoleranță religioasă, iar bazele naturalizării s-au pus din 1864, dat fiind că restricțiile art. 7 au fost provocate de cauze economice și sociale, iar normele de naturalizare trebuie să fie precizate și extinse asupra străinilor - indiferent de credință -, este de acord cu revizuirea (20 februarie).

În Cameră, apoi în Senat, se votează principiul revizuirii art. 7 din Constituție (25 martie).

București. Apare săptămânalul „Fraternitatea“, seria I (până la 18 octombrie 1885). Fondatori: Isac Auerbach și A. S. Gold. La data apariției nu există un alt ziar evreiesc. Programatic, el se consideră „Organ de luptă pentru revendicarea dreptului la existență al evreilor, pentru egalitatea lor de tratament“, în acest scop, își propune „să dezvolte printre cititorii evrei conștiința națională, respectul legilor și autorităților“ (29 iunie).

Se votează Legea de revizuire a art. 7 din Constituție. Prin noile prevederi, respectiv cerere individuală de naturalizare, se introduce o procedură ce avea să împiedice până în 1919 obținerea cetățeniei. Prin aceeași lege, cetățenia a fost acordată în bloc unui număr de 888 de participanți la Războiul de Independență (13 octombrie).

București. Se deschid cursurile școlii de adulți „Sinai“, durata doi ani, obiecte: româna, lectură și scriere, aritmetică, noțiuni de istorie (18 noiembrie).

Tulcea. Rabinul Taubes, din localitate, dorind a lămuri controversele publice în „chestiunea evreiască“, propune convocarea rabinilor și notabilităților din întreaga țară, pentru „a se concilia legile noastre (religioase) cu legile statului“ și „a se stabili o organizare în cultul și comunitățile noastre“ (28 noiembrie).

1880

Moare Adolphe Crémieux (născut în 1796), de două ori președinte al Alianței Israelite Universale (1863-1866 și 1868-1880) (29 ianuarie).

În Cameră se citește rezumatul petiției publicate în primul număr al „Fraternității“, prin care Congregația

evreilor sefarzi și Comitetul Templului Coral cer ca evreii să fie declarați cetățeni (1 iunie). Craiova. În scopuri culturale și de asistență, preotul D. C. Gerota (1843-1906) creează, împreună cu notabili evrei, societatea „Egalitatea” (25 iunie).

Moses Schwarzfeld, în „Fraternitatea” și Elias Schwarzfeld, în „Anuarul pentru israeliți”, publică studii, pledând pentru o școală evreiască, care, fără a lăsa deoparte cultura religioasă, limba și istoria evreilor, să-i pregătească pe elevi pentru a înfrunta exigențele unei societăți moderne, aceasta fiindcă frecventarea școlilor de stat continuă să fie dificilă (25 iunie).

Nădaș - Arad. Se înființează Societatea forestieră Nădaș - Arad (25 iunie).

1881

București. Apare săptămânalul de orientare chowewe sionistă „Apărătorul”. Redactor - ebraistul A. S. Gold; dintre numeroșii colaboratori: dr. K. Lippe, Adolf Steinberg, M. Stăureanu, frații Critzman, Lazăr Șăineanu. Și-a încetat apariția la 21 mai 1884 (12 ianuarie).

Adunarea Deputaților discută și respinge cererea de indigenat a bancherului și filantropului ieșean Iacob Neuschotz. S-au declarat pentru acordare: G. Mârzescu, P. P. Carp și președintele Consiliului de Miniștri, I. C. Brătianu, care, printre altele, afirmă că antisemitismul „i-a făcut pe israeliți de sunt pribegi; dacă se respinge indigenatul lui Neuschotz cu atâtea calități, cine mai poate fi împământinit, când el este așa de bun român ca și oricare alt deputat?” (17 ianuarie).

Parlamentul votează transformarea României în Regat (14 martie).

Iași. La 10 mai, I. Neuschotz și I. Leibowitz au pus la dispoziția Casei Regale suma de 14 000 de lei pentru ajutorarea orfanilor celor căzuți în Războiul de Independență. Venitul legatului de mai sus a fost destinat educării într-un institut a fiului maiorului Giurescu, căzut în luptele de la Rahova (10 mai).

Cu ocazia serbărilor încoronării regelui Carol I, comitetul societăților evreiești prezintă un car alegoric, reprezentând încoronarea regelui Solomon. A doua zi - în urma succesului obținut - Direcțiunea Generală a Teatrului roagă să i se doneze costumele (11 la număr) pentru un spectacol de inspirație biblică. Comitetul este de acord (11 mai).

Se formează un nou guvern liberal, condus de I. C. Brătianu, la Interne - C. A. Rosetti, „republicanul de la 1848” lovește în evrei prin circulări secrete către prefecti, ordine și măsuri discriminatorii (9 iunie).

București. „Apărătorul” relatează despre prezența în grădina Jignița, la spectacolul cu piesa lui A. Goldfaden „Învierea morților”, a lui Titu Maiorescu cu familia, împreună cu dr. Kremnitz (29 iunie).

Iași. Își începe apariția revista de cultură „Contemporanul”, scoasă de frații Nădejde, la care colaborează C. Dobrogeanu-Gherea (1 iulie).

București. Se tipărește - pentru a sluji drept ațătare antisemită - o traducere falsificată a „Șulhan-Aruh”-ului (26 iulie).

București. Încetează din viață dr. Stern, fruntaș al Comunității Evreilor din București, membru fondator al societății „Zion”, colaborator al „Israelitului Român” (seria a II-a), lăsând în manuscris traducerea dramei lui G. Lessing „Nathan înțeleptul” (27 decembrie).

Focșani. Delegați ai societăților de orientare „Chowewe Zion” (Prietenii Sionului) proveniți din mai multe orașe, întruniți în congres, pun bazele unui „Comitet Central pentru înlesnirea emigrării evreilor” cu sediul la Galați (31 decembrie).

*

„Anuarul pentru israeliți” publică studiul demografic al dr. M. Roth, care explică rata mai scăzută a mortalității la evreii români, față de restul populației, prin respectarea unor norme de igienă și a vieții familiale stabile; el precizează totuși că ea este superioară colectivităților evreiești din țările industrializate.

1882

București. „Societatea pentru tipărirea de cărți didactice israelito-română” și-a început activitatea prin publicarea unui vocabular analitic (8 ianuarie).

București. „Fraternitatea” informează că în folosul azilului pentru bătrâni „Elisabetheu” s-au dat mai multe reprezentări cu ajutorul protagoniștilor Teatrului Național: M. Pascaly, M. Millo, St. Iulian și alții (8 ianuarie).

Răspunzând unei interpelări care cerea sprijinirea emigrării evreilor în Palestina, președintele Consiliului de Miniștri, I. C. Brătianu, afirmă că guvernul își va fixa atitudinea după ce va cunoaște inițiativele

particulare și conchide: „Guvernul însă e gata ca oricând va fi trebuință să contribuiască a favoriza o asemenea mișcare“ (9 februarie).

Tulcea. Ministerul Culturii exprimă mulțumiri dlui D. Elman, consilier comunal și notabil al comunității locale, care a donat Muzeului de Antichități obiecte antice găsite pe proprietatea sa. Astfel de donații a făcut și S. I. Rosanis (19 februarie).

Iași. Capitaliști evrei și români au format o societate pentru iluminatul electric al orașului (19 februarie). După modificarea articolului 7 din Constituție, au fost înaintate Camerelor legislative proiecte de legi discriminatorii, precum cea a licențelor, a tutunului, a vâmlor; de pe urma lor rămân fără pâine mii de familii de evrei. La rândul lor, prefectii, primarii și alți funcționari de stat au pus în aplicare numeroase instrucțiuni îndreptate împotriva evreilor. În această situație, „Bukarester Tageblatt“ constată că 50 de familii din Bacău, 20 de la Moinești, 20 de la Galați își propun să plece în Palestina. Comentând situația, presa românească, reflectând și punctul de vedere guvernamental, vede în emigrare un mijloc de rezolvare a „problemei evreiești“ (26 februarie).

Botoșani. Apare „Haor“ (Lumina), în limba ebraică. Redactorii periodicii sunt H. Teller și D. S. Silberbuch (26 februarie).

București. „Societatea pentru tipărirea de cărți didactice israelito-română“ publică o istorie biblică alcătuită de dr. M. Gaster, completată cu o geografie a Palestinei (5 martie).

Presa abundă în informații privind înființarea de comitete locale menite să sprijine materialmente emigrarea prin liste de subscripții, cotizații lunare, suplimentarea benevolă a taxelor pe tăierile cașer, chiar și pe căruțele cu marfă, lemne sau cereale. Iau ființă în total 29 de comitete, din care 17 în Moldova, 8 în Muntenia, 3 în Dobrogea și unul în Oltenia (12 martie - 22 noiembrie).

„Revue Politique et Littéraire“ publică date statistice orientative. La o populație de cinci milioane, numărul evreilor este de 265 000, adică 5%. Printre centrele de maximă concentrație: Iași - 40 000, la o populație de 90 000, Botoșani - 15 000, la 50 000 de locuitori. „Fraternitatea“ din 23 aprilie le contestă, afirmând în concluzie că numărul lor este de 143 000 în Moldova și 30 000 în Muntenia (16 aprilie).

București. Dr. David Emmanuel a fost numit profesor de matematici la Școala de agricultură de la Herăstrău, din care colectiv s-a dezvoltat Institutul Agronomic „N Bălcescu“ (16 aprilie).

Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice numește în comisile de fine de an ale școlilor secundare din București, printre alții, pe dr. M. Gaster și dr. Y. Farchi, la secțiunea literară; la comisia de matematică pe dr. David Emmanuel și la examenul de conservator pe M. Cohen (4 iunie).

Presa evreiască constată și comentează, sub titlul „Comedia indigenatelor“, modul în care Camera, în dispreț față de Constituție și Legea cetățeniei, amână sine die discutarea proiectelor de lege, iar Senatul le respinge sistematic (11 iunie).

București. Din inițiativa Societății „Caritas“, se pune piatra fundamentală a unui nou spital; au luat parte reprezentanții autorităților de resort. Au luat cuvântul rabinii dr. M. Beck și dr. M. Gaster, medicii S. Steiner și M. Wertheimer (29 iunie).

Iași. Samuel și Elias Șaraga, anticari, editori și librari, primesc mulțumiri publice din partea Ministerului Culturii pentru obiectele donate Muzeului Național din București (2 iulie).

Ziarele informează că școlile de meserii, de agricultură, de inginerie sunt închise pentru evrei. În celelalte școli ei sunt apostrofați cu „jidane“ de către profesori și elevi (2 iulie).

Turnu-Severin. Leon H. Tuvi, colaborator de mai mulți ani al ziarului sefard „El corco de Viena“, a început să publice în paginile sale o istorie postbiblică a poporului evreu. „Fraternitatea“ o consideră prima istorie publicată în ladino (30 iulie).

București. Sub titlul „Odinioară și acum“, articolul de fond din „Fraternitatea“ subliniază că în 1860 Mihail Kogălniceanu, în calitate de ministru de interne, afirma într-o circulară adresată rabinilor: „În timpul marii mișcări naționale din 1857 un număr de evrei s-au rostit cu entuziasm și au lucrat cu energie pentru Unirea Principatelor“. După două decenii de la legile largi și dispozițiile tolerante ale domnitorului Alexandru Ioan Cuza, au apărut legi și dispoziții cu caracter de persecuție (30 iulie).

Craiova. Ziarele antisemite îl atacă pe preotul Gerota, care continuă să prezideze societatea de asistență „Egalitatea“, ce nu face discriminări rasiale (30 iulie).

Monitorul Oficial începe să publice liste oficiale cu privire la emigranți. Din București, 3 familii,

alcătuite din 15 suflete, la care se adaugă 21 fără familie. Din Bacău, 20 de familii cu 131 de persoane; la 20 octombrie, o nouă listă - 50 de persoane. Majoritatea o alcătuiesc meseriașii - tinichigii, croitori, cizmari. În total - 475 de persoane (15, 17 august, 20 octombrie).

Ministerul de Interne dispune acordarea unei reduceri de 50% pe calea ferată celor ce prezintă certificate de emigrant (27 august).

București. Presa anunță apariția lucrării „Raioh henisgav“, convorbire religioasă-politică asupra colonizării Palestinei. Autor Haim Cohen (august).

Focșani. În cadrul societății „Oliphant“, conferențiază rabinul dr. I. Taubes, sprijinind ferm emigrarea. Este invitat să sprijine organizarea societăților de emigrare la Fălcișeni, Piatra-Neamț și în alte localități (2 octombrie).

Iași. Se deschide un congres denumit economic. În discursurile inaugurale, C. Porumbaru denunță, în scopuri demagogice și antisemite, „o invaziune întreagă de exploatare care au profitat... până a ajunge aproape deplin stăpâni pe terenul economic“ (10 octombrie).

Ziarele consemnează crearea în mai toate orașele, sub titlul de societăți comerciale și industriale, a unor societăți antisemite. Sloganul lor curent este „Să nu se cumpere nici un ac de la jidani“. Tribunalele persecută pe evrei, agenții poliției îi arestează prin gări (15 octombrie).

Focșani. Apare, până la 15 octombrie 1883, „Stindardul“ - organ săptămânal pentru încurajarea emigrării israeliților din România (18 octombrie).

„Stindardul“ dedică un articol omagial lui Sir M. Montefiore, cu ocazia împlinirii vârstei de 90 de ani (18 octombrie).

„Fraternitatea“ anunță că evreii emigrați din România și stabiliți în S.U.A. și-au înființat o societate de ajutor reciproc, pe care au denumit-o „Înfrățirea româno-americană“ (22 octombrie).

București. În sala Barașeum se deschide ciclul de conferințe organizate de „Renașterea“. El este deschis de M. Gaster cu „Importanța culturală a Talmudului“. Ulterior, va mai vorbi despre „Originea și dezvoltarea scrierii“. Au mai conferențiat: L. Schein (Lazăr Șăineanu) despre „Inchiziție“, M. Stăureanu despre „Femeia israelită“, E. Schwarzfeld: „Libertatea individuală“ și M. Schwarzfeld: „Evreii și literatura populară“ (22 octombrie).

Începând din octombrie până la sfârșitul anului, în mai multe orașe se creează, în scopul sprijinirii emigrației în Palestina, organizații locale „Oliphant“, respectiv la: Adjud, București, Buzău, Odobești, Tecuci și Vaslui câte una, la Focșani și Râmnicu Sărat câte două, la Iași patru. Societăți de asistență la Galați, Odobești și Roman.

Camera discută legea recrutării. Unii deputați preferă ca evreii să nu fie recrutați, pentru a nu pretinde dreptul la cetățenie. Generalul Manu, St. Șandrea, primul ministru I. C. Brătianu, ca și senatorul V. Boerescu, susțin legea, considerând că, dată fiind legislația naturalizării în vigoare, satisfacerea serviciului militar, prevăzută în proiectul de lege, nu deschide accesul la cetățenie. Susținătorii legii precizează că legea se referă la „pământeni“, pentru a se pune capăt existenței „acelei categorii de locuitori care fiind pământeni nu erau nici români, nici străini“ (3 noiembrie).

București. Societatea „Deșteptarea“, prezidată de dl Polychroniade, înaintează regelui un memoriu, cerându-i să nu sancționeze legea recrutării, care prevede și încorporarea evreilor (9 și 11 noiembrie). Aprobarea legii recrutării. Toți locuitorii țării sunt datori să presteze serviciul militar. Supușii statelor străine nu pot face parte din armată (26 noiembrie).

Un ziar german afirmă că în 1882 au debarcat în Palestina, venind din România, 1 332 de persoane (26 noiembrie).

Galați. Are loc conferința pe țară a secțiunilor „Oliphant“, ea stabilește măsuri concrete de organizare și sprijinire a plecării în Palestina. Secțiunile din Bacău, Focșani și Râmnicu Sărat fuzionează, luând denumirea „Azile B'nei Israel“ (25-26 decembrie).

București. Adunarea generală a societăților „Zion“ hotărăște: I. Fiecare membru va plăti o taxă anuală de 12 lei pentru fondul de emigrare; sumele strânse se vor depune societății care organizează emigrarea. II. Societatea va înființa în Siria sau în Palestina o colonie cu numele ei, va fi primit oricine se ocupă cu agricultura; inițial, colonia va avea 50 de familii; în acest scop se vor destina 200 000 de lei (25-27 decembrie).

1883

București. Ia ființă o societate a femeilor israelite, „Azile B'noth Israel“ (Fiicele Sionului), având ca scop sprijinirea emigrării; ulterior, societăți similare se constituie și în alte orașe (14 ianuarie).

Brăila. La sinagogă are loc adunarea convocată de Comitetul Central pentru înlesnirea emigrării. Participă I. Abeles și S. Pineles, respectiv președintele și secretarul comitetului (20 februarie).

Alianța Israelită a acordat pentru tinerii din România șase burse la Școala agricolă de la Iaffa (25 februarie).

București. Prin Decret Regal, David Friedman a fost decorat cu „Coroana României“, în gradul de Cavalier, pentru merite în propășirea economiei românești (4 martie).

Soldatii evrei Michel Burăch, Liber Iosif, Corn Ițic și Pincu Iosub arată că au servit în timpul Războiului de Independență în Regimentul 14 Dorobanți, dar n-au fost incluși în tabelul celor naturalizați în bloc de către corpurile legiuitoare (11 martie).

Dr. Karl Lippe arată că, deși în doi ani s-au format 60 de comitete pentru înlesnirea emigrării, cele două colonii „Roș Pina“ și „Samarin“ au nevoie în continuare de ajutor (17 martie).

Presa evreiască publică noi informații despre colonia Samarin, situată la 20 km de Haifa, pe un teren de 300 ha. Cei 70 de copii ai coloniștilor învață la Haifa (7 aprilie).

Focșani. Are loc Congresul organizațiilor de tineret „Azile B'nei Israel“, fiind reprezentate secțiunile din Adjud, Bârlad, Brăila, București, Focșani, Galați, Iași, Odobești, Piatra-Neamț, Ploiești, Râmnicu Sărat, inclusiv Comitetul central din Galați constituit pentru a înlesni emigrarea. Congresul a realizat unificarea dintre organizațiile de tineret și Comitetul Central de la Galați. Presa a fost reprezentată prin „Neue Jüdische Zeitung“ și „Sündardul“ (18-19 aprilie).

Craiova. În ajunul sărbătorilor de Paște, a apărut la editura Benvenisti „Hagada“ în limba română, tradusă din franceză (29 aprilie).

București. În „Emanciparea“ nr. 3 se publică articolul „Un răspuns dlui Prim Ministru I. C. Brătianu la discursurile D-sale de la Craiova și Sala Ateneului în privința proprietății“, cu care își face debutul publicistic Dobrogeanu-Gherca, sub pseudonimul Caiu Grachu; articolul, un model de analiză socio-economică a relațiilor agrare, a avut un răsunet puternic (mai sau iunie).

București. S-a pus piatra fundamentală a Templului Sefard; vechea sinagogă Kadoș-Salom, clădită în 1846, se reclădește acum ca templu. La festivitate au vorbit rabinii Bensignor, Beck și Gaster (8 mai).

Brăila. Ia ființă o nouă societate care își propune cultivarea limbii ebraice (13 mai).

În cursul lunii mai, a apărut, în editura I. Steinberg din București, „Siderul“, text ebraic, însoțit de traducerea în limba română a dr. M. Gaster. Se anunță, de asemenea, „Judaismul ca rasă și religie“, de Ernest Renan. La Ploiești a apărut, în traducerea lui I. Ipcar, „Evreica și regina“, iar I. Sufrin, profesor la Adjud, a editat „Cheșurun hahochum“.

În primăvară i-a apărut dr.-ului M. Gaster, când încă nu avea douăzeci și șapte de ani, „Literatura populară română“, lucrare de sinteză, originală prin metoda comparatistă și locul acordat folclorului în raport cu literatura cultă.

Presa publică informații privind evreei care au slujit în armată în cursul Războiului de Independență, dar n-au fost împănămenți conform art. 7 din Constituție. Cazul fraților Friedman, din Iași, unul medic, celălalt farmacist, decorați cu „Steaua României“ și „Virtutea militară“, șefi ai spitalului ambulant al israeliților din Iași, care a funcționat la Turmu-Măgurele, este unul din cele mai flagrante (2 septembrie).

Galați. Are loc Adunarea generală a secțiilor care sprijină emigrarea, convocată de Comitetul Central pentru înlesnirea emigrării. Sunt reprezentate 19 secții din 18 orașe și târguri. Obiectul dezbaterii: colonia „Samarin“. Se aprobă trecerea coloniei sub auspiciile unui filantrop, care o va putea ajuta mai temeinic decât Comitetul evreilor din România (4-5 septembrie).

Se menționează apariția, pentru prima dată în România, a unei lucrări cu caracter juridic pe tema „Procedura civilă adnotată“. Autor: Adolphe Stern (23 septembrie).

București. Printre conferențarii Ateneului Român se numără și dr. M. Gaster; el s-a ocupat de un subiect folcloric, „Apocrifele în literatura română“ (2 decembrie).

București. Se anunță apariția unui nou ziar în idiș, intitulat „Judith“, sub direcțiunea scriitorului R. D. Broides (9 decembrie).

Camera dezbate și votează legea comerțului ambulant, prin care numeroși evrei - negustori ambulanti - nu-și vor mai putea exercita negoțul (15-17 decembrie).

Colaboratorii români ai „Enciclopediei filologiei române” sunt J. V. Jarnik și dr. M. Gaster, ultimului revenindu-i articolul despre elemente străine în limba română, precum și o prezentare succintă a literaturii române (30 decembrie).

1884

Ziarul „Fraternitatea” scoate în evidență situația materială grea a comunităților așkenaze: ca urmare a măsurilor guvernamentale din 1862 și 1866 de acordare a autonomiei, ele au greutăți în încasarea gabei și deci și în susținerea așezămintelor de binefacere. Comunitățile sefarde, mai bine organizate, reușesc să se mențină la nivelul anterior (20 ianuarie).

Prin votarea Legii comerțului ambulant, 20 000 de evrei rămân fără ocupație (20-23 ianuarie).

Lazăr Șăineanu, sub pseudonimul Eliezer ben Moșe, subliniază valoarea documentară a inscripțiilor tombale, unele din ele foarte vechi, la Iași din 1467 și 1545, la Râmnicu Sărat din 1681, la București din 1682, 1704, 1726, la Piatra-Neamț din 1689, la Bacău din 1704, 1714 și altele din Botoșani, Roman, Bârlad, Huși datând din secolul al XVIII-lea (17 februarie).

București. M. Nataniel Hirsch, bancher, este singurul evreu din cei 300 de cetățeni care au primit indigenatul în sesiunea de iarnă a Senatului (21 februarie).

Ziarul „La Concorde” din Pesta, al lui Carmellin, publică un articol despre situația evreilor din România, arătând că personalități ca M. Gaster, E. Schwarzfild și alții nu-și pot exercita profesia, fiind evrei (16 martie).

Apare „Revista socială”. Printre colaboratori: C. Dobrogeanu-Gherea, cu articolul *K. Marx și economiștii români* (18 aprilie).

Dr. M. Gaster a fost numit membru al Societății geografice române și membru corespondent al Societății „Handels Gevberverein” (20 aprilie).

București. Apare ziarul „Dreptatea”, care, de la primul număr, ia o atitudine democratică, corectă în problema evreiască (22 aprilie).

București. S-a înființat societatea literară și de cultură iudaică „Maimonide”. Ciclul de conferințe a fost inaugurat cu o prelegere despre opera lui Maimonide (4 mai).

Dr. K. Lippe publică la Iași studiul *Der Talmud Jude* (4 mai).

București. Dr. A. Stern și dr. M. Beck, primiți în audiență de rege și de ministrul de externe, D. Sturdza, au expus situația grea a negustorilor ambulanti, precum și consecințele altor măsuri luate contra evreilor (28 mai).

Noua lege privind corpul avocaților exclude pe evrei de la această profesiune (8 iunie).

„Le Matin”, într-un articol despre situația evreilor din România, arată că de la Tratatul de la Berlin, din 1877, doar 888 de evrei au fost naturalizați, restul de sute de mii fiind considerați, în continuare, străini. Evreii sunt evacuați din sate, sunt legiferate măsuri care-i lovesc direct - cum e legea comerțului ambulant -, aflându-se la discreția arbitrarului autorităților (6 iulie).

Iași. Apare ziarul de atitudine democratică „Lupta”, sub conducerea lui Gh. Panu, care ia poziție contra antisemitismului (19 iulie).

De la începutul anului până la această dată, au emigrat 1 097 de familii de evrei în America, Anglia, Palestina, cea mai mare parte provenind din Iași, Botoșani (20 iulie).

Iași. Un alt grup de 202 evrei emigrează în America (10 august).

Gh. Panu răspunde atacurilor ziarelor „Voința Națională”, „România Liberă”, „Carpați”, care-l acuză că sprijină pe evrei (31 august).

Bârlad. Se înființează societatea culturală de tineret „Montefiore” (20 octombrie).

București. În cadrul societății „Maimonide”, dr. M. Gaster ține o conferință, în sala Barașeum, despre *Superstițiile evreilor în evul mediu* (21 decembrie).

În anul școlar 1882-1883, elevii evrei din școlile urbane erau în număr de 5 091 (2 351 băieți și 2 740 fete), față de 32 433 creștini (21 700 băieți și 10 733 fete). În școlile israelito-române numărul elevilor este în creștere: numai la București sunt 510, la Iași 150 etc. (21 decembrie).

1885

Galați. Se constituie Societatea comercianților, din biroul căreia face parte și I. Brociner (11 ianuarie).

Apare cartea lui E. Roman, *Iudaismul ca rasă și religie*, în traducerea lui E. Schwarzfild (18 ianuarie).

București. C. Mille, în conferința despre *Patriotism și cosmopolitism*, expune punctul de vedere al socialiștilor în problema evreiască, cerând muncitorilor români să se unească cu muncitorii evrei, pentru a lupta contra burgheziei (20 ianuarie).

București. Societatea pentru cărți didactice israelito-române aprobă un nou statut (23 ianuarie).

Comitetul pentru cărți didactice israelito-române face apel pentru a fi sprijinit material, în vederea editării de manuale școlare (1 februarie).

Haim Bedjerano, directorul școlii israelito-române, publică, în „Buletin de la institucion libre de esananza” din Madrid, un articol despre evreii spanioli din Orient (1 februarie).

București. Davila Kohn - unul dintre cei 888 de evrei împământeniți, ca participant la război - este numit șef de birou în Direcția Căilor Ferate (7 februarie).

București. Dr. M. Gaster conferențiază despre *Nomenclatura topică a județului Vâlcea*, în cadrul Societății de geografie. Regele l-a felicitat personal, ceea ce a stârnit mânia lui D. A. Sturdza, care va grăbi, astfel, expulzarea lui M. Gaster.

Ziarul „Fraternitatea” publică o serie de articole cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a Alianței Israelite Universale, arătându-se rolul acestei societăți și sprijinul acordat instituțiilor evreiești din România (8-15-22 februarie; 1 martie).

Bârlad. Tineretul din societatea „Montefiore” a organizat o seară culturală, în care s-a prezentat biografia lui M. Mendelssohn și a lui Menasche ben Israel (22 februarie).

București. La ființă, din inițiativa unor intelectuali evrei, un cerc muzical (1 martie).

„Societatea Presei”, recent înființată, nu primește membri evrei (1 martie).

Ziarul „Lupta” critică actele huliganice contra evreilor, puse la cale de directorul fabricii „Letea” (15 martie).

Ziarul „Românul” publică o scrisoare a lui C. A. Rosetti, care face elogiul lui C. D. Rosenthal, ca pictor și patriot român (8 aprilie).

Apare broșura lui E. Schwarzfeld, *Chestia școlilor israelite și a progresului israelit* (19 aprilie).

București. Apare ziarul săptămânal al tineretului evreu, „Ecolul tinerimii” (5 mai).

Societatea studenților în farmacie, recent înființată, nu primește membri evrei (17 mai).

București. Apare ziarul săptămânal „Vocea dreptății”, editat de M. Schwartz, care, ulterior, devine organul „Evreilor pământeni” (7 iunie).

Iași. La „Pomul verde” se prezintă spectacole, unde, în afara operetelor lui Goldfaden și ale lui Horowitz, se revizită și prelucrări după opere din dramaturgia universală, traduse în idiș (14 iunie).

Revista „România”, vol. XIV, publică un articol elogios al lui Kr. Nyrup despre cărțile lui M. Gaster, *Literatura populară română și Crestomația română*, apreciind că ele „au făcut să înainteze cu un mare pas înainte studiile române” (5 iulie).

Apare al VIII-lea număr al „Anuarului pentru israeliți”, cu un bogat sumar, cuprinzând articole de E. Schwarzfeld, M. Gaster, L. Șăineanu ș.a. (19 iulie).

O delegație de notabilități evreiești din Anglia (compusă din Julian Goldschmidt, președinte al Asociației anglo-iudaice, L. Rothschild, S. Simon), a solicitat primului ministru, lordul Salisbury, să intervină pentru acordarea de drepturi cetățenești evreilor din România și pentru încetarea persecuțiilor (30 iulie).

Poliția din Capitală și din țară strânge cu forța evrei care au trăsături specifice și-i fotografiază, pentru a alcătui un album ce va fi trimis lordului Salisbury, ca să dovedească că evreii din țară nu seamănă cu cei din țările civilizate. Față de scandalul stârnit, primul ministru, aflat în concediu, ordonă încetarea acestor fotografiieri (7 august).

Campanie de presă pornită în urma intervenției evreilor din Anglia. Ziarul „Lupta” critică pe evreii din țară care au apelat la coreligionarii din Anglia spre a-i sprijini, deși recunoaște că situația evreilor din România nu este normală (7 august).

„Voința națională” condamnă intervențiile evreiești și afirmă că reprezentanța națională a acordat cetățenia evreilor asimilați cu națiunea română (7 august).

„Telegraful” amenință că „dacă un guvern ar da drepturi evreilor, un măcel groaznic va mânji România” (7 august).

E. Schwarzfeld, în ziarul „Fraternitatea”, ia poziție față de ziarele care au pornit o campanie împotriva

evreilor, acuzați că ar calomnia țara. În timp ce guvernul deznințe știrile despre persecuția evreilor, administrația obligă pe evrei să dea mărturie contrare celor afirmate de evreii din Londra, pozează evrei cu trăsături specifice, fapt ce constituie el însuși o persecuție. Protestează împotriva acestor procedee, care blamează țara atât înăuntru, cât și în afară (16 august).

Galați. Se inaugurează Templul Coral; la festivități participă, în afara membrilor comunității, notabilități locale, precum și dr. M. Gaster (29 august).

Botoșani. A apărut broșura ebraistului Hilel Cahana, *Maskeret Moșe*, în memoria lui Moses Montefiore; broșura se vinde în folosul emigranților spre Palestina (6 septembrie).

Sub auspiciile Academiei Române, este în curs de tipărire broșura lui I. Bujoreanu, *Evreii din România* (4 octombrie).

Sunt expulzați din țară un grup de intelectuali evrei, luptători activi pentru apărarea drepturilor evreilor: F. Schwarzfeld, Isac Onerbach, M. Gaster, M. Rosenfeld, I. Bettelheim, Iulius Schein, M. Rozenfeld, Michel Aziel (19 octombrie).

1886

București. Se inaugurează, la Templul Spaniol, biblioteca populară, cu un fond inițial donat de Emanuel Farchy (9 ianuarie).

București. Apare bilunar „Revista israelită“, seria a II-a, sub redacția lui M. Beck. În editorialul „Programa noastră“, israeliții sunt îndemnați să fie cât mai folositori patriei, dovedind prin fapte dreptul la egalitate politică și civilă (1 februarie).

Constatându-se situația grea a obștilor evreiești, se recomandă, ca o primă măsură pentru îmbunătățirea vieții comunităților, reînființarea gabelei (1 martie).

La propunerea dr.-ului M. Gaster, Anglo-Jewish Association aprobă o subvenție de 20 000 de franci școlilor israelite din București, Bacău, Craiova, Iași și Botoșani (15 martie).

București. Adunarea generală a evreilor de rit spaniol alege ca reprezentanți pe: S. Halfon, dr. Coccin, S. Ascher, M. Ascher, A. Elias, M. Algassi, M. Mircusch (13 aprilie).

Iași. O comisie a comunității a stabilit cu măcelarii costul cărnii cașer, inclusiv taxa pentru comunitate, din venitul căreia să se întrețină așezămintele culturale și de asistență, plata salariilor - în ciuda faptului că, din 1885, gabela fusese desființată (13 aprilie).

București. Se constituie, din inițiativa lui M. Schwarzfeld, „Societatea istorică «Dr. I. Barasch»“, care-și propune să adune materiale legate de istoria și psihologia poporului evreu din România, printre care: acte, documente, extrase din opere literare, istorice, copii de pe inscripții tombale, tradiții din bătrâni, culegeri de fabule, povești, legende evreiești etc. Președinte al societății este ales M. Taubes, vicepreședinte L. Șăineanu (22 iunie).

București. Dr. David Emmanuel, profesor la Facultatea de Științe, a fost numit în comisia de examinare a elevilor pregătiți în particular, precum și în comisia de examinare a ofițerilor de geniu ce vor fi trimiși pentru specializare la Viena și Bruxelles (1 iulie).

În anii 1879-1886, au fost împământeniți, în total, 67 de evrei (1 iulie).

De la începutul anului, au emigrat 2 426 evrei din Iași, Roman, Bârlad, Vaslui, Huși, Piatra-Neamț, cu destinația, în general, America. 15 familii din Iași, neavând bani de tren, au plecat pe jos (1 septembrie).

București. Are loc, la Ateneu, congresul antisemiților, la care participă și invitați din străinătate. Ziarul oficios „Voinea națională“ salută acest congres, în timp ce „Lupta“ critică agitațiile antisemite (15 septembrie).

București. Apare ziarul săptămânal „Înfrățirea“ - director și proprietar I. Bernardi. În „Programa“, articolul redacțional, se arată că ziarul va combate calomniile ce se aduc populației evreiești și va lupta pentru înlăturarea nedreptăților și lipsei de drepturi de care suferă această populație (17 octombrie).

București. La ființă societatea muncitorilor tipografi „Gutenberg“, de orientare socialistă, în care participă și muncitori evrei (17 octombrie).

București. La Școala „Jacob și Carolina Löbel“, Biblia se studiază din clasa I, astfel că, până la terminarea școlii, elevii au cunoștințe generale despre Biblie (1 noiembrie).

Apare ediția a II-a a cărții lui M. Beck, *Învățarea religiei ebraice* (15 noiembrie).

Ziarul „Lupta“ critică guvernul pentru greutățile ce se fac evreilor în problema împământenirii, arătând

că „nu înțelegem pentru ce sunt sistematic îndepărtate de la cetățenie elemente cinstite, laborioase, precum și elemente tinere dintre evrei - condamnăm energic acest fel de patriotism îngust și rău înțeles“ (28 noiembrie).

București. Sunt 16 medici evrei. Ei intenționează să alcătuiască o societate de ajutor reciproc și de ridicare a nivelului profesional. Șapte dintre ei sunt împământeniți, ca urmare a participării la Războiul de Independență (5 decembrie).

Elevii silitori ai Școlii „Carolina și Iacob Löbel“ au primit, din partea reginei, bilete gratuite, participând, astfel, alături de colegii lor creștini, la un spectacol la Teatrul Național (19 decembrie).

Iași. Se înființează, de către un grup de intelectuali evrei, o școală de adulți (21 decembrie).

Este revocat ordinul de expulzare a lui S. Labin, iar I. Brătianu, președintele guvernului, roagă pe tatăl lui Labin să dezmințită zvonurile privind alte expulzări (21 decembrie).

Într-o ședință a Camerei, M. Kogălniceanu a spus următoarele în problema evreiască: „Să nu se batjocorească sentimentul patriotic al românului și în numele lui să se comită toate mișelile și scandalurile. Rezultatul propagandei antisemite de la noi este mijloc de ghiftuire a agenților poliției“ (21 decembrie).

În ședința Senatului, G. Mârzescu și-a dat demisia din comisia de indigenat, întrucât cereri depuse de multă vreme nu sunt aduse în discuție (21 decembrie).

1887

E. Schwarzfeld publică, în „Revue des Études Juives“, două schițe din istoria evreilor din România: acuzația de omor ritual din Neamț, în 1710 și reconstrucția sinagogii din același oraș, în 1776 (1 ianuarie). Tinerimea israelită se prezintă la recrutare; numai în fosta culoare Roșu din București s-au prezentat la recrutare 300 de tineri evrei. La Iași, majoritatea celor recrutați sunt evrei (1 ianuarie).

Pitești. Ia ființă Societatea filantropică „Armonia“ (1 ianuarie).

Iași. Se constituie Societatea filantropică „Ajutorul“, alcătuită din doamne israelite și creștine (1 ianuarie).

Monitorul Oficial publică circulara Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, prin care se motivează absențele elevilor evrei pentru sărbătorile evreiești (1 ianuarie).

Revista „Respectul legii“ combate propaganda antisemită a ziarului „Deșteptarea“, care nu se potrivește cu tendințele și tradițiile poporului român, arătând că singura cale de înaintare a națiunii este concurența și onestitatea și nu ura (26 ianuarie).

București. Are loc ședința „Societății Istorice «Dr. I. Barasch»“, în care M. Schwarzfeld prezintă o schiță a istoriei evreilor din România. Societatea numără 85 de membri și este sprijinită de numeroase societăți evreiești din țară (1 februarie).

Dintr-o analiză privind indigenatele, rezultă că în anii 1883-1885, din 32 de cereri au fost aprobate 26; cele 6 respinse au fost ale evreilor. În total, în 5 ani (1879-1883), a fost acordată cetățenia română la 67 de evrei (1 februarie).

Brăila. Școala israelito-română este frecventată de 266 de elevi, fără deosebire de religie (1 februarie).

București. Pe listele electorale pentru Colegiul I al Camerei, figurează, ca alegători, A. Stern - avocat, Jacques Elias - bancher, dr. I. Cocciu (15 martie).

În urma stăruințelor dr. M. Beck, Ministerul de Interne dispune confiscarea ilustrațiilor „Jidanii luând sânge de la o copilă creștină“, puse în vânzare de către o asociație antisemită, și punerea sub urmărire a celor care le difuzează (28 martie).

În sesiunile 1885/1886 și 1886/1887, Corpurile legiuitoare au aprobat indigenatul a cca 300 de persoane, dintre care un singur evreu (1 mai).

Se publică în „Revista israelită“ apelul comitetului alcătuit pentru sărbătorirea profesorului Graetz, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani (1 mai).

București. Lazăr Șăineanu, autorul lucrărilor *Elemente turcești în limba română*, *Ielele*, *studiu de mitologie comparată*, a obținut titlul de licențiat în litere și filosofie - cu bile albe -, din juriu făcând parte B. P. Hasdeu și Titu Maiorescu (10 mai).

Se semnează convenția dintre guvernul român și cel austro-ungar prin care, începând de la 1 ianuarie 1888, Austro-Ungaria nu mai acordă protecția sa decât cetățenilor ei. Această măsură va afecta cca 70 000

de sudii, în majoritate evrei (15 mai).

Se votează legea pentru încurajarea industriei, de care vor beneficia și unele întreprinderi evreiești (24 mai). București. „Revista israelită“ publică apelul către tineretul evreu al Societății „Zion“, care apără interesele evreimii și valorile culturale ale iudaismului, de a se grupa în rândurile acestei societăți (15 iunie).

Apar Analele „Societății istorice «Dr. I. Barasch»“, din cuprinsul cărora cităm: *Vechimea evreilor din Moldova și Valahia, Limbă, port, obiceiuri, Regimul legilor și obiceiurilor* (15 iunie).

Printr-o circulară a Ministerului Instrucțiunii, se stabilește la 60 numărul maxim al elevilor dintr-o clasă, în caz că numărul e depășit, rămân în afară elevii străini. Această măsură lovește populația evreiască, ai cărei copii nu vor putea urma școala, întrucât, de regulă, în clasa I se înscriu mai mult de 60 de copii. Ziarul „Telegraful“ critică această măsură (8 august).

București. Adunarea de constituire a „Alianței antiisraelite“, sub președinția lui Ed. Gherghel. Societatea are un organ de presă cu același titlu. În rezoluția adoptată, se cere guvernului să interzică evreilor să practice activități comerciale sau industriale, să arendeze moșii, să se căsătorească sub 25 de ani. După adunare, participanții au molestat evrei în Cișmigiu (23 august).

București. Evreii veniți din Moldova în Capitală sunt evacuați, sub pretextul că ar fi „fără căpătâi“, în urma ordinului Prefectului de poliție. În fapt, sunt scoși muncitori evrei din ateliere, numărul celor evacuați depășind 500. Ziarul „Lupta“ califică această măsură ca imorală și sursă de afaceri pentru poliție (23 august).

Directorul școlii israelite spaniole, Bedjerano, a fost arestat, fiind apoi eliberat în urma intervenției ambasadei otomane (25 august).

Au apărut: *Seder Olam*, de savantul ebraist, originar din Focșani, S. Schechter, tipărit la Londra; *Catehismul elementar al religiei mozaice*, de I. Geiger - Iași; *Dicționar germano-român*, de L. Șăineanu (12 septembrie).

I. H. Fior, reintors în țară, deși expulzat, este condamnat la 15 zile închisoare și, apoi, la reexpulzare. Sentința este confirmată de către Curtea de Apel și de Casație. Directorul închisorii Curții de Apel, Ștefănescu Priboi, a fost destituit, deoarece l-a trimis pe Fior spre a fi judecat cu cătușele la mâini și picioare (12, 19 septembrie și 31 octombrie).

la ființă „Cercul muncitorilor“, care militează pentru unirea tuturor muncitorilor, indiferent de religie (19 septembrie).

Ziarele „Înfrățirea“ și „Vocea dreptății“ fuzionează sub denumirea „Înfrățirea“ (11 octombrie).

Se propune crearea unei școli normale pentru pregătirea profesorilor de limba ebraică, în vederea asigurării unui program unitar de studiu, evitându-se, totodată, practica de a se preda ebraica cu explicații în jargon sau în germană (11 octombrie).

În vitrina librăriei fraților Șaraga sunt expuse hrisoave vechi, precum și o bogată colecție numismatică. Ele sunt pregătite pentru a fi donate Academiei Române (20 octombrie).

Ziarul „The Jewish Chronicle“ din Londra arată că situația evreilor din România nu s-a îmbunătățit, cu toată presiunea opiniei publice internaționale. Întrucât guvernul român a exclus elevii evrei din școlile publice, face apel la „Anglo-Jewish Association“ să-și mărească contribuția pentru înființarea de școli evreiești în România (1 decembrie).

Exploratorul Iulius Popper întreprinde a doua călătorie în Țara de Foc, dând locurilor geografice denumiri românești (12 decembrie).

După datele publicate de ziarele „Înfrățirea“ și „Telegraf“, în 1887 funcționau în România un număr de 34 de fabrici cu capital evreiesc. Dintre acestea, 8 fabrici în București, 8 în Iași, 6 în Botoșani, 4 în Ploiești și județul Prahova, 3 în Galați și câte o fabrică în Moinești, Sascut, Tg.-Jiu, Focșani, Brăila (12 decembrie).

1888

București. A. Stern este ales președintele comitetului provizoriu al Comunității evreiești (15 februarie). Are loc, în sala Barașeum, a doua adunare generală a „Societății istorice «Dr. I. Barasch»“, în cadrul căreia M. Schwarzfeld face o expunere privind istoria evreilor din România, ocupându-se, totodată, de poziția și rolul „liuzilor“, ca străini aduși de boieri pentru valorificarea moșiilor (27 februarie).

La comemorarea a 35 de ani de la moartea lui I. Barasch, organizată de „Societatea istorică «Dr. I. Barasch»“, a participat și o delegație a Ateneului Român. C. C. Arion a evocat memoria lui I. Barasch (15 aprilie).

București. În urma inspecției făcute la Școala „Carolina și Iacob Löbel“ și la „Institutul de băieți Ed. Ludwig“, revizorul M. Popescu are aprecieri pozitive atât asupra administrației, cât și în ce privește procesul de învățământ (1 iunie).

Apare o broșură cu privire la procesul lui I. H. Fior (la Dorohoi, Iași, Galați, București), cuprinzând pledoariile apărătorilor săi - Titu Maiorescu și T. Gianu -, actele prin care Fior susține dreptul de a fi cetățean român, precum și descrierea prigoanei suferite în timpul detenției (15 iunie).

Au fost revocate decretul de expulzare a dr. M. Gaster, I. Schein și I. Auerbach (15 iulie).

București. Se pune piatra fundamentală a școlii de fete israelito-române, în curtea Templului Coral (16 iulie).

Ca urmare a măsurilor restrictive luate de guvernul liberal în cei 9 ani de guvernare, 30 000 de evrei au fost obligați să emigreze (1 august).

Apare ziarul de atitudine democratică „Adevărul“ (1 august).

Apare anuarul „Societății istorice «Dr. I. Barasch»“, anul II, cu un bogat material istoric și folcloric (1 septembrie).

București. Dr. A. Stern va ține cursul de Drept internațional la Școala liberă de științe politice și administrative (15 octombrie).

Iași. Fabrica de cartonaje S. Goldenthal va beneficia de avantajele legii de încurjare a industriei naționale (15 octombrie).

În Camera Deputaților au loc discuții în problema indigenatelor, în cadrul cărora iau cuvântul I. Negruzzi, M. Kogălniceanu, I. Lahovari. Se propune luarea în discuție a cererilor de indigenat vechi, fiind 1 500 de cereri, unele datând de 27 de ani. M. Kogălniceanu este de părere că ar trebui revăzut modul de acordare a cetățeniei, arătând că „nicăieri împământenirile nu se dau de corpurile legiuitoare în mod individual“. I. Lahovari propune ca împământenirea să se extindă și la copiii minori, ai căror părinți au primit cetățenia (10 decembrie).

Apare broșura lui Titu Maiorescu în problema evreiască, cuprinzând discursul ținut în Cameră în septembrie 1879, în care își afirmă în continuare atitudinea democratică în această problemă (15 decembrie).

Brăila. Se înființează societatea „Propășirea“, sub conducerea lui L. Stein, care-și propune instruirea membrilor prin conferințe. Cotizațiile sunt destinate ajutorării elevilor săraci (27 decembrie).

1889

„Revista israelită“ publică un articol de fond, la al treilea an de existență, în care arată rezultatele obținute în activitatea sa pentru îndreptarea stării de lucruri din comunitățile evreiești și pentru drepturi politice și cere sprijinul întregii evreimi pentru a-și continua activitatea (1 ianuarie).

Se autorizează de către guvern acceptarea donației de 20 000 de lei făcută Academiei Române de către Iacob Neuschotz (15 ianuarie).

Buzău. Se înființează societatea „Junimea“ a tinerilor evrei (1 februarie).

„Societatea istorică «Dr. I. Barasch»“ a primit de la diferiți donatori - din Iași, Hârlău - acte, documente în ebraică, română, germană din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (1 februarie).

Situația precară a comunităților din țară se datorează și faptului că, nefiind recunoscute ca persoane juridică, nu pot primi donații lăsate prin acte de moștenire, cum a fost cazul donației lui Neuschotz, a lui Sendla Goldstein. Moștenitorii au atacat testamentele și astfel bunurile au fost preluate de persoane civile, în loc să fie folosite pentru instituțiile comunității. „Revista israelită“ cere să se intensifice lupta pentru recunoașterea comunităților ca persoană juridică, ceea ce este în interesul atât al comunităților, cât și al statului (15 februarie).

În numeroase localități - Bârlad, Bacău, P.-Neamț, Botoșani, Focșani, Vaslui, Râmnicu Sărat - se înființează societățile rezerviștilor „Ostașul“, care au ca scop ajutorarea rezerviștilor evrei concentrați (2 martie).

În prezența delegatului Lojei 8 din Germania, I. Fenchel, al ordinului B'nei Brith, s-au înființat lojile din

București, președinte fiind dr. Blumenfeld, în Brăila - președinte O. Silberstein, la Galați - președinte I. Brociner, la Ploiești - A. Rosenblüth, la Craiova - F. Lazăr, la T.-Severin - M. Marcus. După organizarea în provincie, s-a constituit „Marea Lojă” districtuală „Zion 9”, fiind ales președinte A. Stern, iar vicepreședinți dr. M. Beck și A. Blumenfeld. Ordinul are ca obiectiv ajutorarea văduvelor, orfanilor și celor nenorociți, „în tăcere și fără zarvă” (2-18 martie).

București. Oscar Neuschotz, editorul revistei „Das literarische Rumänien”, a fost primit de rege, care a apreciat eforturile revistei de a face cunoscută literatura română în Germania (12 martie).

Iași. Tribunalul a admis, în procesul Tiktin-Ziner, să nu se presteze jurământul „more judaico” (9 mai).
Moare, la Viena, E. Winterhalder, participant la revoluția din 1848 din Muntenia, încetățenit odată cu C. Rosenthal, colaborator la „Pruncul Român” și secretar general al Ministerului de Finanțe (14 mai).

Bacău. O comisie din partea comunității, în urma unificării școlii Talmud Tora, recomandă transformarea acesteia într-o școală israelito-română în care copiii să primească cunoștințele la nivelul școlilor de stat. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât numeroși copii evrei au rămas în afara școlilor publice (29 iunie).

Din Comitetul Național Român pentru Expoziția internațională de la Paris fac parte și M. Blank, M. Mendl, Hillel - bancheri și J. Herdan - proprietar. La expoziție participă cu produse 22 de firme evreiești din București, Iași, Craiova, Constanța, Bârlad, P.-Neamț, Bacău, Brăila, Ploiești, Focșani, Fălțiceni, care expun confecții, covoare, stofe, sobe de porțelan și fontă, mobilă, litografii, lucrări de artă, cărți, petrol rafinat, benzină etc. (15 august).

Craiova. Se inaugurează Templul israelito-spaniol (12 septembrie).

București. L. Șăineanu a început cursul de filologie, ca suplinitor al lui B. P. Hasdeu, la Universitate. El a fost recomandat călduros de B. P. Hasdeu (16 octombrie).

Sunt anunțate următoarele apariții: *Studiu dialectologic al graiului ebreo-german*, de L. Șăineanu; *Dicționar germano-român*, de I. S. Grossman; *Analele „Societății istorice «Dr. I. Barasch»”*, an. III (31 octombrie).

București. Se reorganizează, pe baze mai largi, „Cercul muncitorilor”, de tendință socialistă, la care participă 61 de evrei (15 noiembrie).

Iași. Iași. Se înființează „Societatea științifică și literară”, care editează revista „Arhiva”, sub redacția lui H. Tiktin (25 decembrie).

1890

În manualul de geografie pentru clasa a II-a secundară, la capitolul „Populație”, se afirmă că evreii sunt un element periculos pentru țară (1 ianuarie).

București. Lazăr Edeleanu a fost numit șef de lucrări la laboratorul de chimie generală al Facultății de Științe (1 aprilie).

București. Are loc adunarea generală a Societății „Zion”, cu participarea delegaților din Brăila, Galați, Pitești, Ploiești, Buzău, Focșani, Bârlad, Bacău, Roman, Iași, T.-Severin, Craiova. Societatea și-a impus ca scop reunirea evreilor în vederea dezvoltării și apărării caracterului intelectual și moral al iudaismului, încurajarea artei și științelor, ajutorarea celor nevoiași. S-a hotărât ca fiecare secțiune subordonată să-și creeze fonduri proprii pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor (1-3 aprilie).

București. Își începe apariția săptămânalul „Egalitatea”. Creație a lui Mozes Schwarzfeld, el va supraviețui, împotriva tuturor vicisitudinilor, timp de aproape 50 de ani, fiind suprimat în 1940 (15 aprilie).

„Revista Israelită” arată modul tendențios în care sunt prezentate unele date privind situația și numărul evreilor, în scopul de a provoca ură și dezbinare în rândul populației (16 aprilie).

Pe baza dispozițiilor Ministerului de Interne, se înființează în mai multe comunități - Bârlad, Focșani - epitropii alcătuite din 3 membri, care, sub controlul autorităților comunale, vor administra veniturile comunității. „Revista Israelită” apreciază că prin asemenea măsuri se vor activa comunitățile evreiești (1 mai).

Botoșani. A. Wahrman, M. Abramovici, Segal și Spanier au fost aleși membri corespondenți - cu drept de vot deliberativ - în Camera de Comerț (1 mai).

Brăila. Ziarul „Egalitatea Brăila” arată rolul jucat de evrei în dezvoltarea economică a țării și invită pe

români să muncească, iar trivialele cuvinte de „Jos jidanii“ să fie proferate doar de cei dispuși să trăiască din munca altora (1 mai).

București. Se anunță înființarea Asociației generale a evreilor pământeni, care cuprinde numai pe evreii născuți în țară și care au satisfăcut serviciul militar. Președinte este dr. A. Vianu, căpitan în rezervă, unul din inițiatorii ambulanței „Zion“ de la 1877, tatăl esteticianului Tudor Vianu (16 mai).

Bacău. Întreprinderea „Ferestrău cu vaporii A. Masa și M. Grünberg“ beneficiază de avantajele legii de încurajare a industriei naționale (16 mai).

București. Un grup de tineri evrei, majoritatea studenți, a scos un manifest prin care se ridică împotriva înființării de comunități evreiești, pe motivul că ar fi formate din bigoți și retrograzi și ar constitui o barieră pentru asimilarea evreilor cu elementul autohton. Marea majoritate a ziarelor, atât evreiești, cât și românești, combat aceste idei, care ignoră realitățile și nevoile obștii evreiești (1 iunie).

Botoșani. Mulți copii evrei sunt constrânși să părăsească școala din clasa a II-a primară, din cauza situației materiale grele a părinților (1 iunie).

Se apreciază că cca 20 000 de copii evrei n-au fost școlarizați din lipsă de locuri. „Revista Israelită“ arată că este necesar să se acorde o mai mare atenție învățământului de către comunitățile evreiești (1 iulie).

București. Se publică de către „Revista Israelită“ statutele comunității israelite de rit occidental. Scopul congregației este de a înființa și întreține așezăminte de cult, de învățământ și de caritate; veniturile directe vor consta din cotizațiile membrilor, cele indirecte din taxe asupra unor servicii; conducerea va fi alcătuită dintr-un comitet de 15 membri, confirmați de Primărie; acesta va fi ales pe o perioadă de 3 ani, lucrând în 3 secții - cult, învățământ și caritate. Alături de comitet va funcționa și consiliul de reprezentanți, alcătuit din 20 de membri, cu care comitetul stabilește mărimea taxelor și contribuțiilor și numește funcționarii retribuți (1 iulie).

București. Adunarea generală a Ordinului B'nei Brith a decis traducerea în românește a *Istoriei populare a evreilor*, de G. Graetz, stabilind pentru traducător un premiu de 500 de lei (1 iulie).

Solomon Schechter, născut la Focșani, absolvent al înalțelor instituții iudaice de la Viena și Berlin, autorul lucrărilor *Avot di rabi Nathan* și *Midraș haGadol*, a fost numit profesor de literatură ebraică la Universitatea din Cambridge (15 iulie).

L. Negrescu, arhitect, a fost numit ajutorul șefului serviciului de arhitectură din Ministerul Cultelor și Învățământului (15 august).

Iași. S-a înființat filiala „Asociației evreilor pământeni“, ca urmare a străduinței domnilor Löbel și Geiger (24 august).

București. A fost inaugurat un nou templu de rit spaniol. În fața unui numeros public, a ținut predica rabinul Signor. Au participat ministrul Ghermani și prefectul Algiu (11 septembrie).

Botoșani. S-a ținut congresul studenților, de la care au fost excluși studenții evrei. După congres, studenții s-au dedat la manifestații antisemite, spărgând geamurile la prăvăliile și casele evreiești, profanând sinagoga, bătând numeroși evrei întâlniți pe stradă, în timp ce se întorceau de la sinagogă (12 septembrie).

„Revista Israelită“, precum și ziarele „Constituționalul“ și „L'Indépendance Roumaine“ publică protestul dr. M. Beck împotriva unui articol din ziarul „Lupta“, în care, prin afirmații false și răuvoitoare, este acuzat că ar fi rostit îndemnuri la ură contra românilor, în predica de Roș Hașana. Dr. Beck arată că, de 17 ani, de când e director de școală și rabin, s-a manifestat întotdeauna pentru buna conviețuire dintre români și evrei (15 septembrie).

Bârlad. A fost înființată Societatea „Emigrarea“, pentru ajutorarea evreilor săraci (12 octombrie).

București. Pentru a se da satisfacție unor ziare antisemite, și ca urmare a unor agitații studențești, corpul profesoral al Facultății de Litere a hotărât scindarea catedrei deținute de L. Șăineanu, astfel că un curs de istorie va fi girat de dr. Gr. Tocilescu, iar cel de limbă și literatura română de Șăineanu (15 octombrie). A apărut „Anuarul pentru israeliți“, anul XII, cu un sumar bogat, cuprinzând articole și studii semnate de W. și E. Schwarzfeld, dr. M. Gaster, J. Critz. Este publicată și nuvela lui I. I. Caragiale *O făclie de Paști* (26 octombrie).

Au loc mai multe numiri de medici evrei în serviciile sanitare (1-9 noiembrie).

35 de studenți evrei din România studiază la diferite școli superioare din Paris. Dnii M. Diamantberger

și A. Goldenberg au trecut cu succes doctoratul în medicină; Daniel Hirsch și Paul Sucher au fost admiși la Școala superioară de mine, iar D. Weissman a fost printre primii reușiți la concursul de admitere la Școala de arte și manufactură (23 noiembrie).

Piatra-Neamț. S-a reînființat secția „Asociației evreilor pământeni” - președinte dr. Stein (15 decembrie). În ședința Camerei Deputaților, M. Rosetti a cerut ca, înainte de a se intra în ordinea de zi, să se discute în fiecare ședință o cerere de indigenat. Propunerea, deși susținută și de M. Kogălniceanu, a fost respinsă. În prezent, sunt 1 500 de cereri de indigenat și 800 de cereri de recunoaștere. Cum această problemă se discută numai o dată pe săptămână, vor trebui 30 de ani ca să se parcurgă cererile existente (21 decembrie).

București. Senatul a respins, cu o mare majoritate, cererea de indigenat a cunoscutului om de litere, profesor la Universitatea din București - L. Șăineanu. M. Schwarzfild conchide lapidar: „Un act de o gravitate excepțională pentru evrei” (21 decembrie).

București. În Camera Deputaților se discută despre așa-zisa „invazie a evreilor din Rusia”. Ziarul „Egalitatea”, după ce combate alarma falsă, arată că marea majoritate a acestor refugiați pleacă în alte țări (21 decembrie).

București. Societatea „Cultura”, recent înființată, condusă de A. Critz, a luat inițiativa construirii unei noi școli israelite (21 decembrie).

*

În cursul anului 1890, au fost înființate următoarele întreprinderi mai importante:

- Fabrica de cherestea de la Sebeș Alba, de Beiendorf;
- Fabrica de uleiuri vegetale de la Vaslui, de C. Zoller;
- Fabrica de cherestea de la Storojineț, de Isac Schafstein;
- Fabrica de spirt de la Chișinău, de Moise Moghilevski;
- Fabrica de chibrituri din Iași, de S. Goldental;
- Moara Weinberberger de la Satu-Mare ș.a. (25 decembrie).

1891

Tg.-Ocna. Secția „Stâncile” a Asociației generale a israeliților pământeni a creat o filială la Căiuți și are una în curs de organizare la Moinești (4 ianuarie).

Ploiești - București. La Școala liberă de științe politice și administrative, predă medicina legală, fără a fi remunerat și ține conferințe despre igienă doctorul Margulius, medic al căilor ferate. Cursanții din București ai aceleiași școli au proclamat ca membri onorifici și pe profesorii lor evrei: dr. A. Stern și dr. A. Vianu (11 ianuarie - 15 februarie).

București. În ședința Senatului, raportorul noului proiect de lege modificatoare a legii instrucțiunii publice propune o nouă redactare a art. 45: „Școala primară are 4 clase; în numărul de 60 de școlari se admit cu preferință: fii de români, fii de indivizi supuși la recrutațiune, deși nu au calitatea de cetățeni români, numai când nu s-ar completa numărul de 60 de elevi, cu aceștia se vor putea admite școlari aparținând la alte naționalități străine, plătind o taxă lunară de 2 lei”. „Egalitatea” ia atitudine împotriva proiectului, deoarece el urmărește înlăturarea evreilor din școlile publice (19 ianuarie).

D. A. Sturdza cere guvernului să ia măsuri ca evreii expulzați din Rusia să nu se poată așeza în țară (4 februarie).

Craiova, Focșani, Buzău, Pașcani, Roman, Bârlad. Se înființează secții ale Asociației evreilor pământeni. (15 februarie - 2 august).

Dorohoi. La ființă societatea „Junimea israelito-română «Cultura»”, având ca scop fondarea de școli israelite; după câteva săptămâni, reușește să deschidă o școală de adulți, la care cursurile se predau în română și ebraică (1 martie).

Răspunzând unei interpelări, președintele Consiliului de Miniștri, generalul Manu, se declară de acord cu opirea „invaziei” evreilor și cu expulzarea celor fără protecție; declară, însă, că a fost surprins când, în județul Neamț, i s-a spus: „Dacă sunt oameni buni, oameni cu meserii, pentru ce nu ne folosim de ei? Aci, la noi, este o fabrică în care este nevoie de lucrători și evreii sunt proprii pentru asemenea lucrări” (1 martie).

București. Presa relatează despre colaborări evreiești la „Revista nouă” (director B. P. Hasdeu) cu lucrări literare. Printre colaboratori este și Lazăr Șăineanu, cu un studiu lingvistic (11 aprilie).

În „Arhiva Societății științifice și literare din Iași”, director A. D. Xenopol, editor H. Tikin, acesta din urmă publică o serie de documente (11 aprilie).

Brăila, Galați. „Egalitatea” relatează că pe scenele teatrelor locale se joacă, cu succes, comedia „Moftacroinadis sau antisemiții”, de N. C. Bacalbașa (3 mai).

Botoșani. Se sărbătorește a 70-a aniversare a lui Hilel Kahane, pedagog și scriitor, care a slujit școala și a îmbogățit literatura ebraică (10 mai - 4 octombrie).

București. Cu prilejul aniversării a 25 de ani de la proclamarea independenței, sunt invitate la solemnitatea din București 13 societăți evreiești. Cu aceeași ocazie, apare la Leipzig marea operă a dr.-ului M. Gaster, *Chrestomație română*, sub tipar încă din anul 1883, dar întârziată ca urmare a expulzării autorului în 1885. Organul clerului ortodox „Amvonul” relevă meritele dr.-ului M. Gaster și valoarea lucrării (10 mai - 4 octombrie).

Editorialul „Egalității”, intitulat „O programă de luptă”, scris cu același prilej aniversar, cuprinde liniile directoare pentru acțiunea de emancipare. Articolul subliniază rolul presei evreiești, al organizării și răspunderii ce-i revin Asociației generale a israeliților pământeni (10 mai - 4 octombrie).

București. Are loc adunarea generală a secțiilor Asociației generale a evreilor pământeni, la care iau parte 50 de delegații din București, Iași, Galați, Brăila, Craiova, Ploiești, Pitești, Focșani, Piatra-Neamț, Bacău, Bârlad, Tecuci, Tg.-Ocna, Căiuți, Podul Turcului etc. Adunarea generală alege ca președinte al noului consiliu pe dr. A. Vianu (11-14 mai).

Bacău. Ca urmare a faptului că mulți evrei nu pot găsi de lucru și n-au nici perspective, se înființează o societate de emigrare (22 iunie).

București. Ministrul de interne L. Catargiu asigură delegația notabilităților evreiești din Capitală că nu se vor lua măsuri contra evreilor pământeni, dar, desigur, se va împiedica intrarea evreilor ruși (2-5 iulie). Iași, Ștefănești, Ploiești, Pitești, R. Sărat. „Egalitatea” relevă persecuțiile la care sunt supuși evreii în mai toate orașele țării, exemplificând cu arestările de muncitori, profesioniști și negustori din orașele sus-menționate și din porturile dunărene (12 iulie).

București. Dr. Ștefan Stăncă, militant socialist, face apel prin presă către tinerii evrei de a întocmi o statistică a evreilor pe profesii. Scopul: a restabili adevărul și a contracara propaganda antisemită care judecă o populație de aproape 300 000 de oameni după rapacitatea câtorva cămătari mizerabili, ignorând mulțimea de muncitori, ciobotari, croitori, zidari, zugravi, curelari, tinichigii, ca și mizeria neagră a numeroși mici negustori (19 iulie).

Costaforu combatte, în publicația „Bucurest”, declarația lui Aslan că evreii sunt un pericol național, dând ca exemplu personalități ca: David Emmanuel, dr. Schachman, dr. Stein, Leon Feder, dr. Iscovescu și dr. Gaster, educați în școlile românești. Cere deschiderea largă a școlilor publice pentru evrei (19 iulie).

București. Gheorghe Panu revine în „Chestiunea evreiască”, considerând că ar fi o mare nedreptate să se confunde evreii exploatați cu zecile de mii de evrei care abia trăiesc de azi pe mâine, arătând că emanciparea politică a evreilor a făcut parte din programul revoluției de la 1848 (20 iulie).

București. La cercul muncitorilor, Ion Catina susține că este nedrept ca evreii să fie excluși de la acordarea cetățeniei numai pentru că sunt de altă religie. El arată că în România au luat parte la mișcarea de la 1848, iar în 1877 și-au vărsat sângele pentru patrie (31 august).

București. Se anunță decesul lui Naftali C. Popper, în vârstă de 72 de ani; defunctul a funcționat zeci de ani ca profesor de ebraică la școlile evreiești din București. A publicat o lucrare despre școlile israelito-române și a colaborat la presa evreiască, fiind activ pe tărâm obștesc. A fost tatăl exploratorului și geografului Julius Popper (11 octombrie).

București. Apare un nou ziar politic, „Drepturile poporului”, al cărui redactor, P. Bucovineanu, are o atitudine favorabilă cauzei evreiești (15 noiembrie).

Bârlad. Se anunță apariția broșurii rabinului A. Taubes intitulată: „Este evreul pericolos națiunii în mijlocul careia trăiește?”. Lucrarea reprezintă un răspuns dat agitatorului antisemit N. Ceaur-Aslan (22 noiembrie).

București. Asociația generală a israeliților pământeni înaintează un memoriu corporilor legiuitoare cu

1892

referire la noul proiect de lege al instrucțiunii publice, prin care se protestează împotriva prevederilor care nu mai consideră obligatorie frecventarea învățământului primar de către copiii evrei (26 noiembrie).

Ziarele „Adevărul” și „Românul” consemnează hotărârea alegătorilor evrei de a-și da voturile acelei grupări politice care să susțină cererile de a se acorda cetățenia română și fiilor evreilor cetățeni români (10 ianuarie).

Bârlad. Se inaugurează clubul comercial și industrial, care primește membri, fără distincție de religie. La inaugurare se subliniază fraternitatea care trebuie să existe între toți oamenii, în scopul progresului social (10 ianuarie).

Roman. Sache Alterescu, doctor în drept, este numit, prin decret regal, Cavaler al Ordinului „Coroana României” (20 ianuarie).

Iași. Încetează din viață, la 71 de ani, Moise Eisig Finkelstein. Defunctul, autor de beletristică în limba ebraică, și-a înscris numele între promotorii școlii moderne israelito-române, fiind încurajat în acțiunile sale de Gh. Asachi (5 februarie).

București. „Egalitatea” constată că, dintre parlamentarii aleși în Camera Deputaților în urma alegerilor din 1892, există numai un singur deputat apărător sincer al cauzei evreiești și anume C. G. Costaforu, redactorul ziarului „București” (7 februarie).

Bârlad. Secția „Ostașul” a Asociației generale a israeliților pământeni, prima care s-a întemeiat, a ajuns să numere 200 de membri, continuând să fie activă (7 februarie).

Tulcea. Se înființează o societate cu denumirea „Junimea filantropică israelită”, al cărei scop este înfrățirea tineretului din localitate (21 februarie).

București. Luând cuvântul în Camera Deputaților, deputatul C. Dobrescu-Argeș cere pentru copiii israeliților pământeni dreptul de a fi primiți în școli. În replică, A. C. Cuza se opune propunerii (4 martie).

Ploiești. Marcu Farchi, profesor de filosofie la liceul din Ploiești, a fost numit prin decret regal profesor definitiv (6 martie).

Se înființează Asociația librarilor din România, din comitetul căreia fac parte, printre alții, Alcalay - membru, Râmnișteanu - secretar și Haiman - casier (15 martie).

„Constituționalul” publică scrisoarea dr. -ului M. Beck, pe atunci predicatorul Templului Coral, prin care acesta elogiază pe I.P.S.S. Mitropolitul Primat, datorită căruia curentul antisemit nu a putut prinde rădăcini în rândurile preoțimii ortodoxe a țării (21 martie).

Referindu-se la ideile progresiste ale ziarului radical „Lupta”, ziarul conservator „Timpul” scrie că „opinia radicalilor în problema evreiască va face să se desnaționalizeze țara prin izraeliți” (21 martie).

T. Severin. Se înființează o secție a Asociației generale a israeliților pământeni (5-6 aprilie).

București, Iași. În reviste de prestigiu apar, printre altele, articole și studii semnate de: Ronetti-Roman, căruia „Convorbiri literare” îi publică un fragment din poemul *Ivan*; Lazăr Șăineanu, care colaborează la „Revista nouă” cu studiul *Doi grămăticii munteni*; Ștefan Cruceanu, care publică tot acolo o nouă poezie; H. Tiktin, care tipărește în „Arhiva” conferința *Viața cuvântului*, un studiu de ortoepie; dr. Finkelstein, care publică, tot în „Arhiva”, studii despre *Reforma penitenciarelor și Tratamentul septicemiei puerperale* (17 aprilie).

Văd lumina tiparului lucrările lui Lazăr Șăineanu: *O istorie a literaturii române* (în limba germană); *Istoria filologiei române*, prefăcută de B. P. Hasdeu (24 aprilie).

Londra. Savantul S. Schechter, originar din Focșani, lector la Universitatea din Cambridge, obține titlul de „Master of Arts” (22 mai).

Ploiești. Are loc Congresul Asociației generale a israeliților pământeni, la care participă 24 de delegați. Obiectul principal al discuțiilor: câștigarea drepturilor politice pentru evrei a fost susținut prin proiectele depuse de secția „Vulturul” - Craiova; de delegația de Iași; de M. Schwarzfeld, susținut de opt secțiuni; de delegația Buzăului, a Bucureștiului, care mai cerea ca oricare evreu pământean să fie primit în asociație, chiar dacă n-a satisfăcut serviciul militar și de cea a Bârladului, care propunea a se cere pentru asociație recunoașterea calității de persoană juridică. Congresul a ales o comisie care să concilieze diversele propuneri. În final, congresul a decis: a. formularea unui memoriu asupra situației evreilor din țară prin care să se ceară îmbunătățirea poziției lor juridice; b. ținerea de întruniri publice pentru

discutarea problemei israelite și depunerea de stăruințe pentru câștigarea opiniei publice în favoarea evreilor (23-25 mai).

„Egalitatea“ publică scrisoarea ce însoțește broșura lui P. Mușoiu, intitulată: „Manifestul Comunist și chestia evreiască“ și care reprezintă profesiunea de credință a unui spirit înaintat, opus oricărei discriminări. Justificând necesitatea socială a studiului său, a poziției sale, pe care în epocă n-au înțeles-o nici toți cei care se considerau socialiști, autorul conchide că o asemenea reformă „ar înlesni evreilor câmp liber de acțiune în toate ramurile de activitate, dându-li-se voie să-și dezvolte liber aptitudinile, ceea ce ar fi spre folosul tuturor...“; „ar contribui - chiar - la limpezirea luptei de clasă a proletariatului întreg“ (1 iunie).

„Egalitatea“, care relevă faptul sus-menționat, relatează că, spre deosebire de situația din Iași, la Botoșani evreii nu numai că nu sunt primiți ca membri al Ligii culturale, dar sunt și izgoniți de la întrunirile ei (3 iulie).

București. Dr. Iacob Felix este numit, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, director general al serviciului sanitar (5 iulie).

București. În ziarul „Timpul“ apare un articol plin de calomnii la adresa evreilor, prin care se impută acestora că vor să devină stăpâni pe soarta acestei țări, că aleargă cu petiții la guvernele străine, că românii sunt ponegriți în ziarele de limbi străine conduse de evrei, că îmbrățișează idei extremiste, dăunătoare ordinii de stat. În concluzie, se cere expulzarea lor (19 iulie).

București. Ebraistul H. Braunștein (Mebașan) traduce în limba ebraică, în broșura cu titlul „Sefer hazichron“ (80 de pagini), „Ochire asupra istoriei evreilor din România până la mijlocul acestui veac“ (n.n. sec. al XIX-lea) și „Biografia lui Iuliu Barasch“, ambele de M. Schwarzfeld, ca și „Biografia lui Iacob Psantir“, de L. Șăineanu (27 iulie).

Brăila. Ia ființă societatea culturală „Chaheve sephat kodes“, care are ca scop cultivarea limbii și literaturii ebraice (10 august).

București. Apare broșura „Sunt patrioți evreii din România?“, de E. San-Cerbu, în care autorul răspunde cu energie unei broșuri antisemite scrisă de un anume Filip (14 august).

Se depune la biroul Consiliului Central al Asociației generale a israeliților pământeni, de către Max Gaster și I. Diamandescu, memoriul pe care l-au întocmit din însărcinarea consiliului. După aprobarea de către consiliu, memoriul, prin care se cer măsuri de îmbunătățire a situației evreilor, va fi depus la forurile competente ale țării (14 august).

Botoșani. Ia ființă o nouă secție a Asociației generale a israeliților pământeni, denumită „Moldova“ (15 august).

Negrești. Ia ființă o secție a Asociației generale a israeliților pământeni, cu 50 de membri, căreia nu i s-a dat încă un nume (21 august).

București. „Voința Națională“, îl acuză pe Take Ionescu că a transformat serviciul de arhitectură al Ministerului Cultelor într-un serviciu evreiesc (1 noiembrie).

Iași. Programul Partidului Național Liberal (la a cărui conducere a fost ales Mituță Sturza), adoptat de congresul ținut la Iași, prevede și următorul punct: „se vor lua măsurile cele mai eficace pentru a se opri invaziunea în România a elementului evreiesc, invaziune pe care o considerăm ca un pericol național“ (13 noiembrie).

București. Institutul Bibliografic scoate de sub tipar prima fascicolă din *Istoria evreilor*, de dr. H. Graetz (4 decembrie).

București. „Revista israelită“, de sub conducerea dr.-ului M. Beck, care a apărut, timp de 7 ani, își încetează apariția din motive financiare (25 decembrie).

1893

Brașov. În culegerea de poezii intitulată *Parnasul român* figurează și Ștefan Cruceanu, Ronetti-Roman cu poemul *Radu*, ca și A. Steuerman (1 ianuarie).

București. Secția „Central“ a Asociației generale a israeliților pământeni cere ca adunarea generală a Consiliului Central să convoace cât mai curând congresul și să ia neîntârziat atitudine față de legea instrucțiunii, care prevede discriminări grave împotriva evreilor (24 ianuarie).

În Adunarea Deputaților, la discuția legii învățământului primar, A. C. Cuza propune următorul

amendament la art. 1, care este aprobat: „Învățământul primar este obligatoriu și gratuit pentru români. Străinii, afară de cei ce locuiesc în Dobrogea, vor plăti o taxă ce se va fixa prin regulamentul de aplicare a legii de față. Ministerul, în cazuri excepționale, va putea acorda dispense. În caz de insuficiență de locuri, se vor prefera copiii de români“ (5 martie).

București. Președintele comunității sefarde, Halfon, este primit în audiență de rege, căruia îi expune punctul de vedere al coreligionarilor săi față de noua lege a instrucțiunii publice. Regele îl sfătuește să mărească numărul școlilor comunităților evreiești (19 martie).

București. La ființă, în cadrul primului său congres, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România. În program, odată cu celelalte revendicări democratice, se stipulează, prin stăruința lui I. L. Catina și P. Mușoiu, ca sarcină „imediată“, acordarea drepturilor politice și obținerea emancipării economice pentru evrei. Congresul se pronunță hotărât împotriva antisemitismului, considerat a fi un instrument de luptă al burgheziei. Până la revizuirea Constituției, Congresul cere abrogarea tuturor legilor și măsurilor de excepție, cu deosebire abrogarea legii asupra străinilor, din 7 aprilie 1881. Printre delegații din Iași se află și studentul în medicină Littman-Ghelerter (31 martie).

București. Asociația generală a israeliților pământeni, întrunită în cel de-al IV-lea congres, trimite regelui o telegramă de protest. După ce arată că asociația este alcătuită din militari în concediu, în rezervă sau miliție, deci parte integrantă din armata națională și ca atare din națiunea română se ridică vehement împotriva excluderii evreilor din școli (9 aprilie).

Brăila. Congresul Asociației generale a israeliților pământeni și-a ales un nou comitet central, președinte dr. Iaslovici, fost membru al ambulanței „Zion“ (în Războiul de Independență). Consiliul Central l-a însărcinat pe M. Schwarzfeld - directorul periodicului „Egalitatea“ - să elaboreze și să tipărească darea de seamă a congresului, inclusiv un istoric al asociației (16 aprilie).

Bacău. Între cei ce au emigrat, începând din primăvară, sunt și 20 de familii din localitate, care s-au îmbarcat pentru Palestina (28 mai).

Buenos Aires. Moare subit, în împrejurări necunoscute, Julius Popper, născut la București în 1857, remarcabil geograf și explorator mai ales al Țării de Foc, unde dă denumiri românești noilor descoperiri geografice (5 iunie).

București. Sub titlul „Chestia israelită“, G. Panu publică articolele sale scrise în „Lupta“, în 1891; lucrarea, spune „Egalitatea“, „constituie o strălucită apărare a drepturilor evreilor din România“ (18 iunie).

Brăila. „Egalitatea“ ne informează că frații Reininger scot, în limba germană, cotidianul „Donau“, consacrat activității comerciale; el înlocuiește „Rumänische Wochenschrift“. Ziarul a apărut până la 9 octombrie 1893 (11 august).

București. În anuarul Universității, care apare sub îngrijirea rectorului ei, Titu Maiorescu, se menționează că valoarea legatului lăsat de Hilel pentru fond de burse destinat specializării în străinătate a crescut de la 100 000 de lei la 270 000 de lei, fiind cel mai vechi și cel mai mare (1 noiembrie).

București. La ființă Societatea pentru învățătura evreilor, care își propune să acorde sprijin școlilor mici ale comunităților sărace. Din Consiliul Central al Societății fac parte dr. Adolf Stern, Moritz Blank, dr. M. Beck și alte personalități evreiești; secretarul general, I. D. Bally, cunoscut ebraist și cadru didactic, a avut o contribuție importantă la crearea ei. Ulterior, se publică și apelul Societății, care solicită sprijin spre a putea înființa școli primare „în toate unghiurile țării“, în condițiile în care legislația în vigoare a exclus practic copiii evrei din școlile statului (12, 19 noiembrie).

1894

Roman. Apare săptămânalul în limba idiș „Der Volks Dolmedscher“ (28 ianuarie).

C. Dobrogeanu-Gherea își încheie studiul dedicat lui George Coșbuc; primul fragment devine public în „Evenimentul literar“ (ianuarie - februarie).

Academia Română acordă - în unanimitate prin vot secret - Premiul I. Heliade Rădulescu, în valoare de 5 000 de lei, lui Lazăr Șăineanu pentru lucrarea *Basmelor române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Autorul a fost primul evreu premiat de cea mai înaltă instituție științifică din țară (26 martie).

Iași. Are loc congresul Asociației generale a israeliților pământeni. Dintre hotărârile adoptate, reținem:

editarea în limbile română și franceză a unui ziar, care să fie organul Asociației; membrii să se înscrie în colegiile electorale comunale; la manevrele de toamnă, ostașii evrei să protesteze împotriva legii expulzării de la sate; se va înainta Curții de Casație o cerere de recurs împotriva legii expulzării (17-19 aprilie).

București. Își desfășoară lucrările al II-lea Congres al P.M.S.D.R.; printre alte revendicări adoptate este și aceea a votului universal. Printre delegați se află și C. Dobrogeanu-Gherea, Șt. Stâncă și S. Sanielevici, din partea secțiunii București, D. Rozenberg și A. Grossman - Bacău și dr. L. Ghelerter - Iași (20-22 aprilie). Craiova. Se naște compozitorul Filip Lazăr, care a compus muzică simfonică, camerală, corală și vocală, a decedat în 1936, la Paris (6 mai).

București. După o întrerupere de treisprezece ani, gruparea „Expoziția artiștilor în viață” organizează din nou salonul anual; printre expozanți: N. Vermont și Perez Mendel - pictură, N. Vermont și Artur Mendel - acuarelă, ultimul și grafică (20 mai).

„Buletinul Statistic General” publică o statistică a firmelor comerciale pe anii 1884-1889 inclusiv; procentual și cifric se constată următoarele:

Proprietarii conform naționalității. În comunele urbane reședințe de județ: români - 41,7%; străini - 14,9%; evrei - 43,4%. Celelalte comune urbane: români - 50,5%; străini - 14,4%; evrei - 35,1%. Total comune urbane: români - 53,9%; străini - 3,9%; evrei - 42,2%. În mediul rural: români - 71,9%; străini - 3,9%; evrei - 24,2%. Pe întreaga țară: români - 55,7%; străini - 10%, evrei - 34,3%. În cifre absolute (pe țară): români - 19 885; străini - 2 651; evrei - 12 479 (mai - iunie).

București. Se anunță înhumarea lui Benedetto Franchetti, născut în Italia și stabilit în țară la propunerea dr.-ului Carol Davila. Din 1858, a funcționat în învățământul muzical; în 1860, organizează o școală filarmonică. Contribuții remarcabile în promovarea operei. În 1885 (decembrie) și 1886 (martie), camerele îi votează indigenarea (27 iulie).

Ploiești. Comunitatea și notabilitățile obștii sărbătorească pe rabinul Idel Brezis, pentru 25 de ani de activitate (22 august).

Sunt decorați cu Ordinele „Coroana României” și „Steaua României”: Iași - Israil Haim Daniel, bancher; Leon Juster, mare proprietar rural; Fain M. fiul și S. Goldenthal, avocați; București - Anselm Kapralik, funcționar bancar; Ploiești - M. Predingher, bancher (2 septembrie).

București. Din 240 de candidați primiți la Conservatorul de muzică și artă dramatică, cca 50% sunt evrei (23 septembrie).

Iași. Iași. La ființa societatea antisemită „Deșteptarea” pentru protecția meseriașilor români împotriva concurenței evreilor (21 octombrie).

București. O delegație de ziaristi, alcătuită din C. Mille („Lumea Nouă”), I. Bacalbașa („Lupta”), P. Christodulo („Țara”) și Papamihalopol („Timpul”), a cerut, în cadrul unei audiențe la ministrul justiției, Al. Marghiloman, să se revină asupra expulzării ziaristului I. Husar, care lucra la „Adevărul” (4 decembrie).

Galați. Are loc conferința organizațiilor „Chowewe Zion”. Sunt reprezentate secțiunile: Bacău, Bârlad, Botoșani, Brăila, Bucecea, Craiova, Focșani, Galați, Iași, Odobești, P.-Neamț, Pitești, Ploiești, Podu Iloaiei, Râmnicu Sărat, Roman și Vaslui. Samuel Pineles este ales președintele Conferinței, care hotărăște: organizațiile locale să alcătuiască „un corp” condus de Comitetul secției Galați (președinte S. Pineles); organizațiile își în anual conferințe; sumele colectate se vor folosi pentru a achiziționa terenuri în Palestina (26-27 decembrie).

În cursul anului, activitatea de asistență, sprijinită de asociații de ajutor reciproc și inițiative particulare, continuă în favoarea școlilor, a unor spitale sau a pauperilor. Diverse manifestări artistice, baluri etc. au avut loc în număr mare în 11 orașe, șapte din Moldova (Botoșani, Buhuși, Fălticeni, Galați, Iași, Moinești și Roman), la București, Brăila și Buzău (în Muntenia) și la Craiova.

1895

Galați. Are loc adunarea Societății „Chowewe Zion”, care discută posibilitățile achiziționării de pământ în Palestina, destinat emigranților din România (6 ianuarie).

Iași. Se anunță apariția săptămânalului „Die Jüdische Post”, printre colaboratori, S. Pineles (3 februarie). „Egalitatea” informează despre crearea societății „Ezra Mízor”, care își propune să sprijine emigrarea în

Palestina. Societatea are secții la Botoșani, Brăila, Iași, Pașcani, Ploiești, Râmnicu Sărat și Vaslui. Reprezentanții ei tratează pentru achiziționarea unui teren în Galileea (10 februarie).

Galați. Are loc congresul Asociației generale a israeliților pământeni. Între hotărârile adoptate: efectuarea unui recensământ al evreilor cu stagiul militar efectuat, înființarea de secții ale asociației în toate localitățile; înaintarea către parlament a unui memoriu privind situația evreilor (2-4 aprilie).

București. Are loc cel de-al III-lea Congres al P.M.S.D.R. Printre delegații identificați, se află și A. Grosman - Bacău, C. Dobrogeanu-Gherea, Emil Fagure, S. Blum - București și L. Ghelerter cu Max Wexler - Iași (4-5 aprilie).

Berlin. Încetează din viață, în vârstă de 83 de ani, dr. Moritz Wertheimer, care a ocupat funcții medicale publice la Giurgiu, Ploiești și București; a fost cadru didactic la Școala de Medicină din București și a scris prima lucrare științifică dedicată apelor minerale din România. A funcționat ca medic și la Spitalul evreiesc „Caritas” (5 aprilie).

Galați. Apare „Galațer Israelit” (29 aprilie).

Secțiunile Asociației generale a israeliților pământeni felicită pe V. A. Urechia, președintele Ligi Culturale, cu ocazia congresului; V. A. Urechia invită pe evrei - care până atunci nu erau primiți - să se înscrie în ligă (2 iunie).

Brăila. Societatea „Chowewe Zion” lansează un apel către populația evreiască, invitând-o să se înscrie în societate, în scopul emigrării în Palestina (9 iunie).

Se constituie „Liga votului universal”, la care aderă și P.M.S.D.R. (26 iunie).

Iași. Apare publicația „Lumina”, organ al cercului de propagandă social-democrat cu același nume. În 1895, numerele sunt scrise - aproape în întregime - de Max Wexler (semna I. Gentilicus, Germanicus), L. Ghelerter (Mihai Văleanu, Păcurariu) și Leon Ghelber (L. Gh.). Și-a încetat apariția la 15 octombrie 1897, răstimp în care au apărut 27 de numere. Din paginile ziarului aflăm că cercul „Lumina” își propune să editeze o publicație în idiș (6 iulie).

Iași. „Lumina” își exprimă punctul de vedere în problema evreiască, printre altele în articolul „Evreii și Constituția”, apreciind că, și după revizuirea din 1894, ea are un caracter antisemit, întrucât lasă soarta evreilor la discreția corpurilor legiuitoare, fără a lua în seamă situația specifică a evreilor pământeni (1 septembrie).

la ființă „Alianța antisemită din România” (8 noiembrie).

1896

Bârlad. Se anunță înființarea societății culturale și de emigrare „B'nai Zion” (5 ianuarie).

Brăila. Ziarele anunță că a luat ființă „Liga industriașilor israeliți”, care își propune să construiască un templu, o școală de fete, să fondeze instituții de asistență socială (12 ianuarie).

Iași. „Lumina” publică „Proiect de organizare al social-democrației române”, redactat de Mihai Văleanu (L. Ghelerter) și Iosif Gentilis (Max Wexler), proiect prezentat și la Congresul al III-lea al P.S.D.M.R., din 1895 (31 ianuarie).

Iași. Peste 2 000 de evrei pământeni, adunați la un miting, trimit telegrame de mulțumire deputaților care au sprijinit gratuitatea învățământului: V. G. Morțun, Gr. Macri, St. Sendrea, G. Scorțescu, E. Costinescu, V. M. Kogălniceanu (22 februarie).

În librării au apărut: Theodor Herzl, *Statul evreilor*, editat de Goldschläger - Botoșani și *Harta Palestinei*, editată de Filip Lazăr - Craiova (2 martie).

Galați. Apar în idiș „Statutele noi ale Societății «Chowewe Zion»” (8 martie).

Bacău. Vede lumina tiparului „Sefer di rehuameth” - istorie universală elaborată în ebraică și idiș de M. Braunstein-Mebașan (8 martie).

Galați. Are loc Adunarea generală a delegaților comunităților israelite; sunt prezenți reprezentanții a 19 comunități; 12 din Moldova, inclusiv Iași, 6 din Muntenia, fără București și una din Dobrogea. Animatorul adunării, I. B. Brociner, a relevat drepturile de care se bucurau în trecut comunitățile, conform ofisului domnesc dat la București în 1851 și a prezentat statutul comunităților, care va fi înaintat guvernului în intenția de a-l transforma în „legea” de organizare a comunităților (25 martie).

București. Apare „Vocabular ebraic-român la cartea de rugăciuni pentru israeliți”, autor Iosif I. ichtig - institutor (5 iulie).

Craiova. Comunitatea sefardă achiziționează biblioteca de 800 de volume care a aparținut fostului rabin Zechy Levy (4 octombrie).

Galați. „Viitorul“ din Brăila, consemnând debutul trupei israelite de operetă pe scena Teatrului cel Mare din Galați, își informează cititorii că trupa de sub conducerea dlor Juvelier și Treitler, „unica trupă israelită“, este „una dintre cele mai bune“. Se joacă din repertoriul idiș *Blimele sau Mărgăritarul din Varșovia* și *Eroul armatei*; din cel național *Meșterul Manole*; din cel universal *Hamlet* și *Othello* (27 octombrie).

În anul școlar 1895-1896, școlile particulare au fost frecventate de 19 232 de elevi și eleve, din care 9 966 evrei (6 decembrie).

În cursul anului, Societatea geografică română premiază dicționarele geografice ale județelor Dolj și Putna, elaborate de Mihail Canianu și A. I. Candrea, primul împreună cu alți colaboratori.

1897

Focșani. Apare săptămânalul „Drepturile“, organ al rezerviștilor evrei, care revendică drepturile cetățenești. De la 8 martie al aceluiași an, își continuă apariția la Galați, sub denumirea „Pământeanul“ (12 ianuarie).

„Adevărul“ publică un apel al rezerviștilor evrei adresat „Bărbaților de Stat ai României“, din care reținem: „Evreii care și-au dat tributul de sânge pentru această țară cer acum... să fie recunoscuți ca fiii ei legitimi. România este singura țară unde evreii sunt ținuți departe de drepturile lor“ (8 februarie).

Iași. Secțiunea locală B'nai Brith l-a sărbătorit pe dr. Karpel Lippe pentru patru decenii de practică medicală și o susținută activitate obștească, mai ales în domeniul învățământului (6 martie).

Galați. Samuel Pineles este ales membru în comitetul de organizare al primului Congres Mondial Sionist (21 martie).

Buzău. Se țin lucrările Congresului Asociației generale a israeliților pământeni, care numără 20 000 de rezerviști. În afară de Consiliul Central, sunt reprezentate secțiunile din Bacău, Brăila, București, Buzău, Constanța, Craiova, Galați, Iași, Moinești, Odobești, Panciu, Pașcani, Roman, Tecuci, Tg.-Ocna și Vaslui. Statutul modificat stabilește ca scop „lupta pentru asigurarea unei stări legale a israeliților pământeni, pentru cucerirea drepturilor politice și civile“, până atunci, se va urmări „suprimarea tuturor dispozițiilor și legilor restrictive“ (14 aprilie).

Galați. Societatea „Chowewe Zion“ organizează o conferință pe țară; lucrările se țin în templu, în prezența a 2 000 de persoane. Sunt reprezentate secțiunile din Adjud, Bacău, Bârlad, Buzău, Constanța, Craiova, Frumuşica, Galați, Iași, Nămoloaşa, Pașcani, P.-Neamț, Ploiești, Tecuci, Tulcea, Vaslui (14-15 aprilie).

Are loc cel de-al II-lea Congres al P.S.D.M.R. Dintre cei 75 de participanți, notăm pe: C. Dobrogeanu-Gherea, E. Fagure, C. Graur - care conduce și secretariatul Congresului -, N. Grünberg, S. Edelstein, V. Goldman, A. Abeles, Moise Iancu, A. Weissman, L. Landman și M. Steinberg (14-16 aprilie).

Într-un interviu acordat lui „New York Herald“, primul ministru D. Sturdza declara: „Noi, în România, nu avem ură religioasă contra evreilor, dar invazia constantă a evreilor din Rusia este pentru noi o grea povară economică“ (12 mai).

Salutând alegerea dr.-ului. K. Lippe și a lui H. Rosenbaum ca delegați la Congres, Th. Herzl informează comitetul „Chowewe Zion“ despre faptul că „în Palestina pot emigra și oameni care să se ocupe cu meserii și industrie...“; de altfel, se va face și „o statistică a brațelor muncitoare care vor să emigreze în Palestina“ (23 mai).

București. Apare săptămânalul „Emanciparea“, organ al Asociației generale a israeliților pământeni, menit să sprijine lupta populației evreiești pentru drepturi cetățenești; își încetează apariția la 12 aprilie 1898 (1 iulie).

„Emanciparea“ analizează situația celor 888 de militari, participanți la Războiul de Independență, și care urmează a fi declarați cetățeni: 1 sublocotenent, 255 de sergenți majori, 343 de sergenți, 80 de caporali (un total de 679, adică peste trei sferturi, au grade) (18 iulie).

Piatra-Neamț. Își începe activitatea societatea de tineret „Judaismul“, care își propune să promoveze doctrina lui Th. Herzl (18 iulie).

București. Secțiunea locală a Asociației generale a israeliților pământeni organizează o serbare. Coloana

asociației străbate orașul de la Piața Sf. Gheorghe până la Șoseaua Kiseleff; alături de membrii consiliului central, este prezent și deputatul V. M. Kogălniceanu; Costaforu se scuză, fiind plecat din oraș (3 august).

Basel. Se desfășoară, în prezența a 200 de delegați, primul Congres Mondial Sionist. Din România sunt prezenți dr. K. Lippe - Iași, S. Pineles - Galați și B. Margulies - București. Dr. K. Lippe este ales președinte al Congresului, iar S. Pineles vicepreședinte, care prezintă Congresului și situația evreilor din România. Congresul votează programul sionismului politic, hotărând ca, prin acțiuni conjugate, Palestina să devină „o patrie asigurată din punct de vedere juridic“. Din comitetul de acțiune ales, cuprinzând 21 de membri, fac parte și K. Lippe și S. Pineles (21-23 august).

Iași. Din inițiativa Secției locale B'nai Brith, se organizează o mare întrunire publică, cu o participare de 4 000 de persoane, asistă, de asemenea, deputatul V. M. Kogălniceanu și avocatul Th. Drăgulănescu, din Brăila. În moțiunea adoptată se spune: „Israelii pământeni... roagă deputații democrați să intervină la rege și guvern, pentru rezolvarea chestiunii israelite, în mod legal și echitabil“ (5 octombrie).

București. Are loc Congresul Asociației generale a israeliților pământeni, fiind prezenți 52 de delegați provenind din aproape toate secțiunile. Congresul ia poziție împotriva proiectelor de legi, inițiate de guvernul Sturdza, privind învățământul și recrutarea. Moțiunea adoptată spune: „Evreii pământeni sunt adânc jigniți de tendința guvernamentală de a-i confunda cu masa străinilor. Prin trecutul lor istoric, prin faptul că fac serviciul militar, că plătesc birurile, că nu aparțin nici unei alte țări, consideră că ei nu pot fi decât fiii țării și resping clasificarea lor ca străini“. Dr. L. Ghelester, care a încheiat lucrările Congresului, a subliniat faptul că „Asociația a trecut de la politica de expectativă la o luptă mai hotărâtă pentru dobândirea drepturilor politice“ (26 octombrie).

„Egalitatea“, afirmând că întreaga armată, activă și de rezervă, inclusiv milițiile, cuprinde cca 30 000 de evrei, publică și cifrele celor activi (permanenți și trupa cu schimbul), care se ridică, în 1897, la 3 070 de oameni (7 noiembrie).

Brăila. Apare - neregulat, până în 1899 - săptămânalul „Zion“, care își propune propagarea ideilor sioniste (16 noiembrie).

Sub egida unui comitet sionist, apare lucrarea *Congresul de la Basel*, de Th. Herzl (21 noiembrie).

Iași. „Egalitatea“ publică adeziunea studenților ieșeni la moțiunea de veștejire a exceselor antisemite, lansate de cei din București. Semnează G. Beiu Palade, D. Volanski, N. Muzicescu, N. Racoviță, N. Mozere, M. Carp, E. Socor, I. Leatris, E. Herovanu, N. Costăchescu, I. Petrovici, P. Vrânceanu, G. Ibrăileanu, Gh. Duțescu, D. Pamfil, I. Chiriac, D. Cădere, I. Borcea etc. (12 decembrie).

1898

Iași. Vede lumina tiparului *Rabbinisch Wissenschaftliche Vorträge*, de dr. K. Lippe (23 ianuarie).

Focșani. Se înființează societatea sionistă „Rimon“, care își propune să crească colonii agricole și industriale în Palestina (13 februarie).

Ploiești. Un grup de tineri se constituie într-o societate sionistă (22 februarie).

Galați. Începe să apară bilunar, în română și idiş, „Ahawath Zion“, ca organ sionist. Colaborează frații Pineles. În numărul 12, se publică o scrisoare a lui Th. Herzl, care face aprecieri pozitive asupra publicației. Și-a încetat apariția la 28 august 1898 (28 februarie).

Presa publică informații despre procesul devastărilor din noiembrie 1897. Principalele ziare din București, „L'Indépendance Roumaine“, „Epoca“, „Adevărul“, „Dreptatea“, „Lumea Nouă“, „Bukarester Tageblatt“, au criticat sentința, subliniind, totodată, vina guvernului liberal, a poliției (13-14-20 martie).

Monitorul Oficial publică „Legea învățământului secundar și superior“, al cărei paragraf discriminatoriu sună astfel: „Fiii de străini sunt primiți în școlile de diverse grade de învățământ, dacă vor fi locuri disponibile, după ce se vor satisface cererile fiilor de români. Ei vor plăti atunci o taxă, care se va fixa prin regulamente pentru fiecare școală și care se va vărsa la Casa Școalelor. Ministerul poate dispensa, în parte sau în total, de plata acestei taxe pe elevii merituoși și săraci“ (24 martie).

Galați. Are loc conferința societăților „Chowewe“, reprezentând 23 de localități și un număr de 42 de organizații. Președinte de onoare: A. E. Gaster, tatăl filologului; președinte: S. Pineles - Galați (5-6 aprilie).

Se desfășoară, la București, lucrările celui de-al V-lea Congres al P.S.D.M.R. Între cei 46 de delegați, se

afilă și C. Dobrogeanu-Gherea, S. Auerbach, I. Edelstein, I. Friedman, Paul Fuchs, B. Giensberg, S. Guttman, Jean Koller, Jean Lazăr, A. Weissman - București, D. Rosenberg - Bacău și S. Fridman - Botoșani (7-9 aprilie).

Iași. Apare, de trei ori pe săptămână, până la 2 noiembrie 1899, „Der Jüdische Geist“, redactor Eliazar Rokcah (1 mai).

Galați. Comitetul Central „Chowewe Zion“ face apel, printr-o circulară, la: sprijinirea celui de-al doilea congres sionist mondial; subscrieri pentru „Banca Colonială“, acțiune care la București se desfășoară cu participarea bancherilor A. Lindenberg și M. F. Nachmias; strângerea de fonduri pentru terenurile celor două colonii din Palestina; instruirea tineretului întru cunoașterea limbii ebraice și istoria poporului evreu (22 mai).

București, Ploiești, P.-Neamț, Botoșani. Iau ființă noi organizații locale sioniste: în Capitală - „Deghel Sion“, la Ploiești - una pentru fete, „Benoth Eșurom“, la Piatra-Neamț - „Benoth Zion“, secția Theodor Herzl, iar la Botoșani - o secție sionistă (22 mai).

Bacău. Ia ființă o secție „Benoth Sion“ (5 iunie).

Moinești. Se constituie, sub denumirea „Mevascketh Sion“, o secție a tinerelor fete sioniste, cu 50 de membre (5 iunie).

În vederea organizării unui congres al institutorilor de limbă ebraică, s-a alcătuit un comitet compus din: dr. K. Lippe și dr. Nacht - Iași, Hilel Kahane - Botoșani, Lazăr Casvan - Brăila, Israel Cunovici - Bârlad, M. Braunstein Mibașan - Bacău și L. Goldenthal - Roman (19 iunie).

București. Se publică, și sunt foarte semnificative, cifre privind dezvoltarea școlii de băieți „Moria“, în primii ani de la înființare. În anul școlar 1895-1896: 96 de elevi; în anul școlar 1897-1898: 192 de elevi; în anul școlar 1898-1899: 282 de elevi (10 iulie).

„Vocea Sionului“ publică apelul și instrucțiunile Comitetului de acțiune al Congresului Sionist din România (Galați), pentru sprijinirea celui de-al II-lea Congres Mondial Sionist. O sută de membri (ai unei organizații sioniste locale, indiferent câte ar fi) au dreptul să-și aleagă un delegat. Alegătorii pot desemna ca delegați sioniști și din alte orașe ale țării (17 iulie).

București. Are loc o mare adunare sionistă, cu prilejul căreia ia cuvântul dr. Moses Gaster (20 iulie).

Presa anunță înființarea unor noi societăți sioniste la Panciu, Râmnicu Sărat și Constanța (24 iulie).

Ziarele, „Epoca“, „Adevărul“, „Timpul“ și „România“ se ocupă de prezența evreilor în presă. Primul, care afirmă că evreii au năvălit în redacții, prezintă și o listă, din care rezultă, totuși, că numai doi - I. Dichter la „Constituționalul“ și H. S. Streitman la „Liberalul“ (guvernamental) - au funcțiile importante de prim-redactori. C. Bacalbașa („Adevărul“) este de părere că directorii și redactorii principali care scriu articolele politice trebuie să fie numai români (24 iulie).

Monitorul Oficial publică decizia Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, prin care aprobă - pentru studiul limbii ebraice și al religiei mozaice - următoarele cărți, toate întocmite de A. S. Gold: *Abecedar ebraic; Noua metodă practică a elementelor limbii ebraice; Carte de citire; Cartea I-a a lui Moise sau Geneza; Ordinea rugăciunilor pe întreg anul*. Măsura fiind considerată restrictivă și totodată o imixtiune (învățământul fiind particular), Ploceșteanu (M. Schwarzfelf) ia atitudine prin presă, printre cărțile interzise fiind și *Istoria evreilor*, de D. Bally (30 iulie).

„Egalitatea“ comunică rezultatul alegerilor pentru Congresul de la Basel; dintre delegați, reținem: la București au fost aleși Iosif Stern și M. Schwarzfelf; la Galați și în alte localități din Moldova - Samuel Pineles; la Iași și în alte localități - dr. K. Lippe. Numărul delegaților din România este de 16. Cu același prilej, „Vocea Sionului“ publică scurte biografii ale fruntașilor sioniști dr. K. Lippe și S. Pineles (7 și 14 august).

În cadrul celui de-al II-lea Congres Mondial Sionist, s-a consemnat existența, în România, a 127 de secții sioniste, Comitetul de acțiune ales la Congres numără printre membrii săi pe dr. K. Lippe, S. Pineles și I. H. Elmann, din România (28 august).

Îndată după înapoierea de la al II-lea Congres Mondial Sionist, delegații țin conferințe, informând asupra lucrărilor și hotărârilor adoptate. Presa consemnează astfel de dări de seamă la Bacău, Brăila, București (3), Constanța (2), Cernăuți (2), Iași, Focșani, Vaslui (august - octombrie).

Iași. Se anunță apariția volumului *Evreii, nevele și schițe* de C. S. Tributo, pseudonimul lui S. Ianovici

(4 septembrie).

București. Împlinindu-se un an de la înființarea primei societăți evreiești de gimnastică „Aurora“, se anunță că are 61 de membri; de două ori pe săptămână se face gimnastică la sală, inclusiv pe aparate (1 octombrie).

„Egalitatea“ demască caracterul diversionist al manifestului antisemit adresat țăranilor și difuzat în 40 000 de exemplare de către Comitetul Național al studenților din Iași (2 octombrie).

„Egalitatea“ anunță apariția broșurii *Infirmită războiului independenței - cerșetori*, de Tiberiu Stănculescu, în care autorul pledează pentru acordarea împământării celor ce au satisfăcut obligațiile de recrutare. În același număr, se anunță, însă, și titlul „Evreii în armă“, scris de N. Dumitrescu, și care este o lucrare antisemită (9 octombrie).

Analizând situația copiilor evrei de vârstă școlară, în anul școlar 1897-1898, din surse comunitare, se ajunge - cifric - la următoarea situație cu totul deplorabilă: copiii evrei de vârstă școlară - 35 921; copii evrei încadrați în școlile statului - 3 089; în școlile comunităților - 8 920; în azile confesionale (heder) - 2 796; total - 14 805; neșcolarizați - 21 116, ceea ce reprezintă cca 60% (16 octombrie).

„Vocea Sionului“ publică materiale programatice, unul privind importanța câștigării comunităților pentru sionism, așa cum s-a reușit la Galați; altul care lămurește compatibilitatea între sionism și fidelitatea față de patria în care trăiesc evreii (16 octombrie).

„Egalitatea“ publică informații privind discriminarea la care sunt supuși evreii dobrogeni, care, de vreme ce, până la 1877, fuseseră cetățeni turci, sunt de drept cetățeni români. Pe pașapoarte nu se face, însă, mențiunea cuvenită a cetățeniei, iar la alegerile pentru consiliile comunale s-a introdus un sistem de vot pe naționalități, evreii neavând aproape nici un candidat (6 noiembrie).

„Vocea Sionului“ semnalează pericolul pe care îl reprezintă un comitet de propagandă creștină, de rit protestant, care, în același scop, și-a creat o societate, „Am Olam“ și editează o publicație, „Berith Am“ (6 noiembrie).

Tg. Frumos. În cadrul secției sioniste locale, Rokeach conferențiază, în limba ebraică, despre „Sionism și cultura evreilor“ (25 noiembrie).

La Berlin s-a constituit Societatea „România“. Scopul ei: cultivarea limbii române între tinerii români aflați acolo; președinte Simon Focșaner (27 noiembrie).

București. Comitetul regional București pentru „Învățătura israeliților pământeni“ anunță deschiderea, începând din ianuarie 1899, a școlii de meserii cu secțiile: fierărie (lăcătușerie), tinichigerie și tâmplărie (27 noiembrie).

„Vocea Sionului“ afirmă că „în România, în ultimii doi ani și jumătate, numărul sioniștilor a crescut de 5 ori“ (4 decembrie).

București. Banca Marmorosch Blank își aniversează 25 de ani de existență (20 decembrie).

Galați. C. C. al „Chowewe Zion“ lansează o circulară comitetelor locale, cerându-le să încheie campania de șekel, să termine la timp studierea proiectului de statut și să înainteze observațiile (20 decembrie).

„Vocea Sionului“ publică apelul dnei R. Ellman, reprezentanta Uniunii Universale a Femeilor Israelite din România, prin care propune tuturor societăților feminine sioniste să conlucreze, unindu-se sub oblăduirea C. C. „Chowewe Zion“ din Galați (25 decembrie).

În acest an, continuă în întreaga țară numeroase acțiuni de asistență socială, întru sprijinirea învățămintului (a școlilor, ca și a elevilor pauperi), spitalelor etc. Fondurile se strâng cu prilejul manifestărilor artistice, culturale, prin baluri sau tombole. Ele au avut loc în cincisprezece localități din Moldova (Bacău, Botoșani, Căiuți, Crasna, Dorohoi, Fălticeni, Focșani, Galați, Iași, Ivești, Podu Turcului, Roman, Tecuci, Tg.-Ocna și Vaslui), trei din Muntenia (București, Brăila și Râmnicu Sărat), două din Dobrogea (Măcin și Tulcea) și la Craiova.

1899

Buzău. Tineretul hotărâște înființarea unei secțiuni locale sioniste „B'nei Sion“ (1 ianuarie).

Sulina. Întruniți în sinagogă, evreii din localitate își creează organizația sionistă „Arzei Lebanon“ (1 ianuarie).

București. „Ahavat Sion“ și-a inaugurat ciclul de conferințe duminicale (10 ianuarie).

Dorohoi. Tineretul sionist își creează o nouă societate „Tinerimea sionistă din Dorohoi“ (16 ianuarie).

Botoșani. „Vocea Sionului“ relatează despre o nouă secție „Chowewe Sion“, creată din inițiativa rabinului L. M. Landau (22 ianuarie).

Brăila. Cercul de lectură „Sion“ organizează, în fiecare sâmbătă seara, reuniuni, în cadrul cărora se țin conferințe pe teme culturale (9-23 ianuarie).

Râmnicu Sărat. Tineretele se organizează într-o secție feminină „B'noth Sion - Sir Moses Montefiore“ (24 ianuarie).

Presa evreiască informează despre activitatea Comitetului de Acțiune al organizațiilor sioniste mondiale, care își propune să elaboreze un nou regulament de reprezentare a organizațiilor sioniste locale și naționale. Din România participă S. Pineles - Galați, H. Rosenbaum - Iași și I. H. Ellman - Brăila (29 ianuarie).

Iași. Aici a luat naștere o nouă organizație sionistă, „Ticvath Sion“ (29 ianuarie).

Ploiești. „B'noth Ester“ este numele noii organizații sioniste feminine (30 ianuarie).

În ședința Camerei, deputatul C. G. Politimos cere expulzarea ziarștilor: E. Schwarzfeld, H. Sanielevici, A. Honigman, B. Brănișteanu, care fac politică, „insultă pe români și batjocoresc legile și instituțiile“ (8 februarie).

Iași. Societatea sionistă „Dr. M. Gaster“, care își propune studierea istoriei evreilor și a literaturii și limbii ebraice, alcătuită din elevi și studenți, va organiza, de două ori pe lună, cursuri de limbă și literatură. Ultima dată au conferențiat dr. I. Niemirower și S. Dux (13 februarie).

Galați. Comitetul Central „Chowewe Sion“ reamintește, printr-o circulară adresată secțiunilor sioniste, necesitatea subscrierii regulate a șekelului, a cunoașterii dezbaterilor celui de-al II-lea Congres Sionist și a strângerii de fonduri, mai ales cu ocazia vânzării azimei, dar și a diverselor evenimente familiale (19 februarie)

B. Delavrancea interpelează guvernul în legătură cu expulzarea „unui șir de străini născuți și crescuți în țară“. Răspunzând, primul ministru D. Sturdza afirmă că s-au făcut inovații de „complot contra siguranței statului“ (25 februarie).

București. În darea de seamă de mersul moral al clubului muncitorilor (1 martie 1898 - 28 februarie 1899), se spune: „Pentru a înfrânge propaganda noastră la oraș, guvernul s-a servit de infama lege a expulzării, zvârlind peste graniță pe iubiții noștri prieteni Jean Kolbea, David Iancu, Guttman, S. Edelstein, Nathan Grünberg, Klarinet și mai mulți gazetari evrei“ (28 februarie).

Ministrul de interne, M. Pherekyde, răspunzând interpelărilor deputaților M. Fleva, B. Delavrancea și G. Scorțescu, afirmă: „Constituția ne garantează libertatea presei și libertatea întrunirilor nouă, românilor. De ce veniți și revendicați pentru străini drepturi care sunt numai ale noastre?“ (1 martie).

Adresându-se ministrului de interne, M. Pherekyde, Vasile M. Kogălniceanu declară: „Nu s-a mai pomenit în nici un stat ca un individ născut, crescut și domiciliat în țară, supus al statului, să fie considerat străin. Supușenia căpătată prin naștere nu se poate pierde, iar străin este acela care are o altă patrie“, de altfel, „credința religioasă nu poate fi o piedică pentru libertatea întrunirilor și a presei“ (1 martie).

„Egalitatea“ remarcă informația publicată de „Lumea Nouă“, prin care se face cunoscut că, în urma reorganizării Clubului socialist (București), „din organizația politică nu fac parte decât cetățeni români“ (12 martie).

Pitești. Se hotărăște înființarea unei secții sioniste feminine (14 martie).

Tg. -Bujor. Se constituie societatea sionistă „B'nei Sion“ (15 martie).

Pitești. Președintele secției „Chowewe Sion“, care a adoptat numele de „Sir M. Montefiore“, a primit o scrisoare de mulțumire și urări de succes în activitate, din partea lui Sir M. Montefiore (16 martie).

Iași. Ia ființă o nouă societate sionistă, „Mevasereth Sion“, apoi alta, „Dr. Lippe“ și o a treia, „Dr. M. Gaster“ (16, 26, 28 martie).

Botoșani. Se semnalează editarea de către secția locală „Chowewe Sion“ a broșurii „F'ur Zion“, autor I. Süssmann (19 martie).

„Vocea Sionului“ face loc unui articol critic ce menționează nivelul în scădere al teatrului evreiesc, susținând necesitatea redresării și îmbunătățirii repertoriului, care să cuprindă și piese favorabile sionismului (26 martie).

Botoșani. Într-o conferință intitulată „Comerțul și industria română“, A. D. Xenopol, rectorul Universității

ieșene, a cerut instituirea unui blocus comercial și industrial împotriva străinilor, prin constituirea unor cooperative, „altfel ne amenință pieirea“ (26 martie).

Iași. Parchetul cercetează câțiva tineri huligani care aruncau - pe stradă - în bărbile evreilor, o mică piesă prevăzută cu dinți și unsă cu miere, foarte greu de scos (26 martie).

Moinești. Se înființează societatea sionistă muzicală, „Chibat Sion“ (27 martie).

București. „Jubal“ se numește societatea muzicală sionistă. Ea își propune propagarea deopotrivă a muzicii evreiești și a sionismului (31 martie).

„Egalitatea“ consemnează ajutorul primit din partea lui Jewish Colonization Association de către numeroase școli israelito-române, mai ales pentru construcția de localuri școlare, ultima beneficiară fiind comunitatea din Focșani (9 aprilie).

Iași. Programul seratelor literare are în vedere prezentarea scriitorilor Jehuda Halevy, Solomon Gabirol, L. Gordon, A. Gottlober, K. Schulmann, Peretz M. Smolenski (11 aprilie).

Bacău. Se anunță încetarea din viață a lui A. L. Löbel, născut în 1831, fondatorul și directorul ziarului „Presentul“ (16 februarie 1876 - 19 martie 1878) și al „Calendarului pentru israeliți“, 1877/1878, care, sub denumirea „Anuar pentru israeliți“, a apărut 19 ani (16 aprilie).

București. Apare *Shylock și comentariile dlui Hajdeu*, de Louise Biber (16 aprilie).

Negrești. A luat ființă o nouă societate sionistă, „Niweh Sion“ (16 aprilie).

„Die Welt“, din Viena, constată că în România s-au subscris pentru Banca Colonială 17 205 acțiuni, din care, în București 4 352, iar la Brăila 6 700 (16 aprilie).

Galați. Numărul mare de secțiuni sioniste create după congresele sioniste (1897, 1898), apărute alături de vechile organizații „Chowewe Sion“, singurele cu o conducere centralizată, a impus o acțiune de unificare a forțelor, dat fiind că există: 1. Societatea pentru înlesnirea emigrării, indiferent unde; 2. Societatea de colonizare în afara Palestinei; 3. Societăți „Chowewe Sion“, pentru colonizarea exclusiv în Palestina; 4. Noile societăți sioniste pentru colonizare și cămin național în Palestina. Articolele esențiale care au permis unificarea sioniștilor au fost: art. 1. - „Toate secțiunile sioniste din România formează un singur corp, sub denumirea de «Societatea Sioniștilor din România»“; art. 9 - „Societatea adoptă programul sionist așa după cum a fost formulat la Congresul de la Basel și nu va mai putea nici să dispună, nici să întreprindă ceva contra acestui program“; art. 11 - „Obligațiile izvorând din cumpărarea terenurilor «Bustras» și «Girgis» (inițiativa «Chowewe Sion») societatea le va respecta și le va acoperi din veniturile ei“ (19 aprilie).

Are loc al VI-lea Congres al P.S.D.M.R., marcat de părăsirea partidului de către elementele burghezo-liberale. Printre cei care combat imediat această linie, în afară de poziția teoretică potrivnică a lui C. Dobrogeanu-Gherea, sunt ieșenii Max Vexer și dr. L. Ghelerter (20-22 aprilie).

„Egalitatea“. Deoarece afirmația existenței unui „pericol evreiesc“ se baza și pe cifre false, după care numărul lor ar fi depășit cu mult 500 000, ziarul pune lucrurile la punct. Cifrele umflate proveneau din corelarea celor înscrși în tabelele de recrutare cu numărul contribuabililor (23 aprilie).

Iași. A. Nacht își tipărește studiul: *Einst und JETZT in der Jüdischer Wissenschaft* (23 aprilie).

București. Cu 610 voturi din 641, bancherul Mauriciu Blank, din conducerea Băncii Marmorosch Blank, a fost ales membru al Camerei de Comerț (30 aprilie).

București. Bătrânul cronicar evreu Iacob Pșantir, care în 1890 fusese scos din azilul „Elisabeteu“, a fost reprimut, împreună cu soția (30 aprilie).

Focșani, Pașcani. Comunitatea inaugurează baia publică, pentru care s-au cheltuit 30 000 de lei; la Pașcani, înființarea ei se datorește mai mult inițiativei particulare (1 mai).

La Burdujeni, Focșani, Buhuși, Iași, Săveni, se înființează noi secțiuni sioniste; cea de la Focșani cuprinde numai tinere (7-28 mai).

Galați. „Vocea Sionului“ anunță că a luat ființă Societatea „Carmel“, cu capital subscris în cea mai mare parte de comercianți din Galați și Brăila. Obiectul societății: importul de vinuri și coniacuri palestiniene. Contractul pe trei ani a fost semnat, din partea română, de S. Pineles (14 mai).

Se anunță apariția unei *Istории a literaturii israelito-germane din veacul al XIX-lea*, autor profesorul Leon Wiener, de la Universitatea din Missouri (Columbia - S.U.A.). În capitolul dedicat evreilor din România, sunt citate studiile dlor L. Șăineanu și M. Schwarzfild (14 mai).

Iași. Ziarul „Ecoul Moldovei“ a publicat recent primele 21 de puncte ale programului său antisemit, din care reținem: sistarea împământărilor, izgonirea evreilor din sate; licențierea din toate instituțiile publice; scoaterea din armată: în viitor nu vor mai recrutați, urmând a plăti în schimb o taxă; interzicerea comerțului ambulant; interzicerea folosirii de către antreprenori și industriași a muncitorilor evrei; scoaterea din presă și expulzarea ziarștilor care n-au drepturi politice (16 mai).

Iași. Un număr de cca 100 de studenți iau atitudine împotriva manifestațiilor huliganice și demisionează din societatea studentească „Solidaritatea“. Printre ei și E. Rosetti Roznoveanu, care face publică atitudinea sa printr-o scrisoare adresată „Egalității“ (17 mai).

Presa conservatoare (guvernamentală), precum „Timpul“, organe locale ieșene, ca „Opinia“ și „Evenimentul“, ca și altele: „La Roumanie“, „L'Indépendance Roumaine“, susțin că vinovați de vandalismele de la Iași sunt liberalii, care vor să creeze dificultăți guvernului (21 mai).

București. Iași. „Societatea națională antisemită“ (21 mai).

Oficiul guvernamental „Timpul“ afirmă că dr. C. I. Istrati, ministrul lucrărilor publice, ar fi declarat că excesele antisemite degerează țara (25 mai).

„Vocea Sionului“ face apel către rabini, cerându-le să-și amplifice activitatea instructiv-educativă evreiască, sprijinind și pe institutori (28 mai).

Iași. Eugen Herovanu semnează broșura „Spre anarhie“, în care ia atitudine fermă împotriva antisemitismului și a vandalismelor recente (28 mai).

Cu privire la „Sănătatea țăranului“ și la situația grea de la țară, din cauza insuficienței medicilor de plasă, „Epoca“ scrie: „Și când te gândești că lipsa aceasta aducătoare de nenorociri se datorează îndepărtării sistematice a medicilor evrei... Cât de conștiincios muncesc evreii când li se acordă greaua slujbă de medic de plasă! Dar vorba ceea: «Piară moara, numai șoarecii să dispară»“ (6-7 iunie).

Se pune piatra fundamentală la prima școală comercială evreiască din țară, pentru construcția căreia Max Aziel a donat 25 000 de lei (20 iunie).

București. „Jewish Colonization Association“ a aprobat trimiterea la cursurile Școlii Normale de la Paris a unui număr de 9 elevi din România, care vor fi apoi institutori la școlile evreiești din țară. Aceeași organizație a aprobat acordarea de subvenții școlilor profesionale evreiești din București, precum și școlilor evreiești din Bivolari, Dorohoi, Lespezi, Moinești, Odobești și Suceava (25 iunie).

București. Este decorat cu Ordinul „Coroana României“, în grad de ofițer, Maximilian Schahman, medic primar la Spitalul Caritas, tatăl societății Comediei Franceze - Yonnel (2 iulie).

Apare broșura „Autoemanciparea“, de dr. Leon Pinsker, cu o prefață de S. Pineles (2 iulie).

Focșani. Voiajorii comerciali evrei și creștini hotărâsc să înființeze împreună „Societatea voiajorilor comerciali“ (2 iulie).

Craiova. În clădirea cumpărată în acest scop de comunitatea sefardă se va instala o școală pentru ambele comunități din oraș (9 iulie).

București. A fost decorat cu Ordinul „Coroana României“, în grad de ofițer, Ludovic Kalmar, șef de birou tarife C.F.R. (9 iulie).

Pitești. „Progresul Cultural“ este o societate înființată recent de tinerii evrei din oraș, având ca obiectiv organizarea de conferințe și realizarea de mici biblioteci (18 iulie).

H. Tiktin, doctor în filosofie și filolog, este numit profesor de limba germană la Liceul Internat din Iași (23 iulie).

Iași. Apare ziarul „Die Jüdische Zukunft“, consacrat problemelor generale ale iudaismului (30 iulie).

Bârlad. Un album, legat în cațifea, cu inscripția: „Martirului Alfred Dreyfus“, este trimis de un grup de tineri căpitanului Dreyfus, la Rennes, cu ocazia ultimului său proces (30 iulie).

La Basel au fost realeși în conducerea Băncii Coloniale - ca reprezentanți ai organizațiilor sioniste din România - S. Pineles, I. B. Ellman și H. Rosenbaum (5 august).

Iași. „Frumusețea Sionului“ se numește noua societate sionistă; „...sioniștii din România au reușit performanța de a face, cei dintâi din toate țările, unirea dintre «Chowewe Zion» și «Noii sioniști»“, scrie „Egalitatea“, comentând manifestul lansat de organizația sionistă, cu prilejul Congresului de la Basel (6 august).

Basel. La cel de-al III-lea Congres Sionist sunt aleși - în Comitetul de acțiune - din partea României: dr.

K. Lippe, S. Pineles și I. Stern. În alte comisiuni au mai fost aleși: dr. Neumanower, M. Schwarzfeld, dr. Moscovici, Adl. Rosenblath, I. Josefovici, A. Ciamporanu, I. Schapiro, A. Lindenbergh și alții (13 august). La Expoziția de la Paris, lucrările dr. -ului P. Solomon, directorul Institutului de Vaccinări din Iași, sunt bine apreciate (20 august).

Bivolari - Iași. Se decidește o școală primară prin grija Comunității din localitate (27 august).

Actrița Sabina Laner este angajată la Teatrul Național din Iași (27 august).

București. La liceele „St. Sava” și „Mihai Viteazul”, este numit profesor de limba engleză Jacques Last (4 septembrie).

Craiova. Comunitatea sefardită a deschis o bibliotecă folosind fondul de carte - mai ales cărțile - rămas de la defunctul rabin Zachary Halery (26 septembrie).

Ingenierul Popper - originar din România - care a explorat Țara de Foc, și-a dorit să semineze românește, prin faptul că a dat scoto, preluându-i, nume românești scotoi, apelor și munților”, scrie savantul Emil Racovitz în „Adevărul”. „...De altfel, se știe că evreii emigrați din România în America, continuă a vorbi românește și au popularizat, scoto, numele multor autori români...” (11 octombrie). București. Începe să funcționeze o nouă școală comercială creștască - patronată de Societatea „Cultura” - denumită „Sifra și Max Assel” (11 octombrie).

Galati. Revista de actualitate „Congresul de la Basel” este reprezentată de trupa israeliților Jewelier pe scena Teatrului Mare (24 octombrie).

Iași. Lupta Dichter, prim-rector al publicației „Constințianul”, este propus de Senatul Universității din Iași, ca profesor la catedra vacantă de drept roman (29 octombrie).

Numărul emigraților evrei din România care au debarcat în luna octombrie în portul New York este de 911, iar în primele 10 luni din 1898 - 1.500, alfinn din raportul societății de binefacere „United Hebrew Charities” (29 octombrie).

Bacău. Se organizează o școală practică de limba engleză și germană, care pregătește tinerii evrei pentru emigrare (5 noiembrie).

Tulcea. Din totalul de 2.854 de evrei, care au emigrat din România în 1898, 207 sunt din Tulcea (26 noiembrie).

La Expoziția Universală de la Paris, în cadrul expoanelor prezentate de 20 de pictori și sculptori români, sunt expuse și lucrările artiștilor evrei: A. Segal, A. Mendel, M. Kling și Carnai (10 decembrie).

„Deuză și o gazetă... Băca bapaj, fiindcă numele creștereaților artiști ale celor opere au fost altele pentru expoziție nu sunt terminare în esență... Adică este destul ca cântăca să aibă esența în omnia pentru ca să fie picior genial, chiar dacă n-are nimic în cap?” - scrie „Dreptul” (10 decembrie).

„Literații iudei lui Lazăr și Marin Șimonea, precum și Mihail Căminu - profanatorul științei și limbii române” este titlul unei broșuri a lui V. Seghizencu, pe care ziarul „Epoca” o recomandă cu multa căldură (11 decembrie).

Camera acordă îndigănatul creierilor dr. M. Aynshaker, dr. Gunzberg și I. Rothbarth (18 decembrie).

„...Studentimea creștască trebuie să înțeleagă că nu comertul la creștinism constituie sursa pentru a obține un prezent suportabil, în schimbul trecutului sacrificat și al unui viitor puțin...” - scrie, în „Răsăritul”, dr. A. Stern (24 decembrie).

În cursul anului, în numeroase orașe și țerguri continuă activitatea de asistență folosind mijloace variate pentru străngerea fondurilor (bălări, scute dăsuante, colocte, concerte, reprezentări teatrale, conferințe, subscripții), peste 50 de societăți de asistență și comitate ale comunităților au acționat în 13 localități din Moldova, șapte din Marama și două din Oltenia. Asistența s-a îndreptat întru sprijinirea școlărilor, azilelor de bătrâni, a elevilor pauperi (defecți, căfri, rețuize); pentru nevastași, se oferă lemne și numeroase ajutoare pascale.

1900

Galati. La nașterea „Asociația generală pentru ajutarea reciproc al corpului debaric din goalele israelito-române” - pentru caz de boală sau bătrânețe. Asociația își propune să înființeze secțiuni și în alte orașe (7 ianuarie).

București. Conststanța. Grupuri de studenți și tineri întorcându-se acasă de la cursurile sistematice (14-16 ianuarie). Iași. Corespondenții „Adevărului” relatează despre o convorbire cu unii dintre delegații care au fost în

prospectare în Anatolia. Acesta a afirmat că 20 de familii din Botoșani, P.-Neamț și Fălticeni ar fi interesate, în zona respectivă fiind deja instalate 38 de familii din Dobrogea (18 ianuarie).

Iași. Societatea „Sinai“ organizează, în fiecare duminică, cursuri de istoria evreilor; predă Rabinul I. Niemirower (18 ianuarie).

Iași. „Răsăritul“ publică lista instituțiilor evreiești din localitate, cu bugetele lor anuale: Spitalul Israelit, Soc. „Cultura“, Reuniunea femeilor israelite, „Junimea“ nr. 1 și nr. 2, Azilul de bătrâni, Soc. „Fraterna“ - Păcurari, Cimitiul israelit, Soc. lehzuzelor, P. B. Samoil, Talmud Tora, soc. sioniste, Soc. pentru azime, Soc. pentru lemne, Soc. pentru îmbrăcarea elevilor săraci, diverse societăți ale meseriașilor, 130 de sinagogi - total 320 000 de lei (în unii din anii anteriori, evaluările bugetelor anuale se ridicaseră la 350 000 de lei) (11 februarie).

București. Cercul studenților sioniști proclamă pe prof. David Emmanuel președinte de onoare. Ministrul de interne, g-ral Manu, semnează o circulară, a cărei aplicare se va introduce inițial la T.-Severin, prin care autoritățile comunale sunt obligate să interzică comunităților să încaseze vreo taxă la tăierile rituale. Aplicarea întocmai înseamnă desființarea gabelei (25 februarie).

Craiova. Secțiunile sioniste s-au întrunit în adunare generală pentru a discuta problema emigrării. Moțiunea adoptată își propune: să propage mai departe idealurile sioniste; să nu sprijine emigrarea decât dacă se vor obține asigurări că în țara unde vor să plece există suficient pământ, mijloace de muncă și garanția că li se va recunoaște un statut de oameni nediscriminați; breslele locale (patroni și lucrători) să se preocupe de situația grea a muncitorilor evrei; să se ceară Comitetului Central din Galați convocarea unei conferințe pe țară, pentru a adopta măsuri în favoarea celor siliți să emigreze imediat (25 martie).

„Universul“, apoi „Egalitatea“ publică rezultatele oficiale ale recensământului din 1899, după religie: ortodocși - 5 408 743 (91%); catolici - 168 276 (2,8%); mozaici - 269 015 (4,6%); după cetățenie (supușenie): români - 5 469 036; străini - 171 063 (3,1%); fără supușenie - 272 421 (5%) (28 martie).
Iași. Se împlineste un sfert de secol de la înființarea primei societăți de ajutor reciproc „Fraterna“, din Păcurari. Obiectivele ei: înfrățirea între membri; ajutorarea membrilor bolnavi (medic, medicamente); ajutoare bănești săptămânale pentru bolnavi; ajutor înmormântare; ajutorarea familiilor membrilor decedați (15 aprilie).

În cursul lunii mai, mișcarea de emigrare a luat proporții, numeroase grupe locale s-au constituit în vederea emigrării, în 21 de localități și anume: Bârlad (3 grupe de pedestri), Botoșani (o grupă de pedestri), Brăila (o grupă de pedestri), București (din care 5 grupe de pedestri, 230 de membri din 246 ai societății croitorilor pleacă, o alta e formată din zugravi și vopsitori), Buzău (o grupă de pedestri), Craiova (o grupă de pedestri), Dorohoi, Focșani (o grupă de pedestri), Galați (o grupă de pedestri), Hârlău, Iași (o grupă de pedestri, căroră li s-au alăturat 6 meseriași români), Pașcani, Ploiești, Râmnicu Sărat (o grupă de pedestri), Roman (o grupă de pedestri), Tr.-Măgurele (unde societatea de emigrare e mixtă, evrei și români), Tg.-Neamț, Tg.-Ocna. Acolo unde sunt grupe de „pedestri“, sunt totdeauna și alții care-și pot plăti drumul. În mai toate grupele sunt și meseriași români. Dl g-ral Algiu, prefectul poliției Capitalei, a comunicat delegaților grupurilor de pedestri că e gata să trimită, gratuit, până la graniță, orice număr, dar să nu plece pe jos. Conform telegramei dr. Th. Herzl, expediată Organizației „Samoil“ din Iași, în urma Congresului de la Galați, el îi sfătuiește pe emigranți să aștepte până ce emigrarea va fi organizată (12 mai).

„Universul“ publică un articol de fond, „Chestiunea emigrării“. Ziarul răspunde la trei întrebări:

Întrebare: - Este emigrarea determinată de șicanele ce se fac evreilor?

Răspuns: - Deși, datorită curentului antisemit, traiul a devenit mai greu, cauza de bază e criza economică.

Î: - E bine ca evreii să emigreze?

R: - Nu, vor avea deziluzii, acum în America e criză și surplus de brațe de muncă.

Î: - Fac bine autoritățile să împiedică emigrarea pe jos?

R: - Nu, să fie lăsați să emigreze cum vor, cei care emigrează pe jos au avantajul că pot fi ajutați de coreligionari (1 iunie).

„Egalitatea“ informează despre „goanele“ evreilor din satele județului Bacău, Roman și Vaslui. Din comuna Budnărel (jud. Roman) este izgonit un locuitor stabilit acolo de 30 de ani, tată a 5 băieți, care și-au făcut serviciul militar (ultimul fiind încorporat) (2 iunie).

I. Astruc, delegatul I.C.A., vizitează localitățile în care funcționează școli subvenționate de organizații evreiești (Alliance Israélite Universelle, Baronul de Hirsch). Situația materială extrem de grea îl determină să aloce fonduri pentru pauperi la Bivolari, Craiova, Focșani, Hârlău, Iași, Mihăileni, Odobești, Panciu, Pașcani, Piatra-Neamț, Ploiești, Podu Iloaiei, Roman, Sulița și Tg. Frumos (9-16 iunie).

Numărul localităților de unde au plecat emigranți sau se organizează plecări este acum de 28, iar numărul grupelor „pedestre“ sau nu, în vădită creștere: Bacău (s-a organizat și a doua grupă, plecați - 400); Bârlad (ia ființă o grupă pentru Canada, alta de 50 de fete); Botoșani (2 grupe de pedestri au plecat, alte 2 s-au format); Brăila (80 de pedestri au plecat, s-au mai constituit alte 3 grupe); Bucecea (vor pleca 25); București (existau la un moment dat 6 grupe de emigranți, în timp ce prima grupă, alcătuită din „rezerviști“, se îmbarca deja pentru S.U.A.; alte două dintre ele - 225 de familii - au emigrat în Canada; de altfel, societatea de emigrare în Canada avea 1 500 de membri cotizanți); Buhuși (plecate 30 de persoane); Căiuți (13 persoane); Constanța (două grupe de pedestri, înglobând și evrei din Tulcea); Craiova (două grupe, una din ele pentru Canada); Dorohoi (se formează prima grupă de „pedestri“); Fălcieni (au plecat deja 100, sunt în formare cea de-a 4-a și a 5-a grupă); Focșani (formate alte trei grupe de pedestri, 100 de familii pregătindu-se pentru Canada); Galați (peste două sute plecați, în două grupe pedestre, altă grupă pentru S.U.A., a patra pentru Cipru, alți emigranți, cca 250 pentru Cipru, găzduiți în sinagogi, în pregătire o grupă pentru Transvaal, alta pentru Canada, 50 de meseriași creștini supuși austrieci care se pregătesc pentru Canada, ca și altă grupă din București, doresc să se asocieze cu evrei); Huși (plecați 40 de pedestri); Iași (au plecat două grupe, alte cinci în așteptare; 60 de domnișoare au format grupă separată, idem 10 medici și 18 farmaciști pentru Transvaal și Congo, alții pentru Canada); Moinești (plecați 30); Pașcani (50 de familii plecate în Canada); Piatra-Neamț (50 de familii s-au asociat pentru Australia, alte șase grupe formate, prima, 30 de familii cu trenul, 5 grupe de „pedestri“); Pitești (o grupă de pedestri); Ploiești (4 grupe de emigranți); Podu Iloaiei (60 de familii plecate); Râmnicu Sărat (20 de familii plecate în S.U.A.); Roman (o grupă de 29 de pedestri plecați, se pregătesc alții, inclusiv grupă pedestră de 50 de fete); Ștefănești (plecați 150); Tecuci (în formare o grupă pedestră); Târgu Frumos (plecate 40 de persoane); Vaslui (plecați 40 de pedestri elevi și funcționari) (30 iunie).

București, Ploiești, Tg.-Ocna. Dra R. König a obținut titlul de doctor, primele două doctorițe evreice practică - Rosa Lupu la Ploiești și A. Segall la Tg.-Ocna (7 iulie).

Se acordă la 23 de bacalaureați evrei, în urma examenului convenit, încadrarea ca ofițeri de rezervă (21, 28 iulie).

Totalul emigranților reînțorși în țară - 2 710 (28 iulie).

Numărul total al emigranților, până au început reîntoarcerile, minimum 30 000 (28 iulie).

Numeroși expozanți evrei obțin medalii la Expoziția Universală de la Paris; dintre ei reținem: pentru produse agricole alimentare, de origine vegetală, șapte medalii de aur - Jacques M. Elias, Samuel Costiner, Bernard Juster și alții, unsprezece de argint - printre care Samoil Arie, I. Beligrădeanu, Ronetti-Roman, trei medalii de bronz, pentru produse nealimentare câte una de aur și de argint; pentru educație și învățământ, trei medalii de argint - Ralian și Ignat Samitca, medalii de bronz - Jean Feden și N. Mischoznicky (mașină), Carniol fiul (monede, medalii) etc.; pentru alimente, mari premii, medalii de aur, argint și bronz - 12 expozanți (11, 18 august).

Are loc al IV-lea Congres Mondial Sionist, la Londra. Delegații români prezenți sunt: dr. K. Lippe (Iași), S. Pineles (Galați), L. H. Ellman și dr. Moscovici (Brăila), dr. Flachs (Bârlad) și S. Klinger (București). Luând cuvântul, S. Pineles a exprimat preferința sa și a celor apropiați lui pentru emigrarea în Palestina și opoziția deschisă față de emigrările în Cipru. În organele Consiliului au fost aleși: S. Pineles, dr. Moscovici, rabin Landau - comitetul de acțiune pentru România; S. Pineles - comisia permanentă de colonizare; M. Schwarzfild și dr. Niemirower - comisia culturală (13-16 august).

Președintele Consiliului de Miniștri este solicitat de un grup de 50 de tineri evrei, care cer să li se dea pământ în Dobrogea, spre cultivare (18 august).

La înscrierea în gimnaziile publice se întâmpină mari greutăți, în unele orașe numărul de locuri disponibile este chiar mai mic decât al solicitanților creștini, care au prioritate (1 septembrie).

În școlile comerciale de gradul I și II din Craiova nici un evreu înscris n-a fost admis (7 septembrie).

Piatra-Neamț. Joseph Kaufman publică „Evreii luptători în revoluțiunea românilor din anul 1848 sau o pagină din istoria evreilor români“. Prelucrând biografiile lui Davicion Bally, C. D. Rosenthal și B. Iscovescu, apărute în „Anuarul pentru israeliți“, ca și un articol al lui Heliade Rădulescu din „Sentinela“, el pune în evidență pentru prima dată numele și meritele lui S. Sanders și Lăzărilă, zis și Zarafu (15 septembrie).

București. Dr. H. Grünberg-Sache, directorul Școlii „Cultura“, a luat inițiativa fondării unei societăți a institutorilor și profesorilor, în vederea menținerii nivelului profesional și a apărării lui, ca și pentru întrajutorare (20 octombrie).

„Egalitatea“ reproduce opiniile unor fruntași politici sau oameni de cultură români despre „problema evreiască“ (3 noiembrie).

T. Rosetti, fost prim-ministru, este de părere că evreii moldoveni nu sunt persecutați. Sunt loviți de criză, ca toți ceilalți, dar nu sunt în stare să facă munci grele (3 noiembrie).

*

În anul 1900, marcat în istoria evreilor din România de „emigrările pedestre“, s-au scos de către emigranți multe „foi volante - apel“, respectiv publicații ocazionale, în unul sau două numere. Din numărul de aproximativ 100, au fost identificate pentru anul 1900, 52 și anume, la: Bârlad, între aprilie și iulie, apar 7 („Dați ajutor“, „Rămas bun“, „Drumeții“, „Trăiască România“, „Jidovul rățăitor“, „Emigranții“ și „Bas-Ami“, Femeia); Botoșani, între iunie și iulie, apar 4 („Dorul“, „Pedestrii“, „Adio“ și „Înfrățirea“); Brăila, între mai și iunie, apar două numere din „Lacrimi de despărțire“, București, între mai și iunie, apar 7 („Emigrantul“, „Der Auswanderer“, „Emigranții pedestri“, „Pietonii“, „Pedestrii bucureșteni“, „Apel“ și „Vocea Canadei“); Buhuși, în iulie, apare „Emigranții buhușeni“, Buzău, în iunie, apar „Rămas bun“ și „Spre o viață nouă“, Constanța, în iunie, apare „Plecăm“, Craiova, în mai și iunie, apar „Apel către coreligionarii din localitate“ și „Plecăm“, Dorohoi, în iunie, apare „Apel al celui de-al doilea grup de emigranți pedestri“, Focșani, în mai, apare „Circulară“, Galați, în primăvară-vară, apar „Ecolul emigranților“ și „Rămas bun“, Iași, între mai și iulie, 4 („Frați evrei“, „Drumeții din Iași“, „Societatea Pribegilor Lew-Echod“ și „Primirea drumeților la Iași și Podu Iloaiei“); Panciu, în iunie, apare „Apelul drumeților comercianți și meseriași“, Piatra-Neamț, între mai și iulie, apar 12 („Adio România“, „Apel al unui grup de emigranți pe jos“, „Biblioteca Israelită“, „Bistrița“, „Steaua Israelită“, „Ecolul Pribegilor“, „Rămas bun“, „Vocea Pribegilor“, „Frați Evrei“ etc.); Ploiești, în iulie, apare „Manifest“, Râmnicu Sărat, în iunie, apare „Vocea Pășitorului Râmnicean“, Roman, în iunie, apar „Emigranții Romanului“, „Strigăt de disperare“ și „Foaia Emigrantului“, Vaslui, în iunie, apare „Speranță“.

1901

Ziarele reproduc declarațiile făcute de P. P. Carp presei vieneze; din textul lor ambiguu, se poate reține: este în curs de elaborare o lege a cultelor, în cadrul căreia se vor rezolva și problemele cultului, școlilor, comunităților și instituțiilor de binefacere evreiești; manifestări antisemite sunt, dar informațiile privind persecuțiile sunt exagerate; curente de opinie, situația din țară nu permit acordarea deplinei egalități (9 ianuarie).

Iași. Ziarul antisemit „Apărarea Națională“ se pronunță împotriva acordării titlului de „personalitate morală și juridică“ comunităților evreiești. În același scop, „Alianța antisemită“ hotărăște să organizeze întruniri publice (13-18 ianuarie).

„Egalitatea“ publică extrase din statistica meseriilor. În mediul urban: meseriași români (ortodocși, cetățeni) - 26 703, meseriași evrei - 7 883, supuși străini - 13 163; în mediul rural: meseriași români (ortodocși, cetățeni) - 68 557, meseriași evrei - 3 770, supuși străini - 6 527. Ziarul atrage atenția că evreii sunt numeroși între croitori, tâmplari, vopsitori, zugrăvi, tinichigii, în Moldova sunt numeroși și între cizmari, zidari (9 februarie).

Tg. Ocna. Se înființează prima secțiune sionistă (16 februarie).

Iași. Se reprezintă la Teatrul Național puternica dramă *Manasse*, scrisă de Ronetti-Roman (12 martie). Relevând starea sanitară, dr. Babeș conchide că mortalitatea evreilor e mai scăzută datorită preceptelor de igienă de sorginte religioasă (16 aprilie).

„Egalitatea“ publică o scrisoare a dlui Th. Herzl, care regretă sciziunea produsă la adunarea sionistă de la Galați (4 mai).

București. „Adevărul“ publică date ale recensământului din decembrie 1899. În oraș erau 282 071 de locuitori, din care 186 623 români, 43 318 evrei, iar restul de 52 130 străini, 38 600 erau austro-ungari (13 mai).

București. În adunarea generală, pe țară, a organizației B'nei Brith, se hotărăște: organizarea unor cursuri de istorie și literatură iudaică; înființarea unui institut de infirmiere; ajutorarea șomerilor și a soțiilor ai căror soți au emigrat; înființarea unei școli agricole la Iași (25 mai).

„Cronica israelită“, dorind a elucida științific problema numărului elevilor din țară, publică, după M. O., din 27 decembrie 1900, datele totalizatoare: în orașe - 195 419, în mediul rural - 73 596, deci un total de 269 015 persoane (9 iunie).

Iași. La școlile secundare, evreii au dat, procentual, cel mai mare număr de promovăți (22 iunie).

Iași. S. Reinhorn, arendaș, trimis în Canada, pentru a cunoaște modul de viață al celor colonizați acolo, declară că fiecare emigrant de peste 18 ani a căpătat 44 de fălci de teren arabil, oi, câte o vacă și un car american la 4 oameni. Au arat în comun, punând cartofi; în primăvară vor însămânța păioase (27 iulie).

Iași. Se votează statutele societății „Jacob de Neuschotz“, care-și propune înființarea unei școli de arte și meserii (9 august).

Monitorul Oficial publică legea pentru învățământul profesional. Art. 3 și 53 precizează că el este gratuit pentru fiii de români; în limita locurilor disponibile, străinii pot fi primiți, plătind taxă. Ei nu pot fi bursieri, iar numărul lor, în orice caz, nu poate depăși o cincime din totalul elevilor (29 august).

Sculeni, județul Iași. Unui grup de 15-16 familii Alianța Israelită le-a arendat un teren arabil, pe care îl lucrează singuri (1 septembrie).

„Egalitatea“ publică predica rostită de dr. M. Beck, în care se arată că cei 600 de membri virtuali ai Comunității Evreilor din București se pot organiza singuri, reprezentând o forță, menită să ducă orice comunitate viabilă (7 septembrie).

București. O delegație de notabili evrei a strâns mii de semnături pe o petiție prin care cer Ministerului de Interne punerea în vigoare a Legii din 1851, privind organizarea Comunității din București (22 septembrie).

Brăila, Iași. Din inițiativa Alianței Israelite (Paris), a comunității din Frankfurt pe Main și a lui Claude Montefiore, au loc discuții la Brăila cu bancherii P. Chatiner și I. Goldenberg; iar la Iași, în cadrul Organizației B'nei Brith, în vederea înființării unor case de economii și împrumut pentru mici meseriași și mici comercianți (12, 21 23 octombrie).

„Adevărul“ reproduce un studiu al dlui G. Flaișlen, membru al Curții de Apel, despre articolul 7 din Constituție. Autorul consideră că, dată fiind interdicția străinilor de a avea proprietăți rurale, exploatarea acestora nu s-a făcut într-un regim de concurență, ceea ce a dus la risipă și degradare (3 noiembrie).

Craiova. La o întrunire a conservatorilor, Take Ionescu dezminte afirmația lansată de liberali, după care conservatorii, ajunși la putere, ar acorda drepturi evreilor (14 decembrie).

Iași. Se desfășoară lucrările Congresului Comunităților israelite; participă 45 de delegați; președinte I. B. Brociner. Se adoptă, prin vot, statutul comunităților, alcătuit din 12 puncte; acestea alcătuiesc „Uniunea Comunităților Israelite din România“, care a ființat neîntrerupt până în decembrie 1941, când a fost dizolvată sub regimul Antonescu. Se condamnă cu hotărâre jurământul „more judaico“, cerându-se rabinilor să refuze prestarea lui. Se cere guvernului să recunoască numai comunităților dreptul de a alege hahami și de a percepe taxe în scopul întreținerii instituțiilor comunitare. Se acordă sprijin școlii de agricultură de la Iași. Se recomandă meseriașilor să-și organizeze asociații pe profesii, în scopul unei ajutorări materiale reciproce. Se exprimă mulțumiri societăților filantropice străine, pentru sprijinul acordat, solicitându-l în continuare. Se cere o îmbunătățire a programelor școlare și mai mult sprijin din partea păturii înstărite. Congresul consideră sionismul ca singurul mijloc de salvare a iudaismului. Se hotărăște convocarea unui Congres al institutorilor evrei (25-27 decembrie).

1902

Delegați la cel de-al V-lea Congres Mondial Sionist (Basel, decembrie 1901) fac dări de seamă (Galați - S. Pineles; București, Craiova, Slatina - M. Schwarzfeld; Brăila - A. Mandelbaum. Mai fac dări de seamă: Pitești - A. Netzer; Focșani, Roman - H. Carp) (3-26 ianuarie).

Galați. Se publică orarul de funcționare a clubului de lectură sionist „B'nei Zion Kadima“, în fiecare

seară, afară de vineri, cititorii au la îndemână o bibliotecă și ziare în română, idiș, germană, franceză și engleză (11 ianuarie).

„Egalitatea“ reproduce o notă semnată de Al. Macedonski, în „Forța morală“, cu ocazia reapariției culegerii *Cilibi Moise*, de M. Schwarzfeld, care afirmă: „Această carte este absolut prețioasă; Cilibi Moise poate să stea alături cu cei mai mari cugetători antici și moderni. Dacă ar fi trăit în Franța, ar fi fost onorat ca Montaigne, ca La Bruyère și alții“ (11 ianuarie).

București. Presa publică informații despre fetița de șase ani, din familia Moscuna, care se afirmă ca un geniu - interpretativ - al pianului. În cariera ei muzicală, care a confirmat aprecierile epocii, pianista s-a numit Clara Haskil (25 ianuarie).

București, „Egalitatea“. Moare Iacob Psantir (născut în ianuarie 1820), la azilul Elisabeten. El a fost „primul cronicar al evreilor din România, care, dorind a respinge afirmația răuvoitoare că evreii ar fi «vagabonzi», cercetează și strânge dovezi - pietre de mormânt, documente, scrieri istorice - privind vechimea evreilor în România“ (25 ianuarie).

Galați. Comitetul Central Sionist informează, în scris, toate secțiunile din țară asupra lucrărilor și hotărârilor celui de-al V-lea Congres Mondial Sionist (26-30 decembrie 1901, Basel) (1 februarie).

Ministerul de Război a dispus ca unitățile militare să înlesnească practicarea religiei - oricare ar fi ea. „Evreilor să li se permită să fie prezenți în sinagogi sâmbăta între 8-11 a.m.“ (1 februarie).

București. În sediul societății „B'nei Zion David“ se deschide un „Toynbee Hall“ (2 februarie).

Iași. Se înființează o societate a funcționarilor comerciali (10 februarie).

„Egalitatea“ informează despre chemarea telegrafică la Viena a lui S. Pineles de către Th. Herzl; consfătuirea urmează să aprecieze rezultatele pentru sionism ale audienței la sultan (14 februarie).

Craiova. În Editura Ralian și Ignat Samitca au apărut: *Pentateuchul* - traducere de A. S. Gold; *Meghilat Ester* - text ebraic și traducere (15 februarie).

Ia cuvântul, în Camera Deputaților, la discuția despre legea meseriilor, C. Mille. Referindu-se la condiția pusă meseriașului străin, care nu-și va putea exercita meșteșugul decât dacă țara sa acordă acest drept cetățenilor români, el întreabă: „Dar în țara românească mai sunt străini care sunt și nu sunt străini, aceștia sunt evreii. Ce veți face cu evreii? Le veți aplica și lor articolul 4 (reciprocitatea)?... (Să dovedească și ei că există reciprocitate în țara lor? În care țară?)“ (18 februarie).

Dorohoi. Societatea „Dorul Sionului“ deschide o școală de adulți; se predau ebraica, franceza, germana, matematica etc. (22 februarie).

București. Cursul gratuit de ebraică, de pe lângă școala „Moria“, este atât de solicitat, încât se hotărăște deschiderea unuia paralel (22 februarie).

„Egalitatea“ anunță apariția lucrării semnate de Bernard Lazare, *Les Juifs en Roumanie* (1 martie).

București. Meseriașii întruniți la Templul Baron Hirsch deschid seria întrunirilor de protest împotriva legii meseriilor, cerând sprijinul fruntașilor evrei (3 martie).

„Egalitatea“ publică apelul Comitetului Central al Societăților Sioniste, prin care se anunță crearea „Fondului Național“, destinat cumpărării de terenuri în Palestina. Contribuția minimă fiind de 5 bani, el se adresează tuturor (15 martie).

Focșani. Curtea cu juri condamnă pe Tița Pavelescu, directoarea și proprietara ziarului antisemit „Sentinela“, pentru calomnie prin presă, la 3 luni închisoare și 100 de lei despăgubiri civile (19 martie).

București. A. Stern este primit de rege, căruia îi relatează situația creată prin legea meseriilor. Regele recunoaște imposibilitatea pentru evrei de a obține reciprocitatea și promise atenuarea legii prin regulamentul de aplicare (20 martie).

Iași. Buium Stein lasă bonuri în valoare de 20 000 de lei, din a căror dobândă să se cumpere lemne pentru pauperi, indiferent de naționalitate; de asemenea, 6 000 de lei pentru spitalul israelit și 1 000 pentru Societatea „Cultura“ (22 martie).

București. Un grup de intelectuali - ingineri, avocați, profesori, comercianți - români, potriviți prejudecăților rasiale, întemeiază o societate care-și propune drept modalitate de acțiune concretă asimilarea, prin căsătorii mixte (1 mai).

Bernard Lazare se află în țară pentru documentare. În acest interval au loc manifestații studențești antisemite. C. Mille scrie în „Adevărul“ din 15 mai, referindu-se la acestea: „Este vorba de a arăta nu

numai dlui Lazare că vizita d-sale poate provoca mișcări de stradă contra coreligionarilor săi, dar... că - el, guvernul - nu poate face mai mult, fiindcă curentul antisemit este foarte puternic" (7-15 mai).

București. Moare doctorul Abraham Bally (născut în același oraș, în 1845), participant activ la războiul din 1877, medic primar, prin concurs, al orașului Călărași (15 mai).

Se recenzează broșura Rabinului A. Taubes, *Despre jurământul la evrei* și jurământul „more judaico“ (17 mai).

Monitorul Oficial publică un comunicat guvernamental, prin care dezmințe relatările presei despre manifestații antisemite, acuzându-l pe Bernard Lazare că a ațâțat evreimea împotriva populației românești (19 mai).

Brăila. Se anunță apariția în idiș, transcris cu caractere latine, a lucrării lui Wolf Zbarjer-Ehrenkranz, *Makel Noam. Jüdische Volkslieder* (24 mai).

Craiova. Apare, în traducerea lui Horia Carp, prima fascicolă a primului volum elaborat de H. Graetz, intitulat *Momente din istoria evreilor* (31 mai).

Viena. Presa anunță decesul lui Adolf Weinberg, fiul lui I. L. Weinberg, fondator al primei școli israelite, cu A. Aschen, al „Israelitului Român“ și al Templului Coral. A. Weinberg a condus, timp de un deceniu, B'nei Brith și a avut cuvântul hotărâtor în organizarea și dotarea ambulanței „Zion“, încadrată în sistemul sanitar al armatei, în Războiul de Independență. Refuzându-i-se naturalizarea, se stabilește la Viena (31 mai).

București. Moise N. Halfon donează bibliotecii „Fundăției Universitare Carol I“ 35 de cărți în folii, ce conțin Talmudul, alte codice religioase, inclusiv codexul lui Maimonide și al lui Abraham de Buton, unele tipărite la Amsterdam la începutul secolului al XVIII-lea (31 mai).

Apare ultimul număr - al XIX-lea - din „Anuarul pentru israeliți“ (7 iunie).

În „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris“, vol. XII, Lazăr Șăineanu publică „Essais sur le judéo-allemand“, apărut anterior, într-o primă formă, în „Anuarul pentru israeliți“ (14 iunie).

Freiburg. Patru societăți ale studenților evrei din România: Unitas (Freiburg), Ivria (Berlin), Société Sioniste des Étudiants (Anvers) și Eretz-Israel (Viena) se hotărăsc să coopereze; ulterior, adoptă drept platformă programul de la Basel. Ele vor fi reprezentate și la Congresul studentesc internațional „Corda fratres“, care va avea loc în septembrie la Budapesta (5-7 iulie).

Aflat în țară, dr. M. Gaster este primit separat în audiență de suverani. Regele l-a autorizat să comunice aprecierea sa favorabilă, adoptată după informațiile furnizate, despre mișcarea sionistă. Prezența lui în țară determină o anumită presă să întrebe: „Un expulzat poate reveni nesupărat... și, dacă nu e pericol pentru țară, de ce nu se revocă expulzarea?“. Ce-i drept, expulzarea fusese revocată în 1887 (15-26 iulie). Iași. Apare, sub semnătura dr. Karpel Lippe, *Meine fünfundzwanzigjährige Zionistische Agitation* (19 iulie).

Ploiești. Evrei sefarzi și așkenazi își aleg un comitet comun pentru conducerea comunității locale (15 august).

„Egalitatea“ reproduce, după „Frankfurter Zeitung“, date statistice privind meseriași evrei din România. Deși exactitatea numărului (10 015, după ziarul german, 20-21 000, după „Egalitatea“) și a ramurilor în care activează este discutabilă, esențial este numărul mare de meserii, multe cerând efort fizic, comportând riscuri. De pildă, constructori de căruțe (290), lucrători de tavane (82), fierari (430), potcovari (142), arămari (59), tinichigii (1 135), zugravi de case (643), zidari (691), mecanici (122), tâmplari (1 050), șelari (88), lăcătuși (160), tăbăcari (129), săpători de canale (381), sticlari (269) și multe altele (6 august).

București. Se formează noi cercuri sioniste (8-27 august).

Întreaga presă de limbă română și cea internațională menționează sau combat nota secretarului de stat al S.U.A. - Hay - adresată puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin (1878), prin care se cere ca România să renunțe la discriminările impuse evreilor (13 august).

Iași. Bancherul Israel Haim Daniel, născut în 1812, aparținând familiei care a întemeiat banca în 1790, a decedat (14 august).

Craiova. Apare revista de cultură „Lumea israelită“, își încetează apariția în septembrie 1905; redactor - S. Grosman; editori - frații Samitca (27 septembrie).

Craiova. A avut loc înhumarea lui Isac Avram Benvenisti. Octogenarul filantrop a făcut parte, în 1848, din legiunea națională a generalului Magheru, iar ulterior a contribuit la restaurarea Sinagogii sefarde și la unificarea școlilor evreiești (1 octombrie).

„Egalitatea“ reia după „La Roumanie“ câteva date privind școlarizarea tinerilor evrei. Oficioul conservator declară că proporția evreilor în țară este de 5%, iar în universități reprezintă 10%, în ciclul secundar - 7,5%, în învățământul primar urban - sub 6%, deși proporția lor în rândurile populației urbane e de 25% (4 octombrie).

Paris. Marioara Ventura a fost admisă în unanimitate ca elevă a Conservatorului de artă dramatică, prima originară din România după De Max (18 octombrie).

Presă publică un extras din statistica oficiilor de imigrare din S.U.A. conform căreia, între 1 iulie 1901 - 30 iunie 1902, au sosit acolo 11 058 de evrei (18 octombrie).

În „La Renaissance latine“, sub titlul „La question israélite en Roumanie“, A. D. Xenopol își expune, într-o formă potrivită „pentru uzul străinătății“, teoriile antisemite (8 noiembrie).

Căiuți, județul Bacău. Din târgușorul care numără 40 de familii evreiești, a plecat încă o familie în S.U.A.; în total, în ultimii trei ani, au emigrat 38 de persoane (27 noiembrie).

„Egalitatea“ publică - folosindu-se de statistice oficiale - câteva date demografice: evreii, în 1877 - 216 304; în 1894 - 243 223; în 1899 - 269 015; ultimul an este cel dinaintea emigrărilor masive; totuși, dacă în 1877 se adaugă excedentele anuale cunoscute, adăugându-se ce se cuvine pentru anii fără date, cifra ultimă ar fi de 311 000; se poate deduce și admite că diferența de 62 000 arată numărul emigranților dintre 1877-1899 (29 noiembrie).

București. Ia ființă o nouă societate, „Uniunea culturală a studenților evrei“, președinte - A. Vereă (13 decembrie).

București. Are loc inaugurarea cercului de lectură sionist, sprijinit de 15 organizații locale. Situat pe strada Covaci 14, ocupă două etaje. La deschidere au luat cuvântul M. Schwarzfeld, dr. Sigmond și A. Vereă (15 decembrie).

Iași. Apare romanul *Paria*, de Eugen Herovanu, populat de numeroase personaje evreiești (27 decembrie).

1903

București, Adjud, Bârlad. Organizațiile sioniste „Bar Kohba“, „Dr. I. Niemirower“, „Tikwe“ au organizat o serie de acțiuni culturale, reuniri, colecte, pentru strângerea de fonduri destinate „Fondului Național“ (3 ianuarie).

Galați. La ședința plenară a Comitetului Federației Sioniste din România se analizează: „Raportul Comitetului executiv“ (S. Pineles), „Chestiunea culturală“ (M. Schwarzfeld), „Chestiunea Fondului Național“ (S. Pineles). În cuvântul său, M. Schwarzfeld, membru al Comitetului Federației, s-a ocupat de predarea limbii ebraice în școlile israelite, Congresul institutorilor de limbă ebraică, înființarea unor biblioteci iudaice, cercuri de cultură, tipărirea de cărți didactice, școli pentru adulți cu predarea limbii ebraice, publicații istorice sau literare (5-6 ianuarie).

București. Ziarul „Egalitatea“ informează că în țară, cu ajutorul societății „Alianța Israelită Universală“, au luat ființă bănci de credit și economie, pentru sprijinirea micilor meseriași și comercianți, în orașele: Iași, Tg.-Neamț, Buhuși, Săveni, Craiova, Slatina, Bacău; sunt în curs de organizare în orașele: Piatra-Neamț, Herța, Ștefănești (10 ianuarie).

București, Giurgiu, Roman, Brăila, Galați, T.-Severin, Craiova, Bârlad, Hârlău, R. Sărat, Fălticeni, comunele Frumușica și Mihăileni. Organizațiile sioniste „Samuel“, „Benoth Zion Judith“, „Astra“, „Schocherei Zion“, secția „Abrabanel“, „B'nei Zion Samuel Pineles“, „B'nei Zion Dr. Herzl“ etc., societăți ale meseriașilor, de asistență („Cneses Israel“), culturale, inițiază permanent diferite acțiuni culturale, seri literare, conferințe, manifestări artistice cu concursul cadrelor didactice ale școlilor israelite, studenților și elevilor, destinate străngerii de contribuții pentru Fondul Național și înscrierea în „Cartea de Aur“ a unor organizații sau personalități ale vieții evreiești (12-24 ianuarie).

Iași, București. Conferințe în cadrul unor cercuri de cultură: „Organizarea evelor în lume“ și „Ce e Talmudul“ (Rabin dr. I. Niemirower), „Pedagogia Talmudului“ (H. Goldenkron), „Limba ebraică“ (H. Scherzer), „Drepturile acordate de iudaism străinilor“ (Rabin dr. Beck) (15-19 ianuarie).

Galați. Are loc ședința Comitetului Federației Sioniste, cu participarea unor personalități, precum: S.

Pineles, dr. I. Niemirower, Horia Carp, Rabin dr. M. Nacht, Noel Bring, I. M. Brociner, A. Netzler, dr. Moscovici. Din expuneri a rezultat existența în aproape toate orașele a organizațiilor sioniste. S-a propus crearea unei școli primare model, într-un centru evreiesc, având o unică limbă de predare: ebraica; întocmirea unui program pentru predarea ei în școlile primare; intervenții pentru predarea religiei mozaice și a limbii ebraice elevilor israeliți din școlile secundare (2 februarie).

București. Presa informează că în librării au apărut: un roman sionist, *Fiica Sionului*, de A. Mappo, traducere din ebraică de H. Paves (acțiunea romanului se petrece în Palestina); *Harta Palestinei* și marșul *Haidelui, fraji*, în română și germană de A. Levy (Ivela) (28 februarie).

Craiova. "Cronica israelită" relevă activitatea lui Ignat Samitca, președintele Comunității israelite de rit sefard: „Este unul din proprietarii întreprinderii de arte grafice «R. și I. Samitca», înființată în anul 1835, editură cunoscută pentru activitatea și contribuția ei în dezvoltarea culturii române, în întreaga țară; printre alte lucrări, a editat și manuale didactice pentru învățământul limbii ebraice în școlile israelito-române, serie compusă din 12 vol.: abecedar, gramatică, biblie, sider, meghillat, hagada, istoria și religia mozaică; a editat, de asemenea, *Momente din istoria evreilor*, de Graetz. I. Samitca, din 1849, de când a devenit președinte al comunității, a reorganizat-o, i-a întocmit statut de funcționare și gestiune financiară; dovedindu-i vechimea în fața organelor locale, a reușit să obțină, conform prevederilor legii, recunoașterea ei“ (2 martie).

Turnu-Severin, Roman, comuna Plopana (jud. Tutova), Focșani, București, Pitești. Societățile „Astra“ și „Viitorul“, „Crémieux“ și „Ahavas Zion“, „Or. Tikva“, „Chowewe Zion lehuda“, „Chowewe Zion David“, „Bar-Kohba“, „Nobe“ au organizat serate artistice, manifestații de Purim, au prezentat piese de teatru, acțiuni la care au participat un mare număr de membri (Clara Alterescu, M. Schwarzfeld, H. Axelrad etc.), în vederea colectării de contribuții pentru „Fondul Național“ (7-21 martie).

Brăila. „Cronica israelită“ se ocupă de personalitatea dr. Sotek, cofondator al organizației „Kadima“, prima societate evreiască care a conceput programul național, așa precum l-a înțeles dr. Herzl. A fost membru în comitetul școlar și în Societatea „Sacra“ din Brăila, delegat la Congresul Comunității din Galați, membru al Comitetului Federației Sioniștilor. Dr. Sotek, sprijinitor al școlilor evreiești, participant la reorganizarea comunităților și conducător sionist, s-a ocupat și de literatura iudeo-germană, fiind convins că acest dialect, vorbit de milioane de evrei, nu va dispărea nici în Diaspora și nici în „statul național evreu“, că idișul va trăi alături de limba ebraică, militând chiar pentru scrierea lui cu caractere latine (9 martie).

Brăila. Se alege, în localul școlii „Schwarzmann“, cu avizul secțiilor din țară, un comitet provizoriu al „Asociației evreilor pământeni“. Ea înlocuiește vechea asociație, ale cărei secțiuni au sucombat în 1897, când n-au mai avut dreptul de a se întruni în public. Noua mișcare a evreilor pământeni va milita, în continuare, pentru atragerea într-un singur corp a tuturor israeliților români care au satisfăcut legea recrutării, pentru obținerea drepturilor civile și politice (12 martie).

București. Presa informează despre apariția lucrării *Istoria diplomatică a chestiunii israelite în România*, reprodus după „Convorbiri literare“, din februarie a.c. (14 martie).

București. Cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice, au apărut cărți de citire pentru clasa a IV-a primară, cu caracter antisemit, autori: învățătorii L. L. Mătăsariu și C. Andriescu; la capitolul despre domnitorul Mihail Sturza se spune: „Mihail Sturza, domnitorul Moldovei, din cauza lăcomiei de bani, a lăsat să treacă în Moldova un mare număr de evrei, care astăzi au ajuns o mare nenorocire pentru orașele din Moldova“ (29 martie).

Brăila. Sub președinția lui Jacques Catz, are loc „Congresul israeliților pământeni“; participă, în total, 80 de delegați din București, Iași, Galați, Craiova, Bârlad, Focșani, Ploiești, Odobești, Podul Turcului etc. În prima zi, se prezintă programul de acțiune și 20 de articole din statutele modificate. Congresul hotărăște ca din organizație să facă parte numai acei care au satisfăcut legea recrutării, hotărând, totodată, întocmirea statisticii acestei categorii de evrei. Presa, prin ziarul „Lumea israelită“, consideră că „dreptul populației evreie din această țară este un drept natural“, iar „Adevărul“, apreciind reorganizarea tuturor secțiilor din țară, reține din program ideea „Luptei pentru emanciparea politică“ (6-7-8 aprilie).

Iași. Se deschide, de către dr. K. Lippe, membru al Comitetului de acțiune, Congresul Federației Sioniste din România; sunt prezenți 74 de delegați, reprezentând 100 de organizații, precum și reprezentanții

presei: „Egalitatea“, „Lumea israelită“, „Adevărul“ și „Universul“. Din biroul Congresului fac parte: dr. K. Lippe (președinte de onoare), S. Pineles - președinte, I. M. Brociner, dr. Moscovici, H. Sein, dr. I. Niemirower, dr. M. Nacht, dr. Rabinovici, dr. Helfant etc. Pe ordinea de zi, raportul asupra activității Comitetului Federației și situația în mișcarea sionistă; contribuția evreilor din România la „Fondul Național“; raportul financiar cu privire la propagandă și structura organizatorică; raportul privind problemele culturale. Se propune înființarea unui institut pedagogic evreiesc și a unor biblioteci ambulante, până la crearea unei biblioteci centrale. Congresul i-a ales pe dr. Niemirower, M. Schwarzfild și Ad. Netzler pentru a întocmi un program cultural. Comitetul nou ales se compune din: S. Pineles - președinte; dr. I. Nacht; M. Brociner; dr. K. Lippe - președinte de onoare etc. (7-8-9, 10-11 aprilie). București. Ziarul „Adevărul“ reproduce o convorbire a unui corespondent al ziarului „Frankfurter Zeitung“ cu renumitul om politic Take Ionescu, cu privire la poziția sa în chestiunea evreiască [...]. În legătură cu numărul evreilor din România, Take Ionescu afirmă: „Eu văd o ușurare pentru toate părțile în faptul că o parte din ei emigrează, nu voim să forțăm la emigrare, dar sunt pentru ca un anumit procent dintre dânșii să părăsească de bună voie țara. Căci, de altfel, ce ar putea să le ajute? Să-i obișnuim cu agricultura? Educația în acest scop ar cere generații și succesul la urmă ar fi dubios. Cererea evreilor de a fi naturalizați în masă e imposibil s-o îndeplinim și anume din simple motive politice. Gândiți-vă ce poziție și situație ocupă evreii în Moldova. Tot comerțul, meseriile, industria sunt în mâinile lor. Dacă ar mai căpăta și drepturile politice ale românilor, evreii ar fi singurii reprezentanți parlamentari și comunali în Moldova“ (27 aprilie).

București. Revista „Lumea israelită“, sub semnătura lui M. Schwarzfild, publică articolul „Situația culturală a evreilor din România“, o relatare amănunțită cu privire la preocupările și eforturile evreilor pentru dezvoltarea învățământului și culturii evreiești. Primele școli de băieți apar la Iași și la București după anii '50, numărul lor crește repede și în câțiva ani se înzecesc; în 1903, nu este comunitate evreiască unde să nu fie școală israelită. Ceea ce frânează menirea lor este numărul redus al institutorilor de limbă ebraică, datorită neglijării, timp de decenii, a studiului limbii ebraice. Se menționează primul cerc cultural „Ohle Sem“ la Iași, condus de dr. K. Lippe. Apoi, societățile literare, care au cursuri de ebraică („Dr. Nacht“, „Dr. Niemirower“ etc.), revistele ebraice „Zimrath Haaretz“, „Hasilnoch“, ziarul idiș „Hajoetz“, „Israelitul român“ (fondat de dr. Barasch), „Israelitul român“, seria a II-a, „Fraternitatea“, „Revista israelită“, „Egalitatea“ etc. Literatura didactică israelită este reprezentată, în principal, de dr. M. Beck, N. C. Popper etc. Autorul citează evrei în literatura română: dr. Barasch, Cilibi Moise, dr. M. Gaster, dr. H. Tiktin, L. Șăineanu, Candra Hecht (filologie), Ronetti-Roman, A. Steuerman, Lupu Dichter etc. (8 mai).

Brașla. Președintele comunității este autorul unui manifest prin care se anunță constituirea noului partid radical evreiesc; „partidul radical evreiesc are menirea de a face cunoscut că, cu toate amenințările, cu toate dificultățile, evreii români nu vor renunța niciodată la lupta pentru drepturile politice în această țară, de care i-a legat soarta“ (31 mai).

București. „Egalitatea“ informează că a apărut *Dibrei haiamin lebnei Israel (Istoria evreilor)*, vol. III, de la moartea lui Maimonide până la alungarea evreilor din Spania, de M. Braunștein-Mibașan (13 iunie). București. Numeroase personalități ale vieții evreiești au fost desemnate ca delegați la Congresul sionist de la Basel; printre ele: dr. K. Lippe, dr. I. Niemirower, S. Pineles, M. Schwarzfild, dr. M. Gaster, Horia Carp, dr. Cohn, rabinul dr. Nacht și Sara dr. Nacht (4-10 iulie).

Iași. Presa consemnează obținerea pentru prima oară a titlului de licențiat al Facultății de Științe din Iași de către un tânăr evreu (Al. Silberștein) (8 iulie).

București. „Egalitatea“ anunță că a apărut traducerea lucrării lui Th. Reinach, *Istoria și literatura poporului israelit de la căderea templului al II-lea până în zilele noastre*, de locotenent Cristescu, prefața semnată de dr. K. Lippe, dr. I. Niemirower, dr. Beck (18 iulie).

București. Presa evreiască publică o statistică a școlilor evreiești din Capitală. Sunt în număr de 16, dintre care 13 școli au localuri proprii sau în curs de execuție, pe categorii: 7 școli primare de băieți, 4 școli primare de fete, Azilul confesional „Thora we Zion“, „Gimnaziul evreiesc“, școli speciale (școala comercială „Asiel“ a Societății „Cultura“, gr. I, gradul II în formare, școala de meserii „Ciocanul“, școala profesională de fete „Filip și Rașela Focșăneanu“) (18 iulie).

București. Presa evreiască publică lista definitivă cu numele delegaților din România pentru a participa la Congresul al IV-lea Sionist, de la Basel: dr. K. Lippe, S. Pineles, dr. I. Niemirower, dr. Nacht, M. Schwarzfeld, Horia Carp, dr. Helfant, dr. Moscovici, M. H. Sain, H. Rosenbaum, dna dr. Nacht, rabin dr. Rabinovici, dr. Kaufman, dr. Kohen, dr. Braun, dr. M. Blumberg, L. Lebensohn. Au mai fost aleși, la București, dr. M. Gaster și arhitectul Sternlieb, originari din România. Personalități ale iudaismului, stabilite în străinătate, aleși în România: dr. Max Nordau, Sir Montefiore, Israel Zangwill, N. Sokolov etc. (1 august).

Craiova. În Editura „R. și I. Samitca“, a apărut lucrarea „Nethiev F.muna“, curs gradat de istorie a evreilor de religie mozaică (partea I și a II-a) pentru uzul școlilor israelite din țară, autor A. S. Gold (8 august). București. Presa evreiască popularizează „Almanahul israelit ilustrat“, apărut cu colaborarea unor personalități ca dr. I. Niemirower, M. Schwarzfeld, A. Steuerman, Const. Graur etc.; printre articole: „Evreii în România cu date și tablouri statistice (privind meseriași evrei, evreii în comerț, școli israelite etc.)“, „Tabloul comunităților din întreaga țară“ (organizare, instituții subordonate, școli etc.), „Societăți de gimnastică evreiești“, „Despre Eretz“ (date statistice, colonii agricole, profesii etc.), „Evreii în economia țării“, „Instituții și societăți filantropice evreiești“, „Evrei celebri“ etc. (9 august). „Lumea israelită“ consideră că: „Congresul de la Basel este un izvor de noi speranțe, de la acest congres, sionismul nu va mai fi un deziderat“ (11 august).

București. Ziarul „Adevărul“ menționează că, în ultimul timp, guvernul liberal dă dovadă că recunoaște existența mișcării sioniste. În continuare, în legătură cu aceeași problemă, „Adevărul“ spune: „Se știe că aceasta este o mișcare a unui număr oarecare de evrei din toată lumea, care găsește adversari în însăși masa populației evreiești din diferite țări. Totuși, sionismul, prin faptul că, la ultimul Congres de la Basel, a intrat, așa zicând, în raporturi oficiale cu guvernele din Londra și Petersburg, a atras atenția și sferelor noastre guvernamentale“. „Adevărul“ are, însă, și alte considerații legate de consecințele practice ale conceptului sionist și anume emigrarea. „Trebuie să se examineze, însă, chestiunea și din punct de vedere economic și de văzut întrucât locurile goale lăsate de evreii care pleacă vor fi ocupate de elementele noastre românești autohtone și întrucât evreii supuși români vor fi înlocuiți prin elemente străine și nu poate fi indiferent faptul de a înlocui un însemnat număr de supuși români cu supuși bulgari, sârbi, greci, germani etc.“ (24-25 august).

Iași. A luat ființă Societatea corpului didactic israelit, având ca președinți de onoare pe dr. K. Lippe și dr. I. Niemirower, iar președinte activ pe prof. Schreiber (5 septembrie).

Iași. Din date statistice, publicate de Camera de Comerț, rezultă aportul evreilor în dezvoltarea economică din unele județe. În județul Iași, din 20 de fabrici, 13 sunt înființate sau au o participație de capital evreiesc: țesătorii, mori, fabrici de spirt, de bere, de mobilă, tăbăcării, turnătorii etc. (12 septembrie).

Evrei originari din România au tradus în limbi străine opere ale unor scriitori români. S. Sabetay, originar din Craiova, a tradus și publicat la Paris poeziile lui M. Eminescu; dr. Fridman, originar din Iași, profesor la Facultatea de Litere din Milano, a publicat un volum de poezii tradus în limba italiană (12 septembrie). București. L. Edeleanu, director al Laboratorului de chimie al serviciului minelor, a publicat „Studiul petrolului român“, în colaborare cu inginerul I. Tănăsescu. Lucrarea, redactată în limbile română și franceză, realizată cu ocazia Congresului „Asociației române pentru dezvoltarea și înaintarea științelor“, a fost apreciată în mod deosebit (10 octombrie).

Bivolari. Moare Haim Tahil, în vârstă de 114 ani, cel mai bătrân evreu din țară (17 octombrie).

Galați. Are loc inaugurarea noului local al Societății „B'nei Brith“, odată cu aniversarea a 30 de ani de existență a organizației în țară (31 octombrie).

București. Apare un nou ziar antisemit, intitulat „Ecolul României“. „Țara“ (din 19 noiembrie) ia atitudine printr-un articol reprodus de „Egalitatea“, din care extragem: „A apărut de ieri «Ecolul României», organ naționalist, cu menirea să insulte populația israelită din țară, să atâțe toate pasiunile urâte. Nu ne-am ocupa de asemenea foi, dacă n-am bănui originea guvernamentală la această publicație subversivă și n-am cunoaște țelul ce urmărește“ (16-19 noiembrie).

București. Dr. A. Stern, fruntaș al vieții evreiești din România, face parte, alături de alte personalități din America și Europa, din Comitetul executiv al Organizației „B'nei Brith“ (21 noiembrie).

și sinagogile din întreaga țară se organizează servicii divine; au luat cuvântul personalități rabinice, conducători ai comunităților israelite și ai organizațiilor politice. S-au abordat drapelul în doliu și, în unele orașe (Iași, București, Galați etc.), magazinele au fost închise în ziua înmormântării. Comitetul Federației Sioniste a recomandat ca toți evreii să poarte doliu 30 de zile (24 iunie - 3 iulie).

București. Apare publicația lunară „Palestina“, de orientare sionistă, care are ca motto un extras din programul Congresului de la Basel: „Sionismul tinde a crea poporului evreu un cămin asigurat, în baza dreptului public, în Palestina“. Printre articole: „Pribegie“, de A. Steurman, „Zilele abnegațiunii“ (Tișa beav), de M. Rosenbaum, „La Palestina“, de A. Nora Rosen etc. (1 iulie).

București. Presa informează că în anul precedent au primit subvenții, din partea societății I.C.A., școlile israelite din Capitală: școala profesională de băieți „Ciocanul“ (prima promoție de 14 elevi, în 1903), școala profesională de fete „Filip și Rachel Focșăneanu“, școlile de băieți și fete ale Comunității Templului de rit occidental (școala de băieți și fete), școala de băieți „Moria“, școlile societății „Cultura“ (școala primară de băieți și școala comercială), școala de băieți „Reschith Doath“ (construcția noului local este terminată și urmează a fi dată în folosință), școala de menaj „Baroneasa Clara de Hirsch“ (școala s-a completat cu încă două clase), școlile de băieți și fete ale comunității de rit sefard. Ajutoare pentru construcții de localuri noi, ca și pentru întreținerea școlilor israelite existente, au fost acordate de către I.C.A. în numeroase orașe din țară: Botoșani, Brăila, Buhuși, Bivolari - Iași, Buzău, Focșani, Fălticeni, Galați, Lespezi etc. (23 iulie).

Personalități financiare, industriași, avocați, comercianți din Capitală și din provincie, distinși pentru activitatea lor, cu înalte ordine ale României: Jacques Elias, Sal. Rosenthal, avocat al Primăriei din Craiova, Teodor Mendl (Brăila), cu „Steaua României“, în grad de cavaler, Nathan Abramovici (șef divizie C.F.R.), Herman Hornștein (din Consiliul societății „Națională“), Herman Brănișteanu (doctor în drept, Brăila), Heinrich Birman (fabricant), Jean Feder, cu „Coroana României“, în grad de ofițer (23-30 iulie).

Roman. Apare ziarul „Haor“, în limba ebraică (24 iulie).

București. „Egalitatea“ se ocupă de aprecierile negative ale unor publicații, precum „Secolul“, „Vremea“, „Voința Națională“, cu privire la drama *Manasse*, de Ronetti-Roman, jucată cu succes în Capitală și în provincie, publicații care susțin că piesa „ar provoca vrajbă între români și evrei“, că ar avea „un caracter antiromânesc“. M. Schwarzfeld susține că unii critici ai dramei nu l-au înțeles pe Manasse și au denaturat mesajul piesei lui Ronetti-Roman (13-20 august).

„L'Industrie Roumaine“ (nr. 1-6) publică rezultatele unei anchete privind „Industria mare“, printre care și întreprinderi cu capital evreiesc. Deși lucrarea nu pare a fi completă, constatăm că sunt nominalizate 53 de întreprinderi, dintre care: 4 înființate dinainte de 1850, una din anii '60 ai secolului al XIX-lea, 2 din anii '70, 4 din anii '80, 13 din anii '90, 25 înființate în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, iar 4 după 1900. Pe ramuri industriale, județe și orașul București, se împart astfel: 15 întreprinderi de prelucrare a metalelor (respectiv, 10 în București, una în județul Brăila, una în Dolj și 3 în Covurlui); 12 fabrici de cherestea (în județul Bacău - 3, în județul Botoșani - 1, în Dâmbovița - 1, în Neamț - 5, în R. Sărat - 1, în Vâlcea - 1); 6 mori (în Argeș - 1, în Botoșani - 2, în Dolj - 2, în Dorohoi - 1); 5 fabrici de spirt (în Dorohoi - 2, în Iași - 1, în Neamț - 2); 5 fabrici de mobilă (în București - 1, în Covurlui - 1, în Iași - 2, în Neamț - 1); 4 fabrici de piele și talpă (în Bacău - 2, în București - 1, în Iași - 1); 3 exploatați petrolifere în județul Prahova; 2 întreprinderi de produse ceramice (în Buzău - 1, în R. Vâlcea - 1); 2 fabrici de sticlă (în Bacău - 1, în Suceava - 1); 2 fabrici de oglinzi (în București - 1, în Iași - 1); o fabrică de postav (dimie) în Prahova (23 octombrie - 25 decembrie).

București. Din noul comitet al Uniunii generale a industriașilor din România fac parte și industriași evrei (J. Catz, M. Schapira ș.a.) (23 octombrie).

București. „Asociația petroliștilor din România“ și-a ales un nou comitet, din care fac parte și oameni de afaceri evrei (M. Schapira, M. Zentler ș.a.) (24-25 decembrie).

București. Din componența unor comisii economice oficiale fac parte și L. Edeleanu, în comisia pentru participarea „Asociației exploataților și fabricanților de petrol“, la expoziția de la Liège; M. Schapira, în comisia pentru modificările legii pentru consolidarea concesiunilor de petrol; G. Olivenbaum și M. Zentler, în colectivul pentru interpretarea unor prevederi din legea vamală; M. Sterling, directorul Băncii

Generale Române, H. Hornstein, în consiliul de administrație și ca cenzori ai societății „Creditul petrolifer”, pentru favorizarea dezvoltării industriei petroliere; M. Blank, ca administrator delegat și director general la „Societatea de Credit” (24-25 decembrie).

1905

București. „Cronica israelită” serbează patru ani de existență; are 3 000 de abonați evrei și 1 600 neevrei; personalități politice, ca Poenaru-Bordea, fost vicepreședinte al Camerei Deputaților, Al. Marghiloman, N. Filipescu etc., apreciază activitatea ziarului (1 ianuarie).

București. „Cronica israelită” informează că, în decurs de șase ani (1899-1904), au emigrat din țară peste 9 000 de meseriași evrei (15 ianuarie).

București. Încetează din viață dr. Iacob Felix, membru al Academiei, colaborator al dr. Carol Davila, medic-șef al orașului București, director al serviciului sanitar, cadru didactic universitar (19 ianuarie).

București. „Cronica israelită” publică articolul „Problema evreiască”, de S. Grosman, din care reținem analiza pertinentă dedicată unor aspecte esențiale; se uită „că noi nu suntem ca evreii din Europa apuseană și din America, care se bucură de toate drepturile civile și politice și nici ca cei din Rusia, lipsiți complet de orice drept. Situația noastră este hibridă; suntem locuitorii unei țări libere, cu constituție care îngăduie lupta pentru idei și pentru drepturi, dar suntem, în același timp, supuși la apăsare și prigoană”. De aici concluzia că evreii au a lupta pentru dobândirea drepturilor politice de către populația evreiască din România, că între sioniști și ceilalți evrei trebuie să existe un acord perfect în această problemă. Aceeași publicație reia o declarație a profesorului Mihail Dragomirescu, de la Universitatea din București, făcută ziarului „Epoca”: „erau vremuri când ziceam cu tot dinadinsul - și câteodată zic și acum - că dacă n-aș fi român aș vrea să fiu evreu. Căci la nici un popor nu se realizează mai bine ca la acest popor principiul frumosului și al vieții, principiul unității în varietate; spaniol și chazar, polonez sau american, danez sau francez, african sau asiatic, din toate națiile și de toate limbile, el își păstrează un singur suflet, sufletul care-l leagă de unicul Dumnezeu, de Iehova” (22 ianuarie).

București. Se înființează „Banca Marmorosch-Blank”, acționarii întruniți în adunare generală votează schimbarea denumirii din „Societatea de credit” în „Societatea anonimă, Banca Marmorosch-Blank”, cu un capital de 8 milioane de lei; presa arătează că o casă de bancă cu numele „Marmorosch”, fondată de Jacob Marmorosch, a existat încă din anul 1848 (27-29 ianuarie).

Galați. A apărut lucrarea *Istoricul teatrului evreiesc*, în traducerea lui I. Feier (28 ianuarie).

București. „Egalitatea” publică articolul anual de bilanț „Evreii în România, în 1904”, semnat de M. Schwarzfeld. „Anul 1904 a însemnat un an de progres și de regres în același timp” (4 februarie).

Istoricul și starea cultelor în România, editată de Casa Bisericii, are și capitolul „Cultul evreiesc în România”. Se menționează că în țară există 363 de sinagogi, deservite de 300 de rabini și 240 de case de rugăciuni, deservite de 190 de rabini (4 februarie).

Galați, Brăila. Comisia Secțiilor Galați și Brăila ale Asociației israeliților pământeni a întocmit un memoriu, care urmează să fie adresat Corpurilor legiuitoare, cu privire la acordarea de drepturi politice evreilor din țară; memoriul a fost trimis asociațiilor din țară pentru a-și da acordul și pentru semnarea lui de către membrii asociației (4 martie).

București. Apare primul număr din a doua serie a publicației „România muncitoare”, la care colaborează mulți evrei și care va avea un rol hotărâtor în refacerea P.M.S.D.R. (5 martie).

Iași. Într-o convorbire cu reprezentantul ziarului „Dimineata”, un fruntaș al mișcării sioniste din localitate (H. Rosenbaum) declară că, la Congresul sionist care urmează să aibă loc, se va hotărî asupra viitorului stat național evreu, Uganda sau Palestina; după cât se cunoaște, un mare număr de sioniști susțin emigrarea numai în Palestina (12 martie).

București. Decorarea lui Ronetti-Roman cu medalia „Bene Merenti”, cl. I, în aur, pentru merite literare (18 martie).

București. În ședința Senatului, s-a votat indigenatul lui Ronetti-Roman, la cererea senatorilor C. Dissescu, Al. Pherekyde, C. C. Arion (23 martie).

București. „Asociația generală a israeliților pământeni” a înaintat președinților Corpurilor legiuitoare și Consiliului de Miniștri un memoriu cu peste o mie de semnături din diferite regiuni ale țării, prin care se cere a se acorda drepturi politice evreilor pământeni, fără formalitățile în vigoare aplicate străinilor,

poziția evreilor este susținută de numeroși politicieni și juriști români și se oglindește în diferite jurisprudențe ale Curții de Casație (1 aprilie).

București. După date întocmite de direcția de statistică din Ministerul Finanțelor cu privire la profesiunile supuse impozitului de patentă (la 1 aprilie 1904) și în care se încadrează cârciumari, arendași, morari, băcani, cizmari și negustori de încălțăminte, comercianți de cereale etc., rezultă, pe țară, un număr de 21 000 de patentari evrei, la un număr de 62 000 de patentari români și 13 700 de patentari străini de diferite naționalități (respectiv, 21% din numărul total al patentarilor), care au vărsat în bugetul statului peste un milion de lei din totalul de 3,8 milioane, cât reprezintă patenta pe un an (respectiv, 25% din volumul total). Datele referitoare numai la patentari din orașe arată un număr de 14 000 de patentari evrei, din numărul total de 42 000, respectiv, 33% (1-13 aprilie).

București. "Egalitatea" reia problema dreptului evreilor la împământinare, folosindu-se de datele ultimului recensământ științific, cel din 1899. Acolo, „străinii” care locuiesc în țară sunt împărțiți în două categorii: prima sunt cei care aparțin de drept unui stat străin și se bucură de protecția acelui stat, a doua categorie - în care intră evreii - sunt cei veniți de mai multe generații în țară, care au pierdut protecția statului respectiv, fără, însă, a deveni cetățeni români și, ca atare, sunt și acum lipsiți de drepturi politice și de o serie de drepturi civile. Foarte semnificative sunt cifrele: evreii supuși străini sunt 5 859, cei care sunt sub „protecție română” - 256 488 (6 mai).

Iași. În cadrul „Cercului ziaristilor și literaților” din localitate, activează împreună ziaristi și scriitori români și evrei; sunt menționate nume ca: dr. A. Steurman, C. Blumenfeld, V. Scânteie, M. Miereanu, M. Kaufman, C. Săteanu și alții (13 mai).

București. În întâmpinarea apropiatului Congres sionist mondial, „Tribuna sionistă” își expune punctul de vedere privind viitorul mișcării sioniste: „singura soluție pentru păstrarea integrității și demnității poporului evreu trebuie să fie reîntregirea lui ca națiune de sine stătătoare”; pentru aceasta, „trebuie trezit în spiritul poporului evreu sentimentul național al poporului evreu, prin cultură fizică, psihică și intelectuală”, iar mijlocul cel mai eficace este „liberarea poporului evreu de orice stăpânire și așezarea lui într-o formație politică separată, într-un stat evreu”, „Palestina fiind locul cel mai potrivit pentru statul evreu” (1 iunie).

București. La Congresul „Ligii culturale a tuturor românilor”, „problema evreiască” a format unul din subiectele în discuție; unul dintre vorbitori (Teodor Mândru) și-a exprimat părerea că „evreii reprezintă un pericol pentru interesele naționale ale românilor” și că „se aprobă prea multe indigenate”; președintele ligii, P. Grădișteanu, în cuvântul său, a spus că „a lupta contra evreilor înseamnă a face politică în cadrul ligii și el nu este de acord” și, în continuare, a declarat: „a nu lupta contra evreilor nu înseamnă a nenoroci țărâniea”. Și alți vorbitori s-au pronunțat împotriva agitațiilor politice din cadrul Ligii culturale, astfel că propunerea lui T. Mândru n-a fost luată în considerație (5 iunie).

București. Din datele statistice ale Ministerului Instrucțiunii Publice rezultă că, în ultimii ani, numărul elevilor evrei din școlile particulare de diferite tipuri (confesionale etc.) este de aproape 17 000, reprezentând 56% din numărul total al elevilor din aceste școli (ortodocși - 25%, catolici - 10%, protestanți - 5%). Dar dacă proporția elevilor evrei și a taxelor care se încasează este atât de mare, în cadrul corpului didactic, profesorii evrei (439 la număr) reprezintă numai 18,5% (17 iunie).

Botoșani. Ziarul „Lumea israelită” semnalează monografia *Reorganizarea școlilor israelite*, de S. Albrecht, directorul școlii israelite, recent apărută; autorul prezintă un program pentru școlile israelite și concepția sa în problema învățământului (30 iunie).

Iași. A decedat, la 79 de ani, Herșcu Goldner, tipograf, librar, printre primii tipografi ai operelor lui I. Creangă. La înmormântare au fost de față delegații ale corporației artelor grafice, toți patronii tipografi și librării. În august, ziarul antisemit „Voința Poporului” îi consacră un necrolog: „Cu Herșcu Goldner s-a stins cel din urmă dintre bătrânii tipografi ai Moldovei, care au conlucrat cu bărbații de stat moldoveni, pentru deșteptarea și luminarea poporului român...” „Herșcu Goldner, om nu prea cult, însă de o inteligență rară, și-a pus la dispoziția mișcării din 1848 casa și tipografia sa (care erau vizitate de un Kogălniceanu, Strat, Mavrogheni, Hasdeu ș.a.)...”. A fost singurul „israelit” decorat cu medalia de aur a Serviciului Credincios, cl. I (10 iulie).

Basel. Are loc al VII-lea Congres Mondial Sionist; participă delegați din 22 de țări; din partea

organizațiilor din România: rabinul dr. I. Niemirower, S. Pineles, dr. Moscovici, H. Rosenbaum. Președinte al Congresului este ales Max Nordau, iar asistent al președintelui, M. M. Ușiskin. Dr. I. Niemirower a rostit, în prima zi, un panegiric despre dr. Th. Herzl. O. Marmorek a prezentat Congresului „Darea de seamă a mișcării sioniste și a activității Comitetului de acțiune în ultimii doi ani”. Vorbind despre România, a arătat situația grea a evreilor, emigrarea unui număr de 15 000 de evrei în ultimii doi ani, activitatea organizațiilor sioniste, contribuția mișcării sioniste la „Fondul Național”. Discuțiile în Congres s-au concentrat asupra teritoriului viitorului stat național evreu; curentul „teritorialist” acceptă orice teritoriu pentru colonizare, inclusiv Uganda; curentul „palestinienii puri” se pronunță numai pentru Palestina. Congresul aprobă ca unicul teritoriu de colonizare să fie Palestina. Președinte al Comitetului de conducere este ales David Wolfsohn, cunoscut și apropiat colaborator al lui Th. Herzl. În comitetul de acțiune, ca reprezentanți ai organizațiilor sioniste din România, sunt aleși: S. Pineles, dr. Moscovici, H. Rosenbaum (14-20 iulie).

București. „Egalitatea” reproduce, din „Expres”, punctul de vedere în „chestiunea evreiască”. În concluzie: „evreii săraci din România și țărani români formează la un loc masa de fii vitregi ai țării, ei au una și aceeași chestiune mare de rezolvat” (26 august).

Iași. „Universul” cere dr. I. Niemirower să-i împărtășească părerile și impresiile, ca participant la Congresul de la Basel. În primul rând, interlocutorul a subliniat meritele dr. Th. Herzl, „iubirea pentru Palestina, fidelitate pentru cultura evreiască; a făcut dintr-o problemă internă, doctrinară, religioasă, o chestiune universală, generală, politică”. Cu privire la viitorul stat național evreu, el și-a exprimat adeziunea pentru „palestinieni”, „sionismul fiind o mixtură de idealuri, al chowewe-sioniștilor (colonizarea Palestinei cu evrei) și al sioniștilor culturali, respectiv dezvoltarea spiritului evreiesc în toate ramurile, în sensul modern”. În ce privește rezolvarea problemei evreiești, aceasta va avea loc în Europa prin progresul omenirii și evoluția economico-socială, iar în celelalte părți, printr-o emigrare chibzuită și sistematică, printr-un „Altneuland” în Palestina, prin colonii evreiești, care să aibă un caracter economic, dar și cultural (1 septembrie).

Cernăuți. Se constituie un partid evreiesc; conform programului său, noul partid sprijină Partidul Național Român (6 septembrie).

București. La chemarea adresată cultului mozaic, de a lua parte la „Expoziția națională din anul 1906”, se constituie „Comisia centrală pentru participarea cultului israelit la Expoziția națională din 1906”, din care fac parte delegați ai asociațiilor de meseriași, președinți ai societăților și organizațiilor evreiești, reprezentanți ai comitetelor templelor și sinagogilor. Dr. Beck și Brociner sunt însărcinați să se ocupe de organizarea participării evreilor din Capitală și din provincie. În întreaga țară, Comunitățile israelite au în vedere întocmirea de monografii asupra tuturor instituțiilor comunitare, care vor cuprinde aspecte ale vieții economice și social-culturale. Comisia centrală face un apel către meseriașii evrei de a participa cu diferite produse la Expoziție, în cadrul căreia se are în vedere organizarea unui pavilion special (8-22 septembrie).

București. În legătură cu participarea evreilor la „Expoziția națională din 1906”, „Egalitatea” anunță un concurs pentru o lucrare având ca temă „Istoria evreilor din România, în perioada 1866-1906”; ea urmează să fie gata până la deschiderea expoziției, fiind dotată cu un premiu de 400 de lei. Principalele capitole: un istoric al prezenței evreilor în România, participarea evreilor la dezvoltarea țării din punct de vedere economic, social, cultural, legislația cu privire la evrei, comunitățile evreiești și instituțiile comunitare și rolul lor în viața evreiască, societățile evreiești și activitatea lor, personalități evreiești în economie, știință, literatură și artă (9 septembrie).

Galați. Apare bilunar, până la 10 iunie 1906, „Steaua Sionului”, editată de Cercul sionist „Francisc Montefiore”. În obiectiv: apărarea intereselor generale evreiești, programul sionist, atragerea meseriașilor în mișcarea sionistă, intensificarea activității culturale și de educație fizică; printre colaboratori: S. Pineles, dr. Sotek ș.a. În primul său număr, se ocupă de colectele de bani pentru „Fondul Național” și apreciază că acesta trebuie să poarte caracterul de subscripție națională, strângerea banilor nu trebuie să apară ca o cerșetorie (15 septembrie).

București. Ziarul „Egalitatea” consemnează că, într-o perioadă de nouă luni (ianuarie-septembrie), cu sprijinul societății I.C.A., au plecat din țară, în America, un număr de 2 470 de evrei (16 septembrie).

Iași. Din inițiativa lui M. Rusu, ia ființă un cerc idișist; în program: studiul limbii și literaturii idiș (23 septembrie).

Iași. La Teatrul Național, intră în repetiție piesa *Cilibi Moise*, de S. Dragomir (23 septembrie).

După date statistice oficiale, în ultimii șase ani (1899-1904), au părăsit țara 42 900 de evrei; din cauza emigrărilor masive, nașterile la evrei sunt în descreștere, deoarece cei care emigrează sunt tineri; între 1901 și 1904, scăderea este de 857 (23 septembrie).

Focșani. Comunitatea israelită din localitate a convocat din nou Congresul Comunităților israelite din România, pentru luna octombrie, solicitând tuturor participarea și trimiterea de delegați (30 septembrie).

București. Ziarul „Tribuna sionistă” informează despre Conferința sionistă din Capitală. În discursul-program (A. Rosenbaum) se apelează la toate categoriile de evrei să se grupeze în jurul ideii naționale, pentru aplicarea hotărârilor Congresului de la Basel; Conferința s-a pronunțat în favoarea luptei populației evreiești din țară pentru obținerea drepturilor politice (15 octombrie).

Focșani. Se deschide Congresul Comunităților Israelite pe țară. Sunt prezenți 35 de delegați (din București, Iași, Botoșani, Dorohoi, Fălticeni, Neamț, Craiova, Pitești, Giurgiu, Constanța, Caracal etc.). Printre participanți, personalități ca rabinii dr. I. Niemirower, dr. Beck ș. a. Congresul stabilește ca sarcini ale Comunităților să se îngrijească de problemele de cult, învățământ, asistență socială; fiecare comunitate să fie recunoscută ca persoană juridică. Oriunde se află un număr de evrei, cu mijloace materiale suficiente, să poată ființa o comunitate; comunitățile care nu se pot întreține singure, vor fi alipite la comunitățile din reședința de județ. În afara localităților în care există și comunități de rit spaniol, nu vor putea exista, în aceeași localitate, două comunități. În problemele religioase, comunitatea nu va putea lua decizii fără consimțământul rabinului din localitate. În problemele de administrație financiară, Comunitățile sunt supuse controlului primăriei, în conformitate cu legea comunală. Toți israeliții care vor contribui, direct sau indirect, la întreținerea instituțiilor vor putea fi aleși; cei ce primesc ajutoare din partea Comunității nu au dreptul de a fi alegători sau aleși. Congresul aprobă alegerea unui comitet cu reședința la București, care va elabora proiectul de lege cu privire la organizarea Comunităților; se va întocmi memoriul către guvern prin care se va cere recunoașterea Comunității israelite ca persoană juridică; aprobă participarea cultului mozaic la Expoziția Națională din 1906 și construirea unui pavilion propriu (26-27 octombrie).

Galați. Ziarul „Steaua Sionului” adresează un apel către populația evreiască, pentru a sprijini mai intens mișcarea sionistă solicitând Comisiei culturale a Comitetului Federației sioniste să intensifice activitatea politică și culturală în toate organizațiile din țară (3 noiembrie).

București. „Goanele” din Moldova îl obligă pe A. Stern să-l sesizeze pe primul-ministru. În jurnalul său, A. Stern notează: „Am fost azi dimineață la primul ministru, Gr. Cantacuzino, în somptuosul său palat din Calea Victoriei... Nababul m-a primit și ascultat cu răbdare, dar fără ca dinamica vorbelor mele să-l miște. Ce-i pasă lui Cressus de jidanii din fundul Moldovei?... Se uita parcă în depărtări și rămase nemișcat... Dar este un argument care, niciodată, nu dă greș: străinătatea! Și așa, când îi spusei Nababului că situația internațională nu este prielnică pentru o înscenare de prigonire a evreilor la noi, premierul clipi din ochi și masca lui nepăsătoare învie. Își făcu o însemnare pe o foaie albă de pe biroul său, și-mi spuse că se va ocupa de chestie” (11 noiembrie).

București. Recunoașterea Comunităților israelite ca persoane juridice determină o anchetă a presei, la care răspund: G. Panu, care este împotriva legiferării comunităților, fiind de acord cu recunoașterea ca persoane juridice numai a unor instituții comunitare - spital, școală; el consideră că problema evreiască se va rezolva treptat și nu în mod brusc; Al. Djuvara, fost ministru liberal, care este favorabil unei legi cu privire la recunoașterea Comunităților ca persoane juridice, dar cu o strictă supraveghere; problema evreiască se va rezolva de la sine; B. Misir, fost ministru liberal, care consideră că problema evreiască trebuie lăsată să o rezolve timpul, neputând fi rezolvată de vreun partid politic; cu un control sever din partea autorităților statului s-ar putea admite recunoașterea Comunităților, un alt fost ministru liberal, E. Porumbaru, care este, de asemenea, pentru recunoașterea comunităților, dar cu un control riguros; în sfârșit, Vasile Lascăr, care recunoaște existența unei probleme evreiești, dar nu se poate pronunța asupra modului ei de rezolvare (18 noiembrie).

Iași, Galați. Asociația studenților evrei din Iași convoacă studenții evrei din țară la un congres studențesc

la Galați pentru zilele de 25-26 decembrie, la aceeași dată cu Conferința sionistă pe țară (16 decembrie). Galați. Are loc a IX-a Conferință sionistă din România; participă delegați ai organizațiilor sioniste din 26 de orașe (București, Brăila, Hârlău, Constanța, Iași, Slatina, Craiova, Giurgiu, Călărași, Găiești, Pitești, Focșani etc.) și un mare număr de invitați, reprezentând societăți culturale și de binefacere; conferința este deschisă de rabinul dr. I. Nacht. Sunt prezentate referate de către S. Pineles, asupra „activității organizațiilor sioniste“, dr. I. Nacht - „activitatea culturală“, dr. Moscovici - „asupra propagandei“, dr. Helfant - cu privire la „activitatea financiară“, I. Schoerbug - despre „Fondul Național“. S. Pineles a făcut un istoric al sionismului în România, începând cu „chowewe-sionism“, până la „herzlianism“, sunt prezentate rezultatele organizațiilor sioniste în colectele pentru „Fondul Național“ (5% din totalul colectărilor din lumea evreiască). Dezbaterile s-au concentrat asupra problemelor culturale și de propagandă, asupra muncii organizatorice, a educației fizice. Conferința aprobă noul comitet executiv, al cărui președinte este M. Rosenbaum (25-26 decembrie).

Addenda realizată de dr. HARY KULLER

